

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

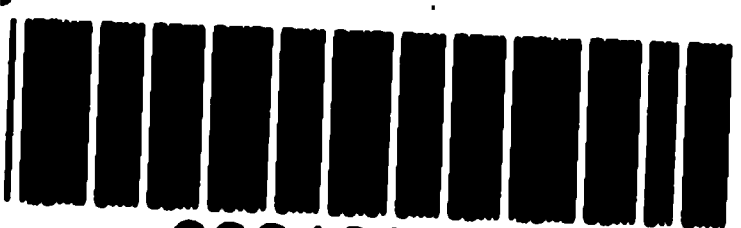
- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

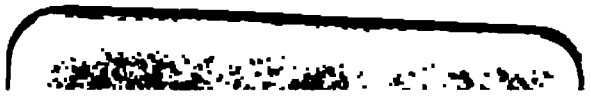
Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at <http://books.google.com/>

as a record of the meeting

600102073J

BIBLIOTHECA
PATRUM ECCLESIASTICORUM
LATINORUM SELECTA.

AD OPTIMORUM LIBRORUM FIDEM EDITA

CURANTE

E. G. GERSDORF.

VOL. I.

S. CLEMENTIS ROMANI RECOGNITIONES.

Bj^r.

L I P S I A E

SUMTIBUS BERNH. TAUCHNITZ JUN.

1838.

S. CLEMENTIS ROMANI
RECOGNITIONES

RUFINO AQUILEI. PRESB. INTERPRETE.

A D

LIBRORUM MSS. ET EDD. FIDEM EXPRESSAE

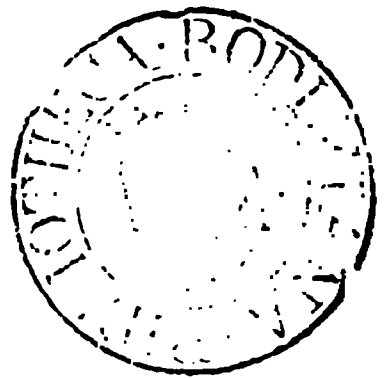
CURANTE

E. G. GERSDORF,

PH. D. AA. M. BIBLIOTHECAE UNIV. LITT. LIPS.

PRAEF. PRIM. CET.

Bj^r.

L I P S I A E

SUMTIBUS BERNH. TAUCHNITZ JUN.

1838.

no. j. 604.

010. i. 004.

P R A E F A T I O.

Recognitiones, quae S. Clementis Romani nomine circumferuntur, quum inter se maxime diversa de iis olim pronunciata essent iudicia, S. V. Moshemio auctore inter praestantissima veteris aevi monumenta a plerisque viris antiquitatis et scriptorum veterum Christianorum literate peritis relatae sunt. Nam etsi Clementem, qui saeculo primo exeunte episcopi loco Romanae praefuit ecclesiae Petri Apostoli discipulus, auctorem horum librorum fuisse nulla possit ratione comprobari, immo saeculo secundo extremo aut tertio ineunte demum compositos eos esse multis ex caussis et verisimile et probabile videatur, a viro tamen docto et librorum sacrorum studiis et philosophorum Graecorum disciplinis liberaliter erudito editos, et tum ad consuetudines institutaque Christianorum, quae saeculo secundo vixerunt pernoscenda, tum ad aevi illius rationes et haereticorum commenta intelligenda cum maxime eos idoneos esse veteres et recentiores consentiunt omnes. Ad impugnandas enim et evertendas illius aevi falsas de numine divino opiniones fabulam ingeniose excogitavit auctor, qua Petrus apostolus inter peregrinandum socio sibi adscito Clemente cive Romano, viro doctrina atque optimarum artium studiis a prima aetate erudito, Simonis magi haereticorum principis commenta scelerateque facta convincit, et ex ipsa Clementis historia, qui parentes carissimos et fratres duos uterinos sorte iniqua iam multis abhinc annis sibi ereptos et inter se seiunctos salvos paulla-

tim recipit et recognoscit, fati diram necessitatem non esse a hominibus conquerendam, consuli a deo rebus humanis et fiduciam Christi, evulsis ex mentibus hominum vanis istis atque perversis opinionibus vere salutarem argumentis comprobatur gravissimis. Quum vero adversarii, quotquot tum aut simulacrorum cultum, aut philosophorum opiniones, aut Iudaeorum decreta, aut haereticorum denique commenta amplexi sacris Christianis infensi erant, subtili hac disputatione et uno volumine castigarentur omnes, narrationis autem genus quo usus est auctor, novum plane atque inusitatum haud displiceret legentibus, iam saeculo tertio exstiterunt, qui in sectatorum gratiam sive augerent sive diminuerent sive alia quavis ratione interpolatos corrumpere hos libros haeretici νοθεύσαντες μὲν τὰ ἐν αὐτοῖς, ὀλίγα δὲ ἀληθινὰ ἐάσαντες, ut ait Epiphanius haeres. 30, 15. (Vol. I. p. 139. ed. Petav.)¹) Pluribus inde iisque maxime diversis veteres ecclesiae scriptores usi sunt horum librorum editionibus, quarum tres ad nostra pervenerunt tempora I. Recognitiones, quae graece περίοδοι τοῦ Πέτρου s. τοῦ Κλήμεντος, πρὸς Σίμωνα τὸν μάγον διαλέξεις, πράξεις, ἀναγνώσεις, ἀναγνωρισμός dicebantur et a Rufino Aquileiensis ecclesiae presbytero sub finem saeculi quarti in latinam linguam conversae diversis modis in codd. inscribuntur, v. c. Clementis Itinerarium ad Iacobum fratrem domini, Liber itinerarius praedicationis Petri, Gesta s. Historia Clementis, Clem. libri de disputatione Petri cum Simone mago etc.; II. Clementina (τὰ Κλημέντια s. Κλήμεντος τῶν Πέτρου ἐπιδημιῶν κηρυγμάτων ἐπιτομή), quorum homilias duodeviginti priores et undevigesimam altera parte mutilam primus ex cod. Paris. graece edidit Cotelarius; III. Clementina epitome de gestis Petri, (Κλήμεντος περὶ τῶν πράξεων ἐπιδημιῶν τε καὶ κηρυγμάτων τοῦ ἁγίου καὶ κορυφαίου τῶν ἀποστόλων Πέτρου ἐπιτομή κ. τ. λ.) cuius ab Adr. Turnebo primum typis descriptae tres teste Cotelario recensione inter se haud parum diversae in bibliotheca regia Parisina asservantur. Iam vero Recognitionum libros, si cum Clementinis istis et Epitome curiose conferuntur, utrisque antiquiorem πε-

¹) Cf. Rufin. in praef. ad Gaudentium, et Id. de adulter. libr. Origenis, Photius in biblioth. cod. 113. all.

οἷδων τοῦ Πέτρου editionem exhibere probabili ratione dicitur, quamvis nec ipsos ab omni vitio et errore vacuos atque integros quisquam sine omni dubitatione confirmabit. Incertum sane in hac tanta rerum obscuritate et perdita antiquissima eaque illibata librorum Clementinorum editione iudicium, neque singulas VV. DD. de iis sententias nunc proferre ac diiudicare instituti nostri permittit ratio.¹⁾ Auctor natione Iudaeus, disciplina Alexandrinus philosophus, ut p̄rhibet Moshemius, quum ad Christiana sacra appelleret animum, partem quidem reiiciebat dogmatum quae a philosophis acceperat, sed servabat sibi etiam plurima, quae ita quidem aptabat Christianae religionis praeceptis, ut novum quoddam idque philosophicum religionis genus inde prodiret, quod Clementina Clementisque Recognitiones exhibent. At de Rufino ipso eiusque graecos auctores interpretandi ratione dubia fides, et quae ille de suis addiderit quaeve omiserit (vid. eius praefat.) ignoratur. Quid vero, si in latinam Rufini interpretationem iterum illata essent vana insipientis cuiusdam hominis commenta? Etenim libri scripti multis in locis adeo inter se discrepant (v. c. libr. 3, c. 2 — 12, 51 — 63 et saepius), ut de eo opinor, quin Rufini aetate omnino recentiora et aliunde eorum nonnulla invecta sint, quae in hoc illove veteri libro addita leguntur, in alio desiderantur, dubitari nequeat. — Lectione autem horum librorum haud iniucunda medio aeo delectatos esse multos testem habemus haud exiguum codicum Mss. numerum, qui in bibliothecis servantur Parisiensibus, Bodleiana, Oxoniensi, Basileensi, Bernensi, Lipsiensi Paullina et in aliis pluribus. Parisinos codices, Regium, Thuaneum, Sorbonicum, P. Petiti et Carmelitarum adhibuit in editione sua Cotelarius, vir de omni antiquitate Christiana egregie meritus, in emendando autem Clemente tam timidus et religiosus, ut persaepe ne manifestissimas quidem scripturae corruptelas optimorum librorum auctoritate ausus sit corrigere. Libros Oxonienses

2) Cff. Le Nourry appar. ad bibl. max. PP. I. p. 398 — 423. Grabü spūil. PP. I. p. 270 — 302. Germon de vett. haer. eccl. codd. corruptoribus p. 238 — 52. Lardner credibility of the gospel-history II. p. 769 — 817. Moshemii diss. ad hist. eccl. pertt. I. p. 174 — 192. Fogginii de Romano Petri itin. exercitt. p. 14 — 18. Rosenmüller hist. interpret. libr. sacr. I. p. 73 — 114. Neander genet. Entwickel. d. gnost. Systeme. p. 361 — 421. Tzschirner Fall d. Heidenth. herausgg. von Niedner p. 381 sq. — Kestner Agape p. 26 sqq. Oudin, Caveus all.

descripsit Gravius l. l.; duorum Bernensium, quos Sinnerus in Catalogo l. p. 51. recensuit, accuratam notitiam singulari humanitati debeo Rettigii, litt. antiquarum in illa urbe Professoris celeberrimi, qui auctore Sauppio, V. Cl., apud Turicenses Prof. et Bibliothecae praefecto meritissimo, eos in usum meum evoluit. De quibus, quum plerumque inter se consentiant et optimae notae libris adnumerentur, hoc unum addo, quod qui in cod. num. 164., signato, saec. X., locus libri 3. c. 2 — 12. deest, in altero num. 66., saec. XI., legitur. Sed maximo mihi in curando hoc opere adiumento fuerunt libri duo Lipsienses bibliothecae Paullinae membranacei, quorum alter, catal. num. 90., olim Pegaviensis, saeculo XI., alter num. 91. anno Chr. 1218 in sereno monte scriptus est. Rufini manum ut restituerem, haud ignorans commentarios hos singulari quodam corruptelae genere locis paene innumeris depravatos esse, lectiones tum librorum scriptorum, tum editorum, Sichardi Basileensis 1526, Parisinarum 1541 et 1568, Cotelerii et Clerici (SS. Patrum apostoll. opp. Vol. I. Amstel. 1726), Gallandii denique (Biblioth. vett. Patrum Tom. II. Venet. 1788) diligenti cura adhibendas esse censui. Quibus praesidiis ubi sim usus, quum quavis fere pagina emendatione indigeret et etiamnunc restent aliqui loci, quos codicum mss. ope destitutos intactos relinquare quam temere mutare malui, hic pro instituta ratione non vacat exponere, et qualis in tanta labe et corruptela scripturae singulis allata sit locis medela, magis est aliorum existimare quam meum profiteri. Neque vero quin magna codicibus mss. Lipsiensibus in emendandis atque conformandis Recognitionum libris tribuenda sit auctoritas, unquam dubitavi, quum optimis codicibus eos consentire viderem; in eo autem, quid de iis statuendum sit locis, qui passim in codd. Lipss. desunt neque a librario negligente praetermissi neque ad orationis seriem sententiarumque concinnitatem omnino necessarij, incertus haereo. Quaerentibus quae huius rei probabilis ratio reddi possit, tria maxime respicienda videntur, nempe eorum, quae in antiquissimis quibusdam libris desunt, alia a haereticis aut insulis hominibus Rufini aetate recentioribus temere illata, alia ab fidei orthodoxae cultoribus strenuis deleta, alia denique ut visum est, brevitatis quodam studio contracta

esse in epitomen, ut v. c. libr. 1. c. 23 — 53. et l. 8., c. 5 — 62. Etenim hoc altero in loco sic legitur in codd. Lipsiensibus: — „quae ignorantur inveniet. Tum Niceta aperte et dilucide illi, et quia deus est et quia mundus eius providentia regitur, exponere coepit. (c. 41.) Cui succedens Aquila si quid a fratre semiplene dictum fuerat, firmissimis adsertionibus adprobavit, ita ut senex diceret, tam prudenter et fortiter eos prosecutos, ut melius de huius rei inquisitione dici non possit. Sed de hac re solummodo sibi scrupulum moveri, quia extra genesim fieri aliquid non putaret, dicens omnia sibi necessitate genesis accidisse. (c. 57.) Si, inquit Aquila, ex ipsa disciplina — scientiam mathesis attigit. (c. 58.) Cum haec Aquila dixisset et, ego Clemens, crastino, inquam, dices pater — (c. 62.) Petrus surrexit et turbas dimisit.“ etc. In tanta igitur rerum obscuritate et dubitatione quum ante hos decem annos in maiori librorum Clementinorum editione occupatus, arabicam Recognitionum interpretationem in bibliotheca regia Parisiensi inveniri ex catalogo biblioth. reg. I. p. 106. cognoverim, Fleischero, viri egregii Silv. de Sacy illo tempore auditori dilectissimo, nunc linguarum orientalium in nostra litterarum universitate Professori praeclare merito, facile persuasi, ut libro isto perlustrato accuratam eius mecum communicaret notitiam. Sed spes quam in versione arabica collocaveram, me frustrata est. Codex ms. Parisinus, qui inter orientales num. 70. signatur, et inscribitur „Testamentum Christi domini ad Petrum et omnia mysteria quae ei revelavit, auctore S. Clemente Romano“ etc. XCI sectionibus haud pauca quidem continet, quae ex Recognitionibus excerpta esse videntur, sed confusa ea cum ineptiis variisque hallucinationibus ac permixta conquestionibus de iniuriis et malis, quibus affligebantur saeculo post Chr. natum decimo quinto Christiani in Oriente degentes a Muhamedanis.

Haec de Recognitionibus dicta sunt. Plura vero alia in aliud tempus differenda esse video. Quum enim Bernhardus Tauchnitius, Caroli Tauchnitii ex fratre filius, vir honestissimus, iterum ac saepius a me petisset, ut selectam patrum ecclesiasticorum bibliothecam quam primum edendam curarem, quae contextu diligenter recognito, modico empturis pretio parabilis esset, quamquam me non prae-

teribat quam arduum hoc esset et difficile negotium, roganti tamen librario operam meam quantulamcunque non putavi diutius esse recusandam. Socios in hoc opere perficiendo mihi adiunxi viros litteris et antiquitatis christianae studiis eruditissimos, quorum opera Cyprianus, Lactantius et Tertulliani quaedam scripta anno proximo typis expressa perpetuis prodibunt. Et vero, ni omnia me fallunt, haec ipsa selecta veterum patrum ecclesiasticorum bibliotheca exoptata multis, haud parum commodis inserviet hominum theologiae operam dantium, qui veterem librorum sacrorum interpretationem, veteris ecclesiae dogmata, disciplinae veteris ecclesiasticae formam, rituum denique ortus resque gestas veterum Christianorum probe perspicere et intelligere sui muneris esse existimant.

Scr. Lipsiae d. S. Martini A. C. Cl^o Id^o CCCXXXVII.

E. G. Gersdorf.

R U F I N I

AQUILEIENSIS PRESBYTERI

IN S. CLEMENTIS RECOGNITIONUM LIBROS

PRAEFATIO AD GAUDENTIUM EPISCOPUM.

Tibi quidem Gaudenti, nostrorum decus insigne doctorum, tantum ingenii vigor, imo tanta spiritus gratia est, ut si quid a te etiam quotidiani eloquii more dicitur, si quid in ecclesia declamatur, id in libris haberi et ad instructionem tradi posteris debeat. Nos tamen, quos et ingenii tenuitas minus promptos, et senecta iam tardos reddit ac segnes, opus quod olim venerandae memoriae virgo Silvia iniunxerat, ut Clementem nostrae linguae redderemus, et tu deinceps iure hereditario poscebas, licet multas post moras, tamen aliquando restituimus, praedamque ut opinor non parvam, Graecorum bibliothecis ereptam, nostrorum usibus et utilitatibus convectamus, ut quos propriis non possumus, peregrinis nutriamus alimoniis. Nam et solent suaviora videri peregrina, interdum vero et utiliora. Denique peregrinum est pene omne, quod medelam corporibus confert, quod morbis occurrit, quod venena depellit. Iudaea balsami lacrimam, Creta comam dictamni mittit, Arabia aromatum flores et spicarum nardi India segetem metit, quae apud nos, etiamsi aliquantulo quam proprius ager attulit, fractiora perveniunt, odoris tamen gratiam vimque medendi integram servant. Suscipe igitur, anime mi, redeuntem ad te Clementem nostrum, suscipe iam Romanum. Nec mireris, si forte tibi in eo minus solito floridus eloquentiae vultus appareat. Nihil interest, dummodo sensus idem sapiat. Peregrinas ergo merces multo in patriam sudore transvehimus. Et nescio quam gratus me civium vultus accipit, magna sibi Graeciae spolia deferentem, et occultos sapientiae thesau-

ros nostrae linguae clave reserantem. Sed votis tuis faveat deus, ut nullus nobis sinister oculus, nec cuiusquam lividus occurrat adspectus, ne extremo prodigii genere, cum nihil invideant illi quibus auferitur, livescant tamen isti quibus confertur. Aequum est sane, tibi qui haec etiam Graece legeris, (ne forte in aliquibus minus a nobis servatum translationis ordinem putes) interpretationis nostrae indicare consilium. Puto quod non te lateat, Clementis huius in Graeco eiusdem operis ἀναγνώσεων, hoc est Recognitionum, duas editiones haberi, et duo corpora esse librorum, in aliquantulis quidem diversa, in multis tamen eiusdem narrationis. Denique pars ultima huius operis, in qua de transformatione Simonis refertur, in uno corpore habetur, in alio penitus non habetur. Sunt autem et quaedam in utroque corpore de ingenito deo genitoque disserta, et de aliis nonnullis, quae ut nihil amplius dicam, excesserunt intelligentiam nostram. Haec ergo ego, tanquam quae supra vires meas essent, aliis reservare malui, quam minus plena proferre. In caeteris autem, quantum potuimus, operam dedimus, non solum a sententiis, sed ne a sermonibus quidem satis elocutionibusque discedere. Quae res quamvis minus ornatum, magis tamen fidele narrationis reddit eloquium. Epistolam sane, in qua idem Clemens ad Iacobum fratrem domini scribens de obitu nunciat Petri, et quod se reliquerit successorem cathedrae et doctrinae suae, in qua etiam de omni ordine ecclesiastico continetur, ideo nunc huic operi non praemisi, quia et tempore posterior est, et olim a me interpretata et edita. Sed quod in ea nonnullis fortasse videbitur inconsequens, si hic explanetur, non puto absurdum videri. Quidam enim requirunt, quomodo cum Linus et Cletus in urbe Roma ante Clementem hunc fuerint episcopi, ipse Clemens ad Iacobum scribens, sibi dicat a Petro docendi cathedram traditam. Cuius rei hanc accepimus esse rationem, quod Linus et Cletus fuerunt quidem ante Clementem episcopi in urbe Roma, sed. superstite Petro, videlicet ut illi episcopatus curam gererent, ipse vero apostolatus impleret officium, sicut invenitur etiam apud Caesaream fecisse, ubi cum ipse esset praesens, Zacchaeum tamen a se ordinatum habebat episcopum. Et hoc modo utrumque verum videbitur, ut et illi ante Clementem numerentur episcopi, et Clemens tamen post obitum Petri docendi suscepit sedem. Sed iam videamus, scribens Iacobo fratri domini, operis sui Clemens ipse quod sumat narrationis initium.

Liber Primus.

1. Ego Clemens in urbe Roma natus, ex prima aetate pudicitiae studium gessi, dum me animi intentio velut vinculis quibusdam sollicitudinis et moeroris a puero innexum teneret. Inerat enim mihi cogitatio (incertum sane unde initium sumserit), crebro ad memoriam meam conditionem mortalitatis adducens, simulque discutiens: utrumne sit mihi aliqua vita post mortem, an nihil omnino postea sim futurus, si non fuerim ante quam nascerer, vel si nulla prorsus vitae huius erit post obitum recordatio, et ita immensitas temporis cuncta oblivioni ac silentio dabit, ut non solum non simus, sed neque quod fuerimus, habeatur in memoria. Sed et illud versabatur in pectore, quando factus sit mundus, vel antequam fieret, quid erat, aut vero semper fuerit. Nam certum videbatur, quod si esset factus, esset et profecto solvendus, et si solvatur, quid iterum erit? nisi forte oblivio cuncta et silentium teget, aut forte aliquid erit, quod nunc sentire mortalium non potest mens.

2. Haec et his similia, nescio unde, indesinenter animo revolvens, nimietate moeroris incredibiliter tabescebam, et quod est gravius, si quando respuere a me huiuscemodi curas velut minus utiles cogitabam, validiores in me fluctus sollicitudinum consurgebant. Inerat enim mihi comes optima, quae me quiescere non sineret, immortalitatis cupido. Ut enim post rerum exitus docuit, et gratia dei omnipotentis ostendit, haec me animi intentio ad inquisitionem veritatis, et agnitionem verae lucis adduxit. Ex quo factum est, ut lugerem postmodum eos, quos prius ignorans beatos credebam.

3. Igitur cum a prima aetate in huiuscemodi animorum intentione versarer, cupiens aliquid discere, philosophorum frequentabam scholas, ubi nihil aliud, quam dogmatum adserptiones et impugnationes videbam agi sine fine, certamina, artes syllogismorum conclusionumque agitari versutias.

Et si quando quidem obtinebat hic sermo, quod immortalis esset anima, gratulabar; si quando vero arguebatur quasi mortalis, cum tristitia discedebam. Neutrum tamen in corde meo firmitudinem veritatis tenebat, sed hoc tantum intelligebam, quod sententiae ac definitiones rerum, non pro natura sui ac veritate caussarum, sed pro ingeniis defendentium, falsae imaginarentur, aut verae, eoque magis in profundo pectoris cruciabar, quod neque aliquid ex his, quae dicebantur, tamquam firmum tenere poteram, neque abicere desiderium requirendi; sed quanto magis negligere conabar ac spernere, tanto ardentius, ut supra dixi, velut cum quadam voluptate latenter irrepens huiuscemodi cogitatio, mentem atque animum possidebat.

4. Coangustatus igitur inventione rerum, aiebam apud memet ipsum: Quid inaniter laboramus, cum manifestus sit terminus rerum? Si enim post mortem non ero, nunc superfluo crucior; si vero erit mihi vita post obitum, servemus illi vitae sui temporis motus, ne forte his, quae nunc patior, aliqua me ibi tristiora excipiant, nisi pie ac sobrie vixero, et secundum nonnullorum sententias philosophorum, Pyriphlegethonti fluvio vel Tartaro, ut Sisyphus et Tityus, et ut Ixion ac Tantalus aeternis in inferno suppliciis tradar. Et rursus mihi ipsi respondebam: Sed haec fabulae sunt, aut si ita est, in rebus dubiis praestat pie vivere. Sed iterum reputabam mecum, quomodo possem sub incerto iustitiae praemio, a peccati me libidine continere? maxime cum etiam, quae sit ipsa iustitia, quae Deo placeat, apud me habeatur incertum, et neque si immortalis sit anima, ac sit, quae aliquid sperare possit, agnoscam, neque quid certi futurum sit noverim. Nec tamen quiescere ab huiuscemodi cogitationibus possum.

5. Quid igitur faciam? Aegyptum petam, atque ibi hierophantis vel prophetis qui adytis praesunt, amicus efficiar, et pecunia ab eis invitatum magum precabor, ut educat mihi animam de infernis, per eam quam necromantiam vocant, tamquam de aliquo negotio consulere cupienti. Mihi vero haec erit consultatio: si immortalis est anima. Probatio autem animae, quod immortalis sit, non ex eo quod loquitur, erit mihi certa, vel ex eo quod audio, sed ex eo quod video; ut oculis meis cernens eam, certissimam de reliquo immortalitatis eius sententiam teneam. Neque enim

ultra poterit veritatem visus, verborum fallacia et auditio incerta turbare. Veruntamen hanc ipsam deliberationem meam retuli ad quendam familiarem meum philosophum, qui mihi consilium dedit, ne hoc facere auderem. Sive enim, inquit, evocanti mago non obediat anima, tu post haec, tamquam nihil esse putans post mortem, desperabilius vives, quippe qui et illicita tentaveris. Si vero et aliquid ibi videre tibi visus fueris, quae tibi religio, aut quae pietas ex illicitis tradetur et impiis? Exosum namque divinitati huiuscemodi negotium ferunt, et adversari deum his, qui animas post absolutionem corporum vexant. Ego vero his auditis, pigrior quidem sum redditus ad hoc quod parabam, nec tamen usquequaque aut desiderium ponere poteram, aut molestiam cogitationis abiicere.

6. Et ne longa utar narratione, cum his ego cogitationis meae aestibus agitarer, fama quaedam sensim in imperio Tiberii Caesaris, initio ex Orientis partibus sumto, pervenit ad nos, et per singula convalescens, velut a deo bonus quidam nuntius missus, universum replebat orbem, nec patiebatur divinam voluntatem silentio tegi. Diffundebatur ergo per singula loca, adnuntians, quod esset quidam in Iudaea, qui sumto a tempore veris exordio, regnum dei evangelizaret Iudaeis, idque percepturos diceret eos, qui mandatorum suorum et doctrinae instituta servassent. Ut autem sermo eius fide dignus, ac divinitatis plenus esse crederetur, virtutes multas, et signa ac prodigia mira efficere iussione sola dicebatur, ita ut, tamquam a deo potestatem habens, surdos faceret audire et cecos videre, claudos erigeret, atque omnem infirmitatem cunctosque daemones ex hominibus effugaret, sed et oblatos sibi mortuos suscitaret, leprosos quoque eminus videns curaret, et nihil omnino esset, quod ei impossibile videretur. Haec et horum similia processu temporis, crebris iam non rumoribus, sed manifestis quodammodo adventantium ex illis partibus nuntiis firmabantur, et ipsa iam per dies singulos rei veritas patescebat.

7. Denique in urbe per loca conventus fieri et de hoc sermone tractari, atque in admiratione res haberi coepit, quisnam is esset, qui apparuerit, vel quid nuntii a deo hominibus detulisset; donec sub eodem anno vir quidam adstans in urbis loco celeberrimo, proclamaret ad populum,

dicens: Audite me, o cives Romani; filius dei adest in partibus Iudaeae, promittens omnibus volentibus audire se, vitam aeternam, si quis tamen secundum voluntatem eius, a quo missus est dei patris actus suos direxerit. Propter quod convertimini a malis ad bona, a temporalibus ad aeterna. Agnoscite unum esse deum coeli terraeque rectorem, in cuius iustis adspectibus vos iniusti mundum eius habitatis. Sed si convertimini et secundum voluntatem eius agitis, ad futurum saeculum venientes et aeterni effecti, ineffabilibus eius bonis ac praemiis perfruemini. Erat autem vir iste, qui haec loquebatur ad populum, ex Orientis partibus, natione Hebraeus, nomine Barnabas, qui se etiam unum ex eius discipulis esse dicebat, missumque ob hoc, ut haec volentibus indicaret. Quibus ego auditis, cum reliqua multitudine sequi eum coepi et audire, quae diceret. Intelligebam sane quod nihil dialecticae artis esset in homine, sed simpliciter et absque ullo dicendi fuco, quae audisset a filio dei vel vidisset, exponeret. Adsertiones enim suas non argumentorum virtute muniebat, sed verborum et mirabilium, quae adnuntiabat, testes multos, ex ipso etiam circumstante populo, producebat.

8. Verum quoniam ad ea, quae sincere dicebantur, libenter annuere populus et amplecti sermonem simplicem coepit, hi qui sibi eruditi videbantur vel philosophi, ridere hominem ac spernere coepere, et syllogismorum in eum tendiculas velut validissima arma proferre. At ille interritus et velut deliramenta argutias eorum ducens, ne responsione quidem dignos iudicabat, sed ea quae proposuerat, exsequebatur intrepidus. Denique cum loquenti ei quidam proposuisset, cur ita factus esset culex, ut cum sit animal exiguum, et sex habeat pedes, insuper additae sint ei et alae, elephante vero cum sit immane animal neque alas habeat, quattuor tantum pedes habeat. Ad haec ille ne respiciens quidem, sermonem suum, quem importuna propositio interruperat, continuata intentione peragebat, hac sola admonitione per singulas quasque interruptiones addita: Nos eius qui misit nos, verba factaque mirabilia adnunciare vobis in mandatis habemus, fidemque eorum quae dicimus, non ex argumentis arte quaesitis, sed ex vobis ipsis productis testibus confirmare. Agnosco enim plurimos adstare in medio vestrum ex his, quos una nobiscum memini audisse

quae audivimus, et vidisse quae vidimus. Sit autem in vestra potestate, vel recipere quae adnunciamus, vel spernere. Nos enim quod expedire vobis novimus, tacere non possumus, quia nobis, si taceamus, damnum est, vobis vero, quae dicimus, si non recipiatis, perniciēs. Sed et stultis propositionibus vestris respondere perfacile possim, si veritatis discendae causa quaereretis, de culicis dico atque elephantis differentia; sed nunc de creaturis dicere vobis aliquid, absurdum est, cum a vobis ipse omnium creator et conditor ignoretur.

Θ. Haec autem cum dixisset, velut ex uno consensu, indisciplinato ore omnes simul risum dedere, incutere ei verecundiam ac silentium imponere cupientes, barbarumque et minus sanae mentis eum adclamantes. Ego vero cum haec ita fieri cernerem, zelo quodam nescio unde repletus, ac religioso furore succensus, silere non potui, sed cum omni libertate proclamans: Rectissime deus, inquam, omnipotens abscondit a vobis voluntatem suam, quos agnitione sui praevidit indignos, sicut ex his quae nunc agitis, sanum sapientibus palam est. Nam cum videatis praedicatores voluntatis dei advenisse, quia nullam sermo eorum grammaticae artis scientiam profitetur, sed simplicibus et impolitis sermonibus perferunt ad vos divina mandata, ita ut omnes qui audiunt, sequi possint et intelligere quae dicuntur; ridetis salutis vestrae ministros et nuncios, ignorantes, quia vestra, qui vobis periti et eloquentes videmini, condemnatio est, quod apud agrestes et barbaros habetur veritatis agnitio. Quae cum ad vos advenerit, nec quasi hospita suscipitur, quae nisi intemperantia vestra et libido obsisteret, civis esse et vernacula debuisset; ut ex his arguamini, quod non veritatis amici et philosophi, sed iactantiae sectatores, et vaniloqui estis, qui veritatem non in simplicibus verbis, sed in versutis et callidis creditis habitare, et innumera verborum profertis, unius verbi nequaquam pretio pensitanda. Quid ergo putatis futurum de vobis, vos o omnis turba Graecorum, si erit iudicium dei, sicut iste dicit? Sed nunc, omittentes ridere in perniciem vestri virum hunc, respondeat mihi qui vult ex vobis, quoniam quidem solo latratu vestro obturbatis etiam eorum aures, qui salvi esse volunt, et mentes quae ad fidem paratae sunt, ad infidelitatis lapsum, vestris obturbationibus declinatis: quae vobis

erit unquam venia, qui divinitatis nuncium, promittentem vobis agnitionem dei, ridetis et iniuriis afficitis? quem utique etiam si nihil veritatis adferret, pro ipso tamen benignitatis erga vos proposito, gratam acceptumque habere deberetis.

10. Haec et his similia cum prosequerer, plurimus adstantis populi fremitus concitabatur, dum alii velut erga hospitem miseratione moverentur, meumque sermonem ut consequenter habitum probarent, alii petulantes et stolidi, in me quoque pariter, ut in Barnabam, effrenati animi iracundiam concitarent. Sed cum ad vesperam iam declinaret dies, apprehensa Barnabae dextera, obluctantem licet eum, ad meam tamen adduxi domum, atque ibi manere feci, ne quis forte ex indocili vulgo iniiceret ei manus. Aliquantulis igitur diebus una positi, disserente eo [paucis], sermonem veritatis libenter audiebam; urgebat tamen profectionem dicens, se diem festum religionis suae, qui immineret, omnimodis apud Iudaeam celebraturum, ibique de reliquo cum suis civibus ac fratribus permansurum, evidenter indicans, iniuriae se horrore perculsum.

11. Denique cum ego dicerem: tu mihi tantum eius viri, quem apparuisse dicis, expone doctrinam, et ego meis sermonibus tua dicta componens, omnipotentis dei regnum iustitiamque praedicabo, et post haec si volueris, etiam navigabo tecum, valde enim videre cupio Iudaeam, vobiscum fortassis perpetuo permansurus; ad haec ille: tu, inquit, si quidem videre vis patriam nostram, et discere quae desideras, iam nunc mecum pariter naviga; si vero te aliquid tenet, signa tibi habitationis nostrae derelinquam, ut cum venire volueris, invenire nos facile possis; ego enim crastino iter adgrediar. Quem ubi immobilem vidi, descendi cum ipso usque ad portum, ac diligenter ab eo signa, quae dixerat, habitationis accepi, dicens ei: quia nisi aliquantum pecuniae necessario mihi esset a debitoribus reposcendum, nihil omnino differrem; velociter tamen insequar iter tuum. Cum haec dixissem, commendato eo attentius his, qui navi praeerant, regressus sum tristis. Habebat enim me recordatio consuetudinis boni hospitis, et optimi amici.

12. Diebus autem paucis remoratus, et his quae debebantur ex parte aliqua profligatis, (plurima enim festinandi studio neglexi, ne a proposito impedirer) enavigavi con-

tinuo in Iudaëam, et post dies quindecim Caesarcam Stratonis, quae est Palaestinae urbs maxima, adpulsus sum. Cumque navi egressus, hospitium quaererem, rumore populi comperi, quod Petrus quidam, illius qui in Iudaea apparuit, et signa multa ac prodigia divinitus gesta inter homines ostendit, discipulus probatissimus, crastino cum Simone quodam Samaritano ex castello Gethonum, habiturus esset verborum quaestionumque certamen. Quibus ego auditis, rogabam demonstrari mihi eius hospitium; quod cum reperissem, atque ante fores constitissem, ingerebam ianitori, quisnam essem atque unde adventarem; et ecce Barnabas procedens, statim ut me vidit, in complexus meos cucurrit, gaudio lacrimans, atque apprehensum me manu introducebat ad Petrum. Quem cum mihi eminus ostendisset, hic est, inquit, Petrus, quem tibi maximum esse in dei sapientia dicebam, cuique de te rursus sine cessatione locutus sum. Ingredere igitur tanquam bene ei cognitus. Omnia enim quae in te sunt bona, verissime comperit, et religiosum propositum tuum diligenter agnovit, ex quo et summo desiderio agitur, videndite. Unde magnum ei hodie munus meis te manibus offero; simulque oblato me ait: Hic est Clemens, Petre.

13. At benignissimus Petrus, audito nomine, adcurrrens protinus inhaesit osculis meis, et post haec cum sedere me fecisset, ait: Bene fecisti praedicatorem veritatis hospitio recipere Barnabam, nihil veritus populi insanientis furorem; beatus eris. Sicut enim tu legatum veritatis omni honore dignum duxisti, ita te quoque peregrinantem et hospitem, veritas ipsa suscipiet, et civem propriae urbis adscribet, et tunc tibi erit gaudium magnum, quod exiguum nunc impartiens gratiam, aeternorum bonorum haeres scriberis. Nunc ergo ne labores exponere mihi animum tuum; cuncta enim de te et de moribus tuis Barnabas fidei sermone edocuit, quotidie pene et indesinenter bonorum tuorum memoriam repetens. Et ut tibi breviter, tanquam unanimi iam amico, quod in re est definiam, si nihil est quod te impediat, iter age nobiscum, et audi sermonem veritatis, quem habituri sumus per loca singula, usquequo ad ipsam nobis perveniendum sit urbem Romam; et nunc tu si quid desideras, dicito.

14. Cumque ei exposuissem, quid ab initio propositi

gesserim, et quomodo per inanes effusus sim quaestiones, [et illa omnia, quae tibi domine mi Iacobe in principiis indicavi, uti ne eadem repetam] ¹⁾ libenter promisi, cum ipso me iter acturum; hoc est enim, aio, quod cupidissime expectabam. Veruntamen prius mihi cupio rationem veritatis exponi, ut sciam, si mortalis, an immortalis sit anima, et si immortalis, utrum pro his quae hic agit, ducatur ad iudicium. Sed et quae sit iustitia, quae deo placeat, scire desidero. Tum praeterea, si factus est mundus, vel quare factus, aut si solvendus est, an in melius renovandus, aut si omnino post haec non erit mundus, et ne per singula progrediar, haec atque horum similia ut se habeant, discere me velle respondi. Ad haec Petrus: Breviter, inquit, tibi, o Clemens, rerum scientiam tradam, et ausculta iam nunc.

15. Voluntas dei et consilium latuit homines multis excaussis. Primo quidem pro institutione mala, pro sodalitatibus pessimis, pro consuetudine nequam, pro colloquiis non bonis, pro praesumptionibus minus rectis; ²⁾ pro his, inquam, omnibus, primum error, deinde contemptus, tum infidelitas et malitia, avaritia quoque et vana iactantia, aliaque his similia mala, velut fumus quidam immensus, universam domum huius mundi replevit, et habitantibus intrinsecus intuendi conditorem suum, aspectum liberum non dedit, neque quae ei essent placita pervidendi. Quid igitur his qui sunt intrinsecus convenit? nisi ut ex intimis praecordiis clamore prolato, auxilium invocent eius, quem solum domus fumo repleta non claudit, ut accedens aperiat ianuam domus, quo possit fumus quidem qui intrinsecus habetur, excludi, lux vero solis quae extrinsecus resplendet, induci.

16. Hunc ergo qui ad auxilium domus, caligine ignorantiae, et vitiorum fumo repletae, perquiritur, illum esse dicimus, qui appellatur verus propheta, qui solus illuminare animas hominum potest, ita ut oculis suis viam salutis evidenter inspiciant. Aliter enim impossibile est, de rebus divinis aeternisque cognoscere, nisi qui ab isto vero pro-

¹⁾ Quae uncis inclusimus, desunt in utroque cod. Lips. et in quibusdam aliis.

²⁾ Codd. Lipss. his pergunt cap. sequ. vocabulis: Impossibile ergo de rebus divinis etc.; reliqua desunt.

pheta didicerit; ¹⁾ quia sicut ipse paulo ante memorabas, fides rerum caussarumque sententiae, pro ingeniis magis defendentium ponderantur. Unde et eadem caussa nunc iusta, nunc putatur iniusta, et quod modo verum videbatur, alterius adsertione falsum videtur. Ista de caussa religionis ac pietatis fides veri prophetae praesentiam postulavit, ut ipse nobis diceret de singulis, prout se ipsa veritas habet, et doceret, quomodo oporteat de singulis credi. Et ideo ante omnia fidem prophetae, omni cum examinatione oportet probari; quem cum cognoveris vere esse prophetam, de reliquo cuncta ei credas oportet, nec ultra discutere eum per singula quae docuerit, sed habere firma et sancta quae dicit, quaeque quamvis fide suscipi videantur, antehabita tamen probatione creduntur. Cum enim semel ex initio prophetae veritas examinata constiterit, reliqua demum fide audienda sunt et tenenda, qua eum doctorem veritatis esse iam constat. Et sicut certum est, cuncta secundum veritatis regulam teneri oportere, quae ad divinam scientiam spectant, ita indubitatum est, a nullo alio nisi ab ipso solo sciri posse, quod verum est.

17. Et his dictis, tam mihi aperte et tam dilucide, quis iste esset propheta, et quomodo inveniretur, exposuit, ut ego mihi ante oculos habere, et manu contrectare viderer probationes, quas de prophetica veritate protulerat, ingenitque stupore defigerer, quomodo ea quae omnes quacrunt, ante oculos posita nullus videt. Unde iubente eo, ea quae ad me loquutus est, in ordinem redigens, librum de vero propheta conscripsi, eumque de Caesarea, ad te, ipso iubente, trans misi. Dicebat enim mandatum se accepisse abs te, ut per singulos annos, si qua essent a se dicta gestaque, ad te descripta transmitteret. ²⁾ Interea initio sermonis sui, quem prima die habuit ad me de vero propheta et de aliis plurimis, cum me instruxisset plenissime, addidit etiam haec: Vide, inquit, de reliquo, et interesto tractatibus meis, quos, si quando necessitas attulerit, habebo

¹⁾ Quae sequuntur usque ad finem huius cap., desunt in utroque cod. Lips.

²⁾ Vocabula: Unde iubente eo — transmitteret non leguntur in codd. Lips.

cum his qui contradicunt; adversus quos disputans, etiam si forte inferior visus fuero, non verebor, ne forte tu de his, quae tibi a me sunt tradita, in dubium venias, quia etiam si ego visus fuero superari, non tamen idcirco et ea, quae nobis verus propheta tradidit, infirma videbuntur. Spero tamen quod nec in disputationibus superemur, si modo rationabiles sint auditores et amici veritatis, qui discernere valeant vim speciemque verborum, et agnoscere, qui sermo ex arte sophistica veniat, non veritatem continens, sed imaginem veritatis, et qui sit, qui simpliciter ac sine fucō prolatus, omnem vim non in specie et ornatu, sed in veritate et ratione possideat.

18. Ad haec ego: Omnipotenti, inquam, deo gratias ago, quia ut desideravi, instructus sum. Veruntamen de me in tantum esse debes securus, quod de his quae didici abs te, in dubium venire non possim, ut si tu ipse velis aliquando fidem meam a vero propheta transferre, omnino non possis; ita pleno spiritu hausi, quae tradidisti.¹⁾ Et ne putes magnum tibi me aliquid polliceri, quod ab hac fide negem me posse transferri, certum est apud me, quia quicumque hominum hanc de vero propheta acceperit rationem, dubitare ultra de veritate nullatenus poterit. Et ideo confido de hoc divino dogmate coelitus definito, in quo omnis ars malitiae superatur. Adversus prophetiam etenim neque ars ulla stare sufficiet, neque sophismatum syllogismorumque versutiae. Sed omnis qui audierit de vero propheta, necesse est ut statim desiderium capiat ipsius veritatis, nec ultra sub occasione veri quaerendi, diversos patietur errores. Propter quod, domine mi o Petre, nolo sis ultra sollicitus, tanquam de eo qui nesciat, quid acceperit, et quantum sibi commissum sit muneris; certus esto, quod scienti et intelligenti gratiam contulisti, nec facile possum decipi, pro eo quod, quae diu desiderabam, cito videor adeptus. Potest enim fieri ut alius desiderans cito adipiscatur, alius nec tarde ad desiderata perveniat.

19. Et Petrus, his a me auditis: Gratias ago, inquit, deo meo, et pro salute tua, et pro requie mea; valde enim delector, quia intellexisse te video, quanta sit virtutis pro-

¹⁾ Et ne putes — perveniat desunt in utroque cod. Lips.

pheticae magnitudo, et quia, ut ais, nec si ego ipse cupiam, quod absit, potero te transvertere in aliam fidem. Ex hoc iam incipe esse nobiscum, et crastina die interesto disputationibus nostris; erit enim mihi certamen cum Simone mago. Cumque haec dixisset, secessit, ut cibum caperet cum suis, me autem seorsum vesci iussit. Et post cibum cum laudem dedisset deo et gratias egisset, etiam huius ipsius facti mihi reddidit rationem, et addidit, dicens: Det tibi dominus exaequari nobis in omnibus, ut percepto baptismo possis ad eandem nobiscum convenire mensam. Et his dictis, quiescere me iussit; iam enim ad somnum et natura corporis, et ratio temporis invitabat.

20. Postera vero die matutinus ad nos ingrediebatur Zacchaëus, et cum salutasset, ait ad Petrum: Differt Simon certaminis diem in undecimam mensis praesentis, quae est post septem dies. Tunc enim magis vacuum sibi disceptandi tempus adfirmat. Sed et mihi videtur comperendinatio eius etiam nobis esse necessaria, ut plures conveniant, qui disputationis nostrae vel auditores vel iudices fiant. Veruntamen si probabile tibi videtur, inter moras ea, quae in controversiam venire posse opinamur, inter nosmetipsos prius discutiamus, ut unusquisque nostrum, cum quae proponenda sint et quae respondenda, cognoverit, apud semetipsum pertractet, si recte se habeant, aut si invenire poterit aliquid adversarius quod obiiciat, aut quo obiecta frustretur. Si vero ex omni latere, quae a nobis dicenda sunt, claruerit esse munita, ita demum confidenter quaestionis ineatur exordium.¹⁾ Et quidem mea haec est sententia, quod ante omnia requiri oporteat, quid sit omnium primum, quidve immediatum, quod etiam causam esse omnium quae sunt, docendum est; deinde cuncta quae sunt, si facta sunt, et a quo, et per quem vel propter quem, utrum ab uno, an a duobus, an a multis accipere substantiam; et utrum ex nullis substantibus, an ex aliquibus sumpta sint, et adornata; tum si aliqua virtus est in altissimis, aut in infernis; si est aliquid melius omnibus, aut cunctis inferius; si sunt aliqui

¹⁾ Et quidem — reperietur agnitio non leguntur in utroque cod. Lips.

motus, aut nulli; si haec quae videntur, erant semper, et erunt; si extitere nullo operante, et nullo solvente dilabentur. Si, inquam, ex his initium acceperit disputatio, puto quod ea quae quaerentur, diligenti examinatione discussa facile clarescant. Cum autem haec claruerint, eorum quae sequuntur, in promptu reperietur agnitio. Ego quid senserim protuli; quid etiam tibi videatur, indicare ne pigeat.

21. Ad haec Petrus: Dic, inquit, interim Simoni, faciat ut libet, certus, quod divina providentia largiente, semper nos inveniet paratos. Et Zacchaeus quidem quae audierat, egressus est Simoni nunciare. Petrus vero respiciens ad nos, et intelligens contristatum me esse pro dilatione certaminis, ait: Qui credit summi dei providentia dispensari mundum, non debet, o amice Clemens, de singulis quae quoquo modo accidunt, aspernanter accipere, certus quod iustitia dei, etiam ea, quae superflua videntur aut contraria, in unoquoque negotio opportuno exitu competentique dispensat, praecipue tamen erga eos, qui eum familiarius colunt; ¹⁾ et ideo qui de his, ut dixi, certus est, si quid eveniat contra sententiam, novit pro eo moerorem de animis expellere, meliori sententia manifestum habens, quod dispensatione boni dei, etiam quod contrarium putatur, vertatur in melius. Propter quod, o Clemens, etiam nunc non te contristet magi Simonis ista dilatio. Credo enim quod per dei providentiam gestum sit ad utilitatem tuam, ut possim tibi rationem fidei nostrae, in hac septem dierum comperendinatione, absque aliquo strepitu per ordinem consequenter exponere ²⁾ secundum traditionem veri prophetae, qui solus scit, quae facta sunt, ut facta sint, et quae fiunt, ut fiant, quaeque erunt, ut erunt; quae tamen manifeste quidem dicta, non tamen manifeste scripta sunt, in tantum, ut cum leguntur, intelligi sine expositore non possint propter peccatum quod coadolevit hominibus, sicut superius diximus. Idcirco igitur explanabuntur tibi per me omnia, ut in his quae scripta sunt, dilucide quae sit sententia legislatoris agnoscas.

¹⁾ Et ideo — in melius desunt in codd. Lipss.

²⁾ Secundum traditionem — agnoscas desunt in codd. Lipss.

22. Cumque haec dixisset, exponere mihi singula de his, quae in quaestione esse videbantur legis capitulis coepit, ab initio creaturae usque ad id temporis, quo ad eum Caesaream devolutus sum. Haec mihi dicens, dilatio Simonis contulit, ut per ordinem cuncta cognoscerem. Alias, inquit, secundum ea quae opportunitas sermonis adtulit, dei singulis quibusque, quae nunc compendiosius diximus, latus disseremus, ¹⁾ ut secundum ea quae pollicitus sum tibi, plenius de omnibus perfectiusque cognoscas. Quia ergo hodierna adhuc nobis superest dies, ex his quae dilata sunt, volo tibi rursus ea quae dicta sunt breviter iterare, ut magis tibi ad memoriam revocentur. Et exin coepit hoc modo mentibus meis innovare, quae dixerat. Meministi, o amice Clemens, quae mihi fuerit de aeterno seculo, ac finem nesciente, narratio? Tum ego nihil, inquam, o Petre, aliquando retinebo, si hoc omittere aut oblivisci potuero.

23. Et Petrus libenter hac mea responsione suscepta, gratulor tibi, inquit, quod ita responderis, ²⁾ et non quod haec ipsa facile dicas, sed te meminisse protuleris; quae enim summa sunt, silentio honorari volunt. Ad fidem tamen eorum, quae de ineffabilibus meministi, dic quae retines ex his, quae in loco secundo a nobis dicta sunt, quae proferri facile queunt, ut pervidens tenacitatem memoriae tuae, de quibus volo, promptius tibi indicem, et libenter aperiā. Tum ego ubi adverti eum auditorum memoria gaudere, non solum, inquam, definitionis tuae memor sum, sed et praefinitionis illius, quae ante definitionem posita est, et omnium pene quae exposuisti, sensum integrum servo, etiamsi verba non omnia, quia tanquam vernacula animae meae et ingenita effecta sunt, quae dixisti. Nimum enim sitiēti mihi dulcissimum poculum porrexisti. ³⁾ Et ne putes, quod rerum immemor, verbis te occupem, iam nunc quae dicta sunt in memoriam revocabo; in quo me plurimum iuvat ordo disputationis tuae. Etenim quia consequenter directa sunt et librate ordinata, quae dicis, id-

¹⁾ Ut secundum — cognoscas desunt in codd. Lips.

²⁾ Et non quod — libenter aperiā desunt in codd. Lips.

³⁾ Quae sequuntur usque ad illa cap. 53 vocabula: Erat ergo non leguntur in utroque cod. Lips. Vid. praefat.

circo et facile ad memoriam ordinis sui lineis revocantur. Multum namque ad recordandum prodest ordo dictorum; cum enim recolere singula per consequentiam coeperis, ubi aliquid deest, statim sensus inquit, et cum invenerit, servat, aut certe, si investigare nequirit, a magistro requirere non pigebit. Sed ne moram faciam in reddendo ea quae poscis a me, retexam breviter, quae de veritatis definitione tradidisti.

24. Erat semper, et est, et erit illud a quo prima voluntas genita sempiternitate constat, et ex prima voluntate iterum voluntas. Post haec mundus, ex mundo tempus, ex hoc hominum multitudo, ex multitudine electio amicorum, ex quorum unanimitate pacificum construitur dei regnum. Reliqua vero, quae haec consequi deberent, alias te mihi dicturum esse promiseras. Post haec, cum de creatura mundi exposuisses, definitionem dei, quam in conspectu omnium primorum angelorum de sua voluntate promisit, quamque aeternam legem cunctis statuit, intimasti, et quod duo regna posuit, praesentis dico temporis et futuri, et tempora utrique constituit, statuitque expectari iudicii diem, quam ipse definivit, in qua habenda sit rerum, animarumque discretio, ut impii quidem pro peccatis suis igni tradantur aeterno, hi vero qui secundum voluntatem conditoris dei vixerint, pro bonis operibus benedictione suscepta, clarissima luce fulgentes, introducti ad aeternam sedem, et in incorruptione durantes, ineffabilium bonorum munera aeterna percipiant.

25. Haec me prosequente, gaudio perfusus Petrus et tanquam super filio tripudians, ne forte in reliquorum memoria titubans, erubescerem propter eos qui adcrant, sufficit, inquit, o Clemens, evidentius enim haec quam a me ipso exposita fuerant, edidisti. Et ego aio: Narrandi ordinem, et lucidius ea quae res expetit proferendi, eruditio nobis contulit liberalis, qua si utamur in antiquitatis erroribus, in perniciem vitae verborum decore ac suavitate decidimus; si vero ad adserendam veritatem eruditionem sermonis et gratiam conferamus, puto ex hoc non parum utilitatis adquiri. Veruntamen, mi domine Petre, quanta me arbitraris gratulatione sublatum, cum in caeteris omnibus, tum praecipue in illius doctrinae sententia, qua ais: Unus est deus, cuius opus mundus est, quique quia iustus est om-

modis, unicuique pro actibus suis reddet. Et post haec addidisti, dicens: Pro cuius dogmatis adsertione innumera verborum millia movebuntur; sed in his, quibus veri prophetae concessa est scientia, omnis ista verborum silva succisa est. Et propter hoc cum mihi tradideris de vero propheta sermonem, omni me adsertionum firmitate roborasti. Inde denique ego cum advertissem in hoc summam totius religionis pietatisque consistere, illico respondi: Optime prosecutus es, Petre, propter quod de reliquo iam tanquam scienti, quae sint fundamenta fidei et pietatis, veri prophetae traditiones incunctanter expone, cui soli credendum esse evidenter probatum est. Illam vero expositionem, quae adsertionibus et argumentis indigeat, infidelibus serva, quibus nondum committere propheticae gratiae indubitabilem iudicaveris fidem. Et cum haec dixissem, tu utrumque, inquam, pollicitus es, et hanc te mihi simplicem expositionem ac totius erroris expertem, et illam quae per singulas quasque quaestiones explicatur, quae movebuntur, in tempore traditurum. Et post haec exposuisti per ordinem, a principio mundi usque ad praesens tempus consequentiam rerum; et si placet, possum memoriter universa retexere.

26. Ad haec Petrus: Magnifice, inquit, delector, o Clemens, quod tam tuto cordi verba committam, memorem namque esse eorum quae dicuntur, indicium est in promptu habere operum fidem; cui vero malus daemon salutis verba furatur et de memoria rapit, etiam si velit salvari non poterit; perdit enim viam, qua pervenitur ad vitam. Propter quod eo magis repetamus quae dicta sunt, et confirmemus ea in corde tuo; id est, quomodo, vel a quo factus sit mundus, ut tendamus ad amicitiam conditoris. Amicitia autem efficitur bene vivendo et voluntati eius obediendo, quae voluntas omnium viventium lex est. Breviter ergo tibi haec eadem firmioris causa memoriae retexemus.

27. In principio cum fecisset deus coelum et terram, tanquam domum unam, ipsa quae ex corporibus mundi redita est umbra, his quae intrinsecus clausa fuerant, tenebras ex se dedit. Sed cum voluntas dei introduxisset lucem, tenebrae illae, quae ex umbra corporum factae fuerant, continuo devoratae sunt; tunc deinde lux in diem, tenebrae deputantur in noctem. Iam vero aqua, quae erat

intra mundum, in medio primi illius coeli terraeque spatio, quasi gelu concreta et crystallo solidata distenditur, et huiusmodi firmamento velut intercluduntur media coeli ac terrae spatia; idque firmamentum coelum conditor appellavit, antiquioris illius vocabulo nuncupatum. Et ita totius mundi machinam, cum una domus esset, in duas dividit regiones. Divisionis autem haec fuit causa, ut superna regio angelis habitaculum, inferior vero praeberet hominibus. Post haec quod reliquum fuit in inferioribus aquarum, iussu voluntatis aeternae, locus maris et chaos effectum recepit, eisque ad demersa et concava defluentibus, arida quidem apparuit terra. Congregationes autem aquarum, effecta sunt maria. Et post haec terra, quae apparuerat, herbarum et virgultorum diversa genera produxit, fontes quoque et fluvios non solum in planis, sed et in montibus protulit; et sic cuncta praeparata sunt, ut hominibus qui habitarent in ea, esset facultas his omnibus pro arbitrio uti, id est sive ad bona velint, sive etiam ad mala.

28. Post haec stellis adornat coelum istud visibile. Solem quoque et lunam ponit in eo, ut alterius lumine dies, et nox uteretur alterius, simulque ut essent indicio rerum praeteritarum, praesentium et futurarum. Pro signis enim temporum facta sunt ac dierum, quae videntur quidem ab omnibus, intelliguntur autem ab eruditis et intelligentibus solis. Cumque post haec de terra et aquis produci iussisset animantia, paradisum fecit, quem et delitiarum locum nominavit. Post haec autem omnia hominem fecit, propter quem cuncta praeparaverat, cuius interna species est antiquior, et ob cuius causam omnia quae sunt, facta sunt ministerio eius concessa, et habitationis eius usibus data.

29. Igitur consummatis omnibus quae in coelo et in terris sunt, atque in aquis, multiplicato etiam hominum genere, octava generatione homines iusti qui angelorum vixerant vitam, illecti pulcritudine mulierum, ad promiscuos et illicitos concubitus declinaverunt, et inde iam indiscrete et contra ordinem cuncta agentes, statum rerum humanarum et divinitus traditum vitae ordinem permutarunt, ita ut omnes homines, vel persuasionem, vel vi peccare in creatorem suum cogerent deum. Ex nona generatione nascuntur Gigantes, illi qui a seculo nominantur, non deorum modo, ut Graecorum fabulae ferunt, sed immensis corpori-

bus editi, quorum adhuc ad indicium in nonnullis locis ossa immensae magnitudinis ostenduntur. Sed adversum hos iusta dei providentia diluvium mundo introduxit, ut orbis quidem terrarum ab eorum contagione dilueretur, omnis vero locus ab impiorum nece verteretur in pelagus. Unus tamen tunc inventus est iustus, nomine Noe, qui in arca cum tribus filiis eorumque uxoribus liberatus, post aquarum decursus cum his animalibus quae secum clauscrat, et seminibus, mundi habitator effectus est.

30. Duodecima generatione, cum deus benedixisset homines et multiplicari coepissent, acceperunt praeceptum, ne sanguinem degustarent; propter hoc enim etiam diluvium factum est. Tertia decima generatione cum ex tribus filiis Noe, unus qui erat medius, patri fecisset iniuriam, posteritati suae ex maledicto conditionem servitutis indexit. Cuius interim senior frater habitationis sortem eam, quae est in medio terrae, suscepit, in qua est regio Iudaeae, iunior vero orientis plagam sortitus est, ipse autem occidentis accepit. Quarta decima vero generatione ex maledicta progenie quidam, propter artem magicam primus aram statuit daemonibus, honorem sanguinis litans. Quinta decima generatione, primo omnium homines idolum stuentes adoraverunt, et usque ad illud tempus divinitus humano generi data Hebraeorum lingua, tenuit monarchiam. Sexta decima generatione moverunt se ab oriente filii hominum, et venientes ad terras patrum suorum, unusquisque sortis suae locum, proprii vocabuli appellatione signavit. Septima decima generatione apud Babyloniam Nemroth primus regnavit, urbemque construxit, et inde migravit ad Persas, eosque ignem colere docuit.

31. Octava decima generatione muratae urbes factae sunt, et exercitus instituti armaque, et iudices legesque sancitae, templa constructa, et principes gentium tamquam dii adorati sunt. Nona decima generatione posterii illius, qui post diluvium maledictus est, proprios terminos excedentes, quos in occidentalibus partibus sorte susceperant, eos qui medium terrae fuerant sortiti locum, in terras orientis expellunt et usque ad Persidem fugant, ipsique in expulsorum locis iniqua sorte succedunt. Vicesima generatione ob incesti crimen, primus morte propria filius ante patrem defunctus est.

32. Vicesima prima generatione exstitit vir quidam sapiens, ex genere eorum qui fuerunt expulsi, ex semine primogeniti filiorum Noe, nomine Abraham, a quo nostrum Hebraeorum ducitur genus. Hic cum universus iterum mundus diversis erroribus esset oppressus, et pro immanitate scelerum maturum ei pararetur excidium, non iam per aquam, sed per ignem, cumque iam plaga initio a Sodomis sumto immineret et universo orbi terrarum; pro amicitiiis, quibus erat ei familiaritas cum deo cui bene placuerat, universum mundum ne pariter periret eripuit. Ab initio tamen ceteris omnibus errantibus, ipse cum arte esset astrologus, ex ratione et ordine stellarum agnoscere potuit conditorem, eiusque providentia intellexit cuncta moderari. Unde et angelus adsistens ei per visionem, plenius eum de his quae sentire coepit, edocuit. Sed et quid generi eius ac posteritati deberetur, ostendit, et non tam eis danda haec loca, quam reddenda promisit.

33. Igitur Abraham cum rerum causas desideraret agnoscere, idque secum intenta mente pervolveret, apparuit ei verus Propheta, qui solus hominum corda et propositum novit, et omnia ei quae desiderabat aperuit, divinitatis scientiam docuit, mundi originem finemque pariter indicavit, animae immortalitatem ac vivendi instituta quibus deo placeretur, ostendit, resurrecturos quoque mortuos, ac iudicium futurum, bonorum remunerationem, malorum poenas, iusto cuncta moderando iudicio declaravit, omnibusque rite ac sufficienter edoctis ad sedes rursus invisibiles secessit. Verum cum adhuc Abraham in ignorantia versaretur, sicut tibi et antea iam diximus, nati sunt ei filii duo, quorum unus Ismael, alius Eliesdros appellati sunt. Ex alio barbarae gentes, ex alio Persarum populi descendunt. E quibus nonnulli Brachmanorum vitam et vicina instituta sectati sunt, alii apud Arabiam consederunt, ex quorum posteris nonnulli etiam in Aegyptum dispersi sunt. Inde denique et Indorum quidam et Aegyptiorum circumcidi didicere ac purioris observantiae esse quam ceteri, licet processu temporis quam plurimi eorum ad impietatem verterent argumentum et indicium castitatis.

34. Veruntamen cum hos duos filios tempore, quo adhuc in ignorantia rerum vixerat, suscepisset, dei agnitione percepta petit ab eo, quia erat iustus, ut ex Sara quae ei

erat conlux legitima, cum esset sterilis, habere progeniem mereretur; et accepit, quem et Isaac nominavit, ex quo natus est Iacob, de Iacob autem duodecim patriarchae, et ex ipsis duodecim septuagintaduo. Hi fame exorta in Aegyptum veniunt cum omni domo sua, et intra annos quadringentos benedictione et promissione dei multiplicati, affligebantur ab Aegyptiis. Cumque affligerentur, apparuit verus propheta Moysi, et Aegyptios quidem resistentes, ne Hebraeorum populus exiret ab eis et rediret ad patriam terram, decem plagis coelestibus affecit, populum vero dei eduxit ex Aegypto. Sed qui superfuerant ex Aegyptiis, conspirati cum animositate regis sui, insecuti sunt Hebraeos; quos cum reperissent super littus maris, et interimere omnes ac dolere cogitarent, Moyses oratione ad deum fusa mare in duas partes divisit, ita ut aqua dextera laevaeque quasi gelu concreta teneretur, et populus quidem dei transiret velut iter aridum, insequentes vero eos Aegyptii temere ingressi necarentur. Ubi enim ultimus ex Hebraeorum populo ascendit, Aegyptiorum quoque ultimus descendit in mare, et continuo aquae maris quae ut gelu constrictae tenebantur, praecepto eius qui constrinxerat relaxatae, poenas de impiorum populo recepta naturae suae libertate sumserunt.

35. Post haec Moyses, dei omnia providentis praecepto Hebraeorum populum eduxit in desertum, et iter brevissimum, quod fert de Aegypto ad Iudaeam, relinquens, per longos eremi plebem duxit anfractus, ut quadraginta annorum exercitiis, mala quae eis ex Aegyptiorum moribus usu longi temporis inoleverant, innovatione mutatae consuetudinis aboleret. Interea venit ad montem Sina, et inde lex eis, vocibus et visionibus coelestibus traditur decem conscripta praeceptis; quorum primum et maximum fuit, ut ipsum solum colerent deum, nec ullam sibi aliam speciem vel formam statuerent ad colendum. Sed cum Moyses ascendisset ad montem, ibique diebus quadraginta moraretur, populus qui decem plagis percussam viderat Aegyptum, et disruptum mare ac pedibus digressum, manna quoque sibi pro pane coelitus datum et ex sequenti petra poculum ministratum (quae species cibi per virtutem dei, in quem quisque desiderasset, verteretur saporem), cumque sub plaga coeli ardentiore positi, ne aestibus coquerentur,

nube obumbrabantur in die, nocte vero columna ignis illuminabantur, ne ad eremi vastitatem horror quoque accederet tenebrarum: Cum, inquam, moraretur Moyses, ipsi secundum speciem Apidis, quem coli in Aegypto viderant, aureum caput vituli facientes adoraverunt, et post tot ac tanta quae viderant mirabilia, veteris consuetudinis sordes elimare a se atque abstergere nequiverunt. Et ob hoc, brevis spatii iter quod ex Aegypto ducit ad Iudaeam, relinquens immenso eremi ambitu egit eos Moyses, si forte possit, ut superius memoravimus, vetustae consuetudinis mala novellae institutionis permutatione discutere.

36. Cum interim fidelis et prudens dispensator Moyses pervidens, populo ex Aegyptiorum consortio altius inolevisse vitium idolis immolandi, nec posse de eis radicem mali huius excidi, immolare quidem eis concessit, sed deo soli hoc fieri permisit, ut mediam quodammodo partem vitii altius inoliti resecaret; aliam vero mediam, per alium et ad aliud tempus reservaret emendandam, per illum scilicet, de quo ipse dixit: ¹⁾ Prophetam vobis suscitabit dominus deus vester sicut me, ipsum audite secundum omnia quae dixerit vobis. Quicumque enim non audierit prophetam illum, exterminabitur anima eius de populo suo.

37. Ad haec autem etiam locum statuit, in quo solo liceret eis immolare deo. Hoc autem totum eo prospectu gerebatur, ut cum tempus opportunum venisset et didicissent per prophetam, quia deus misericordiam vult et non sacrificium, viderent eum qui eos doceret locum dei electum esse sapientiam eius, in quo conveniret offerri hostias deo, hunc autem locum, qui ad tempus videbatur electus, incursionibus hostium et excidiis saepe vexatum, et ad ultimum quoque audirent penitus excidendum. In cuius rei fidem etiam ante adventum veri prophetae, qui esset hostias cum loco pariter repudiaturus, saepe ab hostibus populatus est et igne incensus; atque in captivitatem populus abductus in exterarum nationes, et exinde cum ad misericordiam dei confugeret revocatus est, ut per haec doceretur, quia sacrificia offerens expellitur et in manus hostium traditur, misericordiam vero faciens et iustitiam, sine

¹⁾ Deuter. 18, 15. Act. 3, 22. 23.

sacrificiis de captivitate liberatur et in terram patriam restituitur. Sed hoc intelligere paucos admodum accidit. Plures enim etiamsi sentire haec et advertere poterant, vulgi tamen irrationali opinione tenebantur. Paucorum namque est recta cum libertate sententia.

38. Igitur Moyses his administratis Ausen quendam nomine praeponens populo, qui eos revocaret ad patriam terram, ipse ad montem quendam praecepto dei viventis ascendens, illic defunctus est; cuius tamen talis fuit mors, ut usque in hodiernum diem sepulturam eius nullus inven-rit. Ut ergo populus patriam contigit solum, per provi-dentiam dei primo statim ingressu iniquarum gentium habi-tatores fugantur, et ipsi hereditatem paternam iudice sorte suscipiunt. Tum deinde per aliquantum temporis iudici-bus, non regibus gubernati, statu tranquilliore durarunt. Ubi vero tyrannos sibi magis quaesivere quam reges, tunc etiam in loco, qui eis orationis causa fuerat praedestina-tus, templum pro ambitione regia construxere, et sic per ordinem regibus impiis sibi invicem succedentibus, ad ma-iores impietates etiam populus declinavit.

39. Ut autem tempus adesse coepit, quo id quod de-esse Moysis institutis diximus impleretur, et propheta quem praecinuerat appareret, qui eos primo per misericordiam dei moneret cessare a sacrificiis, et ne forte putarent cessantibus hostiis remissionem sibi non fieri peccatorum, baptisma eis per aquam statuit, in quo ab omnibus pecca-tis invocato eius nomine solverentur, et de reliquo per-fectam vitam sequentes in immortalitate durarent, non pe-cudum sanguine sed sapientiae dei purificatione purgati. Denique etiam hoc ponitur evidens magni mysterii huius indicium, ut omnis qui credens prophetae huic, qui a Moyse praedictus est, baptizatur in nomine ipsius, ab excidio bel-li quod incredulae genti imminet ac loco ipsi, servetur illaesus, non credentes vero extorres loco et regno fiant, ut vel inviti intelligant et obediant voluntati dei.

40. His igitur ita praeordinatis adest qui expectaba-tur, indicia sui quibus fieret manifestus, signa et prodigia deferens. Sed ne sic quidem populus credidit, qui ad haec credenda tot saeculis eruditus est; et non solum non credidit, sed addidit infidelitati blasphemiam, voracem ho-minem et ventri servientem, ac daemone agi eum, qui ob

salutem suam venerat, dicens, In tantum nequitia malorum ministeriis valet, quod nisi sapientia dei adfuisset his qui diligunt veritatem, omnes paene simul impius error involveret. Nos ergo primos elegit duodecim sibi credentes, quos Apostolos nominavit, postmodum alios septuaginta duos probatissimos discipulos, ut vel hoc modo recognita imagine Moysis crederet multitudo, quia hic est, quem praedixit Moyses venturum prophetam.

41. Sed fortassis dicat aliquis, quia imitari numerum cuicumque possibile est; et quid de signis et virtutibus dicet, quae iste faciebat? Etenim Moyses virtutes et sanitates fecerat in Aegypto. Is quoque, quem ipse praedixit sicut se ipsum surrecturum prophetam, cum omnem linguam et omnem infirmitatem curaret in plebe, virtutes faceret innumeras, vitam evangelizaret aeternam, ab impiis actus est in crucem; quod tamen factum virtute eius conversum est in bonum. Denique cum pateretur, omnis ei compassus est mundus; nam et sol obscuratus est, montesque disrupti, et sepulcra patefacta sunt, velum templi scissum est, velut lamentans excidium loco imminens. Et tamen cum omnis mundus commotus sit, ipsi etiam nunc ad inquisitionem tantarum rerum nullatenus commoventur.

42. Verum quoniam necessarium erat, ut in locum eorum qui increduli permanebant, vocarentur gentes, ut repleretur ille numerus qui demonstratus fuerat Abrahae, mittitur in universum mundum salutaris regni dei praedicatione. Perturbantur ob hoc mundani spiritus, qui libertatem quaerentibus semper obsistunt, et ad destruendam dei aedificationem errorum machinas quaerunt, quibus hi, qui ad salutis et libertatis gloriam tendunt, obsistentes et agones adversum eos non minimos desudantes, fortiores effecti, ad salutis coronam veniant non sine palma victoriae. Interim cum passus esset, et ab hora sexta usque ad nonam mundum tenebrae pressissent, sole reddito ac rebus in ordinem restitutis, etiam homines nequam ad se atque ad mores suos metu cessante regressi sunt. Nam quidam eorum cum omni custodia servantes locum, quem non potuere resurgentem tenere, magum dicebant; alii finxerunt furatum.

43. Veruntamen veritas ubique vincebat. Ad indium enim, quod haec divina virtute agerentur, nos qui

fueraſſus pauciſſimi, proceſſu dierum, adſtipulante deo multo plures quam illi efficiebamur, ita ut aliquando pertimeſcerent ſacerdotes, ne forte per dei providentiam ad confuſionem ipſorum, in fidem noſtram univerſus populus conveniret; frequenter mittentes ad nos rogabant, ut eis de Ieſu diſſerereſſemus, ſi ipſe eſſet propheta quem Moyſes praeſdixit, qui eſt Chriſtus aeternus. De hoc enim ſolo nobis qui credidimus in Ieſum, adverſum non credentes Iudaeos videtur eſſe difſerentia. Verum cum frequenter ſuper hoc rogarent, nos autem opportunum tempus requirereſſemus, ſeptimana iam una ex paſſione domini complebatur annorum, eccleſia domini in Hieruſalem conſtituta copioſiſſime multiplicata creſcebat per Iacobum, qui a domino ordinatus eſt in ea epiſcopus, rectiſſimis diſpenſationibus gubernata.

44. Cum autem nos duodecim Apoſtoli ad diem Paſchae cum ingenti multitudine conveniſſemus, ingreſſi eccleſiam fratrum unusquiſque noſtrum, Iacobo interrogante quae a nobis per loca ſingula geſta ſint, audiente populo breviter exponimus. In quibus Caiphas pontifex, miſſis ad nos ſacerdotibus, rogat venire ad ſe, ut aut ratione doceamus eum, quia Ieſus aeternus eſt Chriſtus, aut ipſe nos doceat, quia non eſt, quo in utramlibet fidem univerſus populus conveniret; et hoc facere nos frequenter exorat. Nos vero ſaepe diſtulimus, tempus ſemper opportunius requirentes. Et ego Clemens reſpondi ad hoc: Puto quod et hoc ipſum quod quaeritur, utrum ipſe ſit Chriſtus, multum proſit ad fidei rationem, alioqui numquam pontifex pro hoc tam frequenter rogaret, ut de Chriſto vel diſceret vel doceret. Et Petrus: Recte reſpondiſti, o Clemens. Sicut enim ſine oculis cernere nemo poteſt, nec ſine auribus capere auditum, vel abſque naribus odoratum, neque ſine lingua guſtum ſumere, aut abſque manibus aliquid contrectare: ita impoſſibile eſt, abſque vero Propheta quae deo placeant noſcere. Et ego reſpondi: Quod ipſe ſit verus propheta Chriſtus, te docente iam didici; ſed quid ſit hoc ipſum, Chriſtus, aut cur ita appelletur, velim diſcere, uti ne vaga mihi ſit et incerta rei tantae notitia.

45. Tunc Petrus docere me hoc modo coepit: Deus cum feciſſet mundum, tanquam univerſitatis dominus ſingulis quibusque creaturis principes ſtatuit, ipſis quoque ar-

boribus, montibusque ac fontibus, et fluminibus, et universis, ut diximus, quae fecerat. Multum enim est ire per singula. Statuit ergo angelis angelum principem, et spiritibus spiritum, sideribus sidus, daemonibus daemonem, avibus avem, bestiis bestiam, serpentem serpentibus, piscem piscibus, hominibus hominem, qui est Christus Iesus. Christus autem dicitur eximio quodam religionis ritu; nam sicut regum sunt quaedam communia nomina, ita ut apud Persas Arsaces, apud Romanos Caesar, apud Aegyptios Pharao, ita apud Iudaeos Christus communi nomine rex appellatur. Causa autem huius appellationis haec est: quoniam quidem cum esset filius dei et initium omnium, homo factus est, hunc primum pater oleo perunxit, quod ex ligno vitae fuerat sumtum. Ex illo ergo unguento Christus appellatur. Inde denique etiam ipse secundum praedestinationem patris, pios quosque, cum ad regnum eius pervenerint, velut qui asperam superaverint viam, pro laborum refectione simili oleo perunget, ut et ipsorum lux luceat, et spiritu sancto repleti immortalitate donentur. Virgulti vero huius, ex quo sumtum est istud unguentum, universam naturam tibi sufficienter exposuisse me memini.

46. Sed et nunc per brevissimam speciem de omnibus te in memoriam revocabo. In praesenti vita primus pontifex Aaron chrismatis compositione perunctus, quod ad imaginem illius de quo supra diximus spiritualis unguenti factum est, princeps populi fuit, et tamquam rex primitias et tributum per capita accepit a populo, et iudicandi plebem sorte suscepta de mundis immundisque iudicabat. Sed et si quis alius ex ipso unguento perunctus est, tamquam virtute inde concepta, iam ipse rex, aut propheta fiebat, aut pontifex. Quod si temporalis haec gratia ab hominibus composita tantum potuit, intellige iam tu, quantum sit illud unguentum, quod a deo de virgulto vitae prolatum est, cum hoc quod ab hominibus factum est, tam eximias inter homines conferat dignitates. Quid enim in praesenti saeculo propheta gloriosius, pontifice clarius, rege sublimius?

47. Et ego ad haec respondi: Memini, Petre, dixisse te de primo homine, quia propheta fuit, quod autem unctus fuerit, non dixisti. Si ergo sine unguento propheta nullus est, quo modo primus homo, cum non esset unctus, fuit

propheta? Tum subridens Petrus: Si primus, inquit, homo prophetavit, certum est quod et unctus sit. Licet enim unctionem illius siluerit ille, qui legem in paginis condidit, nobis tamen intelligenda haec evidenter reliquit. Sicut enim, si unctum eum dixisset, non dubitaretur et prophetam eum fuisse, etiamsi scriptum non esset in lege: ita cum certum sit eum prophetam fuisse, similiter certum est et quod unctus sit, quia sine unguento prophetare non poterat. Verum hoc magis dicere te oportuit, si chrisma arte myropolica compositum est ab Aaron, quomodo primus homo perungi potuit unguento ante, compositionis artibus nondum repertis? Et ego respondi: Non me traducas, Petre; non enim de unguento composito et temporali oleo loquor, sed de illo simplici et aeterno, quod a deo factum esse docuisti, ad cuius similitudinem istud compositum esse ab hominibus dicis.

48. Et Petrus ad haec, ut videbatur, indignans: Quid putas, Clemens, quia omnes omnia ante tempus scire possumus? Sed nunc uti ne a proposito sermone recedamus, alias tibi, cum profectus tuus manifestus fuerit, de his apertius exponemus. Tunc autem unguento composito perunctus pontifex vel propheta, dei altare succendens in omni mundo elarus habebatur. Sed post Aaron qui pontifex fuit, alius ex aquis adsumitur, non Moysen dico, sed illum qui in aquis baptismi filius a deo appellatus est. Iesus namque est, qui ignem illum quem accendebat pontifex pro peccatis, restinxit per baptismi gratiam; ex quo enim hic apparuit, cessavit chrisma, per quod pontificatus praebebatur, vel prophetia, vel regnum.

49. Hunc igitur affuturum praedixit Moyses, qui legem dei hominibus tradidit; sed et alius ante ipsum, sicut tibi et ante iam tradidi. Ipse ergo indicavit eum venturum primo quidem adventu humilem, secundo vero gloriosum. Et primus quidem iam impletus est, cum venit et docuit, et iudex omnium iudicatus est, ac peremptus. Secundo vero adventu iudicaturus adveniet, et impios quidem condemnabit, pios vero in consortium regni societatemque suscipiet. Fides vero secundi adventus constat ex primo. Prophetarum enim de primo locuti sunt, et praecipue Iacob et Moyses, nonnulli tamen etiam de secundo. Sed magnificentia prophetiae in hoc maxime comprobatur, quod nihil

secundum consequentiam rerum de futuris dixerunt; alioqui aestimasse potius sapientes viri, quod rerum consequentia dictaverat, viderentur,

30. Quod autem dico, tale est: Christum suscipi a Iudaeis ad quos venerat, et credi ei, qui expectabatur ad salutem populi secundum traditiones patrum, consequens erat, gentes vero alienas ab eo fore, quibus neque promissum quidquam de eo neque adnuntiatus fuerat, immo quibus ne nomine quidem ipso aliquando innotuerat. Et tamen prophetae, contra ordinem et consequentiam rerum dixerunt cum expectationem gentium, et non Iudaeorum futurum. Ita denique et gestum est. Cum enim venisset, ab his qui eum expectare videbantur ex traditione maiorum, omnino agnitus non est; hi vero qui nihil de ipso penitus audierant, et venisse credunt, et venturum sperant. Et ita in omnibus prophetia fidelis apparuit, quae dixit ipsum esse expectationem gentium. Erraverunt ergo Iudaei de primo domini adventu; et inter nos atque ipsos de hoc est solo dissidium. Nam quod venturus sit Christus, norunt etiam ipsi et expectant, quod autem iam venerit in humilitate hic qui dicitur Iesus, ignorant. Et in hoc maxime eius confirmatur adventus, quod ei non omnes credunt.

31. Hunc ergo deus destinavit in fine mundi, quia impossibile erat mortalium mala purgari per alium, integra duntaxat permanente humani generis creatura, hoc est salva arbitrii libertate. Hoc igitur statu incolumi reservato, invitare venit ad regnum iustos quosque et eos qui placere studuerunt ei, quibus bona ineffabilia praeparavit et Hierusalem civitatem caelestem, quae super splendorem solis fulgebit in habitatione sanctorum. Iniustos vero et impios, et qui pro nihilo habuerunt deum, commissamque sibi vitam diversa ad flagitia contulerunt, ac tempus operis iusti, exercitium fecere malitiae, competentibus ipsisque dignis ultionibus tradet. Cetera vero quae ibi gerentur proferri et eloqui, neque angelis neque hominibus fas est; sed hoc tantum scire nos sufficit, quod bonis aeternam bonorum possessionem conferet deus.

32. His ab eo dictis ego respondi: Si Christi regno fruuntur hi, quos iustos invenit eius adventus, ergo qui ante adventum eius defuncti sunt, regno penitus carebunt? Tum Petrus: Cogis me, inquit, o Clemens, aliqua de inef-

fabilibus publicare. Veruntamen quoadusque proferri licet, facere non pigebit. Christus, qui ab initio et semper erat, per singulas quasque generationes piis, latenter licet, semper tamen aderat, his praecipue, a quibus exspectabatur, quibusque frequenter apparuit. Sed non erat tempus, ut tunc resolutis corporibus fieret resurrectio; sed haec magis remuneratio videbatur a deo, ut qui inveniretur iustus, diutius permaneret in corpore, aut certe, sicut de quodam iusto evidenter refertur in litteris legis, quod transtulerit eum deus. Simili exemplo etiam cum ceteris gestum est qui eius voluntati placuerunt, ut ad paradysum translati serventur ad regnum, eorum vero qui non ad integrum potuerunt explere normam iustitiae, sed aliquas in sua carne malitiae reliquias habuere, corpora quidem resolverentur, animae vero servarentur in bonis laetisque regionibus, ut in resurrectione mortuorum, cum sua receperint, ipsa iam resolutione purgati, pro his quae bene gesserant, aeterna hereditate potiantur. Et ideo beati sunt omnes, qui regnum Christi fuerint adepti, quia non solum Inferni poenas effugient, sed et incorruptibiles permanebunt, et primi deum patrem videbunt, atque inter primos apud deum honoris ordinem consequentur.

53. Propter quod non minima de Christo quaestio habetur, et infideles quique ex Iudaeis immensa adversum nos insania commoventur, verentes ne forte ipse sit, in quem peccaverunt; et eo magis metus increscit, quod sciunt, statim ut eum cruci adfixere, universum ei compassum esse mundum, corpusque eius diligenti a se custodia conservatum nusquam comparuisse, atque ad fidem nominis eius innumeras multitudines convenire. Unde et compulsi sunt una cum pontifice Caipha, saepius mittere ad nos, ut de nominis eius veritate quaereretur. Cumque crebro deposcerent, ut de Iesu aut discerent aut docerent, si ipse esset Christus, visum nobis est ascendere ad templum, et coram omni populo protestari de eo, simul et arguere Iudaeos de multis, quae ab eis absurde gerebantur. In multas etenim iam partes populus scindebatur, initio sumto a Iohanne baptista.

54. Cum enim iam immineret ortus Christi ad sacrificia quidem reprimenda, baptismi vero gratiam largiendam, inimicus ex his quae praedicta fuerant adesse tempus intel-

ligens, diversa schismata operabatur in populo, ut si forte prius peccatum potuisset aboleri, secunda corrigi culpa non posset. Erat ergo primum schisma eorum qui dicebantur Sadducaei, initio Iohannis iam paene temporibus sumto. Hique ut ceteris iustiores, segregare se coepere a populi coetu, et mortuorum resurrectionem negare, idque argumento infidelitatis adserere, dicentes non esse dignum, ut quasi sub mercede proposita colatur deus. Auctor vero sententiae huius primus Dosithens, secundus Simon fuit. Aliud Samaraeum schisma est; ipsi enim resurrectionem mortuorum negantes adserunt, non in Hierosolymis, sed in monte Garizin adorandum esse deum. Qui tamen unum verum prophetam ex Moysis vaticinationibus recte expectantes, pravitate Dosithei impediti sunt, ne hunc quem expectabant, crederent esse Iesum. Scribae quoque et Pharisei in aliud schisma deducuntur. Sed hi baptizati a Iohanne, et velut clavem regni coelorum verbum veritatis tenentes ex Moysis traditione susceptum, occultarunt auribus populi. Sed et ex discipulis Iohannis, qui videbantur esse magni, segregarunt se a populo, et magistrum suum veluti Christum praedicarunt. Haec autem omnia praeparata sunt schismata, ut et fides Christi per haec impediretur, et baptisma.

55. Veruntamen, ut dicere coeperamus, cum frequenter nos pontifex per sacerdotes rogasset, ut de Iesu sermo nobis haberetur ad alterutrum, ubi opportunum visum est et omni ecclesiae placuit, ascendimus ad templum, et stantes in gradibus una cum fidelibus fratribus nostris, facto populi summo silentio, prior pontifex coepit adhortari populum, ut patienter et cum quiete audiant, simulque eorum quae dicenda sunt, testes et indices fiant. Tum deinde multis laudibus efferens sacrificiorum ritum, qui ad remissionem peccatorum humano generi divinitus esset indultus, caussabatur Iesu nostri baptisma velut contra haec nuper inductum. Sed propositionibus eius occurrens Matthaeus evidenter ostendit, quod si quis Iesu baptisma non fuerit consecutus, is non solum coelorum regno fraudabitur, verum et in resurrectione mortuorum non absque periculo erit, etiamsi bonae vitae et rectae mentis praerogativa munia-
tur. Haec et his similia prosecutus siluit Matthaeus.

56. Sed Sadducaeorum pars, quae negat esse resurrec-

tionem mortuorum, indignata est, ita ut quidam ex ipsis de medio populi exclamaret, dicens, multum errare eos, qui putent mortuos aliquando resurgere. Contra hunc Andreas meus frater respondens, docuit errorem non esse, sed certissimam fidem, quod mortui resurgant, secundum ea quae docuit is, quem Moyses praedixit venturum prophetam; aut si non videretur eis ipse esse quem praedixit Moyses, de hoc, inquit, primo requiratur, ut cum evidenter ipse fuerit probatus, nihil de reliquo super his quae docuit ambigatur. Haec autem et his similia plura protestatus siluit Andreas.

37. Samaraeus vero quidam, contraria populo et deo loquens, et neque mortuos adserens resurrecturos, neque eum qui est in Hierusalem cultum dei tenendum, sed montem Garizin venerandum, addidit contra nos etiam haec, quod Iesus noster non esset ipse, quem Moyses prophetam venturum esse praedixerit. Adversum hunc et alium qui cum ipso haec eadem prosequabatur, Zebedaei filii Iacobus et Iohannes vehementer obnisi sunt, et quamvis haberent mandatum, ne ingrederentur civitates eorum neque verbum eis praedicationis inferrent, tamen ne sermo eorum, si confutatus non esset, aliorum laederet fidem, ita prudenter et fortiter responderunt, ut perpetuum eis silentium darent. Nam Iacobus de resurrectione mortuorum cum totius populi favore peroravit, Iohannes vero ostendit, quia si cessarent ab errore montis Garizin, consequenter agnoscerent ipsum esse Iesum, qui secundum prophetiam Moysis expectabatur esse venturus, quoniam quidem signa et prodigia, ut fecit Moyses, ita fecit etiam Iesus, et dubium non est quin similitudo signorum ipsum esse testetur, quem sicut se dixit esse venturum. Haec et alia plura his similia protestati siluere.

38. Et ecce quidam de Scribis de medio populi exclamans ait: Iesus vester signa et prodigia quae fecit, ut magus non ut propheta fecit. Huic Philippus vehementer occurrit ostendens, quia hac ratione accusaret etiam Moysen. Cum enim Moyses signa et prodigia fecerit in Aegypto, similiter autem et Iesus in Iudaea, dubitari non possit, quia quod de Iesu diceretur, hoc etiam de Moyse dici videretur. Haec et his similia plura protestatus siluit Philippus.

39. Pharisaeus autem quidam audiens haec, insimula-

bat Philippum, quod Moysen aequalem diceret Iesu. Cui Bartholomaeus respondens, constanter edocuit, quia non dicimus Iesum solum aequalem Moysi, sed maiorem; quia Moyses quidem propheta fuit, quod fuit et Iesus, quod autem fuit Iesus, Moyses non fuit, hoc est Christus, et ideo maior ille sine dubio, qui et propheta et Christus est, quam ille qui solum propheta est. Haec et his similia plura prosecutus siluit. Post hunc Iacobus Alphaei sermonem fecit ad populum, quo ostenderet, non ideo credendum esse Iesu, quia de eo prophetae praedixerint, sed ideo magis credendum esse prophetis, quod vere prophetae sint, quia eis testimonium Christus reddat. Nam praesentia et adventus Christi illos vere prophetas fuisse designat. Dicebat enim non ab inferioribus maiori, sed a maiore inferioribus fidei testimonium dari. Haec et multa his similia prosecutus, etiam Iacobus siluit. Post hunc Lebbaeus populum coepit vehementer arguere, quod non crederent Iesu, qui eis tantum profuerit, docendo quae dei sunt, solando afflictos, medendo infirmis, pauperes consolando, sed pro his omnibus bonis odia mortemque reddiderint. Haec et his similia plura cum esset populo protestatus, siluit.

60. Et ecce unus ex discipulis Iohannis adfirmabat, Christum Iohannem fuisse, et non Iesum; in tantum, inquit, ut et ipse Iesus omnibus hominibus et prophetis maiorem esse pronuntiaverit Iohannem. Si ergo, inquit, maior est omnibus, sine dubio et Moyse et ipso Iesu maior habendus est. Quod si omnium maior est, ipse est Christus. Ad haec Cananacus Simon respondens, adseruit Iohannem maiorem quidem fuisse omnibus prophetis, et omnibus qui sunt filii mulierum, non tamen maiorem esse filio hominis. Et ideo Iesus quidem et Christus est, Iohannes vero solum propheta, et tantum interest inter ipsum et Iesum, quantum inter praecursorem et eum cui praecurritur, et quantum inter eum qui legem dat et eum qui legem servat. Haec et his similia prosecutus siluit etiam Cananaeus. Post quem Barnabas qui et Matthias, qui in locum Iudae subrogatus est apostolus, monere populum coepit, ne odio haberent Iesum neque blasphemarent eum. Multo enim esse rectius, etiam ignorantibus vel dubitantibus de Iesu, amare eum quam odire. Caritati enim Deus praemium posuit, odiis poenam. Hoc ipsum enim, inquit, quod Iudaicum

corpus adsuisset et inter Iudaeos natus est, quomodo non omnibus vobis incentiva sui amoris incussit? Haec et his similia cum perorasset, dicendi finem fecit.

61. Tunc Caiphas doctrinam Iesu culpae tentabat, dicens eum res vanas locutum: beatos enim pauperes dixit, et terrenas fore remunerationes promisit, ac summam muneris in terrena hereditate constituit, cibisque ac potu eos qui iustitiam servarint, promisit esse saturandos; et his similia multa docuisse deprehenditur. Cui Thomas respondens arguit eum frustra caussantem, ostendens, quia prophetae magis, quibus etiam ipse credit, ita docuerint, nec tamen quomodo erunt haec aut quomodo percipientur, ostenderint, Iesus vero qualiter accipi haec debeant, demonstraverit. Et cum haec atque his similia plura dixisset, siluit etiam Thomas.

62. Post haec rursum Caiphas me intuens, et nunc ut monens, nunc vero ut culpans, dicebat, cessare me debere de reliquo a praedicatione Christi Iesu, ne in perniciem mei hoc agerem, neve ipse errore deceptus alios quoque meo errore deciperem. Tum praeterea arguebat me temeritatis, quod cum essem ipse imperitus, piscator et rusticus, officium subire doctoris auderem. Haec et alia plura his similia dicenti, ego quoque in haec verba respondi: Mihi quidem minus esse periculi, si, ut ipse ait, iste non sit Christus, quia doctorem legis receperim; ipsi vero ingens esse discrimen, si hic ipse sit Christus, sicut et certe est. Ego enim credo huic qui apparuit; ipse autem cui alii fidem servare se credit, qui nullus apparuit? Si vero et idiota, ut ais, et imperitus ac piscator et rusticus, super presbyteros sapientes intelligam, hoc tibi, inquam, magis metum debet incutere. Nam si ex eruditione aliqua disputans obtinerem vos sapientes et eruditos, videretur utique doctrina hoc mihi longi temporis et non divinae virtutis gratia contulisse; nunc autem cum ut dixi nos imperiti vos sapientes convincimus et superamus; cui sensum habenti non palam est, quia hoc non humanae argutiae opus est, sed divinae voluntatis et muneris?

63. Haec igitur et alia huiusmodi prosequentes, consequenter protestati sumus ac docuimus nos imperiti et piscatores, sacerdotes quidem de uno solo deo coeli, Sadducaeos de resurrectione mortuorum, Samaritas de consecra-

tionem Hierusalem, non tamen ingressi civitatem ipsorum, sed publice disputantes, Scribas vero et Phariseos de regno coelorum, discipulos Iohannis, ne scandalum paterentur in Iohanne, omnem vero populum, quia Iesus est Christus aeternus. Ad ultimum autem monui eos, ut priusquam progredieremur ad gentes praedicare eis agnitionem dei patris, ipsi reconciliarentur deo suscipientes filium eius. Aliter enim nullo modo eos ostendi posse salvari, nisi per sancti spiritus gratiam trinae invocationis dilui baptismatè properarent, ¹⁾ et Eucharistiam Christi domini sumerent, cui soli, de his quae docuit credere deberent, ut sic aeternam salutem consequi mererentur, aliter vero impossibile prorsus esse reconciliari eos deo, etiam si mille ei aras et altaria mille succendant.

64. Nos enim, inquam, pro certo comperimus, quod super sacrificiis quae offertis, multo magis exasperatur deus, sacrificiorum tempore duntaxat expleto. Et quia vos non vultis agnoscere, emensum esse iam tempus hostias offerendi, ob hoc destruetur et templum, et abominatio desolationis statuetur in loco sancto, et tunc gentibus Evangelium praedicabitur ad testimonium vestri, ut ex illorum fide vestra infidelitas iudicetur. Omnis etenim mundus diversis temporibus diversas malitiae aegritudines patitur, vel per omnes generaliter, vel per singulos quosque specialiter, et ideo indiget medico, qui cum visitet ad salutem. Nos ergo protestamur vobis, et quod unumquemque vestrum latuit nuntiamus. Vestrum est deliberare, quid expediat vobis.

65. His a me dictis, ingemuit omnis multitudo sacerdotum, quod eis de templi subversione praedixerim. Quod cum vidisset Gamaliel princeps populi, (qui latenter frater noster erat in fide, sed consilio nostro inter eos erat) quia valde fremerent et ingenti adversum nos furore moverentur, adsurgens ait: Quiescite paullisper, o viri Israelitae, non enim advertitis tentationem quae imminet vobis, propter quod desinite ab hominibus istis, et si quidem humani consilii est quod agunt, cito cessabit, si autem a deo est, cur sine causa peccatis nec proficitis quidquam? Dei enim voluntatem quis potest superare? Nunc ergo, quoniam qui-

¹⁾ *Kt euchar.* — *sumerent* desunt in cod. Lips. 1.

dem in vesperam vergitur dies, crastino hoc ipso in loco audientibus vobis, ego ipse cum istis disputabo, ut omnem errorem palam arguam, dilucideque confutem. Et his dictis repressus est eorum aliquatenus furor, ea praecipue spe, quod die crastina erroris nos publice arguendos sperarent. Et sic cum pace populum dimisit.

66. Nos vero cum venissemus ad Iacobum nostrum, omnia quae dicta gestaue fuerant exponentes, apud eum cibo sumto mansimus, omnipotenti deo per totam noctem supplicantes, ut futurae disputationis sermo indubitata fidei nostrae ostenderet veritatem. Igitur postera die Iacobus episcopus nobiscum simul et cum omni ecclesia ascendit ad templum, ubi ingentem reperimus multitudinem, a medio noctis exspectantem nos. Stetimus ergo in locis, quibus et prius, ut eminentius stantes ab universo populo cerneremur. Cumque esset summum silentium factum, Gamaliel, qui ut supra diximus nostrae fidei erat, dispensatione vero manebat inter ipsos, ut si quando iniquum aliquid adversum nos aut impium molirentur, vel ipsos consilio reprimeret prudenter aptato, vel nos commoneret ut aut curare aut declinare possemus; is ergo tanquam adversum nos agens, prior omnium episcopum Iacobum intuens hoc modo allocutus est:

67. Si ego Gamaliel neque eruditionis meae, neque senectutis opprobrium duco, discere aliquid a parvulis et ab imperitis, si quid forte est utilitatis aut salutis acquirere, (qui enim rationabiliter vivit, scit quia nihil est anima preciosius) quomodo non omnibus amabile est, cunctisque exoptatum, ut quae ignorat discat, quae didicerit doceat? Certissimum namque est, quod neque amicitia, neque propinquitas generis, neque regni sublimitas homini debet esse precior veritate. Et vos ergo fratres, si quid amplius nostis, populo dei qui adest, itemque fratribus vestris proferre non pigeat, omni populo libenter et tota conquiete quae dicitis audiente. Quomodo enim non hoc faciat populus, cum meipsum videat secum pariter velle a vobis discere, si quid forte amplius vobis revelavit deus? Si vero vos in aliquo indigetis, similiter etiam vos a nobis non pigeat doceri, ut erga utramque partem, si quid deest, adimpleat deus. Quod si aliquis forte vos nunc sollicitat metus, propter nonnullos nostrorum qui praeiudicatis adversum vos animis utuntur, et insidias eorum verentes, non

audetis dicere quod sentitis apertius, ego ut vos etiam huius occasione timoris absolvam, iuro vobis per omnipotentem deum et viventem in secula, quia nullum permittam iniicere vobis manus. Habentes ergo huius iuramenti mei omnem hunc populum testem, et idoneum pignus sacramenti nostri foedus tenentes, absque ulla cunctatione unusquisque vestrum quod didicit proferat, et nos fratres intente et cum silentio audiamus.

68. Haec dicens Gamaliel non valde placebat Caiphac, et ut videbatur, suspectum habens eum, ipse magis inserere se subtiliter disputationibus coepit; subridens enim ad ea quae Gamaliel dixerat, Iacobum episcoporum principem sacerdotum princeps orabat, ut de Christo non aliunde sermo quam de scripturis fieret, ut sciamus, inquit, utrum Iesus ipse sit Christus, an non. Tum Iacobus, primo, inquit, requiramus, ex quibus scripturis potissimum disputationem haberi oporteat. At ille vix aliquando ratione ipsa superatus respondit, ex lege habendam, et post hoc etiam prophetarum addidit mentionem.

69. Cui Iacobus noster coepit ostendere, quia et prophetae quae dicunt, ex lege sumserint et legi consona sint loquuti. Sed et de libris Regnorum disseruit aliqua, quomodo, et quando, et a quo scripti sint, et quomodo eis uti oporteat. Cumque et de lege plenissime disputasset, ac singula quae de Christo sunt, purissima expositione protulisset in lucem, ostendit abundantissimis probationibus, quia Iesus est Christus, et in ipso universa quae de humili eius adventu fuerant praedicta, complentur. Duos enim eius praedictos esse docuit adventus, unum humilitatis quem adimplevit, alium gloriae qui speratur implendus, cum veniet dare regnum credentibus in se et servantibus omnia quae praecepit. Cumque de his evidenter populum docuisset, addebat etiam hoc; quia nisi quis baptizatus fuisset in aqua sub appellatione trinae beatitudinis, sicut docuit verus propheta; neque remissionem acciperet peccatorum, neque introiret in regna coelorum: et hanc esse dei [ingeniti] praefinitionem confirmavit. ¹⁾ Quibus etiam haec ad-

¹⁾ Vocabula Quibus etiam — de paraclete dicimus non leguntur in codd. Lipss., qui etiam voc. ingenuiti, quod uncis includimus, non agnoscunt.

didit: Nolite putare nos duos ingenitos dicere deos, aut unum divisum esse in duos, vel sicut impii dicunt, eundem masculum et foeminam sui effectum; sed filium dei unigenitum dicimus, non ex alio initio, sed ex ipso ineffabiliter natum. Similiter etiam de paracleto dicimus. Sed et de baptismo cum aliquanta dixisset, per septem continuos dies persuasit omni populo et pontifici, ut confestim ad percipiendum baptismum festinarent.

70. Cumque in eo iam res esset, ut venirent et baptizarentur, homo quidam inimicus, tunc cum paucis admodum ingrediens templum, clamare coepit et dicere: Quid facitis, o viri Israelitae? cur vobis tam facile subripitur? cur praecipites ducimini ab hominibus infelicissimis, et a [Simone] mago deceptis? Cumque haec diceret et ad haec adderet ac superaretur ab episcopo Iacobo, conturbare populum et seditiones suscitare coepit, uti ne ea quae dicebantur plebs posset audire. Igitur exagitare cuncta clamoribus, et quae fuerant multo labore ordinata convellere, simulque incusare sacerdotes, et opprobriis atque increpationibus coepit accendere, et velut furibundus singulos quosque ad caedem concitare, dicens: Quid agitis? quid cessatis? O segnes et desides, cur non manibus nostris invadimus et discerpimus omnes hos? Et cum haec dixisset, primus raptus ex ara torrebusto caedis fecit exordium. Tum deinde et caeteri videntes eum, simili efferebantur insania; fit omnium clamor, caedentium pariter et caesorum, sanguis plurimus funditur, fuga permixta habetur, cum interim ille inimicus homo Iacobum aggressus, de summis gradibus praecipitem dedit, quem cum mortuum credidisset, ultra mulctare neglexit.

71. Nostri vero sublatum eum collegerunt; erant enim et numero plures quam illi et virtute maiores, sed propter reverentiam dei ipsi magis interim se a paucioribus, quam interimere alios patiebantur. Cum autem vespera adfuisset, templum quidem sacerdotes claudunt; nos vero ad domum Iacobi regressi et pernoctantes ibi in oratione, ante lucem descendimus Hiericho ad quinque millia viri. Post triduum autem venit ad nos ex fratribus quidam a Gamaliele, de quo supra diximus, occultos nobis nuncios deferens, quod inimicus ille homo legationem suscepisset a Caipha pontifice, ut omnes qui crederent in Iesum, persequerentur et Damascum pergeret cum *epistolis eius*, ut etiam inibi auxilio

usus infidelium, fidelibus inferret exitium; idcirco autem praecipue Damascum festinaret, quod illuc confugisse crederet Petrum. Et post dies fere triginta digressus est per Hiericho Damascum tendens, cum per idem temporis progressi essemus nos ad sepulchra duorum fratrum quorundam, quae sponte sua per annos singulos dealbabantur; quo miraculo multorum adversum nos repressus est furor, videntium haberi nostros in memoria apud deum.

72. Positis itaque nobis in Hiericho, ibique orationibus et ieiuniis operam dantibus, Iacobus episcopus accersitum me inde huc Caesaream mittit, dicens: quia Zacchaeus de Caesarea scripserit sibi, Simonem quendam Samaracum magum plurimos nostrorum subvertere, adserentem se esse quendam Stantem, hoc est alio nomine, Christum, et virtutem summam excelsi dei, qui sit supra conditorem mundi, simulque mirabilia plurima ostendens alios dubitare, alios declinare fecerit ad se; cunctaque diligenter comperta ab his, qui prius vel socii eius, vel discipuli fuerant, et post hoc ad Zacchaeum conversi sunt, indicavit. Multi sunt ergo, inquit Iacobus, o Petre, quorum salutis causa proficisci te oportet, et arguere magum, ac sermonem veritatis docere; sed nihil moretis, neque te contristet quod solus proficisceris, sciens comitem tibi et adiutorem deum per Iesum, et cito per eius gratiam multos tibi socios et unanimes fore. Dato sane operam, ut per singulos annos praecipua quaeque ex dictis gestisque tuis scripta mittas ad me, et maxime per septimanas annorum. Et his dictis dimissus ab eo, sex diebus perveni Caesaream.

73. Ingressi autem mihi occurrit Zacchaeus dilectissimus frater noster, et inhaerens amplexibus meis perduxit ad hoc in quo ipse commanebat hospitium, requirens a me de singulis quibusque fratribus, praecipue tamen de honorabili fratre nostro Iacobo. Cumque audisset a me, quod uno adhuc claudicaret pede, percontanti continuo causam, omnia haec quae nunc tibi exposuimus, ei enarravi; ¹⁾ quomodo evocati essemus a sacerdotibus et pontifice Caipha ad templum, et Iacobus archiepiscopus stans in summis gradibus, per septem continuos dies universo populo de scrip-

¹⁾ Quomodo — dicamus desunt in utroque cod. Lips.

turis dominicis adsignaverit, quod Iesus esset Christus, quoque modo omnibus iam adquiescentibus, ut ab eo baptizarentur in nomine Iesu, inimicus homo effecerit illa omnia, quae supra diximus, ut ne eadem iterum dicamus.

74. Quibus cognitis Zacchaeus rursus mihi quae a Simone agerentur exponit; et inter haec, nescio unde cognito adventu meo, ipse mandat ad me Simon: Audiente, inquit, populo die crastina disputemus. Cui ego: Fiat, inquam, ut libet. Et haec pollicitatio mea universae innotuit civitati, ita ut etiam tu qui ipsa die adveneras, disceres me die postera cum Simone habiturum esse certamen, et requisita mansione nostra secundum indicia quae a Barnaba acceperas, venires ad nos. Ego vero ingressu tuo ita gratulatus sum, ut nescio unde motus, festinaverit animus meus exponere tibi cuncta velociter, praecipue tamen quod est in fide maximum de vero propheta, quod unum ac totius doctrinae fundamentum sufficere posse non ambigo; ¹⁾ tum etiam scriptae legis per singula quaeque capitula quorum ratio posebat, secretiorem tibi intelligentiam patefeci, non occultans a te nec traditionum bona. Quae vero supersunt incipiens a die crastina, ex his quae in quaestionibus cum Simone movebuntur, per dies singulos audies, usquequo deo favente perveniatur ad ipsam quo iter nostrum dirigendum credimus urbem Romam. Cumque ad haec ab eo dicta, omnem gratiam me ei debere profiterer, facturumque omnia me quae praeciperet promptissime pollicerer, cibo sumpto quiescere nos iussit sibi ipse quietem dedit.

Lib er secundus.

1. Cum autem dies, quae ad disceptandum cum Simone statuta fuerat, illucesceret, Petrus primis gallorum cantibus surgens excitavit etiam nos; eramus enim in eodem conclavi cubitantes simul omnes tredecim, in quibus primus

¹⁾ Tum etiam — traditionum bona pariter desunt in utroque Lips.

post Petrum Zacchaeus, deinde Sophonias, Iosephus, et Michaeas, Eliesdros et Phinees, Lazarus et Helisaeus; post hos ego Clemens et Nicodemus, deinde Niceta et Aquila, qui fuerant prius discipuli Simonis, et docente Zacchaeo conversi sunt ad fidem Christi. Mulierum sane nulla prorsus aderat. Cumque adhuc vespertinum lumen duraret, omnes resedimus, et Petrus videns vigilare nos ac sibi intendere, salutatis nobis continuo dat sermonis exordium. Mirari me equidem fateor, fratres, humanae naturae vim, quam ad omnia aptam habilemque esse video. Hoc autem dicere in memoriam venit ex his quae rebus ipsis expertus sum. Ut enim transierit medium noctis, ego sponte iam suscitor et ultra somnus nequaquam venit ad me; quod mihi accidit ex eo, quia in consuetudine habui verba domini mei, quae ab ipso audieram, revocare ad memoriam, et pro ipsorum desiderio suscitari animis meis et cogitationibus imperavi, ut evigilans ad ea et singula quaeque recolens ac retexens possim memoriter retinere. Ex hoc ergo, dum omni cum dulcedine sermones domini versare in meo corde desidero, consuetudo obtinuit vigilandi, etiam si nihil sit quod cogitare velim. Ita ergo ineffabili quadam ratione, introducta alia consuetudine, vetus consuetudo mutatur, et id revera si non supra modum cogas, sed quantum recipit mensura naturae. Neque enim penitus somno carere possibile est, alioqui nec facta nox fuisset ad quietem.

2. Et ego cum audissem: Optime, inquam, dixisti Petre, quia consuetudo consuetudine commutatur. Nam et ego cum navigarem primo turbabar et intra me mihi omnia vertebantur, ita ut suggillari viderer nec ferre possem brumam et molestiam maris, post paucos autem dies ubi consuetudo facta est, tolerabiliter ferre coepi, ita ut mane statim una cum nautis cibum sumere delectarer, cum prius ante horam septimam capiendi cibi consuetudo non esset. Nunc ergo ex ista sola consuetudine, circa illud tempus quo comedere cum nautis solebam, esuries admonet me, quod tamen rursus depellendum spero, cum alia fuerit consuetudo suscepta. Credo ergo etiam tibi vigiliarum consuetudinem, ut perhibes, institutam; et opportune hoc exponere voluisti, ut et nos aliquantulum somni a nobis abii cere atque effugare non pigeat, ut possimus doctrinae viventis instituta suscipere. Ubi enim decocti fuerint cibi

et mens acceperit nocturna silentia, opportunissime quae docentur insident.

3. Et Petrus libenter accipiens, quod intellexerim praefationis eius causam ad utilitatem nostram prolatam, colaudans me adhortandi et incitandi sine dubio gratia, consequentem coepit expedire sermonem: Opportunum mihi nunc et necessarium videtur, de his quae imminet aliqua discutere, id est, de Simone. Scire enim velim, quibus sit moribus et quibus actibus, quod mihi, si quis scit, indicare non cesset; refert enim ista praenoscere. Nam si in mandatis habemus, ut venientes ad civitatem discamus prius, quis in ea dignus sit ut apud eum cibum sumamus; quanto magis convenit noscere, quis, qualisve sit is cui immortalitatis verba credenda sunt? Solliciti enim et valde solliciti esse debemus, ne margaritas nostras mittamus ante porcos.

4. Sed et alias ob causas utile est, viri huius habere me notitiam. Si enim sciam, quia in his, de quibus non potest dubitari quod bona sint, emendatus est et inculpabilis, hoc est, si sobrius, si misericors, si iustus, si mitis et humanus est, quae utique bona esse nullus ambigit, tunc consequens videbitur, ut ei qui obtinet bona virtutum, etiam quod deest fidei et scientiae conferatur, et in quibus maculari videtur eius vita, quae est in reliquis probabilis, emendetur. Si vero in his quae palam sunt, peccatis involutus permanet et inquinatus, non me oportet ei aliquid de secretioribus et remotis divinae scientiae proloqui, sed magis protestari et convenire eum, ut peccare desinat et actus suos a vitiis emendet. Quod si ingesserit se et provocaverit nos dicere, quae eum minus recte agentem non oportet audire, prudenter eum debemus eludere; nam nihil omnino respondere auditorum causa utile non videtur, ne forte existiment nos responsionis penuria declinare certamen, et fides eorum laedatur, non intelligentium propositum nostrum.

5. Cumque haec Petrus dixisset ad nos, Niceta rogat permitti sibi dicere aliquid, atque indulgente Petro cum venia inquit: Obsecro te, domine mi Petre, audias me valde sollicitum tui et verentem, ne forte in certamine quod tibi est cum Simone, superari videaris. Solet enim frequenter accidere, ut qui veritatem defendit, non semper obtineat, dum aut in aliquo praeventi sunt auditores, aut non grandem curam melioris sententiae gerunt. Super haec

autem omnia et ipse Simon vehementissimus est orator, in arte dialectica et syllogismorum tendiculis castritus, quod autem est omnibus gravius, et in arte magica valde exercitatus; et ideo metuo, ne forte tam valide ex omni parte munitus, apud eos qui ignorant eum, falsa allegans putetur vera defendere. Neque enim vel nos ipsi eum potuissemus effugere et converti ad dominum, nisi dum adiutores eius et errorum socii fuimus, agnovissemus quod deceptor esset ac magus.

6. Cum haec Niceta dixisset, Aquila quoque rogans sibi dicendi facultatem dari, hoc modo etiam ipse prosecutus est: Suscipe, quaeso, et mei erga te amoris curam, optime Petre; et ego enim valde sollicitus sum pro te. Nec reprehendas nos in hoc, quia curam gerere alicuius ex affectu venit, negligere autem non minus est quam odisse. Testem vero invoco deum, quia non ut segniorem te in certamine sciens metuo pro te, quippe qui nec unquam tibi praesto fuerim disputanti, sed qui illius impietates bene noverim, existimationem tuam cogito simul et animos auditorum, et ipsius ante omnia veritatis statum. Vehemens etenim est hic magus ad omnia quaecunque voluerit et supra modum scelestus; in omnibus enim eum diligenter agnovimus, utpote qui a puero malorum eius auditores fuimus et ministri, et nisi nos dei amor abrupisset ab eo, in eisdem cum ipso etiam nunc versaremur malis; sed ingenitus quidam nobis erga deum affectus, scelera quidem eius vexosa, cultum vero dei amabilem fecit. Unde et arbitror opus fuisse divinae providentiae, ut nos primo familiares eius effecti notitiam caperemus quomodo, vel quali arte prodigia, quae facere videtur efficiat. Quis enim est, qui non obstupescat super his, quae facit, mirabilibus, ut putet eum de coelis deum ad salutem hominum descendisse? Ego de meipso fateor, nisi interius eum scissem, et interfuissem actibus eius, subripi mihi facile potuisset; unde non fuit magnum nos ab eius consortio separari, scientes eum magicis artibus et commentis scelerum niti. Quod si vis etiam ipse de eo cuncta cognoscere, quis ipse sit, qualisve, et unde, vel qualiter patrentur quae gerit, ausculta.

7. Simon hic, patre Antonio, matre Rachel natus est, gente Samaracus ex vico Gethonum, arte magus, Graecis tamen litteris liberalibus apprime eruditus, gloriae ac iactantiae

supra omne genus hominum cupidus, ita ut excelsam virtutem quae supra creatorem deum sit, credi se velit, et Christum putari, atque Stantem nominari. Hac autem appellatione utitur quasi qui neget posse se aliquando dissolvi, adserens carnem suam ita divinitatis suae virtute compactam, ut possit in aeternum durare. Hinc ergo Stans appellatur, tanquam qui non possit ulla corruptione decidere.

8. Interfecto etenim, sicut scis et ipse, baptista Iohanne, cum Dositheus haerescos suae inisset exordium, cum aliis triginta principalibus discipulis et una muliere quae Luna vocitata est (unde et illi triginta quasi secundum lunae cursum in numero dierum positi videbantur), Simon hic malae, ut diximus, gloriae cupidus accedit ad Dositheum et simulatis amicitiis exorat, ut si quando aliquis ex illis triginta obisset, in locum defuncti se continuo subrogaret; quia neque statutum numerum excedere apud eos fas erat, neque ignotum aliquem inserere aut nondum probatum; unde et cacteri. studentes digni loco ac numero fieri, secundum sectae suae instituta placere per omnia gestiunt, quo possit unusquisque ex his qui illum numerum sequuntur, cum forte aliquis, ut diximus, decesserit, dignus videri, qui in locum defuncti substitui debeat. Igitur Dositheus plurimis ab hoc exoratus, ubi locus intra numerum factus est, introduxit Simonem.

9. Sed hic non multo post incidit in amorem mulieris illius quam Luuam vocant, nobisque utpote familiaribus suis omnia concredebat, quod magus esset, et quod amaret Lunam, quodque gloriae cupidus nollet ea inglorius frui, sed expectare patienter donec honeste ea uti liceret, si tamen etiam nos conspiraremus ei ad omnia quae velit. Sed et mercedem ministerii huius daturum se nobis pollicebatur, summis ut honoribus affici, et dii esse ab hominibus crederemur, tantum ut mihi, inquit, Simoni deferatis primatus, qui possum magica arte multa signa et prodigia ostendere, per quae possit vel gloriae vel sectae nostrae ratio constare. Possum enim facere ut volentibus me comprehendere non appaream, et rursus volens videri palam sim, si fugere velim montes perforem et saxa quasi lutum pertranseam, si me de monte excelso praccipitem, tanquam subvectus ad terras illaesus deferar. Vincetus memetipsum solvam, eos vero qui vincula iniecerint vinctos reddam,

in carcere colligatus claustra sponte patefieri faciam, statuas animatas reddam, ita ut putentur ab his qui vident homines esse, novas arbores subito oriri faciam, et repentina virgulta producam, in ignem memetipsum iniiciens non ardeam, Vultum meum commuto, ut non agnoscar, sed et duas facies habere me, possum hominibus ostendere, Ovis aut capra efficiar, pueris parvis barbam producam, in aerem volando invehar, aurum plurimum ostendam, reges faciam eosque deiiciam. Adorabor ut deus, publice divinis donabor honoribus, ita ut simulacrum mihi statuentes tanquam deum colant et adorent. Et quid opus est multa dicere? quicquid voluero facere, potero. Multa etenim iam mihi experimenti causa consummata sunt. Denique aliquando, inquit, cum mater mea Rachel iuberet me exire ad agrum, ut meterem, ego falcem videns positam praecepi ei ut iret et meteret, et messuit decuplo amplius caeteris. Multa iam nova virgulta produxi de terra et convalescere ea feci, sub momento temporis apparere feci et montem proximum, ego secundo perforavi.

10. Sed haec cum diceret de virgultis productis et monte perforato, stupescebam pro eo, quod etiam nos circumvenire velit, quibus se commendare et concredere videbatur; sciebamus enim quod a proavis haec fuissent, quae a se nuper facta perhibebat. Haec ergo nos ab eo flagitia audientes, et horum deteriora, sequebamur tamen et ipsi eius scelera, et alios ab eo decipi patiebamur, multa etiam mentientes pro eo, et hoc priusquam aliquid faceret eorum quae promiserat, ita ut nullis adhuc gestis, a nonnullis tamen putaretur deus,

11. Interim in initio cum adhuc inter triginta Dosithei discipulos haberetur, coepit ipsi Dositheo derogare, tanquam qui non integre nec perfecte doceret, idque eum non invidia facere sed in scientia. Verum Dositheus ubi sibi derogari sensit a Simone, verens ne opinio sua obscuraretur apud homines, qui eum putabant ipsum esse Stantem, furore commotus, cum ad scholam solito convenissent, virga correpta verberare Simonem coepit, et repente per corpus eius quasi per fumum, visa est virga transire; super quo obstupefactus Dositheus, ait ad eum: Dic mihi, si tu es Stans, ut adorem te. Cumque Simon respondisset, ego sum, Dositheus videns se non esse Stantem, cecidit et ado-

ravit eum, et Simoni quidem cedit principatum suum, ipsique obedire omnem triginta virorum ordinem iubet, semetipsum vero in locum Simonis statuit et non multo post defunctus est.

12. Igitur post obitum Dosithei Simon accepit Lunam, cum qua usque ad praesens circuit, ut videtis decipiens turbas et adscrens, semetipsum quidem virtutem esse quandam, quae sit supra conditorem deum, Lunam vero quae secum est, esse de superioribus coelis deductam, eandemque cunctorum genitricem adserit esse sapientiam, pro qua, inquit, Graeci et Barbari confligentes, imaginem quidem eius aliqua ex parte videre potuerunt, ipsam vero ut est, penitus ignorarunt, quippe quae apud illum primum omnium et solum habitaret deum. Et haec atque alia his similia cum verborum pompa proferens, decepit multos. Sed et hoc indicare debeo, quod ipse ego vidisse me memini, cum esset aliquando Luna illa eius in turri quadam, multitudo ingens ad eam convenerat pervidendam et undique circa turrim stabat; at illa per omnes fenestras turris illius omni populo procumbere ac prospicere videbatur. Et multa alia mirabilia fecit et facit, ita ut stupentes pro his homines putent eum ipsum esse summum deum.

13. Nam mihi aliquando et Nicetae rogantibus, ut exponeret quomodo haec possint arte magica effici, et quae esset huius rei natura, Simon tanquam familiaribus suis explanare ita coepit: Pueri, inquit, incorrupti et violenter necati; animam adiuramentis ineffabilibus evocatam adistere mihi feci, et per ipsam fit omne quod iubeo. Et ego: Estne, inquam, possibile animae haec facere? Ille respondit: Hoc vos scire volo, quia secundum locum post deum obtinet anima hominis, cum exuta fuerit a corporis sui tenebris. Statim denique et praescientiam habet, propter quod evocatur ad necromantiam. Et ego respondi: Cur ergo interfectorum animae non ulciscuntur interfectores suos? At ille: Non meministi, inquit, quod dixi, quia cum exierit de corpore, etiam praescientiam habet? Memini inquam. Ob hoc ergo, inquit, cum excedit e corpore, statim praenoscit futurum esse iudicium, et unumquemque pro his quae hic egerit malis poenas daturum, et ideo nolunt ulcisci interfectores suos, quia et ipsae pro suis malis quae hic commiserant, perferunt eruciatum, et illis sciunt

in iudicio graviora manere supplicia. Super haec autem omnia nec permittitur eis exire, aut facere quidquam ab angelis qui eis praesunt. Et ego respondi: Si non permittitur eis ab angelis huc venire aut facere quod volunt, quomodo mago evocanti obtemperant animae? Ipsis, inquit, animabus venire volentibus non indulgent, cum vero hi qui praesunt angeli adiurati fuerint per maiorem suum, excusationem habent nostrae, qui eos adiuramus, violentiae, ut permittant exire animas quas evocamus; non enim illi peccant qui vim patiuntur, sed nos qui inferimus necessitatem. Ad haec Niceta, ultra non ferens praepropere respondit, quod et ego quidem facturus eram, sed prius cum expiscari de singulis cupiebam; sed, ut dixi, Niceta praeveniens: Et tu, inquit, non times diem iudicii, qui vim angelis facis, et animas evocas, et homines decipis, et honorem tibi divinum ab hominibus mercaris? et quomodo nobis persuades quod neque iudicium erit, ut nonnulli ludacorum fatentur, neque animae immortales sint, quod videtur pluribus, cum ipsis oculis tuis videas eas, et commotionem divini iudicii capias ex ipsis?

14. His ab eo dictis impalluit Simon, et tamen post paullulum recolligens se, ita respondit: Ne putetis, inquit, quod generis vestri homo sim, ego neque magus sum, neque amator Lunae, neque Antonii filius. Ante enim quam mater mea Rachel conveniret cum eo, adhuc virgo concepit me, cum esset in potestate mea, vel parvum esse, vel magnum, et hominem inter homines apparere. Tentandi ergo gratia vos primos assumsi amicos, ut in coelestibus et ineffabilibus locis meis primos vos collocem, cum probavero. Humana ergo de meipso mentitus sum, ut vos manifestius comprobarem, si integrum erga me servatis affectum. Ego vero haec audiens, ipsum quidem miserum iudicans, impudentiam tamen eius admirans, et pro eo ipse erubescens, simul et veritus ne quid in nos moliretur mali, innuo Nicetae, paulisper una mecum simulare, et aio ad eum: Non nobis indigneris hominibus corruptibilibus, incorruptibilis deus; sed suscipe magis affectum nostrum, et animum volentem scire qui sit deus; nondum enim sciebamus quis esses, et nec advertebamus quia tu es quem quaerebamus.

15. Haec et his similia vultu pro re aptato prosequentibus nobis, vanissimus credidit nos deceptos, et eo magis

elatus addidit etiam haec: Propitius vobis iam sum, pro affectu quem erga me deum geritis, me enim diligentes nesciebatis, et me quaerentes ignorabatis. Sed nolo dubitetis, quia hoc est vere deum esse, cum potest quis parvus effici, vel magnus, si voluerit, nam quoquo modo apparere hominibus poteram. Nunc ergo incipiam vobis aperire quod verum est. Ego virtute mea quodam tempore aerem vertens in aquam, et aquam rursus in sanguinem, carnemque solidans, novum hominem puerum formavi, et opus conditore deo multo nobilius protuli. Ille enim creavit hominem e terra, ego autem, quod est difficilius, ex aere, quemque rursus resolvens acri reddidi, speciem tamen eius imaginemque depictam in interiore cubiculo collocavi, ut esset indicium ac memoria operis mei. Haec autem intelligebamus eum dicere pro puero illo, cuius vi necati anima, ad ea quae volebat ministeria, utebatur.

16. Petrus vero haec audiens cum lacrimis ait: Miror admodum immensam dei patientiam, et e contrario in nonnullis humanae temeritatis audaciam. Quae enim ratio inveniri ultra poterit, quae Simoni suadeat, quod Deus iudicet iniquos, cum ipse sibi persuadet, quod animarum obedientia ad scelerum suorum utatur ministerium? re autem vera a daemonibus illuditur; ¹⁾ tamen cum per haec ipsa certus sit, quod immortales sunt animae et iudicantur pro his quae gesserint, et qui se putet re ipsa videre ea quae nos fide credimus, quamvis, ut dixi, illudatur a daemonibus, tamen arbitratur se ipsam animae videre substantiam. Quando hic, inquam, fatebitur vel male se agere in tanto malo positus, vel iudicandum se pro his quae egerit, qui sciens dei iudicium contemnit et inimicum se exhibet deo, et audet tam nefanda committere? Unde certum est, fratres mei, nonnullos veritati ac religioni dei non ideo adversari, quod eis fidei ratio nequaquam constare videatur, sed quia aut nimietate peccatorum involuti, aut malis suis praeventi et timore cordis elati sunt, ita ut nec ea quidem credant, quae oculis suis se videre arbitrantur.

17. Verum quoniam ingenita erga deum conditorem sufficere ad salutem videbatur affectio his, qui diligenter cum,

¹⁾ Tamen — *substantiam* desunt in codd. Lips.

studet inimicus hanc affectionem in hominibus pervertere, et inimicos eos efficere atque ingratos conditori suo. Testor autem coelum ac terram, quod si quantum cupit inimicus desaeuire, permetteretur etiam a deo, olim omnes homines deperissent; sed misericordiae causa non sinit deus. ¹⁾ Quod si affectum suum homines converterent ad Deum, omnes sine dubio salvarentur, etiam si pro aliquibus delictis ob iustitiam corripiri viderentur. Sed nunc plurimi hominum inimici effecti sunt dei, quorum malignus corda penetravit, et affectum quem eis conditor deus inseruerat, ut erga se haberent, in semetipsum deflexit. Aliorum vero, qui aliquantulum vigilare videbantur, in phantasia gloriae et splendoris apparens, et magna quaedam atque ingentia repromittens, evagari nihilominus a deo vero mentem atque animum fecit; quae tamen perpetrare ei iusta quadam permittitur ratione.

18. Ad haec Aquila respondit: Quid ergo delinquant homines, si malignus transformans se in splendorem lucis maiora repromittit hominibus, quam ipse conditor deus? Et Petrus: Puto, inquit, hoc iniustius nihil esse, et quatenus iniustum sit audi. Si filius tuus, qui a te omni diligentia eruditus est et nutritus, atque ad virilem perductus aetatem, ingratus tibi sit, et relinquens te ad alium, quem forte ditiores viderit, eat et honorem quem tibi debebat illi exhibeat, ac spe maioris lucri naturam neget et iura paterna defugiat, rectum tibi videtur, an impium? Et Aquila respondit: Omnibus palam est, quod impium sit. Et Petrus: Si ergo in hominibus hoc impium dicis, quanto magis in deo, qui supra omnes homines honore ab hominibus dignus est? cuius non solum beneficiis fruimur, verum et ope ac virtute esse coepimus cum non essemus, cuique si placeamus merebimur ab eo, ut etiam aeterni in bonis simus. Ut ergo infideles a fidelibus et pii discernantur ab impiis, permixtum est maligno uti his artibus, quibus singulorum erga verum parentem probentur affectus. ²⁾ Quod si vere esset aliquis deus alienus, tamen ab eo, qui nos creaverat qui-

¹⁾ Quod si — viderentur et quae sequuntur: Aliorum vero — permittitur ratione desiderantur in utroque cod. Lips.

²⁾ Quod si — muneribus perfruantur non leguntur in codd. Lips:

que nobis pater et conditor fuerat, rectumne erat, relicto proprio transire ad alienum? Et Aquila: Absit, inquit. Tum Petrus: Quomodo ergo dicemus malignum esse causam peccati nostri, cum hoc permissu dei fiat, ut per ipsum probentur et in die iudicii arguantur hi qui maioribus sollicitationibus invitati, veri patris et conditoris sui relinquant pietatem, hi vero qui fidem et caritatem proprii patris, etiam cum paupertate, si acciderit, et cum tribulatione servaverint, donis coelestibus in regno eius et immortalibus muneribus perfruantur? Sed haec alias diligentius exponemus. Quid autem Simon egerit post haec, scire cupio.

19. Et Niceta respondit: Ubi intellexisse eum sensimus, quod deprehensus esset a nobis, colloquuti inter nos de sceleribus eius reliquimus eum et ad Zacchaeum venimus, haec ipsa ei, quae et tibi nunc protulimus, indicantes. At ille benignissime nos suscipiens, et de fide domini nostri Iesu Christi edocens, fidelium numero sociavit. Cumque haec Niceta dixisset, Zacchaeus qui paulo ante egressus fuerat, ingrediebatur dicens: Tempus est, ut procedas ad disputandum, Petre; turba enim multa in atrio domus congregata te opperitur, quorum in medio multis fultus asseclis consistit Simon. Tum Petrus ut haec audivit, orationis gratia secedere me iubens, (nondum enim eram dilutus a peccatis, quae in ignorantia commiseram) ait ad reliquos: Oremus fratres, ut deus per Christum suum pro ineffabili misericordia sua adiuvet me exeuntem pro salute hominum, qui ab ipso creati sunt. Et haec cum dixisset, oratione facta processit ad atrium domus, in quo erat multitudo populi plurima congregata; quos ubi omnes summo silentio ad se intentos vidit, et magum Simonem in medio eorum velut signiferum stantem, hoc modo coepit:

20. Pax vobis sit omnibus, qui parati estis dexteram dare veritati; quicumque enim obediunt ei, videntur quidem sibi aliquid gratiae conferre deo, porro autem ipsi ab eo donum summi muneris consequuntur iustitiae eius semitis incedentes. Propter quod primum est omnium, iustitiam dei regnumque eius inquirere; iustitiam quidem ut recte agere doceamur, regnum vero, ut quae sit merces posita laboris et patientiae noverimus, in quo est bonis quidem aeternorum bonorum remuneratio, his autem, qui contra voluntatem dei egerint, pro uniuscuiusque gestis poenarum digna restitu-

tio. Hic ergo, hoc est in praesenti vita positos oportet vos agnoscere voluntatem dei, ubi et agendi locus est. Nam si quis velit antequam actus suos emendet, de his requirere quae non potest invenire, stulta et inefficax erit huiusmodi inquisitio. Tempus enim breve est, et iudicium dei gestorum causa agetur, non quaestionum. Ideoque ante omnia hoc quaeramus, quid nos, aut qualiter agere oporteat, ut aeternam vitam consequi mereamur.

21. Nam si exiguum hoc vitae tempus per inanes occupemus et inutiles quaestiones, inanes sine dubio et vacui ab operibus bonis pergemus ad deum, ¹⁾ ubi iudicium, ut dixi, operum nostrorum fiet. Unaquaeque etenim res suum tempus habet et locum. Operum hic locus, hoc tempus est, meritorum seculum futurum. Ne ergo impediamur ordinem locorum ac temporum permutantes, primo quae sit dei iustitia requiramus, ut tanquam iter acturi, abundanti viatico bonis operibus repleamur, quo possimus ad regnum dei, tanquam ad urbem maximam pervenire. Deus enim his, qui recte sentiunt, per ipsa opera mundi, quae fecit manifestus est, ipsius creaturae suae utens testimonio; et ideo cum de deo dubitatio esse non debeat de sola nunc eius iustitia requiramus et regno. Quod si aliquid nobis de secretis et reconditis inquirendum suggerit mens nostra, antequam de operibus iustitiae requiramus, rationem reddere nobismetipsis debemus; quia si bene agentes salutem consequi meruerimus, tanquam casti et mundi euntes ad deum spiritu sancto replebimur, et omnia quae sunt secreta et occulta, sine ulla quaestionum cavillatione noscemus, quae nunc, etiam si totum quis vitae suae tempus in inquirendo consumat, non solum non poterit invenire, sed et maioribus se erroribus inseret, quia non per viam prius iustitiae incedens, ad portum vitae pervenire contendit.

22. Et propterea suadeo primo iustitiam eius esse requirendam, ut per hanc iter agentes, et in via positi veritatis, verum prophetam invenire possimus, non velocitate pedum, sed operum bonitate currentes; ut ipso duce usi, nullum viae huius patiamur errorem. Si enim ipsum sequentes ingredi meruerimus illam, quo pervenire cupimus, civi-

¹⁾ Ubi iudicium — pervenire non leguntur in utroque cod. Lips.

tatem, omnia iam de quibus quaeritur, oculis videbimus, tanquam haeredes omnium facti. Intelligite itaque viam esse hunc vitae nostrae cursum, viatores eos, qui bona opera gerunt, portam verum prophetam, de quo dicimus, urbem regnum esse, in quo residet omnipotens pater, quem soli videre possunt hi qui mundo sunt corde. Non ergo nobis difficilis videatur huius itineris labor, quia in fine eius requies erit; ¹⁾ nam et ipse verus propheta ab initio mundi per seculum currens festinat ad requiem. Adest enim nobis omnibus diebus, et si quando necesse est apparet et corrigit nos, ut obtemperantes sibi ad vitam perducatur aeternam. Mea ergo ista sententia est, sicut et vero prophetae visum est, ut primo de iustitia requiratur, ab his maxime qui deum se nosse profitentur. Si ergo habet aliquis quod esse rectius putet, dicat et cum dixerit audiat, sed cum patientia et quiete. Propter hoc enim ab initio, salutationis specie pacem cunctis precatus sum.

23. Ad haec Simon respondit: Nos pace tua opus non habemus, si enim pax sit et concordia, ad inveniendam veritatem nihil proficere poterimus; habent enim inter se pacem et latrones, et scortatores, et omnis nequitia cum semetipsa concordat, et nos ergo si ob hoc convenimus, ut pacis causa omnibus quae dicuntur praebeamus adsensum, nihil auditoribus conferemus; sed e contrario illis eis, nos amici discedemus. Propter quod noli invocare pacem, sed magis pugnam matrem eius, et si potes expugna errores. Nec requiras amicitiam iniustis adsentationibus partam; hoc enim ante omnia scire te volo, quia duobus inter se dimicantibus tunc erit pax, cum alter ceciderit superatus; et ideo pugna ut potes, nec requiras pacem sine bello, quod impossibile est, aut si potest fieri, ostende.

24. Ad haec Petrus: Attentius audite, o viri, quae dicimus. Ponamus mundum hunc campum esse aliquem magnum, et ex duabus civitatibus, quarum reges sibi invicem sint contrarii, missos esse singulos ad dimicandum duces, et illum quidem boni regis ducem consilium dare, ut uterque exercitus absque sanguinis profusione, melioris in re-

¹⁾ Requies erit. Pergit uterque cod. Lips. ita: Mea ergo ista est sententia. Si ergo etc.

gis iura concedat, quo sine periculo omnes salvi fiant, illum vero contrarium dicere: Non, sed pugnetur, ut non qui dignus est, sed qui fortior ipse cum his qui evaserint regnet. Quaeso vos, quid magis eligeretis? Non dubito quin, ut cum incolumitate omnium, regi meliori manus darentur. Et ego nunc non, ut Simon ait, pacis causa ad-sensum volo commodari his quae male dicuntur, sed ut cum quiete et ordine veritas requiratur.

25. Nonnulli enim in disputationum certamine ubi errorem suum senserint confutari, causa perfugii conturbare continuo incipiunt, et movere lites, ne palam fiat omnibus quod superantur; et propterea ego frequenter exoro, ut cum omni patientia et quiete indago disputationis habeatur, ut et si forte aliquid minus recte dictum videatur, repetere id et apertius liceat explanare. Solet enim interdum aliter dici quid et aliter audiri, dum aut minus laetide profertur, aut minus vigilanter advertitur, et ob hoc patienter cupio haberi sermonem, ut neque subripiat alter alteri, neque sermonem dicentis intempestivus sermo contradicentis interrumpat, neque reprehendendi studium geramus, sed liceat ut dixi, minus plane dicta repetere, ut examinatione iustissima clarescat veritatis agnitio. Scire enim debemus, quia si quis a veritate vincatur, non ipse vincitur, sed ignorantia quae in ipso est, quae est daemon pessimus, quam qui potuerit effugare, salutis accipit palmam. Propositum namque nobis est prodesse auditoribus, non ut male vincamus, sed ut pro agnitione veritatis bene vincamur. Si enim veritatis inquirendae studio sermo moveatur, etiamsi quid minus plene pro humana fragilitate dicemus, deus pro ineffabili sua bonitate, ea quae desunt latenter auditorum sensibus adimplebit. Iustus est enim, et secundum uniuscuiusque propositum, aliis quidem in promptu facit esse quod quaeritur, aliis vero obscurum reddit, etiam quod palam positum est. Quia ergo via dei, via pacis est, cum pace quae dei sunt requiramus. Ad haec si quis habet quod prosequatur, locus est; si vero nullus est qui respondere velit, ego dicere incipiam, et quae mihi ab alio possumt obiici, ipse in medium prolata dissolvam.

26. Cum ergo Petrus coepisset continuare sermonem, Simon interrupta oratione eius: Cur, inquit, festinas ipse tibi dicere, quae tibi videntur? Intelligo versutias tuas; vis

enim tibi ea ipse proponere, quorum absolutio bene tibi meditata est, ut ignorantibus turbis videaris recti aliquid dicere; sed apud me non tibi erit horum locus. Nunc ergo, quoniam ut vir fortis polliceris, te omni volenti proponere responsurum, mihi interim primo respondeto. Et Petrus: Paratus, inquit, sum, tantum ut cum pace sit sermo. Tum Simon: Non vides, inquit, imperitissime, quod contraria agis magistro tuo, pacem deposcens, quod utique non convenit ei, qui expugnaturum se promittit ignorantiam? Aut si tu recte pacem ab auditoribus poscis, non recte magister tuus dixit: ¹⁾ Quia non veni pacem mittere in terram, sed gladium. Aut enim tu bene dicis, et ille non bene, aut si magister tuus bene, tu pessime, qui non intellexisti contraria te proferre ei, cuius te discipulum profiteris.

27. Ad haec Petrus: Neque qui misit me male fecit gladium mittere in terram, neque ego contraria ei ago, auditorum pacem requirens. Sed tu et imperite et temere reprehendis ea quae non intelligis; etenim quia pacem non venit mittere in terram magister, audisti, quod autem dixerit, ²⁾ Beati pacifici, quoniam ipsi filii dei vocabuntur, non audisti. Propter quod non ego magistro diversa sentio, pacem persuadens, quam ille servantibus beatitudinem posuit. Et Simon ait: Pro magistro respondere cupiens, o Petre, multo eum gravius accusasti, si cum ipse non venerit pacem facere, hanc aliis servare praeceperit. Et quomodo alius ille eius sermo constabit quem dixit? ³⁾ Quia sufficit discipulo, ut sit sicut magister eius.

28. Petrus ad haec: Magister, inquit, noster, qui erat verus propheta et sui in omnibus memor, neque sibi contraria loquutus est, neque nobis ab his quae ipse gerebat diversa mandavit. Quod enim ait: ⁴⁾ Non veni pacem mittere in terram, sed gladium, et ex hoc videbitis separari patrem a filio, filium a patre, virum ab uxore, et uxorem a viro, et matrem a filia, filiam a matre, fratrem a fratre, socrum a nuru, amicum ab amico, haec omnia con-

¹⁾ Matth. 10, 34.

²⁾ Matth. 5, 9.

³⁾ Matth. 10, 25.

⁴⁾ Matth. 10, 34. 35. Luc. 12, 53.

tiunt doctrinam pacis, et quomodo, audi. Initio praedicationis suae, utpote qui velit omnes invitare et adducere ad salutem, ac patientiam laborum tentationumque habendam suaderet, pauperes beatificabat, eosque pro penuriae tolerantia adepturos esse pollicebatur regna coelorum, ut sub tanta spe aequanimiter paupertatis pondus, sprota cupiditate portarent. Est enim unum et maximum ex perniciosissimis peccatis, cupiditas. Sed et esurientes et sitientes aeternis bonis iustitiae saturandos esse promisit, ut egestatem tolerabiliter ferentes, nihil pro hac iniusti operis mollerentur. Mundos quoque corde similiter beatos dicebat, et per hoc deum visuros, ut unusquisque adipisci tantum cupiens bonum, semelipsum a pessimis et pollutis cogitationibus contineret.

29. Sic ergo magister noster discipulos ad patientiam invitans, bonum pacis etiam cum labore patientiae suadebat esse servandum. E contrario vero eos qui in divitiis ac luxuria versabantur, lugebat, qui nihil pauperibus largiebantur, arguens eos rationem reddituros, quia proximos suos quos diligere sicut seipsos debuerant, ne in egestate quidem positos miserati sunt. Haec autem dicens alios quidem obedire fecit, alios vero reddidit inimicos. Credentibus ergo et obedientibus pacem habere inter se invicem iubet, et ipsis dicit: Beati pacifici, quia ipsi filii Dei vocabuntur. His autem, qui non solum non credidere, verum et adversarii doctrinae eius facti sunt, bellum verbi et confutationis indicit et ait: quia ex hoc videbitis separari filium a patre, et virum ab uxore, et filiam a matre, et fratrem a fratre, et nurum a socru, et inimici hominis domestici eius. In unaquaque enim domo, cum inter credentem et non credentem coeperit esse diversitas, necessario pugna fit, incredulis quidem contra fidem dimicantibus, fidelibus vero in illis errorem veterem, et peccatorum vitia confutantibus,

30. Similiter quoque etiam erga scribas et pharisaeos ultimo doctrinae suae tempore bellum gerit, arguens eos super actibus non bonis et non recta doctrina, et quod clavem scientiae quam a Moyse traditam susceperunt, occultarent, per quam possit ianua regni coelestis aperiri. Sed et nos ad praedicandum mittens dominus noster praecepit nobis, ut in quaecunque civitatem vel domum introierimus dicamus, pax huic domui; et siquidem, inquit, fuerit ibi

filii pacis, veniet super eum pax vestra, si vero non fuerit, pax vestra ad vos revertetur; exeuntes autem de domo vel de civitate illa, ut etiam pulverem, qui adhaeserit pedibus nostris excutiamus super eos. Tolerabilius autem erit terrae Sodomorum et Gomorrhæorum in die iudicii, quam illi civitati vel domui. Quod utique ita demum praecepit fieri, si prius in civitate vel domo veritatis sermo praedicetur, ex quo vel recipientes veritatis fidem filii pacis et filii dei fiant, vel non recipientes arguantur quasi inimici pacis et dei.

31. Ita ergo et nos magistri instituta servantes, pacem primo proponimus auditoribus, ut absque ulla perturbatione possit via salutis agnosci. Quod si quis pacis verba non suscipit neque acquiescit veritati, scimus adversum eum pugnam verbi movere, et arguere acrius confutando ignorantiam et redarguendo peccata. Necessario igitur pacem proponimus, ut si quis est filius pacis, pax nostra veniat super eum, ab eo autem qui se alienum pacis effecerit, regredietur ad nos pax nostra. Non ergo, ut ais, consensu maiorum pacem proponimus; nam utique continuo tibi dexteram dedissemus, sed ut per quietem et patientiam disserentibus nobis, qui sit sermo verus, facilius ab auditoribus dignoscatur. Si autem dissideas et discordes a temetipso, quomodo stabis? Necesse est ut cadat, qui in semetipso dividitur.¹⁾ Omne enim regnum in semetipsum divisum, non stabit. Ad haec si quid videtur, dicito.

32. Et Simon: Stultitiam tuam demiror. Sic nobis magistri tui verba proponis, quasi certum de eo habeatur quod propheta sit, quem ego perfacile demonstrare possum, multa sibi contraria loquutum. Denique ex his, quae ipse protulisti, arguam te. Ais enim dixisse eum, omne regnum vel omnis civitas divisa in semetipsa non stabit. Et alibi iterum ais eum dixisse, quia ipse misertus gladium, ut separaret eos qui in domo sunt, ita ut dividatur filius a patre, et filia a matre, et frater a fratre, ut si fuerint in una domo quinque, dividantur tres adversum duos, et duo adversum tres. Si ergo omne quod dividitur, cadit, iste qui divisiones facit cadendi praestitit causas, et si talis est, utique malus est. Ad haec responde si potes.

¹⁾ Matth. 12, 25.

33. Et Petrus: Non temere derogas, o Simon, his quae non intelligis. Primo ergo respondeam pro eo quod ais, me magistri mei verba proponere, atque ex ipsis ea, de quibus dubitatur, absolvere. Dominus noster mittens nos apostolos ad praedicandum, praecepit nobis, ut doceamus omnes gentes de his quae mandata sunt nobis. Neque ergo dicere ea, ut ab ipso dicta sunt, possumus. Non enim dicere, sed docere ea in mandatis habemus, et ex ipsis ostendere, quomodo unumquodque eorum veritate subnixum sit. Neque rursus proprium nobis aliquid dicere permisum est. Sumus enim missi, et necessario qui missus est, illud quod iussus est nunciat, et voluntatem mittentis exponit. Nam si aliud dicam, quam praecepit mihi ille qui me misit, falsus ero apostolus, qui non illud dico quod iussus sum dicere, sed quod mihi videtur. Quod qui facit, utique se meliorem ostendere vult quam est ille a quo missus est, et est sine dubio praevaricator. Si vero ea quae iussus est prosequatur, eorumque adsertiones manifestissimas proferat, apostoli opus exsequi videbitur, quod ego nunc implere contendens non tibi placeo. Non ergo reprehendas, quod eius qui me misit proferam verba; sed si est in illis aliquid, quod non sit integre dictum, inde me ut arguas licet; quod tamen nullo modo fieri potest. ¹⁾ [Propheta enim est, et sibi ipse esse contrarius non potest.] Aut si non putas eum prophetam esse, hoc primo requiratur.

34. Et Simon: Non opus habeo hoc discere abs te, sed quomodo sibi ista convenient. Si enim ineonsonans ostendetur, simul etiam propheta non esse docebitur. Tum Petrus: Sed si prius, inquit, ostendero eum prophetam, hoc quod videtur esse inconsonans, non erit, neque enim ex consonantia quis propheta esse probatur, quia hoc multis possibile est facere; quod si consonantia prophetam non facit, multo magis nec inconsonantia. Quia ergo multa sunt, quae videntur quidem ineonsona esse nonnullis, habent tamen profundiore ratione in semetipsis consonantiam, sicut et alia quae videntur habere consonantiam, discussa diligentius inveniuntur inconsona, hae de causa aliam non

¹⁾ Vocabula uncis inclusa in textum recepimus ex codd. Thuan. Sorb. Lipss. et all.

puto rectiorem esse viam ad horum discrimen, nisi ut prius cognoscamus, si is qui loquutus est ea quae videntur inconsona, propheta sit. Si enim invenitur propheta esse, omnia illa quae videntur sibi esse contraria, constat habere consonantiam, sed non intelligi. De his ergo probamenta rectius requirentur. Nos enim apostoli illius qui nos misit, verba exponere missi sumus et adfirmare sententias, proprium vero dicere aliquid non habemus in mandatis, sed verborum illius, ut dixi, aperire veritatem.

35. Et Simon ait: Doce ergo nos, quomodo conveniat, ut is qui divisiones facit, quae divisiones cadere faciant eos qui dividuntur, vel bonus videatur, vel ad hominum salutem venisse. Et Petrus: Audi, quomodo magister noster omne regnum, et omnem domum divisam adversum semetipsam, dixit stare non posse. Hoc autem cum ipse fecit, vide quomodo ad salutem cedat. In errore positum mundi regnum, vel unamquamque in eo domum verbo veritatis dividit, procul dubio ut cadat error et veritas regnet. Quod si alicui accadat domui, ut error introductus per aliquem dividat veritatem, cum error obtinuerit, certum est veritatem stare non posse. Et Simon: Sed incertum est, utrum magister vester errorem dividat an veritatem. Et Petrus: Istud alterius quaestionis est. Sed si constat apud te, quia omne quod divisum fuerit cadit, superest ut ostendam, si tantum cum pace audire vis, quod Iesus noster errorem dividerit ac resolverit, docendo veritatem.

36. Tum Simon: Omitte, inquit, sermonem pacis frequenter iterare, quid vero sit quod sentis aut credis, breviter expone. Et Petrus ait: quid times crebro audire de pace? aut ignoras quia perfectio legis pax est? ex peccatis enim bella nascuntur et certamina, ubi autem peccatum non fit, pax est animae: ubi vero pax est, in disputationibus veritas, in operibus iustitia invenitur. Et Simon: Videris mihi non posse profiteri quod sentis. Et Petrus: Dicam, ex arbitrio tamen, non tuis versutiis coactus. Cupio enim quod salutare et utile est omnibus adduci in notitiam, et ideo proferre quam brevissime non morabor. Unus est deus, idemque conditor mundi, iustus iudex, et unicuique pro actibus suis quandoque restituens. Iam vero pro adsertione horum, scio innumera posse verborum milia commoveri.

37. Et Simon ait: Miror quidem velocitatem ingenii tui, non tamen amplector errorem fidei tuae; prudenter enim praevidisti, quod tibi contradici possit, et urbane id etiam ipse professus es, quod pro adsertione horum innumera verborum millia movebuntur; nulli enim concordat professio fidei tuae. Denique quod unus sit deus, cuius sit opus mundus, hoc primum quis recipiat? puto quia neque paganorum quisquam, quamvis ille sit idiota, philosophorum autem omnino nullus, sed nec Iudaeorum quidem imperitissimus quisquam et miserrimus, neque ego ipse qui eorum legem bene novi. Et Petrus: Omitte, inquit, opiniones absentium, tibi quid videtur, praesens praesenti dicito. Tum Simon: Possum, inquit, exponere quod vere sentio, sed pigriorem me facit illa consideratio, quia si dixerero, quod neque tibi sit consonum neque vulgo huic imperito rectum videtur, tu quidem quasi obstupefactus, aures continuo obcludens velut ne blasphemia polluantur, vertaris in fugam, quia quod respondeas non invenies, populus autem irrationabilis adsentatus tibi, te quidem amplectetur, quasi ea docentem quae in usu eis sunt, me vero execrabuntur, veluti nova quaedam atque inaudita profitemtem, meumque errorem alienis mentibus inferentem.

38. Tum Petrus: Numquid non tu, in quo nos accusabas, ipse ambagibus uteris, nihil habens quod adferas veritatis? aut si habes, incipe absque circuitionibus, si tantum confidis: et si quidem non placuerint alicui auditorum quae dicis, abscedet, qui vero permanserint, cogentur adsertionibus tuis probare quod verum est. Incipe igitur quod tibi rectum videtur, exponere. Et Simon ait: Ego dico multos esse deos, unum tamen esse incomprehensibilem atque omnibus incognitum, horumque omnium deorum deum. Tum Petrus: Hunc, inquit, quem dicis esse incomprehensibilem et incognitum omnibus deum, ex scripturis Iudaeorum quae in auctoritate habentur, probare potes, an ex aliis aliquibus, quas omnes ignoramus, an ex Graecis auctoribus, an ex tuis scripturis propriis? Certe ex quibuscunque vis, dicito, ita tamen ut ostendas eas prius esse propheticas; ita enim fiet, ut earum indubitata habeatur auctoritas.

39. Et Simon ait: Ex lege Iudaeorum sola adsertiones adhibebo. Omnibus enim qui religionis curam gerunt, manifestum est totius esse auctoritatis hanc legem, unum-

quemque tamen secundum proprium sensum intelligentiam legis huius accipere. Ita enim ab eo qui mundum condidit, scripta est, ut in ipsa rerum fides habeatur. Unde sive quis vera, sive etiam falsa proferre velit, absque hac lege nulla recipietur adsertio. Quia igitur scientia mea plenissime cum lege concordat, recte multos esse pronuntiavi deos, quorum unus est eminentior et incomprehensibilis, ipse qui est deus deorum. Quod autem multi sint dii, ipsa me edocuit lex. Primo quidem ubi ex persona serpentis dicitur ad Evam, primam mulierem: ¹⁾ Quacunque die manducaveritis de ligno sciendi bonum et malum, eritis sicut dii, hoc est, sicut hi qui hominem fecere. Postea enim quam gustavere de ligno, ipse deus testatur dicens ad reliquos deos: ²⁾ Ecce Adam factus est sicut unus ex nobis. Sic ergo constat multos esse deos qui hominem fecerint, quia et initio ita dicit deus ad caeteros deos: ³⁾ Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram. Sed et quod ait: ⁴⁾ Eiciamus eum. Et iterum: ⁵⁾ Venite descendentes confundamus linguas eorum. Omnia haec multos esse indicant deos. Sed et illud scriptum est: ⁶⁾ Deos non maledices, et principem populi tui non maledices. Et rursum quod scriptum est: ⁷⁾ Dominus solus ducebat eos, et non erat cum illis deus alienus, multos esse ostendit deos. Sunt et alia plurima quae proferri possunt ex lege testimonia, non solum obscuriora, sed et manifesta, quibus multi esse doceantur dii. Ex quibus unus, ut Iudaeorum populo deus esset, sorte electus est. Ego autem non hunc adsero, sed illum qui etiam huius deus est, quem nec ipsi quidem Iudaei norunt. Neque enim ipsorum est deus, sed eorum qui agnoverint eum.

40. His auditis Petrus: Nihil, inquit, verearis Simon; ecce enim neque aures clausimus, neque fugimus, sed ad ea quae falso prosequutus es, veritatis sermonibus respondemus, illud primo adserentes, quia unus est deus, hic ipse Iudaeorum, qui est solus deus, coeli creator ac terrae, qui

¹⁾ Gen. 3, 5. ²⁾ Gen. 3, 22.

³⁾ Gen. 1, 26. ⁴⁾ [Gen. 3, 22.]

⁵⁾ Gen. 11, 7. ⁶⁾ Exod. 22, 28.

⁷⁾ Deut. 32, 12.

et omnium etiam quos dicis deorum deus est. Si erga ostendero nullum esse hoc superiorem, sed ipsum esse super omnia, fateberis errorem tuum esse super omnia. Et Simon: Quid enim, inquit, etiam si ego nolim fateri, qui adsistunt auditores, nonne arguent me nolentem quae vera sunt profiteri?

41. Ausculta ergo, ait Petrus, ut scias primo, quod etiam si multi sunt dii, ut dicis, Iudaeorum deo subditi sunt, cui neque aequalis quisquam, neque maior esse potest; scriptum est enim, quod ita dicat ad Iudaeos Moyses propheta: ¹⁾ Dominus deus vester hic est deus deorum, et dominus dominorum, deus magnus. Ita etiamsi multi sunt qui dicuntur dii, unus est tamen omnium Iudaeorum deus, qui et deorum deus dictus est. Neque enim quicumque dictus fuerit deus, continuo deus est. Denique et Moyses deus dicitur Pharaonis, et certum est eum hominem fuisse. Et iudices dii appellati sunt, et constat eos fuisse mortales. Simulacra quoque gentium dii appellantur, et omnes scimus, quia non sunt, sed impiis quasi pro poena hoc datum est, ut quia verum deum cognoscere noluerunt, quaecunque eis forma et imago occurrisset, haberetur ab eis deus. ²⁾ Quoniam unius, ut dixi, qui est omnium deus, agnitionem suscipere recusarunt, ideo ergo conceditur eis illos habere deos, qui praestare supplicantibus nihil possunt. Quid enim aut ex anima simulacra conferre hominibus queant aut animantia, cum potestas omnium apud unum sit?

42. Tribus igitur modis deus quis dicitur, vel quia vere est, vel quia ei qui vere est, ministrat, et ob honorem mittentis, ut plena sit eius auctoritas, hoc dicitur iste qui missus est, quod est ille qui misit, ut saepe factum est de angelis, ³⁾ qui tamen cum apparuerint homini, si sit prudens et eruditus vir, interrogat eius qui apparuit nomen, ut simul et honorem missi et auctoritatem mittentis agnoscat. Est enim uniuscuiusque gentis angelus, cui credita est gentis ipsius dispensatio a deo, qui tamen cum apparuerit, quamvis putetur et dicatur ab his praeesse, deus, tamen interrogatus non

¹⁾ Deut. 10, 17.

²⁾ Quoniam — apud unum sit desunt in utroque cod. Lips.

³⁾ Codd. Lipss.: qui tamen apparuere hominibus. Sed et sancti etc. Reliqua desunt.

sibi dabit ipse tale testimonium. Deus enim excelsus, qui solus potestatem omnium tenet, in septuaginta et duas partes divisit totius terrae nationes, eisque principes angelos statuit. Uni vero qui in archangelis erat maximus, sorte data est dispensatio eorum, qui prae caeteris omnibus excelsi dei cultum atque scientiam receperunt. Sed et sancti homines, ut diximus, impiorum efficiuntur dii, tanquam qui potestatem acceperint in eos vitae ac necis, ut de Moyse et iudicibus supra memoravimus. Propter quod scriptum est de eis: ¹⁾ Deos non maledices, et principem populi tui non maledices. Principes ergo singularum gentium dii appellantur. Principum autem deus Christus est, qui est omnium iudex. Vere ergo neque angeli, neque homines, neque ulla creatura dii esse possunt, quippe qui sub potestate sunt positi, tanquam creati ²⁾ et mobiles; angeli quidem, ut qui non fuere et sint, homines autem ut mortales, omnis vero creatura, ut quae solvi possit, sed revera si solverit ille qui fecit. Et ideo ille solus verus est deus, qui non solum ipse vivit, sed et aliis vitam praestat, quam et auferre potest cum vult.

43. Propterea ergo clamat scriptura ex persona dei Iudaeorum, et dicit: ³⁾ Videte, videte, quoniam ego sum deus, et non est alius praeter me. Ego occidam, et vivere faciam; percutiam, et ego sanabo, et non est qui eripiat de manibus meis. Vides ergo quomodo ineffabili quadam virtute scriptura occurrens futuris erroribus eorum qui alium deum, praeter eum qui est Iudaeorum, vel in coelis esse, vel in terris adfirmarent, pronunciat dicens: ⁴⁾ Dominus deus tuus deus unus est, in coelo sursum, et in terra deorsum, et praeter ipsum alius non est. Quomodo ergo ausus es dicere alium esse deum, praeter eum qui Iudaeorum est ⁵⁾ deus? Et iterum dicit scriptura: ⁶⁾ Ecce domini dei tui coelum, et coelum coeli, terra et omnia quae in eis sunt. Veruntamen patres tuos elegi, ut diligerem eos, et vos post ipsos. Ita ex

¹⁾ Exod. 22, 28.

²⁾ Et nobiles — qui fecit non leguntur in utroque cod. Lips.

³⁾ Deut. 32, 39.

⁴⁾ Deut. 4, 39.

⁵⁾ Quae sequuntur usque ad illa cap. sequ. vocabula: Denique et sancti etc. desiderantur in codd. Lips.

⁶⁾ Deut. 10, 14, 15.

omni parte ab scriptura munitur ista sententia, quia ipse qui mundum creavit, verus et solus est deus.

44. Quod et si sint alii, ut diximus, qui dicuntur dii, sub potestate sunt Iudaeorum dei, quia ita dixit scriptura Iudaeis: ¹⁾ Dominus deus noster, hic est deus deorum, et dominus dominorum. Hunc etiam solum colendum monet scriptura, dicens: ²⁾ Dominum deum tuum adorabis, et illi soli servies. Et: ³⁾ Audi Israel, dominus deus tuus deus unus est. Denique et sancti spiritu dei repleti, et guttis misericordiae eius irrorati exclamabant, dicentes: ⁴⁾ Qui similis tibi in diis domine, quis similis tibi? Et iterum: ⁵⁾ Quis deus praeter dominum, et quis deus praeter dominum nostrum? Itaque Moyses ubi proficere populum vidit, paulatim eos ad intelligentiam monarchiae, et fidem dei unius initiavit, ut in consequentibus dicit: ⁶⁾ Nomina deorum aliorum non commemorabis, recordatus sine dubio, quali poena damnatus sit serpens, qui primus nominaverat deos. Terram denique comedere condemnatur, et tali cibo dignus iudicatur ob id, quod primum omnium appellationum deorum introduxit in mundum. Quod si et tu multos deos vis introducere, vide ne exitum serpentis similem sortiaris.

45. Certus autem esto, quod nos huius ausi socios non habebis, nec decipi nos patiemur abs te. Neque enim proderit nobis ad excusationem in iudicio, si dicamus quod tu deceperis nos, quia nec primam mulierem excusare potuit male credidisse serpenti, sed morte quia male crediderit, condemnata est. Hac ergo de causa et Moyses unius dei fidem populo commendans, ait: ⁷⁾ Observa tibi ipsi ne seducaris a domino deo tuo. Vide quia eodem verbo utitur, quo et prima mulier in excusatione utebatur, seductam se dicens, sed nihil profuit. Super omnia autem etiamsi verus aliquis surgeret propheta, qui signa et prodigia faceret, suadere autem velit, ut coleremus deos alios praeter Iudaeorum deum, nunquam ei credere possemus. Sic enim nos docuit lex divina, secretum sermonem purius ex traditione

¹⁾ Deut. 10, 17. ²⁾ Deut. 6, 13. 10, 20.

³⁾ Deut. 6, 4. ⁴⁾ Psalm. 85, 8. 70, 19.

⁵⁾ Psalm. 17, 32. ⁶⁾ Ios. 23, 7 in LXX:

⁷⁾ Deut. 8, 11.

commendans. Ait ergo: ¹⁾ Si surrexerit in te propheta, aut somnians somnium, et dederit signa vel prodigia, et evenerint signa illa vel prodigia, et dixerit ad te, eamus et colamus deos alienos quos nescitis, non audietis verba prophetae illius, neque somnium somniatoris illius, quia tentans tentavit vos, ut videat si diligitis dominum deum vestrum.

46. Propterea ergo et dominus noster signa et prodigia faciens, deum praedicabat Iudaeorum, et ideo recte praedicationi eius creditur. Tu autem etiam si vere propheta esses, et signa faceres ac prodigia, sicut promittis, et alios annunciares deos praeter eum qui verus est, manifestum esset te ad tentationem populo dei suscitatum, et ideo credi tibi omnino non potest. Unus est enim verus, qui est Iudaeorum deus, et ob hoc dominus noster Iesus Christus docebat quaerendum esse non deum quem bene noverant, sed regnum et iustitiam eius, quam scribae et pharisaei, suscepta scientiae clave, non concluderant, sed excluserant. Nam si ignorassent verum deum, nunquam utique huius rei scientiam relinquens, quae erat omnium caput, culparet eos de parvis et minimis, id est, quod dilatarent fimbrias suas, et primos accubitus in conviviiis vindicarent, et quod in quadriviis stantes orarent, et alia his similia, quae utique ex comparatione magni huius capitis, ignorantiae dei, exigua videntur et parva.

47. Et Simon ad haec ait: Ex verbis magistri tui convincam te, quia etiam ipse ignoratum quendam omnibus introducit deum. Cum enim et Adam creatorem suum scierit deum, mundi que conditorem, et Enoch, quippe qui ab eo translatus est, et Noe, utpote ab eo iussus arcam construere, cumque et Abraham, et Isaac, et Iacob, et Moyses et omnes patres, omnisque populus atque omnes gentes noverint conditorem mundi, et fateantur deum, Iesus vester qui longe posterior patribus apparuit, dicit: ²⁾ Nemo novit filium, nisi pater, neque patrem quis, nisi filius, et cui voluerit filius revelare. Ita ergo et Iesus vester alium esse deum incomprehensibilem omnibus et incognitum fatetur.

¹⁾ Deut. 13, 1. 2.

²⁾ Matth. 11, 27.

48. Tum Petrus: Contraria, inquit, tibimet ipsi te proferre non sentis. Si enim et Iesus noster scit istum, quem dicis incognitum deum, ergo iam non a te solo est cognitus. Imo si Iesus noster eum novit, Moyses quoque qui et Iesum venturum esse prophetavit, sine dubio nec ipse ignoravit eum; propheta enim erat, et qui de filio prophetavit, sine dubio cognoverat patrem. Si enim in voluntate est filii, revelare patrem cui voluerit, filius qui ab initio et semper cum patre fuit per singulas quasque generationes, sicut revelavit Moysi patrem, ita et aliis prophetis; quod si est, nulli patri fuisse incognitum constat. Tibi vero qui filium non credis, quomodo potuit revelari pater, qui nulli notus est, nisi cui voluerit filius revelare? Revelat autem filius patrem his, qui ita honorificant filium, sicut honorificant patrem.

49. Tum Simon: Memento inquit, quia filium dixisti habere deum, quod est iniuriae; quomodo enim habere filium potest, nisi similia hominibus aut animalibus patiatur? Sed de his non est nunc tempus arguere profundam stultitiam tuam, festino enim de immensitate summae lucis exponere, et iam nunc audi. Puto esse aliquam virtutem immensae et ineffabilis lucis, cuius magnitudo incomprehensibilis habeatur, quam virtutem etiam mundi conditor ignoraret, et legislator Moyses, et magister vester Iesus.

50. Tum Petrus: Non tibi videtur amentiae res esse, adserere velle quempiam, quod sit alius deus quam deus omnium, et dicere, puto esse virtutem quandam, et priusquam ipsi certum sit quod loquitur, hoc velle aliis confirmare? Estne aliquis ita praeceps, qui verbis tuis credat, in quibus te ipsum videat dubitantem? et admittat esse aliquam virtutem incognitam creatori deo, et Moysi, et prophetis, et legi, et Iesu etiam magistro nostro? quae virtus ita bona sit, ut nulli velit innotescere, nisi uni tantum, et hoc tibi tali? Tum deinde si nova est ista virtus, quomodo nobis non dat novum aliquem sensum praeter hos quos gerimus quinque, ut ex ipso ab ea nobis largito novo sensu, ipsam quae nova est capere et intelligere possimus? aut si non potest largiri, quomodo tibi largita est? aut si tibi revelavit, cur non et nobis? Si vero a temet ipso intellexisti, quae ne prophetae quidem sentire aut intelligere potuerunt, dic age nobis nunc quid unusquisque nostrum cogitat: Si enim tantus est in te spiritus, ut ea quae super coelos sunt,

incognita omnibus et omnibus incomprehensibilia cognoscas, multo facilius cogitationes humanas quae in terris habentur agnoscis. Quodsi cogitationes nostras qui hic stamus non potes scire, quomodo ea quae nullis esse cognita adfirmas, scire te dicis?

51. Crede autem mihi, quia nunquam scires quid est lux, nisi ab ipsa luce accepisses et visum et intellectum videndi; sic et in caeteris. Hinc accepta intelligentia, maius aliquid et sublimius somnii instar excogitas, occasione tamen ex istis quinque sensibus sumta, quorum largitori ingratus es. Certus autem esto, quod donec non invenis novum aliquem sensum, qui extra hos quinque sit quibus omnes utimur, novum adserere non poteris deum. Et Simon: Cum quinque sensibus constant omnia quae sunt, nihil novum addere virtus illa cunctis eminentior potest. Et Petrus ait: falsum est. Est enim et alius sextus sensus, id est praenoscendi; isti enim quinque sensus scientiae capaces sunt, sextus autem praescientiae est, quem habuere prophetae. Tu ergo quomodo potes deum omnibus incognitum nosse, qui nec propheticum sensum, qui est praescientiae, cognovisti? Tum Simon coepit dicere: Haec quam dico virtutem incomprehensibilem et eminentiorem cunctis, etiam ipso qui mundum condidit deo, neque angelorum quisquam neque daemonum novit neque Iudaeorum, neque ulla omnino quae a conditore deo substitit creatura. Quomodo enim poterat, quam creator ipse non noverat, lex me ipsius creatoris edocere, cum nec ipsa sciret quod doceret?

52. Et Petrus: Miror, inquit, quomodo tu ex lege plus potueris discere, quam docere vel scire lex poterat? et quomodo horum quae adserere vis probationes dicas te ex lege proferre, cum neque legem adseras nosse ea quae dicis, neque eum qui legem dedit, id est mundi creatorem? Sed et hoc miror, quomodo tu qui solus haec nosti, hic modo cum omnibus stes brevis atrii huius ambitu circumdatus. Et Simon videns cum omni populo ridentem Petrum, rides inquit, Petre, cum sermo de tantis rebus, et tam eminentibus habeatur? Tum Petrus: Noli, inquit, indignari Simon, nihil enim praeter promissionem nostram gerimus, neque aures nostras claudimus, ut dicebas, neque statim ut *audivimus a te ineffabilia proferri in fugam*

versi sumus, sed ne loco quidem moti. Neque enim verisimilia saltem aliqua proferuntur abs te, quae nos possint aliquatenus deterrere, aut certe aperi nobis intelligentiam dicti huius, quomodo tu ex lege didiceris deum, quem lex ipsa nescit, et quem ipse qui legem posuit ignoret. Et Simon, si, inquit, ridendo cessasti, evidentibus adsertionibus comprobabo. Et Petrus ait: Quin desinam, ut possim discere a te, quomodo tu a lege didiceris, quae lex nescit et quae ipse deus legis ignoret.

53. Et Simon, audi, inquit, manifestum est omnibus et ineffabili quadam ratione compertum, unum esse deum, qui sit omnium melior, a quo omne quod est, sumsit exordium, unde et necessario subiecta sunt ei omnia quae post ipsum sunt, velut principi omnium et eminentiori. Ego ergo cum cognovissem deum hunc qui creaverat mundum, secundum quod lex docet, in multis esse infirmum, longe autem abhorret infirmitas a perfecto deo, et hunc viderem non esse perfectum, necessario alium esse intellexi qui esset perfectus. Hic enim ut dixi, secundum quod scriptura legis docet, in multis infirmus esse deprehenditur. ¹⁾ Primo quod homo quem plasmavit, non potuit permanere talis qualem ipse voluerat, et quia nec bonus est, qui primo homini posuit legem, ut ab omnibus quidem lignis paradisi ederet, de ligno autem scientiae non contingeret, sed si gustasset moreretur. Cur enim vetaret eum vesci et scire quid esset bonum vel quid malum, ut sciens mala quidem vitaret, bona vero eligeret? Sed neque ipse hoc concessit, et quia ille praeter mandatum gustavit et agnovit quid esset bonum, ac didicit honoris gratia verenda contegere, (indecorum enim sensit revelatis pudendis stare ante creatorem suum), ille eum qui honorem deo deferre didicerat, morte condemnat et serpenti qui haec ostenderat, maledixit. Sed utique si laedendus ex hoc erat homo, cur omnino laedendi causam in paradiso posuit? Si vero bonum erat quod in paradiso posuit, non est boni prohibere a bono.

54. Sic ergo cum is qui hominem fecit et mundum, secundum ea quae lex refert imperfectus sit, alium sine dubio dat intelligi qui perfectus sit. Necesse est enim

¹⁾ Quae sequuntur vocabula usque ad illa cap. sequ. ex *comparatione* etc. desunt in utroque cod. Lips.

esse aliquem omnium praestantiorum, propter quem et omnis creatura ordinem suum servat. Unde et ego sciens, quia omnimodo necesse est esse aliquem benigniorem et potentiorum eo, qui legem dedit imperfecto deo, ex comparatione imperfecti perfectum quid sit intelligens, ex ipsa scriptura deum illum de quo scriptum non erat, intellexi. Et hoc modo potui, o Petre, ex lege discere quod nesciebat lex. Quod et si lex non dedisset indicia, quibus colligeretur imperfectus esse deus qui condidit mundum, mihi possibile erat, etiam ex his quae in hoc mundo geruntur malis nec emendantur, colligere, vel quia impossibilis est creator eius, qui male gesta non corrigit, si non potest, vel si non vult auferre mala, ipse malus sit, si vero neque potest neque vult, nec potens nec bonus sit. Et ex his necesse est colligi, quod alius sit deus omnium praestantior et potentior. Ad haec si quid habes dicere, non moreris.

55. Petrus respondit: Solent ista, o Simon, absurda adversus deum meditari hi qui legem non magistris tradentibus legunt, sed semetipsos doctores habent et putant se intelligere posse legem, quam sibi non exposuit ille qui a magistro didicerit. Veruntamen nunc, ut et nos secundum tuum sensum scripturam legis sequi videamur, quia et impossibilem et non bonum dicis ostendi conditorem mundi, quomodo non vidisti quod iisdem ipsis reprehensionibus succumbit et subiacet etiam ista virtus tua, quam dicis esse eminentiorem omnium? Eodem namque modo de ipsa dici potest, quia omnia quae hic male geruntur, aut impossibilis est quae non corrigit, aut si potest et non vult, mala est. Si vero neque potest neque vult, et impossibilis et imperfecta est. Unde non solum simili culpa virtus ista tua nova, sed et deteriori invenitur obnoxia, si super haec omnia etiam cum non sit, esse credatur. Nam is qui mundum creavit, hoc ipsum quod subsistit ex opere eius quod mundum condidit, palam est, sicut etiam ipse confiteris. Ista vero virtus quam te solum scire dicis, nullum de se indicium praebet, per quod hoc ipsum saltem quod est et subsistit, possimus advertere.

56. Quale est ergo, ut derelinquamus deum, in cuius mundo vivimus et omnibus ad vitam necessariis fruimur, et sequamur nescio quem, cuius non solum nihil consequimur

ni sed ne hoc ipsum quidem, quod sit, scire possumus, scilicet quia nec est; sive enim eum lucem appelles et luce ista quam cernimus clariorem, nomen ipsum a mundi conditore mutuaris; sive substantiam dixeris super omnia, intelligentiam hinc profers cum sermonis augmento; sive mentem, sive bonitatem, sive vitam, sive aliud quid memoraveris, hinc vocabula mutuaris. Cum ergo nihil novi de illa virtute quam dicis, nō solum ad intelligendum, verum ne ad nominandum quidem habeas, quomodo introducis novum deum, cuius nec appellationem quidem invenis novam? Virtus enim nō solum creator mundi dicitur, sed et ministri gloriae eius omnisque militia coelestis. Non tibi ergo melius videtur esse, ut sequamur factorem nostrum deum, tanquam patrem erudientem nos et imbuentem sicut ipse novit? Quod et si sit aliquis, ut tu dicis benignior omnium deus, certum est quia non irascitur nobis, si vero irascitur malus est. Noster autem deus si irascitur et vindicet, non est malus sed iustus, proprios enim filios corripit et emendat. Ille vero qui nihil nobiscum habet negotii, si vindicare velit in nos, quomodo bonus erit? supplicia sumens de nobis, quod non derelicto patre nostro ipsum sequuti sumus inanibus suspicionibus tracti, quomodo ergo iste talis bonus a te adseritur, qui nec iustus intelligi potest.

57. Tum Simon: Tantumne erras Petre, ut nescias, quia animae nostrae a bono deo sunt illo omnium praestantiores, sed captivae deductae sunt in hunc mundum? Et Petrus: Ergo non est omnibus incognitus, sicut paulo ante dicebas; et tamen quomodo indulgit bonus deus captivitatem fieri animarum suarum, si erat super omnes potentior virtus? Et Simon: Ipse misit creatorem deum, ut conderet mundum, sed ille mundo condito semetipsum pronunciavit deum. Et Petrus: Ergo non ignoratur ab eo qui condidit mundum, ut superius dixeras, sed neque animae ignorant eum, siquidem ab ipso abductae sunt. Cui ergo iam erit incognitus, si et mundi creator novit eum, ut ab ipso missus, secundum ea quae tu dicis, et omnes animae tanquam ab ipso huc violenter abstractae? Tum deinde dicās velim, qui mittebat conditorem mundi, non sciebat eum qui mittebatur, fidem non servaturum? si nesciebat praescius non erat, si vero praesciit et passus est, facti huius ipse reus est, qui non vetuit; quod si non potuit, omnipotens non est. Si vero

quasi bonum id sciens non prohibuit, invenitur ille esse melior qui praesumpsit facere id, quod ille qui mittebat ignoravit bonum.

58. Et Simon: Volentes, inquit, ad se venire suscipit et ipsis benefacit. Et Petrus: Nec hoc novum est, hoc enim facit et hic quem mundi creatorem fateris. Et Simon: Sed bonus deus tantum si agnoscatur salutem praestat, mundi autem conditor exigit etiam legem impleri. Et Petrus: Ergo et adulteros et homicidas salvat, si cognoverint eum, bonos autem et sobrios vel misericordes, si nullum de eo indicium capientes ignoraverint eum, non salvat. Magnum et bonum praedicas, qui non tam malos salvet, quam qui bonis nullam misericordiam praestet. Et Simon: Magnus sane labor est agnoscere eum homini in carne posito. Omnibus enim tenebris tetrius, et omniluto gravius est corpus hoc, quo circumdatur anima. Et Petrus: Ergo bonus iste deus quae difficilia sunt, quaerit. Qui autem vere deus est, faciliora expetit. Dimittat itaque nos quasi bonus apud patrem et creatorem nostrum, et quando discesserimus e corpore, et istas quas dicis tenebras reliquerimus, tunc eum facilius agnoscemus, et tunc magis anima conditorem suum esse intelliget deum, et apud ipsum permanebit, nec ultra diversis cogitationibus fatigabitur, neque volet ad aliam confugere virtutem, quae nulli cognita est nisi Simoni soli; quae tantae bonitatis est, ut nisi quis prius impius extiterit in parentem suum, ad ipsam venire non possit. Nescio quomodo haec virtus vel bona vel iusta appellanda sit, cui placere non potest, nisi quis impie se gesserit in eum a quo factus est.

59. Et Simon: Non est impium, utilitatis gratia et lucri maioris confugere ad eum, qui opulentioris est gloriae. Et Petrus: Si, ut tu ais, non est impium confugere ad alienum, multo magis pium est permanere apud proprium patrem, etiam si pauper sit. ¹⁾ Aut si non putas esse impium, ut relicto patre nostro confugiamus ad alium quasi meliorem, neque indignari credis pro hoc creatorem nostrum, multo magis bonus deus non indignabitur, quod cum essemus ab eo alieni, non confugimus ad eum, sed permansi-

¹⁾ Aut si — *relinquere potuit non leguntur in codd. Lipsa.*

mus apud creatorem nostrum; et puto quod ex hoc magis collaudabit nos, quia fidem servamus creatori nostro deo, considerans quia si sui ipsius fuisset, nunquam relinquentes ipsum seduci illecebris potuissemus alienis. Nam si quis opulentioribus illectus pollicitationibus, relicto proprio parente confugiat ad alienum, potest fieri, ut iterum relicto eo, ad alium pergat qui maiora promiserit, eo magis quod ipsius proprius non erat filius, quippe qui etiam eum, qui ei natura pater erat, relinquere potuit. Et Simon: Quid si ab illo sunt animae, et ignorant eum, et ille est vere pater ipsarum?

60. Et Petrus: Satis, inquit, ostendis eum invalidum. Nam si potentior, ut ais, omnibus est, nunquam potentiori invalidior spolia ¹⁾ detraxisse credendus est; aut si potuit vi ab eo animas deducere in hunc mundum creator deus, quomodo eas corpore emissas et captivitatis vinculis resolutas, bonus deus vocabit ad poenam, quae per ipsius vel desidiam vel infirmitatem, abstrahi ad hunc locum et involvi corpore quasi tenebris ignorantiae potuerunt? Videris mihi ignorare quid sit pater et deus, verum et animae unde sint vel quando et quomodo factae, possem dicere, sed haec nunc tibi aperire fas non est, in tanto errore posito de scientia dei. Tum Simon: Erit, inquit, tempus quo poenitebit te, quod dicentem me de ineffabili virtute non intellexeris. Et Petrus: Da ergo nobis, ut saepe iam dixi, tanquam novus deus aut qui ab illo descenderis sensum aliquem novum, per quem novum quem dicis deum possimus agnoscere; isti enim quinque sensus, quos nobis dedit creator deus, creatori suo fidem servant, nec alium quendam esse sentiunt deum, hoc eis ipsa sui praestante natura.

61. Ad haec Simon: Adhibe, inquit, animum ad ea quae dicturus sum, et facito eum invisibilibus semitis incedentem, pervenire ad ea quae tibi demonstravero. Ausculta ergo nunc: Nunquamne in cogitatione positus extendisti mentem tuam in regiones vel insulas porro positas, et ita in eis fixus animo mansisti, ut ne praesentes quidem

¹⁾ Detraxisset. Videris mihi etc. Reliqua desunt in codd. Lips.

videre aut temetipsum scire ubi sederes, prae suavitate eorum quae habebantur in oculis, posses? Et Petrus ait: Verum est, Simon, hoc mihi frequenter accidit. Et Simon: Ita et nunc sensum tuum extende in coelum, et iterum super coelum, et vide quia debet esse aliquis locus qui sit ultra mundum vel extra mundum, in quo neque coelum sit, neque terra, neque umbra horum etiam ibi tenebras operetur, et ob hoc cum neque corpora aliqua in eo sint, neque ex corporibus tenebrae, necessario sit lumen immensum; et lumen considera cuiusmodi esse possit, cui tenebrae nullae succedunt. Nam si universum hunc mundum solis huius replet lux, quantum aestimas esse illud incorporeum lumen et infinitum? tantum sine dubio, ut istud solis lumen ad illud tenebrae et non lux esse videatur.

62. Haec cum diceret Simon, Petrus respondit: De utroque ergo patienter ausculta, id est et de exemplo extendendi sensus et de immensitate lucis. Scio meipsum, o Simon, aliquando in cogitatione positum extendisse sensum meum in regiones ut ais et insulas procul positas, easque mente non minus quam oculis perspexisse. Cum essem apud Capharnaum in captura piscium positus, et sederem supra saxum, hamum setae innexum et decipiendis piscibus aptatum habens in manu, ita ut haerentem ei non senserim piscem, dum mens mea per desiderabilem mihi Hierusalem distenta percurreret, ad quam sane oblationum gratia et orationum vigilans frequenter ascenderam, Verum et Caesaream hanc mirari ab aliis audiens, et desiderare solebam, et eam in qua nondum fueram, videre mihi videbar, et cogitabam de ea quae conveniret de civitate magna cogitari, portas, muros, lavacra, plateas, angiportus, fora et horum consequentia, secundum ea scilicet quae in aliis urbibus videram, et in tantum intentione huiuscemodi intuitus delectabar, ut vere, sicut ipse dixisti, nec praesentem atque adstantem viderem, nec ipse ubi sederem, nossem. Et Simon: Modo, inquit, recte dicis.

63. Et Petrus: Denique cum piscem maximum qui hamo inhaeserat, mente occupatus habere minime sentirem, et id quidem cum hami lineam de manibus meis violenter arriperet, stupentem me videns frater meus Andreas qui mecum sedebat, ac pene casurum, latus fodiens cubito velut dormientem excitat dicens: Non vides Petre, quam magnum

piscem ceperis? numquidnam mente excidisti, quod sic attonitus stupes? quid est quod pateris? dic mihi. At ego indignatus ei paululum, quod me a dulcedine eorum quae intuebar abstraxerit, respondi nihil me mali pati, sed animo desiderabilem mihi intueri Hierusalem, simulque Caesaream, et corpore quidem cum ipso esse, mente vero illuc penitus auferri. At ille nescio unde inspiratus, reconditum et secretum veritatis protulit verbum.

64. Desine, inquit, Petre; quid est quod agis? hi enim qui daemone incipiunt repleri vel moveri mente, huiusmodi initia habent, per phantasias primo ad iucunda quaeque et delectabilia transferuntur, deinde ad ea quae non sunt, vanis et inanibus motibus effunduntur. Hoc autem accidit ex languore quodam animae, quo ea quidem quae sunt non vident, desiderant vero adducere ad conspectus suos ea quae non sunt. Sed et illis ita accidit, qui phrenesin patiuntur et videntur sibi multas imagines videre, pro eo quod nimietate frigoris vel caloris anima ipsorum convulsa et emota locis suis, errorem patitur ministerii naturalis. Sed et hi qui laborant siti, cum in soporem venerint, flumina et fontes videre sibi videntur ac bibere; hoc autem patiuntur ariditate intemperati corporis laborantes. Propter quod certum est, haec vitio quodam vel animae vel corporis fieri.

65. Denique ut accipias rei fidem de Hierusalem quam saepe videram, dicebam fratri meo, quae loca quosque conventus visus mihi fuissem videre. Sed et de Caesarea quam nunquam videram, nihilominus contendebam, quod esset talis, qualem mente et cogitatione conceperam. Cum autem venissem huc, nihil omnino simile respiciens eorum quae per phantasias videram, reprehendi memetipsum et notavi valde, quia ex aliis quae videram, portas ei et muros aliasque aedes, revera similitudinem ex aliis capiens dederam. Neque enim quis potest novum aliquid, et cuius forma nulla nunquam extiterit, cogitare. Nam et si velit aliquis tauros quinque capitibus ex sua cogitatione formare, ex istis quinque vidit cum singulis capitibus, illos quinque capitibus fingit. Et tu ergo nunc, si vere aliquid tibi videris tua cogitatione perspicere, et supra coelos intueri, non dubium quin ex his ea consideres quae in terris positus vides. Aut si putas facilem menti tuae accessum esse super coelos, et

considerare te posse quae illic sunt, atque immensae illius lucis scientiam capere, puto ei qui illa potest comprehendere, facilius esse ut sensum suum qui illuc novit ascendere, in alicuius nostrum qui adsistimus, cor et pectus iniiciat et dicat, quas in eo cogitationes gerat. Si ergo potes alicuius nostrum, qui tamen non sit erga favorem tuum occupatus, enunciare cogitationes cordis, poterimus tibi fortasse credere, quod et ea quae super coelos sunt, scire potueris, licet illa multo sint celsiora.

66. Ad haec Simon: Qui vero, inquit, multas naenias texuisti, audi iam nunc. Impossibile est omne quod ad cogitationem hominis venerit, non etiam re ipsa ac veritate subsistere; quae enim non subsistunt, nec speciem habent, quae autem speciem non habent, nec cogitationi possunt occurrere. Et Petrus: Si omne, inquit, quod ad cogitationem venire potest, subsistit, istum quem dicis extra mundum esse immensitatis locum, si eum quis in corde suo lumen esse cogitet, alius vero tenebras, quomodo poterit unus atque idem locus secundum eos, qui diversa de eo cogitarunt, et lumen esse et tenebrae? Et Simon: Omitte nunc ista quae ego dixi, tu quid esse putes super coelos dicito.

67. Et Petrus: Si de vero, inquit, fonte luminis crederes, possem te docere, quid et quomodo esset quod immensum est, et non phantasiam vanam, sed consequentem et necessariam rationem redderem veritatis, nec adsertionibus sophisticis, sed legis et naturae testimoniis uterer, ut scires quia immensitatis fidem praecipue continet lex. Quod si immensitatis ratio non latet legem, nihil profecto aliud eam latere potest, et ideo falsum est, quod putasti esse aliquid quod ignoret lex. Multo autem amplius nihil latebit cum, qui legem dedit. Nec tamen possum tibi aliquid de immensitate et his quae sine fine sunt loqui, nisi prius de his, qui certo fine terminantur coelis, rationem vel receperis nostram, vel ipse protuleris tuam. Quod si de his quae certis finibus concluduntur intelligere non potes, multo magis de his quae sine fine sunt, neque scire aliquid poteris neque discere.

68. Ad haec Simon: Melius ait, mihi videtur simpliciter credere, quia deus est, et quia solum istud quod videmus, sit coelum in universo mundo. Et Petrus: Non

ita, inquit, sed unum quidem confiteri convenit deum qui vere est; coelos autem esse qui ab eo facti sunt, sicut et lex dicit, quorum unum coelum sit superius, quo continetur etiam visibile firmamentum, illud esse perpetuum et aeternum cum his qui habitant ibi; istud autem visibile in consummatione saeculi resolvendum esse et transire, ut illud coelum quod est antiquius et excelsius post iudicium sanctis et dignis appareat. Ad hæc Simon respondit: Hæc ita esse, ut tu dicis, credentibus possent videri, ei autem qui horum expectat rationes, impossibile est ex lege proferri, et praecipue de immensitate lucis.

69. Et Petrus: Noli, inquit, putare nos quod hæc fide sola recipienda esse dicamus, sed et ratione adserenda. Neque enim tutum est nudae hæc fidei absque ratione committere, cum utique veritas ratione non careat. ¹⁾ Et ideo qui hæc ratione munita suscepit, perdere eam nunquam potest, qui vero absque adsertionibus ea suscipit simplicis sermonis adsensu, neque servare ea tuto potest, neque si vera sint certus est, quia qui facile credit facile et recedit: qui autem rationem quaesivit eorum quae credidit, et accepit, quasi vinculis quibusdam rationis ipsius colligatus, nunquam ab his quae credidit, divelli aut separari potest. Et ideo quanto quis propensior fuerit in expetenda ratione, tanto erit firmior in conservanda fide.

70. Ad hæc Simon: Magnum est, inquit, quod re-promittis, ut immensae lucis aeternitas ex lege possit ostendi. Cumque Petrus dixisset: quando volueris; Simon ait: Quoniam hora iam multa est, crastino adstanti mihi et renitenti, si probare potueris factum esse hunc mundum et animas esse immortales, habebis me adiutorem praedicationis tuae. Et cum hæc dixisset egressus est, sequuta autem est eum ex omni populo qui cum ipso venerat pars tertia, qui erant quasi mille viri; caeteri vero flexis genibus prostrabant se Petro, super quos ille invocato dei nomine, alios daemonia habentes curavit, alios etiam languentes sanavit, et ita laetantem populum dimisit, mandans eis, ut in crastinum diem maturius convenirent. Petrus vero cum recessissent tur-

¹⁾ Et ideo — separari potest desiderantur in utroque cod. Lips.

bae, sterni iussit humi sub aëre atrii nudo ubi fuerat disputatum, et recubuit una cum illis undecim; ego vero cum aliis quibusdam, qui et ipsi initia audiendi verbi dei acceperant et erant carissimi, recumbens sumebam cibum.

71. Sed benignissimus Petrus considerans, ne forte tristitiam mihi inferret ista sequestratio, ait ad me: Non pro superbia, o Clemens, convivium non ago cum his qui nondum purificati sunt, sed vereor ne forte mihi quidem noceam, ipsis autem nihil prosim. Hoc enim pro certo scire te volo, quia omnis qui idola coluit aliquando, et eos quos pagani nominant deos, adoravit vel de immolatis eorum degustavit, spiritu immundo non caret; conviva enim factus est daemonum, et participium sumpsit eius daemonis cuius in mente sua speciem, vel timore vel amore formavit. Et per haec mundus non est a spiritu immundo, et ideo purificatione indiget baptismi, ut exeat ab eo spiritus immundus, qui interiores animae ipsius insedit affectus,¹⁾ et quod est deterius, nec quod intrinsecus lateat indicatur, uti ne publicatus fugetur.

72. Amant enim isti spiritus immundi inhaerere corporibus hominum, ut ipsorum ministerio cupiditates suas expleant, et ad ea quae ipsi desiderant inclinantes animae motus, suis eos parere libidinibus cogant, ut efficiantur ex integro vasa daemonum. Ex quibus unus est Simon hic, qui tali quodam morbo comprehensus nec sanari iam potest, quia voluntate et proposito aegrotat. Nec contra voluntatem eius habitat in eo daemon,²⁾ et ideo si eum quis fugare velit et expellere ab eo, cum sit inseparabilis, et ut ita dicam, anima iam eius effectus, videbitur magis necare eum et homicidii crimen incurrere. Nemo ergo vestrum contristetur a convivio nostro separatus, tempore enim aliquo observare debet unusquisque sane quanto ipse voluerit. Parvo enim tempore sequestratur qui cito voluerit baptizari, multo autem qui tardius. Unusquisque ergo in sua habet potestate, breve aut longum poenitentiae suae tempus exigere, et ideo in vobis est, quando velitis ad no-

¹⁾ Quae sequuntur vocabula usque ad finem huius cap. desunt in codd. Lipss. omnia.

²⁾ Et ideo — crimen incurrere non inveniuntur in codd. Lipss.

stram convenire mensam, et non in nobis, quibus permis-
sum non est sumere cum aliquo cibum, nisi fuerit baptiza-
tus. Vos ergo magis nos prohibetis a vestro convivio, si
ad purificandum moras habeatis et tardius baptizemini. His
dictis cum benedixisset, cibum sumsit. Et post haec cum
gratias egisset deo, ingressus quievit, similiter autem et nos
omnes, erat enim iam nox.

Liber tertius.

1. Interea Petrus gallorum cantibus surgens et exci-
tare nos volens invenit vigilantes, vespertino adhuc lumine
perdurante, cumque ex more salutavisset et resedissemus
omnes, ita exorsus est: Nihil est difficilius, fratres mei,
quam de veritate apud permixti populi multitudinem dispu-
tare. Quod enim est, omnibus ut est dici non licet, prop-
ter eos qui maligne et insidiosae audiunt; fallere vero non
expedit propter eos qui sincere audire desiderant veritatem.
Quid ergo faciet cui ad indiscretum populum sermo est;
occultet quod verum est? Et quomodo instruet eos qui digni
sunt? Sed si meram proferat veritatem his qui salutem con-
sequi non desiderant, illi a quo missus est iniuriam facit,
a quo et mandatum accepit, ne mittat verborum eius mar-
garitas ante porcos et canes, qui adversum eas argumen-
tis ac sophismatibus reluctantes, ipsas quidem coeno
intelligentiae carnalis involvant, latratibus autem suis et
responsionibus sordidis rumpant et fatigent praedicatores
verbi dei. Propter quod et ego in plurimis circuitu quo-
dam verbi utens tentare nitebar, ne principalem de summa
divinitate intelligentiam minus dignis auribus publicarem.
Et post haec incipiens de patre et filio et spiritu sancto,
breviter nobis et evidenter exposuit, ut omnes audientes
miraremur, quomodo homines derelicta veritate conversi
sunt ad vanitatem.

2. ¹⁾ [Haec Petro dicente Aquila ait: Recte dixisti, propterea nobis dicito quae veritatis sunt propria. Et Petrus: De quibus vultis interrogare me. Et Aquila ait: De principio et principiis verbum disputa, et de eo quod reprehendit Simon quasi inconueniens, filium dei dici Christum, ne similia plantationibus et caeteris inanimatis pati videatur deus. Petrus autem videns omnes hoc ipsum volentes audire, omnem rationem ita exposuit:

3. Principii nomen in multis et diversis nuncupatur rebus, sensibilibus scilicet et intelligibilibus. Sed ne ante experimentum sensibilibus ad intelligibilia declinare videamur, decet primo a visibilibus incipere, ut de proximo sumentes exemplum iterum ad intelligibilium veniamus comprehensionem. Quo modo sol verbi gratia in principium vel principatum diei constitutus est, luna vero e contrario noctis; haec autem ut principatum gerant constituta sunt, a quo etiam ut essent in principio acceperunt. Qui autem haec composuit, coelum et terram prius condidit, praeter haec autem terrestria et inaquosa et volatilia animalia composuit, arbores quoque et herbas et post haec hominem, non ut essent haec tantum principium sumens, sed etiam ut viverent secundum mandatum dei. Ita ergo multa quidem possunt esse principia, ei autem qui est, principia non sunt. Unum est enim principium et unum sine principio principium, quae autem post haec sunt, abusive dicuntur (si quidem dicuntur) principia. Praeueniens autem exposuit causam huius exempli, a sensibilibus scilicet ad intelligibilia, ut hac via usi firmam et certam de intelligibilium traditione possideamus tuitionem. Sine principio ergo dicimus deum ineffabili providentia demonstrante, qui non a se ipso factus est nec a se ipso genitus; est enim sine principio et ingenitus. Ingeniti autem appellatio non quid sit, nobis intelligere dat, sed quod non est factus; *αὐτοπάτωρα* vero et *αὐτογένητον*, hoc est ipsum sibi patrem ipsumque sibi filium qui vocaverunt illud quod ingenitum, contumeliam facere conati sunt dubiis deservientes rationibus.

¹⁾ Ista quae sequuntur usque ad finem cap. 12. in codd. mss. plerisque iisdem optimaе notae desunt et tantum habent vel obscuritatis vel erroris, ut spuria ea esse et a haeretico quodam recentioris aetatis intrusa non dubitemus.

Indigere enim nativitate illud quod erat prius quam nasceretur, parvulorum more intelligentes putarunt, et illud quod fuerat, pro eo quod fuerit ponentes, quasi per se ipsum factum dicere insania insanierunt, et plantationibus comparare illud quod est ingenitum, ut daemoniosi ausi sunt. Haec autem omnia in impietate constituta consequentem habent ignorantiam. Non enim intellexerunt hoc ipsum dicentes et fuisse et non fuisse. Quatenus enim genuit, fuit, quatenus vero natum est, non fuit. Non fuisse ergo eum constat quatenus natum est, fuisse autem eum constat quatenus genuit. Haec autem utraque dicere simul eundem sustinuisse, non permittit pietatis professio.

4. Deinde etiam communes cogitationes sollicite a se repellunt tantam blasphemiam, dignum honorem ingenito deferentes. Quidnam igitur quis interrogatus dicat eorum qui impie appellaverunt? nisi quia fuit prius quam esset, ipse sibi pater, qui esse habuit ante quam sibi ut esset praestitisset. *Αὐτοπάτωρ* et *αὐτογενής*, hoc est ipse sibi pater et ipse sibi filius, qua ratione dicatur, et cum quidem non fuisset quod esset, ante exstans intelligentiae signum? Audes autem factum dicere a semetipso illud quod ineffectum est? Putaverunt autem huiusmodi cum disciplina se hoc dicere, sicut ebrii, qui umbras pro foveis existimant. Propter quod ante omnia oportet nos immortalium scrutationem facientes incipere a dominicis traditionibus, ubi mortalium conditionem ab immortalibus separans, docuit nos pericula et tentationes usque ad ipsam mortem sustinere propter spem bonorum regni, dicens: ¹⁾ Nolite timere eos qui occidunt corpus, animas autem non possunt occidere, timete autem eum qui potest et corpus et animam perdere in Gehennam. Et vere si non commoritur corpori anima, non utique dividitur nec aliud aliquid patitur de his quae patitur corpus, verbi gratia influxionem vel defluxionem, tenuitatem aut crassitudinem, sanitatem vel infirmitatem, abscissionem aut conjunctionem. Sed et in ipsa hominum procreatione nihil committit anima secundum defluxionem, sed in omni quidem motu stat videlicet substantia immutabilis, diverso autem motu ad aliud et aliud corpus incitat pati. Fluit

¹⁾ Matth. 10, 28.

ergo et patitur substantialiter corpus, sicuti experimento cognoscitur, post illam natorum coagulationem exinanitione uteri facta, propter clementum infantis impellentis et impulsu velut in luctamine, verbo conditoris: Quod enim coagulatum est festinat egredi, quod autem coagulavit cupit exponere. Causa vero haec transfert ipsas passiones ad successionem eiusdem rei, facta autem passione commune periculum saepius quam speciale contingit.

5. Sed et omne quod servit muliebribus desideriis, promovetur et praemeditatur naturaliter secundum uniuscuiusque aetatem, verbi causa aliter puer, aliter vero adolescens, aliter autem vir. Nam infans quidem in virtute habet horum operationem, nondum autem in virtute habet etiam animae motus; adolescens vero paratus quidem ad destinatum, nondum vero digestionis habet usum; vir autem conspirans possidet perfectionis propositum. Et non ex illis solis dicendum est, animam immortalem, corpus vero fluens, sed etiam ex his, quae ad eam constant in communem personam mandatis, quae ait Dominus, ¹⁾ Dictum est antiquis; Non moechaberis, ego autem dico, nec in aspectum desiderio servies, nimis caute loquens. Si enim corpus naturaliter obligatum est femineis commistionibus, magis autem servire coactum his quae accepit, ut esset et in schemate haberet, quod et principale est carnalis procreationis, quo modo quis suspicetur corpori esse dictum: Non moechaberis, ego autem dico nec desiderio servies, et non potius ei, quae libera est substantia, talium passionum potestatem habens laxare vel refrenare secundum operationem corpus, hic melioris rei mandatum insinuatur? Sic enim et futura sperantes non irascimur, et furorem cohibemus et mulieres despiciamus spe futurorum sensum sublevantes, ut dixi, non omne quod sumus servile habentes femineis operationibus, sed aliud quidem serviens naturae quod est corpus, sicut ostendimus, aliud vero liberum, mentem, quod est motus animae immortalis.

6. His igitur ita se habentibus, vestigium optimum ad intelligibilium comprehensionem invenimus cum deo dicente. Incedamus ergo per eum sine periculo, utentes animae im-

¹⁾ Matth. 5, 27.

mortali gubernaculo, ultra non sinentes irruere passionem carnalem illi immortalī et intelligibili substantiae, honorem tantum unicuique intelligibilium sequestrantes, quantum ei is quem esse vel praeesse constat deo permittit. Est enim primum, quod est ingenitum, cui et prophetae testimonium perhibent: ¹⁾ Ego Deus primus, et ego post haec et praeter me Deus non est; hoc vero subauditur esse sine initio et ingenitum.

7. Clemens vero et caeteri interrogaverunt, quid est hoc Ingenitum, audire volentes. Et Petrus animadvertens ait: Non modicum periculum est de eo, quod sine principio est loqui vel audire, vos vero pro desiderio eorum quae dicta sunt, immensitatem irruere periclitamini; et me hoc pati ut video captatis, qui putatis posse mihi de illo quod ineffabile est subripere. Moneo autem vos fratres et conservi, non quid sit quaerere, sed quia est tantummodo audire desiderare. Et de hoc plus aliquid dicere non oportet. Est Ingenitum non sola appellatione honorandum, est enim et sine initio; hoc autem sine initio et Ingenitum est deus, quod a sola opinione eorum quae facta sunt adnunciatur, a se ipso autem comprehenditur. Non enim inveniet aliquid sui primo fuisse, et aliquid postea factum conspiciere sui, eo quod sine principio eum esse constet; haec autem eorum quae facta sunt visitatio, propter quod illud quod est ineffabile, ad inquisitionem sui, quod fuerit ante praevidere quam fuerit, spatium non habet; non enim secundatur ab eo qui est ipsius essentiae curiositas. Novit igitur se ipsum, qui non interrogat se de se ipso. Sed haec quidem etiam plus quam oportet diximus, amat enim illud quod est Ingenitum, silentio honorari tantummodo. Sine principio ergo hanc substantiam, secundum quod sentire potuimus, absque periculo suscepistis.

8. Qui ergo esse non inchoavit praedictus deus, genuit primogenitum omnis creaturae, sicuti deum decuit; non se immutans, non se convertens, non se dividens, non defluens, non extendens aliquid. Mementote enim quia haec corporum sunt passiones, quas etiam animae tribuere subterfugimus, timore ne forte immortalitas ei his attributis auferatur. Genuit ergo deus, quod et facturam

¹⁾ Ies. 44, 6.

vocare didicimus, hoc ipsum ergo vocare et genituram et facturam et reliqua horum vocabulorum, illud quod sine schemate constat genitoris specimen, ponere permittit. Quibus enim est differentia schematum, in ipsis necesse est observanda genitura et factura. Manendo ergo genuit deus, non passus divisionem aliquam. Non enim honorabilius est deo et hoc Ingenito illud quod est, eo quod non est velut genitum. Volens enim non tardam habuit virtutem ad quod voluit, nec excessit virtus voluntatem; sed secundum mensuram, qualem voluit, talem et genuit. Si enim manendo, non patiando, necessitati crassitudinis corpora servientia umbras exstare faciunt, quanto magis ingenitae virtuti subsequenter demus Unigenitum voluntate procedentem. Sicuti autem rursus praeintelliguntur umbris corpora, ita et plus praeintelligitur et ingenita substantia genitae, etiam si ex eo quod erat, ut esset accepit. Idcirco igitur vere et genitura et factura et creatura competenter appellatur, quia substantia non est Ingenitum. Memor sum sane Simonem accusasse nos blasphemiae, eo quod diceremus filium dei Christum, tamquam hominibus et plantationibus deum aequantes; vos vero ex desiderio discere festinate.

9. Omnibus autem libenter adnudentibus ait Petrus: Manifesta est huius incredulitatis via, o Aquila et caeteri. Qui enim pro certo nescierit, opinionem autem usque ad auditum suscepit, credere timet, cum facile possit excusationem ipsius incredulitatis a se abicere prae gaudio eius quod promittitur, assumtus publicare illam quam habuit de eo quod quaeritur incredulitatem, cupiditate discendi non dubitat. Sed in secundo de hac re sermo, ne quando abstrahens vos incerta fidei spes excipiatur pro fide in inquisitionem. Ubique autem praeferatur nobis deus et de ipso cogitatus. Ultro inviolabilis exstans deus ingenitus, operationemque voluntate virginaliter custodivit. Quod autem non est Ingenitum, ultro virgo esse non potest. Factum est enim, tamquam sub tactum genitoris et factoris adductum. Intelligatur autem qualiter deum decuit Unigenitum generare et primogenitum omnis creaturae, sed non quasi ex aliquo; haec enim animantium et inanimantium est servitus. Sed nec in operationem veniens ipse sui aliquid genuit; non enim maneret inviolabilis et impassibilis, ope-

ratus in seipso; impietatis autem plena sunt haec de ingenito suspicari, periclitantur enim filii impiorum pie se putantes intelligere, magnam blasphemiam Ingenito ingrendo, masculofeminam eum existimantes. Memor sum sane eius qui commonuit nos, fratres.

10. Manendo ergo genuit deus voluntate praecedente, sicut praedictum est. Propterea unigenitus vere appellatur; ex ingenito enim habet quod est et Filius vere appellatur, ab innato enim natus est. Sed tamen voluntate controversiam noxiam mansuete paulatim relaxantes eorum, qui audent dicere infectum a facto appellatione sola distare, et illud quod genite distinctum est, adversus innatum esse substantiam ingenitum affirmare. Quod si ita dicitur, quod quidem dicitur non est, quod autem est non dicitur. Est enim infectum substantia, si autem dicitur factum, detestatur quod non est appellatum, maxime autem ultro rationabili exstante deo et ultro sine principio, quod modo non sit impossibile; magis autem impium est, et id quod ultro est rationabile ultroque ingenitum, non sibi ipsi magis vellet esse coniunctum, quam dualitatis subire ordinem, honorabiliorem existimans nativitatem innatae perseverantiae. Unum enim non est, neque ipsum sibi praecipit dicens: ¹⁾ Sede a dextris meis, donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum. Sed neque contendit adversus se ipsum, ut aliquid videlicet eius permaneret ingenitum, aliquid vero nativitati subiiceretur: scire quoque atque praescire ingenite aliquid sui nasciturum, aliquid vero generaturum; omnino videlicet honorabiliorem se sibimet ipsi non ignorans esse futurum, aliquid quidem praecipientem, aliquid vero praeceptum accipientem, illud verbi gratia quod dictum est: Sede a dextris meis, vel etiam illud quod ad missionem pertinet aut quod ipse semetipsum praeferens collaudaverit dicens: ²⁾ Et vidit deus, quia bona, postquam ab unigenito sex diebus effecta sunt quae facta esse constat, immutabilem videns suam voluntatem in consummationibus unigeniti divinae operationis.

11. Si autem unigenitus non est factus pater aut sui ipsius factor, sicut ostendimus; quomodo utique faceret aut generaret ex se ipso aliquid, quod nativitatem et factu-

¹⁾ Psalm 109, 1. ²⁾ Gen. 1, 31.

ram usque ad appellationem non recepit? Non enim quod est per haec habet; ista autem de deo dicere impium est. Manifesta enim est his qui vel modicum quidpiam videre possunt, illa ingeni, impassibilis, innata substantia. Si vero et post nativitatem substantia nunquam ad dissensionem surrexit et hoc numero distans, nec enim est Autopator, hoc est sibi ipsi pater; quomodo non magis in nascibili consensu permanere diligeret, quod ingenitum quidem erat substantia, genitura vero in dualitatem dinumerata. Huius namque inconvenientiae mater quidem est ignorantia de deo, cooperatrix vero et soror negligentia de spiritu sancto. Spiritus autem sanctus pignus ad conservationem eorum quae a domino data sunt nobis (quem non post multos dies assumptionis eius accepimus), habet quod est ab unigenito, plenissima declaratio virtutis eius; sicut unigenitus et omnium primogenitus imago est immutabilis ingenitae virtutis, imago scilicet unica, immaculata manens, visionem ingeni cum sit visibilis, praestat intelligibilibus et sensibilibus; quo modo si quis solem verbi gratia ostendere volens aut aliud aliquid, his qui non possunt per se ipsos eum videre, sit autem illis necessitas videre solem, temperans obtutibus ipsam necessitatem, per speculum quidem solem ostendere festinat, et non solem afferens iniicit speculo; ita et unigenitus ipse quidem ingenitus non est, ingenitum vero totam in se demonstrat virtutem cum sit talis ac tantus deitate; ab his vero qui non diligenter inquisierunt ingenitus suspicabatur, apud quos vero praecedit ipsa inquisitio timorem dei, non solum dicere aliquid tale recusant sed etiam cogitare cavent. Cum ergo unus sit ingenitus et unus genitus, spiritus sanctus filius dici non potest, nec primogenitus; factus est enim per factum, subconnumeratur autem patri et filio, tamquam primum secundi per factum virtutis signaculum. Etenim ipse patris ferens aequipondera voluntate, innatae perseverantiae in imagine operationem, post ingenitum consequenter bene connumeratus est. Multa autem et alia de patre et filio et spiritu sancto breviter nobis et evidenter exposuit, ut omnes audientes miraremur, quomodo homines derelicta veritate conversi sunt ad vanitatem.]

12. Sed cum illuxisset dies, ingressus est quidam dicens: Multitudo plurima exspectat in atrio, in quorum me-

dio stat Simon, persuasionibus pessimis praevenire aures populi cupiens. Et Petrus statim egressus stetit in loco quo pridie disputaverat, omnisque ad ipsum populus conversus cum gaudio intendebat in eum. Simon vero ubi sensit gavisum esse populum de conspectu Petri, et erga affectum eius moveri, obstupefactus ait: Miror hominum stultitiam, qui me magum dicunt et Petrum diligunt, cum utique olim habentes notitiam mei, me magis diligere deberent. Et ideo ex hoc indicio, qui habent sensum, possunt intelligere, quia magis Petrus magus videri potest, cum mihi, cui ex consuetudine debitus propemodum est, non defertur affectus, illi autem, cui nullo usu debetur, abundanter expenditur.

13. Et cum multa huiuscemodi Simon diceret, Petrus salutato ex more populo ita respondit: Sufficit unicuique, o Simon, ad confutandum conscientia sua; quod si hoc miraris, quod noti non solum te non diligunt sed et oderunt tui, causam disce a me. Cum sis seductor, veritatem te praedicare profiteris, ob hoc plures desiderium gerentes discendae veritatis amicos habuisti. Sed hi ubi contraria in te quam profitebaris viderunt, quia amatores erant, ut dixi, veritatis, non solum non diligere te, sed et odisse coeperunt. Non autem statim ab eis desertus es, quia vel pollicebaris adhuc te eis ostendere posse, quod verum est. Donec ergo nondum aderat qui posset ostendere patiebantur te, ubi vero spes eis doctrinae melioris adrisit, te contemnentes quod melius intelligunt nosse desiderant. Et tu quidem nefariis artibus agens, ab exordio latere te posse credidisti, sed non lates; urgeris enim et contra spem publicaris, quia non solum ignorasti veritatem, sed nec audire voluisti ab his qui eam sciebant. Si enim audire voluisses, innotuisset utique tibi ille sermo eius qui ait, quia ¹⁾ nihil est occultum quod non agnoscetur, neque opertum quod non reveletur.

14. Haec et his similia dicente Petro, Simon respondit: Nolo me verbis occupes Petre, repeto abs te quae hesterno promiseras; dicebas enim ostendere te posse, quia lex doceat de immensitate lucis aeternae, et quod duo tantum sint coeli et ipsi creati, sed superius esse lucis illius

¹⁾ Matth. 10, 26.

sedem, in qua solus in aeternum residet ineffabilis pater ; ad illius vero coeli similitudinem factum esse etiam istud visibile coelum, quod et transiturum confirmabas. Unum ergo dixisti esse patrem omnium, quia non possunt duo esse immensi, alioqui neuter eorum immensus erit, quia in eo quo alter subsistit, alteri finem subsistendi facit. Si ergo haec non tantum polliceris, sed et ostendere potes ex lege, omittens plura loqui hinc incipe. Et Petrus: Si propter te, inquit, qui ad contradicendum tantummodo venis, rogarer de his dicere, nunquam a me unum saltem posses audire sermonem, sed quoniam necesse est agricolam, qui vult bonam terram seminare, nonnulla semina perdere aut in petrosis, aut in his, quae ab hominibus conculcanda sunt, vel in dumosis ac repletis sentibus locis, sicut et magister noster exposuit diversitatem propositi uniuscuiusque animae per haec indicans, non morabor.

15. Tum Simon: Videris mihi, inquit, irasci; quod si est, non necesse est inire conflictum. Et Petrus: Video te sentire quod arguendus sis, et vis urbane subterfugere certamen; nam quid vidisti me iratum fecisse in te hominem tantum populum decipere cupientem, et cum nihil habeas quod dicas, modestiam simulantem? qui et auctoritate tua iubes, ut quomodo ipse vis et non quomodo ordo postulat, controversia moveatur. Et Simon: Imperabo mihi ipsi patientia uti ad imperitiam tuam, ut ostendam te quidem velle populum seducere, me autem docere quae vera sunt. Sed nunc omitto de immensa luce discutere, quod interrogo te, hoc mihi responde: Cum deus fecerit universa, ut tu dicis, unde est malum? Et Petrus: Hoc modo interrogare non est adversantis, sed discentis. Si ergo vis discere, confitere, et prius te doceam quomodo debeas discere, et cum didiceris audire, tunc iam te incipiam consequenter docere. Si vero non vis discere tanquam sciens omnia, ego prius expono fidem quam praedico, expono et tu quod tibi verum videtur, et cum manifesta fuerit utriusque professio, iudicetur ab auditoribus cuius nostrum sermo sit veritate subnixus. Et Simon ad haec respondit: Risus mihi est, ecce qui promittit quod me doceat. Veruntamen patiar te et imperitiam tuam atque arrogantiam feram. Confiteor, discere volo, videamus quomodo me poteris docere.

16. Et Petrus: Si, inquit, vere vis discere, discere hoc primum, quam imperite interrogaveris; ais enim, cum deus universa creaverit, unde est malum? Ante enim quam hoc rogares, tres interrogandi species praecedebant. Primo, si est malum, secundo, quid sit malum, tertio, cui sit, et unde. Ad haec Simon: O imperitissime, inquit, et ineruditissime, estne hominum quisquam qui non confiteatur, quia sit in hac vita malum? Unde et ego putans te vel communem omnium habere sensum, interrogavi unde sit malum, non ut discere volens, qui omnia sciam, abs te praecipue qui nihil noveris, sed ut te ostendam ignarum esse omnium. Et ne putes quia iratus sum quod ita tecum austerius loquor, miseratio me habet horum qui adsunt, quos tu decipere conaris. Et Petrus ait: Multum malus es, si tantas iniurias non iratus facis; sed impossibile est fumum non consurgere, ubi ignis est. Veruntamen dicam, ne te verbis videar occupare, quominus ad ea quae abs te inconvenienter sunt dicta, respondeam. Ais omnes fateri quia sit malum, quod utique falsum est; nam primo omnium quia subsistat malum, universa Hebraeorum negat gens.

17. Et Simon interrupto eius sermone: Recte, inquit, faciunt qui dicunt non esse malum. Et Petrus: Non de hoc nunc proposuimus dicere, sed quia non omnes dicunt esse malum. Secundum autem erat interrogare te, quid est malum, substantia, an accidens, an actus? sed et alia multa huiusmodi. Et post haec, erga quid vel quomodo sit, aut cui sit malum, utrum deo an angelis, an hominibus, piis an impiis, omnibus an aliquibus, an sibi ipsi, an nulli. Et tunc interrogares unde sit, utrumnam a deo, an ex nihilo, semperne fuerit, an ex tempore coeperit, utile sit an inutile, et alia multa quae huiuscemodi propositio exigit. Ad haec Simon respondit: Ignosce mihi, erravi de prima interrogatione, sed puta me nunc primum interrogare, est malum an non?

18. Et Petrus ait: Quomodo interrogas, quasi discere volens an docere, an quaestionis movendae gratia? Si quidem quasi discere volens, habeo quod te prius doceam, ut per consequentiam et ordinem doctrinae veniens, ex te ipso intelligas quid sit malum. Si vero ut docens proponis, non indigeo abs te doceri, habeo enim magistrum a quo omnia didici. Quod si quaestionis movendae et disputandi gratia,

uterque nostrum prius quod sibi videtur, exponat et ita certamen habeatur. Neque enim verum est ut interrogas quasi discere volens, et contradicas ut docens, ut post responsionem meam in tuo iudicio sit dicere, si bene an male dixerim. Propter quod non potes in loco contradicentis stans iudex esse eorum quae dicimus; et ideo, ut dixi, si certamen habendum est, uterque nostrum quod sentit exponat, et nobis in conflictu positus religiosi auditores hi iusti iudices erunt.

19. Et Simon: Non tibi videtur absurdum, ut imperitus populus de nostris dictis habeat iudicium? Et Petrus: Non ita est, quod enim uni fortasse minus liquet, investigari a plurimis poterit, nam saepe etiam fama vulgi prophetiae speciem tenet. Super haec autem omnia, praesens hic omnis populus amore dei constrictus hic adstat, verique cognoscendi gratia, et ideo omnes isti quasi unus habendus est, pro uno eodemque erga amorem veritatis affectu, sicut e contrario duo inter se si dissentiant, multi sunt et diversi. Si autem vis iudicium capere, quomodo omnis hic populus qui adstat quasi unus sit homo, ex silentio eius ipso et quiete considera, quomodo cum omni patientia ut vides, etiam antequam discant, veritati dei honorem deferunt. Nondum enim maiorem cultum, quem ei deferre debeant didicerunt. Propter quod spero de clementia dei, quod religiosum propositum mentis eorum amplectetur erga se, et veritatem praedicanti victoriae palmam dabit, ut manifestum eis faciat veritatis praeconem.

20. Tum Simon: De quo, inquit, vis haberi certamen? dic, ut et ego definiam quod mihi videtur, et ita quaestio incipiat. Et Petrus respondit: Si quidem ut mihi videtur facere vis, ego secundum magistri mei praeceptum fieri volo, qui primo omnium Hebraeae genti, quam sciebat habere cognitionem dei et quod ipse esset qui fecerit mundum, praecepit, non ut eum quaereret quem sciebat, sed voluntatem eius iustitiamque perquireret ¹⁾ sciens, quia in hominum arbitrio positum est, ut hoc quaerentes inveniant et faciant atque observent ea de quibus iudicandi sunt. Et

¹⁾ Vocabula sciens — indicandi sunt et quae paullo post sequuntur et opinantibus — iudicandus est desunt in utroque cod. Lips.

ideo iussit nos quaerere, non unde sit malum, ut tu paullo ante requirebas, sed iustitiam boni dei regnumque eius, ¹⁾ et omnia, inquit, haec adiicientur vobis. Et Simon: Quoniam, inquit, Hebraeis ista mandantur velut recte scientibus deum et opinantibus, quod unusquisque in suo arbitrio habeat agere ea, de quibus iudicandus est, mihi autem ab illis discrepat sententia, unde vis ut incipiam?

21. Tum Petrus: Ego, inquit, suadeo primo quaerendum esse, si in potestate nostra est scire unde iudicandi simus. Et Simon: Non ita, inquit, sed de deo, unde et omnes qui praesto sunt audire cupiunt. Et Petrus: Constat ergo apud te, quia est aliquid in arbitrii potestate; fateri hoc tantum si est, et requiramus ut dicis, de deo. Simon ad haec respondit: Nequaquam. Et Petrus: Si ergo nihil est in nostra potestate, superfluum est nos quaerere aliquid de deo, cum in potestate non sit quaerentibus invenire. Unde bene dixeram hoc primo quaerendum esse, si est aliquid in arbitrii potestate. Tum Simon: Non possumus, inquit, ne hoc ipsum quidem intelligere quod dicis, si est aliquid in arbitrii potestate. At Petrus videns quod ad partem se contentiosiore declinat, superari metuens, ut quasi incertum confundat omnia, respondit. Quomodo ergo scis, quia non est in hominis potestate scire aliquid, cum hoc ipsum scias?

22. Et Simon: Nescio, inquit, si vel hoc ipsum sciam, unusquisque enim sicut ei fato decernitur, vel agit aliquid vel intelligit vel patitur. Tum Petrus: Videte, inquit, fratres, in quae absurda deciderit Simon, qui ante meum adventum docebat, quod homines in potestate haberent et sapere et facere quae vellent, nunc in angustum redactus necessitate verborum, negat esse in hominis potestate aut sentiendi aliquid aut agendi, et tamen audet se doctorem profiteri. Sed dic, quomodo ergo deus iudicat secundum veritatem unumquemque pro actibus suis, si agere aliquid in potestate non habuit? hoc si teneatur, convulsa sunt omnia, frustra erit studium sectandi meliora, sed et iudices seculi frustra legibus praesunt et puniunt eos qui male agunt; non enim in sua potestate habuerunt, ut non peccarent. Vana erunt et iura populorum, quae malis actibus

¹⁾ Matth. 6, 33.

poenas statuunt; miseri erunt et hi qui servant cum labore iustitiam, beati vero illi qui in deliciis positi, cum luxuria et scelere viventes tyrannidem tenent. Secundum haec ergo nec iustitia erit, nec bonitas, nec ulla virtus, et ut vis, nec deus. Sed haec, o Simon, cur dixeris scio; volens profecto effugere quaestiones, ne possis manifestius confutari, et ideo ais non esse in potestate hominis sentire aliquid aut invenire. Si enim vere hoc ita sensisses, non utique etiam ante adventum meum apud populum te profiteris doctorem. Ego igitur dico sui esse arbitrii hominem. Et Simon: Quid est sui arbitrii? dic nobis. Petrus ad haec: Si nihil potest disci, cur et audire vis? Et Simon: Nihil habes ad hoc quod respondeas?

23. Tum Petrus: Dicam, non a te compulsus, sed ab auditoribus rogatus. Arbitrii potestas est sensus animae habens virtutem, qua possit ad quos velit actus inclinari. Tum Simon collaudans Petrum super his quae dixerat, vere, inquit, magnifice et incomparabiliter exposuisti, bene enim dicenti tibi debeo testimonium dare, hoc tamen quod te interrogo nunc si exposueris mihi, in caeteris omnibus obtemperabo tibi; quod ergo volo discere hoc est: Si quod deus vult esse, est; et si quod non vult esse, non est? de hoc responde mihi. Et Petrus: Si ignoras quod absurde et incompetenter interrogas, ignoscens tibi ipse exponam, si autem scis quod inconsequenter interrogas, non recte facis. Tum Simon: Iuro, inquit, ipsam quaecunque illa est summam divinitatem, quae habet iudicium et vindictam in eos qui peccant, quia ignoro quid incompetenter dixerim et quid in verbis meis habeatur absurdum, in his duntaxat quae proposui.

24. Ad haec Petrus: Quoniam, inquit, te ignorare confessus es, disce. Interrogatio tua duobus sibi invicem contrariis unam sententiam postulavit. Etenim omnis motus in duas partes dividitur, ut quaedam necessitate, quaedam voluntate moveantur, et ea quidem quae necessitas movet semper in motu sunt, quae vero voluntas non semper. Ut verbi gratia dicam, solis motus necessitate ducitur ut statutum compleat cursum, omnisque status coeli et ministeria necessariis motibus constant. Homo vero actuum suorum motus voluntarios gerit. Et ideo alia sunt, quae ob hoc creata sunt, ut in ministeriis suis necessitate de-

serviant, nec facere aliud quippiam possint nisi quod eis statutum est, ¹⁾ cum autem expleverint ministerium, creator omnium qui ita constituit ea prout voluerit, conservat ea. Alia vero sunt, ubi potestas est voluntatis, et in quibus agendi quae velint liberum habetur arbitrium. Haec, ut dixi, non semper in eo ordine quo creata sunt permanent, sed prout voluntas duxerit et animi iudicium declina-verit, sive bonis sive malis studebunt; et ideo bene agentibus munera posuit, male agentibus poenas.

25. Ais ergo tu, si deus vult aliquid esse et est, et si non vult non est; scilicet ut si responderem, quia quod vult et est, quod autem non vult non est, diceres, ergo ipse vult esse mala quae in hoc mundo geruntur, quia omne quod vult hoc et est, quod autem non vult non est. Si vero respondissem non esse hoc, ut quod vult deus sit, et quod non vult non sit, tum retorto sermone diceres, ergo impossibilis est deus, si quod vult non potest, et existeres petulantior, ut qui nihil rectum dixeris, vicisse te crederes. Et ideo ignoras o Simon, et valde ignoras, quomodo in singulis quibusque voluntas sit dei. ²⁾ Quaedam enim voluit ut diximus ita esse, ut aliud esse non possent quam id quod ab ipso instituta sunt, et his neque praemia neque supplicia statuit; ea vero quae ita esse voluit, ut in sua potestate habeant agere quod velint, his pro actibus ac voluntatibus suis statuit, ut aut remunerationes mercantur aut poenas. Cum ergo in duas ut edocui partes dividantur cuncta quae moventur, secundum eam quam supra diximus distinctionem, omne quod vult deus est, quod autem non vult non est.

26. Et Simon ad haec: Nonne poterat nos omnes facere tales ut essemus boni, et aliud esse non possemus? Petrus respondet: Et hoc absurde interrogas. Si enim nos inconvertibilis naturae fecisset et immobiles a bono, non essemus vere boni, quia aliud esse non possemus; et non erat nostri propositi quod eramus boni, nec nostrum erat quod agebamus sed necessitatis naturae. Quomodo ergo hoc bonum dicetur, quod ex proposito non agitur? Ob hoc

¹⁾ Vocabula Cum autem — conservat ea et Haec ut dixi — studebunt non leguntur in codd. Lips.

²⁾ Quaedam — aut poenas desunt in codd. Lips.

autem et prolixioribus indignit mundus iste temporibus, donec animarum quae praedestinatae sunt, ad expletionem eius numerus impleretur, et tunc istud quidem visibile coelum resolveretur ut liber, illud vero quod est superius appareret, et animae beatorum corporibus suis redditae inducerentur in lucem, impiorum vero animae pro immundis actibus suis spiritu flammeo circumdatae, in profundum ignis inextinguibilis mergerentur, per seculum expensurae supplicia. Haec autem ita esse verus nobis propheta testatus est, de quo si vis agnoscere quia propheta sit, innumeris adsertionibus edocebo. Ex his enim quae ab eo dicta sunt, et nunc singula quae dixit implentur; etiam ea quae futura dixit, creduntur implenda, fides enim futuris ex his quae iam gesta sunt datur.

27. At Simon cui compertum erat, Petrum de prophetiae titulo dilucide adsignare rationem, ex quo quaestio omnis absolvitur, sermonem de hoc fieri declinavit, et respondens ait: Ad ea quae volo responde mihi et dic, si visibile istud ut ais coelum resolveretur, cur ex initio factum est? Respondit Petrus: Propter hominum praesentem hanc factum est vitam, ut esset interiectio quaedam et divisio, ne quis forte indignus habitationem coelestium et dei ipsius sedem videret, quae his solis qui mundo corde sunt videnda praeparantur. Nunc autem, id est agonis tempore, invisibilia esse placuit ea, quae vincentibus ad praemium destinata sunt. Et Simon ait: Si conditor bonus est et mundus bonus, quomodo bonus bona dissolvit aliquando? Si autem dissolvit quod bonum est, quomodo ipse bonus videbitur? Si autem quasi malum resolvit et destruet, quomodo non videbitur malus qui malum fecit?

28. Petrus ad haec: Quoniam, inquit, spondimus tibi, ne blasphemantem te fugiamus, ipse enim reddes pro his quae loqueris rationem, patienter ferimus. Audi ergo nunc: Coelum istud quod visibile est et pertransit, si quidem propter semetipsum factum esset, haberet fortasse quod dicis aliquid rationis, quia resolvi minime deberet. Si vero propter aliud quid factum est et non propter se, necessario solvetur, ut illud pro quo factum videtur appareat. Sicut verbi gratia dixerim, testa ovorum quamvis pulchre facta et diligenter formata videatur, necesse est tamen eam frangi et resolvi, ut inde pullus procedat et illud, pro quo totius

ovi forma expressa videtur, appareat. Ita ergo et huius mundi necesse est transire statum, ut status ille sublimior regni coelestis effulgeat.

29. Et Simon: Non mihi videtur quia resolvi possit coelum, quod a deo factum est. Ab aeterno enim aeterna fiunt, a corruptibili temporalia et caduca. Et Petrus: Non ita est, sed a mortalibus quidem omnimodis corruptibilia fiunt et temporalia; ab aeterno vero non semper corruptibilia neque semper incorruptibilia, sed prout voluerit creator deus, ita et erunt illa quae creat. Neque enim sub lege est virtus dei, sed lex creaturis suis voluntas eius est. Respondit et Simon: Revoco te, inquit, ad primam quaestionem, dixisti deum nunc quidem nulli esse visibilem, cum vero resolutum fuerit coelum istud et supernus ille status regni coelestis obfulserit, tunc eos qui mundi sunt corde, etiam deum visuros; quae sententia contraria est legi, ibi enim scriptum est deum dixisse: ¹⁾ Nemo videbit faciem meam et vivet.

30. Et Petrus respondit: His qui legem non ex traditione Moysi legunt, contrarius videtur sermo meus, sed audi quomodo non sit contrarius. Deus videtur mente non corpore, spiritu non carne. Unde et angeli qui sunt spiritus, vident deum, et homines ergo donec homines sunt, deum videre non possunt. Ex resurrectione autem mortuorum, cum facti fuerint sicut angeli, videre poterunt deum. Et hoc modo non est sermo meus legi contrarius, neque illud quod magister meus dixit, ²⁾ Beati mundo corde, quoniam ipsi deum videbunt. Futurum enim tempus ostendit, in quo ³⁾ ex hominibus angeli fient, qui in spiritu mentis deum videbunt. Post haec autem verba multaque alia his similia, cum iuramentis pluribus adfirmare Simon coepit dicens: De hoc mihi solo rationem redde, si immortalis est anima, et obsequar in omnibus voluntati tuae, sed crastino, inquit, nam hodie iam tardum est. Ubi ergo coepit dicere Petrus, Simon egressus est et cum ipso perpauci ex sodalibus eius, et hoc prae verecundia. Caeteri vero omnes ad Petrum conversi, genibus positos prosternebant se ante

¹⁾ Exod. 33, 40. ²⁾ Matth. 5, 8.

³⁾ Vocabb. ex hom. angeli fient qui desunt in codd. Lips.

eum, ex quibus aliquanti diversis languoribus adstricti aut daemonibus incursati, oratione Petri sanabantur et discedebant gaudentes, quasi veri dei doctrinam, simul et misericordiam consequuti. Cum ergo abscessissent turbae, et soli familiares eius remansissemus cum eo, stratis humi reditis adcubuimus solitum unusquisque recognoscens locum, sumtoque cibo cum gratias egissemus deo, quievimus.

31. Sequenti vero die Petrus ex more ante lucem surgens, iam nos invenit vigilantes et paratos ad audiendum, atque ita exorsus est: Deprecor vos fratres et conservi mei, ut si quis forte vestrum non potest vigilare, non sibi extorqueat erubescens praesentiam meam, quia difficilis est subita permutatio, longo autem tempore si paullatim adsuefiat, labor non erit quod ex usu venit. Non enim omnes eiusdem institutionis fuimus, licet processu temporis in unam temperari consuetudinem poterimus; aiunt enim, quod secundum naturae locum obtineat consuetudo. Testem autem deum invoco, quod non indignor, si quis forte non potest vigilare, sed hoc magis, si cum totam quis noctem dormiat, per diem non replet id quod omisit in nocte. Necessarium namque est doctrinae studiis intente et indesinenter operam dare, ut mens nostra dei solius memoria repleatur, quia mentem quam repleverit memoria dei, maligno in ea non dabitur locus.

32. Cum haec diceret ad nos Petrus, unusquisque nostrum sollicite satisfaciebat ei, quod olim brevi somno satiati vigilaremus, sed vereremur excitare eum, quia nec deceret discipulos magistro imperare; quod tamen pene o Petre, ausi fueramus praesumere, dum cor nostrum nimio verborum tuorum desiderio tripudians, somnum penitus fugaret ab oculis. Sed iterum affectus erga te noster obstitit, et violenter te a nobis non tulit excitari. Tum Petrus: Quoniam igitur audiendi, inquit, desiderio libenter vos adseritis vigilare, volo vobis ea tantum quae hesterno sparsim dicta sunt, repetere diligentius et cum suo ordine explicare. Quod et per singulas quasque disputationes diurnas facere dispono, ut per noctem ubi secretum loci et temporis datur, si quid forte utpote in certamine minus plene dictum est, id integro ordine et linea directa explanationis aperiā. Et post haec coepit nobis ostendere, quomodo hesterno haberi debuerit disputatio, et propter

contentionem vel imperitiam contradicentis haberi non potuit, et ideo sola professione usus sit, atque ea quae ab adversario dicebantur, tantum destruxerit, sua vero neque omnia neque manifeste exposuerit; et singula nobis repetens integro ordine et plena ratione disseruit.

33. Cum vero iam albesceret dies, egressus ad turbas post orationem solito ad disputandum constitit loco, et videns Simonem in mediis turbis stantem ex more prius salutato populo ait: Dolori mihi esse fateor de nonnullis hominibus, qui cum ita ad nos veniant ut discant aliquid, ubi eos docere coeperimus, ipsi rursus magistros se esse profitentur et interrogant quidem ut ignorantes, contradicunt autem ut scientes. Sed fortasse dicat aliquis, quia qui interrogat, ob hoc quidem ut discat interrogat, ubi vero id quod audierit non ei recte dictum videtur, necesse est ut respondeat, et haec videtur esse contradictio, quae non est contradictio, sed reinterrogatio.

34. Audiat ergo haec: Totius doctrinae disciplina certum habet ordinem, et sunt quaedam quae prima tradenda sunt, alia vero quae secundo in loco, et alia tertio, et sic singula quaeque per ordinem, quae utique si per consequentiam tradantur manifesta fiant, extra ordinem vero si proferantur etiam contra rationem dicta videbuntur. Et ideo imprimis ordo servandus est, si tamen hoc proposito quaeramus, ut possimus quod quaerimus invenire. Etenim qui rectum initium viae acceperit, etiam secundum locum consequenter advertet, et ex secundo tertium facilius inveniet; et quanto ultra processerit, tanto magis ei via agnitionis apertior fiet, usquequo ad ipsam quo tendit et desiderat urbem perveniat veritatis. Qui vero imperitus est et quaerendi viam nescit, sicut peregrinus viator, ignorans et errans, si cive et indigena nolit uti duce, sine dubio cum aberraverit a via veritatis, extra vitae ianuas remanebit, et ita noctis atrae tenebris involutus per semitas perditionis incedet. Quia ergo si per ordinem quae quaerenda sunt inquirantur, inveniri facillime possunt, ordinem vero quaerendi imperitus ignorat, rectum est ut scienti cedat ignarus et primo quaerendi ordinem discat, ut ita demum interrogandi et respondendi inveniat disciplinam.

35. Et Simon ad haec: Non ergo omnium est veritas, sed eorum tantummodo qui artem noverint disputandi, quod

utique absurdum est, cum aequaliter sit deus omnium, non omnes aequaliter posse voluntatem eius agnoscere. Et Petrus: Aequales, inquit, omnes ab eo facti sunt, et aequaliter cunctis dedit capaces esse veritatis. Verum quod nullus eorum qui nati sunt, eruditus natus sit, sed posterior sit nativitate eruditio, nulli dubium est. Cum igitur nativitas hominum in eo teneat aequitatem, ut omnes similiter percipiendae disciplinae capaces sint, non est in natura, sed in eruditione diversitas. Aut quis nescit, quod ea quae unusquisque didicit, priusquam disceret, ignorabat? Et Simon: Vere, inquit, dicis. Tum Petrus: Si ergo in his artibus quas usus communis habet, primo discitur, deinde doceatur, quanto magis oportet eos qui eruditores se profitentur animarum, primo discere, et ita docere, ne cum sint ipsi imperiti, ridiculum videatur, si aliis se praestituros scientiam repromittant. Tum Simon: In artibus, inquit, his quae usus communis habet, verum est, quod unusquisque nisi didicerit, nesciat, in verbo vero scientiae statim ut audierit quis, didicit.

36. Et Petrus: Si quidem per ordinem et consequenter audiat, potest scire quod verum est, sed qui emendatioris vitae regulam conversationisque castioris suscipere recusat, quae utique sequela est scientiae veritatis, scire se quod scit, non vult fateri. Sicut etiam nonnullos videmus, qui artibus quas a puero didicerant derelictis, ad alios se actus conferunt, et ut excusatio sit eis desidia suae, culpae incipiunt artem velut infructuosam. Et Simon: Deberent omnes audientes credere verum esse, quod audiunt? Tum Petrus: Qui audierint per ordinem sermonem veritatis, contradicere omnino non possunt, sed sciunt verum esse quod dicitur, si tamen libenter etiam vitae instituta suscipiant. Hos vero quos audientes ad bona opera conferre se piget, male agendi libido acquiescere his quae recta iudicant, non sinit. Unde ostenditur positum esse in auditorum potestate, eligere utrum malint. Quod si omnes qui audiunt, obedirent, naturae magis esset necessitas, quae una omnes ageret via. Sicut enim suaderi quis non potest, ut fiat brevior aut longior, quia non sinit vis naturae, ita et ad veritatem, si omnes verbo converterentur aut omnes non converterentur, naturae esset vis, quae cogebat verbo omnes converti aut nullum omnino converti.

37. Et Simon: Doce ergo nos, quid primo oportet discere eum qui veritatem scire desiderat? Et Petrus: Ante omnia, inquit, quaeri oportet, quid sit homini quaerenti invenire possibile. Necesse est enim iudicium dei in hoc stare, si potuit homo bonum facere, et non fecit; et ideo quaerendum est hominibus, si habeant in potestate sua quaerentes invenire quid est bonum, et cum invenerint facere; hoc enim est pro quo iudicandi sunt. Amplius autem his solum scire fas est prophetam, et merito; quid enim opus est hominibus scire, quomodo factus sit mundus? Haec enim discenda necessario viderentur, si simile ineundum nobis esset artificium. Nunc autem sufficit nobis ad cultum dei ut sciamus, quia ipse fecit mundum; quomodo autem fecerit quaerendum non est, quia ut dixi non nobis imminet, tanquam simile aliquid facturis, artis ipsius scientiam discere. Sed neque pro hoc iudicandi sumus, cur non didicerimus quomodo factus sit mundus, sed pro eo tantum, si ignoremus conditorem eius. Sciemus autem conditorem mundi iustum et bonum deum, si eum semitis iustitiae requiramus. Nam si hoc tantum sciamus de eo quod bonus est, huiusmodi scientia non sufficit ad salutem. In praesenti enim tempore, bonitate eius et beneficiis perfruuntur non solum digni, sed etiam indigni. Si vero non tantum bonum, sed etiam iustum eum credamus, et secundum hoc quod de deo credimus, in omni vita nostra iustitiam teneamus, etiam bonitate eius in aeternum fruemur. Denique Hebraeis qui de deo ita opinabantur, quod solum bonus esset, dicebat magister noster, ut et iustitiam eius quaerent, hoc est, ut scirent eum praesenti quidem tempore bonum esse, ut omnes in bonitate eius vivant, iustum vero eum futurum in die iudicii, ut dignis praemia aeterna restituat, a quibus excludet indignos.

38. Et Simon: Quomodo potest unum atque idem, et bonum esse et iustum? Petrus ait: Quia sine iustitia, bonum iniustum quodammodo videbitur; boni est enim, solem suum et pluviam ex aequo iustis et iniustis praebere, sed hoc videretur iniustum, si bonos malosque aequali semper sorte conseret, et nisi frugum causa hoc faceret, quibus perfrui aequaliter omnes qui in hoc mundo nati sunt, conveniret. Sed sicut data a deo pluvia ex aequo et fruges nutrit et lolium, messis autem tempore frumenta quidem congregan-

thur in horreum, paleae vero vel lolium igni consumuntur: ita in die iudicii cum iusti introducentur in regnum dei, iniusti autem abiicientur foras, tunc etiam iustitia dei ostendetur. Nam si aequalis permaneret perpetuo malis et bonis, iam hoc non solum bonum non esset, sed et iniustum atque iniquum videretur, ut iusti et iniusti uno apud eum haberentur ordine meritorum.

39. Et Simon: Unum est de quo mihi velim satisfieri, si immortalis est anima; non enim possum onus subire iustitiae, nisi prius de immortalitate animae sciam, quae utique si immortalis non est, nec praedicationis tuae poterit stare professio. Tum Petrus: Quaeramus, inquit, prius, si iustus est deus; quod si claruerit, integer profecto religionis ordo constabit. Et Simon: Videris mihi tu qui te iactas disputandi ordinem nosse, nunc contra ordinem respondisse; me enim rogante ut ostendas, si immortalis est anima, tu ais, primo nos quaerere oportet si iustus est deus. Et Petrus ait: Valde consequenter et recte se habet. Simon: Velim discere.

40. Petrus: Audi, inquit, nonnulli hominum blasphemantes deum et omnem vitam suam in iniustitia et voluptate ducentes, in lectulis suis defuncti sunt, consequuti finem vitae inter suos et honorabilem sepulturam, alii vero deum colentes et cum omni iustitia et sobrietate vitam suam in parsimonia conservantes, pro iustitiae observantia in desertis interiere, ita ut ne sepultura quidem haberentur digni. Ubi est ergo iustitia dei, si anima immortalis non est, quae vel si impie egerit poenas in futuro, vel si pie et iuste praemia consequatur? Et Simon ait: Hoc utique est quod nos incredulos facit, quia multi bene agentes male pereunt, et rursum multi impie agentes, longi temporis vitam cum beatitudine finiunt.

41. Et Petrus: Hoc ipsum, inquit, quod te ad incredulitatem trahit, nobis certam fidem facit, quia iudicium erit. Etenim cum certum sit deum iustum esse, necessarium et consequens est, aliud esse seculum, in quo unusquisque pro meritis recipiens iustitiam dei probet. Quod si nunc omnes homines pro meritis suis reciperent, vere nos fallere videbamus dicentes futurum esse iudicium, et ideo hoc ipsum quod in praesenti vita non redditur unicuique pro actibus suis, fidem indubitabilem facit scientibus deum esse iustum,

quia iudicium erit. Et Simon: Cur ergo mihi non persuadetur? Petrus: quia verum prophetam non audisti dicentem: ¹⁾ Quaerite primo iustitiam eius, et haec omnia adponentur vobis. Et Simon: Indulge, inquit, mihi nolenti primo iustitiam quaerere, antequam sciam si immortalis sit anima. Et Petrus: Et tu mihi hoc unum indulge, quia non possum facere aliter quam me propheta veritatis edocuit. Tum Simon: Certum est, inquit, non posse te adserere quod immortalis sit anima, et ob hoc cavillaris, sciens quia si mortalis probetur, radicatus convellatur religionis istius quam conaris adserere tota professio; et ideo laudo quidem prudentiam tuam, non tamen probo persuasionem; multis enim persuades suscipere religionem et libidinis subire continentiam, sub spe futurorum bonorum, quibus evenit, ut neque praesentibus perfruantur et decipiantur futuris. Simul enim ut mortui fuerint, etiam anima pariter extinguetur.

42. Petrus vero haec audiens, dentibus frendens frontemque adterens manu, et profundo dolore suspirans ait: Astutia serpentis antiqui ad hominum decipiendas animas armatus adsistis, et ideo ut serpens sapientior caeteris bestiis, ab initio doctorem te esse professus es. Et rursus, ut serpens multos introducere deos volebas, super quo confutatus nullum omnino nunc esse adseris deum. Nam per occasionem nescio cuius ignoti dei, conditorem mundi deum negasti, sed eum vel malum esse, vel multos habere sibi aequales, vel omnino, ut diximus, non esse deum confirmabas. Post haec cum etiam in hoc superatus fuisses, animam nunc adseveras esse mortalem, uti ne futurorum spe recte iusteque vivatur. Nam utique si desperantur futura, quidni si abscidatur misericordia, luxuriae indulgeatur et voluptatibus? ex quibus omnem consurgere iniustitiam constat. Et cum tantae impietatis doctrinam miserae huic introducas mortaliū vitae, te ipsum pium, me impium vocas, quasi qui homines non sinam sub spe futurorum bonorum arma corripere et impugnare se invicem, diripere ac subvertere universa et moliri omnia quae libido dictaverit. Et quis erit iste vitae status, qui a te introducitur, ut pugnent homines et impugnentur, ut irascantur et perturbentur et semper in metu vivant? Necesse est enim eos qui aliis inferunt mala

¹⁾ Matth. 6, 33.

etiam ipsos sperare similia. Videsne te ducem perturbationis et non pacis, iniquitatis et non aequitatis existere? Verum ego, non quasi qui ostendere non possim immortalem esse animam, simulavi iracundiam, sed misereor animabus hominum, quas tu decipere conaris. Dicam ergo, sed non quasi te cogente; scio enim quomodo dicam, et solus eris qui de hoc non tam persuasione indigeas, quam commonitione; eos autem hoc qui vere ignorant, docebo ut convenit.

43. Tum Simon: Si irasceris, inquit, non interrogabo nec audire volo. Et Petrus: Tu siquidem nunc occasionem quaeris subterfugiendi, habes licentiam, et sine occasione cuiusquam. Omnes enim audierunt te nihil recte dicentem, nec potuisse aliquid confirmare, sed ob hoc tantum interrogasse ut contradiceres, quod quivis facere potest. Quid enim difficile est post evidentes adsertiones respondere, nihil dixisti. Ut autem scias quia possum tibi uno sermone ostendere, quod immortalis est anima, interrogabo te verbum quod omnes norunt, responde mihi, et uno sermone immortalem esse comprobabo. Tum Simon, qui iam occasionem sibi visus fuerat invenisse ex iracundia Petri ut discederet, restitit pro eo quod mirum ei aliquid promittebatur, et ait: Interroga me, ut tibi respondeam quod omnes norunt, et audiam uno ut pollicitus es sermone, quomodo anima immortalis sit.

44. Et Petrus: Dicam ita ut prae caeteris omnibus tibi magis probetur. Responde ergo mihi, quid est quod incredulum magis suadere potest, visus an auditus? Et Simon: Visus. Tum Petrus: Quomodo ergo a me vis discere verbo, quod tibi re ipsa probatur et visu? Et Simon: Nescio, inquit, quomodo dicas. Et Petrus: Si nescis, perge nunc in domum tuam, et ingressus interius cubiculum videbis imaginem positam, continentem pueri violenter necati effigiem purpura coopertam, ipsum interroga, et docebit te vel responsione vel visu. Quid enim opus est audire ab eo si immortalis sit anima, cum adstare eam videas praesentem? Si enim non esset, nec videri utique poterat. Quod si nescis quam dico imaginem, hinc e vestigio cum aliis decem viris, ex his qui praesentes sunt, eamus ad domum tuam.

45. At Simon haec audiens et conscientia percussus,

colore mutato exsanguis effectus est; extimuit enim ne forte si negaret perscrutaretur domus eius, aut ne indignans Petrus manifestius eum proderet, et omnibus quis esset innotesceret, ita respondit: Obsecro te Petre, per illum bonum deum qui in te est, ut vincas malitiam quae in me est, suscipe me ad poenitentiam et habebis me adiutorem praedicationis tuae. Nunc enim vere rebus ipsis didici, quia dei veri propheta es, et ideo secreta hominum solus atque arcana cognoscis. Et Petrus ait: Videtis fratres, Simonem poenitentiam quaerentem, paulo post videbitis eum rursus ad infidelitatem suam reverti. Putans enim me prophetam esse, pro eo quod publicavi mala eius, quae in secretis habebat et in occultis, poenitentiam se acturum promisit; me autem mentiri fas non est, neque ut infidelis hic salvetur aut non salvetur, ego fallere debeo. Testor enim coelum et terram, quia non propheticè dixi, quae dixi vel quae quantum possibile erat, turbis audientibus indicavi, sed a quibusdam qui tunc ei socii fuerant in operibus suis, nunc autem conversi sunt ad fidem nostram, quid ei in secreto gestum sit, didici; cognita ergo non praecognita loquutus sum.

46. Simon vero ut haec audivit maledictis his et conviciis adgreditur Petrum, dicens: O nefandissime omnium et dolosissime, cui victoriam fortuna, non veritas dedit. Verum ego non pro penuria scientiae poenitentiam petii, sed ut tu, putans me per poenitentiam discipulum tuum fore, omnia secreta professionis tuae concrederes mihi, ut ita demum te cunctis agnitis confutarem. Sed ut callidus intellexisti quam ob causam poenitudinem simulassem, et adquievisti tanquam meum non intelligens dolum, ut prius me apud populum exponeres, quasi imperitum, tum deinde praevidens, quod ego ita populo expositus necesse habeo indignari et confiteri me non vere poenitudinem gerere, praevenisti, ut diceres me ad infidelitatem meam post poenitentiam regressurum, ut omni ex parte vicisse videreris, et si permanerem in poenitentia quam professus fueram, et si non permanerem, ut tu sapiens credereris, qui ista praevideris, ego autem deceptus viderer, quia tuum non praevidi dolum; tu vero meum praevidens, calliditate usus circumscripsisti me. Sed ut dixi, fortunae est, non veritatis ista victoria; scio tamen cur ego ista non

praëviderim, quia adstans loquutus sum tibi per bonitatem meam, et patienter egi tecum. Nunc autem tibi ostendam diyinitatis meae potentiam, ut repente procidas et adores me.

47. Ego sum prima virtus, qui semper et sine initio sum. Ingressus autem uterum Rachel, natus sum ut homo ex ea, quo ab hominibus videri possem; ego per aërem volavi, igni commixtus unum corpus effectus sum, statuas moveri feci, animavi exanima, lapides panes feci, de monte in montem volavi, transmeavi, manibus angelorum sustentatus ad terras descendi. Haec non solum feci, sed et nunc facere possum, ut rebus ipsis probem omnibus, quia ego sum filius dei stans in aeternum, et credentes mihi similiter stare in perpetuum faciam. Tua autem verba vana sunt omnia, nec ullum potes opus ostendere veritatis, sicut et ille qui misit te magus, qui nec se ipsum potuit liberare de crucis poena.

48. His dictis a Simone, Petrus respondit; Ne agas aliena, tu enim quod sis magus ex ipsis quae gessisti, confessus es et manifestatus, noster autem magister qui est filius dei et hominis, manifeste bonus est; quod autem vere sit filius dei, quibus oportuit, dictum est et dicetur. Tu autem si non vis confiteri quod magus es, cum omni hac turba pergamus ad domum tuam, et tunc apparebit quis sit magus. Haec autem Petro dicente, Simon blasphemiis et maledictis agere coepit, ut seditione facta, perturbatis omnibus argui non posset, et Petrus quasi blasphemiae causa secedens, victus videretur. Sed perstitit et arguere eum vehementius coepit.

49. Tunc populus indignatus Simonem atrio eiectum extra ianuam domus pepulit, eumque depulsum unus sequutus est solus. Facto autem silentio Petrus adloqui populum hoc modo coepit: Patienter, fratres, malos ferre debetis, scientes quia deus cum possit eos excidere, patitur tamen durare usque ad praestitutam diem, in qua de omnibus iudicium fiet; quomodo ergo nos non patiemur, quos patitur deus? Cur autem non forti animo illatas ab eis toleramus iniurias, cum suas ille qui potest omnia non ulciscatur, ut et ipsius bonitas, et malorum noscatur impietas. Verum si non invenisset Simonem *malignus* ministrum sibi, invenis-

set alium sine dubio; ¹⁾ necesse est enim seculo huic venire scandala, vae tamen illi per quem veniunt. Et ideo magis deflendus est Simon, quod vas electionis factus est maligno; quod utique non fuisset, nisi potestatem in eum pro peccatis prioribus accepisset. Nam inde quid dicam, quod et Iesu nostro crediderat, et quod immortales esse animas sibi ipse persuasit? Quamvis in eo ludatur a daemonibus, tamen persuasit sibi, quod pueri violenter necati habeat animam ministrantem sibi ad quaecunque voluerit; in quo vere, ut dixi, a daemonibus illuditur. Et ideo ego secundum ea quae ipsi videbantur, loquutus sum ad eum; nam et a Iudaeis didicit, quia sit iudicium et ultio proferenda adversum eos, qui contra veram fidem veniunt nec poenitentiam gerunt: sed isti sunt quibus malignus tanquam perfectis in sceleribus apparet, ut decipiat eos, ne aliquando ad poenitentiam convertantur.

50. Vos ergo qui ad dominum convertimini per poenitentiam, curvate ei genua. Haec cum dixisset, omnis multitudo genua flexit deo. Et Petrus respiciens ad coelum, cum lacrimis orabat super eos, ut deus pro sua bonitate suscipere eos dignaretur confugientes ad se. Et postquam oravit et praecepit ut postera die maturius convenirent, multitudinem missam fecit. Tum deinde secundum consuetudinem cibo sumto quievimus.

51. Igitur Petrus solita noctis hora consurgens, invenit nos vigilantes, et cum ex more salutans consedisset, ²⁾ primus Niceta ait: Si permittis, mi domine Petre, habeo quod rogem. Et Petrus: Permitto, inquit, non solum tibi sed et omnibus, et non solum modo sed et semper, ut unusquisque quod eum movet, et partem quam dolet in animo fateatur, ut possit consequi medicinam. Quae enim silentio conteguntur nec innotescunt nobis, velut multi temporis vitia difficile curantur, et ideo quoniam tacentibus non facile potest medela opportuni et necessarii sermonis adhiberi, proferre debet unusquisque in quo animus per ignorantiam languet; tacenti vero dare remedium solius est dei;

¹⁾ Matth. 18, 7.

²⁾ Primus Niceta et quae sequuntur vocabula usque ad illa cap. 63. exortus est et etc. in codd. Lipss. desunt; nec male quidem, ut videtur.

possumus autem et nos, sed circuitu multi temporis. Necesse est enim ut sermo doctrinae ab initio per ordinem currens, et singulis quibusque quaestionibus obvians cuncta aperiat, et cuncta dissolvat et perveniat etiam ad hoc quod unusquisque in animo suo requirit; sed hoc, ut dixi, per multum tempus fieri potest. Nunc autem quod desideras roga.

52. Et Niceta ait: Uberes tibi gratias ago o clementissime Petre, verum hoc est quod discere cupio: Cur Simon qui adversatur deo, facere tanta haec et talia potuit? Non enim mentitus est aliquid ex his, quae se fecisse professus est. Ad haec beatus Petrus ita respondit: deus qui unus et verus est, primogenito suo amicos bonos et fideles instituit praeparare; sciens autem quia boni esse non possunt, nisi habeant in potestate sensum quo fiant boni, ut ex suo proposito hoc sint quod volunt, alioqui non possunt esse vere boni, si non proposito sed necessitate tenerentur in bono, potestatem dedit unicuique arbitrii sui, ut hoc esse possit quod vult. Et rursum praevidens quia ista potestas arbitrii alios quidem faceret eligere bona, alios vero mala, et per hoc in duos ordines necessario propagandum esset hominum genus, unicuique ordini concessit et locum et regem, quem vellet eligere; bonus enim rex bonis gaudet, et malignus malis. Et quamvis haec tibi o Clemens, in eo tractatu, quem de praefinitione et fine disserueram, plenius exposuerim, tamen et nunc requirenti Nicetae manifestare me convenit, quae sit ratio, quod Simon qui contra deum sentit, tanta facere mirabilia potuit.

53. Igitur primo omnium, malus esse iudicatur apud deum is, qui requirere non vult, quod sibi expedit. Quomodo enim talis iste alium diligit, qui semetipsum non diligit? Aut cui non iste inimicus erit, qui sibi ipsi amicus esse non potuit? Ut ergo distinguerentur qui bona et qui eligunt mala, deus quod utile est occultavit hominibus, id est, possessionem regni coelorum, eamque velut thesaurum secretum reposuit et abscondit, ut ad eam non facile quis possit virtute et scientia pervenire propria, famam tamen eius, diversis nominibus et opinionibus per generationes singulas ad omnium perduxit auditum, ut si qui forte essent amatores boni, audientes quod sibi esset utile et salutare requirerent et invenirent, requirerent autem non a semetip-

sis, sed ab eo qui occultavit, darique sibi accedendi aditum et viam scientiae precarentur, quae illis solis panditur qui eam super omnia mundi, huius diligenter bona, nec alio quis pacto vel intelligere eam possit etiamsi prudentissimus videretur; hi vero, qui neglexissent quod sibi utile et salutare esset inquirere, tanquam se ipsos odio habentes et semetipsis inimici fraudarentur eius bonis, velut qui diligenter mala.

54. Oportet ergo bonos diligere eam super omnia, id est, super divitias, gloriam, requiem, parentes, propinquos, amicos et omne quod in hoc mundo est. Qui vero perfecte diligit possessionem hanc regni coelorum, abiiciet sine dubio omnem malae consuetudinis usum, negligentiam, desidia, malitiam, iram, cunctaque his similia. Nam si quid horum praetuleris ei, tanquam qui plus dilexeris propriae libidinis vitia quam deum, ad possessionem regni coelestis pervenire non poteris, quia et vere stultum est, aliquid plus amare quam deum. Sive enim parentes sunt, moriuntur; sive propinqui, non permanent; sive amici, mutantur. Solus est autem deus aeternus, et indemutabilis permanens. Qui ergo non vult inquirere quod sibi utile est, malus est, in tantum ut malitia sua ipsum impietatis principem superet. Ille enim bonitate dei abutitur ad propositum malitiae suae, et sibi placet; hic autem salutis suae bona negligit, ut perditione sui malo placeat.

55. Propter hos ergo, qui salutis suae neglectu placent malo, et eos qui studio utilitatis suae placere cupiunt bono, paria quaedam ad tentationem praesenti huic saeculo statuta sunt decem, secundum numerum decem plagarum quae illatae sunt Aegypto. Cum enim Moyses secundum praeceptum dei peteret a Pharaone, ut emitteret populum, et ad testimonium coelestis imperii signa ostenderet, proiecta in terram virga conversa est in serpentem. Cumque ob haec Pharaon non vellet adquiescere, utpote habens arbitrii libertatem, rursum magi similia signa facere visi sunt permittente deo, ut propositum regis probaretur ex arbitrii libertate, si magis crederet signis Moysi qui a Deo missus est, quam his quae magi videbantur potius facere, quam faciebant; quos ipsos utique nomine intelligere debuerat non esse operarios veritatis, quod non a deo missi sed magi appellabantur, sicut et traditio indicat. Denique usque ad aliquem

locum visi sunt habere certamen, et post haec confessi de se cessare meliori. Inducitur ergo plaga ultima, interitus primitivorum, et tunc Moyses iubetur populum conspersione sanguinis consecrare, atque ita magna cum prece oblatis etiam muneribus, cum populo rogatur abscedere.

56. Simili ergo modo etiam nunc per me video geri. Sicut enim tunc Moyse hortante regem ut crederet deo, obsistebant magi quasi ostentatione similium signorum, et a salute incredulos prohibebant, ita et nunc cum ego exierim docere omnes gentes ut credant vero deo, Simon magus resistit eadem agens adversum me, quae et illi tunc egerunt adversum Moysen, ut si qui sunt ex gentibus, qui non recto iudicio utuntur, appareant, salventur autem qui signorum rectum discrimen habuerint. Haec dicente Petro, Niceta respondit: Obsecro te, ut si quid ad memoriam venit, permittas mihi proferre. Tum Petrus delectatus super studio discipulorum: Dic, inquit, quod vis.

57. Et Niceta ait: Quid peccavere Aegyptii, si non crediderunt Moysi, cum et magi similia signa fecerint, etiamsi viderentur potius fieri quam veritate fierent? Nam et si ego fuisset tunc, ex eo quod magi similia faciebant, nonne aut Moysen magum credidissem, aut magos quae ostendebant, divinitus facere putassem? quia non mihi verisimile videretur, licet per phantasiam, eadem tamen effici a magis posse, quae ille qui a deo missus est, perpetrabat. Et nunc ergo quid peccant hi qui Simoni credunt, cum videant eum tanta facere mirabilia? Aut non est mirabile per aërem volare, igni admixtum unum corpus effici, facere statuas ingredi, canes aereos latrare, et alia his similia, quae utique discretionem nescientibus satis mira sunt? Sed et de lapidibus visus est panes facere. Quod si peccat qui signa facientibus credit, quomodo non peccasse videbitur et is, qui domino nostro pro signis et virtutibus credidit?

58. Et Petrus ait: Libenter accipio quod de veritate ad amussim requiris, et impedimenta fidei in anima tua latere non patēris. Unde et medelam consequi facile potes. Meministi quod peius omnium esse dixi, cum quis negligit quod sibi expedit discere? Et Niceta respondit: Memini. Petrus: Et rursum quod deus occultavit veritatem suam, ut eam his qui se fideliter sectantur, aperiat? Et Niceta: Ne hoc quidem oblitus sum. Tum Petrus: Quid ergo putas,

quia in terram defossam absconderit deus veritatem et montes ei superposuerit, ut ab his qui in profundum fodere valent, tantummodo inveniri possit? Non ita est, sed sicut montes et terram coeli ambitu circumdedit, ita et veritatem caritatis suae velamine contexit, ut ille ad eam solus pervenire possit, qui prius ianuam dilectionis divinae pulsaverit.

59. Etenim quod prius dicere coeperam, paria quaedam huic mundo destinasse deum; ille qui primus ex paribus venit, a malo est, qui secundus, a bono. In quo unicuique hominum iusti occasio iudicii datur, sive simplex ille sit, sive prudens. Nam si simplex est et crediderit illi qui primus venit, signis enim et prodigiis motus, necesse est eadem ratione, ut etiam illi qui secundo venerit, credat; signis enim et prodigiis suadebitur et nunc, sicut prius. Cum vero crediderit huic secundo, discet ab eo quod primo illi qui a malo venit, credere non debeat, et ita prioris error secundi emendatione corrigitur. Si vero quia primo credidit, secundum recipere noluerit, merito ut iniustus condemnabitur; iniustum enim est, ut cum primo propter signa crediderit, secundo eadem aut etiam potiora ferenti signa non credat. Si vero non credidit primo, consequens est, ut vel in secundo moveatur ad credendum. Neque enim in tantum animo stetit, ut ingeminatis mirabilibus non valeat suscitari. Si vero prudens est, discretionem potest capere signorum. Et si quidem primo credidit, augmentis virtutum movebitur ad secundum, et ex comparatione quae sint potiora deprehendet, quamvis manifesta habeantur indicia apud eruditos quosque, sicut per ordinis consequentiam demonstravimus. Si vero tanquam sanus quis et qui medico non indigeat, non est commotus ad primum, rei ipsius perseverantia suscitabitur ad secundum, distinctionemque signorum et mirabilium faciet in hunc modum: ille qui a malo est, signa quae facit, nulli prosunt; illa vero quae facit bonus, hominibus prosunt.

60. Nam dic quaeso, quae utilitas est ostendere statuas ambulantes, latrare aereos aut lapideos canes, salire montes, volare per aërem, et alia his similia, quae dicitis fecisse Simonem? Quae autem a bono sunt, ad hominum salutem deferuntur, ut sunt illa quae fecit dominus noster, qui fecit coecos videre, fecit surdos audire, debiles et clau-

dos erexit, languores et daemones effugavit, mortuos fecit resurgere, et alia his similia quae etiam per me fieri videntis. Ista ergo signa quae ad salutem hominum prosunt et aliquid boni hominibus conferunt, malignus facere non potest, nisi in fine mundi tantum. Tunc enim admiscere ei conceditur aliqua etiam de dextris signis, id est, ut vel daemones fuget, vel aegritudines sanet, et propter hoc, tanquam qui excesserit terminos suos et in semetipsum divisus sit, ac semetipsum impugnaverit, destruetur. Et propterea dominus praedixit, in novissimis temporibus tentationem futuram talem in qua decipiantur, si fieri potest, etiam electi; confusis scilicet indiciis signorum perturbari necesse est etiam eos, qui in discernendis spiritibus, ac distinguendis virtutibus videntur eruditi.

61. Decem ergo quae diximus paria, huic mundo destinata sunt ab initio seculi. Cain et Abel unum fuit par. Secundum vero Gigantum, et Noe. Tertium Pharaonis et Abraham. Quartum Philistinorum et Isaac. Quintum Esau et Iacob. Sextum magorum et legislatoris Moysi. Septimum tentatoris et filii hominis. Octavum Simonis et meum Petri. Nonum omnium gentium, et illius qui mittetur seminare verbum inter gentes. Decimum Antichristi et Christi, de quibus paribus alias vobis per singula latius exponemus. Et cum haec diceret Petrus, Aquila ait: Vere adsidua doctrina opus est, ut de singulis possit quis scire rationem.

62. At Petrus: Quis est, qui assiduus sit erga doctrinam et studiose singula quaeque perquirat? nisi qui animam suam diligit ad salutem et omnibus renunciat huius mundi negotiis, ut soli verbo dei vacet, quem solum prudentem iudicat verus propheta, vendentem omnia quae sua sunt, et ementem unam veram margaritam, et intelligentem quae sit differentia a temporalibus ad aeterna, parvis ad magna, hominibus ad deum. Intelligit enim quae sit aeterna spes apud verum et bonum deum. Quis autem est qui diligit deum, nisi qui sapientiam eius cognovit? quomodo autem quis agnoscere poterit sapientiam dei, nisi assiduus sit ad audiendum verbum eius? ex quo accidit, ut amorem eius concipiat et digno eum honore veneretur, hymnis et orationibus ad eum fuis, et in his libentissime requiescens, summumque deputans detrimentum, si quando aliquid aliud vel ad momentum temporis loquatur aut agat, quia revera

nec potest anima quae dei amore repleta est, aliud aliquid intueri nisi quod ad deum pertinet, nec satiari potest prae amore eius, ea quae ipsi scit esse placita meditando. Hi vero qui affectum eius minime concepere, nec illuminatam caritatem eius gerunt mente, velut in tenebris positi lucem videre non possunt. Et ideo etiam priusquam incipiant requirere de deo, quasi labore oppressi statim deficiunt, ac taedio repleti continuo a propria consuetudine rapiuntur ad ea verba quibus delectantur. Nam de deo audire aliquid talibus taediosum est et molestum, pro eo ut dixi, quia mens eorum nullam dulcedinem divinae caritatis accepit.

63. Haec Petro dicente dies exortus est, et ecce veniens quidam ex discipulis Simonis clamabat dicens: Obsecro te Petre, suscipe me miserum a mago Simone deceptum, cui ego velut coelesti deo intendebar, pro his quae ab eo fieri mirabilibus videbar. Auditis tamen sermonibus tuis coepit iam mihi homo videri, et quidem malus. Veruntamen cum hinc exiret, ego eum subsequutus sum solus, nondum enim ad liquidum impietates eius agnoveram. Cum autem vidisset me subsequentem, beatum me dicens perduxit ad domum suam, circa medium vero noctis ait ad me: Omnium te hominum faciam meliorem, si volueris usque ad finem perseverare mecum; cui cum promissem exigit a me iuramentum perseverantiae, eoque accepto imposuit super humeros meos polluta quaedam et execrabilia secreta sua ut portarem, et sequi me iussit. Ubi vero ventum est ad mare, navigium quod forte aderat ingressus, id a cervicibus meis quod portare me iusserat, sumpsit. Et paulo post egressus nihil extulit, certum quod in mare id iecerat. Rogabat autem me, ut cum ipso proficiscerer, dicens se Romam petere, ibi enim in tantum placiturum, ut deus putetur et divinis publice donetur honoribus. Tunc, inquit, te omnibus divitiis repletum, si huc redire placuerit, et pluribus fultum ministeriis mittam. Haec ego audiens, et nihil in eo secundum hanc professionem videns, sed magum et deceptorem esse intelligens, respondi: Quaeso te ignosce mihi quia pedes doleo, et propterea exire a Caesarea non valeo; praeterea est mihi uxor, sunt parvuli liberi, quos relinquere omnino non possum. At ille haec audiens et ignaviae me incusans, profectus est contra Doram dicens: Cum audieris quanta mihi gloria erit in urbe

Roma, poenitebit te. Et post haec ipse quidem ut aiebat, Romam petiit, ego autem confestim redii huc, orans, ut me suscipias ad poenitentiam, quia ab eo deceptus sum.

64. Cum haec dixisset is qui a Simone regressus est, iussit eum Petrus in atrio residere. Procedens autem ipse et turbas plurimas videns, multo plures quam superioribus diebus, stetit in loco solito et ostendens eum qui venerat, sermonem facere hoc modo coepit: Iste, fratres, quem ostendo vobis paullo ante venit ad me, de Simonis mihi malis artibus nuncians, quomodo ipsam sceleris sui officinam proiecerit in profundum, non quasi poenitentia ductus, sed metuens ne deprehensus publicis legibus subiaceret. Rogabat autem hunc, ut dicit, munera pollicens immensa, secum manere. Quem cum suadere minime potuisset, tanquam ignavum increpans dereliquit ipse Romam petens.¹⁾ Cumque haec Petrus indicasset turbis, ipse qui regressus a Simone fuerat, publice stans singula quaeque coepit populo exponere de sceleribus Simonis. Et cum graviter ferrent de his, quae audiebant per artes magicas gesta a Simone, ait Petrus:

65. Nolite fratres, graviter ferre de his quae transacta sunt, sed observate de futuris; quae enim transierunt iam finita sunt, quae vero imminet periculosa sunt his qui incurrerint, scandala enim nunquam deerunt huic mundo, donec permittitur inimico agere pro voluntate sua, ut prudentes quique et intelligentes astutias eius suscitatos sibi ab eo superent agones, hi vero qui negligunt discere quae ad salutem pertinent animae suae, iustis ab eo deceptionibus capiantur. Quia ergo ut ipsi audistis, Simon egressus est aures gentilium qui ad salutem vocati sunt praevenire, necesse est et me vestigia eius insequi, ut si quid forte ab illo disputatum fuerit, corrigatur a nobis. Sed quoniam iustum est de vobis maiorem sollicitudinem geri, qui iam intra muros vitae continemini, quia quod acquisitum est si pereat, damnum infert,²⁾ quod autem nondum si quidem inveniri potuerit, lucrum est, si minus hoc solum damni

¹⁾ Cumque haec Petrus et quae sequuntur vocabula usque ad illa cap. 65. deceptionibus capiantur desunt in codd. Lips.

²⁾ Quod autem — factum non est non leguntur in codd. Lips.

est quod lucrum factum non est; ut ergo et vos magis ac magis in veritate firmemini, et gentes quae ad salutem vocantur non usquequaque possint nequitia Simonis praeveniri, cogitavi Zacchaeum vobis ordinare pastorem, ego vero ipse tres vobiscum permanere menses et ita proficisci ad gentes, ne amplius morantibus nobis et sceleribus Simonis usquequaque grassantibus, insanabiles fiant.

66. Haec illo dicente universus populus flevit, audiens quod profecturus esset. At Petrus compassus eis etiam ipse lacrimas fudit, et in coelum respiciens ait: Tibi deus qui coelum terramque fecisti et omnia quae in eis sunt, precem supplicem fundimus, ut confugientes ad te in tribulatione sua soleris; propter affectum enim quem habent erga te, diligunt me, qui veritatem tuam adnunciavi eis. Propter quod miserationis tuae dextera custodi eos; non enim Zacchaeus nec alius quisquam hominum custos esse eis idoneus potest. Haec autem et his similia cum dixisset Petrus, manibus superpositis Zacchaeo oravit, ut inculpabiliter episcopatus sui servaret officium. Post haec duodecim presbyteros ordinavit et diacones quatuor, et ait: Zacchaeum hunc vobis ordinavi episcopum, sciens enim timorem dei habere et eruditum esse in scripturis, quem quasi Christi locum servantem honorare debetis, obedientes ei ad salutem vestram et scientes, quod sive honor sive iniuria quae ei defertur, ad Christum redundat et a Christo ad deum. Audite ergo eum attentius et ab ipso suscipite doctrinam fidei, monita autem vitae a presbyteris, a diaconibus vero ordinem disciplinae. Viduarum religiosam curam gerite, pupillos enixius iuvate, pauperibus misericordiam facite, iuvenes pudicitiam docete, et ut breviter totum dicam, alterutrum vos in quibus res poposcerit sustentate. Deum colite qui creavit coelum et terram, Christo credite, invicem diligite, misericordes estote ad omnes, non verbo solo sed et opere et rebus implete caritatem.

67. Et cum haec atque his similia praecepisset, pronuntiavit ad populum dicens: Quoniam tres menses statui facere vobiscum, si quis vestrum desiderat, baptizetur, ut exutus prioribus malis, de reliquo pro bonis actibus haeres bonorum coelestium ex gestis propriis fiat. Accedat ergo qui vult ad Zacchaeum, et ipsi det nomen suum, atque ab eo audiat mysteria regni coelorum. Ieiuniis frequentibus

operam impendat ac semetipsum in omnibus probet, ut tribus his mensibus consummatis in die festo possit baptizari. Baptizabitur autem unusquisque vestrum in aquis perennibus nomine trinae beatitudinis invocato super se, perunctus primo oleo per orationem sanctificato, ut ita demum per haec consecratus possit percipere de sanctis.

68. Et cum multa dixisset de ratione baptismi, dimissis turbis ad solitam se recepit mansionem, ibique adstantibus sibi duodecim, id est, Zacchaeo et Sophonia, Iosepho et Michaea, Eleazaro et Phinees, Lazaro et Helisaeo, me Clemente et Nicodemo, Niceta et Aquila, hoc modo proloquutus est: Consideremus fratres, quod iustum est; debemus enim auxilium aliquod ferre gentibus, quae ad salutem vocatae sunt. Ipsi audistis quod Simon praecedere volens iter nostrum profectus est, quem oportuerat e vestigio insequi, ut sicubi aliquos subvertere tentaret continuo confutaretur a nobis. Sed quoniam iniustum mihi videtur, ut derelictis his qui iam conversi sunt ad deum, eorum qui adhuc longe sunt curam proferamus, rectum puto tribus mensibus permanere me cum his qui in hac civitate conversi sunt ad fidem, et firmiores eos efficere, nec tamen illos qui adhuc longe sunt penitus negligere, ne forte, si diu venenis pessimae doctrinae inficiantur, difficilius revocentur. Et ideo volo, si tamen etiam vobis iustum videtur, ut pro Zacchaeo quem hic ordinavimus episcopum, subiiciatur in numero Beniamim filius Saba, et pro Clemente quem decrevi mecum semper esse, quia ex gentibus veniens audiendi verbi dei grande desiderium gerit, Ananias filius Safra, pro Niceta vero et Aquila, qui nuper conversi sunt ad fidem Christi, Rubelus Zacchaei frater et Zacharias structor. Istis ergo quatuor pro his quatuor substitutis expleri volo duodecim numerum, ut me in ipsis semper secum esse sentiat Simon.

69. Sequestratis igitur me Clemente et Niceta et Aquila, ad illos duodecim ait: Volo vos post diem crastinum proficisci ad gentes et vestigia Simonis insequi, ut omnia quae agit manifesta mihi faciatis. Sed et propositum singulorum diligenter requirite et me adfuturum sine mora eis adnunciate, et ne multa vobis dicam, per omnia instruite gentiles expectare adventum meum. Cumque haec atque his similia dixisset, etiam vos inquit, fratres, si quid vobis

ad haec videtur, dicite, ne forte non sit rectum quod mihi soli placet. Tum omnes una voce collaudantes eum, rogamus magis, aiebant, ut pro arbitrio tuo cuncta disponas et quod tibi ipsi videtur iubeas; hoc enim putamus esse opus integrum pietatis, si quae tu iusseris impleamus.

70. Igitur statuto die cum stetissent ante Petrum, ne arbitreris aiunt, Petre, parvum nobis indici moerorem, quod fraudamur non audientes te per menses tres; sed quoniam hoc expedit agere quod tu iubes, obediemus promptissime; semper ergo vultum tuum in nostro corde retinentes sicut iussisti alacres proficiscimur. At ille oratione pro eis ad dominum fusa emisit eos. Et cum profecti fuissent illi duodecim qui praemissi sunt, Petrus ingressus ex more in loco disputationis stetit. Convenerat autem populi multitudo, copiosior numerus quam solebat, et omnes cum lacrimis intuebantur eum, pro eo quod pridie ab eo audissent, profecturum se Simonis gratia. Sed et ipse lacrimantes eos videns similia patiebatur, licet conaretur occultare et inhibere lacrimas; prodebatur tamen ex tremore vocis et interruptione sermonis, quod simili angeretur affectu.

71. Veruntamen manu confricans frontem, aequo animo, inquit, estote fratres, et misericordes animas vestras consilii ratione solamini, referentes omnia ad deum, cuius solius implenda et in omnibus praeferenda voluntas est. Nam si verbi gratia ponamus, quod pro affectu quem erga vos gerimus, contra voluntatem eius agentes resideamus vobiscum, numquid non potest missa in me morte, profectionem mihi a vobis indicere longiorem? Et ideo melius est ut hanc breviorē cū voluntate ipsius impleamus, utpote quibus definitum est in omnibus obedire deo; unde et vos debetis simili obedientia parere ei, quippe qui etiam me non alia ex causa, nisi pro ipsius amore diligatis. Ut ergo amici dei voluntati eius obtemperate; sed et vos ipsi probate quod iustum est. Numquid non impium videbatur, si cum vos Simon deciperet, ego non venissem ad vos detentus a fratribus qui erant in Hierusalem, et quidem cum haberetis apud vos Zacchaeum, virum bonum et in sermone expeditum? Ita ergo et nunc impium iudicate, si cum exierit Simon ad gentes impugnandas, quibus nullus omnino defensor est, ego non subsequar detentus a vobis. Propter

quod observemus, ne forte affectu iniusto voluntatem maligni faciamus.

72. Interim tribus ut dixi, mensibus permanebo apud vos; estote assidui ad audiendum verbum, et consummatis his, si qui possunt et volunt sequi nos, permittitur eis salva pietate. Quod autem dico salva pietate, hoc est, ne quem discessu suo contristet qui contristari non debet, vel parentes relinquens quos non oportet, vel uxorem fidelem, ¹⁾ vel si quae sunt huiusmodi personae, quibus propter deum deferri solatium convenit. Interea per dies singulos disputans et docens, propositum tempus in doctrinae labore complevit. Et cum advenisset dies festus, super decem millia baptizati sunt.

73. In illis autem diebus epistola mittitur a fratribus qui praecesserant, in qua Simonis scelera continebantur, quomodo per civitates deciperet turbas et Petrum per singula laceraret, ut cum forte advenisset, nullus ei accommodaret auditum. Adserebat enim eum magum esse et sine deo, iniuriosum, callidum, imperitum et impossibilia profitentem. Mortuos enim resurrecturos adserit, quod est, inquit, impossibile. Si qui vero eum confutare velit, occultis ab eo insidiis perimitur per satellites eius; propter quod, inquit, et ego cum eum superassem et triumphassem, insidias eius veritus fugi, ne forte maleficiis me perimeret aut mortem meam per insidias elocaret. Indicabant autem maxime eum apud Tripolim demorari.

74. Igitur Petrus epistolam recitari populo iubet, et post lectionem allocutus eos de omnibus plenissime instruxit, praecipue tamen ut obedirent Zacchaeo, quem ordinavit eis episcopum. Sed et presbyteros et diaconos populo, et ipsis nihilominus populum commendavit. Simulque denuncians quod apud Tripolim hiematurus esset, commendo vos, inquit, gratiae dei, crastino cum voluntate domini profecturus. ²⁾ Per totos autem tres menses quos apud Caesaream doctrinae causa exegimus, quaecunque apud populum disserabat per diem, haec nobis secreto lucubrantibus secum plenius et perfectius explanabat, tanquam fideliori-

¹⁾ Vel si quae — convenit desunt in cod. utroque Lips.

²⁾ Per totos — esse non poterat (cap. 75.) non leguntur in codd. Lips.

bus ac sibi liquido probatis. Simul et imperat mihi, quia intellexit me studiosius quae audirem memoria commendare, libris singula quaeque quae memoratu digna videbantur comprehendere et mittere ad te, mi domine Iacobe, sicut et feci parens eius praeceptis.

75. Primus ergo liber ex his quos prius misi ad te, continet de vero propheta et de proprietate intelligentiae legis, secundum id quod Moysi traditio docet. Secundus de principio continet, utrum unum sit principium, an multa, et quod non ignoret Hebraeorum lex, quid sit immensitas. Tertius, de deo et his quae ab eo instituta sunt. Quartus, quod cum multi dicantur dii, unus sit verus deus secundum testimonia scripturarum. Quintus, quod duo sint coeli, quorum unum sit istud visibile firmamentum quod et transibit, aliud vero aeternum et invisibile. Sextus, de bono et malo et quod bono cuncta subiiciantur a patre, malum autem quare et quomodo, et unde sit, et quod cooperetur quidem bono, sed non proposito bono; et quae sint signa boni, quae vero mali, et quae sit differentia dualitatis et coniugationis. Septimus, quae sint, quae prosequuti sunt duodecim apostoli apud populum in templo. Octavus, de verbis domini quae sibi videntur esse contraria, sed non sunt, et quae sit horum absolutio. Nonus, quia lex quae a deo posita est, iusta sit et perfecta, et quae sola possit facere pacem. Decimus, de nativitate hominum carnali et de generatione quae est per baptismum, et quae sit in homine carnalis seminis successio, et quae animae eius ratio, et quomodo in ipsa est libertas arbitrii; quae quoniam non est ingenita sed facta est, immobilis a bono esse non poterat. De his ergo singulis quae apud Caesaream disserta sunt a Petro, iubente ut dixi ipso decem conscripta ad te transmisi volumina. Nos autem die postera, ut statutum fuerat, cum aliquantis qui Petrum sequi decreverant fidelibus viris, a Caesarea proficiscimur.

Lib er q u a r t u s .

1. Profecti a Caesarea ut Tripolim pergeremus, apud ~~Noram~~ breve oppidum primam fecimus mansionem, quia nec

longe aberat. Et omnes paene qui per sermonem Petri crediderant, divelli ab eo satis aegre habebant, sed pariter incedentes, dum iterum videre, iterum complecti iuvat, iterum conferre sermonem, ad diversorium pervenimus. Sequenti vero die venimus Ptolomaidem, ubi decem dies demorati cum aliquanti verbum dei recepissent, nonnullis eorum, qui attentiores videbantur et diutius detinere nos doctrinae gratia cupiebant, Tripolim si hoc velint, ut sequerentur indicavimus. Similiter et apud Tyrum ac Sidonem et Berytum fecimus, et his qui plenius desiderabant audire sermonem, apud Tripolim nobis hiemandum denuntiavimus. Igitur cum ex singulis civitatibus studiosi quique comitarentur Petrum, electorum multitudo plurima ingredimur Tripolim. Continuo autem ante portas civitatis fratres qui praemissi fuerant, occurrunt et suscipientes nos adducunt per hospitia, quae praeparaverant. Commotio autem et concursus plurimus fiebat in civitate, desiderantium videre Petrum.

2. Et cum venissemus ad domum Maronis, in qua Petro fuerat praeparatum, conversus ad turbas, post diem crastinum sermonem se ad eos promisit facturum. Igitur qui praemissi fuerant fratres, omnibus qui nobiscum venerant hospitia dividunt. Petrus vero Maronis domum ingressus cum rogaretur cibum sumere, nequaquam se facturum respondit, nisi prius scisset, si omnes qui eum fuerant comitati hospitibus requiescerent. Comperit autem a fratribus qui praemissi sunt, quia a civibus pro desiderio quod erga Petrum conceperant, non solum hospitibus sed et omni humanitate suscepti sint, in tantum ut et contristarentur aliquanti, quibus defuere quos suscipere; ita enim omnes paratos fuisse, ut si multo plures venissent, adhuc tamen suscipiendos magis quam suscipientes fuisse defuturos.

3. Super his Petrus valde delectatus, collaudavit et benedixit eos ac secum manere iussit. Ipse vero cum lavisset in mari, cibo sumto quievit in vespera. Et ex more pullorum cantibus surgens, vespertino adhuc lumine perdurante, cunctos invenit vigilantes; eramus autem omnes cum eo sedecim, Petrus et ego Clemens, Niceta et Aquila, et illi qui praecesserant duodecim. Salutans itaque ut solebat Petrus ait: Hodie quia aliis occupati non sumus, nobis simus. Et ego quidem vobis, quae apud Caesaream

post digressum vestrum gesta sunt, enarrabo; vos autem mihi quae hic a Simone perpetrata sunt, indicate: Et cum de his ab alterutro sermo ederetur, illucescente die ingressi quidam de familiaribus nuntiant Petro, quod Simon ubi cum didicisset ingressum, per noctem profectus esset Syriam tendens. Turbae autem diem hanc, inquiunt, quam interposuisti eis, desiderio tui longissimum sibi esse tempus opinantur, denique non ferentes stant ante ianuam, inter se invicem de his quae audire cupiunt conferentes, et te ante praefinitum tempus omnimodis se visuros sperant, quantoque magis dies clarescit multitudines colliguntur, et audituros se sermonem tuum, nescio unde praesumentes certissime confidunt. Nunc ergo quod tibi videtur, iube ut dicamus eis; absurdum namque est tantam multitudinem convenisse et discedere cum moestitia, quippe si responsa eis nulla reddantur. Non enim cogitabunt quod ipsi statutum non expectaverint diem, sed quod a te magis videantur esse contenti.

4. Tum Petrus admirans ait: Videtis fratres, quomodo unusquisque sermo domini propheticè dictus impletur. Memini enim dixisse eum: ¹⁾ Messis quidem multa, operarii autem pauci. Rogate ergo dominum messis, ut eiiciat operarios in messem suam. Ecce ergo nunc quae in mysterio praedicta sunt, adimplentur. Sed et quod dixit, ²⁾ multi venient ab oriente et occidente, a septentrione et meridie, et recumbent in sinibus Abraham et Isaac et Iacob; etiam hoc pariter, ut videtis, expletur. Propter quod deprecor vos conservos et adiutores meos, ut discatis attentius praedicandi ordinem et absolutionum vias, ut possitis salvare animas hominum, quae occulta dei virtute quem debeant diligere, prius etiam quam doceantur agnoscunt. Videtis enim eos quasi bonos servos desiderare eum, quem sibi sperant adventum sui domini nunciare, ut possint voluntatem eius cum didicerint implere. ³⁾ Desiderium ergo audiendi verbi dei et voluntatem eius quaerendi ex deo habent, et hoc est initium doni dei quod gentibus datur, ut possint per hoc doctrinam recipere veritatis.

¹⁾ Matth. 9, 37. 38. ²⁾ Luc. 13, 29. Matth. 8, 11.

³⁾ Desiderium ergo et sqq. usque ad finem cap. 5. non leguntur in codd. Lips.

5. Sic enim et Hebraeorum populo ex initio datum est, ut diligenter Moysen et crederent verbo eius. [Unde et scriptum est: ¹⁾ Credit populus deo et Moysi famulo eius.] Quod ergo fuit proprii muneris a deo erga Hebraeorum gentem, hoc nunc videmus dari etiam his qui ex gentibus convocantur ad fidem. Operum vero ratio potestati et arbitrio uniuscuiusque permittitur, et hoc ipsorum est proprium, [desiderium vero habere erga doctorem veritatis,] hoc a patre coelesti donatum est. Sed salus in eo est ut voluntatem eius, cuius amorem et desiderium deo largiente conceperis, facias; ne dicatur ad te ille sermo eius quem dixit: ²⁾ Quid autem dicitis mihi domine domine, et non facitis quae dico? Est ergo proprii muneris a deo concessi Hebraeis, ut Moysi credant, gentibus autem, ut Iesum diligant. Hoc enim indicabat et magister, ubi ait: ³⁾ Confitebor tibi pater, domine coeli et terrae, quia occultasti haec a sapientibus et prudentibus et revelasti ea parvulis. Per quod utique declaratur, quia Hebraeorum populus qui ex lege eruditus est, ignoravit eum, populus autem gentium agnovit Iesum et veneratur, propter quod et salvabitur, non solum agnoscens eum sed et voluntatem eius faciens. Debet autem is qui ex gentibus est, et ex deo habet, ut diligat Iesum, proprii habere propositi, ut credat et Moysi. Et rursus Hebraeus qui ex deo habet, ut credat Moysi, habere debet et ex proposito suo, ut credat in Iesum, ut unusquisque eorum habens in se aliud divini muneris, aliud propriae industriae, sit ex utroque perfectus. De tali enim dicebat dominus noster viro divite, qui profert de thesauris suis nova et vetera.

6. Sed de his satis dictum; urget enim tempus et populi religiosa devotio invitat nos, ad ipsos facere sermonem. Et cum haec dixisset, requirebat ubi opportunus esset locus ad disputandum. Et Maro ait: Est mihi aedes amplissima, quae plus quam quingentos recipiat viros, est et hortus intra domum; aut si in publico aliquo placet loco, hoc magis omnes desiderant, nemo enim est, qui non cupiat vel faciem tuam videre tantum. Et Petrus: Ostende mihi inquit, aedem vel hortum. Et cum vidisset aedem in-

¹⁾ Exod. 14, 31.

²⁾ Luc. 6, 46.

³⁾ Matth. 11, 25.

grediebatur ut et hortum perspiceret, et subito omnis multitudo quasi ab aliquo evocata, cum festinatione ingressa est domum, atque inde ad hortum prorupit, ubi iam stabat Petrus considerans quis esset aptus ad disputandum locus.

7. Ut autem vidit turbas velut ingentis fluvii inundasse lenem meatum, adscendens supra basim quandam, quae forte iuxta horti parietem stabat, primo religionis more populum salutavit. Quidam autem ex his, qui aderant et multo tempore a daemonibus fuerant fatigati, in terram proruunt obsecrantibus spiritibus immundis, ut vel uno die indulgeretur eis in obsessis corporibus permanere; quos Petrus increpans iussit abscedere, et sine mora discesserunt. Post hos alii longis afflicti languoribus rogabant Petrum, ut reciperent sanitatem, pro quibus se supplicaturum domino pollicetur, cum prius sermo doctrinae fuisset expletus. Sed statim ut promisit, languoribus resoluti sunt, et iussit eos seorsim residere cum his, qui a daemonibus fuerant curati, quasi post laboris fatigationem. Interea dum haec aguntur, plurima multitudo convenit, quos non solum desiderium Petri, sed et sanitarum, quae perpetratae fuerant, fama pertraxerat. At Petrus manu quiescere populum docens, et turbas in tranquillitate componens, ¹⁾ hoc modo fecit exordium.

8. Incipienti de vero dei cultu facere sermonem necessarium mihi videtur, eos qui nondum de hoc aliquid scientiae consecuti sunt, primo omnium docere, per omnia inculpabilem ponendam esse divinam providentiam, per quam mundus regitur et gubernatur. Hunc autem nobis exordii titulum dedit praesentis operis ratio, et eorum quos dei virtus sanavit occasio, ut ostendamus, quod recta ratione quam plurimi a diversis daemonibus obtinentur, ut per hoc appareat iustitia dei. Invenietur enim omnium paene maiorum mater esse ignorantia. Sed iam veniamus ad causam.

9. Deus cum fecisset hominem ad imaginem et similitudinem suam, operi suo spiramen quoddam et odorem suae divinitatis inseruit, ut per hoc participes facti mortales uni-

¹⁾ Quae sequuntur vocabula usque ad finem cap. 36. desunt in codd. Lipss.; cohaerent autem antecedentia cum iis, quae cap. 37. leguntur, hoc modo: componens, cum aliqua loquutus esset, praecepit ut postera die etc.

geniti eius, per ipsum etiam amici dei et filii adoptionis existerent; unde et qua via id possint adipisci, ipse eos ut propheta verus edocuit, sciens quibus actibus hominum delectaretur pater. Unus itaque apud homines tunc dei cultus erat, mens pura et spiritus incorruptus. Et ob hoc omnis creatura humano generi foedus inviolabile conservabat. Ob reverentiam namque creatoris nulla aegritudo in eos, nullum vitium corporis, nulla ciborum dominata corruptio est, ex quo fiebat, ut mille annorum aetas in fragilitatem non incideret senectutis.

10. Sed ubi vita laboris expers bonorum perseverantiam non putavit divina largitione, sed rerum forte concessam, et sine ullo sudore divinae amoenitatis deliciis perfrui, naturae debitum et non dei bonitatis munus accepit. In contrarias per haec homines et impias cogitationes otio docente perveniunt, putantes deorum sibi vitam nullis laboribus nullisque meritis natam. Hinc proficiunt in deterius, ut neque providentia dei mundum regi crederent, neque virtutibus esse aliquem locum, quandoquidem semetipsos scirent nullis prius bonis operibus adsignatis otii ac deliciarum summam tenere, et amicos dei absque ullis laboribus haberi.

11. Iustissimo itaque dei iudicio in huiusmodi cogitationum vanitate languentibus, labores et afflictiones pro remedio conferuntur. Ubi ergo adfuit labor ac tribulatio, deliciarum et amoenitatis exclusi sunt loco. Terra autem coepit nihil eis sine labore producere, et tunc conversa in hominibus cogitatio, creatoris sui requirere commonetur auxilium, et orationibus ac votis praesidia invitare divina. Et ita factum est, ut eultum dei quem pro bonis neglexerant, recuperarent pro malis, et cogitationes in deum quas perverterat indulgentia, emendaret afflictio. Sic ergo divina providentia hoc esse utilius hominibus videns, vias benignitatis et abundantiae, tanquam quae laederent, subtrahit ab hominibus, et vexationis iter ac tribulationis inducit.

12. Sed ut ostenderet, quia haec pro ingratis agerentur, unum quendam ex illis qui primitus cocperant esse mortales, quod eum gratiae suae non immemorem vidit, et quia speravit invocare nomen domini, ad immortales transtulit, caeteris qui in tantum ingrati extitere, ut nec laboribus et tribulationibus emendari et corrigi possint, gravissima

morte damnatis. Invenit tamen et inter ipsos unum quendam cum domo sua iustum, quem reservaret praecepto ei dato, ut fabricaret arcam et in ea, cum diluvio cuncta necarentur, ipse cum his quibus praeceptum fuerat, posset evadere, quo impiis inundatione aquarum peremtis purificationem mundus acciperet, et is qui ad posteritatem generis fuerat reservatus, per aquam mundus effectus, mundum denuo repararet.

43, Sed his omnibus gestis rursus homines ad impietatem vertuntur, et propter hoc a deo ponitur lex quae vivendi modum doceret; sed processu temporis, dei quidem cultus et iustitia ab infidelibus et impiis corrumpitur, sicut paullo post apertius ostendemus. Perversae autem et erratae religiones introducuntur, quibus se plurima pars hominum per occasionem feriarum et solennitatum dederunt, potus instaurantes et convivia, tibiasque ac fistulas et citharas ac diversa genera musicorum sectantes, et semetipsos per omnia temulentiae ac luxuriae propinantes. Hinc omnis error accepit originem, hinc lucos et aras, hinc coronas et victimas reperere, et post ebrietatem quasi lymphaticis motibus agi; ex hoc iam potestas daemoniis data ingrediendi huiuscemodi mentes, ut choros ducere insanos et Baccho furere viderentur; hinc fremere dentibus, et mugire de profundis visceribus inventum, hinc terribilis vultus et ferus in hominibus adspectus, ut is quem temulentia subverterat ac daemon instigaverat, numine repletus a deceptis et errantibus crederetur.

44, Unde cum tam multae in hunc mundum falsae et erratae religiones essent introductae, missi sumus nos deferentes vobis tanquam boni negotiatores, a patribus traditum et conservatum veri dei cultum, cuius quasi semina quaedam vobis haec verba respergimus, et in vestro iudicio ponimus quod rectum videtur eligere. Si enim recipiatis quae nostra sunt, non solum ipsi incursiones daemonis effugere, sed et ex aliis eas effugare poteritis, simul et aeternorum bonorum praemia consequemini. Qui autem contemserint recipere quae dicuntur a nobis, in praesenti quidem vita diversis daemonibus et aegritudinum vitis subiacent, post excessum autem corporis etiam animae eorum cruciabuntur in perpetuum. Deus enim non solum bonus, sed et iustus est; nam si semper bonus sit et nunquam iu-

stus, ut reddat unicuique pro gestis suis, bonum inveniatur iniustum. Iniustum namque est, si ita apud eum habcatur impius, sicut et pius.

15. Igitur daemones, sicut paullo ante diximus, cum occasionibus acceptis ingerere se potuerunt per malos et turpes actus corporibus hominum, si multo tempore permanent in eis per negligentiam ipsorum, quia animae suae quod est utile non requirunt, necessario cogunt eos habitantium in se daemonum de reliquo facere voluntates. Quod autem est omnium deterius, in consummatione seculi, cum daemon ille igni tradetur aeterno, necessario et anima quae ei paruit, cum ipso aeternis ignibus cruciabitur, una cum corpore suo quod polluit.

16. Daemones autem habere desiderium immergendi se corporibus hominum haec causa est. Spiritus sunt habentes propositum conversum ad malitiam; per cibos ergo et potus immoderatos ac libidinem perurgent homines ad peccatum; eos tamen qui peccandi propositum gerunt, qui dum videntur necessaria naturae velle complere, non tenentes modum per nimietatem, ingrediendi in semetipsos daemonibus faciunt locum. Donec autem naturae mensura servatur et modus legitimus custoditur, dei clementia ingrediendi in homines non eis tribuit facultatem. Ubi vero aut mens ad impietatem declinaverit, aut corpus immoderatis cibis ac potibus adimplebitur, tanquam voluntate et proposito eorum qui se ita negligunt invitati, quasi adversum eos qui a deo positam legem solverint, accipiunt facultatem.

17. Videtis ergo quantum valeat agnitio dei et divinae religionis observantia, quae non solum defendit credentes ab incursionibus daemonii, verum et imperare eos facit his qui caeteris dominantur. Et ideo necessarium vobis est, qui estis ex gentibus, confugere ad deum et observare vos ab omni immunditia, ut expulsis daemonibus dei habitatio fiat in vobis. Simul et orationibus commendate vos deo, et interpellate eum adversum impudentiam daemonum; credentes enim quaecunque petieritis, accipietis. Sed et ipsi daemones quanto viderint fidem crescere in homine, tanto ab eo refugiunt in ea solum parte residentes, in qua adhuc aliquid infidelitatis resederit; ab his vero qui plena fide credunt, absque ulla remoratione discedunt. Anima enim cum

venerit ad fidem dei, coelestis aquae virtutem consequitur, per quam daemonem tanquam scintillam ignis extinguat.

18. Est ergo fidei mensura, quae si integra sit, ex integro de anima daemonem fugat; si vero minus aliquid habeat, residet adhuc aliquid de portione daemonis in portione infidelitatis, et est plurimus labor, ut intelligat anima quando aut qualiter, si plene aut minus plene ex se fugatus sit daemon. Si enim in aliqua parte resederit, cum tempus inveniet, cogitationes subiicit cordibus hominum, et illi nescientes unde haec veniant, suggestionibus daemonum quasi animae suae sensibus credunt. Suggestunt ergo aliis occasione corporae necessitatis delicias sequi, aliorum iracundiam excusant per abundantiam fellis, aliorum insaniam nigri fellis vehementia colorant, sed et stultitiam quorundam pro multitudine phlegmatis extenuant. Quod et si ita esset, tamen haec singula molesta corpori esse non possent, nisi ex ciborum potuumque nimietate, qui cum iusto amplius sumuntur, abundantia eorum quam decoquere naturalis non sufficit calor, crudescit in venenum quoddam, idque visceribus venisque omnibus sentinae in modum redundans, motus corporis insanos reddit et turpes. Propter quod in omnibus est obtinenda parsimonia, ut neque daemonibus locus detur, neque anima ob eis obsessa una cum ipsis tradatur aeternis ignibus crucianda.

19. Est et alius error daemonum, quem subiiciunt sensibus hominum, ut putent se ab his qui dicuntur dii perpeti quae patiuntur, quo per haec, sacrificia offerentes et munera, quasi repropitiantes eos, cultum falsae religionis adfirment, nos vero refugiant qui pro salute eorum satagimus, ut ab errore liberentur: sed hoc ut dixi, faciunt ignorantes quod daemones ista sibi suggerant, ne salventur. Est ergo in potestate uniuscuiusque, quia liberi arbitrii factus est homo, utrum nobis velit audire ad vitam, an daemonibus ad interitum. Aliis etiam daemones in visu per diversas imagines apparentes, interdum minas intendunt, interdum sanitates incommoditatibus pollicentur, ut his quos decipiunt deorum nihilominus de se inserant opinionem, et quod sint daemones ignoretur. Sed nos non latent, scientes mysterium creaturae, et quam ob causam daemonibus haec agere in praesenti seculo permittatur, ut vel transformari eis liceat in quas volunt imagines, vel suggerere pravas cogita-

tiones, vel inserere se per cibos et potum sibi consecratum mentibus vel corporibus eorum, qui ex eo sumserint, vel ad idoli alicuius venerationem somnia vana confingere.

20. Et tamen quis ita sine sensu invenitur, cui persuaderi debeat, ut idolum colat, sive illud ex auro sive ex quolibet metallo factum sit? Cui non palam est id esse illud metallum, quod artifex voluit? Quomodo ergo inesse ibi divinitas putanda est, quod si noluisset artifex, omnino non esset? aut quomodo inde futura sibi adnunciari sperent, ubi nec praesentium aliquis intellectus est? Quamvis etiamsi aliquid divinarent, non continuo dii haberi possint; quia aliud est divinatio, aliud divinitas. Nam et Pythones divinare videntur, et non continuo dii sunt, denique a Christianis hominibus effugantur; et quomodo deus est, qui fugatur ab homine? Sed dicis fortasse: quid quod sanitates efficiunt, et quomodo quis curetur ostendunt? Hac ratione colendi sunt etiam medici ut dii, multos enim sanant, et quanto quis peritior fuerit, tanto plures sanabit.

21. Unde constat, istos cum sint daemonici spiritus, et multo citius scire aliqua et multo perfectius; non enim ad discendum tarditate corporis degravantur. Et ideo quae medici longo tempore et labore plurimo adsequuntur, haec illi tanquam spiritus, absque mora ulla et absque difficultate cognoscunt. Non ergo mirum est, si plus aliquid quam homines sciunt; sed hoc intuendum est, quod ea quae sciunt, non ad salutem sed ad deceptionem proferunt animarum, ut per haec eas cultum falsae religionis edoceant. Sed deus, ne tantae deceptionis error lateret et errantibus ipse causa videretur existere, qui tantum eis licere permisit, ut per divinationes, per curationes et per somnia decipere homines possint, clementiae suae remedium providit hominibus, et distinctionem falsi verique scire cupientibus in propatulo posuit. Est ergo ista distinctio: Quod a vero deo dicitur sive per prophetas, sive per visiones diversas, semper verum est; quod autem a daemonibus praedicatur, non semper verum est. Est ergo evidentis indicii, non a vero deo dici ea, in quibus aliquando mendacium est, in veritate enim nunquam mendacium est; in his autem qui mentiuntur, potest aliquando et veritatis aliquid admisceri, per quod mendacia condiantur.

22. Quod si dicat aliquis: Quid enim opus erat hoc

ipsum, ut eis permitteretur vel aliquando verum dicere, et per hoc tantum errorem mortalibus introduci, audiat ad haec: Si eis nunquam fuisset indultum veri aliquid dicere, omnino nec praedicerent aliquid; non praedicentes autem, nec quod essent daemones cognoscerentur. Quod si ignorarentur esse daemones in hoc mundo, agonis nostri et certaminis nos caussa latuisset, et pateremur palam quae geruntur in occulto; quippe si agendi tantum adversum nos, et nihil loquendi facultas eis concessa videretur. Nunc autem ubi aliquando vera, aliquando falsa dicuntur, debemus agnoscere ut superius dixi, daemonum et non dei esse responsa, apud quem mendacium nunquam est.

23. Quod si curiosius quis progrediens dicat: Quid enim opus erat huiusmodi mala a deo fieri, quibus ad subvertendas mentes humanas tanta esset intentio? Haec proponenti respondebimus: requirendum esse primo omnium, si est aliquid in substantia malum. Et quamvis sufficeret dicere ad eum, quia non est conveniens ut creatura iudicet creatorem, sed illius est iudicare opus alienum, qui aut similis artificii aut similis potentiae est; tamen ne circuitionibus utamur, absolute dicimus in substantia nihil esse mali. Quod si ita est, substantiarum conditor frustra culpatur.

24. Sed occurre mihi et dices: Etiam si ex arbitrii libertate in hoc ventum est, numquid ignorabat ille qui creabat eos, quod in malum declinaturi essent quos creabat? Oportuit ergo nec creari eos, quos deviaturos ab itinere iustitiae praevidebat. Audiant ad haec qui ita proponunt, quod huiuscemodi adsertionibus illud volunt ostendere, cur non malitia eorum qui nondum erant, bonitatem vicerit creatoris. Si enim volens implere numerum et mensuram creationis suae, extimuisset eorum qui futuri erant malitiam, et quasi qui aliam nullam invenire viam remedii ac medicinae potuisset, nisi hoc solum ut retraheret se a proposito creandi, ne sibi adscriberetur malitia eorum qui futuri erant; quid aliud per haec doceretur, nisi indigna passio et indecora fragilitas conditoris, qui ita pertimuerit eorum actus qui nondum erant, ut a proposita conditione cessaret.

25. Sed his procul amotis illud animo contemplemur, quia deus universitatis conditor conditionis suae futuras differentias praevidens, unicuique creaturae, secundum pro-

prios motus, quos ex arbitrii libertate proferbat, prospexit et praevidit diversos ordines atque officia differentia, ut cum unius essent substantiae omnes secundum creaturae rationem, esset tamen diversitas in ordinibus et officiis secundum proprios animorum motus, ex arbitrii libertate proferendos. Praevidebat ergo futuras in creaturis culpas, et iustitiae eius ratio poscebat, ut emendationis causa culpas poena sequeretur. Oportuit ergo esse et poenarum ministros, quos tamen libertas arbitrii in hunc ordinem traheret; praeter haec autem et debuerunt habere quos vincerent hi, qui agones susceperant coelestium praemiorum. Sic ergo nec ea quae putantur mala, vacant ab utilitate, dum victi his a quibus vincuntur, licet inviti praemia aeterna conquirunt. Sed de his ista sufficiant, processu enim temporis etiam secretiora pandentur.

26. Nunc ergo quoniam nondum intelligitis, quanta vos ignorantiae caligo circumstet, interim vobis volo exponere, unde colendi idola exordium mundo huic datum sit. Idola autem dico exanima simulacra quae colitis, sive lignea, sive fictilia, sive lapidea, vel aerea vel ex quibuscunque aliis sumta sunt metallis; horum ergo initium tale est. Angeli quidam relicto proprii ordinis cursu, hominum favere vitiis coepere et libidini eorum quodammodo indignum praebere ministerium, quo illorum opera suis magis voluptatibus morem gererent, quique ne sponte inclinati viderentur ad indigna ministeria, docuerunt homines, quod daemones artibus quibusdam obedire mortalibus, id est, magicis invocationibus possent, ac velut ex fornace quadam et officina malitiae totum mundum, subtracto pietatis lumine, impietatis fumo repleverunt.

27. Pro his et aliis nonnullis causis diluvium mundo introductum est, sicut iam in aliis dictum est et dicemus; et omnes qui erant super terras, deleti sunt excepta Noë familia, qui cum tribus filiis eorumque uxoribus superfuit. Ex quibus unus Cham nomine, cuidam ex filiis suis qui Mesraim appellabatur, a quo Aegyptiorum et Babyloniorum et Persarum ducitur genus, male compertam magicæ artis tradidit disciplinam; hunc gentes quae tunc erant Zoroastrem appellaverunt, admirantes primum magicæ artis autorem, cuius nomine etiam libri super hoc plurimi habentur. Hic ergo astris multum ac frequenter intentus, et volens

apud homines videri dens, velut scintillas quasdam ex stellis producere et hominibus ostentare coepit, quo rudes atque ignari in stuporem miraculi traherentur, cupiensque augere de se huiusmodi opinionem, saepius ista moliebatur usquequo ab ipso daemone, quem importunius frequentabat, igni succensus concremaretur.

28. Sed stulti homines qui tunc erant, cum debuissent utique opinionem, quam de eo conceperant abiicere, quippe quam poenali morte eius viderant confutatam, in maius eum extollunt. Exstructo enim sepulcro ad honorem eius, tanquam amicum dei ac fulminis ad coelum vehiculo sublevatum, adorare ausi sunt et quasi vivens astrum colere. Hinc enim et nomen post mortem eius Zoroaster, hoc est, vivum sidus appellatum est ab his, qui post unam generationem Graecae linguae loquela fuerant repleti. Hoc denique exemplo etiam nunc multi eos qui fulmine obierint, sepulcris honoratos tanquam amicos dei colunt. Hic ergo cum quartadecima generatione coepisset, quintadecima defunctus est, in qua turris aedificata est, et linguae hominum multipliciter divisae sunt.

29. Inter quos primus magica nihilominus arte quasi corusco ad eum delata, rex appellatur quidam Nemrod, quem et ipsum Graeci Ninum vocaverunt, ex cuius nomine Ninive civitas vocabulum sumsit. Sic ergo diversae et erratae superstitiones ab arte magica initium sumpsere. Etenim quoniam difficile erat humanum genus ab amore dei abstrahi, et ad surda atque exanima simulacra deduci, idcirco excelsioribus usi sunt magi molitionibus, ut astrorum signis ac motibus tanquam coelitus et voluntate dei delatis, ad suadendos cultus erraticos verterentur. Et eius, quem supra diximus indignatione daemonis, cui nimis molestus fuerat conflagrasse, busti cineres, tanquam fulminei ignis reliquias colligentes hi, qui erant primitus decepti, deferunt ad Persas, ut ab eis tanquam divinus e coelo lapsus ignis, perpetuis conservaretur excubiis, atque ut coelestis deus coleretur.

30. Simili exemplo etiam per caetera loca reliqui homines his, quos vel in artibus aliquibus vel in virtute fuerant admirati, vel certe in amore plurimo habuerant, templa construere, imagines collocare, mysteria et caerimonias ac sacrificia instituere, et per omnia deorum de his

famam posteris tradere gestierunt, eo praecepit quod ut supra diximus, phantasiis aliquibus magicae artis fulti videbantur, ut invocatione daemonum agi ab his aliquid ad deceptionem hominum moverique videretur. His adiiciunt et solennitates quasdam ac temulenta convivia, quibus et homines libentius indulgerent, et daemones crapulis tanquam vehiculis illati, ipsis eorum visceribus miscerentur, in quibus collocati ad omnem voluntatem suam actus hominum cogitationesque deflecterent. Huiusmodi igitur ex initio erroribus introductis, eisque libidine et temulentia, qua carnales homines maxime delectantur, adiutis, religio dei quae per continentiam sobrietatemque constabat, rarescere inter homines atque aboleri propemodum coepit.

31. Nam cum ex initio homines, utpote iustum et omnia contuentem deum colentes, neque peccare auderent neque iniuriam facere proximis suis, certi quod uniuscuiusque actus et motus adspiceret deus: ubi religionis cultus ad simulacra exanima conversus est, tanquam de quibus certi essent, quod neque viderent neque audirent neque moverentur in aliquo, licenter peccare et in omne facinus progredi coepere, quippe qui nihil pati vererentur ab his quos colebant ut deos. Hinc bellorum rabies exarsit, hinc praedae, rapinae, captivitates, et libertas in servitutem reducta, prout quisque potuit libidini et cupiditati suae satisfecit, quamvis satisfacere cupiditati nulla vis possit. Sicut enim ignis quanto magis ligna acceperit, tanto amplius accenditur et invalescit, ita et cupiditatis rabies, per ea quae adipiscitur, auctior et vehementior efficitur.

32. Propter quod incipite iam meliore intellectu vobismetipsis resistere in his quae non recte cupitis, si quo forte modo reparare in vobis ac restituere possitis illam, quae ex initio mortalibus a deo tradita est, religionis puritatem et innocentiam vitae, ut per eam vobis etiam spes bonorum immortalium reparetur; et agatis gratias largitori omnium patri, per eum quem posuit regem pacis et thesaurum ineffabilium bonorum, ut in praesenti quidem tempore diluantur peccata vestra per aquam fontis, aut fluminis, aut etiam maris, invocato super vos trino beatitudinis nomine, ut per hoc non solum fugentur, si intra vos habitant spiritus maligni, verum etiam cum destiteritis a peccatis, et tota fide totaque mentis puritate deo credideritis, etiam ex

aliis vos malignos spiritus et daemones effugetis, atque a passionibus et languoribus alios liberare possitis. Ipsi enim daemones sciunt et agnoscunt eos qui se tradiderint deo, et interdum sola eorum praesentia propelluntur, sicut paullo ante vidistis, quomodo cum vocem tantum salutationis fecissemus ad vos, continuo daemones propter honorem religionis nostrae exclamare coeperunt, et ne parum quidem temporis potuerunt ferre praesentiam nostram.

33. Numquid nos alterius sumus naturae superioris alicuius, et propterea nos daemones timent? Unius eiusdem vobiscum naturae sumus, sed religione differimus. Quod et si vos esse vultis, non invidemus, quin potius et hortamur certosque esse vos volumus, quod cum fuerit in vobis eadem quae in nobis est fides et religio ac vitae innocentia, remunerante deo fidem vestram, erit par vobis atque eadem etiam contra daemones potestas et virtus. Sicut enim is qui acceperit sub se milites, etiamsi ipse inferior, et illi superiores sint viribus, tamen dicit huic vade, et vadit, et alii veni, et venit, et alii fac hoc, et facit, hoc autem potest non propria virtute sed Caesaris metu: ita fidelis quisque daemonibus imperat, etiamsi videantur illi multo esse hominibus fortiores, non propter suam virtutem, sed propter dei qui eos subiecit potestatem. Nam et quod diximus, ut Caesar apud omnes milites et in omnibus castris atque in omni regno timeatur, cum sit unus et fortassis exiguus viribus, nonnisi potestate dei agitur, qui timorem dat omnibus ut uni obtemperent.

34. Hoc sane scire vos volumus quod daemon, nisi quis voluntatibus eius se sponte subdiderit, potestatem adversum hominem non habet. Unde et ipse qui est princeps malitiae, ad hunc quem diximus a deo destinatum regem pacis accessit tentans, et polliceri ei coepit omnem gloriam mundi, quod cum aliis obtulisset decipiendi caussa, adoratum se noverat. Impius et immemor sui, quod est proprium et speciale malitiae, adorandum se ab eo praesumebat, a quo se noverat destruendum. Dominus ergo noster unius dei cultum confirmans, respondit ei: ¹⁾ Scriptum est, dominum deum tuum adorabis et illi soli servies; qua responsione deterritus, et metuens ne unius et veri dei reparare-

¹⁾ Matth. 4, 10.

tur vera religio, festinat continuo emittere in hunc mundum pseudoprophetas et pseudoapostolos falsosque doctores, qui sub nomine quidem Christi loquerentur, daemonis autem facerent voluntatem.

35. Propter quod observate cautius, ut nulli doctorum credatis, nisi qui Iacobi fratris domini ex Hierusalem detulerit testimonium, vel eius quicumque post ipsum fuerit. Nisi enim quis illuc ascenderit, et ibi fuerit probatus quod sit doctor idoneus et fidelis ad praedicandum Christi verbum, nisi inquam, inde detulerit testimonium, recipiendus omnino non est; sed neque propheta, neque apostolus in hoc tempore speretur a vobis aliquis alius praeter nos. Unus enim est verus propheta, cuius nos duodecim apostoli verba praedicamus. Ipse enim est annus dei acceptus, nos apostolos habens duodecim menses. Qua autem caussa vel mundus ipse factus sit, vel diversitates quae sunt in eo acciderint, et cur ad reparationem eius veniens dominus noster, elegerit nos duodecim apostolos et miserit, alias latius explanabitur. Interim nos iussit exire ad praedicandum et invitare vos ad coenam regis coelestis, quam praeparavit pater in nuptiis filii sui, et ut demus vobis indumenta nuptialia, quod est gratia baptismi, quam qui fuerit consequutus, tanquam vestimentum mundum, cum quo ei ingrediendum est ad coenam regis, observare debet, ne peccato aliqua ex parte maculetur, et ob hoc tanquam indignus et reprobis abiiciatur.

36. Caussae autem quibus maculetur istud indumentum, hae sunt, si quis recedat a patre et conditore omnium deo, alium recipiens doctorem praeter Christum, qui est solus fidelis ac verus propheta, quique nos duodecim apostolos misit ad praedicandum verbum, et si quis de substantia divinitatis quae cuncta praecellit, aliter quam dignum est sentiat, haec sunt quae usque ad mortem baptismi polluant indumentum. Quae vero in actibus polluant, ista sunt, homicidia, adulteria, odia, avaritia, cupiditas mala. Quae autem animam simul et corpus polluant, ista sunt, participare daemonum mensae, hoc est, immolata degustare, vel sanguinem, vel morticinum quod est suffocatum, et si quid aliud est quod daemonibus oblatum est. Hic ergo vobis sit primus gradus ex tribus, qui gradus triginta ex se-

gignit mandata, secundus vero qui sexaginta, tertius qui centum, sicut alias vobis de his plenius exponemus.

37. Et haec cum dixisset, ac praecepisset ut die postera ad eundem locum maturius convenirent, turbas dimisit; quibus recedere nolentibus, ait Petrus: Donate mihi hanc gratiam propter hesterni itineris labores, et nunc discedentes die crastina maturius convenite; et ita cum laetitia discessere. At Petrus paululum me secedere praeci- piens orationis caussa, iubet post haec in loco horti quem umbra contegebat, accubitus sterni, et unusquisque ex more recognoscens proprii ordinis locum, cibum sumsimus. Tum deinde quia supererat adhuc aliquantulum diei, de mirabilibus domini colloquutus nobiscum, vespere facto ingres- sus cubiculum quievit.

Liber quintus.

1. Sequenti autem die, paullo citius quam solebat con- surgens Petrus, invenit nos dormientes; quod ubi sensit, quasi ipse adhuc dormire volens, silentium sibi fieri iussit, ut nobis quiescendi facultatem daret. Ubi autem refectione somno exsurreximus, invenimus eum oratione facta intra cubiculum opperientem nos. Et cum iam esset crepuscu- lum, salutans ex more breviter alloquutus est, et continuo ad consuetum locum docendi gratia procedit, ubi cum vi- disset ad audiendum plurimos convenisse, primo religionis ritu pace eis invocata, dicere hoc modo coepit:

2. ¹⁾ Deus creator omnium ex initio ad imaginem suam hominem fecit, eique dominationem terrae marisque et ae- ris ipsius dedit, sicut et verus nobis propheta narravit, et

¹⁾ Cap. 2 — 35 desunt in codd. Lips. Cohærent autem ea quæ sequuntur cum superioribus hoc modo: pace eis invocata aliqua illis de hominis creatione et lapsu exposuit. Et *post hæc iussit sibi eos etc.*

ipsa rerum ratio docet; solus enim est rationabilis, et consequens est ut ratio irrationabilibus dominetur. Hic ergo ab initio cum adhuc iustus esset, cunctis vitiis et omni fragilitate superior erat; ubi autem peccavit, sicut hesterno die docuimus, et factus est servus peccati, simul et fragilitati efficitur obnoxius. Quod idcirco scriptum est ut sci-
ant homines, quia sicut ex impietate passibiles facti sunt, ita per pietatem possunt esse impassibiles, et non solum impassibiles, verum et parva in deum fide aliorum passiones curantes. Ita enim verus propheta nobis promisit dicens: ¹⁾ Amen dico vobis, quia si habueritis fidem sicut granum sinapis, dicetis monti huic, transi hinc, et transibit. Huius vocis etiam vos ipsi documenta accepistis; hesterno enim die vidistis quomodo adstantibus nobis, daemones cum passionibus quas hominibus invexerant, transierunt et fugati sunt.

3. Quia ergo alii quidem homines patiuntur, alii patientes sanant, causa sine dubio vel patiendi vel curandi noscenda est, quae non alia esse, quam patientibus quidem infidelitatis, curantibus vero fidei demonstratur. Infidelitas enim dum non credit futurum iudicium dei, peccandi licentiam praebet, peccatum vero hominem passionibus obnoxium facit. Fides autem futurum esse dei iudicium credens continet homines a peccato; non peccantes vero non solum liberi sunt a daemonibus et passionibus, verum et aliorum daemones et passiones fugare possunt.

4. Ex his ergo omnibus colligitur, quod origo totius mali ab ignorantia descendat, et ipsa sit malorum omnium mater, quae incuria quidem et ignavia gignitur, negligentia vero alitur et augetur atque in sensibus hominum radicatur, quam si quis forte doceat effugandam, velut antiquis et haereditariis sedibus moleste et indignanter avellitur. Et ideo paululum laborandum nobis est, ut indagantes ignorantiae praesumptiones scientiae ratione resecemus, in his praecipue qui in aliquibus minus rectis opinionibus praeventi sunt, per quas quasi sub specie alicuius scientiae, ignorantia in eis vehementius radicata est; nihil enim gravius quam si id quod ignorat quis, scire se credat, et defendat verum esse quod falsum est, quod tale est, quale si quis ebrius sobrium se putet et agat quidem cuncta ut ebrius,

¹⁾ Matth. 17, 20.

sobrium se tamen et ipse putet et dici a caeteris velit. Ita sunt ergo et hi qui ignorantes quod verum est, speciem tamen alicuius scientiae tenent, et mala quasi bona gerunt, atque ad perniciem quasi ad salutem festinant.

5. Propter quod ante omnia properandum est ad agnitionem veritatis, ut possimus quasi lumine nobis inde succenso, errorum tenebras depellere; grande enim malum est, ut diximus, ignorantia; sed quia substantiam non habet, facile ab his qui studiosi sunt, effugatur. Non enim aliud est quidem ignorantia, nisi non agnovisse quod expedit; ubi autem agnoveris, perit ignorantia. Quaeri ergo magnopere debet veritatis agnitio, quam nemo alius potest adsignare, nisi verus propheta. Haec enim porta est vitae volentibus ingredi, et iter operum bonorum pergentibus ad civitatem salutis.

6. Si quis sane audiens sermonem veri prophetae, velit recipere aut nolit, et amplecti onus eius, id est mandata vitae, habet in sua potestate; liberi enim sumus arbitrii. Nam si hoc esset, ut audientes eum iam non haberent in potestate aliud facere quam audierant, vis erat quaedam naturae, per quam liberum non esset ad aliam migrare sententiam. Aut si rursus ex audientibus nullus omnino reciperet, et hoc naturae vis erat, quae unum aliquid fieri cogeret, et alteri parti non daret locum. Nunc autem quia liberum est animo, in quam velit partem declinare iudicium suum, et quam probaverit eligere viam, constat evidenter inesse hominibus arbitrii libertatem.

7. Igitur priusquam audiat quis quod ei expedit, certum est quia ignorat, et ignorans vult et desiderat quod non expedit agere, propter quod pro hoc non iudicatur. Cum vero audierit causas erroris sui, et rationem veritatis acceperit, tunc si permanserit in his erroribus quibus dudum fuerat praeventus, recte iam vocabitur ad iudicium poenas daturus, cur vitae eius spatium quod ad bene vivendum accepit, in ludibriis consumsit errorum. Qui vero audiens haec libenter accipit, et gratulatur bonorum sibi doctrinam fuisse delatam, requirit intentius et discere non desinit, usquequo cognoscat, si est vere aliud saeculum, in quo bonis praemia praeparata sunt; et cum certus de hoc fuerit, gratias agens deo, quod sibi veritatis lumen ostenderit, de caetero dirigit actus suos in omnibus operibus bonis,

quorum sibi in futuro mercedem certus est praeparatam, per omnia demirans et stupens caeterorum hominum errores, et quod ante oculos positam veritatem nemo videat. Ipse tamen gaudens super divitiis sapientiae quas invenit, insatiabiliter eis perfrui cupit et exercitio bonorum operum delectatur, festinans ad saeculum futurum mundo corde et pura conscientia pervenire, ubi etiam videre deum regem omnium possit.

8. His autem omnibus carere nos et fraudari, sola facit ignorantia. Deum enim ignorant homines quantum boni habeat scientia, ignorantiae malum de se non patiuntur excludi; nesciunt enim quanta sit in horum permutatione diversitas. Propter quod consilium do unicuique discentium, libenter praebere aurem verbo dei, et cum amore veritatis audire quae dicimus, ut mens optimo semine suscepto, per bonos actus laetos adferat fructus. Nam si me docente ea quae ad salutem pertinent, recipere quis abnuat, et animo pravis opinionibus occupato obsistere nititur, non ex nobis, sed ex semetipso habebit pereundi causam. Debet enim iusto iudicio examinare quae dicimus, et intelligere quia verba loquimur veritatis, ut cognitis his quae sunt ut sunt, et in bonis actibus dirigens vitam suam, regni coclorum possit particeps inveniri, subiiciens sibi carnis desideria, et dominus eorum factus, ut ita demum etiam ipse fiat dominatoris omnium iucunda possessio.

9. Nam qui permanet in malo et servus est mali, non potest effici portio boni, donec permanet in malo, quia ab initio ut ante diximus, duo regna statuit deus, et potestatem dedit unicuique hominum, ut illius regni fiat portio, cui se ad obediendum ipse subiecerit. Et quia definitum est apud deum, non posse unum hominem utriusque regni esse servum, omni studio date operam, in boni regis foedus ac iura concurrere. Propter hoc denique verus propheta cum esset praesens nobiscum, et quosdam ex divitibus negligentes erga dei cultum videret, huius rei ita aperuit veritatem: ¹⁾ Nemo potest, inquit, duobus dominis servire, non potestis deo servire et mammonae; mammona patria eorum voce divitias vocans.

10. Hic ergo est verus propheta, qui in Iudaea nobis apparuit ut audistis; qui stans publice sola iussione facie-

¹⁾ Matth. 6, 24.

bat coecos videre, surdos audire, fugabat daemones, aegris sanitatem reddebat et mortuis vitam. Cumque nihil ei esset impossibile, etiam cogitationes hominum pervidebat, quod nulli est possibile nisi soli deo. Hic adnunciavit regnum dei, cui nos de omnibus quae dicebat, tanquam vero prophetae credimus, firmitatem fidei nostrae non solum ex verbis eius, sed et ex operibus adsumentes, quia et dicta legis, quae ante multas generationes de praesentia eius exposuerant, in ipso consignabantur, et imagines gestorum Moysi et ante ipsum patriarchae Iacob, ipsius per omnia typum ferebant. Tempus quoque adventus eius, hoc est, ipsum in quo venerat, praedictum ab eis constat, et super omnia quod esset a gentibus expectandus, sacris literis comprehensum est, quae in eo pariter universa completa sunt.

11. Quod autem Iudaeorum propheta praedixit eum a gentibus expectandum, supra modum in eo fidem veri confirmat. Si enim dixisset a Iudaeis expectandum, non aliquid eximium prophetasse videretur, quod a contribuli populo et a propria gente speraretur is, cuius adventus ad salutem mundi fuerat repromissus; videretur enim magis consequentiae ratio esse, ut hoc fieret, quam magnificentia prophetalis. Nunc autem cum Prophetae dicunt, omnem illam spem quae de salute mundi repromittitur, et novitatem regni quae instituenda per Christum est, atque omnia quae de eo indicantur, ad gentes esse transferenda, iam non secundum consequentiam rerum, sed incredibili quodam vaticinationis eventu magnificentia prophetica confirmatur. Iudaei namque ex initio adfore aliquando hunc virum per quem cuncta repararentur, verissima traditione susceperant, et quotidie meditantes ac prospicientes, quando eius fieret adventus, ubi adesse eum viderunt et signa ac prodigia, sicut de eo scriptum fuerat, adimplentem, invidia excoecati agnoscere nequiverunt praesentem, in cuius spe laetabantur absentis; intelleximus tamen pauci nos qui ab eo electi sumus.

12. Hoc autem providentia dei factum est, ut agnitio boni huius etiam gentibus traderetur, et hi qui nunquam de eo audierant nec a prophetis didicerant, agnoscerent eum, illi vero qui quotidianis meditationibus agnoverant, ignorarent. Ecce enim per vos nunc qui praesentes estis, et de-

sideratis audire doctrinam fidei eius et agnoscere quis, et quo modo, et qualis sit eius adventus, prophetica veritas adimpletur. Hoc est enim quod praedixerunt prophetae, quia a vobis quaerendus esset, qui de eo nunquam audistis. Et ideo videntes in vobis ipsis prophetica dicta compleri, huic uni recte creditis, hunc recte expectatis, de hoc recte inquiritis, ut non solum expectetis eum, sed et haereditatem regni eius credentes consequamini, secundum quod ipse dixit, ¹⁾ quia unusquisque illius fit servus cui se ipse subiecerit.

13. Propterea ergo evigilate, et dominum deumque nostrum vobis adscribite, dominum qui et coeli ac terrae dominus est, et ad ipsius vos imaginem ac similitudinem reformate, sicut ipse verus propheta docet, dicens: ²⁾ Estote misericordes sicut et pater vester coelestis misericors est, qui oriri facit solem suum super bonos et malos, et pluit super iustos et iniustos. Hunc ergo imitamini et hunc time, sicut mandatum datur hominibus: ³⁾ dominum deum tuum adorabis, et ipsi soli servies. Expedit enim vobis huic uni domino servire, ut per ipsum cognoscentes unum deum, a multis quos inutiliter timebatis, liberemini. Qui enim creatorem omnium non timet deum, sed eos timet quos ipse manibus suis fecit, quid nisi vano et inutili semetipsum obnoxiam facit timori? vilioresque se et abiectiores reddit quam sunt illa ipsa, quorum timorem mente concepit. Quin potius per bonitatem eius qui vos invitat, redite ad priorem nobilitatem vestram, et ex bonis actibus, quod ipsius creatoris vestri imaginem portetis, ostendite, ut ex contemplatione similitudinis ipsius etiam filii eius esse credamini.

14. Incipite ergo a sensibus vestris abiicere vanas idolorum species atque inutiles et inanes timores, ut simul etiam conditionem possitis iniquae servitutis effugere. Domini etenim vestri effecti sunt illi, qui ne servi quidem utiles vobis esse potuissent. Quomodo enim simulacra ex anima vel ad servitutem vobis viderentur idonea, cum neque audiant, neque videant, neque aliquid sentiant? nisi quod ipsa saltem materia ex qua facti sunt, sive auri, sive argenti, vel etiam aeris aut ligni, cum possit vobis ad usus

¹⁾ Ioh. 8, 34. ²⁾ Luc. 6, 36. Matth. 5, 45.

³⁾ Dent. 6, 13. Matth. 4, 10.

necessarios prodesse, vos ex ea formando deos, otiosam per omnia eam atque inutilem reddidistis. Nos ergo adnunciamus vobis verum dei cultum, simulque monemus et hortamur cultores, ut per bonos actus imitentur eum quem colunt, et ad imaginem ac similitudinem eius, ut superius diximus, redire festinent.

15. Velim autem dicerent mihi hi qui idola colunt, si optant similes fieri his quos colunt. Vultne aliquis vestrum sic videre quomodo illi vident? et sic audire quomodo illi audiunt? sic habere sensum quomodo illi habent? Absit hoc ab unoquoque audientium; hoc enim maledictum potius et convicium credendum est homini, qui imaginem dei in se gerit, etiamsi similitudinem perdidit. Quales ergo dii habendi sunt isti, quos imitari exsecrabile sit cultoribus suis, quorum similitudinem habere contumelia est? Quid ergo? Solvite simulacra inutilia, et facite vasa utilia; solvite otiosam pigramque materiam, et facite humano usui apta ministeria. Sed non sinunt, inquit, leges humanae. Bene, quia humanae leges, et non ipsorum virtus. Quomodo ergo dii sunt qui humanis legibus et non suis viribus defenduntur? sicque et a furibus canum vigiliis et claustrorum munitionibus conservantur, et hoc si fuerint argentea vel aurea vel etiam aerea; nam lapidea et fictilia ipsa sui vilitate muniuntur, nemo enim lapideum aut fictilem deum furatur. Unde miserabiliores videntur hi, quibus pretiosius metallum pericula viciniora conquirunt. Qui ergo furari possunt, qui ab hominibus custodiri, qui conflari et appendi et malleis caedi, isti hominibus sensum habentibus dii debent videri?

16. O in quantam miseriam mortalium decidit intelligentia! Nam si mortuos timere summae stultitiae ducitur, quid iudicemus de his qui deterius aliquid, quam sunt mortui, timent? ista enim simulacra nec in mortuorum numero habenda sunt, quia nunquam vixerunt. Praeferenda sunt eis etiam sepulcra mortuorum, quoniam licet nunc mortui sunt, habuerunt tamen aliquando vitam, isti autem quos colitis, nec eam quidem quae est in omnibus teterrima, ranarum ac bubonum vitam aliquando gesserunt. Sed quid opus est de his plura memorare, cum sufficiat dicere ei qui adorat ea: Non vides quia quem adoras, non videt? audi quia quem adoras, non audit? et intellige quia non intelligit?

opus enim mortalis manus est, et necessario sensu caret. Tu ergo adoras insensibilem, cum unusquisque habens sensum, nec ea quidem credat adoranda, quae a deo facta sunt et habent sensum, id est solem, et lunam, vel stellas, omniaque quae in coelo sunt et super terram. Iustum enim putant, non ea quae pro mundi ministerio facta sunt, sed ipsorum et mundi totius creatorem debere venerari; gaudent enim etiam haec, cum ille adoratur et colitur, nec libenter accipiunt, ut honor creatoris creaturae deferatur. Exceptus enim est dei solius cultus, qui solus increatus est, omnia autem caetera factura eius sunt. Sicut ergo proprium est eius qui solus non est factus, deum esse, ita omne quod factum est, deus vere non est.

17. Ante omnia ergo intelligere debetis deceptionem serpentis antiqui et callidas eius suggestiones, qui quasi per prudentiam decipit vos, et velut ratione quadam serpit per sensus vestros, atque ab ipso vertice incipiens per interiores dilabitur medullas, lucrum magnum computans deceptionem vestram. Interserit ergo sensibus vestris opiniones quorumcunque deorum, tantum ut vos ab unius dei revocet fide, sciens peccatum vestrum suum esse solatium. Ille enim pro nequitia sua ab initio terram edere condemnatus est, propter eum quem de terra adsumtum, iterum resolvi fecit in terram, usque ad tempus quo animae vestrae per ignem traductae reparentur, sicut alias de hoc plenius edocebimus. Ex ipso ergo sunt omnes errores et ambiguitates, quibus ab unius dei fide et credulitate conturbamini.

18. Et primo omnium subiicit cogitationibus hominum, ut ne audiant verba veritatis, per quae malorum ignorantiam fugent. Et hoc facit quasi occasione alterius scientiae, adseverans eis illam opinionem qua utuntur plurimi, ut putent se reos futuros non esse si in ignorantia fuerint, nec reddituros esse rationem pro his quae non audierint, et ideo a verbo declinare eos suadet auditum. Sed accipite contra haec: ipsa per semetipsam ignorantia validissimum venenum est, quod sufficiat animam, nulla extrinsecus quaesita adiectione, perimere. Et ideo nemo est qui ignorans, per hoc quod ignorat, evadat, sed certum est quod intereat. Naturaliter enim peccatorum vis interimit peccatorem. Sed quoniam iudicium rationabile erit, tam igno-

rantiae, quam uniuscuiusque peccati causa et origo requiratur. Is ergo qui scire noluit quomodo possit venire ad vitam, sed maluit ignorare ne per hoc reus fieri videretur, ex hoc ipso iam, quasi qui scierit et habuerit scientiam, iudicatur. Agnovit enim quid esset quod nolebat audire, et nihil ei conferet ad excusationem serpentis artificio quae-sita calliditas; cum eo enim erit ei ratio quem non latet cor. Ut autem scias quia ignorantia per semetipsam generat interitum, anima cum discesserit a corpore, si talis exeat quae ignoret eum a quo creata est, a quo in hoc mundo omnia quae usibus suis erant necessaria consequuta est, tanquam ingrata et infidelis a regni eius luce proiicitur.

19. Subiicit iterum nequissimus serpens aliam hominibus opinionem, quam plures vestrum proferre solent: Unum esse et nos dicimus deum, qui est omnium dominus; sed et isti, inquit, dii sunt. Sicut enim unus est Caesar, et habet sub se multos iudices, verbi gratia praefectos, consules, tribunos et caeteras potestates, simili arbitramur modo, cum unus sit maior omnium deus, etiam istos ad similitudinem earum quas diximus, potestatum ordinatos esse in hoc mundo deos, illi quidem maiori subiectos, nos tamen et quae in hoc mundo sunt dispensantes. Audite ergo ad haec, quomodo in his ipsis quae ad deceptionem proponitis, veritatis rationibus confutemini. Dicitis quia locum Caesaris teneat deus, iudicum vero eius et potestatum-speciem servant hi qui dicuntur dii; servate ergo ut proposuistis, exemplum Caesaris et scitote, quia sicut nulli ex iudicibus vel administratoribus Caesaris, id est, praefectis, vel proconsulibus, vel ducibus, vel tribunis, fas est Caesaris nomen imponi, alioquin et ille qui susceperit et illi qui detulerint, pariter interibunt: ita et de hoc debetis advertere, quod si quis nomen dei alicui quam praeter ipsum imposuerit, et ille receperit, unum eundemque sortientur interitum, multo deteriore sorte quam ministri Caesaris. Hic enim qui deliquit in Caesarem, interitum suscipiet temporalem, qui vero in unum qui solus et verus est deus delinquit, in saeculum luet poenas, et merito, ut qui nomen quod est unicum iniuriosa conditione violaverit.

20. Quamvis hoc ipsum, deus, non nomen sit dei, sed hominibus interim vocabulum istud quasi pro nomine eius

concessum est; quod tamen ut dixi, cum contumeliose tractatur, ad verū eius nominis refertur iniuriam. Denique veteres Aegyptiorum, qui de coelesti cursu et astrorum natura rationem sibi visi sunt reperisse, obsidente sensus eorum daemone, omnibus nihilominus contumeliis nomen incommunicabile subiecerunt. Nam alii eorum bovem, qui Apis dicitur, colendum tradidere, alii hircum, alii cattas, nonnulli ibim, quidam serpentem, piscem quoque, et caepas, et cloacas, crepitus ventris, pro numinibus habendos esse docuerunt, et alia innumerabilia quae pudet etiam nominare.

21. Haec dicente Petro, riserunt omnes qui audiebamur. Et Petrus: Ridetis, inquit, vos aliorum dedecora, quia longa consuetudine propria non videtis. Nam Aegyptiorum quidem stultitiam merito ridetis, qui muta animalia, ipsi cum sint rationabiles, colunt. Audite tamen quomodo et illi vos irrideant, aiunt enim: Nos viventia colimus animalia, licet moritura, vos vero quae nunquam omnino vivere, haec colitis et adoratis. Addunt praeterea etiam illud, figuras esse et allegorias virtutum quarundam, quibus adiutricibus regatur hominum genus; sed pudoris perfugio haec et nonnulla his similia connectentes, errorem suum velare nituntur. Sed non est nunc tempus Aegyptiis respondere, et derelicta cura praesentium, absentium medicari languores. Certum namque indicium est vos ab huiusmodi aegritudine haberi alienos, qui eam non doluistis ut propriam, sed risistis ut alienam.

22. Sed redeamus ad vos, quibus placet haberi deum ut Caesarem, deos autem ut ministros et procuratores Caesaris; sequimini me attentius, et modo vobis ostendam latebras serpentis, in argumenti huius curvis anfractibus collocatas. Certum apud omnes esse debet et indubitatum, deo quia a nullo factus est sed ipse fecit universa, nihil ex facturis suis posse coaequari; neque enim ita quis irrationalis inveniri potest, qui putet quod conferri possit factura factori. Si ergo humana mens non solum ratione sed et naturali quodam motu, recte hanc opinionem tenet, illud dici deum, cui conferri aut exaequari nihil potest, sed quod cunctis emineat et cuncta praecellat: quomodo nomen illud quod super omnia esse creditur, recte his creditur dari, quos ad ministerium et procuracionem humanae vitae putatis esse dispositos? Sed et illud addemus: *mundus hic sine dubio factus est et est*

corruptibilis, sicut etiam postmodum latius ostendemus; interim et factum eum et corruptibilem constat. Si ergo mundus deus dici non potest, et recte non potest quia corruptibilis est, quomodo partes mundi dei nomen accipient? quod enim totus non potest esse mundus, multo magis non erit pars eius. Igitur si redeamus ad exemplum Caesaris, videte quam longe erretis. Caesari, eiusdem licet naturae hominem cuius ipse est, conferri tamen neminem licet; deo, qui hoc ipso quod a nullo factus, sed ipse fecit omnia, cuncta supereminet, conferri debere aliquem creditis? Sed Caesaris quidem nomen nulli alii audetis imponere, quia reum suum statim punit; dei vero audetis, quia reum suum punire propter poenitentiam differt?

23. Per alios item serpens ille proferre verba huiusmodi solet: Nos ad honorem invisibilis dei imagines visibiles adoramus; quod certissime falsum est. Si enim vere velitis dei imaginem colere, homini benefacientes veram in eo dei imaginem coleretis. In omni enim homine est imago dei, non in omnibus vero similitudo, sed ubi benigna anima est et mens pura. Si ergo vere vultis honorare imaginem dei, nos vobis quod verum est aperimus, ut homini qui ad imaginem dei factus est beneficiatis, honorem et reverentiam deferatis, esurienti cibum, sitienti poculum, nudo indumentum, aegro ministerium, peregrino hospitium, et in carcere posito necessaria ministretis, et hoc est quod vere deo delatum reputabitur. Haec autem in tantum ad honorem dei imaginis cedunt, ut qui ista non fecerit, contumeliam imagini divinae intulisse credatur. Quis ergo iste honor dei est, per lapideas et ligneas formas discurrere, et inanes atque exanimas figuras tanquam numina venerari, et hominem in quo vere imago dei est spernere? imo potius certi estote, quod qui homicidium facit aut adulterium, et quicquid in hominum poenam vel iniuriam geritur, in his omnibus dei imago violatur. Magna enim impietas in deum est, laedere hominem; omne ergo quod ipse pati non vis, cum facis alii, imaginem dei iniquis moeroribus foedas. Intelligite ergo, quia latentis intrinsecus serpentis est ista suggestio, quae persuadet pios vos videri posse, cum insensibilia colitis, et non videri impios, cum sensibiles et rationabiles laeditis.

24. Sed ad haec alio nobis serpens ore respondet et

dicat: Si nolebat haec esse deus, utique non erant. Non-
dum vobis dico, quomodo ad uniuscuiusque mentis probatio-
nem in hoc mundo permittuntur esse multa contraria; sed
illud est quod nunc interim convenit dici, si secundum vos
omne quod adorandum erat esse non debuit, nihil paene fu-
turum erat in hoc mundo. Quid enim est quod reliquistis,
quod non adorastis? solem, lunam, stellas, aquam, terram,
montes, arbores, lapides, homines, nihil horum est quod
non adorastis. Oportuit ergo iuxta vocem vestram nihil
horum fieri a deo, ne haberetis quod possetis adorare; sed
ne homines quidem ipsos esse oportuit, qui adorarent.
Vere hoc est quod desiderat ille qui intra vos latet serpens,
nulli vestrum parcat, nullum vult effugere de interitu; sed
non ita erit. Audite enim, quia non delinquit illud quod
adoratur, sed ille qui adorat. Iustum namque est apud deum iu-
diciū, et aliter iniuriam patientem iudicat, aliter inferentem.

25. Sed dicis, oportebat ergo eos qui adorant quod
non licet adorari, statim perimi a deo, ne et alius hoc fa-
ceret. Sed nonne es tu prudentior deo, ut ei consilia sug-
geras? scit ille quid faciat. Omnibus etenim in ignorantia
positis patientiam praestat, quia misericors et pius est, et
praevidet, quia ex impiis multi efficiuntur pii, et ex ipsis
qui impura figmenta et pollutas imagines venerantur, non-
nulli conversi ad deum, et revocantes se a peccatis et agen-
tes bona opera, perveniunt ad salutem. Sed debuimus, in-
quit, omnino nec ad cogitationem istam venire, ut haec
faceremus. Ignoratis quid est libertas arbitrii, et latet
vos quia ille vere bonus est, qui suo proposito bonus est;
qui autem necessitate retinetur in bono, bonus non potest
dici, quia non est suum quod est. Quia ergo in unoquoque
libertas est, in electione bonorum vel malorum, ipse sibi
vel praemia vel interitum quaerit. Imo, inquit, quicquid
cogitamus, deus nobis adducit ad mentem. Quid agitis o
homines? blasphematis; si enim omne quod cogitamus, ipse
nobis adducit ad mentem, ipse ergo nobis cogitationes
adulterii suggerit, et avaritiae, et blasphemiae, omnisque
luxuriae? Desinite quaeso ab huiusmodi blasphemiiis, et qui
sit deo dignus honor intelligite. Nec dicatis, ut solent
quidam vestrum, quia deus mortalium honore non indiget.
Ille quidem vere nullius indiget, sed vos debetis agnoscere,
quia vobis prodest *honor quem deo defertis*. Quid enim

tam execrabile, quam si gratiam referre nesciat homo proprio conditori?

26. Sed melius, inquit, facimus nos, qui et ipsi et omnibus cum ipso gratias agimus. In hoc subversionem salutis vestrae non intelligitis. Tale est enim hoc, quale si quis aeger ad medelam sui medicum pariter et venenarios invitet, cum illi nocere quidem possint, curare non possint, verus autem medicus venenis illorum recuset sua medicamenta miscere, ne aut perniciēs bono aut sanitas nocentibus adscribatur. Dicis, ergo indignatur aut invidet deus, si cum ipse benefaciāt, aliis gratiae referantur? Etiam si non indignetur, non vult tamen erroris auctor existere, ut sui operis beneficio inani idolo fides detur. Quid certe tam impium, tam ingratum, quam a deo beneficium consequi, et reddere lignis ac lapidibus gratiam? Propter quod expergiscimini et intelligite salutem vestram; deus enim nullius indiget, neque aliquid requirit, neque in aliquo laeditur, sed nos sumus qui aut iuvamur aut laedimur in eo quod grati, aut ingrati sumus. Nam deo quid confertur ex laudibus nostris? aut quid aufertur ex blasphemis? nisi quod deus animam sibi gratias agentem, proximam sibi et familiarem facit, ingratham vero malus possidet daemon.

27. Sed et illud scire vos volo, quod adversum huiusmodi animas non ipse deus per se ultionem profert, sed universa creatura eius insurgit et poenas de impiis sumit; et quamvis in praesenti saeculo dei bonitas aequaliter piis et impiis, mundi lucem ac terrae ministeria largiatur, tamen non absque dolore sui lucem sol impiis praebet, caeteraque elementa exhibent servitutem. Denique interdum etiam contra bonitatem conditoris, fatigata sceleribus impiorum vincuntur elementa, et inde est quod aut terrae fructus corrumpitur, aut aeris temperies temeratur, aut supra modum ardor solis incenditur, vel imbrium ac frigorū vis immensa diffunditur. Inde lues, et fames, et mortis facies diversa percurrit, festinat enim creatura in impios movere vindictam. Dei tamen bonitas reprimit eam, et ab indignatione impiorum refrenat, ac suae misericordiae obedire cogit, magis quam peccatis hominum et sceleribus inflammarī; exspectat enim patientia dei, dum in hoc corpore sunt, hominum conversionem.

28. Quod si qui ad exitum vitae in impietate perstite-

rint, tum iam discedens anima quae immortalis est, pro impietatis suae perseverantia luet poenas. Immortales namque sunt etiam impiorum animae, quas ipsi fortasse velint pariter cum corporibus suis finire; sed non ita est, perferunt enim ignis aeterni sine fine supplicia, et ad perniciem sui naturam non habent moriendi. Sed fortasse dicetis mihi: terres nos, Petre. Et quomodo vobis dicemus quae in re sunt? numquid tacentes adnunciare possumus veritatem? Quae sunt, aliter quam sunt, proferre nescimus. Quod si taceamus, causam vobis perniciosae ignorantiae nos dabimus, et satisfaciemus latenti intra vos et obsidenti sensus vestros serpenti, qui haec vobis callide suggerit, ut semper vos inimicos faciat deo. Sed nos ad hoc missi sumus, ut prodamus vobis latebras eius, et absolventes inimicitias reconciliemus vos deo, ut ad ipsum convertamini et placeatis ei in operibus bonis. Inimicitiae namque sunt homini ad deum, irrationabilis et impius sensus pravumque propositum, maxime cum videtur sibi scire aliquid et est in ignorantia. Ubi autem abiectis his eadem vobis placere coeperint quae deo placent, et eadem displicere vobis, atque ea coeperitis velle quae vult deus, tunc vere amici eius dicemini.

29. Sed fortassis aliqui ex vobis dicent: nihil curae est deo de rebus humanis, et cuius ne ad notitiam quidem possumus pervenire, quomodo ad amicitias perveniemus? Quod deus curam gerat humanarum rerum, ipsius mundi gubernatio testis est, cui sol quotidie deservit, cui imbres ministrant, cui fontes, flumina, ventique et omnia famulantur elementa, quae quanto notiora hominibus videntur, tanto curam dei esse erga homines indicant. Nisi enim potestate excelsi, nunquam potiora inferioribus ministrarent; et per hoc non solum curam deus erga homines, sed grandem quendam habere docetur affectum, quorum ministerio tam praeclara mancipavit elementa. Quod autem etiam ad amicitias dei perveniant homines, exemplo nobis sunt hi quorum precibus tantum indulgit, ut clauderet imbribus coelum cum vellent, et rursum cum peterent relaxaret; et multa alia voluntatem suam facientibus praestitit, quae non nisi amicissimis praestarentur. Sed dices: quid enim laeditur deus, si et ista colantur a nobis? Si quis vestrum honorem patri debitum, a quo plurima beneficia consequutus

est, alii deferat et alienum atque extraneum quasi patrem colat, non tibi videtur impius existere in patrem, et exhaeredatione dignissimus?

30. Alii dicunt: impium est, si non colamus ea quae nobis tradita sunt a patribus nostris, et religionem praevaramur a maioribus datam. Hac ratione, si cuius pater latro fuit, aut si cuius leno, a patribus sibi traditam consuetudinem mutare non debet, nec ad meliorem viam a paternis erroribus revocari, et impium ducitur, si quis non cum parentibus peccet, aut non cum ipsis impius perseveret. Alii dicunt: non debemus molesti esse deo, et ipsum semper aut miseriarum querelis, aut petitionumstrarum necessitatibus onerare. Quam stulta et absque omni sale responsio! Molestum deo putas, si ei pro beneficiis suis gratias agas, cui molestum non putas, si pro ipsius muneribus, lignis et lapidibus gratias referas? Et quomodo, cum forte imber longa serenitate suspenditur, omnes ad coelum oculos tendimus, et ab omnipotente deo pluviarum munera flagitamus, omnesque cum parvulis, ad deum fuis precibus, miserationes ipsius exoramus? Sed revera ingratae animae cum impetraverint, cito obliviscuntur; collectis enim messibus aut vindemiis, continuo ad surda et muta simulacra primitias frugum deferunt, et pro his quae deus concessit, in templis aut lucis vota persolvunt, et ibi sacrificia daemoniis offerunt, atque accepta gratia permutant gratiae largitorem.

31. Sed quidam dicunt: haec laetitiae gratia et ad relevandos animos instituta, et ad hoc inventa, ut humana mens aliquantulum curis et moeroribus relaxetur. Videte quomodo ipsi accusatores estis eorum quae geritis. Si haec levandi moeroris et laetitiae capiendae causa reperta sunt, quomodo in lucis et silvis invocationes daemonum fiunt? quomodo insani rotatus hominum, sectionesque membrorum, et abscisiones verendorum? quomodo in his furor rabidus concipitur? quomodo invitatur insania? quomodo mulieres sparsis crinibus furibundae iactantur? unde stridor et fremitus dentium? unde mugitus cordis et viscerum, et omnia illa quae vel simulata, vel etiam ministerio daemonum compaginata, ad terrorem stultorum et ignorantium hominum proferuntur? haec levandi animi gratia fiunt, an *potius* opprimendi? Nondum sentitis neque intelligitis, la-

tentis intra vos serpentis haec esse consilia? qui vos per irrationabiles errorum suggestiones a ratione veritatis abducit, ut vos libidinis et concupiscentiae ac totius dedecoris servos teneat ac ministros.

32. Sed ego clara vos omnes praedicationis voce contestor, quod e contrario religio dei ad sobrietatem vos revocat et pudicitiam, a luxuria ac furore iubet esse continentes, et per patientiam ac mansuetudinem rescicare lapsus iracundiae, propriis esse contentos, et virtute parsimoniae, ne egestate quidem compulsos aliena diripere, sed in omnibus servare iustitiam, ab idolorum vos immolatione penitus remove; per haec enim invitatis daemones ad vosmetipsos, et introeundi eis aditum sponte praebetis, et ex hoc iam vel furoris causas vel illiciti amoris accipitis.

33. Hinc omnis impietatis origo descendit, hinc homicidia, adulteria, furta, et seminarium malorum omnium flagitiorumque concipitur, dum profanis libaminibus et odoribus indulgetis, ac locum dominandi in vos et ius quodammodo obtinendi malignis spiritibus datis. Ingressi enim sensus vestros, quid nisi quae libidinis, quae iniustitiae, quae crudelitatis sunt operentur, et ad omnia vos quibus ipsi delectantur, subigant obedire? permittente revera hoc deo pati vos ab eis iusto quodam iudicio, ut ex ipso dedecore actuum sensuumque vestrorum intelligatis, quam indignum sit daemonibus et non deo esse subiectos. Hinc et ad indecoros et foedos actus per amicitias daemonum pervenitur; hinc usque ad ipsius vitae perniciem vel per flammam libidinis acceditur, vel per iracundiae rabiem aut nimietatem tristitiae pervenitur, ut saepe notum est etiam manus sibi intulisse nonnullos; quod ut diximus, iusta quaedam dei sententia fieri ab his non prohibetur, ut et quibus se subdiderint intelligant, et quem deseruerint recognoscant.

34. Sed dicet aliquis, passiones istae interdum accidunt etiam his qui deum colant. Non est verum; etenim nos illum dei dicimus esse cultorem, qui voluntatem dei facit et legis praecepta custodit. Apud deum enim non ille qui apud homines Iudaeus dicitur, Iudaeus est, neque qui gentilis vocatur, ille gentilis est, sed qui deo credens legem impleverit ac voluntatem eius fecerit, etiamsi non sit circumcisis. Verus dei cultor est is, qui non solum

ipse a passionibus liber est, verum et alios ab eis liberos reddit, etiamsi sint ita graves ut montibus coequantur; per fidem qua credit deo, transfert eas, sed et montes vere cum arboribus suis, si necesse sit, per fidem transfert. Qui autem videtur quidem colere deum, sed neque fide plena neque operibus mandatorum munitur, sed est peccator, pro peccatis locum dedit in semetipso passionibus, quae ad poenam peccantium constitutae sunt a deo, ut ab eis per illata supplicia exigant debita peccatorum, et purgatiores eos ad iudicium illud omnium generale perducant, si tamen castigationem eorum non deserat fides. Nam infidelium castigatio in praesenti vita iudicium est, quo alieni exsistere incipiunt a futuris bonis; deum vero colentium castigatio cum pro peccatis quae acciderint eis infertur, commissi ab eis exigit debitum, ut praevenientes iudicium in praesenti saeculo peccati debitum solvant, et liberentur vel ex parte media ab aeternis, quae illic praeparatae sunt, poenis.

35. Sed haec ita esse non recipit, qui non credit futurum esse iudicium dei, et ob hoc praesentis saeculi voluptatibus obligatus, ab aeternis excluditur bonis. Et ideo nos non negligimus praedicare vobis, quae saluti vestrae scimus esse necessaria, et qui sit verus dei cultus ostendere, ut credentes deo per opera bona possitis una nobiscum futuri saeculi haeredes exsistere. Quod si nondum apud vos certum est, vera esse quae dicimus, interim pro hoc primo non debetis aegre accipere et infesti esse, quia quae putamus bona, haec vobis adnuntiamus, et quod nobis salutare esse credimus, haec etiam vobis conferre non invidemus, omni ut dixi, studio laborantes, quo cohaeredes vos bonorum, quae ipsi nobis eventura credimus, habeamus. Utrum autem pro certo vera sint quae adnuntiamus vobis, non aliter scire poteritis, nisi ut obediētes his quae mandantur, ipso rerum exitu et beatitudinis certissimo fine doceamini.

36. Et ideo etiamsi latens intrinsecus serpens sensus vestros mille depravandi artibus occupet, et impedimenta mille subiiciat, quibus a salutari doctrina vestrum declinet auditum, eo magis obsistere ei debetis, et spretis eius suggestionibus ad audiendum a nobis verbum suscipiendamque doctrinam frequentius convenire, quia nemo potest discere aliquid qui non docetur. Cumque haec dixisset, iussit sibi

eos qui languoribus vel daemonibus urgebantur offerri, et imposuit eis manus cum oratione, atque ita turbas dimisit, admonens ut ad audiendum verbum diebus quibus inibi demoraturus esset, frequentarent. Igitur ubi turbae abscessere, Petrus aquis quae in horto fluebant corpus diluens una cum caeteris volentibus, humi sterni iussit sub arbore quadam cuius umbra erat plurima, et recumbere nos secundum ordinem apud Caesaream statutum praecepit. Atque ita cibo sumto, Hebraeorum ritu gratias agens deo, quia adhuc aliquantulum diei supererat, iubet nos de quibus velimus percontari. Cumque essemus omnes cum eo viginti, unicuique de quo quaerere voluit explanavit, quorum singula quaeque libellis comprehensa tibi ante iam misi. Vespere autem iam facto ingressi hospitium cum ipso, suis quique locis requievimus.

Libër sextus.

1. Ubi vero rarescentibus tenebris primum dies coepit proferre crepusculum, Petrus orationis gratia hortum ingressus, et inde egrediens atque ingrediens velut excusare nobis videbatur, quod tardius solito evigilans venisset ad nos. Aiebat ergo: Ubi veris tempus longiorem fecerit diem, necesse est ut nox brevior fiat; siquis ergo studiorum causa noctis aliquid occupare desiderat, non in omni tempore easdem horas observare debet ad vigilandum, sed eadem temporis spatia, sive brevior sive longior sit nox, dormiendo consumere et curare magnopere, ne praesumens ex his spatiis quae habere ad studendum solet, addat somno et vigilandi tempus imminuat. Observandum namque et illud est, ne forte si nondum decoctis cibis interrumpatur somnus, indigestum corpus adgravet mentem, et crudos adhuc exhalans spiritus interiorem sensum confusum reddat ac turbidum. Rectum ergo est ut competenti etiam pars

ista quiete foveatur, quo possit sufficienter his quae sibi debentur corpus expletis, iustum in reliquis menti exhibere ministerium.

2. Et cum haec dixisset, plurimis iam consueto in horti loco ad audiendum congregatis processit Petrus, et salutatis ex more turbis dicere hoc modo coepit: Quoniam quidem, sicut terra a cultore neglecta spinas et tribulos necessario producit, ita sensus vester longi temporis incuria, multas et noxias opiniones rerum et intelligentias falsae scientiae germinavit; opus est nunc multa diligentia ad excolendum rus mentis vestrae, ut id sermo veritatis, qui est verus et diligens cordis colonus, assiduis excolat disciplinis. Vestrum ergo est praebere ei obedientiam, et occupationes ac sollicitudines superfluas amputare, ne bonum verbi semen enecet noxium germen. Potest enim fieri, ut multi temporis negligentiam brevis et assidua reparet diligentia; incertum namque est uniuscuiusque vitae tempus, et ideo festinandum est ad salutem, ne forte cunctantem mors repentina praeveniat.

3. Et ob hoc acrius intendendum est, ut dum est temporis spatium, collecta malae consuetudinis vitia resecentur. Quod non aliter facere poteritis, nisi ut irascamini quodammodo adversum vosmetipsos pro his, quae inutiliter gessistis ac turpiter. Haec enim est iusta et necessaria iracundia, qua unusquisque in his quibus erravit et perperam gessit, indignatur et semetipsum incusat, ex qua indignatione accenditur in nobis ignis quidam, qui velut agro sterili immissus, consumtis et excoctis radicibus pessimae voluptatis, bono semini verbi dei foecundiores cordis praeparat glebam. Puto autem quod satis dignas habeatis causas iracundiae, ex quibus iustissimus ignis iste coalescat, si consideretis in quantos vos errores deduxit ignorantiae malum, quantosque lapsus et quanta praecipitia ad peccandum dedit, a quantis vos bonis abstraxit et in quae praecipitavit mala, et quod est super omnia gravius, quod vos in futuro saeculo aeternis poenis obnoxios fecit. Nonne pro his omnibus, ubi vobis veritatis lumen obfulsit, ignis iustissimae indignationis accenditur et iracundiae deo placitae intra vos consurgit incendium? quo consumatur et radicitus intereat omne germen, si quod forte intra vos malae concupiscentiae pullulavit.

4. ¹⁾ Unde et ipse qui misit nos, cum venisset et omnem mundum vidisset ad malitiam declinasse, non continuo pacem ei in erroribus posito dedit, ne eum confirmaret in malis, sed ignorantiae eius ruinis scientiam veritatis opposuit, ut si forte resipiscerent et lumen veritatis adspicerent, deceptos se et in praecipitia erroris abstractos merito dolerent, et iracundiae salutaris ignem adversum deceptricem sui conciperent ignorantiam. Ob hoc itaque dicebat: ²⁾ Ignem veni mittere in terram, et quam volo ut accendatur. Est ergo pugna quaedam, quae gerenda nobis est in hac vita; sermo enim veritatis et scientiae necessario separat homines ab errore et ignorantia, sicut saepe vidimus putrefactas et emortuas corporis carnes, a connexionem viventium membrorum ferro secante separari. Tale ergo aliquid est quod agit veritatis agnitio; necesse est enim ut salutis causa filius, verbi gratia qui sermonem receperit veritatis, a parentibus separetur incredulis, aut rursum pater separetur a filio, aut filia a matre. Et hoc modo inter propinquos et consanguineos credentes atque incredulos, scientiae et ignorantiae veritatisque et erroris pugna consurgit. Et ob hoc iterum dicebat qui nos misit: ³⁾ Non veni pacem mittere in terram sed gladium.

5. Quodsi dicit aliquis, et quo modo iustum videtur separari a parentibus? audi quo modo: quia si cum ipsis in errore permaneant, neque illis proderunt, et ipsi cum illis pariter interibunt. Iustum igitur et valde iustum est, separari eum qui salvari vult, ab eo qui non vult. Sed et illud adverte, quia non ex illis qui rectius intelligunt venit ista separatio, illi enim volunt esse pariter et prodesse eis et docere meliora, sed est istud proprium ignorantiae vitium, ut confutantem se veritatis lucem non ferat habere de proximo, et ideo ex illis ista nascitur separatio. Nam qui scientiam veritatis accipiunt, quia bonitatis plena est, tanquam a bono deo datam cupiunt eam si fieri potest cum omnibus habere communem, etiam cum his qui oderunt eos et persequuntur; sciunt enim, quia peccati ipsorum causa ignorantia est. Propterea denique ipse magister, cum ab

¹⁾ Quae cap. 4 — 14. in edd. leguntur, desunt in codd. mss. Lipss.

²⁾ Luc. 12, 49.

³⁾ Matth. 10, 34.

his qui ignorabant eum duceretur ad crucem, orabat patrem pro interfectoribus suis et dicebat: ¹⁾ Pater remitte eis peccatum, nesciunt enim quid faciunt. Imitantes quoque discipuli magistrum, etiam ipsi cum paterentur, similiter pro interfectoribus suis orabant. Quod si disciplina nobis est, orare etiam pro interfectoribus et persecutoribus nostris, quomodo non etiam parentum et propinquorum persecutiones ferre, et pro conversione eorum orare debemus?

6. Tum deinde etiam illud diligentius consideremus, quae sit nobis causa parentes diligendi. Pro eo, inquit, quod vitae nostrae videntur auctores. Auctores quidem vitae nostrae parentes non sunt, sed ministri; non enim vitam praebent, sed ingrediendi nobis ad hanc vitam exhibent ministerium, auctor autem vitae unus et solus est deus. Si ergo auctorem vitae diligere voluerimus, illum nobis sciamus esse diligendum. Sed illum, inquit, cognoscere non potuimus, istos autem et novimus et in affectu habemus. Esto, non potueris cognoscere quid sit deus, quid tamen non sit deus perfacile scire potuisti. Nam quomodo latere potuit hominem quod lignum, aut lapis, aut aes, vel alia huiusmodi materia deus non sit? Quodsi in his quae facile deprehendere potuisti, animum ad discutiendum noluisti intendere, certum est quia in agnitione dei impediti estis non impossibilitatis sed ignaviae vitio, nam si voluissetis, ex his ipsis inutilibus simulacris profecto accepissetis intelligentiae viam.

7. Certum est enim quia per ferrum facta sunt simulacra, ferrum vero per ignem confectum est, qui ignis aqua extinguitur, aqua autem per spiritum movetur, spiritus autem a deo initium habet. Sic enim dicit Moyses propheta: ²⁾ In principio fecit deus coelum et terram, terra autem erat invisibilis et incomposita, et tenebrae erant super abyssum, et spiritus dei erat super aquas. Qui spiritus iussu dei, quasi ipsa conditoris manus lucem separavit a tenebris, et post illud invisibile coelum istud visibile produxit, ut superiora quidem habitaculum faceret angelis, inferiora vero hominibus. Propter te ergo dei iussu, aqua quae erat super faciem terrae secessit, ut terra tibi produceret fructus, cui etiam humorum venas latenter inseruit, ut tibi ex ea

¹⁾ *Luc. 23, 34.*

²⁾ *Gen. 1, 1. 2.*

profluerent fontes et flumina. Propter te producere iussa est animantia, et omnia quae tuo usui voluntatique servirent. Aut non propter te venti spirant, ut ex ipsis concipiens fructus tibi terra parturiat? Non propter te imbres profluant et tempora vicissitudines mutant? Non propter te sol oritur et occidit et mutationes luna perpetitur? Propter te mare exhibet famulatum suum, ut tibi ingrato cuncta subiaceant. Nonne pro his omnibus iusta erit ultionis poena, quia horum omnium largitorem, quem ante omnia et agnoscere et venerari debuistis, solum prae caeteris ignorastis?

8. Sed et nunc eisdem vos ad intelligentiam viis duco; videtis etenim quod omnia gignuntur ex aquis, aqua vero per unigenitum ex initio facta est, unigeniti vero omnipotens deus caput est, per quem tali ordine, quo supra diximus, pervenitur ad patrem; cum autem perveneris ad patrem, agnosces hanc esse voluntatem eius, ut per aquas quae primae creatae sunt, denuo renascaris. Qui enim regeneratus fuerit per aquam, bonis operibus adimpletis haeres efficitur eius a quo in incorruptione regeneratus est. Propter quod paratis animis accedite quasi filii ad patrem, ut peccata vestra diluantur et causa eorum sola ignorantia fuisse probetur apud deum. Nam si post agnitionem horum permanetis in incredulitate, vobis iam perditionis vestrae causa et non ignorantiae reputabitur. Nec putes quod etiamsi omnem pietatem colas omnemque iustitiam, baptismum vero non accipias, spem possis habere apud deum; imo potius maiore poena dignus erit qui bona opera non bene operatur, confertur enim meritum homini ex bonis gestis, sed si ita gerantur sicut deus iubet. Deus autem iussit omnem colentem se baptismo consignari, quod si tu reniteris et tuae voluntati magis quam dei obtemperas, contrarius sine dubio et inimicus es voluntati eius.

9. Sed dices fortasse: Quid confert aquae baptismus ad dei cultum? Primo quidem, quia quod deo placuit impletur; secundo, quia regenerato ex aquis et deo renato, fragilitas prioris nativitatis, quae tibi per hominem facta est, amputatur, et ita demum pervenire poteris ad salutem; aliter vero impossibile est. Sic enim nobis cum sacramento verus propheta testatus est, dicens: ¹⁾ Amen dico

¹⁾ Ioh. 3, 5.

vobis, nisi quis denuo renatus fuerit ex aqua, non introibit in regna coelorum. Et ideo adcelerate, est enim in aquis istis misericordiae vis quaedam, quae ex initio ferebatur super eas, et agnoscit eos qui baptizantur sub appellatione triplicis sacramenti, et eripit eos de suppliciis futuris, quasi donum quoddam offerens deo animas per baptismum consecratas. Confugite ergo ad aquas istas, solae sunt enim quae possint vim futuri ignis exstinguere, ad quas qui moratur accedere, constat in eo infidelitatis adhuc idolum permanere, et ab ipso prohiberi ad aquas quae salutem conferunt properare. Sive enim iustus sis sive iniustus, baptismus tibi per omnia necessarius est. Iusto quidem, ut adimpleatur in eo perfectio et regeneretur deo; iniusto vero, ut peccatorum quae gessit in ignorantia remissio concedatur. Omnibus ergo festinandum est sine mora renasci deo, quia incertus est uniuscuiusque exitus vitae.

10. Cum autem regeneratus fueris per aquam, ex operibus bonis ostende in te similitudinem eius, qui te genuit patris. Agnovisti enim deum, honora patrem; honor autem eius est, ut ita vivas sicut ipse vult. Vult autem ita vivere, ut homicidium, adulterium nescias, odium, avaritiam fugias, iram, superbiam, iactantiam respuas, et exsecreris invidiam, caeteraque his similia penitus a te ducas aliena. Est sane propria quaedam nostrae religionis observantia, quae non tam imponitur hominibus, quam proprie ab unoquoque deum colente causa puritatis expetitur. Castimoniae dico causa, cuius species multae sunt; sed primo ut observet unusquisque, ne menstruatae mulieri misceatur, hoc enim exsecrabile ducit lex dei. Quod etsi lex de his non admonuisset, nos ut canthari libenter volveremur in stercore? Debemus amplius aliquid habere animalibus, utpote rationabiles homines et coelestium sensuum capaces, quibus summi studii esse debet, ab omni inquinamento cordis conscientiam custodire.

11. Bonum est autem et puritati conveniens, etiam corpus aqua diluere. Bonum vero dico, non quasi principale illud in quo mens purificatur, sed quod sequela sit illius boni hoc in quo caro diluitur. Sic enim et magister noster quosdam pharisaeorum et scribarum, qui videbantur esse caeteris meliores et a vulgo separati, increpabat, dicens eos hypocritas, quia ea solum quae hominibus videbantur,

purificabant, corda vero quae solus deus adspicit, inquinata relinquebant et sordida. Ad quosdam ergo ex ipsis, non ad omnes dicebat: ¹⁾ Vae vobis scribae et Pharisei hypocritae, quia mundatis calicis et paropsidis quod deforis est, intus autem plena sunt sordibus. Phariseae caece, emunda prius quod intus est, et quod deforis est erit mundum. Vere enim si mens mundetur luce scientiae, cum ipsa fuerit munda ac splendida, tunc etiam eius qui deforis est hominis ipsa necessario curam gerit, id est carnis suae, ut et ipsa purificetur. Ubi autem ista quae deforis est purificatio carnis negligitur, certum est ibi neque de puritate mentis, ac munditia cordis curam geri. Ita ergo fit, ut is quidem qui intrinsecus mundus est, mundetur sine dubio et extrinsecus, non semper autem is qui mundatur extrinsecus, etiam intrinsecus mundus est, videlicet cum agit haec ut omnibus placeat.

12. Sed et illa species castimoniae observanda est, ut ne passim et libidinis solius caussa foeminis coeatur, sed posteritatis reparandae gratia. Quae observantia cum in nonnullis etiam pecudibus inveniatur, pudoris est, si non ab hominibus rationabilibus et deum colentibus observetur. In tantum autem castimonia verum dei cultum tenentibus, per has quas supra diximus aliasque horum similes species conservanda est, ut etiam apud eos qui a diabolo adhuc in erroribus detinentur, attentius observetur; est enim apud illos nonnulla observantia castimoniae. Quid ergo, quod errantes custodiebatis, hoc non observabitis emendati?

13. Sed fortasse dicet aliquis vestrum: Oportet ergo nos omnia, quae fecimus dum coleremus idola, custodire? Non omnia; sed quaecunque bene fiebant, haec etiam nunc convenit observare, quia si quid recte fit ab his qui in errore sunt, certum est id a veritate sumtum. Quia et si quid in vera religione non recte fit, non est dubium quin ab errore mutuatum sit; bonum namque etiamsi ab errantibus gestum fuerit, bonum est, et malum etiamsi ab his qui veritatem sequuntur gestum fuerit, malum est. Aut numquid ita desipiemus, ut si videamus eum qui idola colit esse sobrium, nos qui deum colimus, sobrii esse recusemus, ne eadem facere, quae ille qui colit idola, videamur? Non ita

¹⁾ Matth. 23, 25. 26.

est, sed sit nobis studium, ut si illi qui errant, homicidium non faciunt, nos ne irascamur quidem; et si illi adulterium non admittunt, nos ne concupiscamus quidem alienam mulierem; si illi amant proximos suos, nos diligamus etiam inimicos nostros; si illi mutuo dant his qui habent unde reddant, nos etiam his demus a quibus recipere non speramus. Et per omnia nos qui aeterni saeculi haecreditatem speramus, debemus praecellere eos qui praesens tantum saeculum norunt, scientes, quia si opera illorum nostris operibus collata, in die iudicii similia inveniantur ac paria, confusio nobis erit, quod aequales invenimur in operibus his qui propter ignorantiam condemnantur, et nullam spem futuri saeculi habuerunt.

14. Et vere digna confusio est, ubi nihil amplius gessimus ab his quibus amplius intelleximus. Quod si confusio nobis erit aequales eis inveniri in operibus bonis, quid erit nobis, si inferiores nos ac deteriores examinatio futura reperiatur? Audite ergo quomodo de his nos ipse verus propheta docuerit; ad eos enim qui negligunt audire verba sapientiae, ita ait: ¹⁾ Regina austri surget in iudicio cum generatione hac et condemnabit eam, quia venit a finibus terrae audire sapientiam Salomonis, et ecce plusquam Salomon hic, et non audiunt. Ad eos vero qui de malis actibus gerere poenitentiam detrectabant, ita ait: ²⁾ Viri Ninivitae surgent in iudicio cum generatione hac et contemnabunt eam, quia poenitentiam egerunt in praedicatione Ionae, et ecce plus quam Iona hic. Vides ergo quomodo eos qui erudiebantur ex lege, adductis ad exemplum illis qui ex gentili ignorantia veniebant, et ostendens eos nec illis aequales esse qui in errore positi videbantur, ex ipsa tantum comparatione condemnat. Ex quibus omnibus sermo quem proposuimus adprobatur, ut castimonia, quae aliquatenus etiam ab his qui in errore sunt positi custoditur, multo purius et attentius per singulas quasque, sicut supra ostendimus, species a nobis qui veritatem sequimur teneatur, eo magis quo apud nos observantiae eius praemia aeterna posita sunt.

15. Haec et his similia cum dixisset, turbas dimisit, et ex more cum familiaribus suis cibo sumto quievit. Hoc

¹⁾ Matth. 12, 42. Luc. 11, 31.

²⁾ Luc. 11, 32. Matth. 12, 41.

autem modo per tres continuos menses cum verbum dei doceret et plurimos converteret ad fidem, ad ultimum ieiunare me iussit, et post ieiunium in fontibus qui contigui habentur mari, perennis aquae mihi baptismum dedit. Cumque pro regenerationis gratia divinitus mihi collata, feriatum cum fratribus laeti egissemus, Petrus eos qui ad praecedendum fuerant ordinati, proficisci Antiochiam iubet atque ibi tres alios exspectare menses. Quibus profectis, ipse eos qui fidem domini plene receperant, deducens ad fontes quos mari contiguos supra diximus baptizavit, et eucharistiam frangens cum eis, Maronem qui eum hospitio receperat perfectum iam in omnibus, constituit eis episcopum, et duodecim cum eo presbyteros, simulque diaconos ordinat. Instituit etiam ordinem viduarum atque omnia ecclesiae ministeria disponit, universosque admonet Maroni episcopo in omnibus quae praeceperet obedire. Et ita cunctis competenter dispositis, cum trium mensium tempus fuisset expletum, valedicentes his qui erant apud Tripolim, Antiochiam proficiscimur.

Liber septimus.

1. Egressi tandem etiam Tripolim Phoenicis urbem, primam in Ortosiade haud procul a Tripoli fecimus mansionem, ubi sequenti quoque die remorati, quia omnes paene qui domino crediderant, dum divelli a Petro nequeunt, illo usque sequati sunt; inde Antharadum venimus. Sed quod multi nos comitarentur, ait Petrus ad Nicetam simul atque Aquilam: Quoniam quidem plurimae fratrum turbae nobiscum sunt, et ingredienti singulas quasque urbes non parum invidiae contrahimus, videtur mihi providendum, ut neque ipsis ingratum sit si prohibeantur sequi, neque nobis pompae alicuius excitet malignus invidiam. Censeo itaque te Nicetam atque Aquilam praecedere nos cum ipsis, ita ut etiam vos in duas partes *divisam multitudinem* ducatis, ut sparsim

magis quam sub una congregatione iter agentes, singulas quasque introeamus gentium civitates.

2. Scio autem quia triste vobis videtur, quod videmini a me duorum saltem dierum spatio separari; credite mihi, quia qua mensura diligitis me, decuplo amplior mihi quoque erga vos affectus est, sed si pro affectu, quem adinvicem gerimus, non faciamus quae convenientia et honesta sunt, irrationabilis huiusmodi amor videbitur. Et ideo nequaquam titulo caritatis imminuto, quae utilia videntur ac necessaria procuremus, maxime cum nullus dies possit intercedere, quo non disputationibus meis interesse possitis. Per singulas enim quasque nobiliores provinciarum civitates proposui, sicut etiam vos scitis, ternis docendi gratia residere mensibus. Nunc ergo Laodiciam, quae est urbs proxima, praecedite me, et ego post biduum aut triduum quantum ad propositum meum spectat, insequar vos. Oppere mini autem me ad proximum portae civitatis stabulum, et inde iterum similiter, cum dies ibi aliquot transegerimus, praecedetis me ad ulteriores civitates; et hoc vos facere per singulas cupio, declinandae quantum in nobis est invidiae gratia, et ut fratres qui nobiscum sunt, vestri providentia per singulas civitates parata invenientes hospitia, minus vagari videantur.

3. Haec dicente Petro necessario adquiescunt dicentes: Non valde nos contristat hoc agere quia a te iubemur, qui omnia et bene agere et bene consulere per Christi providentiam electus es, sed et una die aut si multum biduo, quamvis grande sit, in hoc omni spatio non videre dominum nostrum Petrum, tamen tolerabile est. Consideramus enim quid patiantur illi duodecim fratres nostri, qui praecedunt nos, et mensem paene integrum ex tribus mensibus, quibus per unamquamque urbem resides, tanto bono auditus tui visionisque fraudantur. Ut ergo iubes, quia recte omnia iubes, agere non morabimur. Et his dictis praecessere, acceptis mandatis, ut extra urbem adloquerentur fratres qui secum iter agebant, ne constipati et quasi cum tumultu, sed sparsim et in binos divisi ingrediantur civitates.

4. Verum ubi illi profecti sunt, ego Clemens valde gavisus sum quod me secum esse fecit, et aio ad eum: Deo gratias ago, quod me non praemisisti cum aliis, nam tristi-

tia interissem. Tum Petrus: Et quid fiet, inquit, si necessitas exegerit mitti te aliquo doctrinae gratia, separatus a me pro utilitate morieris? nec tibi metipsi imperabis ferre patienter quae necessitas imposuerit? aut ignoras, quia amici semper simul sunt, et licet corporibus separentur memoria tamen iunguntur? sicut e contrario nonnulli corporibus una positi, animis dividuntur.

5. Et ego respondi: non putes mi domine, haec me irrationabiliter pati, sed certa et caussa et ratio est huius erga te affectus mei. Te enim solum pro omnibus meis affectibus habeo, pro patre, pro matre, pro fratribus; super haec autem omnia est, quod mihi salutis caussa et agnoscendae veritatis tu solus existis. Sed et illud non mihi in postremo habetur loco, quod iuvenilis aetas quae in me est, concupiscentiarum insidiis subiacet, et vereor esse sine te, cuius sola praesentia omnis luxuria quamvis ratione careat, erubescit; licet confidam de misericordia dei, quod etiam sensus meus ex his quae per doctrinam tuam concepit, aliud iam aliquid ad cogitationem recipere non possit. Praeterea memini te apud Caesaream dixisse, ut si quis vult me salva pietate comitari, comitetur. Salva autem pietate dicebas, ut neminem contristaret cui secundum deum deberet adhaerere, verbi gratia, ne uxorem fidelem relinqueret vel parentes vel alias huiuscemodi personas, a quibus ego valde liber sum et ideo aptus ad sequendum te; atque utinam mihi concedas ut tibi etiam servi ministerium exhibeam.

6. Tum Petrus ad haec ridens ait: Et quid putas Clemens, quod non te ipsa necessitas mihi faciat servum? Nam quis mihi poterit alius sternere sindones et stragula pulcra componere? Quis servare anulos et indumenta quae assidue mutare debeam, praeparabit? Quis etiam cocis imperabit et diversa atque electa pulmenta providebit, quae arte scitissima et varia praeparentur, et omnia illa quae hominibus molliter institutis, imo potius cupiditati eorum velut immanissimae cuidam bestiae iniustis quaesita sumtibus convectantur? Sed fortasse quamvis mecum positus videaris, non agnoveris vitam meam; panis mihi solus cum olivis et raro etiam cum oleribus in usu est, indumentum autem hoc est mihi quod vides, tunica cum pallio, et haec habens, aliud nihil requiro. Hoc mihi sufficit, quia mens mea non

ad haec praesentia, sed ad illa quae aeterna sunt adspicit, et ideo nihil me rerum praesentium visibiliumque delectat. Unde tuum quidem erga me bonum animum amplector et miror, ac te magis laudo, quo modo cum sis vir ex consuetudine multae abundantiae veniens, tam cito transferre et aptare te potueris ad hanc vitam nostram, quae solis necessariis utitur. Nos enim a puero, id est, ego et frater germanus meus Andreas non solum orphani, sed et valde pauperes crevimus et necessitate operarii esse consuevimus, unde et nunc facile vexationes itinerum ferimus. Sed potius si mihi adquiesceres et permitteres, ego magis homo operarius, facilius tibi possem servi implere ministerium.

7. At ego haec audiens contremui, et lacrimae mihi continuo proruperunt, quod talem mihi sermonem dixerit vir tantus, quo omnis mundus habetur inferior. Tum ille lacrimantem me videns, causam percontatur. Cui ego respondi: Quid tantum in te peccavi ut me tali sermone onerares? Et Petrus: Si malum est, inquit, quod dixi ut serviam tibi, tu prior peccasti hoc mihi dicendo. Et ego: Non est, inquam, simile; me enim decet hoc tibi facere, tu autem qui dei summi praeco ad salvandas animas hominum missus es, grave est ut hoc mihi dicas. Et Petrus: Adquiescerem tibi, inquit, nisi dominus noster qui ad salutem totius mundi venit, et qui erat omni creatura nobilior, servire passus esset, ut nos suaderet, non erubescere fratribus nostris servorum exhibere ministerium. Tum ego: Si puto quod possim te vincere, valde stultus sum; veruntamen ago gratias providentiae dei, quod parentum loco habere te merui.

8. Tum Petrus: Nemo enim, inquit, vere ex genere tibi superest? Respondi: Sunt quidem multi potentes viri ex Caesaris prosapia venientes; nam patri utpote propinquo suo et una educato, nobilis adaeque familiae Caesar ipse iunxit uxorem, ex qua duos geminos ante me filios suscepit, non valde ut aiebat pater, sibi invicem similes, ego enim eos non adeo sciebam. Sed ne matris quidem valde memor sum, sed quasi per somnium ita tenuiter vultus eius speciem recolo. Mater ergo mea Matthidia, pater Faustinianus vocitatus est, fratrum autem meorum alter Faustinus, alter Faustus dicebatur. Interea cum ego quinque vixdum essem annorum, mater sicut a patre didici somnium vidit, quo mo-

neretur, nisi cum duobus filiis suis geminis confestim urbem fuisset egressa et abfuisset annis decem, ipsam pariter cum liberis, interitu exitiabili perituram.

9. Tum pater, qui tenere diligeret filios, adiunctis servis et ancillis ac sumtibus sufficienter praebitis, navi impositos cum matre filios Athenas mittit erudiendos, me sibi solum filium ad solatium retinens et in hoc quidem gratias agens, quia non etiam me imperavit somnium pariter cum matre discedere. Anno autem completo pater misit ad eos Athenas homines et sumtus, scire simul cupiens quid agant, nec tamen redeunt qui missi sunt. Tertio rursus anno moestissimus pater mittit alios cum pecuniis, qui quarto anno regressi nunciant neque matrem se neque fratres vidisse, sed neque Athenas eos omnino pervenisse, neque usquam alicuius saltem qui cum ipsis fuerant vestigium repertum.

10. Pater haec audiens et multa tristitia obstupefactus, nesciens quo tenderet aut ubi quaereret, una mecum descendit ad portum et requirere a nautis coepit, sicubi aliquis eorum vidisset aut audisset aliquando ante quatuor annos corpus mulieris cum duobus parvulis eiectum. Cum multi multa dicerent, nec aliquid nobis rati elucesceret tam immensum pelagus perscrutantibus, pro multo tamen affectu pater quem erga suos gerebat, pascebatur vanis spebus, donec visum est ei, ut me sub procuratoribus ordinatum Romae relinqueret, annorum cum essem duodecim, et ipse pergeret ad requirendum. Flens itaque descendit ad portum, et navem conscendens profectus est. Ex eo usque in hodiernum neque literas eius accepi, neque si vivat aut defunctus sit novi. Sed magis suspicor, quia et ipse obierit aut tristitia victus aut naufragio; anni etenim viginti elapsi sunt quibus haec geruntur, et ne nuncius quidem de eo ad me aliquis venit.

11. Petrus haec audiens ex affectu lacrimas fudit, et ad eos qui aderant familiares ait: Haec si quis in dei cultu positus pertulisset quae huius pertulit pater, statim homines religioni adscriberent aerumnarum causam; quae cum accidunt miseris gentilibus, malorum causam fato adscribunt. Miseros autem dico eos, quia et hic vexantur erroribus et ab spe futura fraudantur; dei cultores cum haec

patientur, ad purgationem peccatorum cedit eis, quod perferunt patienter.

12. Post haec dicta unus ex adstantibus Petrum rogare coepit, ut die crastina maturius ad insulam proximam quae sex non amplius stadiis aberat, Aradum nomine pergeremus, videndi in ea gratia mirum aliquod opus, columnas viteas magnitudinis immensae. Cui Petrus ut erat clementissimus adquiescit, sed monuit nos, cum navem descendissemus, non una omnes concurrere ad videndum; nolo enim inquit, notari vos a turba. Cum ergo die postera navi sub momento horae venissemus ad insulam, continuo ad locum in quo erant columnae mirabiles, properamus. Erant autem in aede quadam positae, in qua Phidiae opera permagnifica habebantur, quibus intento unusquisque nostrum detinebatur adspectu.

13. Petrus vero ubi solas columnas miratus est viteas, nequaquam raptus picturae gratia, egressus vidit pro foribus mulierculam quandam stipem ab introeuntibus deposcentem, quam attentius considerans ait: Dic mulier, quod tibi membrum corporis deest, quod huic te iniuriae subiecisti ut stipem petas, et non potius manibus tuis quas a deo accepisti operans cibum quaeras? At illa suspirans ait: Utinam mihi quidem essent manus quae moveri possent, nunc autem species tantum servata est manuum, nam ipsae sunt emortuae, et meis morsibus debiles et sine sensu redditae. Et Petrus: Quae, inquit, fuit caussa, ut hoc tibi tantum mali ipsa conferres? Ignavia, inquit, nec aliud quidquam; si enim fuisset in me aliquid virtutis, potui vel praecipitio uti vel profundo maris iniicere memetipsam, et finem dare doloribus meis.

14. Tum Petrus: Ecquid putas, ait, mulier, quod qui semetipsos perimunt, a suppliciis liberantur? nisi quia maioribus subiacent poenis animae eorum qui sibi ipsis intulerint manus. At illa: Utinam, inquit, istud mihi certum fieret, quia vivunt animae in inferno, libenter amplecterer etiam poenas ferre mortis illatae, tantum ut dulces mihi natos horam saltem unam viderem. Et Petrus: Quid tantum istud est, quod te tam gravi afficit tristitia, scire velim. Si enim doceres me caussam, possem tibi et ego evidenter ostendere, o mulier, quod in inferno vivant animae, et pro

praecipitio vel profundo possem tibi dare medicamentum aliquod, ut sine cruciatu valeas vitam finire.

15. Tunc mulier promissione hac gratanter accepta coepit dicere: Genus quidem mihi et patria quae sit, nec credi facile, nec dici necessarium puto, sed causam tantum sufficit doloris exponere, cur morsibus meis meas ipsa debiles reddiderim manus. Ego generosis orta parentibus et potentis adaeque viri sortita matrimonium, duos suscepi geminos liberos et post hos unum alium. Sed frater viri mei illicito in me amore vehementer exarsit, mihi autem cum super omnia cura esset pudicitiae, et neque tanto sceleri adquiescere neque viro vellem flagitium fratris aperire, cogitavi quatenus et ego impolluta evaderem, et fratrem inimicum et hostem non facerem fratri, ne genus omne quod erat nobilis familiae, in opprobrium darem. Patria ergo et urbe cum duobus meis geminis discedere statui, donec incestus amor conquiesceret, quem forte praesentiae meae palparet et inflammaret adspectus; alius sane filius quatenus patri maneret ad solatium, cogitavi.

16. Sed ut haec ita fieri possent, somnium finxi, quasi adsistente mihi per visum quodam numine et dicente, ut confestim cum geminis meis urbe discederem et tamdiu abessem, donec redire me ipse praeciperet; quod si non facerem, cum liberis omnibus me pariter perituram. Et ita factum est. Statim enim ut somnium viro enarravi, extimuit, et sociatis mihi duobus filiis, servis quoque et ancillis, pecunia etiam abundanti data, navigare Athenas iubet ubi simul et erudire liberos possem, mansura, inquit, ibi usquequo visum fuerit ei qui praecepit exire, ut redeas ad nos. Interea navigans una cum meis natis ventorum violentia ad hos infelix nocturno naufragio depulsa sum locos, et cum omnes interissent, adreptam me crudelem supra saxum quoddam vehementior fluctus eiecit, ubi cum sederem ea sola spe qua meos possem forte natos invenire, in profundum me non praecipitavi, tunc cum adhuc perturbata anima et doloribus ebria facere hoc et audebat et poterat.

17. Verum ubi dies exortus est, et ego cum clamore et ululatu infelicium natorum circumspicerem sicubi vel eiecta possim videre cadavera, miseratione commoti quidam ex his qui me viderant, primo per pelagus, tum etiam circa littora requirunt, si quem forte de meis infantibus in-

venirent. Sed ubi nusquam ullus inventus est, miserantes me mulieres loci consolari coeperunt, enarrantes singulae suas quaeque miseras, ut ex similitudine calamitatum solatium caperem; quod me magis contristabat, non enim tale mihi erat ingenium, ut aliorum mala mea esse solatia ducerem. Et cum me multae hospitio cuperent recipere, una quaedam paupercula hic habitans extorsit mihi tugurio eius succedere, dicens, fuisse sibi virum nautam eumque in mari adolescentem defunctum, sibique ex eo die cum multi eam accipere in coniugium cuperent, amore viri viduitatem fuisse cariorem. Erunt ergo, inquit, nobis communia, quaecunque manibus nostris operantes quaerere poterimus.

18. Et ne longa ac minus utili narratione utar, libenter habitavi cum ea propter affectum fidei quam servaverat viro. Sed non multo post mihi infelici, laceratae dudum morsibus, resolutae sunt manus, et illa quae me susceperat, iucurrit paralysin et domi in lecto iacet. Illarum autem mulierum quae prius miserabantur, refrixit affectus; nos ambae debiles, ego ut vides sedeo stipem petens, et si quid forte quaesiro sit unus duarum infelicium cibus. Ecce iam quae mea sunt sufficienter audisti, tu nunc quid moraris implere quod promiseras, et dare medicamentum quo possit absque cruciatu, ut ais, utraque nostrum miserabilis vitae sortem finire?

19. Haec dicente muliere, multa Petrus cogitatione distractus velut attonitus stabat, et ego Clemens superveniens, dudum, inquam, per omnia discurrens quaerebam te, et nunc quid facimus? At ille praecepit mihi ut ad naviculam praecederem, ibi me, inquit, opperire, et quia contradici ei non poterat, quod iussit implevi. Ipse vero, ut mihi cuncta posterius enarravit, suspicione quadam pulsatus requirebat a muliere genus et patriam simul et nomina filiorum, quae si mihi, inquit, dixeris, dabo continuo medicamentum. At illa quasi vim sustinens, quia neque fateri haec volebat et medicamenti cupida erat, finxit alia ex aliis, et ait se quidem esse Ephesiam, virum autem Siculum, sed et filiorum nomina similiter immutavit. Tum Petrus putans eam verum respondisse ait: Heu mulier, putabam, inquit, grande aliquod gaudium hodierna nobis die oriturum, suspicabar enim te esse quandam mulierem, de qua similia quaedam nuper ad fidem didici. At illa adiurabat eum dicens: Rogo te

ut indices mihi quae ista sit, ut sciam, si est ulla inter mulieres me infelicioꝛ.

20. Tum Petrus fallere nesciens et miseratione commotus coepit dicere: Est quidam adolescens inter eos, qui me sequuntur religionis et sectae gratia, Romanus civis, qui mihi enarravit quod patrem habuerit et duos geminos fratres, ex quibus nullus ei superest. Mater, inquit, mea sicut a patre didici somnium vidit, ut Romana urbe ad tempus excederet cum duobus geminis natis, ne forte exitiali interitu deperirent, quae cum discessisset nusquam terrarum ultra comparuit. Pater vero suus post haec ad inquisitionem uxoris ac filiorum profectus nec ipse invenitur.

21. Haec cum dixisset Petrus, mulier stupore percussa corruit. Tum Petrus continere eam et consolari coepit, ac requirere quid esset caussae aut quid pateretur. At illa vix aliquando spiritum revocans, ac semetipsam ad gaudii quod sperabat magnitudinem reparans simulque adfricans vultum, hic, inquit, est quem dicis adolescens? At Petrus ubi rem intellexit, dic, inquit, mihi tu prior, nam videre eum non poteris. Tum illa: Ego, inquit, sum adolescentis mater. Et Petrus: Quod ei nomen est? At illa, Clemens, ait. Petrus: Ipse est, et ipse erat, qui paullo ante mecum loquebatur et quem iussi ad navem praecedere. Tum illa procidens ad pedes Petri rogare coepit, ut festinaret ad navem. Et Petrus: Si mihi, inquit, servas fidem ut facias quod dico. At illa: omnia, inquit, facio; tantum mihi ostende unicum meum natum, puto enim me per ipsum et geminos meos videre. Et Petrus: Cum videris, inquit, eum, modo interim dissimula paululum, usquequo egrediamur ab insula. Ita, inquit, faciam.

22. Et tenens manum eius Petrus adducebat eam ad navem. Quem ego videns manum dantem mulieri ridere coepi, accedens tamen honoris eius gratia, pro ipso coepi velle subiicere manum meam et sustentare mulierem; simul autem ut manum eius contigi, ululatu ingenti reddito in amplexus meos irruit, et maternis me consecrari osculis coepit. At ego ignorans omne negotium quasi insanientem mulierem repellebam, simul et, cum verecundia licet, indignabar tamen quodammodo adversum Petrum.

23. At ille: Desine, inquit, quid agis o fili Clemens? noli repellere tuam matrem. Ego vero ubi haec audiui,

continuo lacrimis fusus concidi supra iacentem matrem et osculari eam coepi. Simul enim ut audivi, paullatim vultum eius revocabam ad memoriam et notior mihi intuenti tanto magis fiebat. Multitudo interim conveniebat plurima, audiens quod mulier quae ad stipem petendam sedebat, recognita esset a filio suo viro quodam bono. Et cum velimus confestim enavigare ex insula, mater ait ad me: Fili dulcissime, rectum est ut valedicam mulierculae quae me suscepit, est enim egens et paralytica, iacens in lectulo. Quibus auditis Petrus et omnes qui aderant, admirati sunt bonitatem ac prudentiam feminae, et continuo iussit Petrus abire quosdam et deferre mulierem in lectulo ubi iacebat. Cumque fuisset adlata et in medio turbae adstantis posita, in conspectu omnium Petrus ait: Si veritatis ego sum praeco, ad confirmandam fidem horum omnium qui adstant, ut sciant et credant quia unus est deus qui coelum fecit ac terram, in nomine Iesu Christi filii eius, surgat haec mulier. Et statim ut haec dixisset, surrexit sana et procidit ad pedes Petri, atque amicam suam ac familiarem osculis petens, percontabatur ab ea quid istud esset negotii. At illa breviter omnem ei ordinem agnitionis exposuit, ita ut etiam turbae adstantes mirarentur.

24. Tum Petrus de fide dei ac religionis institutis, quod ad se pertinebat, in quantum tempus patiebatur loquutus ad turbas, addit etiam hoc, ut si quis vellet de his diligentius noscere, Antiocham veniret, ubi tribus, inquit, mensibus statuimus residere et quae ad salutem pertinent edocerc. Si enim, inquit, negotiandi causa aut militandi patriam relinquunt homines ac parentes, et longas peregrinationes subire non metuunt, pro vita aeterna tribus saltem mensibus peregrinari, cur onerosum videatur ac difficile? Cumque haec et alia his similia dixisset, ego mulieri quae susceperat matrem et sanitatem receperat per Petrum, mille drachmas donavi, et praesentibus cunctis commendavi eam cuidam viro bono, primario illius oppidi, qui et libenter se facturum quod imperabamus spondit. Sed et aliis quibusdam aliquantulum pecuniae distribui, et illis mulieribus quae aliquando solatae dicebantur in miseriis matrem meam, quibus et gratias retuli. Et post haec una cum matre enavigavimus Antaradum.

25. Cumque venissemus ad hospitium mater requirere

coepit a me, quoniam devenisset pater. Cui ego: Ad te, inquam, requirendam profectus ultra non rediit. At illa audiens suspiravit tantum, grande enim pro me gaudium habens reliquos solabatur moeroros. Die autem postera sedens una cum uxore Petri iter agebat nobiscum, et venimus Balaneas, ubi triduo remorati, inde adcessimus Patho et post hoc Gabala, et sic Laodiciam pervenimus, ubi anteportas occurrunt nobis Niceta et Aquila et osculantes nos abducunt in hospitium. Petrus autem videns amplam civitatem et splendidam, dignum est, inquit, remorari nos in hac diebus decem aut etiam amplius. Tum Niceta cum Aquila requirebant a me, quae esset mulier haec ignota. Et ego respondi: mater mea est quam mihi redonavit deus per dominum meum Petrum.

26. Haec cum ego dixissem, cuncta eis Petrus per ordinem coepit exponere et ait: Cum venissemus Aradum et ego vos praecedere iussissem, profectis vobis, eadem die Clemens cum incidisset sermonis occasio, genus suum mihi exposuit ac familiam, et quod parentibus esset orbatus duosque habuisset priores se geminos fratres; et sicut mihi, inquit, pater enarravit, somnium vidit aliquando mater, quo iussa est cum geminis suis ex urbe Roma proficisci, ne subito et pariter interirent. Cumque somnium patri iudicasset, ille qui tenero filios diligeret affectu, ne quid forte mali paterentur, uxorem pariter ac filios navi cum omnibus necessariis impositos, emittit Athenas erudiendos. Post haec misit semel et itorum qui requirerent, et nusquam illius ne vestigium quidem reperit. Ipse ad ultimum pater ad inquirendum proficiscitur, et usque ad praesens nec ipse quidem usquam est. Haec cum mihi Clemens enarrasset, accessit ad nos quidam rogans, ut ad insulam Aradum quae vicina erat accederemus, videndi gratia columnas viteas mirae magnitudinis; adquievi, ventum est ad locum, caeteri omnes interiora aedis ingressi, mihi animus nescio ob quam causam ingrediendi ultra non dedit.

27. Sed dum illos foris opperior, mulierem hanc considerare coepi qua parte membrorum esset debilis, ut non labore manuum victum quaereret, sed mendicitatis pudorem subiret; requiro ergo ab ea causas. Illa nobili se ortam genere, et nobili nihilominus viro in matrimonio fuisse iunctam fatetur, cuius frater, inquit, in me illicito amore in-

flammatum fratrum torum polluere cupiebat. Quod ego abhorrens, et rursum de tanto scelere viro indicare non audens, ne bellum fratribus et opprobrium generi indicarem, magis ex patria discedere iudicavi cum duobus geminis filiis meis, iuniore puero ad solatium patri relicto. Et ut haec, inquit, honesta specie fierent, cogitavi somnium fingere et dicere viro, adstitisse mihi numen quoddam per visum et dixisse, ut cum duobus geminis meis confestim ex urbe proficiscerer, usquequo ab ipso audirem, quando redire deberem. Quibus auditis credidisse aiebat virum, et Athenas se geminis cum liberis emisisse inibi erudiendis, sed tempestate gravi ad hanc insulam fuisse depulsos, ubi confracta navi se fluctu excussam supra saxum quoddam, ob hoc solum mortem distulisse, donec, inquit, infelicium natorum meorum saltem emortua membra complecterer, ac sepulturae mandarem. Sed cum dies fuisset exortus et turbæ convenissent, miseratione moti proiecerunt mihi indumentum. At ego infelix fletibus multis rogabam ut requirerent, sicubi infelicium natorum possint invenire corpuscula. Ego autem omne corpus meum dentibus lanians, placentibus et ululatibus nihil aliud clamabam nisi, ubi mihi infelici Faustus est, ubi Faustinus?

28. Et cum haec diceret Petrus, Niceta et Aquila subito adsurgunt et stupefacti perturbari coeperunt dicentes: Dominator domine et deus omnium, verane haec sunt, an somnium est quod agitur? Tum Petrus: Nisi, inquit, nos insani sumus, haec vera sunt. At illi paululum remorati et confricantes faciem, aiunt: Nos sumus Faustinus et Faustus. Sed et ab initio cum narrare coepisti, statim in suspicionem incidimus, ne forte ad nos pertinerent quae dicebantur; rursus tamen considerantes multa similia accidere in vita hominum, reticimus, licet cor nostrum spe aliqua pulsaretur. Adspiciebamus ergo ad finem sermonis, ut si ad integrum de nobis esse constaret, tum fateremur. Et cum haec dixissent, lacrimantes ingrediebantur ad matrem. Quam cum reperissent quiescentem et complecti vellent, prohibuit Petrus dicens: Sinite me prius praeparare animos matris et ita vos afferre ei, ne forte multo et subito gaudio mente excidat et sensus eius turbetur, maxime quia nunc etiam somno occupata stupet.

29. Igitur ubi mater exsurrexit e somno, alloqui eam

Petrus coepit dicens: Scire te volo, mulier, religionis nostrae observantiam. Nos unum colimus deum qui fecit mundum, huius et legem servamus, qua mandat imprimis ipsum colendum et nomen eius venerandum, parentes honorandos, pudicitiam iustitiamque servandam. Sed et illud observamus, mensam cum gentilibus non habere communem, nisi cum crediderint et recepta veritate baptizati fuerint, ac trina quadam beati nominis invocatione consecrati, et tunc cum eis cibum sumimus. Alioquin etiam si pater aut mater sint, aut uxor aut filii aut fratres, non possumus cum eis mensam habere communem. Quia ergo religionis causa praecipua hoc facimus, non tibi iniuriosum videatur, quod non potest filius tuus una tecum sumere cibum, usquequo eadem tibi sit quae illi sententia fidei.

30. Quibus illa auditis, et quid, inquit, vetat hodie me baptizari? quae etiam priusquam te viderem, illos quos dicunt deos penitus aversata sum, quod mihi frequenter et paene quotidie sacrificanti sibi praestare potuerunt nihil. Nam de pudicitia quid dicam? cum me neque tunc deliciae deceperint, neque nunc egestas peccare compulerit. Satis autem puto innotuisse tibi, quantus mihi exinde fuerit amor pudicitiae, quae ut evaderem illiciti amoris insidias somnium finxi, ut cum duobus meis geminis peregrinarem, et hunc solum filium meum Clementem ad solatium patri reliqui. Si enim mihi duo vix sufficebant, quanto magis contristasset patrem, si nullum penitus habuisset? Erat enim miser grandi affectu erga filios, ita ut vix ei somnii auctoritas extorqueret, Faustinum et Faustum Clementis huius fratres mihi concedere, et ipse solo contentus esset Clemente.

31. Haec illa cum diceret, ultra non ferentes fratres mei irruunt in complexus matris cum multis lacrimis, et osculantur eam. At illa, quid vult, inquit, hoc esse? Tum Petrus: Nolo turberis mulier, constans esto; isti sunt Faustinus et Faustus filii tui quos in profundo perisse dicebas; quomodo autem vivant et quomodo in illa horribili nocte de profundo evaserint, et quemadmodum alius ipsorum Niceta et alius Aquila dicatur, ipsi tibi exponere poterunt et una tecum etiam nos audiemus. Ubi haec Petrus dixit, mater nimio gaudio intercepta corruit, et tandem aliquando reparata atque in semetipsam regressa, ait: Obsecro vos dulcissimi

fili, dicite mihi, quae acciderint vobis post illam feralem et crudelissimam noctem.

32. Tum Niceta coepit dicere: In illa nocte, o mater, cum navis fuisset resoluta et nos innitentes fragmento cui-dam tabularum per pelagus iactaremur, viri quidam quibus per profundum latrocinari artificium est, repertos imposuerunt nos naviculae suae, et remis undarum vortices superantes, diversis itineribus Caesaream Stratonis perduxerunt, ibique adfligentes nos fame, verberibus, metu, uti ne quod esset in vero proderemus, immutatis etiam nominibus nostris vendiderunt nos cuidam viduae, honestae admodum feminae, Iustae nomine; quae cum emisset, habuit loco filiorum, ita ut etiam Graecis nos literis et liberalibus attentissime erudiret. Ubi vero adolevimus, etiam philosophorum studiis operam dedimus, quo possimus religionis divinae dogmata philosophicis disputationibus adserentes confutare gentiles.

33. Simoni autem cuidam mago qui nobiscum una educatus est, pro amicitia et puerili consuetudine adhaesimus, ita ut paene ab eo decipi possemus. Fertur enim in religione nostra sermo de propheta quodam, cuius ab omnibus qui religioni huic deserviunt speraretur adventus, per quem immortalis et beata vita credentibus danda promittitur. Hunc ergo nos putabamus esse Simonem. Sed haec tibi, mater, opportunius exponentur. Nos interim cum paene iam deciperemur a Simone, quidam collega domini mei Petri Zacchaeus nomine monuit, ne falleremur a mago, sed obtulit nos advenienti Petro ut ab ipso quae erant sana et perfecta doceremur; quod et tibi optamus evenire, sicut et nobis concessit deus, ut possimus etiam cibum et mensam habere communem. Hinc ergo fuit, mater, quod nos a piratis raptos, tu in mari defunctos esse credidisti.

34. Cum haec dixisset Niceta, mater nostra procidit ad pedes Petri, rogans et obsecrans, ut et seipsam et hospitam suam evocaret sine mora ac baptizaret, uti ne una, inquit, die damnum patiar consortii et societatis natorum meorum. Similiter autem et nos filii eius rogabamus Petrum. At ille: Quid putatis, inquit, quia ego immisericors sum solus, et nolo vos matris convivio sociari? Sed necesse est eam vel una die ieiunare prius et ita baptizari, et hoc quia sermonem ab ea quendam audiui, per quem mihi fides

eius claruit et qui indicium dedit credulitatis eius, alioqui multis eam diebus oportebat ante instrui et doceri.

35. Et ego, quaeso te, inquam, domine mi Petre, dic quis est iste sermo quem dicis dedisse tibi indicium fidei eius? Et Petrus: Ille sermo est quo rogavit, ut et hospita sua cuius beneficiis vicem reddere desiderat, simul baptizetur cum ipsa. Non autem rogaret, ut illi quam diligit praestaretur haec gratia, nisi credidisset quod magnum aliquod in baptismo munus esset. ¹⁾ Unde et ego reprehendo plurimos qui cum ipsi baptizentur et credant, nihil tamen dignum fide agunt cum his quos diligunt, id est uxoribus vel filiis vel amicis, quos non ad hoc hortantur quod ipsi adsequuti sunt, si quidem vere crediderint quod aeterna vita per hoc donatur. Denique si eos aegrotare videant aut periculo alicui carnaliter subiacere, dolent et lugent, quia in hoc certi sunt eis imminere perniciem. Ita ergo, si et de hoc certi essent quod qui deum non colunt, manet eos poena ignis aeterni, quando cessarent monentes et cohortantes? Aut si obsisterent, quomodo non lugerent eos et plangerent, certi aeterna eis imminere supplicia? Nunc ergo illam quidem mulierem evocabimus postmodum, et videbimus si amat fidem religionis nostrae, et prout consequens fuerit agemus. Haec autem quoniam fideliter sensit de baptismo, ieunnet vel una die ante baptismum.

36. At illa cum iuramento satisfaciebat praesente uxore domini mei Petri, quia ex quo recognoverit filium, prae multo gaudio cibum capere omnino nequiverit, nisi hesternae die calicem aquae solum biberit. Testabatur autem et uxor Petri, dicens ita esse. Et Aquila ait: Quid ergo obstat, cor non baptizetur? Tum Petrus subridens: Sed non est, inquit, hoc ieiunium baptismi, quod non propter baptismum ieiunatum est. Et Niceta: Sed forte, inquit, volens deus matrem nostram nec una die agnitis nobis separari a consortio mensae nostrae, praeordinavit hoc ut ante ieiunaret. Sicut enim pudicitiam servavit in ignorantia, ut proficeret ei ad baptismi gratiam, ita ieiunavit antequam sciret ieiunii rationem, ut proficeret ei ad baptismum, et statim ab ini-

¹⁾ Unde et ego — imminere supplicia non leguntur in codd. Lips.

tio agnitionis nostrae nobiscum pariter mensae consortio frueretur.

37. Tum Petrus: Non nos, inquit, vincat malignus occasione accepta per affectum matris, sed magis vos et ego vobiscum hodie ieiunemus cum ipsa, et crastino baptizabitur; neque enim iustum est ad gratiam personae alicuius et amicitiae, resolvi et extenuari praecepta veritatis. Non ergo pigeat nos magis laborare cum illa, quia omne mandatum praeterire peccatum est. Doceamus autem sensus nostros corporales qui extrinsecus sunt, servire interioribus sensibus et non interiores sensus, qui quae dei sunt sapiunt, cogamus sequi exteriores, qui quae carnis sunt sapiunt. ¹⁾ Propter hoc enim et dominus mandatum dedit, dicens: ²⁾ Quicumque viderit mulierem ad concupiscendam eam, iam moechatus est eam in corde suo. Et his addidit: si oculus tuus dexter scandalizat te, erue eum et abiice abs te, expedit enim tibi ut unum membrorum tuorum pereat, quam totum corpus tuum mittatur in gehennam ignis. Non dixit, scandalizavit te, ut posteaquam peccaveris tunc abiicias causam peccati, sed si scandalizat te, hoc est, ut antequam pecces causam peccati provocantis te et irritantis abscidas. Ne quis autem vestrum putet, fratres, quod membrorum amputationem mandaverit dominus; propositum in hoc vult resecari, non membra et causas quae ad peccandum illiciunt, quo cogitatio nostra adspectus vehiculo subvecta, ad amorem dei sensibus corporeis invisā contendat, nec carnalibus oculis, velut lascivientibus equis et extra mandatorum viam currum declinare cupientibus, relaxet frena et habenas indulgeat: sed revocet adspectum corporis ad arbitrium mentis, et oculos nostros quos deus operis sui inspectores esse voluit et testes, non patiatur fieri lenones mali desiderii. Et ideo cedant legi dei tam corporei sensus quam interna cogitatio, et illius voluntati ministrent cuius se opera esse intelligunt.

38. Igitur ut ordo mysterii poscebat et ratio, die postera baptizatur in mari, et regressa ad hospitium omnibus consequenter mysteriis religionis imbuitur. Aderamus au-

¹⁾ Propter hoc — lenones mali desiderii desunt in codd. Lips.

²⁾ Matth. 5, 28. 29.

tem et nos filii sui, Niceta et Aquila et ego Clemens. Et post haec simul cum ea prandimus, et simul glorificavimus deum, referentes gratias studiis et doctrinae Petri, qui nobis ostendit per occasionem matris, quomodo pudicitiae bonum non pereat apud deum, sicut e contrario impudicitia, inquit, etiam si non statim, tamen licet tarde non effugit poenam. In tantum autem pudicitia, inquit, deo placita est, ut etiam his qui in errore sunt positi, nonnihil gratiae in praesenti conferat vita. Nam futura beatitudo illis solum reposita est, qui per gratiam baptismi pudicitiam iustitiamque servaverint. Denique exemplo est huic rei etiam hoc, quod erga matrem vestram gestum est, cui salus haec omnis pro mercede pudicitiae reparata est, ad quam custodiendam et conservandam non sufficit sola continentia, sed ubi senserit quis insidias et deceptionem parari, continuo sicut ab ignis impetu aut incursu canis rabidi refugiat, nec confidat quod huiusmodi insidias possit facile aliquis philosophando aut palpando cohibere; sed ut dixi, effugiendum est et longe abscedendum, sicut fecit et vestra mater vere et integre bonum diligens pudicitiae. Propter quod et conservata vobis est ac vos illi, insuper autem et aeternae vitae agnitione donata. Cum haec et multa alia his similia dixisset, vespere facto requievimus.

Liber octavus.

1. Postera autem die Petrus mane adsumtis fratribus meis et me, descendit ad portum, ut in mari lavaremus, et post hoc ad locum quendam secretiorem secessimus orationis gratia. Senex autem quidam pauper, et ut apparebat ex habitu operarius, curiose ex occulto observare nos coepit, ut videret quid ageremus in secreto positi. Cumque nos orantes vidisset, expectavit donec exiremus, et salutans nos ait: Si non aegre accipitis, et quasi curiosum me aut importunum notatis, velim vobiscum conferre sermonem,

quia habens miserationem vestri, sub specie veritatis errare vos nollem et habere metum de his quae non sunt; aut si putatis esse aliquid veri, tradite etiam mihi. Si ergo patienter accipitis, possum vos paucis edocere quae recta sunt, si vero molestum, pergam et meos actus agam. Cui Petrus respondit: Dic age quod tibi videtur bonum, et libenter accipimus sive id verum sive etiam falsum sit; amplectendus enim es, quia quod tibi bonum videtur, tanquam pater pro filiis sollicitus commonere voluisti.

2. Tum senior coepit dicere: In mari vos lavisse vidi, et post hoc ad secretum secessisse locum; observans ergo de occulto quid in secreto ageretur, orantes inspexi; miseratus igitur errorem vestrum, opperiri coepi, usquequo egressos alloquerer et docerem, ne erretis in huiusmodi observantia, quia neque deus est neque cultus hic aliquis est, neque providentia in mundo, sed fortuitus casus et genesis agunt omnia, sicut ego ex meipso manifestissime comperi in disciplina matheseos prae caeteris eruditus. Nolite ergo errare, sive enim oretis, sive non oretis, quod genesis vestra continet, hoc erit vobis. Et ego Clemens nescio quid corde pulsabar, multa quasi nota mihi recolens in eo; bene enim ait quidam, quia quod ex aliquo natum est, etiam si multo tempore abfuerit, nunquam tamen scintilla propinquitatis extinguatur. Coepi ergo interrogare ab eo, quis et unde esset, vel quomodo ortus. At ille ad haec respondere nolens: Quid, ait, hoc pertinet ad ea quae dixi vobis? Sed primo, si videtur, sermo de his quae proposuimus habeatur, et post haec si ita res poposcerit, nomen et genus ac patriam et caetera quae haec sequuntur, invicem nobis ut amici amicis poterimus aperire. Mirabamur tamen omnes eloquentiam viri, et gravitatem morum tranquillitatemque sermonis.

3. Petrus autem sensim sermocinando incedens, opportunum ad colloquendum prospicit locum. Et cum pervidisset iuxta portum recessum quendam secretum, residere nos fecit, et ita primus ipse incipit, nec contemptum senis habuit, neque despexit quod vilis ei amictus esset et sordidus. Ait ergo: Quoniam quidem videris mihi vir eruditus esse et misericors ex eo quod adisti nos, et quod tibi bonum videbatur celatum nobis esse noluisti, volumus et nos tibi quae nobis bona et recta creduntur exponere, quae si tibi minus vera videbuntur, etiam tu nostrum erga te bonum proposi-

tum libenter suscipe, sicut et nos tuum. Et cum haec diceret Petrus, plurima multitudo convenit. Tum senex: Fortassis, inquit, contristat vos praesentia multitudinis. Et Petrus: Nequaquam, inquit, nisi hoc solum vereor, ne forte disputantibus nobis cum palam facta fuerit veritas tu verecundiam patiaris pro praesentia multitudinis cedere et adquiescere his quae vera dici intellexeris. Ad haec senex ait: Ego non ita stultus consenui, ut intelligens quod verum est, abnuam id ad vulgi gratiam.

4. Coepit ergo Petrus dicere: Videntur mihi hi, qui loquuntur verbum veritatis et qui illuminant animas hominum, similes esse radiis solis, qui ut processerint et apparuerint mundo, celari ultra aut occultari nullatenus possunt, dum non tam videntur ab hominibus, quam videre omnibus praestant. Unde et bene a quodam dictum est ad veritatis praecones: ¹⁾ Vos estis lux mundi, et non potest civitas abscondi supra montem posita, neque accendunt lucernam et ponunt eam sub modio, sed super candelabrum ut omnibus luceat qui in domo sunt. Et senex: Bene valde dixit, quisquis ille est. Sed exponat aliquis vestrum, quod sibi sequendum videtur, ut ad certum prospectum emittamus sermones nostros. Non enim sufficit ad inveniendam veritatem destruere ea, quae e diverso dicuntur, sed et ipsum proferre in medium, quod possit qui e diverso est impugnare. Ut ergo partium sit aequa congressio, rectum mihi videtur, ut prius, quid uterque nostrum defendat, enunciet; et si placet, primus incipiam. Ego dico, non secundum dei providentiam gubernari mundum, quia multa in eo iniuste et inordinate geri videmus, sed genesim dico esse, quae omnia agit et continet.

5. Ad haec cum Petrus respondere vellet, Niceta praeveniens ait: Indulgeat mihi dominus meus Petrus ad haec respondere, et non videatur protervum quod iuvenis cum sene conflictum habeam, sed ut filius cum patre colloquar. Et Senex: Non solum tu, inquit, fili, quod tibi videtur ut prosequaris volo, sed et si qui ex sodalibus tuis, si qui etiam de adstantibus videtur scire aliquid, incunctanter proferat, libenter accipimus; collatio enim plurimorum facilius ea

¹⁾ Matth. 5, 14. 15.

quae ignorantur inveniet. ¹⁾ Tum ergo Niceta respondit: Non me aestimes, pater, temere fecisse, quod inserui me sermonibus domini mei Petri, sed magis pro honore eius hoc mihi facere visus sum. Homo enim dei est, plenus totius scientiae, quem ne graeca quidem latet eruditio, quia spiritu dei repletus est quem nihil latet. Sed quia ipse de coelestibus loqui convenit, ego de his quae ad Graecorum loquacitatem pertinent, respondebo. Postea vero quam a nobis Graecorum more fuerit disputatum, atque ad id ventum, ubi exitus nullus appareat, tunc ipse quasi scientia dei repletus, aperte et dilucide rerum nobis omnium patefaciet veritatem, ut non solum nos, sed et omnes qui praesto sunt auditores, viam veritatis agnoscant. Et ideo nunc ipse quasi arbiter sedeat, ut cum unus aliquis ex nobis cesserit, tunc ipse suscipiens indubitata sententiam ferat.

6. Haec cum dixisset Niceta, hi qui convenerant inter semetipsos colloquebantur: Hicne est ille quem audiebamus Petrus, illius qui in Iudaea apparuit et signa ac virtutes plurimas fecit, discipulus probatissimus? Et intendentes in eum, cum timore ac veneratione ingenti stabant, tanquam boni servi honorem domino deferentes. Quod ubi Petrus sensit, ait ad eos: Attentius audiamus, rectum tenentes iudicium de his quae dicentur ab utroque, et post ipsorum conflictum, quod necessarium visum fuerit, addemus et nos, Et cum haec dixisset Petrus, gavisae sunt turbae. Niceta vero dicere hoc modo adgressus est: Definisti, pater, quod non per dei providentiam mundus regatur, sed omnia generi subiaceant, vel quae ad mores uniuscuiusque vel quae ad gesta pertinent. Ad quae statim quidem potui respondere, sed quia iustum est servare ordinem, definimus et nos quid teneamus, sicut ipse fieri rogasti. Ego dico providentia dei gubernari mundum, in his duntaxat quae gubernatione eius indigent. Unus est enim omnia tenens qui et mundum fecit, iustus deus, unicuique secundum gesta sua quandoque redditurus. Ecce habes et nostram definitionem; nunc quod vis proseguere, vel mea destruens, vel tua adserens, ut ego

¹⁾ Quae sequuntur usque ad finem huius libri, breviter tantummodo et in compendium redacta in codd. mss. Lipss. continentur. Vid. praefat.

his quae a te prosequuntur, occurram. Aut si me vis priorem dicere, non morabor.

7. Et Senex respondit: Sive tibi placet, fili, prius dicere, sive hoc magis placet ut ego dicam, nihil interest, apud eos praecipue, qui bona venia disputant. Dic tamen tu prior, libenter accipio, atque utinam possis etiam quae a me dicenda sunt prosequi, atque his quae contraria sunt obicere, et ex utrorumque collatione ostendere veritatem. Niceta respondit: Si vis, inquit, possum etiam tuas partes dicere, et ad haec respondere. Et Senex: Ostende mihi prius, quomodo potes scire ea quae nondum loquutus sum, et ita tibi credam, quod partes meas prosequi possis. Et Niceta: Secta, inquit, tua et sententia quam definisti, manifesta est his qui eruditi sunt in huiusmodi disciplinis, certa quoque est eius consequentia. Et quia ego non sum ignarus quae sint definitiones philosophorum, ex his quae proposuisti, quid consequatur agnosco, maxime quia praeter caeteris philosophis Epicuri scholas frequentavi. Frater autem meus Aquila, magis Pyrrhonios sequutus est, alius autem frater noster Platonicos et Aristotelicos; itaque cum eruditis tibi auditoribus sermo est. Tum senex: Bene, inquit, et consequenter docuisti, quomodo ex his quae propositae sunt definitionibus, etiam ea quae consequuntur adverteres. Sed ego amplius aliquid professus sum, quam sentit Epicurus, quia introduxi genesim, eamque causam omnium gestorum hominibus posui.

8. Cumque haec senex dixisset, ego Clemens aio ad eum: Audi pater, si te frater meus Niceta obtinuerit, quia non sine dei providentia mundus agitur, in ista parte quae superest de genesi, ego tibi potero respondere; est enim mihi notitia huius scientiae. Et cum haec dixissem, frater meus Aquila: Quid necesse est, inquit, ut eum patrem vocemus, cum in mandatis habeamus neminem super terram patrem vocare? Et post haec respiciens ad senem: Non iniuriose, inquit, accipias, pater, quod fratrem meum culpaui, quia te patrem vocaret; ¹⁾ habemus enim tale mandatum, ne aliquem nomine isto vocitemus. Cumque haec dixisset Aquila, risit omnium adstantium coetus una cum sene et Petro. Aquila autem requirente causam, cur omnes

¹⁾ Matth. 23, 9.

riserint, aio ad eum: quod tu in quo alios culpas, id ipse facis, qui senem appellaveris patrem. At ille negabat dicens: Vere nescio si eum patrem vocavi. Interea Petrus movebatur suspicionibus quibusdam, sicut ipse nobis enarravit postmodum, et respiciens ad Nicetam, expedi, inquit, quod proposuisti.

9. Tum Niceta hoc modo exorsus est: Omne quod est, aut simplex est aut compositum. Quod simplex est, caret numero, divisione, colore, differentia, asperitate; lenitate, pondere, levitate, qualitate, quantitate, et ob hoc etiam sine. Quod vero compositum est, aut ex duobus aut ex tribus aut etiam ex quatuor compositum est, aut certe ex pluribus, et quae composita sunt, necessario etiam dividi possunt. Et senex audiens haec: Optime, inquit, et doctissime dicis, fili. Et Niceta: Igitur illud quod simplex est et his omnibus caret, quibus solvi quod subsistit, potest, sine dubio incomprehensibile et immensum est, neque initium ullum neque finem sciens, et ideo unum et solum est, et sine auctore subsistens. Quod autem compositum est, et numero ac diversitati divisionique subiacet, necessario auctore aliquo compositum est, atque in speciem diversitas congregata. Quod ergo immensum est, bonitate pater est, virtute conditor. Neque ergo condendi virtus in immenso cessare potuit, neque bonitas otari, sed ad substituenda ea quae sunt, bonitate, ad componenda et firmanda, virtute provocatur. Substituuntur ergo et componuntur quaedam, ut diximus, ex duobus vel ex tribus, quaedam vero ex quatuor, alia ex pluribus. Sed quoniam nunc nobis de mundi ratione quaeritur et de substantia eius, quam ex quatuor elementis esse compositam constat, cui omnes illae decem differentiae quas supra comprehendimus accidunt, ab his inferioribus incipientes gradibus, ad superiora veniemus. Via enim nobis ad intellectualia et invisibilia ab his quae videmus et tractamus datur, sicut continetur in arithmeticeis disciplinis, ubi cum de divinis quaeritur, ab inferioribus ad superiores numeros adscenditur, cum vero de praesentibus et visibilibus ratio exponitur, de superioribus ad inferiores numeros ordo dirigitur. Aut non ita est?

10. Et senex ait: Valde bene prosequeris. Et Niceta: De mundi nunc ergo ratione prosequendum est, cuius prima quaestio in duas partes dividitur. Quaeritur enim utrum

factus sit, an non; et si quidem non est factus, ipse erit illud ingenitum, ex quo omnia. Si vero factus est, de hoc rursus quaestio in duas partes scinditur, utrumnam ex se ipso factus est, an ab alio. Et si quidem a semetipso est, excluditur sine dubio providentia. Si providentia non recipitur, frustra animus ad virtutem provocatur, frustra iustitia custoditur, quippe si non est qui iusto pro meritis aliquando restituat. Sed ne anima quidem ipsa immortalis videbitur, si eam post absolutionem corporis nullius providentiae excipiat dispensatio.

11. Iam si doceatur esse providentia, et per ipsam factus esse mundus, alia rursus quae discutiantur occurrunt; requiretur enim quo modo sit providentia, utrum generaliter erga omnia, an specialiter erga partes, an et generaliter erga partes, an et generaliter erga omnia et specialiter erga partes. Generalis autem intelligitur hoc modo, quasi ab initio deus faciens mundum ordinem dederit rebus et cursum statuerit, et ultra eorum curam quae geruntur, habere cessaverit. Specialis vero erga partes hoc modo est, ut quorundam quidem vel hominum vel locorum providentiam gerat, quorundam vero non gerat. Generalis autem omnium et specialis partium simul hoc modo est, quasi et ab initio omnia fecerit deus, et usque ad finem per singulos quosque providentiam gerat, et unicuique reddat pro actibus suis.

12. Prima ergo illa propositio, quae dicit, quia ab initio deus fecerit omnia, et cursu atque ordine rebus imposito de reliquo nihil ad se revocet, secundum genesim gerit cuncta confirmat. Ad hoc ergo primo respondebimus, et his praecipue qui deos colunt et genesim defendunt, qui utique cum immolant diis et exorant eos, sine dubio contra genesim se impetraturos aliquid sperant, et per hoc genesim solvunt. Cum vero rident qui ad virtutem provocant et ad continentiam cohortantur, et dicunt, quia nemo potest facere aliquid aut pati, nisi quod ei fato decretum est, omnem profecto cultum divinitatis abscindunt. Quid enim colas eos, a quibus promereri nihil possis, quod non patiatur ratio decreti? Haec interim adversus illos dicta sunt. Ego vero mundum dico a deo factum, et ab ipso quandoque esse solvendum, ut ille appareat qui aeternus est et ad hoc factus, ut semper sit et dignos se recipiat iudicio dei.

Quod autem sit alius invisibilis mundus, qui hunc visibilem intra semetipsum contineat, posteaquam de visibili mundo discussimus, tunc et ad illum veniemus.

13. Nunc interim, quia factus sit mundus iste visibilis, testantur etiam philosophorum plurimi sapientes viri. Sed ne videamur quasi egentes adsertionibus uti voluisse testibus, de principiis eius, si videtur, quaeramus. Corporeum esse mundum hunc visibilem, eo ipso quod est visibilis, satis constat. Omne autem corpus duas recipit differentias; aut enim connexum est et solidum, aut divisum et separatum. Et si quidem connexum fuit et solidum corpus ex quo mundus factus est, et per diversas species partesque secundum differentias sui corpus illud partitum est et divisum, necesse est intelligi, fuisse aliquem qui corpus quod erat connexum et solidum dirimeret, atque in partes multas duceret formasque diversas. Aut si ex diversis dispersisque corporum partibus omnis mundi haec moles composita est et compaginata, necesse est nihilominus intelligi, fuisse aliquem qui in unum dispersas colligeret, et diversas rebus species indueret.

14. Et quidem plures philosophorum hoc magis sensisse scio, quod ex uno corpore, quam illi materiam vocant, divisiones ac discretionis conditor fecerit deus; quod tamen ex quatuor simplicibus, et in unum temperamento quodam divinae providentiae admixtis constaret elementis. Nam illud superfluo a quibusdam dictum puto, quod simplex corpus, id est absque ulla coniunctione sit mundi, cum constet nec corpus posse esse quod simplex est, neque misceri posse aut propagari vel solvi; quae omnia utique mundi corporibus videmus accidere. Quo modo enim solveretur, si esset simplex nec haberet intra se aliud a quo resolvi ac dividi posset? Quod si ex duobus aut tribus, vel etiam ex quatuor constare corpora videntur, cui non etiam exiguum habenti sensum manifestum sit, quod fuerit aliquis qui in unum plura collegerit, et temperamenti moderatione servata, ex diversis partibus solidum corpus effecerit? Hunc igitur nos conditorem mundi dicimus deum, hunc agnoscimus universitatis auctorem.

15. Nam Graecorum philosophi de principiis mundi quærentes, alius alia incessit via. Denique Pythagoras elementa principiorum numeros esse dicit, Callistratus quali-

tates, Alcmaeon contrarietates, Anaximandrus immensitatem, Anaxagoras aequalitates partium, Epicurus atomos, Diodorus ἀμσρῆ, hoc est ex his in quibus partes non sunt, Asclepias ὄγκους, quod nos tumores vel elationes possumus dicere, Geometrae fines, Democritus ideas, Thales aquam, Heraclitus ignem, Diogenes aerem, Parmenides terram, Zenon, Empedocles, Plato ignem, aquam, aerem, terram; Aristoteles etiam quintum introducit elementum, quod ἀκατονόμαστον, id est, incompellabile nominavit, sine dubio illum indicans, qui in unum quatuor elementa coniungens mundum fecerit. Sive igitur duo sive tria sive quatuor aut etiam plura sint, vel innumera ex quibus mundus constat, omni ex parte, qui plura in unum collegerit et rursus collecta in diversas species duxerit, ostenditur deus, et probatur per haec, non potuisse machinam mundi sine opifice et provisorio constare.

16. Sed et hoc ipso quod in coniunctione elementorum, deficiente altero aut abundante, caetera resolvuntur et concidunt, ostenditur ex nihilo ea accepisse principium. Nam verbi gratia si deficiat in aliquo humor, nec aridum stabit; humore enim pascitur aridum sicut et frigus calido, in quibus ut diximus, si alterum deficiat, penitus cuncta solvuntur, et in hoc originis suae qua ex nihilo facta sunt, produntur indicia. Quod si materia ipsa probatur esse facta, quomodo partes eius et species ex quibus mundus constat, videbuntur infectae? Sed de materia et qualitatibus non est nunc dicendi locus; hoc solum docuisse sufficiat, deum esse omnium conditorem, quia neque si solidum et connexum fuit corpus ex quo mundus constat, dirimi et discerni sine conditore, neque si ex diversis et discretis partibus in unum collectum est, congregari et misceri sine artifice potuit. Igitur si mundi conditor deus esse tam evidenter ostenditur, qui erit Epicuro locus introducendi atomos, et adserendi quod ex corpusculis insensibilibus non solum sensibilia corpora, sed et mentes intellectuales ac rationales fiant?

17. Sed dices, ut Epicuro visum est, continuationes atomorum indesinenti cursu venientium, per immensa et sine fine tempora miscentium se atque in unum conglobantium, corpora solida efficiuntur. Non venio ad haec, ut rem fabulosam et inepte compositam dicam; videamus magis si qualecunque istud est, potest stare quod dicitur. Aiant

enim corpuscula ipsa quae atomos appellant, diversis esse qualitatibus, et alia quidem humida et ob hoc gravia ac deorsum tendentia, alia vero arida et terrena atque ob hoc nihilominus gravia, alia autem ignea et ob hoc sursum semper nitentia, alia vero frigida et ob hoc pigra et semper media. Quomodo ergo cum alia semper sursum tendant utpote ignea, et alia semper deorsum utpote humida et arida, alia vero media et non aequali cursu incedant, coire simul potuerunt et unum corpus efficere? Si quis enim de superioribus, verbi gratia minutissimas paleas, et ad eandem magnitudinem minutissimi plumbi particulas deorsum iaciat, numquid poterunt quamvis aequales sint magnitudine, leves paleae partes plumbi particulas consequi? longe enim velocius ad imum graviora perveniunt. Ita ergo et atomi, etiamsi magnitudine aequales sint, pondere tamen inaequales, nunquam poterunt quae leves sunt consequi graviores; quod si consequi non possunt, sine dubio nec misceri nec corpus efficere.

18. Tum deinde si indesinenter feruntur et semper veniunt, et rebus quarum iam mensura integra constat, adduntur, quomodo stare universitas potest, cum tam immensis ponderibus nova semper pondera cumulentur? Sed et illud requiro, si paulatim coeuntibus corpusculis exstruebatur hic quem videmus ambitus coeli, quomodo non in eo illico cum consurgeret corrui? si quidem hians machinae ipsius summitas, nullis suffulta repagulis stringeretur. Sicut enim qui aedificiorum tholos in circulum instruunt, nisi conclusionem medii verticis strinxerint, universum pariter solvitur; ita et mundi circulus, quem tam decora specie collectam videmus, si non subito et sub uno divinae virtutis rotatu potentia conditoris effectus est, sed paulatim concurrentibus atomis et instruentibus, non ut ratio petebat, sed ut fortuitus incidisset eventus, quomodo non prius quam colligi posset et concludi, dilapsus est et dissolutus? Ad haec etiam illud requiro, quod sit munimen, super quod tam immensae molis iacta sint fundamenta? Et rursus illud ipsum quod dixeris munimen, super quid iaceat? Et item illud aliud, super quid? et eo usque interrogando progrediar, donec responsio ad nihil et inane perveniat.

19. Quod si dicat aliquis, quia atomi igneae qualitatis coniunctae sibi corpus unum fecerunt, et quia ignis quali-

tas non deorsum sed sursum tendit, impositam mundi molem ad superiora semper nitens ignis natura subvectat. Ad haec respondebimus: Quomodo potuerunt atomi igneae qualitatis, quae semper ad superiora contendunt, in inferiora descendere, et in profundo ac sub omnia demerso inveniri loco? Cum utique graviores quaeque, id est terrenae vel humidae qualitates praeveniant, ut diximus leviores, unde et coelum velut superiorum fabricam igneis atomis, quae et leviores sunt et sursum semper fugiunt, adserunt structam. Neque ergo fundamenta ignis aut alia ulla habere mundus potest, neque atomis gravioribus cum levioribus, id est his quae deorsum semper praecipitantur et his quae semper sursum fugiant, societas aut compaginatio ulla conveniat. Igitur quod impossibile sit ex atomorum coniunctione corpora mundi solidari, sufficienter dictum, et quod non potuerint insensibilia corpora, etiamsi ulla ratione coire et connecti potuissent, formas dare corporibus et mensuras, membra fingere, vel qualitates efficere, vel exprimere quantitates; quae utique omnia modulatione sui, manum testantur artificis et opus rationis ostendunt, quam rationem ego verbum et deum appello.

20. Sed dicet aliquis haec a natura fieri. Iam in hoc de nomine controversia est. Cum enim constet mentis esse et rationis opus, hoc quod tu naturam vocas, ego deum conditorem voco; constat nec potuisse nec posse vel corporum species tam necessariis distinctionibus institutas, vel animorum sensus, irrationabili opere et quod sensu careat effici. Quod si idonei tibi testes videntur philosophi, Plato de his testatur in Timaeo ¹⁾, ubi de mundi factura discutiens requirit, utrumnam semper fuerit, an initium sumserit, et pronunciat quia factus sit: Visibilis enim, inquit, est et palpabilis atque corporeus, omnia autem quae huiusmodi sunt, facta esse constat; quod autem factum est, aliquem habet sine dubio auctorem, a quo factum est. Hunc ergo, inquit, factorem parentemque omnium, et invenire difficile est et inventum vulgo enarrare impossibile. Haec quidem Plato dicit; sed et si ipse alique Graecorum philosophi de factura mundi silere voluissent, nonne omnibus intellectum habentibus palam esset? Quis enim est exigui saltem sensus homo, qui cum

¹⁾ p. 28. B. ed. Steph.

cernat domum omnia quae ad usus necessaria sunt habentem, cuius cameram in sphaerae gyrum videat collectam, eamque vario splendore et diversis imaginibus depictam, luminaribus praecipuis et maximis adornatam; quis, inquam, est, qui huiusmodi fabricam videns, non statim pronunciet, a sapientissimo et potentissimo artifice esse constructam? Et ita quis invenietur insipiens, ut cum coeli opus inspiciat, splendorem solis cernat ac lunae, astrorum cursus et species et vias certis rationibus et temporibus videat definitas, non tam a sapiente haec artifice et rationabili, quam ab ipsa sapientia et ratione clamet effecta?

21. Quod et si secundum alios Graecorum philosophos audire vis, et mechanicis imbutus es disciplinis, de excelsis quae traduntur, non te sine dubio latent. Ponunt enim sphaeram aequaliter ex omni parte collectam, et ad omnia similiter respicientem, atque a centro terrae aequis spatiis distinctam, ipsaque sui aequalitate ita stabilem, ut eam in nullam partem declinare undique aequalitas collecta permittat; et ita a nullo fulcimento subvecta sustentatur sphaera. Quod si vere hanc habeat similitudinem mundi machina, evidens est opus in ea divinum. Si vero, ut aliis visum est, super aquas posita sphaera vel super ipsas fertur, vel in ipsis volvitur, etiam sic magni in ea artificis opus declaratur.

22. Sed ne de his quae non omnibus palam sunt, incerta videatur adsertio, ad ea veniamus quae neminem latent. Quis astrorum cursus tanta ratione disposuit, ortusque eorum et occasus instituit, certisque et demensis temporibus unicuique tenere coeli ambitum dedit? Quis ad occasum aliis semper tendere, aliis etiam redire in ortum permisit? Quis imposuit modum cursibus solis, ut horas et dies et menses et temporum vicissitudines diversis motibus signet, et nunc hiemem, inde ver, aestatem, post et autumnum certa cursus sui dimensione discernat, et semper eisdem vicibus anni orbem inconfusa varietate constringat? Quis, inquam, tanti ordinis moderatricem, non ipsam dei pronuntiet sapientiam? Et haec quidem secundum illa nobis dicta sint, quae de excelsorum disciplinis traduntur a Graecis.

23. Quid autem et de his, quae vel in terris vel in mari videmus? nonne evidenter edocemur, dei in his non

solum opus esse, sed et providentiam? Nam quod in terra montes excelsi certis quibusque habentur in locis, ut ex his velut compressus et coangustatus aer ordinatione dei cogatur et exprimatur in ventos, ex quibus et fructus germen concipiant, et aestivus ardor temperiem sumat, cum Pleiades ignitae solis ardoribus incanduerint. Sed dices: Cur et ardor solis, ut temperies requiratur? Et quomodo fruges humanis usibus necessariae maturescerent? Sed et illud adverte, quod ad axem meridianum, ubi plus est caloris, non multa datur nubium constipatio, nec abundans copia imbrium funditur, ne morbus habitantibus generetur; humidae enim nubes, si calore rapido coquantur, aerem corruptum et pestiferum reddunt. Sed et terra calidum imbrem suscipiens, non nutrimenta segetibus, sed perniciem praebet; in quo quis dubitat opus esse divinae providentiae? Denique Aegyptus, quia Aethiopicis e vicino flagrat ardoribus, ne insanabiles corruptelas aeris imbrium necessitate susciperet, campi eius non pluviam nubibus ministratam, sed terrenum quodammodo imbrem Nilo inundante suscipiunt.

24. Quid de fontibus dicemus et fluviis, qui perenni in mare fluunt meatu? Et per divinam providentiam nec illis abundans deficit cursus, nec mare tantas aquarum recipiens copias ullum sentit augmentum, sed in eadem mensura et ea quae conferunt, et ea quae ibi conferuntur elementa perdurant. Sed dicis mihi: Salsa aqua naturaliter consumit fluentum dulce, quod ei fuerit infusum. Et in hoc ergo manifestum est providentiae opus, ut salsum faceret illud elementum, in quod cursus omnium aquarum, quas ad usum hominibus praestiterat, declinavit; uti ne per tanta saeculi spatia, repletus maris alveus inundationem perniciosam terris et hominibus redderet. Nec ita quisquam insipiens erit, ut hanc tantam rationem tantamque providentiam ab irrationabili natura arbitretur esse dispositam.

25. Quid autem de virgultis, quid de animalibus dicam? Nonne per providentiam factum est, ut cum senecta temporis resolverentur, virgulta quidem vel plantis vel seminibus quae ipsa dederint, animalia vero per progeniem reparentur? Et mira quadam dispensatione providentiae nascituro pecori lac praeparatur in uberibus, ac statim ut natum fuerit, nullo docente scit ubi alimoniae suae horrea requirat. Gignuntur autem non solum mares, sed et feminae,

ut ex utroque possit rursus constare posteritas. Sed ne ut putant homines, viderentur haec naturae quodam ordine et non dispensatione fieri conditoris, pauca quaedam ad iudicium et documentum providentiae suae, mutato ordine genus servare iussit in terris, verbi gratia ut per os conciperet corvus, et per aurem mustela generaret, ut aves nonnullae sicut gallinae, interdum ova vel vento vel pulvere concepta parerent, alia quaedam animalia marem vicibus alternis in feminam verterent et sexum per annos singulos commutarent, ut lepores et hyaenae, quas beluas vocant, alia etiam ex terra orirentur atque inde sumerent carnem, ut talpae, alia ex cinere, ut viperac, alia ex putrefactis carnibus, ut vespae quidem equinis, apes autem bubulis, alia ex fimo boum, ut scarabaei, alia ex herbis, ut de ocimo scorpini, et rursus herbae ex animalibus, ut ex cornu cervi vel caprae apii et asparagi.

26. Et quid opus est plura enumerare, in quibus divina providentia mutato ordine eo qui a natura datus putatur, multimodis differentiis nativitatem animalium constare voluit, ex quibus non irrationabilis rerum cursus, sed ipsius dispensatus ratione doceretur? Aut non et in hoc plenissimum demonstratur opus divinae providentiae, ubi ex terra et aqua ad vitam hominum semina iacta reparantur? quae cum terrae fuerint mandata, voluntate dei humorem quem suscepit gleba, velut uberibus suis seminibus immulget. Aquis enim inest quaedam vis spiritus a deo dati ex initio, cuius opere habitus futuri corporis, in ipso statim semine formari incipit et per culmum spicamque restitui; turgefacto etenim ex humore seminum grano, per angustos quosdam venarum meatus vis illa spiritus, quae inesse aquis data est, utpote incorporea transcurrens, ad incrementum semina suscitatur et crescentium species format. Ministerio igitur humidi elementi, cui vitalis ille spiritus insitus semper et ingentus est, efficitur ut non solum reparetur, sed ut per omnia similis species et forma his quae iacta fuerint seminibus redeat. Quae ratio cui vel brevem sensum habenti, per irrationabilem naturam, et non per divinam sapientiam constare videbitur? Denique etiam haec ad similitudinem humanae nativitatis formata sunt; videtur enim terra vulvae locum tenere, cui semen iniectum per aquae et spiritus vim, sicut supra diximus, et formatur et alitur.

27. Sed et in hoc admiranda est divina providentia, quod videre nos quidem et agnoscere facit quae fiunt, quo modo autem et qualiter fiant, in secreto posuit et occulto, ut non indignis ad agnitionem subiaceant, sed dignis et fidelibus cum meruerint, patefiant. Ut autem rebus ipsis et exemplis probemus, nihil omnino ex terrena substantia seminibus dari, sed totum ex elemento aquae et spiritus qui inest ei virtute constare, pone mihi verbi gratia in cratere aliquo amplissimae magnitudinis iniici terrae talenta centum, et seminentur in eo diversae species seminum vel olerum vel etiam virgultorum, his praebeatur ad rigandum aqua sufficiens, et per annos plures habeatur ista diligentia, congregentur autem semina quae collecta fuerint, verbi gratia frumenti vel hordei aliarumque specierum per singulos annos seorsim, donec uniuscuiusque seminis acervus ad centum talentorum pondus adscendat, tum etiam arbores avulsae radicitus adpendantur, et his omnibus ex cratere sumtis si adpendatur terra, centum sua nihilominus talenta salva restituet. Unde ergo dicemus omne illud pondus, omnemque quantitatem seminum diversorum atque arborum surrexisse? nonne evidenter apparet, quia ex aquis? Terra enim quod suum est, integrum tenet, aqua vero quae per singula iniecta est, nusquam prorsus est, ob potentem divinae conditionis virtutem, quae per unam aquae speciem tantorum seminum virgultorumque et substantias reparat, et species format, et genus foenore multiplicato custodit.

28. Ex quibus omnibus satis abundeque patere puto, artificii sensu et non irrationabili naturae opere cuncta effici et universa constare. Sed veniamus adhuc, si videtur, etiam ad nostram, id est ad hominis substantiam, qui est parvus in alio mundus, et consideremus quanta sit ratione compositus; et ex hoc praecipue sapientiam conditoris intelliges, qui cum ex diversis substantiis constet, id est mortali et immortalis, per artificem providentiam conditoris societatem diversitas non refugit, et quidem longe a se substantiis ¹⁾ [alienis et diversis]. Alia namque de terra assumitur et a conditore formatur, alia vero ex immortalibus substantiis datur, nec tamen ei per huiusmodi coniunctio-

¹⁾ Quae auctoritate codd. Parisinorum vetustissimorum in textum recepimus, in uncis ea includenda curavimus.

nem honor immortalitatis infringitur, nec ut quibusdam videtur [ex rationabili et concupiscibili et irascibili subsistit, sed magis inesse ei tales quidam videntur] affectus, quibus ad haec singula moveri possit. Nam corpus quod ex ossibus et carnibus constat, initium sumit ex semine viri, quod e medullis calor eliciens vulvae quasi terrae consignat, cui inhaerens ex fonte sanguinis paulatim rigatum, in carnem et ossa producit, atque in speciem auctoris iacti seminis reformatur.

29. Et vide in hoc artificis opus, quomodo ossa velut columnas quasdam, quibus caro sustentetur ac portetur, inservit. Tum deinde aequalis ex utraque parte, id est dextera ac laeva, mensura servitur, ut congruat pes pedi, et manus manui, digiti quoque digitis, ut singuli ad singulos tota aequalitate concordent; sed et oculos oculo, et auris auri, quae non solum consona sibi et concordantia, sed et usibus necessariis apta formantur. Manus quidem ut operi commodae sint, pedes ut gressibus, oculi ut visibus serviant superciliorum excubiis custoditi, aures ad audiendum ita formatae, ut cymbalo similes suscepti verbi percussum sonitum altius reddant, et usque ad sensum cordis emittant, lingua autem ad loquendum illisa dentibus plectri reddat officium, ipsi vero dentes alii ut incidant et dividant cibos et interioribus tradant, interiores vero ut in modum molae conficiant et comminuant, quo opportunius stomacho traditi coquantur, unde et molares appellati sunt.

30. Sed et nares, commeandi flatus et reddendi ac recipiendi gratia factae sunt, ut innovatione spiritus calor naturalis qui in corde est, vel accendi vel refrigerari cum res poposcerit queat pulmonis officio, qui pectori inhaerere datus est, ut mollitiae sui palpet et foveat cordis vigorem, in quo videtur vita consistere, vita dico, non anima. Nam quid dicam de substantia sanguinis, qui velut fluvius ex fonte procedens, et uno prius alveo inductus tum deinde per innumeras venas, quasi per areas derivatus, totam humani corporis terram vitalibus rigat fluentis, iecoris opere ministratus, quod ad efficaciam digestionis ciborum, atque in sanguinem mutandorum in dextro latere iacet. In sinistro vero splenis est locus, qui trahere ad se et purgare quodammodo sordes sanguinis possit.

31. Intestinorum quoque ratio quanta est? quae idcirco

longis nexibus in circulorum ordinata sunt modum, ut susceptas digestiones ciborum paulatim egerant, quo neque ad subitum inanes efficiant locos, et his qui superadditi fuerint non impediuntur cibis. Membranae autem in modum idcirco facta sunt, ut ex ipsis ea quae extrinsecus sunt, humorem sensim suscipiant, qui neque subito effusus exinaniret interna, neque densiore cute prohibitus, arida quae extrinsecus habentur efficeret, et totam hominis fabricam sitis necessitate turbaret.

32. Porro vero feminea positio, et vulvae sinus ad recipiendum germen et confovendum vivificandumque commodissimus, quem non ratione et prudentia effecta esse quae facta sunt, suadeat, quod in ea solum parte membrorum a virili specie femina discrepat, qua posteritas sata suscipitur et fovetur, et rursus virilis habitus ea tantummodo membrorum parte immutetur, qua ei vis serendi et generandi hominis inest? Et in hoc magnum quidem testimonium providentiae datur, ex necessaria diversitate membrorum, sed ibi maius, ubi in habitus similitudine, usus diversitas et officii varietas invenitur. Nam mamillae viris aequae sunt ac feminis, sed feminarum solae sunt quae lactis munere replentur, ut statim ubi genuerint, apta sibi parvulus inveniat nutrimenta. Quod si tanta ratione videmus in homine membra disposita, ut in caeteris omnibus similis habitus videatur, in his tantummodo discrepent, in quibus usus diversitatem requirit, et neque in viro aliquid superfluum aut egens, neque in femina quod desit videamus vel quod abundet, quis ex his omnibus non evidenter agnoscat rationis opus et sapientiam conditoris?

33. His adstipulatur etiam caeterorum animalium rationabilis diversitas, et suo quodque usui ministerioque conveniens. Haec testatur et arborum varietas herbarumque diversitas, tam specie variata quam succis. Haec adserit et permutatio temporum in quatuor distincta vicissitudines, et certis horis, diebus, mensibus, annum circulus claudens, et ne unam quidem horam statutae rationis excedens; hinc denique etiam mundi ipsius aetas, certa et stabili ratione, concepto annorum numero censetur.

34. Sed dices, quando mundus factus est, et quare tam tarde? Hoc possis obtendere etiamsi ante factus fuisset; diceres enim, cur non et ante hoc? et ita immensa saecula

transcendens semper possis requirere, cur non et ante hoc? Sed nobis nunc sermo non de eo est, [cur non sit ante factus quam factus est,] sed si omnino factus est. Si enim factum constat, necessario potentis et summi artificis opus est; quod si constat, quando eum facere voluerit, sapientis artificis arbitrio iudicioque relinquendum est. Nisi videatur tibi omnis haec sapientia, quae tam immanem mundi machinam struxit, et singulis quibusque rebus formas et species dedit, quarum habitum non decori solum convenientem, sed et futuris usibus aptissimum et necessarium poneret, hoc eam solum fugerit, quo tam magnificae conditionis opportunum tempus adsumeret. Est apud illum profecto certa ratio, sunt evidentes caussae, cur et quando et qualiter fecerit mundum, quas hominibus, quibus haec quae ante oculos posita sunt et de eius providentia contestantur, inquirere et intelligere pigrum fuit, aperiri utique non oportuit; quae enim in occulto habentur et intra sapientiae sensus, velut intra regios thesauros recondita sunt, nemini patent, nisi his qui ab illo didicerint, apud quem signata sunt haec et reposita. Deus ergo est qui fecit omnia, et ipse a nemine factus est. Qui autem naturam pro deo nominant, et per naturam facta esse cuncta testantur, latet eos appellationis suae error. Si enim naturam irrationabilem putant, stultissimum est, rationabilem facturam ab irrationabili factore progredi. Si vero ratio est, id est logos, per quam facta constat universa, superfluo nomen immutant, ubi de conditoris ratione profitentur. Ad haec si quid habes, pater, proseguere.

35. Haec cum Niceta dixisset, senex ita respondit: Tu quidem, fili, prudenter et fortiter prosequutus es, in tantum ut melius dici posse de providentia non putem. Sed quoniam hora iam multa est, crastino ad haec quae prosequutus es, respondere aliqua volo, de quibus si mihi satisfeceris gratiae me fateor debitorem. Et his a sene dictis, surrexit Petrus. Quidam vero ex adstantibus Laodicensium primus rogabat Petrum et nos, ut senis indumenta quae habebat sordida et scissa mutaret; quem Petrus et nos amplexi, et collaudantes pro honesta et optima voluntate sua, dicebamus: Quia nec nos ita insipientes sumus et impii, ut cui tam preciosa verba concedimus, non multo magis etiam haec quae ad usus corporeos sunt necessaria praebeamus,

quae eum et libenter suscepturum credimus, tanquam a filiis patrem, sed et tectum nobis et vitam communem fore credimus. Haec cum nos diceremus, et ille primarius civitatis summa vi et blandimentis plurimis avellere a nobis cuperet senem, nos vero eo vehementius retineremus, omnis populus adclamavit ut illud magis fiat, quod ipsi placet seni; et cum silentium factum fuisset, senex iuramento praevenit, dicens: stodie apud nullum manebo neque ab aliquo quicquam suscipiam, uti ne alterius dilectio alterius tristitia fiat; haec enim postmodum si visum fuerit, fieri possunt.

36. Et cum haec dixisset senex, Petrus ait ad primum civitatis: Quoniam nostri praesentia bonam voluntatem tuam ostendisti, tristem te non oportet abscedere, sed accipiemus abs te gratiam pro gratia, domum tuam nobis ostende, et praepara eam ut crastino disputatio quae futura est ibi habeatur, et si qui volunt adesse ad audiendum permittantur. Quae cum audisset primus civitatis valde gavisus est, sed et omnis populus libenter audivit. Cumque discessissent turbae, domum suam ostendit; discedere autem et senex coepit. Ego tamen uni ex pedisequis meis imperavi clam subsequi vestigium senis, et discere ubi maneret. Nos autem cum redissemus ad hospitium, enarravimus omnia fratribus quae nobis cum sene habita sunt, et ita ex more cibo sumto requievimus.

37. Die autem postera Petrus mature surgens suscitavit nos, et perreximus pariter ad locum secretum, in quo et pridie orationis causa fueramus; atque inde post orationem dum veniremus ad constitutam domum, in itinere monebat nos dicens: Audite me conservi dilectissimi, bonum est ut unusquisque vestrum secundum quod potest, prosit accedentibus ad fidem religionis nostrae, et ideo non vos pigeat secundum sapientiam, quae vobis per dei providentiam collata est disserentes, instruere ignaros et docere, ita tamen ut his quae a me audistis et tradita sunt vobis, vestri tantum sermonis eloquentiam societis. Nec aliquid proprium et quod vobis non est traditum proloquamini, etiamsi vobis verisimile videatur, sed ea, ut dixi, quae ipse a vero propheta suscepta vobis tradidi, prosequamini, etiamsi minus plenae adsertionis esse videbuntur. Hinc enim saepe contingit declinare quosdam a veritate, dum speciem sibi

verioris et validioris veritatis, propriis cogitationibus reperisse se credunt.

38. His a Petro dictis libenter annuimus, dicentes ei, nihil nos acturos, nisi quod ipsi videretur. Tum ille: Ut ergo, inquit, sine periculo exerceamini, me coram disputatione singuli, ita ut unus alii succedat ac suas unusquisque explicet quaestiones. Nunc ergo quoniam hesterno die Niceta sufficienter disseruit, hodie sermonem faciat Aquila, et post Aquilam Clemens, inde ego, si tamen etiam me res poposcerit aliquid addere. Interea dum huiuscemodi sermones caedimus, ad domum ventum est in qua suscipiens nos paterfamilias, introducit ad locum quendam in similitudinem theatri collectum et pulchre exaedificatum, in quo turbas plurimas ex tempore noctis opperientes nos reperimus, inter quos et senex qui pridie nobiscum disputaverat. Itaque medium habentes Petrum ingredimur etiam nos, circumspicientes sicubi cerneremus senem; quem prior Petrus videns in medio turbae latitantem evocavit ad se, dicens: Clariorem multis animam possidens, cur in occulto lates et verecundia contegeris? accede huc magis, et quae tibi videntur exsequere.

39. Ubi haec dixit Petrus, statim turbae locum dare coeperunt seni. Cumque accessisset, ita coepit: Eorum quae die hesterno prosequutus est iuvenis, etiamsi verba non memini, sensum tamen et ordinem teneo, et ideo necessarium puto propter eos qui hesterno non adfuerunt, anacephalaeosin facere eorum quae dicta sunt, et breviter cuncta repetere, ut etiamsi me aliquid effugerit, ab eo qui prosequutus est praesente commonear. Hic ergo fuit hesternae disputationis sensus, quod omnia quae videntur, quoniam certa mensura et arte formaque ac specie constant, sine dubio a sapiente virtute facta esse [credenda sunt; quodsi mens et ratio est quae haec condidit, consequens esse] ut rationis ipsius providentia mundus regatur, etiamsi nobis ea quae geruntur in mundo, minus recte geri videantur. Consequitur autem, ut si creator omnium deus est ac mens, sit etiam iustus; quodsi iustus est, necessario iudicat; si iudicat, necesse est ut homines de suis actibus iudicentur; et si de actibus suis unusquisque iudicatur, erit ergo inter iustos et peccatores iustum quandoque discrimen. Haec fuit, ut opinor, totius verbi continentia.

40. Si ergo ostendi potest, quod mens ac ratio cuncta condiderit, consequens est, et ea quae sequuntur ratione et providentia geri. Si vero natura imprudens et coeca gignit universa, perimitur sine dubio indicii ratio, nec discussio peccatorum ac benefactorum remuneratio sperabitur, ubi index non est. Quia ergo omnia in hoc pendent et huic capiti adhaerent, non indignemini, si forte paullo latius discuti haec et pertractari voluero. In hoc enim mihi ad omnia quae proponuntur, velut prima ianua clauditur, et ideo hanc mihi ante omnia aperiri volo. Nunc ergo audite quae doceo, et respondeat mihi si quis vestrum volet; non enim erubescam discere, si audiero quod verum est, et recte dicenti adquiescere. Igitur hesterno a te habitus sermo, qui adserebat quod arte et mensura et ratione cuncta constarent, non valde me suadet, mentem rationemque esse quae fecerit mundum; multa enim habeo, quae ostendam competenti mensura ac forma et specie constare, nec tamen per mentem condita ac rationem. Tum praeterea video multa incondite, inconsequenter, iniuste geri in mundo; et sine genesis cursu nihil fieri posse; quod post omnia etiam ex me ipso manifestissime adprobabo.

41. Haec cum senex diceret, Aquila respondit: Quoniam ipse proposuisti, ut ad ea quae diceres haberet copiam respondendi qui velit, concedit mihi frater meus Niceta hodie facere sermonem. Et senex: Prosequere, ait, fili, ut vis. Et Aquila respondit: Promisisti quod ostenderes multa esse in mundo, quae formam ac speciem aequali ratione collectam gerant, quae tamen constet non effici per conditorem deum. Nunc ergo quod promisisti, ostende. Et senex: Ecce arcum videmus in coelo circulum tenere omni mensura collectum, et habere speciem veri, quam fortassis nec mens condere nec describere ratio potuisset, nec tamen hic ab aliqua mente fit. Ecce in brevi totum propositum, responde ad haec.

42. Tum Aquila: Non continuo, inquit, si quid ex typo et forma exprimitur, id intelligitur a ratione esse ac sine mente non fieri posse, quoniam typus ipse qui exprimit figuras ac formas, non sine mente factus est. Verbi causa, cera si adfigatur sculpto anulo, imaginem quidem et figuram sumit ex anulo, qui sine dubio sensu caret, sed anulus qui exprimit effigiem, manu artificis sculptus est, et

mens fuit ac ratio, quae typum anulo dedit. Ita ergo et arcus exprimitur in aere; sol enim nubibus rarescentibus radios suos imprimens, et humori nubilo velut cerae molli adfigens orbis sui typum, arcus speciem reddit, et efficit hoc ipsa, ut dixi, repercussio splendoris solis in nubibus, atque ex illis fulgorem circuli eius reddens. Fit autem hoc non semper, sed cum opportunitatem sui humectae nubes rarescendo praestiterint. Unde et rursus cum densantur nubes et coeunt, arcus forma resolvitur et exolescit, denique nunquam sine sole et nubibus arcus apparet, sicut nec sine typo et cera vel alia huiusmodi materia exprimitur imago. Non ergo mirum est, si conditor deus ex initio fecit typos, ex quibus nunc formae exprimantur ac species. Simile autem hoc et illi, quod ab initio deus elementa insensibilia creavit, quibus ad reliqua omnia formanda et explicanda uteretur. Sed et qui statuas formant, typum prius luti vel cerae fingunt, et ex ipso redditur statuae effigies; tum deinde et umbra redditur ex statua, quae umbra per omnia formam ac similitudinem statuae gerit. Quid ergo dicemus insensibilem statuam formare umbram, tam diligenti quam ipsa statua est ratione collectam? an illi sine dubio adscribetur umbrae collectio, qui et statuam finxit?

43. Si ergo tibi videtur hoc ita se habere et sufficit quod de hoc dictum est, ad alia inquirenda veniamus; aut si aliquid adhuc deesse putas, repetamus. Et senex ait: volo ut repetas de hoc, sunt enim et alia multa quae similiter fieri video; nam et fructus arborum simili modo pulcre formati et in rotundum mire collecti nascuntur, et foliorum species ingenti decore formatur, atque exquisita arte viridis membrana contexitur; tum praeterea pulices, mures, lacertas et his similia, numquid et haec dicemus a deo fieri? Unde ex his vilioribus coniectura capitur meliorum, quod nequaquam mentis arte formentur. Bene, inquit Aquila, de foliorum textura et de parvis animalibus colligis, quod ex his fides etiam melioribus deroganda sit; sed non te ista decipiant, ut putes quasi duabus solis manibus operantem deum non posse universa complere quae fiunt, sed memento quomodo hesterno tibi frater meus Niceta respondit, et mysterium ante tempus aperuit vere quasi cum patre loquens, et cur et quomodo fiant haec quae inutilia videntur, exposuit.

44. Et senex: Cur ista inutilia voluntate illius summae mentis fiant, velim a te audire. Si, inquit, liquido apud te constat, quod mentis et rationis opus in ipsis est, tum demum tibi etiam cur facta sunt, dicere non pigebit et quod iuste facta sint edocere. Ad haec senex respondit: Non possum, fili, ea quae videntur ex arte formata, dicere per mentem fieri, propter caetera quae iniuste et inordinate fieri videmus in mundo. Si te, inquit Aquila, ea quae inordinate fiunt, dicere quod per providentiam dei facta sint non sinunt, cur non ea quae ordinate fiunt, dicere te quod a deo facta sint cogunt, et quia irrationabilis natura opus rationabile proferre non possit? Certum est enim, nec omnino negamus, quia in hoc mundo quaedam ordinate, quaedam inordinate fiunt; ea ergo quae rationabiliter fiunt, crede quod per providentiam fiant, quae vero irrationabiliter et inordinate, quia naturaliter eveniant et fortuito accidunt. Miror autem non advertere homines, quia ubi sensus est, possunt res ordinate fieri et inordinate, ubi autem nullus est sensus, neutrum omnino effici; nam ratio ordinem facit, ordinis autem cursus, si contrarium quid acciderit quod ordinem turbet, necessario inordinatum aliquid profert. Et senex: Hoc ipsum mihi a te ostendi volo.

45. Non, inquit, morabor Aquila. Duo visibilia signa monstrantur in coelo, unum solis, aliud lunae; haec sequuntur et aliae quinque stellae, diversos et proprios singulae explicantes cursus. Haec ergo deus posuit in coelo, quibus aeris temperies pro ratione temporum dispensetur, et ordo vicissitudinum permutationumque servetur. Horum autem ipsorum ministerio, et si quando pro peccatis hominum plaga et corruptio terris iniicitur, perturbatur aer, lues animantibus, corruptio frugibus, pestilens per omnia mortalibus annus inducitur, et ita fit, ut uno eodemque ministerio et servetur ordo et corrumpatur. Etenim palam est incredulis et imperitis, quod cursus solis utilis et necessarius mundo, per providentiam datus, semper ordinatus habeatur; lunae vero ad comparisonem cursus solis, in augmentis et detrimentis suis apud imperitos inordinati cursus videntur et incompositi. Nam sol certis distinctionibus et ordinatis movetur; ex ipso enim sunt horae, ex ipso dies cum ascenderit, ex ipso etiam nox cum occiderit, ex ipso menses et anni numerantur, ex ipso vicissitudines temporum fiunt, dum

ad superiora conscendens ver temperat, ubi autem ad summum coeli venerit, aestivos accendit calores; decidens rursus autumnī temperiem reddit, ubi vero ad inferiorem redierit circulum, ex glaciali compage coeli rigorem nobis hiberni frigoris derelinquit.

46. Sed de his alias latius disseremus. Nunc interim, cum sit iste minister bonus, ad vicissitudines temporum moderandas, tamen ubi secundum voluntatem dei correptio mortalibus datur, incandeseit acrius et urit mundum vehementioribus flammis. Similiter et lunae cursus, atque haec quae imperitis videtur inordinata permutatio, incrementis frugum et pecudum omniumque animantium commoda est; augmentis enim eius detrimentisque mira quadam providentiae arte omne quod gignitur alitur et crescit, de quibus latius prosequi possemus et aperire de singulis rationem, nisi nos propositae quaestionis ordo revocaret. His tamen ipsis eisdemque ministeriis quibus gignuntur, aluntur, augentur universa; cum fuerit iusta aliqua ex causa ordinis instituti mutata temperies, corruptio oritur et intemperantia, ut in homines, sicut supra diximus, castigatio dei voluntate procedat.

47. Sed fortasse dices: Quid, quod in ista communi castigatione similia impii patiuntur et pii? Verum est, etiam nos fatemur; sed piis castigatio ad profectum cedit, ut in praesenti vita afflicti purgatiores veniant ad futuram, in qua perpetua eis requies praeparata est, simul autem ut et impii aliquantulum ex ipsorum castigatione proficiant, aut iusta in eos feratur iudicii futuri sententia, cum in eisdem castigationibus iusti quidem gratias egerint deo, iniusti autem blasphemaverint. Igitur cum in duas partes rerum dividatur opinio, quod alia per ordinem, alia contra ordinem fiant: ex his quidem quae secundum ordinem sunt, oportuit credi esse providentiam; de his vero quae contra ordinem geruntur, causas requirere ab his, qui eas per doctrinam prophetica[m] didicere; quibus enim innotescere potuit sermo propheticus, sciunt quando et ob quam causam aerugo, grando, pestilentia, et horum similia per singulas quasque generationes exorta sint, et ex quibus peccatis haec ad vindictam data sint, unde humano generi causa tristitiae, unde gemitus ac dolores acciderint, unde etiam tremoris

languor advenerit, et quod haec ab initio fuerit vindicta parricidii.

48. Nam ab origine mundi nihil horum fuit, sed ex impietate hominum initium mala ista sumere, et inde semper crescentibus iniquitatibus et malorum numerus crevit. Sed idcirco divina providentia iudicium erga omnes statuit, quia praesens saeculum non erat tale, in quo unusquisque possit pro meritis dispensari. Non ergo ex his, quae pro peccatis hominum mundo acciderunt malis, illa contemplanda sunt, quae ab initio cum nullae mali caussae exsisterent, bene et ordinate instituta sunt. Denique ad iudicium eorum quae ab initio fuere, inveniuntur nonnullae gentes alienae ab huiusmodi malis. Nam Seres quia caste vivunt, expertes habentur horum omnium, quia neque post conceptum adiri ultra apud eos feminam fas est, neque cum purgatur; carnibus ibi immundis nemo vescitur, sacrificia nemo novit, secundum iustitiam omnes sibi ipsis iudices fiunt. Idcirco igitur neque castigantur istis plagis quas supra diximus, et plurimum temporis in vita durantes, absque aegritudine finiunt vitam. Nos autem miseri, velut cum serpentibus pessimis habitantes, cum hominibus dico iniquis, perferimus necessario cum ipsis afflictionum plagas in hoc mundo, sed spem gerimus ex consolatione futurorum bonorum.

49. Si propter iniquitates, inquit senex, aliorum cruciantur etiam iusti, oportuit deum tanquam provisorem iubere hominibus, ut non facerent ea, ex quibus necesse esset cum iniustis affligi etiam iustos, aut si facerent emendationem aliquam, aut purificationem mundo adhiberent. Iussit, inquit Aquila, Deus haec et dedit praecepta per prophetas, quomodo homines vivere deberent; sed et haec contemserunt, imo vero et eos si qui forte observare cupiebant, diversis iniuriis afflixerunt, donec etiam ipsos a proposita observatione deiicerent, et ad incredulitatis nihilominus verterent turbam sibique similes efficerent.

50. Propterea denique ab initio cum fuisset omnis terra maculata peccatis, deus diluvium mundo induxit, quod vos sub Deucalione factum dicitis, et tunc unum quendam iustum cum filiis suis in arca reservavit, et cum eo omnium seminum omniumque animantium genus. Et tamen etiam qui ex ipsis nati sunt, tempore intercedente, rursus simi-

lia prioribus agunt; oblivioni enim quae acciderant data sunt, ita ut posteri ne hoc ipsum quidem crederent, quod diluvium factum est. Unde et statuit deus in praesenti saeculo ultra non fieri diluvium, alioqui secundum rationem peccatorum necesse erat etiam per singulas generationes hoc fieri infidelitatis gratia; sed magis indulgit per singulas gentes angelos quosdam agere principatum qui malis gaudent, quibus tamen ea conditione potestas adversum unumquemque mortalium data est, si prius se ipse quis peccando eis fecisset obnoxium, donec adveniret ille qui bonis gaudet, et compleretur per ipsum numerus iustorum, et per omnem mundum crescente multitudine piorum, aliqua ex parte reprimeretur impietas et innotesceret omnibus, quia omne quod bonum est a deo fit.

51. Ex arbitrii autem libertate unusquisque hominum dum incredulus est de futuris, per malos actus incurrit in mala. Et haec sunt quae videntur in mundo contra ordinem geri, quibus causas, ut essent, infidelitas dedit. Miranda igitur per omnia est divinae providentiae dispensatio, quae his qui initio fuerint, bonam quidem viam vitae incedentibus, bonis incorruptibilibus dedit perfrui; ubi vero peccaverunt, [mali originem peccato pariente sumserunt], et unicuique bono quasi quodam coniugii foedere ex parte peccati sociatum est malum, quoniam quidem humano sanguine terra polluta est, et arae daemonibus succensae, aërem quoque ipsum incesto sacrificiorum fumo temerarunt, et ita demum corrupta prius elementa hominibus corruptelae vitium, velut radices ramis ac fructibus tradiderunt.

52. Vide ergo in hoc, ut dixi, quam iuste vitiatis rebus providentia divina succurrit, ut quoniam bonis dei, mala quae ex peccato originem sumserant sociata sunt, duabus his partibus duos principes poneret, et ei qui bonis gaudet bonorum ordinem, qui ad fidem providentiae suae credentes adduceret, statuit, ei vero qui malis gaudet, ea quae contra ordinem et inutiliter geruntur, ex quibus sine dubio etiam providentiae fides in dubium veniat; et habita est per hoc a iusto deo iusta divisio. Hinc ergo est, quod cum ordinatus astrorum cursus fidem faciat manu artificis conditum mundum, rursum conturbatio aeris, aura pestilens, fulminum vagi ignes, providentiae opus refellant. Habent enim, ut diximus, singula quaeque bona, contraria et con-

iuncta sibi mala, ut foecundis imbribus grando inimica est, ut rori placido rubiginis est sociata corruptio, ut ventis lenibus procellarum turbines iuncti sunt, fructuosis arboribus infructuosae, herbis utilibus noxiae, animalibus mitibus fera et perniciosa connexa sunt. Haec autem omnia posita sunt a deo, pro eo quod hominibus voluntas arbitrii a bonorum proposito discessit et declinavit ad mala.

53. Igitur in omnibus mundi rebus habetur ista divisio, et sicut sunt pii, ita et impii, ut sunt prophetae, ita et falsi prophetae; sed et apud gentiles sunt philosophi, sunt et falsi philosophi; Iudaeorum quoque circumcisionem Arabicae gentes aliaeque plurimae ad ministerium suae impietatis imitati sunt. Sic et divino cultui est contrarius daemonum cultus, et baptismo baptismus, et legi leges, et apostolis pseudoapostoli, et doctoribus falsi doctores. Et inde est unde apud philosophos alii adserant providentiam, alii negant, alii unum deum, alii plures defendunt. Usque ad hoc res denique accessit, ut cum verbo dei fugerentur daemones, per quod esse providentia declaratur, invenerit ars magica ad infidelitatem confirmandam, quomodo etiam hoc ex contrariis imitetur. Sic serpentum venena mitigare carminibus inventum, et verbo ac potestati dei contrarias inducere sanitates. Angelis quoque dei contraria reperit ars magica ministeria, animarum suscitationes contra haec et figmenta daemonum ponens. Et ne multa enumerando sermonem longius traham, nihil omnino est quod fidem providentiae faciat, et non habeat e contrario aliud ad infidelitatem paratum; et ideo qui ignorant istam divisionem rerum, pro his quae a semetipsis discordant in mundo, non putant esse providentiam. Sed tu, pater, quasi vir sapiens ex ista divisione elige partem, quae ordinem servat et fidem providentiae facit, et non solum sequaris illam partem, quae contra ordinem currit et providentiae derogat fidem.

54. Ad haec senex respondit: Da mihi viam, fili, qua possim ex duobus istis ordinibus, quorum alter adserit, alter refutat providentiam, unum aliquem in meis sensibus confirmare. Rectum, inquit Aquila, habenti iudicium facile discrimen est; nam et hoc ipsum quod ais, ordo et inordinatio, ab artifice fieri potest, a natura vero insensibili non potest; nam verbi gratia ponamus de excelsa rupe ab-

ruptum saxum in praeceps ferri, idque illis solo in multa fragmenta comminui, numquid evenire ullo modo potest, ut in illa multitudine fragmentorum inveniatur unum saltem fragmentum, in quo perfecta aliqua species per omnia habeatur ac forma? Et senex respondit: Non potest. Quod si adsit, inquit Aquila, signorum artifex, excisum de monte saxum manu artificis et sensu rationabili formare in quam velit speciem potest. Et senex: Verum, inquit, istud est. Ergo, ait Aquila, ubi sensus non est rationabilis, nulla species ex integro formari potest, ubi autem sensus est artifex, ibi et forma et informitas esse potest: verbi gratia, si excidat e monte saxum artifex cui formam velit imponere, necesse est ut id primo informe caedat et barbarum, tum deinde paulatim excudens et ad libram suae artis exsculpens, exprimat formam quam mente conceperit. Ita ergo ex informitate vel deformitate, artificis manu pervenitur ad formam, et utrumque ab artifice procedit; simili igitur modo et ea quae in mundo geruntur, per artificis providentiam fiunt, etiamsi minus ordinata videantur. Et ideo quia tibi duae istae innotuerunt viae, earumque accepisti divisiones, fuge infidelitatis viam, ne forte perducatur te ad illum principem qui malis gaudet, sequere fidei viam, ut pervenire possis ad regem illum qui bonis hominibus gaudet.

55. Ad haec senex respondit: Cur autem et princeps ille qui malis gaudet factus est, et unde factus est aut non est factus? Aquila ait: Alterius temporis est iste tractatus; verum ne expers abeas etiam huius responsionis, pauca tibi de hoc quoque insinuabo. Praescius omnium deus ante constitutionem mundi, sciens quia futuri homines, alii quidam ad bona, alii vero ad contraria declinabunt, eos qui bona elegerint, suo principatui et suae curae sociavit atque haereditatem sibi eos propriam nominavit; eos vero qui ad mala declinarent, angelis regendos permisit his qui non per substantiam, sed per oppositum cum deo permanere noluerunt invidiae et superbiae vitio corrupti; dignos ergo dignorum principes fecit. Ita tamen eos tradidit, ut non habeant potestatem in eos faciendi quod volunt, nisi statutum sibi ab initio terminum transeant. Hic est autem statutus terminus, ut nisi quis prius fecerit daemonum voluntatem, daemones in eo non habeant potestatem.

56. Et senex ait: Magnifice prosecutus es, fili; su-

potest nunc ut dicas unde est substantia mali; si enim a deo facta est, fructus malus radicem culpabilem docet, videtur enim et ipsa malae naturae: si vero coaeterna fuit haec substantia deo, quomodo potest quod aequaliter ingenitum et coaeternum est, alteri esse subiectum? Non semper fuit, inquit Aquila; sed neque si ex deo facta est, continuo necesse est etiam conditorem eius talem videri, quale est illud quod ab eo factum est. Nam substantias quidem deus fecit omnium, sed si rationabilis mens quae a deo facta est, nequaquam conditoris sui legibus acquiescit, et modum statutae sibi temperantiae excedit, quid hoc ad conditorem spectat? vel si aliqua est ratio hac superior, ignoramus; neque enim de singulis ad perfectum scire possumus, et de his praecipue pro quibus non sumus iudicandi, cur ignoremus. Ea vero pro quibus iudicandi sumus, facillima sunt ad intelligendum, et paene uno sermone absolvuntur. Omnis enim propemodum actuum nostrorum in eo colligitur observantia, ut quod ipsi pati nolumus, ne hoc aliis inferamus; sicut enim ipse occidi non vis, caveas oportet ne alium occidas, et sicut tuum non vis violari matrimonium, nec tu alterius macules torum, furtum pati non vis, nec ipse facias; et intra hanc regulam humanorum gestorum singula quaeque concurrunt.

57. Tum senex: Ne aegre, inquit, accipias fili, quod dicturus sum; sermones tui quamvis validi sint, non possunt tamen flectere me ut credam fieri aliquid posse extra genesim. Scio enim omnia mihi necessitate genesis accidisse et ideo suaderi mihi non potest, quia vel bene vel male agere in nostra potestate sit; et si actus nostros in potestate non habemus, non potest credi futurum esse iudicium, per quod vel malis poenae vel bonis praemia tribuantur. Denique quoniam te imbutum video in huiusmodi disciplinis, pauca tibi ex ipsa arte proferam. Si, inquit Aquila, ex ipsa disciplina adstruere aliquid cupis, frater meus Clemens tibi diligentius respondebit, qui plenius scientiam mathesis attigit; ego enim aliis viis adserere possum, quod actus nostri in nostra sint positi potestate, ista autem quae non didici, praesumere non debeo.

58. Cum haec Aquila dixisset, ego Clemens, crastino, inquam, dices pater, ut voles, et audiemus libenter, nam et te puto grate habiturum, quod cum his tibi erit sermo, qui expertes non sunt eius quam protuleris disciplinae. Cum

ergo placuisset inter me et senem, ut sequenti die disputatio nobis de ratione genesis haberetur, utrum omnia ex ea fierent, an esset aliquid in nobis, quod non genesis sed animi iudicium gereret, Petrus surrexit et sermonem facere hoc modo coepit: Mirum mihi admodum est, quod res quae facile inveniri possunt, homines exquisitis cogitationibus ac verbis difficiles faciunt, et hi maxime qui videntur sibi sapientes, quique volentes dei voluntatem comprehendere, quasi homine utuntur deo, imo et si quid minus; nam hominis consilium vel sensum scire nemo potest, nisi ipse prodatur qui cogitaverit, sed neque artem quis discere potest, nisi multo tempore a magistro fuerit imbutus; quanto magis invisibilis et incomprehensibilis dei neque sensum neque opus scire quis potest, nisi ipse mittat prophetam, qui enarret consilium suum et viam conditionis exponat, in quantum discere hominibus fas est. Unde ridiculum puto, cum naturalibus viis de virtute dei homines iudicant, et putant hoc quidem ei esse possibile, illud vero impossibile, aut hoc maius, illud minus, ignari omnium, qui cum sint homines iniusti, iudicant deum iustum, artificem imperiti, incorruptibilem corrupti, factura factorem.

59. Et nolo putetis, quia haec dicens iudicandi de rebus perimo facultatem, sed consilium do ne per devia quis incedens, sine fine incurrat errores. Et ideo non solum sapientibus, sed et omnibus hominibus qui desiderium gerunt agnoscendi quod sibi expedit, suadeo ut requirant verum prophetam, quia ipse solus est, qui novit omnia, et scit quid et quomodo unusquisque quaerat. Inest enim intra uniuscuiusque nostrum mentem, sed in illis quidem, qui desiderium dei agnitionis et iustitiae eius nullum gerunt, otatur, in his vero qui quod animae suae expedit quaerunt, operatur et scientiae lumen accendit. Propter quod primo omnium hunc requirite, quem si non inveneritis, ab alio vos agnituros aliquid non speretis. Invenitur autem cito ab his qui veritatis amore perquirunt, et quorum anima praeoccupata non tenetur in malitia. Adest enim his qui eum in innocentia spiritus sui desiderant, qui per patientiam sustinent, et suspiria de profundo cordis veritatis amore producant; fugit autem malevolas mentes, quia ut propheta cognoscit cogitationes uniuscuiusque. Et ideo nemo putet eum per prudentiam suam invenire posse, nisi ut supra diximus,

mentem suam omni nequitia vacuum effecerit, atque agnitionis eius desiderium purum et fidele conceperit. Ubi enim talem se quis praeparaverit, ipse ut propheta, videns praeparatam mentem sponte se adhibet ad agnoscendum.

60. Si quis igitur vult omnia discere, non per singula discutiens; neque enim poterit, cum sit mortalis, dei investigare consilium et ipsam immensitatem perscrutari: sed si discere, ut diximus, omnia desiderat, verum prophetam requirat. Quem cum invenerit, non quaestionibus et disputationibus neque argumentis cum eo agat, sed si quid responderit, si quid pronunciaverit, hoc certum esse non potest dubitari. Et ideo quaeratur verus propheta ante omnia, et eius verba teneantur; in quibus illud tantummodo discutiendum unicuique est, ut satisfaciat sibi si vere prophetica eius verba sunt, id est, si indubitata fidem continent futurorum, si tempora definita consignant, si rerum ordinem servant, si non quae prima sunt, novissima, et quae in novissimis gesta sunt, prima narrarunt, si nihil versutum, nihil magica arte ad decipiendum compositum continent, aut si non quae aliis revelata sunt, ad se transtulerit admixtis mendaciis. Et cum his omnibus recto iudicio discussis, verba constiterit esse prophetica, ita demum credi eis de omnibus quibus dixerint et responderint, debet.

61. Etenim consideremus diligentius opus divinae providentiae. Nam quod philosophi introduxerunt verba subtilia quaedam et difficilia, ita ut ne ipsa quidem vocabula sermonum nota esse omnibus possent et intelligibilia, deus eos qui sibi artifices verborum videbantur, per omnia imperitos erga agnitionem veritatis ostendit. Simplex enim est et manifesta ac brevis rerum scientia, quae per verum prophetam traditur, quam isti per devia incedentes et scrupulas verborum difficultates, tota ignoraverunt via. Igitur verecundis et simplicibus mentibus, cum viderint fieri quae praedicta sunt, satis abundeque sufficit, ut de certissima praescientia certissimam scientiam capiant, et de caetero requiescant evidenti agnitione veritatis adsumta; caetera omnia aestimatione tractantur, in quibus firmum nihil esse potest. Quis enim sermo est, qui non recipiat contradictionem? et quae argumentatio est, quae non possit alia argumentatione subverti? Et inde est quod ad nullum finem scientiae et agnitionis per huius-

modi disputationem pervenire homines possunt, priusque finem vitae inveniunt quam quaestionum.

62. Et ideo cum in his omnia habeantur incerta, ad verum prophetam veniendum est, quem deus pater volens ab omnibus diligi, haec quae homines induxerunt, in quibus nihil potest adprehendi, voluit penitus extinguere, ut eo magis iste quaereretur, et quem illi obcluserant, hic hominibus viam veritatis aperiret. Propter hunc enim deus etiam mundum fecit et ab ipso mundus repletur, unde et quaerentibus se adest ubique, etiamsi in ultimis terrae finibus quaeratur. Si vero non pure eum quis nec sancte neque fideliter quaerat, intra ipsum quidem est, quia ubique est et intra sensus omnium invenitur; sed ut supra diximus, infidelibus dormit et absens habetur his, a quibus esse non creditur. Cumque haec et alia huiusmodi Petrus de vero propheta prosequutus esset, turbas dimisit, senem vero cum rogasset plurimum permanere nobiscum, obtinere non potuit, sed et ipse discessit, alia die sicut placuerat rediturus. Et post haec nos una cum Petro ingressi hospitium, cibo et quiete solito utimur.

Liber nonus.

1. Sequenti die Petrus una nobiscum mature ad locum, in quo pridie habita fuerat disputatio, properavit, atque ibi cum plurimas iam ad audiendum convenisse turbas et senem cum eis videret, ait ad eum: Hesternae die, o senex, cum Clemente placuerat ut hodie sermo fieret, et aut tu ostenderes nihil extra genesim fieri, aut Clemens doceret genesim non esse [sed in nobis et in nostra potestate haberi quae gerimus]. Ad haec senex respondit: Et quid placuerit meministi, et tua verba teneo quae post pactiones loquutus es, ¹⁾

¹⁾ In codd. Lips. omissis iis, quae usque ad cap. 16 med. sequuntur, sic legitur: loquutus es. Deinde prosecutus senex adiecit: Certum est mihi et bene novi quia compaginatione etc.

quibus docuisti impossibile esse homini scire aliquid, nisi a vero propheta didicerit. Et Petrus: Nescis, inquit, quomodo dixerim, sed nunc te ego commonebo, de voluntate dixi et consilio dei, quam habuit priusquam mundus esset, et quo consilio fecerit mundum, tempora statuerit, legem dederit, iustis ad bonorum remunerationem futurum saeculum promiserit, iniustis poenas ex iudicii sententia statuerit; hoc ego dixi consilium, et hanc voluntatem dei ab hominibus inveniri non posse, quia nemo hominum potest sensum dei coniecturis et aestimatione colligere, nisi propheta ab eo missus enunciet. Non ergo de quibuscunque disciplinis aut studiis dixi, quia inveniri sine propheta aut sciri non possint; quippe qui sciam et artificia et disciplinas sciri et exerceri ab hominibus, quas non a vero propheta, sed a magistris hominibus didicerint.

2. Quoniam ergo te professus es gnarum esse positionis siderum et stellarum cursus, ex quibus convinceret Clementem quod genesi omnia subiaceant, aut ab ipso disceres, quod per providentiam reguntur universa et est etiam aliquid in nobis, hoc expedire vos convenit. Ad haec senex respondit: Iam quidem necessarium non erat huiusmodi movere quaestiones, si possibile esset nobis a vero propheta discere et audire definita sententia, quia sit aliquid in nobis et in arbitrii positum libertate; valde enim me sermo tuus movit hesternus, in quo de virtute prophetica disputasti. Unde et ego assentio et confirmo sententiam tuam, quia nihil potest ab homine certum indubitatumque cognosci, cui et exiguum vitae tempus est et breve ac tenue spiramen, quo retineri videtur in vita. Veruntamen quoniam priusquam de prophetica virtute aliquid audirem, pollicitus videor Clementi, ut ostenderem, quia omnia subiecta sunt genesi, aut ab ipso discerem, quia est aliquid et in nobis, praestet mihi ipse in hoc gratiam ut primus incipiat et quae obiici possunt, proponat et absolvat; ego enim, ex quo paucis a te audiavi de virtute prophetiae, magnitudinem praescientiae considerans obstupui fateor, nec omnino recipiendum quicquam censeo, quod coniecturis et aestimatione colligitur.

3. Et cum haec senex dixisset, ego Clemens dicere ita coepi: Deus per filium suum creavit mundum tanquam duplicem domum, interiectu firmamenti huius quod coelum appellatur distinctam, et in superiori quidem angelicas habitare

virtutes, in isto autem visibili mundo nasci hominum multitudinem dedit, ex quibus eligeret amicos filio suo, cum quibus laetaretur, et qui ei tanquam sponso ut dilecta sponsa pararentur. Verum usque ad nuptiarum tempus, quod est praesentia saeculi venturi, statuit virtutem quandam, quae ex his quae in hoc mundo nascuntur, eligat et custodiat meliores, ac servet filio suo sequestratos in loco quodam mundi qui extra peccatum est, in quo iam sunt aliquanti, qui ibi velut sponsa ut dixi, decora ad sponsi praesentiam praeparantur. Nam mundi huius et praesentis temporis princeps adultero similis est, qui mentes hominum corrumpit ac violat, et a desiderio veri sponsi seducens, illicit ad aliena desideria.

4. Sed dicet aliquis: Quid ergo necesse erat iustum principem fieri, qui a vero principe mentes hominum declinaret? Quoniam deus qui ut dixi, filio suo amicos voluit praeparare, non eos tales esse voluit, qui necessitate naturae aliud quid esse non possent, sed qui arbitrio suo et voluntate boni esse desiderarent; quia nec laudabile est, quod non est desiderabile, nec bonum iudicatur, quod non proposito expetitur: nihil enim laudis est id esse, a quo te mutari naturae necessitas non sinat. Providentia ergo dei hominum multitudinem nasci in hoc mundo voluit, ut ex pluribus eligerentur qui iustam diligerent vitam. Et quia praesentem mundum praevидit non aliter posse nisi diversitate et inaequalitate constare, secundum praesentium rerum diversitates unicuique menti libertatem motuum dedit, et hunc principem posuit, quo ea quae contraria videntur agitante, electio meliorum virtutis opere constaret.

5. Sed ut planius fiat quod dicimus, per singula exponemus. Numquid omnes verbi gratia oportebat esse in hoc mundo reges, aut principes, aut dominos, aut paedagogos, aut legisperitos, aut geometras, aut aurifices, aut pistores, aut fabros, aut grammaticos, aut divites, aut agricolas, aut olitores, aut piscatores, aut pauperes? haec certum est, quia omnes esse non poterant. Omnia tamen haec officia et multo plura praesens vita hominum requirit, et sine his transigi non potest; est ergo necessaria in hoc mundo inaequalitas. Non enim potest esse rex, nisi habeat quos regat et quibus imperet, neque potest esse dominus, *nisi habeat cui dominetur*, et caetera similiter.

6. Sciens ergo conditor a nullo sponte venire ad agnem, dum refugitur labor, hoc est, ad exercendas artes istas quas supra diximus, per quas vel iustitia uniuscuiusque vel misericordia manifestari potest, corpus homini fecit, quod famem et sitim et frigus reciperet, ut reficiendi corporis causa compulsi homines, ad omnes quas supra exposuimus artes victus necessitate descenderent. Cibi enim et potus atque indumenti gratia, singulas quasque artes expetere edocemur. Et hic iam uniuscuiusque mentis propositum declaratur, utrum necessitatem famis et frigoris per furta et homicidia ac periuria sarciat, perque alia huiusmodi scelera, an iustitiam, misericordiam, continentiamque custodiens, artis studio et manuum labore imminentis necessitatis expleat ministerium. Si enim cum iustitia et pietate ac misericordia necessitatem corporis transigat, velut propositi agonis victor, amicus filii dei et electus abscondit. Si vero per fraudes, per iniquitates et scelera concupiscentiis deservit corporalibus, principis huius mundi atque omnium daemonum amicus efficitur, a quibus etiam hoc edocetur, ut stellarum cursibus malorum suorum adscribat errores, quos nonnisi proposito ac voluntate delegit. Et enim artes cogente, ut diximus, cibi ac potus voluptate discuntur et exercentur; quae voluptas, cum accesserit unicuique veritatis agnitio, infirmior efficitur succedente parsimonia. Quantus enim sumtus est, aqua et pane utentibus et hunc a deo sperantibus?

7. Est ergo, ut diximus, necessaria quaedam in dispensatione mundi inaequalitas, dum omnes quidem homines non omnia possunt scire vel implere artificia, usu tamen et ministerio omnium paene omnes indigent, et ob hoc necesse est alium operari, alium operanti praebere mercedem, alium servire, alium dominari, alium regi, alium regere. Sed hanc inaequalitatem quae mortalium vitam necessario subsequuta est, divina providentia in occasionem iustitiae, misericordiae, humanitatisque convertit, ut dum haec inter homines aguntur, sit unicuique causa iuste agendi cum eo, cui merces operis exsolvenda est, et faciendi misericordiam cum eo, qui debilitate fortassis aut penuria intercedente, debitum solvere non potest, sed et humane agendi cum his qui conditione videntur obnoxii, mansuetudinem quoque conservandi erga subiectos, et omnia prae-

sus gerendi secundum legem dei. Dedit enim legem, iuvans per hoc humanas mentes, ut facilius erga unumquodque qualiter agi deberet, adverterent, qua via effugerent malum et qua ad futura tenderent bona, et ut in aqua regenerati per opera bona, ignem vetustae nativitatis exstinguere. Prima enim nostra nativitas per ignem concupiscentiae descendit, et ideo dispensatione divina secunda haec per aquam introducit, quae restinguat ignis naturam, et coelesti spiritu anima illuminata, metum primae nativitatis abiiciat, si tamen ita de reliquo vivat, ut nullas omnino mundi huius voluptates requirat, sed sit tanquam peregrinus et advena, atque alterius civitatis civis.

8. Sed fortasse dicas, quia in his quidem, in quibus naturalis necessitas exigit artium operumque ministerium, potest unusquisque habere in potestate, servare iustitiam et modum vel desideriis vel actibus quem velit imponere; quid de aegritudinibus dicemus et infirmitatibus, quae accidunt hominibus, et quod daemonibus nonnulli urgentur et febribus et frigoribus, nonnulli etiam furore aguntur et mente excidunt; et omnia illa, quae innumeris casibus premunt mortalium genus? Ad haec dicemus, si consideret quis totius mysterii rationem, haec illis quae supra exposuimus, iustiora esse pronuntiabit. Deus enim hominibus naturam dedit, per quam et doceri possint de bono et obsistere malo id est, ut et artes possint discere et obsistere voluptatibus, ac praeferre in omnibus legem dei, et ob hoc virtutes quasdam contrarias oberrare mundum hunc et oblectari nobiscum permisit, propter causas quae iam superius dictae sunt, ut ex earum certamine oriatur iustis palma victoriae et meritum praemiorum.

9. Ex istis ergo accidit interdum, ut si qui incontinenter egerint, et non tantum obsistere quam cedere atque in semetipsis dare eis voluerint locum, noxia earum adspiratione generetur intemperata et vitiosa progenies. Dum enim totum libidini indulgetur et observatio nulla coeundi est, illorum sine dubio daemonum, quibus haec perurgentibus fiunt, vitia et fragilitates suscipit importuna generatio. Et ideo pro huiusmodi vitiis natorum obnoxii erunt parentes, qui legem servare concubitus noluerunt, licet sint et aliae causae secretiores, quibus his malis obnoxiae efficiuntur animae, quas nunc proferre temporis non est. Tamen

oportet unumquemque agnoscere legem dei, ut ex ea generandi observantiam sumat et immunditiae causas declinet, ut possit mundum esse quod gignitur. Neque enim fas est, ut non in plantandis quidem virgultis vel in seminandis frugibus opportunum tempus quaeratur, terra purgetur atque omnia quae convenit praeparentur, ne forte semen iactum laedatur et pereat, et in solo homine, qui est super haec omnia, serendi observatio nulla habeatur, nulla cautela.

10. Sed quid, quod nonnulli, inquit, cum in prima aetate absque vitio fuerint corporali, processu temporis incurrunt haec mala, ita ut aliquanti etiam violenter praecipitentur in mortem? Etiam de his vicina et paene eadem ratio est; illae enim, quas diximus contrarias humano generi potestates, ad uniuscuiusque cor per multas et diversas concupiscentias invitantur quodammodo et ingrediendi accipiunt locum, estque haec in illis vis et potestas, quae hortetur et incitet tantum, non quae cogat et perficiat. Si ergo quis adquiescat eis, ut etiam agat ea quae male desiderat, consensus sui et actus mercedem perditionis et pessimae mortis inveniet. Si vero futurum iudicium cogitans, metu ipso fuerit repressus et revocaverit se, ne actu impleat quod mala cogitatione concepit, effugiet non solum perniciem praesentem, sed et futura supplicia. Omnis enim causa peccati similis videtur esse stuppae pice oblatae, quae ubi calorem ignis acceperit statim inflammatur; huius vero ignis incendium opera esse daemonum intelliguntur. Si ergo inveniatur quis peccatis et concupiscentiis tanquam pice oblitus, ignis ei facillime dominatur. Si vero non peccati pice, sed aqua purificationis et regenerationis infusa sit stappa, ignis in ea daemonum non valebit accendi.

11. Sed dicet aliquis: Et quid faciemus iam nos quos contigit peccatis sicut pice oblitos? respondebo, nihil aliud nisi ut festinetis ablui, quo expurgetur a vobis ignis materia per invocationem sancti nominis, et de reliquo futuro iudicii metu concupiscentias refrenatis, atque adversarias potestates, cum forte ad sensus vestros accesserint, tota obstinatione pellatis. Sed dicis: Si in amorem quis incidat, quomodo se poterit continere, etiamsi ante oculos suos ipsum ignis fluvium quem Pyriphlegethonta nominant, vi-

deat? Haec excusatio est eorum qui converti ad poenitentiam nolunt. Denique nunc nolo Pyriphlegethonta adducas in medium, hominum tibi propone poenas, et vide quantum valeat metus; potestne quisquam, cum pro amoris crimine ad supplicium ducitur et ad stipitem colligatur urendus, in illo tempore eius quam amavit vel desiderium capere vel speciem ante oculos proponere? Nequaquam, inquires. Vides ergo, quia praesens metus resecat iniqua desideria. Quod si credentes deo, et futurum iudicium poenamque ignis aeterni confitentes non se continent a peccato, certum est quod non plena fide credunt; si enim certa sit fides, certus fit et timor, si vero minus aliquid est in fide, relaxatur et metus, et tunc locum inveniunt introeundi contrariae potestates, quarum persuasionibus cum adquieverint, necesse est ut et potestati earum obnoxii fiant et ipsis persuadentibus agantur ad praecipitia peccati.

12. Igitur astrologi ignorantes huiusmodi mysteria, putant stellarum cursibus ista contingere, unde et his qui accedunt ad eos, ut de futuris aliquid consulant, respondentes falluntur in plurimis; nec mirum, non enim sunt prophetae, sed usu multi temporis auctores eorum perfugium quoddam in his quibus decipiebantur, inveniunt et climacteras quasdam introducunt, ut de rebus incertis scientiam fingant. Climacteras enim dicunt quasi periculi tempus, in quo interdum perimatur quis, interdum non perimatur; ignorantes quod non stellarum cursus haec, sed daemonum gerit operatio, qui ad astrologiae errorem confirmandum deservientes, calculis mathesis decipiunt homines ad peccandum, ut cum vel deo permittente vel legibus exigentibus peccati dederint poenas, verum dixisse videatur astrologus. Et tamen falluntur etiam in hoc; si enim cito conversi fuerint ad poenitentiam, et futurae poenae recodationem conceperint ac metum, conversis ad deum per gratiam baptismi resolvitur poena mortis.

13. Sed dicet quis: Multi et homicidium et adulterium et alia scelera commiserunt, et nihil mali passi sunt. Hoc quidem raro accidit hominibus, tamen nescientibus consilium dei frequenter videtur accidere; deus autem qui novit universa, scit quomodo et quare peccet, et quae unumquemque caussa ducat ad peccatum. Hoc tamen generaliter agnoscendum est; quod si qui non ita mente, ut actibus

mali sunt, nec proposito incitati ad peccandum devolvuntur, his velocior et magis in praesenti vita redditur poena; ubique enim et semper deus prout competere iudicat, unicuique pro actibus suis reddit. Eorum vero qui proposito exercent malitiam, ita ut interdum etiam in eos saeviant, a quibus bona consequuti sunt, et nullam recordationem capiunt ad poenitentiam, differt poenas in futurum; non enim merentur isti sicut illi de quibus supra diximus, in praesenti vita scelerum suorum finire vindictam, sed permittitur eis praesens tempus implere ut volunt, quia emendatio eorum non est iam talis, quae temporalibus indigeat castigationibus, sed quae aeterni ignis in inferno exigat poenas, quorum animae ibi poenitentiam quaerent, ubi invenire non poterunt.

14. Quod si in hac vita positi illas quas ibi patientur poenas, ante oculos posuissent, refrenassent utique desideria et nullo pacto decidissent in peccatum. Multum enim potest sensus in anima ad resecandas omnes eius cupiditates, maxime cum coelestium scientiam coeperit, per quam lumine veritatis accepto, ab omni obscuritate malorum actuum declinabit. Sicut enim sol omnes stellas splendore sui fulgoris obtundit et contegit, ita et mens per scientiae lucem omnes concupiscentias animae inefficaces reddit et otiosas, futuri iudicii memoriam super eas tanquam radios suos emittens, ita ut ne apparere quidem ultra in anima queant.

15. Quod autem timor dei multum valeat ad reprimendas concupiscentias, cape humani timoris exemplum. Quotusquisque est, qui non inter homines concupiscat aliena, et tamen metu poenae quae legibus statuta est, refrenatur et continentius agit? Regi propter metum gentes subiacent et armatus paret exercitus. Servi cum sint validiores dominis suis, propter metum tamen imperia perferunt dominorum. Bestiae ipsae ferae metu mitescunt. Tauri validissimi iugo colla submittunt, et immanes elephanti magistris obtemperant per timorem. Sed cur humanis utamur exemplis, cum etiam divina non desint? nonne terra ipsa sub praecepti metu permanet, quod etiam motu sui et tremore testatur? Mare statutum terminum servat, angeli pacem custodiunt, stellae ordinem tenent et fluvii meatus, daemones quoque certum est timore in fugam verti. Et ne per sin-

gula sermonem longius producamus, intueri quomodo unumquodque timor dei continens, cuncta in harmonia propria et ordinis sui compage custodiat. Quanto magis ergo certi esse debetis, quia et dāemonum concupiscentiae quae in cordibus vestris oriuntur, admonitione timoris dei exstingui possunt et penitus aboleri, cum etiam ipsi incentores concupiscentiae metu sibi dominante diffugiant? Haec ita se habere sciens, si quid tibi respondendum videtur, incipe.

16. Tum senex: Sapienter, inquit, filius meus Clemens aptavit prosecutionem suam, ita ut nihil nobis ad haec dicendum reliquerit; verum omnis eius sermo, quem de natura hominis disseruit, hanc habet continentiam, quia cum eo quod inest libertas arbitrii, est extrinsecus et aliqua caussa mali, ex qua per diversas concupiscentias incitantur quidem homines, non tamen coguntur ad peccatum; pro eo, inquit, quod multo his validior est timor, qui obsistat et impetus desideriorum refrenet, ut cum naturales motus acciderint, effugatis his qui eos incitant et inflammant daemonibus, peccatum non possit admitti. Sed me haec non adducunt ad fidem; conscius enim mihi sum quorundam, ex quibus bene novi, quia compaginatione stellarum homines aut homicidae aut adulteri fiunt, caeteraque perpetrant mala. Similiter autem et honestae ac pudicae feminae, ut bene agant inde coguntur.

17. ¹⁾ Denique cum Mars centrum tenens, in domo sua ex tetragono respexerit Saturnum cum Mercurio ad centrum, Luna veniente super eum plena, in genesi diurna efficit homicidas et gladio casuros, sanguinarios, ebriosos, libidinosos, daemoniosos, secretorum perscrutatores, maleficos, sacrilegos, et si qua sunt his similia, praecipue cum bonarum stellarum nulla respexerit. Sed et ipse rursus Mars ad Venerem schema tetragonum habens, ex parte ad centrum non respiciente aliquo bonorum, adulteros efficit et sorores et filias et matres in coniugium adducit. Venus cum Luna in finibus et domibus Saturni cum Saturno si fuerit adtestante Marte, efficit mulieres quidem viragines,

¹⁾ Denique — aut Aquario desunt in codd. Lips. Graeca ex Bardesanis libro de fato excerpta leguntur apud Euseb. Praep. Evang. 6, 10. et ap. Caesar. dial. 2. interrog. 109. Cf. Gallandii Bibl. Patr. I. p. 682 sqq. et VI. p. 60 sqq.

ad agriculturam, ad structuram, et ad omne opus virile promtas, misceri quibuscunque voluerint et non argui a viris pro adulterio, nulla uti mollitie, non unguentis, non vestibus, non calciamentis muliebribus, sed virorum sorte agentes; viros autem esse ut feminas nec quicquam virile gerere, cacodaemon Venus cum Marte si sit in Ariete, efficit e contrario mulieres, si sit in Capraecornu aut Aquario.

18. Cumque multa de his senex prosequutus esset, et unumquodque schema mathesis, stellarum quoque positiones enumerasset, volens per haec ostendere, quia timor non sufficiat refrenare concupiscentias, ego rursus respondi: Vere, pater, doctissime et eruditissime prosequutus es, et ipse me ratio invitat aliquid ad ea quae a te disserta sunt respondere, quoniam quidem scientia mihi mathesis nota est, et libenter cum erudito viro habeo sermonem. Accipe ergo ad ea quae dixisti, ut evidenter agnoscas genesim ex stellis omnino non esse, et quia possibile sit obsisti adversum impugnationem daemonum ab his qui confugiunt ad deum, ac sicut praedixi, non solum per timorem dei naturales cohiberi concupiscentias posse, sed et per timorem hominum sicut iam nunc edocebimus.

19. Leges sunt in unaquaque regione vel regno ab hominibus positae, sive scriptura sive etiam usu durantes, quas nemo facile transgreditur. Denique primi Seres, qui initio orbis terrae habitant, legem habent neque homicidium neque adulterium neque scortum nosse, neque furtum committere, neque idola venerari, et in illa omni regione quae est maxima, neque templum invenitur neque simulacrum neque meretrix neque adultera, neque fur ad iudicium deducitur, sed neque occisus ibi homo fertur aliquando, et tamen nullius libertas arbitrii compulsa est secundum vos a stella Martis ignita, ut ferro uteretur ad hominis necem, nec Venus cum Marte posita alienum matrimonium compulit vitari, cum utique apud eos per singulos dies Mars medium coeli circulum teneat. Sed est apud Seres legum metus vehementior quam genesis constellatio.

20. Sunt similiter et apud Bactros in regionibus Indorum immensae multitudines Bragmanorum, qui et ipsi ex traditione maiorum, moribus legibusque concordibus, neque homicidium neque adulterium committunt, neque simulacra co-

lunt neque animantia edere in usu habent, nunquam inebriantur, nunquam malitiose aliquid gerunt, sed deum semper timent; et quidem haec illi, cum caeteri Indorum et homicidia et adulteria committant, et simulacra colant, et inebrientur, atque alia huiusmodi flagitia exerceant. Sed et in ipsius Indiae nihilominus occiduus partibus regio quaedam est, ubi hospites cum inciderint, capti immolantur et comeduntur, et neque bouae stellae vetuerunt eos ab huiusmodi flagitiis et ab exsecrandis cibis, neque malignae stellae compulerunt Bragmanas, ut aliquid agerent mali. Est rursus mos apud Persas, matres accipere in coniugium et sorores et filias, et sub illo omni axe incesta Persae ineunt matrimonia.

21. Ac ne forte liceat his qui mathesim sequuntur uti illo perfugio quo dicunt, certas quasdam esse plagas coeli, quibus propria quaedam habere conceditur, ex ipsa Persarum gente aliquanti ad peregrina profecti sunt, qui Magusaei appellantur, ex quibus usque in hodiernum sunt alii in Media, alii in Parthia, sed et in Aegypto nonnulli, plures autem in Galatia et Phrygia, qui omnes incestae huius traditionis formam indeclinabilem servant, ac posteris custodiendam transmittunt etiam cum plagam coeli mutaverint, ¹⁾ nec tamen eos Venus cum Luna in finibus et domibus Saturni, cum Saturno adtestante etiam Marte, compulit habere inter caeteros genesim.

22. Apud Gelos quoque mos est, ut mulieres agricolentur, aedificent et omne opus virile perficiant, sed et misceri quibus volunt licet, nec incusantur a viris aut adulterae appellantur, passim enim concubitus miscent et praecipue cum hospitibus, unguenta nesciunt, non induuntur veste fucata, non calceis; econtra viri Gelonum ornantur, pectuntur, indumentis mollibus et variis induuntur, auro compositi unguentisque delibuti, et haec non pro dissolutione virium, sunt enim bellicosissimi et venatores acerrimi; ²⁾ nec tamen universae Gelonum mulieres, in Capraecornu aut Aquario cacodaemonem Venerem nascentes habuere, neque viri eorum in Ariete cum Marte Venerem positam, per quod schema effeminatos et dissolutos nasci adserit viros Chaldaica disciplina.

¹⁾ Nec tamen — genesim non leguntur in codd. Lips.

²⁾ Nec tamen — disciplina desunt in codd. Lips.

23. Porro vero in Susis mulieres unguentis et quidem optimis utuntur, ornamentis comtae ex lapidibus preciosis, ministeriis quoque ancillarum fultae procedunt multo maiore ambitione quam viri, nec tamen pudicitiam colunt, sed indifferens eis cum quibuscunque voluerint usus est et servis et hospitibus, tali licentia a viris permissa; et non solum non culpantur pro hoc, sed et dominantur in viros. ¹⁾ Nec tamen omnium genesis mulierum Susidarum in medietate coeli, cum Iove et Marte Venerem in Iovis domibus habent. In ulterioribus orientis partibus, si puer muliebri se substernat iniuriae, cum agnitum fuerit, a fratribus aut parentibus vel quibuslibet proximis interficitur, nec sepultura donatur. Et rursus apud Gallos lex prisca constituit nuptum tradi publice pueros, nec opprobrium ex hoc aliquod duci; et numquid possibile est, ut omnes qui tam turpiter succumbunt apud Gallos, Luciferum cum Mercurio in domibus Saturni et finibus Martis habuerint?

24. In Britanniae partibus plures viri unam habent uxorem, in Parthia multae mulieres unum habent virum, et utraque orbis pars moribus suis atque institutis obsequitur. Amazones omnes non habent viros, sed sicut animalia semel in anno circa vernale aequinoctium proprios egressae terminos, finitimae gentis viris miscentur, solennitatem quandam per hoc observantes, ex quibus cum conceperint redeunt, et si marem pepererint abiiciunt, feminas nutriunt. ²⁾ Cumque unius temporis sit omnium partus, absurdum est, ut in maribus quidem putetur Mars cum Saturno in tempore aequis esse portionibus, in feminarum vero genesis nunquam. Sed neque Mercurium cum Venere habuisse in domibus propriis positum, ut vel pictores ibi vel sculptores vel trapezitas efficiat, aut in domibus Veneris, ut unguentarios vel vocales vel poetas producat. Apud Sarracenos et superiores Libes et Mauros et circa ora maris Oceani habitantes, sed et in extremis Germaniae partibus et apud Sarmatas et Scythas atque omnes quae sub axe septentrio-

¹⁾ Nec tamen — habent et paullo infra: et numquid — habuerint pariter de sunt in utroque cod. Lips.

²⁾ Cumque — poetas producat et in fine huius cap. ergo — constellatio desiderantur in codd. Lipss.

nis iacent pontici littoris gentes, et in Chrysea insula, nunquam invenitur trapezita nec sculptor, aut pictor, aut architectus, aut geometres, aut tragoedus, aut poeta; ergo deficit apud eos Mercurii Venerisque constellatio.

25. Ex omni orbe terrarum Medi tantummodo summa observantia adhuc spirantes homines canibus devorandos abiiciunt, ¹⁾ et non ob hoc Martem cum Luna per diurnam genesim in Cancro positos habent. Indi mortuos suos incendunt, cum quibus et uxores defunctorum sponte se offerentes exuruntur. Sed non ideo omnes quae vivae incenduntur Indorum mulieres, in nocturna genesi sub terra habent solem cum Marte in partibus Martis. Germanorum plurimi laqueo vitam finiunt, nec idcirco omnes Lunam cum hora, Saturno et Marte circumcinctas habent. Sed non in omni gente, et in omni die per omnem diversitatem genesis nascuntur homines? Ex quibus omnibus apparet, quia metus legum in unaquaque regione dominatur, et arbitrii libertas quae est hominibus insita per spiritum, obtemperat legibus, nec cogere potest genesis aut Seres homicidium committere, aut Bragmanos carnibus vesci, aut Persas incesta vitare, vel Indos non exuri, aut Medos non a canibus devorari, Parthos non habere plures uxores, aut mulieres Mesopotamiae non servare pudicitiam, Graecos non exerceri palaestris, Gallorum pueros non pati muliebria, vel gentes barbaras Graecorum studiis institui, sed ut diximus, unaquaeque gens suis legibus utitur pro libertatis arbitrio, et decreta genesis legum severitate depellit.

26. ²⁾ Sed dicet aliquis eorum qui in disciplina mathe-
sis eruditi sunt, genesim in septem partes dirimi, quae illi climata appellant, dominari vero unicuique climati unam ex septem stellis, et istas quas exposuimus diversas leges non ab hominibus positas, sed ab istis principibus secundum uniuscuiusque voluntatem; et hoc quod stellae visum est, legem ab hominibus observatam. Ad haec ergo respondebimus, quod primo quidem non est in septem partes orbis

¹⁾ Et non — habent atque illa quae in sequentibus ad astrologiam spectant omnia sed non — Martis et nec idcirco — Martis non leguntur in codd. Lipss.

²⁾ Sed dicet — instituta custodiunt (cap. 27.) desunt in codd. Lipss.

terrae divisus, tum deinde et si ita esset, in una parte et in una regione invenimus multas differentias legum, et ideo neque septem sunt secundum numerum stellarum, neque duodecim secundum numerum signorum, neque triginta et sex secundum numerum decanorum, sed sunt innumerae.

27. Meminisse autem debemus eorum quae supra enumerata sunt, quod in una Indiae regione sunt et qui hominum carnibus vescantur, et sunt qui etiam a pecudibus vel avibus omnibusque animantibus abstineant, et quia Magnasaei non solum in Perside matres ac filias accipiunt in matrimonium, sed et in omni gente ubicunque habitaverint, malorum suorum incesta instituta custodiunt. Tum praeterea et innumeras gentes memoravimus, quae penitus studia nesciunt literarum. Sed et aliquanti sapientes viri ipsas leges in nonnullis commutaverunt locis, aliae vero etiam sponte pro sui vel impossibilitate vel inhonestate derelictae sunt. Certe quod in promptu est noscere, quanti imperatores gentium quas vicerant leges et instituta mutarunt, et suis eas legibus subiecerunt. Quod evidenter a Romanis factum docetur, qui omnem paene orbem omnesque nationes propriis primo et variis legibus institutisque viventes, in Romanorum ius et civilia scita verterunt. ¹⁾ Superest ergo ut et stellae gentium, quae a Romanis victae sunt, climata sua partesque perdiderint.

28. Addam adhuc rem, quae possit etiam valde incredulis satisfacere. Iudaei omnes qui sub lege Moysi vivunt, filios suos octava die absque ulla dilatione circumcidunt, et infantis teneri sanguinem fundunt; a saeculo autem nullus ex gentibus hoc die octava perpessus est, et econtra Iudaeorum nullus omisit. Quomodo ergo in hoc ratio genesis stabit? cum per cunctas orbis terrae partes omnes Iudaei admixti gentibus vivant, et octava ferrum perferant die unius in membri loco, et nemo gentilium, sed ipsi soli ut dixi, hoc faciunt, ²⁾ non stella cogente nec perfusione sanguinis perurgente, sed lege religionis adducti, et in quocunque orbis loco fuerint hoc est eis insigne vernaculum. Sed et quod unum nomen omnibus inest ubicunque fuerint, numquid et hoc per genesim venit? et quod nunquam apud

¹⁾ Superest — perdiderint desunt in codd. Lipsa.

²⁾ Non stella — aut emere non leguntur in codd. Lipsa.

eos infans natus exponitur, et quod septimo quoque die omnes ubicunque fuerint, otium gerunt nec iter incedunt nec igni utuntur? Quid est ergo, quod nullum Iudaeorum in illa die cogit genesis aut iter agere, aut aedificare, aut vendere aliquid, aut emere?

29. Quin imo et maiorem fidem rerum praesentium dabo. Ecce enim ex adventu iusti et veri prophetae vixdum septem anni sunt, in quibus ex omnibus gentibus convenientes homines ad Iudaeam, et signis ac virtutibus quae viderant sed et doctrinae maiestate permoti, ubi receperunt fidem eius, abeuntes ad regiones suas illicitos quosque gentilium ritus et incesta sprevere coniugia. Denique apud Parthos, sicut nobis Thomas qui apud illos evangelium praedicat, scripsit, non multi iam erga plurima matrimonia diffunduntur, nec multi apud Medos canibus obiciunt mortuos suos, neque Persae matrum coniugiis aut filiarum incestis matrimoniis delectantur, nec mulieres Susides licita ducunt adulteria; nec potuit ad crimina genesis compellere, quos religionis doctrina prohibebat.

30. ¹⁾ Ecce ex hoc ipso conice, et de his in quibus sumus locis, coniecturam cape, quomodo fama tantum perferente ad aures hominum, quod propheta in Iudaea apparuit qui signis et virtutibus doceret homines unum colere deum, omnes paratis intentisque animis expectabant etiam ante adventum domini mei Petri, ut sibi aliquis quae docuisset ille qui apparuit, nunciaret. Sed ne multa enumerare videamur, dicam quo debeant cuncta concludi: Cum deus iustus sit et ipse fecerit hominum naturam, quomodo poterat fieri, ut ipse poneret genesim contrariam nobis, quae nos cogeret ad peccatum et rursus ulcisceretur ipse peccantes? Unde certum est, quod non aliam ob causam deus sive in praesenti sive in futuro peccatorem punit, nisi quia scit eum potuisse vincere, sed neglexisse victoriam; infert enim et in praesenti saeculo vindictam in homines sicut in eos fecit qui diluvio perierunt, qui utique omnes una die, imo una hora extincti sunt, cum certum sit non eos esse secundum genesis ordinem una hora natos.

¹⁾ Ecce — enumerare videamur desunt in utroque cod. Lipn.

Absurdissimum est autem dicere, quia ex natura nobis accidat pati mala, si non prius peccata praecesserint.

31. Et ideo si salutis curam gerimus, ante omnia scientiae debemus operam dare, certi quod si mens nostra in ignorantia perseveret, non solum genesis mala, sed et alia extrinsecus quaecunque daemonibus visa fuerint perferemus, nisi metus legum et futuri iudicii obsistat omnibus desideriis, et impetum peccandi refrenet. Nam et humanus timor multa bona, multa etiam mala agit, quae genesis nescit, sicut supra ostendimus. Triplici igitur modo mens nostra erroribus subiacet, ex his quae per malam consuetudinem veniunt, vel ex his quae corpus naturaliter suggerit desideriis, vel ex his quae contrariae potestates perurgent; sed his singulis obsistere et repugnare habet in natura sua mens, cum ei obfulserit veritatis agnitio, per quam scientiam timor futuri iudicii datur, qui sit idoneus animae gubernator et qui eam possit a concupiscentiarum praecipitiis revocare. Quia ergo sint haec in nostra potestate, sufficienter dictum est.

32. Nunc et tu senex, si quid habes quod ad haec respondeas, incipe. Senex ad haec: Plenissime, ait, ostendisti fili; sed ego sicut dixi ex initio, omni huic incomparabili adsertioni tuae, a propria conscientia prohibeor accommodare consensum. Novi enim et meam genesim et coniugis meae, et scio ea quae unicuique nostrum dictabat genesis accidisse, et ab his quae rebus et operibus comperta sunt mihi, nunc verbis transferri non possum. Denique quoniam te adprime imbutum video in huiusmodi disciplinis, audi coniugis meae thema, et invenies schema cuius exitus accidit. Habuit enim Martem cum Venere super centrum, Lunam vero in occasu in domibus Martis et finibus Saturni, quod schema adulteras facit et servos proprios amare, in peregrinatione et in aquis defungi, quod et ita factum est; incidit namque in amorem servi, et periculum simul atque opprobrium metuens fugit cum ipso, et peregre profecta ubi amoris suo satisfacit, periit in mari.

33. Et ego respondi: Unde scis quia peregre servo suo sociata est et in eius consortio posita defungitur? Et senex: Certissime, inquit, scio, revera non quia nupserit servo, quippe qui neque hoc quidem quod eum amaret

agnoveram, sed postquam profecta est, frater meus mihi enarravit, dicens, quod primo quidem ipsum adamasset, sed ille quia erat honestus, utpote frater noluit torum fratris incesti macula polluere. Sed illa et me verens, et opprobrium non ferens infelix (neque enim imputandum ei est, quod eam genesis facere compulit) finxit somnium et ait ad me: Adstitit mihi quidam per visum, qui iussit me cum duobus geminis meis sine mora ex urbe proficisci. Haec ergo cum audissem, pro salute eius filiorumque sollicitus confestim ipsam et liberos exire feci; unum qui erat iunior, mihi retinui; hoc enim qui responsa in somnis dederat, permisisse dicebat.

34. Tum ego Clemens intelligens quod ipse fortassis esset pater meus, lacrimis oppletus sum; fratres quoque meos volentes prosilire et aperire rem, prohibuit Petrus dicens: Quiescite quoadusque mihi placuerit. Respondens ergo Petrus ait ad senem: Quod nomen erat iuniori filio tuo? At ille ait: Clemens. Et Petrus: Si tibi, inquit, hodie coniugem tuam castissimam consignaverō cum tribus filiis tuis, credis quia potest pudica mens motus irrationabiles superare, et quod omnia quae a nobis dicta sunt, vera sint et genesis nihil sit? Et senex: Sicut impossibile est, inquit, te exhibere quod promisisti, ita impossibile est extra genesim fieri aliquid. Tum Petrus: Testes, inquit, habere volo omnes hos qui praesentes sunt, me tibi hodie coniugem tuam cum tribus vestris liberis viventem pudicissime traditurum; et iam nunc accipe fidem rerum ex eo, quod omnem causam multo diligentius scio quam tu, cunctaque tibi per ordinem quae gesta sunt enarrabo, ut et tu cognoscas et qui praesentes sunt discant.

35. Et cum haec dixisset, conversus ad turbas ita coepit: Hic quem videtis o viri, in hac veste pauperrima, Romanae urbis est civis, ex genere ipsius Caesaris descendens; nomen ei Faustinianus, uxorem quoque nobilissimam Matthidiam nomine sortitus est, ex qua tres filios suscepit, quorum duo gemini, unus autem qui erat iunior, cui nomen Clemens, hic est. Et cum hoc dixisset, digito me ostendit. Gemini autem filii eius sunt isti, Niceta et Aquila, quorum alius Faustinus vocabatur prius, et alius Faustus. Simul autem ut nomina nostra enunciavit Petrus, senex resolutis membris omnibus, quasi interceptus concidit. Nos

autem filii irruentes super eum, complectebamur et osculabamur, verentes simul ne spiritum revocare non posset. Et cum haec fierent, populus quidem admiratione ipsa obstupefactus est.

36. Petrus autem surgere nos a complexibus patris, ne eum necaremus iubet, et ipse adprehensa manu eius, quasi de somno quodam profundo elevans eum et paululum recreans, omnia quae gesta fuerant secundum veritatem coepit exponere, quomodo frater eius in amorem inciderit Matthidiae, et illa cum esset pudicissima, illicitum fratris amorem viro indicare noluerit, ne vel bellum fratribus vel opprobrium generi indiceret, sed sapienter somnium finxerit, quo ex urbe iubetur excedere cum geminis filiis, iuniore apud patrem relicto; utque navigantes naufragium vi tempestatis incurrerint, et ad insulam Antaradum nomine expulsi, Matthidia quidem supra saxum quoddam fluctu iactante proiecta sit, gemini vero liberi rapti a piratis et Caesarcam perducti religiosae cuidam feminae venundati sint, quae eos in filiorum loco habens liberaliter educaverit et erudiri fecerit, eorumque nomina piratae immutaverint et Nicetam alium, alium Aquilam vocitaverint; utque post haec studiorum et consuetudinis causa Simoni adhaeserint, atque ab eo ubi magum et deceptorem viderunt, aversi accesserint ad Zachaeum, et ut post haec sociati sunt sibi; sed et Clemens quomodo ex urbe agnoscendae veritatis causa profectus, per Barnabae notitiam Caesaream venerit sibi innotuerit et adhaeserit, utque ab eo sit de fide religionis edoctus; sed et qualiter apud Antaradum mendicantem repererit et recognoverit matrem, utque omnis insula in eius recognitione gavisa sit, et de pudicissimae hospitaе contubernio atque eius per semetipsum collata sanitate, et de liberalitate Clementis in eos qui erga matrem benefici exstiterant; utque post haec Niceta et Aquila requirentes quaenam esset peregrina mulier, cum audissent a Clemente omne negotium, se esse geminos eius filios Faustinum exclamaverunt et Faustum, omnemque historiam quae eos egerit patefecerint; utque post haec matri cautius ne subito gaudio interciperetur, ipso insinuante oblatis sint Petro.

37. Sed cum haec in auditu senis narratione gratissima turbis exponeret Petrus, ita ut audientes gestorum miraculis et humanitatis miseratione lacrimarent, nescio unde

audiens mater de recognitione patris, cursu concito irruit in medium nostri, cum clamore dicens: Ubi est meus vir, meus dominus Faustinianus, qui tam multis temporibus affligitur, ambulans per urbes singulas et me quaerens? Haec cum illa quasi amens clamaret et circumspiceret, senex accurrens cum multis lacrimis amplecti et constringere eam coepit. Et cum haec gererentur, Petrus rogavit turbas ut discederent, dicens inverecundum esse ultra persistere, sed dandum eis locum familiarius invicem se videndi; crastino autem hic, inquit, si qui vestrum volunt, convenient ad audiendum verbum.

38. His a Petro dictis secesserunt turbae, et cum vellemus nos quoque ire ad hospitium, dominus domus ait ad nos: Turpe est et impium tales ac tantos viros manere in stabulo, cum ego omnem paene domum vacantem habeam, lectosque stratos quamplurimos et quae necessaria sunt parata. Sed Petro contradicente, uxor patrisfamilias una cum liberis suis prostrabat se ante eum et exorabat dicens: Obsecro te, mane apud nos. Sed ne sic quidem adquiescebat Petrus, donec filia eorum qui rogabant, ab immundo spiritu temporibus multis vexata et catenis vineta, quae fuerat intra conclave clausa, effugato a se daemone et ostiis patefactis cum catenis suis veniens procidit ad pedes Petri, dicens: Rectum est mi domine, ut agas hodie hic salutaria mea, et non contristes neque me neque parentes meos. Petro autem requirente catenarum sermonumque eius causam, parentes praeter spem laeti effecti de filiae sanitate, velut stupore quodam adtoniti ipsi quidem dicere nequeunt, adstantes autem famuli aiunt: Haec a septimo aetatis anno a daemone occupata, omnes qui accedere tentassent ad eam, scindere, dilaniare morsibus, etiam disrumpere, et hoc per viginti annos usque ad praesens facere nunquam destitit, nec ab aliquo potuit curari, sed ne accedere ad eam quisquam valebat; multos enim inutiles reddidit, alios et peremit, omnibus enim viris validior erat, sine dubio viribus daemonis nisa. Nunc autem ut vides, ex praesentia tui daemon quidem fugit, ostia vero quae summo cum munimento clausa fuerant, aperta sunt, et ipsa sana stat ante te rogans, ut diem salutarium suorum laetum et ipsi et parentibus facias, et maneat apud eos. Haec cum ita unus ex famulis enarrasset, et ipsae catenae de manibus eius ac

pedibus fuissent sponte resolutae, Petrus certus quod per ipsum sanitas haec reddita sit puellae, adquievit manere apud eos. Sed et illos qui remanserant in hospitio, una cum uxore sua transire iussit, et unusquisque acceptis seorsum cubiculis mansimus, atque ex more cibo sumto redditisque laudibus deo, suis singuli requievimus locis. •

Liber decimus.

1. Mane autem exorto sole, ego Clemens et Niceta atque Aquila una cum Petro venimus ad locum in quo pater simul cum matre requiescebat; et cum adhuc eos dormientes reperissemus, pro foribus consedimus, ubi Petrus talibus apud nos sermonibus utitur: Audite me dilectissimi conservi, scio quia grandem habetis affectum ergo patrem vestrum, vereor ergo ne ante tempus eum perurgeatis iugum religionis suscipere, nondum ad id paratum, ad quod forte pro vestri gratia videatur adquiescere. Sed hoc non est firmum; quod enim propter homines fit, probabile non est et cito dilabitur. Ideoque videtur mihi, ut concedatis ei anno uno vivere pro arbitrio, in quo potest iter agens nobiscum dum vos alios docemus, etiam ipse simpliciter audire; et audiens, siquidem agnoscendae veritatis rectum propositum gerit, ipse rogabit ut suscipiat religionis iugum, aut si non placet ei recipere, permaneat amicus. Hi enim qui non id ex corde suscipiunt, cum coeperint ferre non posse, non solum abiciunt quod susceperant, sed quasi pro excusatione infirmitatis suae, incipiunt viam religionis blasphemare, et male loqui de his quos nequaquam sequi aut imitari potuerunt.

2. Ad haec Niceta respondit: Non contradico, domine, mi Petre, rectis et bonis consiliis tuis, sed dicere aliquid volo, ut per hoc discam quod nescio. Quid si intra annum hunc, quo differri eum iubes, moriatur pater noster? descen-

det in infernum vacuus et cruciandus in aeternum. Tum Petrus: Amplector, inquit, benignum erga patrem propositum tuum, et ignosco tibi de his quae ignoras. Quid enim censes, quia si quis putatur iuste vixisse, iste continuo salvabitur? Non putas eum discutiendum ab eo qui occulta hominum novit, quomodo iuste vixerit, ne forte ritu gentilium institutis eorum et legibus parens, vel pro amicitiiis hominum, aut pro sola consuetudine aut qualibet alia ex causa vel necessitate, et non propter ipsam iustitiam neque propter deum? Qui enim propter solum deum et iustitiam eius iuste vixerint, ipsi ad aeternam requiem venient et perpetuitatem regni coelestis accipient. Salus enim non vi acquiritur sed libertate, nec per hominum gratiam sed per dei fidem. Tum praeterea cogitare debes, quia deus praescius est et novit si hic suus est; quod si novit eum non esse, quid faciemus ad ea quae ex initio statuta sunt ab eo? In quo autem possum, consilium do; cum evigilaverit et sederimus, vos quasi aliquid discere volentes, proponite ex his duntaxat quae illi expedit discere, et dum nos loquimur inter nos, ille instruetur. Sed tamen primo quiescite, ut si forte ipse videatur aliquid interrogare; quod si fecerit, aptior erit sermonis occasio, si vero ipse nihil quaerit, nos ab alterutro sicut dixi, discere aliquid volentes rogemus vicissim. Mihi ita videtur, etiam vobis quid placeat dicite.

3. Cumque collaudassemus eius rectum consilium, ego Clemens aio: In omnibus rebus plurima ex parte ad initium respicit finis, similisque principiis rerum exitus datur; spero ergo etiam circa patrem nostrum, quoniam per te deus bona initia dedit, his congruum seque dignum largietur et finem. Veruntamen etiam illud suggero, si ut dixisti, coeperimus praesente patre quasi inter nos aliquid tractandi vel discendi gratia loqui, tu mi domine Petre, non debes eum locum agere, quasi qui discere aliquid debeas; hoc enim si videat, fortasse magis offendetur, certus est enim te omnia scire diligenter, sicut et vere est. Quale ergo erit, si te videat ignorantiam simulantem? Hoc eum, ut dixi, magis laedere poterit, nescientem consilium tuum. Sed nos quidem fratres inter nos sermonem habentes, si in aliquo dubitemus, a te quaestioni nostrae finis congruus detur; nam

et si te cunctantem videat aut dubitantem, tunc vere putabit, quod apud nullum erit scientia veritatis.

4. Et Petrus ad haec respondit: Omittamus haec, et si quidem dignum est ut ingrediatur ianuam vitae, deus occasionem competentem dabit, eritque initium ex deo et non ex homine. Et ideo sicut prius dixi, permittite eum iter agentem nobiscum audire nos aliquid disputantes; sed quoniam festinantes vos vidi, idcirco dixi opportunitatem quaerendam, quam cum dederit deus, vos quoque ad ea quae dixerō obtemperate mihi. Haec nobis sermocinantibus, venit puer dicens vigilare iam patrem, et cum vellemus ingredi ad eum, ipse venit ad nos, et osculo nos salutans, cum resedissemus, ait: Licetne percunctari, si quid volet quis, an secundum Pythagoricos tacendum semper est? Et Petrus: Nos nec silere semper, neque percunctari cogimus accedentes ad nos, sed relinquimus ipsorum libertati facere ut volunt, scientes quod qui curam gerit salutis suae, si in parte aliqua sentit animae suae dolorem, tacere non patitur. Qui vero negligit salutem suam, si interrogare cogatur, nihil ex hoc utilitati eius confertur nisi hoc solum, ut studiosus esse videatur et diligens. Quamobrem tu si quid discere vis, require.

5. Et senex ait: Est quidam sermo apud Graecorum philosophos vehemens valde, qui dicit, in vita hominum re ipsa neque bonum esse aliquid, neque malum; sed quae videntur hominibus usu et consuetudine praeveniens vitae, haec aut mala dicunt aut bona. Nam neque homicidium revera malum est, quia animam vinculis carnis absolvit; denique, aiunt, et iusti quique iudices peccantes perimunt. Quod si homicidium scirent malum esse, non utique id iusti homines facerent. Neque adulterium malum esse dicunt, si enim ignoret vir aut non curet, nihil, aiunt, mali est. Sed neque furtum malum esse, quod enim deest alicui, aufert ab alio qui habet, quod quidem oportebat libere sumi et publice; sed quia occulte fit, in hoc magis illius a quo clam aufertur inhumanitas redarguitur. Communis enim usus omnium quae sunt in hoc mundo, omnibus esse hominibus debuit, sed per iniquitatem alius hoc suum dicit esse, et alius illud, et sic inter mortales divisio facta est. Denique Graecorum quidam sapientissimus haec ita sciens esse, ait, communia debere esse amicorum omnia; in omnibus

autem sunt sine dubio et coniuges. Et sicut non potest, inquit, dividi aer neque splendor solis, ita nec reliqua quae communiter in hoc mundo data sunt omnibus ad habendum, dividi debere, sed habenda esse communia. Haec autem dicere volui, quoniam quidem cupio me inclinare ad bene agendum, et non possum bene agere, nisi prius didicero quid sit bonum; quod si intelligere potuero, ex ipso etiam quid sit malum, hoc est huic contrarium, advertam.

6. Verum ad haec quae dixi, unum e vobis respondere volo, non Petrum; non enim dignum est, ab illo verba et doctrinam cum quaestionibus capere, sed ille si quid pronuntiaverit, hoc absque aliqua retractatione teneatur. Et ideo ipse nobis servetur quasi arbiter, ut sicubi disputatio nostra exitum non invenerit, ipse quod sibi visum fuerit pronuncians, indubitatum finem rebus dubiis imponat. Et nunc ergo possem sola eius sententia contentus credere, siquid ei videretur, quod et ad ultimum faciam; volo tamen prius videre, si est possibile disputando invenire quod quaeritur. Placet ergo ut Clemens primus incipiat, et ostendat, si est aliquid in substantia et actibus bonum vel malum.

7. Ad haec ego respondi: Quoniam quidem a me vis discere, si est aliquid natura aut actu bonum vel malum, an potius usu praevalentis hominibus bona quaedam et alia videntur mala, pro eo quod divisionem inter se rerum fecere communium, quae deberent, ut ais, ita esse communia, ut aer et splendor solis; puto quod non debeam tibi aliunde adsertiones adhibere, nisi ex his disciplinis quibus ipse uteris et quas ipse confirmas, ut indubitata tibi sint quae dicuntur. Omnium elementorum et stellarum certos ponitis fines, quasque stellas dicitis in quibusdam absque noxa coire sicut in coniugiis, in aliis vero noxie misceri sicut in adulteriis. Et dicitis quaedam generalia esse omnium, quaedam vero non omnium neque generalia. Sed ne prolixa disputatio fiat, breviter et de re dicam. Terra quae arida est, coniugio et admixtione indiget aquae, ut possit generare fructus, sine quibus vita hominibus non est; est ergo haec legitima coniunctio. Econtra si aut pruinae frigus terrae misceatur aut calor aquis, huiusmodi coniunctio corruptelam facit; et hoc in talibus adulterium est.

8. Et pater respondit: Sed sicut elementorum vel stel-

larum inconsonae coniunctionis statim proditur noxa, ita deberet et adulterium statim ostendi quam malum est. Et ego aio: Hoc mihi primo confirma, si ut etiam ipse confessus es, ex incongrua et inconsona admixtione efficiuntur mala, et istud in consequentibus requiretur. Et pater ait: Ut se habet rei natura, ita ais fili. Tum ego respondi: Quia ergo discere cupis de his, vide quanta sint quae mala esse apud neminem dubitantur. Non tibi videtur malum esse febris, incendium, seditio, ruina, caedes, vincula, supplicia, dolores, luctus, et his similia? Et pater: Verum est, inquit, fili, haec mala esse et valde mala; aut certe qui negat haec esse mala, patiatur ea.

9. Et ego respondi: Quia ergo cum eo mihi sermo est, qui in astrologica disciplina eruditus est, secundum ipsam tecum agam, ut de his quae tibi in usu sunt accipiens rationem, citius adquiescas. Audi nunc ergo. Confessus es mala esse ea quae supra diximus, id est febres, incendia, et his similia; haec secundum vos a malitiosis stellis fieri dicuntur, id est ab humido Saturno et calido Marte; horum vero contraria a benignis fieri stellis, id est a temperato Iove et humida Venere; aut non ita est? Et pater respondit: Ita est fili, nec aliter fieri potest. Tum ego: Quia ergo a bonis stellis, Iove dico et Venere, bona fieri dicitis, videamus unaquaeque malarum stellarum cum admixta fuerit bonis, quid est quod efficit; et illud esse intelligamus malum. Etenim nuptias facere Venerem ponitis; quae si Iovem habeat in schemate suo, pudicas efficiat, Iove autem non respiciente, si adfuerit Mars, corrumpi nuptias per adulterium pronunciatis. Et pater: Ita se, inquit, habet. Ego respondi: Ergo malum est adulterium, quandoquidem ex malarum stellarum admixtione committitur; et ut compendiosius explicemus, omnia quae dicitis ex malarum admixtione stellarum bonas perpeti stellas, mala esse sine dubio pronuncianda sunt. Istae ergo stellae quarum admixtione diximus febres, incendia, et caetera his similia effici mala, ipsae secundum vos etiam homicidia, adulteria, furta operantur, protervos etiam et stolidos ipsae efficiunt.

10. Et pater: Vere, inquit, breviter et incomparabiliter ostendisti, quia sint mala in actibus, sed hoc adhuc velim discere, quomodo iuste iudicat deus eos qui peccant, sicut vos dicitis, si peccare eos genesis cogit? Tum ego

respondi: Vereor dicere tibi aliquid pater, quia in omni te honore haberi a me decet, alioquin erat quod possim dicere si deceret. Et pater ait: Dic quod tibi occurrit fili, etiam si iniuriosum videtur; non enim tu, sed quaestionis ratio iniuriam facit, sicut pudica mulier intemperanti viro, si pro salute indignetur et honestate. Et ego respondi: Si prima quaeque inter nos confirmata et confessa non bene retineamus, sed semper quae definita sunt resolvantur per oblivionem, videbimur telam texere Penelopes, ea quae texuimus resolventes; et ideo debemus aut non facile acquiescere, priusquam diligenter examinetur sermo propositus, aut si iam adquievimus et confirmata sententia est, servare semper quod semel definitum est, ut possimus et de aliis quaerere. ¹⁾ Et pater ait: Bene dicis fili, et scio quam ob causam dicis, quia hesterno die de naturalibus disputans causis, ostendisti quia virtus quaedam maligna transformans se in ordinem stellarum humanas concupiscentias exagitat, diversis modis provocans ad peccatum, non tamen cogens aut efficiens peccatum. Cui ego respondi: Bene, quia et meministi et cum memineras errasti. Et pater: Ignosce, inquit, fili, nondum enim usum multum in his habeo; nam et hesterni sermones tui veritate ipsa concluserunt me ut tibi acquiescerem, in conscientia tamen mea sunt quasi quaedam reliquiae febrium, quae paululum me a fide quasi a sanitate retrahunt. Discrucior enim, quia scio multa mihi, imo paene omnia accidisse secundum genesim.

11. Et ego respondi: Audi ergo pater, quae sit mathe-
sis natura, et facito secundum ea quae dico tibi. Vide mathematicum et dic ei primo, quia talia quaedam mihi acciderunt mala in illo tempore; unde ergo aut quomodo aut per quas mihi acciderint stellas, discere volo. Respondebit tibi sine dubio, quia tempora tua malitiosus suscepit Mars aut Saturnus, aut aliquis eorum apocatastaticus fuit, aut aliquis annum tuum adspexit ex diametro aut coniunctus aut in centro, vel alia his similia respondebit, addens, quia in his omnibus aliquis aut asyndetus fuit cum malo, aut in-

¹⁾ Et pater — (cap. 13) proseguutus es. Graeca ex libro 14. Periodorum Clementis ab Origine explanatt. in Genesim Tom. III. ad Gen. 1, 14 laudata Basilus et Gregorius Naz. servarunt in Philocalia cap. 22. p. 374 sqq. ed. Tarini.

visibilis, aut in schemate, aut extra haeresim, aut deficiens, aut non contingens, aut in obscuris stellis, et multa alia his similia secundum rationes proprias respondebit et de singulis adsignabit. Post hunc alium adito mathematicum et dicito contraria, quia illud mihi boni contigit in illo tempore; tempus autem hoc idem dicito, et require ex quibus partibus genesis hoc tibi evenerit boni, et tempora ut dixi, eadem quae de malis interrogaveras, custodito. Cumque tu fefelleris de temporibus, vide quanta tibi inveniet schemata, per quae ostendat quod tibi in illis ipsis temporibus evenire debuerint bona. Impossibile enim est hominum genesim tractantibus, non in omni quam dicunt regione stellarum semper invenire quasdam bene positas stellas, et quasdam male; circulus enim est aequaliter ex omni parte collectus secundum mathesim, diversas et varias accipiens causas, ex quibus occasionem capiant dicendi quod volunt.

12. Sicut enim fieri solet ubi somnia obliqua viderint homines, et nihil certi intelligunt, cum aliquis occurrerit exitus rerum, tunc ad ea quae acciderint aptant etiam somnii visum, ita est et mathesis; antequam aliquid fiat, certi nihil pronuntiatur, postea vero quam aliquid acciderit, rei iam gestae colligunt causas. Denique frequenter cum erraverint et aliter res acciderit, semetipsos increpant dicentes quia illa fuit stella quae impedit, quae occurrit, et non vidimus, ignorantes quia error eorum non ex artis imprudentia, sed ex totius causae inconvenientia descendit; ignorant enim quae sint, quae facere quidem concupiscamus, non tamen indulgeamus concupiscentiis. Nos autem qui mysterii huius didicimus rationem, scimus et causam, quia libertatem habentes arbitrii interdum concupiscentiis obsistimus, interdum cedimus; et ideo humanorum gestorum incertus est exitus, quia in libertate pendet arbitrii. Nam concupiscentiam quidem, quam operatur maligna virtus, potest indicare mathematicus; sed si concupiscentiae huius actus vel exitus impleri possit nec ne, quia in arbitrii libertate est, sciri ante effectum rei a nullo potest. Et hoc est quod ignorantes astrologi invenerunt sibi ut climacteras dicerent, rei scilicet incertae perfugia, sicut hesterno plenissime ostendimus.

13. Ad haec si quid tibi dicendum videtur, dicito. Et pater: Nihil verius, inquit, fili, his quae prosequutus es.

Cumque haec loqueremur inter nos, nunciavit quidam plurimum stare populum foris qui audiendi gratia convenissent, et Petrus iussit his ingrediendi copiam dari; erat enim locus opportunus et amplus. Cumque ingressi fuissent, ait ad nos Petrus: Si quis vult vestrum, faciat ad populum sermonem et de idololatria disserat. Cui ego Clemens respondi: Multa benignitas tua et erga omnes lenitas ac patientia indulget nobis, ut audeamus loqui coram te et rogare quae volumus; et ideo ut dixi, morum tuorum mansuetudo invitat omnes et adhortatur salutaris doctrinae praecepta suscipere. Hoc ego usque ad praesens apud nullum alium vidi, nisi apud te solum, apud quem invidia nulla est neque indignatio; aut quid tibi videtur?

14. Et Petrus: Non solum haec ex invidia aut indignatione veniunt, sed interdum inest aliquibus verecundia, ne forte de his quae proponuntur, plene respondere non possint, et fugiunt imperitiae notam. Sed non debet pro hoc quis verecundiam pati, quia nec est aliquis hominum qui profiteri debeat omnia se scire; unus enim est qui scit omnia, ipse qui et fecit omnia. Si enim magister noster diem et horam, cuius etiam signa praedixit, nescire se professus est, ut totum revocaret ad patrem, quomodo nos turpe duceamus, si aliqua nos ignorare fateamur, cum magistri in hoc habeamus exemplum? Hoc tamen unum profiteamur ea nos scire, quae a vero propheta didicimus; ea autem a vero propheta nobis esse tradita, quae sufficere humanae scientiae iudicavit.

15. Tum ego Clemens dicere ita coepi: Apud Tripolim cum contra gentiles disputares, domine mi Petre, valde miratus sum te, qui a patribus Hebraeo ritu et observantiis propriae legis imbutus Graecae eruditionis studiis in nullo inquinatus es, quomodo tam magnifice et tam incomparabiliter prosequutus sis, ita ut etiam quaedam de historiis deorum quae in theatris decantari solent, contingeres. Verum quoniam sensi tibi ipsas fabulas et blasphemias eorum minus esse notas, de his si placet, aliqua in auditu tuo repetens ab ipsa origine disseram. Et Petrus: Dic, inquit, bene facis iuvare praedicationem nostram. Tum ego: Dicam igitur quia iubes, non ut docens, sed quam stultas de diis suis opiniones habeant gentiles, in medium proferens.

16. Cumque vellem dicere, Niceta labrum mordicus stringens, innuebat mihi ut tacerem; quem cum vidisset Petrus, ait: Cur ingenium liberale et generosam laedere vis naturam, ut in honorem mei qui nullus est, tacere eum velis? Aut nescis, quia si omnes gentes, postquam audierint a me praedicationem veritatis et crediderint, velint se ad docendum conferre, mihi maiorem pariunt gloriam, siquidem gloriae me cupidum putas? Quid enim tam gloriosum, quam Christo discipulos praeparasse, non qui taceant et soli salvi fiant, sed qui loquantur quae didicerunt, et multis prosint? Utinam quidem et tu Niceta, sed et tu, dulcissime Aquila, invaretis me ad praedicandum verbum dei, eo magis quo ea in quibus errant gentiles, bene vobis comperta sunt; et non solum vos, sed et omnes qui audiunt me, opto ut dixi, ita audire et discere, ut et docere possint; multis namque adiutoribus indiget mundus, quibus homines ab errore revocentur. Cumque haec dixisset, ait ad me: Tu ergo, Clemens, exsequere quae coepisti.

17. Et ego continuo subiunxi: Quoniam, ut dixi, apud Tripolim disputans, multa de diis gentium utiliter et necessario disseruisti, cupio de origine eorum ridicula te coram exponere, ut neque te lateat vanae huius superstitionis commentum, et auditores qui adsistunt erroris sui probra cognoscant. Aiunt ergo qui sapientiores sunt inter gentiles, primo omnium Chaos fuisse, hoc per multum tempus exteriores sui solidans partes, fines sibi et fundum quandam fecisse tanquam in ovi immanis modum formamque collectum, intra quod multo nihilominus tempore quasi intra ovi testam, fotum vivificatumque esse animal quoddam, disruptoque post haec immani illo globo processisse speciem quandam hominis duplicis formae, quam illi masculo-feminam vocant; hunc etiam Phantem nominarunt, ab apparendo, quia cum apparuisset, inquit, tunc etiam lux effulsit. Et ex hoc dicunt progenitam esse Substantiam, Prudentiam, Motum, Coitum; ex his factum coelum et terram. Ex coelo sex progenitos mares, quos et Titanas appellant; similiter et de terra sex feminas, quas Titanidas vocitarunt, et sunt nomina eorum quidem qui ex coelo orti sunt, haec: Oceanus, Coeus, Crios, Hyperion, Iapetos, Cronos, qui apud nos Saturnus nominatur. Similiter et earum quae e terra ortae

sunt nomina sunt hæc: Theia, Rhea, Themis, Mnemosyne, Thetis, Hebe.

18. Ex his omnibus qui primus fuerat e coelo natus, primam terrae filiam accepit uxorem, secundus secundam, et caeteri similiter per ordinem. Primus ergo qui primam duxerat, propter eam deductus est deorsum; secunda vero propter eum cui nupserat, adscendit sursum; et ita singuli per ordinem facientes, manserunt in his qui eis nuptiali sorte obvenerant locis. Ex istorum coniunctionibus alios quoque innumeros adserunt progenitos. Sed de illis sex maribus, unus qui dicitur Saturnus in coniugium accepit Rheam, et cum responso quodam commonitus esset, quod qui ex ea nasceretur fortior ipso futurus esset regnoque eum depelleret, omnes qui ei nascerentur filios devorare instituit. Huic ergo primus nascitur filius, quem Aiden appellant, qui apud nos Orcus nominatur, quem pro causis quibus supra diximus, adsumtum devorat pater. Post hunc secundum genuit, quem Neptunum dicunt, quemque simili modo devoravit. Novissimum genuit eum, quem Iovem appellant, sed hunc mater miserans Rhea, per artem devoraturum subtrahit patri, et primo quidem ne vagitus pueri innotesceret, Coryhantas quosdam cymbala fecit ac tympana percutere, ut obstrepente sonitu vagitus non audiretur infantis.

19. Sed cum ex uteri imminutione intellexisset pater editum partum, expetebat ad devorandum; tunc Rhea lapidem ei offerens magnum, hunc genui, inquit. At ille accipiens absorbit, et lapis devoratus eos quos primo absorberat filios, trussit et coegit exire. Primus ergo procedens descendit Orcus, et inferiora, hoc est inferna occupat loca. Secundus utpote illo superior super aquas detruditur, is quem Neptunum vocant. Tertius qui arte matris Rheae superfuit, ab ipsa caprae superpositus in coelum emissus est.

20. Hactenus anilis gentilium fabula et genealogia processerit; sine fine enim est, si velim omnes generationes eorum quos deos appellant, et impia gesta proferre. Sed exempli gratia omissis caeteris, unius quem maximum et praecipuum habent, quemque Iovem nominant, flagitiosa gesta replicabo. Hunc enim coelum dicunt tenere tanquam *caeteris meliorem*, qui statim ut adolevit, sororem propriam,

quam Iunonem dicunt, duxit uxorem, in quo utique statim fit similis pecudi. Iuno Vulcanum parit, sed ut tradunt, non ex Iove conceptum. Ex ipso autem Iove Medeam genuit, quam responso accepto, quod qui ex ea nasceretur fortior ipso esset et regno eum depelleret, assumens etiam ipse devorat; et rursum genuit de cerebro quidem Minervam, de femore vero Liberum. Post haec Thetidem cum adamasset, aiunt Prometheum pronunciasse ei, quod si concubisset cum ea, qui ex ea nasceretur fortior esset patre, et ob hoc veritus Peleo cuidam dat eam in matrimonium; dehinc Persephonae quae ei ex Cerere fuerat suscepta, miscetur, ex qua Dionysium genuit qui a Titanis discerptus est. Sed recordatus, inquit, ne forte pater suus Saturnus alium filium generaret, qui etiam se fortior nasceretur regnoque depelleret, oppugnare adgreditur patrem una cum fratribus eius Titanis; quibus oppressis, ad ultimum etiam patrem in vincula coniecit, desectaue eius genitalia in mare proiecit. Sed cruor qui defluxit ex vulnere, susceptus fluctibus et frequenti collisione in spumam versus, procreavit eam quam dicunt Aphroditen, quamque apud nos Venerem appellant. Ex huius concubitu quae erat utique soror, hunc ipsum Iovem ferunt gennisse Cyprin, ex qua aiunt et Cupidinem natum.

21. Haec quidem de incestis eius; audi nunc et de adulteriis. Europam Oceani coniugem vitiat, ex qua nascitur Dodonaeus; Helenam Pandionis, ex qua nascitur Musaeus; Eurynomen Asopi, ex qua nascitur Ogygias; Hermionen Oceani, ex qua nascuntur Charites, Thalia, Euphrosyne, Aglaia; Themis sororem suam, ex qua nascuntur Horae, Eurynomia, Dice, Irene; Themisto Inachi, ex qua nascitur Arcas; Ideam Minois, ex qua nascitur Asterion; Phoenissam Alphionis, ex qua nascitur Endymion; Io Inachi, ex qua nascitur Epaphus; Hippodamiam et Isionem Danaï filias, quarum unam Hippodamiam Olenus, Isionem vero Orchomenus sive Chryses habuit; Carmen Phoenicis, ex qua nascitur Britomartis, quae fuit sodalis Dianae; Calisto Lycaonis, ex qua nascitur Orcas; Libeen Munanti, ex qua nascitur Belus; Latonam, ex qua nascitur Apollo et Diana; Leanidam Eurymedontis, ex qua nascitur Coron; Lysitheim Eveni, ex qua nascitur Helenus; Hippodamiam Bellerophontis, ex qua nascitur Sarpedon; Megaciten Ma-

carei, ex qua nascitur Thebe et Locrus; Nioben Phoronei, ex qua nascitur Argus et Pelasgus; Olympiadam Neoptolemi, ex qua nascitur Alexander; Pyrrham Promethei, ex qua nascitur Helmetheus; Protogeniam et Pandoram Deucalionis filias, ex quibus genuit Aethelium et Dorum et Meleram et Pandorum; Thaicruciam Protei, ex qua nascitur Nymphæus; Salaminam Asopi, ex qua nascitur Saracon; Taygeten, Electram, Maiam, Plutiden, Atlantis filias, ex quibus genuit ex Taygete quidem Lacedaemonem, ex Electra Dardanum, ex Maia Mercurium, ex Plutide Tantalum; Phthiam Phoronei, ex qua genuit Achæum; [Choniam Aramni, ex qua genuit Laconem;] Chalceam Nympham, ex qua nascitur Olympus; Charidiam Nympham, ex qua nascitur Alchanus; Clorida, quae fuit Ampyci, ex qua nascitur Mopsus; Cotoniam Lesbi, ex qua nascitur Polymedes; Hippodamiam Aniceti; Chrysogeniam Penei, ex qua nascitur Thissæus.

22. Sed et alia sunt plurima eius adulteria, ex quibus nec progeniem suscepit, quae enumerare satis longum est. Verum ex his omnibus quas enumeravimus, nonnullas transformatas, utpote magus vitiavit. Denique Antiopen Mycetei versus in Satyrum corrumpit, ex qua nascuntur Amphion et Zethus; Alcmenam mutatus in virum eius Amphitryonem, ex qua nascitur Hercules; Aeginam Asopi mutatus in aquilam, ex qua nascitur Aeacus. Sed et Ganymedam Dardani, mutatus nihilominus in aquilam stuprat; Mantheam Phoci mutatus in ursum, ex qua nascitur Arctos; Danaen Acrisii mutatus in aurum, ex qua nascitur Perscus; Europen Phoenicis mutatus in taurum, ex qua nascitur Minos et Rhadamantus, Sarpedonque; Eurymedusam Achelai mutatus in formicam, ex qua nascitur Myrmidon; Thaliā (Aetnam) Nympham mutatus in vulturem, ex qua nascuntur apud Siciliam Palisci; Imandram Geneani apud Rhodum, mutatus in imbrem; Cassiopeiam mutatus in virum eius Phoenicem, ex qua nascitur Anchinos; Ledam Thestii mutatus in cygnum, ex qua nascitur Helena; et iterum eandem mutatus in stellam, ex qua nascuntur Castor et Pollux; Lamiam mutatus in upupam; Mnemosynen mutatus in pastorem, ex qua nascuntur Musae novem; Nemesisin mutatus in anserem; Semelem Cadmiam mutatus in ignem, ex qua nascitur Diony-

sus. Ex filia autem sua Cerere genuit Persephonen, quam et ipsam corrumpit mutatus in draconem.

23. Sed et Europam patruī sui Oceani uxorem et sororem eius Eurynomen adulterat, et patrem punit, et Plutem Atlantis filii sui adulterat filiam, ex qua natum sibi filium Tantalum damnat. Ex Larisse etiam Orchomeni genuit Tityonem, quem et ipsum suppliciis tradidit. Diam Ixionis filii sui diripiens uxorem, ipsum perennibus subiicit poenis, et paene omnes quos ex adulteriis genuit filios, violentae mortis conditione damnavit, quorum et sepulcra paene omnium manifesta sunt. Ipsius denique parricidae, qui et patruos peremit et uxores eorum vitiavit, sororibus stuprum intulit, multiformis magi sepulcrum evidens est apud Cretenses, qui tamen scientes et confitentes infanda eius atque incesta opera, et omnibus enarrantes, ipsi cum confiteri deum non erubescunt; unde mirum mihi et valde mirum videtur, quomodo is qui super omnes mortales scelere et flagitiis eminet, sanctum et quod est super omne bonum nomen acceperit, ut pater deorum atque hominum vocaretur; nisi forte ille qui malis hominum gaudet, eum quem sceleribus eminere supra caeteros vidit, supra caeteros ei honorem conferre infelices animas suasit, ut ad imitationem malorum invitaret universos.

24. Sed et filiorum eius, qui apud eos dii putantur, sepulcra singulis quibusque in locis manifestissime demonstrantur; Mercurii apud Hermopolim, Cypriae Veneris apud Cyprum, Martis in Thracia, Liberi apud Thebas, ubi discerp-tus traditur, Herculis apud Tyrum, ubi igni crematus est, in Epidauro Aesculapii; quique omnes non solum ut homines defuncti, sed ut nequam homines puniti pro sceleribus docentur, et tamen ab stultis hominibus ut dii adorantur.

25. Quodsi argumentari volunt, et magis haec loca ortus eorum quam sepulturae vel mortis adfirmant, ex vicinis et adhuc recentibus gestis priora et vetera convincuntur, cum docuerimus adorari ab eis eos, quos etiam homines ipsi et defunctos vel potius punitos esse profitentur, verbi gratia ut Syri Adonem, Aegyptii Osirin, Ilienses Hectorem, apud Leuconessum Achillem, apud Pontum Patroclum, apud Rhodum Alexandrum Macedonem, multosque alios per diversa loca singuli ut deos colunt et adorant,

quos homines mortuos fuisse non dubitant. Unde consequens est etiam priores simili errore prolapsos, mortuis hominibus, qui forte potentiae aliquid vel artis habuerant, maximeque si phantasiis magicis in stuporem stolidos homines adduxerant, honorem contulisse divinum.

26. Iam hinc additum est, ut et poetae elegantia verborum commenta erroris ornarent, et suavitate dicendi immortales effectos esse ex mortalibus persuaderent; imo et amplius aliquid, ex hominibus aiunt stellas fieri, et arbores, et animalia, et flores, et aves, fontesque ac fluvios, et ni verboritas videretur, omnes paene stellas, quas ex hominibus effectas adserunt, enumerare vel arbores vel fontes ac fluvios possem; exempli tamen causa singula saltem ex singulis memorabo. Andromedam Cephei in stellam dicunt esse conversam, Daphnen Ladonis fluvii filiam in arborem commutatam, Hyacinthum Apollinis dilectum in florem, Callisto in sidus quod arcton vocant, Progen et Philomelam cum Tereo in aves, Thysben apud Ciliciam in fontem, et Pyramum inibi in fluvium resolutos, omnesque paene ut dixi, vel stellas, vel arbores, fontesque ac fluvios, floresque et animalia, vel aves, aliquando homines fuisse confirmant.

27. At Petrus haec audiens ait: Ergo secundum ipsos, antequam homines mutarentur in stellas, vel caetera quae enumeras, et coelum sine stellis erat et terra sine arboribus et animalibus, nec fontes, nec flumina, nec aves erant; et quomodo ipsi homines vixerunt sine his, qui in haec postmodum mutati sunt, cum constet nec potuisse prorsus sine his vitam ducere homines in terris? Et ego respondi: Sed ne ipsum quidem cultum deorum suorum observare consequenter norunt; unusquisque enim eorum quos colunt, habet aliquid sibi dicatum, a quo debent se continere cultores, utpote Minervae olivam, Iovi capram ferunt dicatam, Cereri semina, Libero vinum, Osiri aquam, Hammoni arietem, Dianae cervum, Syrorum daemone piscem et columbam, Vulcano ignem; et unicuique ut dixi, est aliquid proprie dicatum, a quo oportebat abstinere se cultores ad honorem eorum quibus dicata sunt. Nunc autem singuli ab uno aliquo se observantes, pro unius honore caeteros omnes iratos habent; quos utique si placare velint, pro honore omnium abstinere se ab omnibus oportebat, ut ante diem iudi-

cii iusta a semetipsis sententia condemnati, morte miserri-
ma per inediam deperirent.

28. Verum ad propositum revertamur. Quae, malum! ratio est, imo quae amentia mortalium possidet mentes, ut hominem quem impium, scelestum, profanum, Iovem dico, incestum, parricidam, adulterum non solum sciunt esse, sed et publice in theatris cantant, hunc ut deum colant et adorent? Aut si pro his gestis deus esse meruit, ergo et si quos audiunt homicidas, adulteros, parricidas, incestos etiam nunc debent ut deos adorare. Sed quod in aliis exsecrantur, scire omnino non possum cur in illo venerentur. Et Petrus respondit: Quoniam te nescire dicis, discere a me cur in illo facinorosa gesta venerentur; primo quidem, ut cum ipsi similia egerint, acceptos se ei futuros sciant, utpote quem imitantur in flagitiis; secundo, quod haec literis scite recondita et versibus eleganter inserta veteres reliquerunt. Et nunc puerilis eruditionis obtentu, cum eorum notitia teneris et simplicibus adhaeserit mentibus, revelli ex eis atque abiici difficulter potest.

29. Haec cum dixisset Petrus, Niceta respondit: Non putes domine mi Petre, non habere eruditos quosque gentilium verisimilitudines quasdam, quibus adstruant haec quae culpabilia videntur et probrosa, quae quidem ego non ut confirmans errores eorum dico, (absit enim a me, ut hoc vel ad cogitationem meam veniat) sed tamen scio esse apud prudentiores ipsorum defensiones quasdam, quibus adstruere et colorare solent haec quae videntur absurda. Et si tibi placet, ut aliqua ex his proferam, quae ex parte aliqua retineo, ut iubes faciam. Cumque Petrus permisisset, Niceta hoc modo coepit:

30. Omnis sermo apud Graecos, qui de antiquitatis origine conscribitur, cum alios multos, tum duos praecipuos auctores habet, Orpheum et Hesiodum. Horum ergo scripta in duas partes intelligentiae dividuntur, id est, secundum litteram et secundum allegoriam; et ad ea quidem quae secundum litteram sunt, ignobilis vulgi turba confluit, ea vero quae secundum allegoriam constant, omnis philosophorum et eruditorum loquacitas admirata est. Orpheus igitur est, qui dicit primo fuisse Chaos sempiternum, immensum, ingenitum, ex quo omnia facta sunt; hoc sane ipsum Chaos non tenebras dixit esse, non lucem, non humidum, non ari-

dum, non calidum, non frigidum, sed omnia simul mixta, et semper unum fuisse informe; aliquando tamen quasi ad ovi immanis modum, per immensa tempora effectam peperisse ac protulisse ex se duplicem quandam speciem, quam illi masculofeminam vocant, ex contraria admixtione huiusmodi diversitatis speciem concretam; et hoc esse principium omnium, quod primum ex materia puriore processerit, quodque procedens discretionem quatuor elementorum dederit, et ex duobus quae prima sunt elementis fecerit coelum, ex aliis autem terram, ex quibus iam omnia participatione sui invicem nasci dicit et gigni. Haec quidem Orpheus.

31. Subiungit autem his et Hesiodus, post Chaos statim coelum dicens factum esse et terram, ex quibus ait progenitos illos undecim, quos interdum et duodecim dicit, ex quibus sex mares, quinque feminas ponit, nomina autem dat maribus: Oceanus, Coeus, Crius, Hyperion, Iapetus, Cronus qui et Saturnus, item feminis: Thia, Rhea, Themis, Mnemosyne, Thetis, quae nomina per allegoriam hoc modo interpretantur: numerum quidem undecim vel duodecim, ipsam dicunt primam naturam, quam et Rheam a fluendo dictam volunt, reliquos autem decem accidentia eius dicunt quas et qualitates appellant, duodecimum tamen addunt et Cronum quem apud nos Saturnum dicunt; hunc pro tempore accipiunt. Saturnum ergo et Rheam tempus ponunt et materiam, quae ubi cum humido et arido et calido et frigido tempore fuerint admixta, omnia generant.

32. Haec ergo, inquit, primo omnium tempore multo concretam genuit quandam quasi bullam, quae ex spiritu qui in aquis erat, paulatim collecta intumuit et aliquanto tempore circumacta per superficiem materiae, ex qua quasi ex vulva processerat, rigore frigoris obdurata et glacialibus augmentis semper increscens, abrupta tandem demergitur in profundum, ac pondere ipso pertracta in infernum descendit, et quia invisibilis facta est, Aides appellata est, qui et Orcus vel Pluto nominatur. Cumque de superioribus mergeretur in inferna, locum confluendi humido praebuit elemento, et pars crassior, quae est terra, aquis cedentibus patefacta est. Hanc ergo aquarum libertatem, quae prius bulla obtegente premebatur, postquam illa inferni sortita est locum, Neptunum esse appellatam. Post hoc cum elemen-

tum frigidum per concretionem glacialis bullae ad inferiora fuisset absorptum, et aridum fuisset humidumque discretum, nullo iam impediante, elementum calidum ignis utpote vigore et levitate ad superiora convolavit aeris, spiritu et procella subvectum. Hanc ergo procellam, quae *καταιγίς* Graece appellatur, aegem, id est capram dixerunt, et ignem qui ad superna conscendit, Iovem; et ideo eum capra subvectum conscendisse Olympum dicunt.

33. Ipsum vero Iovem Graeci quidem a vivendo vel vitam dando, nostri a iuvando nominatum volunt. Hanc ergo esse viventem substantiam ferunt, quae in superioribus posita, vi caloris velut cerebri ambitu ad se trahens cuncta et cuiusdam temperamenti moderatione componens, de capite dicitur genuisse sapientiam, quam Minervam vocant, quae a Graecis *Ἀθήνη* propter immortalitatem nominata est; quae quia pater omnium per sapientiam suam cuncta condidit, et ex ipso capite eius et principali omnium genita dicitur loco, et temperata admixtione elementorum universum formasse mundum et adornasse perhibetur. Igitur species quae materiae inditae sunt, ut fieret mundus, quia vi caloris constringuntur, Iovis viribus contineri dicuntur. Quae quoniam sufficienter se habent, nec ultra addi sibi indigent aliquid novi, sed unumquodque seminis sui posteritate reparatur, vinctae esse a Iove Saturni manus dicuntur: quia nihil novi iam ut dixi, ex materia tempus producit, sed calor seminum secundum sui speciem cuncta restituit nec ultra Rheae partus, hoc est propago materiae fluentis adscendit, et ideo ipsam primam elementorum divisionem abscissionem Saturni nominant, quasi qui ultra mundum generare non possit.

34. Nam de Venere hoc modo allegoriam tradunt: ubi, aiunt, aetheri subiectum est pelagus, cum percussus aquis splendor coeli gratior refulsisset, venustas rerum quae ex aquis pulchrior apparuerat, Venus nominata est, quae aetheri tanquam fratri suo sociata, quod concupiscibile decus effecerit, Cupidinem genuisse memorata est. Hoc ergo modo per allegoriam Cronum quidem qui est Saturnus, tempus esse ut diximus tradunt, Rheam materiam, Aiden, id est Orcum, inferni profundum, Neptunum aquam, Iovem aethrem, id est caloris elementum, Venerem venustatem rerum,

Cupidinem concupiscentiam, quae inest rebus omnibus per quam posteritas reparatur, vel etiam rerum ratio quae sapienter inspecta delectat. Hera, id est Iuno, aer iste medius, qui de coelo usque ad terram descendit, ponitur. Dianae, quam ipsam Proserpinam dicunt, aerem inferni tradunt. Apollinem ipsum etiam solem dicunt, circumeuntem polum; Mercurium verbum, quo ratio de singulis quibusque reddatur; Martem intemperatum ignem, qui cuncta consumat. Sed ne singula enumerando immoremur, ad hanc allegoriae speciem de unoquoque eorum quos colunt, hi quibus secretior de talibus inest peritia, honestas sibi videntur et iustas reddere rationes.

35. Haec cum Niceta dixisset, Aquila respondit: Valde mihi videtur quisquis ille est auctor et inventor horum, impius exstitisse, si haec quae grata et honesta videntur abscondit, et superstitionis suae ritum in dedecorosis et turpibus observantiis collocavit, cum ea quae secundum litteram scripta sunt, manifeste inhonesta sint et turpia, et tota religionis eorum observantia in ipsis constet, ut per huiusmodi scelera et impietates deos suos quos colunt, doceant imitari. Nam in istis allegoriis quae eis utilitas erit? quae quamvis honestae finguntur, nullus tamen ex eis aut usus ad cultum pervenit aut ad mores emendatio.

36. Unde magis constat, quod prudentes viri cum viderent communem superstitionem tam probrosam esse, tam turpem, nec tamen corrigendi modum aliquem vel scientiam didicissent, quibus potuerunt argumentis et interpretationibus conati sunt res inhonestas honesto sermone velare, et non ut dicunt, honestas rationes inhonestis fabulis occultare; quod si esset, nunquam utique ipsa eorum simulacra atque ipsae de eis picturae cum suis vitiis et criminibus formarentur. Non cygnus adulter Ledaë, nec taurus formaretur Europae, et in mille monstra eum, quem putant meliorem omnibus, verterent. Quod utique si magni et sapientes qui sunt apud eos viri, fictum seirent esse non verum, nonne impietatis arguerent et sacrilegii eos, qui ad iniuriam deorum huiusmodi aut picturam ponerent aut sculperent simulacra? Denique regem temporis sui depingant in bovis forma, vel anseris, vel formicae, vel vulturis, et scribant super regis sui nomen, atque huiusmodi vel statuam vel ima-

ginem collocent; et iniuriam facti sentient et vindictae magnitudinem.

37. Sed quoniam vera haec magis sunt, quae publica turpitudine testatur, et ad excusationem a viris prudentibus sermonibus honestis quaesita sunt et concinnata velamina, idcirco non solum non prohibentur, sed et ipsis mysteriis Saturni filios devorantis, et occultati pueri per Corybantum et cymbala et tympanorum sonitus, exprimuntur imagines. De abscissione vero Saturni quae maior erit probatio veritatis, quam ut in honorem dei sui, simili infelicitatis sorte abscindantur etiam cultores? Cum ergo haec manifeste cernantur, quis tam exigui sensus, imo tam stolidi invenietur, cui non palam sit, haec magis vera esse de infelicibus diis, quae infeliciores cultores etiam corporum suorum vulneribus et abscissione testantur?

38. Quod si, ut dicunt, haec ita honeste et pie gesta tam inhoneste ritu ministrantur et impio, sacrilegus profecto est, quisquis ille vel ex initio haec tradidit, vel nunc male tradita persistit implere. Quid autem et de libris dicimus poetarum? Nonne oportuerat eos, si honesta et pia deorum gesta turpibus fabulis infamarunt, abiici protinus atque in ignem dari, ne persuaderent tenerae adhuc aetati puerorum, Iovem ipsum deorum principem, parricidam erga parentes, incestum erga sorores et filias, impurum etiam in pueros exstitisse, Venerem cum Marte adulteros, et omnia illa quae iam superius dicta sunt? Aut quid tibi videtur, domine mi Petre?

39. Tunc ille respondit: Certus esto dulcissime Aquila, quia omnia per bonam dei providentiam gesta sunt, ut non solum infirma et fragilis, verum et turpis esset causa quae futura erat contraria veritati. Si enim validior et verisimilior fuisset erroris adsertio, haud facile quisquam qui in eo deceptus esset, ad iter veritatis rediret. Si enim nunc cum tam multa probra et dedecora de diis gentium proferruntur, vix aliquis turpem derelinquit errorem, quanto magis si esset ibi aliquid honestum et verisimile? Difficulus namque transfertur animus ab his, in quibus a prima aetate praeventus est; et ob hoc ut dixi, divina providentia factum est, ut erroris substantia et infirma esset et turpis. Sed et caetera omnia simili modo competenter et commode dispensat divina providentia, licet nobis ignorantibus rerum.

caussas, bonae et optimae dispensationis divinae non liqueat ratio.

40. Cum haec Petrus dixisset, ego Clemens Nicetam rogabam, ut aliqua de allegoriis gentilium quas diligenter attigerat, agnoscendi gratia exponeret; utile enim est, ut quando cum gentilibus disputamus, etiam ista nos minime lateant. Et Niceta: Si, inquit, permittit dominus meus Petrus, possum dicere. Tum Petrus: Hodie, inquit, permisi vobis dicere adversum gentiles, ut nostis. Et Niceta ait: Dic ergo Clemens, de quibus audire velis. Cui ego aio: Quomodo tradunt de deorum coena gentiles, quam in Pelei nuptiis habuerunt et Thetidis, quem dicunt esse Paridem pastorem, et quas ponunt Iunonem, Minervam et Venerem, quae apud eum iudicantur, quemve Mercurium, vel quod malum, et caetera quae per ordinem consequuntur, enarra nobis.

41. Tum Niceta: Coenae deorum causa hoc modo se habet. Convivium mundum tradunt, discumbendi ordinem deorum stellarum positionem; quos Hesiodus coeli et terrae primos filios nominat, in quibus sex mares et sex feminas ad duodecim signorum numerum referunt, quae universum circumeunt mundum. Dapes autem convivii rationes esse et causas rerum tradunt dulces et concupiscibiles, quae qualiter regatur et gubernetur hic mundus, ex signorum positione et astrorum cursibus colliguntur. Ad libertatis tamen convivii modum dicunt ista constare, pro eo quod potestatem habeat uniuscuiusque sensus, si velit degustare aliquid ex huiusmodi scientia aut si nolit; et sicut in convivio nemo cogitur, sed vescendi libertas penes unumquemque est, ita et philosophandi ratio pendet in voluntatis arbitrio. Discordiam concupiscentiam carnis dicunt, quae insurgit adversum propositum mentis et philosophandi impedit studium; ideo denique et tempus illud esse aiunt, in quo de nuptiis agitur. Peleum vero et Thetidem Nympham, aridum et humidum ponunt elementum, ex quorum admixtione substantia corporum constat. Mercurium verbum esse tradunt, per quod sensui doctrina confertur, Iunonem pudicitiam, Minervam fortitudinem; Venerem libidinem dicunt, Paridem sensum. Si ergo, aiunt, accadat in homine barbarum esse et imperitum sensum, et rectum iudicium nescientem, sprete pudicitia et virtute libidini pal-

nam, quod est malum, dabit, per quod non solum sibi, sed et civibus et universae genti subversio et perniciēs aderit. Haec ergo licet illis componere ex qualibet materia visum sit, tamen aptari ad omnem hominem possunt, quia si quis pastorem et rusticum atque imperitum habeat sensum nec velit erudiri, ubi corporis calor de libidinis suavitate suggesterit, continuo spretis studiōrum virtutibus et scientiae bonis, ad voluptates corporis animum confert. Et hinc est unde impacata bella consurgunt, urbes ruunt, patriae concidunt, sicut et Paris rapta Helena ad mutuum Graecos et barbaros armavit exitium.

42. Et Petrus collaudans prosecutionem eius, ait: Multas ut video, ingeniosi homines ex his quae legunt verisimilitudines capiunt, et ideo diligenter observandum est, ut lex dei cum legitur, non secundum proprii ingenii intelligentiam legatur. Sunt enim multa verba in scripturis divinis, quae possunt trahi ad eum sensum, quem sibi unusquisque sponte praesumsit; quod fieri non oportet. Non enim sensum quem extrinsecus attuleris alienum et extraneum debes quaerere, quem ex scripturarum auctoritate confirmes, sed ex ipsis scripturis sensum capere veritatis; et ideo oportet ab eo intelligentiam discere scripturarum, qui eam a maioribus secundum veritatem sibi traditam servat, ut et ipse possit ea quae recte suscepit, competenter adserere. Cum enim ex divinis scripturis integram quis susceperit et firmam regulam veritatis, absurdum non erit, si aliquid etiam ex eruditione communi ac de liberalibus studiis, quae forte in pueritia adtigit, ad adsertionem veri dogmatis conferat, ita tamen ut ubi vera didicit, falsa et simulata declinet.

43. Et cum haec dixisset, ad patrem nostrum respiciens, ait: Tu ergo senex, si quidem saluti animae tuae consulis, ut cum corpore fuerit resoluta, pro brevi hac conversione requiem inveniat sempiternam, require de quibus vis et consule, ut possis si quid in te est dubitationis adiicere. Incertum enim est etiam iuvenibus vitae tempus, senibus autem iam nec incertum est; non enim dubitatur, quin quantumcumque est quod putatur superesse, breve sit. Et ideo tam iuvenes quam senes oportet de conversione et poenitentia valde esse sollicitos, et satagere ut de reliquo ornent animam suam ornamentis dignissimis, id est, dogmatibus

veritatis, decore pudicitiae, splendore iustitiae, candore pietatis, aliisque omnibus quibus comtam decet esse rationabilem mentem; tum praeterea declinare a consortiis inhonestis et infidelibus, et societates habere fidelium atque illos frequentare conventus, in quibus de pudicitia, de iustitia, de pietate tractatur, orare semper deum ex corde et ab ipso petere quae decet a deo posci, ipsi gratias agere, veram poenitudinem gerere praeteritorum gestorum, aliquantulum etiam, si possibile est, per misericordias pauperum iuvare poenitentiam; per haec enim facilius venia dabitur et indulgenti citius indulgebatur.

44. Quod si profectioris aetatis sit is qui ad poenitentiam venit, eo magis gratias agere debet deo, quod postquam fractus est omnis impetus concupiscentiae carnalis, scientia veritatis accepta, nulla ei imminet pugna certaminis, per quam insurgentes adversum animam reprimat corporis voluptates. Superest ergo in agnitione veritatis et misericordiae operibus exerceri, ut adferat fructus dignos poenitentiae, nec putet quia in temporis longitudine documentum conversionis ostenditur, et non in devotionis ac propositi firmitate. Deo enim manifestae sunt mentes, qui non temporum rationem colligit sed animorum; ipse enim probat, si quis agnita veritatis praedicatione non distulit neque tempus negligendo consumsit, sed statim et si dici potest eodem momento, praeterita perhorrescens, futurorum desiderium coepit et in amorem regni coelestis exarsit.

45. Propter quod nemo vestrum ultra dissimulet nec retro respiciat, sed ad evangelium regni dei libenter accedat. Non dicat pauper, quia cum dives factus fuero, tunc convertar; non requirit a te deus pecuniam, sed animum misericordem et piam mentem. Neque dives conversionem suam differat pro sollicitudine saeculari, dum cogitat quomodo dispenset abundantiam frugum; neque dicat intra semetipsum, ¹⁾ quid faciam, ubi recondam fructus meos? neque dicat animae suae, habes multa bona reposita in annos multos, epulare, laetare; nam dicetur ei, stulte, hac nocte auferetur abs te anima tua, et quae praeparasti cuius erunt? Itaque festinet ad poenitentiam omnis aetas, omnis sexus, omnisque conditio, ut vitam consequatur aeternam. Iuve-

¹⁾ Luc. 12, 17. 19. 20.

nes quidem in eo grati sint, quod in ipso impetu desideriorum cervices suas ingo subiiciunt disciplinae. Senes et ipsi laudabiles, quia multi temporis consuetudinem, in qua male praeventi sunt, pro dei timore commutant.

46. Nemo ergo differat, nemo cunctetur; quae enim caussa cunctandi est ad bene agendum? aut times, ne cum bene feceris, ibi remunerationem non invenias ut putasti? Et quid senties detrimenti si bene feceris gratis, nonne etiam sola in his sufficeret conscientia? Quod si inveneris ut praesumis, nonne pro parvis magna, et pro temporalibus aeterna recipies? verum ego haec propter incredulos dixi. Nos autem quae praedicamus, ita se habent, quia nec aliter esse possunt, quae prophetica voce promissa sunt.

47. Si quis vero cupit examussim veritatem nostrae praedicationis agnoscere, conveniat ad audiendum et quid sit verus propheta cognoscat, et tunc demum omnis in eo cessabit ambiguitas; si tamen non obstinatis animis resistat his, quae vera esse compererit. Sunt enim quidam qui quolibet modo ad hoc tantum respiciunt, ut vincant et laudem pro hoc magis quam salutem quaerant, quibus non eveniat vel dici aliquid, ne et sermo nobilis patiatur iniuriam, et iniuriae suae reum aeterna morte condemnet. Quid enim est in quo adversari praedicationi nostrae quis debeat? aut in quo contra veri honestique fidem sermo praedicationis nostrae deprehenditur? qui dicit honorandum esse deum et patrem omnium conditorem, eiusque filium, qui solus eum et voluntatem eius novit, cuique soli de omnibus credendum est quae praecepit; solus enim est lex et legislator et iudex iustus, cuius lex decernit honorandum esse deum dominum omnium per vitam sobriam, castam, iustam, misericordem, et in ipso solo omnem collocandam spem.

48. Sed dicet aliquis, etiam a philosophis huiusmodi praecepta dari. Nihil est simile; nam de iustitia quidem ab eis et sobrietate mandatur, sed remuneratorem Deum gestorum bonorum malorumque non norunt, et ideo leges et praecepta eorum accusatorem tantummodo publicum vident, conscientiam vero purificare non possunt. Quid enim timeat in occulto peccare, qui occultorum esse arbitrum et iudicem nescit? Addunt praeterea philosophi in praeceptis suis, etiam deos qui sunt daemones honorandos, quod

solum, etiamsi in aliis probabiles viderentur, gravissimae eos potest impietatis arguere et propriis condemnare sententiis, qui unum quidem esse pronunciant deum, pro adsentatione tamen erroris humani plures mandent colendos. Aiunt autem et illud philosophi, deum non irasci, nescientes quid dicant. Ira enim mala est, ubi mentem turbat, ut rectum consilium perdat; illa vero quae malos punit, perturbationem menti non infert, sed unus ut ita dixerim, idemque affectus est, qui et bonis praemia et malis retribuit poenam; nam si bonis et malis bona restituat et simili remuneratione erga pios utatur et impios, iniustus potius quam bonus videbitur.

49. Sed ais: nec deus debuit facere malum. Verum dicis; neque facit. Sed qui ab eo creati sunt, dum iudicandos se esse non credunt, indulgentes voluptatibus suis a pietate et iustitia devoluti sunt. Sed dices: si iustum est punire malos, statim ut male agunt puniri debent. Tu quidem bene festinas; sed ille qui aeternus est et quem nihil latet, quanto nullus ei finis, tanto et prolixa patientia est, et non ad velocitatem vindictae, sed ad salutis respicit causas; delectatur enim non tam morte, quam conversione peccantis. Ideo denique et sanctum baptismum largitus est hominibus, ad quod si quis venire festinet, et de reliquo maneant emendatus, delentur ex eo omnia peccata, quae per ignorantiam commissa sunt.

50. Nam philosophi quid contulerunt vitae mortalium, dicendo hominibus non irasci deum? nempe ut docerent eos nullum habere vindictae alicuius vel iudicii metum, et per hoc tota peccantibus frena laxarent. Aut quid illi humanum genus invarunt, qui dixerunt non esse deum, sed casu omnia et fortuito agi? nonne ut haec audientes homines et arbitantes nullum esse iudicem, nullum provisorem rerum, ad omne facinus, quod vel furor vel avaritia vel libido dictasset, neminem verendo praecipites agerentur? Nam illi multum revera iuverunt mortalium vitam, qui dixerunt nihil posse sine genesi fieri, scilicet ut unusquisque peccati sui causam genesi adscribens, semetipsum in sceleribus suis pronunciareret innoxium, dum crimen suum non poenitendo diluit, sed fatum culpando congeminat. Nam de illis quid dicam philosophis, qui deos colendos esse *introduxerunt*, et tales deos, quales paullo ante audistis? Quid

fuit aliud decernere, nisi ut vitia, nisi ut crimina, nisi ut flagitia colerentur? Pudet miseretque me vestri, si creditis quod indigna haec essent, et impia atque execrabilia aut nonprehendistis hactenus, aut prehensa et intellecta mala pro bonis et optimis coluistis.

51. Tum praeterea et illud quale est, quod praesumserunt nonnulli philosophorum vel de deo loqui, cum sint mortales, et opinione sola de invisibilibus dicere vel de mundi origine, ubi non aderant cum fieret, vel de fine eius vel de animarum in infernis dispensatione et iudicio, nescientes quia praesentia quidem et visibilia nosse hominis est rationabilis, praeterita vero et futura et invisibilia scire, solius prophetae praescientiae est. Non ergo haec coniecturis et opinionibus colligenda sunt, in quibus valde falluntur homines, sed fide prophetae veritatis, sicut se habet haec nostra doctrina. Nos enim nihil ex nobis loquimur, nec humana aestimatione collecta adnunciamus, hoc enim decipere est auditores; sed veri prophetae auctoritate nobis tradita et manifestata praedicamus. De cuius praescientia et virtute prophetica, si quis, ut dixi, ad liquidum vult documenta suscipere, sollicitus conveniat, et impiger sit ad audiendum, et evidentes dabimus probationes, quibus vim prophetae praescientiae non solum auribus audire, sed et oculis etiam videre ac manu contrectare se credat. De quo cum certam fidem conceperit, iugum iustitiae et pietatis absque ullo labore suscipiet, tantamque in eo sentiet suavitatem, ut non solum nihil ei laboris inesse caussetur, verum et amplius aliquid addi sibi desideret et imponi.

52. Cumque haec et alia his similia dixisset, et nonnullos ex his qui aderant infirmos et daemonibus obsessos curasset, gratulantes et deum collaudantes turbas dimisit, praecipiens eis ut ad eundem locum etiam consequentibus diebus audiendi gratia convenirent. Cumque domi iam inter nos essemus ac praepararemus ad edendum, ingressus quidam nunciat Appionem Plistonicensem cum Anubione super venisse ab Antiochia, et hospitari cum Simone. Tum pater audiens gavisus est, et ait Petro: Si permittis, volo ire et salutare Appionem et Anubionem, quia valde amici mihi sunt; fortassis autem Anubionem etiam suadere potero disputare cum Clemente de genesi. Et Petrus:

Permitto, inquit; et laudo quod amicos colis; veruntamen considera, quomodo per providentiam dei omnia tibi ex sententia concurrant; ecce enim non solum affectio tibi propria deo praestante reparata est, sed et amicorum praesentia procuratur. Et pater: Vere inquit, adverto ita esse, ut dicis. Et cum haec dixisset abiit ad Anubionem.

53. Nos autem cum Petro positi per totam noctem interrogando de diversis et discendo ab eo, delectatione ipsa doctrinae et suavitate verborum pervigiles mansimus. Et cum iam auroresceret, Petrus intuens me ac fratres meos, ait: Miror quid visum sit patri vestro. Cumque haec diceret, supervenit pater et invenit Petrum nobis de se loquentem. Cumque salutasset, satisfacere coepit et causam exponere, ob quam foris mansisset. Nos autem respicientes ad eum expavimus, vultum in eo Simonis videntes, vocem tamen patris nostri audiebamus. Cumque refugeremus eum et exsecraremur, stupebat pater quod tam austere cum eo ageremus et barbare. Solus tamen Petrus erat, qui vultum eius naturalem videbat; qui et ait ad nos: Cur exsecramini patrem vestrum? Cui nos una cum matre respondimus: Hic nobis Simon videtur, vocem habens patris nostri. Et Petrus: Vobis quidem vox eius quae maleficiis mutata non est, sola nota est; mihi autem etiam vultus eius, qui aliis arte Simonis mutatus apparet, Faustini patris vestri notus est. Et intuens patrem ait: Causa quae conjugem tuam conturbat ac filios, haec est, species vultus in te non videtur illa quae fuit, sed facies exsecrandi Simonis in te apparet.

54. Et cum haec diceret, regressus quidam ex his qui Antiochiam praecesserunt, dicebat ad Petrum; Scire te volo domine mi Petre, quia Simon apud Antiochiam publice multa faciens signa et prodigia, nihil aliud populo persuasit nisi quae ad tui odium pertinent, magum te nominans, maleficum, homicidam, et in tantum eos adversum te odium concitavit, ut magnopere desiderent, si te usquam invenire queant, etiam carnes tuas devorare; et ob hoc nos qui praemissi sumus, videntes valde commotam contra te civitatem, occulte in unum convenientes considerabamus quid fieri oporteret.

55. Cumque nullum videremus exitum rei, supervenit Cornelius, centurio, missus a Caesare ad praesidem Caesareae publici negotii gratia; hunc adcersimus ad nos solum,

causamque ei qua moesti essemus exponimus, ac si quid posset, ut iuvaret hortamur. Tum ille promptissime reponit se eum protinus fugaturum, si tamen consilio eius etiam nos adniteremur. Cumque nos polliceremur impigre cuncta gesturos, ait: Caesar in urbe Roma et per provincias maleficos inquiri iussit ac perimi, ex quibus plurimi iam perempti sunt. Ego igitur divulgabo per amicos, me ut istum magum caperem venisse, et ob hoc missum a Caesare, quo etiam hic cum caeteris suis sociis puniatur. Vestri ergo qui cum ipso sunt occulte quasi undecunque audierint, indicent ei quod ego ad ipsum capiendum missus sim, et certum est, quod cum audierit, fugiat: aut si vos aliquid melius videtis, dicite. Quid plura? ita factum est a nostris qui cum ipso erant, explorandi gratia simulati. Ubi didicit Simon ventum esse ad se, tanquam ingens sibi beneficium collatum ab eis accipiens, in fugam versus est. Discedens igitur ex Antiochia, cum Athenodoro huc venit sicut audivimus.

56. Hoc ergo visum est nobis omnibus qui praecessimus, ut interim nunc non adscendas Antiochiam, usquequo videamus si illo discedente odium quod de te populo seminavit, aliqua ex parte vacuetur. Cum haec insinuasset is qui de Antiochia venerat, Petrus respiciens ad patrem nostrum ait: Faustiniane, a Simone mago transformatus est vultus tuus, sicut apparet; putans enim quod a Caesare quaereretur ad poenam, territus fugit et suum vultum tibi imposuit, si forte tu pro ipso capereris et ad mortem duci posses, ut filiis tuis tristitiam moveret. Pater vero ubi haec audivit, cum lacrimis exclamans: Recte, inquit, aestimasti Petre, nam et Anubion quia mihi valde amicus erat, sub mysterio quodam mihi indicare coeperat de insidiis eius, sed infelix non credebam, quia nihil in eum commiseram mali.

57. Cumque omnes una cum patre tristitia et lacrimis ageremur, interea et Anubion venit ad nos, indicans nobis Simonem fugisse per noctem, Iudaeam petentem. Videns autem patrem nostrum plangentem et lamentantem se ac dicentem: Infelicem me, qui eum magum audiens non credebam; quid mihi misero accidit, ut una die recognitus ab uxore et filiis, laetari non potuerim cum eis, sed ad priores miseras quas in errore pertuli, revolutus sim? Mater

autem multo gravius sparsis et laceratis crinibus plangebatur; nos quoque in permutatione vultus patris stupentes quasi attoniti eramus et amentes, nec quid rei esset intelligere poteramus. Sed et Anubion omnes nos ita videns affligi, velut mutus stabat. Tunc Petrus nos intuens filios eius ait: **Mihi credite, quod hic ipse est pater vester; propter quod et moneo vos, ut quasi patrem servetis eum. Dabit enim deus occasionem aliquam, qua deposito Simonis vultu evidentem patris vestri, id est suam recuperare possit effigiem.**

58. Et ad patrem conversus ait: Ego tibi permiseram salutare Appionem et Anubionem, quos tibi amicos a puero fuisse dixeras, non tamen ut cum Simone loquereris. Et pater: Peccavi, inquit, fateor. Tum Anubion: Et ego, inquit, cum ipso rogo et deprecor te, ut ignoscas seni, viro bono et generoso; seductus est infelix et ludibrio factus a nominato mago, dicam enim quomodo res gesta est. Ubi venit ad salutandos nos, contigit ut in ipsa hora circumstaremus Simonem, audientes eum dicentem quod fugere velit in ipsa nocte; audisse enim se, quod venerint quidam etiam ad hanc Laodiciae civitatem, qui eum ex praecepto imperatoris comprehenderent; velle autem se in hunc qui nuper ingressus est Faustinianum omnem convertere furorem. Et ait ad nos: Tantum, inquit, vos facite eum coenare nobiscum, et ego unguentum quoddam componam, quo coenatus perungat faciem suam, ut ex eo meum vultum omnibus habere videatur; vos autem herbae cuiusdam succo facies perungemini prius, ut non fallamini de immutatione vultus eius, ita ut exceptis vobis aliis omnibus Simon esse videatur.

59. Et cum ille haec diceret aio ad eum: Et quid tibi ex hoc facto confertur lucri? Tum Simon: Primo, inquit, ut ipsum comprehendant qui me quaerunt, et me desinant quaerere. Si vero punitus fuerit a Caesare, ut luctum maximum habeant filii sui, qui me derelicto confugerunt ad Petrum et sunt modo adiutores ipsius. Ego autem confiteor tibi, Petre, quod verum est; timui tunc Faustiniano indicare haec, sed neque spatium nobis ipse Simon dedit, ut possemus secretius loqui et plenius ei consilium Simonis aperire. Interea circa mediam noctem, Simon Iudaeam petens aufugit. Deduxit autem eum Athenodorus et Appion, ego autem simulavi inaequalitatem corporis, ut domi remanens facerem hunc velocius ad vos redire, si forte possit aliquo

modo occultari apud vos, ne ab his qui Simonem quaerunt comprehensus, ad Caesarem perducatur et pereat gratis, et nunc sollicitus pro ipso veni videre eum et redire antequam superveniant illi, qui deduxerunt Simonem. Et conversus ad nos Anubion ait: Ego Anubion patris vestri verum vultum video revera, quia perunctus sum prius ab ipso Simone sicut narravi vobis, ut oculis meis vera Faustiniani facies appareret, unde satis stupeo et admiror artem Simonis magi, quod vos stantes modo non agnoscitis patrem vestrum. Flentibus autem patre et matre ac nobis omnibus pro his quae acciderunt, motus miseratione etiam Anubion flebat.

60. Tum Petrus misericordia permotus, restitutum se promittit faciem patris nostri, dicens ad eum: Audi Faustiniane, cum nobis prius utilitatis aliquid contulerit error iste transformati vultus tui et ministraverit ad ea quae volumus, tunc ego veram tibi vultus imaginem reddam, si tamen prius quae a me tibi fuerint imperata, profligaveris. Cumque pater meus impleturum se cuncta quae iuberet omni promitteret nisu, tantum ut propriam recuperaret effigiem, Petrus ita coepit: Ipse auribus tuis audisti quod unus ex his qui praemissi fuerant, regressus ex Antiochia nunciaverit, quomodo Simon ibi positus turbas adversum me concitaverit, atque in odium mei totam inflammaverit civitatem, magum me et homicidam ac deceptorem confirmans, in tantum ut desiderent si me videant etiam carnes meas devorare. Fac ergo quod ego dico tibi, relinquens apud me Clementem, praecede nos Antiochiam cum coniuge tua et Fausto ac Faustino filiis tuis. Sed et alios mittam tecum, quos mihi videbitur, qui obtemperent his quae praecepero.

61. Cum ergo una cum ipsis Antiochiam veneris, quandoquidem Simon videris, publice stans praedica poenitentiam tuam et dic: Ego Simon denuncio vobis et confiteor me omnia fefellisse de Petro; ille enim neque seductor est neque magus neque homicida, neque horum aliquid quaecunque contra eum loquutus sum, sed dixi illa omnia furore commotus. Obsecro ergo vos ipse ego, qui dudum caussas odii vobis contra eum dederam, ut nihil tale de eo sentiatis; sed deponite odium, cessate ab indignatione, quia vere a deo ad salutem mundi missus est discipulus veri prophetae et apostolus. Propter quod suadeo, hortor et moneo ut ipsum audiat, ipsi credatis praedicanti vobis veritatem, ne forte

si spreveritis eum, ipsa etiam subito civitas vestra pereat. Quam vero ob causam haec nunc vobis confitear, indicabo. Hac nocte angelus dei corripuit me impium, et cur inimicus essem veritatis praeconi, vehementissime flagellavit. Deprecor ergo vos, ut etiam si ego ipse post haec veniens ad vos aliquid tentavero adversum Petrum dicere, ne suscipiatis nec credatis. Confiteor enim vobis, ego magus, ego seductor, ego deceptor fui, sed poenitentiam ago; licet enim per poenitentiam priora male gesta delere.

62. Cum haec Petrus intimaret patri ille respondit: Scio quid velis, ne labores ultra; intellexi enim et novi, quid oporteat cum ad locum venero, prosecui. Et Petrus iterum suggerebat ei, dicens: Cum ergo veneris ad locum et videris populum ex sermone tuo converti, et depositis odiis recipere desiderium nostri, mitte et manda mihi, et statim veniam. Cum autem venero, sine mora alienum hunc a te vultum effugabo, et tuum proprium qui tuis omnibus notus est reddam. Et his dictis fratres meos proficisci cum ipso iubet, ac Matthidiam matrem nostram et quosdam ex familiaribus simul. Sed mater recusabat proficisci simul et aiebat: Quasi adultera mihi futura videor, si vultui Simonis coniuncta sim; quod et si cogar simul ire, impossibile tamen est ut in eodem lectulo cum ipso iaceam, sed nescio si vel proficisci simul adquiescam. Et cum valde renueret, Anubion hortari eam coepit, dicens: Crede mihi et Petro, sed et ipsa vox non tibi Faustinianum esse persuadet coniugem tuum? quem vere non minus ego diligo quam tu. Denique etiam ego ipse vobiscum veniam. Et cum haec dixisset Anubion, promisit mater simul se profecturam.

63. Tum ego, competenter, aio, deus negotia nostra componit; habemus enim nobiscum et Anubionem astrologum, cum quo si Antiochiam venerimus, de genesi attentius disputabimus. Cumque post medium noctis pater noster cum his quos iusserat Petrus et Anubione profectus esset, mane priusquam procederet ad disputandum Petrus, regressi sunt illi qui deduxerunt Simonem, id est, Appion et Athenodorus, et venerunt ad nos requirentes patrem meum. Petrus vero ubi cognovit, iussit eos introire. Et cum consedissent, ubi est, aiunt, Faustinianus? Petrus respondit: Nescimus, vespere enim postquam ad vos venit, ultra nulli suorum visus est; hesterno tamen die mane Si-

mon venit quaerens eum, et quia nihil illi respondimus, nescio quid ei visum sit, Faustinianum se esse dicebat. Quod cum ei nemo crederet, flens et dolens comminabatur peremturum semetipsum, et post haec abiit ad mare versus.

64. Haec cum audisset Appion et qui cum ipso erant, ululatum dederunt grandem, dicentes: Quid hoc fecistis, cur non recepistis eum? Et cum vellet Athenodorus dicere mihi quia ipse erat Faustinianus pater tuus, Appion praeveniens eum: Comperimus, inquit, a quodam qui cum Simone profectus est, ipso Faustiniano deprecante eum, pro eo quod nollet filios suos videre, quia Iudaei erant. Nos ergo cum audissemus haec, venimus eum hic requirere, sed quia hic non est, apparet quia vere dixit qui nunciavit cum Simone profectum; hoc ergo nunciamus vobis. Ego autem Clemens ubi intellexi consilium Petri, quia voluerit eis suspicionem dare, quod ab ipsis quaerendus esset senex, ut timerent et fugerent, coepi invare consilium eius et aio ad Appionem: Audi carissime Appion, nos quod bonum credimus, etiam patri tradere volumus; quod si noluerit recipere, sed magis ut dicis, exhorrescens nos fugit, asperum sit fortasse quod dico, nec nos de eo curamus. Et cum haec dixissem, quasi exsecrantes crudelitatem meam discedunt, vestigia Simonis ut sequenti die comperimus, insequentes.

65. Interea cum Petrus ex more quotidie populum doceret et virtutes multas ac sanitates efficeret, post dies decem venit quidam nostrorum ab Antiochia missus a patre, adnuncians nobis quomodo publice staret pater, Simonem quidem qui in vultu videbatur accusans, Petrum vero immensis laudibus praeferens et omni populo commendans ac desiderabilem faciens, ita ut omnes ex eius sermone mutati desiderarent eum videre, multos autem tantum in Petri amorem venisse, ut saevirent in patrem quasi in Simonem, et manus ei vellent iniicere, velut qui tantum mali commisisset in Petrum; propter quod, aiebat, adpropera, ne forte perimatur; in timore enim magno positus velociter misit me, ut sine mora venias, quo viventem eum occupes, simul et crescenti erga tui desiderium civitati opportunus appareas. Aiebat etiam quomodo mox ut urbem Antiochiam pater ingressus esset, quasi ad Simonem omnis populus ad eum collectus est, et coepit omnibus confiteri publice secundum ea quae populi restauratio flagitabat; nam quicun-

que omnes simul nobiles et diversi simul divites ac pauperes convenissent, sperantes aliqua ab eo more solito prodigia posse fieri, omnes hac voce adloquitur:

66. Diu est quod me Simonem infelicissimum hominum patientia divina sustinet; nam quicquid in me mirati estis, non veritatis ministerio, sed daemonum mendaciis et artibus gestum est, ut vestram fidem everterem et meam animam condemnarem. Confiteor me omnia de Petro fuisse mentitum; ille enim neque magus neque homicida unquam fuit, sed a deo ad salutem vestrum omnium missus est, quem si ex hac hora contemnendum putaveritis, certum sit apud vos quod possit ipsa civitas vestra repente deperire. Quae autem causa sit, ut haec vobis ultro confitear: ab angelo dei hac nocte vehementer correptus sum, et cur ei inimicus existerim, vehementissime flagellatus. Deprecor ergo vos, ut si ego ipse ex hac hora aperuero os meum contra eum, proiciatis me ab adspectu vestro; ille enim immundus daemon saluti hominum inimicus per os meum contra ipsum loquitur, ne per eum vos pertingatis ad vitam. Quid enim ars magica per me vobis potuit virtutis ostendere? Canes feci aereos latrare et statuas moveri, figuras mutari hominum et subito ab adspectibus hominum absentari; et per haec debuistis artem magicam exsecrari, quae ut vobis miraculum inane praetenderem, animas vestras diabolicis laqueis innodabat, ne crederetis Petro, qui et languentes in nomine eius a quo missus est curat, et daemonas fugat, ac caecos illuminat, et paralyticis salutem reddit, et mortuos suscitatur.

67. Haec et his similia multa eo prosequente, exsecrari eum coepit populus, et dabant fletum et gemitum, quia peccassent in Petrum credentes eum esse magum et impium. Eodem vero die ad vesperam restituta est in Faustiniano facies propria, et abscessit ab eo adspectus Simonis magi. Audiens autem Simon vultum suum in eo ad Petri gloriam profecisse, festinus praevenit Petrum et agere cupiens arte sua, ut a Faustiniano eius similitudo recederet, cum iam hoc iuxta verbum apostoli sui Christus implesset. Videntes autem Niceta et Aquila post praedicationem necessariam paternam faciem restitutam, gratias agentes deo, non eum permiserunt ulterius adloqui populum.

68. Simon autem coepit licet occulte per amicos suos *et familiares ambulare*, et amplius Petro derogare quam

antea. Tunc omnes exspuentes in faciem eius, expulerunt eum de civitate, dicentes: Tu eris reus mortis tuae, si ulterius loquutus contra Petrum huc tibi credideris esse veniendum. Quibus cognitis Petrus postera die convenire populos iubet, et uno ex his qui sequebantur eum ordinato eis episcopo, aliis etiam presbyteris, baptizatis quoque plurimis, et omnibus qui erant vexati languoribus vel daemonibus, sanitati redditis, demoratus ibi aliud triduum, cunctis rite compositis valedicens eis proficiscitur a Laodicia multum desiderabilis Antiochiensium plebi; et coepit per Nicetam et Aquilam tota civitas audire, quia Petrus adventaret. Omnis autem populus Antiochiae civitatis audiens Petrum venire, occurrerunt ei, et pacne omnes maiores natu et nobiles, cinere adpersi in capite, poenitentiam agentes, qui contra praedicationem eius magum Simonem suscepissent.

69. Haec et his similia prosequentes, offerunt ei vexatos languoribus et daemoniis fatigatos, paralyticos quoque et diversa pericula patientes; et erat infinita multitudo simul languentium. Quos videns Petrus non solum poenitentiam agere, quod de eo male sensissent per Simonem, verum et tam integram fidem exhibere deo, ut etiam omnes diversas aegritudines patientes crederent per eum posse salvari, expandit ad coelum manus suas, et cum lacrimis orationem effundens, gratias referens deo dicebat: Benedico te pater praedicande, qui omne verbum et promissum filii tui adimplere dignaris, ut cognoscat omnis creatura, quia tu solus deus in coelo et in terra.

70. Haec et his similia dicens, adscendit in eminentiori loco et iussit ante se poni omnem multitudinem aegrotantium, quos omnes hac voce adloquutus est: Similem vobis hominem me esse videntes, nolite putare quod a me possitis recuperare salutem vestram, sed per eum qui de coelo descendens, ostendit credentibus sibi integram animae et corporis medicinam; unde vox vestra testem babeat hunc omnem populum, quia ex toto corde creditis in domino Iesu Christo, ut sciant etiam se ipsos ab ipso posse salvari. Cumque omnis multitudo infirmantium una voce clamaret, hunc esse verum deum quem Petrus adnunciat, subito immensum lumen gratiae dei in medio plebis apparuit, et coeperunt paralytici currere ad pedes Petri sani, caeci recuperato visu clamare, claudi restaurato gressu gratias agere, lan-

guentes recepta sanitate gaudere, nonnulli etiam solo flatu viventes iam sine sensu et sine voce recuperati sunt, omnes quoque lunatici et pleni daemoniis liberati sunt.

71. Tantam itaque spiritus sanctus in illa die gratiam suae virtutis ostendit, ut omnes a minimo usque ad maximum una voce confiterentur dominum, et ne multis immerer, intra septem dies plus quam decem millia hominum credentes deo baptizati sunt et sanctificatione consecrati, ita ut omni aviditatis desiderio Theophilus qui erat cunctis potentibus in civitate sublimior, domus suae ingentem basilicam ecclesiae nomine consecraret, in qua Petro apostolo constituta est ab omni populo cathedra, et omnis multitudo quotidie ad audiendum verbum conveniens, credebatur sanae doctrinae quam sanitarum efficacitas adfirmabat.

72. Tum ego Clemens cum fratribus meis et matre patrem adloquimur, utrum aliquae infidelitatis in eo reliquiae remansissent. At ille: Venite, ait, et videbitis coram Petro, quantum in me fidei creverit incrementum. Tunc accedens Faustinianus, procidit ad pedes Petri dicens: Semina verbi tui quae ager meae mentis accepit, iam nata sunt, atque ita ad foecundam maturitatem provecta sunt, ut nihil desit, nisi ut a paleis me spirituali illa tua deseces falce, et reponas me in horreo dominico, faciens me mensae divinae participem. Tum Petrus cum omni alacritate adprehendens manum eius, tradidit eum mihi Clementi et fratribus meis, dicens: Sicut tibi patri filios restituit deus, ita et patrem filii restituant deo. Indixit autem ieiunium omni plebi, et veniente die dominica baptizavit eum, atque in medio populo ex conversione eius materiam sumens, omnes casus eius exposuit, ita ut omnis civitas quasi angelum eum suspiceret, et non minorem ei gratiam quam apostolo exhiberet. [¹) Quibus cognitis Petrus postera die convenire populos iubet, et uno ex his qui sequebantur eum, ordinato episcopo, et aliis presbyteris, plurimum quoque populum baptizavit, omnesque qui erant vexati languoribus sanitati restituit.]

¹) Addita legitur haec periodus in cod. antiquissimo Bodlej. num. 105. ap. Grabium in spicileg. patr. T. I. pag. 299.

BIBLIOTHECA
PATRUM ECCLESIASTICORUM
LATINORUM SELECTA.

AD OPTIMORUM LIBRORUM FIDEM EDITA

CURANTE

E. G. GERSDORF.

VOL. II.

TH. C. CYPRIANI OPERA GENUINA.

PARS I.

Bj^r.

LIPSIÆ

SUNTIBUS ET TYPIS BERNH. TAUCHNITZ JUN.

1838.

TH. C. CYPRIANI
OPERA GENUINA.

AD

OPTIMORUM LIBRORUM FIDEM EXPRESSA

BREVIQUE ADNOTATIONE INSTRUCTA

CURANTE

D. I. H. GOLDHORN

PH. D. AA. M. THEOL. LIC. ET PRIV. DOC. IN UNIV. LITT.
LIPS. BIBL. PAULL. CUST. CAET.

PARS I.
EPISTOLAE.

Bj.

LIPSIAE

SUMTIBUS ET TYPIS BERNH. TAUCHNITZ JUN.

1838.

THE UNIVERSITY OF CHICAGO

LIBRARY

1961

P R A E F A T I O.

Cypriani scripta quanti sint pretii atque momenti, inter omnes ita constat, ut neminem fore existimem, qui in bibliotheca patrum ecclesiasticorum latinorum selectum locum iis dandum fuisse neget. Quam ob causam nostri quidem instituti ratio eo minus requirit, de illis pariter atque de auctoris rebus et ingenio multis disputare, quod prolixius et accuratius ea omnia dudum exposita sunt*). Imo vero non nisi hoc aperiendum erit, quid in hac nova operum Cyprianicorum editione curanda propositum habuerim quaque id ratione tentaverim consequi. Ac primum quidem hoc explicandum, si non excusandum videatur, quod facile possit in vituperationem venire, repugnare notioni atque consilio bibliothecae selectae, ut Thascii omnia, quae genuina sint, denuo recudantur, praesertim quum nuper duae tresve prodierint editiones usui commodae parvoque pretio venales**). Neque hoc, si quid video, adeo falsum est, ut nihil veritatis habeat. Attamen cui Cypriani epistolae tractationesque non prorsus sunt intactae, non opus est multis moneatur, quam difficile sit eligere ex iis, quae sint graviores, quum omnes paene eodem loco habendae videantur. Paucas igitur epistolas, tractatum fortassis ne unum quidem licuisset omittere,

*) Omnium loco nominandi sunt libri Rettbergii: Th. Caec. Cyprianus, Bischof von Carthago dargestellt nach seinem Leben und Wirken. Göttingen. 1831. et Baehrii: die christlich-römische Theologie (Gesch. der Röm. Lit. Supplement-Bd. Abth. 2). Carlsruhe 1837. p. 50 sqq.

**) Prima in collectione selecta SS. ecclesiae patrum, (quae a curantibus D. Caillau et D. M. Guillon Parisiis incepta et postea Mediolanum translata est) Mediol. 1835. 2 voll.; secunda et tertia separatim Parisiis apud Gauthier fratres et soc. Vesont. apud eorundem. 1836; altera in 8., altera in 12.

ideoque praestare visum est, ea, de quorum genuina origine inter viros doctos fere convenerit, integra typis describi. Ne tamen peculiari commendatione nova haec editio careret, adornandam eam curavimus ad Oxoniensem, quae licet a multis Baluziana praeferretur, nondum huius instar ita repetita est, ut missis iis, quae a multis lectoribus vix desiderantur, vulgari usui accommodatior prodiret.

Iam vero ut de eo dicatur, quod in edendis veterum libris gravissimum haberi solet, in votis quidem fuit textum saepius sive librariorum negligentia vel ignorantia vel fallacia sive editorum industria haud mediocriter afflictum ad codices manu exaratos diligenter recognoscere; at vero eandem eorum inopiam, qua iam Reinharti fautores premi Germaniam questi sunt (Schoenemann bibl. patr. lat. T. I. p. 127) et nobis accidit ut experiremur. Acquiescendum igitur fuit in iis, quae ab editoribus supellectile librorum scriptorum largiter instructis, inprimis ab Oxoniensi et Baluzio e plus sexaginta codicibus deinceps collatis eruta atque plerumque satis accurate adnotata invenimus. Praeterea nobis antiquissimi libri impressi in promptu fuerunt, quorum quanta haud raro utilitas sit, non est, quod exponatur; neque fas duximus prorsus negligere animadversiones, emendationes atque coniecturas a viris doctis, Gronovio inprimis*) passim communicatas. Ac his quidem subsidiis adiuti quid in hac nostra operum Cyprianicorum editione profecerimus, nostrum non est definire. Hoc solum esto monitum, nos neutrius recensiois, si ita licet dicere, neque Pamelianae Rigaltianaeque, quae etiam Fello plus iusto placuit, neque Baluzianae nimia interdum audacia ad paucorum librorum fidem compositae vestigia anxie pressisse, etsi lectiones in posteriori receptas plerumque praetulimus, sicubi eas a Ioanne Oxoniensi e suis codicibus in margine appositas vidimus. Si quid hoc in negotio gravius videbatur, id nos quoque significata saepius ratione, qua aut recipere aliquid aut recusare iussi sumus, in notis indi-

*) I. Fr. Gronovii observatorum in auctoribus ecclesiasticis monobiblos. Daventriae. 1651. Recus. cum eiusdem observation. libr. IV. denuo ed. C. Hnr. Frotscher. Lips. 1831.

cavimus. Quibus notis criticis interiecit etiam nonnullas exegetici argumenti id quidem bene memores non prorsus convenire principali huius bibliothecae consilio, rati tamen haud ingratum fore lectoribus maiorum editionum opportunitate destitutis. Insuper hoc etiam operam dedimus, ut quidquid operum Cyprianicorum vel separatim a reliquis vel cum aliorum scriptis editum esset, diligenter adnotaretur, si quidem additae essent aut emendationes e codicibus erutae aut animadversiones, per quas locis obscuris dubiisque aliquantum lucis et certitudinis accederet. Alioquin enim laudandae fuissent collectiones conciliorum et bibliothecae patrum ad unam omnes, Rocaberti bibliotheca maxima pontificia, Rousii mella patrum, institutiones theologiae antiquorum patrum et id genus alia forsitan multa. Denique quod solet ab eiusmodi editionibus requiri, ut loca tum ad alias laudata in eis tum ex ipsis allata alibi evolvi absque magno negotio queant, hoc quidem, quum apponendae fuissent quatuor certe editionum maxime usitatarum (Rigaltianae, Oxoniensis, Baluzianae ad exemplar Paris. et Venet.) paginae, non potuit in universum aliter provideri, quam adscriptis capitulis Pamelianis, quae nisi saepius intervalli magis quam sensus rationes sequi viderentur, lubentes integra servassemus.

Restat, ut pauca de hoc seorsim volumine addamus, quod Cypriani epistolas omnes continet; exceptis tribus illis, quas Baluzius primus evulgavit ipse tamen, eas ad commercium Cypriani epistolicum iure accedere, se non habere persuasum confessus. Prima est Cornelii ad Cyprianum, caeterae Cypriani ad plebem Carthaginensem et ad Turasium presbyterum. Eas genuinas esse iam Prudentius Maranus negavit (vita Cypr. §. 35), cui accessit Suyskenus (*Acta Sanct. m. Sept. T. IV. p. 348*); ambigue locutus est Lumperus (*hist. de vita etc. patrum. P. XI. p. 353*). Et secunda quidem, quae nec argumento nec scriptione Cypriano vindicari videtur, non nisi in uno codice legitur, tertia quidem in duobus, sed eadem ad Hieronymum quoque refertur (*Hieron. opp. ed. Vallars. T. XI P. II. p. 357*); primam vero, quae etiam a Coustantio edita est (*epist. Rom. pont. T. I. App. p. 26*), nonnulli eo potissimum nomine spuriam habent, quod cum Stephano neque

vero cum Cornelio de baptismo haereticorum controversia Cypriano fuerit (Coust. p. 25. Gallandi bibl. vet. patr. T. I. prol. c. VI. §. 4. Lumper. p. 14). Sed haec ratio paullo levior est; nemo enim inscriptionibus literarum parum fidei habendum esse ignorat, quod satis certo ex ipsis Cypriani epistolis testatur undequingagesima ante Manutium Cypriani ad Cornelium dicta, quamvis omnia a Cornelio ad Cyprianum eam datam esse indicant. Quidni igitur quod Rufino in referenda lite de baptismo haereticorum gesta accidit, ut Stephano imprudens Cornelium substitueret (hist. eccl. VII, 2), item accidere potuisset aetatis longe forsitan inferioris librario? Hanc igitur rationem qui premunt, eos mutato nomine epistolam istam oportet dicere genuinam. At vero ipsum illius argumentum est, quod docet, unde profecta sit, scilicet a personato quodam Isidoro, qui doluit, non tulisse aetatem literas istas, quibus Stephanus Cyprianum pseudochristum et pseudoapostolum et dolosum operarium vocaverat (Epist. 75, 26), et quidquid ex huius arrogantissimi libelli iactura Romani pontificis auctoritas damni traxisset, pro viribus sat exiguis explere conatus est. Praeter has autem epistolas neutiquam nos fugit adversus alias quoque inprimis LXVIIIam et LXXVam varia a quibusdam dubia esse mola; ea tamen ita comparata fuisse constat, ut doctissimi quique illarum fidei nihil derogatum esse existimarent. De ep. 68 cfr. editores et Retlb. p. 153. de ep. 75 ib. p. 188.

Scr. Lipsiae Id. Sept. a. MDCCCXXXVIII.

D. I. H. Goldhorn.

THASCHII CAECILII CYPRIANI EPISTOLAE.

(S. Cypriani Carth. episc. epistolae ex recognitione *Jo. Andreae*. Romae in domo Petri et Franc. de Maximis per Contr. Sweynheym et Arn. Pannartz. 1471. F. — S. Cypriani epist. Venetiis apud Vin-
delinum de Spira. 1471. F. — Cypriani et aliorum ad ipsum vel in simili causa scriptae epistolae XXIII. editae studio *Lucas Fr. Reinharti*. Altdorfi 1681. 4.).

A.

EPISTOLAE ANTE SECESSUM VEL INCERTO TEMPORE
CONSCRIPTAE.

EPISTOLA I.

(*Erasm.* I, 9. *Pamel.* *Rigalt.* *Baluz.* 66. *Pariss.* 65.)

Cyprianus presbyteris et diaconibus et plebi Furnis consistentibus
S.

I. Graviter commoti sumus ego et collegae mei, qui praesentes aderant, et compresbyteri nostri, qui nobis assidebant, fratres carissimi, cum cognovissemus, quod Geminus Victor frater noster de saeculo excedens Geminium Faustinum presbyterum tutorem testamento suo nominaverit, cum iam pridem in concilio episcoporum statutum sit, ne quis de clericis et Dei ministris tutorem vel curatorem testamento suo constituat, quando singuli divino sacerdotio honorati et in clerico ministerio constituti non nisi altari et sacrificiis deservire et precibus atque orationibus vacare debeant. Scriptum est enim: Nemo militans Deo obligat se molestiis saecularibus, ut possit placere ei, cui se probavit ¹⁾. Quod cum de omnibus dictum sit, quanto magis molestiis et laqueis saecularibus obligari non debent, qui divinis rebus et spiritalibus occupati ab ecclesia recedere

¹⁾ II. Tim. 2, 4.

et ad terrenos et saeculares actus vacare non possunt. Cuius ordinationis et religionis formam levitae prius in lege tenuerunt, ut cum terram dividerent et possessiones partirentur undecim tribus, levitica tribus, quae templo et altari et ministeriis divinis vacabat, nihil de illa divisionis portione perciperet, sed aliis terram colentibus illa tantum Deum coleret et ad victum atque alimentum suum ab undecim tribubus de fructibus, qui nascebantur, decimas perciperet. Quod totum fiebat de auctoritate et dispositione divina, ut qui operationibus divinis insistebant, in nulla re avocarentur nec cogitare aut agere saecularia cogarentur. (2) Quae nunc ratio et forma in clero tenetur, ut qui in ecclesia Domini ordinatione clerica promoventur, in nullo ab administratione divina avocentur, nec molestiis et negotiis saecularibus alligentur, sed in honore sportulantium fratrum tanquam decimas ex fructibus accipientes ab altari et sacrificiis non recedant, sed die ac nocte coelestibus rebus et spiritalibus serviant.

II. Quod episcopi antecessores nostri religiose considerantes et salubriter providentes censuerunt, ne quis frater excedens ad tutelam vel curam clericum nominaret, ac si quis hoc fecisset, non offerretur pro eo, nec sacrificium pro dormitione ¹⁾ eius celebraretur. Neque enim apud altare Dei meretur nominari in sacerdotum prece, qui ab altari sacerdotes et ministros voluit avocare. Et ideo Victor cum contra formam nuper in concilio a sacerdotibus datam Geminium Faustinum presbyterum ausus sit tutorem constituere, non est quod pro dormitione eius apud vos fiat oblatio, aut deprecatio aliqua nomine eius in ecclesia frequentetur, ut sacerdotum decretum religiose et necessarie factum servetur a nobis; simul et caeteris fratribus detur exemplum, ne quis sacerdotes et ministros Dei altari eius et ecclesiae vacantes ad saeculares molestias devocet. Observari enim de caetero poterit, ne ultra hoc fiat circa personam clericorum, si quod nunc factum est, fuerit vindicatum. Opto vos, fratres carissimi, semper bene valere.

¹⁾ Religiosum fuit veteribus Christianis, mortem nuncupare.

EPISTOLA II.

(Erasm. I, 10. Pamel. Rigalt. Baluz. 61. Pariss. 60.)

Cyprianus Euchratio fratri

S.

I. Pro dilectione mutua et verecundia tua consulendum me existimasti, frater carissime, quid mihi videatur de histrione quodam, qui apud vos constitutus in eiusdem adhuc artis suae dedecore perseverat et magister et doctor non erudiendorum, sed perdendorum puerorum id, quod male didicit, caeteris quoque insinuat, an talis debeat communicare nobiscum. Quod puto ego nec maiestati divinae, nec evangelicae disciplinae congruere, ut pudor et honor ecclesiae tam turpi et infami contagione foedetur. Nam cum in lege prohibeantur viri induere muliebrem vestem, et maledicti eiusmodi iudicentur, quanto maioris est criminis, non tantum muliebria indumenta accipere, sed et gestus quoque turpes et molles et muliebres magisterio impudicae artis exprimere?

II. Nec excuset se quisquam, si a theatro ipse cessaverit, cum tamen hoc caeteros doceat. Non potest enim videri cessasse, qui vicarios substituit et qui pro se uno plures succedaneos suggerit, contra institutionem Dei erudiens et docens, quemadmodum masculus frangatur in feminam, et sexus arte mutetur, et diabolo divinum plasma maculanti per corrupti atque enervati corporis delicta placeatur. (2) Quod si penuriam talis et necessitatem paupertatis obtendit, potest inter caeteros, qui alimentis ecclesiae sustententur, huius quoque necessitas adiuvari, si tamen contentus sit frugalioribus cibis nec putet, salario se esse redimendum, ut a peccatis cesset, quando hoc non nobis, sed sibi praestet. Caeterum quantum velit inde quaerat, qualis quaestus est, qui de convivio Abraham et Isaac et Jacob homines rapit et male ac perniciose in saeculo saginatos ad aeterna famis ac sitis supplicia deducit! Et ideo, quantum potes, ab hac eum pravitate et dedecore ad viam innocentiae atque ad spem vitae aeternae revoca, ut sit contentus ecclesiae sumtibus parcioribus quidem, sed salutaribus. Quod si illic ecclesia non sufficit, ut laborantibus praestet alimenta, poterit se ad nos transferre, et hic quod sibi ad victum atque ad vestitum necessarium fuerit

accipere, nec alios extra ecclesiam mortalia docere, sed ipse salutaria in ecclesia discere. Opto te, frater carissime, semper bene valere.

EPISTOLA III.

(Erasm. III, 9. Pamel. Rigalt. Baluz. 65. Paris. 64.)

Cyprianus Rogatiano fratri

S.

I. Graviter et dolenter commoti sumus ego et collegae mei, qui praesentes aderant, frater carissime, lectis literis tuis, quibus de diacono tuo conquestus es, quod immemor sacerdotalis loci tui et officii ac ministerii sui oblitus contumeliis et iniuriis suis te exacerbaverit. Et tu quidem honorifice circa nos et pro solita tua humilitate fecisti, ut malles de eo nobis conqueri, cum pro episcopatus vigore et cathedrae auctoritate haberes potestatem, qua posses de illo statim vindicari, certus quod collegae tui omnes gratum haberemus, quodcunque circa diaconum contumeliosum sacerdotali potestate fecisses, habens circa huiusmodi homines praecepta divina, cum Dominus Deus in Deuteronomio dicat: Et homo quicumque fecerit in superbia, ut non exaudiat sacerdotem aut iudicem, quicumque fuerit in diebus illis, morietur homo ille, et omnis populus cum audierit timebit, et non agent impie etiam nunc ¹⁾. (2) Et ut sciamus, hanc Dei vocem cum vera et summa maiestate eius processisse ad honorandos ac vindicandos sacerdotes suos, cum adversus Aaron sacerdotem tres de ministris, Chore et Dathan et Abiron, ausi sunt superbisse et cervicem suam extollere et sacerdoti praeposito se adaequare, hiatu terrae absorpti ac devorati poenas statim sacrilegae audaciae persolverunt. Nec soli illi, sed et caeteri ducenti quinquaginta, qui eis comites ad audaciam fuerunt, prorumpente a Domino igne consumti sunt, ut probaretur, sacerdotes Dei ab eo qui sacerdotes facit vindicari. In libro quoque Regnorum, cum Samuel sacerdos a Iudaeorum populo ob senectutem, sicut tu modo, contemneretur, exclamavit iratus Dominus et dixit: Non te spreverunt, sed

¹⁾ Deut. 17, 12. 13.

me spreverunt ¹⁾. Et ut hoc ulcisceretur, excitavit eis Saul regem, qui eos iniuriis gravibus affligeret, et per omnes contumelias et poenas superbum populum calcaret et premeret, ut contemptus sacerdos de superbo populo ultione divina vindicaretur.

II. (3) Sed et Salomon in Spiritu sancto constitutus testatur et docet, quae sit sacerdotalis auctoritas et potestas, dicens: Ex tota anima tua time Deum et sacerdotes eius sanctifica ²⁾. Et iterum: Honora Deum ex tota anima tua et honorifica sacerdotes eius ³⁾. Quorum praeceptorum memor beatus apostolus Paulus, secundum quod in Actibus apostolorum legimus, cum ei diceretur: Sic insilis in sacerdotem Dei maledicendo? respondit et dixit: Nesciebam, fratres, quia pontifex est. Scriptum est enim: Principem populi tui non maledices ⁴⁾. Dominus etiam noster ipse Jesus Christus rex et iudex et Deus noster usque ad passionis diem servavit honorem pontificibus et sacerdotibus, quamvis illi nec timorem Dei nec agnitionem Christi servassent. Nam cum leprosum emundasset, dixit illi: Vadè et monstra te sacerdoti et offer donum ⁵⁾. Humilitate ea, qua nos quoque esse humiles docuit, sacerdotem adhuc appellabat, quem sciebat esse sacrilegum. Item sub ictu passionis cum alapam accepisset, et ei diceretur: sic respondes pontifici? nihil ille contumeliose locutus est in personam pontificis, sed magis innocentiam suam tuitus est dicens: Si male locutus sum, exprobra de malo. Si autem bene, quid me caedis ⁶⁾? Quae omnia ab eo ideo facta sunt humiliter atque patienter, ut nos humilitatis ac patientiae haberemus exemplum. Docuit enim sacerdotes veros legitime et plene honorari, dum circa falsos sacerdotes ipse talis exstitit.

III. (4) Meminisse autem diaconi debent, quoniam apostolos id est episcopos et praepositos Dominus elegit, diaconos autem post ascensum Domini in coelos apostoli

¹⁾ I. Sam. 8, 7.

²⁾ Sir. 7, 29.

³⁾ ib. 31.

⁴⁾ Act. 23. 4. 5.

⁵⁾ Matth. 8, 4.

⁶⁾ Jo. 18, 23.

sibi constituerunt episcopatus sui et ecclesiae ministros Quodsi nos aliquid audere contra Deum possumus, qui episcopos facit, possunt et contra nos audere diaconi, a quibus fiunt. Et ideo oportet diaconum, de quo scribis, agere audaciae suae poenitentiam et honorem sacerdotis agnoscere et episcopo praeposito suo plena humilitate satisfacere. Haec sunt enim initia haereticorum et ortus atque conatus schismaticorum male cogitantium, ut sibi placeant, ut praepositum superbo tumore contemnant. Sic de ecclesia receditur, sic altare profanum foris collocatur, sic contra pacem Christi et ordinationem atque unitatem Dei rebellatur. Quodsi ultra te contumeliis suis exacerbaverit et provocaverit, fingeris circa eum potestate honoris tui, ut eum vel deponas vel abstineas. Nam si apostolus Paulus ad Timotheum scribens dixit: Juventutem tuam nemo despiciat ¹⁾, quanto magis tibi a collegis tuis dicendum est: Senectutem tuam nemo despiciat! Et quoniam scripsisti, quendam cum eodem diacono tuo se miscuisse et superbiae eius atque audaciae participem esse, hunc quoque et si qui alii tales extiterint et contra sacerdotem Dei fecerint, vel coercere poteris vel abstinere. Nisi quod hortamur et monemus, ut peccasse se potius intelligant et satisfaciant et nos propositum nostrum tenere patiantur. Magis enim optamus et cupimus, contumelias et iniurias singulorum clementi patientia vincere, quam sacerdotali licentia vindicare. Opto te, frater carissime, semper bene valere.

EPISTOLA IV.

(Erasm. I, 11. Pamel. Rigalt. Baluz. 62. Pariss. 61.)

Cyprianus, Cascilius, Victor, Sedatus, Tertullus cum presbyteris, qui praesentes aderant, Pomponio fratri

S.

I. Legimus literas tuas, frater carissime, quas per Paconium fratrem nostrum misisti postulans et desiderans, ut tibi rescriberemus, quid nobis de iis virginibus videatur, quae cum semel in statu suo esse et continentiam firmiter

¹⁾ I. Tim. 4, 12.

tenere decreverint, detectae sint postea in eodem lecto pariter mansisse cum masculis, ex quibus unum diaconum esse dicis, plane easdem, quae se cum viris dormisse confessae sint, asseverare se integras esse. Circa quam rem quoniam consilium nostrum desiderasti, scias nos ab evangelicis et apostolicis traditionibus non recedere, quo minus fratribus et sororibus nostris constanter et fortiter consulatur, et per omnes utilitatis et salutis vias ecclesiastica disciplina servetur, cum Dominus loquatur et dicat: Et dabo vobis pastores secundum cor meum, et pascent vos pascentes cum disciplina ¹⁾, et iterum scriptum sit: Disciplinam qui abiicit, infelix est ²⁾, et in psalmis quoque Spiritus sanctus admoneat et instruat dicens: Continete disciplinam, ne forte irascatur Dominus, et pereatis a via recta, cum exarserit cito ira eius super vos ³⁾.

H. Primo igitur in loco, frater carissime, et praepositis et plebi nihil aliud elaborandum est, quam ut qui Deum timemus, cum omni observatione disciplinae divinae praecepta teneamus nec patiamur errare fratres nostros et pro arbitrio et ructu ⁴⁾ suo vivere, sed ad vitam singulis fideliter consulere; nec pati virgines cum masculis habitare, non dico simul dormire, sed nec simul vivere, quando et sexus infirmus et aetas adhuc lubrica per omnia frenari a nobis et regi debeat, ne diabolo insidianti et saevire cupienti ad nocendum detur occasio, quando et apostolus dicat: Nolite locum dare diabolo ⁵⁾. Liberanda est vigilantanter de periculosis locis navis, ne inter scopulos et saxa frangatur. Exuenda est velociter de incendio sarcina, priusquam flammis supervenientibus concremetur. Nemo diu tutus est periculo proximus, nec evadere diabolum servus Dei poterit, qui se diaboli laqueis implicavit. Intercedendum est cito talibus, ut separentur, dum adhuc separari innocentes possunt, quia dividi postmodum nostra intercessionem non poterunt, posteaquam conscientia gravissima co-

¹⁾ Jer. 3, 15.

²⁾ Sap. 3, 11.

³⁾ Ps. 2, 12.

⁴⁾ Hanc lectionem post Rigalt. antiquiori fructu praetulerunt editores moti locutione Pontii vita Cypr. 15 (Ox. p. 9). Simillimam ructandi et errandi coniunctionem invenies apud Horat. ep. ad Pis. 457.

⁵⁾ Eph. 4, 27.

haeserunt. Denique quam graves multorum ruinas hinc fieri videmus, et per huiusmodi illicitas et periculosas coniunctiones corrumpi plurimas virgines cum summo animi nostri dolore conspiciamus. Quodsi ex fide se Christo dicaverunt, pudicae et castae sine ulla fabula ¹⁾ perseverent et ita fortes et stabiles praemium virginitatis expectent. Si autem perseverare nolunt vel non possunt, melius est ut nubant, quam in ignem delictis suis cadant. Certe nullum fratribus aut sororibus scandalum faciant, cum scriptum sit: Si cibus scandalizat fratrem, non manducabo carnem in saeculum, ne fratrem scandalizem ²⁾.

III. (2) Nec aliqua putet, se posse hac exsuatione defendi, quod et inspicere et probari possit, an virgo sit, cum et manus obstetricum et oculi saepe fallantur, et si incorrupta inventa fuerit virgo ea parte sui, qua mulier potest esse, potuerit tamen ex alia corporis parte peccasse, quae corrumpi potest et tamen inspicere non potest. Certe ipse concubitus, ipse complexus, ipsa confabulatio et inosculatio et coniacentium duorum turpis et foeda dormitio quantum dedecoris et criminis confitetur! Si superveniens maritus sponsam suam iacentem cum altero videat, nonne indignatur et fremit et per zeli dolorem fortassis et gladium in manum sumit? Quid Christus et Dominus et iudex noster, cum virginem suam sibi dicatam et sanctitati suae destinatam iacere cum altero cernit? Quam indignatur et irascitur et quas poenas incestis eiusmodi coniunctionibus comminatur! Cuius ut gladium spiritalem et venturum iudicii diem unusquisque fratrum possit evadere, omni consilio providere et elaborare debemus. Et cum omnes omnino disciplinam tenere oporteat, multo magis praepositos et diaconos curare hoc fas est, qui exemplum et documentum caeteris de conversatione et moribus suis praebeant. Quomodo enim possunt integritati et continentiae praeesse, si ex ipsis incipiant corruptelae et vitiorum magisteria procedere?

IV. (3) Et idcirco consulte et cum vigore fecisti, frater carissime, abstinendo diaconum, qui cum virgine saepe mansit sed et caeteros, qui cum virginibus dormire

¹⁾ i. e. rumore male.

²⁾ I. Cor. 8, 13.

consueverant. Quodsi poenitentiam huius illiciti concubitus sui egerint et a se invicem recesserint, inspiciantur interim virgines ab obstetricibus diligenter et si virgines inventae fuerint, accepta communicatione ad ecclesiam admittantur; hac tamen interminatione, ut si ad eosdem masculos postmodum reversae fuerint aut si cum eisdem in una domo et sub eodem tecto simul habitaverint, graviore censura eiiciantur, nec in ecclesiam postmodum tales facile recipiantur. Si autem de eis aliqua corrupta fuerit deprehensa, agat poenitentiam plenam, quia quae hoc crimen admisit, non mariti, sed Christi adultera est, et ideo aestimato iusto tempore postea exomologesi facta ad ecclesiam redeat. Quodsi obstinate perseverant nec se ab invicem separant, sciant, se cum hac sua impudica obstinatione nunquam a nobis admitti in ecclesiam posse, ne exemplum caeteris ad ruinam delictis suis facere incipiant. Nec putent sibi vitae aut salutis constare rationem, si episcopis et sacerdotibus obtemperare noluerint, cum in Deuteronomio Dominus Deus dicat: Et homo quicumque fecerit in superbia, ut non exaudiat sacerdotem aut iudicem, quicumque fuerit in diebus illis, morietur homo ille; et omnis populus cum audierit timebit, et non agent impie etiam nunc ¹⁾. Interfici Deus iussit sacerdotibus suis non obtemperantes et iudicibus a se ad tempus constitutis non obaudientes. Et tunc quidem gladio occidebantur, quando adhuc et circumcisio carnalis manebat: nunc autem, quia circumcisio spiritalis esse apud fideles servos Dei coepit, spiritali gladio superbi et contumaces necantur, dum de ecclesia eiiciuntur. Neque enim vivere foris possunt, cum domus Dei una sit, et nemini salus esse nisi in ecclesia possit. Indisciplinatos autem perire, dum non audiunt nec obtemperant salubribus praeceptis, testatur scriptura divina, quae dicit: Non diligit indisciplinatus castigantem se. Qui autem oderunt correptiones, consumerunt turpiter ²⁾.

V. (4) Ergo ne indisciplinati consumantur et pereant, da operam, frater carissime, ut quantum potes consiliis salutaribus fraternitatem regas et singulis ad salutem suam consulas. Arcta et angusta est via, per quam ingredimur

¹⁾ Deut. 17, 12. 13.

²⁾ Prov. 15, 12. 10.

ad vitam, sed summus et magnus est fructus, cum pervenimus ad gloriam. Qui se semel castraverunt propter regnum coelorum, Deo per omnia placeant nec sacerdotes Dei aut ecclesiam Domini scandalo suae pravitatis offendant. Et si ad praesens a nobis quidam ex fratribus nostris contristari videntur, nos tamen in salubri persuasione maneamus scientes, et apostolum dixisse: Ergo ego inimicus factus vobis sum verum dicens vobis ¹⁾? Quodsi obtemperavint nobis, lucrati sumus fratres et eos ad salutem pariter et dignitatem nostro sermone formavimus. Si autem quidam de perversis obtemperare noluerint, sequamur eundem apostolum dicentem: Si hominibus placerem, Christi servus non essem ²⁾. Si quibusdam suadere non possumus, ut eos Christo placere faciamus, nos certe, quod nostrum est, Christo Domino et Deo nostro praecepta eius servando placeamus. Opto te, frater carissime ac desideratissime, in Domino bene valere.

B.

EPISTOLAE TEMPORE SECESSUS CONSCRIPTAE.

EPISTOLA V.

(Pamel. 5. Rigalt. Baluz. Pariss. 4.)

Cyprianus presbyteris et diaconibus fratribus carissimis
S.

I. Saluto vos incolumis per Dei gratiam, fratres carissimi, laetus quod circa incolumitatem quoque vestram omnia integra esse cognoverim. Et quoniam mihi interesse nunc non permittit loci conditio, peto vos pro fide et religione vestra, fungamini illic et vestris partibus et meis, ut nihil vel ad disciplinam vel ad diligentiam desit. Quantum autem ad sumtus suggerendos sive iis, qui gloriosa voce Dominum confessi in carcere sunt constituti, sive iis, qui pauperes et indigentes laborant et tamen in Domino perseverant; peto nihil desit, cum summula omnis, quae redacta est, illic sit apud clericos distributa propter eiusmodi casus, ut ha-

¹⁾ Gal. 4, 16.

²⁾ ib. 1, 10.

herent plures, unde ad necessitates et pressuras singulorum operari possint.

II. (2) Peto quoque, ut ad procurandam quietem solertia et sollicitudo vestra non desit. Nam etsi fratres pro dilectione sua cupidi sunt ad conveniendum et visitandum confessores bonos, quos illustravit iam gloriosis initiis divina dignatio, tamen caute hoc et non glomeratim nec per multitudinem simul iunctam puto esse faciendum, ne ex hoc ipso invidia concitetur, et introeundi aditus denegetur, et dum insatiabiles multum volumus, totum perdamus. Consultate ergo et providete, ut cum temperamento hoc agi tutius possit, ita ut presbyteri quoque, qui illic apud confessores offerunt, singuli cum singulis diaconis per vices alternent, quia et mutatio personarum et vicissitudo convenientium minuit invidiam. Circa omnia enim mites et humiles, ut servis Dei congruit, temporibus servire et quieti prospicere et plebi providere debemus. Opto vos, fratres carissimi ac desideratissimi, semper bene valere et nostri meminisse. Fraternitatem universam salutate. Salutant vos Victor diaconus et qui mecum sunt. Valete.

EPISTOLA VI.

(Erasmi. IV, 1. Pamel. Rigalt. Baluz. 81. Pariss. 80.)

*Cyprianus Sergio et Rogatiano et caeteris confessoribus in Domino
perpetuum
S.*

I. Saluto vos, fratres carissimi ac beatissimi, optans ipse quoque conspectu vestro frui, si me ad vos pervenire loci conditio permetteret. Quid enim mihi optatius et laetius posset accidere, quam nunc vobis inhaerere, ut complecteremini me manibus illis, quae purae et innocentes et dominicam fidem servantes sacrilega obsequia respuerunt? Quid iucundius et sublimius, quam osculari nunc ora vestra, quae gloriosa voce Dominum confessa sunt, conspici etiam praesentem ab oculis vestris, qui despecto saeculo conspiciendo Deo digni extiterunt? Sed quoniam huic laetitiae interesse facultas non datur, has pro me ad aures et ad oculos vestros vicarias literas mitto, quibus gratulor pariter et exhortor, ut in confessione coelestis gloriae for-

tes et stabiles perseveretis et ingressi viam dominicae dignationis ad accipiendam coronam spiritali virtute pergatis habentes Dominum protectorem et ducem, qui dixit: Ecce ego vobiscum sum omnibus diebus usque ad consummationem mundi ¹⁾. O beatum carcerem, quem illustravit vestra praesentia! O beatum carcerem, qui homines Dei mittit ad coelum! O tenebras lucidiores sole ipso et luce hac mundi clariores, ubi modo constituta sunt Dei templa et sanctificanda divinis confessionibus membra vestra!

II. (2) Nec quidquam nunc versetur in cordibus et mentibus vestris, quam divina praecepta et mandata coelestia, quibus vos ad tolerantiam passionis Spiritus sanctus semper animavit. Nemo mortem cogitet, sed immortalitatem, nec temporariam poenam, sed gloriam sempiternam, cum scriptum sit: Pretiosa est in conspectu Domini mors iustorum eius ²⁾. Et iterum: Sacrificium Deo spiritus contribulatus, cor contritum et humiliatum Deus non despicit ³⁾. Et iterum, ubi loquitur scriptura divina de tormentis, quae martyres Dei consecrant et in ipsa passionis probatione sanctificant: Et si coram hominibus tormenta passi sunt, spes eorum immortalitate plena est. Et in paucis vexati in multis bene disponentur, quoniam Deus tentavit illos et invenit illos dignos se. Tanquam aurum in fornace probavit illos et quasi holocausti hostiam accepit illos, et in tempore erit respectus illorum. Fulgebunt iusti et tanquam scintillae in arundineto discurrent. Judicabunt nationes et dominabuntur populis, et regnabit eorum dominus in perpetuum ⁴⁾. (3) Quando ergo iudicaturos vos et regnaturos cum Christo Domino cogitatis, exsultetis necesse est et futurorum gaudio praesentia supplicia calcetis scientes ab initio mundi sic institutum, ut laboret istic in saeculari conflictatione iustitia, quando in origine statim prima Abel iustus occiditur, et exinde iusti quique et prophetae et apostoli missi. Quibus omnibus Dominus quoque in se ipso constituit exemplum docens, ad suum regnum non nisi eos, qui se per viam suam secuti sint, pervenire,

¹⁾ Math. 28, 20.

²⁾ Ps. 116, 15.

³⁾ Ps. 51, 19.

⁴⁾ Sap. 3, 4 — 8.

dicens: Qui amat animam suam in isto saeculo, perdet illam. Et qui odit animam suam in isto saeculo, in vitam aeternam conservabit illam ¹⁾. Et iterum: Nolite timere eos, qui occidunt corpus, animam vero non possunt occidere. Magis autem metuite eum, qui potest et animam et corpus occidere in gehennam ²⁾. Paulus etiam nos adhortatur, ut qui ad Domini promissa venire cupimus, imitari Dominum in omnibus debeamus. Sumus, inquit, filii Dei. Si autem filii, et haeredes, haeredes quidem Dei, cohaeredes autem Christi, siquidem compatiamur, ut et commagnificemur ³⁾. Addidit etiam comparisonem praesentis temporis et futurae claritatis dicens: Non sunt condignae passionibus huius temporis ad superventuram claritatem, quae revelabitur in nobis ⁴⁾. Cuius claritatis gloriam cogitantes pressuras omnes et persecutiones tolerare nos convenit; quia etsi sunt multae pressurae iustorum, ex omnibus tamen liberantur, qui in Deum fidunt.

III. (4) Beatas etiam feminas, quae vobiscum sunt in eadem confessionis gloria constitutae, quae dominicam fidem tenentes et sexu suo fortiores non solum ipsae ad gloriae coronam proximae sunt, sed et caeteris quoque feminis exemplum de sua constantia praebuerunt! Ac ne quid deesset ad gloriam numeri vestri, ut omnis vobiscum et sexus et aetas esset in honore, pueros etiam vobis gloriosa confessione sociavit divina dignatio repraesentans nobis tale aliquid, quale Ananias, Azarias et Misahel illustres pueri aliquando fecerunt, quibus inclusis in caminum cesserunt ignes et refrigerium flammae dederunt, praesente cum illis Domino et probante, quod in confessores et martyres eius nihil posset gehennae ardor operari, sed quod, qui in Deum crederent, incolumes semper et tuti in omnibus perseverarent. Et consideretis diligentius peto pro vestra religione, quae apud pueros fides fuerit, quae promereri Dominum plenius potuit. Ad omnia enim parati, sicut omnes esse debemus, aiunt regi: Nabuchodonosor rex, non opus est nobis de hoc verbo respondere tibi. Est enim Deus,

¹⁾ Jo. 12, 25.

²⁾ Matth. 10, 28.

³⁾ Rom. 8, 16. 17.

⁴⁾ ib. 18.

cui nos servimus, potens eripere nos de camino ignis ardentis, et de manibus tuis, rex, liberabit nos. Et si non, notum tibi sit, quoniam diis tuis non servimus et imaginem auream, quam statuisti, non adoramus ¹⁾. Cum se crederent et pro fide sua scirent posse etiam de praesenti supplicio liberari, iactare hoc tamen et vindicare sibi noluerunt dicentes: Et si non; ne minor esset confessionis virtus sine testimonio passionis. Addiderunt posse omnia Deum facere, sed tamen non in hoc fidere, ut liberari in praesentia vellent, sed illam libertatis et securitatis aeternae gloriam cogitarent.

IV. Quam fidem vos quoque retinentes et die ac nocte meditantes toto corde ad Deum prompti contemptu praesentium futura tantummodo cogitatis, ut ad fructum regni aeterni et ad complexum et osculum Domini et conspectum venire possitis, ut sequamini in omnibus Rogatianum presbyterum gloriosum senem viam vobis ad gloriam temporis nostri religiosa virtute et divina dignatione facientem, qui cum Felicissimo fratre nostro quieto semper et sobrio excipiens ferocientis populi impetum primum hospitium vobis in carcere praeparavit et metator ²⁾ quodammodo vester nunc quoque vos antecedit. Quod ut consummetur in vobis, assiduis orationibus Dominum deprecamur, ut initiis ad summa pergentibus, quos confiteri fecit, faciat et coronari. Opto vos, fratres carissimi ac beatissimi, in Domino semper bene valere et ad coronam coelestis gloriae pervenire. Victor diaconus et qui mecum sunt vos salutant.

EPISTOLA VII.

(Erasm. III, 24. Pamel. Rigalt. Baluz. 36. Pariss. 35.)

Cyprianus presbyteris et diaconibus fratribus carissimis
S.

Saluto vos, fratres carissimi, per Dei gratiam incolomis optans, cito ad vos venire, ut desiderio tam meo, quam vestro et omnium fratrum satisfiat. Oportet nos tamen

¹⁾ Dan. 3, 16 — 18.

²⁾ Veget. instit. rei mil. II, 7: Metatores dicuntur, qui praecedentes locum castris idoneum eligunt.

paci communi consulere et interdum, quamvis cum taedio animi nostri, deesse vobis, ne praesentia nostri invidiam et violentiam gentilium provocet, et simus auctores rumpendae pacis, qui magis quieti omnium consulere debemus. Quando ergo vos scripseritis, rebus compositis me venire debere, aut si ante dignatus fuerit Dominus ostendere, tunc ad vos veniam. Ubi enim mihi aut melius possit esse aut laetius, quam illic, ubi me Deus et credere voluit et crescere? Viduarum et infirmorum et omnium pauperum curam peto diligenter habeatis. Sed et peregrinis, si qui indigentes fuerint, sumtus suggeratis de quantitate mea propria, quam apud Rogatianum compresbyterum nostrum dimisi. Quae quantitas ne forte iam universa erogata sit, misi eidem per Naricum acoluthum aliam portionem, ut largius et promptius circa laborantes fiat operatio. Opto vos, fratres carissimi, semper bene valere ¹⁾).

EPISTOLA VIII ²⁾.

(Pamel. 3. Rigalt. Baluz. Pariss. 2.)

I. Didicimus secessisse benedictum Papam Cyprianum a Crementio subdiacono, qui a vobis ad nos venit certa ex causa, „quod utique recte fecerit, propterea quod sit persona insignis, et imminente agone,“ quem permisit Deus in saeculo colluctandi caussa cum adversario simul cum servis suis, volens etiam angelis et hominibus certamen hoc manifestare, ut qui vicerit coronetur, victus vero reportaverit in se sententiam quae nobis manifestata est. Et cum incumbat nobis, qui videmur praepositi esse, et vice pastoris ³⁾ custodire gregem, si negligentes inveniamur, dicetur nobis, quod et antecessoribus nostris ⁴⁾ dictum est, qui tam negligentes praepositi erant, quoniam perditum non requisivimus et errantem non correximus et claudum non colli-

¹⁾ Baluzius qua auctoritate nescio addidit: et nostri meminisse. Fraternitatem vestram meo nomine salutate et ut nostri memores sint admonete.

²⁾ Cleri Romani ad clerum Carthaginiensem.

³⁾ Fabiani episcopi Romani, qui ineunte anno 250 martyrio coronatus erat.

⁴⁾ Judaeorum sacerdotibus.

gavimus et lac eorum edebamus et lanis eorum operiebamur. Denique et ipse Dominus implens, quae erant scripta in lege et prophetis, docet dicens: Ego sum pastor bonus, qui pono animam meam pro ovibus meis. Mercenarius autem et cuius non sunt propriae oves, cum viderit lupum venientem, relinquit et fugit, et lupus dispergit eas ¹⁾ Sed et Simoni sic dicit: Diligis me? Respondit: Diligo. Ait ei: Pasce oves meas ²⁾. Hoc verbum factum ex actu ipso, quo cessit, cognoscimus, et caeteri discipuli similiter fecerunt.

II. (2) Nolumus ergo, fratres dilectissimi, vos mercenarios inveniri, sed bonos pastores, cum sciatis, tum non minimum periculum incumbere, si non hortati fueritis fratres nostros, stare in fide immobiles, ne praeceps euntium ad idololatriam funditus eradicetur fraternitas. Nec enim hoc solum verbis vos hortamur, sed discere poteritis a pluribus a nobis ad vos venientibus, quoniam ea omnia nos Deo adiuvante et fecimus et facimus cum omni sollicitudine et periculo saeculari ante oculos plus habentes timorem Dei et poenas perpetuas, quam timorem hominum et brevem iniuriam, non deserentes fraternitatem et hortantes eos, stare in fide et paratos esse ire cum Domino. Sed et ascendentes ³⁾ ad hoc, quod compellebantur, revocavimus. Ecclesia stat in fide, licet quidam terrore ipso compulsi, sive quod essent insignes personae, sive apprehensi timore hominum, vererentur: quos quidem separatos a nobis non dereliquimus, sed ipsos cohortati sumus et hortamur, agere poenitentiam, si quo modo indulgentiam poterunt recipere ab eo, qui potest praestare; ne si relictii fuerint a nobis, peiores efficiantur.

III. Videtis ergo, fratres, quoniam et vos hoc facere debetis, ut etiam illi, qui ceciderunt, hortatu vestro corrigentes animos eorum, si apprehensi fuerint, iterato confiteantur, ut possint priorem errorem corrigere, et alia, quae incumbunt vobis, quae et ipsa subdidimus, ut si, qui in hanc tentationem inciderunt, coeperint apprehendi infirmitate et agant poenitentiam facti sui et desiderent com-

¹⁾ Jo. 10, 11. 12.

²⁾ ib. 21, 15.

³⁾ in Capitolium ibi sacrificaturi. Baluz.

munitionem, utique subveniri eis debet. Sive viduae, sive clydonizomeni ¹⁾, qui se erhibere non possunt, sive hi, qui in carceribus sunt, sive exclusi de sedibus suis, utique habere debent, qui eis ministrent. Sed et catechumeni apprehensi infirmitate decepti ²⁾ esse non debebunt, ut eis subveniatur. Et quod maximum est, corpora martyrum aut caeterorum si non sepeliantur, grande periculum imminet eis, quibus incumbit hoc opus. (3) Cuiuscunque ergo vestrum quacunque occasione fuerit effectum hoc opus, certus sum, eum bonum servum aestimari, ut qui in minimo fidelis fuit, constituatur super decem civitates. Faciat autem Deus, qui omnia praestat sperantibus in se, ut omnes nos in his operibus inveniamur. Salutant vos fratres, qui sunt in vinculis, et presbyteri et tota ecclesia, quae et ipsa cum summa sollicitudine excubat pro omnibus, qui invocant nomen Domini. Sed et vos petimus mutua vice memores sitis nostri. Sciatis autem, Bassianum pervenisse ad nos, et petimus vos, qui habetis zelum Dei, harum litterarum exemplum ad quoscunque poteritis transmittere per idoneas occasiones, vel vestras faciatis, sive nuntium mittatis, ut stent fortes et immobiles in fide. Optamus vos, fratres carissimi, semper bene valere.

EPISTOLA IX.

(Erasm. III, 21. Pamel. 4. Rigalt. Baluz. Pariss. 3.)

Cyprianus presbyteris et diaconibus Romae consistentibus fratribus
S.

I. Cum de excessu boni viri collegae mei ³⁾ rumor apud nos incertus esset, fra'tres carissimi, et opinio dubia nūtarer, accepi a vobis literas ad me missas per Crementium hypodiaconum, quibus plenissime de glorioso eius exitu instruerer, et exultavi satis, quod pro integritate administrationis eius consummatio quoque honesta processerit. In quo vobis quoque plurimum gratulor, quod eius memoriam

¹⁾ Sequimur coniecturam admodum probabilem Dodwelli in dissertt. Cypr. I. 17. Ox. thlibomeni. Baluz. clinomeni.

²⁾ i. e. excepti. cfr. Dodw. ib.

³⁾ Fabiani.

tam celebri et illustri testimonio prosequamini, ut per vos innotesceret nobis, quod et vobis esset circa praepositi memoriam gloriosum et nobis quoque fidei ac virtutis praeberet exemplum. Nam quantum pernicioosa res est ad sequentium lapsum ruina praepositi, in tantum contra utile est et salutare, cum se episcopus per firmamentum fidei fratribus praebebat imitandum.

II. (2) Legi etiam alias literas, in quibus nec quis scripserit, nec ad quos scriptum sit, significanter expressum est. Et quoniam me in iisdem literis et scriptura et sensus et chartae ipsae quoque moverunt, ne quid ex vero vel subtractum sit vel immutatum, eandem ad vos epistolam authenticam remisi, ut recognoscatis, an ipsa sit, quam Crementio hypodiacono perferendam dedistis. Perquam etenim grave est, si epistolae clericae veritas mendacio aliquo et fraude corrupta est. Hoc igitur ut scire possimus, et scripturam et subscriptionem, an vestra sit, recognoscite et nobis, quid sit in vero, rescribite. Opto vos, fratres carissimi, semper bene valere.

EPISTOLA X.

(Erasm. II, 6. Pamel. 9. Rigalt. Baluz. Pariss. 8.)

*Cyprianus martyribus et confessoribus
in Christo Domino nostro et in Deo patre
perpetuam S.*

I. Exulto laetus et gratulor, fortissimi ac beatissimi fratres, cognita fide ac virtute vestra, in quibus mater ecclesia gloriatur. Gloriata est et nuper quidem, cum confessione perstante suscepta poena est, quae confessores Christi fecit extorres. Confessio tamen praesens quanto in passione fortior, tanto clarior et maior in honore est. Crevit pugna, crevit et pugnantium gloria. Nec retardati estis ab acie tormentorum metu, sed ipsis tormentis magis ac magis estis ad aciem provocati, fortes et stabiles ad maximi certaminis proelium prompta devotione redistis. Ex quibus quosdam iam comperi coronatos, quosdam vero ad coronam victoriae iam iamque proximos, universos autem, quos agmine glorioso carcer inclusit, pari ac simili calore virtutis ad gerendum certamen animatos, sicut esse oportet

in divinis castris milites Christi, ut incorruptam fidei firmitatem non blanditiae decipiant, non minae terreant, non cruciatus ac tormenta devincant, quia maior est, qui in nobis est, quam qui est in hoc mundo, nec plus ad deiiciendum potest terrena poena, quam ad erigendum tutela divina. Probata res est certamine fratrum glorioso, qui ad tormenta vincenda caeteris duces facti exemplum virtutis ac fidei prae buerunt congressi in acie, donec acies succumberet victa.

II. Quibus ego vos laudibus praedicem, fortissimi fratres? Robur pectoris vestri et perseverantiam fidei quo praeconio vocis exornem? Tolerastis usque ad consummationem gloriae durissimam quaestionem nec cessistis suppliciis, sed vobis potius supplicia cesserunt. Finem doloribus, quem tormenta non dabant, coronae dederunt. Quaestio gravior ad hoc diu perseveravit, non ut stantem fidem deiiceret, sed ut homines Dei ad Dominum velocius mitteret. (2) Vidit admirans praesentium multitudo coeleste certamen, certamen Dei, certamen spiritale, proelium Christi, stetisse servos eius voce libera, mente incorrupta, virtute divina, telis quidem saecularibus nudos, sed armis fidei credentes armatos. Steterunt torti torquentibus fortiores, et pulsantes ac laniantes ungulas pulsata ac laniata membra vicerunt. Inexpugnabilem fidem superare non potuit saeviens diu plaga repetita, quamvis rupta compage viscerum torquerentur in servis Dei iam non membra, sed vulnera. Fluebat sanguis qui incendium persecutionis exstingeret, qui flammam et ignes gehennae glorioso cruore sopiret. O quale illud fuit spectaculum Domino, quam sublime, quam magnum, quam Dei oculis sacramento ac devotione militis eius acceptum, sicut scriptum est in psalmis, Spiritu sancto loquente ad nos pariter et monente: Pretiosa est in conspectu Domini mors iustorum eius ¹⁾. Pretiosa mors haec est, quae emit immortalitatem pretio sui sanguinis, quae accepit coronam de consummatione virtutis.

III. Quam laetus illic Christus fuit, quam libens in talibus servis suis et pugnavit et vicit protector fidei et dans credentibus tantum, quantum se credit capere, qui sumit!

¹⁾ Ps. 116, 15.

Certamini suo adfuit, proeliatore atque assertores sui nominis erexit, corroboravit, animavit. Et qui pro nobis mortem semel vicit, semper vincit in nobis. Cum vos, inquit, tradiderint, nolite cogitare, quid loquamini. Dabitur enim vobis in illa hora, quid loquamini. Non enim vos estis, qui loquimini, sed Spiritus Patris vestri, qui loquitur in vobis ¹⁾.

IV. (3) Documentum rei praesens proelium praebuit. Vox plena Spiritu sancto de martyris ore prorupit, cum Mappalicus beatissimus inter cruciatus suos Proconsuli diceret: Videbis cras agonem. Et quod ille cum virtutis ac fidei testimonio dixit, Dominus implevit. Agon coelestis exhibitus et Dei servus in agonis promissi certamine coronatus est. Hic est agon, quem propheta Esaias ante praedixit dicens: Non pusillum vobis certamen cum hominibus, quoniam Deus praestat agonem. Et ut ostenderet, quis hic agon futurus esset, addidit dicens: Ecce virgo in uterum accipiet filium, et vocabitis nomen eius Emmanuel ²⁾. Hic est agon fidei nostrae, qua congregamur, qua vincimus, qua coronamur. Hic est agon, quem nobis ostendit beatus Paulus apostolus, in quo oportet nos currere et ad coronam gloriae pervenire. Nescitis, inquit, quia qui in stadio currunt, omnes quidem currunt, unus tamen accipit palmam? Sic currite, ut occupetis. — Et illi quidem, ut corruptibilem coronam accipiant, nos autem incorruptam ³⁾. Item suum certamen ostendens et hostiam se Domini cito futurum esse promittens ait: Ego iam libor, et tempus instat assumptionis meae. Bonum agonem certavi, cursum perfeci, fidem servavi. Jam superest mihi corona iustitiae, quam mihi reddet Dominus in illa die, ille iustus iudex, non solum autem mihi, sed et omnibus, qui dilexerunt adventum eius ⁴⁾. Hunc igitur agonem per prophetas ante praedictum, per Dominum commissum, per apostolos gestum Mappalicus suo et collegarum suorum nomine Proconsuli repromisit. Nec fefellit in promisso suo vox fidelis. Pug-

¹⁾ Matth. 10, 19. 20

²⁾ Jes. 7, 13, 14.

³⁾ I. Cor. 9, 24. 25.

⁴⁾ II. Tim. 4, 7. 8.

nam quam spopondit exhibuit et palmam quam meruit accepit.

V. (4) Istum nunc beatissimum martyrem et alios participes eiusdem congressionis milites et comites in fide stabiles, in dolore patientes, in quaestione victores ut caeteri quoque sectemini, et opto pariter et exhortor; ut quos vinculum confessionis et hospitium carceris simul iunxit, iungat etiam consummatio virtutis et corona coelestis, ut laerymas matris ecclesiae, quae plangit ruinas et funera plurimorum, vos vestra laetitia tergeatis et caeterorum quoque stantium firmitatem vestri exempli provocatione solidetis. Si vos acies vocaverit, si certaminis vestri dies venerit, militate fortiter, dimiccate constanter scientes, vos sub oculis praesentis Domini dimicare, confessione nominis eius ad ipsius gloriam pervenire, qui non sic est, ut servos suos tantum spectet ¹⁾, sed et ipse luctatur in nobis, ipse congreditur, ipse in certaminae agonis nostri et coronat pariter et coronatur.

VI. Quodsi ante diem certaminis vestri de indulgentia Domini pax supervenerit, vobis tamen maneat voluntas integra et conscientia gloriosa. Nec contristetur aliquis ex vobis, quasi illis minor sit, qui ante vos tormenta perpassi victo et calcato saeculo ad Dominum glorioso itinere venerunt. Dominus scrutator est renis et cordis, arcana perspicit et intuetur occulta. Ad coronam de eo promerendam sufficit ipsius testimonium solum, qui iudicaturus est. Ergo utraque res, fratres carissimi, sublimis pariter et illustris. Illa securior, ad Dominum victoriae consummatione properare; haec laetior, accepto post gloriam comenatu in ecclesiae laude florere. O beatam ecclesiam nostram, quam sic honor divinae dignationis illuminat, quam temporibus nostris gloriosus martyrum sanguis illustrat! Erat ante in operibus fratrum candida; nunc facta est in martyrum cruore purpurea. Floribus eius nec lilia nec rosae desunt. Certent nunc singuli ad utriusque honoris amplissimam dignitatem; accipiant coronas vel de opere candidas vel de passione purpureas. In coelestibus castris et pax et acies habent flores suos, quibus miles Christi ob gloriam coronetur. Opto vos, fortissimi ac beatissimi fra-

¹⁾ i. e. agonis otiosus spectator sit.

tres, semper in Domino bene valere et nostri meminisse
Valete.

EPISTOLA XI.

(Erasm. IV, 4. Pamel. 8. Rigalt. Baluz. Pariss. 7.)

Cyprianus presbyteris et diaconibus fratribus
S.

I. Quamquam sciam, fratres carissimi, pro timore, quem singuli debemus Deo, vos quoque illic assiduis orationibus et enixis precibus instanter incumbere, admoneo tamen et ipse religiosam sollicitudinem vestram, ut ad placandum atque exorandum Dominum non voce sola, sed et ieiuniis et lacrymis et omni genere deprecationis ingemiscamus. Intelligendum est enim et confitendum, pressuræ istius tam turbidam vastitatem, quæ gregem nostrum maxima ex parte populata est et adhuc usque populatur, secundum peccata nostra venisse; dum viam Domini non teneamus nec data nobis ad salutem coelestia mandata servamus. Fecit Dominus noster voluntatem patris, et nos non facimus Domini voluntatem patrimonio et lucro studentes, superbiam sectantes, aemulationi et dissensioni vacantes, simplicitatis et fidei negligentes, saeculo verbis solis et non factis renuntiantes, unusquisque sibi placentes et omnibus displicentes. Vapulamur itaque, ut meremur, cum scriptum sit: Servus autem ille, qui cognoscit voluntatem domini sui et non paruerit voluntati eius, vapulabit multis ¹⁾. Quas autem plagas, quæ verbera non meremur, quando nec confessores, qui exemplo caeteris ad bonos mores esse debuerant, teneant disciplinam? Itaque dum quosdam insolenter extollit confessionis suae tumida et inverecunda iactatio, tormenta venerunt et tormenta sine fine tortoris, sine exitu damnationis, sine solatio mortis, tormenta, quæ ad coronam non facile dimittant, sed tamdiu torqueant, quamdiu deiiciant; nisi si aliquis divina dignatione subtrahatur inter ipsa cruciamenta profecerit adeptus gloriam non termino supplicii, sed velocitate moriendi.

¹⁾ Luc. 12, 47.

II. Haec patimur dilecto et merito nostro, sicut prae-
monuit divina censura dicens: Si dereliquerint legem
meam et in iudiciis meis non ambulaverint, si iustificatio-
nes meas profanaverint et praecepta mea non observave-
rint, visitabo in virga facinora eorum et in flagellis delicta
eorum¹⁾. Virgas igitur et flagella sentimus, qui Deo nec
bonis factis placemus nec pro peccatis satisfacimus. (2)
Rogemus de intimo corde et de tota mente misericordiam
Dei, quia et ipse addidit dicens: Misericordiam autem meam
non dispergam ab eis²⁾. Petamus et accipiemus; et si
accipiendi mora et tarditas fuerit, quoniam graviter offen-
dimus, pulsemus; quia et pulsanti aperietur, si modo pul-
sent ostium preces, gemitus, et lacrymae nostrae, quibus
insistere et immorari oportet, etsi sit unanimis oratio³⁾.

III. Nam quod magis suasit et compulit, ut has ad
vos literas scriberem, scire debetis (sicut Dominus osten-
dere et revelare dignatus est), dictum esse in visione:
Petite, et impetratis; tunc deinde praeceptum plebi assi-
stenti, ut pro quibusdam personis designatis sibi peterent,
in petendo autem fuisse dissonas voces et dispares volun-
tates, et vehementer hoc displicuisse illi, qui dixerat, Pe-
tite et impetratis, quod plebis inaequalitas discreparet, nec
esset fratrum consensio una et simplex in iuncta concor-
dia, cum scriptum sit: Deus qui inhabitare facit unanimes
in domo⁴⁾; et in Actis apostolorum legamus: Turba autem
eorum, qui crediderant, anima ac mente una agebant⁵⁾; et
Dominus sua voce mandaverit dicens: Hoc est mandatum
meum, ut diligatis invicem⁶⁾. Et iterum: Dico autem
vobis, quoniam si duobus ex vobis convenerit in terra, de
omni re quaecumque petieritis continget vobis a patre meo,
qui in coelis est⁷⁾. Quodsi duo unanimes tantum pos-
sunt, quid si unanimitas apud omnes esset? Quodsi se-
cundum pacem, quam nobis Dominus dedit, universis fratri-
bus conveniret, iampridem de divina misericordia impetras-

¹⁾ Ps. 89, 31 — 33.

²⁾ ib. 34.

³⁾ respicit Cyprianus Matth. 18, 19.

⁴⁾ Ps. 68, 7.

⁵⁾ Act. 4, 32.

⁶⁾ Jo. 15, 17.

⁷⁾ Matth. 18, 19.

semus, quod petimus, nec tamdiu in hoc salutis et fidei nostrae periculo fluctuaremus. Imo vero nec venissent fratribus haec mala, si in unum fraternitas fuisset animata.

IV. (3) Nam et illud ostensum est, quod sederet paterfamilias, sedente sibi ad dexteram iuvene; qui iuvenis anxius et cum quadam indignatione subtristis, maxillam manu tenens, moesto vultu sedebat. Alius vero in sinistra parte consistens rete portabat, quod se mittere, ut circumstantem populum caperet, minabatur. Et cum miraretur, quid hoc esset, illi qui vidit, dictum est ei, iuvenem qui ad dexteram sic sederet, contristari et dolere, quod praecepta sua non observarentur, illum vero in sinistra exsultare, quod sibi daretur occasio, ut a patrefamilias potestatem sumeret saeviendi. Hoc prius longe ostensum est, quam tempestas vastitatis huius oriretur. Et vidimus impletum, quod fuerat ostensum, ut dum Domini praecepta contempnimus, dum datae legis mandata salutaria non tenemus, facultatem nocendi inimicus acciperet et minus armatos et ad repugnandum minus cautos iacta retis operiret.

V. Oremus instanter et assiduis precibus ingemiscamus. Nam et hoc nobis non olim per visionem, fratres carissimi, exprobratum sciatis, quod dormitemus in precibus nec vigilanter oremus. Et Deus utique, qui quem corripit, diligit, quando corripit, ad hoc corripit, ut emendet, ad hoc emendat, ut servet. (4) Executiamus itaque et abrumpamus somni vincula et instanter ac vigilanter oremus, sicut Paulus apostolus praecipit dicens: Instate orationi vigilantes in ea ¹⁾. Nam et apostoli orare diebus ac noctibus non destiterunt, et Dominus quoque ipse disciplinae magister et exempli nostri via frequenter et vigilanter oravit, sicut in evangelio legimus: Exiit in montem orare, et fuit pernoctans in oratione Dei ²⁾. Et utique quod orabat, orabat ille pro nobis, cum peccator ipse non esset, sed aliena peccata portaret. Adeo autem pro nobis ille deprecabatur, ut legamus alio loco: Dixit autem Dominus ad Petrum: Ecce satanas postulavit, ut vos vexaret quomodo triticum. Ego autem rogavi pro te, ne deficiat fides tua ³⁾.

¹⁾ Col. 4, 2.

²⁾ Luc. 6, 12.

³⁾ ib. 22, 31.

Quodsi pro nobis ac pro delictis nostris ille et laborabat et vigilabat et precabatur, quanto nos magis insistere precibus et orare et primo ipsum Dominum rogare, tum deinde per ipsum Deo patri satisfacere debemus! Habemus advocatum et deprecatorem pro peccatis nostris Jesum Christum Dominum et Deum nostrum, si modo nos in praeteritum peccasse poeniteat, et confitentes atque intelligentes delicta nostra, quibus nunc Dominum offendimus, vel de caetero nos ambulare in viis eius et praecepta eius metuere spondeamus. (5) Pater nos corrigit et tuetur stantes tamen in fide et pressuris atque angustiis, scilicet Christo eius firmiter adhaerentes, sicut scriptum est: Quis nos separabit a dilectione Christi, pressura, an angustia, an persecutio, an fames, an nuditas, an periculum, an gladius ¹⁾? Nihil horum potest separare credentes, nihil potest avellere corpori eius et sanguini cohaerentes. Persecutio ista examinatio est atque exploratio pectoris nostri. Executi nos Deus voluit et probari, sicut suos semper probavit; nec tamen in probationibus eius aliquando auxilium credentibus defuit.

VI. Denique ad minimum famulum suum et in delictis licet plurimis constitutum et dignatione eius indignum tamen ille pro sua circa nos bonitate mandare dignatus est. Dic illi, inquit, securus sit, quia pax ventura est; sed quod interim morula est, supersunt adhuc aliqui, qui probentur. Sed et de victu parco et sobrio potu divinis dignationibus admonemur; scilicet ne vigore coelesti sublime iam pectus illecebra saecularis enervet, vel ne largioribus epulis mens gravata minus ad preces orationis evigilet.

VII. (6) Dissimulare haec singula et apud conscientiam meam solus occultare non debui, quibus unusquisque nostrum et instrui et regi possit. Nec ipsi denique apud vos hanc epistolam teneatis occultam, sed legendam fratribus suggeratis. Intercipere enim, quibus nos Dominus admonere et instruere dignatur, eius est, qui admoneri et instrui fratrem suum nolit. Probari nos a Domino nostro sciant nec unquam a fide, qua in eum semel credidimus, praesentis pressurae conflictatione deficient delicta sua singuli recognoscentes, vel modo conversationem veteris ho-

¹⁾ Rom. 8, 35.

minis exponant. Nemo enim retro attendens et superponens manum suam super aratrum aptus est regno Dei ¹⁾. Denique et uxor Lot, quae liberata contra praeceptum retro respexit, quod evaserat perdidit. Attendamus non posteriora, quo diabolus revocat, sed priora, quo Christus vocat. Oculos erigamus ad coelum, ne oblectamentis et illecebris nos suis terra decipiat. Unusquisque oret Deum non pro se tantum, sed pro omnibus fratribus, sicut Dominus orare nos docuit, ubi non singulis privatam preceem mandat, sed oratione communi et concordii prece orantes pro omnibus iussit orare. Si nos Dominus humiles et quietos, si nobis invicem copulatos, si circa iram suam timidos, si praesenti tribulatione correctos emendatosque conspexerit, tutos ab inimici infestationibus exhibebit. Praecessit disciplina, sequetur et venia.

VIII. Nos tantum sine cessatione poseendi et cum fide accipiendi simplices et unanimes Dominum deprecemur, cum gemitu pariter et fletu deprecantes, sicut deprecari oportet eos, qui sint positi inter plangentium ruinas et timentium reliquias, inter numerosam languentium stragem et exiguum stantium firmitatem. Rogemus pacem maturius reddi, cito latebris nostris et periculis subveniri, impleri quae famulis suis Dominus dignatur ostendere, redintegrationem ecclesiae, securitatem salutis nostrae, post pluvias serenitatem, post tenebras lucem, post procellas et turbines placidam lenitatem, pia paternae dilectionis auxilia, divinae maiestatis solita magnalia, quibus et persequentium blasphemia retundatur, et lapsorum poenitentia reformetur, et fortis et stabilis perseverantium fiducia gloriatur. Opto vos, fratres carissimi, semper bene valere ²⁾.

¹⁾ Luc. 9, 62.

²⁾ Baluzius paene eadem hic eodemque modo adiecit, quae supra ad finem epist. VII. adnotavimus.

EPISTOLA XII.

(Erasmi. III, 6. Pamel. Rigalt. Baluz. 37. Paris. 36.)

*Cyprianus presbyteris et diaconibus fratribus
S.*

I. Quamquam sciam vos, fratres carissimi, literis meis frequenter admonitos esse, ut gloriosa voce Dominum confessis et in carcere constitutis omnis diligentia praebeatur, tamen identidem vobis incumbo, ne quid ad curam desit iis, quibus ad gloriam nihil deest. Atque utinam loci et gradus mei conditio permetteret, ut ipse nunc praesens esse possem! Promptus et libens solemni ministerio cuncta circa fortissimos fratres nostros dilectionis obsequia complerem. Sed officium meum vestra diligentia repraesentet, et faciat omnia, quae fieri oportet circa eos, quos in talibus meritis fidei ac virtutis suae illustravit divina dignatio. Corporibus etiam omnium, qui etsi torti non sunt in carcere, tamen glorioso exitu mortis excedunt, impertiatur et vigilantia et cura propensior. Neque enim virtus eorum aut honor minor est, quo minus ipsi quoque inter beatos martyres aggregentur. Quod in illis est, toleraverunt, quidquid tolerare parati et prompti fuerunt. Qui se tormentis et morti sub oculis Dei obtulit, passus est, quidquid pati voluit. Non enim ipse tormentis, sed tormenta ipsi defuerunt. Qui in me confessus fuerit coram hominibus, et ego in illo confitebor coram patre meo, qui in coelis est, dicit Dominus ¹⁾. Confessi sunt. Qui toleraverit usque ad finem, hic salvus erit, dicit Dominus ²⁾. Toleraverunt et ad finem usque incorrupta et immaculata virtutum suarum merita pertulerunt. Et iterum scriptum est: Esto fidelis usque ad mortem, et dabo tibi coronam vitae ³⁾. Usque ad mortem fideles et stabiles et inexpugnabiles perseveraverunt. Cum voluntati et confessioni nominis in carcere et in vinculis accedit et moriendi terminus, consummata martyris gloria est.

II. (2) Denique et dies eorum, quibus excedunt, anotate, ut commemorationes eorum inter memorias marty-

¹⁾ Matth. 10, 32.

²⁾ ib. 22.

³⁾ Apoc. 2, 10.

rum celebrare possimus. Quamquam Tertullus fidelissimus et devotissimus frater noster pro caetera sollicitudine et cura sua, quam fratribus in omni obsequio operationis impertit, qui nec illic circa curam corporum deest, scripserit et scribat ac significet mihi dies, quibus in carcere beati fratres nostri ad immortalitatem gloriosae mortis exitu transeunt, et celebrentur hic a nobis oblationes et sacrificia ob commemorationes eorum, quae cito vobiscum Domino protegente celebrabimus. Pauperibus quoque, ut saepe iam scripsi, cura ac diligentia vestra non desit, iis tamen, qui in fide stantes et nobiscum fortiter militantes Christi castra non reliquerunt; quibus quidem nunc maior a nobis et dilectio et cura praestanda est, quod nec paupertate adacti nec persecutionis tempestate prostrati, cum Domino fideliter serviunt, caeteris quoque pauperibus exemplum fidei praebuerunt. Opto vos, fratres carissimi ac desideratissimi, semper bene valere et nostri meminisse. Fraternitatem meo nomine salutate. Valet.

EPISTOLA XIII.

(Erasm. I, 5. Pamel. 7. Rigalt. Baluz. Pariss. 6.)

Cyprianus Rogatiano presbytero et caeteris confessoribus fratribus
S.

I. Et iampridem vobis, fratres carissimi ac fortissimi, literas miseram, quibus fidei et virtuti vestrae verbis exsultantibus gratularer, et nunc non aliud in primis vox nostra complectitur, quam ut laeto animo frequenter ac semper gloriam vestri nominis praedicemus. Quid enim vel maius in votis meis potest esse vel melius, quam cum video confessionis vestrae honore illuminatum gregem Christi? Nam cum gaudere in hoc omnes fratres oporteat, tum in gaudio communi maior est episcopi portio. Ecclesiae enim gloria praepositi gloria est. Quantum dolemus ex illis, quos tempestas inimica prostravit, tantum laetamur ex vobis, quos diabolus superare non potuit.

II. (2) Hortamur tamen per communem fidem, per pectoris nostri veram circa vos et simplicem caritatem, ut qui adversarium prima hac congressione vicistis, gloriam vestram forti et perseveranti virtute teneatis. Adhuc in

saeculo sumus, adhuc in acie constituti de vita nostra quotidie dimicamus. Danda opera est, ut post haec initia ad incrementa quoque veniatur et consummetur in vobis, quod iam rudimentis felicibus esse coepistis. Parum est, adipisci aliquid potuisse; plus est, quod adeptus es, posse servare: sicut et fides ipsa et nativitas salutaris non accepta, sed custodita vivificat, nec statim consecutio, sed consummatio hominem Deo servat. Dominus hoc magisterio suo docuit dicens: Ecce sanus factus es; iam noli peccare, ne quid tibi deterius fiat ¹⁾. Puta hoc illum et confessori suo dicere: Ecce confessor factus es, iam noli peccare, ne quid tibi deterius fiat! (3) Salomon denique et Saul et caeteri multi, quamdiu in viis Domini ambulaverunt, datam sibi gratiam tenere potuerunt; recedente ab iis disciplina dominica recessit et gratia.

III. Perseverandum nobis est in arcto et in angusto itinere laudis et gloriae; et cum quies et humilitas et bonorum morum tranquillitas Christianis omnibus congruat secundum Domini vocem, qui neminem alium respicit, nisi humilem et quietum et tementem sermones suos, tum magis hoc observare et implere confessores oportet, qui exemplum facti estis caeteris fratribus, ad quorum mores omnium vita et actus debeat provocari. Nam sicut Judaei a Deo alienati sunt, propter quos nomen Dei blasphematur in gentibus, ita contra Deo cari sunt, per quorum disciplinam nomen Domini laudabili testimonio praedicatur, sicut scriptum est, Domino praemonente et dicente: Luceat lumen vestrum coram hominibus, ut videant opera vestra bona et clarificent patrem vestrum, qui in coelis est ²⁾. Et Paulus apostolus dicit: Lucete sicut luminaria in mundo ³⁾. Et Petrus similiter hortatur: Sicut hospites, inquit, et peregrini abstinete vos a carnalibus desideriis, quae militant adversus animam, conversationem habentes inter gentiles bonam, ut dum detrectant de vobis quasi de malignis, bona opera vestra adspicientes magnificent Dominum ⁴⁾. Quod quidem maxima pars vestrum cum meo gaudio curat et

¹⁾ Joh. 5, 14.

²⁾ Matth. 5, 16.

³⁾ Phil. 2, 15.

⁴⁾ I. Petr. 2, 11. 12.

confessionis ipsius honore melior facta tranquillis et bonis moribus gloriam suam custodit et servat.

IV. (4) Sed quosdam audio inficere numerum vestrum et laudem praecipui nominis prava sua conversatione destruere: quos, etiam vos ipsi utpote amatores et conservatores laudis vestrae obiurgare et comprimere et emendare debetis. Cum quanto enim nominis vestri pudore delinquitur, quando aliquis temulentus et lasciviens demoratur, alius in eam patriam, unde extorris factus est, regreditur, ut apprehensus non iam quasi christianus, sed quasi nocens pereat? Inflari aliquos et tumere audio, cum scriptum sit: Noli altum sapere, sed time. Si enim Dominus naturalibus ramis non pepercit, ne forte nec tibi parcat ¹⁾. Dominus noster sicut ovis ad victimam ductus est, et sicut agnus coram tondente se sine voce, sic non aperuit os suum. Non sum, inquit, contumax, neque contradico. Dorsum meum posui ad flagella et maxillas meas ad palmas. Faciem autem meam non averti a foeditate sputorum ²⁾. Et quisquam per ipsum nunc atque in ipso vivens extollere se audet et superbire, immemor et factorum, quae ille gessit, et mandatorum, quae nobis vel per se vel per apostolos suos tradidit! Quodsi non est maior domino suo servus, qui Dominum sequuntur, humiles et quieti et taciturni vestigia eius imitentur, quando quisque inferior fuerit, sublimior fiat, dicente Domino: Qui minimus fuerit in vobis, hic erit magnus ³⁾.

V. Quid deinde illud, quam vobis execrandum debet videri, quod cum summo animi nostri gemitu et dolore cognovimus, non deesse, qui Dei templa et post confessionem sanctificata et illustrata membra turpi et infami concubitu suo maculent cubilia sua cum feminis promiscua iungentes! Quando etsi stuprum conscientiae eorum desit, hoc ipso grande crimen est, quod illorum scandalo in aliorum ruinas exempla nascuntur. (5) Contentiones quoque et aemulationes inter vos nullas esse oportet, cum pacem suam nobis dimiserit Dominus, et scriptum sit: Diliges proximum tuum tanquam te. Si autem mordetis et incusatis

¹⁾ Rom. 11, 20. 21.

²⁾ Jes. 50, 5. 6.

³⁾ Luc. 9, 48.

invicem, videte, ne consumamini ab invicem ¹⁾.. A conviciis etiam et maledictis, quaeso, vos abstinete, quia neque maledici regnum Dei consequuntur, et lingua, quae Christum confessa est, incolumis et pura cum suo honore servanda est. Nam qui pacifica et bona et iusta secundum praeceptum Christi loquitur, Christum quotidie confitetur. Saeculo renuntiaveramus, cum baptizati sumus; sed nunc vere renuntiavimus saeculo, quando tentati et probati a Deo nostra omnia relinquentes Dominum secuti sumus et fide ac timore eius stamus et vivimus.

VI. Corrobores nos exhortationibus mutuis et magis ac magis proficiamus in Domino, ut cum pro sua misericordia pacem fecerit, quam se facturum repromittit, novi et paene mutati ad ecclesiam revertamur, et excipiant nos sive fratres nostri sive gentiles circa omnia correctos atque in melius reformatos, et qui admirati fuerant prius in virtutibus gloriam, nunc admirentur in moribus disciplinam. ²⁾ Opto vos, fratres carissimi, semper bene valere.

EPISTOLA XIV.

(Erasm. III, 10. Pamel. 6. Rigalt. Baluz. Pariss. 5.)

Cyprianus presbyteris et diaconis fratribus
S.

I. Optaveram quidem, fratres carissimi, ut universum clerum nostrum integrum et incolumem meis literis salutarem. Sed quoniam infesta tempestas ³⁾, quae plebem no-

¹⁾ Gal. 5, 14. 15.

²⁾ Rigaltius ex uno solum cd. in notis, Baluzius in textu addit: Et quamquam clero nostro et nuper, cum adhuc essetis in carcere constituti, sed nunc quoque denuo plenissime scripserim, ut si quid vel ad vestitum vestrum vel ad victum necessarium fuerit, suggeratur, tamen etiam ipse de sumticulis propriis, quos mecum ferebam, misi vobis CCL.; sed et alia CCL. proxime miseram. Victor quoque ex lectore diaconus, qui mecum est, misit vobis CLXXV. Gaudeo autem, quando cognosco, plurimos fratres nostros pro sua dilectione certatim concurrere et necessitates vestras suis collationibus adiuvere. Opto vos, fratres carissimi, semper bene valere et nostri meminisse. — Baluzium tamen imitari non sumus ausi.

³⁾ Decii persecutio.

stram ex maxima parte prostravit, hunc quoque addidit nostris doloribus cumulum, ut etiam cleri portionem sua strage perstringeret, oramus Dominum, ut vos saltem, quos et in fide et in virtute stare cognovimus, tutos quoque in posterum per divinam misericordiam salutemus. Et quamquam causa compelleret, ut ipse ad vos properare et venire deberem, primo cupiditate et desiderio vestri, quae res in votis meis summa est, tum deinde ut ea, quae circa ecclesiae gubernaculum utilitas communis exposcit, tractare simul et plurimorum consilio examinata delimare possemus; tamen potius visum est, adhuc interim latebram et quietem tenere, respectu utilitatum aliarum, quae ad pacem omnium nostrum pertinent et salutem, quarum vobis a Tertullo fratre nostro carissimo ratio reddetur: qui pro caetera sua cura, quam impense divinis operibus imperlit, etiam huius consilii auctor fuit, ut cautus et moderatus existerem nec me in conspectum publicum et maxime eius loci, ubi toties flagitatus et quaesitus fuisset, temere committerem.

II. (2) Fretus ergo et dilectione et religione vestra, quam satis novi, his literis et hortor et mando, ut vos, quorum minime illic invidiosa et non adeo periculosa praesentia est, vice mea fungamini circa gerenda ea, quae administratio religiosa deponit. Habeatur interim, quantum potest et quomodo potest, pauperum cura, sed qui tamen inconcussa fide stantes gregem Christi non reliquerunt, ut his ad tolerandam penuriam sumtus per vestram diligentiam suggeratur, ne quod circa fidentes tempestas non fecit, circa laborantes necessitas faciat. Confessoribus etiam gloriosis impertiatur cura propensior. Et quamquam sciam plurimos ex his fratrum voto et dilectione susceptos, tamen si qui sunt, qui vel vestitu vel sumtu indigeant, sicut etiam pridem vobis scripseram, cum adhuc essent in carcere constituti, subministrentur eis, quaecunque sunt necessaria, modo ut sciant ex vobis et instruantur et discant, quid secundum scripturarum magisterium ecclesiastica disciplina deponat, humiles et modestos et quietos esse debere, ut honorem sui nominis servant et qui gloriosi voce fuerunt, sint et moribus gloriosi, faciant se dignos, ut in omnibus Dominum promerentes ad coelestem coronam laudis suae consummatione perveniant. (3) Plus enim superest, quam quod transactum videtur, cum scriptum sit: Ante mortem ne

labdos hominem quemquam ¹⁾; et iterum: Esto fidelis usque ad mortem, et dabo tibi coronam vitae ²⁾; et Dominus quoque dicat: Qui toleraverit usque ad finem, hic salvabitur ³⁾. Imitentur Dominum, qui sub ipso tempore passionis non superbior, sed humilior fuit. Tunc enim discipulorum suorum pedes lavit dicens: Si ego lavi pedes vestros magister et dominus, et vos debetis aliorum pedes lavare. Exemplum enim dedi vobis, ut sicut ego feci, et vos faciatis ⁴⁾. Item Pauli apostoli documenta sectentur, qui post carcerem saepe repetitum, post flagella, post bestias circa omnia mitis et humilis perseveravit, nec post tertium coelum et paradisum quidquam sibi insolenter assumsit dicens: Neque gratis panem manducavimus ab aliquo vestrum, sed in labore et fatigatione, nocte et die operantes, ne quem vestrum gravavimus ⁵⁾.

III. (4) Haec singula, oro vos, insinuate fratribus nostris. Et quia is exaltabitur, qui se humiliaverit, nunc est, ut magis insidiantem adversarium metuant, qui fortio-rem quemque magis aggreditur et acrior factus hoc ipso, quo victus est, superantem superare conatur. Dominus faciat, ut et ego iterum illos mature videre et salutare exhortatione componere mentes eorum ad servandam gloriam suam possim. Doleo enim, quando audio, quosdam improbe et insolenter discurrere et ad ineptias vel ad discordias vacare, Christi membra et iam Christum confessa per concubitus illicitos inquinari nec a diaconis aut presbyteris regi posse, sed id agere, ut per paucorum pravos et malos mores multorum et bonorum confessorum gloria honesta maculetur, quos vereri debent, ne ipsorum testimonio et iudicio condemnati ab eorum societate priventur. Is enim demum confessor illustris et verus est, de quo postmodum non erubescit ecclesia, sed gloriatur.

IV. (5) Ad id vero, quod scripserunt mihi compresbyteri nostri Donatus et Fortunatus, Novatus et Gordius, solus rescribere nihil potui, quando a primordio episcopatus mei statuerim, nihil sine consilio vestro et sine consensu plebis mea privatim sententia gerere. Sed cum ad vos per Dei gratiam venero, tunc de iis, quae vel gesta

¹⁾ Sir. 11, 28. ²⁾ Apoc. 2, 10. ³⁾ Matth. 10, 22.

⁴⁾ Jo. 13, 14. 15. ⁵⁾ II. Thess. 3, 8.

sunt vel gerenda, sicut honor mutus poscit, in commune tractabimus. Opto vos, fratres carissimi ac desideratissimi, semper bene valere et mei meminisse. Fraternitatem, quae vobiscum est, multum a me salutate et, ut nostri meminerit, admonete. Valet.

EPISTOLA XV.

(Erasm. III, 15. Pamel. 11. Rigalt. Baluz. Pariss. 10.)

Cyprianus martyribus et confessoribus carissimis fratribus
S.

I. Sollicitudo loci nostri et timor Domini compellit, fortissimi ac beatissimi fratres, admonere vos literis nostris, ut a quibus tam devote et fortiter servatur fides Domini, ab iisdem lex quoque et disciplina Domini reservetur. Nam cum omnes milites Christi custodire oporteat praecepta imperatoris sui, tum vos magis praeceptis eius obtemperare plus convenit, qui exemplum caeteris facti estis et virtutis et timoris Dei. Et credideram quidem, presbyteros et diaconos, qui illic praesentes sunt, monere vos et instruere plenissime circa evangelii legem, sicut in praeteritum semper sub antecessoribus nostris factum est, ut diaconi ad carcerem commeantes martyrum desideria consiliis suis et scripturarum praeceptis gubernarent. Sed nunc cum maximo animi dolore cognosco, non tantum illic vobis non suggeri divina praecepta, sed adhuc potius impediri, ut ea, quae a vobis ipsis et circa Deum caute et circa sacerdotem Dei honorifice fiunt, a quibusdam presbyteris resolvantur, qui nec timorem Dei nec episcopi honorem cogitantes, — cum vos ad me literas direxeritis, quibus examinari desideria vestra et quibusdam lapsis pacem dari postulatis, cum persecutione finita convenire in unum cum clero et recolligi coeperimus, — illi contra evangelii legem, contra vestram quoque honorificam petitionem, ante actam poenitentiam, ante exomologesin gravissimi atque extremi delicti factam, ante manum ab episcopo et clero in poenitentiam impositam offerre pro illis et eucharistiam dare id est sanctum Domini corpus profanare audeant, cum scriptum sit: Qui ederit panem aut biberit cali-

cem Domini indigne, reus erit corporis et sanguinis Domini ¹⁾).

II. Et lapsis quidem potest in hoc venia concedi. Quis enim non mortuus vivificari properet? Quis non ad salutem suam venire festinet? Sed praepositorum est, praecceptum tenere et vel properantes vel ignorantes instruere, ne qui ovium pastores esse debent, lanii fiant. Ea enim concedere, quae in perniciem vertant, decipere est, nec erigitur sic lapsus, sed per Dei offensam magis impellitur ad ruinam. Vel ex vobis itaque discant, quod docere debuerant, petitiones et desideria vestra episcopo servent et ad pacem vobis petentibus dandam maturum et pacatum tempus expectent. Ante est, ut a Domino pacem mater prior sumat, tunc secundum vestra desideria de filiorum pace tractetur.

III. (2) Et quoniam audio, fortissimi et carissimi fratres, impudentia vos quorundam premi et verecundiam vestram vim pati; oro vos quibus possum precibus, ut evangelii memores et considerantes, quae et qualia in praeteritum antecessores vestri martyres concesserint, quam solliciti in omnibus fuerint, vos quoque sollicite et caute petentium desideria ponderetis, utpote amici Domini et cum illo postmodum iudicaturi inspiciatis et actum et opera et merita singulorum, ipsorum quoque delictorum genera et qualitates cogitetis, ne si quid abrupte et indigne vel a vobis promissum vel a nobis factum fuerit, apud gentiles quoque ipsos ecclesia nostra erubescere incipiat. Visitamur enim et castigamur frequenter et ut Domini mandata incorrupta et inviolata permancant, admonemur: quod quidem nec illic apud vos cessare cognosco, quo minus plurimos quoque ex vobis instruat ad ecclesiae disciplinam divina censura. Hoc autem totum potest fieri, si ea, quae a vobis petuntur, religiosa contemplatione moderemini intelligentes et compri-mentes eos, qui personas accipientes in beneficiis vestris aut gratificentur aut illicitae negotiationis nundinas aucupantur.

IV. De hoc et ad clerum et ad plebem literas feci, quas utrasque vobis legi mandavi. Sed et illud ad diligentiam vestram redigere et emendare debetis, ut nomina-

¹⁾ I. Cor. 11, 27.

tim designetis eos, quibus pacem dari desideratis. Audio enim, quibusdam sic libellos fieri, ut dicatur: Communicet ille cum suis, quod nunquam omnino a martyribus factum est, ut incerta et coeca petitio invidiam nobis postmodum cumulet. Late enim patet, quando dicitur: ille cum suis, et possunt nobis vicini et triceni et amplius offerri, qui propinqui et affines et liberti ac domestici esse asseverentur eius, qui accipit libellum. Et ideo peto, ut eos, quos ipsi videtis, quos nostis, quorum poenitentiam satisfactioni proximam conspiciatis, designetis nominatim libello et sic ad nos fidei ac disciplinae congruentes literas dirigatis. Opto vos, fortissimi ac dilectissimi fratres, in Domino semper bene valere et nostri meminisse. Valete.

EPISTOLA XVI.

(Erasm. III, 14. Pamel. 10. Rigalt. Baluz. Paris. 9.)

Cypriannus presbyteris et diaconibus fratribus
S.

I. Diu patientiam meam tenui, fratres carissimi, quasi verecundum silentium nostrum proficeret ad quietem. Sed cum quorundam immoderata et abrupta praesumptio temeritate sua et honorem martyrum et confessorum pudorem et plebis universae tranquillitatem turbare conetur, tacere ultra non oportet, ne ad periculum et plebis pariter et nostrum taciturnitas nimia procedat. Quod enim non periculum metuere debemus de offensa Domini, quando aliqui de presbyteris nec evangelii nec loci sui memores, sed neque futurum Domini iudicium neque nunc sibi praepositum episcopum cogitantes, quod nunquam omnino sub antecessoribus factum est, cum contumelia et contemptu praepositi totum sibi vindicent?

II. Atque utinam non prostrata fratrum nostrorum salute sibi omnia vindicarent! Contumeliam episcopatus nostri dissimulare et ferre possem, sicut dissimulavi semper et pertuli. Sed dissimulandi nunc locus non est, quando decipitur fraternitas nostra a quibusdam vestrum; qui dum sine ratione restituendae salutis ¹⁾ plausibiles esse cupiunt,

¹⁾ Id est communionis, extra quam non est salus. Rigalt. Imo vero sinceræ poenitentiae.

magis lapsis obsunt. Summum enim delictum esse, quod persecutio committi coegit, sciunt ipsi etiam, qui commiserunt, cum dixerit Dominus. et iudex noster: Qui me confessus fuerit coram hominibus, et ego illum confitebor coram patre meo, qui in coelis est. Qui autem me negaverit, et ego illum negabo ¹⁾). Et iterum dixerit: omnia peccata remittentur filiis hominum et blasphemiae. Qui autem blasphemaverit in Spiritum sanctum, non habebit remissam, sed reus est aeterni peccati ²⁾). Item beatus apostolus dixerit: Non potestis calicem Domini bibere et calicem daemoniorum. Non potestis mensae Domini communicare et mensae daemoniorum ³⁾). (2) Haec qui subtrahit fratribus nostris, decipit miseros; ut qui possunt agentes poenitentiam veram Deoque patri et misericordiae precibus et operibus suis satisfacere, seducantur, ut magis pereant, et qui erigere se possent, plus cadant. Nam cum in minoribus peccatis agant peccatores poenitentiam iusto tempore et secundum disciplinae ordinem ad exomologesin veniant et per manus impositionem episcopi et cleri ius communicationis accipiant, nunc crudo tempore, persecutione adhuc perseverante, nondum restituta ecclesiae ipsius pace, ad communicationem admittuntur, et offertur nomen eorum, et nondum poenitentia acta, nondum exomologesi facta, nondum manu eis ab episcopo et clero imposita eucharistia illis datur, cum scriptum sit: Qui ederit panem aut biberit calicem Domini indigne, reus erit corporis et sanguinis Domini ⁴⁾).

III. (3) Sed nunc illi rei non sunt, qui minus scripturae legem tenent: erunt autem rei, qui praesunt et haec fratribus non suggerunt, ut instructi a praepositis faciant omnia cum Dei timore et cum data ab eo et praescripta observatione. Exponunt deinde invidiae beatos martyres et gloriosos servos Dei cum Dei sacerdote committunt, ut cum illi memores loci nostri ad me literas direxerint et petierint, tunc desideria sua examinari et pacem dari, quando ipsa ante mater nostra ecclesia pacem de misericordia Domini prior sumserit, et nos divina protectio reduces ad ecclesiam suam fecerit, hi sublato honore, quem nobis beati

¹⁾ Matth. 10, 32. 33.

²⁾ Marc. 3, 28. 29.

³⁾ I. Cor. 10, 21.

⁴⁾ ib. 11, 27.

martyres cum confessoribus servant, contemta Domini lege et observatione, quam iidem martyres et confessores tenendam mandant, ante exstinctum persecutionis metum, ante reditum nostrum, ante ipsum paene martyrum excessum communicent cum lapsis et offerant et eucharistiam tradant, quando etiamsi martyres per calorem gloriae scripturam minus contemplantes contra legem Domini plus aliquid cuperent, a presbyteris et diaconis suggerentibus admoneri deberent, sicut semper in praeteritum factum est.

IV. (4) Castigare nos itaque divina censura nec noctibus desinit nec diebus. Praeter nocturnas enim visiones per dies quoque impletur apud nos Spiritu sancto puerorum innocens aetas, quae in ecstasi videt oculis et audit et loquitur ea, quibus nos Dominus monere et instruere dignatur. Et audietis omnia, quando ad vos reducem me Dominus fecerit, qui ut secederem, iussit. Interim temerarii et incauti et tumidi quidam inter vos, qui hominem non cogitant, vel Deum timeant scientes, quoniam si ultra in iisdem perseveraverint, utar ea admonitione, qua me uti Dominus iubet, ut interim prohibeantur offerre, acturi et apud nos et apud confessores ipsos et apud plebem universam causam suam, cum Domino permittente in sinum matris ecclesiae recolligi coeperimus. De hoc ad martyres et confessores et ad plebem literas feci, quas utrasque vobis legi mandavi. Opto vos, fratres carissimi ac desideratissimi, in Domino semper bene valere et nostri meminisse. Valete.

EPISTOLA XVII.

(Erasm. III, 16. Pamel. 12. Rigalt. Baluz. Paris. 11.)

Cyprianus fratribus in plebe consistentibus

S.

I. Ingemiscere vos et dolere ruinas fratrum nostrorum, ex me scio, fratres carissimi, qui et ipse vobiscum pro singulis ingemisco pariter et doleo et patior ac sentio, quod beatus apostolus dixit. Quis infirmatur, inquit, et ego non infirmor? Quis scandalizatur, et ego non uror¹⁾? Et iterum posuit in epistola sua dicens: Si patitur mem-

¹⁾ II Cor. 11. 29.

brum unum, compatiuntur et caetera membra; et si laetatur membrum unum, collaetantur et caetera membra ¹⁾). Compatior ergo et condoleo de fratribus nostris, qui lapsi et persecutionis infestatione prostrati partem nostrorum viscerum secum trahentes parem dolorem nobis suis vulneribus intulerunt; quibus potens est divina misericordia medelam dare. Properandum tamen non puto nec incaute aliquid et festinanter gerendum, ne dum temere pax usurpatur, divinae indignationis offensa gravius provocetur. Fecerunt ad nos de quibusdam beati martyres literas petentes, examinari desideria sua. Cum pace nobis omnibus a Domino prius data ad ecclesiam regredi coeperimus, tunc examinabuntur singula praesentibus et iudicantibus vobis.

II. Audio tamen quosdam de presbyteris nec evangelii memores nec, quid ad nos martyres scripserint, cogitantes nec episcopo honorem sacerdotii sui et cathedrae reservantes iam cum lapsis communicare coepisse et offerre pro illis et eucharistiam dare, quando oporteat ad haec per ordinem perveniri. Nam cum in minoribus delictis, quae non in Deum committuntur, poenitentia agatur iusto tempore, et exomologesis fiat inspecta vita eius, qui agit poenitentiam, nec ad communicationem venire quis possit, nisi prius illi ab episcopo et clero manus fuerit imposita, quanto magis in his gravissimis et extremis delictis caute omnia et moderate secundum disciplinam Domini observari oportet! Quod quidem nostri presbyteri et diaconi monere debuerant, ut commendatas sibi oves foverent et divino magisterio ad viam deprecandae salutis instruerent. Ego plebis nostrae et quietem novi pariter et timorem, qui in satisfactione Dei et deprecatione vigilarent, nisi illos quidam de presbyteris gratificantes decepissent.

III. (2) Vel vos itaque singulos regite et consilio ac moderatione vestra secundum divina praecepta lapsorum animos temperate! Nemo adhuc importuno tempore acerba poma decerpat, nemo navem suam quassatam et perforatam fluctibus, priusquam diligenter refecerit, in altum denovo committat, nemo tunicam scissam accipere et induere properet, nisi eam et ab artifice perito sartam viderit et a

¹⁾ I. Cor. 12, 26.

fullone curatam receperit. Audiant quaeso patienter consilium nostrum, expectent regressionem nostram, ut cum ad vos per Dei misericordiam venerimus, convocati coepiscopi plures secundum Domini disciplinam et confessorum praesentiam et vestram quoque sententiam beatorum martyrum literas et desideria examinare possimus. De hoc et ad clerum et ad martyres et confessores literas feci, quas utrasque legi vobis mandavi. Opto vos, fratres carissimi ac desideratissimi, in Domino semper bene valere et nostri meminisse. Valete.

EPISTOLA XVIII.

(Erasm. III, 17. Pamel. 13. Rigalt. Baluz. Pariss. 12.)

Cyprianus presbyteris et diaconibus fratribus

S.

I. Miror vos, fratres carissimi, ad multas epistolas meas, quas ad vos frequenter misi, nihil mihi rescripsisse, cum fraternitatis nostrae vel utilitas vel necessitas sic utique gubernetur, si a vobis instructi rerum gerendarum consilium limare possimus. Quoniam tamen video, facultatem veniendi ad vos nondum esse, et iam aetatem coepisse, quod tempus infirmitatibus assiduis et gravibus infestatur, occurrendum puto fratribus nostris, ut qui libellos a martyribus acceperunt et praerogativa eorum apud Deum adiuvari possunt, si incommodo aliquo et infirmitatis periculo occupati fuerint, non expectata praesentia nostra apud presbyterum quemcunque praesentem vel, si presbyter repertus non fuerit et urgere exitus coeperit, apud diaconum quoque exomologesin facere delicti sui possint, ut manu eis in poenitentiam imposita veniant ad Dominum cum pace, quam dari martyres literis ad nos factis desideraverunt.

II. (2) Caeteram quoque partem plebis quae lapsa est praesentia vestra fovete et, ut a fide et misericordia Domini non deficient, vestro solatio focillate. Neque enim deserentur ab ope et auxilio Domini hi, qui mites et humiles et poenitentiam vere agentes in bonis operibus perseveraverint, quo minus illis quoque divino remedio consulatur. Audientibus etiam, si qui fuerint periculo praeventi

et in exitu constituti, vigilantia vestra non desit; implorantibus divinam gratiam misericordia Domini non denegetur. Opto vos, fratres carissimi, semper bene valere et nostri meminisse. Fraternitatem universam meo nomine salutate et, ut nostri meminerit, admonete et rogate. Valete.

EPISTOLA XIX.

(Erasm. III, 18. Pamel. 14. Rigalt. Baluz. Pariss. 13.)

Cyprianus presbyteris et diaconibus fratribus
S.

I. Legi literas vestras, fratres carissimi, quibus scripsistis, salubre consilium vestrum non deesse fratribus nostris, ut temeraria festinatione deposita religiosam patientiam Deo praebeant, ut cum in unum per eius misericordiam venerimus, de omnibus speciebus secundum ecclesiasticam disciplinam tractare possimus, maxime cum scriptum sit: Memento, unde cecideris, et age poenitentiam ¹⁾). Poenitentiam autem ille agit, qui divini praecepti memor, mitis et patiens et sacerdotibus Dei obtemperans obsequiis suis et operibus iustis Dominum promeretur.

II. Quoniam tamen significastis, quosdam immoderatos esse et communicationem accipiendam festinanter urgere, et desiderastis in hac re formam a me vobis dari, satis plene scripsisse me ad hanc rem proximis literis ad vos factis credo, ut qui libellum a martyribus acceperunt et auxilio eorum adiuvari apud Dominum in delictis suis possunt, si premi infirmitate aliqua et periculo coeperint, exomologesi facta et manu eis a vobis in poenitentiam imposita cum pace a martyribus sibi promissa ad Dominum remittantur. (2) Caeteri vero, qui nullo libello a martyribus accepto invidiam faciunt, quoniam non paucorum nec ecclesiae unius aut unius provinciae, sed totius orbis haec causa est, expectent de Domini protectione ecclesiae ipsius publicam pacem. Hoc enim et verecundiae et disciplinae et vitae ipsi omnium nostrum convenit, ut praepositi cum clero convenientes, praesente etiam stantium plebe, quibus et ipsis pro fide et timore suo honor habendus est, dispo-

¹⁾ Apoc. 2, 5.

nere omnia consilii communis religione possimus. Caeterum quam irreligiosum est et ipsis quoque festinantibus perniciosum, ut cum extorres facti et patria pulsae ac bonis suis omnibus spoliati nondum ad ecclesiam redierint, quidam de lapsis confessores ipsos praevenire et ante eos ad ecclesiam introire festinent. Qui si nimium properant, habent in sua potestate, quod postulant, tempore ipso sibi plus, quam postulant, largiente. Acies adhuc geritur et agone quotidie celebratur. Si commissi vere et firmiter poenitent et fidei calor praevaleret, qui differri non potest, potest coronari. Opto vos, fratres carissimi, semper bene valere et nostri meminisse. Fraternitatem universam meo nomine salutate et, ut nostri memores sint, admonete. Valete.

EPISTOLA XX.

(Erasm. III, 5. Pamel. 15. Rigalt. Baluz. Pariss. 14.)

Cyprianus presbyteris et diaconibus Romae consistentibus fratribus
S.

I. Quoniam comperi, fratres carissimi, minus simpliciter et minus fideliter vobis renuntiari, quae hic a nobis et gesta sunt et geruntur, necessarium duxi, has ad vos literas facere, quibus vobis actus nostri et disciplinae et diligentiae ratio redderetur. Nam sicut Domini mandata instruunt, orto statimurbationis impetu primo, cum me clamore violento frequenter populus flagitasset, non tam meam salutem, quam quietem fratrum publicam cogitans interim secessi, ne per inverecundam praesentiam nostram seditio, quae coeperat, plus provocaretur. Absens tamen corpore nec spiritu nec actu nec monitis meis defui, quo minus secundum Domini praecepta fratribus nostris, in quibus possem, mea mediocritate consulerem.

II. Et quid egerim, loquuntur vobis epistolae pro temporibus emissae numero tredecim, quas ad vos transmisi, (2) in quibus nec clero consilium, nec confessoribus exhortatio, nec extorribus, quando oportuit, obiurgatio, nec universae fraternitati ad deprecandam Dei misericordiam allocutio et persuasio nostra defuit, quantum secundum legem fidei et timorem Dei Domino suggerente nostra me-

diocritas potuit eniti. Posteaquam vero et tormenta venerunt, sive iam tortis fratribus nostris sive adhuc ut torquerentur inclinis, ad corroborandos et confortandos eos noster sermo penetravit. Item cum comperissem, eos qui sacrilegis contactibus manus suas atque ora maculassent vel nefandis libellis nihilominus conscientiam polluisent, exhibere ad martyres, passim confessores quoque importuna et gratiosa deprecatione corrumpere, ut sine ullo discrimine atque examine singulorum darentur quotidie libellorum milia contra evangelii legem, literas feci, quibus martyres et confessores consilio meo quantum possem ad dominica praecepta revocarem. Item presbyteris et diaconibus non defuit sacerdotii vigor, ut quidam minus disciplinae memores et temeraria festinatione praecipites, qui cum lapsis communicare iam coeperant, comprimerentur intercedentibus nobis. Plebi quoque ipsi quantum potuimus animum composuimus et, ut ecclesiastica disciplina servaretur, instruximus.

III. Postmodum vero cum quidam de lapsis, sive sua sponte, sive aliquo incitatore, audaci flagitatione proruerent, ut pacem sibi a martyribus et confessoribus promissam extorquere violento impetu niterentur, de hoc etiam bis ad clerum literas feci et legi eis mandavi, ut ad illorum violentiam interim quoquo genere mitigandam, si qui libello a martyribus accepto de saeculo excederent, exomologesi facta et manu eis in poenitentiam imposita cum pace sibi a martyribus promissa ad Dominum remitterentur. Nec in hoc legem dedi aut me auctorem temere constitui. Sed cum videretur et honor martyribus habendus et eorum, qui omnia turbare cupiebant, impetus comprimendus, et praeterea vestra scripta legissem, quae huc ad clerum nostrum per Crementium hypodiaconum nuper feceratis, ut iis, qui post lapsum infirmitate apprehensi essent et poenitentes communicationem desiderarent, subveniretur, standum putavi et cum vestra sententia, ne actus noster, qui adunatus esse et consentire circa omnia debet, in aliquo discreparet, plane caeterorum causas, quamvis libello a martyribus accepto, differri mandavi et in nostram praesentiam reservari; ut, cum pace a Domino nobis data plures praepositi convenire in unum coeperimus, communicato etiam vobiscum consilio disponere singula et re-

formare possimus. Opto vos, fratres carissimi, semper bene valere.

EPISTOLA XXI.

• (Pamel. 21. Rigalt. Baluz. Paris. 20.)

Celerinus Luciano

S.

I. Haec cum tibi scriberem, domine frater, gaudens et tristis eram: gaudens eo, quod audierim, te pro nomine Domini nostri Jesu Christi salvatoris nostri tentum et illius nomen penes magistratus huius mundi confessum; tristis autem in eo, quod ab eo, ex quo te deduxi, nunquam literas tuas accipere potui. Et nunc modo duplex mihi tristitia incubuit, quod cum Montanum fratrem nostrum communem abs te de carcere ad me esse venturum sciebas, de salute tua vel, quid penes te agatur, mihi non significaveris. Sed hoc solet contingere servis Dei, maxime eis, qui in confessione Christi sunt constituti. Scio enim, quoniam unusquisque iam, quae sunt saeculi, non attendit, quoniam coronam coelestem sperat. Ego enim dixi, fortasse oblitum te esse mihi scribere. Nam, ut tibi quoque de infimo tuus vel frater dicar, si fuero dignus Celerinus audire, tamen, cum essem et ego in tam florida ¹⁾ confessione, fratres meos vetustissimos memorabam et eos literis meis memoravi, caritatem pristinam eorum penes me meosque nunc esse. Peto tamen, carissime, a Domino, ut si ante cruore illo sancto laveris, si prius passus fueris pro nomine Domini nostri Jesu Christi, quam literae meae te in hoc mundo apprehendant, vel nunc si apprehenderint, mihi ad haec rescribas. Sic coronet te, cuius nomen confessus es. Credo enim, quoniam etsi in hoc mundo nos non viderimus, in futuro tamen nos coram Christo complectemur. Pete, ut sim dignus et ego coronari cum numero vestro.

II. (2) In magna tamen tribulatione constitutum me soias, et ac si sis mecum praesens, sic caritatis pristinae reminiscor die ac nocte. Deus solus scit. Et ideo peto,

¹⁾ Hoc est purpurea, scilicet in qua sanguis fusus erat. Rigalt. Hinc infra III. floridorum ministerium.

ut annuas desiderio meo et mecum doleas in morte sororis meae, quae cecidit in hac vastatione a Christo. Sacrificavit enim et exacerbavit Dominum nostrum: quod nobis manifestum videtur. Pro cuius factis ego in hac die laetitiae paschae flens die ac nocte in cilicio et cinere lacrymabundus dies exegi et exigo usque in hodiernum, donec auxilium Domini nostri Jesu Christi et pietas per te vel per eos dominos meos, qui coronati fuerint, a quibus postulaturus es, subveniat tam nefando naufragio ¹⁾). Memoratus sum enim caritatis tuae pristinae, quod cum omnibus doleas pro sororibus nostris, quas et tu bene nosti, id est Numeriam et Candidam; pro quarum peccato, quia nos fratres habent, debemus excubare. Credo enim, Christum secundum earum poenitentiam et opera, quae penes collegas nostros fecerunt extorres, qui a vobis venerunt, a quibus ipsis de operibus eorum audies, iam Christum eis, vobis martyribus suis potentibus, indulturum.

III. Audivi enim te floridorum ministerium percepisse. O te felicem, suscipere vota tua, quae semper desiderasti, vel in terra dormiens ²⁾). Optasti pro nomine illius in carcerem mitti: quod nunc tibi contigit, sicut scriptum est: Det tibi Dominus secundum cor tuum ³⁾). Et nunc super ipsos factus antistes Dei recognovit idem minister. Rogo itaque, domine, et peto per Dominum nostrum Jesum Christum, ut caeteris collegis tuis, fratribus tuis, meis dominis, referas et ab eis petas, ut quicumque prior vestrum coronatus fuerit, istis sororibus nostris Numeriae et Candidae tale peccatum remittant. Nam hanc ipsam Etecusam ⁴⁾) semper appellavi, testis est nobis Deus, quia pro se dona

¹⁾ Ox. et Baluz.: donec aux. D. n. J. Chr. [sit vel praestet. Ox. subveniat Bal.] et pietas — postul. es, ut veniam habeant nefanda naufragia. Quum tamen quae subaudiri volunt editores, vix ita sint comparata, ut multum verisimilitudinis habere videantur, placuit, recipere in contextum lectionem cd. Gratianopolitani ab ipso Baluzio adnotatam.

²⁾ i. e. mortuus mortuique instar beatus.

³⁾ Ps. 20, 5.

⁴⁾ Haud contemnenda profecto esset coniectura Dodwelli Diss. Cypr. ad ep. XXI (2), legendum esse Aëcusam; ἀεκοῦσα enim dicebantur, quae contra voluntatem vi contumeliisque superatae cessarent. Modo MSS. faverent.

numeravit, ne sacrificaret; sed tantum adscendisse videtur usque ad Tria Fata ¹⁾, et inde descendisse. Hanc ergo non sacrificasse ego scio. (3) Quarum iam causa audita, praeceperunt eas praepositi tantisper sic esse, donec episcopus constituatur ²⁾. Sed quatenus per vestras sanctas orationes et petitiones, in quas nos fidimus, quoniam estis amici, sed et testes Christi, quod omnia indulgeatis.

IV. Peto ergo, domine carissime Luciane, memor sis mei et petitioni meae annuas. Sic Christus coronam illam sanctam, quam tibi non tantum in confessione, sed et in sanctimonio tradidit, in qua semper cucurristi, exemplum sanctorum semper et testis fuisti, ut omnibus dominis meis fratribus tuis confessoribus referas de hoc facto, ut a vobis auxilium recipiant. Nam hoc, domine frater, scire debes, me non solum hoc pro eis petere, sed et Statium et Severianum et omnes confessores, qui inde huc a vobis venerunt, ad quos ipsae in portum descenderunt, et in urbem levaverunt, quod sexaginta quinque ministraverunt et usque in hodiernum in omnibus foverunt. Sunt enim penes illas omnes. Plus autem gravare cor illud sanctum tuum non debui, cum sciam, te prona voluntate operari. Salutant te Macharius cum sororibus suis Cornelia et Emerita, quae laetantur de confessione tua florida, sed et omnium fratrum, et Saturninus, qui et ipse luctatus est cum diabolo, qui et Christi nomen est fortiter confessus, qui et ibi in poena ungularum fortiter est confessus, qui et hoc nimis rogat et petit. Salutant te fratres tui Calphurnius et Maria et omnes sancti fratres. Nam et hoc scire debes, me et dominis meis fratribus tuis [literas] scripsisse, quas peto illis eas legere digneris.

¹⁾ Locus in foro Romano, quem adscendentibus in Capitolium praetereundum fuisse certum est. Nomen haud dubie tulerat a simulacris trium Parcarum, quae Romanis et Fata dictae esse circa finem saec. II. aerae Chr. videntur, haud procul a Jani templo constitutis. Apparet igitur, Candidam ad sacrificandum iamiam paratam coepti sui inter ipsam viam poenituisse.

²⁾ in locum Fabiani.

EPISTOLA XXII.

(Pamel. 22. Rigalt. Baluz. Pariss. 21.)

Lucianus Celerino domino, si dignus fuero vocari, collega in Christo S.

I. Accepi literas tuas, domine frater dilectissime, in quibus me tantum gravasti, ut propter tuam gravationem tanto gaudio paene exciderim, ut literas, quas et ego optabam post tantum temporis legere, in quibus mei dignatus es memorare, beneficio tantae tuae humilitatis legere exultaverim, qui scribens mihi diceret: „Si dignus fuero frater nominari tuus,“ hominis qui apud pusilliores nomen Dei cum timore confessus sum. Nam tu Deo volente ipsum anguem maiorem, metatorem antichristi ¹⁾, non tantum confessus deterruisti vocibus illis et verbis deificis, quibus scio quasi amatores fidei et zelotypi disciplinae Christi, in qua te novi vivacitate versari te gaudeo, vixisti ²⁾. Nunc, carissime iam inter martyres deputande, voluisti nos literis tuis gravare, in quibus significasti de sororibus nostris; pro quibus utinam fieri posset, ut sine tanto scelere commisso memoriam faceremus. Non profecto tantis lacrymis incumberemus, ut nunc.

II. (2) Scire debuisti, quid circa nos actum sit. Cum benedictus martyr Paulus adhuc in corpore esset, vocavit me et dixit mihi: „Luciane, coram Christo tibi dico, ut si quis post accessitionem meam abs te pacem petierit, da in nomine meo.“ Sed et omnes, quos Dominus in tanta tribulatione accessire dignatus est, universi literis ex compacto universis pacem dimisimus. Vides ergo, frater, quoniam partim eius, quod mihi Paulus praecepit, quam universis, quod censuimus ³⁾, ex quibus eramus in hac tribulatione, cum iussi sumus secundum praeceptum Imperatoris fame et siti necari et reclusi sumus in duabus cellis, ita ut nos afficerent fame et siti. Sed et ignis ab opere pressurae nostrae tam intolerabilis erat, quam nemo portare

¹⁾ Decium imperatorem intelligit. Pusilliores igitur sunt magistratus Carthaginienses.

²⁾ Locus haud mediocriter corruptus, quem tamen nolui e conjectura mutare.

³⁾ Ita Baluzius ad optimorum cdd. auctoritatem. Apparet tamen, locum prorsus depravatum esse.

posset. Sed nunc ipsam claritatem sumus consecuti. Et ideo, frater carissime, saluta Numeriam et Candidam, quae secundum Pauli praeceptum et caeterorum martyrum, quorum nomina subiicio, Bassi in peierario ¹⁾, Mappalici in quaestione, Fortunionis in carcere, Pauli a quaestione, Fortunatae, Victorini, Victoris, Herennii, Credulae, Here-nae, Donati, Firmi, Venusti, Fructi, Juliae, Martialis et Aristonis, qui Deo volente in carcere fame necati sunt; quorum et nos socios futuros intra dies audietis. Jam enim ex quo iterato reclusi sumus, sunt dies octo in die, quo tibi literas scripsi. Nam et ante dies octo per dies quinque medios modicum panis accepimus et aquam ad mensuram. Et ideo, frater, peto, ut sicut hic, cum Dominus coeperit ipsi ecclesiae pacem dare, secundum praeceptum Pauli et nostrum tractatum exposita causa apud episcopum et facta exomologesi, habeant pacem non tantum hae, sed et quas scis ad animum nostrum pertinere.

III. (3) Salutant vos collegae mei universi. Vos salutate confessores Domini, qui ibi vobiscum sunt, quorum nomina significasti; inter quos et Saturninus cum comitibus suis, sed et collega meus, et Maris, Collecta et Emerita, Calphurnius et Maria, Sabina, Spesina et sorores, Januaria, Dativa, Donata. Salutamus cum suis Saturum, Bassianum et universum clerum, Uranium, Alexium, Quintianum, Colonicam et universos, quorum nomina non scripsi, quia iam lassus eram. Ideo ignoscere debent. Opto vos bene valere, Alexium et Getulicum et argentarios et sorores. Salutant vos sorores meae Januaria et Sophia, quas vobis commendo.

EPISTOLA XXIII.

(Pamel. 17. Rigalt. Baluz. Pariss. 16.)

*Universi confessores Cypriano Papae
S.*

Scias nos universis, de quibus apud te ratio constiterit, quid post commissum egerint, dedisse pacem, et hanc formam per te aliis episcopis innotescere volumus. Opta-

¹⁾ Rigaltius coniicit: in petrario, quod esset in metallo.

mus te cum sanctis martyribus pacem habere. Praesente de clero et exorcista et lectore Lucianus scripsit.

EPISTOLA XXIV.

(Pamel. 19. Rigalt. Baluz. Pariss. 18.)

Cypriano et compresbyteris Carthagini consistentibus Caldonius S.

Necessitas temporum facit, ut non temere pacem demus. Sed oportebat vobis scribere, quoniam ii, qui ¹⁾ posteaquam sacrificaverunt, iterato tentati extorres sunt facti. Videntur ergo mihi abluisse prius delictum, dum possessiones et domos dimittunt et poenitentiam agentes Christum sequuntur. Ergo Felix, qui presbyterium subministrabat ²⁾ sub Decimo, proximus mihi vinculis, (plenius cognovi eundem Felicem), Victoria coniux eius et Lucius fideles extorres facti reliquerunt possessiones, quas nunc fiscus tenet. Sed et mulier nomine Bona, quae tracta est a marito ad sacrificandum, quae conscientia non commissi, sed quia tenentes manus eius ipsi sacrificaverunt, coepit dicere contra: „Non feci, vos fecistis;“ sic et ipsa extorris facta est. Cum ergo universi pacem peterent dicentes: „Recuperavimus fidem, quam amiseramus, poenitentiam agentes et Christum publice sumus confessi;“ quamvis mihi videantur debere pacem accipere, tamen ad consilium vestrum eos dimisi, ne videar aliquid temere praesumere. Si quid ergo ex communi consilio placuerit, scribite mihi. Salutate nostros; vos nostri. Opto vos, fratres carissimi, semper bene valere.

EPISTOLA XXV.

(Erasm. III, 20. Pamel. 20. Rigalt. Baluz. Pariss. 19.)

Cyprianus Caldonio fratri S.

Accepimus literas tuas, frater carissime, satis sobrias et integritatis ac fidei plenas. Nec miramur, si exercita-

¹⁾ Scriberem aliqui, nisi libri et scripti et impressi ad unum omnes vulgatam lectionem tueri viderentur.

²⁾ Hoc est: vicarium agebat.

tus et in scripturis dominicis peritus caute omnia et consulte geras. Recte autem sensisti circa impertiendam fratribus nostris pacem, quam sibi ipsi vera poenitentia et dominicae confessionis gloria reddiderunt, sermonibus suis iustificati, quibus se ante damnaverant. Cum ergo abluerint omne delictum et maculam pristinam, assistente sibi Domino, potiore virtute deleverint, iacere ultra sub diabolo quasi prostrati non debent, qui extorres facti et bonis suis omnibus spoliati erexerunt se et cum Christo stare coeperunt. Atque utinam sic et caeteri post lapsum poenitentes in statum pristinum reformatur, quos nunc urgentes et pacem temere atque importune extorquentes quomodo disposuerimus, ut scires, librum ¹⁾ tibi cum epistolis numero quinque misi, quas ad clerum et ad plebem et ad martyres quoque et confessores feci: quae epistolae iam plurimis collegis nostris missae placuerunt, et rescripserunt, se quoque nobiscum in eodem consilio secundum catholicam fidem stare. Quod ipsum etiam tu ad collegas nostros quos potueris trans mitte, ut apud omnes unus actus et una consensio secundum Domini praecepta teneatur. Opto te, frater carissime, semper bene valere.

EPISTOLA XXVI.

(Erasm. III, 19. Pamel. 18. Rigalt. Baluz. Paris. 17.)

Cyprianus presbyteris et diaconibus fratribus
S.

Dominus loquitur et dicit: Super quem respiciam, nisi super humilem et quietum et timentem sermones meos ²⁾? Hoc cum debeamus omnes esse, tum modo huiusmodi illi esse debent, quibus laborandum est, ut post gravem lapsum vera poenitentia et humilitate tota promereri Dominum possint. Legi autem et universorum confessorum litteras, quas voluerunt per me collegis omnibus innotescere et ad eos pacem a se datam pervenire, de quibus apud nos ratio constiterit, quid post commissum egerint. Quae res cum omnium nostrum consilium et sententiam expectet, praeiudicare ego et soli mihi rem communem vindicare

¹⁾ Verisimiliter librum de lapsis.

²⁾ Isa. 66, 2.

non audeo. Et ideo instetur interim epistolis, quas ad vos proxime feceram, quarum exemplum collegis quoque multis iam misi; qui rescripserunt, placere sibi, quod statui-
mus, nec ab eo recedendum esse, donec pace nobis a Domino reddita in unum convenire et singulorum causas examinare possimus. Sed et quid mihi Caldonius collega meus scripserit quidque ego ei rescripserim, ut sciretis, utriusque epistolae exemplum literis meis iunxi. Quod totum peto fratribus nostris legatis, ut magis ac magis ad patientiam componantur nec delicto priori adiiciant adhuc aliud delictum, dum nobis nec evangelio servire nec secundum universorum confessorum literas causas suas examinare permittunt ¹⁾. Opto vos, fratres carissimi, semper bene valere et nostri meminisse. Fraternitatem universam salutate. Valete.

EPISTOLA XXVII.

(Pamel. 23. Rigalt. Baluz. Paris. 22.)

Cyprianus presbyteris et diaconibus Romae consistentibus fratribus S.

I. Post factas ad vos literas, fratres carissimi, quibus actus noster expositus et disciplinae ac diligentiae quantulacunque ratio declarata est, aliud accessit, quod nec ipsum latere vos debuit. Nam frater noster Lucianus, et ipse unus de confessoribus, fide quidem calidus et virtute robustus, sed minus dominica lectione fundatus, quaedam conatus est imperiti iampridem se vulgi auctorem constituens, ut manu eius scripti libelli gregatim multis nomine Pauli darentur, cum Mappalicus martyr cautus et verecundus, legis ac disciplinae memor, nullas contra evangelium literas fecerit, sed tantum domestica pietate commotus matri suae, quae lapsa fuerat ²⁾, mandaverit pacem dari, Saturninus quoque post tormenta adhuc in carcere constitutus nullas eiusmodi literas emisit. Lucianus vero non tan-

¹⁾ Restituendam putavi veterem lectionem, suadente Gronovio observ. p. 145. Edd. post Morellium habent: nec nobis nec ex. volunt servire, nec — examinari permittunt.

²⁾ In libris quibusdam non contemnendis legitur: matri suae et sorori, quae lapsae fuerant. Quod Angli receperunt.

tum Paulo adhuc in carcere posito nomine illius libellos manu sua scriptos passim dedit, sed et post eius excessum eadem facere sub eius nomine perseveravit, dicens hoc sibi ab illo mandatum, nesciens Domino magis, quam conservo obtemperandum. Aurelii quoque adolescentis tormenta perpassi nomine libelli multi dati sunt eiusdem Luciani manu scripti, quod literas ille non nosset.

II. (2) Cui rei ut aliquatenus posset obsisti, literas ad eos feci, quas ad vos sub epistola priore transmisi, quibus petere et suadere non destiti, ut dominicae legis et evangelii ratio teneretur. Postquam vero ad eos literas misi, ut quasi moderatius aliquid et temperantius fieret, universorum confessorum nomine idem Lucianus epistolam scripsit, qua paene omne vinculum fidei et timor Dei et mandatum Domini et evangelii sanctitas et firmitas solveretur. Scripsit enim omnium nomine, universis eos pacem dedisse et hanc formam per me aliis episcopis innotescere velle: cuius epistolae exemplum ad vos transmisi. Additum est plane: „de quibus ratio constiterit, quid post commissum egerint.“ Quae res maiorem nobis conflatur invidiam, ut nos, cum singulorum causas audire et excutere coeperimus, videamur multis negare, quod se nunc omnes iactant a martyribus et confessoribus accepisse.

III. Denique huius seditionis origo iam coepit. Namque in provincia nostra per aliquot civitates in praepositos impetus per multitudinem factus est, et pacem, quam semel cuncti a martyribus et confessoribus datam clamitabant, confestim sibi repraesentari coegerunt, territis et subactis praepositis suis, qui ad resistendum minus virtute animi et robore fidei praevalebant. Apud nos etiam quidam turbulenti, qui vix a nobis in praeteritum regebantur et in nostram praesentiam differebantur, per hanc epistolam velut quibusdam facibus accensi plus exardescere et pacem sibi datam extorquere coeperunt. (3) De quibus quales ad clerum nostrum literas fecerim, exemplum vobis misi; sed et quid mihi Caldonius collega pro integritate et fide sua scripserit quidque ego ei rescripserim, utrumque ad vos legendum transmisi. Exempla quoque epistolae Celerini boni et robusti confessoris, quam ad Lucianum eundem confessorem scripserit, item quid Lucianus ei rescripserit, *misi vobis*, ut sciretis et laborem circa omnia et diligen-

tiam nostram et veritatem ipsam disceretis, Celerinus confessor quam sit moderatus et cautus et humilitate ac timore sectae nostrae verecundus, Lucianus vero circa intelligentiam dominicae lectionis, ut dixi, minus peritus et circa invidiam verecundiae nostrae relinquendam facilitate sua molestus. Nam cum Dominus dixerit, in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti gentes tingui et in baptismo praeterita peccata dimitti, hic praecepti et legis ignarus mandat pacem dari et peccata dimitti in Pauli nomine, et hoc sibi dicit ab illo esse mandatum, sicut in literis eiusdem Luciani ad Celerinum factis animadvertetis, quibus minime consideravit, quod non martyres evangelium faciant, sed per evangelium martyres fiant; quando et Paulus apostolus, quem Dominus vas electionis suae dixit, posuerit in epistola sua dicens: Miror, quod sic tam cito demutami ab eo, qui vos vocavit in gratiam, ad aliud evangelium; quod non est aliud: nisi si sunt aliqui, qui vos turbant et volunt convertere evangelium Christi. Sed licet nos aut angelus de coelo aliter adnuntiet, praeterquam quod adnuntiavimus vobis, anathema sit! Sicut praediximus, et nunc iterum dico: si quis vobis adnuntiaverit, praeterquam quod accepistis, anathema sit ¹⁾!

IV. Opportune vero supervenerunt literae vestrae, quas accepi ad clerum factas, item quas beati confessores Moyses et Maximus, Nicostratus et caeteri Saturnino et Aurelio et caeteris miserunt, in quibus evangelii plenus vigor et disciplina robusta legis dominicae continentur. Laborantes hic nos et contra invidiae impetum totis fidei viribus resistentes multum sermo vester adiuvit, ut divinitus compendium fieret et prius, quam venirent ad vos literae, quas vobis proxime misi, ut declararetis nobis, quod secundum evangelii legem nobiscum fortiter atque unanimiter etiam vestra sententia concurrat. Opto vos, fratres carissimi ac desideratissimi, semper bene valere.

¹⁾ Gal. 1, 6 — 9.

EPISTOLA XXVIII.

(Erasm. IV, 3. Pamel. Rigalt. Baluz. 25. Pariss. 24.)

*Cyprianus Moysi et Maximo presbyteris et caeteris confessoribus
dilectissimis fratribus*

8.

I. Gloriam fidei et virtutis vestrae, fortissimi ac beatissimi fratres, iampridem de opinione cognoveram, laetatus satis et plurimum gratulatus, quod vos confessione sui nominis paraverit ad coronam Domini nostri praecipua dignatio. Vos enim primores et duces ad nostri temporis proelium facti coelestis militiae signa movistis, vos spiritale certamen, quod nunc geri Deus voluit, vestris virtutibus imbuistis, vos surgentis belli impetus primos immobili robore atque inconcussa stabilitate fregistis. Inde initia felicia pugnandi orta sunt, inde vincendi auspicia coeperunt. Contigit hic per tormenta consummari martyria; sed qui in congressione praecedens exemplum virtutis fratribus factus est, cum martyribus in honore communis est. Coronas vestra manu sertas inde huc tradidistis et de poculo salutari fratribus propinastis.

II. (2) Accessit ad confessionis exordia gloriosa et militiae victricis auspicia disciplinae tenor, quem de epistolae vestrae vigore perspeximus, quam modo ad collegas vestros in confessione vobiscum Domino copulatos sollicita admonitione misistis, ut evangelii sancta praecepta et tradita nobis semel mandata vitalia forti et stabili observatione teneantur. Ecce alius gloriae vestrae sublimis gradus, ecce iterum cum confessione geminatus promerendi Dei titulus, stare firmo gradu et in hac acie, qui evangelium conantur irrumpere et praeceptis Domini subruendis manus impias inferentes, fidei robore submovere, praebuisse ante initia virtutum, nunc et morum magisteria praebere. Dominus post resurrectionem mittens apostolos mandat et dicit: Data est mihi omnis potestas in coelo et in terra. Ite ergo et docete gentes omnes, tingentes eos in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti, docentes eos observare omnia, quaecunque praecepi vobis ¹⁾. Et Ioannes apostolus mandati memor in epistola sua postmodum ponit: In

¹⁾ Matth. 28, 18 — 20.

hoc, inquit, intelligimus, quia cognovimus eum, si praecepta eius custodiamus. Qui dicit, quoniam cognovit eum, et mandata eius non servat, mendax est, et veritas in illo non est ¹⁾. (3) Haec praecepta custodienda suggeritis, divina et coelestia mandata servatis. Hoc est esse confessorem Domini, hoc est esse martyrem Christi, servare vocis suae inviolatam circa omnia et solidam firmitatem, nec propter Dominum ²⁾ martyrem fieri et praecepta Domini destruere conari. Uti adversus illum dignatione, quam tibi dederit, armis ab illo acceptis rebellem quodammodo fieri, hoc est Christum confiteri velle et evangelium Christi negare.

III. Laetor igitur ex vobis, fortissimi ac fidelissimi fratres, et quantum gratulor martyribus istis honoratis ob virium gloriam, tantum gratulor pariter et vobis ob dominicae etiam disciplinae coronam. Dignationem suam Dominus multiplici genere largitatis infudit, honorum militum laudes et glorias spiritales copiosa varietate distribuit. Honoris vestri participes et nos sumus, gloriam vestram nostram gloriam computamus, quorum tempora illustravit tanta felicitas, ut aetatem nostram videre contingeret probatos servos Dei et Christi milites coronatos. Opto vos, fortissimi ac beatissimi fratres, semper bene valere et nostri meminisse.

EPISTOLA XXIX.

(Erasm. III, 22. Pamel. Rigalt. Baluz. 24. Paris. 23.)

Cyprianus presbyteris et diaconibus fratribus

S.

Ne quid conscientiam vestram lateret, fratres carissimi, quid mihi scriptum sit quidque ego rescripserim, utriusque epistolae vobis exemplum misi; et credo vobis id, quod rescripsi, non displicere. Sed et illud ad vos perferre literis meis debui, urgente causa clero in Urbe consistenti literas me misisse. Et quoniam oportuit me per clericos scribere — scio autem, nostros plurimos absen-

¹⁾ I. Io. 2, 3. 4.

²⁾ Baluz. ex uno cd. scripsit: Nam velle praeter Dom.

tes esse, paucos vero, qui illic sunt, vix ad ministerium quotidiani operis sufficere — necesse fuit, novos aliquos constituere, qui mitterentur. Fecisse me autem sciatis lectorem Saturnum et hypodiaconum Optatum confessorem, quos iam pridem communi consilio clero proximos feceramus, quando aut Saturo die paschae semel atque iterum lectionem dedimus, aut quando cum presbyteris doctoribus lectores diligenter probaremus, Optatum inter lectores doctorem audientium constituimus examinantes, an congruerent illis omnia, quae esse debent in iis, qui ad clerum parabantur. Nihil ergo a me absentibus vobis novum factum est; sed quod iam pridem communi consilio omnium nostrum coeperat, necessitate urgente promotum est. Opto vos, fratres carissimi, semper bene valere et nostri meminisse. Fraternitatem salutate. Valete.

EPISTOLA XXX.

(Erasm. II, 7. Pamel. Rigalt. Baluz. 31. Paris. 30.)

Novatiani opera ed. Jackson. p. 277. Gallandi bibl. vet. patr. III. p. 321.

Cypriano Papae presbyteri et diaconi Romae consistentes 1)
S.

I. Quamquam bene sibi conscius animus et evangelicae disciplinae vigore subnixus et verus sibi in decretis coelestibus testis effectus soleat solo Deo iudice esse contentus, nec alterius aut laudes petere aut accusationes pertimescere, tamen geminata sunt laude condigni, qui cum conscientiam sciant Deo soli debere se iudici, actus tamen suos desiderant etiam ab ipsis suis fratribus comprobari. Quod te, frater Cypriane, facere non mirum est, qui pro tua verecundia et ingenita industria consiliorum tuorum nos non tam iudices voluisti, quam participes inveniri, ut in tuis rebus gestis laudem tecum, dum illas probamus, inveniremus et tuorum consiliorum bonorum cohaeredes, quia et affirmatores, esse possimus. Idem enim omnes credimur operati, in quo deprehendimur eadem omnes censuræ et disciplinae consensione sociati.

¹⁾ Quorum omnium nomine Novatianus presbyter hanc epistolam conscripsit.

II. Quid enim magis aut in pace tam aptum, aut in bello persecutionis tam necessarium, quam debitam severitatem divini vigoris tenere? Quam qui remiserit, instabili rerum cursu erret semper necesse est et huc atque illuc variis et incertis negotiorum tempestatibus dissipetur et quasi extorto de manibus consiliorum gubernaculo navim ecclesiasticae salutis illidat in scopulos, ut appareat, non aliter saluti ecclesiasticae consuli posse, nisi si qui et contra ipsam faciunt, quasi quidam adversi fluctus repellantur, et disciplinae ipsius semper custodita ratio quasi salutare aliquod gubernaculum in tempestate servetur. (2) Nec hoc nobis nunc nuper consilium cogitatum est, nec haec apud nos adversus improbos modo supervenerunt repentina subsidia; sed antiqua haec apud nos severitas, antiqua fides, disciplina legitur antiqua, quoniam nec tantas de nobis laudes apostolus protulisset dicendo: Quia fides vestra praedicatur in toto mundo ¹⁾, nisi iam exinde vigor iste radices fidei de temporibus illis mutuatus fuisset; quarum laudum et gloriae degenerem fuisse, maximum crimen est. Minus est enim dedecoris, nunquam ad praeconium laudis accessisse, quam de fastigio laudis ruisse; minus est criminis, honoratum bono testimonio non fuisse, quam honorem honorum testimoniorum perdidisse; minus est, sine praedicatione virtutum ignobilem sine laude iacuisse, quam exhaeredem fidei factum laudes proprias perdidisse. Ea enim, quae in alicuius gloriam proferuntur, nisi anxio et sollicito labore servantur, in invidiam maximi criminis intumescunt.

III. (3) Hoc nos non falso dicere, superiores nostrae literae probaverunt, in quibus vobis sententiam nostram dilucida expositione protulimus et adversus eos, qui se ipsos infideles illicita nefariorum libellorum professione prodiderant, quasi evasuri irretientes illos diaboli laqueos viderentur, quo non minus, quam si ad nefarias aras accessissent, hoc ipso, quod ipsum contestati fuerant, tenerentur, sed etiam adversus illos, qui accepta fecissent ²⁾, licet prae-

¹⁾ Rom. 1, 8.

²⁾ h. e. qui submissos libellos acceperant: sic enim accepto et rato habuerant, quidquid illis continebatur. Continebatur autem, illum illo die in Capitolium ascendisse ac dedisse thura Iovi. quod etsi ille non fecerat, attamen fecerat, ut se fecisse publice legeretur. Rigalt. — Baluzio post alios magis placuit a c t a.

sentes, cum fierent, non affuissent, cum praesentiam suam utique, ut sic scriberentur, mandando fecissent: — non est enim immunis a scelere, qui ut fieret imperavit; nec est alienus a crimine, cuius consensu licet non a se admissum crimen tamen publice legitur; et cum totum fidei sacramentum in confessione Christi nominis intelligatur esse digestum, qui fallaces in exeusatione praestigias quaerit, negavit, et qui vult videri propositis adversus evangelium vel edictis vel legibus satisfecisse, hoc ipso iam paruit, quod videri paruisse se voluit, — nec non etiam contra illos quoque, qui illicitis sacrificiis manus suas atque ora polluerant, pollutis ante mentibus propriis, unde etiam sunt ipsae manus atque ora polluta, fidem nostram consensumque monstravimus. Absit enim ab ecclesia Romana, vigorem suum tam profana facilitate dimittere et nervos severitatis eversa fidei maiestate dissolvere, ut cum adhuc non tantum iaceant, sed et cadant eversorum fratrum ruinae, properata nimis remedia communicationum utique non profutura praestentur, et nova per misericordiam falsam vulnera veteribus transgressionis vulneribus imprimantur, ut miseris ad eversionem maiorem eripiatur et poenitentia. Ubi enim poterit indulgentiae medicina proficere, si etiam ipse medicus intercepta poenitentia indulget periculis, si tantummodo operit vulnus, nec sinit necessaria temporis remedia obducere cicatricem? Hoc non est curare, sed, si dicere verum volumus, occidere.

IV. (4) Quamquam confessorum quoque, quos hic adhuc in carcerem dignitas suae confessionis inclusit et ad certamen evangelicum sua fides in confessione iam gloriosa semel coronavit, literas habeas conspirantes cum literis nostris, quibus severitatem evangelicae disciplinae protulerunt et illicitas petitiones ab ecclesiae pudore revocarunt. Nisi hoc fecissent, disciplinae evangelicae ruina non facile sarciretur, praesertim cum nulli magis tam congruens esset, tenorem evangelici vigoris illibatum dignitatemque servare, quam qui se excrucianos et excarnificandos pro evangelio furentibus tradidissent, ne martyrii honorem merito perderent, si in occasione, martyrii praevaricatores evangelii esse voluissent. Nam qui id, quod habet, non custodit in eo, ex quo illud possidet, dum id, ex quo possidet, violat, amittit illud, quod possidebat.

V. In quo loco maximas tibi atque uberes gratias referre debemus et reddimus, quod illorum carceris tenebras literis tuis illuminasti, quod ad illos venisti, quomodo introire potuisti, quod illorum animos sua fide et confessione robustos tuis allocutionibus literisque recreasti, quod felicitates eorum condignis laudibus persecutus accendisti ad multo ardentiorē coelestis gloriae cupiditatem, quod pronos impulisti, quod, ut credimus et optamus, victores futuros viribus tui sermonis animasti; ut quamquam hoc totum de fide confitentium et de divina indulgentia venire videatur, tamen in martyrio suo tibi ex aliquo debitores facti esse videantur.

VI. (5) Sed ut ad id, unde digressus sermo videbatur esse, rursus revertatur, quales literas in Siciliam quoque miserimus, subiectas habebis. Quamquam nobis differendae huius rei necessitas maior incumbat, quibus post excessum nobilissimae memoriae viri Fabiani nondum est episcopus propter rerum et temporum difficultates constitutus, qui omnia ista moderetur et eorum, qui lapsi sunt, possit cum auctoritate et consilio habere rationem. Quamquam nobis in tam ingenti negotio placeat, quod et tu ipse tractasti, prius ecclesiae pacem sustinendam, deinde sic collatione consiliorum cum episcopis, presbyteris, diaconis, confessoribus pariter ac stantibus laicis facta lapsorum tractare rationem. Perquam enim nobis et invidiosum et onerosum videtur, non per multos examinare, quod per multos commissum videatur fuisse, et unum sententiam dicere, cum tam grande crimen per multos diffusum notetur exisse; quoniam nec firmum decretum potest esse, quod non plurimorum videbitur habuisse consensum. Adspice totum orbem paene vastatum, et ubique iacere deiectorum reliquias et ruinas, et idcirco tam grande expeti consilium, quam late propagatum videtur esse delictum. Non sit minor medicina, quam vulnus, non sint minora remedia, quam funera: ut quomodo qui ruerunt, ob hoc ruerunt, quod caeca temeritate nimis incauti fuerunt, ita qui hoc disponere nituntur, omni consiliorum modamine utantur, ne quid non ut oportet factum tanquam irritum ab omnibus iudicetur.

VII. (6) Uno igitur eodemque consilio, iisdem precibus et fletibus tam nos, qui usque adhuc videmur tempo-

ris istius ruinas subterfugisse, quam illi, qui in has temporis videntur clades incidisse, divinam maiestatem deprecantes pacem ecclesiastico nomini postulemus. Mutuis votis nos invicem foveamus, custodiamus, armenus. Oremus pro lapsis, ut erigantur; oremus pro stantibus, ut non ad ruinas usque tententur; oremus, ut qui cecidisse referuntur, delicti sui magnitudinem agnoscentes intelligant non momentaneam neque praeproperam desiderare medicinam. Oremus, ut effectus indulgentiae lapsorum subsequatur et poenitentia, ut intellecto suo crimine velint nobis interim praestare patientiam nec adhuc fluctuantem turbent ecclesiae statum, ne interiorum nobis persecutionem ipsi incendisse videantur, et accedat ad criminum cumulum, quod etiam inquieti fuerunt. Maxime enim illis congruit verecundia, quorum in delictis damnatur mens inverecunda. (7) Pulsent sane fores, sed non utique confringant. Adeant ad limen ecclesiae, sed non utique transilient. Castrorum coelestium excubent portis, sed armati modestia, qua intelligant, se desertores fuisse. Resumant precum suarum tubam, sed qua non bellicum clangant. Arment se quidem modestiae telis et, quem negando mortis metu fidei dimiserant clypeum, resumant, sed ut contra hostem diabolum vel nunc armati non contra ecclesiam, quae illorum dolet casus, armatos esse se credant. Multum illis proficiet petitio modesta, postulatio verecunda, humilitas necessaria, patientia non otiosa. Mittant legatos pro suis doloribus lacrymas, advocacy fungantur ex intimo pectore prolati gemitus dolorem probantes commissi criminis et pudorem.

VIII. Imo, si dedecoris admissi magnitudinem perhorrescunt, si pectoris et conscientiae suae letalem plagam et sinuosi vulneris altos recessus vere medica manu tractant, erubescant et petere, nisi quia maioris est rursum et periculi et pudoris, auxilium pacis non petiisse. Sed hoc totum in sacramento ¹⁾, sed in ipsius postulationis lege temporis facto temperamento, sed postulatione demissa, sed prece subdita; quoniam et qui petitur, flecti debet, non incitari; et sicut respici debet divina clementia, sic respici debet et divina censura; et sicut scriptum est: Do-

¹⁾ *i. e. modo religioni, disciplinae ecclesiasticae consentaneo.*

navi tibi omne debitum, quia me rogasti ¹⁾; sic scriptum est: Qui me negaverit coram hominibus, negabo et ego eum coram patre meo et coram angelis eius ²⁾. (8) Deus enim ut est indulgens, ita est praeceptorum suorum exactor et quidem diligens, et sicut ad convivium vocat, sic habitum nuptiarum non habentem ligatis manibus et pedibus extra sanctorum coetum foras iactat. Paravit coelum, sed paravit et tartarum, paravit refrigeria, sed paravit etiam aeterna supplicia, paravit inaccessibilem lucem, sed paravit etiam perpetuae noctis vastam aeternamque caliginem.

IX. Cuius temperamenti moderamen nos hic tenere quaerentes diu et quidem multi et quidem cum quibusdam episcopis vicinis nobis et appropinquantibus et quos ex aliis provinciis longe positae persecutionis istius ardor eiecerat, ante constitutionem episcopi nihil innovandum putavimus, sed lapsorum curam mediocriter temperandam esse credimus; ut interim, dum episcopus dari a Deo nobis sustinetur, in suspensio eorum, qui moras possunt dilationis sustinere, causa teneatur; eorum autem, quorum vitae suae finem urgens exitus dilationem non potest ferre, acta poenitentia et professa frequenter suorum detestatione factorum, si lacrymis, si gemitibus, si fletibus dolentis ac vere poenitentis animi signa prodiderint, cum spes vivendi secundum hominem nulla substiterit, ita demum caute et sollicite subveniri, Deo ipso sciente, quid de talibus faciat et qualiter iudicii sui examinet pondera, nobis tamen anxie curantibus, ut nec pronam nostram improbi homines laudent facilitatem, nec vere poenitentes accusent nostram quasi duram crudelitatem. Optamus te, beatissime ac gloriosissime Papa, in Domino semper bene valere et nostri meminisse.

EPISTOLA XXXI.

(Pamel. Rigalt. Baluz. 26. Pariss. 25.)

Caecilio Cypriano episcopo ecclesiae Carthaginiensium Moyses et Maximus presbyteri, et Nicostratus et Rufinus diaconi, et caeteri confessores in fide veritatis perseverantes in Deo patre et in filio eius Jesu Christo Domino nostro et in Spiritu sancto

S.

I. Inter varios et multiplices, frater, dolores nobis

¹⁾ Matth. 18, 32.

²⁾ ib. 10, 33. cll. Luc. 12, 9.

constitutis propter praesentes multorum fratrum per totum paene orbem ruinas hoc praecipuum nobis solatium supervenit, quod acceptis literis tuis erecti sumus et dolentis animi moeroribus fomenta suscepimus. Unde intelligere iam possumus, gratiam divinae providentiae forsitan non ob aliam causam nos tam diu clausos vinculis carceris reservare voluisse, nisi ut instructi et robustius animati literis tuis voto prouiore ad coronam destinata possemus pervenire. Illuxerunt enim nobis literae tuae, ut in tempestate quadam serenitas et in turbido mari exoptata tranquillitas et in laboribus requies, ut in periculis et doloribus sanitas, ut in densissimis tenebris candida lux et refulgens. Ita illas animo sitiante perbibimus et voto esuriente suscepimus, ut ad certamen inimici ex illis nos satis pastos et saginatos gaudeamus. Reddet tibi Dominus pro ista tua caritate mercedem et huius tam boni operis repraesentabit debitam frugem. Non minus enim coronae mercede condignus est, qui hortatus est, quam qui et passus est; non minus laude condignus, qui docuit, quam qui et fecit; non minus honorandus est, qui monuit, quam qui dimicavit: nisi quoniam nonnunquam magis gloriae cumulus redundat ad eum, qui instituit, quam ad eum, qui se docibilem discipulum subministravit. Hic enim fortassis hoc, quod exercuit, non habuisset, nisi ille docuisset.

II. (2) Percepimus igitur, iterum dicimus, frater Cypriane, magna gaudia, magna solatia, magna fomenta, maxime quod et gloriosas martyrum, non dicam mortes, sed immortalitates gloriosis et condignis laudibus prosecutus es. Tales enim excessus talibus vocibus personandi fuerunt, ut quae referebantur, sic dicerentur, qualiter facta sunt. Ex tuis ergo literis vidimus gloriosos illos martyrum triumphos et oculis nostris quodammodo coelum illos petentes prosecuti sumus et inter angelos ac potestates dominationesque coelestes constitutos contemplati sumus. Sed et Dominum apud Patrem testimonium suum illis promissum perhibentem auribus nostris quodammodo sensimus. Hoc est ergo, quod et nobis animum in dies erigit et ad consequendos gradus tantae dignationis incendit.

III. Quid enim gloriosius, quidve felicius ulli hominum poterit ex divina dignatione contingere, quam inter ipsos carnifices in ipso interitu confiteri Dominum Deum?

quam inter saevientia saecularis potestatis varia et exquisita tormenta, etiam extorto et excruciato et excarnificato corpore, Christum Dei filium etsi recedente, sed tamen libero spiritu confiteri? quam relicto mundo coelum petiisse, quam desertis hominibus inter angelos stare? quam impedimentis omnibus saecularibus ruptis in conspectu Dei iam se liberum sistere? quam coeleste regnum sine ulla cunctatione tenere? quam collegam passionis cum Christo in Christi nomine factum fuisse? quam iudicis sui divina dignatione iudicem factum fuisse? quam immaculatam conscientiam de confessione nominis reportasse? quam humanis et sacrilegis legibus contra fidem non obedisse? quam veritatem voce publica contestatum fuisse? quam ipsam, quae ab omnibus metuatur, moriendo mortem subegisse? quam per ipsam mortem immortalitatem consecutum fuisse? quam omnibus saevitiae instrumentis excarnificatum et extortum ipsis tormentis tormenta superasse? quam omnibus dilaniati corporis doloribus robore animi reluctatum fuisse? quam sanguinem suum profluentem non horruisse, quam supplicia sua post fidem amare coepisse, quam detrimentum vitae suae putare, non exiisse?

IV. (3) Ad hoc enim proelium quasi quadam tuba evangelii sui nos excitat Dominus dicens: Qui plus diligit patrem aut matrem, quam me, non est me dignus, et qui plus diligit animam suam, quam me, non est me dignus, et qui non tollit crucem suam et sequitur me, non est me dignus ¹⁾. Et iterum: Beati qui persecutionem passi fuerint propter iustitiam. Ipsorum enim est regnum coelorum. — Beati eritis, cum vos persecuti fuerint et odio habuerint. — Gaudete et exsultate. — Sic enim et prophetas persecuti sunt, qui ante vos fuerunt, patres eorum ²⁾. Et iterum: Quoniam ante reges et potestates stabitis, — et tradet frater fratrem ad mortem, et pater filium, — et qui perseveraverit usque ad finem, hic salvus erit ³⁾. Et: Vincenti dabo sedere super thronum meum, sicut et ego vici et sedi super thronum patris mei ⁴⁾. Sed et apostolus: Quis nos separabit a caritate Christi? Pressura an angustia an persecutio an fames an nuditas an periculum an

¹⁾ Matth. 10, 37. 38.

²⁾ ib. 10, 18. 21. 22.

³⁾ ib. 5, 10 — 12.

⁴⁾ Apoc. 3, 21.

gladius? Sicut scriptum est: quia propter te interficimur tota die, aestimati sumus velut oves victimae. Sed in iis omnibus supervincimus pro eo, qui nos dilexit ¹⁾).

V. Haec et huiusmodi cum in evangelio collata perlegamus et quasi faces quasdam ad inflammandam fidem dominicis vocibus suppositas nobis sentiamus, hostes veritatis iam non tantum non perhorrescimus, sed et provocamus, et inimicos Dei iam hoc ipso, quod non cessimus, vicimus et nefarias contra veritatem leges subegimus. Et si nondum nostrum sanguinem fudimus, sed fundere parati sumus, nemo hanc dilationis nostrae moram clementiam iudicet, quae nobis officit, quae impedimentum gloriae facit, quae coelum differt, quae gloriosum Dei conspectum inhibet. In huiusmodi enim certamine et in huiusmodi, ubi decertat fides, proelio mora martyres non distulisse, vera clementia est. Pete ergo, Cypriane carissime, ut nos gratia sua Dominus magis ac magis in dies singulos quosque uberius atque propensius et armet et illustret et viribus potentiae suae firmet ac roboret, utque quasi optimus imperator milites suos, quos usque adhuc in castris carceris exercuit et probavit, producat iam ad propositi certaminis campum. Porrigat nobis arma divina, illa tela, quae nesciunt vinci, lorica iustitiae, quae nunquam solet rumpi, clypeum fidei, qui non potest perforari, galeam salutis, quae non potest frangi, et gladium spiritus, qui non consuevit vulnerari. Cui enim magis, haec ut pro nobis petat, mandare debemus, quam tam glorioso episcopo, ut hostiae destinati petant auxilium de sacerdote?

VI. (4) Ecce aliud gaudium nostrum, quod in officio episcopatus tui, licet inter initia fratribus pro temporis conditione distractus es, tamen non defuisti, quod literis confessores frequenter corroborasti, quod etiam sumtus necessarios de tuis laboribus iustis praebuisti, quod omnibus te praesentem quodammodo semper exhibuisti, quod in nulla officii tui parte quasi aliquis desertor claudicasti. Sed quod nos ad maiorem laetitiam robustius provocavit, tacere non possumus, quin omni vocis nostrae testimonio prosequamur. Animadvertimus enim, te congruente censura et eos digne obiurgasse, qui immemores delictorum suorum

¹⁾ Rom. 8, 35 — 37.

pacem a presbyteris per absentiam tuam festinata et praecipiti cupiditate extorsissent, et illos, qui sine respectu evangelii sanctum Domini canibus et margaritas porcis profana facilitate donassent, cum grande delictum et per totum paene orbem incredibili vastatione grassatum non oporteat nisi, ut ipse scribis, caute moderateque tractari, consultis omnibus episcopis, presbyteris, diaconibus, confessoribus et ipsis stantibus laicis, ut in tuis literis et ipso testaris, ne dum volumus importune ruinis subvenire, alias maiores ruinas videamur parare. Ubi enim divinus sermo relinquitur, si tam facile peccantibus venia praestetur? Fovendi sunt sane ipsorum animi et ad maturitatis suae tempus nutriendi et de scripturis sanctis, quam ingens et supra omnia peccatum commiserint, instruendi. Nec hoc animentur, quia multi sunt; sed hoc ipso magis reprimantur, quia non pauci sunt. Nihil ad extenuationem delicti numerus impudens valere consuevit, sed pudor, sed modestia, sed patientia, sed disciplina, sed humilitas atque subiectio, sed alienum de se expectasse iudicium, sed alienam de suo sustinuisse sententiam. Hoc est, quod poenitentiam probat; hoc est, quod impresso vulnere inducit cicatricem; hoc est, quod deiectae mentis ruinas erigit et attollit, quod ardentem delictorum aestuantium vaporem restinguit et finit. Non enim quae sanorum sunt corporum, medicus aegris dabit, ne importunus cibus tempestatem valetudinis saevientis non reprimat, sed accendat; scilicet ne quod potuisset maturius ieiunio extenuari, per impatentiam longius pasta cruditate producat.

VII. (5) Eluendae sunt igitur impio sacrificio manus inquinatae operibus bonis, et nefario cibo ora misera polluta poenitentiae sunt verae sermonibus expianda, et in secretis cordis fidelis novellandus et consecrandus est animus. Crebri poenitentium gemitus audiantur; non semel tantum, sed iterum fideles ex oculis lacrymae profundantur; ut illi ipsi oculi, qui male simulacra conspexerunt, quae illicita commiserant, satisfaciunt Deo fletibus deleant. Non est nisi patientia morbis necessaria; luctantur cum suo dolore, qui languent, et ita demum sperant sanitatem, si tolerantia superarint dolorem. Infidelis enim cicatrix, quam cito festinans medicus induxit, et ad quemlibet casum medela rescinditur, si non fideliter de ipsa tar-

ditate remedia praestentur. Cito rursus in incendium flamma revocatur, nisi totius ignis etiam usque ad extremam scintillam materia restinguatur, ut merito huiusmodi homines sciant, sibi etiam de ipsa mora magis consuli, et fideliora necessariis dilationibus remedia praestari.

VIII. Caeterum ubi erit, quod custodia squalidi carceris includuntur, qui Christum confitentur, si sine periculo fidei sunt, qui negaverunt? Ubi, quod in nomine Dei catenarum ambitu vinciuntur, si sine communicatione non sunt, qui confessionem Dei non retinuerunt? Ubi, quod detenti martyres gloriosas animas ponunt, si qui dereliquerunt fidem, periculorum et delictorum suorum non sentiunt magnitudinem? Quodsi nimiam impatientiam praeferunt et intolerabili festinatione communicationem exposcunt, frustra querula ista et invidiosa ac nihil adversus veritatem valentia iactant petulanti et infreno ore convicia, quandoquidem licuerit illis, suo iure retinere, quod nunc sua sponte quaesita necessitate coguntur postulare. Fides enim, quae potuit Christum confiteri, potuit et a Christo in communicatione retineri. Optamus te, beatissime ac gloriosissime Papa, in Domino semper bene valere et nostri meminisse.

EPISTOLA XXXII.

(Erasm. III, 4. Pamel. Rigalt. Baluz. 32. Pariss. 31.)

Cyprianus presbyteris et diaconibus fratribus

S.

Quales literas ad clerum Romae agentem fecerim, quidque illi mihi rescripserint, quid etiam Moyses et Maximus presbyteri et Nicostratus et Rufinus diaconi et caeteri cum eis confessores in custodia constituti aequae ad literas meas rescripserint, ut scire possetis, fratres carissimi, exempla vobis legenda transmisi. Vos curate quantum potestis pro diligentia vestra, ut scripta nostra et illorum rescripta fratribus nostris innotescant. Sed et si qui de peregrinis episcopi collegae mei vel presbyteri vel diacones praesentes fuerint vel supervenerint, haec omnia de vobis audiant. Et si exempla epistolarum transcribere et ad suos perferre voluerint, facultatem transcriptionis accipiant. Quamvis et Saturo lectori fratri nostro mandave-

rim, ut singulis desiderantibus describendi faciat potestatem, ut in ecclesiarum statu quoquo modo interim componendo servetur ab omnibus una et fida consensus. De cæteris vero quae agenda erunt, sicut et collegis meis plurimis scripsi, plenius consilio communi tractabimus, quando convenire in unum permittente Domino coeperimus. Opto vos, fratres carissimi ac desideratissimi, semper bene valere. Fraternitatem salutate. Valete.

EPISTOLA XXXIII ¹⁾.

(Pamel. Rigalt. Baluz. 27. Pariss. 26.)

I. Dominus noster, cuius praecepta et monita observare debemus, episcopi honorem et ecclesiae suae rationem disponens in evangelio loquitur et dicit Petro: Ego tibi dico, quia tu es Petrus, et super istam petram aedificabo ecclesiam meam, et portae inferorum non vincent eam, et tibi dabo claves regni coelorum; et quae ligaveris super terram, erunt ligata et in coelis, et quaecunque solveris super terram, erunt soluta et in coelis ²⁾. Inde per temporum et successionum vices episcoporum ordinatio et ecclesiae ratio decurrit, ut ecclesia super episcopos constitutatur, et omnis actus ecclesiae per eosdem praepositos gubernetur. Cum hoc itaque divina lege fundatum sit, miror, quosdam audaci temeritate sic mihi scribere voluisse, ut ecclesiae nomine literas facerent, quando ecclesia in episcopo et clero et in omnibus stantibus sit constituta. Absit enim nec Domini misericordia et potestas eius invicta patiatur, ut ecclesia esse dicatur lapsorum numerus, cum scriptum sit: Deus non est mortuorum, sed vivorum ³⁾. Omnes quidem vivificari optamus et, ut in statum pristinum restituantur, precibus nostris et gemitibus oramus. Si autem quidam lapsi ecclesiam se volunt esse, et si apud illos atque in illis est ecclesia, quid superest, quam ut ipsi rogentur a nobis, ut nos ad ecclesiam dignentur admittere? Submissos ergo et quietos et verecundos esse oportet eos,

¹⁾ Cyprianus lapsis.²⁾ Matth. 16, 18. 19. ³⁾ ib. 22, 32.

qui delicti sui memores satisfacere Deo debent, nec ecclesiae nomine literas facere, cum se magis sciant ecclesiae scribere.

II. (2) Scripserunt autem mihi nuper quidam de lapsis humiles et mites et trementes et metuentes Deum et qui in ecclesia semper gloriose et granditer operati sunt et opus suum nunquam Domino imputaverunt scientes, illum dixisse: Et cum haec omnia feceritis, dicite: Servi supervacui sumus; quod debuimus facere, fecimus ¹⁾. Quae illi cogitantes et quamvis libello a martyribus accepto, ut tamen a Domino satisfactio sua admitti possit, orantes scripserunt mihi, se delictum suum cognoscere et poenitentiam veram agere nec ad pacem temere aut importune propere, sed expectare praesentiam nostram, dicentes, pacem quoque ipsam, si eam nobis praesentibus acceperint, dulciorem sibi futuram. Quibus quantum gratulatus sim, Dominus testis est, qui dignatus est ostendere, quid eiusmodi et tales servi de eius benignitate mereantur. Quas literas cum nuper acceperim et nunc aliud scripsisse vos legerim, peto discernatis desideria vestra et quicumque estis, qui has literas nunc misistis, nomina vestra libello subiiciatis et libellum cum singulorum nominibus ad me transmittatis. Ante est enim scire, quibus rescribere habeam; tunc ad singula, quae scripsistis, pro loci et actus nostri mediocritate rescribam. Opto vos, fratres carissimi, semper bene valere et secundum Domini disciplinam quiete et tranquille agere. Valete.

EPISTOLA XXXIV.

(Pamel. Rigalt. Baluz. 28. Pariss. 27.)

Cyprianus presbyteris et diaconibus fratribus
S.

I. Integre et cum disciplina fecistis, fratres carissimi, quod consilio collegarum meorum, qui praesentes erant, Gaio Diddensi presbytero et diacono eius censuistis non communicandum, qui communicando cum lapsis et offerendo oblationes eorum in pravis erroribus suis frequenter de-

¹⁾ Luc. 17, 10.

preheresi et semel atque iterum, secundum quod mihi scripsistis, a collegis meis moniti, ne hoc facerent, in praesumptione et audacia sua pertinaciter perstiterunt, decipientes quosdam fratres ex plebe nostra; quibus nos omni humilitate consultum cupimus et quorum saluti non adulatione composita, sed sincera fide prospicimus, ut vera poenitentia et gemitu et dolore pleno Dominum deprecantur, quia scriptum est: Memento unde cecideris, et age poenitentiam ¹⁾, et iterum loquitur scriptura divina: Sic dicit Dominus: Cum conversus gemueris, tunc salvaberis et acies, ubi fueris ²⁾.

II. Ingemiscere autem et agere poenitentiam quomodo possunt, quorum gemitibus et lacrymis intercedunt quidam de presbyteris, ut communicandum cum illis temere existiment nescientes, quia scriptum est: Qui vos felices dicunt, in errorem vos mittunt et semitam pedum vestrorum turbant ³⁾? Merito salubria nostra et vera consilia nihil promonent, dum blanditiis et palpationibus perniciosis salutaris veritas impeditur, et patitur lapsorum saucia et aegra mens, quod corporaliter quoque aegri et infirmi saepe patiuntur, ut dum salubres cibos et utiles potus quasi amaros et abhorrentes respuunt et illa, quae oblectare et ad praesens suavia videntur esse, appetunt, perniciem sibi et mortem per inaudientiam et intemperantiam provocent, nec proficiat ad salutem artificis medela vera, dum blandimentis decipit dulcis illecebra.

III. (2) Vos itaque secundum literas meas fideliter et salubriter consulentes a consiliis melioribus ne recedatis. Legite vero has easdem literas et collegis meis, si qui aut praesentes fuerint aut supervenerint, ut unanimes et concordēs ad fovenda et sananda lapsorum vulnera consilium salubre teneamus, tractaturi plenissime de omnibus, cum convenire in unum per Domini misericordiam coeperimus. Interea si quis immoderatus et praeceps sive de nostris presbyteris vel diaconibus sive de peregrinis ausus fuerit, ante sententiam nostram communicare cum lapsis, a communicatione nostra arceatur apud omnes nos causam dicturus temeritatis suae, quando in unum permittente Domino convenerimus.

¹⁾ Apoc. 2, 5.

²⁾ Jes. 30, 15 (LXX).

³⁾ ib. 3, 12.

IV. Desiderastis quoque, ut de Philumeno et Fortunato hypodiaconis et Favorino acolutho, qui medio tempore recesserunt et nunc venerunt, quid mihi videatur rescribam. Cui rei non potui me solum iudicem dare, cum multi adhuc de clero absentes sint nec locum suum vel sero repetendum putaverunt, et haec singulorum tractanda sit et li-
 manda plenius ratio non tantum cum collegis meis, sed et cum plebe ipsa universa. Expensa enim moderatione li-
 branda et pronuntianda res est, quae in posterum circa mi-
 nistros ecclesiae constituat exemplum. Interim se a divi-
 sione mensurna tantum contineant, non quasi a ministerio
 ecclesiastico privati esse videantur, sed ut integris omnibus
 ad nostram praesentiam differantur. Opto vos, fratres ca-
 rissimi, semper bene valere. Fraternitatem universam sa-
 lutate et valete.

EPISTOLA XXXV.

(Pamel. Rigalt. Baluz. 29. Pariss. 28.)

*Cyprianus presbyteris et diaconibus Romae consistentibus fratribus
 S.*

Et dilectio communis et ratio exposcit, fratres caris-
 simi, nihil conscientiae vestrae subtrahere de his, quae
 apud nos geruntur, ut sit nobis circa utilitatem ecclesiasti-
 cae administrationis commune consilium. Nam postea
 quam ad vos literas feci, quas misi per Saturum lectorem
 et Optatum hypodiaconum, quorundam lapsorum conspirata
 temeritas, qui poenitentiam agere et Deo satisfacere de-
 trectant, literas ad me fecerunt pacem non dandam sibi
 postulantes, sed quasi iam datam sibi vindicantes, quod di-
 cant, Paulum omnibus pacem dedisse, sicut in literis eorum,
 quarum exemplum ad vos transmisi, legetis; simulque quid
 ego eis breviter interim rescripserim, sed et quales postea
 ad clerum literas fecerim, ut scire possetis, huius quoque
 rei exemplum vobis misi. Quod si ultra temeritas eorum
 nec meis nec vestris literis compressa fuerit nec consiliis
 salubribus obtemperaverit, agemus ea, quae secundum evan-
 gelium Dominus agere praecepit. Opto vos, fratres caris-
 simi, semper bene valere.

EPISTOLA XXXVI.

(Pamel. Rigalt. Baluz. 80. Pariss. 29.)

Novatiani opp. ed. Jackson. p. 309 ¹⁾)*Cypriano Papae presbyteri et diacones Romae consistentes*
S.

I. Cum perlegissemus, frater, literas tuas, quas per Fortunatum hypodiatonum miseras, gemino sumus dolore percussi et duplici moerore confusi, quod neque tibi requies ulla in tantis persecutionis necessitatibus traderetur, et lapsorum fratrum immoderata petulantia usque ad periculosam verborum temeritatem producta denotaretur. Sed quamquam nos atque animum nostrum ista, quae diximus, graviter affligerent, tamen moeroris nostri tam gravem sarcinam vigor tuus et secundum evangelicam disciplinam adhibita severitas temperat, dum et quorundam improbitatem iuste coerces et cohortando ad poenitentiam viam legitimam salutis ostendis. Quos quidem satis mirati sumus ad hoc usque prosilire voluisse, ut tam urgenter et tam immaturo atque acerbo tempore, in tam ingenti et immenso crimine atque delicto pacem sibi non tam peterent, quam vindicarent, imo iam et in coelis habere se dicerent. Qui si habent, quid petunt, quod tenent? Si autem non habere illos probatur hoc ipso, quod petunt, cur non iudicium eorum sustinent, a quibus petendam pacem, quam utique non habent, putaverunt? Quod si aliunde praerogativam communicationis habere se credunt, cum evangelio illam conferre conentur, ut ita demum firmiter valeat, si ab evangelica lege non dissonat. (2) Caeterum quo pacto evangelicam poterit praestare communicationem, quod contra evangelicam decretum videtur veritatem? Nam cum omnis praerogativa ita demum ad indulgentiae privilegium spectet, si ab eo, cui sociari quaerit, non discrepet; quia ab eo, cui sociari quaerit, discrepat, necesse est indulgentiam et privilegium societatis amittat.

II. Videant igitur, quid in hoc negotio agere conentur. Nam si aliud quidem evangelium, aliud autem martyres dicunt posuisse decretum, collidentes contra evange-

¹⁾ Non tamen certo constat, epistolam a Novatiano exaratum esse.

lium martyres utrobique periclitabuntur. Nam et evangelii fracta iam et iacens videbitur esse maiestas, si potuit alterius decreti novitate superari, et de martyrum capite gloriosa confessionis corona detracta, si non illam de evangelii conservatione inveniantur consecuti, unde martyres fiunt; ut merito nulli magis sit competens, nihil contra evangelium decernere, quam qui martyris nomen ex evangelio laborat accipere. Illud praeterea vellemus addiscere: si martyres non propter aliud martyres fiunt, nisi ut non sacrificantes teneant ecclesiae usque ad effusionem sanguinis sui pacem, ne cruciatus dolore superati perdendo pacem perdant salutem, quo pacto salutem, quam, si sacrificassent, se habituros non putaverunt, illis existimant donandam, qui sacrificasse dicantur, cum legem hanc debeant in aliis tenere, quam ipsi videbantur sibi ante posuisse? In quo negotio hoc ipsum, quod pro se ipsis facere putaverunt, animadvertimus contra se ipsos protulisse. Nam si dandam illis pacem martyres putaverunt, cur ipsi non dederunt? Cur illos ad episcopum, ut ipsi dicunt, remittendos censuerunt? Is enim, qui iubet fieri, potest utique facere, quod fieri iubet. Sed ut intelligimus, imo ut res ipsa loquitur et clamat, sanctissimi martyres utrobique adhibendum putaverunt temperamentum et pudoris et veritatis. Nam et quia a multis urgebantur, dum ad episcopum illos remittunt, verecundiae propriae, ne ulterius inquietarentur, consulendum putaverunt; et dum illis non ipsi communicant, evangelicae legis illibatam sinceritatem custodiendam iudicaverunt.

III. (3) Tu tamen, frater, nunquam pro tua caritate desistas, lapsorum animos temperare et errantibus veritatis praestare medicinam, licet animus aegrorum medentium respuere soleat industriam. Recens est lapsorum nuper hoc vulnus et adhuc in tumorem plaga consurgens. Et idcirco certi sumus, quod spatio productionis temporis impetu isto consenescente amabunt hoc ipsum, ad fidelem se dilatos esse medicinam, si tamen desint, qui illos arment ad periculum proprium et in perversum instruantes pro salutari-
bus dilationum remediis exitiosa deposcant illis properatae communicationis venena. Neque enim credimus, sine instinctu quorundam ausuros fuisse omnes, tam petulanter sibi pacem vindicare. Novimus Carthaginensis ecclesiae

fidem, novimus institutionem, novimus humilitatem. Unde etiam mirati sumus, quod quaedam in te per epistolam iniecta durius notaremus, cum amorem vestrum mutuum et caritatem exemplis multis reciprocae adfectionis in vos invicem saepe comperissemus. Tempus est igitur, ut agant delicti poenitentiam, ut probent lapsus sui dolorem, ut ostendant verecundiam, ut monstrent humilitatem; ut exhibeant modestiam, ut de submissione provocent in se Dei clementiam et de honore debito in Dei sacerdotem eliciant in se divinam misericordiam. Quanto meliores ipsorum literae fuissent, si pro ipsis preces stantium humilitate ipsorum adiutae fuissent, quoniam et facilius impetratur, quod petitur, quando is, pro quo petitur, condignus est, ut quod petitur, impetretur,

IV. Quod autem pertinet ad Privatum Lambesitanum, pro tuo more fecisti, qui rem nobis tanquam sollicitam nuntiare voluisti. Omnes enim nos decet pro corpore totius ecclesiae, cuius per varias quasque provincias membra digesta sunt, excubare. Sed nos etiam ante literas tuas fraus callidi hominis latere non potuit. Nam cum antehac quidam ex ipsius nequitiae cohorte venisset vexillarius Privati Futurus, et fraudulenter literas a nobis elicere curaret, nec quis esset, latuit, nec literas, quas volebat, accepit. Optamus te in Domino bene valere.

EPISTOLA XXXVII.

(Erasm. II, 4. Pamel. 16. Rigalt. Baluz. Pariss. 15.)

Cyprianus Moysi et Maximo presbyteris et caeteris confessoribus
fratribus

S.

I. Et cunctos vos pariter et singulos repraesentavit affectibus nostris, fratres carissimi, Celerinus adveniens, et fidei ac virtutis vestrae comes et gloriosis congressionibus Dei miles. Universos vos in illo veniente conspeximus; et cum caritatem circa me vestram dulciter ac saepe loqueretur, in eius sermonibus vos audiebamus. Satis ac plurimum gaudeo, quando a vobis per tales talia perferuntur. Vobiscum illic in carcere quodammodo et nos sumus, divinae dignationis hortamenta vobiscum sentire nos credi-

mus, qui sic vestris cordibus adhaeremus. Honori nos vestro caritas vestra individua connectit, separari dilectionem spiritus non sinit. Vos illic confessio, me affectio includit. Et nos quidem vestri diebus ac noctibus memores et quando in sacrificiis precem cum pluribus facimus et cum in secessu privatis precibus oramus, coronis ac laudibus vestris plenam a Domino faventiam postulamus. Sed ad reddendam vobis vicem minor est nostra mediocritas. Plus vos datis, quando nostri in oratione meministis, qui spirantes iam sola coelestia et tantum divina meditantes ad fastigia celsiora mora ipsa passionis adscenditis longoque temporum ductu glorias vestras non trahitis, sed augetis. (2) Beatum facit prima et una confessio. Vos toties confitemini, quoties rogati, ut de carcere recedatis, carcerem fide et virtute praeligitis. Tot vestrae laudes, quot dies, quot mensium curricula, tot incrementa meritorum. Semel vincit, qui statim patitur; at qui manens semper in poenis congregitur cum dolore nec vincitur, quotidie coronatur.

II. Eant nunc magistratus, et consules sive proconsules annuae dignitatis insignibus et duodecim fascibus gloriantur. Ecce dignitas coelestis in vobis honoris annui claritate signata est et iam revertentis anni volubilem circulum victricis gloriae diuturnitate transgressa est. Illuminabat mundum sol oriens et luna decurrens: sed vobis idem, qui solem fecit et lunam, maius in carcere lumen fuit, et in corde ac mentibus vestris Christi claritudo resplendens horribiles caeteris atque funestas poenalis loci tenebras aeterna illa et candida luce radiavit. Per vicissitudines mensium transmeavit hibernum; sed et vos inclusi tempora hiemis persecutionis hieme pensabatis. Successit hiemi verna temperies rosis laeta et floribus coronata; sed vobis rosae et flores de paradisi deliciis aderant, et caput vestrumserta coelestia coronabant. Aestas ecce messium fertilitate foecunda est, et area frugibus plena est; sed vos, qui gloriam seminastis, frugem gloriae metistis atque in Domini area constituti exuri paleas inexstinguibili igne conspicitis; ipsi, ut tritici grana purgata et frumenta pretiosa, iam purgati et conditi hospitium carceris horreum computatis. Nec deest autumnus ad munera fungenda temporis *gratia* spiritalis. Vindemia foris premitur, et profutura po-

calis in torcularibus uva calcatur. Vos de Domini vinea pingues racemi et iam maturis fructibus botri pressurae saecularis infestatione calcati torcular vestrum carcere torquente sentitis et vini vice sanguinem funditis; ad passionis tolerantiam fortes martyrii poculum libenter hauritis. Sic apud servos Dei annus evolvitur, sic spiritalibus meritis et coelestibus praemiis temporum vicissitudo celebratur.

III. (3) Beati satis, qui ex vobis per haec gloriarum vestigia commeantes iam de saeculo recesserunt confectoque itinere virtutis ac fidei ad complexum et osculum Domini Domino ipso gaudente venerunt. Sed et vestra non minor gloria, qui adhuc in certamine constituti et comitum glorias secuturi pugnam diu geritis immotaque et inconcussa fide stabiles quotidie spectaculum Deo vestris virtutibus exhibetis. Quo longior vestra pugna, hoc corona sublimior; agon unus, sed multiplici proeliorum numerositate congestus. Famem vincitis et sitim spernitis et squalorem carceris ac receptaculi poenalis horrorem roboris vigore calcatis. Poena illic subigitur, cruciatus obteritur, nec mors metuitur, sed optatur; quae scilicet immortalitatis praemio vincitur, ut vitae aeternitate, qui vicerit, coronetur. Qui nunc in vobis animus, quam sublime, quam capax pectus, ubi talia et tanta volvuntur, ubi non nisi Dei praecepta et Christi praemia cogitantur! Voluntas est illic tantum Dei, et in carne adhuc licet vobis positus vita iam vivitur non praesentis saeculi, sed futuri.

IV. (4) Nunc est, fratres carissimi, ut memores mei sitis, ut inter magnas atque divinas cogitationes vestras nos quoque animo ac mente volvatis, sinque in precibus et orationibus vestris, cum vox illa purificatione confessionis illustris et iugi honoris sui tenore laudabilis ad Dei aures penetrat et aperto sibi coelo de his subacti mundi partibus ad superna transmissa impetrat de Domini bonitate, quod postulat. Quod enim petitis de indulgentia Domini, quod non impetrare mereamini, qui sic Domini mandata servastis, qui evangelicam disciplinam sincero fidei vigore tenuistis, qui incorrupto honore virtutis cum praeceptis Domini et cum apostolis eius fortiter stantes nutantem multorum fidem martyrii vestri veritate solidastis? Vere evangelii testes et verè martyres Christi radicibus eius innixi, super petram robusta mole fundati, disciplinam eam

virtute iunxistis, ad timorem Dei caeteros provocastis, martyria vestra exempla fecistis. Opto vos, fortissimi ac beatissimi fratres, semper bene valere et nostri meminisse.

EPISTOLA XXXVIII.

(Erasm. II, 5. Pamel. Rigalt. Baluz. 33. Paris. 32.)

*Cyprianus presbyteris et diaconibus et plebi universae
S.*

I. In ordinationibus clericis, fratres carissimi, solemus vos ante consulere et mores ac merita singulorum communi consilio ponderare. Sed exspectanda non sunt testimonia humana, cum praecedunt divina suffragia. Anrelius frater noster, illustris adolescens a Domino iam probatus et Deo carus, in annis adhuc novellus, sed in virtutis ac fidei laude proventus, minor in aetatis suae indole, sed maior in honore, gemino hic agone certavit bis confessus et bis confessionis suae victoria gloriosus, et quando vicit in cursu factus extorris, et cum denuo certamine fortiore pugnavit, triumphator et victor in proelio passionis. Quoties adversarius provocare servos Dei voluit, toties promptissimus ac fortissimus miles et pugnavit et vicit. Parum fuerat sub oculis ante paucorum, quando extorris fiebat, congressum fuisse; meruit et in foro congrredi clariore virtute, ut post magistratus etiam proconsulem vinceret et post exilium tormenta superaret. Nec invenio, quid in eo praedicare plus debeam, gloriam vulnerum an verecundiam morum; quod honore virtutis insignis est, an quod pudoris admiratione laudabilis. Ita et dignitate excelsus est et humilitate submissus, ut appareat illum divinitus reservatum, qui ad ecclesiasticam disciplinam caeteris esset exemplo, quomodo servi Dei in confessione virtutibus vincerent, post confessionem moribus emerent.

II. Merebatur talis clericæ ordinationis ultiores gradus et incrementa maiora non de annis suis, sed de meritis aestimandus. Sed interim placuit, ut ab officio lectionis incipiat, quia et nihil magis congruit voci, quæ Dominum gloriosa praedicatione confessa est, quam celebrandis divinis lectionibus personare, post verba sublimia, quæ

Christi martyrium prolocuta sunt, evangelium Christi legere, unde martyres fiunt, ad pulpitem post catastam venire, illic fuisse conspicuum gentilium multitudini, hic a fratribus conspici, illic auditum esse cum miraculo circumstantis populi, hic cum gaudio fraternitatis audiri. Hunc igitur fratres dilectissimi, a me et a collegis, qui praesentes aderant, ordinatum sciatis. Quod vos scio et libenter amplecti et optare, tales in ecclesia nostra quam plurimos ordinari. Et quoniam semper gaudium properat, nec potest moras ferre laetitia, dominico legit interim nobis, id est, auspicatus est pacem, dum dedicat lectionem ¹⁾. Vos orationibus frequenter insistite et preces nostras vestris precibus adiuuate, ut Domini misericordia favens nobis cito plebi suae et sacerdotem reddat incolumem et martyrem cum sacerdote lectorem. Opto vos, fratres carissimi, in Deo patre et Christo Jesu semper bene valere.

EPISTOLA XXXIX.

(Erasm. IV, 5. Pamel. Rigalt. Baluz. 34. Pariss. 33.)

Cyprianus presbyteris et diaconibus et plebi universae fratribus in Domino S.

I. Agnoscenda et amplectenda sunt, fratres dilectissimi, beneficia divina, quibus ecclesiam suam Dominus illustrare temporibus nostris et honestare dignatus est, com meatum dando bonis confessoribus suis et martyribus gloriosis, ut qui sublimiter Christum confessi essent, clerum postmodum Christi ministeriis ecclesiasticis adornarent. Exsultate itaque et gaudete nobiscum literis nostris, quibus ego et collegae mei, qui praesentes aderant, referimus ad vos Celerinum fratrem nostrum virtutibus pariter et moribus gloriosum clero nostro non humana suffragatione, sed divina dignatione coniunctum. Qui cum consentire dubitaret ecclesiae, ipsius admonitu et hortatu in visione per

¹⁾ Aurelius persecutione impeditus, quominus munere accepto in coetibus publicis fungeretur, interim apud Cyprianum lectoris partes egit: id quod futurae pacis initium quoddam haud incommode vocari potuit.

noctem compulsus est, ne negaret nobis suadentibus. Cui plus licuit, et coegit; quia nec fas fuerat nec decebat sine honore ecclesiastico esse, quem sic Dominus honoravit coelestis gloriae dignitate.

II. (2) Hic ad temporis nostri proelium primus, hic inter Christi milites antesignanus, hic inter persecutionis initia ferventia cum ipso infestationis principe et auctore congressus, dum inexpugnabili firmitate certaminis sui adversarium vincit, vincendi caeteris viam fecit, non brevi compendio vulnerum victor, sed adhaerentibus diu et permanentibus poenis longae colluctationis miraculo triumphator. Per decem et novem dies custodia carceris septus in nervo ac ferro fuit. Sed posito in vinculis corpore solutus ac liber spiritus mansit. Caro famis ac sitis diuturnitate contabuit, sed animam fide et virtute viventem nutrimentis spiritalibus Deus pavit. Iacuit inter poenas poenis suis fortior, inclusus includentibus maior, iacens stantibus celsior, vincientibus firmior vinctus, sublimior iudicantibus iudicatus, et quamvis ligati nervo pedes essent, calcatus serpens et obtritatus et victus est. Lucent in corpore glorioso clara vulnerum signa, eminent et apparent in nervis hominis ac membris longa tabe consumptis expressa vestigia. Sunt magna, sunt mira, quae de virtutibus eius ac laudibus fraternitas audiat. Et si aliquis Thomae similis exstiterit, qui minus auribus credat, nec oculorum fides deest, ut quis, quod audit, et videat. In servo Dei victoriam gloria vulnerum fecit, gloriam cicatricum memoria custodit.

III. (3) Nec rudis iste aut novus est in Celerino carissimo nostro titulus gloriarum. Per vestigia cognationis suae graditur, parentibus ac propinquis suis honore consimili divinae dignationis aequatur. Avia eius Celerina iam pridem martyrio coronata est. Item patruus eius et avunculus Laurentius et Egnatius in castris et ipsi quondam saecularibus militantes, sed veri et spiritales Dei milites, dum diabolum Christi confessione prosternunt, palmas a Domino et coronas illustri passione meruerunt. Sacrificia pro eis semper, ut meministis, offerimus, quoties martyrum passiones et dies anniversaria commemoratione celebramus. Nec degener ergo esse nec minor poterat, quem sic domesticis exemplis virtutis ac fidei provocabat familiae dignitas et generosa nobilitas. Quodsi in familia saeculari

praedicationis et laudis est, esse patricium, quanto maioris laudis et honoris est, fieri in coelesti praedicatione generosum! Non invenio, quem beatiorum magis dicam, utrumne illos de posteritate tam clara, an hunc de origine gloriosa. Ita aequaliter apud eos recurrit et comineat divina dignatio, ut et illorum coronam dignitas sobolis illustret, et huius gloriam sublimitas generis illuminet.

IV. (4) Hunc ad nos, fratres dilectissimi, cum tanta Domini dignatione venientem, testimonio et miraculo eius ipsius, qui se persecutus fuerat, illustrem quid aliud, quam super pulpitum id est super tribunal ecclesiae oportebat imponi, ut loci altioris celsitate subnixus et plebi universae pro honoris sui claritate conspicuus legat praecepta et evangelium Domini, quae fortiter ac fideliter sequitur? Vox Dominum confessa in his quotidie, quae Dominus locutus est, audiat. Viderit, an sit ulterior gradus, ad quem profici in ecclesia possit. Nihil est, in quo magis confessor fratribus prosit, quam ut, dum evangelica lectio de ore eius auditur, lectoris fidem quisquis audierit imitetur. Iungendus in lectione Aurelio fuerat, cum quo et divini honoris societate coniunctus est, cum quo omnibus virtutis et laudis insignibus copulatus est. Pares ambo et uterque consimiles, in quantum gloria sublimis, in tantum verecundia humiles, quantum divina dignatione promoti, tantum sua quiete et tranquillitate submissi, et virtutum pariter et morum singulis exempla praebentes et congressioni et paci congruentes, illic robore, hic pudore laudabiles.

V. In talibus servis laetatur Dominus, in eiusmodi confessoribus gloriatur, quorum secta et conversatio sic proficit ad praeconium gloriae, ut magisterium caeteris praebet disciplinae. Ad hoc eos Christus esse hic in ecclesia diu voluit; ad hoc de media morte subtractos quaedam, ut ita dixerim, resurrectione circa eos facta incolumes reservavit, ut dum nihil in honore sublimius, nihil in humilitate submissius a fratribus cernitur, hos eosdem fraternitas sectata ¹⁾ comitetur. Hos tamen lectores interim constitutos sciatis, quia oportebat lucernam super candelabrum poni, unde omnibus luceat, et gloriosos vultus in

¹⁾ Baluz. ex uno cd.: fraternitatis secta.

loco altiore ¹⁾ constitui, ubi ab omni fraternitate circumstante conspecti incitamentum gloriae videntibus praebeant. Caeterum presbyterii honorem designasse nos illis iam sciatis, ut et sportulis iisdem cum presbyteris honorentur et divisiones mensurnas aequatis quantitatibus partiantur sessuri nobiscum provectis et corroboratis annis suis, quamvis in nullo minor possit videri aetatis indole, qui consummavit aetatem gloriae dignitate. Opto vos, fratres carissimi et desideratissimi, semper bene valere.

EPISTOLA XL.

(Erasm. IV, 10. Pamel. Rigalt. Baluz. 35. Pariss. 34.)

Cyprianus presbyteris et diaconibus et plebi universae carissimis ac desideratissimis fratribus

S.

Nuntiandum vobis fuit, fratres carissimi, quod pertineat et ad communem laetitiam et ad ecclesiae nostrae maximam gloriam. Nam admonitos nos et instructos sciatis dignatione divina, ut Numidicus presbyter adscribatur presbyterorum Carthaginiensium numero et nobiscum sedeat in clero, luce clarissima confessionis illustris et virtutis ac fidei honore sublimis, qui hortatu suo copiosum martyrum numerum lapidibus et flammis necatum ante se misit, quique uxorem adhaerentem lateri suo concrematam simul cum caeteris, conservatam magis dixerim, laetus adspexit. Ipse semiustulatus et lapidibus obrutus et pro mortuo derelictus, dum postmodum filia sollicito pietatis obsequio cadaver patris inquit, semianimis inventus et extractus et refocillatus a comitibus, quos ipse praemiserat, remansit invictus. Sed remanendi, ut videmus, haec fuit causa, ut eum clero nostro Dominus adiungeret et desolatam per lapsum quorundam presbyterorum nostrorum copiam gloriosis sacerdotibus adornaret. Et promovebitur quidem, cum Deus permiserit, ad ampliorem locum regionis suae, quando in praesentiam protegente Domino venerimus. Interim quod ostenditur, fiat, ut cum gratiarum actione suscipiamus

¹⁾ i. e. in pulpito, quod editum erat, sicut apparet e caeteris eius appellationibus ἄμβων et βῆμα γνωστῶν.

hoc Dei munus, sperantes de misericordia Domini eiusmodi ornamenta complura, ut redintegrato ecclesiae suae robore tam mites et humiles faciat in consessu nostri honore florere. Opto vos, fratres carissimi ac desideratissimi, semper bene valere.

EPISTOLA XLI.

(Pamel. Rigalt. Baluz. 38. Pariss. 37.)

*Cyprianus Caldonio et Herculano collegis, item Rogatiano et Numidico
compresbyteris*

S.

I. Vehementer contristatus sum, fratres carissimi, acceptis literis vestris, ut cum mihi propositum semper et votum sit, universam fraternitatem nostram incolumem continere et illibatum gregem, secundum quod caritas exigit, reservare, nunc nuntietis, Felicissimum multa improbe et insidiosae esse molitum; ut praeter fraudes veteres et rapinas, de quibus iampridem multa cognoveram, nunc quoque cum episcopo portionem plebis dividere id est a pastore oves et filios a parente separare et Christi membra dissipare tentaverit, cumque ego vos pro me vicarios miserim, ut expungeretis ¹⁾ necessitates fratrum nostrorum sumptibus, si qui etiam vellent suas artes exercere, additamento, quantum satis esset, desideria eorum iuvaretis, simul etiam et aetates eorum et conditiones et merita discerneretis, ut etiam nunc ego, cui cura incumbit omnes optime nosse, et dignos quosque et humiles et mites ad ecclesiasticae administrationis officia promoverem ²⁾, ille intercesserit, ne quis posset expungi, neve ea, quae desideraveram, possent diligenti examinatione discerni, comminatus sit etiam fratribus nostris, qui primi expungi accesserant, potentatu improbo et terrore violento, quod secum in monte ³⁾ non communicarent, qui nobis obtemperare voluissent.

¹⁾ Matricula necessitatum continebat nomina personarum egentium. Cuius ergo necessitas beneficentia fratrum sublevabatur, eius et nomen expungebatur. Sic beneficentia necessitatem et cum necessitate nomen egentis expungebat. Rigalt.

²⁾ Ex iis, qui in pauperum matricula erant, minorum gentium clerici eligebantur. Ox.

³⁾ Haec plurimorum edd. atque editt. lectio. Duo tamen edd.

II. (2) Cumque post haec omnia nec loci mei honore motus, nec vestra auctoritate et praesentia fractus instinctu suo quietem fratrum turbans proripuerit se cum plurimis, ducem se factionis et seditionis principem temerario furore contestans; — in quo quidem gratulor, plurimos fratres ab hac audacia recessisse et vobis acquiescere maluisse, ut cum ecclesia matre remanerent et stipendia eius episcopo dispensante perciperent: quod quidem et caeteros pro certo scio cum pace facturos et cito ab errore temerario recessuros, — interim, cum Felicissimus comminatus sit non communicuros in monte secum, qui nobis obtemperassent id est qui nobis communicarent, accipiat sententiam, quam prior dixit, ut abstentum se a nobis sciat, quando ad fraudes eius et rapinas, quas dilucida veritate cognovimus, adulterii etiam crimen accedit, quod fratres nostri graves viri deprehendisse se nuntiaverunt et probaturos se asseverarunt. Quae omnia tunc cognoscemus, quando in unum cum collegis pluribus permittente Domino convenerimus. Sed et Augendus, qui nec episcopum nec ecclesiam cogitans pariter se cum illo conspiratione et factione sociavit, si ultra cum eo perseveraverit, sententiam ferat, quam ille in se factiosus et temerarius provocavit. Sed et quisquis se conspirationi et factioni eius adiunxerit, sciat, se in ecclesia nobiscum non esse communicaturum, qui sponte maluit ab ecclesia separari. Has literas meas fratribus nostris legite et Carthaginem ad clerum quoque transmittite, additis nominibus eorum, qui cum Felicissimo se iunxerunt. Opto vos, fratres carissimi, semper bene valere et nostri meminisse. Valete.

EPISTOLA XLII.

(Pamel. Rigalt. Baluz. 39. Paris. 38.)

Caldonius cum Herculano et Victore collegis item Rogatiano cum Numidico presbyteris 1).

Abstinuimus a communicatione Felicissimum et Augendum, item Repostum de extorribus et Irenem Rutilorum

Vaticani hic et infra in morte. De sensu utriusque lectionis cfr. Neander KG. I. 252. Rettb. Cypr. 100.

¹⁾ Editor Ox. addit, Baluz. supplet: Cypriano S. Nobis haec epistola e genere encyclicarum esse videtur, qua caeteris provinciae

et Paulam sarcinatricem: quod ex annotatione mea scire debuistis. Item abstinuimus Sophronium et ipsum de ex-
torribus Soliassum butinarium ¹⁾).

EPISTOLA XLIII.

(Erasm. I, 8. Pamel. Rigalt. Baluz. 40. Pariss. 39.)

Cyprianus plebi universae

S.

I. Quamquam, fratres carissimi, Virtius ²⁾ fidelissimus atque integerrimus presbyter, item Rogatianus et Numidicus presbyteri confessores et gloria divinae dignationis illustres, sed et diaconi boni viri et ecclesiasticae administrationi per omnia obsequia devoti cum caeteris ministris plenam vobis praesentiae suae diligentiam praebeant et exhortationibus assiduis singulos corroborare, sed et lapsorum mentes consiliis salutaribus regere et reformare non desinant; tamen ego quantum possum admoneo et quomodo possum visito vos literis meis. Literis, inquam, fratres carissimi. Hoc enim quorundam presbyterorum malignitas et perfidia perfecit, ne ad vos ante diem paschae venire licuisset, dum coniurationis suae memores et antiqua illa contra episcopatum meum imo contra suffragium vestrum et Dei iudicium venena retinentes instaurant veterem contra nos impugnationem suam et sacrilegas machinationes insidiis solitis denuo renovant. Et quidem de Dei providentia nobis hoc nec volentibus nec optantibus imo et ignoscentibus et tacentibus poenas, quas meruerant, pependerunt, ut a nobis non eiecti ultro se eiicerent, ipsi in se pro conscientia sua sententiam darent, secundum vestra et divina suffragia coniurati et scelerati de ecclesia sponte se pellerent.

II. (2) Nunc apparuit Felicissimi factio, unde venisset, quibus radicibus et quibus viribus staret. Hi fomenta

episcopis quam primum nuntiaretur, quid a Cypriani legatis Carthagine gestum esset. Idcirco etiam restituimus antiquam lectionem debuistis.

¹⁾ i. e. acetabulorum fabricatorem. Cfr. Salmas. ad Script. hist. Aug. (Lgd. B. 1671) II, p. 578.

²⁾ Alii Britius aut Briccius.

olim quibusdam confessoribus et hortamenta tribuebant, ne concordarent cum episcopo suo nec ecclesiasticam disciplinam cum fide et quiete iuxta praecepta dominica continerent, ne confessionis suae gloriam incorrupte et immaculata conversatione servarent. Ac ne parum fuisset, corrupisse quorundam confessorum mentes et contra sacerdotium Dei portionem ruptae fraternitatis armare voluisse, nunc se ad lapsorum perniciem venenata sua deceptione verterunt, ut aegros et saucios et ad capienda fortiora consilia per calamitatem ruinae suae minus idoneos et minus solidos a medela vulneris sui avocent et intermissis precibus et orationibus, quibus Dominus longa et continua satisfactione placandus est, ad exitiosam temeritatem mendacio captiosae pacis invitent.

III. (3) Sed oro vos, fratres, vigilate contra insidias diaboli et pro vestra salute solliciti contra mortiferam fallaciam diligentius excubate. Persecutio est haec alia et alia tentatio. Quinque isti presbyteri nihil aliud sunt, quam quinque primores illi, qui edicto nuper magistratibus fuerant copulati, ut fidem nostram subruerent, ut gracilia fratrum corda ad letales laqueos praevaricatione veritatis averterent. Eadem nunc ratio, eadem rursus eversio per quinque presbyteros Felicissimo copulatos ad ruinam salutis inducitur, ut non rogetur Deus, nec qui negavit Christum, eundem Christum, quem negaverat, deprecetur, post culpam criminis tollatur et poenitentia, nec per episcopos et sacerdotes Domino satisfiat, sed relictis Domini sacerdotibus contra evangelicam disciplinam nova traditio sacrilegae institutionis exsurgat; cumque semel placuerit tam nobis, quam confessoribus et clericis urbicis ¹⁾, item universis episcopis vel in nostra provincia vel trans mare ²⁾ constitutis, ut nihil innovetur circa lapsorum causam, nisi omnes in unum convenerimus et collatis consiliis cum disciplina pariter et misericordia temperatam sententiam fixerimus, contra hoc consilium nostrum rebelletur, et omnis sacerdotalis auctoritas et potestas factiosis conspirationibus destruat.

IV. Quas nunc poenas patior, fratres carissimi, quod ipse ad vos inpraesentiarum venire non possum, ipse sin-

¹⁾ Romanis.

²⁾ Romae.

gulos aggredi, ipse vos secundum Domini et evangelii eius magisterium cohortari! (4) Non suffecerat exsilium iam biennii et a vultibus atque ab oculis vestris lugubris separatio, dolor iugis et gemitus, qui me solum sine vobis continua lamentatione discruciat, lacrymae diebus ac noctibus profluentes, quod sacerdoti, quem tanto amore et ardore fecistis, necdum vos salutare, necdum complexibus vestris inhaerere contingat. Accessit hic tabescenti animo nostro dolor maior, quod in tanta sollicitudine ac necessitate excurrere ad vos ipse non possum, dum per minas et per insidias perfidorum cavemus, ne advenientibus nobis tumultus illic maior oriatur, et cum paci et tranquillitati episcopus providere in omnibus debeat, ipse materiam seditioni dedisse et persecutionem denuo exacerbasse videatur. Hinc tamen, fratres dilectissimi, hinc admoneo pariter et consulo, ne perniciosis vocibus temere credatis, ne fallacibus verbis consensum facile commodetis, ne pro luce tenebras, pro die noctem, pro cibo famem, pro potu sitim, venenum pro remedio, mortem pro salute sumatis. Nec aetas vos eorum nec auctoritas fallat, qui ad duorum presbyterorum veterem nequitiam respondentes, sicut illi Susannam pudicam corrumpere et violare conati sunt, sic et hi adulterinis doctrinis ecclesiae pudicitiam corrumpere et veritatem evangelicam violare conantur.

V. Clamat et dicit Dominus: Nolite audire sermones pseudoprophetarum, quoniam visiones cordis eorum frustrantur eos. Loquuntur, sed non ab ore Domini. Dicunt eis, qui abiiciunt verbum Domini: Pax erit vobis ¹⁾. Pacem nunc offerunt, qui ipsi non habent pacem; in ecclesiam lapsos reducere et revocare permittunt, qui de ecclesia recesserunt. Deus unus est, et Christus unus, et una ecclesia, et cathedra una super petram Domini voce fundata. Aliud altare constitui aut sacerdotium novum fieri propter unum altare et unum sacerdotium non potest. Quisquis alibi collegerit, spargit. Adulterum est, impium est, sacrilegum est, quodcunque humano furore instituitur, ut dispositio divina violetur. (5) Procul ab huiusmodi hominum contagione discedite et sermones eorum velut cancer et pestem fugiendo vitate, praemonente Domino et dicente:

¹⁾ Ier. 23, 16. 17.

Caeci sunt duces caecorum. Caecus autem caecum ducens simul in foveam cadent ¹⁾. Intercedunt precibus vestris, quas nobiscum diebus ac noctibus Deo funditis, ut cum iusta satisfactione placeatis; intercedunt lacrymis vestris, quibus commissi delicti crimen abluitis; intercedunt paci, quam vere et fideliter de Domini misericordia postulatis, nec sciunt scriptum esse: Et propheta ille aut somnium somnians, ille qui locutus est, ut errare te faceret a Domino Deo tuo, interficietur ²⁾. Nemo vos, fratres carissimi, errare a Domini viis faciat, nemo vos Christianos ab evangelio Christi rapiat, nemo filios ecclesiae de ecclesia tollat. Pereant sibi soli, qui perire voluerunt, extra ecclesiam soli remaneant, qui de ecclesia recesserunt, soli cum episcopis non sint, qui contra episcopos rebellarunt, coniurationis suae poenas soli subeant, qui olim secundum vestra suffragia, nunc secundum Dei iudicia sententiam coniurationis et malignitatis suae subire meruerunt.

VI. Monet nos Dominus in evangelio suo dicens: Reiciitis mandatum Dei, ut traditionem vestram statuatis ³⁾. Qui mandatum Dei reiiciunt et traditionem suam statuere conantur, fortiter a vobis et firmiter respuantur. Sufficiat lapsis ruina una. Nemo volentes surgere sua circumventionem praecipitet, nemo iacentes, pro quibus nos rogamus, ut Dei manu et brachio sublevantur, prosternat gravius et deprimat, nemo semianimes et, ut salutem suam pristinam recipiant, deprecantes ab omni spe salutis avertat, nemo nutantibus lapsus sui caligine omne itineris salutaris lumen exstinguat. (6) Instruit apostolus dicens: Si quis aliter docet et non acquiescit sanis verbis Domini nostri Iesu Christi et doctrinae eius, stupore elatus, discede ab huiusmodi ⁴⁾. Et iterum dicit ipse: Nemo vos decipiat inanibus verbis. Propterea enim venit ira Dei super filios contumaciae. Nolite ergo esse participes eorum ⁵⁾. Non est, quod docepti inanibus verbis pravitatis eorum incipiat esse participes. Discedite a talibus, quaeso vos, et acquiescite consiliis nostris, qui pro vobis quotidie continuas Domino preces fundimus, qui vos ad ecclesiam revocari per Domini clementiam cupimus, qui de Deo pacem

¹⁾ Matth. 15, 14.

²⁾ Deuteron. 13, 6.

³⁾ Mrc. 7, 9.

⁴⁾ 1 Tim. 6, 3 — 5.

⁵⁾ Eph. 5, 6. 7.

plenissimam prius matri, tum et filiis eius oramus. Cum precibus atque orationibus nostris vestras quoque orationes et preces iungite, cum fletibus nostris vestras lacrymas copulate. Vitate lupos, qui oves a pastore secernunt, vitate linguam diaboli venenatam, qui ab initio mundi fallax semper et mendax mentitur ut fallat, blanditur ut noceat, bona promittit ut malum tribuat, vitam pollicetur ut perimat. Lucent nunc quoque verba eius et venena manifesta sunt. Pacem pollicetur, ne perveniri possit ad pacem, salutem promittit, ne qui deliquit, veniat ad salutem, ecclesiam spondet, quando id agat, ut qui illi credit, in totum ab ecclesia pereat.

VII. (7) Nunc est, fratres dilectissimi, ut et qui statis, fortiter perseveretis et stabilitatem vestram gloriosam, quam in persecutione tenuistis, perpetua firmitate servetis, et si qui circumveniente adversario lapsi estis, in secunda hac tentatione spei et paci vestrae fideliter consulatis et, ut vobis Dominus ignoscat, a sacerdotibus Domini non recedatis, cum scriptum sit: Et homo quicumque fecerit in superbia, ut non exaudiat sacerdotem aut iudicem, quicumque fuerit in diebus illis, morietur homo ille ¹⁾). Persecutionis istius novissima haec est et extrema tentatio, quae et ipsa cito Domino protegente transibit, ut repraesenter vobis post paschae diem cum collegis meis; quibus praesentibus secundum arbitrium quoque vestrum et omnium nostrum commune consilium, sicut semel placuit, ea, quae agenda sunt, disponere pariter et limare poterimus. Si quis autem poenitentiam agere et Deo satisfacere detrectans ad Felicissimi et satellitum eius partes concesserit et se haereticae factioni coniunxerit, sciat, se postea ad ecclesiam redire et cum episcopis et plebe Christi communicare non posse. Opto vos, fratres carissimi, semper bene valere et circa Domini misericordiam exorandam continuis nobiscum precibus insistere.

¹⁾ Deuteron. 17, 12.

C.

EPISTOLAE POST REDITUM E SECESSU
CORNELIO PONTIFICE CONSCRIPTAE.

EPISTOLA XLIV.

(Erasm. II, 11. Pamel. Rigalt. Baluz. 41. Paris. 40.)

Constant epist. Rom. pontif. I. p. 125. Gallandi bibl. vet. ptr. III. p. 333.

Cyprianus Cornelio fratri

S.

I. Venerunt ad nos, frater carissime, missi a Novatiano Maximus presbyter et Augendus diaconus et Machaeus quidam et Longinus. Sed enim cum ex literis, quas secum ferebant, et ex eorum sermone atque asseveratione Novatianum episcopum factum comperissemus, illicitae et contra ecclesiam catholicam factae ordinationis pravitate commoti a communicatione eos nostra statim cohibendos esse censuimus, refutatis interim ac retusis, quae obstinate ac pertinaciter asserere tentabant. Nam et ego et collegae plurimi, qui ad me convenerant, exspectavimus adventum collegarum nostrorum Caldonii et Fortunati, quos ad te nuper et ad coepiscopos nostros, qui ordinationi tuae affuerant, legatos miseramus, ut eis adventantibus et rei gestae veritatem reportantibus maiore auctoritate et lucida per eos probatione partis adversae improbitas frangeretur. Supervenerunt vero Pompeius et Stephanus collegae nostri, qui et ipsi quoque ad instruendos istos nos manifesta secundum gravitatem ac fidem suam indicia ac testimonia protulerunt, ut nec necesse fuerit audiri ultra eos, qui a Novatiano venerant missi. (2) Qui cum in statione ¹⁾ invidiosis quoque conviciis et clamoribus turbulentis prouerent et flagitarent, ut crimina, quae se afferre ac probare dicebant, publice a nobis et a plebe cognoscerentur, gravitati nostrae negavimus convenire, ut collegae nostri iam delecti et ordinati et laudabili multorum sententia comprobati ventilandam ultra famam ore maledico et aemulantium voce pateremur. Et quia quibus refutati et compressi sunt et illicitis conatibus haeresim fecisse nudati sunt, in epistolam congerere longum fuit, ex Primitivo compresbytero nostro plenissime singula, quando ad vos venerit, audietis.

¹⁾ in conventu sacro.

II. Ac ne eorum furens audacia unquam desisteret, hic quoque in schismatis partes Christi membra distrahere et catholicae ecclesiae corpus scindere ac laniare nituntur, ut ostiatim per multorum domos vel oppidatim per quasdam civitates discurrentes obstinationis suae et erroris sui sibi quaerant comites. Quibus semel responsum dedimus nec mandare desistimus, ut perniciose dissensione et concertatione deposita impietatem esse sciant, matrem deserere, et agnoscant atque intelligant, episcopo semel facto et collegarum ac plebis testimonio et iudicio comprobato alium constitui nullo modo posse; proinde si pacifice sibi ac fideliter consulunt, si se assertores evangelii Christi esse confitentur, prius ad ecclesiam revertantur. Opto te, frater carissime, semper bene valere.

EPISTOLA XLV.

(Erasm. II, 10. Pamel. Rigalt. Baluz. 42. Pariss. 41.)

Constant epist. Rom. pont. I. p. 127. Gallandi bibl. vet. ptr. III. p. 333.

Cyprianus Cornelio fratri
S.

I. Quod servis Dei et maxime sacerdotibus iustis et pacificis congruebat, frater carissime, miseramus nuper collegas nostros Caldonium et Fortunatum, ut non tantum persuasione literarum nostrarum, sed praesentia sua et consilio omnium vestrum eniterentur quantum possent et elaborarent, ut ad catholicae ecclesiae unitatem scissi corporis membra componerent et christianae caritatis vinculo copularent. Sed quoniam diversae partis obstinata et inflexibilis pertinacia non tantum radice et matris sinum atque complexum recusavit, sed etiam gliscente et in peius recrudescente discordia episcopum sibi constituit et contra sacramentum semel traditum divinae dispositionis et catholicae unitatis adulterum et contrarium caput extra ecclesiam fecit, acceptis literis tam tuis, quam collegarum nostrorum, item adventantibus bonis viris et nobis carissimis collegis nostris Pompeio et Stephano, a quibus haec omnia cum laetitia communi adserta sunt firmiter et probata, secundum quod divinae traditionis et ecclesiasticae institutionis sanctitas pariter ac veritas exigebat, literas nostras

ad te direximus (2)¹ Sed et per provinciam nostram haec eadem collegis singulis in notitiam perferentes ab his quoque fratres nostros cum literis dirigendos esse mandavimus; quamquam mens nostra et propositum iam tunc fratribus et plebi istic universae manifestatum fuisset, quando literis nuper ab utraque parte susceptis tuas literas legimus et episcopatus tui ordinationem singulorum auribus intimavimus.

III. Honoris etiam communis memores et gravitatis sacerdotalis ac sanctitatis respectum tenentes ea, quae ex diverso in librum ad nos transmissum congesta fuerant acerbationibus criminosis, respuimus, considerantes pariter et ponderantes, quod in tanto fratrum numero religiosoque conventu considentibus Dei sacerdotibus et altari posito nec legi debeant nec audiri. Neque enim facile promenda sunt et incaute ac temere publicanda, quae discordioso stilo scripta audientibus scandalum moveant et fratres longepositos ac trans mare constitutos incerta opinione confundant. Viderint, qui vel furori suo vel libidini servientes et divinae legis ac sanctitatis immemores vel iactitare interim gestiunt, quae probare non possunt, et cum innocentiam destruere atque expugnare non valeant, satis habent, fama mendacis et falso rumore maculas inspergere. Certe, quod praepositis et sacerdotibus congruit, danda opera est, ut talia, cum a quibusdam scribuntur, per nos respuantur. Ubi enim erit, quod discimus ac docemus scriptum esse: Contine linguam tuam a malo, et labia tua ne loquantur insidiosae¹)? Item alibi: Os tuum abundavit malitia, et lingua tua complectebatur insidias. Sedens adversus fratrem tuum detrahebas, et adversus filium matris tuae ponebas scandalum²). Item quod apostolus dicit: Omnis sermo malus de ore vestro non procedat, sed bonus ad aedificationem fidei, ut det gratiam audientibus³).

IV. Porro haec fieri debere ostendimus, si, quando talia quorundam calumniosa temeritate conscripta sunt, legi apud nos non patimur. Et idcirco, frater carissime, cum ad me talia adversum te et compresbyteri tecum considentis⁴) scripta venissent, quae religiosas simplicitatem so-

¹) Ps. 34, 14.

²) ib. 50, 19. 20.

³) Eph. 4, 29.

⁴) Ita Constantius hunc locum constituit ex auctoritate plurimum

nabant nec ullis maledictorum et conviciorum latratibus perstrepebant, clero et plebi legi praecepi. (4) Quod autem scripta collegarum nostrorum, qui illic ordinationi tuae adfuerant, desideravimus, non veteris moris obliti novum aliquid quaerebamus. Nam satis erat, ut tu te episcopum factum literis nuntiares, nisi esset ex diverso discrepans factio, quae criminosis et calumniosis commentis suis collegarum pariter et fratrum plurimorum turbaret mentes et corda confunderet. Cui rei sopiendae necessarium duximus, ut scribentium nobis inde collegarum nostrorum firma et solida auctoritas pararetur; qui moribus ac vitae et disciplinae tuae condigna literarum suarum testimonia praedicantes aemulis quoque et rerum vel novitate vel pravitate gaudentibus omnem ambigendi et discrepandi scrupulum sustulerunt. Et secundum consilium nostrum salubri ratione libratum ¹⁾ in hoc fluctu aestuantium fratrum mentes sincere ac firmiter tuum sacerdotium probaverunt. Hoc enim vel maxime, frater, et laboramus et laborare debemus, ut unitatem a Domino et per apostolos nobis successoribus traditam, quantum possumus, obtinere curemus et, quod in nobis est, palabundas et errantes oves, quas quorundam pervicax factio et haeretica tentatio a matre secernit, in ecclesiam colligamus, illis solis foris remanentibus, qui in obstinatione sua vel furore supersederunt et ad nos redire noluerunt, discretionis et separationis a se factae et ecclesiae derelictae ipsi rationem Domino reddituri.

V. (5) Quantum vero hic ad presbyterorum quorundam et Felicissimi causam pertinet, quid hic actum sit, ut scire posses, literas ad te collegae nostri manu sua subscriptas miserunt, qui auditis eis quid senserint et quid pronuntiaverint, ex eorum literis disces. Melius autem, frater, facies, si etiam exempla literarum, quae ad te legenda pro dilectione communi per Caldonium et Fortunatum collegas nostros proxime miseram, quae de eodem Felicissimo et de presbyterio eiusdem ad clerum istic nec non et ad plebem scripseram, legi illic fratribus iubeas,

edd. et antiquarum editt. Accessit Galland. Baluz.: talia de te et compresbyteris tecum considentibus. Compresbyter est Novatianus.

¹⁾ Multi edd. et editt. vet. libratas a. liberatas.

quae et ordinationem et rationem rei gestae loquantur, ut tam istic, quam illic circa omnia per nos fraternitas instruatur. Exemplaria autem eadem nunc quoque per Mettium hypodiaconum a me missum et Nicephorum acoluthum transmisi. Opto te, frater carissime, semper bene valere.

EPISTOLA XLVI.

(Erasm. III, 2. Pamel. Rigalt. Baluz. 44. Pariss. 43.)

Cyprianus Maximo et Nicostrato et caeteris confessoribus
S.

Cum frequenter, carissimi, cognoveritis ex literis meis, quem et confessioni vestrae honorem et fraternitati connexae dilectionem meo sermone servaverim, credatis quaeso et acquiescatis his literis meis, quibus vobis et actui ¹⁾ ac laudibus vestris et scribo et simpliciter ac fideliter consulo. Gravatur enim me atque contristat et intolerabilis percussus et paene prostratus pectoris moestitia perstringit, cum vos illic comperissem contra ecclesiasticam dispositionem, contra evangelicam legem, contra institutionis catholicae unitatem alium episcopum fieri consensisse, id est, quod nec fas est nec licet fieri, ecclesiam aliam constitui, Christi membra discerpi, dominici gregis animum et corpus unum discissa aemulatione lacerari. Quod quaeso ut in vobis saltem illicitum istud fraternitatis nostrae discidium non perseveret, sed et confessionis vestrae et divinae traditionis memores ad matrem revertamini, unde prodiiistis, unde ad confessionis gloriam cum eiusdem matris exultatione venistis. (2) Nec putetis, sic vos evangelium Christi asserere, dum vosmetipsos a Christi grege et ab eius pace et concordia separatis, cum magis militibus gloriosis et bonis congruat, intra domestica castra consistere et intus positos ea, quae in commune tractanda sunt, agere ac providere. Nam cum unanimitas et concordia nostra scindi omnino non debeat, quia nos ecclesia derelicta foras exire et ad vos venire non possumus, ut vos magis ad

¹⁾ Actum dicit confessionem nominis Christi. Rigalt.

ecclesiam matrem et ad nostram fraternitatem revertamini, quibus possumus hortamentis petimus et rogamus. Opto vos, fratres carissimi, semper bene valere.

EPISTOLA XLVII.

(Erasm. II, 9. Pamel. Rigalt. Baluz. 43. Paris. 42.)

Constant epist. Rom. pont. I. p. 130. Gallandi bibl. vet. ptr. III. p. 335.

Cyprianus Cornelio fratri
S.

Et religiosum nobis et necessarium existimavi, frater carissime, ad confessores, qui illic sunt et Novatiani ac Novati obstinatione et pravitate seducti de ecclesia recesserunt, literas breves facere, quibus eos pro affectione mutua convenirem, ut ad matrem suam id est ecclesiam catholicam revertantur. Quas literas tibi a Mettione hypodiano legi prius mandavi, ne quis aliud me scripsisse fingeret, quam quod meis literis continetur. Mandavi tamen eidem Mettione a me ad vos misso, ut de tuo arbitrio rem gerat et, si easdem literas confessoribus putaveris esse reddendas, tunc eas tradat. Opto te, frater carissime, semper bene valere.

EPISTOLA XLVIII.

(Erasm. IV, 8. Pamel. Rigalt. Baluz. 45. Paris. 44.)

Constant epist. Rom. pont. I. p. 131. Gallandi bibl. vet. ptr. III. p. 335.

Cyprianus Cornelio fratri
S.

I. Legi literas tuas, frater carissime, quas per Primitivum compresbyterum nostrum misisti, in quibus te comperi motum, quod cum de Adrumetina colonia Polycarpi nomine ad te literae dirigerentur, posteaquam nos ego et Liberalis in eundem locum venissemus, coepissent illuc ad presbyteros et diaconos literae dirigi. Quod scire te volumus et pro certo credere, nulla id levitate aut contumelia factum. Sed cum statuissimus collegae complures, qui in unum conveneramus, ut legatis ad vos coepiscopis nostris Caldonio et Fortunato missis omnia interim integra suspenderentur, donec ad nos iidem collegae nostri rebus

illic aut ad pacem redactis aut pro veritate compertis redirent, presbyteri et diaconi in Adrumetino consistentes Polycarpo coepiscopo nostro absente ignorabant, quid nobis in commune placuisset. At ubi nos in praesentiam venimus, comperto consilio nostro ipsi quoque id, quod et caeteri, observare coeperunt, ut in nullo ecclesiarum istic consistentium consensio discreparet.

II. Quidam tamen mentes nonnunquam et animos sermonibus suis turbant, dum aliter quaedam, quam se habet veritas, nuntiant. Nos enim singulis navigantibus, ne cum scandalo ullo navigarent, rationem reddentes scimus, nos hortatos eos esse, ut ecclesiae catholicae radicem et matricem agnoscerent ac tenerent. (2) Sed quoniam latius fusa est nostra provincia, habet enim Numidiam et Mauritaniam sibi cohaerentes, ne in Urbe schisma factum absentium animos incerta opinione confunderet, placuit, ut per episcopos, retenta a nobis rei veritate et ad comprobendam ordinationem tuam facta auctoritate maiore, tunc demum scrupulo omni de singulorum pectoribus excusso, per omnes omnino in provincia ista positos literae fierent, sicuti fiunt, ut te universi collegae nostri et communicationem tuam id est catholicae ecclesiae unitatem pariter et caritatem probarent firmiter ac tenerent.

III. Quod divinitus evenisse et consilium nostrum providenter processisse gaudemus. Sic enim nunc episcopatus tui et veritas pariter et dignitas apertissima luce et manifestissima et firmissima comprobatione fundata est, ut ex rescriptis collegarum nostrorum, qui ad nos literas inde fecerunt, et ex relatione ac testimoniis coepiscoporum Pompeii et Stephani et Caldonii ac Fortunati ordinationis tuae et origo necessaria et ratio iusta et gloriosa quoque innocentia ab omnibus nosceretur. Quod ut simul cum caeteris quoque collegis nostris stabiliter ac firmiter administremus atque ut catholicae ecclesiae pacem concordiae unanimitate teneamus, perficiet divina dignatio, ut Dominus, qui sacerdotes sibi in ecclesia sua eligere et constituere dignatur, electos quoque et constitutos sua voluntate atque opitulatione tueatur, gubernantes inspirans ac subministrans et ad improborum contumaciam frenandam vigorem et ad lapsorum fovendam poenitentiam lenitatem. Opto te, frater carissime, semper bene valere.

EPISTOLA XLIX.

(Erasm. III, 11. Pamel. Rigalt. Baluz. 46. Pariss. 45.)

Constant epist. Rom. pont. I. p. 135. Gallandi bibl. vet. ptr. III. p. 337.
Routh reliqu. scr. III. p. 6 et 23.*Cornelius Cypriano fratri*
S.

I. Quantam sollicitudinem et anxietatem sustinuimus de iis confessoribus, qui dolo et malitia hominis callidi et veteratoris fuerant circumventi et paene decepti et ab ecclesia alienati, tanta laetitia adfecti sumus et Deo omnipotenti et Christo Domino nostro gratias egimus, cum ii cognito suo errore et intellecta hominis maligni velut serpentis astutia venenata ad ecclesiam, unde exierant, sicuti ipsi ex suo corde profitentur, simplici voluntate venerunt. Et primo quidem fratres nostri probatae fidei amantes pacem, unitatem optantes tumorem illum horum mollitum ¹⁾ nuntiabant, fide tamen non idonea, ut facile nobis credere daretur, illos penitus esse mutatos. Postea vero quam Urbanus et Sidonius confessores ad compresbyteros nostros venerunt affirmantes, Maximum confessorem et presbyterum secum pariter cupere in ecclesiam redire, sed quoniam multa praecesserant ab eis designata, quae tu quoque a coepiscopis nostris et ex literis meis cognovisti, ut non temere eis fides haberetur, ex ipsorum ore et confessione ista, quae per legationem mandaverant, placuit audiri. Qui cum venissent et a presbyteris, quae gesserant, exigenter, novissime quod per omnes ecclesias literae calumniis et maledictis plenae eorum nomine frequenter missae fuissent et paene omnes ecclesias perturbassent, circumventos se esse affirmaverunt nec, quid in istis literis inesset, se scisse, tantummodo circumductos commisisse se quoque schismatica et haereticis auctores fuisse, ut paterentur ei manus quasi in episcopatum imponi. Qui, cum haec et caetera eis fuissent exprobrata, ut abolerentur et de memoria tollerentur, deprecati sunt.

II. (2) Omni igitur actu ad me perlato placuit contrahi presbyterium. Adfuerunt etiam episcopi quinque, qui et hodie praesentes fuerunt, ut firmato consilio, quid circa

¹⁾ Baluz.: tumorem illorum, horum mollitiam.

personam eorum observari deberet, consensu omnium statueretur. Et ut motum omnium et consilium singulorum dignosceres, etiam sententias nostras placuit in notitiam vestram perferri; quas et subiectas leges. His ita gestis, in presbyterium venerunt Maximus, Urbanus, Sidonius et Macharius et plerique fratres, qui se eis adiunxerant, summis precibus desiderantes, ut ea, quae ante fuerant gesta, in oblivionem caderent, nullaue eorum mentio haberetur, proinde atque si nihil esset vel commissum vel dictum, invicem omnibus remissis, cor mundum et purum iam Deo exhiberent sequentes evangelicam vocem dicentem, beatos esse puros corde, quoniam ipsi Deum videbunt ¹⁾. Quod erat consequens, omnis hic actus populo fuerat insinuandus, ut et ipsos viderent in ecclesia constitutos, quos errantes et palabundos tamdiu viderant et dolebant. Quorum voluntate cognita, magnus fraternitatis concursus factus est. Una vox erat omnium gratias Deo agentium, gaudium pectoris lacrymis exprimentes, complectentes eos, quasi hodie poena carceris fuissent liberati. Et ut ipsorum propria verba designem: „Nos, inquit, Cornelium episcopum sanctissimae catholicae ecclesiae electum a Deo omnipotente et Christo Domino nostro scimus. Nos errorem nostrum confitemur. Imposturam passi sumus. Circumventi sumus perfidiae loquacitate captiosa. Nam etsi videbamur quasi quandam communicationem cum schismatico et haeretico homine habuisse, sincera tamen mens nostra semper in ecclesia fuit. Nec enim ignoramus, unum Deum esse et unum Christum esse Dominum, quem confessi sumus, unum Spiritum sanctum, unum episcopum in catholica ecclesia esse debere.“ (3) Ista eorum professione non moveremur ²⁾, ut quod apud potestatem saeculi erant confessi, in ecclesia constituti comprobarent? Quapropter Maximum presbyterum locum suum agnoscere iussimus, caeteros cum ingenti populi suffragio recepimus. Omnia autem remisimus Deo omnipotenti, in cuius potestate sunt omnia reservata.

III. Haec igitur, frater carissime, eadem hora, eodem

¹⁾ Matth. 5, 8.

²⁾ Baluzius auctoritate non allata: Quis ista eorum professio non moveretur.

momento ad te per scripta transmisimus et Nicephorum acoluthum descendere ad navigandum destinantem ad vos statim dimisi, ut nulla procrastinatione habita velut praesens in isto clero et in isto populi coetu Deo omnipotenti et Christo Domino nostro gratias ageres. Credimus autem fore, quinimo pro certo iam confidimus, caeteros quoque, qui in hoc errore sunt constituti, in ecclesiam brevi reversuros, cum auctores suos viderint nobiscum agere. Has literas puto te debere, frater carissime, et ad caeteras ecclesias mittere, ut omnes sciant, schismatici huius et haeretici dolum et praevaricationem de die in diem evacuari. Bene vale, frater carissime.

EPISTOLA L.

(Erasm. III, 12. Pamel. Rigalt. Baluz. 48. Pariss. 47.)

Constant epist. Rom. pont. I. p. 133. Gallandi bibl. vet. ptr. III. p. 336.

Routh reliqu. scr. III. p. 5 et 18.

Cornelius Cypriano fratri

S.

Ne quid minus ad poenam futuram huius scelerati hominis ¹⁾ deesset, prostratus virtutibus Dei, cum Maximus et Longinus et Machaeus inde fuissent expulsi, denuo surrexit; et sicut prioribus literis, tibi quas per Augendum confessorem misi, significavi, puto Nicostratum et Novatum et Evaristum et Primum et Dionysium illo iam pervenisse. Invigiletur ergo, ut omnibus coepiscopis nostris et fratribus innotescat, Nicostratum multorum criminum reum et non solum patronae suae carnali, cuius rationes gessit, fraudes et rapinas fecisse, verum etiam, quod est illi ad perpetuam poenam reservatum, ecclesiae deposita non modica abstulisse; Evaristum vero auctorem schismatis fuisse, et successorem plebi, cui ante praefuerat, Zetum in locum eius episcopum esse constitutum. Maiora vero et graviora hic designavit malitia et inexplebili pravitate sua, quam quae illic apud suos semper exercuit, ut scias, quales duces et protectores iste schismaticus et haeticus lateri suo semper iunctos habeat. Opto te, frater carissime, semper bene valere.

¹⁾ Novatiani. Mox illo Carthaginem significat.

EPISTOLA LI.

(Erasm. II, 12. Pamel. Rigalt. Baluz. 47. Pariss. 46.)

Coustant epist. Rom. pont. I. p. 143. Gallandi bibl. vet. ptr. III. p. 340.

Cyprianus Cornelio fratri

S.

I. Et egisse nos et agere, frater carissime, maximas gratias sine cessatione profiteamur Deo patri omnipotenti et Christo eius Domino et Deo nostro salvatori, quod sic ecclesia divinitus protegatur, ut unitas eius et sanctitas non iugiter nec in totum perfidiae et haereticae pravitatis obstinatione vitietur. Legimus enim literas vestras et voti communis amplissimum gaudium exsultanter excepimus, Maximum presbyterum et Urbanum confessores cum Sidonio et Machario ad ecclesiam catholicam regressos esse id est errore deposito et schismatico imo haeretico furore deserto unitatis ac veritatis domicilium fidei sanitate repetisse; ut unde ad gloriam processerant, illuc gloriosi redirent; ne qui Christum confessi essent, Christi postmodum castra desererent, nec tentarent caritatis atque unitatis fidem, qui victi robore et virtute non fuerant.

II. Ecce incolumis et immaculata laudis integritas, ecce incorrupta et solida confitentium dignitas, a desertoribus et profugis recessisse, proditores fidei et ecclesiae catholicae impugnatores reliquisse. Merito illos revertentes summo, ut scribitis, gaudio et clerus et plebs et fraternitas omnis excepit, quoniam in confessoribus gloriam suam conservantibus et ad unitatem revertentibus nemo non sociam se et participem eorum gloriae computat. (2) Huius diei¹⁾ laetitiam de nostris possumus sensibus aestimare. Nam cum istic ad literas vestras, quas de eorum confessione misistis, laetatus sit omnis fratrum numerus et summa alacritate hunc nuntium communis gratulationis exceperit, quid illic, ubi res ipsa et praesens laetitia sub oculis omnium gerebatur? Cum enim Dominus in evangelio suo dicat, esse summum gaudium in coelo super uno peccatore poenitentiam agente, quanto maius est gaudium et in terris pariter et in coelo super confessoribus ad ecclesiam Dei cum gloria sua et cum laude redeuntibus et redeundi viam caeteris exempli

¹⁾ Editiones vett. et Baluz: rei.

sui fide et probatione facientibus? Hic enim quosdam fratres nostros error induxerat, quod sibi communicationem confessorum sequi viderentur. Quo errore sublato lux omnium pectoribus infusa est, et ecclesia catholica una esse nec scindi nec dividi posse monstrata est. Nec quisquam iam facile poterit schismatici furentis verbis loquacibus decipi, quando probatum sit, bonos et gloriosos Christi milites non potuisse diu aliena fallacia et perfidia extra ecclesiam detineri. Opto te, frater carissime, semper bene valere.

EPISTOLA LII.

(Erasm. II, 8. Pamel. Rigalt. Baluz. 49. Pariss. 48.)

Constant epist. Rom. pont. I. p. 139. Gallandi bibl. vet. ptr. III. p. 338.

Cyprianus Cornelio fratri
8.

I. Et cum diligentia et cum dilectione fecisti, frater carissime, festinato ad nos mittendo Nicephorum acolum, qui nobis et de confessoribus regressis gloriosam laetitiam nuntiaret et adversus Novatiani et Novati novas et perniciosas ad impugnandam Christi ecclesiam machinas plenissime instrueret. Nam cum pridie istic venisset haereticae pravitatis nocens factio ipsa iam perdita et alios, qui sibi consenserint, perditura, postero die Nicephorus cum vestris literis supervenit, quibus et didicimus et docere atque instruere caeteros coepimus, Evaristum de episcopo iam nec laicum remansisse, cathedrae et plebis extorrem et de ecclesia Christi exsulem per alias longe provincias oberrare et ipsum veritatis ac fidei naufragum factum circa quosdam sui similes paria naufragia concitare, Nicostratum vero diaconio sanctae administrationis amisso, ecclesiasticis pecuniis sacrilega fraude substractis et viduarum ac pupillorum depositis denegatis non tam in Africam venire voluisse, quam conscientia rapinarum et criminum nefandorum illic ab urbe fugisse. Et nunc ecclesiae desertor ac profugus, quasi mutasse sit hominem mutare regionem, confessorem se ultra iactat et praedicat, cum Christi confessor nec dici nec esse iam possit, qui ecclesiam Christi negavit. (2) Nam cum Paulus apostolus dicat: Propter hoc

relinquet homo patrem et matrem et adhaerebit uxori suae, et erunt duo in unam carnem. Sacramentum istud magnum est, ego autem dico in Christum et in ecclesiam ¹⁾; cum hoc, inquam, beatus apostolus dicat et Christi pariter atque ecclesiae unitatem individuis nexibus cohaerentem sancta sua voce testetur, quomodo potest esse cum Christo, qui cum sponsa Christi atque in eius ecclesia non est? Aut quomodo assumit sibi regendae aut gubernandae ecclesiae curam, qui spoliavit et fraudavit ecclesiam Christi.

II. Nam de Novato nihil inde ad nos fuerat nuntian-
dum, cum magis per nos vobis debeat Novatus ostendi
rerum novarum semper cupidus, avaritiae inexplebilis ra-
pacitate furibundus, arrogantia et stupore superbi tumoris
inflatus, semper istis episcopis male cognitus, quasi hae-
reticus semper et perfidus omnium sacerdotum voce dam-
natus, curiosus semper, ut prodatur, ad hoc adulatur, ut
fallat, nunquam fidelis, ut diligat, fax et ignis ad con-
flanda seditionis incendia, turbo et tempestas ad fidei fa-
cienda naufragia, hostis quietis, tranquillitatis adversarius,
pacis inimicus. Denique Novato illinc a vobis recedente
id est procella et turbine recedente, ex parte illic quies
facta est, et gloriosi ac boni confessores, qui de ecclesia
illo incitante discesserant, posteaquam ab Urbe ille discessit,
ad ecclesiam reverterunt. (3) Idem est Novatus, qui apud
nos primum discordiae et schismatis incendium seminavit,
qui quosdam istis ex fratribus ab episcopo segregavit, qui
in ipsa persecutione ad evertendas fratrum mentes alia
quaedam persecutio nostris fuit. Ipse est, qui Felicissimum
satellitem suum diaconum nec permittente me nec sciente
sua factione et ambitione constituit et cum sua tempestate
Romam quoque ad evertendam ecclesiam navigans similia
illic et paria molitus est, a clero portionem plebis avellens,
fraternitatis bene sibi cohaerentis et se invicem diligentis
concordiam scindens. Plane quoniam pro magnitudine sua
debeat Carthaginem Roma praecedere, illic maiora et gra-
viora commisit; qui istis adversus ecclesiam diaconum fe-
cerat, illic episcopum fecit.

III. Nec hoc quisquam miretur in talibus. Feruntur
semper mali suo furore dementes et posteaquam scelera

¹⁾ Eph. 5, 31. 32.

fecerint, conscientia ipsa sceleratae mentis agitantur. Nec remanere in ecclesia Dei possunt, qui deificam et ecclesiasticam disciplinam nec actus sui conversatione nec morum pace tenuerunt. Spoliati ab illo pupilli, fraudatae viduae, pecuniae quoque ecclesiae denegatae has de illo exigunt poenas, quas in eius furore conspiciamus; pater etiam eius in vico fame mortuus et ab eo in morte postmodum nec sepultus, uterus uxoris calce percussus, et abortione properante in parricidium partus expressus. (4) Et damnare nunc audet sacrificantium manus, cum sit ipse nocentior pedibus, quibus filius, qui nascebatur, occisus est. Hanc conscientiam criminum iam pridem timebat. Propter hoc se non de presbyterio excitari tantum, sed et communicatione prohiberi pro certo tenebat, et urgentibus fratribus imminabat cognitionis dies, quo apud nos causa eius ageretur, nisi persecutio ante venisset, quam iste voto quodam evadendae et lucrandae damnationis excipiens haec omnia commisit et miscuit; ut qui eiici de ecclesia et excludi habebat, iudicium sacerdotum voluntaria discessione praecederet, quasi evasisse sit poenam, praevenisse sententiam.

IV. Circa caeteros autem fratres elaboramus, quos ab eo circumventos dolemus, ut veteratoris perniciosum latus fugiant, ut letales laqueos sollicitantis evadant, ut de qua ille pelli divinitus meruit, ecclesiam repetant; quos quidem, Domino adiuvante, per eius misericordiam regredi posse confidimus. Neque enim potest perire, nisi quem constat esse perituum, cum Dominus in evangelio suo dicat: Omnis plantatio, quam non plantavit pater meus coelestis, eradicabitur¹⁾. Qui plantatus non est in praeceptis Dei patris et monitis, solus poterit de ecclesia ille discedere, solus episcopis derelictis cum schismaticis et haereticis in furore remanere. Caeteros vero nobiscum adunabit Dei patris misericordia et Christi Domini nostri indulgentia et nostra patientia. Opto te, frater carissime, semper bene valere.

¹⁾ Matth. 15, 13.

EPISTOLA LIII.

(Erasm. III, 13 b. Pamel. Rigalt. Baluz. 30. Paris. 29.)

*Cypriano fratri Maximo, Urbano, Sidonio et Machario
S.*

Certi sumus, frater carissime, te quoque nobiscum pari voto congaudere, nos habito consilio utilitatibus ecclesiae et paci magis consulentes, omnibus rebus praetermissis et iudicio Dei servatis, cum Cornelio episcopo nostro pariter et cum universo clero pacem fecisse. Cum gaudio etiam universae ecclesiae, prona etiam omnium caritate hoc factum his literis nostris scire certissime debuisti. Oramus te, frater carissime, multis annis bene valere.

EPISTOLA LIV.

(Erasm. III, 3. Pamel. Rigalt. Baluz. 51. Paris. 50.)

*Cyprianus Maximo presbytero item Urbano et Sidonio et Machario
fratribus
S.*

I. Lectis literis vestris, fratres carissimi, quas ad me de vestra regressione et de ecclesiastica pace ac fraterna redintegratione fecistis, in tantum me laetatum esse confiteor, in quantum fueram et ante laetatus, quando confessionis vestrae gloriam comperi et militiae vestrae coelestem ac spiritalem laudem gratulabundus excepi. Nam et haec fidei et laudis vestrae alia confessio est, unam esse ecclesiam confiteri nec alieni erroris vel potius pravitatis participem fieri, repetere eadem castra, unde prodistis, unde ad gerendum proelium et adversarium subigendum fortissimis viribus prosilistis. Illuc enim erant de acie tropaea referenda, unde ad aciem fuerant arma suscepta, ne quos ad gloriam Christus parasset, eosdem gloriosos Christi ecclesia non haberet. Nunc vero et vos congruentem fidei vestrae tenorem atque individuae caritatis et concordiae legem dominica pace tenuistis, et exemplum caeteris dilectionis et pacis vestro itinere fecistis; ut ecclesiae veritas et evangelici sacramenti unitas, quae a nobis tenebatur, vestro etiam consensu ac vinculo necteretur, nec confessores Christi erroris duces fierent, qui virtutis et honoris auctores laudabiles exstitissent.

II. (2) Viderint, quantum vobis caeteri gratulentur vel quantum apud se ipsos singuli gloriantur: ego me et gratulari magis vobis et plus caeteris gloriari in hac vestra pacifica regressione et caritate confiteor. Simpliciter enim, quid in meo corde fuerit, debetis audire. Dolebam vehementer et graviter angebar, quod eis communicare non possem, quos semel diligere coepissem. Posteaquam vos de carcere prodeuntes schismaticus et haereticus error excepit, sic res erat, quasi vestra gloria in carcere remansisset. Illic enim resedisse vestri nominis dignitas videbatur, quando milites Christi non ad ecclesiam de carcere redirent, in quem prius cum ecclesiae laude et gratulatione venissent.

III. Nam etsi videntur in ecclesia esse zizania, non tamen impediri debet aut fides aut caritas nostra, ut quoniam zizania esse in ecclesia cernimus, ipsi de ecclesia recedamus. Nobis tantummodo laborandum est, ut frumentum esse possimus, ut cum coeperit frumentum dominicis horreis condi, fructum pro opere nostro et labore capiamus. Apostolus in epistola sua dicit: In domo autem magna non solum vasa sunt aurea et argentea, sed et lignea et fictilia, et quaedam quidem honorata, quaedam vero inhonorata¹⁾. Nos operam demus, fratres carissimi, et quantum possumus laboremus, ut vasa aurea vel argentea simus. Caeterum fictilia vasa confringere Domino soli concessum est, cui et virga ferrea data est. Esse non potest maior domino suo servus, nec quisquam sibi, quod soli filio pater tribuit, vindicare potest, ut se putet aut ad arcam ventilandam et purgandam palam ferre posse, aut a frumento universa zizania humano iudicio segregare²⁾. (3) Superba est ista obstinatio et sacrilega praesumptio, quam sibi furor pravus assumit. Et dum dominium sibi semper quidam, plusquam mitis iustitia deprecatur, assumunt, de ecclesia pereunt, et dum se insolenter extollunt, ipso suo tumore coecati veritatis lumen amittunt. Propter quod et nos temperamentum tenentes et libram Domini contemplantes et

¹⁾ II. Timoth. 2, 20.

²⁾ Haec lectio vulgaris. Baluz. ex aliquibus cdd. separare cll. ep. 55, XXI, ubi tamen paleae separari dicuntur.

Dei patris pietatem ac misericordiam cogitantes diu multumque tractatu inter nos habito iusta moderatione, quae sunt agenda, libravimus.

IV. Quae omnia penitus potestis inspicere lectis libellis, quos hic nuper legeram et ad vos quoque legendos pro communi dilectione transmiseram; ubi lapsis nec censura deest, quae increpet, nec medicina, quae sanet. Sed et catholicae ecclesiae unitatem quantum potuit expressit nostra mediocritas¹⁾. Quem libellum magis ac magis nunc vobis placere confido, quando eum iam sic legitis, ut et probetis et ametis. Siquidem quod nos verbis conscripsimus, vos factis impletis, quando ad ecclesiam caritatis ac pacis unitate remeatis. Opto vos, fratres carissimi ac desideratissimi, semper bene valere.

EPISTOLA LV.

(Erasm. IV, 2. Pamel. Rigalt. Baluz. 52. Pariss. 51.)

Constant epist. Rom. pontif. I. p. 159. Gallandi bibl. vet. ptr. III. p. 347.

Cyprianus Antoniano fratri

S.

I. Accepi primas literas tuas, frater carissime, concordiam collegii sacerdotalis firmiter obtinentes et catholicae ecclesiae cohaerentes, quibus significasti, cum Novatiano te non communicare, sed sequi consilium nostrum et cum Cornelio coepiscopo nostro unum tenere consensum. Scripsisti etiam, ut exemplum earundem literarum ad Cornelium collegam nostrum transmitterem, ut deposita omni sollicitudine iam sciret, te secum hoc est cum catholica ecclesia communicare. Sed enim supervenerunt postmodum aliae literae tuae per Quintum compresbyterum missae, in quibus animadverti, animum tuum Novatiani literis motum nutare coepisse. Nam cum et consilium et consensum tuum firmiter ante fixisses, desiderasti in his literis, ut rescriberem tibi, quam haeresim Novatianus introduxisset, vel Cornelius qua ratione Trophimo et turificatis communicet.

¹⁾ Libro de unitate ecclesiae.

II. Quod quidem si pro sollicitudine fidei anxie curas et rei dubiae veritatem sollicitus exploras, reprehendenda non est in timore divino aestuantis animi sollicitudo suspensa. Quoniam tamen video, post primam sententiam epistolae tuae Novatiani literis postmodum te esse commotum, illud, frater carissime, primo in loco pono, graves viros et semel super petram solida stabilitate fundatos non dico aura levi, sed nec vento aut turbine commoveri, ne animus dubius et incertus variis opinionibus, velut quibusdam ventorum incursantium flatibus, frequenter agitetur et a proposito suo cum quadam levitatis reprehensione mutetur. Quod ne vel apud te vel apud quemquam Novatiani literae faciant, ut desiderasti, frater carissime, rationem rei tibi breviter exponam.

III. (2) Et quidem primum, quoniam de meo quoque actu motus videris, mea apud te et persona et causa purganda est, ne me aliquis existimet a proposito meo leviter recessisse, et cum evangelicū vigorem primo et inter initia defenderim, postmodum videar animum meum a disciplina et censura priore flexisse, ut his, qui libellis conscientiam suam maculaverint vel nefanda sacrificia commiserint, laxandam pacem putaverim. Quod utrumque non sine librata diu et ponderata ratione a me factum est. Nam cum acies adhuc inter manus esset et proelium gloriosi certaminis in persecutione ferveret, toto hortatu et pleno impetu militum vires fuerant excitandae et maxime lapsorum mentes classico quodam nostrae vocis fortiter animandae, ut poenitentiae viam non solum precibus et lamentationibus sequerentur, sed quoniam repetendi certaminis et reparandae salutis dabatur occasio, ad confessionis potius ardorem et martyrii gloriam nostris increpiti vocibus provocarentur. Denique cum de quibusdam ad me presbyteri et diaconi scripsissent, eos immoderatos esse et ad communicationem accipiendam festinanter urgere, rescribens eis in epistola mea, quae exstat, et hoc addidi: „Qui si nimium properant, habent in sua potestate, quod postulant, tempore ipso sibi plus, quam quod postulant, largiente. Acies adhuc geritur et agon quotidie celebratur. Si commissi vere et firmiter poenitet, et fidei calor praevalet, qui differri non potest, potest coronari¹⁾.“

¹⁾ Epist. 19, II.

IV. De eo tamen, quod statuendum esset circa causam lapsorum, distuli, ut cum quies et tranquillitas data esset, et episcopis in unum convenire indulgentia divina permetteret, tunc communicato et librato de omnium collatione consilio statueremus, quid fieri oporteret; si quis vero ante consilium nostrum et ante sententiam de omnium consilio statutam lapsis temere communicare voluisset, ipse a communicatione abstineretur. Quod etiam Romam ad eorum tunc adhuc sine episcopo agentem et ad confessorem Maximum presbyterum et caeteros in custodia constitutos, nunc in ecclesia cum Cornelio inactos plenissime scripsi: quod me scripsisse, de eorum rescriptis poteris noscere. Nam in epistola sua ita posuerunt: „Quamquam nobis in tam ingenti negotio placeat, quod et tu ipse tractasti, prius esse ecclesiae pacem sustinendam, deinde sic collatione consiliorum cum episcopis, presbyteris, diaconibus, confessoribus pariter ac stantibus laicis facta lapsorum tractare rationem¹⁾.“ Additum est etiam Novatiano tunc scribente et quod scripserat sua voce recitante, et presbytero Moyse tunc adhuc confessore, nunc iam martyre subscribente, ut lapsis infirmis et in exitu constitutis pax daretur. Quae litterae per totum mundum missae sunt et in notitiam ecclesiis omnibus et universis fratribus perlatae sunt.

V. (3) Secundum quod tamen ante fuerat destinatum, persecutione sopita, cum data esset facultas in unum conveniendi, copiosus episcoporum numerus, quos integros et incolumes fides sua et Domini tutela protexit, in unum convenimus et scripturis divinis ex utraque parte prolatis temperamentum salubri moderatione libravimus, ut nec in totum spes communicationis et pacis lapsis denegaretur, ne plus desperatione deficerent et eo, quod sibi ecclesia clauderetur, secuti saeculum gentiliter viverent, nec tamen rursus censura evangelica solveretur, ut ad communicationem temere prosilirent, sed traheretur diu poenitentia, et rogaretur dolenter paterna clementia, et examinarentur causae et voluntates et necessitates singulorum, secundum quod libello continetur, quem ad te pervenisse confido, ubi singula placitorum capita conscripta sunt. Ac si minus sufficiens episcoporum in Africa numerus videbitur, etiam

¹⁾ Epist. 30, VI.

Romam super hac re scripsimus ad Cornelium collegam nostrum, qui et ipse cum plurimis coëpiscopis habito concilio in eandem nobiscum sententiam pari gravitate et salubri moderatione consensit.

VI. De quo tibi necesse nunc fuit scribere, ut scias, me nihil leviter egisse, sed secundum quod literis meis fueram ante complexus, omnia ad commune concilii nostri consilium distulisse et nemini quidem ex lapsis prius communicasse, quando adhuc erat, unde non tantum indulgentiam, sed et coronam lapsus acciperet; postea tamen, sicut collegii concordia et colligendae fraternitatis ac medendi vulneris utilitas exigebat, necessitati temporum succubuisse et saluti multorum providendum putasse; et nunc ab his non recedere, quae semel in concilio nostro de communi collatione placuerunt, quamvis multa multorum vocibus ventilentur, et mendacia adversus sacerdotes Dei de diaboli ore prolata ad rumpendam catholicae unitatis concordiam ubique iactentur. Sed te oportet ut bonum fratrem atque unanimem consacerdotem non, quid maligni atque apostatae dicant, facile suscipere, sed quid collegae tui modesti et graves viri faciant, de vitae et disciplinae nostrae exploratione perpendere.

VII. (4) Venio iam nunc, frater carissime, ad personam Cornelii collegae nostri, ut Cornelium nobiscum verius noveris, non de malignorum et detrahentium mendacio, sed de Domini Dei iudicio, qui eum episcopum fecit, et coepiscoporum testimonio, quorum numerus universus per totum mundum concordii unanimitate consensit. Nam quod Cornelium carissimum nostrum Deo et Christo et ecclesiae eius, item consacerdotibus cunctis laudabili praedicatione commendat, non iste ad episcopatum subito pervenit, sed per omnia ecclesiastica officia promotus et in divinis administrationibus Dominum saepe promeritus ad sacerdotii sublime fastigium cunctis religionis gradibus ascendit. Tum deinde episcopatum ipsum nec postulavit nec voluit nec ut caeteri, quos arrogantiae et superbiae suae tumor inflat, invasit, sed quietus alias et modestus et quales esse consueverunt, qui ad hunc locum divinitus eliguntur, pro pudore virginalis continentiae suae¹⁾ et pro hu-

¹⁾ Vulgo conscientiae suae. At Baluzius satis idoneam edd. mss. copiam laudavit, qui nostram lectionem probent.

militate ingentiae sibi et custoditae verecundiae non, ut quidam, vim fecit, ut episcopus fieret, sed ipse vim passus est, ut episcopatum coactus exciperet, et factus est episcopus a plurimis collegis nostris, qui tunc in urbe Roma aderant, qui ad nos literas honorificas et laudabiles et testimonio suae praedicationis illustres de eius ordinatione miserunt. Factus est autem Cornelius episcopus de Dei et Christi eius iudicio, de clericorum paene omnium testimonio, de plebis, quae tunc adfuit, suffragio et de sacerdotum antiquorum et bonorum virorum collegio, cum nemo ante se factus esset, cum Fabiani locus id est cum locus Petri et gradus cathedrae sacerdotalis vacaret; quo occupato de Dei voluntate atque omnium nostrum consensione firmato, quisquis iam episcopus fieri voluerit, foris fiat necesse est nec habeat ecclesiasticam ordinationem, qui ecclesiae non tenet unitatem. Quisquis ille fuerit, multum de se licet iactans et sibi plurimum vindicans, profanus est, alienus est, foris est. Et cum post primum secundus esse non possit, quisquis post unum, qui solus esse debeat, factus est, non iam secundus ille, sed nullus est.

VIII. (5) Tum deinde post episcopatum non exambitum nec extortum, sed de Dei, qui sacerdotes facit, voluntate susceptum quanta in ipso suscepto episcopatu suo virtus, quantum robur animi, qualis firmitas fidei, — quod nos simplici corde et perspicere penitus et laudare debemus, — sedisse intrepidum Romae in sacerdotali cathedra eo tempore, cum tyrannus infestus sacerdotibus Dei fanda atque infanda comminaretur, cum multo patientius et tolerabilius audiret, levare adversus se aemulum principem¹⁾, quam constitui Romae Dei sacerdotem! Nonne hic, frater carissime, summo virtutis et fidei testimonio praedicandus est, nonne inter gloriosos confessores et martyres deputandus, qui tantum temporis sedit exspectans corporis sui carnifices et tyranni ferocientis ultores, qui Cornelium adversus edicta feralia resistentem et minas et cruciatus et tormenta fidei vigore calcantem vel gladio invaderent vel crucifigerent vel igne torrerent vel quolibet inaudito genere poenarum viscera eius et membra laniarent? Etiam si maiestas

¹⁾ Adversus Decium surrexerunt Lucius Priscus atque Iulius Valens. Cfr. Aurel. Vict. Caes. 29.

Domini protegentis et bonitas sacerdotem, quem fieri voluit, factum quoque protexit, tamen Cornelius, quantum ad eius devotionem pertinet et timorem, passus est, quidquid pati potuit, et tyrannum armis et bello postmodum victum prior sacerdotio suo vicit.

LX. (6) Quod autem quaedam de illo inhonesta et maligna iactantur, nolo mireris, cum scias, hoc esse opus semper diaboli, ut servos Dei mendacio laceret et opinionibus falsis gloriosum nomen infamet, ut qui conscientiae suae luce clarescunt, alienis rumoribus sordidentur. Explorasse autem collegas nostros scias et verissime comperrisse, nulla illum libelli, ut quidam iactitant, labe maculatum esse, sed neque cum episcopis, qui sacrificaverunt, communicationem sacrilegam miscuisse, sed eos demum, quorum causa audita et innocentia comprobata sit, coniunxisse nobiscum. Nam et de Trophimo, de quo tibi scribi desiderasti, non ita res est, ut ad te pertulit rumor et mendacium malignorum. Nam sicut antecessores nostri saepe fecerunt, colligendis fratribus nostris carissimus frater noster¹⁾ necessitati succubuit. Et quoniam cum Trophimo pars maxima plebis abscesserat, redeunte nunc ad ecclesiam Trophimo et satisfaciente et poenitentia deprecationis errorem pristinum confitente et fraternitatem, quam nuper abstraxerat, cum plena humilitate et satisfactione revocante, audita sunt eius preces, et in ecclesiam Domini non tam Trophimus, quam maximus fratrum numerus, qui cum Trophimo fuerat, admissus est: qui omnes regressuri ad ecclesiam non essent, nisi cum Trophimo comitante venissent. Tractatu ergo illic cum collegis plurimis habito, susceptus est Trophimus, pro quo satisfaciebat fratrum reditus et restituta multorum salus. Sic tamen admissus est Trophimus, ut laicus communicet²⁾, non, secundum quod ad te malignorum literae pertulerunt, quasi locum sacerdotis usurpet.

X. (7) Sed et quod passim communicare sacrificatis

¹⁾ Vulgo ex glossemate adiicitur Cornelius, quod Baluzius recte delevit. Fratres vero colliguntur, cum schismatici ad unitatem revocantur.

²⁾ Qui e clericis lapsi erant, poenitentia acta in ecclesiasticam quidem communionem recepti, neque vero in munera sacra restituti sunt, ita ut non nisi pro laicis haberentur.

Cornelius tibi nuntiatus est, hoc etiam de apostatarum fictis rumoribus nascitur. Neque enim possunt laudare nos, qui, recedunt a nobis, aut exspectare debemus, ut placeamus illis, qui nobis displicentes et contra ecclesiam rebelles sollicitandis de ecclesia fratribus violenter insistunt. Quare et de Cornelio et de nobis quaecunque iactantur, nec audias facile nec credas, frater carissime. Si qui enim infirmitatibus occupantur, illis, sicut placuit, in periculo subvenitur. Postea tamen quam subventum est et periclitantibus pax data est, offocari a nobis non possunt aut opprimi aut vi et manu nostra in exitum mortis urgeri, ut quoniam morientibus pax datur, necesse sit mori eos, qui acceperint pacem, cum magis in hoc indicium divinae pietatis et paternae lenitatis appareat, quod qui pignus vitae in data pace percipiunt, hic quoque ad vitam perceptam pace teneantur. Et idcirco, si accepta pace commeatus a Deo datur, nemo hoc debet in sacerdotibus criminari, cum semel placuerit, fratribus in periculo subveniri.

XI. (8) Nec tu existimes, frater carissime, sicut quibusdam videtur, libellaticos cum sacrificatis aequari oportere, quando inter ipsos etiam, qui sacrificaverunt, et conditio frequenter et causa diversa sit. Neque enim aequandi sunt ille, qui ad sacrificium nefandum statim voluntate prosilivit, et qui luctatus et congressus diu ad hoc funestum opus necessitate pervenit; ille, qui et se et omnes suos prodidit, et qui ipse pro cunctis ad discrimen accedens uxorem et liberos et domum totam periculi sui perfunctione protexit; ille, qui inquilinos vel amicos suos ad facinus compulit, et qui inquilinis et colonis pepercit, fratres etiam plurimos, qui extorres et profugi recedebant, in sua tecta et hospitia recepit, ostendens et offerens Domino multas animas viventes et incolumes, quae pro una saucia deprecentur. Cum ergo inter ipsos, qui sacrificaverunt, multa sit diversitas, quae inclementia est et quam acerba duritia, libellaticos cum iis, qui sacrificaverunt, iungere, quando is, cui libellus acceptus est, dicat: „Ego prius legeram et episcopo tractante cognoveram, non sacrificandum idolis, nec simulacra servum Dei adorare debere; et idcirco, ne hoc facerem, quod non licebat, cum occasio libelli fuisset oblata, quem nec ipsum acciperem, nisi ostensa fuisset occasio, ad magistratum vel veni vel alio eunte mandavi,

Christianum me esse, sacrificare mihi non licere, ad aras diaboli me venire non posse, dare me ob hoc praemium, ne quod non licet faciam.“ (9) Nunc tamen etiam iste, qui libello maculatus est, postea quam nobis admonentibus didicit, nec hoc se facere debuisse, etsi manus pura sit et os eius feralis cibi contagia nulla polluerint, conscientiam tamen eius esse pollutam, flet auditis nobis et lamentatur et, quod deliquerit, nunc admonetur et non tam crimine, quam errore deceptus, quod iam de caetero instructus et paratus sit, contestatur.

XII. Quorum si poenitentiam respuamus habentium aliquam fiduciam tolerabilis conscientiae, statim cum uxore, cum liberis, quos incolumes reservaverant, in haeresim vel schisma diabolo invitante rapiuntur, et adscribetur nobis in die iudicii, nec ovem sauciam curasse et propter unam sauciam multas integras perdidisse; et cum Dominus relictis nonaginta novem sanis unam errantem et lassam quaesierit et inventam humeris suis ipse portaverit, nos non tantum non quaeramus lapsos, sed et venientes arceamus; et cum pseudoprophetae gregem Christi nunc vastare et lacerare non desinant, occasionem canibus et lupis demus, ut quos persecutio infesta non perdidit, eos nos duritia nostra et inhumanitate perdamus. Et ubi erit, frater carissime, quod apostolus dicit: Omnibus per omnia placeo, non quaerens, quod mihi utile est, sed quod multis, ut salventur. Imitatores mei estote, sicut et ego Christi ¹⁾. Et iterum: Factus sum infirmus infirmis, ut infirmos lucrarer²⁾. Et iterum: Si patitur membrum unum, compatiuntur et caetera membra, et si laetatur unum membrum, collaetantur et caetera membra ³⁾.

XIII. (10) Alia est philosophorum et Stoicorum ratio, frater carissime, qui dicunt, omnia peccata paria esse et virum gravem non facile flecti oportere. Inter Christianos autem et philosophos plurimum distat. Et cum apostolus dicat: Videte, ne quis vos depraedetur per philosophiam et inanem fallaciam ⁴⁾, vitanda sunt a nobis, quae non de Dei clementia veniunt, sed de philosophiae durioris praesumptione descendunt. De Moyse autem legimus in scripturis

¹⁾ I Cor. 10, 33. 11, 1.

²⁾ ib. 9, 22.

³⁾ ib. 12, 26.

⁴⁾ Col. 2, 8.

dictum: Et fuit Moyses homo lenis nimis¹⁾. Et Dominus in evangelio suo dicit: Estote misericordes, sicut et pater vester misertus est vestri²⁾. Et iterum: Non est opus sanis medicus, sed male habentibus³⁾. Quam potest exercere medicinam, qui dicit: „Ego solos sanos curo, quibus medicus necessarius non est?“ Opem nostram, medelam nostram vulneratis exhibere debemus. Non putemus, mortuos esse, sed magis semianimes iacere eos, quos persecutione funesta sauciatos videmus: qui si in totum mortui essent, nunquam de eisdem postmodum et confessores et martyres fierent.

XIV. Sed quoniam est in illis, quod poenitentia sequente revalescat ad fidem, et ad virtutem de poenitentia robur armatur, — quod armari non poterit, si quis desperatione deficiat, si ab ecclesia dure et crudeliter segregatus ad gentiles se vias et saecularia opera convertat vel ad haereticos schismaticos reiectus ab ecclesia transeat; ubi etsi occisus propter nomen⁴⁾ postmodum fuerit, extra ecclesiam constitutus et ab unitate atque a caritate divisus coronari in morte non poterit; — (11) et ideo placuit, frater carissime, examinatis causis singulorum libellaticos interim admitti, sacrificatis in exitu subveniri, quia exomologesis apud inferos non est, nec ad poenitentiam quis a nobis compelli potest, si fructus poenitentiae subtrahatur. Si proelium prius venerit, corroboratus a nobis invenietur armatus ad proelium. Si vero ante proelium infirmitas urserit, cum solatio pacis et communicationis abscedit.

XV. Neque enim praeiudicamus Domino iudicaturus, quominus si poenitentiam plenam et iustam peccatoris invenerit, tunc ratum faciat, quod a nobis fuerit hic statutum. Si vero nos aliquis poenitentiae simulatione deluserit, Deus, qui non deridetur et qui cor hominis intuetur, de his, quae nos minus perspeximus, iudicet et servorum suorum sententiam Dominus emendet; dum tamen nos meminisse, frater carissime, debeamus, scriptum esse: Frater fratrem adiuvans exaltabitur⁵⁾; et apostolum quoque dixisse:

¹⁾ Num. 12, 3.

²⁾ Luc. 6, 36.

³⁾ Matth. 9, 12.

⁴⁾ i. e. Christianum, quo sensu nomen etiam apud Tertull. saepe invenitur.

⁵⁾ Prov. 18, 19.

In contemplatione habentes unusquisque, ne et vos tentemini, alterutrum onera sustinete, et sic adimplebitis legem Christi¹⁾; item quod superbos redarguens et arrogantiam frangens in epistola sua ponat: Et qui se putat stare, videat ne cadat²⁾; et alio in loco dicat: Tu quis es, qui iudicas alienum servum? Domino suo stat aut cadit. Stabit autem. Potens est enim Deus statuere eum³⁾. (12) Ioannes quoque Iesum Christum Dominum nostrum advocatum et deprecatorem pro peccatis nostris probat dicens: Filioli mei, ista scribo vobis, ne delinquatis; et si quis deliquerit, advocatum habemus apud patrem Iesum Christum suffragatorem, et ipse est deprecatio pro delictis nostris⁴⁾. Et Paulus quoque apostolus in epistola sua posuit: Si cum adhuc peccatores essemus, Christus pro nobis mortuus est, multo magis nunc iustificati in sanguine illius liberabimur per illum ab ira⁵⁾.

XVI. Cuius pietatem et clementiam cogitantes non acerbi adeo nec duri nec in fovendis fratribus inhumani esse debemus, sed dolere cum dolentibus et flere cum flentibus et eos quantum possumus auxilio et solatio nostrae dilectionis erigere, nec adeo immites et pertinaces ad eorum poenitentiam retundendam, nec iterum soluti et faciles ad communicationem temere laxandam. Iacet ecce saucius frater ab adversario in acie vulneratus. Inde diabolus conatur occidere, quem vulneravit; hinc Christus hortatur, ne in totum pereat, quem redemit. Cui de duobus assistimus, in cuius partibus stamus? Utrumne diabolo favemus, ut perimat, et semianimem fratrem iacentem, sicut in evangelio sacerdos et levites, praeterimus? An vero ut sacerdotes Dei et Christi, quod Christus et docuit et fecit, imitantes vulneratum de adversarii faucibus rapimus, ut curatum Deo iudici reservemus?

XVII. (13) Nec putes, frater carissime, hinc aut virtutem fratrum minui aut martyria deficere, quod lapsis laxata sit poenitentia, et quod poenitentibus spes pacis oblata. Manet vere fidentium robur immobile, et apud timentes ac diligentes corde toto Deum stabilis et fortis perseverat integritas. Nam et moechis a nobis poenitentiae tem-

¹⁾ Gal. 6, 1. 2.

⁴⁾ I Io. 2, 1. 2.

²⁾ I Cor. 10, 12.

⁵⁾ Rom. 5, 8. 9.

³⁾ Rom. 14, 4.

pus conceditur et pax datur. Non tamen idcirco virginitas in ecclesia deficit, aut continentiae propositum gloriosum per aliena peccata languescit. Floret ecclesia tot virginibus coronata, et castitas ac pudicitia tenorem gloriae suae servat, nec quia adultero poenitentia et venia laxatur, continentiae vigor frangitur. Aliud est, ad veniam stare, aliud, ad gloriam pervenire, aliud, missum in carcerem non exire inde, donec solvat novissimum quadrantem, aliud, statim fidei et virtutis accipere mercedem, aliud pro peccatis longo dolore cruciatum emundari et purgari diu igne¹⁾, aliud, peccata omnia passione purgasse, aliud denique, pendere in diem iudicii ad sententiam Domini, aliud, statim a Domino coronari. Et quidem apud antecessores nostros quidam de episcopis istic in provincia nostra dandam pacem moechis non putaverunt et in totum poenitentiae locum contra adulteria clausurunt. Non tamen a coepiscoporum suorum collegio recesserunt aut catholicae ecclesiae unitatem vel duritiae vel censurae suae obstinatione ruperunt, ut quia apud alios adulteris pax dabatur, qui non dabat, de ecclesia separaretur. Manente concordiae vinculo et perseverante catholicae ecclesiae individuo sacramento actum suum disponit et dirigit unusquisque episcopus rationem propositi sui Domino redditurus.

XVIII. (14) Miror autem, quosdam sic obstinatos esse, ut dandam non putent lapsis poenitentiam aut poenitentibus existiment veniam denegandam, cum scriptum sit: Memento unde cecideris, et age poenitentiam, et fac priora opera²⁾. Quod utique ei dicitur, quem constat cecidisse et quem Dominus hortatur per opera rursus exsurgere, quia scriptum est: Eleemosyna a morte liberat³⁾, et non utique ab illa morte, quam semel Christi sanguis exstinxit, et a qua nos salutaris baptismi et redemptoris nostri gratia liberavit, sed et ab ea, quae per delicta postmodum serpit. Alio item loco poenitentiae tempus datur, et poenitentiam

¹⁾ Editor Ox. monet, in IV. cdd. legi divine, quod ipsum forsitan ex diutine sit corruptum. De purgatorio ne cogites, vetat nexus. Ad sqq. notandum, quosdam patrum in ea sententia fuisse, ut cacteris ad extremum iudicium dilatis martyres statim a morte gloria aeterna perfrui censerent.

²⁾ Apoc. 2, 5.

³⁾ Tob. 4, 10.

non agenti Dominus comminatur: Habeo, inquit, adversus te multa, quod uxorem tuam Iezabel, quae se dicit propheten, sinis docere et seducere servos meos, fornicari et manducare de sacrificiis, et dedi illi tempus, ut poenitentiam ageret, et poenitere non vult a fornicatione sua. Ecce mitto eam in lectum et, qui cum ea fornicati sunt, in maximam tribulationem, nisi poenitentiam gesserint ab operibus suis¹⁾. Quos utique ad poenitentiam Dominus non hortaretur, nisi quia poenitentibus indulgentiam pollicetur. Et in evangelio: Dico, inquit, vobis, sic erit gaudium in coelo super uno peccatore poenitentiam agente, quam super nonaginta novem iustis, quibus non est opus poenitentia²⁾. Nam cum scriptum sit: Deus mortem non fecit nec delectatur in perditione vivorum³⁾, utique qui neminem vult perire, cupit peccatores poenitentiam agere et per poenitentiam denuo ad vitam redire. Ideo et per Iohel prophetam clamat et dicit: Et nunc haec dicit Dominus Deus vester: Revertimini ad me ex toto corde vestro simulque et ieiunio et fletu et planctu, et discindite corda vestra et non vestimenta vestra, et revertimini ad Dominum Deum vestrum, quia misericors et pius est et patiens et multae miserationis, et qui sententiam flectat adversus malitiam irrogatam⁴⁾. In psalmis etiam legimus censuram pariter et clementiam Dei comminantis simul atque parcentis, punientis, ut corrigat, et cum correxerit, reservantis. Visitabo, inquit, in virga facinora eorum et in flagellis delicta eorum. Misericordiam autem meam non dispergam ab eis⁵⁾.

XIX. (15) Dominus quoque in evangelio suo pietatem Dei patris ostendens ait: Quis est ex vobis homo, quem si petierit filius eius panem, lapidem porrigat illi, aut si piscem postulaverit, serpentem illi porrigat? Si ergo vos, cum sitis nequam, scitis bona data dare filiis vestris, quanto magis pater vester coelestis dabit bona poscentibus eum⁶⁾? Comparat hic Dominus carnalem patrem et Dei patris aeternam largamque pietatem. Quodsi iste in terris nequam pater offensus graviter a filio peccatore et malo, si tamen eundem postmodum viderit reformatum et depositis prioris vitae delictis ad sobrios et bonos mores et ad innocentiae

¹⁾ Apoc. 2, 20 — 22.

²⁾ Luc. 15, 7.

³⁾ Sap. 1, 18.

⁴⁾ Ioc. 2, 12. 13.

⁵⁾ Ps. 89, 33. 34.

⁶⁾ Matth. 7, 9—11

disciplinam poenitentiae dolore correctum, et gaudet et gratulatur et susceptum, quem ante proiecerat, cum voto paternae exsultationis amplectitur; quanto magis unus ille et verus pater bonus, misericors et pius, imo ipse bonitas et misericordia et pietas, laetatur in poenitentia filiorum suorum, nec iam poenitentibus aut plangentibus et lamentantibus poenam comminatur, sed veniam magis et indulgentiam pollicetur. Unde Dominus in evangelio beatos dicit plangentes, quia qui plangit, misericordiam provocat, qui pervicax et superbus est, iram sibi et poenam iudicii venientis exaggerat. Et idcirco, frater carissime, poenitentiam non agentes nec dolorem delictorum suorum toto corde et manifesta lamentationis suae professione testantes prohibendos omnino censuimus a spe communicationis et pacis, si in infirmitate atque in periculo coeperint deprecari; quia rogare illos non delicti poenitentia sed mortis urgentis admonitio compellit, nec dignus est in morte accipere solatium, qui se non cogitavit esse moriturum.

XX. (16) Quod vero ad Novatiani personam pertinet, frater carissime, de quo desiderasti tibi scribi, quam haeresim introduxisset, scias, nos primo in loco nec curiosos esse debere, quid ille doceat, cum foris doceat. Quisquis ille est et qualiscunque est, christianus non est, qui in Christi ecclesia non est. Iactet se licet et philosophiam vel eloquentiam suam superbis vocibus praedicet: qui nec fraternam caritatem nec ecclesiasticam unitatem tenuit, etiam quod prius fuerat, amisit. Nisi si episcopus tibi videtur, qui episcopo in ecclesia a sedecim coepiscopis facto adulter atque extraneus episcopus fieri a desertoribus per ambitum nititur et, cum sit a Christo una ecclesia per totum mundum in multa membra divisa, item episcopatus unus episcoporum multorum concordie numerositate diffusus, ille post Dei traditionem, post connexam et ubique coniunctam catholicae ecclesiae unitatem, humanam conetur ecclesiam facere et per plurimas civitates novos apostolos suos mittat, ut quaedam recentia institutionis suae fundamenta constituat, cumque iam pridem per omnes provincias et per urbes singulas ordinati sint episcopi in aetate antiqui, in fide integri, in pressura probati, in persecutione proscripti, ille super eos creare alios pseudoepiscopos audeat. Quasi possit aut totum orbem novi conatus obstinatione peragrarere

ant ecclesiastici corporis compaginem discordiae suae seminatione rescindere, nesciens, schismaticos semper inter initia fervere, incrementa vero habere non posse nec augere, quod illicite coeperint, sed statim cum prava sua aemulatione deficere. (17) Episcopatum autem tenere non posset, etiam si episcopus prius factus a coepiscoporum suorum corpore et ab ecclesiae unitate descisceret, quando apostolus admoneat, ut invicem nosmetipsos sustineamus, ne ab unitate, quam Deus constituit, recedamus, et dicat: *Sustinentes invicem in dilectione, satis agentes servare unitatem spiritus in coniunctione pacis*¹⁾. Qui ergo nec unitatem spiritus nec coniunctionem pacis observat et se ab ecclesiae vinculo atque a sacerdotum collegio separat, episcopi nec potestatem potest habere nec honorem, qui episcopatus nec unitatem voluit tenere nec pacem.

XXI. Tum deinde quantus arrogantiae tumor est, quanta humilitatis et lenitatis oblivio, arrogantiae suae quanta iactatio, ut quis aut audeat aut facere se posse credat, quod nec apostolis concessit Dominus, ut zizania a frumento putet se posse discernere, aut, quasi ipsi palam ferre et aream purgare concessum sit, paleas conetur a tritico separare, cumque apostolus dicat: *In domo autem magna non solum vasa aurea sunt et argentea, sed et lignea et fictilia*²⁾, aurea et argentea vasa videatur eligere, lignea vero et fictilia contemnere, abiicere, damnare, quando non nisi die Domini vasa lignea divini ardoris incendio concrementur et fictilia ab eo, cui data est ferrea virga, frangantur. Aut si se cordis et renis scrutatorem constituit et iudicem, per omnia aequaliter iudicet et, cum sciat, scriptum esse: *Ecce sanus factus es, iam noli peccare, ne quid tibi deterius fiat*³⁾, fraudatores et moechos a latere atque a comitatu suo separet, quando multo et gravior et peior sit moechi, quam libellatici causa, cum hic necessitate, ille voluntate peccaverit, hic existimans sibi satis esse, quod non sacrificaverit, errore deceptus sit, ille matrimonii expugnator alieni vel lupanar ingressus ad cloacam et coenosam voraginem vulgi sanctificatum corpus et Dei templum detestabili colluvione violaverit, sicut apostolus dicit: *Omne peccatum, quodcunque fecerit homo, extra*

¹⁾ Eph. 4, 2. 3.

²⁾ II Timoth. 2, 20.

³⁾ Io. 5, 14.

corpus est; qui autem moechatur, in corpus suum peccat¹⁾. Quibus tamen et ipsis poenitentia conceditur et lamentandi ac satisfaciendi spes relinquitur secundum ipsum apostolum dicentem: Timeo, ne forte veniens ad vos lugeam multos ex iis, qui ante peccaverunt et non egerunt poenitentiam de immunditiis, quas fecerunt, et fornicationibus et libidinibus²⁾.

XXII. (18) Nec sibi in hoc novi haeretici blandiantur, quod se dicant idololatriis non communicare, quando sint apud illos et adulteri et fraudatores, qui teneantur idololatriae crimine, secundum apostolum dicentem: Hoc enim scitote intelligentes, quia omnis fornicator aut immundus aut fraudator, quod est idololatria, non habet hereditatem in regno Christi et Dei³⁾. Et iterum: Mortificate itaque membra vestra, quae in terra sunt, exponentes fornicationem, immunditiam et concupiscentiam malam et cupiditatem, quae sunt idolorum servitus, propter quae venit ira Dei⁴⁾. Nam cum corpora nostra membra sint Christi, et singuli simus templum Dei, quisquis adulterio templum Dei violat, Deum violat, et qui in peccatis committendis voluntatem diaboli facit, daemoniis et idolis servit. Neque enim mala facta de sancto Spiritu veniunt, sed de adversarii instinctu, et de immundo spiritu natae concupiscentiae contra Deum facere et diabolo servire compellunt. Ita fit, ut si peccato alterius inquinari alterum dicant et idololatriam delinquentis ad non delinquentem transire sua asseveratione contendunt, excusari secundum suam vocem non possint ab idololatriae crimine, cum constet de apostolica probatione, moechos et fraudatores, quibus illi communicant, idololatras esse. (19) Nobis autem secundum fidem nostram et divinae praedicationis datam formam competit ratio veritatis, unumquemque in peccato suo ipsum teneri nec posse alterum pro altero reum fieri, cum Dominus praemoneat et dicat: Iustitia iusti super eum erit, et scelus scelerati super eum erit⁵⁾. Et iterum: Non morientur patres pro filiis, et filii non morientur pro patribus. Unusquisque in peccato suo morietur⁶⁾. Quod legentes scilicet et tenentes neminem putamus a fructu sa-

¹⁾ I Cor. 6, 18.

⁴⁾ Col. 3, 5. 6.

²⁾ II Cor. 12, 20. 21.

⁵⁾ Ezéch. 18, 20.

³⁾ Eph. 5, 5.

⁶⁾ Deut. 24, 16.

tisfactionis et spe pacis arcendum, cum sciamus iuxta scripturarum divinarum fidem auctore et hortatore ipso Deo et ad agendam poenitentiam peccatores redigi, et veniam atque indulgentiam poenitentibus non denegari.

XXIII. Atque o frustrandae fraternitatis irrisio, o miserorum lamentantium et amentium caduca deceptio, o haereticae institutionis inefficax et vana traditio, hortari ad satisfactionis poenitentiam et subtrahere de satisfactione medicinam, dicere fratribus nostris: „Plange et lacrymas fundo et diebus ac noctibus ingemisce et pro abluendo et purgando delicto tuo largiter et frequenter operare; sed extra ecclesiam post omnia ista morieris; quaecunque ad pacem pertinent, facies, sed nullam pacem, quam quaeris, accipies!“ Quis non statim pereat, quis non ipsa desperatione deficiat, quis non animum suum a proposito lamentationis avertat? Operari tu putas rusticum posse, si dixeris: „Agrum peritia omni rusticitatis exerce, culturis diligenter insiste; sed nullam messem metes, nullam vindemiam premes, nullos oliveti tui fructus capies, nulla de arboribus poma decerpes?“ Vel si cui¹⁾ dominium et usum navium suadens dicas: „Materiam de excellentibus silvis mercare, frater, carinam praevalidis et electis roboribus intexe, clavo, funibus, velis ut fabricetur atque armetur navis, operare; sed cum haec feceris, fructum de actibus eius et cursibus non videbis?“

XXIV. (20) Praecludere est atque abscindere iter doloris ac poenitendi viam, ut cum in scripturis omnibus Dominus Deus revertentibus ad se et poenitentibus blandiatur, nostra duritia et crudelitate, dum fructus poenitentiae intercipitur, poenitentia ipsa tollatur. Quodsi invenimus, a poenitentia agenda neminem debere prohiberi, et deprecantibus atque exorantibus Domini misericordiam, secundum quod ille misericors et pius est, per sacerdotes eius pacem posse concedi, admittendus est plangentium gemitus et poenitentiae fructus dolentibus non negandus. Et quia apud inferos confessio non est, nec exomologesis illic fieri potest, qui ex toto corde poenituerint et rogaverint, in ecclesiam debent interius suscipi et in ipsa Domino reservari, qui ad ecclesiam suam venturus de illis utique,

¹⁾ Haec lectio vett. editionum; recentiores: si ei, cui.

quos in ea intus invenerit, iudicabit. Apostatae vero et desertores, vel adversarii et hostes et Christi ecclesiam dissipantes nec si occisi pro nomine foris fuerint, admitti secundum apostolum possunt ad ecclesiae pacem, quando nec spiritus nec ecclesiae tenuerunt unitatem.

XXV. Haec interim, frater carissime, pauca de multis quantum potui breviter decucurri, quibus et desiderio tuo satisfacerem et te magis ac magis collegii et corporis nostri societati coniungerem. Si autem tibi veniendi ad nos opportunitas et facultas fuerit, plura in commune conferre et uberius ac plenius, quae in salutarem concordiam faciant, tractare poterimus. Opto te, frater carissime, semper bene valere.

EPISTOLA LVI.

(Erasm. III, 23. Pamel. Rigalt. Baluz. 53. Pariss. 52.)

*Cyprianus Fortunato, Ahymmo, Optato, Privatiano, Donatulo et Felici
fratribus*
S.

I. Scripsistis mihi, fratres carissimi, quod cum in Capsensi civitate propter ordinationem episcopi essetis, pertulerit ad vos Superius frater et collega noster, Ninum, Clementianum, Florum fratres nostros, qui in persecutione apprehensi prius fuerant et nomen Domini confessi violentiam magistratus et populi frementis impetum vicerant, postmodum, cum apud proconsulem poenis gravibus excrucietur, vi tormentorum subactos esse et de gradu gloriae, ad quam plena fidei virtute tendebant, diutinis cruciatibus excidisse, nec tamen post hunc gravem lapsum non voluntate, sed necessitate susceptum a poenitentia agenda per hoc triennium destitisse. De quibus consulendum putastis, an eos ad communicationem iam fas esset admittere.

II. Et quidem quod ad mei animi sententiam pertinet, puto his indulgentiam Domini non defuturam, quos constat stetisse in acie, nomen¹⁾ confessos esse, violentiam magistratuum et populi furentis incursum immobilis fidei obstinatione vicisse, passos esse carcerem, diu inter minas

¹⁾ Aliquot cdd. et edd. nomen Domini. Cfr. p. 112 not. 4.

proconsulis et fremitum populi circumstantis tormentis laniantibus ac longa iteratione cruciantibus repugnasse; ut quod in novissimo infirmitate carnis subactum videtur, meritorum praecedentium defensione relevetur, et sit satis talibus gloriam perdidisse, non tamen debere nos eis et veniae locum claudere atque eos a paterna pietate et a nostra communicatione privare, quibus existimamus ad deprecandam clementiam Domini posse sufficere, quod triennio iugiter ac dolenter, ut scribitis, cum summa poenitentiae lamentatione planxerunt. (2) Certe non puto, incaute et temere his pacem committi, quos videmus militiae suae fortitudine nec prius pugnae defuisse et, si acies etiam denuo venerit, gloriam suam posse reparare. Nam cum in concilio placuerit, poenitentiam agentibus in infirmitatis periculo subveniri et pacem dari, debent utique in accipienda pace praecedere, quos videmus non animi infirmitate cecidisse, sed in proelio congressos et vulneratos per imbecillitatem carnis confessionis suae coronam non potuisse perferre, maxime cum cupientibus mori non permitterentur occidi, sed tamdiu fessos tormenta laniarent, quamdiu non fidem, quae invicta est, vincerent, sed carnem, quae infirma est, fatigarent.

III. Quoniam tamen scripsistis, ut cum pluribus collegis de hoc ipso plenissime tractem, et res tanta exigit maius et impensius de multorum collatione consilium, et nunc omnes fere inter Paschae prima solemnia apud se cum fratribus demorantur, quando solemnitati celebrandae apud suos satisfecerint et ad me venire coeperint, tractabo cum singulis plenius, ut de eo, quod consulistis, figatur apud nos et rescribatur vobis firma sententia multorum sacerdotum consilio ponderata. Opto vos, fratres carissimi, semper bene valere.

EPISTOLA LVII.

(Erasm. I, 2. Pamel. Rigalt. Baluz. 54. Paris. 53.)

Constant epist. Rom. pont. I. p. 167. Gallandi bibl. vet. ptr. III. p. 350.
 Routh reliqu. scr. III. p. 69 et 108.

Cyprianus, Liberalis, Caldonius, Nicomedes, Caecilius, Iunius, Marrutius, Felix, Successus, Faustinus, Fortunatus, Victor, Saturninus, alius Saturninus, Rogatianus, Tertullus, Lucianus, Sattius, Secundinus, alius Saturninus, Eutyches, Amplus, alius Saturninus, Aurelius, Priscus, Herculanus, Victoricus, Quintus, Honoratus, Manthaneus, Hortensianus, Verianus, Iambus, Donatus, Pomponius, Polycarpus, Demetrius, alius Donatus, Privatianus, Fortunatus, Rogatus et Minnubus

Cornelio fratri

S.

I. Statueramus quidem iam pridem, frater carissime, participato invicem nobiscum consilio, ut qui in persecutionis infestatione supplantati ab adversario et lapsi fuissent et sacrificiis se illicitis maculassent, agerent diu poenitentiam plenam et, si periculum infirmitatis urgeret, pacem sub ictu mortis acciperent. Nec enim fas erat aut permittebat paterna pietas et divina clementia, ecclesiam pulsantibus claudi et dolentibus ac deprecantibus spei salutaris subsidium denegari, ut de saeculo recedentes sine communicatione et pace ad Dominum dimitterentur, quando permiserit ipse, qui legem dedit, ut ligata in terris etiam in coelis ligata essent, solvi autem possent illic, quae hic prius in ecclesia solverentur. Sed enim cum videamus, diem rursus alterius infestationis appropinquare coepisse¹⁾, et crebris atque assiduis ostensionibus admoneamur, ut ad certamen, quod nobis hostis indicit, armati et parati simus, plebem etiam nobis de divina dignatione commissam exhortationibus nostris paremus et omnes omnino milites Christi, qui arma desiderant et proelium flagitant, intra castra dominica colligamus; necessitate cogente censuimus, eis, qui de ecclesia Domini non recesserunt, sed poenitentiam agere et lamentari ac Dominum deprecari a primo lapsus sui die non destiterunt, pacem dandam esse, et eos ad proelium, quod imminet, armari et instrui oportere. (2) Obtemperandum est namque ostensionibus atque admonitionibus iustis, ut a pastoribus oves in periculo non deserantur, sed grex omnis in unum congregetur, et exercitus Domini ad certamen militiae coelestis armetur.

¹⁾ Galli persecutionem suspicatur.

II. Merito enim trahebatur dolentium poenitentia tempore longiore, ut infirmis in exitu subveniretur, quamdiu quies et tranquillitas aderat, quae differre diu plangentium lacrimas et subvenire sero morientibus in infirmitate pateretur. At vero nunc non infirmis, sed fortibus pax necessaria est, nec morientibus, sed viventibus communicatio a nobis danda est; ut quos excitamus et hortamur ad proelium, non inermes et nudos relinquamus, sed protectione sanguinis et corporis Christi muniamus, et cum ad hoc fiat eucharistia, ut possit accipientibus esse tutela, quos tutos esse contra adversarium volumus, munimento dominicae saturitatis armemus. Nam quomodo docemus aut provocamus eos, in confessione nominis sanguinem suum fundere, si eis militaturis Christi sanguinem denegamus? Aut quomodo ad martyrii poculum idoneos facimus, si non eos prius ad bibendum in ecclesia poculum Domini iure communicationis admittimus?

III. (3) Interesse debet, frater carissime, inter eos, qui vel apostataverunt et ad saeculum, cui renuntiaverant, reversi gentiliter vivunt, vel ad haereticos transfugae facti contra ecclesiam parricidalia quotidie arma suscipiunt, et inter eos, qui ab ecclesiae limine non recedentes et implorantes iugiter ac dolenter divina et paterna solatia nunc se ad pugnam paratos esse et pro domini sui nomine ac pro sua salute stare fortiter et pugnare profitentur. Hoc in tempore pacem nos non dormientibus, sed vigilantibus damus, pacem non deliciis, sed armis damus, pacem non ad quietem, sed ad aciem damus. Si, secundum quod eos audimus et optamus et credimus, fortiter steterint et adversarium nobiscum in congressione prostraverint, non poenitet pacem concessisse tam fortibus, imo episcopatus nostri honor grandis et gloria est, pacem dedisse martyribus, ut sacerdotes, qui sacrificia Dei quotidie celebramus, hostias Deo et victimas praeparemus. Si autem, quod Dominus avertat a fratribus nostris, aliquis lapsorum fefellerit, ut pacem subdole petat et impendentis proelii tempore communicationem non proeliaturus accipiat, se ipsum fallit et decipit, qui aliud corde occultat et aliud voce pronuntiat. Nos, in quantum nobis et videre et iudicare conceditur, faciem singulorum videmus, cor scrutari et mentem perspicere non possumus. De his iudicat occultorum scrutator

et cognitor cito venturus et de arcanis cordis atque abditis indicaturus. Obesse autem mali bonis non debent, sed magis mali a bonis adiuvari. Nec ideo martyrium factoris pax neganda est, quia sunt quidam negaturi, cum propter hoc pax danda sit omnibus militaturis, ne per ignorantiam nostram ille incipiat praeteriri, qui habet in proelio coronari.

IV. (4) Nec quisquam dicat: „Qui martyrium tollit, sanguine suo baptizatur, nec pax illi ab episcopo necessaria est habituro gloriae suae pacem et accepturo maiorem de Domini dignatione mercedem.“ Primo idoneus esse non potest ad martyrium, qui ab ecclesia non armatur ad proelium, et mens deficit, quam non recepta eucharistia erigit et accendit. Dominus enim in evangelio suo dicit: Cum autem vos tradiderint, nolite cogitare, quid loquamini. Dabitur enim vobis in illa hora, quid loquamini. Non enim vos estis, qui loquimini, sed Spiritus Patris vestri, qui loquitur in vobis¹⁾. Quando autem dicat, in traditis atque in confessione nominis constitutis Spiritum Patris loqui, quomodo potest ad confessionem paratus aut idoneus inveniri, qui non prius pace accepta receperit Spiritum Patris, qui corroborans servos suos ipse loquitur et confitetur in nobis?

V. Tum deinde si relictis omnibus rebus suis fugerit et in latebris atque in solitudine constitutus in latrones forte incurrerit, aut in febribus et in languore decesserit, nonne nobis imputabitur, quod tam bonus miles, qui omnia sua dereliquit et contemta domo et parentibus ac liberis sequi dominum suum maluit, sine pace et sine communicatione decedit? Nonne nobis vel negligentia segnis vel duritia crudelis adscribetur in die iudicii, quod pastores creditas et commissas nobis oves nec curare in pace nec in acie voluerimus armare? Nonne ingeretur nobis a Domino, quod per prophetam suum clamat et dicit: Ecce lac consumitis et lanis vos tegitis et quod crassum est, interficitis et oves meas non pascitis, quod infirmatum est, non confortastis, et quod male habuit, non corroborastis, et quod contribulatum est, non consolati estis, et quod errabat, non revocastis, et quod periit, non inquisistis, et

¹⁾ Matth. 10, 19. 20.

quod forte fuit, confecistis labore, et dispersae sunt oves meae eo, quod non sunt pastores, et factae sunt in comesturam omnibus bestiis agri, et non fuit, qui inquireret, neque qui revocaret. Propterea haec dicit Dominus: Ecce ego super pastores, et requiram oves meas de manibus eorum et avertam eos, ut non pascant oves meas; et iam non pascent eas, et extraham oves meas de ore eorum; et pascam eas cum iudicio¹).

VI. (5) Ne igitur ore nostro, quo pacem negamus, quo duritiam magis humanae crudelitatis, quam divinae et paternae pietatis opponimus, oves nobis commissae a Domino reposcantur, placuit nobis, sancto Spiritu suggerente et Domino per visiones multas et manifestas admonente, quia hostis imminere praenuntiatur et ostenditur, colligere intra castra milites Christi, examinatis singulorum causis pacem lapsis dare, imo pugnaturis arma suggerere. Quod credimus vobis quoque paternae misericordiae contemplatione placitum. Quodsi de collegis aliquis exstiterit, qui urgente certamine pacem fratribus et sororibus non putat dandam, reddet ille rationem in die iudicii Domino vel importunae censurae vel inhumanae duritiae suae. Nos, quod fidei et caritati et sollicitudini congruebat, quae erant in conscientia nostra, protulimus, diem certaminis appropinquasse, hostem violentum cito contra nos exsurgere, pugnam non talem, qualis fuit, sed graviolem multo et acriorem venire. Hoc nobis divinitus frequenter ostenditur, de hoc nos providentia et misericordia Domini saepius admonemur, de cuius ope et pietate, qui in eum confidimus, possumus esse securi, quia qui in pace militibus suis futuram praenuntiat pugnam, dabit militantibus in congressione victoriam. Optamus te, frater carissime, semper bene valere.

EPISTOLA LVIII.

(Erasm. IV, 6. Pamel. Rigalt. Baluz. 56. Pariss. 55.)

Cyprianus plebi Thibari consistenti
S.

I. Cogitaveram quidem, fratres dilectissimi, atque in votis habebam, si rerum ratio ac temporis conditio per-

¹) Ezech. 34, 3 — 6. 10. 16.

mitteret, secundum quod frequenter desiderastis, ipse ad vos venire et quantulacunque mediocritate exhortationis nostrae praesens illic fraternitatem corroborare. Sed quoniam sic rebus urgentibus detinemur, ut longe istinc excurrere et diu a plebe, cui de divina indulgentia praesumus, abesse non datur facultas, has interim pro me ad vos vicarias literas misi. Nam cum Domini instruentis dignatione instigemur saepius et admoneamur, ad vestram quoque conscientiam admonitionis nostrae sollicitudinem perferre debemus. Scire enim debetis et pro certo credere ac tenere, pressurae diem super caput esse coepisse et occasum saeculi atque antichristi tempus appropinquasse, ut parati omnes ad proelium stemus, nec quidquam nisi gloriam vitae aeternae et coronam confessionis dominicae cogitemus, nec putemus, talia esse, quae veniunt, qualia fuerunt illa, quae transierunt. Gravior nunc et ferocior pugna imminet, ad quam fide incorrupta et virtute robusta parare se debeant milites Christi considerantes, idcirco se quotidie calicem sanguinis Christi bibere, ut possint et ipsi propter Christum sanguinem fundere. Hoc est enim velle cum Christo inveniri, id, quod Christus et docuit et fecit, imitari, secundum Ioannem apostolum dicentem: Qui dicit se in Christo manere, debet, quomodo ille ambulavit, et ipse ambulare¹⁾. Item beatus Paulus apostolus exhortatur et docet dicens: Sumus filii Dei. Si autem filii Dei, et haeredes Dei, cohaeredes autem Christi, siquidem compartiamur, ut et commagnificemur²⁾.

II. Quae nunc omnia consideranda sunt nobis, ut nemo quidquam de saeculo iam moriente desideret, sed sequatur Christum, qui et vivit in aeternum et vivificat servos suos in fide sui nominis constitutos. Venit enim tempus, fratres dilectissimi, quod iampridem Dominus noster praenuntiavit et docuit advenire dicens: Veniet hora, ut omnis, qui vos occiderit, putet se officium Deo facere. Sed haec facient, quoniam non cognoverunt patrem neque me. Haec autem locutus sum vobis, ut cum venerit hora, eorum memores sitis, quia ego dixi vobis³⁾. (2) Nec quisquam miretur, persecutionibus nos assiduis fatigari et pressuris angentibus frequenter urgeri, quando haec futura

¹⁾ I Io. 2, 6.

²⁾ Rom. 8, 16. 17.

³⁾ Io. 16, 2—4.

in novissimis temporibus Dominus ante praedixerit et militiam nostram magisterio et hortamento sui sermonis instruxerit, Petrus quoque apostolus eius docuerit, ideo persecutiones fieri, ut probemur et ut dilectioni Dei iustorum praecedentium exemplo nos etiam morte et passionibus copulemur. Posuit enim in epistola sua dicens: Carissimi, nolite mirari ardorem accidentem vobis, qui ad tentationem vestram fit, nec excidatis, tanquam novum aliquid vobis contingat; sed quotiescunque communicatis Christi passionibus, per omnia gaudete, ut et in revelatione facta claritatis eius gaudentes exsultetis. Si impropere vobis in nomine Christi, beati estis, quia maiestatis et virtutis Domini nomen in vobis requiescit, quod quidem secundum illos blasphematur, secundum nos autem honoratur¹⁾. Docuerunt autem nos apostoli ea, quae de praeceptis dominicis et coelestibus mandatis ipsi quoque didicerunt, Domino ipso scilicet corroborante nos et dicente: Nemo est, qui relinquat domum aut agrum aut parentes aut fratres aut sorores aut uxorem aut filios propter regnum Dei et non recipiat septies tantum in isto tempore, in saeculo autem venturo vitam aeternam²⁾. Et iterum: Beati, inquit, eritis, cum odio vos habuerint homines et separaverint vos et expulerint et maledixerint nomini vestro quasi nequam propter filium hominis. Gaudete in illa die et exsultate. Ecce enim merces vestra multa est in coelis³⁾.

III. Gaudere nos et exsultare voluit in persecutionibus Dominus, quia quando persecutiones fiunt, tunc dantur coronae fidei, tunc probantur milites Dei, tunc martyribus patent coeli. Neque enim sic nomen militiae dedimus, ut pacem tantummodo cogitare, et detrectare et recusare militiam debeamus, quando in ipsa militia primus ambulaverit Dominus humilitatis et tolerantiae et passionis magister, ut quod fieri docuit, prior faceret et, quod pati hortatur, prior pro nobis ipse pateretur. Sit ante oculos vestros, fratres dilectissimi, quod qui omne iudicium a patre solus accepit et qui venturus est iudicaturus, iam iudicii sui et cognitionis futurae sententiam protulerit praenuntians et contestans confessorum se coram patre suo confitentes et negaturum negantes. Si mortem possemus evadere, merito

¹⁾ I P

²⁾ Luc. 18, 29. 30.

³⁾ ib. 6, 22. 23.

mori timeremus. Porro autem, cum mortalem mori necesse sit, amplectamur occasionem de divina promissione et dignatione venientem et fungamur exitu mortis cum praemio immortalitatis nec vereamur occidi, quos constat, quando occidimur, coronari.

IV. (3) Nec quisquam, fratres dilectissimi, cum populum nostrum fugari conspexerit metu persecutionis et spargi, conturbetur, quod collectam fraternitatem non videat nec tractantes episcopos audiat. Simul tunc omnes esse non possunt, quibus occidere non licet, sed occidi necesse est. Ubicunque in illis diebus unusquisque fratrum fuerit a grege interim necessitate temporis corpore, non spiritu separatus, non moveatur ad fugae illius horrorem nec recedens et latens deserti loci solitudine terreatur. Solus non est, cui Christus in fuga comes est, solus non est, qui templum Dei servans, ubicunque fuerit, sine Deo non est. Et si fugientem in solitudine ac montibus latro oppresserit, fera invaserit, fames aut sitis aut frigus afflixerit, vel per maria praecipiti navigatione properantem tempestas ac procella submerserit, spectat militem suum Christus ubicunque pugnans et persecutionis causa pro nominis sui honore morienti praemium reddit, quod datum se in resurrectione promisit. Nec minor est martyrii gloria, non publice et inter multos perisse, cum pereundi causa sit propter Christum perire. Sufficit ad testimonium martyrii sui testis ille, qui probat martyres et coronat.

V. (4) Imitemur, fratres dilectissimi, Abel iustum, qui initiavit martyria, dum propter iustitiam primus occiditur. Imitemur Abraham Dei amicum, qui non est cunctatus, ut filium victimam suis manibus offerret, dum Deo fide devotionis obsequitur. Imitemur tres pueros Ananiam, Azariam et Misahalem, qui nec aetate territi nec captivitate fracti Iudaea devicta et Hierosolymis captis in ipso regno suo regem fidei virtute vicerunt, qui adorare statuam, quam Nabuchodonosor rex fecerat, iussi et minis regis et flammis fortiores exstiterunt, proclamantes et fidem suam per haec verba testantes: Nabuchodonosor rex, non opus est nobis de hoc verbo respondere tibi. Est enim Deus, cui nos servimus, potens eripere nos de camino ignis ardentis et de manibus tuis, rex, liberabit nos: et si non, notum sit tibi, quia diis tuis non servimus et imaginem

auream, quam statuisti, non adoramus¹⁾). Credebant se illi secundum fidem posse evadere; sed addiderunt: et si non, ut sciret rex, illos propter Deum, quem colebant, et mori posse. Hoc est enim robur virtutis et fidei, credere et scire, quod Deus a morte praesente liberare possit, et tamen mortem non timere nec cedere, ut probari fortius fides possit. Erupit per os eorum Spiritus sancti incorruptus et invictus vigor, ut appareant vera esse, quae in evangelio suo Dominus dixit: Cum autem vos apprehenderint, nolite cogitare, quid loquamini. Dabitur enim vobis in illa hora, quid loquamini. Non enim vos estis, qui loquimini, sed Spiritus patris vestri, qui loquitur in vobis²⁾). Dixit, quid loqui et respondere possimus, dari nobis in illa hora divinitus et offerri, nec nos tunc esse, qui loquimur, sed Spiritum Dei patris, qui cum a confitentibus non discedit neque dividitur, ipse in nobis et loquitur et coronatur. Sic et Daniel, cum compelleretur adorare idolum Bel, quem tunc populus et rex colebat, in asserendum Dei sui honorem plena fide et libertate prorupit dicens: Nihil colo ego nisi Dominum Deum meum, qui condidit coelum et terram³⁾).

VI. Quid in Machabaeis beatorum martyrum gravia tormenta et multiformes septem fratrum poenae et confortans liberos suos mater in poenis et moriens ipsa quoque cum liberis? Nonne magnae virtutis et fidei documenta testantur et nos ad martyrii triumphum suis passionibus adhortantur? Quid prophetae, quos ad praescientiam futurorum Spiritus sanctus animavit? Quid apostoli, quos Dominus elegit? Nonne cum iusti occiduntur propter iustitiam, mori nos quoque docuerunt? Christi nativitas a martyriis infantium statim coepit, ut ob nomen eius, a bimatu et infra qui fuerant, necarentur. Aetas necdum habilis ad pugnam idonea exstitit ad coronam. Ut appareret, innocentes esse, qui propter Christum necantur, infantia innocens ob nomen eius occisa est. (5) Ostensum est, neminem esse a periculo persecutionis immunem, quando et tales martyria fecerunt. Quam vero gravis causa sit hominis christiani, servum pati nolle, cum prior passus sit Dominus, et pro peccatis nostris nos pati nolle, cum peccatum suum proprium

¹⁾ Dan. 3, 16—18. ²⁾ Matth. 10, 19. 20.

³⁾ Hist. Bel. 5 (Dan. 14, 4. Vulg.)

non habens passus sit ille pro nobis? Filius Dei passus est, ut nos filios faceret, et filius hominis patri non vult, ut esse Dei filius perseveret! Si odio saeculi laboramus, odium saeculi sustinuit prior Christus. Si contumelias in hoc mundo, si fugam, si tormenta toleramus, graviora expertus est mundi factor et dominus, qui et admonet dicens: Si saeculum, inquit, vos odit, mementote, quia me priorem vobis odit. Si de saeculo essetis, saeculum, quod sum esset, amaret. Sed quia de saeculo non estis, et ego elegi vos de saeculo, propterea odit vos saeculum. Mementote sermonis, quem dixi vobis. Non est servus maior domino suo. Si me persecuti sunt, et vos persequentur¹⁾. Dominus et Deus noster quidquid docuit, et fecit, ut discipulus excusatus esse non possit, qui discit et non facit.

VII. (6) Neque aliquis ex vobis, fratres dilectissimi, futurae persecutionis metu aut antichristi imminentis adventu sic terreatur, ut non evangelicis exhortationibus et praeceptis ac monitis coelestibus ad omnia inveniatur armatus. Venit antichristus, sed et supervenit Christus. Grassatur et saevit inimicus, sed statim sequitur Dominus passiones nostras et vulnera vindicatorus. Irascitur adversarius et minatur, sed est, qui possit de eius manibus liberare. Ille metuendus est, cuius iram nemo poterit evadere, ipso praemonente et dicente: Ne timueritis eos, qui occidunt corpus, animam autem non possunt occidere. Magis autem metuite eum, qui potest et corpus et animam occidere in gehennam²⁾. Et iterum: Qui amat animam suam, perdet illam, et qui odit animam suam in isto saeculo, in vitam aeternam conservabit illam³⁾. Et in apocalypsi instruit et praemonet dicens: Si quis adorat bestiam et imaginem eius et accipit notam in fronte sua et in manu, bibet et ipse de vino irae Dei mixto in poculo irae eius et punietur igne et sulphure sub oculis sanctorum angelorum et sub oculis agni, et fumus de tormentis eorum adscendet in saecula saeculorum, nec habebunt requiem die ac nocte, quicumque adorant bestiam et imaginem eius⁴⁾.

VIII. (7) Ad agonem saecularem exercentur homines et parantur et magnam gloriam computant honoris sui, si

¹⁾ Io. 15, 18—20.

²⁾ Matth. 10, 28.

³⁾ Io. 12, 25.

⁴⁾ Apoc. 14, 9—11.

illis spectante populo et imperatore praesente contigerit coronari. Ecce agon sublimis et magnus et coronae coelestis praemio gloriosus, ut spectet nos certantes Deus et super eos, quos filios facere dignatus est, oculos suos pandens certaminis nostri spectaculo perfruatur. Proeliantes nos et fidei congressione pugnantes spectat Deus, spectant angeli eius, spectat et Christus. Quanta est gloriae dignitas et quanta felicitas, praesente Deo congregari et Christo iudice coronari! Armemur, fratres dilectissimi, viribus totis et paremur ad agonem mente incorrupta, fide integra, virtute devota. Ad aciem, quae nobis indicitur, Dei castra procedant. Armentur integri, ne perdat integer, quod nuper stetit. Armentur et lapsi, ut et lapsus recipiat, quod amisit. Integros honor, lapsos dolor ad proelium provocet. Armari et praeparari nos beatus Paulus apostolus docet dicens: Non est nobis colluctatio adversus carnem et sanguinem, sed adversus potestates et principes huius mundi et harum tenebrarum, adversus spiritus nequitiæ in coelestibus. Propter quod induite tota arma, ut possitis resistere in die nequissimo; ut cum omnia perfeceritis, stetis accincti lumbos vestros in veritate, induti lorica iustitiae et calciati pedes in praeparatione evangelii pacis, assumentes scutum fidei, in quo possitis omnia ignita iacula nequissimi extinguere, et galeam salutis et gladium spiritus, qui est sermo Dei¹⁾.

IX. Haec arma sumamus, his nos tutamentis spiritalibus et coelestibus muniamus, ut in die nequissimo resistere diaboli minis et repugnare possimus. Induamus lorica iustitiae, ut contra inimici iacula munitum sit pectus et tutum. Calciati sint evangelico magisterio et armati pedes, ut cum serpens calcari a nobis et obteri coeperit, mordere et supplantare non possit. Portemus fortiter scutum fidei, quo protegente, quidquid iaculatur inimicus, possit extinguui. Accipiamus quoque ad tegumentum capitis galeam salutarem, ut muniantur aures, ne audiant edicta feralia, muniantur oculi, ne videant detestanda simulacra, muniatur frons, ut signum Dei²⁾ incolume servetur, muniatur os, ut

¹⁾ Eph. 6, 12—17.

²⁾ Signum crucis, quod quasi characterem quendam in baptismo Christiani acceperunt. Ad sqq. Armemus etc. notandum, per

Domini suum Christum victrix lingua fateatur. Armemus et dexteram gladio spiritali, ut sacrificia funesta fortiter respuat, ut eucharistiae memor, quae Domini corpus accepit, ipsum complectatur, postmodum a Domino sumtura praemium coelestium coronarum.

X. (8) O dies ille qualis et quantus adveniet, fratres dilectissimi, cum coeperit populum suum Dominus recensere et divinae cognitionis examine singulorum merita recognoscere, mittere in gehennam nocentes et persecutores nostros flammae poenalis perpetuo ardore flammare, nobis vero mercedem fidei et devotionis exsolvere! Quae erit gloria et quanta laetitia, admitti, ut Deum videas, honorari, ut cum Christo Domino Deo tuo salutis ac lucis aeternae gaudium capias, Abraham et Isaac et Iacob et patriarchas omnes et prophetas et apostolos et martyres salutare, cum iustis et Dei amicis in regno coelorum datae immortalitatis voluptate gaudere, sumere illic, quod nec oculus vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis adscendit! Maiora enim nos accipere, quam quod hic aut operamur aut patimur, apostolus praedicat dicens: Non sunt condignae passionibus huius temporis ad superventuram claritatem, quae revelabitur in nobis¹⁾. Cum revelatio illa venerit, cum claritas super nos Dei fulserit, tam beati erimus et laeti dignatione Domini honorati, quam rei remanebunt et miseri, qui Dei desertores aut contra Deum rebelles voluntatem fecerunt diaboli, ut eos necesse sit cum ipso simul inexstinguibili igne torqueri.

XI. Haec, fratres dilectissimi, haereant cordibus nostris. Haec sit armorum nostrorum praeparatio, haec diurna ac nocturna meditatio, ante oculos habere et cogitatione semper ac sensibus volvere iniquorum supplicia et praemia ac merita iustorum, quid negantibus Dominus comminetur ad poenam, quid contra confitentibus promittat ad gloriam. Si haec cogitantibus ac meditantibus nobis supervenerit persecutionis dies, miles Christi praeceptis eius et monitis eruditus non expavescit ad pugnam, sed paratus est ad coronam. Opto vos, fratres carissimi, semper bene valere.

multa saecula eucharistiam communicantibus prius manu acceptam, deinde ore sumtam fuisse.

¹⁾ Rom. 8, 18.

EPISTOLA LIX.

(Erasm. I, 3. Pamel. Rigalt. Baluz. 55. Paris. 54.)

Constant epist. Rom. pont. I. p. 172. Gallandi bibl. vet. ptr. III. p. 352.

Cyprianus Cornelio fratri
S.

I. Legi literas tuas, frater carissime, quas per Saturnum fratrem nostrum acoluthum misisti, et dilectionis fraternae et ecclesiasticae disciplinae et sacerdotalis censurae satis plenas; quibus significasti, Felicissimum hostem Christi non novum, sed iam pridem ob crimina sua plurima et gravissima abstentum et non tantum mea, sed et plurimorum coepiscoporum sententia condemnatum reiectum a te illic esse et, cum venisset stipatus caterva et factione desperatorum, vigore pleno, quo episcopum agere oportet, pulsum de ecclesia esse, de qua iam pridem cum sui similibus Dei maiestate et Christi Domini et iudicis nostri severitate depulsus est, ne schismatis et discidii auctor¹⁾, ne pecuniae commissae sibi fraudator, ne stuprator virginum, ne matrimoniorum multorum depopulator atque corruptor ultra adhuc sponsam Christi incorruptam, sanctam, pudicam praesentiae suae dedecore et impudica atque incēsta contagione violaret.

II. (2) Sed enim lecta alia tua epistola, frater, quam primis literis subiunxisti, satis miratus sum, cum animadvertissem, te minis atque terroribus eorum, qui venerant, aliquantum esse commotum, cum te, secundum quod scripsisti, aggressi essent cum summa desperatione comminantes, quod si literas, quas attulerant, non accepisses, publice eas recitarent, et multa turpia ac probrosa et ore suo digna proferrent. Quodsi ita res est, frater carissime, ut nequissimorum timeatur audacia, et quod mali iure atque aequitate non possunt, temeritate ac desperatione perficiant, actum est de episcopatus vigore et de ecclesiae gubernandae sublimi ac divina potestate, nec christiani ultra aut durare aut esse iam possumus, si ad hoc ventum est, ut perditorum minas atque insidias pertimescamus. Nam et gentiles et Iudaei minantur, et haeretici atque omnes,

¹⁾ i. e. sicut infra XI signifer, patronus, propagator schismatis a Novato conflati, non inceptor.

quorum pectora et mentes diabolus obsedit, venenatam rabiem suam quotidie furiosa voce testantur. Non tamen idcirco cedendum est, quia minantur¹⁾, aut ideo adversarius et inimicus maior est Christo, quia tantum sibi vindicat et assumit in saeculo. Manere apud nos debet, frater carissime, fidei robur immobile et stabilis atque inconcussa virtus contra omnes incursus atque impetus oblatrantium fluctuum velut petrae obiacentis fortitudine et mole debet consistere.

III. Nec interest, unde episcopo aut terror aut periculum veniat, qui terroribus et periculis vivit obnoxius et tamen fit de ipsis terroribus ac periculis gloriosus. (3) Neque enim solas gentilium vel Iudaeorum minas cogitare et spectare debemus, cum videamus, ipsum Dominum a fratribus esse desertum et ab eo, quem inter apostolos ipse delegerat, proditum, inter initia quoque mundi Abel iustum non nisi frater occiderit, et Iacob fugientem persecutus sit frater infestus, et Ioseph puer venierit vendentibus fratribus, in evangelio etiam legamus, esse praedictum, magis domesticos inimicos futuros, et qui prius copulati sacramento unanimitalis fuerint, ipsos invicem tradituros. Nihil interest, quis tradat aut saeviat, cum Deus tradi permittat, quos disponit coronari. Neque enim nobis ignominia est pati a fratribus, quod passus est Christus, nec illis gloria est facere, quod fecerit Iudas. Quae autem sui elatio est, quae comminantium tumens et inflata et vana iactatio, illic absenti minari, cum hic me habeant in potestate praesentem? Convicia eorum, quibus se et vitam suam quotidie lacerant, non timemus; fustes et lapides et gladios, quos verbis parricidalibus iactitant, non perhorrescimus. Quod in illis est, homicidae sunt apud Deum tales. Necare tamen non possunt, nisi eis Dominus necare permiserit. Et cum nobis semel moriendum sit, illi tamen et odio et verbis et delictis suis quotidie perimunt.

IV. (4) Sed non idcirco, frater carissime, relinquenda est ecclesiastica disciplina aut sacerdotalis solvenda censura, quoniam conviciis infestamur aut terroribus quatimur, quando occorrit et moneat scriptura divina dicens: Ille vero, qui praesumat et contumax est, vir sui iactans nihil omnino

¹⁾ Verba quia min. restituimus cum plerisque edd. et editt.

proficiet, qui dilatavi tanquam infernus animam suam¹⁾. Et iterum: Et verba viri peccatoris ne timueritis, quia gloria eius in stercora erit et in vermes. Hodie extollitur et cras non invenietur, quoniam conversus est in terram suam, et cogitatio eius peribit²⁾. Et iterum: Vidi impium exaltatum et extolli super cedros Libani; et transivi, et ecce non fuit; et quaesivi eum, et non est inventus locus eius³⁾. Exaltatio et inflatio et arrogans ac superba iactatio non de Christi magisterio, qui humilitatem docet, sed de antiochristi spiritu nascitur, cui exprobrat per prophetam Dominus et dicit: Tu autem dixisti in animo tuo: in coelum adscendam, super stellas Dei ponam sedem meam, sedebo in monte alto super montes altos in aquilonem, adscendam super nubes, ero similis Altissimo. Et addidit dicens: Tu vero ad inferos descendes in fundamenta terrae; et qui videbunt te, mirabuntur super te⁴⁾. Unde et parem talibus poenam scriptura divina loco alio comminatur et dicit: Dies enim Domini Sabaoth super omnem iniuriosum et superbum et super omnem elatum et excelsum⁵⁾.

V. De ore itaque ac de verbis suis unusquisque statim proditur et, utrum Christum in corde suo an vero antichristum habeat, loquendo detegitur, secundum quod Dominus in evangelio suo dicit: Progenies viperarum, quomodo potestis bona loqui, cum sitis nequam? De abundantia enim cordis os emittit. Bonus homo de bono thesauro emittit bona, et nequam homo de nequam thesauro emittit nequam⁶⁾. Unde et dives ille peccator, qui de Lazaro in sinu Abrahae posito atque in refrigerio constituto implorat auxilium, cum in tormentis cruciabundus flammae cremantis ardoribus aduratur, inter omnes corporis partes magis os eius et lingua poenas dat, quia plus scilicet lingua sua et ore peccaverat. (5) Nam cum scriptum sit: Neque maledici regnum Dei consequentur⁷⁾, et iterum Dominus in evangelio suo dicat: Qui dixerit fratri suo fatue, et qui dixerit racha, reus erit in gehenna ignis⁸⁾; quomodo possunt censuram Domini ultoris evadere, qui talia ingerunt non solum fratribus, sed et sacerdotibus, quibus honor

¹⁾ Hab. 2, 5.

²⁾ I Macc. 2, 62. 63.

³⁾ Ps. 37, 35. 36.

⁴⁾ Ies. 14, 13 — 16.

⁵⁾ ib. 2, 12.

⁶⁾ Matth. 12, 34. 35.

⁷⁾ I Cor. 6, 10.

⁸⁾ Matth. 5, 22.

tantus de Dei dignatione conceditur, ut quisquis sacerdoti eius et ad tempus hic iudicanti non obtemperaret, statim necaretur?

VI. In Deuteronomio loquitur Dominus Deus dicens: Et homo quicumque fecerit in superbia, ut non exaudiat sacerdotem aut iudicem, quicumque fuerit in diebus illis, morietur homo ille, et omnis populus cum audierit timebit, et non agent impie etiam nunc¹⁾. Item ad Samuelem, cum a Iudaeis sperneretur, Deus dicit: Non te spreverunt, sed me spreverunt²⁾. Et Dominus quoque in evangelio: Qui audit vos, inquit, me audit et eum, qui me misit, et qui reiicit vos, me reiicit, et qui me reiicit, reiicit eum, qui me misit³⁾. Et cum leprosum emundasset: Vade, inquit, et demonstra te sacerdoti⁴⁾. Et cum postea tempore passionis alapam accepisset a servo sacerdotis, cumque ei dixisset: Sic respondes pontifici? adversus pontificem Dominus contumeliose nihil dixit, nec quidquam de sacerdotis honore detraxit, sed innocentiam suam magis asserens et ostendens: Si male, inquit, locutus sum, exprobra de malo; si autem bene, quid me caedis⁵⁾? Item in Actibus apostolorum postmodum beatus apostolus Paulus, cum ei dictum esset: Sic insilis in sacerdotem Dei maledicendo? quamvis Domino iam crucifixo sacrilegi et impii et cruenti illi esse coepissent, nec iam quidquam de sacerdotali honore et auctoritate retinerent, tamen ipsum quamvis inane nomen et umbram quandam sacerdotis cogitans Paulus: Nesciebam, inquit, fratres, quia pontifex est. Scriptum est enim: Principem populi tui non maledices⁶⁾.

VII. (6) Cum haec tanta ac talia et multa alia exempla praecedant, quibus sacerdotalis auctoritas et potestas de divina dignatione firmatur, quales putas esse eos, qui sacerdotum hostes et contra ecclesiam catholicam rebelles nec praemonentis Domini comminatione nec futuri iudicii ultione terrentur? Neque enim aliunde haereses obortae sunt aut nata sunt schismata, quam inde, quod sacerdoti Dei non obtemperatur, nec unus in ecclesia ad tempus sacerdos et ad tempus iudex vice Christi cogitatur: cui si secundum magisteria divina obtemperaret fraternitas uni-

¹⁾ Deut. 17, 12. 13.

²⁾ I Sam. 8. 7.

³⁾ Luc. 10, 16.

⁴⁾ Matth. 8, 4.

⁵⁾ Io. 18, 22. 23.

⁶⁾ Act. 23, 4. 5.

versa, nemo adversum sacerdotum collegium quidquam moveret, nemo post divinum iudicium, post populi suffragium, post coepiscoporum consensum iudicem se iam non episcopi, sed Dei faceret, nemo discidio unitatis Christi ecclesiam scinderet, nemo sibi placens ac tumens seorsum foris haeresim novam conderet; nisi si ita est aliquis sacrilegae temeritatis ac perditae mentis, ut putet, sine Dei iudicio fieri sacerdotem, cum Dominus in evangelio suo dicat: Nonne duo passeress asse veneunt, et neuter eorum cadit in terram sine patris vestri voluntate¹⁾? Cum ille nec minima fieri siue voluntate Dei dicat, existimat aliquis, summa et magna aut non sciente aut non permittente Deo in ecclesia Dei fieri, et sacerdotes id est dispensatores eius non de eius sententia ordinari! Hoc est fidem non habere, qua vivimus, hoc est Deo honorem non dare, cuius nutu et arbitrio regi et gubernari omnia scimus et credimus. (7) Plane episcopi non de voluntate Dei fiunt, sed qui extra ecclesiam fiunt, sed qui contra dispositionem et traditionem evangelii fiunt, sicut ipse Dominus in duodecim prophetis ponit et dicit: Sibimet ipsis regem constituerunt et non per me²⁾. Et iterum: Sacrificia eorum tanquam panis luctus, omnes, qui manducant ea, contaminabuntur³⁾. Et per Esaïam quoque Spiritus sanctus clamat et dicit: Vaeh vobis, filii desertores. Haec dicit Dominus: Habuistis consilium et non per me, et fecistis conventionem et non per spiritum meum, adiacere peccata super peccata⁴⁾.

VIII. Caeterum — dico enim provocatus, dico dolens, dico compulsus — quando episcopus in locum defuncti substituitur, quando populi universi suffragio in pace deligitur, quando Dei auxilio in persecutione protegitur, collegis omnibus fideliter iunctus, plebi suae in episcopatu quadriennio iam probatus, in quiete serviens disciplinae, in tempestate proscriptus applicito et adiuncto episcopatus sui nomine, toties ad leonem petitus, in circo, in amphitheatro dominicae dignationis testimonio honoratus, his ipsis etiam diebus, quibus has ad te literas feci, ob sacrificia, quae edicto proposito celebrare populus iuebatur, clamore popularium ad leonem denuo postulatus in circo: cum talis, frater carissime, a quibusdam desperatis et perditis et ex-

¹⁾ Matth. 10, 29.²⁾ Hos. 8, 4.³⁾ ib. 9, 4.⁴⁾ Isa. 30, 1.

tra ecclesiam constitutis impugnari videtur, apparet, quis impugnet, non scilicet Christus, qui sacerdotes aut constituit aut protegit; sed ille, qui Christi adversarius et ecclesiae eius inimicus ad hoc ecclesiae praepositum sua infestatione persequitur, et gubernatore sublato atrocius atque violentius circa ecclesiae naufragia grassetur.

IX. (8) Nec quemquam fidelem et evangelii memorem atque apostoli praemonentis mandata retinentem movere debet, frater carissime, si quidam in extremis temporibus superbi et contumaces et sacerdotum Dei hostes aut de ecclesia recedant aut contra ecclesiam faciunt, quando tales nunc futuros et Dominus et apostoli eius ante praedixerint. Nec praepositum servum deserere a quibusdam miretur aliquis, quando ipsum Dominum magnalia et mirabilia summa facientem et virtutes Dei patris factorum suorum testimonio comprobantem discipuli sui reliquerint. Et tamen ille non increpuit recedentes aut graviter comminatus est, sed magis conversus ad apostolos suos dixit: Numquid et vos vultis ire? servans scilicet legem, qua homo libertati suae relictus et in arbitrio proprio constitutus sibi ipse vel mortem appetit vel salutem. Petrus tamen, super quem aedificata ab eodem Domino fuerat ecclesia, unus pro omnibus loquens et ecclesiae voce respondens ait: Domine, ad quem ibimus? Verbum vitae aeternae habes, et nos credimus et cognovimus, quoniam tu es Christus filius Dei vivi¹⁾, significans scilicet et ostendens, eos, qui a Christo recesserint, culpa sua perire, ecclesiam tamen, quae in Christum credat et quae semel id, quod cognoverit, teneat, nunquam ab eo omnino discedere, et eos esse ecclesiam, qui in domo Dei permanent, plantationem vero plantatam a Deo patre non esse, quos videmus non frumenti stabilitate solidari, sed tanquam paleas dissipantis inimici spiritu ventilari, de quibus et Ioannes in epistola sua dicit: Ex nobis exierunt, sed non fuerunt ex nobis. Si enim fuissent ex nobis, mansissent utique nobiscum²⁾. Item Paulus monet nos, cum mali de ecclesia pereunt, non moveri, nec recedentibus perfidis fidem minui. Quid enim, inquit, si exciderunt a fide quidam eorum, numquid infidelitas illorum

¹⁾ Io. 6, 67 — 69.

²⁾ I Io. 2, 19.

lum Dei evacuavit? Absit. Est enim Deus verax, omnis
 non homo mendax¹⁾.

X. (9) Quod ad nos attinet, conscientiae nostrae con-
 nit, frater carissime, dare operam, ne quis culpa nostra
 ecclesia pereat; si autem quis ultro et crimine suo pe-
 erit et poenitentiam agere atque ad ecclesiam redire no-
 erit, nos in die iudicii inculpatos futuros, qui consulimus
 ntati, illos solos in poenis remansuros, qui noluerint
 ntati nostri salubritate sanari. Nec movere nos debent
 vicia perditorum, quo minus a via recta et a certa re-
 la non recedamus, quando et apostolus instruat dicens:
 hominibus placerem, Christi servus non essem²⁾. In-
 rest, utrum quis homines promereri an Deum cupiat. Si
 minibus placetur, Dominus offenditur. Si vero id eniti-
 ur et laboramus, ut possimus Deo placere, et convicia et
 edicta debemus humana contemnere.

XI. Quod autem tibi de Fortunato isto pseudoepiscopo
 paucis et inveteratis haereticis constituto non statim
 ripsi, frater carissime, non ea res erat, quae in notitiam
 am deberet festinato statim quasi magna aut metuenda
 offerri, maxime quando et Fortunati nomen iam satis
 oses, qui est unus ex quinque presbyteris iam pridem de
 ecclesia profugis et sententia coepiscoporum nostrorum
 ultorum et gravissimorum virorum nuper abstentis, qui
 per hac re priore anno ad te literas fecerunt. Item Fe-
 issimum signiferum seditionis recognosceres, qui et ipse
 iisdem coepiscoporum nostrorum factis ad te pridem li-
 ris continetur, qui non tantum ab iis istic abstentus, sed
 abs te illic nuper de ecclesia pulsus est. (10) Cum
 nec in notitia tua esse confiderem et pro certo haerere
 emoriae et disciplinae tuae scirem, necessarium non pu-
 vi, celeriter et urgenter haereticorum tibi ineptias nun-
 ndas. Neque enim ad catholicae ecclesiae maiestatem
 riter ac dignitatem pertinere debet, quid apud se haere-
 zorum et schismaticorum moliatur audacia. Nam et pars
 ovatiani Maximum presbyterum nuper ad nos a Novatiano
 gatum missum atque a nostra communicatione reiectum
 inc istic sibi fecisse pseudoepiscopum dicitur. Nec tamen
 hoc tibi scripseram, quando haec omnia contemnantur

¹⁾ Rom. 3, 3. 4.

²⁾ Gal. 1, 10.

a nobis, et miserim tibi proxime nomina episcoporum istie constitutorum, qui integri et sani in ecclesia catholica fratribus praesunt.

XII. Quod utique ideo de omnium nostrorum consilio tibi placuit scribere, ut erroris diluendi ac perspiciendae veritatis compendium fieret, et scires tu et collegae nostri, quibus scribere et literas mutuo a quibus vos accipere oporteret; si quis autem praeter hos, quos epistola nostra complexi sumus, scribere vobis auderet, sciretis, eum vel sacrificio vel libello esse maculatum, vel unum de haereticis perversum scilicet et profanum. Nactus tamen occasionem familiarissimi hominis et clerici per Felicianum acoluthum, quem cum Perseo collega nostro miseras, inter caetera, quae in notitiam tuam perferenda hinc fuerant, etiam de Fortunato isto tibi scripsi. Sed dum istie Felicianus frater noster vel vento retardatur vel accipiendis aliis epistolis a nobis detinetur, Felicissimo ad vos prope-rante praeventus est. Ita enim semper scelera festinant, quasi contra innocentiam festinatione praevalcant.

XIII. (11) Per Felicianum autem significavi tibi, frater, venisse Carthaginem Privatum veterem haereticum in Lambesitana colonia ante multos fere annos ob multa et gravia delicta nonaginta episcoporum sententia condemnatum, antecessorum etiam nostrorum, quod et vestram conscientiam non latet, Fabiani et Donati literis severissime notatum; qui cum causam suam apud nos in concilio, quod habuimus Idibus Maiis, quae proximae fuerunt, agere velle se diceret nec admissus esset, Fortunatum istum sibi pseudoepiscopum dignum collegio suo fecit. Venerat etiam cum illo et Felix quidam, quem ipse extra ecclesiam in haeresi pseudoepiscopum olim constituerat. Sed et Iovinus et Maximus comites cum probato haeretico ¹⁾ affuerunt ob nefanda sacrificia et crimina in se probata sententia novem episcoporum collegarum nostrorum condemnati et iterato quoque a pluribus nobis anno priore in concilio abstenti. Cum his autem quatuor iunctus est et Repostus Suturnicensis, qui non tantum in persecutione ipse cecidit, sed et

¹⁾ Baluz. secundum paucos edd.: cum Privato probato haer., caeteri post Erasmus: Privato haer. Plures vero edd. et editi. antiquissimae: cum probatio haer.

maximam partem plebis suae sacrilega persuasione deiecit. Hi quinque cum paucis vel sacrificatis vel male sibi consciis Fortunatum sibi pseudoepiscopum cooptarunt, ut criminibus in unum convenientibus talis esset scilicet rector, quales illi, qui reguntur.

XIV. (12) Hinc iam et caetera mendacia, frater carissime, potes noscere, quae illic homines desperati et perditii ventilaverunt, ut cum de sacrificatis vel de haereticis amplius quam quinque pseudoepiscopi non fuerint, qui Carthaginem venerint et Fortunatum sibi dementiae suae socium constituerint, illi tamen quasi filii diaboli et mendacio pleni ausi sunt, ut scribis, iactitare, viginti quinque episcopos affuisse. Quod mendacium et istic prius apud fratres nostros iactitabant dicentes, viginti quinque episcopos de Namidia esse venturos, qui sibi episcopum facerent. Quo in mendacio suo posteaquam quinque solis convenientibus naufragis et a nobis abstentis detecti sunt atque confusi, Romam cum mendaciorum suorum merce navigaverunt; quasi veritas post eos navigare non posset, quae mendaces linguas rei certae probatione convinceret. Atque haec est, frater, vera dementia, non cogitare nec scire, quod mendacia non diu fallant, noctem tamdiu esse, quamdiu illucescat dies, clarificato autem die et sole oborto luci tenebras et caliginem cedere, et quae grassabantur per noctem latrocinia cessare. Denique si nomina ab eis quaereres, non haberent vel quos falso nominarent. Tanta apud eos etiam malorum penuria est, ut ad illos nec de sacrificatis nec de haereticis viginti quinque colligi possint. Et tamen ad decipiendas aures simplicium et absentium mendacio numerus inflatur; quasi etsi verus esset hic numerus, aut ab haereticis ecclesia aut ab iniustis iustitia vincatur.

XV. Nec me oportet, frater carissime, paria nunc cum illis facere et ea, quae commiserunt atque hucusque committunt, meo sermone decurrere, cum considerandum sit nobis, quid proferre et scribere sacerdotes Dei oporteat, nec tam dolor apud nos debeat, quam pudor loqui, et ne videar provocatus maledicta potius quam crimina et peccata congerere. (13) Taceo itaque de fraudibus ecclesiae factis, coniurationes et adulteria et varia delictorum genera praetereo. Unum illud, in quo non mea nec hominum, sed Dei causa est, de eorum facinore non puto

esse reticendum, quod a primo statim persecutionis die, cum recentia delinquentium facinora ferverent, et sacrificiis nefandis non tantum diaboli altaria, sed adhuc manus ipsae lapsorum atque ora fumarent, communicare cum lapsis et poenitentiae agenda intercedere non destiterunt. Clamat Deus: Sacrificans diis eradicabitur, nisi Domino soli¹⁾. Et Dominus in evangelio dicit: Qui me negaverit, negabo illum²⁾. Et alio loco indignatio et ira divina non tacet dicens: Illis fudistis libamina et illis imposuistis sacrificia: super haec non indignabor? dicit Dominus³⁾. Et intercedunt, ne rogetur Deus, qui indignari se ipse testatur; intercedunt, ne exoretur precibus et satisfactionibus Christus, qui negantem se negare profitetur!

XVI. Nos in ipso persecutionis tempore de hoc ipso literas misimus, nec auditi sumus. Concilio frequenter acto non consensione tantum nostra, sed et comminatione decrevimus, ut poenitentiam fratres agerent, ut poenitentiam non agentibus nemo temere pacem daret. Et illi contra Deum sacrilegi, contra sacerdotes Dei impio furore temerarii, de ecclesia recedentes et contra ecclesiam paricidalia arma tollentes elaborant, ut opus suum diaboli malitia consummet⁴⁾, ne vulneratos divina clementia in ecclesia sua curet. Miserorum poenitentiam mendaciorum suorum fraude corrumpunt, ne Deo indignanti satisfiat, ne Christum Dominum suum, qui christianus esse vel erubuit ante vel timuit, postmodum quaerat, ne ad ecclesiam, qui de ecclesia recesserat, redeat. Datur opera, ne satisfactionibus et lamentationibus iustis delicta redimantur, ne vulnera lacrymis abluantur. Pax vera falsae pacis mendacio tollitur, salutaris sinus matris noverea intercedente praecluditur, ne de pectore atque ore lapsorum fletus et gemitus audiatur. (14) Compelluntur adhuc insuper lapsi, ut linguis atque ore, quo in Capitolio⁵⁾ ante deliquerant, sacerdotibus convicium faciant, confessores et virgines et iustos quosque fidei laude praecipuos atque in ecclesia gloriosos contumeliis et maledicis vocibus prosequantur. A quibus

¹⁾ Exod. 22, 19. ²⁾ Matth. 10, 33. ³⁾ Ies. 57, 6.

⁴⁾ Hoc perbene ad quorundam cdd. fidem suasisse nobis videtur Gronov. observ. p. 147. vulgo legitur consumment.

⁵⁾ Carthaginensi, coloniae enim urbem imitatae sunt.

quidem non tam nostrorum modestia et humilitas et pudor caeditur, quam illorum ipsorum spes et vita laceratur. Neque enim qui audit¹⁾, sed qui facit convicium, miser est, nec qui a fratre vapulat, sed qui fratrem caedit, in lege peccator est, et cum nocentes innocentibus iniuriam faciunt, illi patiuntur iniuriam, qui facere se credunt.

XVII. Denique hinc illis percussa mens et hebes animus et sensus alienus est: ira est Dei, non intelligere delicta, ne sequatur poenitentia, sicut scriptum est: Et dedit illis Deus spiritum transpunctionis²⁾, ne revertantur scilicet et curentur et deprecationibus et satisfactionibus iustis post peccata sanentur. Paulus apostolus in epistola sua ponit et dicit: Dilectum veritatis non habuerunt, ut salvi fierent, ac propterea mittet illis Deus operationem erroris, ut credant mendacio, ut iudicentur omnes, qui non crediderunt veritati, sed sibi placent in iniustitia³⁾. Primus felicitatis gradus est, non delinquere, secundus, delicta cognoscere. Illic currit innocentia integra et illibata, quae servet, hic succedit medela, quae sanet. Quod utrumque isti offenso Deo perdiderunt, et ut amissa sit gratia, quae de baptismi sanctificatione percipitur, et non subveniat poenitentia, per quam culpa curatur.

XVIII. (15) An putas, frater, levia esse adversus Deum facinora, parva et modica delicta, quod per illos non rogatur maiestas indignantis Dei, quod non timetur ira et ignis et dies Domini, quod imminente antichristo exarmatur fides militantis populi, dum tollitur vigor et timor Christi? Viderint laici, hoc quomodo curent. Sacerdotibus labor maior incumbit in asserenda et procuranda Dei maiestate, ne quid videamur in hac parte negligere, quando admoneat Dominus et dicat: Et nunc praeceptum hoc ad vos est, o sacerdotes. Si non audieritis et si non posueritis in corde vestro, ut detis honorem nomini meo, dicit Dominus, immittam in vos maledictionem et maledicam benedictionem vestram⁴⁾. Honor ergo datur Deo, quando sic Dei maiestas et censura contemnitur, ut cum se ille indignari et irasci sacrificantibus dicat et cum poenas aeternas et supplicia perpetua comminetur, proponatur a sacri-

¹⁾ Baluz. ratione non allata: patitur.

²⁾ Ies. 29, 10.

³⁾ II Thess. 2, 10 — 12.

⁴⁾ Mal. 2, 1. 2.

legis atque dicatur, ne ira cogitetur Dei, ne timeatur iudicium Domini, ne pulsetur ad ecclesiam Christi, sed sublata poenitentia nec ulla exomologesi criminis facta, despectis episcopis atque calcatis, pax a presbyteris verbis fallacibus praedicetur, et ne lapsi surgant aut foris positi ad ecclesiam redeant, communicatio non communicantibus offeratur?

XIX. Quibus etiam satis non fuit, ab evangelio recessisse, spem lapsis satisfactionis et poenitentiae sustulisse, fraudibus involutos vel adulteriis commaculatos, vel sacrificiorum funesta contagione pollutos, ne Deum roga-
rent, ne in ecclesia exomologesin criminum facerent, ab omni et sensu et fructu poenitentiae removisse, foris sibi extra ecclesiam et contra ecclesiam constituisse¹⁾ conventiculum perditae factionis, cum male sibi consciorum et Deum rogare ac satisfacere nolentium caterva conflueret.
(16) Post ista adhuc insuper pseudoepiscopo sibi ab haereticis constituto navigare audent et ad Petri cathedram atque ad ecclesiam principalem, unde unitas sacerdotalis exorta est²⁾, a schismaticis et profanis literas ferre nec cogitare, eos esse Romanos, quorum fides apostolo praedicante laudata est, ad quos perfidia habere non possit accessum.

XX. Quae autem causa veniendi et pseudoepiscopum contra episcopos factum nuntiandi? Aut enim placet illis, quod fecerunt, et in suo scelere perseverant, aut si displicet et recedunt, sciunt, quo revertantur. Nam cum statutum sit ab omnibus nobis et aequum sit pariter ac iustum, ut uniuscuiusque causa illic audiatur, ubi est crimen admissum, et singulis pastoribus portio gregis sit adscripta, quam regat unusquisque et gubernet rationem sui actus Domino redditurus, oportet utique eos, quibus praesumus, non circumcursare nec episcoporum concordiam cohaerentem sua subdola et fallaci temeritate collidere, sed agere illic causam suam, ubi et accusatores habere et testes sui criminis possint; nisi si paucis desperatis et perditis minor videtur esse auctoritas episcoporum in Africa constitutorum,

¹⁾ Pamel. Rigalt. Ox.: nisi foris — constituissent.

²⁾ i. e. quae in urbe principali est constituta atque prima (in occidenti) episcopalis regiminis particeps fuit.

qui iam de illis indicaverunt, et eorum conscientiam multis delictorum laqueis vinetam iudicii sui nuper gravitate damnarunt. Iam causa eorum cognita est, iam de eis dicta sententia est, nec censurae congruit sacerdotum, mobilis atque inconstantis animi levitate reprehendi, cum Dominus doceat et dicat: Sit sermo vester est est, non non¹⁾.

XXI. (17) Si eorum, qui de illis priore anno iudicaverunt, numerus cum presbyteris et diaconibus computetur, plures tunc affuerunt iudicio et cognitioni, quam sunt iidem isti, qui cum Fortunato nunc videntur esse coniuncti. Scire enim debes, frater carissime, eum, posteaquam pseudoepiscopus ab haereticis factus est, iam paene ab omnibus esse desertum. Namque ii, quibus in praeteritum praestigia obtendebantur et dabantur verba fallacia, quod simul ad ecclesiam regressuri dicerentur, posteaquam viderunt illic pseudoepiscopum factum, frustratos et deceptos se esse didicerunt et remeant quotidie atque ad ecclesiam pulsant, nobis tamen, a quibus ratio Domino reddenda est, anxie ponderantibus et sollicite examinantibus, qui recipi et admitti ad ecclesiam debeant. Quibusdam enim ita aut crimina sua obsistunt, aut fratres obstinate et firmiter renituntur, ut recipi omnino non possint, nisi cum scandalo et periculo plurimorum. Neque enim sic putamina quaedam colligenda sunt, ut quae integra et sana sunt, vulnarentur, nec utilis aut consultus est pastor, qui ita morbidas et contactas oves gregi admiscet, ut gregem totum mali cohaerentis afflictatione contamine. Non attendas ad numerum illorum. Melior est enim unus timens Deum, quam mille filii impii, sicut locutus est Dominus per prophetam dicens: Fili, ne iocunderis in filiis impiis, si multiplicentur tibi, cum non fuerit timor Dei in ipsis²⁾.

XXII. O si posses, frater carissime, istic interesse nobiscum, cum pravi isti et perversi de schismate revertuntur. Videres, quis mihi labor sit, persuadere patientiam fratribus nostris, ut animi dolore sopito recipiendis malis curandisque consentiant. Namque ut gaudent et laetantur, cum tolerabiles et minus culpabiles redeunt, ita contra fremunt

¹⁾ Matth. 5, 37.

²⁾ Sir. 16, 1. 2. Verba Non attendas — in ipsis desunt in multis cdd. atque editt.

et reluctantur, quoties inemendabiles et protervi et vel adulteriis vel sacrificiis contaminati et post haec adhuc insuper et superbi sic ad ecclesiam remeant, ut bona intus ingenia corrumpant. Vix plebi persuadeo, imo extorqueo, ut tales patiantur admitti. Et iustior factus est fraternitatis dolor ex eo, quod unus atque alius obnitente plebe et contradicente, mea tamen facilitate suscepti peiores exstiterunt, quam prius fuerant, nec fidem poenitentiae servare potuerunt, quia nec cum vera poenitentia venerant.

XXIII. (18) De istis vero quid dicam, qui nunc ad te cum Felicissimo omnium criminum reo navigaverunt legati a Fortunato pseudoeписcopo missi, tam falsas ad te literas afferentes, quam est et ipse, cuius literas ferunt, falsus, quam est eius peccatorum multiplex conscientia, quam execrabilis vita, quam turpis, ut et si in ecclesia essent, eiici tales de ecclesia debuissent? Denique quia conscientiam suam norunt, nec nos audent adire aut ad ecclesiae limen accedere, sed foris per provinciam circumveniendis fratribus et spoliandis pererrant et omnibus iam satis noti atque undique pro suis facinoribus exclusi illuc etiam ad vos navigant. Neque enim potest illis frons esse ad nos accedendi aut apud nos consistendi, cum sint acerbissima et gravissima crimina, quae eis a fratribus ingerantur. Si iudicium nostrum voluerint experiri, veniant. Denique si qua illis excusatio et defensio potest esse, videamus, quem habeant satisfactionis suae sensum, quem afferant poenitentiae fructum. Nec ecclesia istis cuicumque clauditur, nec episcopus alicui denegatur. Patientia et facilitas et humanitas nostra venientibus praesto est. Opto omnes in ecclesiam regredi, opto universos commilitones nostros intra Christi castra et Dei patris domicilia concludi. Remitto omnia, multa dissimulo studio et voto colligendae fraternitatis, etiam quae in Deum commissa sunt, non pleno iudicio religionis examino, delictis plus quam oportet remittendis paene ipse delinquo. Amplector prompta et plena dilectione cum poenitentia revertentes, peccatum suum satisfactione humili et simplici confitentes.

XXIV. Si qui autem sunt, qui putant, se ad ecclesiam non precibus, sed minis regredi posse, aut existimant, aditum se sibi non lamentationibus et satisfactionibus, sed terroribus facere, pro certo habeant, contra tales clausam

stare ecclesiam Domini, nec castra Christi invicta et fortia Domino tuente munita minis cedere. (19) Sacerdos Dei evangelium tenens et Christi praecepta custodiens occidi potest, non potest vinci. Suggestit et subministrat nobis exempla virtutis ac fidei Zacharias antistes Dei, qui cum terreri minis et lapidatione non posset, in templo Dei occisus est clamans et identidem dicens, quod nos quoque contra haereticos clamamus et dicimus: Haec dicit Dominus: Dereliquistis vias Domini, et Dominus derelinquet vos¹⁾. Neque enim, quia pauci temerarii et improbi coelestes et salutare vias Domini derelinquunt et sancta non agentes a sancto Spiritu deseruntur, ideo et nos divinae traditionis immemores esse debemus, ut maiora esse furentium scelera, quam sacerdotum iudicia censeamus aut existimemus, plus ad impugnandum posse humana conamina, quam quod ad protegendum praevalet divina tutela.

XXV. An ad hoc, frater carissime, deponenda est catholicae ecclesiae dignitas et plebis intus positae fidelis atque incorrupta maiestas et sacerdotalis quoque auctoritas ac potestas, ut iudicare velle se dicant de ecclesiae praeposito extra ecclesiam constituti, de christiano haeretici, de sano sancii, de integro vulnerati, de stante lapsi, de iudice rei, de sacerdote sacrilegi? Quid superest, quam ut ecclesia Capitolio cedat, et recedentibus sacerdotibus ac Domini altare remonentibus in cleri nostri sacrum venerandumque congestum²⁾ simulacra atque idola cum aris suis transeant, et Novatiano declamandi adversum nos atque increpandi largior et plenior materia praestetur, si ii, qui sacrificaverunt et Christum publice negaverunt, non tantum rogari et sine acta poenitentia admitti, sed adhuc insuper coeperint terroris sui potestate dominari? Si pacem postulant, arma deponant. Si satisfaciunt, quid minantur? Aut si comminantur, sciant, quia a Dei sacerdotibus non timentur. Neque enim et antichristus, cum venire coeperit, introibit in ecclesiam, quia minatur, aut armis eius et violentiae ceditur, quia resistentes peremturum se esse profitetur. (20) Armant nos haeretici, dum nos putant sua

¹⁾ II Chron. 24, 20.

²⁾ Ita Baluz. ad plurimos cdd. et antiquissimas edd. Vulgo post Erasmus concessum.

comminatione terreri; nec in faciem¹⁾ nos deliciunt, sed magis erigunt et accendunt, dum ipsam pacem persecutione peiorem fratribus faciunt.

XXVI. Et optamus quidem, ne quod loquuntur furore, impleant crimine, ne qui verbis perfidis et crudelibus peccant, factis quoque delinquant. Oramus ac deprecamur Deum, quem provocare illi et exacerbare non desinunt, ut eorum corda mitescant, ut furore deposito ad sanitatem mentis redeant, ut pectora operta delictorum tenebris poenitentiae lumen agnoscant et magis petant, fundi pro se preces atque orationes antistitis, quam ipsi fondant sanguinem sacerdotis. Si autem in suo furore permanserint, atque in istis insidiis ac minis suis parricidalibus crudeliter perseveraverint, nullus Dei sacerdos sic infirmus est, sic iacens et abiectus, sic imbecillitate humanae mediocritatis invalidus, qui non contra hostes et impugnatores Dei divinitus erigatur, cuius non humilitas et infirmitas vigore et robore Domini protegentis animetur. Nostra nihil interest, aut a quo aut quando perimamur mortis et sanguinis prae-mium de Domino recepturi. Illorum flenda et lamentanda concisio est, quos sic diabolus excoecat, ut aeterna gehennae supplicia non cogitantes antichristi iam propinquantis adventum conentur imitari.

XXVII. (21) Et quamquam sciam, frater carissime, pro mutua dilectione, quam debemus et exhibemus invicem nobis, florentissimo illic clero tecum praesidenti et sanctissimae atque amplissimae plebi legere te semper literas nostras, tamen nunc et admoneo et peto, ut quod alias sponte atque honorifice facis, etiam petente me facias, ut hac epistola mea lecta, si quod illic contagium venenati sermonis et pestiferae seminationis irrepserat, id omne de fratrum auribus et pectoribus exuatur, et bonorum integra ac sincera dilectio ab omnibus haereticae detrectationis sordibus repurgetur. Declinent autem de caetero fortiter et evitent dilectissimi fratres nostri verba et colloquia eorum, quorum sermo ut cancer serpit, sicut apostolus dicit: Corrumpunt ingenia bona confabulationes pessimae²⁾. Et iterum: Haereticum hominem post unam correptionem

¹⁾ Ita Ox. ad multos cdd. caeteri omnes in pace.

²⁾ II Timoth. 2, 17. I Cor. 15, 33.

evita sciens, quia perversus est huiusmodi et peccat et est a semetipso damnatus¹⁾. Et per Salomonem loquitur Spiritus sanctus. Perversus, inquit, in ore suo portat perditionem et in labiis suis ignem condit²⁾. Item denuo monet dicens: Sepi aures tuas spinis, et noli audire linguam nequam³⁾. Et iterum: Malus obaudit linguae iniquorum, iustus autem non intendit labiis mendacibus⁴⁾.

XXVIII. (22) Quod quamquam sciam illic fraternitatem nostram vestra scilicet providentia monitam, sed et sua vigilantia satis cautam nec capi haereticorum venenis posse nec decipi, tantumque apud illos praevalere magisteria et praecepta divina, quantus illis in Deum timor est, tamen ex abundanti vel sollicitudo nostra vel caritas scribere ad vos ista persuasit, ut nulla cum talibus commercia copulentur, nulla cum malis convivia vel colloquia misceantur, simusque ab eis tam separati, quam sunt illi de ecclesia profugi, quia scriptum est: Si autem et ecclesiam contemserit, sit tibi tanquam ethnicus et publicanus⁵⁾. Et beatus apostolus non monet tantum, sed et iubet, a talibus ut recedatur. Praecipimus, inquit, vobis in nomine Domini Iesu Christi, ut recedatis ab omnibus fratribus ambulantes inordinate et non secundum traditionem, quam acceperunt a nobis⁶⁾. Nulla societas fidei et perfidiae potest esse. Qui cum Christo non est, qui adversarius Christi est, qui unitati et paci eius inimicus est, nobiscum non potest cohaerere. Si cum precibus et satisfactionibus veniunt, audiantur: si maledicta et minas ingerunt, respuantur. Opto te, frater carissime, semper bene valere.

EPISTOLA LX.

(Erasm. I, 1. Pamel. Rigalt. Baluz. 57. Paris. 56.)

Constant epist. Rom. pont. I. p. 190. Gallandi bibl. vet. ptr. III. p. 360.

Cyprianus Cornelio fratri

S.

I. Cognovimus, frater carissime, fidei ac virtutis vestrae testimonia gloriosa et confessionis vestrae honorem

¹⁾ Tit. 3, 10. 11.

²⁾ Prov. 16, 27.

³⁾ Sir. 28, 24. (28 Vulg.)

⁴⁾ Prov. 17, 4.

⁵⁾ Matth. 18, 17.

⁶⁾ II Thess. 3, 6.

sic exsultanter accepimus, ut in meritis ac laudibus vestris nos quoque participes et socios computemus. Nam cum nobis et ecclesia una sit et mens iuncta et individua concordia, quis non sacerdos in consacerdotis sui laudibus tanquam in suis propriis gratuletur, aut quae fraternitas non in fratrum gaudio ubique laetetur? Exprimi satis non potest, quanta istic exsultatio fuerit et quanta laetitia, cum de vobis prospera et fortia comperissemus, ducem te illic confessionis fratribus exstitisse, sed et confessionem ducis de fratrum consensione crevisse, ut dum praecedis ad gloriam, multos feceris gloriae comites et confessorem populum suaseris fieri, dum primus paratus es pro omnibus confiteri; ut non inveniamus, quid prius praedicare in vobis debeamus, utrumne tuam promptam et stabilem fidem an inseparabilem fratrum caritatem. Virtus illic episcopi praecedentis publice comprobata est, adunatio sequentis fraternitatis ostensa est. Dum apud vos unus animus et una vox est, ecclesia omnis Romana confessa est. (2) Claruit, fratres carissimi, fides, quam de vobis beatus apostolus praedicavit. Hanc laudem virtutis et roboris firmitatem iam tunc in spiritu praevidebat et praeconio futurorum merita vestra contestans, dum parentes laudat, filios provocat. Dum sic unanimes, dum sic fortes estis, magna et caeteris fratribus unanimi- tatis et fortitudinis exempla tribuistis. Docuistis granditer Deum timere, Christo firmiter adhaerere, plebem sacerdotibus in periculo iungi, in persecutione fratres a fratribus non separari, concordiam simul iunctam vinci omnino non posse, quidquid simul petitur a cunctis, Deum pacis pacificis exhibere.

II. Prosilierat adversarius, terrore violento Christi castra turbare. Sed quo impetu venerat, eodem impetu pulsus et victus est, et quantum formidinis et terroris attulit, tantum fortitudinis invenit et roboris. Supplantare se iterum posse crediderat Dei servos et velut tirones et rudes, quasi minus paratos et minus cautos solito suo more concutere. Unum primo aggressus, ut lupo ovem secernere a grege, ut accipiter columbam ab agmine volantium separare tentaverat; nam cui non est adversus omnes satis virium, circumvenire quaerit solitudinem singulorum. Sed retusus adunati exercitus fide pariter et vigore intellexit, milites Christi vigilare iam sobrios et armatos ad proelium

stare, vinci non posse, mori posse et hoc ipso invictos esse, quia mori non timent, nec repugnare contra impugnantem, cum occidere innocentibus nec nocentem liceat, sed prompte et animas et sanguinem tradere, ut cum tanta in saeculo malitia et saevitia grassetur, a malis et saevia velocius recedatur. Quale illud fuit sub oculis Dei spectaculum gloriosum, quale in conspectu Christi ecclesiae suae gaudium, ad pugnam, quam tentaverat hostis inferre, non singulos milites, sed tota simul castra prodiisse! Omnes enim constat venturos fuisse, si audire potuissent, quando accurrerit properanter et venerit, quisquis audivit. Quot illic lapsi gloriosa confessione sunt restituti! Steterunt fortes et ipso dolore poenitentiae facti ad proelium fortiores, ut appareat, nuper subitatos esse et novae atque insuetae rei pavore trepidasse, rediisse ad se postmodum fidem veram et vires suas de Dei timore collectas ad omnem patientiam constanter et firmiter roborasse, nec iam stare ad crininis veniam, sed ad passionis coronam.

III. (3) Quid ad haec Novatianus, frater carissime? Utrumne iam deponit errorem? An vero, qui dementium mos est, ipsis bonis et prosperis nostris plus adactus est ad furorem, et quo magis ac magis dilectionis ac fidei crescit hic gloria, illic dissensionis et zeli recrudescent insania, nec vulnus suum miser curat, sed adhuc gravius et se et suos vulnerat in perniciem fratrum lingua sua perstrepsens et facundiae venenatae iacula contorquens, magis durus saecularis philosophiae pravitate, quam sophiae¹⁾ dominicae lenitate pacificus, desertor ecclesiae, misericordiae hostis, interfector poenitentiae, doctor superbiae, veritatis corruptor, perditor caritatis? Agnoscitne iam, qui sit sacerdos Dei, quae sit ecclesia et domus Christi, qui sint Dei servi, quos diabolus infestet, qui sint christiani, quos antichristus impugnet? Neque enim quaerit illos, quos iam subegit, aut gestit evertere, quos iam suos fecit. Inimicus et hostis ecclesiae, quos alienavit ab ecclesia et foras duxit, ut captivos et victos contemnit et praeterit, eos pergit lacescere, in quibus Christum cernit habitare. Quamquam etsi aliquis ex talibus fuerit apprehensus, non

¹⁾ Ita non dubito Baluzium recte scripsisse. Caeterae fere editt. et plerique codd. philosophiae.

est, quod sibi quasi in confessione nominis blandiatur, cum constet, si occisi eiusmodi extra ecclesiam fuerint, fidei coronam non esse, sed poenam potius esse perfidiae, nec in domo Dei inter unanimes habitaturos esse, quos videmus de pacifica et divina domo furore discordiae recessisse.

IV. Hortamur plane quantum possumus, frater carissime, pro caritate mutua, qua nobis invicem cohaeremus, ut quoniam providentia Domini monentis instruimur et divinae misericordiae consiliis salubribus admonemur, appropinquare iam certaminis et agonis nostri diem, ieiuniis, vigiliis, orationibus insistere cum omni plebe non desinamus. Incumbamus gemitibus assiduis et deprecationibus crebris. Haec sunt enim nobis arma coelestia, quae stare et perseverare fortiter faciunt. Haec sunt munimenta spiritalia et tela divina, quae protegent. Memores nostri invicem simus, concordēs atque unanimes, utrobique pro nobis semper oremus, pressuras et angustias mutua caritate relevemus, et si quis istinc nostrum prior divinae dignationis celeritate praecesserit, perseveret apud Dominum nostra dilectio, pro fratribus et sororibus nostris apud misericordiam patris non cesset oratio. Opto te, frater carissime, semper bene valere.

D.

EPISTOLAE LUCIO PONTIFICE CONSCRIPTAE.

EPISTOLA LXI.

(Eras. III, 1. Pamel. Rigalt. Baluz. 58. Pariss. 57.)

Constant epist. Rom. pont. I. p. 207.

Cyprianus cum collegis Lucio fratri

S.

I. Et nuper quidem tibi, frater carissime, gratulati sumus, cum te honore geminato in ecclesiae suae administratione confessorem pariter et sacerdotem constituit divina dignatio. Sed et nunc non minus tibi et comitibus tuis atque universae fraternitati gratulamur, quod cum eadem gloria et laudibus vestris reduces vos denuo ad

suos fecerit benigna Domini et larga protectio, ut pascendo gregi pastor et gubernandae navi gubernator et plebi regendae rector redderetur, et appareret, relegationem vestram sic divinitus esse dispositam, non ut episcopus relegatus et pulsus ecclesiae deesset, sed ut ad ecclesiam maior rediret. Neque enim in tribus pueris minor fuit martyrii dignitas, quia morte frustrata de camino ignis incolumes exierunt, aut non consummatus Daniel exstitit in suis laudibus, quia qui leonibus missus fuerat ad praedam, protectus a Domino vixit ad gloriam. In confessoribus Christi dilata martyria non meritum confessionis minuunt, sed magnalia divinae protectionis ostendunt. Repraesentatum videmus in vobis, quod apud regem fortes atque illustres pueri praedicaverunt, ipsos quidem paratos esse ardere flammis, ne diis eius servirent aut imaginem, quam fecerat, adorarent, Deum tamen, quem colebant quemque et nos colimus, potentem esse, ut eos de camino ignis eximeret et de regis manibus ac de poenis praesentibus liberaret. Quod invenimus in confessionis vestrae fide et in Domini circa vos protectione nunc gestum, ut cum vos parati fueritis et prompti omne subire supplicium, Dominus tamen vos poenae subtraheret et ecclesiae reservaret. Regredientibus vobis breviata non est in episcopo confessionis suae dignitas, sed magis crevit sacerdotalis auctoritas, ut altari Dei assistat antistes, qui ad confessionis arma sumenda et facienda martyria non verbis plebem, sed factis cohortetur et imminente antichristo paret ad proelium milites non solum sermonis et vocis incitamento, sed fidei et virtutis exemplo.

II. (2) Intelligimus, frater carissime, et tota cordis nostri luce perspicimus divinae maiestatis salutaria et sancta consilia, unde illic repentina persecutio nuper exorta sit, unde contra ecclesiam Christi et episcopum Cornelium beatum martyrem vosque omnes saecularis potestas subito proruperit, ut ad confundendos haereticos et retundendos ostenderet Dominus, quae esset ecclesia, quis episcopus eius unus divina ordinatione delectus, qui cum episcopo presbyteri sacerdotali honore coniuncti, quis adunatus et verus Christi populus dominici gregis caritate connexus, qui essent, quos inimicus laceraret, qui contra, quibus diabolus ut suis parceret. Neque enim persequitur et im-

pugnat Christi adversarius nisi castra et milites Christi; haereticos prostratos semel et suos factos contemnit et praeterit. Eos quaerit deiicere, quos videt stare.

III. Atque utinam nunc facultas daretur, frater carissime, ut interesse illic vobis regredientibus possemus, qui vos mutua caritate diligimus, ut adventus vestri laetissimum fructum praesentes cum caeteris ipsi quoque caperemus. Quae illic exsultatio omnium fratrum, qui concursus atque complexus occurrentium singulorum! Vix osculis¹⁾ adhaerentium potest satisfieri, vix vultus ipsi atque oculi plebis possunt videndo satiari de adventus vestri gaudio. Cognoscere illic fraternitas coepit, qualis et quanta sit secutura Christo veniente laetitia, cuius quia cito appropinquabit adventus, imago iam quaedam praecessit in vobis, ut quomodo Ioannes praecursor eius et praevious veniens praedicavit, Christum venisse, sic nunc episcopo confessore Domini et sacerdote redeunte appareat, et Dominum iam redire. Vicarias vero pro nobis ego et collegae et fraternitas omnis has ad vos literas mittimus, frater carissime, et repraesentantes vobis per epistolam gaudium nostrum fida obsequia caritatis expromimus hic quoque in sacrificiis atque in orationibus nostris non cessantes Deo patri et Christo filio eius Domino nostro gratias agere et orare pariter ac petere, ut qui perfectus est atque perficiens, custodiat et perficiat in vobis confessionis vestrae gloriosam coronam; qui et ad hoc vos fortasse revocavit, ne gloria esset occulta, si foris essent confessionis vestrae consummata martyria. Nam vietima, quae fraternitati praebet exemplum et virtutis et fidei, praesentibus debet fratribus immolari. Optamus te, frater carissime, semper bene valere.

¹⁾ Ita Ox. Cdd. longe plerique et omnes edd. oculis.

EPISTOLA LXII¹).

(Pamel. Rigalt. Baluz. 60. Paris. 59.)

*Cyprianus Ianuario, Maximo, Proculo, Victori, Modiano, Nemesiano,
Nampulo et Honorato fratribus
S.*

I. Cum maximo animi nostri gemitu et non sine lacrymis legimus literas vestras, fratres carissimi, quas ad nos pro dilectionis vestrae sollicitudine de fratrum nostrorum et sororum captivitate fecistis. Quis enim non doleat in eiusmodi casibus, aut quis non dolorem fratris sui suum proprium computet, cum loquatur apostolus Paulus et dicat: Si patitur unum membrum, compatiuntur et caetera membra; si laetatur membrum unum, collaetantur et caetera membra²); et alio loco: Quis infirmatur, inquit, et non ego infirmor³)? Quare nunc et nobis captivitas fratrum nostra captivitas computanda est, et periculantium dolor pro nostro dolore numerandus est, cum sit scilicet adnationis nostrae corpus unum, et non tantum dilectio, sed et religio instigare nos debeat et confortare ad fratrum membra redimenda.

II. Nam cum denuo apostolus Paulus dicat: Nescitis, quia templum Dei estis, et spiritus Dei habitat in vobis⁴)? etiamsi caritas nos minus adigeret ad opem fratribus ferendam, considerandum tamen hoc in loco fuit, Dei templa esse, quae capta sunt, nec pati nos longa cessatione et neglecto dolore debere, ut diu Dei templa captiva sint, sed quibus possumus viribus elaborare et velociter gerere, ut Christum iudicem et Dominum et Deum nostrum promereamur obsequiis nostris. (2) Nam cum dicat Paulus apostolus: Quotquot in Christo baptizati estis, Christum induistis⁵), in captivis fratribus nostris contemplandus est Christus et redimendus de periculo captivitatis, qui nos redemit de periculo mortis; ut qui nos de diaboli faucibus exuit, nunc ipse, qui manet et habitat in nobis, de barbarorum manibus exuatur et redimatur nummaria quantitate, qui nos cruce redemit et sanguine; qui idcirco haec fieri interim patitur, ut fides nostra tentetur, an faciat unus-

¹) Haec epistola non nisi in perpaucis cdd. invenitur. Episcopi, quibus scripta est, Numidae sunt. Cfr. ep. 72. II.

²) I Cor. 12, 26.

³) II Cor. 11, 29.

⁴) I Cor. 3, 16.

⁵) Gal. 3, 27.

quisque pro altero, quod pro se fieri vellet, si apud barbaros teneretur ipse captivus. Quis enim non humanitatis memor et mutuae dilectionis admonitus, si pater est, illic esse nunc filios suos computet; si maritus est, uxorem suam illic captivam teneri cum dolore pariter ac pudore vinculi maritalis existimet? Quantus vero communis omnibus nobis moeror atque cruciatus est de periculo virginum, quae illic tenentur, pro quibus non tantum libertatis, sed et pudoris iactura plangenda est, nec tam vincula barbarorum, quam lenonum et lupanarium stupra deflenda sunt, ne membra Christo dicata et in aeternum continentiae honore pudica virtute devota insultantium libidine et contagione foedentur!

III. (3) Quae omnia istic secundum literas vestras fraternitas nostra cogitans et dolenter examinans promte omnes et libenter ac largiter subsidia nummaria fratribus contulerunt, semper quidem secundum fidei suae firmitatem ad opus Dei proni, nunc tamen magis ad opera salutaria contemplatione tanti doloris accensi. Nam cum Dominus in evangelio suo dicat: Infirmus fui, et visitastis me¹⁾, quanto nunc quoque cum maiore operis nostri mercede dicturus est: „Captivus fui, et redemistis me.“ Et cum denuo dicat: In carcere fui, et venistis ad me¹⁾, quanto plus est, cum coeperit dicere: „In carcere captivitatis fui et clausus et vinctus apud barbaros iacui, et de carcere illo servitutis liberastis me,“ cum iudicii dies venerit, praemium de Domino recepturi! Denique maximas vobis gratias agimus, quod nos vestrae sollicitudinis et tam bonae ac necessariae operationis participes esse voluistis, ut offerretis nobis agros uberes, in quibus spei nostrae semina mitteremus expectaturi messem de amplissimis fructibus, qui de hac coelesti et salutari operatione proveniunt.

(4) Misimus autem sestertium centum millia nummum²⁾, quae istic in ecclesia, cui de Domini indulgentia praesumus, cleri et plebis apud nos consistentis collatione collecta sunt, quae vos illic pro vestra diligentia dispensabitis.

IV. Et optamus quidem, nihil tale de caetero fieri, et

¹⁾ Matth. 25, 36.

²⁾ Ita Ox., cdd. longe plurimi et caeterae edd. sestertiorum c. m. nummorum s. nummum.

fratres nostros Domini maiestate protectos ab eiusmodi periculis incolumes reservari. Si tamen ad explorandam nostri animi caritatem et examinandam nostri pectoris fidem tale aliquid acciderit, nolite cunctari nuntiare haec nobis literis vestris pro certo habentes, ecclesiam nostram et fraternitatem istic universam, ne haec ultra fiant, precibus orare, si facta fuerint, libenter et largiter subsidia praestare. Ut autem fratres nostros ac sorores, qui ad hoc opus tam necessarium promte ac libenter operati sunt, ut semper operentur, in mente habeatis in orationibus vestris et eis vicem boni operis in sacrificiis et precibus repraesentetis, subdidi nomina singulorum, sed et collegarum quoque et consacerdotum nostrorum, qui et ipsi, cum praesentes essent, et suo et plebis suae nomine quaedam pro viribus contulerunt, nomina addidi et praeter quantitatem propriam nostram eorum quoque summulas significavi et misi; quorum omnium, secundum quod fides et caritas exigit, in orationibus et precibus vestris meminisse debetis. Optamus vos, fratres carissimi, semper bene valere et nostri meminisse.

EPISTOLA LXIII.

(*Erasm. II, 3. Pamel. Rigalt. Baluz. 63. Paris. 62.*)

Cyprianus Caecilio fratri

S.

I. Quamquam sciam, frater carissime, episcopos plurimos ecclesiis dominicis in toto mundo divina dignatione praepositos evangelicae veritatis ac dominicae traditionis tenere rationem nec ab eo, quod Christus magister et praecipit et gessit, humana et novella institutione decedere; tamen quoniam quidam vel ignoranter vel simpliciter in calice dominico sanctificando et plebi ministrando non hoc faciunt, quod Iesus Christus Dominus et Deus noster sacrificii huius auctor et doctor fecit et docuit, religiosum pariter ac necessarium duxi, has ad vos literas facere, ut si quis in isto errore adhuc tenetur, veritatis luce perspecta ad radicem atque originem traditionis dominicae revertatur. Nec nos putes, frater carissime, nostra et humana conscribere aut ultronea voluntate hoc nobis audacter assumere, cum mediocritatem nostram semper humili et

verecunda moderatione teneamus. Sed quando aliquid Deo inspirante et mandante praecipitur, necesse est Domino servus fidelis obtemperet excusatus apud omnes, quod nihil sibi arroganter assumat, qui offensam Domini timere compellitur, nisi faciat, quod iubetur.

II. (2) Admonitos autem nos scias, ut in calice offerendo dominica traditio servetur, neque aliud fiat a nobis, quam quod pro nobis Dominus prior fecerit, ut calix, qui in commemorationem eius offertur, mixtus vino offeratur. Nam cum dicat Christus: Ego sum vitis vera¹⁾, sanguis Christi non aqua est utique, sed vinum. Nec potest videri sanguis eius, quó redempti et vivificati sumus, esse in calice, quando vinum desit calici, quo Christi sanguis ostenditur, qui scripturarum omnium sacramento ac testimonio praedicetur.

III. Invenimus enim et in Genesi circa sacramentum, in Noe hoc idem praecucurrisse et figuram dominicae passionis illis exstitisse, quód vinum bibit, quod inebriatus est, quod in domo sua nudatus est, quod fuit recubans nudis et patentibus femoribus, quod nuditas illa patris a medio filio denotata est et foras nuntiata, a duobus vero maiore et minore contacta, et caetera, quae necesse non est exsequi, cum satis sit hoc solum complecti, quod Noe typum futurae veritatis ostendens non aquam, sed vinum biberit et sic imaginem dominicae passionis expresserit.

IV. Item in sacerdote Melchisedech sacrificii dominici sacramentum praefiguratum videmus, secundum quod scriptura divina testatur et dicit: Et Melchisedech rex Salem protulit panem et vinum²⁾. Fuit autem sacerdos Dei summi et benedixit Abraham. Quod autem Melchisedech typum Christi portaret, declarat in psalmis Spiritus sanctus ex persona Patris ad Filium dicens: Ante luciferum genui te. Tu es sacerdos in aeternum secundum ordinem Melchisedech³⁾. Qui ordo utique hic est de sacrificio illo veniens et inde descendens, quod Melchisedech sacerdos Dei summi fuit, quod panem et vinum obtulit, quod Abraham benedixit. (3) Nam quis magis sacerdos Dei summi, quam Dominus noster Iesus Christus, qui sacrificium Deo patri obtulit et obtulit hoc idem, quod Melchisedech obtulerat, id

¹⁾ Io. 15, 1.

²⁾ Gen. 14, 18.

³⁾ Ps. 110, 4.

est panem et vinum, suum scilicet corpus et sanguinem. Et circa Abraham benedictio illa praecedens ad nostrum populum pertinebat. Nam si Abraham Deo credidit, et deputatum est ei ad iustitiam, utique quisquis Deo credit et fide vivit, iustus invenitur et iam pridem in Abraham fidei benedictus et iustificatus ostenditur, sicut beatus apostolus Paulus probat dicens: Credidit Abraham Deo, et deputatum est ei ad iustitiam. Cognoscitis ergo, quia qui ex fide sunt, hi sunt filii Abrahae¹⁾. Providens autem scriptura, quia ex fide iustificat gentes Deus, praenuntiavit Abrahae, quia benedicentur in illo omnes gentes²⁾. Igitur qui ex fide sunt, benedicti sunt cum fidei Abraham. Unde in evangelio invenimus de lapidibus excitari id est de gentibus colligi filios Abrahae³⁾. Et cum Zachaeum laudaret Dominus, respondit et dixit: Salus hodie domui huic facta est, quia et hic filius est Abrahae⁴⁾. Ut ergo in Genesi per Melchisedech sacerdotem benedictio circa Abraham posset rite celebrari, praecedit ante imago sacrificii Christi in pane et vino scilicet constituta, quam rem perficiens et adimplens Dominus panem et calicem mixtum vino obtulit et qui est plenitudo veritatis⁵⁾, veritatem praefiguratae imaginis adimplevit.

V. (4) Sed et per Salomonem Spiritus sanctus typum dominici sacrificii ante praemonstrat immolatae hostiae et panis et vini, sed et altaris et apostolorum faciens mentionem. Sapientia, inquit, aedificavit sibi domum et subdidit columnas septem. Mactavit suas hostias, miscuit in cratera vinum suum et paravit mensam suam. Et misit servos suos convocans cum excelsa praedicatione ad craterem dicens: Qui est insipiens, declinet ad me. Et egentibus sensu dixit: Venite, edite de meis panibus et bibite vinum, quod miscui vobis⁶⁾. Vinum mixtum declarat, id est calicem Domini aqua et vino mixtum prophetica voce praenuntiat, ut appareat, in passione dominica id esse gestum, quod fuerat ante praedictum.

VI. In benedictione quoque Iudae hoc idem signifi-

¹⁾ Gal. 3, 6. 7. ²⁾ Gen. 12, 3. ³⁾ Matth. 3, 9. ⁴⁾ Luc. 19, 9.

⁵⁾ Ita Baluz. recte, ut videtur. In caeteris editt. vox veritatis omittitur.

⁶⁾ Prov. 9, 1—5.

catur, ubi et illic Christi figura exprimitur, quod a fratribus suis laudari et adorari haberet, quod inimicorum dorsa cedentium atque fugientium manibus, quibus crucem pertulit et mortem vicit, compressurus fuisset, quodque ipse sit leo de tribu Iuda et recubet dormiens in passione et surgat et sit ipse spes gentium. Quibus scriptura divina adiungit et dicit: Lavabit in vino stolam suam et in sanguine uvae amictum suum¹⁾. Quando autem sanguis uvae dicitur, quid aliud, quam vinum calicis dominici sanguinis ostenditur?

VII. Nec non et apud Esaiam hoc idem Spiritus sanctus de Domini passione testatur dicens: Quare rubicunda sunt vestimenta tua, et indumenta tua velut a calcatione torcularis pleni et percalcati²⁾? Numquid rubicunda vestimenta aqua potest facere, aut in torculari aqua est, quae pedibus calcatur vel praelo exprimitur? Vini utique mentio ideo ponitur, ut Domini sanguis intelligatur, et quod in calice dominico postea manifestatum est, prophetis annuntiantibus praediceretur. Torcularis quoque calcatio et pressura taxatur: quia quomodo ad potandum vinum venire non potest, nisi botrus calcetur ante et prematur, sic nec nos sanguinem Christi possemus bibere, nisi Christus calcatus prius fuisset et pressus et calicem prior biberet, in quo credentibus propinaret.

VIII. (5) Quotiescunque autem aqua sola in scripturis sanctis nominatur, baptisma praedicatur, ut apud Esaiam significari videmus. Nolite, inquit, priora meminisse et antiqua nolite reputare. Ecce ego facio nova, quae nunc orientur, et cognoscetis; et faciam in deserto viam et flumina in loco inaquoso, adaquare genus meum electum, plebem meam, quam acquisivi, ut virtutes meas exponeret³⁾. Praenuntiavit illic per prophetam Deus, quod apud gentes, in locis, quae inaquosa prius fuissent, flumina postmodum redundarent et electum genus Dei id est per generationem baptismi filios Dei factos adaquarent. Item denuo praecanitur et ante praedicatur, Iudaeos, si sitierint et Christum quaesierint, apud nos esse potaturos id est baptismi gratiam consecuturos. Si sitierint, inquit, per deserta adducet illos, aquam de petra producet illis, findetur petra, et fluet aqua,

¹⁾ Gen. 49, 11.

²⁾ Ies. 63, 2.

³⁾ ib. 43, 18—21.

et bibit plebs mea¹⁾. Quod in evangelio adimpletur, quando Christus, qui est petra, finditur ictu lanceae in passione; qui et admonens, quid per prophetam sit ante praedictum, clamat et dicit: Si quis sitit, veniat et bibat. Qui credit in me, sicut scriptura dicit, flumina de ventre eius fluent aquae vivae. Atque ut magis posset esset manifestum, quia non de calice, sed de baptismo illic loquitur Dominus, addidit scriptura dicens: Hoc autem dixit de Spiritu, quem accepturi erant, qui in eum credebant²⁾. Per baptismum enim Spiritus sanctus accipitur, et sic a baptizatis et Spiritum sanctum consecutis ad bibendum calicem Domini pervenitur. Neminem autem moveat, quod cum de baptismo loquatur scriptura divina, sitire nos dicit et bibere, quando et Dominus in evangelio dicat: Beati esurientes et sitientes institiam³⁾, quia quod avida et sitiendi cupiditate suscipitur, plenius et uberius hauritur. Sicut et alio loco ad Samaritanam mulierem Dominus loquitur dicens: Omnis, qui biberit ex aqua ista, sitiet iterum. Qui autem biberit ex aqua, quam ego dederam, non sitiet in aeternum⁴⁾. Quo et ipsum baptismum salutaris aquae significatur, quod semel scilicet sumitur nec rursus iteratur. Caeterum calix Domini in ecclesia semper et sititur et bibitur.

LX. (6) Nec argumentis plurimis opus est, frater carissime, ut probemus, appellatione aquae baptismum significatum semper esse, et sic nos intelligere debere, quando Dominus adveniens baptismi et calicis manifestaverit veritatem, qui aquam illam fidelem, aquam vitae aeternae praeceperit credentibus in baptismo dari, calicem vero docuerit exemplo magisterii sui vini et aquae coniunctione misceri. Calicem etenim sub die passionis accipiens benedixit et dedit discipulis suis dicens: Bibite ex hoc omnes. Hic est enim sanguis novi testamenti, qui pro multis effundetur in remissionem peccatorum. Dico vobis, non bibam amodo ex ista creatura vitis usque in diem illum, quo vobiscum bibam novum vinum in regno patris mei⁵⁾. Qua in parte invenimus, calicem mixtum fuisse, quem Dominus obtulit, et vinum fuisse, quod sanguinem suum dixit. Unde apparet, sanguinem Christi non offerri, si desit vinum calici, nec

¹⁾ Ies. 48, 21.

²⁾ Io. 7, 37 — 39.

³⁾ Matth. 5, 6.

⁴⁾ Io. 4, 13. 14.

⁵⁾ Matth. 26, 28. 29.

sacrificium dominicum legitima sanctificatione celebrari, nisi oblatio et sacrificium nostrum responderit passioni. Quomodo autem de creatura vitis novum vinum cum Christo in regno patris bibemus, si in sacrificio Dei patris et Christi vinum non offerimus nec calicem Domini dominica traditione miscemus?

X. (7) Beatus quoque apostolus Paulus a Domino electus et missus et praedicator veritatis evangelicae constitutus haec eadem in epistola sua ponit dicens: Dominus Iesus, in qua nocte tradebatur, accepit panem et gratias egit et fregit et dixit: Hoc est corpus meum, quod pro vobis tradetur. Hoc facite in meam commemorationem. Simili modo et calicem, postquam coenatum est, accepit dicens: Hic calix novum testamentum est in meo sanguine. Hoc facite, quotiescunque biberitis, in meam commemorationem. Quotiescunque enim ederitis panem istum et calicem biberitis, mortem Domini annuntiabitis, quoadusque veniat¹⁾. Quodsi et a Domino praecipitur et ab apostolo eius hoc idem confirmatur et traditur, ut quotiescunque biberimus, in commemorationem Domini hoc faciamus, quod fecit et Dominus, invenimus non observari a nobis, quod mandatum est, nisi eadem, quae Dominus fecit, nos quoque faciamus et calicem Domini pari ratione miscentes a divino magisterio non recedamus. Ab evangelicis autem praeceptis omnino recedendum non esse et eadem, quae magister docuit et fecit, discipulos quoque observare et facere debere, constantius et fortius alio in loco beatus apostolus docet dicens: Miror, quod sic tam cito demutamini ab eo, qui vos vocavit ad gratiam, ad aliud evangelium, quod non est aliud, nisi si sunt aliqui, qui vos conturbant et volunt convertere evangelium Christi. Sed licet aut nos aut angelus de coelo aliter annuntiet, praeterquam quod annuntiavimus vobis, anathema sit. Sicut praediximus, et nunc iterum dico: Si quis vobis annuntiaverit, praeterquam quod accepistis, anathema sit²⁾.

XI. Cum ergo neque ipse apostolus neque angelus de coelo annuntiare possit aliter aut docere, praeterquam quod semel Christus docuit et apostoli eius annuntiaverunt, miror satis, unde hoc usurpatum sit, ut contra evangelicam et apo-

¹⁾ I Cor. 11, 23--26.

²⁾ Gal. 1, 6—9.

stolicam disciplinam quibusdam in locis aqua offeratur in dominico calice, quae sola Christi sanguinem non possit exprimere. (8) Cuius rei sacramentum nec in psalmis tacet Spiritus sanctus faciens mentionem dominici calicis et dicens: Calix tuus inebrians perquam optimus¹⁾. Calix autem, qui inebriat, utique vino mixtus est; neque enim aqua inebriare quemquam potest. Sic autem calix dominicus inebriat, ut et Noe in Genesi vinum bibens inebriatus est. Sed quia ebrietas dominici calicis et sanguinis non est talis, qualis est ebrietas vini saecularis, cum diceret Spiritus sanctus in psalmo: Calix tuus inebrians, addidit: perquam optimus, quod scilicet calix dominicus sic bibentes inebriat, ut sobrios faciat, ut mentes ad spiritalem sapientiam redigat, ut a sapore isto saeculari ad intellectum Dei unusquisque resipiscat, et quemadmodum vino isto communi mens solvitur et anima relaxatur et tristitia omnis exponitur, ita epotato sanguine Domini et poculo salutari exponatur memoria veteris hominis, et fiat oblivio conversationis pristinae saecularis, et moestum pectus ac triste, quod prius peccatis angentibus premebatur, divinae indulgentiae laetitia resolvatur; quod tunc demum potest laetificare in ecclesia Domini bibentem, si quod bibitur, dominicam teneat veritatem.

XII. (9) Quam vero perversum est quamque contrarium, ut cum Dominus in nuptiis de aqua vinum fecerit, nos de vino aquam faciamus, cum sacramentum quoque rei illius admonere et instruere nos debeat, ut in sacrificiis dominicis vinum potius offeramus! Nam quia apud Iudaeos defecerat gratia spiritalis, defecit et vinum. Vineam enim Domini sabaoth domus erat Israel; Christus autem docens et ostendens, gentium populum succedere et in locum, quem Iudaei perdiderant, nos postmodum merito fidei pervenire, de aqua vinum fecit id est, quod ad nuptias Christi et ecclesiae Iudaeis cessantibus plebs magis gentium conflueret et conveniret, ostendit. Aquas namque populos significare in Apocalypsi scriptura divina declarat dicens: Aquae, quas vidisti, super quas sedet meretrix illa, populi et turbae et gentes ethnicorum sunt et linguae²⁾; quod scilicet perspicimus et in sacramento calicis contineri.

¹⁾ Ps. 23, 5.

²⁾ Apoc. 17, 15.

XIII. Nam quia nos omnes portabat Christus, qui et peccata nostra portabat, videmus, in aqua populum intelligi, in vino vero ostendi sanguinem Christi. Quando autem in calice vino aqua miscetur, Christo populus adunatur, et credentium plebs ei, in quem credidit, copulatur et coniungitur. Quae copulatio et coniunctio aquae et vini sic miscetur in calice Domini, ut commixtio illa non possit ab invicem separari. Unde et ecclesiam id est plebem in ecclesia constitutam fideliter et firmiter in eo, quod credidit, perseverantem nulla res separare poterit a Christo, quo minus haereat semper et maneat individua dilectio. (10) Sic autem in sanctificando calice Domini offerri aqua sola non potest, quomodo nec vinum solum potest. Nam si vinum tantum quis offerat, sanguis Christi incipit esse sine nobis. Si vero aqua sit sola, plebs incipit esse sine Christo. Quando autem utrumque miscetur et adunatione confusa sibi invicem copulatur, tunc sacramentum spiritale et coeleste perficitur. Sic vero calix Domini non est aqua sola aut vinum solum, nisi utrumque sibi misceatur, quomodo nec corpus Domini potest esse farina sola aut aqua sola, nisi utrumque adunatum fuerit et copulatum et panis unius compage solidatum. Quo et ipso sacramento populus noster ostenditur adunatus, ut quemadmodum grana multa in unum collecta et commolita et commixta panem unum faciunt, sic in Christo, qui est panis coelestis, unum sciamus esse corpus, cui coniunctus sit noster numerus et adunatus.

XIV. (11) Non est ergo, frater carissime, quod aliquis existimet, sequendam esse quorundam consuetudinem, si qui in praeteritum in calice dominico aquam solam offerendam putaverunt. Quaerendum est enim, ipsi quem sint secuti. Nam si in sacrificio, quod Christus obtulit, non nisi Christus sequendus est, utique id nos obaudire et facere oportet, quod Christus fecit et quod faciendum esse mandavit, quando ipse in evangelio dicat: Si feceritis, quod mando vobis, iam non dico vos servos, sed amicos¹⁾. Et quod Christus debeat solus audiri, Pater etiam de coelo contestatur dicens: Hic est filius meus dilectissimus, in quo bene sensi; ipsum audite²⁾. Quare si solus Christus au-

¹⁾ Io. 15, 14. 15.

²⁾ Matth. 17. 5.

diendus est, non debemus attendere, quid alius ante nos faciendum esse putaverit, sed quid, qui ante omnes est, Christus prior fecerit. Neque enim hominis consuetudinem sequi oportet, sed Dei veritatem, cum per Esaiam prophetam Deus loquatur et dicat: Sine causa autem colunt me mandata et doctrinas hominum docentes¹⁾; et iterum Dominus in evangelio hoc idem repetat dicens: Reiicitis mandatum Dei, ut traditionem vestram statuatis²⁾. Sed et alio in loco ponit et dicit: Qui solverit unum ex mandatis istis minimis et sic docuerit homines, minimus vocabitur in regno coelorum³⁾. Quodsi nec minima de mandatis dominicis licet solvere, quanto magis tam magna, tam grandia, tam ad ipsum dominicae passionis et nostrae redemptionis sacramentum pertinentia fas non est infringere aut in aliud, quam quod divinitus institutum sit, humana traditione mutare! Nam si Iesus Christus Dominus et Deus noster ipse est summus sacerdos Dei patris et sacrificium patri se ipsum primus obtulit et hoc fieri in sui commemorationem praecepit; utique ille sacerdos vice Christi vere fungitur, qui id, quod Christus fecit, imitatur et sacrificium verum et plenum tunc offert in ecclesia Deo patri, si sic incipiat offerre, secundum quod ipsum Christum videat obtulisse.

XV. (12) Caeterum omnis religionis et veritatis disciplina subvertitur, nisi id, quod spiritaliter praecipitur, fideliter reservetur, nisi si in sacrificiis matutinis hoc quis veretur⁴⁾, ne per saporem vini redoleat sanguinem Christi. Sic ergo incipit et a passione Christi in persecutionibus fraternitas retardari, dum in oblationibus discit de sanguine eius et cruore confundi. Porro autem Dominus in evangelio dicit: Qui confusus me fuerit, confundetur eum filius hominis⁵⁾. Et apostolus quoque loquitur dicens: Si hominibus placerem, Christi servus non essem⁶⁾. Quomodo

¹⁾ Ies. 29, 13. ²⁾ Marc. 7, 13. ³⁾ Matth. 5, 19.

⁴⁾ Loco sequentium in 5 cdd. haec legi Fellus adnotavit: ne vinum offerat, ne per saporem vini odore fragrante ab infideli conscientia odor vini horis matutinis fuerit agnitus, et cognoscatur esse Christianus, dum nos sanguinem Christi in vini oblatione commemoramus. Parum diversa in alio cd. Baluzius invenit.

⁵⁾ Marc. 8, 38. ⁶⁾ Gal. 1, 10.

autem possumus propter Christum sanguinem fundere, qui sanguinem Christi erubescimus bibere?

XVI. An illa sibi aliquis contemplatione blanditur, quod etsi mane aqua sola offerri videtur, tamen cum ad coenandum venimus, mixtum calicem offerimus? Sed cum coenamus, ad convivium nostrum plebem convocare non possumus, ut sacramenti veritatem fraternitate omni praesente celebremus. At enim non mane, sed post coenam mixtum calicem obtulit Dominus. Numquid ergo dominicum post coenam celebrare debemus, ut sic mixtum calicem frequentandis dominicis¹⁾ offeramus? Christum offerre oportebat circa vesperam diei, ut hora ipsa sacrificii ostenderet occasum et vesperam mundi, sicut in Exodo scriptum est: Et occident illum omne vulgus synagogae filiorum Israel ad vesperam²⁾. Et iterum in psalmis: Allevatio manuum mearum sacrificium vespertinum³⁾. Nos autem resurrectionem Domini mane celebramus.

XVII. Et quia passionis eius mentionem in sacrificiis omnibus facimus — passio est enim Domini sacrificium, quod offerimus — nihil aliud, quam quod ille fecit, facere debemus. Scriptura enim dicit: Quotiescunque enim ederitis panem istum et calicem istum biberitis, mortem Domini annuntiabitis, quoadusque veniat⁴⁾. Quotiescunque ergo calicem in commemorationem Domini et passionis eius offerimus, id, quod constat Dominum fecisse, faciamus. (13) Et viderit, frater carissime, si quis de antecessoribus nostris vel ignoranter vel simpliciter non hoc observavit et tenuit, quod nos Dominus facere exemplo et magisterio suo docuit, potest simplicitati eius de indulgentia Domini venia concedi. Nobis vero non poterit ignosci, qui nunc a Domino admoniti et instructi sumus, ut calicem dominicum vino mixtum, secundum quod Dominus obtulit, offeramus et de hoc quoque ad collegas nostros literas dirigamus, ut ubique lex evangelica et traditio dominica servetur, et ab eo, quod Christus et docuit et fecit, non recedatur.

XVIII. Quae ultra iam contemnere et in errore pri-

¹⁾ Dominicum frequentare pariter atque celebrare Cypriano de sacra coena dicitur.

²⁾ Exod. 12, 6.

³⁾ Ps. 141, 2.

⁴⁾ I Cor. 11, 26.

stino perseverare quid aliud est, quam incurrere in obiurationem Domini increpantis in psalmo et dicentis: Ad quid exponis iustificationes meas et assumis testamentum meum per os tuum? Tu autem odisti disciplinam et abiiecisti sermones meos retro. Si videbas furem, concurrebas ei et inter moechos particulam tuam ponebas¹⁾. Exponere enim iustificationes et testamentum Domini et non hoc idem facere, quod fecerit Dominus, quid aliud est, quam sermones eius abiicere et disciplinam dominicam contemnere nec terrena, sed spiritalia furta et adulteria committere? Dum quis de evangelica veritate furatur Domini nostri verba et facta, corrumpit atque adulterat praecepta divina. Sicut apud Hieremiam scriptum est. Quid est, inquit, paleis ad triticum? Propter hoc ecce ego ad prophetas, dicit Dominus, qui furantur verba mea unusquisque a proximo suo, et seducunt populum meum in mendaciis suis et in erroribus suis²⁾. Item apud eundem alio loco: Et moechata est, inquit, in lignum et lapidem, et in his omnibus non est reversa ad me³⁾. (14) Quod furtum et adulterium ne in nos etiam cadat, cavere sollicite et timide ac religiose observare debemus. Nam si sacerdotes Dei et Christi sumus, non invenio, quem magis sequi, quam Deum et Christum debeamus, quando ipse in evangelio maxime dicat: Ego sum lumen saeculi. Qui me secutus fuerit, non ambulabit in tenebris, sed habebit lumen vitae⁴⁾. Ne ergo in tenebris ambulemus, Christum sequi et praecepta eius observare debemus, quia et ipse in alio loco mittens apostolos dixit: Data est mihi omnis potestas in coelo et in terra. Ite ergo et docete omnes gentes, tingentes eos in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti, docentes eos observare omnia, quaecunque praecepi vobis⁵⁾. Quare si in lumine Christi ambulare volumus, a praeceptis et monitis eius non recedamus agentes gratias, quod dum instruit in futurum, quid facere debeamus, de praeterito ignoscit, quod simpliciter erravimus. Et quia iam secundus eius adventus nobis appropinquat, magis ac magis benigna eius et larga dignatio corda nostra luce veritatis illuminat.

XIX. Religioni igitur nostrae congruit et timori et

1) Ps. 50, 16 — 18.

2) Ier. 23, 28. 30. 32.

3) ib. 3, 9. 10.

4) Io. 8, 12.

5) Matth. 28, 18 — 20.

ipsi loco atque officio sacerdotii nostri, frater carissime, in dominico calice miscendo et offerendo custodire traditionis dominicae veritatem et, quod prius apud quosdam videtur erratum, Domino monente corrigere, ut cum in claritate sua et maiestate coelesti venire coeperit, inveniat nos tenere, quod monuit, observare, quod docuit, facere, quod fecit. Opto te, frater carissime, semper bene valere.

E.

EPISTOLAE STEPHANO PONTIFICE CONSCRIPTAE.

EPISTOLA LXIV.

(Erasm. III, 8. Pamel. Rigalt. Baluz. 59. Pariss. 58.)

Routh reliqu. scr. III. p. 74 et 116.

Cyprianus et caeteri collegae, qui in concilio affuerunt, numero LXVI
Fido fratri
S.

I. Legimus literas tuas, frater carissime, quibus significasti de Victore quondam presbytero, quod ei, antequam poenitentiam plenam egisset et Domino Deo, in quem deliquerat, satisfecisset, temere Therapius collega noster immaturo tempore et praepropera festinatione pacem dederit. Quae res nos satis movit, recessum esse a decreti nostri auctoritate, ut ante legitimum et plenum tempus satisfactionis et sine petitu et conscientia plebis nulla infirmitate urgente ac necessitate cogente pax ei concederetur. Sed librato apud nos diu consilio satis fuit, obiurgare Therapium collegam nostrum, quod temere hoc fecerit, et instruxisse, ne quid tale de caetero faciat. Pacem tamen quomodocunque a sacerdote Dei semel datam non putavimus auferendam ac per hoc Victori communicationem sibi concessam usurpare permisimus.

II. (2) Quantum vero ad causam infantium pertinet, quos dixisti intra secundum vel tertium diem, quo nati sint, constitutos baptizari non oportere, et considerandam esse legem circumcisionis antiquae, ut intra octavum diem eum, qui natus est, baptizandum et sanctificandum non pu-

tares, longe aliud in concilio nostro omnibus visum est. In hoc enim, quod tu putabas esse faciendum, nemo consensus, sed universi potius iudicamus nulli homini nato misericordiam Dei et gratiam denegandam. Nam cum Dominus in evangelio suo dicat: Filius hominis non venit animas hominum perdere, sed salvare¹⁾; quantum in nobis est, si fieri potest, nulla anima perdenda est. Quid enim ei deest, qui semel in utero Dei manibus formatus est? Nobis enim atque oculis nostris secundum dierum saecularium²⁾ cursum accipere, qui nati sunt, incrementum videntur. Caeterum quaecunque a Deo fiunt, Dei factoris maiestate et opere perfecta sunt.

III. Esse denique apud omnes sive infantes sive maiores natu unam divini muneris aequalitatem, declarat nobis divinae scripturae fides. Helisaeus super infantem viduae filium, qui mortuus iacebat, ita se Deum deprecans superstravit, ut capiti caput et faciei facies applicaretur, et superfusi Helisaei membra singulis parvuli membris et pedes pedibus iungerentur. Quae res si secundum natalitatis nostrae et corporis inaequalitatem cogitetur, adulto et provento infans non posset aequari, nec cohaerere et sufficere possent parva membra maioribus. Sed illic aequalitas divina et spiritalis exprimitur, quod pares atque aequales sint omnes homines, quando a Deo semel facti sunt, et possit aetas nostra in incrementis corporis secundum saeculum, non secundum Deum habere discrimen; nisi si et gratia ipsa, quae baptizatis datur, pro aetate accipientium vel minor vel maior tribuitur, cum Spiritus sanctus non de mensura, sed de pietate atque indulgentia paterna aequalis omnibus praebeatur. Nam Deus ut personam non accipit, sic nec aetatem, cum se omnibus ad coelestis gratiae consecutionem aequalitate librata praebeat patrem.

IV. (3) Nam et quod vestigium infantis in primis partus sui diebus constituti mundum non esse dixisti, quod unusquisque nostrum adhuc horreat exosculari, nec hoc putamus ad coelestem gratiam dandam impedimento esse oportere. Scriptum est enim: omnia munda sunt mundis³⁾.

¹⁾ Luc. 9, 56.

²⁾ uti ab hominibus in saeculo numerantur. Rigalt.

³⁾ Tit. 1, 15.

Nec aliquis nostrum id debet horrere, quod Deus dignatus est facere. Nam etsi adhuc infans a partu novus est, non ita est tamen, ut quisquam illum in gratia danda atque in pace facienda horrere debeat osculari, quando in osculo infantis unusquisque nostrum pro sua religione ipsas adhuc recentes Dei manus debeat cogitare, quas in homine modo formato et recens nato quodammodo exosculamur, quando id, quod Deus fecit, amplectimur. Nam quod in Iudaica circumcisione carnali octavus dies observabatur, sacramentum est in umbra atque in imagine ante praemissum, sed veniente Christo veritate completum. Nam quia octavus dies id est post sabbatum primus dies futurus erat, quo Dominus resurgeret et nos vivificaret et circumcisionem nobis spiritalem daret, hic dies octavus id est post sabbatum primus et dominicus praecessit in imagine; quae imago cessavit superveniente postmodum veritate et data nobis spiritali circumcisione.

V. Propter quod neminem putamus a gratia consequenda impediendum esse ea lege, quae iam statuta est, nec spiritalem circumcissionem impediri carnali circumcisione debere, sed omnem omnino hominem admittendum esse ad gratiam Christi, quando et Petrus in actis apostolorum loquatur et dicat: Dominus mihi dixit, neminem hominem communem dicendum et immundum¹). (4) Caeterum si homines impedire aliquid ad consecutionem gratiae posset, magis adultos et proectos et maiores natu possent impedire peccata graviora. Porro autem si etiam gravissimis delictoribus et in Deum multum ante peccantibus, cum postea crediderint, remissa peccatorum datur, et a baptismo atque a gratia nemo prohibetur, quanto magis prohiberi non debet infans, qui recens natus nihil peccavit, nisi quod secundum Adam carnaliter natus contagium mortis antiquae prima nativitate contraxit, qui ad remissam peccatorum accipiendam hoc ipso facilius accedit, quod illi remittuntur non propria, sed aliena peccata!

VI. Et idcirco, frater carissime, haec fuit in concilio nostra sententia, a baptismo atque a gratia Dei, qui omnibus misericors et benignus et pius est, neminem per nos debere prohiberi. Quod cum circa universos obser-

¹) Act. 10, 28.

vandum sit atque retinendum, tum magis circa infantes ipsos et recens natos observandum putamus, qui hoc ipso de ope nostra ac de divina misericordia plus merentur, quod in primo statim nativitatis suae ortu plorantes ac flentes nihil aliud faciunt, quam deprecantur. Optamus te, frater carissime, semper bene valere.

EPISTOLA LXV.

(*Erasm. I, 7. Pamel. Rigalt. Baluz. 64. Paris. 63.*)

Cyprianus Epicteto fratri et plebi Assuras consistenti
S.

I. Graviter et dolenter motus sum, fratres carissimi, quod cognoverim, Fortunatianum quondam apud vos episcopum post gravem lapsum ruinae suae pro integro nunc agere velle et episcopatum sibi vindicare coepisse. Quae res contristavit me, primo propter ipsum, qui miser vel diaboli tenebris in totum excoecatus, vel quorundam sacrilega persuasionem deceptus, cum debeat satisfacere et ad Dominum exorandum diebus ac noctibus lacrymis et orationibus et precibus incumbere, audet sibi adhuc sacerdotium, quod prodidit, vindicare; quasi post aras diaboli accedere ad altare Dei fas sit, aut non maiorem in se iram et indignationem Domini in die iudicii provocet, qui cum fidei et virtutis dux fratribus esse non potuerit, perfidiae et audaciae et temeritatis magister existat; et qui non docuit fratres in proelio fortiter stare, doceat eos, qui victi et prostrati sunt, nec rogare, cum Dominus dicat: Illis fudistis libamina et illis imposuistis sacrificia; super haec omnia ergo non indignabor¹⁾? dicit Dominus. Et alio loco: Sacrificans diis eradicabitur, nisi Domino soli²⁾. Item Dominus denuo loquitur et dicit: Adoraverunt eos, quos fecerunt digiti eorum, et curvatus est homo, et humiliatus est vir, et non laxabo illis³⁾. In Apocalypsi quoque legimus iram Domini comminantis et dicentis: Si quis adorat bestiam et imaginem eius et accipit notam in fronte sua et in manu, bibet et ipse de vino irae Dei mixto in

¹⁾ Ies. 57, 6.

²⁾ Exod. 22, 19.

³⁾ Ies. 2, 8. 9.

poculo irae eius et punietur igne et sulphure sub oculis sanctorum angelorum et sub oculis agni, et fumus de tormentis eorum in saecula saeculorum adscendet, nec habebunt requiem die ac nocte, qui adorant bestiam et imaginem eius¹⁾.

II. (2) Cum ergo haec tormenta, haec supplicia in die iudicii Dominus comminetur iis, qui diabolo obtemperant et idolis sacrificant, quomodo se putat posse agere pro Dei sacerdote, qui obtemperavit et servivit diaboli sacerdotibus? Aut quomodo putat manum suam transferri posse ad Dei sacrificium et precem Domini, quae captiva fuerit sacrilegio et crimini, quando in scripturis divinis Deus ad sacrificium prohibeat accedere sacerdotes etiam in leviori crimine constitutos et in Levitico dicat: Homo, in quo fuerit vitium et macula, non accedet offerre dona Deo²⁾? Item in Exodo: Et sacerdotes, qui accedunt ad Dominum Deum, sanctificentur, ne forte derelinquat illos Dominus³⁾. Et iterum: Et cum accedunt ministrare ad altare sancti, non adducent in se delictum, ne moriantur⁴⁾. Qui ergo gravia in se delicta adduxerunt id est qui idolis sacrificando sacrilega sacrificia fecerunt, sacerdotium Dei sibi vindicare non possunt nec ullam in conspectu eius precem pro fratribus facere, quando in evangelio scriptum sit: Deus peccatorem non audit: sed si quis Deum coluerit et voluntatem eius fecerit, illum audit⁵⁾. (3) Quamvis sic quorundam pectora tenebrarum ingruentium profunda caligo coecaverit, ut de praeceptis salubribus nihil lucis admittant, sed semel a recto limite veri itineris aversi per praeceps et per abruptum criminum suorum nocte atque errore rapiantur.

III. Nec mirum, si consilia nostra aut Domini praecepta nunc abnuunt, qui Dominum negaverunt. Stipes et oblationes et lucra desiderant, quibus prius insatiabiles incubabant, et coenis atque epulis etiam nunc inhiant, quarum crapulam superstitute nuper in dies cruditate ructabant, nunc manifestissime comprobantes, nec ante se religioni, sed ventri potius et quaestui profana cupiditate servisse. Unde et ipsam venisse perspicimus et credimus de Dei exploratione censuram, ne apud altare consistere et contrectare

¹⁾ Apoc. 14, 9 — 11.

²⁾ Levit. 21, 17.

³⁾ Exod. 19, 22.

⁴⁾ ib. 28, 43.

⁵⁾ Io. 9, 31.

ulterius perseverarent pudorem incesti, fidem perfidi, religionem profani, divina terreni, sancta sacrilegi. Quodno tales ad altaris impiamenta et contagia fratrum denuo redeant, omnibus viribus excubandum est et omni vigore nitendum, ut quantum possumus ab hac eos sui sceleris audacia retundamus, ne adhuc agere pro sacerdote conentur, qui ad mortis extrema deiecti ultra lapsus¹⁾ laicos ruinae maioris pondere proruerunt.

IV. Si vero apud insanos furor insanabilis perseveraverit, et recedente Spiritu sancto, quae coepit coecitas, in sua nocte permanserit, consilium nobis erit, singulos fratres ab eorum fallacia separare et, ne quis in laqueos erroris incurrat, ab eorum contagione secernere, quando nec oblatio sanctificari illic possit, ubi Spiritus sanctus non sit, nec cuiquam Dominus per eius orationes et preces prosit, qui Dominum ipse violavit. (4) Quodsi Fortunatianus aut immemor criminis sui per diaboli coecitatem, aut minister et servus diaboli factus ad decipiendam fraternitatem in hoc suo furore permanserit, vos quantum potestis elaboratē et in hac caligine diaboli saevientis fratrum mentes ab errore revocate, ne alienae dementiae facile consentiant, ne se desperatorum delictis participes faciant, sed teneant integri salutis suae et integritatis conservatae a se et custoditae perpetuum tenorem.

V. Lapsi vero magnitudinem delicti sui cognoscentes a deprecando Domino non recedant nec ecclesiam catholicam, quae una et sola est a Domino constituta, derelinquant, sed satisfactionibus immorantes et Domini misericordiam deprecantes ad ecclesiam pulsent, ut recipi illic possint, ubi fuerunt, et ad Christum redeant, a quo recesserunt, nec audiant eos, qui se fallaci et mortali seductione decipiunt, cum scriptum sit: Nemo vos decipiat inanibus verbis. Propterea enim venit ira Dei super filios contumaciae. Nolite ergo esse participes eorum²⁾. Ergo contumaces et Deum non timentes et ab ecclesia in totum recedentes nemo comitetur. Quodsi quis impatiens fuerit ad deprecandum Dominum, qui offensus est, et nobis obtemperare noluerit, sed desperatos et perditos secutus fuerit,

¹⁾ Ita Ox. ex uno cd. Vulgo lapsus.

²⁾ Eph. 5, 6. 7.

sibi imputabit, cum iudicii dies venerit. Quomodo enim deprecari in die illo Dominum poterit, qui et ante hoc Christum et nunc quoque ecclesiam Christi negavit et episcopis sanis et integris et viventibus non obtemperans comitem se et participem morientibus prae-buit? Opto vos, fratres carissimi ac desideratissimi, semper bene valere.

EPISTOLA LXVI.

(Erasm. IV, 9. Pamel. Rigalt. Baluz. 69. Pariss. 68.)

Cyprianus, qui et Thascius, Florentio cui et Pupiano fratri ¹⁾
S.

I. Ego te, frater, credideram tandem iam ad poenitentiam converti, quod in praeteritum tam infanda, tam turpia, tam etiam gentilibus execranda aut audisses de nobis temere aut credidisses. Porro autem etiam nunc in literis tuis animadverto, eundem te adhuc esse, qui prius fueras, eadem te de nobis credere et in eo, quod credideris, perseverare et, ne forte claritatis et martyrii tui dignitas nostra communicatione maculetur, in mores nostros diligenter inquirere et post Deum iudicem, qui sacerdotes facit, te velle non dicam de me, — quantus enim ego sum? — sed de Dei et Christi iudicio iudicare. Hoc est in Deum non credere, hoc est rebellem adversus Christum et adversus evangelium eius exsistere, ut cum ille dicat: Nonne duo passeresset assidue veneunt, et neuter eorum cadit in terram sine patris voluntate²⁾, et probet maiestas eius et veritas, sine conscientia et permissu Dei etiam minora non fieri, tu existimes, sacerdotes Dei sine conscientia eius in ecclesia ordinari? (2) Nam credere, quod indigni et incesti sint, qui ordinantur, quid aliud est, quam credere, quod non a Deo nec per Deum sacerdotes eius in ecclesia constituentur?

II. An putas, maius esse de me meum, quam Dei testimonium, cum Dominus ipse doceat et dicat, testimonium

¹⁾ Crediderim, Pupianum invidisse Cypriano Caecilii nomen et per contemptum Thascii titulo salutasse, quo inter gentiles noscebatur. Ox.

²⁾ Matth. 10, 29.

non esse verum, si quis ipse de se testis existat, eo quod unusquisque utique sibi faveat, nec contra se aliquis infesta et adversa depromat, fides vero sincera sit veritatis, si in praedicationibus nostris alius sit praedicator ac testis? Si testimonium, inquit, dixero de me, testimonium meum non est verum. Alius est enim, qui testis est de me¹⁾. Quodsi ipse Dominus omnia postmodum iudicaturus noluit de testimonio suo sibi credi, sed maluit de iudicio ac testimonio Dei patris probari, quanto magis hoc servos eius observare oportet, qui iudicio ac testimonio Dei non probantur tantum, sed etiam gloriantur! Praevaluit autem apud te contra divinam sententiam et contra conscientiam nostram fidei suae viribus nixam inimicorum et malignorum commentum, quasi apud lapsos et profanos et extra ecclesiam positos, de quorum pectoribus excesserit Spiritus sanctus, esse aliud possit, nisi mens prava et fallax lingua et odia venenata et sacrilega mendacia, quibus qui credit, cum illis necesse est inveniatur, cum iudicii dies venerit.

III. (3) Quod vero dixisti, sacerdotes humiles esse debere, quia et Dominus et apostoli eius humiles fuerunt, humilitatem meam et fratres omnes et gentiles quoque optime norunt et diligunt, et tu quoque noveras et diligebas, cum adhuc in ecclesia esses et mecum communicares. Quis autem nostrum longe est ab humilitate, utrumne ego, qui quotidie fratribus servio et venientes ad ecclesiam singulos benigne et cum voto et gaudio suscipio, an tu, qui te episcopum episcopi et iudicem iudicis ad tempus a Deo dati constituis? Cum Dominus Deus in Deuteronomio dicat: Et homo quicumque fecerit in superbia, ut non exaudiat sacerdotem aut iudicem, quicumque fuerit in diebus illis, morietur homo ille, et omnis populus cum audierit timebit, et non agent impie etiam nunc²⁾; et iterum ad Samuelem loquitur et dicit: Non te spreverunt, sed me spreverunt³⁾; et adhuc Dominus in evangelio, cum ei dictum esset: Sic respondes pontifici? custodiens et docens, sacerdotalem honorem servari oportere, contra pontificem nihil dixerit, sed innocentiam suam tantummodo purgans responderit dicens: Si male locutus sum, exprobra de malo. Si autem bene, quid me caedis⁴⁾?

¹⁾ Io. 5, 31. 32.

²⁾ Deut. 17, 12. 13.

³⁾ I Sam. 8, 7.

⁴⁾ Io. 18, 23.

item beatus apostolus, cum ei dictum esset: Sic insilis in sacerdotem Dei maledicendo? nihil contumeliose locutus sit adversus sacerdotem, quando et potuerit se constanter exserere adversus eos, qui Dominum crucifixissent et qui iam Deum et Christum et templum et sacerdotium perdidissent, sed quamvis in falsis et spoliatis sacerdotibus umbram tamen ipsam inanem sacerdotalis nominis cogitans dixerit: Nesciebam, fratres, quia pontifex est. Scriptum est enim: Principem populi tui non maledices¹⁾).

IV. (4) Nisi si sacerdos tibi fui ante persecutionem, quando mecum communicabas, post persecutionem sacerdos esse desivi. Persecutio enim veniens te ad summam martyrii sublimitatem provexit. Me autem proscriptionis onere depressit, cum publice legeretur: „Si quis tenet vel possidet de bonis Caecilii Cypriani episcopi Christianorum;“ ut etiam qui non credebant Deo episcopum constituenti, vel diabolo crederent episcopum proscribenti. Nec haec iacto, sed dolens profero, cum te iudicem Dei constituas et Christi, qui dicit ad apostolos ac per hoc ad omnes praepositos, qui apostolis vicaria ordinatione succedunt: Qui audit vos, me audit; et qui me audit, audit eum, qui me misit. Et qui reiicit vos, me reiicit et eum, qui me misit²⁾).

V. Inde enim schismata et haereses abortae sunt et oriuntur, dum episcopus, qui unus est et ecclesiae praeest, superba quorundam praesumptione contemnitur, et homo dignatione Dei honoratus indignus hominibus iudicatur. (5) Quis enim hic est superbiae tumor, quae arrogantia animi, quae mentis inflatio, ad cognitionem suam praepositos et sacerdotes vocare, ac nisi apud te purgati fuerimus et sententia tua absoluti, ecce iam sex annis nec fraternitas habuerit episcopum, nec plebs praepositum, nec grex pastorem, nec ecclesia gubernatorem, nec Christus antistitem, nec Deus sacerdotem? Subveniat Pupianus et sententiam dicat et iudicium Dei et Christi in acceptum referat, ne tantus fidelium numerus, qui sub nobis arcessitus est, sine spe salutis et pacis exisse videatur, ne novus credentium populus nullam per nos consecutus esse baptismi et Spiritus sancti gratiam iudicetur, ne tot lapsis et

¹⁾ Act. 23, 4. 5.

²⁾ Luc. 10, 16.

poenitentibus pax data et communicatio nostra examinatione concessa iudicii tui auctoritate solvatur. Annue aliquando et dignare pronuntiare de nobis et episcopatum nostrum cognitionis tuae auctoritate firmare, ut Deus et Christus eius agere tibi gratias possint, quod per te sit antistes et rector altari eorum pariter et plebi restitutus.

VI. Apes habent regem et ducem pecudes et ei fidem servant. Latrones mancipi¹⁾ obsequio pleno humilitatis obtemperant. Quanto simpliciores et meliores vobis sunt brutae pecudes et muta animalia et cruenti licet ac furentes inter gladios atque inter arma praedones! Praepositus illic agnoscitur et timetur, quem non sententia divina constituit, sed in quem factio perdita et nocens caterva consensit.

VII. (6) Dixisti sane, scrupulum tibi esse tollendum de animo, in quem incidisti. Incidisti, sed tua credulitate irreligiosa. Incidisti, sed tua mente et voluntate sacrilega, dum incesta, dum impia, dum nefanda contra fratrem, contra sacerdotem facile audis, libenter credis, aliena mendacia quasi propria et privata defendis nec recordaris scriptum esse: Sepi aures tuas spinis, et noli audire linguam nequam²⁾. Et iterum: Malus obaudit linguae iniquorum, iustus autem non intendit labiis mendacibus³⁾. Quare in hunc scrupulum non inciderunt martyres sancto Spiritu pleni et ad conspectum Dei et Christi eius passione iam proximi, qui ad Cyprianum episcopum literas de carcere direxerunt sacerdotem Dei agnoscentes et contestantes ei? Quare in hunc scrupulum non inciderunt tot episcopi collegae mei, qui vel, cum de medio recederent, proscripti sunt, vel apprehensi in carcerem coniecti et in catenis fuerunt, aut qui in exilium relegati illustri itinere ad Dominum profecti sunt, aut qui quibusdam locis animadversi coelestes coronas de Domini clarificatione sumserunt? Quare in hunc scrupulum non inciderunt de plebe ista nostra, quae apud nos est et nobis de Dei dignatione commissa est, tot confessores quaestionati et torti et insignium vulnerum et cicatricum memoria gloriosi, tot virgines integrae, tot laudabiles viduae, ecclesiae denique universae per totum mundum nobiscum unitatis vinculo copulatae?

¹⁾ Id est principi, duci suo seu praeposito. Baluz.

²⁾ Sir. 28, 24 (28. Vulg.) ³⁾ Prov. 17, 4.

Nisi si omnes isti communicantes mecum, secundum quod scripsisti, polluto nostro ore polluti sunt et spem vitae aeternae communicationis nostrae contagione perdiderunt: Papianus solus integer, inviolatus, sanctus, pudicus, qui nobis miscere se noluit, in paradiso atque in regno coelorum solus habitabit.

VIII. (7) Scripsisti quoque, quod ecclesia nunc propter me portionem sui in disperso habeat, quando omnis ecclesiae populus et collectus sit et adunatus et individua concordia sibi iunctus, soli illi foris remanserint, qui et si intus essent, eiiciendi fuerant, nec patiatur Dominus populi sui protector et tutor triticum de area sua diripi, sed solae possint paleae de ecclesia separari, quando et Apostolus dicat: Quid enim, si exciderunt a fide quidam illorum? Numquid infidelitas illorum fidem Dei evacuavit? Absit. Est enim Deus verax, omnis autem homo mendax¹⁾. Et Dominus quoque in evangelio, cum eum loquentem discipuli dereliquerent, conversus ad duodecim dixit: Numquid et vos vultis ire? Respondit ei Petrus dicens: Domine, ad quem ibimus? Verbum vitae aeternae habes, et nos credimus et cognovimus, quoniam tu es filius Dei vivi²⁾. Loquitur illic Petrus, super quem aedificanda fuerat ecclesia, ecclesiae nomine docens et ostendens, quia etsi contumax ac superba obaudire nolentium multitudo discedat, ecclesia tamen a Christo non recedit, et illi sunt ecclesiae plebs sacerdoti adunata et pastori suo grex adhaerens. Unde scire debes, episcopum in ecclesia esse et ecclesiam in episcopo, et si quis cum episcopo non sit, in ecclesia non esse, et frustra sibi blandiri eos, qui pacem cum sacerdotibus Dei non habentes obrepunt et latenter apud quosdam communicare se credunt, quando ecclesia, quae catholica et una est, scissa non sit neque divisa, sed sit utique connexa et cohaerentium sibi invicem sacerdotum glutino copulata.

IX. (8) Quamobrem, frater, si maiestatem Dei, qui sacerdotes ordinat, cogitaveris, si Christum, qui arbitrio et nutu ac praesentia sua et praepositos ipsos et ecclesiam cum praepositis gubernat, aliquando respexeris, si de innocentia sacerdotum non humano odio, sed divino iudicio

¹⁾ Rom. 2, 2. 4.

²⁾ Io. 6, 67 — 69.

redideris, si temeritatis et superbiae atque insolentiae tuae
 rere vel sero poenitentiam coeperis, si Deo et Christo
 us, quibus servio et quibus puro atque immaculato ore
 crificia et in persecutione pariter et in pace indesinenter
 fero, plenissime satisfeceris, communicationis tuae pote-
 mus habere rationem, manente tamen apud nos divinae
 iusurae respectu et metu, ut prius Dominum meum con-
 dam, an tibi pacem dari et te ad communicationem ec-
 esiae suae admitti sua ostensione et admonitione permittat.

X. Memini enim, quid iam mihi sit ostensum, imo
 id sit servo obsequenti et timenti de dominica et divina
 ictoritate praeceptum; qui inter caetera, quae ostendere
 : revelare dignatus est, et hoc addidit: „Itaque qui
 hristo non credit sacerdotem facienti, postea credere in-
 piet sacerdotem vindicanti.“ Quamquam sciam, som-
 a ridicula et visiones ineptas quibusdam videri, sed uti-
 ae illis, qui malunt contra sacerdotes credere, quam sa-
 erdoti. Sed nihil mirum, quando de Ioseph fratres sui
 iixerunt: Ecce somniator ille venit, nunc ergo venite, oc-
 idamus illum¹⁾; et somniator postea, quod somniaverat,
 iussecutus sit, et occisores ac venditores confusi sint; ut
 si verbis prius non credidissent, factis postmodum cre-
 erent. De iis autem, quae tu egisti vel in persecutione
 al in pace, stultum est, ut velim te iudicare, quando tu
 agis iudicem te nostri constitueris. Haec pro animi mei
 ra conscientia et pro Domini et Dei mei fiducia rescripsi.
 abes tu literas meas, et ego tuas. In die iudicii ante
 ibunal Christi utrumque recitabitur²⁾.

¹⁾ Gen. 37, 19. 20.

²⁾ Aliquot cdd. et editt. procul dubio e correctione: utraeque
 recitabuntur.

EPISTOLA LXVII.

(Erasm. I, 4. Pamel. Rigalt. Baluz. 68. Paris. 67.)

Routh reliqu. scr. III. p. 77 et 122.

Cyprianus, Caecilius, Primus, Polycarpus, Nicomedes, Lucilianus, Successus, Sedatus, Fortunatus, Ianuarius, Secundinus, Pomponius, Honoratus, Victor, Aurelius, Sattius, Petrus, alius Ianuarius, Saturninus, alius Aurelius, Venantius, Quietus, Rogatianus, Tenax, Felix, Faustinus, Quintus, alius Saturninus, Lucius, Vincentius, Libosus, Geminius, Marcellus, Iambus, Adelphius, Victoricus et Paulus Felici presbytero et plebibus consistentibus ad Legionem et Asturicae, item Laelio diacono et plebi Emeritue consistentibus fratribus in Domino

S.

I. Cum in unum convenissemus, legimus literas vestras, fratres dilectissimi, quas ad nos per Felicem et Sabinum coepiscopos nostros pro fidei vestrae integritate et pro Dei timore fecistis significantes, Basilidem et Martialem libellis idololatriae commaculatos et nefandorum facinorum conscientia vinctos episcopatum gerere et sacerdotium Dei administrare non oportere, et desiderastis rescribi ad haec vobis et iustam pariter ac necessariam sollicitudinem vestram vel solatio vel auxilio nostrae sententiae sublevari. Sed enim desiderio huic vestro non tam nostra consilia, quam divina praecepta respondent, quibus iampridem mandatur voce coelesti et Dei lege praescribitur, quos et quales oporteat deservire altari et sacrificia divina celebrare. In Exodo namque ad Moysem Deus loquitur et monet dicens: Sacerdotes, qui accedunt ad Dominum Deum, sanctificentur, ne forte derelinquat illos Dominus¹⁾. Et iterum: Et cum accedunt ministrare ad altare sancti, non adducent in se delictum, ne moriantur²⁾. Item in Levitico praecipit Dominus et dicit: Homo, in quo fuerit macula et vitium, non accedet offerre dona Deo³⁾.

II. (2) Quae cum praedicta et manifestata sint nobis, praeceptis divinis necesse est obsequia nostra deserviant, nec personam in eiusmodi rebus accipere aut aliquid cuiquam largiri potest humana indulgentia, ubi intercedit et legem tribuit divina praescriptio. Neque enim immemores esse debemus, quid ad Iudaeos per Esaiam prophetam locutus sit Dominus increpans et indignans, quod contemnis divinis praeceptis humanas doctrinas sequerentur. Populus iste, inquit, labiis suis honorificat me, cor vero eorum

¹⁾ Exod. 19, 22.²⁾ ib. 30, 20. 21.³⁾ Levit. 21, 17.

longe separatum est a me. Sine causa autem colunt me mandata et doctrinas hominum docentes¹⁾. Quod item Dominus in evangelio repetit et dicit: Reiicitis mandatum Dei, ut traditionem vestram statuatis²⁾. Quae ante oculos habentes et sollicite ac religiose considerantes in ordinationibus sacerdotum non nisi immaculatos et integros antistites eligere debemus, qui sancte et digne sacrificia Deo offerrentos audiri in precibus possint, quas faciunt pro plebis dominicae incolumitate, cum scriptum sit: Deus peccatorem non audit; sed si quis Deum coluerit et voluntatem eius fecerit, illum audit³⁾. (3) Propter quod plena diligentia et exploratione sincera oportet eos ad sacerdotium Dei deligi, quos a Deo constet audiri.

III. Nec sibi plebs blandiatur, quasi immunis esse a contagio delicti possit cum sacerdote peccatore communicans et ad iniustum atque illicitum praepositi sui episcopatum consensum suum commodans, quando per Osee prophetam comminetur et dicat censura divina: Sacrificia eorum tanquam panis luctus; omnes, qui manducant ea, contaminabuntur⁴⁾; docens scilicet et ostendens, omnes omnino ad peccatum constringi, qui fuerint profani et iniusti sacerdotis sacrificio contaminati. Quod item in Numeris manifestari invenimus, quando Chore et Dathan et Abiron contra Aaron sacerdotem sacrificandi sibi licentiam vindicaverunt. Illic quoque per Moysem praecepit Dominus, ut ab eis populus separetur, ne facinorosis coniunctus eodem facinore et ipse perstringatur. Separamini, inquit, a tabernaculis horum hominum iniustorum durissimorum et nolite tangere ea, quae ad eos pertinent, ne simul pereatis in peccato eorum⁵⁾. (4) Propter quod plebs obsequens praeceptis dominicis et Deum metuens a peccatore praeposito separare se debet nec se ad sacrilegi sacerdotis sacrificia miscere, quando ipsa maxime habeat potestatem vel eligendi dignos sacerdotes vel indignos recusandi.

IV. Quod et ipsum videmus de divina auctoritate descendere, ut sacerdos plebe praesente sub omnium oculis deligatur et dignus atque idoneus publico iudicio ac testimonio comprobetur, sicut in Numeris Dominus Moysi prae-

¹⁾ Ies. 29, 13.

²⁾ Marc. 7, 13.

³⁾ Io. 9, 31.

⁴⁾ Hos. 9, 4.

⁵⁾ Num. 16, 26.

cepit dicens: Apprehende Aaron fratrem tuum et Eleazarum filium eius et impones eos in montem coram omni synagoga et exue Aaron stolam eius et indue Eleazarum filium eius, et Aaron appositus moriatur illic¹⁾. Coram omni synagoga iubet Deus constitui sacerdotem id est instruit et ostendit, ordinationes sacerdotales non nisi sub populi assistentis conscientia fieri oportere, ut plebe praesente vel detegantur malorum crimina vel bonorum merita praedicentur, et sit ordinatio iusta et legitima, quae omnium suffragio et iudicio fuerit examinata. (5) Quod postea secundum divina magisteria observatur in Actis apostolorum, quando de ordinando in locum iudae apostolo Petrus ad plebem loquitur. Surrexit, inquit, Petrus in medio discidium, fuit autem turba in uno²⁾. Nec hoc in episcoporum tantum et sacerdotum, sed et in diaconorum ordinationibus observasse apostolos animadvertimus, de quo et ipso in Actis eorum scriptum est. Et convocaverunt, inquit, illi duodecim totam plebem discipulorum et dixerunt eis³⁾. Quod utique idcirco tam diligenter et caute convocata plebe tota gerebatur, ne quis ad altaris ministerium vel ad sacerdotalem locum indignus obreperet. Ordinari enim nonnunquam indignos non secundum Dei voluntatem, sed secundum humanam praesumptionem, et haec Deo displicere, quae non veniant ex legitima et iusta ordinatione, Deus ipse manifestat per Osee prophetam dicens: Sibimetipsis constituerunt regem et non per me⁴⁾.

V. (6) Propter quod diligenter de traditione divina et apostolica observatione servandum est et tenendum, quod apud nos quoque et fere per provincias universas tenetur, ut ad ordinationes rite celebrandas ad eam plebem, cui praepositus ordinatur, episcopi eiusdem provinciae proximi quique convenient, et episcopus deligatur plebe praesente, quae singulorum vitam plenissime novit et uniuscuiusque actum de eius conversatione perspexit. Quod et apud vos factum videmus in Sabini collegae nostri ordinatione, ut de universae fraternitatis suffragio et de episcoporum, qui in

¹⁾ Num. 20, 25. 26.

²⁾ Act. 1, 15. Baluz. ex aliquot cdd. turba hominum forte centum viginti. Verum haec emendationem redolent.

³⁾ ib. 6, 2.

⁴⁾ Hos. 8, 4.

praesentia convenerant quique de eo ad vos literas fecerant, indicio episcopatus ei deferretur, et manus ei in locum Basilidis imponeretur. Nec rescindere ordinationem iure perfectam potest, quod Basilides post crimina sua detecta et conscientiam etiam propria confessione nudatam Romam pergens Stephanum collegam nostrum longe positum et gestae rei ac veritatis ignarum fefellit, ut exambiret reponi se iniuste in episcopatum, de quo fuerat iure depositus. (7) Hoc eo pertinet, ut Basilidis non tam abolita sint, quam cumulata delicta, ut ad superiora peccata eius etiam fallaciae et circumventionis crimen accesserit. Neque enim tam culpandus est ille, cui negligenter obreptum est, quam hic execrandus, qui fraudulenter obrepsit. Obrepere autem si hominibus Basilides potuit, Deo non potest, cum scriptum sit: Deus non deridetur¹⁾. Sed nec Martiali potest profuisse fallacia, quominus ipse quoque delictis gravibus involutus episcopatum tenere non debeat, quando et apostolus moneat et dicat: Episcopum oportet esse sine crimine, quasi Dei dispensatorem²⁾.

VI. Quapropter cum, sicut scripsistis, fratres dilectissimi, et ut Felix et Sabinus collegae nostri asseverant, utque alius Felix de Caesaraugusta fidei cultor ac defensor veritatis literis suis significat, Basilides et Martialis nefando idololatriae libello contaminati sint, Basilides adhuc insuper praeter libelli maculam, cum in infirmitate decumberet, in Deum blasphemaverit et se blasphemasse confessus sit et episcopatum pro conscientiae suae vulnere sponte deponens ad agendam poenitentiam conversus sit, Deum deprecans et satis gratulans, si sibi vel laico communicare contingeret, Martialis quoque praeter gentilium turpia et lutulenta convivia in collegio diu frequentata et filios in eodem collegio exterarum gentium more apud profana sepulcra depositos et alienigenis consepultos actis etiam publice habitis apud procuratorem ducenarium obtemperasse se idololatriae et Christum negasse contestatus sit, cumque alia multa sint et gravia delicta, quibus Basilides et Martialis implicati tenentur; frustra tales episcopatum sibi usurpare conantur, cum manifestum sit, eiusmodi homines nec ecclesiae Christi posse praeesse nec Deo sacrificia offerre

¹⁾ Gal. 6, 7.²⁾ Tit. 1, 7.

debere, maxime cum iampridem nobiscum et cum omnibus omnino episcopis in toto mundo constitutis etiam Cornelius collega noster, sacerdos pacificus ac iustus et martyrio quoque dignatione Domini honoratus decreverit, eiusmodi homines ad poenitentiam quidem agendam posse admitti, ab ordinatione autem cleri atque sacerdotali honore prohiberi.

VII. (8) Nec vos moveat, fratres dilectissimi, si apud quosdam in novissimis temporibus aut lubrica fides nutat, aut Dei timor irreligiosus vacillat, aut pacifica concordia non perseverat. Praenuntiata sunt haec futura in saeculi fine, et Domini voce atque apostolorum contestatione praedictum est, deficiente iam mundo atque appropinquante antichristo bona quaeque deficere, mala vero et adversa proficere.

VIII. Non sic tamen, quamvis novissimis temporibus, in ecclesia Dei aut evangelicus vigor cecidit, aut Christianae virtutis aut fidei robur elanguit, ut non supersit portio sacerdotum, quae minime ad has rerum ruinas et fidei naufragia succumbat, sed fortis et stabilis honorem divinae maiestatis et sacerdotalem dignitatem plena timoris observatione tueatur. Meminimus et tenemus, succumbentibus licet et cedentibus caeteris Mattathiam legem Dei vindicasse fortiter, Heliam Iudacis deficientibus atque a religione divina recedentibus stetisse et certasse sublimiter, Daniele nec solitudine regionis alienae nec persecutionis assiduae infestatione deterritum frequenter ac fortiter gloriosa dedisse martyria, tres item pueros nec annis¹⁾ nec minis fractos contra ignes Babylonios fideliter obstitisse et victorem regem in ipsa sua captivitate vicisse. (9) Viderit vel praevaricatorum numerus vel proditorum, qui nunc in ecclesia contra ecclesiam surgere et fidem pariter ac veritatem labefactare coeperunt. Permanet apud plurimos sincera mens et religio integra et non nisi Domino et Deo suo anima devota, nec christianam fidem aliena perfidia deprimit ad ruinam, sed magis excitat et exaltat ad gloriam, secundum quod beatus apostolus Paulus hortatur et dicit: Quid enim, si exciderunt a fide quidam eorum, numquid infidelitas illorum fidem Dei evacuavit? Absit. Est enim

¹⁾ Baluz. ex uno cd. caminis. Alii armis. Cfr. ep. 58. V. in.

Deus, verax, omnis autem homo mendax¹⁾. Si autem omnis homo mendax est et solus Deus verax, quid aliud servi et maxime sacerdotes Dei facere debemus, nisi ut humanos errores et mendacia relinquamus et praecepta dominica custodientes in Dei veritate maneamus?

IX. (10) Quare etsi aliqui de collegis nostris exstiterint, fratres dilectissimi, qui deificam disciplinam negligendam putant et cum Basilide et Martiale temere communicant, conturbare fidem nostram res ista non debet, cum Spiritus sanctus in psalmis talibus comminetur dicens: Tu autem odisti disciplinam et abiiecisti sermones meos retro. Si videbas furem, concurrebas ei et cum adulteris portionem tuam ponebas²⁾. Consortes et participes ostendit eos alienorum delictorum fieri, qui fuerint delinquentibus copulati. Sed et hoc idem Paulus apostolus scribit et dicit: Susurratores, detractores, abhorrentes Deo, iniuriosi, superbi, iactantes sui, adinventores malorum, qui cum in-stitiam Dei cognovissent, non intellexerunt, quoniam qui talia agunt, morte sunt digni, non tantum, qui faciunt ea, sed et qui consentiunt eis, qui haec agunt³⁾. Quoniam qui talia, inquit, agunt, morte sunt digni, manifestat et comprobat, morte dignos esse et ad poenam venire non tantum illos, qui mala faciunt, sed etiam eos, qui talia agentibus consentiunt, qui dum malis et peccatoribus et poenitentiam non agentibus illicita communicatione miscentur, nocentium contactibus polluuntur et, dum iunguntur in culpa, sic nec in poena separantur. Propter quod integritatis et fidei vestrae religiosam sollicitudinem, fratres dilectissimi, et laudamus pariter et probamus et quantum possumus adhortamur literis nostris, ne vos cum profanis et maculatis sacerdotibus communicatione sacrilega misceatis, sed integram et sinceram fidei vestrae firmitatem religioso timore servetis. Opto vos, fratres carissimi, semper bene valere.

¹⁾ Rom. 3, 3. 4.

²⁾ Ps. 50, 17, 18.

³⁾ Rom. 1, 30 — 32.

EPISTOLA LXVIII¹⁾.(Erasm. III, 13^a. Pamel. Rigalt. Baluz. 67. Paris. 66.)

Constant epist. Rom. pont. I. p. 211.

Cyprianus Stephano fratri

S.

I. Faustinus collega noster Lugduni consistens, frater carissime, semel atque iterum mihi scripsit significans ea, quae etiam vobis scio utique nuntiata tam ab eo, quam a caeteris coepiscopis nostris in eadem provincia constitutis, quod Marcianus Arelate consistens Novatiano sese coniunxerit et a catholicae ecclesiae unitate atque a corporis nostri et sacerdotii consensione discesserit tenens haereticae praesumptionis durissimam pravitatem, ut servis Dei poenitentibus et dolentibus et ecclesiam lacrymis et gemitu et dolore pulsantibus divinae pietatis et lenitatis paternae solatia et subsidia claudantur, nec ad fovenda vulnera admittantur vulnerati, sed sine spe pacis et communicationis relictis ad luporum rapinam et praedam diaboli proiciantur. Cui rei nostrum est consulere et subvenire, frater carissime, qui divinam clementiam cogitantes et gubernandae ecclesiae libram tenentes sic censuram vigoris peccatoribus exhibemus, ut tamen lapsis erigendis et curandis vulneratis bonitatis et misericordiae divinae medicinam non denegemus.

II. (2) Quapropter facere te oportet plenissimas literas ad coepiscopos nostros in Galliis constitutos, ne ultra Marcianum pervicacem et superbum et divinae pietatis ac fraternae salutis inimicum collegio nostro insultare patiantur, quod necdum videatur a nobis abstentus, qui iampridem iactat et praedicat, quod Novatiano studens et eius pervicaciam sequens a communicatione se nostra segregaverit; cum Novatianus ipse, quem sequitur, olim abstentus et hostis ecclesiae iudicatus sit et, cum ad nos in Africam legatos misisset optans ad communicationem nostram admitti, hinc a concilio plurimorum sacerdotum, qui praesentes eramus, sententiam retulerit, se foris esse coepisse nec posse a quoquam nostrum sibi communicari, qui episcopo Cornelio in catholica ecclesia de Dei iudicio et cleri ac plobis suffragio ordinato profanum altare erigere et adulteram cathedram

¹⁾ Haec epistola in perpaucis cdd. legitur.

collocare et sacrilega contra verum sacerdotem sacrificia offerre tentaverit, proinde si resipiscere et ad sanae mentis consilium redire vellet, ageret poenitentiam et ad ecclesiam supplex rediret. Quam vanum est, frater carissime, ut Novatiano nuper retuso et refutato et per totum orbem a sacerdotibus Dei abstento nunc adulatores adhuc nobis patiamur illudere et de maiestate ac dignitate ecclesiae indicare! (3) Dirigantur in provinciam et ad plebem Arelate consistentem a te literae, quibus abstento Marciano alius in locum eius substituatur, et grex Christi, qui in hodiernum ab illo dissipatus et vulneratus contemnitur, colligatur. Sufficiat, multos illic ex fratribus nostris annis istis superioribus excessisse sine pace: vel caeteris subveniatur, qui supersunt, qui et diebus ac noctibus ingemiscunt et divinam ac paternam misericordiam deprecantes solatium nostrae opitulationis exposcunt.

III. Idcirco enim, frater carissime, copiosum corpus est sacerdotum concordiae mutuae glutino atque unitatis vinculo copulatum, ut si quis ex collegio nostro haeresim facere et gregem Christi lacerare et vastare tentaverit, subveniant caeteri et quasi pastores utiles et misericordes oves dominicas in gregem colligant. (4) Quid enim, si in mari portus aliquis munitionibus suis ruptis infestus et periculosus esse navibus coeperit, nonne navigantes ad alios proximos portus naves suas dirigunt, ubi sit tutus¹⁾ et salutaris introitus et statio segura? Aut si in via stabulum aliquod obsideri et teneri a latronibus coeperit, ut quisquis ingressus fuerit, insidiantium illic infestatione capiatur, nonne commeantes hac opinione comperta stabula alia in itinere appetunt tutiora, ubi sint fida hospitia et receptacula commeantibus tuta? Quod nunc esse apud nos debet, frater carissime, ut fratres nostros, qui iactati²⁾ Marciani scopulis petunt ecclesiae portus salutare, suscipiamus ad nos prompta et benigna humanitate et stabulum commeantibus praebeamus tale, quale est in evangelio, quo a latronibus sauciati et vulnerati suscipi et foveri et tutari ab stabulario possint.

IV. (5) Quae est enim maior aut melior cura praepo-

¹⁾ Baluz. auctoritate non prolata tutus accessus.

²⁾ Ita aliquot cdd. et antiquiss. editt. Alii vitatia.

sitorum, quam diligenti sollicitudine et medela salubri fovendis et conservandis ovibus providere, cum Dominus loquatur et dicat: Quod infirmatum est, non confortastis, et quod male habuit, non corroborastis, et quod contribulatum est, non consolidastis, et quod erravit, non revocastis, et quod periit, non inquisistis; et dispersae sunt oves meae eo, quod non sint pastores, et factae sunt in comesturam in omnibus bestiis agri, et non fuit, qui inquireret, neque qui revocaret. Propterea haec dicit Dominus: Ecce ego super pastores, et inquiram oves meas de manibus eorum et avertam eos, ut non pascant oves meas; et iam non pascent eas, et extraham eas de ore eorum; et pascam eas cum iudicio¹⁾. Cum ergo pastoribus talibus, per quos dominicae oves negliguntur et pereunt, sic Dominus comminetur, quid nos aliud facere oportet, frater carissime, quam colligendis et refovendis Christi ovibus exhibere diligentiam plenam et curandis lapsorum vulneribus paternae pietatis adhibere medicinam, quando et Dominus in evangelio moneat et dicat: Non est opus sanis medicus, sed male habentibus²⁾.

V. (6) Nam etsi pastores multi sumus, unum tamen gregem pascimus et oves univeras, quas Christus sanguine suo et passione quaesivit, colligere et fovere debemus nec pati supplices et dolentes fratres nostros crudeliter despici et superba quorundam praesumptione calcari, cum scriptum sit: Ille autem, qui contumax est, vir sui iactans, nihil omnino perficiet, qui dilatavit tanquam infernus animam suam³⁾; et eiusmodi homines Dominus in evangelio suo culpet et damnet dicens: Vos estis, qui iustificatis vos in conspectu hominum. Deus autem dignoscit corda vestra, quoniam quod excelsum est in hominibus, execratio est in conspectu Dei⁴⁾. Exsecrabiles et detestabiles dicit esse, qui sibi placeant, qui tumidi et inflati aliquid sibi arroganter assumant. Ex quibus cum Marcianus esse coeperit et se Novatiano coniungens adversarius misericordiae et pietatis exstiterit, sententiam non dicat, sed accipiat nec sic agat, quasi ipse iudicaverit de collegio sacerdotum, quando ipse sit ab universis sacerdotibus iudicatus.

¹⁾ Ezech. 34, 4—6. 10. 16. ²⁾ Matth. 9, 12.

³⁾ Hab. 2, 5. ⁴⁾ Luc. 16, 15.

VI. (7) Servandus est enim antecessorum nostrorum beatorum martyrum Cornelii et Lucii honor gloriosus; quorum memoriam cum nos honoremus, multo magis tu, frater carissime, honorificare et servare gravitate et auctoritate tua debes, qui vicarius et successor eorum factus es. Illi enim pleni spiritu Dei et in glorioso martyrio constituti dandam esse lapsis pacem censuerunt et poenitentia acta fructum communicationis et pacis negandum non esse literis suis signaverunt; quam rem omnes omnino ubique censuimus. Neque enim poterat esse apud nos sensus diversus, in quibus unus esset spiritus; et ideo manifestum est, eum Spiritus sancti veritatem cum caeteris non tenere, quem videmus diversa sentire. Significa plane nobis, quis in locum Marciani Arelate fuerit substitutus, ut sciamus, ad quem fratres nostros dirigere et cui scribere debeamus. Opto te, frater carissime, semper bene valere.

EPISTOLA LXIX.

(Eram. I, 6 [I—XI] et IV, 7 [XII—XVI]. Pamel. Rigalt. Baluz. 76. Pariss. 75.)

Cyprianus Magno filio
S.

I. Pro tua religiosa diligentia consulisti mediocritatem nostram, fili carissime, an inter caeteros haereticos eos quoque, qui a Novatiano veniunt, post profanum eius lavacrum baptizari et sanctificari in ecclesia catholica legitimo et vero et unico ecclesiae baptismo oporteat. De qua re quantum fidei nostrae capacitas et scripturarum divinarum sanctitas ac veritas suggerit, dicimus, omnes omnino haereticos et schismaticos nihil habere potestatis ac iuris. Propter quod Novatianus nec debet nec potest excipi, quominus ipse quoque extra ecclesiam consistens et contra pacem ac dilectionem Christi faciens inter adversarios et antichristos computetur. Neque enim Dominus noster Iesus Christus, cum in evangelio suo testaretur, adversarios suos esse eos, qui secum non essent, aliquam speciem haereseos designavit, sed omnes omnino, qui secum non essent et secum non colligentes gregem suum spargerent, adversarios suos esse ostendit dicens: Qui non est mecum, adver-

sum me est, et qui mecum non colligit, spargit¹⁾. Item beatus Ioannes apostolus nec ipse ullam haeresim aut schisma discrevit aut aliquos speciatim separe posuit, sed universos, qui de ecclesia exissent quique contra ecclesiam facerent, antichristos appellavit dicens: Audistis, quia antichristus venit, nunc autem antichristi multi facti sunt; unde cognoscimus, quia novissima hora est. Ex nobis exierunt, sed non fuerunt ex nobis. Si enim fuissent ex nobis, mansissent utique nobiscum²⁾. Unde apparet, adversarios Domini et antichristos omnes esse, quos constet a caritate atque ab unitate ecclesiae catholicae recessisse. Adhuc quoque Dominus in evangelio suo ponit et dicit: Si vero et ecclesiam contemserit, sit tibi tanquam ethnicus et publicanus³⁾. Si autem, qui ecclesiam contemnunt, ethnici et publicani habentur, multo magis utique rebelles et hostes falsa altaria et illicita sacerdotia et sacrificia sacrilega et nomina adulterata fingentes inter ethnicos et publicanos necesse est computentur, quando minora peccantes et tantum ecclesiae contemtores ethnici et publicani sententia Domini iudicentur.

II. (2) Quod autem ecclesia una sit, declarat in Cantico canticorum Spiritus sanctus ex persona Christi dicens: Una est columba mea, perfecta mea, una est matri suae, electa genitrici suae⁴⁾; de qua item denuo dicit: Hortus conclusus soror mea sponsa, fons signatus, puteus aquae vivae⁵⁾. Si autem hortus conclusus est sponsa Christi, quae est ecclesia, patere res clausa alienis et profanis non potest. Et si fons signatus est, neque bibere inde neque consignari potest, cui foris posito accessus ad fontem non est. Puteus quoque aquae vivae si unus est idemque intus est, vivificari et sanctificari foris positus ex illa aqua non potest, ex qua solis eis, qui intus sunt, usus omnis et potus concessus est. Quod et Petrus ostendens, unam ecclesiam esse et solos eos, qui in ecclesia sint, baptizari posse, posuit et dixit: In arca Noe pauci id est octo animae hominum salvae factae sunt per aquam, quod et vos similiter salvos faciet baptismus⁶⁾, probans et contestans, unam arcam Noe typum fuisse unius ecclesiae. Si potuit tunc in

¹⁾ Luc. 11, 23.

²⁾ I Io. 2, 18, 19.

³⁾ Matth. 18, 17.

⁴⁾ Cant. 6, 9.

⁵⁾ ib. 4, 12.

⁶⁾ I Petr. 3, 20, 21.

illo expiati et purificati mundi baptismo salvus per aquam fieri, qui in arca Noe non fuit, potest et nunc vivificari per baptismum, qui in ecclesia non est, cui soli baptismum concessum est. Sed et Paulus apostolus hoc idem adhuc apertius et clarius manifestans ad Ephesios scribit et dicit: Christus dilexit ecclesiam et se ipsum tradidit pro ea, ut eam sanctificaret, purgans eam lavacro aquae¹⁾. Quod si una est ecclesia, quae a Christo diligitur et lavacro eius sola purgatur, quomodo qui in ecclesia non est, aut diligi a Christo aut abluui et purgari lavacro eius potest?

III. (3) Propter quod cum sola ecclesia habeat aquam vitalem et baptizandi atque abluendi hominis potestatem, qui dicit apud Novatianum baptizari et sanctificari aliquem posse, prius ostendat et doceat, Novatianum in ecclesia esse aut ecclesiae praesidere. Ecclesia enim una est, quae una et intus esse et foris non potest. Si enim apud Novatianum est, apud Cornelium non fuit. Si vero apud Cornelium fuit, qui Fabiano episcopo legitima ordinatione successit et quem praeter sacerdotii honorem martyrio quoque Dominus glorificavit, Novatianus in ecclesia non est, nec episcopus computari potest, qui evangelica et apostolica traditione contempta nemini succedens a se ipso ortus est. Habere namque aut tenere ecclesiam nullo modo potest, qui ordinatus in ecclesia non est.

IV. Foris enim non esse ecclesiam nec scindi adversum se aut dividi posse, sed inseparabilis atque individuae domus unitatem tenere, manifestat scripturae divinae fides, cum de sacramento paschae et agni, qui agnus Christum designabat, scriptum sit: In domo una comedetur, non eicietis de domo carnem foras²⁾. Quod item circa Raab, quae ipsa quoque typum portabat ecclesiae, expressum videmus, cui mandatur et dicitur: Patrem tuum et matrem tuam et fratres tuos et totam domum patris tui colliges ad te ipsam in domum tuam, et omnis, qui exierit ostium domus tuae foras, reus sibi erit³⁾. Quo sacramento declaratur, in unam domum solam id est in ecclesiam victuros et ab interitu mundi evasuros colligi oportere; quisquis autem de collectis foras exierit, id est si quis quamvis in ecclesia gratiam consecutus recesserit et ab ecclesia exierit,

¹⁾ Ephes. 5, 25. 26.

²⁾ Exod. 12, 46.

³⁾ Ios. 2, 18. 19.

reum sibi futurum id est ipsum sibi, quod pereat, imputaturum. Quod apostolus Paulus explanat docens et praeci-
piens, haereticum vitandum esse ut perversum et pecca-
torem et a semet ipso damnatum. Hic enim reus sibi erit,
qui non ab episcopo eiectus, sed sponte de ecclesia pro-
fugus haeretica praesumptione a semet ipso damnatus.

V. (4) Et idcirco Dominus insinuans nobis unitatem
de divina auctoritate venientem ponit et dicit: Ego et pater
unum sumus¹⁾. Ad quam unitatem redigens ecclesiam suam
denuo dicit: Et erit unus grex et unus pastor²⁾. Si autem
grex unus est, quomodo potest gregi adnumerari, qui in
numero gregis non est? Aut pastor haberi quomodo potest,
qui manente vero pastore et in ecclesia Dei ordinatione
succedanea praesidente nemini succedens et a se ipso in-
cipiens alienus fit et profanus dominicae pacis ac divinae
unitatis inimicus, non habitans in domo Dei id est in ec-
clesia Dei, in qua non nisi concordēs atque unanimes ha-
bitant, loquente in psalmis Spiritu sancto et dicente: Deus,
qui inhabitare facit unanimes in domo³⁾? Denique unani-
mitatem christianam firma sibi atque inseparabili caritate
connexam etiam ipsa dominica sacrificia declarant. Nam
quando Dominus corpus suum panem vocat de multorum
granorum adunatione congestum, populum nostrum, quem
portabat, indicat adunatum, et quando sanguinem suum
vinum appellat de botris atque acinis plurimis expressum
atque in unum coactum, gregem item nostrum significat
commixtione adunatae multitudinis copulatum. Si Nova-
tianus huic pani dominico adunatus est, si Christi poculo
et ipse commixtus est, poterit videri et unici ecclesiastici
baptismi habere gratiam posse, si eum constiterit ecclesiae
unitatem tenere.

VI. (5) Denique quam sit inseparabile unitatis sacra-
mentum, et quam sine spe sint et perditionem sibi maximam
de indignatione Dei acquirant, qui schisma faciunt et re-
licto episcopo alium sibi foris pseudoepiscopum constituunt,
declarat in libris Regnorum scriptura divina, ubi a tribu
Iuda et Benjamin decem tribus scissae sunt et relicto rege
suo alterum sibi foris constituerunt. Et indignatus est, in-
quit, Dominus in omni semine Israel et dimovit eos et dedit

¹⁾ Lu. 19, 30.

²⁾ ib. 16.

³⁾ Ps. 68, 7.

eos in direptionem, donec abiiceret eos a facie sua, quia dissipatus est Israel a domo David et constituerunt sibi regem Hieroboam filium Nabath¹⁾. Indignatum esse Dominum dicit et eos in perditionem dedisse, quod ab unitate dissipati essent atque alterum sibi regem constituissent. Et tanta indignatio Domini exstitit adversus illos, qui schisma fecerant, ut etiam cum homo Dei ad Hieroboam missus esset, qui ei peccata sua exprobraret atque ultionem futuram praediceret, panem quoque apud illos edere et aquam bibere vetaretur. Quod cum non custodisset et contra praeceptum Dei prandisset, statim divinae censurae maiestate percussus est, ut inde regrediens impetu ac morsu leonis in itinere necaretur. Et audet quisquam dicere, aquam baptismi salutarem et gratiam coelestem communem cum schismaticis esse posse, cum quibus nec terrestres cibus nec saecularis potus debet esse communis! Satiat²⁾ adhuc in evangelio suo Dominus et maiorem intelligentiae lucem manifestat, quod iidem, qui se tunc a tribu Iuda et Beniamin sciderant et Hierosolymis derelictis Samariam secesserant, inter profanos et gentiles computarentur. Nam cum primum discipulos suos in ministerium salutis mitteret, mandavit et dixit: In viam nationum ne abieritis et in civitatem Samaritanorum ne introieritis³⁾. Ad Iudaeos prius mittens gentiles adhuc praeteriri iubet, addendo autem, et civitatem Samaritanorum debere omitti, ubi erant schismatici, ostendit schismaticos gentilibus adaequari.

VII. (6) Quodsi aliquis illud opponit, ut dicat, eandem Novatianum legem tenere, quam catholica ecclesia teneat, eodem symbolo, quo et nos, baptizare, eundem nosse Deum patrem, eundem filium Christum, eundem Spiritum sanctum, ac propter hoc usurpare eum potestatem baptizandi posse, quod videatur in interrogatione baptismi a nobis non discrepare, sciat quisquis hoc opponendum putat, primum non esse unam nobis et schismaticis symboli legem neque eandem interrogationem. Nam cum dicunt:

¹⁾ H Reg. 17, 20. 21.

²⁾ i. e. probat ex abundantia, quod antea dictum fuit. Baluz. Alii sonat.

³⁾ Matth. 10, 5.

„Credis remissionem peccatorum et vitam aeternam per sanctam ecclesiam?“ mentiuntur in interrogatione, quando non habeant ecclesiam. Tunc deinde voce sua ipsi confitentur, remissionem peccatorum non dari nisi per sanctam ecclesiam posse, quam non habentes ostendunt, remitti illic peccata non posse.

VIII. Quod vero eundem, quem et nos, Deum patrem, eundem filium Christum, eundem Spiritum sanctum nosse dicuntur, nec hoc adiuvaro tales potest. Nam et Chore et Dathan et Abiron cum sacerdote Aaron et Moyse eundem Deum noverant, pari lege et religione viventes unum et verum Deum, qui colendus atque invocandus fuerat, invocabant. Tamen quia loci sui ministerium transgressi contra Aaron sacerdotem, qui sacerdotium legitimum dignatione Dei atque ordinatione Domini perceperat, sacrificandi sibi licentiam vindicaverunt, divinitus percussi poenas statim pro illicitis conatibus pependerunt, nec potuerunt rata esse et proficere sacrificia irreligiose et illicite contra ius divinae dispositionis oblata. Turibula quoque ipsa, in quibus inconsum illicite fuerat oblatum, ne in usu de caetero essent sacerdotibus, sed potius indignationis et ultionis divinae memoriam corrigendis posteris exhiberent, iussu Domini conflata atque igne purgata in laminas ductiles producuntur et affiguntur altari, secundum quod loquitur scriptura divina. Memoriale, inquit, filiis Israel, ut non accedat quisquam alienigena, qui non est ex semine Aaron, imponere incensum ante Dominum, ut non sit sicut Chore¹⁾. Et tamen illi schisma non fecerant nec foras egressi contra Dei sacerdotes impudenter atque hostiliter rebellaverant: quod nunc hi ecclesiam scindentes et contra pacem atque unitatem Christi rebelles cathedram sibi constituere et primum²⁾ assumere et baptizandi atque offerendi licentiam vindicare conantur. Quomodo perficere, quae agunt, aut impetrare aliquid illicitis conatibus de Deo possunt, qui contra Deum, quod eis non licet, moliuntur? Quare qui Novatiano sive caeteris eiusmodi schismaticis patrocinantur, frustra contendunt, baptizari et sanctificari illic aliquem salutari baptismo posse, ubi constet baptizantem baptizandi licentiam non habere.

¹⁾ Num. 17, 5.

²⁾ i. e. locum episcopi. Rigalt.

IX. (7) Atque ut magis intelligi posset, contra eiusmodi audaciam quae sit censura divina, invenimus in tali facinore non solum duces et auctores, sed et participes poenis destinari, nisi se a communionem maiorum separaverint, praecipiente per Moysen Domino et dicente: Separamini a tabernaculis hominum istorum durissimorum et nolite tangere ab omnibus, quae sunt eis, ne simul pereatis in peccato eorum¹⁾. Et quod comminatus per Moysen Dominus fuerat, implevit, ut quisquis se a Chore et Dathan et Abiron non separasset, poenas statim pro impia communionem persolveret. Quo exemplo ostenditur et probatur, obnoxios omnes et culpa et poenae futuros, qui se schismaticis contra praepositos et sacerdotes irreligiosa temeritate miscuerint. Sicut etiam per Osee prophetam Spiritus sanctus contestatur et dicit: Sacrificia eorum tanquam panis luctus; omnes, qui manducant ea, contaminabuntur²⁾; docens scilicet et ostendens, omnes omnino cum auctoribus supplicio coniungi, qui fuerint eorum peccato contaminati.

X. Quae ergo apud eos merita esse circa Deum possunt, quibus supplicia divinitus irrogantur? Aut quomodo tales iustificare et sanctificare baptizatos possunt, qui hostes sacerdotum aliena et illicita et nullo sibi iure concessa usurpare conantur? Quos tamen ipsos non miramur pro sua pravitate contendere. Asserant enim necesse est singuli quique, quod faciant, nec volunt victi facile succumbere, quamvis sciant id, quod faciant, non licere. **(8)** Illud mirandum est, imo indignandum potius et dolendum, christianos antichristis assistere, et praevaricatores fidei atque ecclesiae proditores intus in ipsa ecclesia³⁾ contra ecclesiam stare. Qui quoniam pertinaces alias et indociles vel hoc tamen confitentur, quod universi sive haeretici sive schismatici non habeant Spiritum sanctum, et ideo baptizare quidem possunt, dare autem Spiritum sanctum non possunt, in hoc ipso a nobis tenentur, ut ostendamus, nec baptizare omnino eos posse, qui non habeant Spiritum sanctum.

XI. Nam cum in baptismo unicuique peccata sua remittantur, probat et declarat in evangelio suo Dominus,

¹⁾ Num. 16, 26. ²⁾ Hos. 9, 4.

³⁾ Pam. Rig. Ox.: intra ipsa septa ecclesiae.

per eos solos peccata posse dimitti, qui habeant Spiritum sanctum. Post resurrectionem enim discipulos suos mittens loquitur ad eos et dicit: Sicut misit me pater, et ego mitto vos. Hoc cum dixisset, insufflavit et ait illis: Accipite Spiritum sanctum. Si cuius remiseritis peccata, remittentur illi; si cuius tenueritis, tenebuntur¹⁾. Quo in loco ostendit, eum solum posse baptizare et remissionem peccatorum dare, qui habeat Spiritum sanctum. Denique ipsum Christum Dominum nostrum baptizaturus Ioannes accepit ante Spiritum sanctum, cum adhuc esset in utero matris constitutus, ut certum esset atque manifestum, baptizare non posse nisi eos, qui habeant Spiritum sanctum. Itaque qui haereticis sive schismaticis patrocinantur, respondeant nobis, an habeant Spiritum sanctum an non habeant. Si habent, cur illic baptizatis, quando ad nos veniunt, manus imponitur ad accipiendum Spiritum sanctum, cum iam utique illic acceptus sit, ubi si fuit, dari potuit? Si autem foris tincti²⁾ haeretici et schismatici non habent Spiritum sanctum, et ideo apud nos manus imponitur, ut hic accipiatur, quod illic nec est nec dari potest, manifestum est, nec remissionem peccatorum dari per eos posse, quos constet Spiritum sanctum non habere. Et idcirco, ut secundum divinam dispositionem atque evangelicam veritatem peccatorum remissionem consequi et sanctificari ac templa Dei fieri possint, ecclesiae baptismo baptizandi sunt omnes omnino, qui ab adversariis et antichristis ad Christi ecclesiam veniunt.

XII. (9) Quaesisti etiam, fili carissime, quid mihi de illis videatur, qui in infirmitate et languore gratiam Dei consequuntur, an habendi sint legitimi christiani eo, quod aqua saluari non loti sint, sed perfusi. Qua in parte nemini verecundia et modestia nostra praeiudicat, quo minus unusquisque, quod putat, sentiat et, quod senserit, faciat. Nos quantum concipit mediocritas nostra aestimamus, in nullo mutilari et debilitari posse beneficia divina, nec minus aliquid illic posse contingere, ubi plena et tota fide et dantis et sumentis accipitur, quod de divinis muneribus hauritur. Neque enim sic in sacramento salutari delictorum contagia

¹⁾ Io. 20, 21 — 23.

²⁾ Ita Baluz. ex uno cd. cll. ep. 72. l. Vulgo cuncti.

ut in lavacro carnali et saeculari sordes cutis et corporis abluuntur, ut aphronitris et caeteris quoque adiumentis et solio et piscina opus sit, quibus ablui et mundari corpusculum possit. Aliter pectus credentis abluitur, aliter mens hominis per fidei merita mundatur. In sacramentis salutaribus necessitate cogente et Deo indulgentiam suam largiente totum credentibus conferunt divina compendia. Nec quemquam movere debet, quod adspergi vel perfundi videntur aegri, cum gratiam dominicam consequuntur, quando scriptura sancta per Ezechielem prophetam loquatur et dicat: Et adspergam super vos aquam mundam, et munda-
bimini ab omnibus immunditiis vestris, et ab omnibus simulacris vestris emundabo vos et dabo vobis cor novum et spiritum novum dabo in vobis¹⁾. Item in Numeris: Et homo, qui fuerit immundus usque ad vesperam, hic purificabitur die tertio et die septimo et mundus erit. Si autem non fuerit purificatus die tertio et die septimo, non erit mundus, et exterminabitur anima illa de Israel, quoniam aqua adspersionis non est super eum sparsa²⁾. Et iterum: Et locutus est Dominus ad Moysen dicens: Accipe levitas de medio filiorum Israel, et purificabis eos. Et ita facies eis purificationem eorum. Circumsparges eos aqua purificationis³⁾. Et iterum: Aqua adspersionis purificatio est⁴⁾. Unde apparet, adspersionem quoque aquae instar salutaris lavacri obtinere, et quando haec in ecclesia fiunt, ubi sit et accipientis et dantis fides integra, stare omnia et consummari ac perfici posse maiestate Domini et fidei veritate.

XIII. (10) Porro autem quod quidam eos saluari aqua et fide legitima Christi gratiam consecutos non christianos, sed clinicos vocant, non invenio, unde hoc nomen assumant, nisi forte qui plura et secretiora legerunt, apud Hippocratem vel Soranum clinicos istos deprehenderunt. Ego enim, qui clinicum de evangelio novi, seio paralytico illi et debili per longa aetatis curricula in lecto iacenti nihil infirmitatem suam obfuisse, quominus ad firmitatem coelestem plenissime perveniret, nec tantum indulgentia dominica excitatum de grabato esse, sed ipsum grabatum suum reparatis et vegetatis viribus sustulisse. Et idcirco,

¹⁾ Ezech. 36, 25. 26. ²⁾ Num. 19, 8. 12. 13.

³⁾ ib. 8, 5—7. ⁴⁾ ib. 19, 9.

quantum fide concipere et sentire vobis datur, mea sententia haec est, ut christianus indicetur legitimus, quisquis fuerit in ecclesia lege et iure fidei divinam gratiam consecutus. Aut si aliquis existimat eos nihil consecutos eo, quod aqua salutaris tantum perfusi sint, sed inanes et vacui sunt, non decipiantur, ut si incommodum languoris evaserint et convaluerint, baptizentur. Si autem baptizari non possunt, qui iam baptismo ecclesiastico sanctificati sunt, cur in fide sua et Domini indulgentia scandalizantur? An consecuti sunt quidem gratiam dominicam, sed brevior et minore mensura muneris divini ac Spiritus sancti, ut habeantur quidem christiani, non sint tamen caeteris adaequandi?

XIV. Quinimo Spiritus sanctus non ad mensuram datur, sed super credentem totus infunditur. Nam si dies omnibus aequaliter nascitur, et si sol super omnes pari et aequali luce diffunditur, quanto magis Christus sol et dies verus in ecclesia sua lumen vitae aeternae pari aequalitate largitur! Cuius aequalitatis sacramentum videmus in Exodo esse celebratum, cum de coelo manna deflueret et futurorum praefiguratione alimentum panis coelestis et cibum Christi venientis ostenderet. Illic enim sine discrimine vel sexus vel aetatis gomor a singulis aequaliter colligebatur. Unde apparebat, Christi indulgentiam et coelestem gratiam postmodum secuturam aequaliter omnibus dividi, sine sexus varietate, sine annorum discrimine, sine acceptione personae super omnem Dei populum spiritalis gratiae munus infundi. Plane eadem gratia spiritalis, quae aequaliter in baptismo a credentibus sumitur, in conversatione atque actu nostro postmodum vel minuitur vel augetur, ut in evangelio dominicum semen aequaliter seminatur, sed pro varietate terrae aliud absumitur, aliud in multiformem copiam vel tricessimam vel sexagesimam vel centesimam numeri fructu exuberante cumulatur. Adhuc vero cum singuli ad denarium vocentur, quid est, ut quod a Deo aequaliter distribuitur, humana interpretatione minuatur?

XV. (11) Quodsi aliquis in illo movetur, quod quidam de iis, qui aegri baptizantur, spiritibus adhuc immundis tentantur, sciat, diaboli nequitiam pertinacem usque ad aquam salutarem valere, in baptismo vero omne nequitiae virus amittere. Quod exemplum cernimus in rege

Pharaone, qui diu reluctatus et in sua perfidia demoratus tandem resistere potuit et praevalere, donec ad aquam veniret: quo cum venisset, et victus est et extinctus. Marco autem illud sacramentum baptismi fuisse, declarat beatus apostolus Paulus dicens: Nolo enim vos ignorare, fratres, quia patres nostri omnes sub nube fuerunt et omnes per mare transierunt et omnes in Moyse baptizati sunt in nube et in mari. Et addidit dicens: Haec autem omnia figurae nostrae fuerunt¹). Quod hodie etiam geritur, ut per exorcistas voce humana et potestate divina flagelletur et uratur et torqueatur diabolus et, cum exire se et homines Dei dimittere saepe dicat, in eo tamen, quod dixerit, fallat et id, quod per Pharaonem prius gestum est, eodem mendacio obstinationis et fraudis exerceat. Cum tamen ad aquam salutarem atque ad baptismi sanctificationem venit, scire debemus et fidere, quia illic diabolus opprimitur, et homo Deo dicatus divina indulgentia liberatur. Nam sicut scorpium et serpentes, qui in sicco praevalent, in aquam praecipitati praevalere non possunt aut sua venena retinere, sic et spiritus nequam, qui scorpium et serpentes appellantur et tamen per nos data a Domino potestate calcantur, permanere ultra non possunt in hominis corpore²), in quo baptizato et sanctificato incipit Spiritus sanctus habitare.

XVI. (12) Hoc denique et rebus ipsis experimur, ut necessitate urgente in aegritudine baptizati et gratiam consecuti careant immundo spiritu, quo antea movebantur, et laudabiles ac probabiles in ecclesia vivant plusque per dies singulos in augmentum coelestis gratiae per fidei incrementa proficiant. Et contra saepe nonnulli de illis, qui sani baptizantur, si postmodum peccare coeperint, spiritu immundo redeunte quatiuntur, ut manifestum sit, diabolum in baptismo fide credentis excludi, si fides postmodum deserit, regredi. Nisi si iustum quibusdam videtur, ut illi, qui extra ecclesiam apud adversarios et antichristos profana aqua polluuntur, baptizati indicentur, hi vero, qui in ecclesia baptizantur, minus indulgentiae et gratiae divinae

¹) I Cor. 10, 1. 2. 6.

²) Ita antiqu. editt. et Baluz.; Pamel. Rigalt et Ox. secundum cdd. quosdam: Nam si scorpium -- praevalere possunt -- retinere, possunt et spir. nequ. -- ultra in hom. c.

consecuti esse videantur, et tantus honor habeatur haereticis, ut inde venientes non interrogentur, utrumne loti sint an perfusi, utrumne clinici sint an peripatetici, apud nos autem de integra fidei veritate detrahatur, et baptismo ecclesiastico maiestas sua et sanctitas derogetur.

XVII. Rescripsi, fili carissime, ad literas tuas, quantum parva nostra mediocritas valuit, et ostendi, quid nos quantum in nobis est sentiamus nemini praescribentes, quominus statuat, quod putat, unusquisque praepositus actus sui rationem Domino redditurus, secundum quod beatus apostolus Paulus in epistola sua ad Romanos scribit et dicit: Unusquisque nostrum pro se rationem dabit. Non ergo nos invicem iudicemus¹⁾. Opto te, fili carissime, semper bene valere.

EPISTOLA LXX.

(Erasm. I, 12. Pamel. Rigalt. Baluz. 70. Paris. 69.)

Routh reliqu. scr. III. p. 84 et 135.

Cyprianus, Liberalis, Caldonius, Iunius, Primus, Caecilius, Polycarpus, Nicomedes, Felix, Murrutius, Successus, Lucianus, Honoratus, Fortunatus, Victor, Donatus, Lucius, Herculanus, Pomponius, Demetrius, Quintus, Saturninus, Marcus, alius Saturninus, alius Donatus, Rogatianus, Sedatus, Tertullus, Hortensianus, item alius Saturninus, Sattius Iannario, Saturnino, Maximo, Victori, alio Victori, Cassio, Proculo, Modiano, Cittino, Gargilio, Eutyciano, alio Gargilio, alio Saturnino, Nemesiano, Nampula, Antoniano, Rogatiano, Honorato fratribus
S.

I. Cum simul in concilio essemus, fratres carissimi, legimus literas vestras, quas ad nos fecistis de iis, qui apud haereticos et schismaticos baptizati videntur, an ad ecclesiam catholicam, quae una²⁾ est, venientes baptizari debeant. De qua re quamquam et ipsi illic veritatem et firmitatem catholicae regulae teneatis, tamen quoniam consulendos nos pro communi dilectione existimastis, sententiam nostram non novam promimus, sed iampridem ab antecessoribus nostris statutam et a nobis observatam vobiscum pari consensione coniungimus censes scilicet et pro certo tenentes, neminem foris baptizari extra ecclesiam posse, cum sit baptismus unum in sancta ecclesia constitutum, et

¹⁾ Rom. 14, 12. 13.

²⁾ Baluz. ad quatuor cdd. fidem: una et vera.

scriptum sit Domino dicente: Me dereliquerunt fontem aquae vivae et effoderunt sibi lacus detritos, qui non possunt aquam portare¹⁾; et iterum divina scriptura moneat et dicat: Ab aqua aliena abstine te et a fonte aquae alienae ne biberis²⁾. (2) Oportet ergo mundari et sanctificari aquam prius a sacerdote, ut possit baptismo suo peccata hominis, qui baptizatur, abluere; quia per Ezechielem prophetam Dominus dicit: Et adspergam super vos aquam mundam, et mundabimini ab omnibus immunditiis vestris, et ab omnibus simulacris vestris emundabo vos et dabo vobis cor novum et spiritum novum dabo in vobis³⁾. Quomodo autem mundare et sanctificare aquam potest, qui ipse immundus est et apud quem Spiritus sanctus non est, cum Dominus dicat in Numeris: Et omnia, quaecunque tetigerit immundus, immunda erunt⁴⁾? Aut quomodo baptizans dare alteri remissionem peccatorum potest, qui ipse sua peccata deponere extra ecclesiam non potest?

II. Sed et ipsa interrogatio, quae fit in baptismo, testis est veritatis. Nam cum dicimus: credis in vitam aeternam et remissionem peccatorum per sanctam ecclesiam? intelligimus, remissionem peccatorum non nisi in ecclesia dari, apud haereticos autem, ubi ecclesia non sit, non posse peccata dimitti. Itaque qui haereticos baptizare posse asserunt, aut interrogationem mutant aut vindicent veritatem, nisi si eis et ecclesiam tribuunt, quos baptisma habere contendunt. (3) Ungi quoque necesse est eum, qui baptizatus sit, ut accepto chrismate id est unctione esse unctus Dei et habere in se gratiam Christi possit. Porro autem eucharistia et, unde baptizati unguuntur, oleum in altari sanctificatur⁵⁾. Sanctificare autem non potuit olei creaturam, qui nec altare habuit nec ecclesiam. Unde nec unctio spiritalis apud haereticos potest esse, quando constet, oleum sanctificari et eucharistiam fieri apud illos omnino non posse. Scire autem et meminisse debemus,

¹⁾ Ier. 2, 13. ²⁾ Prov. 9, 19 (LXX). ³⁾ Ezech. 36, 25. 26.

⁴⁾ Num. 19, 22.

⁵⁾ Restituimus Erasmi lectionem, quam et Harduin. (Acta conc. I. p. 155) in mss. quibusdam optimae notae invenit. Ox.: eucharistia est, unde bapt. ung., oleum in a. sanctificatum. Baluz.: euch. est u. b. u. oleo in altari sanctificato.

scriptum esse: Oleum peccatoris non ungat caput meum¹⁾; quod ante in psalmis praemonuit Spiritus sanctus, ne quis exorbitans et a via veritatis exerrans apud haereticos et Christi adversarios ungeretur. Sed et pro baptizato quam precem facere potest sacerdos sacrilegus et peccator, cum scriptum sit: Deus peccatorem non audit: sed qui eum coluerit et voluntatem eius fecerit, illum audit²⁾? (4) Quis autem potest dare, quod ipse non habeat, aut quomodo potest spiritalia agere, qui ipse amiserit Spiritum sanctum? Et idcirco baptizandus est et innovandus, qui ad ecclesiam rudis venit, ut intus per sanctos sanctificetur, quia scriptum est: Sancti estote, quia et ego sanctus sum³⁾, dicit Dominus; ut qui in errorem seductus est et foris tinctus, in baptismo vero et ecclesiastico etiam hoc ipsum deponat, quod homo ad Deum veniens dum sacerdotem quaerit, in sacrilegum fraude erroris incurrit.

III. Caeterum probare est haereticorum et schismaticorum baptismum consentire in id, quod illi baptizaverint. Neque enim potest pars illic inanis esse et pars praevalere. Si baptizare potuit, potuit et Spiritum sanctum dare. Si autem Spiritum sanctum dare non potest, quia foris constitutus cum sancto Spiritu non est, nec baptizare venientem potest, quando et baptismum unum sit, et Spiritus sanctus unus, et una ecclesia a Christo Domino super Petrum origine unitatis et ratione fundata. (5) Ita sit, ut cum omnia apud illos inania et falsa sint, nihil eorum, quae illi gesserint, probari a nobis debeat. Quid enim potest ratum et firmum esse apud Deum, quod illi faciunt, quos Dominus hostes et adversarios suos dicit in evangelio suo ponens: Qui non est mecum, adversum me est, et qui non mecum colligit, spargit⁴⁾; et beatus quoque apostolus Ioannes mandata Domini et praecepta custodiens in epistola sua posuerit dicens: Audistis, quia antichristus venit. Nunc autem antichristi multi facti sunt; unde cognoscimus, quia novissima hora est. Ex nobis exierunt, sed non fuerunt ex nobis. Si enim fuissent ex nobis, mansissent utique nobiscum⁵⁾? Unde nos quoque colligere et considerare debemus, an qui adversarii sunt Domini et appellati sunt

¹⁾ Ps. 141, 5.

²⁾ Io. 9, 31.

³⁾ Levit. 19, 2.

⁴⁾ Luc. 11, 23.

⁵⁾ I Io. 2, 18. 19.

antichristi, possint dare gratiam Christi. Quare qui cum Domino sumus et unitatem Domini tenemus et secundum eius dignationem sacerdotium eius in ecclesia administramus, quaecunque adversarii eius et antichristi faciunt, repudiare et reiicere et pro profanis habere debemus et eis, qui de errore et pravitate venientes agnoscunt unius ecclesiae veram fidem, dare illis per omnia divinae gratiae sacramenta et unitatis et fidei veritatem. Optamus vos, fratres carissimi, semper bene valere.

EPISTOLA LXXI.

(*Erasm. ad Quintinum. p. 337. Pamel. Rigalt. Baluz. 71. Pariss. 70.*)

Cyprianus Quinto fratri
S.

I. Retulit ad me, frater carissime, Lucianus compresbyter noster, te desiderasse, ut significarem tibi, quid sentiamus de his, qui apud haereticos et schismaticos baptizati videntur. De qua re quid nuper in concilio plurimi coepiscopi cum compresbyteris, qui aderant, censuerimus, ut scires, eiusdem epistolae exemplum tibi misi. Nescio etenim, qua praesumptione ducuntur quidam de collegis nostris, ut putent eos, qui apud haereticos tincti sunt, quando ad nos venerint, baptizari non oportere, eo quod dicant, unum baptismum esse; quod unum scilicet in ecclesia catholica est. Quae ecclesia si una est, esse baptismum extra ecclesiam non potest¹⁾. Nam cum duo baptismata esse non possint, si haeretici vere baptizant, ipsi habent baptismum. Et qui hoc illis patrocinium de auctoritate sua praestat, cedit illis et consentit, ut hostis et adversarius Christi habere videatur abluendi et purificandi et sanctificandi hominis potestatem. Nos autem dicimus eos, qui inde veniunt, non rebaptizari apud nos, sed baptizari. Neque enim accipiunt illic aliquid, ubi nihil est; sed veniunt ad nos, ut hic accipiant, ubi et gratia et veritas omnis est, quia et gratia et veritas una est. (2) Porro autem quidam de collegis nostris malunt haereticis honorem dare;

¹⁾ Baluz. e V cdd.: quod unum sc. ideo est, quia ecclesia una est, et esse bapt. — potest.

quam nobis consentire, et dum unius baptismi asseveratione baptizare venientes nolunt, sic aut duo baptismata ipsi faciunt, dum et apud haereticos baptismum esse dicunt, aut certe, quod est gravius, haereticorum sordidam et profanam tinctionem vero et unico et legitimo ecclesiae catholicae baptismum praeponere et praeferre contendunt non considerantes, scriptum esse: Qui baptizatur a mortuo, quid proficit lavatio eius¹⁾? Manifestum est autem, eos, qui non sunt in ecclesia Christi, inter mortuos computari, nec posse ab eo vivificari alterum, qui ipse non vivat, quando una sit ecclesia, quae vitae aeternae gratiam consecuta et vivit in aeternum et vivificat Dei populum.

II. Et dicunt, se in hoc veterem consuetudinem sequi, quando apud veteres haereseos et schismatum prima adhuc fuerint initia, ut hi illic essent, qui de ecclesia recedebant et hic baptizati prius fuerant; quos tunc tamen ad ecclesiam revertentes et poenitentiam agentes necesse non erat baptizare. Quod nos quoque hodie observamus, ut quos constet hic baptizatos esse et a nobis ad haereticos transisse, si postmodum peccato suo cognito et errore digesto ad veritatem et matricem redeant, satis sit in poenitentiam manum imponere; ut quia ovis iam fuerat, hanc ovem abalienatam et errabundam in ovile suum pastor recipiat. Si autem, qui ab haereticis venit, baptizatus in ecclesia prius non fuit, sed alienus in totum et profanus venit, baptizandus est, ut ovis fiat, quia una est aqua in ecclesia sancta, quae oves faciat. Et idcirco, quia nihil potest esse commune mendacio et veritati, tenebris et luci, morti et immortalitati, antichristo et Christo, per omnia debemus ecclesiae catholicae unitatem tenere nec in aliquo fidei et veritatis hostibus cedere.

III. (3) Non est autem de consuetudine praescribendum, sed ratione vincendum. Nam nec Petrus, quem primum Dominus elegit et super quem aedificavit ecclesiam suam, cum secum Paulus de circumcisione postmodum disceptaret, vindicavit sibi aliquid insolenter aut arroganter assumptum, ut diceret, se primum tenere et obtemperari a novellis et posteris sibi potius oportere, nec despexit Paulum, quod ecclesiae prius persecutor fuisset, sed consilium

¹⁾ Sir. 31 (34), 30.

veritatis admisit et rationi legitimae, quam Paulus vindicabat, facile consensit documentum scilicet nobis et concordiae et patientiae tribuens, ut non pertinaciter nostra amemus, sed quae aliquando a fratribus et collegis nostris utiliter et salubriter suggeruntur, si sint vera et legitima, ipsa potius nostra ducamus. Cui rei Paulus quoque prospiciens et concordiae et paci fideliter consulens in epistola sua posuit dicens: Prophetiae autem duo aut tres loquantur, et caeteri examinent. Si autem alii revelatum fuerit sedenti, ille prior taceat¹⁾. Qua in parte docuit et ostendit, multa singulis in melius revelari, et debere unumquemque non pro eo, quod semel imbiberat et tenebat, pertinaciter congregi, sed si quid melius et utilius extiterit, libenter amplecti. (4) Non enim vincimur, quando offeruntur nobis meliora, sed instruimur, maxime in his, quae ad ecclesiae unitatem pertinent et spei ac fidei nostrae veritatem; ut nos sacerdotes Dei et ecclesiae eius de ipsis dignatione praepositi sciamus, remissam peccatorum non nisi in ecclesia dari posse, nec posse adversarios Christi quidquam sibi circa eius gratiam vindicare.

IV. Quod quidem et Agrippinus bonae memoriae vir cum caeteris coepiscopis suis, qui illo in tempore in provincia Africa et Numidia ecclesiam Domini gubernabant, statuit et librato consilii communis examine firmavit. Quorum sententiam et religiosam et legitimam et salutarem, fidei et ecclesiae catholicae congruentem nos etiam secuti sumus. Et quales super hac re literas fecerimus, ut scires, exemplum earum ad notitiam tam tuam, quam coepiscoporum nostrorum, qui illic sunt, pro communi dilectione transmisimus. Opto te, frater carissime, semper bene valere.

¹⁾ I Cor. 14, 29. 30.

EPISTOLA LXXII.

(Erasm. II, 1. Pamel. Rigalt. Baluz. 72. Pariss. 71.)

Constant epist. Rom. pont. I. p. 216. Routh reliqu. scr. III. p. 88 et 144.

Cyprianus et caeteri Stephano fratri
S.

I. Ad quaedam disponenda et consilii communis examinatione limanda necesse habuimus, frater carissime, convenientibus in unum pluribus sacerdotibus cogere et celebrare concilium. In quo multa quidem prolata atque transacta sunt, sed de eo vel maxime tibi scribendum et cum tua gravitate ac sapientia conferendum fuit, quod magis pertineat et ad sacerdotalem auctoritatem et ad ecclesiae catholicae unitatem pariter ac dignitatem de divinae dispositionis ordinatione venientem, eos, qui sint foris extra ecclesiam tincti et apud haereticos et schismaticos profanae aquae labe maculati, quando ad nos atque ad ecclesiam, quae una est, venerint, baptizari oportere, eo quod parum sit, eis manum imponere ad accipiendum Spiritum sanctum, nisi accipiant et ecclesiae baptismum.

II. Tunc enim demum plene sanctificari et esse filii Dei possunt, si sacramento utroque nascantur, cum scriptum sit: Nisi quis renatus fuerit ex aqua et spiritu, non potest introire in regnum Dei¹⁾. Invenimus enim etiam in Actis apostolorum, hoc esse ab apostolis custoditum et salutaris fidei veritate servatum, ut cum in domo Cornelii centurionis super ethnicos, qui illic aderant, fidei calore ferventes et in Dominum toto corde credentes descendisset Spiritus sanctus, quo adimpleti variis linguis Deum benedicerent, nihilominus tamen beatum apostolum Petrum divini praecepti atque evangelii memorem praecepisse, ut baptizarentur iidem illi, qui iam fuerant sancto Spiritu pleni, ut nihil praetermissum videretur, quo minus per omnia divini praecepti atque evangelii legem apostolica magisteria servarent. (2) Baptismum autem non esse, quo haeretici utuntur, nec quemquam apud eos, qui Christo adversantur, per gratiam Christi posse proficere, diligenter nuper expressum est in epistola, quae ad Quintum collegam nostrum in Mauritania constitutum super ea re scripta est,

¹⁾ Io. 3, 5.

item in literis, quas collegae nostri ad coepiscopos in Numidia praesidentes ante fecerunt; cuius utriusque epistolae exempla subdidi.

III. Addimus plane et adiungimus, frater carissime, consensu et auctoritate communi, ut etiam, si qui presbyteri aut diaconi, qui vel in ecclesia catholica prius ordinati fuerint et postmodum perfidi ac rebelles contra ecclesiam steterint, vel apud haereticos a pseudoepiscopis et antichristis contra Christi dispositionem profana ordinatione promoti sint et contra altare unum atque divinum sacrificia foris falsa ac sacrilega offerre conati sint, eos quoque hac conditione suscipi, cum revertuntur, ut communicent laici et satis habeant, quod admittuntur ad pacem, qui hostes pacis exstiterint, nec debere eos revertentes ea apud nos ordinationis et honoris arma retinere, quibus contra nos rebellaverint. Oportet enim sacerdotes et ministros, qui altari et sacrificiis deserviunt, integros atque immaculatos esse, cum Dominus Deus in Levitico loquatur et dicat: Homo, in quo fuerit macula et vitium, non accedet offerre dona Deo¹⁾; item in Exodo haec eadem praecipiat et dicat: Et sacerdotes, qui accedunt ad Dominum Deum, sanctificentur, ne forte derelinquat illos Dominus²⁾; et iterum: Et cum accedunt ministrare ad altare sancti, non adducent in se delictum, ne moriantur³⁾. (3) Quod autem maius potest esse delictum aut quae macula deformior, quam adversus Christum stetisse, quam ecclesiam eius, quam ille sanguine suo paravit et condidit, dissipasse, quam evangelicae pacis ac dilectionis oblitum contra unanimem et concordem Dei populum hostilis discordiae furore pugnassee? Qui etsi ipsi postmodum ad ecclesiam redeunt, restituere tamen eos et secum revocare non possunt, qui ab eis seducti et foris morte praeventi extra ecclesiam sine communicatione et pace perierunt; quorum animae in die iudicii de ipsorum manibus expetentur, qui perditionis auctores et duces exstiterunt. Et idcirco satis est, talibus revertentibus veniam dari. Non tamen debet in domo fidei perfidia promoveri. Nam quid bonis et innocentibus atque ab ecclesia non recedentibus reservamus, si eos, qui a nobis recesserint et contra ecclesiam steterint, honoramus?

¹⁾ Lev. 21, 21.

²⁾ Exod 19, 22.

³⁾ ib. 28, 43.

IV. Haec ad conscientiam tuam, frater carissime, et pro honore communi et pro simplici dilectione pertulimus credentes, etiam tibi pro religionis tuae et fidei veritate placere, quae et religiosa pariter et vera sunt. Caeterum scimus, quosdam, quod semel imbiberint, nolle deponere nec propositum suum facile mutare, sed salvo inter collegas pacis et concordiae vinculo quaedam propria, quae apud se semel sint usurpata, retinere. Qua in re nec nos vim cuiquam facimus aut legem damus, quando habeat in ecclesiae administratione voluntatis suae arbitrium liberum unusquisque praepositus rationem actus sui Domino redditurus. Optamus te, frater carissime, semper bene valere.

EPISTOLA LXXIII.

(Erasm. ad Iubai. de haeret. bapt. p. 322. Pamel. Rigalt. Baluz. 73. Pariss. 72.)

Cyprianus Iubaiano fratri
S.

I. Scripsisti mihi, frater carissime, desiderans significari tibi motum animi nostri, quid nobis videatur de haereticorum baptismo, qui foris positi et extra ecclesiam constituti vindicant sibi rem nec iuris sui nec potestatis. Quod nos nec ratum possumus nec legitimum computare¹⁾, quando hoc apud eos esse constet illicitum. Et quoniam iam super hac re quid sentiremus, literis nostris expressimus, ut compendium facerem, exemplum earundem literarum tibi misi, quid in concilio, cum complures adessemus, decreverimus, quid item postea Quinto collegae nostro de eadem re quaerenti rescripserim. Et nunc quoque cum in unum convenissemus tam provinciae Africae quam Numidiaepiscopi numero septuaginta et unus, hoc idem denuo sententia nostra firmavimus statuentes, unum baptismum esse, quod sit in ecclesia catholica constitutum, ac per hoc non rebaptizari, sed baptizari a nobis, quicumque ab adultera et profana aqua veniunt abluendi²⁾ et sanctificandi salutaris aquae veritate.

¹⁾ Ita Baluz. recte. Antea legebatur iudicare.

²⁾ Ita Baluz. ad fidem XXI cdd. Antea legebatur quicumque ergo — abluendi sunt.

II. (2) Nec nos movet, frater carissime, quod in literis tuis complexus es, Novatianenses rebaptizare eos, quos a nobis sollicitant, quando ad nos omnino non pertineat, quid hostes ecclesiae faciunt, dummodo teneamus ipsi potestatis nostrae honorem et rationis ac veritatis firmitatem. Nam Novatianus simiarum more, quae cum homines non sint, humana tamen imitantur, vult ecclesiae catholicae auctoritatem sibi et veritatem vindicare, quando ipse in ecclesia non sit, imo adhuc insuper contra ecclesiam rebellis et hostis exstiterit. Sciens etenim, unum esse baptismum, hoc unum sibi vindicat, ut apud se esse ecclesiam dicat et nos haereticos faciat. Nos autem, qui ecclesiae unius caput et radicem tenemus, pro certo scimus et fidimus, nihil illic extra ecclesiam licere, et baptismum, quod est unum, apud¹⁾ nos esse, ubi et ipse baptizatus prius fuerat, quando divinae unitatis et rationem et veritatem tenebat. Quodsi in ecclesia baptizatos rebaptizandos foris extra ecclesiam Novatianus existimat, a se incipere debuerat, ut prior extraneo et haeretico baptismo rebaptizaretur, qui post ecclesiam imo et contra ecclesiam baptizandos foris opinatur. (3) Quale est autem, ut quia hoc Novatianus facere audet, nos putemus, non esse faciendum? Quid ergo? quia et honorem cathedrae sacerdotalis Novatianus usurpat, num idcirco nos cathedrae renuntiare debemus? Aut quia Novatianus altare collocare et sacrificia offerre contra fas nititur, ab altari et sacrificiis cessare nos oportet, ne paria et similia cum illo celebrare videamur? Vanum prorsus et stultum est, ut quia Novatianus extra ecclesiam vindicat sibi veritatis imaginem, relinquamus ecclesiae veritatem.

III. Apud nos autem non nova aut repentina res est, ut baptizandos censeamus eos, qui ab haereticis ad ecclesiam veniunt, quando multi iam anni sint et longa aetas, ex quo sub Agrippino bonae memoriae viro convenientes in unum episcopi plurimi hoc statuerint, atque exinde in hodiernum tot millia haereticorum in provinciis nostris ad ecclesiam conversi non adspernati sint neque cunctati, imo et rationabiliter et libenter amplexi sint, ut lavacri vitalis

¹⁾ Ita VII edd. apud Fellum et Balnz. Antea: baptismatis, quod u. est, caput.

et salutaris baptismi gratiam consequerentur. Neque enim difficile est doctori, vera et legitima insinuare ei¹⁾), qui haeretica pravitate damnata et ecclesiastica veritate comperta ad hoc venit, ut discat, ad hoc discoit, ut vivat. Nos non debemus stuporem haereticis patrocinio consensus nostri augere, cum libenter ac promte obtemperant veritati.

IV. (4) Plane quoniam inveni, in epistola, cuius exemplum ad me transmisisti, scriptum esse, quod quaerendum non sit, quis baptizaverit, quando is, qui baptizatus sit, accipere remissam peccatorum potuerit secundum quod credidit, praetereundum hunc locum non putavi, maxime cum in eadem epistola animadverterim etiam Marcionis fieri mentionem, ut nec ab ipso venientes dicat baptizari oportere, quod iam in nomine Iesu Christi baptizati esse videantur. Considerare itaque debemus fidem eorum, qui foris credunt, an secundum eandem fidem possint aliquid gratiae consequi. Nam si fides una est nobis et haereticis, potest esse et gratia una. Si eundem Patrem, eundem Filium, eundem Spiritum sanctum, eandem ecclesiam confitentur nobiscum Patripassiani, Anthropiani, Valentiniani, Appelletiani, Ophitae, Marcionitae et caeterae haereticorum pestes et gladii ac venena subvertendae veritatis²⁾), potest illic et baptismus unum esse, si est et fides una.

V. Ac ne longum sit, per haereses universas decurrere et singularum vel ineptias vel insanias recensere, quia nec delectat, id dicere, quod aut horret aut pudet nosse, de Marcione interim solo, cuius mentio in epistola a te ad nos transmissa facta est, examinemus, an possit baptismatis eius ratio constare. (5) Dominus enim post resurrectionem discipulos suos mittens, quemadmodum baptizare deberent, instruxit et docuit dicens: Data est mihi omnis potestas in coelo et in terra. Ite ergo et docete gentes omnes baptizantes eos in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti³⁾). Insinuat trinitatem, cuius sacramento gentes baptizarentur. Numquid hanc trinitatem Marcion tenet? Num-

¹⁾ Erasm. Pam. Rig. Ox.: eis et in sqq. veniunt, discant et s. p.

²⁾ Apparet, hanc lectionem e XX cdd. a Baluz. receptam praestare vulgari: gladiis ac venenis subvertentes veritatem.

³⁾ Matth. 28, 18. 19

quid eundem asserit, quem et nos, patrem creatorem? Numquid eundem novit filium Christum de Maria virgine natum, qui sermo caro factus sit, qui peccata nostra portaverit, qui mortem moriendo vicerit, qui resurrectionem carnis per semet ipsum primus initiaverit et discipulis suis, quod in eadem carne resurrexisset, ostenderit? Longe alia est apud Marcionem, sed et apud caeteros haereticos fides. Imo nihil est apud illos nisi perfidia et blasphemia et contentio sanctitatis et veritatis inimica. Quomodo ergo potest videri, qui apud illos baptizatur, consecutus esse peccatorum remissam et divinae indulgentiae gratiam per suam fidem, qui ipsius fidei non habuerit veritatem? Si enim, sicut quibusdam videtur, secundum fidem suam quis accipere aliquid foris extra ecclesiam potuit, utique id accepit, quod credidit. Falsum autem credens verum accipere non potuit, sed potius adultera et profana, secundum quod credebatur, accepit.

VI. (6) Quem locum profani et adulteri baptismi subtiliter Hieremias propheta perstringit dicens: Ut quid qui contristant me, praevalent? Plaga mea solida est, unde sanabor? Dum fit, facta est mihi quasi aqua mendax non habens fidem¹⁾. Mentionem facit per prophetam Spiritus sanctus aquae mendacis et fidem non habentis. Quae est haec aqua mendax et perfida? Utique ea, quae baptismi imaginem mentitur et gratiam fidei adumbrata simulatione frustratur. Quodsi secundum pravam fidem baptizari aliquis foris et remissam peccatorum consequi potuit, secundum eandem fidem consequi et Spiritum sanctum potuit, et non est necesse, ei venienti manum imponi, ut Spiritum sanctum consequatur et signetur. Aut utrumque enim fide sua foris consequi potuit, aut neutrum eorum, qui foris fuerat, accepit.

VII. Manifestum est autem, ubi et per quos remissa peccatorum dari possit, quae in baptismo scilicet datur. Nam Petro primum Dominus, super quem aedificavit ecclesiam et unde unitatis originem instituit et ostendit, potestatem istam dedit, ut id solveretur in coelis, quod ille solvisset in terris. Et post resurrectionem quoque ad apostolos loquitur dicens: Sicut misit me pater, et ego mitto vos.

¹⁾ Ier. 15, 18.

Hoc cum dixisset; inspiravit et ait illis: Accipite Spiritum sanctum. Si cuius remiseritis peccata, remittentur illi; si cuius tenueritis, tenebuntur¹⁾. Unde intelligimus, non nisi in ecclesia praepositis et in evangelica lege ac dominica ordinatione fundatis licere baptizare et remissam peccatorum dare, foris autem nec ligari aliquid posse nec solvi, ubi non sit, qui aut ligare possit aliquid aut solvere.

VIII. (7) Nec hoc, frater carissime, sine scripturae divinae auctoritate proponimus, ut dicamus certa lege ac propria ordinatione divinitus cuncta esse disposita, nec posse quemquam contra episcopos et sacerdotes usurpare sibi aliquid, quod non sit sui iuris et potestatis. Nam et Chore et Dathan et Abiron contra Moysen et Aaron sacerdotem sacrificandi sibi licentiam usurpare conati sunt; nec tamen, quod illicite ausi sunt, impune fecerunt. Et filii Aaron, qui alienum ignem altari imposuerunt, in conspectu statim Domini indignantis extincti sunt. Quod supplicium manet eos, qui alienam aquam baptismo inferunt falso, ut divina censura ulciscatur et vindicet, id haereticos contra ecclesiam gerere, quod non nisi soli liceat ecclesiae.

IX. (8) Quod autem dicunt quidam de eis, qui in Samaria baptizati fuerant, advenientibus apostolis Petro et Ioanne tantum super eos manum impositam esse, ut acciperent Spiritum sanctum, rebaptizatos tamen non esse, locum istum, frater carissime, ad praesentem causam videmus omnino non pertinere. Illi enim, qui in Samaria crediderant, fide vera crediderant et intus in ecclesia, quae una est, et cui soli gratiam baptismi dare et peccata solvere permissum est, a Philippo diacono, quem iidem apostoli miserant, baptizati erant. Et idcirco quia legitimum et ecclesiasticum baptismum consecuti fuerant, baptizari eos ultra non oportebat, sed tantummodo quod deerat, id a Petro et Ioanne factum est, ut oratione pro eis habita et manu imposita invocaretur et infunderetur super eos Spiritus sanctus. Quod nunc quoque apud nos geritur, ut qui in ecclesia baptizantur, praepositis ecclesiae offerantur et per nostram orationem ac manus impositionem Spiritum sanctum consequantur et signaculo dominico consummentur.

X. (9) Non est ergo, frater carissime, quod haere-

¹⁾ Io. 20, 21 — 23.

tieis cedendum existimemus, ut baptisma, quod non nisi uni et soli ecclesiae datum sit, prodendum putemus. Boni militis est, adversus rebelles et hostes imperatoris sui castra defendere. Gloriosi ducis est, commissa sibi signa servare. Scriptum est: Dominus Deus tuus Deus zelans est¹⁾. Qui Spiritum Dei accepimus, zelum divinae fidei habere debemus, quo zelo Phinees placuit et Deum promeritis indignantis iram populo pereunte lenivit. Quid adulteram et alienigenam et divinae unitatis inimicam in acceptum referimus, qui non nisi unum Christum et unam eius ecclesiam novimus? Ecclesia paradisi instar exprimens arbores fructiferas intra muros suos intus includit, ex quibus quae non facit fructum bonum, exciditur et in ignem mittitur. Has arbores rigat quatuor fluminibus id est evangeliiis quatuor, quibus baptismi gratiam salutaris coelesti inundatione largitur. Numquid de ecclesiae fontibus rigare potest, qui intus in ecclesia non est? Numquid paradisi potus salubres et salutares impertire cuicumque potest, qui perversus et a semet ipso damnatus et extra paradisi fontes relegatus aruit et aeternae sitis siccitate defecit?

XI. Clamat Dominus, ut qui sitit, veniat et bibat de fluminibus aquae vivae, quae de eius ventre fluxerunt²⁾. (10) Quo venturus est, qui sitit, utrumne ad haereticos, ubi fons et fluvius aquae vitalis omnino non est, an ad ecclesiam, quae una est et super unum, qui et claves eius accepit, Domini voce fundata est? Haec est una, quae tenet et possidet omnem sponsi sui et domini potestatem. In hac praesidemus, pro honore eius atque unitate pugnamus, huius et gratiam pariter et gloriam fidei devotione³⁾ defendimus. Nos de divino permissu rigamus sitientem Dei populum, nos custodimus terminos vitalium fontium. Si possessionis ergo nostrae ius tenemus, si sacramentum unitatis agnoscimus, cur praevaricatores veritatis, eum proditores unitatis existimamur? Aqua ecclesiae fidelis et salutaris et sancta corrumpi et adulterari non potest, sicut et ipsa ecclesia incorrupta et casta et pudica est. Si ecclesiae devoti et in ecclesia constituti sunt haeretici, possunt et baptismo eius et caeteris salutaribus bonis uti. Si

¹⁾ Deut. 4, 24.

²⁾ Io. 7, 37. 38.

³⁾ Ita cdd. plerique et Baluz. Vulgo: fidei virtute.

autem in ecclesia non sunt, imo et contra ecclesiam faciunt, quomodo baptizare baptismo ecclesiae possunt?

XII. (11) Neque enim parva res haereticis et modica conceditur, quando a nobis baptismum eorum in acceptum refertur, cum inde incipiat omnis fidei origo et ad spem vitae aeternae salutaris ingressio et purificandis ac vivificandis Dei servis divina dignatio. Nam si baptizari quis apud haereticos potuit, utique et remissam peccatorum consequi potuit. Si peccatorum remissam consecutus est, et sanctificatus est. Si sanctificatus est, et templum Dei factus est¹⁾. Quaero cuius Dei? Si creatoris, non potuit, quia in eum non credidit. Si Christi, nec huius fieri potuit templum, qui negat Deum Christum. Si Spiritus sancti; cum tres unum sint, quomodo Spiritus sanctus placatus esse ei potest, qui aut Filii aut Patris inimicus est?

XIII. Proinde frustra quidam, qui ratione vincuntur, consuetudinem nobis opponunt, quasi consuetudo maior sit veritate, aut non id sit in spiritalibus sequendum, quod in melius fuerit a sancto Spiritu revelatum. Ignosci enim potest simpliciter erranti, sicut de se ipso dicit beatus apostolus Paulus: Qui primo, inquit, fui blasphemus et persecutor et iniuriosus; sed misericordiam merui, quia ignorans feci²⁾. Post inspirationem vero et revelationem factam qui in eo, quod erraverat, perseverat prudens et sciens, sine venia ignorantiae peccat. Praesumptione enim atque obstinatione quadam nititur, cum ratione superetur. (12) Nec quisquam dicat: „quod accepimus ab apostolis, hoc sequimur;“ quando apostoli non nisi unam ecclesiam tradiderunt et baptismum unum, quod non nisi in eadem ecclesia sit constitutum, et neminem inveniamus ab apostolis, cum apud haereticos baptizatus esset, in eodem baptismo admissum esse et communicasse, ut videantur apostoli baptismum haereticorum probasse.

XIV. Quod enim quidam dicunt, quasi ad haereticorum suffragium pertineat, quod dixerit apostolus Paulus: Verum-

¹⁾ Secuti sumus VI cdd. apud Fellum. Edit. pleraeque: et sanct. est et templum D. factus est. Quibus Baluz. ratione non prodita addit, quae Erasmi istorum loco legit: si sanct. est, si t. D. factus est.

²⁾ I Tim. 1, 13.

tamen omni modo sive per occasionem sive per veritatem Christus annuntietur¹⁾, invenimus, hoc quoque ad eorum patrocinium, qui haereticis suffragantur et plaudunt, nihil posse proficere. Neque enim de haereticis aut de eorum baptismo loquebatur in epistola sua Paulus, ut aliquid, quod ad hanc rem pertineat, posuisse ostendatur. Loquebatur de fratribus sive inordinate et contra ecclesiasticam disciplinam ambulantibus sive evangelicam veritatem de Dei timore servantibus. Et quosdam ex eis posuit verbum Domini constanter atque intrepide locutos, quosdam vero in invidia et dissensione versatos, quosdam servasse circa se benevolam caritatem, aliquos vero habuisse malevolam dissensionem, sed tamen patienter omnia se sustinere, dummodo sive in veritate sive per occasionem nomen Christi, quod Paulus praedicabat, ad plurimorum notitiam perveniret, et nova adhuc ac rudis sermonis seminatio loquentium praedicatione crebresceret. (13) Porro aliud est, eos, qui intus in ecclesia sunt, de nomine Christi loqui; aliud est, eos, qui foris sunt et contra ecclesiam faciunt, in nomine Christi baptizare. Quare qui haereticis patrocinantur, non id proferant, quod Paulus de fratribus posuit; sed ostendant, si haeretico aliquid concedendum putavit, aut si fidem et baptismum eorum probavit, aut si perfidos et blasphemos remissionem peccatorum accipere extra ecclesiam posse constituit.

XV. Si autem quid apostoli de haereticis senserint, consideremus, inveniemus, eos in omnibus epistolis suis exsecrari et detestari haeticorum sacrilegam pravitatem. Nam cum dicant, sermonem eorum ut cancer serpere²⁾, quomodo potest is sermo dare remissam peccatorum, qui ut cancer serpit ad aures audientium? Et cum dicant, nullam participationem esse iustitiae et iniquitati, nullam communionem lumini et tenebris³⁾, quomodo possunt aut tenebrae illuminare aut iniquitas iustificare? Et cum dicant, de Deo eos non esse, sed esse de antichristi spiritu⁴⁾, quomodo gerunt spiritalia et divina, qui sunt hostes Dei, et quorum pectora obsederit spiritus antichristi? Quare si reiectis humanae contentionis erroribus ad evangelicam auctoritatem atque ad apostolicam traditionem sincera et

¹⁾ Phil. 1, 18.

²⁾ II Tim. 2, 17.

³⁾ II Cor. 6, 14.

⁴⁾ I Io. 4, 3.

religiosa fide revertamur, intelligemus, nihil eis ad gratiam ecclesiasticam et salutarem licere, qui spargentes atque impugnantes ecclesiam Christi a Christo ipso adversarii, ab apostolis vero eius antichristi nominantur.

XVI. (14) Non est autem, quod aliquis ad circumveniendam christianam veritatem Christi nomen opponat, ut dicat: „In nomine Iesu Christi ubicunque et quomocunque baptizati gratiam baptismi sunt consecuti;“ quando ipse Christus loquatur et dicat: Non omnis, qui dicit mihi, Domine, Domine, intrabit in regnum coelorum¹⁾; et iterum praemoneat atque instruat, ne quis a pseudoprophetis et pseudochristis in nomine suo facile fallatur: Multi, inquit, venient in nomine meo dicentes, ego sum Christus, et multos fallent; et postea addidit dicens: Vos autem cavete. Ecce praedixi vobis omnia²⁾. Unde apparet, non ea statim suscipienda et assumenda, quae iactantur in nomine Christi, sed quae geruntur in Christi veritate.

XVII. Quod enim in evangeliiis et in apostolorum epistolis Iesu Christi nomen insinuatur ad remissionem peccatorum, non ita est, quasi aut sine Patre aut contra Patrem prodesse cuicumque solus Filius possit; sed ut Iudaeis, qui iactitabant se Patrem habere, ostenderetur, quod nihil eis Pater profuturus esset, nisi in Filium crederent, quem ille misisset. Nam qui Deum patrem creatorem sciebant, Filium quoque Christum scire debebant, ne sibi blandirentur et planderent de solo patre sine filii eius agnitione, qui et dicebat: Nemo venit ad Patrem nisi per me³⁾. Quorum autem cognitionem esse, quae salvet, idem ipse manifestat dicens: Haec est autem vita aeterna, ut cognoscant te solum et verum Deum et quem misisti, Iesum Christum⁴⁾. (15) Cum ergo ex ipsius Christi praedicatione et contestatione Pater ante cognoscendus sit, qui misit, tunc deinde Christus, qui missus est, nec possit esse spes salutis nisi duobus simul cognitis, quomodo non cognito imo et blasphemato Deo patre, qui apud haereticos Christi nomine baptizati dicuntur, peccatorum remissam consecuti iudicantur? Alia enim fuit Iudaeorum sub apostolis ratio, alia est gentilium conditio. Illi, quia iam legis et Moysi anti-

¹⁾ Matth. 7, 21. ²⁾ Marc. 13, 6 (ell. Matth. 24, 5). 23.

³⁾ Io. 14, 6. ⁴⁾ ib. 17, 3.

quissimum baptismum fuerant adepti, in nomine quoque Iesu Christi erant baptizandi, secundum quod in Actis apostolorum Petrus ad eos loquitur et dicit: Poenitemini, et baptizetur unusquisque vestrum in nomine Domini Iesu Christi in remissionem peccatorum, et accipietis donum Spiritus sancti. Vobis enim est haec promissio et filiis vestris et omnibus deinceps, quoscunque advocaverit Dominus Deus noster¹⁾). Iesu Christi mentionem facit Petrus, non quasi Pater omitteretur, sed ut Patri quoque Filius adiungeretur.

XVIII. Denique ubi post resurrectionem a Domino apostoli ad gentes mittuntur, in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti baptizare gentiles iubentur. (16) Quomodo ergo quidam dicunt, foris extra ecclesiam imo et contra ecclesiam modo in nomine Iesu Christi ubicunque et quomodocunque gentilem baptizatum remissionem peccatorum consequi posse, quando ipse Christus gentes baptizari iubeat in plena et adunata trinitate? Nisi, si qui Christum negat, negatur a Christo, qui Patrem eius negat, quem ipse Christus confessus sit, non negatur, et qui in eum blasphematur, quem Christus Dominum et Deum suum dixerit, remuneratus a Christo remissionem peccatorum et baptismi sanctificationem consequitur. Qua autem potestate consequi in baptismo remissionem peccatorum potest negans Deum creatorem patrem Christi, quando ipsam potestatem, quâ baptizamur et sanctificamur²⁾, ab eodem Patre Christus acceperit, quem maiorem dixerit, a quo clarificari petierit, cuius voluntatem usque ad obsequium bibendi calicis et subeundae mortis impleverit? Quid est igitur aliud, quam participem haereticis blasphemantibus fieri, defendere velle et asserere, quod remissam peccatorum accipere in Christi nomine possit blasphemans graviter et peccans in Patrem et Dominum et Deum Christi? Quid deinde illud quale est, ut qui Filium Dei negat, neque Patrem habeat, et qui Patrem negat, Filium habere videatur, cum Filius ipse contestetur et dicat: Nemo potest venire ad me, nisi fuerit illi datum a Patre³⁾; ut manifestum sit, nullam re-

¹⁾ Act. 2, 38. 39.

²⁾ Sic VI cdd. apud Fellum et Baluz. Antea sanctificationem.

³⁾ Io. 6, 65.

missionem peccatorum in baptismo accipi a Filio posse, quam constet patrem non dedisse, maxime quando adhuc idem repetat et dicat: Omnis plantatio, quam non plantavit Pater meus coelestis, eradicabitur¹⁾?

XIX. (17) Quodsi Christi discipuli discere a Christo nolunt, quantum venerationis et honoris paterno nomini debeatur, vel de exemplis terrenis ac saecularibus discant et sciant, Christum non sine maxima exprobratione posuisse Filii saeculi huius prudentiores sunt filiis lucis²⁾. In saeculo isto si cuius patri aliquis convicium fecerit, si contumeliosus ac procax pudorem eius et honorem maledico ore laceraverit, indignatur filius et irascitur et laesi patris iniuriam quibus potest viribus vindicare conatur. Tu Christum putas impiis et sacrilegis et in patrem suum blasphemis impunitatem dare et eis in baptismo peccata dimittere, quos constet baptizatos eadem adhuc in personam patris maledicta congerere et incessabili blasphemantis linguae scelere peccare? Hoc christianus, hoc Dei servus potest aut mente concipere aut fide credere aut sermone proferre? Et ubi erunt legis praecepta divinae, quae dicunt: Honora patrem et matrem³⁾, si vocabulum patris, quod in homine honorari praecipitur, in Deo impune violatur? Ubi erit, quod ipse Christus in evangelio ponit et dicit: Qui maledixerit patri aut matri, morte moriatur⁴⁾; si is, qui maledicentes parentibus carnalibus puniri et interfici mandat, in coelestem et spiritalem patrem maledicos atque ecclesiae matris inimicos ipse vivificat? Exsecranda ac detestanda res a quibusdam prorsus asseritur, ut is, qui blasphemantem in Spiritum sanctum reum futurum peccati aeterni comminatur, idem in patrem Deum blasphemos salutari baptismo sanctificare dignetur. Et nunc qui talibus ad ecclesiam venientibus sine baptismo communicandum existimant, non putant, se alienis imo aeternis peccatis communicare admittentes sine baptismo eos, qui non nisi in baptismo possint blasphemiarum suarum peccata deponere?

XX. (18) Quam vanum est porro et perversum, ut cum ipsi haeretici repudiato et relicto vel errore vel sco-

¹⁾ Matth. 15, 13.

²⁾ Luc. 16, 8.

³⁾ Exod. 20, 12.

⁴⁾ Matth. 15, 4.

lere, in quo prius fuerant, agnoscant ecclesiae veritatem, nos veritatis eiusdem iura et sacramentum mutilemus et venientibus ac poenitentibus dicamus, eos remissionem peccatorum consecutos esse, quando illi se peccasse et propter hoc ad ecclesiae indulgentiam venire fateantur? Quare ecclesiae catholicae fidem ac veritatem, frater carissime, et tenere debemus firmiter et docere et per omnia evangelica et apostolica praecepta rationem divinae dispositionis atque unitatis ostendere.

XXI. Numquid potest vis baptismi esse maior aut potior, quam confessio, quam passio, ut quis coram hominibus Christum confiteatur et sanguine suo baptizetur? Et tamen neque hoc baptisma haeretico prodest, quamvis Christum confessus et extra ecclesiam fuerit occisus; nisi si haereticorum patroni et advocati haereticos in falsa confessione Christi interfectos martyres praedicant et contra apostoli contestationem, qui nihil eos quamvis exustos et occisos dicit posse proficere¹⁾, gloriam eis et coronam passionis assignant. Quodsi haeretico nec baptisma publicae confessionis et sanguinis proficere ad salutem potest, quia salus extra ecclesiam non est, quanto magis ei nihil proderit, si in latebra et in latronum spelunca adulterae aquae contagione tinctus non tantum peccata antiqua non exposuerit, sed adhuc potius nova et maiora cumulaverit? (19) Quare baptisma nobis et haeticis commune esse non potest, cum quibus nec Pater Deus nec Filius Christus nec Spiritus sanctus nec fides nec ecclesia ipsa communis est. Et ideo baptizari eos oportet, qui de haeresi ad ecclesiam veniunt, ut qui legitimo et vero atque unico sanctae ecclesiae baptismo ad regnum Dei regeneratione divina praeparantur, sacramento utroque nascentur, quia scriptum est: Nisi quis renatus fuerit ex aqua et Spiritu, non potest intrare in regnum Dei²⁾).

XXII. Quo in loco quidam, quasi evacuare possint humana argumentatione praedicationis evangelicae veritatem, catechumenos nobis opponunt, si quis ex his, antequam in ecclesia baptizetur, in confessione nominis apprehensus fuerit et occisus, an spem salutis et praemium confessionis amittat eo, quod ex aqua prius non sit renatus.

¹⁾ I Cor. 13, 3. ²⁾ Io. 3, 5.

Sciant igitur huiusmodi homines suffragatores et fautores haereticorum, catechumenos illos primo integram fidem et ecclesiae veritatem tenere et ad debellandum diabolum de divinis castris cum plena et sincera Dei patris et Christi et Spiritus sancti cognitione procedere; deinde nec privari baptismi sacramento, utpote qui baptizentur gloriosissimo et maximo sanguinis baptismo, de quo et Dominus dicebat, habere se aliud baptismum baptizari¹⁾. Sanguine autem suo baptizatos et passione sanctificatos consummari et divinae pollicitationis gratiam consequi declarat in evangelio idem Dominus, quando ad latronem in ipsa passione credentem et confitentem loquitur et, quod secum futurus sit in paradiso, pollicetur. Quapropter qui fidei et veritati praesumus, eos, qui ad fidem et veritatem veniunt et agentes poenitentiam remitti sibi peccata deposcunt, decipere non debemus et fallere, sed correctos a nobis ac reformatos ad regnum coelorum disciplinis coelestibus erudire.

XXIII. (20) Sed dicit aliquis: „Quid ergo fiet de his, qui in praeteritum de haeresi ad ecclesiam venientes sine baptismo admissi sunt?“ Potens est Dominus, misericordia sua indulgentiam dare et eos, qui ad ecclesiam simpliciter admissi in ecclesia dormierunt, ab ecclesiae suae muneribus non separare. Non tamen quia aliquando erratum est, ideo semper errandum est, cum magis sapientibus et Deum timentibus congruat, patefactae et perspectae veritati libenter atque incunctanter obsequi, quam pertinaciter atque obstinate contra fratres et sacerdotes pro haereticis reluctari.

XXIV. Nec quisquam existimet, haereticos eo, quod illis baptismum opponitur, quasi secundi baptismi vocabulo scandalizatos, ut ad ecclesiam veniant, retardari. Imo vero hoc ipso magis ad necessitatem veniendi testimonio ostensae sibi et probatae veritatis adiguntur. Nam si viderint, iudicio ac sententia nostra id decerni et statui, ut baptismum iustum et legitimum computetur, quo illic baptizantur, putabunt, se ecclesiam quoque et caetera ecclesiae munera iuste et legitime possidere, nec erit causa veniendi ad nos, quando habentes baptismum habere videantur et caetera. (21) Porro autem cum

¹⁾ Luc. 12, 50.

cognoscunt, baptisma nullum foris esse nec remissam peccatorum extra ecclesiam dari posse, avidius ad nos et promptius properant et munera ac dona ecclesiae matris implorant certi, pervenire se omnino non posse ad veram divinae gratiae pollicitationem, nisi prius venerint ad ecclesiae veritatem¹⁾. Nec recusabunt baptizari apud nos haeretici legitimo et vero ecclesiae baptismo, quando ex nobis didicerint baptizatos quoque a Paulo eos, qui iam baptismo Ioannis baptizati fuissent, sicut legimus in Actibus apostolorum.

XXV. Et nunc apud quosdam de nostris haeticorum baptisma occupatum asseritur, et invidia quadam quasi rebaptizandi baptizare post hostes Dei nefas ducitur, cum baptizatos inveniamus, quos Ioannes baptizaverat, ille Ioannes maior inter prophetas habitus, ille divina gratia adhuc in utero matris impletus, ille Heliae spiritu et virtute subnixus, qui non adversarius Domini, sed praecursor ac praedicator fuit, qui Dominum nostrum non tantum verbis praenuntiavit, sed et oculis ostendit, qui ipsum Christum, per quem baptizantur caeteri, baptizavit. Quodsi idcirco haeticus ius baptismi obtinere potuit, quia prior baptizavit, non possidentis erit iam baptisma, sed occupantis, et cum separari a se et dividi omnino non possint baptisma et ecclesia, qui occupare baptisma prior potuit, et ecclesiam pariter occupavit, et incipis tu illi haeticus videri, qui praeventus posterior esse coepisti, qui cedendo ac manus dando ius, quod acceperas, reliquisti. (22) Quam periculosum sit autem in divinis rebus, ut quis cedat iure suo et potestate, scriptura sancta declarat, cum in Genesi Esau primatus suos inde perdiderit nec recipere id postmodum potuerit, quod semel cessit.

XXVI. Haec tibi breviter pro nostra mediocritate rescripsimus, frater carissime, nemini praescribentes aut praeiudicantes, quo minus unusquisque episcoporum, quod putat, faciat habens arbitrii sui liberam potestatem. Nos quantum in nobis est propter haeticos cum collegis et coepiscopis nostris non contendimus, cum quibus divinam concordiam et dominicam pacem tenemus, maxime cum et

¹⁾ Ita Erasmi et Baluz. ad fidem XIV codd. Ox. hic pariter atque supra XXII: unitatem.

apostolus dicat: Si quis autem putatur contentiosus esse, nos talem consuetudinem non habemus, neque ecclesia Dei¹⁾. Servatur a nobis patienter et leniter²⁾ caritas animi, collegii honor, vinculum fidei et concordia sacerdotii. Propter hoc etiam libellum nunc de bono patientiae, quantum valuit nostra mediocritas, permittente Domino et inspirante conscripsimus, quem ad te pro mutua dilectione transmisimus. Opto te, frater carissime, semper bene valere.

EPISTOLA LXXIV.

(Erasm. ad Pompeium contra epist. Stephani p. 332. Pamel. Rigalt. Baluz. 74. Pariss. 73.)

Cyprianus Pompeio fratri
S.

I. Quamquam plene ea, quae de haereticis baptizandis dicenda sunt, complexi sumus in epistolis, quarum ad te exempla transmisimus, frater carissime, tamen quia desiderasti, in notitiam tuam perferri, quid mihi ad literas nostras Stephanus frater noster rescripserit, misi tibi rescripti eius exemplum, quo lecto magis ac magis eius errorem denotabis, qui haereticorum causam contra christianos et contra ecclesiam Dei asserere conatur. Nam inter caetera vel superba vel ad rem non pertinentia vel sibi ipsi contraria, quae imperite atque improvide scripsit, etiam illud adiunxit, ut diceret: „Si quis ergo a quacunque haeresi venerit ad vos, nihil innovetur nisi quod traditum est, ut manus illi imponatur in poenitentiam, cum ipsi haeretici proprie alterutrum ad se venientes non baptizent, sed communicent tantum.“

II. A quacunque haeresi venientem baptizari in ecclesia vetuit, id est omnium haereticorum baptismata iusta esse et legitima iudicavit. Et cum singulae haereses singula baptismata et diversa peccata habeant, hic cum omnium baptismo communicans universorum delicta in sinum suum coacervata congegessit. (2) Et praecepit, nihil aliud innovari

¹⁾ I Cor. 11, 16.

²⁾ Ita Baluz. secundum XVII cdd. et Augustin. de bapt. contra Don. IV, 8 et V, 17. Vulgo firmiter.

nisi quod traditum est; quasi is innovet, qui unitatem tenens unum baptisma uni ecclesiae vindicat, et non ille utique, qui unitatis oblitus mendacia et contagia profanae tinctionis usurpat. Nihil innovetur, inquit, nisi quod traditum est. Unde est ista traditio? Utrumne de dominica et evangelica auctoritate descendens an de apostolorum mandatis atque epistolis veniens? Ea enim facienda esse, quae scripta sunt, Deus testatur et praemonet ad Iesum Nave dicens: Non recedet liber legis huius ex ore tuo, sed meditaberis in eo die ac nocte, ut observes facere omnia, quae scripta sunt in eo ¹⁾. Item Dominus apostolos suos mittens mandat, baptizari gentes et doceri, ut observent omnia, quaecunque ille praecepit. Si ergo aut in evangelio praecipitur aut in apostolorum epistolis aut actibus continetur, ut a quacunque haeresi venientes non baptizentur, sed tantum manus illis imponatur in poenitentiam, observetur divina haec et sancta traditio. (3) Si vero ubique haeretici nihil aliud quam adversarii et antichristi nominantur, si vitandi et perversi et a semet ipsis damnati pronuntiantur, quale est, ut videantur damnandi a nobis non esse, quos constat apostolica contestatione a semet ipsis damnatos esse? Ut nemo infamare apostolos debeat, quasi illi haeticorum baptismata probaverint aut eis sine ecclesiae baptismo communicaverint, quando talia de haeticis apostoli scripserunt, et hoc, cum nondum haeticae pestes acriores prorupissent, necdum quoque Marcion Ponticus de Ponto emersisset, cuius magister Cerdon sub Hygino tunc episcopo, qui in Urbe nonus fuit, Romam venit, quem Marcion secutus additis ad crimen augmentis impudentius caeteris et abruptius in Deum patrem creatorem blasphemare instituit et haeticum furorem sacrilegis armis contra ecclesiam rebellantem sceleratius et gravius armavit.

III. (4) Quodsi haereses constat postmodum plures ac peiores exstitisse, et si retro nusquam omnino praeceptum est neque conscriptum, ut haetico tantum manus in poenitentiam imponatur et sic ei communicetur, et si baptisma non nisi unum est, quod apud nos est et intus est et soli ecclesiae de divina dignatione concessum est; quae ista obstinatio est quaeve praesumptio, humanam traditionem di-

¹⁾ Ios. 1, 8.

vinæ dispositioni anteponere nec animadvertere, indignari et irasci Deum, quoties divina praecepta solvit et praeterit humana traditio, sicut per Esaiam prophetam clamat et dicit: Populus iste labiis honorificat me, cor vero eorum longe separatum est a me. Sine causa autem colunt me mandata et doctrinas hominum docentes¹⁾! Item Dominus in evangelio increpans similiter et obiurgans ponit et dicit: Reiicitis mandatum Dei, ut traditionem vestram statuatis²⁾. Cuius praecepti memor beatus Paulus apostolus commonet ipse quoque et instruit dicens: Si quis aliter docet et non acquiescit sanis verbis Domini nostri Iesu Christi et doctrinae eius, stupore elatus est, nihil sciens; discedendum ab huiusmodi³⁾.

IV. (5) Praeclara sane et legitima traditio Stephano fratre nostro docente proponitur, quae auctoritatem nobis idoneam praebeat! Nam in eodem loco epistolae suae addidit et adiecit: cum ipsi haeretici proprie alterutrum ad se venientes non baptizent, sed communicent tantum. Ad hoc enim malorum devoluta est ecclesia Dei et sponsa Christi, ut haeticorum exempla sectetur, ut ad celebranda sacramenta coelestia disciplinam lux de tenebris mutuetur, et id faciant christiani, quod antichristi faciunt. Quae vero est animi coecitas, quae pravitas fidei, unitatem de Deo patre et de Iesu Christi Domini et Dei nostri traditione venientem nolle cognoscere! Nam si idcirco apud haeticos ecclesia non est, quia una est et dividi non potest, et si ideo illic Spiritus sanctus non est, quia unus est et esse apud profanos et extraneos non potest; utique et baptisma, quod in eadem unitate consistit, esse apud haeticos non potest, quia separari neque ab ecclesia neque a Spiritu sancto potest.

V. (6) Aut si effectum baptismi maiestati nominis tribuunt, ut qui in nomine Iesu Christi ubicunque et quomodocunque baptizantur, innovati et sanctificati iudicentur; cur non in eiusdem Christi nomine illic et manus baptizato imponitur ad accipiendum Spiritum sanctum? Cur eadem eiusdem maiestas nominis non praevalet in manus impositione, quam valuisse contendunt in baptismi sanctificatione? Nam si potest quis extra ecclesiam natus templum Dei fieri, cur non

¹⁾ Ies. 29, 13.

²⁾ Mrc. 7, 13.

³⁾ I Tim. 6, 3—5.

possit super templum et Spiritus sanctus infundi? Qui enim peccatis in baptismo expositis sanctificatus est et in novum hominem spiritaliter reformatus, ad accipiendum Spiritum sanctum idoneus factus est, quando Apostolus dicat: Quotquot in Christo baptizati estis, Christum induistis¹⁾. Qui potest apud haereticos baptizatus Christum induere, multo magis potest Spiritum sanctum, quem Christus misit, accipere. Caeterum maior erit mittente, qui missus est, ut incipiat foris baptizatus Christum quidem induisse, sed Spiritum sanctum non potuisse percipere, quasi possit aut sine Spiritu Christus indui, aut a Christo Spiritus separari. (7) Illud quoque ineptum, ut cum nativitas secunda spiritalis sit, qua in Christo per lavacrum regenerationis nascimur, dicant, quod possit quis apud haereticos spiritaliter nasci, ubi Spiritum negant esse. Peccata enim purgare et hominem sanctificare aqua sola non potest, nisi habeat et Spiritum sanctum. Quare aut Spiritum sanctum necesse est concedant esse illic, ubi baptisma esse dicunt, aut nec baptisma est, ubi Spiritus sanctus non est, quia baptisma esse sine Spiritu non potest.

VI. Quale est autem, asserere et contendere, quod esse possint filii Dei, qui non sint in ecclesia nati? Baptisma enim esse, in quo homo vetus moritur et novus nascitur, manifestat et probat beatus apostolus dicens: Servavit nos per lavacrum regenerationis²⁾. Si autem in lavacro id est in baptismo est regeneratio, quomodo generare filios Deo haeresis per Christum potest, quae Christi sponsa non est? Ecclesia est enim sola, quae Christo coniuncta et adunata spiritaliter filios generat, eodem apostolo rursus dicente: Christus dilexit ecclesiam et se ipsum tradidit pro ea, ut eam sanctificaret, purgans eam lavacro aquae³⁾. Si igitur haec est dilecta et sponsa, quae sola a Christo sanctificatur et lavacro eius sola purgatur, manifestum est, haeresim, quae sponsa Christi non sit nec purgari nec sanctificari lavacro eius possit, filios Deo generare non posse.

VII. (8) Porro autem non per manus impositionem quis nascitur, quando accipit Spiritum sanctum, sed in baptismo, ut Spiritum sanctum iam natus accipiat, sicut in primo homine Adam factum est. Ante enim Deus eum plasmavit et tunc insufflavit in faciem eius flatum vitae.

¹⁾ Gal. 3, 27.

²⁾ Tit. 3, 5.

³⁾ Eph. 5, 25. 26.

Nec enim potest accipi spiritus, nisi prius fuerit, qui accipiat. Cum autem nativitas christianorum in baptismo sit, baptismi autem generatio et sanctificatio apud solam sponsam Christi sit, quae parere spiritaliter et generare filios Deo possit, ubi et ex qua et cui natus est, qui filius ecclesiae non est, ut habere quis possit Deum patrem ante ecclesiam matrem? (9) Cum vero nulla omnino haeresis, sed reque aliquod schisma habere salutaris baptismi sanctificationem foris possit, cur in tantum Stephani fratris nostri obstinatio dura prorupit, ut etiam de Marcionis baptismo, item Valentini et Apelletis et caeterorum blasphemantium in Deum patrem contendat filios Deo nasci, et illic in nomine Iesu Christi dicat remissionem peccatorum dari, ubi blasphematur in Patrem et in Dominum Deum Christum?

VIII. Quo in loco considerandum est, frater carissime, pro fide et religione loci sacerdotalis, quo fungimur, an constare sacerdoti Dei ratio in die iudicii possit asserenti et probanti et in acceptum referenti blasphemantium baptismata, cum Dominus comminetur et dicat: Et nunc praeceptum hoc ad vos est, o sacerdotes, si non audieritis et si non posueritis in corde vestro, ut detis honorem nomini meo, dicit Dominus omnipotens, immittam in vos maledictionem et maledicam benedictionem vestram¹). (10) Dat honorem Deo, qui Marcionis baptismo communicat? Dat honorem Deo, qui apud eos, qui in Deum blasphemant, remissionem peccatorum dari iudicat? Dat honorem Deo, qui foris de adultera et fornicaria nasci Deo filios asseverat? Dat honorem Deo, qui unitatem et veritatem divina lege venientem non tenens haereses contra ecclesiam vindicat? Dat honorem Deo, qui haereticorum amicus et inimicus christianorum sacerdotes Dei veritatem Christi et ecclesiae unitatem tuentes abstinendos putat? Si hic honor Deo datur, si sic a cultoribus et sacerdotibus eius Dei timor et disciplina servatur, abiiciamus arma, manus demus in captivitatem, tradamus diabolo ordinationem evangelii, dispositionem Christi, maiestatem Dei, divinae militiae sacramenta solvantur, castrorum coelestium signa prodantur, succumbat et cedat ecclesia haereticis, lux tenebris, fides perfidiae, spes desperationi, ratio errori, immortalitas

¹) Mal. 2, 1. 2.

morti, caritas odio, veritas mendacio, Christus antichristo. (11) Merito et sic in dies singulos schismata et haereses surgunt, crebrius atque uberius excresecunt et serpentinis erinibus pullulantes adversus ecclesiam Dei maioribus viribus venenorum suorum virus expromunt, dum illis advectione quorundam et auctoritas praestatur et firmitas, dum fides, dum veritas proditur, dum id, quod contra ecclesiam foris geritur, intus in ipsa ecclesia vindicatur.

IX. Quodsi est apud nos, frater dilectissime, Dei timor, si tenor praevalet fidei, si custodimus Christi praecepta, si incorruptam atque inviolatam sponsae eius sanctitatem tuemur, si haerent sensibus et cordibus nostris verba Domini dicentis: Putas, cum venerit filius hominis, inveniet fidem in terra¹⁾? quia fideles Dei milites, qui Dei fide et religione sincera militamus, commissa nobis divinitus castra fidei virtute servemus; (12) nec consuetudo, quae apud quosdam obrepserat, impedire debet, quominus veritas praevaleat et vincat. Nam consuetudo sine veritate vetustas erroris est. Propter quod relicto errore sequamur veritatem scientes, quia et apud Esdram veritas vincit, sicut scriptum est: Veritas manet et invalescit in aeternum et vivit et obtinet in saecula saeculorum. Nec est apud eam accipere personam nec differentias, sed quae sunt iusta, facit; nec est in iudicio eius iniquum, sed fortitudo et regnum et maiestas et potestas omnium saeculorum. Benedictus Dominus Deus veritatis²⁾. Quam veritatem nobis Christus ostendens in evangelio suo dicit: Ego sum veritas³⁾. Propter quod, si in Christo sumus et Christum in nobis habemus, si manemus in veritate et veritas in nobis manet, ea, quae sunt vera, teneamus.

X. (13) Fit autem studio praesumptionis et contumaciae, ut quis magis sua prava et falsa defendat, quam ad alterius recta et vera consentiat. Cui rei prospiciens beatus apostolus Paulus ad Timotheum scribit et monet, episcopum non litigiosum nec contentiosum, sed mitem et

¹⁾ Luc. 18, 8. Pro quia, quod sequitur, Ox. secundum III. cdd. scripsit quasi; et post servemus excepto Erasmo editores punctum posuerunt.

²⁾ I (III. Vulg.) Esr. 4, 38 — 40.

³⁾ Io. 14, 6.

docibilem esse debere¹⁾. Docibilis autem ille est, qui est ad discendi patientiam lenis et mitis. Oportet enim episcopum non tantum docere, sed et discere, quia et ille melius docet, qui quotidie crescit et proficit discendo meliora. Quod ipsum quoque idem apostolus Paulus docet praemonens, ut si alii sedenti melius revelatum fuerit, prior taceat²⁾. In compendio est autem apud religiosas et simplices mentes, et errorem deponere, et invenire atque eruere veritatem. Nam si ad divinae traditionis caput et originem revertamur, cessat error humanus, et sacramentorum coelestium ratione perspecta quidquid sub caligine ac nube tenebrarum obscurum latebat, in lucem veritatis aperitur. (14) Si canalis aquam ducens, qui copiose prius et largiter profluebat, subito deficiat, nonne ad fontem pergitur, ut illic defectionis ratio noscatur, utrumne arescentibus venis in capite unda sic caverit, an vero integra inde et plena procurrens in medio itinere destiterit, ut si vitio interrupti aut bibuli canalis effectum est, quominus aqua continua perseveranter ac iugiter flueret, refecto et confirmato canali ad usum atque ad potum civitatis aqua collecta eadem ubertate atque integritate repraesentetur, qua de fonte proficiscitur? Quod et nunc facere oportet Dei sacerdotes praecepta divina servantes, ut si in aliquo nutaverit et vacillaverit veritas, ad originem dominicam et evangelicam atque apostolicam traditionem revertamur, et inde surgat actus nostri ratio, unde et ordo et origo surrexit.

XI. (15) Traditum est enim nobis, quod sit unus Deus et Christus unus et una spes et fides una et una ecclesia et baptisma unum non nisi in una ecclesia constitutum, a qua unitate quisquis discesserit, cum haereticis necesse est inveniatur, quos dum contra ecclesiam vindicat, sacramentum divinae traditionis impugnat. Cuius unitatis sacramentum expressum videmus etiam in Cantico canticorum ex persona Christi dicentis: Hortus conclusus soror mea sponsa, fons signatus, puteus aquae vivae, paradus cum fructu pomorum³⁾. Si autem ecclesia eius hortus conclusus est et fons signatus, quomodo in eundem hortum introire aut bibere de fonte eius potest, qui in ecclesia

¹⁾ II Tim. 2, 24. cll. I, 3, 2.

²⁾ I Cor. 14, 30.

³⁾ Cant. 4, 12. 13

non est? Item Petrus ipse quoque demonstrans et vindicans unitatem mandavit et monuit, nisi per unum solum baptismam unius ecclesiae salvari nos non posse. In arca, inquit, Noe pauci id est octo animae hominum salvae factae sunt per aquam, quod et vos similiter salvos faciet baptismus¹⁾. (16) Quam brevi et spiritali compendio unitatis sacramentum manifestavit! Nam ut in illo mundi baptismo, quo iniquitas antiqua purgata est, qui in arca Noe non fuit, non potuit per aquam salvus fieri, ita nec nunc potest per baptismum salvatus videri, qui baptizatus in ecclesia non est, quae ad arcae unius sacramentum dominica unitate fundata est.

XII. Observatur itaque a nobis et tenetur, frater carissime, explorata et perspecta veritate, ut omnes, qui ex quacunque haeresi ad ecclesiam convertuntur, ecclesiae unico et legitimo baptismo baptizentur, exceptis his, qui baptizati in ecclesia prius fuerant et sic ad haereticos transierant. Hos enim oportet, cum redeunt, acta poenitentiae per manus impositionem solam recipi et in ovile, unde erraverant, a pastore restitui. Opto te, frater carissime, semper bene valere.

EPISTOLA LXXV.

(Pamel. Rigalt. Baluz. 75. Pariss. 74.)

Routh scriptorum ecclesiast. opusc. praecip. I. p. 221.

Firmilianus Cypriano fratri in Domino
S.

I. Accepimus per Rogatianum carissimum nostrum diaconum a vobis missum literas, quas ad nos fecisti, frater dilectissime, et gratias propter hoc Domino maximas egimus, quod contigerit, ut qui corpore ab invicem separamur, sic spiritu adunemur quasi non unam tantum regionem tenentes, sed in ipsa atque in eadem domo simul inhabitantes. Quod et decet dicere, quia et spiritalis domus Dei una est. Erit enim in novissimis, ait propheta, diebus manifestus mons Domini et domus Dei super vertices montium²⁾. In quam

¹⁾ I Petr. 3, 20. 21.

²⁾ Ies. 2, 2.

convenientes cum iucunditate adunantur, secundum quod et in psalmo hoc postulatur a Domino, inhabitare in domo Dei per omnes dies vitae. Unde et in alio loco manifestatum est, esse apud sanctos magnam voluntatis caritatem, in unum convenire. Ecce, inquit, quam bonum et voluptabile est, ut habitent fratres in unum¹⁾.

II. Adunatio enim et pax et concordia non solum hominibus fidelibus et cognoscentibus veritatem, sed et angelis ipsis coelestibus voluptatem maximam praestat, quibus dicit sermo divinus esse gaudium in uno peccatore poenitentiam agente et ad unitatis vinculum revertente. Quod utique non diceretur de angelis conversationem in coelis habentibus, nisi ipsi quoque essent nobis adunati, qui nostra adunatione laetantur; sicut e contrario utique contristantur, quando vident diversas quorundam mentes et scissas voluntates, quasi non tantum unum et eundem Deum simul invocent, sed separatis et divisus ab invicem nec confabulatio iam possit esse aut sermo communis. (2) Nisi quod nos gratiam referre Stephano in isto possumus, quod per illius inhumanitatem nunc effectum sit, ut fidei et sapientiae vestrae experimentum caperemus. Sed non enim si nos propter Stephanum hanc beneficii gratiam cepimus, statim Stephanus beneficio et gratia digna commisit. Neque enim et Iudas perfidia sua et proditione, qua scelerate circa Salvatorem operatus est, dignus videri potest, quasi causam bonorum tantorum ipse praestiterit, ut per illum mundus et gentium populus passione Domini liberaretur.

III. Sed haec interim, quae ab Stephano gesta sunt, praetereantur, ne dum audaciae et insolentiae eius meminimus, de rebus ab eo improbe gestis longiorem moestitiam nobis inferamus. De vobis autem cognoscentes, quod secundum regulam veritatis et sapientiam Christi hoc, de quo nunc quaeritur, disposueritis, cum magna laetitia exultavimus et Deo gratias egimus, quia invenimus in fratribus tam longe positis tantam nobiscum fidei et veritatis unitatem. Potens est enim gratia Dei copulare et coniungere caritatis atque unitatis vinculo etiam ea, quae videntur longiore terrarum spatio esse divisa, secundum quod et olim intervallo temporum separatos ab Iob et Noe, qui

¹⁾ Ps. 133, 1.

in primis fuerant, Ezechielem et Danielelem posteriores aetate ad unanimitalis vinculum virtus divina coniunxit, ut quamvis temporibus longis discreti essent, eadem tamen divina inspiratione sentirent. (3) Quod et nunc in vobis animadvertimus, ut qui longissimis regionibus a nobis separati estis, sensu tamen et spiritu copulatos vos esse nobiscum probaretis. Quod totum hoc fit divina unitate. Nam cum Dominus unus atque idem sit, qui habitat in nobis, coniungit ubique et copulat suos vinculo unitatis. Unde in universam terram exivit sonus eorum, qui a Domino missi sunt unitatis spiritu velociter currentes, sicut e contrario nihil prodest, aliquos proximos et iunctos sibi esse corporibus, si animo et mente dissideant, quando adunari animae omnino non possint, quae se a Dei unitate dividerint. Ecce enim, inquit, qui longinquant se abs te, peribunt¹⁾. Sed tales iudicium Domini pro merito suo subibunt recedentes a verbis eius, qui patrem pro unitate deprecatur et dicit: Pater, da, ut quomodo ego et tu unum sumus, sic et hi in nobis unum sint²⁾.

IV. Nos vero ea, quae a vobis scripta sunt, quasi nostra propria suscepimus nec in transeursu legimus, sed saepe repetita memoriae mandavimus. Neque obest utilitati salutari, aut eadem retexere ad confirmandam veritatem, aut et quaedam addere ad cumulandam probationem. Si quid autem a nobis additum fuerit, non sic additur, quasi a vobis aliquid minus dictum sit; sed quoniam sermo divinus humanam naturam supergreditur, nec potest totum et perfectum anima concipere, idcirco et tantus est numerus prophetarum, ut multiplex divina sapientia per multos distribuatur. Unde et tacere praecipitur primo in prophetia loquenti, si secundo fuerit revelatum. Qua ex causa necessario apud nos fit, ut per singulos annos seniores et praepositi in unum conveniamus ad disponenda ea, quae curae nostrae commissa sunt, ut si qua graviora sunt, communi consilio dirigantur, lapsis quoque fratribus et post lavacrum salutare a diabolo vulneratis per poenitentiam medela quaeratur, non quasi a vobis remissionem peccatorum consequantur, sed ut per nos ad intelligentiam delictorum suorum convertantur et Domino plenius satisfacere cogantur.

¹⁾ Ps. 73, 27.

²⁾ Io. 17, 21.

V. (4) Quoniam vero legatus iste a vobis missus regredi ad vos festinabat, et hibernum tempus urgebat, quantum potuimus ad scripta vestra rescripsimus. Et quidem quantum ad id pertineat, quod Stephanus dixit, quasi apostoli eos, qui ab haeresi veniunt, baptizari prohibuerint et hoc custodiendum posteris tradiderint, plenissime vos respondistis, neminem tam stultum esse, qui hoc credat apostolos tradidisse, quando etiam ipsas haereses constet execrabiles ac detestandas postea exstitisse, cum et Marcion Cerdonis discipulus inveniatur sero post apostolos et post longa ab eis tempora sacrilegam adversus Deum traditionem induxisse, Apelles quoque blasphemiae eius consentiens multa alia nova et graviora fidei ac veritati inimica addiderit. Sed et Valentini et Basilidis tempus manifestum est, quod et ipsi post apostolos et post longam aetatem adversus ecclesiam Dei sceleratis mendaciis suis rebellaverint. Caeteros quoque haereticos constat pravas suas sectas et inventiones perversas, prout quisque errore ductus est, postea induxisse; quos omnes manifestum est a semet ipsis damnatos esse et ante diem iudicii inexcusabilem sententiam adversus semet ipsos dixisse: quorum baptismata qui confirmat, quid aliud quam cum ipsis se adiudicat et se ipse participem talibus faciendo condemnat?

VI. (5) Eos autem, qui Romae sunt, non ea in omnibus observare, quae sint ab origine tradita, et frustra apostolorum auctoritatem praetendere, scire quis etiam inde potest, quod circa celebrandos dies Paschae et circa multa alia divinae rei sacramenta videat esse apud illos aliquas diversitates nec observari illic omnia aequaliter, quae Hierosolymis observantur, secundum quod in caeteris quoque plurimis provinciis multa pro locorum et nominum diversitate variantur, nec tamen propter hoc ab ecclesiae catholicae pace atque unitate aliquando discessum est. Quod nunc Stephanus ausus est facere rumpens adversum vos pacem, quam semper antecessores eius vobiscum amore et honore mutuo custodierunt, adhuc etiam infamans Petram et Paulum beatos apostolos, quasi hoc ipsi tradiderint, qui in epistolis suis haereticos execrati sunt et, ut eos evitemus, monuerunt. Unde apparet, traditionem hanc humanam esse, quae haereticos asserit et baptismata, quod non nisi solius ecclesiae est, eos habere defendit.

VII. (6) Sed et ad illam partem bene a vobis responsum est, ubi Stephanus in epistola sua dixit, haereticos quoque ipsos in baptismo convenire, et quod alterutrum ad se venientes non baptizent, sed communicent tantum, quasi et nos hoc facere debeamus. Quo in loco, etsi vos iam probastis, satis ridiculum¹ esse, ut quis sequatur errantes, illud tamen ex abundanti addimus, non esse mirum, si sic haeretici agant, qui etsi in quibusdam minoribus discrepant, in eo tamen, quod est maximum, unum et eundem consensum tenent, ut blasphement creatorem quaedam somnia sibi et phantasmata ignoti Dei confingentes; quos utique consequens est sic consentire in baptismi sui vanitate, ut consentiunt in repudianda divinitatis veritate. De quibus, quoniam longum est ad singula eorum vel scelestas vel supervacuas respondere, satis est breviter illud in compendio dicere, eos, qui non teueant verum Dominum patrem, tenere non posse nec Filii nec Spiritus sancti veritatem, secundum quod etiam illi, qui Cathaphrygas appellantur et novas prophetias usurpare conantur, nec Patrem possunt habere nec Filium nec [Spiritus sanctum¹]; a quibus si quaeramus, quem Christum praedicent, respondebunt, eum se praedicare, qui miserit Spiritum per Montanum et Priscam locutum. In quibus cum animadvertamus non veritatis spiritum, sed erroris fuisse, cognoscimus, eos, qui falsam illorum prophetiam contra Christi fidem vindicant, Christum habere non posse. Sed et caeteri quique haeretici, si se ab ecclesia Dei sciderint, nihil habere potestatis aut gratiae possunt, quando omnis potestas et gratia in ecclesia constituta sit, ubi praesident maiores natu, qui et baptizandi et manum imponendi et ordinandi possident potestatem. Haeretico enim sicut ordinare non licet nec manum imponere, ita nec baptizare nec quidquam sancte nec spiritaliter gerere, quando alienus sit a spiritali et deifica sanctitate. Quod totum nos iampridem in Iconio, qui Phrygiae locus est, collecti in unum, convenientibus ex Galatia

¹) Haec duo verba, quae in cdd. desunt, Pamel. adiecit, quoniam ea et necessaria esse intellexit et invenit in margine libri cuiusdam impressi, cui variae lectiones aliorum cdd. adscriptae fuerunt. His vero quum ipse non dissimulet coniecturas etiam fuisse admixtas, auctori apponendi fuerunt.

et Cilicia et caeteris proximis regionibus, confirmavimus tenendum contra haereticos firmiter et vindicandum, cum a quibusdam de ista re dubitaretur.

VIII. (7) Et quoniam Stephanus et qui illi consentiunt contendunt, dimissionem peccatorum et secundam natiuitatem in haereticorum baptisma posse procedere, apud quos etiam ipsi confitentur Spiritum sanctum non esse, considerent et intelligant, spiritalem natiuitatem sine Spiritu esse non posse, secundum quod et beatus apostolus Paulus eos, qui ab Ioanne baptizati fuerant, priusquam missus esset a Domino Spiritus sanctus, baptizavit denuo spiritali baptismo et sic eis manum imposuit, ut acciperent Spiritum sanctum. Quale est autem, ut cum Paulum post Ioannis baptisma iterato discipulos suos baptizasse videamus, nos eos, qui ab haeresi ad ecclesiam veniunt, post illicitam et profanam eorum tinctionem baptizare dubitemus? Nisi si his episcopis quibus nunc ¹⁾ minor fuit Paulus, ut hi quidem possint per solam manus impositionem venientibus haereticis dare Spiritum sanctum, Paulus autem idoneus non fuerit, qui ab Ioanne baptizatis Spiritum sanctum per manus impositionem daret, nisi eos prius etiam ecclesiae baptismo baptizasset.

IX. (8) Illud quoque absurdum, quod non putant quaerendum esse, quis sit ille, qui baptizaverit, eo quod qui baptizatus sit, gratiam consequi potuerit invocata trinitate nominum Patris et Filii et Spiritus sancti. Deinde haec erit sapientia, quam scribit Paulus esse in his, qui perfecti sunt. At quis est in ecclesia perfectus et sapiens, qui hoc aut defendat aut credat, quod invocatio haec nominum nuda sufficiat ad remissionem peccatorum et baptismi sanctificationem, cum haec tunc utique proficiant, quando et qui baptizat habet Spiritum sanctum, et baptisma quoque ipsum non sit sine Spiritu constitutum? Sed dicunt, eum, qui quomodocunque foris baptizatur, mente et fide sua baptismi gratiam consequi posse; quod et ipsum sine dubio ridiculum est, quasi de coelo adducere ad se possit aut mens prava iustorum sanctificationem, aut fides falsa credentium veritatem. Non omnes autem, qui nomen Christi invocant, audiri et invocationem suam consequi aliquid

¹⁾ Graece τοῖς νῦν. Pamel. Rigalt. et Ox.: de quibus nunc.

gratiae posse, Dominus ipse manifestat dicens: Multi venient in nomine meo dicentes: Ego sum Christus, et multos fallent¹⁾. Nulla quippe differentia est inter pseudoprophetam et haeticum. Nam ut ille in nomine Dei aut Christi, ita iste in sacramento baptismi fallit. Mendacio uterque nititur ad decipiendas hominum voluntates.

X. (9) Volo autem vobis et de historia, quae apud nos facta est, exponere ad hoc ipsum pertinente. Ante viginti enim et duos fere annos temporibus post Alexandrum Imperatorem multae istic conflictationes et pressurae acciderunt vel in commune omnibus hominibus vel privatim christianis, terrae etiam motus plurimi et frequentes exstiterunt, ut per Cappadociam et per Pontum multa subruerent, quaedam etiam civitates in profundum receptae disrupti soli hiatu devorarentur, ut ex hoc persecutio quoque gravis adversum nos christiani nominis fieret, quae post longam retro aetatis pacem repente oborta de inopinato et insueto malo ad turbandum populum nostrum terribilior effecta est. Serenianus tunc fuit in nostra provincia praeses, acerbus et dirus persecutor. In hac autem perturbatione constitutis fidelibus et huc atque illuc persecutionis metu fugientibus et patrias suas relinquentibus atque in alias partes regionum transeuntibus — erat enim transeundi facultas eo, quod persecutio illa non per totum mundum, sed localis fuisset — emersit istic subito quaedam mulier, quae in ecstasi constituta propheten se praeferret et quasi sancto Spiritu plena sic ageret. Ita autem principalium daemoniorum impetu ferebatur, ut per longum tempus sollicitaret et deciperet fraternitatem admirabilia quaedam et portentosa perficiens et facere se terram moveri polliceretur; non quod daemone tanta esset potestas, ut terram movere aut elementum concutere vi sua valeret, sed quod nonnunquam spiritus nequam praesciens et intelligens terrae motum futurum id se facturum esse simularet, quod futurum videret. Quibus mendaciis et iactationibus subegerat mentes singulorum, ut sibi obedirent et, quocunque praeciperet et duceret, sequerentur, faceret quoque mulierem illam cruda hyeme nudis pedibus per asperas nives ire nec vexari in aliquo aut laedi illa discursione, diceret etiam, se in Iudaeam et

¹⁾ Marc. 13, 6.

Hierosolimam festinare, fingens tanquam inde venisset. (10) Hic et unum de presbyteris rusticum item et alium diaconum fefellit, ut eidem mulieri commiscerentur; quod paulo post detectum est. Nam subito apparuit illi unus de exorcistis vir probatus et circa religiosam disciplinam bene semper conversatus, qui exhortatione quoque fratrum plurimorum, qui et ipsi fortes ac laudabiles in fide aderant, excitatus erexit se contra illum spiritum nequam revincendum, qui subtili fallacia etiam hoc paulo ante praedixerat, venturum quendam aversum et tentatorem infidelem. Tamen ille exorcista inspiratus Dei gratia fortiter restitit et esse illum nequissimum spiritum, qui prius sanctus putabatur, ostendit. Atqui illa mulier, quae prius per praestigias et fallacias daemonis multa ad deceptionem fidelium moliebatur, inter caetera, quibus plurimos deceperat, etiam hoc frequenter ausa est, ut et invocatione non contemtibili sanctificare se panem et eucharistiam facere simularet et sacrificium Domino non sine sacramento solitae praedicationis offerret, baptizaret quoque multos usitata et legitima verba interrogationis usurpans, ut nil discrepare ab ecclesiastica regula videretur.

XI. Quid igitur de huius baptismo dicemus, quo nequissimus daemon per mulierem baptizavit? Numquid et hoc Stephanus et qui illi consentiunt comprobant, maxime cui nec symbolum trinitatis nec interrogatio legitima et ecclesiastica defuit? Potest credi aut remissio peccatorum data aut lavacri salutaris regeneratio rite perfecta, ubi omnia quamvis ad imaginem veritatis tamen per daemonem gesta sunt? Nisi si et daemonem in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti gratiam baptismi dedisse contendunt, qui haereticorum baptisma defendunt, apud quos sine dubio idem error est; daemonum fallacia ipsa est, quando apud illos omnino Spiritus sanctus non est.

XII. (11) Illud etiam quale est, quod vult Stephanus his, qui apud haereticos baptizantur, adesse praesentiam et sanctimoniam Christi? Nam si non mentitur apostolus dicens: Quotquot in Christo tincti estis, Christum induistis¹⁾, utique qui illic in Christo baptizatus est, induit Christum. Si autem induit Christum, accipere potuit et Spiritum

¹⁾ Gal. 3, 27.

sanctum, qui a Christo missus est, et frustra illi venienti ad accipiendum Spiritum manus imponitur; nisi si a Christo spiritum induit, ut apud haereticos sit quidem Christus, non sit autem illic Spiritus sanctus.

XIII. Decurramus vero breviter et caetera, quae a vobis copiose et plenissime dicta sunt, festinante vel maxime ad vos Rogatiano diacono carissimo nostro. Sequitur enim illud, quod interrogandi sunt a nobis, qui haereticos defendunt, utrum carnale sit eorum baptisma an spiritale. Si enim carnale est, nihil differunt a Iudaeorum baptismo, quo sic illi utuntur, ut eo tanquam communi et vulgari lavacro tantum sordes laventur. Sin autem spiritale est, quomodo apud illos esse baptisma spiritale potest, apud quos Spiritus sanctus non est? Ac per hoc aqua, qua tinguntur, lavacrum est illis carnale tantum, non baptismi sacramentum.

XIV. Quodsi baptismum haereticorum habere potest regenerationem secundae nativitatis, non haeretici, sed filii Dei computandi sunt, qui apud illos baptizantur. Secunda enim nativitas, quae est in baptismo, filios Dei generat. (12) Si autem sponsa Christi una est, quae est ecclesia catholica, ipsa est, quae sola generat Dei filios. Neque enim multae sponsae Christi, cum dicat apostolus: Despondi, vos uni viro virginem castam assignare Christo¹⁾; et: Audi, filia, et vide et inclina aurem tuam et obliviscere populi tui, quia desideravit rex speciem tuam²⁾; et: Veni, sponsa, de Libano, advenies et pertransibis a principio fidei³⁾; et: Ingressus sum in hortum meum, soror mea sponsa⁴⁾. Videmus unam personam ubique proponi, quia et sponsa est una. Non est autem una nobiscum haereticorum synagoga, quia nec sponsa est adultera et fornicaria. Unde nec potest filios Dei parere, nisi si, secundum quod Stephano videtur, haeresis quidem parit et exponit, expositos autem ecclesia suscipit et, quos non ipsa pepererit, pro suis nutrit, cum filiorum alienorum mater esse non possit. Et ideo Christus Dominus noster unam esse manifestans sponsam suam et unitatis eius sacramentum declarans ait: Qui non est mecum, adversus me est, et qui non mecum colligit, spargit⁵⁾. Si enim nobiscum est Christus, haeretici autem non sunt

¹⁾ II Cor. 11, 2.

²⁾ Ps. 45, 11.

³⁾ Cant. 4, 8.

⁴⁾ ib. 5, 1.

⁵⁾ Luc. 11, 23

nobiscum; pro certo adversus Christum stant hæretici. Et si nos colligimus cum Christo, non colligunt autem nobiscum hæretici, sine dubio spargunt.

XV. (13) Sed nec illud prætereundum est a nobis, quod a vobis necessario dictum est, quod ecclesia secundum Canticum canticorum hortus sit conclusus et fons signatus, paradus cum fructu pomorum¹⁾. Qui autem nunquam in hunc hortum introierunt neque paradusum a Deo creatore plantatum viderunt, quomodo de fonte, qui intus inclusus est et divino sigillo signatus est, aquam vivam lavacri salutaris præbere alicui poterunt? Cum vero et arca Noe nihil aliud fuerit, quam sacramentum ecclesiae Christi, quae tunc omnibus foris pereuntibus eos solos servavit, qui intra arcam fuerunt, manifeste instruimur ad ecclesiae unitatem perspiciendam, quemadmodum et apostolus Petrus posuit dicens: Sic et vos similiter salvos faciet baptismus²⁾, ostendens, quoniam quomodo qui cum Noe in arca non fuerunt, non tantum purgati et salvati per aquam non sunt, sed statim diluvio illo perierunt, sic et nunc quicumque in ecclesia cum Christo non sunt, foris peribunt, nisi ad unicum et salutare ecclesiae lavacrum per poenitentiam convertantur.

XVI. (14) Qualis vero error sit et quanta sit coecitas eius, qui remissionem peccatorum dicit apud synagogas hæreticorum dari posse nec permanet in fundamento unius ecclesiae, quae semel a Christo supra petram solidata est, hinc intelligi potest, quod soli Petro Christus dixerit: Quaecunque ligaveris super terram, erunt ligata et in coelis, et quaecunque solveris super terram, erunt soluta et in coelis³⁾; et iterum in evangelio, quando in solos apostolos insufflavit Christus dicens: Accipite Spiritum sanctum. Si cuius remiseritis peccata, remittentur illi, et si cuius teneritis, tenebuntur⁴⁾. Potestas ergo peccatorum remittendorum apostolis data est et ecclesiis, quas illi a Christo missi constituerunt, et episcopis, qui eis ordinatione vicaria successerunt. Hostes autem unius catholicae ecclesiae, in qua nos sumus, et adversarii nostri, qui apostolis successimus, sacerdotia sibi illicita contra nos vindicantes et altaria profana ponentes quid aliud sunt, quam Chore et Dathan

¹⁾ Cant. 4, 12. 13. ²⁾ I Petr. 3, 21.

³⁾ Matth. 16, 19. cll. 18, 18. ⁴⁾ Io. 20, 22. 23.

et Abiron, pari scelere sacrilegi et easdem, quas et illi, poenas daturi cum his, qui sibi consentiunt, secundum quod etiam tunc illorum participes et fautores pari cum eis morte perierunt?

XVII. (15) Atque ego in hac parte iuste indignor ad hanc tam apertam et manifestam Stephani stultitiam, quod qui sic de episcopatus sui loco gloriatur et se successionem Petri tenere contendit, super quem fundamenta ecclesiae collocata sunt, multas alias petras inducat et ecclesiarum multarum nova aedificia constituat, dum esse illic baptismum sua auctoritate defendit. Nam qui baptizantur, complent sine dubio ecclesiae numerum. Qui autem baptismum eorum probat, de baptizatis et ecclesiam illic esse confirmat. Nec intelligit, obfuscari a se et quodammodo aboleri christianae petrae veritatem, qui sic prodit et deserit unitatem. Iudaeos tamen quamvis ignorantia coecos et gravissimo facinore constrictos zelum Dei apostolus habere profitetur. Stephanus, qui per successionem cathedram Petri habere se praedicat, nullo adversus haereticos zelo excitatur concedens illis non modicam, sed maximam gratiae potestatem, ut dicat eos et asseveret per baptismi sacramentum sordes veteris hominis abluere, antiqua mortis peccata donare, regeneratione coelesti filios Dei facere, ad aeternam vitam divini lavacri sanctificatione reparare. (16) Qui sic magna et coelestia ecclesiae munera haereticis concedit et tribuit, quid aliud agit, quam communicat eis, quibus tantum gratiae defendit ac vindicat? Et frustra iam dubitat in caeteris quoque consentire eis et particeps esse, ut et simul cum eis conveniat et orationes pariter cum eisdem misceat et altare ac sacrificium commune constituat.

XVIII. Sed in multum, inquit, proficit nomen Christi ad fidem et baptismi sanctificationem, ut quicumque et ubicumque in nomine Christi baptizatus fuerit, consequatur statim gratiam Christi; quando huic loco breviter occurri possit et dici, quoniam si in nomine Christi valuit foris baptismus ad hominem purgandum, in eiusdem Christi nomine valere illic potuit et manus impositio ad accipiendum Spiritum sanctum. Et incipient caetera quoque, quae apud haereticos aguntur, iusta et legitima videri, quando in nomine Christi gerantur, secundum quod vos in epistola vestra exsecuti estis, non nisi in ecclesia sola valere posse nomen Christi, cui uni concesserit Christus coelestis gratiae potestatem.

XIX. (17) Quod autem pertinet ad consuetudinem refutandam, quam videntur opponere veritati, quis tam vanus sit, ut veritati consuetudinem praeferat aut qui perspecta luce tenebras non derelinquat? Nisi si et Iudaeos Christo adventante id est veritate adiuvat in aliquo antiquissima consuetudo, quod relictā nova veritatis via in vetustate permanserint. Quod quidem adversus Stephanum vos dicere Afri potestis, cognita veritate errorem vos consuetudinis reliquisse. Caeterum nos veritati et consuetudinem iungimus et consuetudini Romanorum consuetudinem, sed veritatis opponimus ab initio hoc tenentes, quod a Christo et ab apostolis traditum est. Nec meminimus, hoc apud nos aliquando coepisse, cum semper istic observatum sit, ut non nisi unam Dei ecclesiam nossemus et sanctum baptisma non nisi sanctae ecclesiae computaremus. Plane quoniam quidam de eorum baptismo dubitabant, qui etsi novos ¹⁾ prophetas recipiunt, eosdem tamen Patrem et Filium nosse nobiscum videntur, plurimi simul convenientes in Iconio diligentissime tractavimus et confirmavimus, repudiandum esse omne omnino baptisma, quod sit extra ecclesiam constitutum.

XX. (18) Ad illud autem, quod pro haereticis ponunt et aiunt, apostolum dixisse: sive per occasionem sive per veritatem Christus annuntietur ²⁾, ut respondeamus, ineptum est, quando manifestum sit, apostolum in epistola sua, qua hoc dixit, neque haereticorum neque baptismi eorum mentionem fecisse, sed locutum esse de fratribus tantum sive perfide secum loquentibus sive in fide sincera perseverantibus, nec oporteat hoc longo tractatu excutere, sed ipsam satis sit epistolam legere et, quid apostolus dixerit, de ipso apostolo recognoscere.

XXI. Quid ergo, inquit, fiet de his, qui ab haereticis venientes sine ecclesiae baptismo admissi sunt? Si de saeculo excesserunt, in eorum numero, qui apud nos catechizati quidem sunt, sed prius, quam baptizarentur, obierunt, habentur non modicum ³⁾ emolumentum veritatis et

¹⁾ Ita Pamel., quod antea in ed. Morellii et quibusdam cdd. legabatur non vos, haud dubie feliciter mutavit. Baluz.: non ut nos.

²⁾ Phil. 1, 18.

³⁾ Edd. omnes non modo dicunt. Sed recipienda videbatur coniectura Prudentio Marano (vita Cypr. §. 31 extr.) et Routhio communis.

fidei, ad quam relicto errore pervenerant, etsi consummationem gratiae consecuti non sunt morte praeventi. Qui autem adhuc in saeculo permanent, baptizentur ecclesiae baptismo, ut remissionem peccatorum consequi possint, ne per alienam praesumptionem in pristino errore manentes sine gratiae consummatione moriantur. (19) Caeterum quale delictum est vel illorum, qui admittunt, vel eorum, qui admittuntur, ut non ablutis per ecclesiae lavacrum sordibus nec peccatis expositis usurpata temere communicatione contingant corpus et sanguinem Domini, cum scriptum sit: Quicumque ederit panem aut biberit calicem Domini indigne, reus erit corporis et sanguinis Domini¹⁾!

XXII. Nos etiam illos, quos hi, qui prius in ecclesia catholica episcopi fuerant, et postmodum sibi potestatem clericae ordinationis assumentes baptizaverant, pro non baptizatis habendos indicavimus. Et hoc apud nos observatur, ut quicumque ab illis tincti ad nos veniunt, tanquam alieni et nihil consecuti unico et vero ecclesiae catholicae baptismo apud nos baptizentur et lavacri vitalis regenerationem consequantur. Et tamen multum interest inter eum, qui invitatus et necessitate persecutionis coactus succubuit, et illum, qui sacrilega voluntate audax contra ecclesiam rebellat vel in Patrem et Deum Christi et totius mundi conditorem impia voce blasphemat. (20) Et non pudet Stephanum hoc asserere, ut per eos, qui cum ipsi in omnibus peccatis sint constituti, dicat posse remissionem peccatorum dari, quasi possit esse in domo mortis lavacrum salutis!

XXIII. Ubi ergo erit, quod scriptum est: Ab aqua aliena abstine te, et a fonte alieno ne biberis²⁾; si relicto ecclesiae fonte signato alienam aquam pro tua suscipis et profanis fontibus ecclesiam polluis? Quando enim baptismo haereticorum communicas, quid aliud quam de voragine et coeno illorum bibis et ipse ecclesiae sanctificatione purgatus alienarum sordium contactibus inquinaris? Nec metuis iudicium Dei haereticis testimonium contra ecclesiam perhibens, cum scriptum sit: Falsus testis non erit impunitus³⁾. Quin imo tu haereticis omnibus peior es. Nam cum inde multi cognito errore suo ad te veniant, ut ecclesiae verum lumen accipiant, tu venientium errores ad-

¹⁾ I Cor. 11, 27.²⁾ Prov. 9, 19 (LXX).³⁾ ib. 19, 5.

iuvas et obscurato lumine ecclesiasticae veritatis. tenebras haereticae noctis accumulas, cumque se illi in peccatis esse et nihil gratiae habere se ac propterea ad ecclesiam venire fateantur, tu eis remissionem peccatorum subtrahis, quae in baptismo datur, dum dicis eos iam baptizatos et extra ecclesiam ecclesiae gratiam consecutos, nec intelligis, animas eorum de manu tua exquiri, cum iudicii dies venerit, qui sitientibus ecclesiae potum negasti et volentibus vivere causa mortis fuisti.

XXIV. Et insuper indignaris? Vide, qua imperitia reprehendere audeas eos, qui contra mendacium pro veritate nituntur. Quis enim iustius indignari contra alterum debuit? Utrumne qui hostes Dei asserit, an vero qui adversus eum, qui hostes Dei asserit, pro ecclesiae veritate consentit? Nisi quod imperitos etiam animosos atque iracundos esse manifestum est, dum per inopiam consilii et sermonis ad iracundiam facile vertuntur, ut de nullo alio magis quam de te dicat scriptura divina: Homo animosus parat lites, et vir iracundus exaggerat peccata¹⁾. Lites enim et dissensiones quantas parasti per ecclesias totius mundi! Peccatum vero quam magnum tibi exaggerasti, quando te a tot gregibus scidisti! Excidisti enim te ipsum, noli te fallere, siquidem ille est vere schismaticus, qui se a communione ecclesiasticae unitatis apostatam fecerit. Dum enim putas omnes a te abstineri posse, solum te ab omnibus abstinuisti. (21) Nec te informare ad regulam veritatis et pacis vel apostoli praecepta potuerunt monentis et dicentis: Obsecro ergo vos ego vinctus in Domino, digne ambulare vocatione, qua vocati estis, cum omni humilitate sensus et lenitate, cum patientia sustinentes invicem in dilectione, satis agentes servare unitatem spiritus in conjunctione pacis, unum corpus et unus spiritus, sicut vocati estis in una spe vocationis vestrae. Unus Dominus, una fides, unum baptisma, unus Deus et pater omnium, qui super omnes et per omnia et in omnibus nobis²⁾.

XXV. Haec apostoli mandata et monita salutaria quam diligenter Stephanus implevit humilitatem sensus et lenitatem primo in loco servans! Quid enim humilius aut lenius, quam cum tot episcopis per totum mundum dissensisse

¹⁾ Prov. 29, 22.

²⁾ Eph. 4, 1 — 6.

pacem cum singulis vario discordiae genere rumpentem modo cum orientalibus, quod nec vos latere confidimus, modo vobiscum, qui in meridie estis, a quibus legatos episcopos patienter satis et leniter suscepit, ut eos nec ad sermonem saltem colloquii communis admitteret, adhuc insuper dilectionis et caritatis memor praeciperet fraternitati universae, ne quis eos in domum suam reciperet, ut venientibus non solum pax et communio, sed et tectum et hospitium negaretur? Hoc est servasse unitatem spiritus in coniunctione pacis, abscindere se a caritatis unitate et alienum se per omnia fratribus facere et contra sacramentum et fidem contumacis furore discordiae rebellare? Apud talem potest esse unum corpus et unus spiritus, apud quem fortasse ipsa anima una non est sic lubrica et mobilis et incerta?

XXVI. (22) Sed quantum ad illum pertinet, relinquamus. Executiamus potius id, de quo maxima quaestio est. Qui contendunt, ab haereticis baptizatos sic recipi oportere tanquam legitimi baptismi gratiam consecutos, unum nobis atque illis baptismum dicunt esse et in nullo discrepare. Sed quid ait apostolus Paulus? „Unus Dominus, una fides, unum baptismum, unus Deus.“ Si unum atque idem est cum nostro baptismum haereticorum, sine dubio et fides una est. Si autem fides una est, utique et Dominus unus est. Si Dominus unus est, consequens est dicere, quia unus¹⁾ est. Si autem haec unitas, quae separari omnino et dividi non potest, etiam apud haereticos ipsa est, quid ultra contendimus? ut quid illos haereticos et non christianos vocamus? Porro cum nobis et haereticis nec Deus unus sit, nec Dominus unus, nec una ecclesia, nec fides una, sed nec unus spiritus aut corpus unum, manifestum est, nec baptismum nobis et haereticis commune esse posse, quibus nihil est omnino commune. Et tamen non pudet Stephanum, talibus adversus ecclesiam patrocinium praestare et propter haereticos asserendos fraternitatem scindere, insuper et Cyprianum pseudochristum et pseudoapostolum et dolosum operarium dicere. Qui omnia in se esse conscius praevenit, ut alteri ea per mendacium ob-

¹⁾ Ox. unitas ad coni. Pamelii. Rig. verba si Dom. — unus est omisit.

uiceret, quae ipse ex merito audire deberet. Bene te valere omnibus nobis cum universis, qui in Africa sunt, episcopis et cunctis clericis et omni fraternitate universi optamus, ut perpetuo unanimes et unum sentientes habeamus nobiscum etiam de longinquo adunatos.

F.

EPISTOLAE SIXTO PONTIFICE CONSCRIPTAE.

EPISTOLA LXXVI.

(Erasm. III, 25. Pamel. Rigalt. Baluz. 77. Pariss. 76.)

*Cyprianus Nemesiano, Felici, Lucio, alteri Felici, Litteo, Poliano, Victori, Iaderi, Dativo coepiscopis item compresbyteris et diaconibus et caeteris fratribus in metallo constitutis, martyribus Dei patris omnipotentis et Iesu Christi Domini et Dei conservatoris nostri
aeternam S.*

I. Gloria quidem vestra poscebat, beatissimi ac dilectissimi fratres, ut ad conspectum atque ad complexum vestrum venire ipse deberem, nisi me quoque ob confessionem nominis relegatum praefiniti loci termini coercerent. Sed quomodo possum, repraesento me vobis et ad vos, etiamsi corpore et gressu venire non datur, dilectione tamen et spiritu venio exprimens literis animum meum, quo in istis virtutibus et laudibus vestris laetus exulto participem me computans vobis, etsi non passione corporis, consortio caritatis. An ego possim tacere et vocem meam silentio premere, cum de carissimis meis tam multa et gloriosa cognoscam, quibus vos divina dignatio honoravit, ut ex vobis pars iam martyrii sui consummatione praecesserit meritorum suorum coronam de Domino receptura, pars adhuc in carcerum claustris sive in metallis et vinculis demoretur exhibens per ipsas suppliciorum moras corroborandis fratribus et armandis maiora documenta, ad meritorum titulos ampliores tormentorum tarditate proficiens, habitura tot mercedes in coelestibus praemiis, quot nunc dies numerantur in poenis? (2) Quae quidem vobis, fortissimi ac beatissimi fratres, pro merito religionis ac fidei vestrae accidisse non miror, ut vos sic Dominus ad glo-

riarum sublime fastigium clarificationis suae honore pro-
vexerit, qui semper in ecclesia eius custodito fidei tenore
viguistis conservantes firmiter dominica mandata, in sim-
plicitate innocentiam, in caritate concordiam, modestiam
in humilitate, diligentiam in administratione, vigilantiam in
adiuvandis laborantibus, misericordiam in fovendis pau-
peribus, in defendenda veritate constantiam, in disciplinae
severitate censuram. Ac ne aliquid ad exemplum bonorum
factorum deesset in vobis, etiam in confessione nunc vocis
et passione corporis fratrum mentes ad divina martyria
provocatis duces vos exhibendo virtutis, ut dum grex pasto-
res suos sequitur et, quod fieri a praepositis cernit, imita-
tur, paribus obsequiorum meritis a Domino coronetur.

II. Quod autem fustibus caesi prius graviter et afflicti
per eiusmodi poenas initiastis confessionis vestrae gloriosa
primordia, execranda nobis ista res non est. Neque enim
ad fustes christianum corpus expavit, cuius est spes omnis
in ligno. Sacramentum salutis suae Christi servus agnovit,
redemptus ligno ad vitam aeternam ligno proventus est ad
coronam. Quid vero mirum, si vasa aurea et argentea in
metallum id est auri et argenti domicilium dati estis, nisi
quod nunc metallorum natura conversa est, locaque, quae
aurum et argentum dare ante consueverant, accipere coe-
perunt? (3) Imposuerunt quoque compedes pedibus vestris
et membra felicia ac Dei templa infamibus vinculis liga-
verunt, quasi cum corpore ligetur et spiritus, aut aurum
vestrum ferri contagione maculetur. Dicatis Deo homi-
nibus et fidem suam religiosa virtute testantibus ornamenta
sunt ista, non vincula, nec christianorum pedes ad infamiam
copulant, sed clarificant ad coronam. O pedes feli-
citer vincti, qui non a fabro, sed a Domino resolvuntur!
O pedes feliciter vincti, qui itinere salutari ad paradysum
diriguntur! O pedes in sacculo ad praesens ligati, ut sint
semper apud Dominum liberi! O pedes compedibus et tra-
versariis interim cunctabundi, sed celeriter ad Christum
glorioso itinere cursuri! Quantum vult, hic vel invida
crudelitas vel maligna nexibus vos suis et vinculis teneat,
cito a terris et poenis istis ad coelorum regna venietis.
Non fovetur in metallis lecto et culcitris corpus, sed re-
frigerio et solatio Christi fovetur. Humi iacent fessa la-
boribus viscera, sed poena non est, cum Christo iacere.

Squalent sine balneis membra situ et sorde deformia, sed spiritaliter intus abluuntur, quod foris carnaliter sordidatur. Panis illic exiguus, at non in solo pane vivit homo, sed in sermone Dei. Vestis algentibus deest, sed qui Christum induit, et vestitus abundanter et cultus est. Semitonsi capitis capillus horrescit, sed cum sit caput viri Christus, quaecunque illud caput deceat necesse est, quod ob Domini nomen insigne est. Omnis ista deformitas detestabilis et tetra gentilibus quali splendore pensabitur, saecularis haec et brevis poena quam clari et aeterni honoris mercede mutabitur, cum secundum beati apostoli vocem transformaverit Dominus corpus humilitatis nostrae conformatum corpori claritatis suae¹⁾!

III. (4) Sed nec in illo, fratres dilectissimi, aliqua potest aut religionis aut fidei iactura sentiri, quod illic nunc sacerdotibus Dei facultas non datur offerendi et celebrandi sacrificia divina. Celebratis imo atque offertis sacrificium Deo et pretiosum pariter et gloriosum et plurimum vobis ad retributionem praemiorum coelestium profuturum, cum scriptura divina loquatur et dicat: Sacrificium Deo spiritus contribulatus, cor contritum et humiliatum Deus non despicit²⁾. Hoc vos sacrificium Deo offertis, hoc sacrificium sine intermissione die ac nocte celebratis hostiae facti Deo et vosmet ipsos sanctas atque immaculatas victimas exhibentes, sicut apostolus adhortatur et dicit: Oro ergo vos, fratres, per misericordiam Dei, ut constituatis corpora vestra hostiam vivam, sanctam, placentem Deo, nec configuremini saeculo huic, sed transformemini in renovatione sensus ad probandum, quae sit voluntas Dei bona et placens et perfecta³⁾.

IV. (5) Hoc est enim, quod praecipue Deo placeat, hoc est, in quo maioribus meritis ad promerendam voluntatem Dei opera nostra proveniant, hoc est, quod solum Domino de beneficiis eius grandibus et salutaribus fidei ac devotionis nostrae obsequia retribuunt, praedicante in psalmis et contestante Spiritu sancto. Quid retribuam, inquit, Domino pro omnibus, quae tribuit mihi? Calicem salutaris accipiam, et nomen Domini invocabo. Pretiosa in con-

¹⁾ Phil. 3, 21.²⁾ Ps. 51, 18.³⁾ Rom. 12, 1. 2.

spectu Domini mors iustorum eius¹⁾. Quis non libenter et promte calicem salutis accipiat? Quis non appetat gaudebundus et laetus, in quo aliquid et ipse Domino suo retribuat? Quis non pretiosam in conspectu Domini mortem fortiter et constanter excipiat placiturus eius oculis, qui nos in congressione nominis sui constitutos desuper spectans volentes comprobatur, adiuvat dimicantes, vincentes coronat, retributione bonitatis ac pietatis paternae remunerans in nobis, quidquid ipse praestitit, et honorans, quod ipse perfecit?

V. Ipsius enim esse, quod vincimus et quod ad maximi certaminis palmam subacto adversario pervenimus, declarat et docet Dominus in evangelio suo dicens: Cum autem vos tradiderint, nolite cogitare, quomodo aut quid loquamini; dabitur enim vobis in illa hora, quid loquamini. Non enim vos estis, qui loquimini, sed Spiritus Patris vestri, qui loquitur in vobis²⁾. Et iterum: Ponite in cordibus vestris non praemeditari excusare. Ego enim dabo vobis os et sapientiam, cui non poterunt resistere adversarii vestri³⁾. In quo quidem et credentium magna fiducia est et culpa gravissima perfidorum, non credere ei, qui se opem suam daturum confidentibus pollicetur, nec rursus eundem timere, qui aeternam poenam negantibus comminatur.

VI. (6) Quae vos omnia, fortissimi ac fidelissimi milites Christi, insinuastis fratribus nostris implentes factis, quod verbis ante docuistis, futuri maximi in regno coelorum, pollicente Domino et dicente: Qui fecerit et sic docuerit, maximus vocabitur in regno coelorum⁴⁾. Denique exemplum vestrum secuta multiplex plebis portio confessa est vobiscum pariter et pariter coronata est, connexa vobis vinculo fortissimae caritatis et a praepositis suis nec carcere nec metallis separata. Cuius numero nec virgines desunt, quibus ad sexagenarium fructum centenus accessit, quasque ad coelestem coronam gloria gemina provexit. In pueris quoque virtus maior aetate annos suos confessionis laude transcendit, ut martyrii vestri beatum gregem et sexus et aetas omnis ornaret.

VII. Qui nunc vobis, dilectissimi fratres, conscientiae

¹⁾ Ps. 116, 12. 13. 15.

²⁾ Matth. 10, 19. 20.

³⁾ Luc. 21, 14. 15.

⁴⁾ Matth. 5, 19.

victricis vigor, quae sublimitas animi, quae in sensu exsultantia, qui triumphus in pectore, unumquemque vestrum stare ad promissum Dei praemium, de iudicio Dei esse securum, ambulare in metallo captivo quidem corpore, sed corde regnante, scire Christum secum esse praesentem gaudentem tolerantia servorum suorum per vestigia et vias suas ad regna aeterna gradientium! Expectatis quotidie laeti profectionis vestrae salutarem diem et iam iamque de saeculo recessuri ad martyrum munera et domicilia divina properatis, post has mundi tenebras visuri candidissimam lucem et accepturi maiorem passionibus omnibus et conflictationibus claritatem, apostolo contestante et dicente: Non sunt condignae passionibus huius temporis ad super-venturam claritatem, quae revelabitur in nobis¹⁾. Plane quia nunc vobis in precibus efficacior sermo est et ad impetrandum, quod in pressuris petitur, facilior oratio est, petite impensius et rogate, ut confessionem omnium nostrum dignatio divina consummet, ut de istis tenebris et laqueis mundi nos quoque vobiscum integros et gloriosos Deus liberet, ut qui hic caritatis et pacis vinculo copulati contra haereticorum iniurias et pressuras gentilium simul stetimus, pariter in regnis coelestibus gaudeamus. Opto vos, beatissimi ac dilectissimi fratres, in Domino bene valere et nostri semper et ubique meminisse.

EPISTOLA LXXVII.

(Pamel. Rigalt. Baluz. 78. Pariss. 77.)

Cypriano fratri Nemesianus, Dativus, Felix et Victor in Domino aeternam S.

I. Semper magnis sensibus pro temporis conditione literis tuis locutus es, Cypriane dilectissime; quibus assidue lectis et pravi corriguntur et bonae fidei homines corroborantur. Dum enim non desinis, tractatibus tuis sacramenta occulta nudare, sic nos in fide facis crescere et de saeculo homines ad credulitatem accedere. Nam quaecunque bona in multis libris tuis intulisti, nescius ipsum te nobis designasti. Es enim omnibus in tractatu maior, in

¹⁾ Rom. 8, 18.

sermone facundior, in consilio sapientior, in patientia simplicior, in operibus largior, in abstinentia sanctior, in obsequio humilior et in actu bono innocentior. Scis et ipse, carissime, nostrum optabile votum esse, quod te videamus doctorem et amatorem nostrum ad coronam magnae confessionis pervenisse.

II. Nam quasi bonus et verus doctor, quid nos discipuli secuti apud praesidem dicere deberemus, prior apud acta proconsulis pronuntiasti et tuba canens Dei milites coelestibus armis instructos ad congressionis proelium excitasti et in acie prima pugnans spiritali gladio diabolum interfecisti, agmina quoque fratrum hinc et inde verbis tuis composuisti, ut insidiae inimico undique tenderentur, et cadaveris ipsius publici hostis nervi concisi¹⁾ calcarentur. (2) Crede nobis, carissime, quoniam non est a centesimo praemio minor tua innocens anima, quae nec saeculi primos impetus timuit nec ire in exilium recusavit nec relinquere civitatem dubitavit nec in deserto loco commorari horruit et, quoniam multis documentum confessionis dedit, ipsa martyrium prior dixit. Alios enim ad martyria facienda exemplo suo provocavit et non tantum martyrum de saeculo iam excedentium socia esse coepit, sed et cum futuris coelestem amicitiam copulavit.

III. Agunt ergo tibi nobiseum damnati maximas apud Deum gratias, Cypriane dilectissime, quod literis tuis laborantia pectora recreasti, fustibus vulnerata membra curasti, compedibus pedes ligatos resolvisti, semitonsis capitis capillaturam adaequasti, tenebras carceris illuminasti, montes metalli in planum deduxisti, naribus etiam fragrantiores flores imposuisti et tetrum odorem fumi exclusisti. Fecit autem et prosecutum ministerium tuum et Quirini dilectissimi nostri, quod per Herennianum hypodiaconum et Lucianum et Maximum et Amantium acoluthos distribuendum misisti, quaecunque necessitatibus corporum defuerant, expediri. Simus ergo orationibus nostris alterutrum adiutores et rogemus, sicut mandasti, ut Deum et Christum et angelos in omnibus actibus nostris habeamus fautores. Optamus te, Domine frater, semper bene valere et nostri me-

¹⁾ Ita Baluz. Antea legebatur cadavera ipsius p. h. nervis concisis vel ac nervi concisi.

minisse. Saluta omnes, qui tecum sunt. Omnes nostri, qui nobiscum sunt, te amant et salutant et videre desiderant.

EPISTOLA LXXVIII.

(Erasm. III, 7. Pamel. Rigalt. Baluz. 79. Paris. 78.)

Cypriano fratri et collegae Lucius et qui mecum sunt fratres omnes in Domino
S.

I. Exsultantibus nobis et laetantibus in Deo, quod nos ad congressionem armaverit et in proelio victores sua dignatione fecerit, supervenerunt literae tuae, frater carissime, quas per Herennianum hypodiaconum et Lucianum et Maximum et Amantium acoluthos misisti nobis; quibus lectis recepimus in vinculis laxamentum, in pressura solatium et in necessitate praesidium et excitati sumus et robustius animati ad si quid amplius fuerit poenarum. Nam ante passionem a te sumus ad gloriam provocati, qui prior nobis ducatum ad confessionem nominis Christi praebuisti. Nos vero secuti vestigia confessionis tuae parem gratiam tecum speramus. Nam qui prior est in cursu, prior est et ad praemium, et qui prior occupasti, de quo coepisti, inde hoc nobis communicasti demonstrans scilicet individuum caritatem, qua semper nos dilexisti, ut quibus unus fuit spiritus in coniunctione pacis, esset precum unitarum¹⁾ gratia et una corona confessionis.

II. (2) Accessit autem tibi, frater carissime, ad confessionis coronam retributio operum, abundans mensura, quam accipies a Domino in die remunerationis, qui te nobis literis tuis repraesentasti, ut pectus illud tuum candidum et beatum, quod semper novimus, manifestares et secundum latitudinem²⁾ eius nobiscum laudes Deo diceres non quantum nos meremur audire, sed quantum tu potes dicere. Tuis enim vocibus et, quae minus in nobis instructa erant, exornasti et confirmasti ad sustentationem earundem passionum,

¹⁾ Sic Ox. e 2 cdd. Vulgo tuarum.

²⁾ Latitudinem pectoris dicit de pectore viri sancti, quod esse solet in Dei laudes et bonas operationes foecundum et magnificum. Rigalt.

quas patimur¹⁾ securi de praemio coelesti et de corona martyrii et de regno Dei ex prophetia, quam literis tuis Spiritu sancto plenus spondisti. Hoc totum fiet, dilectissime, si nos orationibus tuis in mente habueris, quod te facere confido, sicut et nos utique facimus.

III. Accepimus itaque, frater desideratissime, id quod a Quirino et a te ipso misisti sacrificium ex omni opere mundo. Sicut et Noe obtulit Deo, et delectatus est Deus in odorem suavitatis et respexit in sacrificium eius, ita et in vestrum respiciat et delectetur, reddere vobis huius tam boni operis mercedem. Peto autem, ut literas, quas ad Quirinum fecimus, transmitti praecipias. Opto te, frater carissime ac desideratissime, semper bene valere et nostri meminisse. Saluta omnes, qui tecum sunt. Vale.

EPISTOLA LXXIX.

(Pamel. Rigalt. Baluz. 80. Paris. 79.)

Cypriano carissimo et dilectissimo Felix, Iader, Polianus, una cum presbyteris et omnibus nobiscum commorantibus apud metallum Siguense aeternam in Domino S.

Resalutamus te, frater carissime, per Herennianum hypodiaconum, Lucianum et Maximum fratres nostros fortes et incolumes adiuvantibus orationibus tuis, a quibus accepimus oblationis nomine quantitatem²⁾ una cum literis tuis, quas scripsisti, in quibus dignatus es de verbis coelestibus nos tanquam filios confortare, et Deo patri omnipotenti per Christum eius gratias egimus et agimus, quod sic confortati et corroborati sumus per tuam adlocutionem, petentes de animi tui candore, ut nos assiduis orationibus tuis in mente habere digneris, ut confessionem vestram et nostram, quam Dominus in nobis conferre dignatus est, suppleat. Saluta omnes, qui tecum commorantur. Optamus te, frater carissime, in Deo semper bene valere. Felix scripsi. Iader subscripsi. Polianus legi. Dominum meum Eutychianum saluto.

¹⁾ Ita Baluz. ex 11 cdd. Antea quas patienter ferimus.

²⁾ Baluz. auctoritate non allata non minimam quant.

G.

EPISTOLAE SEDE ROMANA VACANTE SUB VITAE EINE
CONSCRIPTAE.

EPISTOLA LXXX.

(Pamel. Rigalt. Baluz. 82. Pariss. 81.)

Cyprianus Successo fratri
S.

I. Ut non vobis in continenti scriberem, frater carissime, illa res fecit, quod universi clerici sub ictu agonis constituti recedere istinc omnino non poterant, parati omnes pro animi sui devotione ad divinam et coelestem gloriam. Sciatis autem, eos venisse, quos ad Urbem propter hoc miseram, ut quomodocunque de nobis rescriptum fuisset, exploratam sibi veritatem ad nos perferrent. Multa enim varia et incerta opinionibus ventilantur. Quae autem sunt in vero, ita se habent, rescripsisse Valerianum ad senatum, ut episcopi et presbyteri et diacones in continenti animadvertantur, senatores vero et egregii viri equites Romani¹⁾ dignitate amissa etiam bonis spolientur et, si ademtis facultatibus christiani esse perseveraverint, capite quoque mulctentur, matronae vero ademtis bonis in exsilium relegentur, Caesariani autem, quicunque vel prius confessi fuerant vel nunc confessi fuerint, confiscentur et vincti in Caesarianas possessiones descripti mittantur. (2) Subiecit etiam Valerianus Imperator orationi suae exemplum litterarum, quas ad praesides provinciarum de nobis fecit; quas literas quotidie speramus venire stantes secundum fidei firmitatem ad passionis tolerantiam et exspectantes de ope et indulgentia Domini vitae aeternae coronam. Xistum autem in cimiterio animadversum sciatis octavo iduum Augustarum die et cum eo diacones quatuor²⁾. Sed et huic persecutioni quotidie insistunt praefecti in Urbe, ut si qui sibi oblati fuerint, animadvertantur et bona eorum fisco vindicentur.

¹⁾ Vulgo egr. viri et equ. Rom. Delevimus et suadente Neandro KG. I. p. 141. n. 3, cui adsensit Muenterus primord. eccl. Afric. p. 171. n. 1.

²⁾ Ita Manut. Morell. et Baluz. Caeteri cum eodem Quartum.

II. Haec peto per vos et caeteris collegis nostris innotescant, ut ubique hortatu eorum possit fraternitas corroborari et ad agonem spiritalem praeparari, ut singuli ex nostris non magis mortem cogitent, quam immortalitatem, et plena fide ac tota virtute Domino dicati gaudeant magis, quam timeant in hac confessione, in qua sciunt Dei et Christi milites non perimi, sed coronari. Opto te, frater carissime, semper in Domino bene valere.

EPISTOLA LXXXI.

(Pamel. Rigalt. Baluz. 83. Pariss. 82.)

Cyprianus presbyteris et diaconibus et plebi universae
S.

I. Cum perlatum ad nos fuisset, fratres carissimi, commentarios¹⁾ esse missos, qui me Uticam perducerent, et consilio carissimorum persuasum esset, ut de hortis nostris interim secederemus, iusta interveniente causa consensi eo, quod congruat episcopum in ea civitate, in qua ecclesiae dominicae praeest, illic Dominum confiteri et plebem universam praepositi praesentis confessione clarificari. Quodcunque enim sub illo confessionis momento confessor episcopus loquitur, adspirante Deo ore omnium loquitur. Caeterum mutilabitur honor ecclesiae nostrae tam gloriosae, si ego episcopus alterius ecclesiae praepositus accepta apud Uticam super confessione sententia exinde, martyr ad Dominum proficiscar, quandoquidem ego et pro me et pro vobis apud vos confiteri et ibi pati et exinde ad Dominum proficisci orationibus continuis deprecari et votis omnibus exoptem et debeam. (2) Expectamus ergo hic in secessu abdito constituti adventum proconsulis Carthaginem redeuntis, audituri ab eo, quid Imperatores super christianorum laicorum et episcoporum nomine mandaverint, et dicturi, quod ad horam Dominus dici voluerit.

II. Vos autem, fratres carissimi, pro disciplina, quam de mandatis dominicis a me semper accepistis, et secundum

¹⁾ Sic Baluz. ad plerosque edd. Manut. vero et alii frumentarios. Attamen non videtur probandum, quod Baluz. adnotat, commentarios omnino idem significare, quod commentarienses.

quod me tractante saepissime didicistis, quietem et tranquillitatem tenete, nec quisquam vestrum aliquem tumultum fratribus moveat aut ultro se gentilibus offerat; apprehensus enim et traditus loqui debet, siquidem in nobis Dominus positus illa hora loquatur, qui nos confiteri magis voluit, quam profiteri. Quid autem de caetero nos observare conveniat, antequam in me super confessione nominis Dei proconsul sententiam ferat, instruente Domino in commune disponemus. Incolumes vos, fratres carissimi, Dominus noster in ecclesia sua permanere faciat et conservare dignetur¹).

¹) Baluz. ex uno cd. addidit: Ita fiat per suam misericordiam.

T A B U L A,

qua ordo epistolarum ab aliis editoribus servatus cum nostro conciliatur.

(Numeri Romani in prima columna positi spectant ad epistolas in qualibet earum editionum, quarum nomina in caeterarum columnarum capite leguntur, ita ut e. gr. ep. III. ad editionis sive Pamellianae sive Rigaltianae caet. epistolam tertiam referri possit. Numeri vero Arabici illis nominibus subiecti locum significant, quem superscriptarum editionum epistolae in singulorum versuum principio indicatae ex nostrae editionis ordine tenent. Igitur ep. III. Pamellii est nostra 8^a, eadem Rigaltii nostra 9^a.)

Epist.	Pamel.	Rigalt. et Baluz. Pariss.	Erasm. et Manut.	Lips.
I	*)	**)	Lib. I. ep. 1	60
II	**)	8	2	57
III	8	9	3	59
IV	9	5	4	67
V	5	14	5	13
VI	14	13	6	69, 1—11
VII	13	11	7	65
VIII	11	10	8	43
IX	10	16	9	1
X	16	15	10	2
XI	15	17	11	4
XII	17	18	12	70
XIII	18	19	Lib. II. ep. 1	72
XIV	19	20	2	*)
XV	20	37	3	63
XVI	37	23	4	37
XVII	23	26	5	48
XVIII	26	24	6	10
XIX	24	25	7	30
XX	25	21	8	52
XXI	21	22	9	47
XXII	22	27	10	45
XXIII	27	**) 29	11	44
XXIV		29	12	51
XXV		28	Lib. III. ep. 1	61
XXVI		31	2	46
XXVII		33	3	54
XXVIII		33	4	32
XXIX		34	5	20
XXX		35	6	12
XXXI		36	7	78
XXXII		30	8	64
XXXIII		32	9	3
XXXIV		38	10	14
XXXV		39		
XXXVI		40		

*) Ep. Donati ad Cyprianum fictitia a Rigaltio et caeteris non nisi in adnotationibus allata.

**) Ep. Cypriani ad Donatum in parte II. cum tractatibus edenda.

**) Numerus XXIII in editione Rigaltii per saltum typographi omis-
sus est, id quod Baluzius, ne consensum inter utramque editionem turbaret,
imitatus est.

Epist.	Pamel. Rigalt. et Baluz.	Pariss.	Erasm. et Manut.	Lips.
XXXV	40	7	Lib.IIIep.11	49
XXXVI	7	12	12	50
XXXVII	12	41	13 ^a	68
XXXVIII	41	42	13 ^b	53
XXXIX	42	43	14	16
XL	43	44	15	15
XLI	44	45	16	17
XLII	45	47	17	18
XLIII	47	46	18	19
XLIV	46	48	19	26
XLV	48	49	20	25
XLVI	49	51	21	9
XLVII	51	50	22	20
XLVIII	50	52	23	56
XLIX	52	53	24	7
L	53	54	25	76
LI	54	55	Lib.IV.ep.1	6
LII	55	56	2	55
LIII	56	57	3	28
LIV	57	59	4	11
LV	59	58	5	39
LVI	58	60	6	58
LVII	60	61	7	69, 12—17
LVIII	61	64	8	42
LVIX	64	62	9	66
LX	62	2	10	40
LXI	2	4	Lib.V.*) ep.1	81 -
LXII	4	63	2	5
LXIII	63	65	3	34
LXIV	65	3	4	27
LXV	3	1	5	35
LXVI	1	68	6	33
LXVII	68	67	7	41
LXVIII	67	66	8	80
LXIX	66	70	10	77
LXX	70	71	11	79
LXXI	71	72	12	31
LXXII	72	73	13	36
LXXIII	73	74	14	22
LXXIV	74	75	15	24
LXXV	75	69	16	42
LXXVI	69	76		
LXXVII	76	77		
LXXVIII	77	78		
LXXIX	78	79		
LXXX	79	6		
LXXXI	6	80		
LXXXII	80	81		
LXXXIII	81	—		

*) Hic liber exstat in sola editione Manutij epistolasque ab eo additas continet. Indicem a Fello confectum cum ipso libro comparare non licuit.

ALPHABETICALLY

ALPHABETICALLY

ALPHABETICALLY

ALPHABETICALLY

ALPHABETICALLY

ALPHABETICALLY

ALPHABETICALLY

ALPHABETICALLY

ALPHABETICALLY

ALPHABETICALLY

ALPHABETICALLY

ALPHABETICALLY

BIBLIOTHECA
PATRUM ECCLESIASTICORUM
LATINORUM SELECTA.

AD OPTIMORUM LIBRORUM FIDEM EDITA

CURANTE

E. G. GERSDORF.

VOL. III.

TH. C. CYPRIANI OPERA GENUINA.

PARS II.

Bj^r.

LIPSIÆ

SUMTIBUS ET TYPIS BERNH. TAUCHNITZ JUN.

1889.

TH. C. CYPRIANI
OPERA GENUINA.

AD

OPTIMORUM LIBRORUM FIDEM EXPRESSA

BREVIQUE ADNOTATIONE INSTRUCTA

CURANTE

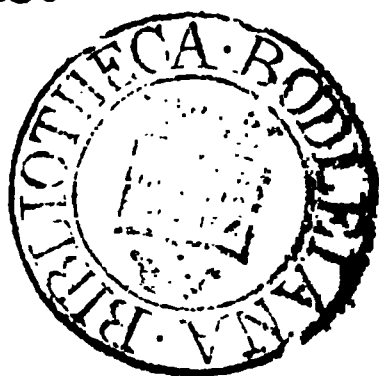
D. I. H. GOLDHORN

PH. D. AA. M. THEOL. LIC. ET PRIV. DOC. IN UNIV. LITT.
LIPS. BIBL. PAULL. CUST. CAET.

PARS II.

TRACTATUS.

BT

LIPSIAE

SUMTIBUS ET TYPIS BERNH. TAUCHNITZ JUN.

1839.

THE UNIVERSITY OF CHICAGO

PAUL A. HARRIS

THE UNIVERSITY OF CHICAGO

THE UNIVERSITY OF CHICAGO

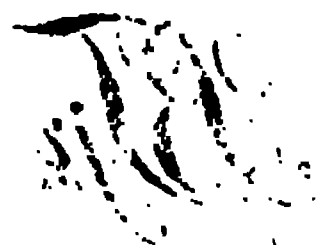
THE UNIVERSITY OF CHICAGO

THE UNIVERSITY OF CHICAGO

THE UNIVERSITY OF CHICAGO

THE UNIVERSITY OF CHICAGO

THE UNIVERSITY OF CHICAGO

THE UNIVERSITY OF CHICAGO

THE UNIVERSITY OF CHICAGO

THE UNIVERSITY OF CHICAGO

P R A E F A T I O.

Quae de altero hoc operum Cyprianicorum volumine monenda sunt, paucis absolvi poterunt, quoniam de totius editionis consilio ac ratione in prooemio priori parti praemisso satis disputatum est. Propositum fuit non nisi genuina Thascii scripta nostrae bibliothecae inserere. Quapropter omnia oportuit reiici, quaecunque ex quo Cypriani opera colligi coepta sunt, errore vel consuetudine editorum immerito cum iis coniuncta erant, et ne iis quidem parcere licuit, quae aetatem tam priscam prae se ferunt, ut Cypriano ea falso adscribi nondum omnibus persuasum sit. Hac igitur gravi sarcina, e qua iam Prudentius Maranus editionem a Baluzio inceptam absolvens, ni i se vicariam ad hoc negotium afferre operam intellexisset, non pauca deoneraturum se fuisse significavit, prorsus abiecta, repetenda solum ea duximus, quorum originem una fere et consentiens cruditorum vox ad Cyprianum referret. In quo non veremur, ne quis vituperio nobis daturus sit, quod conatus quorundam nugis magis commentisque quam argumentis libros nemini unquam suspectos in dubium vocandi) nullius plane fecimus, praesertim quum quam*

*) Cfr. ex. gr. Marcellini Molkenbuhr dissertationem, quod epistola S. Firmiliani episcopi pro rebaptizantibus adversus S.

his habere non licuit fidem, eandem, ut aequum erat, neque aliis concessimus, quibus contraria prorsus agere visum est.

Fuerunt enim, qui praeter tractatus iure vel perperam pro Cyprianicis vulgo habitos editosque etiam alios quosdam si non contenderent, tamen suspicarentur ab eodem auctore esse compositos. Duumviros dico haud profecto indoctos neque indignos, qui ad illa, quibus Italia superiori saeculo floruit, literarum ornamenta referantur, Ioannem Chrysostomum Trombellium S. Salvatoris Bononiae abbatem, atque Angelum Mariam Feltrium clericum regularem scholarum piarum et in novo collegio Calasanctio theologiae professorem publicum. Ac ille quidem in codice operum Cyprianicorum manuscripto, qui inter libros canonicorum S. Salvatoris asservatur, exhortationem Cypriani de poenitentia deprehendisse sibi visus est eamque cum aliis id genus publici iuris fecit). Et negari sane nequit, huius libelli rationem proxime accedere ad Cypriani tractatus, quibus testimoniorum adversus Iudaeos et de exhortatione martyrii tituli sunt. Nam eodem modo, quo in his loci e scriptura collecti secundum varia sua argumenta componuntur, ita etiam hoc in libro argumentum simpliciter praefixum: „per poenitentiam posse omnia peccata dimitti ei, qui ad Deum toto corde conversus sit,“ auctoritate sacri codicis uberius tractatur atque confirmatur. Porro haec omnia editor introductione et animadversionibus non male illustravit; attamen*

Stephanum Papam sit supposititia (Dissertationum critico-scripturistarum etc. quintam). Monasterii Westph. 1790. 4. Praeter alia satis inepta etiam negat auctor, libros de unitate ecclesiae atque de lapsis a Cypriano esse compositos.

**) Veterum patrum latinorum opuscula nunquam antehac edita. Anecdotorum a Canonicis regul. S. Salv. Tom. II. Pars I (etiam s. t. Cypriani, Hilarii, aliorumque veterum patrum latinorum opuscula a Can. reg. S. S. nunc primum edita). Bononiae, 1751. 4.*

quod principale est in eius disputatione, libellum, qui etiam in ms. Cypriani nomen prae se fert, ab eo ipso adversus Novatianorum errorem et schisma aeque atque ad defendendam disciplinam ab episcopis Romano Carthaginensique servatam exaratum esse, id tantum abest, ut prorsus persuasum habeat, ut confiteatur, et libelli auctorem versione scripturae uti longe alia atque Cyprianum, et vero etiam inter veteres scriptores nullum esse, qui libellum hunc Cypriano tribuerit vel, ut potius dici debebat, eiusmodi tractatum ab eo confectum esse prodiderit. Quae vero argumenta quo iure Trombellius continuo minime indissolubilia dicat, ego equidem non intelligo, ac licet sint, qui huius opusculi promulgatione haud contemnendam existiment Cypriani operibus accessionem contigisse), a me impetrare non possum, ut alio id loco habeam quam illos libros, qui an suppositi sint, nondum, ut supra significavimus, extra omne dubium positum est.*

*Vix aliter licebit de ea sententia iudicare, quam Feltrius protulit. Exstat in eisdem canonicorum S. Salvatoris anecdotis etiam liber, cui titulum Trombellius inscripsit: D. Hilarii Pictaviensis episcopi epistola seu libellus. Hunc libellum Hilarii esse non posse, Feltrius satis luculenter demonstravit, deinde probare conatus est, Cyprianum eius auctorem esse**), ipse tamen postremo confessus, quae dubitando magis quam asserendo proposuisset, ea opinionis limites non praetergredi. Et id quidem caute*

**) Fr. Oberthuer in epistola ad Mich. Ign. Schmidium operum Cyprianicorum tomo priori praemissa p. XX. hunc librum censet praeteriri non posse, eumque deinde subiunxit testimoniis adversus Iudaeos. Magni etiam Oelrichs eum facit in commentariis de scriptoribus ecclesiae lat. p. 40.*

***) De epistola seu libello sub S. Hilarii Pictaviensis nomine — edito dissertatio, in qua ostenditur, epistolam illam seu libellum non Hilario Pictavorum episcopo tribuendum esse. Romae. 1762. 4. Huc praecipue pertinet p. 32 sqq.*

fecit. Etenim quoad huius loci est, de hac causa disceptare, mihi certo persuasum est, missis aliis vel solam scribendi rationem impedire, quominus Cyprianum illius libelli auctorem dicamus. Quidquid diversitatis singulis eius tractatibus e loquendi genere paratur, id in eo potissimum continetur, quod quos prius scripsit, ornatè dicendi studium vel consuetudinem sapiunt, qualem in homine ab institutione artis oratoriae recenti nemo miratur, serius vero compositi simplicitate magis commendantur. At tam barbare tamque obscure, quam epistolae istius auctor, Thascius nunquam locutus est. Quid igitur multa? Neque hic libellus ad genuina Cypriani opera accedere potuit.

Sed haec sufficiant. Quod restat, nihil magis in votis est, quam ut haec qualiscunque editio iis prosit, qui antiquorum patrum lectione sive delectantur adhuc sive occupantur, sicque nostra etiam opera emolumentum aliquod sacrae disciplinae accessisse videatur.

Ser. Lipsiae mense Iun. MDCCCXXXIX.

D. I. H. Goldhorn.

THASCHII CAECILII CYPRIANI OPUSCULA.

I.

AD DONATUM DE GRATIA DEI.

(Erasm. ep. II. 2. Pamel. ep. 2. Rigalt. Baluz. Paris. ep. 1.)

I. Bene admones, Donate carissime. Nam et promississe me memini, et reddendi tempestivum prorsus hoc tempus est, quum indulgente vindemia solutus animus in quietem solennes ac statas anni fatigantis¹⁾ inducias sortitur. Locus etiam cum die convenit, et mulcendis sensibus ac fovendis ad lenes auras blandientis autumnii hortorum facies amoena consentit. Hic iucundum, sermonibus diem ducere et studentibus fabulis in divina praecepta²⁾ conscientiam pectoris erudire. Ac ne colloquium nostrum arbiter profanus impediat, aut clamor intemperans familiae strepentis obtundat, petamus hanc sedem. Dant secessum vicina secreta, ubi dum erratici palmitum lapsus nexibus pendulis per arundines baiulas repunt, viteam porticum frondea tecta fecerunt. Bene hic studia in aures damus, et dum in arbores et in vites oblectante prospectu oculos amoenamus, animum simul et auditus instruit et pascit obtutus; quamquam tibi sola nunc gratia, sola cura sermonis est. Contentis voluptariae visionis illecebris in me oculus tuus fixus est³⁾. Tam aure quam mente totus auditor es et hoc amore, quo diligis.

II. Caeterum quale vel quantum est, quod in pectus tuum veniat ex nobis! Exilis ingenii angusta mediocritas

1) Male hunc codicum prope omnium et editionum lectioni Baluz. ex uno libro substituit *fatiscens*. *Fatig.* enim i. est q. iocantis, ludentis. Cfr. Chr. Gfr. Müllerii obs. ad 5 loca epist. Cypr. Gerae (1776) p. 2 sqq. 2) i. e. colloquiis, quibus res div. tractantur. Müller. p. 5. 3) Rigaltii emendatio ab Ox. recepta: oculos tuos fixus es codicum commendatione prorsus caret.

tennes admodum fruges parit, nullis ad copiam foecundi cespitis culminibus ingravescit. Aggrediar tamen facultate, qua valeo; nam et materia dicendi facit mecum. In iudiciis, in concione pro rostris opulenta facundia volubili ambitione iactetur. Cum vero de Domino Deo vox est, vocis pura sinceritas non eloquentiae viribus nititur ad fidei argumenta, sed rebus. Denique accipe non diserta, sed fortia, nec ad audientiae popularis illecebram culto sermone fucata, sed ad divinam indulgentiam praedicandam rudi veritate simplicia. Accipe, quod sentitur, antequam discitur, nec per moras temporum longa agnitione colligitur, sed compendio gratiae maturantis hauritur.

III. Ego cum in tenebris atque in nocte caeca iacerem cumque in salo jactantis saeculi nutabundus ac dubius vestigiis oberrantibus fluctuarem vitae meae nescius, veritatis ac lucis alienus, difficile prorsus ac durum pro illis tunc moribus opinabar, quod in salutem mihi divina indulgentia pollicebatur, ut quis renasci denuo posset, utque in novam vitam lavacro aquae salutaris animatus, quod prius fuerat, exponeret et corporis licet manente compage hominem animo ac mente mutaret. Qui possibilis, aiebam, est tanta conversio, ut repente ac perneciter exuatur, quod vel genuinum situ materiae naturalis obduruit, vel usurpatum diu senio vetustatis inolevit? Alta haec et profunda penitus radice sederunt. Quando parcimoniam discit, qui epularibus coenis et largis dapibus assuevit? Et qui pretiosa veste conspicuus in auro atque in purpura fulsit, ad plebeium se ac simplicem cultum quando deponit? Fascibus ille oblectatus et honoribus esse privatus et inglorius non potest. Hic stipatus clientium cuneis, frequentiore comitatu officiosi agminis honestatus, poenam putat esse, cum solus est. Tenacibus semper illecebris necesse est, ut solebat, vinolentia invitet, inflat superbia, iracundia inflammet, rapacitas inquietet, crudelitas stimulet, ambitio delectet, libido praecipitet.

IV. Haec egomet saepe mecum. Nam ut ipse quam plurimis vitae prioris erroribus implicitus tenebar, quibus exui me posse non crederem, sic vitiis adhaerentibus obsecundans eram et desperatione meliorum malis meis veluti jam propriis ac vernaculis offavebam. (2) Sed postquam undae genitalis auxilio superioris aevi labe deteresa

in expiatum pectus serenum ac purum desuper se lumen infudit, postquam coelitus spiritu hausto in novum me hominem nativitas secunda reparavit, mirum in modum protinus confirmare se dubia, patere clausa, lucere tenebrosa, facultatem dare, quod prius difficile videbatur, geri posse, quod impossibile putabatur, ut esset agnoscere, terrenum fuisse, quod prius carnaliter natum delictis obnoxium viveret, Dei esse coepisse, quod iam Spiritus sanctus animaret. Scis ipse profecto et mecum pariter recognoscis, quid detraxerit nobis quidve contulerit mors ista criminum, vita virtutum. Scis ipse, nec praedico. In proprias laudes odiosa jactatio est; quamvis non jactatum possit esse, sed gratum, quidquid non virtuti hominis adscribitur, sed de Dei munere praedicatur, ut iam non peccare esse coeperit fidei, quod ante peccatum est, fuerit erroris humani. Dei est, inquam, Dei est omne, quod possumus. Inde vivimus, inde pollemus, inde sumto et concepto vigore hic adhuc positi futurorum indicia praenoscimus. Sit tantum timor innocentiae custos, ut qui in mentes nostras indulgentiae coelestis allapsu clementer Dominus influxit¹⁾, in animi oblectantis hospitio justa operatione teneatur, ne accepta securitas indiligentiam pariat, et vetus denuo hostis obrepat.

V. Caeterum si tu innocentiae, si iustitiae viam teneas, si illapsa firmitate vestigii tui incedas, si in Deum viribus totis ac toto corde suspensus hoc sis tantum, quod esse coepisti, tantum tibi ad licentiam datur, quantum gratiae spiritalis augetur. Non enim, qui beneficiorum terrestrium mos est, in capessendo munere coelesti mensura ulla vel modus est. Profluens largiter spiritus nullis finibus premittitur nec coercentibus claustris intra certa metarum spatia frenatur. Manat iugiter, exuberat affluenter. Nostrum tantum sitiatur pectus et pateat. Quantum illuc fidei capacis afferimus, tantum gratiae inundantis haurimus. Inde iam facultas datur, castitate sobria, mente integra, voce pura, virtute sincera in medelam dolentium posse venenorum virus extinguere, animorum desipientium labes reddita sanitate purgare, infestis iubere pacem, violentis quietem, ferocientibus lenitatem, immundos et erraticos spiritus, qui se expugnandis hominibus immerserint, ad confessionem

1) Rig. et Ox. e 2 cdd. minus apte: infulsit.

minis increpantibus cogere, ut recedant duris verberibus urgere, conflictantes, eiulantes, gementes incremento poenae propagantis extendere, flagris caedere, igne torrere. Res illic geritur nec videtur; occulta plaga, et poena manifesta. Ita quod esse iam coepimus, acceptus spiritus licentia sua potitur; quod necdum corpus ac membra mutavimus, adhuc carnalis adspectus saeculi nube caecatur. Quantum hic animi potentatus, quanta vis est, non tantum ipsum esse subtractum perniciosis contactibus mundi, ut quis expiatus et purus nulla incursantis inimici labe capiatur, sed adhuc maiorem et fortiolem viribus fieri, ut in omnem adversarii grassantis exercitum imperioso iure dominetur!

VI. (3) Atque ut illustrius veritate patefacta divini muneris indicia clarescant, lucem tibi ad cognitionem dabo, malorum caligine abstersa operti saeculi tenebras revelabo. Paulisper te crede subduci in montis ardui verticem celsiorem; speculari inde rerum infra te iacentium facies et oculis in diversa porrectis ipse a terrenis contactibus liber fluctuantis mundi turbines intueri. Iam saeculi et ipse misereberis tuique admonitus et plus in Deum gratus maiore laetitia, quod evaseris, gratulaberis. Cerne tu itinera latronibus clausa, maria obsessa praedonibus, cruento horrore castrorum bella ubique divisa. Madet orbis mutuo sanguine; et homicidium cum admittunt singuli, crimen est, virtus vocatur, cum publice geritur. Impunitatem sceleribus acquirit non innocentiae ratio, sed saevitiae magnitudo.

VII. Jam si ad urbes ipsas oculos tuos atque ora convertas, celebritatem offendes omni solitudine tristiolem. Paratur gladiatorius ludus, ut libidinem crudelium luminum sanguis oblectet. Impletur in succum cibis fortioribus corpus, et arvinae toris membrorum moles robusta pinguescit, ut saginatus in poenam carius pereat. Homo occiditur in hominis voluptatem, et ut quis possit occidere, peritia est, usus est, ars est; scelus non tantum geritur, sed et docetur. Quid potest inhumanius, quid acerbius dici? Disciplina est, ut perimere quis possit, et gloria est, quod perimit. Quid illud, oro te, quale est, ubi se feris obiciunt, quos nemo damnavit, aetate integra, honesta satis forma, veste pretiosa? Viventes in ultroneum funus ornantur, malis suis miseri gloriantur. Pugnant ad bestias non crimine, sed furore. Spectant filios suos patres, frater in cavea est, et

soror praesto est, et spectacula licet pretium largior muneris apparatus amplificet, ut moeroribus suis mater intersit, hoc prohi dolor! mater et redimit. Et in tam impiis spectaculis tamque diris et funestis esse se non putant oculis parricidas.

VIII. Convertite hinc vultus ad diversi spectacula non minus poenitenda contagia; in theatris quoque conspicietis, quod tibi et dolori sit et pudori. Cothurnus est tragiens, prisca facinora carmine recensere. De parricidiis et incestis horror¹⁾ antiquus expressa ad imaginem veritatis actione replicatur, ne saeculis transcuntibus exoleseat, quod aliquando commissum est. Admonetur actas omnis auditu, fieri posse, quod factum est. Nunquam aevi senio delicta moriuntur, nunquam temporibus crimen obruitur, nunquam scelus oblivione sepelitur. Exempla sunt, quae esse iam facinora destiterunt. Tum delectat, in nimis turpitudinum magisterio vel quid domi gesserit recognoscere vel quid gerere possit audire. Adulterium discitur, dum videtur, et lenocinante ad vitia publicae auctoritatis malo, quae pudica fortasse ad spectaculum matrona processerat, de spectaculo revertitur impudica. Adhuc deinde morum quanta labes, quae probrorum fomenta, quae alimenta vitiorum, histrionicis gestibus inquinari, videre contra foedus iusque nascendi patientiam incestae turpitudinis elaboratam! Evirantur matres, honor omnis et vigor sexus enervati corporis dedecore mollitur, plusque illic placet, quisquis virum in feminam magis fregerit. In laudem crescit ex crimine et peritior quo turpior iudicatur. Spectatur hic prohi nefas et libenter. Quid non possit suadere, qui talis est? Movel sensus, mulcet affectus, expugnat boni pectoris conscientiam fortio-rem; nec deest probri blandientis auctoritas, ut auditu molliore perniciēs hominibus obrepāt. Exprimunt impudicam Venerem, adulterum Martem, Iovem illum summum non magis regno quam vitiis principem, in terrenos amores cum ipsis suis fulminibus ardentem, nunc in plumas oloris albescere, nunc aureo imbri defluere, nunc in puerorum pubescentium raptus ministris avibus prosilire. Quære iam nunc, an possit esse, qui spectat, integer vel pudicus. Deos

1) Gronov. obs. p. 31 sq. leci iubet error, quod Anuli receperunt. Sed obest ead. fere conspirantium auctoritas. Cfr. etiam Mullerum p. 6.

suos, quos venerantur, imitantur; sunt miseris et religiosa delicta.

IX. (4) O si possis in illa sublimi specula constitutus oculos tuos inserere secretis, recludere cubiculorum obductas fores et ad conscientiam luminum penetralia occulta reserare; adspicias ab impudicis geri, quod nec possit adspicere frons pudica, videas, quod crimen sit et videre, videas, quod vitiorum furore dementes gessisse se negant et gerere festinant. Libidinibus insanis in viros viri proruunt. Fiunt, quae nec illis possunt placere, qui faciunt. Mentior, nisi alios, qui talis est, increpat, turpes turpis infamat, et evasisse se conscium credit, quasi conscientia satis non sit. Illi in publico accusatores, in occulto rei, in semet ipsos censores pariter et nocentes damnant foris, quod intus operantur, admittunt libenter, quod cum admiserint criminantur. Audacia prorsus cum vitiis faciens, et impudentia congruens impudicis. Nolo mireris, quae loquuntur huiusmodi: ore illo, quidquid jam voce delinquitur, minus est.

X. Sed tibi post insidiosas vias, post dispersas orbe toto multiplices pugnas, post spectacula vel cruenta vel turpia, post libidinum probra vel lupanaribus prostituta vel domesticis parietibus obsepta, quorum quo secretior culpa, maior audacia est, forum fortasse videatur immune, quod ab iniuriis lacescentibus liberum nullis malorum contactibus polluatur. Illuc aciem tuam flecte; plura illic, quae detesteris, invenies, magis oculos tuos inde divertes. Incisae sint licet leges duodecim tabulis, et publice aere praefixa iura praescripta sint, inter leges ipsas delinquitur, inter iura peccatur, innocentia nec illic, ubi defenditur, reservatur. Saevit invicem discordantium rabies, et inter togas pace rupta forum litibus mugit insanum. Hasta illic et gladius et carnifex praesto est, ungula effodiens, equuleus extendens, ignis exurens, ad hominis corpus unum supplicia plura, quam membra¹⁾. Quis inter haec vero subveniat? Patronus? Sed praevaricatur et decipit. Iudex? Sed sententiam vendit. Qui sedet crimina vindicaturus, admittit, et ut reus innocens pereat, fit nocens iudex. Flagrant ubique delicta, et passim multiformi genere peccandi per im-

1) Delevimus cum Baluzio ad multorum cdd. fidem sunt, quod facilius addi, quam omitti potuit.

probas mentes nocens virus operatur. Hic testamentum subjicit, ille falsum capitali fraude conscribit; hic arcentur haereditatibus liberi, illic bonis donantur alieni; inimicus insimulat, calumniator impugnat, testis infamat. Utrobique grassatur in mendacium criminum prostitutae vocis venalis audacia, cum interim nocentes nec cum innocentibus per-eunt. Nullus de legibus metus est, de quaesitore, de indice pavor nullus; quod potest redimi, non timetur. Esse iam inter nocentes innoxium crimen est, malos quisquis non imitatur, offendit. Consensere iura peccatis, et coepit licitum esse, quod publicum est. Quis illic rerum pudor, quae esse possit integritas, ubi qui damnent improbos, desunt, soli ibi qui damnentur, occurrunt?

Xl. (5) Sed ne nos videamur eligere fortasse peiora et studio destruendi per ea oculos tuos ducere, quorum tristis atque aversandus aspectus ora et vultus conscientiae melioris offendat, iam tibi illa, quae ignorantia saecularis bona opinatur, ostendam. Illic etiam fugienda conspicias. Quos honores putas esse, quos fascēs, quam affluentiam in divitiis, quam potentiam in castris, in magistratu purpurae speciem, in principatu licentiae potestatem, malorum blandientium virus occultum est, et arridentis nequitiae facies quidem laeta, sed calamitatis abstrusae illecebrosa fallacia, instar quoddam veneni, ubi in letales succos dulcedine adpersa calliditate fallendi sapore medicato poculum videtur esse, quod sumitur, ubi epota res est¹⁾, perniciēs hausta grassatur. Quippe illum vides, qui amictu clariore conspicuus fulgere sibi videtur in purpura; quibus hoc sordibus emit, ut fulgeat, quos arrogantium fastus prius pertulit, quas superbas fores matutinus salutator obsedit, quot tumentium contumeliosa vestigia stipatus in clientium cuneos ante praecessit, ut ipsum etiam salutatum comes postmodum pompa praecederet, obnoxia non homini, sed potestati! Neque enim colī moribus meruit ille, sed fascibus. Horum denique videas exitus turpes, cum anceps temporum palpator abscessit, cum privati latus nudum desertor assecla foedavit. Tunc laceratae domus plagae conscientiam feriunt, tunc rei familiaris exhaustae damna noscun-

1) Hanc lectionem plures edd. et antiquae edd. confirmant. Alii epotatum est vel epotaveris.

tur, quibus redemptus favor vulgi et caducis atque inanibus votis popularis aura quaesita est. Stulta prorsus et vana iactura, frustrantis spectaculi voluptate id parare voluisse, quod nec populus acciperet et perderet magistratus!

XII. Sed et quos divites opinaris continuantes saltibus saltus et de confinio pauperibus exclusis infinita ac sine terminis rura latius porrigentes, quibus argenti et auri maximum pondus et pecuniarum ingentium vel exstructi aggeres vel defossae strues, hos etiam inter divitias suas trepidos cogitationis incertae sollicitudo discruciat, ne praedo vastet, ne percussor infestet, ne inimica cuiusque locupletioris invidia calumniosis litibus inquietet. Non cibus securo somnusve contingit. Suspirat ille in convivio, bibat licet gemma, et cum epulis marcidum corpus torus mollior alto sinu condiderit, vigilat in pluma, nec intelligit miser, speciosa sibi esse supplicia, auro se alligatum teneri et possideri magis, quam possidere divitias¹⁾, atque o detestabilis coecitas mentium et cupiditatis insanae profunda caligo! cum exonerare se possit et levare ponderibus, pergit magis fortunis argentibus incubare, pergit poenalibus cumulibus pertinaciter adhaerere. Nulla in clientes inde largitio est, cum indigentibus nulla partitio, et pecuniam suam dicunt, quam velut alienam domi clausam sollicito labore custodiunt, ex qua non amicis, non liberis quidquam, non sibi denique impertiunt. Possident ad hoc tantum, ne possidere alteri liceat, et o nominum quanta diversitas! bona appellant, ex quibus nullus illis nisi ad res malas usus est.

XIII. An tu vel illos putas tutos, illos saltem inter honorum infulas et opes largas stabili firmitate securos, quos regalis aulae splendore fulgentes armorum excubantium tutela circumstat? Maior illis quam caeteris metus est. Tam ille timere cogitur, quam timetur. Exigit poenas pariter de potentiore sublimitas, sit licet satellitum manu septus et clausum ac protectum latus numeroso stipatore tueatur. Quam securos non sinit esse subiectos, tam necesse est non sit et ipse securus; ante ipsos terret, potestas sua quos facit esse terribiles. Arridet, ut saeviat, blanditur, ut fallat, illicit, ut occidat, extollit, ut deprimat. Foenore quo-

1) Vulgo contra edd. auctoritatem et ant. librorum exemplum additur: atque opes.

dam nocendi quam fuerit amplior summa dignitatis et honorum, tam maior exigitur usura poenarum.

XIV. (6) Una igitur placida et fida tranquillitas, una solida et firma et perpetua securitas, si quis ab his inquietantis saeculi turbinibus extractus, salutaris portus statione fundatus¹⁾ ad coelum oculos tollat a terris et ad Domini munus admissus ac Deo suo mente iam proximus, quidquid apud caeteros in rebus humanis sublime ac magnum videtur, intra²⁾ suam iacere conscientiam gloriatur. Nihil appetere iam, nihil desiderare de saeculo potest, qui saeculo maior est. Quam stabilis, quam inconcussa tutela est, quam perennibus bonis coeleste praesidium, implicantis mundi laqueis solvi, in lucem immortalitatis aeternae de terrena faece purgari! Viderit, quae in nos prius infestantis inimici pernicies insidiosa grassata sit. Plus amare compellimur, quod futuri sumus, dum et scire conceditur et damnare, quod eramus. Nec ad hoc pretiis aut ambitu aut manu opus est, ut hominis summa vel dignitas vel potestas elaborata mole pariat, sed gratuitum de Deo munus et facile est. Ut sponte sol radiat, dies luminat³⁾, fons rigat, imber irrorat, ita se spiritus coelestis infundit. Postquam auctorem suum coelum intuens anima cognovit, sole altior et hac omni terrena potestate sublimior id esse incipit, quod esse se credit.

XV. Tu tantum, quem iam spiritalibus castris coelestis militia signavit, tene incorruptam, tene sobriam religiosis virtutibus disciplinam. Sit tibi vel oratio assidua vel lectio. Nunc cum Deo loquere, nunc Deus tecum. Ille te praeceptis suis instruat, ille disponat. Quem ille divitem fecerit, nemo pauperem faciet. Penuria esse nulla iam poterit, cui semel pectus coelestis sagina saturavit. Iam tibi auro distincta laquearia et pretiosi marmoris crustis vestita domicilia sordebunt, cum scieris te excolendum magis, te potius ornandum, domum tibi hanc esse potiore, quam Dominus insedit templi vice, in qua Spiritus sanctus coepit habitare. Pingamus hanc domum pigmentis innocentiae, luminemus luce iustitiae. Non haec unquam procumbet in lapsum senio vetustatis, nec pigmento parietis aut auro

1) Ita opt. edd. et edd. veteres. Rig. et Ox.: fundetur. 2) Ita omnes editiones praeter Baluz., qui nescio unde: infra. 3) Haec duo verba post Rig. ab Ox. perperam omisa sunt. In sqq. pro sole iidem: solo.

exolescente foedabitur. Caduca sunt, quaecunque fucata sunt, nec fiduciam praebent possidentibus stabilem, quae possessionis non habent veritatem¹). Haec manet cultu iugiter vivido, honore integro, splendore diuturno. Aboleri non potest nec exstingui, potest tantum in melius corpore redeunte formari.

XVI. Haec interim brevibus, Donate carissime. Nam etsi facilem de bonitate patientiam, mentem solidam, fidem tutam salutaris auditus oblectat, nihilque tam tuis auribus gratum est, quam quod in Deo gratum est, moderari tamen dicenda debemus simul iuncti et saepius collocuturi. Et quoniam feriata nunc quies ac tempus est otiosum, quidquid inclinato iam sole in vesperam diei superest, ducamus hanc diem laeti, nec sit vel hora convivii gratiae coelestis immunis. Sonet psalmos convivium sobrium, et ut tibi tenax memoria est, vox canora, aggredere hoc munus ex more. Magis carissimos pasces, si sit nobis spiritalis auditio, prolectet aures religiosa mulcedo.

II.

DE IDOLORUM VANITATE.

QUOD IDOLA DII NON SINT ET QUOD DEUS UNUS SIT ET QUOD PER CHRISTUM SALUS CREDENTIBUS DATA SIT.

(Cypr. de id. van. s. l. 1603. 8. — Cum Minucii Felicis Octavio ed. L. Wower. Hambg. 1603. 8. ed. Rigalt. Lutet. 1643. 4. [saepius repet.] ed. Chr. Cellarius. Halae 1699. 8. [Lips. 1748. 8.] ed. Ic. Gronov. Lgd. B. 1709. 8. [Rotterod. 1743. 8.] ed. J. Gli. Lindner. Longosal. 1760. 8. [1773. 8]. — Routhii scriptorum ecclesiasticorum opusc. praecipua quaedam. I. p. 257—282. 315—325.)

I. Deos non esse, quos colit vulgus, hinc notum est. Reges olim fuerunt, qui ob regalem memoriam coli apud suos postmodum etiam in morte coeperunt. Inde illis instituta templa, inde ad defunctorum vultus per imaginem detinendos expressa simulacra, et immolabant hostias et dies festos dando honore celebrabant. Inde posteris facta

¹) Rig. et Ox contra plures cdd. et vet. edd.: firmitatem.

sunt sacra, quæ primis fuerant assumpta solatia. Et videamus, an sit et¹⁾ haec apud singulos veritas.

II. Melicertes et Leucothea praecipitantur in maria et fiunt postmodum maris numina; Castores²⁾ alternis moriuntur, ut vivant; Aesculapius, ut in deum surgat, fulminatur; Hercules, ut hominem exuat, Oeteis ignibus concrematur. Apollo Admeto pecus pavit; Laomedonti muros Neptunus instituit nec mercedem operis infelix structor accepit. Antrum Iovis in Creta visitur, et sepulcrum eius ostenditur, et ab eo Saturnum fugatum esse manifestum est; inde Latium de latebra eius nomen accepit. Hic literas imprimere, hic signare nummos in Italia primus instituit; inde aerarium Saturni vocatur. Et rusticitatis hic cultor fuit; inde falcem ferens³⁾ pingitur. Hunc fugatum hospitio Ianus exceperat, de cuius nomine Ianiculum dictum est, et mensis Ianuarius institutus est. Ipse bifrons exprimitur, quod in medio constitutus annum incipientem pariter et recedentem spectare videatur. Mauri vero manifeste reges colunt nec ullo velamento hoc nomen obtexunt.

III. Unde per gentes et provincias singulas varia deorum religio mutatur, dum non unus ab omnibus Deus colitur, sed propria cuique maiorum suorum cultura servatur. Hoc ita esse⁴⁾ Alexander magnus insigni volumine ad matrem suam scribit, metu suae potestatis proditum sibi de diis hominibus a sacerdote secretum, quod maiorum et regum memoria servata sit, inde colendi et sacrificandi ritus inoleverit. (2) Si autem aliquando dii nati sunt, cur non hodieque nascuntur? Nisi si forte Iupiter senuit, aut partus in Iunone defecit?

IV. Cur vero deos putas pro Romanis posse, quos videas nihil pro suis adversus eorum arma valuisse? Romanorum enim vernaculos deos novimus. Est Romulus peierante Proculo deus factus et Picus et Tiberinus et Pilumnus et Consus, quem deum fraudis velut consiliorum deum coli Romulus voluit, postquam in raptum Sabinarum perfidia provenit. Deam quoque Cloacinam Tatius et invenit

1) Ita Gron. et Routh. & plur. cdd. Vulgo: stet. 2) Ita multi cdd. et Minuc. Fel. 21 extr. Excepto Bal. omnes: Castor et Pollux. 3) Quod vulgo adicitur senex, cum Gron. et Routh. mittendum videtur. 4) Bal. nescio cur esse eiecit.

et coluit, Pavorem Hostilius atque Pallorem. Mox a nescio quo Febris dedicata et Acca et Flora meretrices¹⁾. Hi dii Romani. Caeterum Mars Thracius et Iupiter Creticus et Iuno vel Argiva vel Samia vel Poena et Diana Taurica et deorum mater Idaea et Aegyptia portenta, non numina; quae utique, si quid potestatis habuissent, sua ac suorum regna servassent. Plane sunt apud Romanos et victi penates, quos Aeneas profugus advexit; est et Venus calva, multo hic turpius calva, quam apud Homerum vulnerata.

V. Regna autem non merito accidunt, sed sorte variantur. Caeterum imperium ante tenuerunt et Assyrii et Medi et Persae, et Graecos et Aegyptios regnasse cognovimus. Ita vicibus potestatum variantibus Romanis quoque ut et caeteris imperandi tempus obvenit. (3) Caeterum si ad originem redeas, erubescas. Populus de sceleratis et nocentibus congregatur, et asylo constituto facit numerum impunitas criminum; nunc ut rex ipse principatum habeat ad crimina, fit Romulus parricida atque, ut matrimonium faciat, rem concordiae per discordias auspicatur²⁾; rapiunt, ferociunt, fallunt ad copiam civitatis augendam, nuptiae sunt illis rupta hospitii foedera et cum soceris bella crudelia. Est et gradus summus in Romanis honoribus consulatus. Sic consulatum coepisse videmus, ut regnum; filios interficit Brutus, ut crescat de suffragio sceleris commendatio dignitatis. Non ergo de religionibus sanctis nec de auspiciis aut auguriis Romana regna creverunt, sed acceptum tempus certo fine custodiunt. Caeterum et Regulus auspicia servavit et captus est, et Mancinus religionem tenuit et sub iugum missus est; pullos edaces Paulus habuit et apud Cannas tamen caesus est. C. Caesar, ne ante brumam in Africam navigia transmitteret, auguriis et auspiciis renitentibus sprexit, eo facilius et navigavit et vicit.

VI. Horum autem omnium ratio est illa, quae fallit et decipit et praestigiis coecantibus veritatem stultum et cre-

1) In edd. Grav. Pam. Rig. Ox. sequuntur: In tantum vero deorum vocabula apud Romanos finguntur, ut sit apud illos et Viduus deus, qui anima corpus viduet, qui quasi feralis et funebris intra muros non habetur, sed foris collocatur et nihilominus, quia extorris factus, damnatur potius Romana religione, quam colitur. Est et Scansus ab ascensibus dictus et Forculus a foribus et a liminibus Limentinus et Cardea a cardinibus et ab orbitatibus Orbona. — Sed haec neque in plurimis edd. neque apud Minuc. leguntur. 2) Non oportet cum Cell. Gron. Routh. e 4 edd. reponi faciant et auspicantur. Etiam Minuc. F. 25 haec ad regem refert.

dulum vulgus inducit. Spiritus sunt insinceri et vagi, qui posteaquam terrenis vitiis immersi sunt et a vigore coelesti terreno contagio recesserunt, non desinunt perditum perdere et depravati errorem pravitalis infundere. (4) Hos et poetae daemones norunt, et Socrates instrui se et regi ad arbitrium daemonis praedicabat, et magis inde est ad perniciosam vel ludicram potentatus; quorum tamen praecipuus Hostanes et formam veri Dei negat conspici posse et angelos veros sedi eius dicit assistere. In quo et Plato pari ratione consentit et unum Deum servans caeteros angelos vel daemones dicit. Hermes quoque Trismegistus unum Deum loquitur eumque incomprehensibilem atque inaestimabilem confitetur.

VII. Hi ergo spiritus sub statuibus atque imaginibus consecratis delitescunt, hi afflatu suo vatium pectora inspirant, extorum fibras animant, avium volatus gubernant, sortes regunt, oracula efficiunt, falsa veris semper involvunt, nam et falluntur et fallunt, vitam turbant, somnos inquietant, irrepentem etiam spiritus in corporibus occulte mentes terrent, membra distorquent, valetudinem frangunt, morbos lacerant, ut ad cultum sui cogant, ut nidore altarium et rogis pecorum saginati remissis, quae constrinxerant, curasse videantur. Haec est de illis medela, cum illorum cessat iniuria; nec aliud illis studium est, quam a Deo homines avocare et ad superstitionem sui ab intellectu verae religionis avertere et, cum sint ipsi poenales, quaerere sibi ad poenam comites, quos ad crimen suum fecerint errore participes. Hi tamen adiurati per Deum verum a nobis statim cedunt et fatentur et de obsessis corporibus exire coguntur. Videas illos nostra voce et operatione maiestatis occultae flagris caedi, igne torreri, incremento poenae propagantis extendi, eiulare, gemere, deprecari, unde veniant et quando discedant ipsis etiam, qui se colunt, audientibus confiteri, et vel exsiliunt statim vel evanescunt gradatim, prout fides patientis adiuvat aut gratia curantis adspirat. Hinc vulgus in odium nostri nominis cogunt, ut nos odisse incipiant homines antequam nosse, ne cognitos aut imitari possint aut damnare non possint.

VIII. (5) Unus igitur omnium dominus est Deus. Neque enim illa sublimitas potest habere consortem, cum sola omnem teneat potestatem. Ad divinum imperium etiam de

terris mutuemur exemplum. Quando unquam regni societas aut cum fide coepit aut sine cruore desiit? Sic Thebanorum germanitas rupta, et permanens regis dissidentibus etiam in morte discordia. Et Romanos geminos unum non capit regnum, quos unum uteri cepit hospitium. Pompeius et Caesar affines fuerunt nec tamen necessitudinis foedus in aemula potestate tenuerunt. Nec hoc tu de homine mireris, cum in hoc omnis natura consentiat. Rex unus est apibus, et dux unus in gregibus, et in armentis rector unus. Multo magis mundi unus est rector, qui universa, quaecunque sunt, verbo iubet, ratione dispensat, virtute consummat.

IX. Hic nec videri potest, visu clarior est, nec comprehendī, tactu purior est, nec aestimari, sensu maior est. Et ideo sic eum digne aestimamus, dum inaestimabilem dicimus. Quod vero templum habere possit Deus, cuius templum totus est mundus? Et cum homo latius maneat, intra unam aediculam vim tantae maiestatis includam? In nostra dedicandus est mente, in nostro consecrandus est pectore. Nec nomen Deo quaeras: Deus nomen est illi. Illic vocabulis opus est, ubi propriis appellationum insignibus multitudo dirimenda est. Deo, qui solus est, Dei vocabulum totum est. Ergo unus est et ubique totus diffusus est. Nam et vulgus in multis Deum naturaliter confitetur, cum mens et anima sui auctoris et principis admonetur. Dici frequenter audimus: o Deus, et: Deus videt, et: Deo commendo, et: Deus tibi reddat, et: quod vult Deus, et: si Deus dederit. Atque haec est summa delicti, nolle agnoscere, quem ignorare non possis.

X. (6) Quod vero Christus sit, et quomodo per ipsum nobis salus venerit, sic est ordo, sic ratio. Iudaeis primum erat apud Deum gratia. Sic olim iusti erant, sic maiores eorum religionibus obediebant. Inde illis et regni sublimitas floruit, et generis magnitudo provenit. Sed illi negligentes disciplinae superbi¹⁾ postmodum facti et fiducia patrum inflati, dum divina praecepta contemnunt, datam sibi gratiam perdiderunt. Quam vero fuerit illis profana vita, quae contracta sit violatae religionis offensa, ipsi quo-

1) Vulgo: negl. et indisciplinati e. sup., sed edd. auctoritate parum, ut videtur, suffragante. Restituere igitur placuit lectionem veterum edd., quae et in mss. quibusdam invenitur.

que testantur, qui etsi voce tacent, exitu confitentur. Dispersi et palabundi vagantur, soli et coeli sui profugi per hospitia aliena iactantur.

XI. Nec non Deus ante praedixerat, fore, ut vergente saeculo et mundi fine iam proximo ex omni gente et populo et locis cultores sibi allegeret Deus multo meliores obsequio et fide fortiores¹⁾, qui indulgentiam de divinis muneribus haurirent, quam acceptam Iudaei contemptis religionibus perdidissent. Indulgentiae igitur huius et gratiae²⁾ arbiter et magister sermo et filius Dei mittitur, qui per prophetas omnes retro illuminator et doctor humani generis praedicabatur. Hic est virtus Dei, hic ratio, hic sapientia eius et gloria. Hic in virginem illabitur, carnem Spiritus sanctus³⁾ induitur, Deus cum homine miscetur. Hic Deus noster, hic Christus est, qui mediator duorum hominem induit, quem perducatur ad patrem. Quod homo est, esse Christus voluit, ut et homo possit esse, quod Christus est.

XII. Sciebant et Iudaei Christum esse venturum. Nam hic illis semper prophetis admonentibus adnuntiabatur. Sed significato duplici eius adventu, uno, qui exercitio et exemplo hominis fungeretur, altero, qui Deum fateretur, non intelligendo primum adventum, qui in passione praecessit occultus, unum tantum credunt, qui erit in potestate manifestus. (7) Quod autem hoc Iudaeorum populus intelligere non potuit, delictorum meritum fuit. Sic erant sapientiae et intelligentiae coecitate multati, ut qui vita indigni essent, haberent vitam ante oculos nec viderent.

XIII. Itaque cum Christus Iesus secundum a prophetis ante praedicta verbo et vocis imperio daemones de hominibus excuteret, paralyticos restringeret, leprosos purgaret, illuminaret coecos, claudis gressum daret, mortuos rursus animaret, cogeret sibi elementa famulari, servire ventos, maria obedire, inferos cedere, Iudaei, qui illum crediderant hominem tantum de humilitate carnis et corporis, exi-

1) Ita quidem non nisi unus ed. apud Bal., sed 6 alii: m. melioris obsequii et fidei fortioris, id quod Routhio placuit. Vulgo: multo fideliores et melioris obsequii. 2) Sic cdd. quidam et vet. edd. Pamel. caet. priorum verb. ordine paullo mutato addiderunt: disciplinaeque. Bal.: Huius igitur gr. disciplinaeque, ut Tertull. apol. 21. 3) Ita Bal. recte. Cfr. Nourrii obs. ad h. l. (diss. in librum de van. id. in App. crit. II. et in Lumperi hist. patr. XI. p. 116 sqq.). Antea legebatur: spiritu sancto cooperante.

stimabant magum de licentia potestatis. Hunc magistri eorum atque primores, hoc est quos et doctrina ille et sapientia revincebat, accensi ira et indignatione provocati¹⁾ postremo detentum Pontio Pilato, qui tunc ex parte Romana Syriam procurabat, tradiderunt crucem eius et mortem suffragiis violentis ac pertinacibus flagitantes.

XIV. Hoc eos facturos et ipse praedixerat, et prophetarum omnium testimonium sic ante praecesserat, oportere illum pati, non ut sentiret mortem, sed ut vinceret, et cum passus esset, ad superos denuo regredi, ut vim divinae maiestatis ostenderet. (8) Fidem itaque rerum cursus implevit. Nam et crucifixus praevento carnificis officio spiritum sponte dimisit et die tertio rursus a mortuis sponte surrexit. Apparuit discipulis suis qualis et fuerat, agnoscendum se videntibus praebuit simul iunctis²⁾ et substantiae corporalis firmitate conspicuus ad dies quadraginta remoratus est, ut de eo ad praecepta vitalia instrui possent et discerent, quae docerent. Tunc in coelum circumfusa nube sublatus est, ut hominem, quem dilexit, quem induit, quem a morte protexit, ad patrem victor imponeret, iam venturus e coelo ad poenam diaboli et ad censuram generis humani ultoris vigore et iudicis potestate, per orbem vero discipuli magistro et Deo monente diffusi praecepta in salutem darent, ab errore tenebrarum ad viam lucis adducerent, coecos et ignaros ad agnitionem veritatis ocularent.

XV. Ac ne esset probatio minus solida et de Christo delicata confessio, per tormenta, per cruces, per multa poenarum genera tentantur. Dolor, qui veritatis testis est, admovetur, ut Christus Dei filius, qui hominibus ad vitam datus creditur, non tantum praeconio vocis, sed et passionis testimonio praedicaretur. Hunc igitur comitamur, hunc sequimur, hunc habemus itineris ducem, lucis principem, salutis auctorem, coelum pariter et patrem quaerentibus et credentibus pollicentem. Quod est Christus, erimus christiani, si Christum fuerimus imitati.

1) Bal. et Routh. qua de causa nescio addiderunt: insecuti sunt et.

2) Hanc 2 cdd. lectionem Lindnero et Routhio commendavit Luc. 24, 33. Ox.: iunctus. Bal.: vinetus.

III.
TESTIMONIA.
ADVERSUS IUDAEOS.

Cyprianus Quirino filio.

S.

Obtemperandum fuit, fili carissime, desiderio tuo spiritali impensissima petitione divina magisteria poscenti, quibus nos Dominus per scripturas sanctas erudire et instruere dignatus est, ut a tenebris erroris abducti et luce eius pura et candida luminati viam vitae per salutaria sacramenta teneamus. Et quidem sicut petisti, ita a nobis sermo compositus et libellus compendio breviant digestus est, ut quae scribebantur, non copia latiore diffunderem, sed quantum mediocris memoria suggererat, excerptis capitulis et annexis necessaria quaeque colligerem, quibus non tam tractasse, quam tractantibus materiam praebuisse videamur. Sed et legentibus brevitatis eiusmodi plurimum prodest, dum non intellectum legentis et sensum liber longior spargit, sed subtiliore compendio id, quod legitur, tenax memoria custodit. Complexus sum vero libellos duos pari aequalitate moderatos. Unum, quo ostendere enisi simus, Iudaeos secundum quae fuerant ante praedicta, a Deo recessisse et indulgentiam Domini, quae sibi iam pridem data et in posterum promissa fuerat, perdidisse, successisse vero in eorum locum Christianos fide Dominum promerentes et de omnibus gentibus ac de toto orbe venientes. Item libellus alius continet Christi sacramentum, quod idem venerit, qui secundum scripturas annuntiatus est, et gesserit ac perfectit universa, quibus intelligi et cognosci posse praedictus est¹⁾, quae legenti tibi interim prosint ad prima fidei lineamenta formanda. Plus roboris tibi dabitur, et magis ac

¹⁾ Hanc editionum vett. lectionem etiam Baluz. in suis cdd. invenit. Pamel. Rigalt. Ox.: quibus intelligi et cogn. potest, quod ipse sit, qui praedictus est.

magis intellectus cordis operabitur scrutanti scripturas veteres ac novas plenius et universa librorum spiritalium volumina perlegenti. Nam nos nunc de divinis fontibus implevimus modicum, quod tibi interim mitteremus. Bibere uberius et saturari copiosius poteris, si tu quoque ad eodem divinae plenitudinis fontes nobiscum pariter potaturus accesseris. Opto te, fili carissime, semper bene valere.

LIBER PRIMUS.

CAPITULA.

I. Iudaeos in offensam Dei graviter deliquisse, quod Dominum dereliquerint et idola secuti sint.

II. Item quod prophetis non crediderint et eos interfecerint.

III. Ante praedictum, quod Dominum neque cognituri neque intellecturi neque recepturi essent.

IV. Quod scripturas sanctas intellecturi Iudaei non essent, intelligi autem haberent in novissimis temporibus, posteaquam Christus venisset.

V. Nihil posse Iudaeos intelligere de scripturis, nisi prius crediderint in Christum.

VI. Quod Hierusalem perdituri essent et terram, quam acceperant, relicturi.

VII. Item quod essent amissuri lumen Domini.

VIII. Quod circumcisio prima carnalis evacuata sit et secunda spiritalis repromissa sit.

IX. Quod lex prior, quae per Moysen data est, cessatura esset.

X. Quod lex nova dari haberet.

XI. Quod dispositio alia et testamentum novum dari haberet.

XII. Quod baptisma vetus cessaret et novum inciperet.

XIII. Quod iugum vetus evacuetur et iugum novum daretur.

XIV. Quod pastores veteres cessaturi essent et novi inciperent.

XV. Quod domus et templum Dei Christus futurus esset, et cessaret templum vetus et novum inciperet.

XVI. Quod sacrificium vetus evacuetur et novum celebraretur.

XVII. Quod sacerdotium vetus cessaret, et novus sacerdos veniret, qui in aeternum futurus esset.

XVIII. Quod propheta alius sicut Moyses promissus sit, scilicet qui testamentum novum daret et qui magis audiri deberet.

XIX. Quod duo populi praedicti sint, maior et minor, id est vetus Iudaeorum et novus, qui esset ex nobis futurus.

XX. Quod ecclesia, quae prius sterilis fuerat, plures filios habitura esset ex gentibus, quam quot synagoga ante habuisset.

XXI. Quod gentes magis in Christum crediturae essent.

XXII. Quod panem et calicem Christi et omnem gratiam eius amissuri essent Iudaei, nos vero accepturi, et quod christianorum novum nomen benediceretur in terris.

XXIII. Quod ad regnum coelorum magis gentes quam Iudaei perveniant.

XXIV. Quod solo hoc Iudaei accipere veniam possint delictorum suorum, si sanguinem Christi occisi baptismo eius abluerint et in ecclesiam transeuntes praeceptis eius obtemperaverint.

I. IUDAEOS IN OFFENSAM DEI GRAVITER DELIQUISSSE, QUOD DOMINUM DERELIQUERINT ET IDOLA SECUTI SINT. In Exodo populus ad Aaron: Exsurge et fac nobis deos, qui nos praecedant, quia Moyses vir hic, qui nos eiecit de Aegypto, quid ei acciderit, non scimus¹⁾. Item illic Moyses ad Dominum: Precor, ait, Domine, deliquit populus hic delictum grande. Fecerunt sibi deos aureos et argenteos; et hunc si dimittis ei delictum, dimitte; sin autem, dele me de libro, quem scripsisti. Et dixit Dominus ad Moysen: Si quis deliquit ante me, deleam illum de libro meo²⁾. Item in Deuteronomio: Sacrificaverunt daemoniis et non Deo³⁾. Item in libro Iudicum: Et fecerunt filii Israel malignum coram Domino Deo patrum suorum, qui eiecit eos de terra Aegypti, et secuti sunt deos gentium, quae circa illos sunt, et offenderunt Dominum et reliquerunt Deum et servierunt

1) Exod. 32, 1. 2) Ib. 31 — 38. 3) Dent. 32, 17.

Baal. Item illic: Et adiecerunt filii Israel iterum facere malignum coram Domino et servierunt Baal et diis alienigenarum et reliquerunt Dominum et non servierunt illi¹⁾. Apud Malachiam: Derelictus est Iuda, et abominatio facta est in Israel et in Hierusalem, quoniam profanavit Iudas sancta Domini, in quibus dilexit et affectavit deos alienos. Exterminabit Dominus hominem, qui facit haec, et humilis efficietur in tabernaculis Iacob²⁾..

II. ITEM QUOD PROPHETIS NON CREDIDERINT ET EOS INTERFECERINT. Apud Hieremiam Dominus dicit: Misi ad vos servos meos prophetas. Ante lucem mittebam, et non audiebatis me neque intendebatis auribus vestris, dicens: Convertatur unusquisque a via sua mala et a nequissimis affectationibus vestris, et habitabitis in terra ista, quam dedi vobis et patribus vestris a saeculo et usque in saecula³⁾. Nolite ambulare post deos alienos, ut serviatis eis, et ne adoraveritis eos et ne incitetis me in operibus manuum vestrarum ad disperdendos vos; et non audistis me⁴⁾. Item in Basilion libro tertio Helias ad Dominum: Aemulando aemulatus sum Domino Deo omnipotenti, quia dereliquerunt te filii Israel, altaria tua demolierunt et prophetas tuos interfecerunt gladio; et remansi ego solitarius, et quaerunt animam meam auferre a me⁵⁾. Item in Esdra: Desciverunt a te et abiecerunt legem tuam post dorsum suum et prophetas tuos interfecerunt, qui obtestabantur eos, ut reverterentur ad te⁶⁾.

III. ANTE PRAEDICTUM, QUOD DOMINUM NEQUE COGNITURI NEQUE INTELLECTURI NEQUE RECEPTURI ESSENT. Apud Esaiam: Audi, coelum, et praebe aurem, terra, quoniam Dominus locutus est: Filios generavi et exaltavi, ipsi autem me reprobaverunt. Agnovit bos possessorem suum et asinus praeseptum domini sui: Israel autem me non cognovit, et populus me non intellexit. Vae gens peccatrix, populus plenus peccatis, semen nequam, filii scelesti; reliquistis Dominum et in indignationem misistis illum sanctum Israel⁷⁾. Item apud eundem Dominus dicit: Vade et dic populo isti: Aure audietis et non intel-

1) Iud. 2, 11—13. Verba tamen: et adiecer. sqq. magis libere composita, quam ex archetypo vel versione Alex. translata sunt. 2) Mal. 2, 11. 12. 3) Vulgo sequitur: item illic vel et iterum. Verba enim allata videbantur e Ier. 7, 25. 26. Sed delevimus ista cum ant. edd. 4) Ier. 23, 4—7. 5) I Reg. 19, 10. 6) Nehem. 9, 26. 7) Ier. 1, 2—4.

ligetis et videntes videbitis et non videbitis. Incrassavit enim cor populi huius, et auribus graviter audierunt et oculos suos concluserunt, ne forte videant oculis et auribus audiant et corde intelligant et revertantur, et curem illos¹⁾. Item apud Hieremiam Dominus dicit: Me dereliquerunt fontem aquae vivae et effoderunt sibi lacus detritos, qui non poterunt aquam portare²⁾. Item apud eundem: Ecce sermo Domini factus est eis in maledictum, et non volunt illum³⁾. Item apud eundem Dominus dicit: Cognovit milvus tempus suum, turtur et hirundo, ruris passeres custodierunt tempora introitus sui, populus autem meus non cognovit iudicium Domini. Quomodo dicitis: sapientes sumus, et lex Domini nobiscum est? In cassum facta est metatura falsa, scribae confusi sunt, sapientes trepidaverunt et capti sunt, quia verbum Domini reprobaverunt⁴⁾. Item apud Salomonem: Quaerunt me mali et non invenient. Odio enim habuerunt sapientiam, sermonem autem Domini non receperunt⁵⁾. Item in psalmo xxvii: Redde eis retributionem eorum, quoniam non intellexerunt in operibus Domini⁶⁾. Item in psalmo lxxxi: Non cognoverunt neque intellexerunt, in umbra deambulabunt⁷⁾. Item in evangelio cata Ioannem: In sua propria venit, et sui eum non receperunt. Quotquot eum receperunt, dedit illis potestatem, ut filii Dei fierent, qui credunt in nomine eius⁸⁾.

IV. QUOD SCRIPTURAS SANCTAS INTELLECTURI IUDAEI NON ESSENT, INTELLIGI AUTEM HABERENT IN NOVISSIMIS TEMPORIBUS, POSTEAQUAM CHRISTUS VENISSET. Apud Esaiam: Et erunt vobis hi omnes sermones sicut sermones libri, qui signatus est: quem si dederis homini scienti literas ad legendum, dicet: Non possum legere, signatus est enim. Sed in illa die audient surdi sermones libri, et qui in tenebris et qui in nebula sunt, oculi coecorum videbunt⁹⁾. Item apud Hieremiam: In novissimo dierum cognoscetis ea¹⁰⁾. Item apud Danielelem: Muni sermones et signa librum usque ad tempus consummationis, quoad discant multi, et impleatur agnitio; quoniam cum fiet dispersio, cognoscent omnia haec¹¹⁾. Item in epistola Pauli ad Corinthios prima: Nolo enim vos ignorare, fratres, quia patres nostri omnes sub

1) Ies. 6, 9. 10. 2) Ier. 2, 13. 3) Ib. 6, 10. 4) Ib. 8, 7—9. 5) Proverb. 1, 28. 29. 6) Ps. 28, 4. 5. 7) Ps. 82, 5. 8) Io. 1, 11. 12. 9) Ies. 29, 11. 18. 10) Ier. 23, 20. 11) Dan. 12, 4. 7.

nube fuerunt¹⁾. Item in epistola ad Corinthios secunda: Obtusi sunt sensus eorum usque in hunc diem hoc eodem velamento in lectione veteris testamenti manente, quod non revelatur, quia in Christo evacuatur; et usque in hodiernum, si quando legitur Moyses, velamentum est super cor eorum. Mox autem ut conversi fuerint ad Dominum, auferetur velamentum²⁾. In evangelio Dominus post resurrectionem dicit: Isti sunt sermones, quos locutus sum ad vos, cum adhuc essem vobiscum, quia oportet adimpleri omnia, quae scripta sunt in lege Moysi et prophetis et psalmis de me. Tunc aperuit illis sensum, ut intelligerent scripturas, et dixit illis: Quia sic scriptum est, et sic oportebat Christum pati et resurgere a mortuis tertia die, et praedicari in nomine eius poenitentiam et remissionem peccatorum usque in omnes gentes³⁾.

V. NIHIL POSSE IUDAEOS INTELLIGERE DE SCRIPTURIS, NISI PRIUS CREDIDERINT IN CHRISTUM. Apud Esaiam: Et si non credideritis, neque intelligetis⁴⁾. Item Dominus in evangelio: Si enim non credideritis, quia ego sum, moriemini in peccatis vestris⁵⁾. Fide autem stare iustitiam, et illic esse vitam, praedictum est apud Abacuc: Iustus autem ex fide mea vivet⁶⁾. Inde Abraham pater gentium credidit; in Genesi: Credidit Abraham Deo, et deputatum est ei ad iustitiam⁷⁾. Item Paulus ad Galatas: Abraham credidit Deo, et deputatum est ei ad iustitiam. Cognoscitis ergo, quia qui ex fide sunt, hi sunt filii Abrahae. Providens autem scriptura divina, quia ex fide iustificat gentes Deus, praenuntiavit Abrahae, quia benedicentur in illo omnes gentes. Igitur qui ex fide sunt, benedicti sunt cum fidei Abraham⁸⁾.

VI. QUOD HIERUSALEM PERDITURI ESSENT ET TERRAM, QUAM ACCEPERANT, RELICTURI. Apud Esaiam: Terra vestra deserta, civitates vestrae igni exustae; regionem vestram in conspectu vestro alieni comedent eam; et deserta et subversa a populis alienis derelinquetur filia Sion, sicut casa in vinea, et sicut custodiarium in cucumerario, quasi civitas, quae expugnatur. Et nisi Dominus sabaoth reliquisset nobis semen, quasi Sodoma fuissetis et quasi Gomorra similare-

1) I Cor. 10, 1. 2) II Cor. 3, 14—16. 3) Luc. 24, 44—47. 4) Ies. 7, 2. 5) Io. 8, 24. 6) Hab. 2, 4. 7) Gen. 15, 6. 8) Gal. 3, 6—9.

mur¹⁾. Item in evangelio Dominus dicit: Hierusalem, Hierusalem, quae occidis prophetas et lapidas missos ad te, quoties volui congregare filios tuos sicut gallina pullos sub alas suas, et noluisti? Ecce relinquetur vobis domus vestra deserta²⁾.

VII. ITEM QUOD ESSENT AMISSURI LUMEN DOMINI. Apud Esaiam: Venite, ambulemus in lumine Domini. Dimisit enim populum suum domum Israel³⁾. Item in evangelio suo cata Ioannem: Fuit lumen verum, quod illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum. In hoc mundo fuit, et mundus per ipsum factus est, et mundus eum non cognovit⁴⁾. Item illic: Qui non crediderit, iam iudicatus est, quia non credidit in nomine unici filii Dei. Hoc autem est iudicium, quoniam lux venit in saeculum, et dilexerunt homines magis tenebras, quam lucem⁵⁾.

VIII. QUOD CIRCUMCISIO PRIMA CARNALIS EVACUATA SIT ET SECUNDA SPIRITALIS REPROMISSA SIT. Apud Hieremiam: Haec dicit Dominus viris Iuda et qui inhabitant Hierusalem: Renovate inter vos novitatem, et ne seminaveritis in spinis; circumcidite vos Deo vestro et circumcidite praeputium cordis vestri, ne exeat sicut ignis ira mea et exurat, et non sit, qui exstinguat⁶⁾. Item Moyses dicit: In novissimis diebus circumcidet Deus cor tuum et cor seminis tui ad Dominum Deum amandum⁷⁾. Item apud Iesum Nave: Et dixit Dominus ad Iesum: Fac tibi cultellos petrinos nimis acutos et assidens circumcide secundo filios Israel⁸⁾. Item Paulus ad Colossenses: Circumcisi estis circumcisione non manufacta in expoliatione carnis, sed in circumcisione Christi⁹⁾. Item quod Adam primus a Deo factus incircumciscus et Abel iustus et Enoch, qui Deo placuit et translatus est, et Noe, qui terris hominibusque ob delicta per-euntibus solus, in quo humanum genus servaretur, electus est, et Melchisedech sacerdos, secundum cuius ordinem Christus repromissus est; tum quod illud signaculum seminis¹⁰⁾ non proficit, signo autem Domini omnes signantur.

IX. QUOD LEX PRIOR, QUAE PER MOYSEN DATA EST, CESSATURA ESSET. Apud Esaiam: Tunc manifesti erunt, qui

1) Ies. 1, 7—9. 2) Matth. 23, 37. 33. 3) Ies. 2, 5. 6. 4) Io. 1, 9. 10. 5) Io. 3, 18. 19. 6) Ier. 4, 3. 4. 7) Deuteron. 30, 6. 8) Ios. 5, 2. 9) Col. 2, 11. 10) Pamel. Rig. Ox. sensu quidem aptissimo, sed paucis, ut videtur, codicibus adspirantibus: feminis.

signant legem, ne discant. Et dicet: Exspecto Deum, qui avertit faciem suam a domo Iacob, et fidens ero in illum¹⁾. Item in evangelio: Omnes prophetae et lex usque ad Ioannem prophetaverunt²⁾.

X. QUOD LEX NOVA DARI HABERET. Apud Micheam: Quoniam lex de Sion proficiscetur, et sermo Domini de Hierusalem. Et iudicabit inter plurimos populos et revincet et detegget validas nationes³⁾. Item apud Esaïam: De Sion enim procedet lex, et verbum Domini de Hierusalem, et iudicabit inter gentes⁴⁾. Item in evangelio cata Matthaeum: Et ecce vox de nube dicens: Hic est filius meus dilectissimus, in quo bene sensi; ipsum audite⁵⁾.

XI. QUOD DISPOSITIO ALIA ET TESTAMENTUM NOVUM DARI HABERET. Apud Hieremiam: Ecce dies veniunt, dicit Dominus, et consummabo domui Israel et domui Iuda testamentum novum, non secundum testamentum, quod disposui patribus eorum in die, qua apprehendi manus eorum, ut educerem eos de terra Aegypti; quia non permanserunt in testamento meo, et ego neglexi eos, dicit Dominus. Quia hoc testamentum, quod disponam domui Israel post dies illos; dicit Dominus. Dans leges meas in sensum illorum scribam illas et ero illis in Deum, et ipsi erunt mihi in plebem, et non docebunt unusquisque fratrem suum dicentes: Dinosce Dominum; quia omnes scient me a minimo usque ad maximum eorum, quia propitius ero iniquitatibus eorum et peccatorum eorum non ero memor amplius⁶⁾.

XII. QUOD BAPTISMA VETUS CESSARET ET NOVUM INCIPERET. Apud Esaïam: Nolite ergo priora meminisse, et antiqua nolite reputare. Ecce facio nova, quae nunc orientur, et cognoscetis, et faciam in deserto viam et flumina in loco inaquoso, adaquare genus meum electum, plebem meam, quam acquisivi, ut virtutes meas exponeret⁷⁾. Item apud eundem: Si sitierint, per deserta adducet illos, aquam de petra producet illis, findetur petra, et fluet aqua, et bibit plebs mea⁸⁾. Item in evangelio cata Matthaeum Ioannes dicit: Ego quidem vos baptizo in aqua in poenitentiam. Qui venit autem post me, fortior me est, cuius non sum idoneus calceamenta portare. Ipse vos baptizabit in Spi-

1) Ies. 8, 16. 17. 2) Matth. 11, 13. 3) Mich. 4, 2. 3. 4) Ies. 2, 3. 4. 5) Matth. 17, 5. 6) Ier. 31, 31—34. 7) Ies. 43, 18—21. 8) Ib. 48, 21.

ritu sancto et igni¹⁾. Item cata Ioannem: Nisi quis natus fuerit ex aqua et spiritu, non potest introire in regnum Dei. Quod enim natum est de carne, caro est, et quod natum est de spiritu, spiritus est²⁾.

XIII. QUOD IUGUM VETUS EVACUARETUR ET IUGUM NOVUM DARETUR. In psalmo secundo: Ad quid tumultuatae sunt gentes, et populi meditati sunt inania? Adstiterunt reges terrae, et principes collecti sunt in unum adversus Dominum et adversus Christum eius. Disrumpamus vincula eorum et abiiciamus a nobis iugum eorum³⁾. Item in evangelio cata Matthaeum Dominus dicit: Venite ad me omnes, qui laboratis et onerati estis, et ego vos requiescere faciam. Tollite iugum meum super vos et discite a me, quia mitis sum et humilis corde, et invenietis requiem animabus vestris. Iugum enim meum bonum est et sarcina levis⁴⁾. Apud Hieremiam: In illa die contribulabo iugum a cervice illorum et vincula illorum disrumpam; et non operabuntur aliis, sed operabuntur Domino Deo, et David regem suscitabo ipsis⁵⁾.

XIV. QUOD PASTORES VETERES CESSATORI ESSENT ET NOVI INCIPERENT. Apud Ezechielem: Propterea haec dicit Dominus: Ecce ego super pastores et inquiram oves meas de manibus eorum et avertam eos, ut non pascant oves meas et iam non pascent eas, et extraham oves meas de ore eorum et pascam eas cum iudicio⁶⁾. Apud Hieremiam Dominus dicit: Et dabo vobis pastores secundum cor meum, et paseent vos pascentes cum disciplina⁷⁾. Item apud Hieremiam: Audite verbum Domini, gentes, et nuntiate insulis, quae longe sunt. Dicite: Qui dispergit Israel, congregabit illum et custodiet sicut pastor gregem suum; quia eruit Dominus Iacob et eruit de manu fortioris illius⁸⁾.

XV. QUOD DOMUS ET TEMPLUM DEI CHRISTUS FUTURUS ESSET, ET CESSARET TEMPLUM VETUS ET NOVUM INCIPERET. In Basilion secundo: Et fuit verbum Domini ad Nathan dicens: Vade et dic servo meo David: Haec dicit Dominus: Non tu aedificabis mihi domum ad inhabitandum; sed erit, cum impleti fuerint dies tui, et dormieris cum patribus tuis, suscitabo semen tuum post te, qui erit de utero tuo, et parabo regnum eius. Ille aedificabit mihi domum in nomine

1) Matth. 3, 11. 2) Io. 3, 5. 6. 3) Ps. 2, 1—3. 4) Matth. 11, 28—30. 5) Ier. 30, 8. 9. 6) Ez. 34, 10. 16. 7) Ier. 3, 15. 8) Ib. 31, 10. 11.

meo, et erigam thronum eius in saecula, et ego ero ei in patrem, et ipse erit mihi in filium, et fidem consequetur domus eius, et regnum eius usque in saecula in conspectu meo¹⁾. Item in evangelio Dominus dicit: Non relinquetur in templo lapis super lapidem, qui non dissolvatur²⁾. Et: post triduum aliud excitabitur sine manibus³⁾.

XVI. QUOD SACRIFICIUM VETUS EVACUARETUR ET NOVUM CELEBRARETUR. Apud Esaiam: Quo mihi multitudinem sacrificiorum vestrorum? dicit Dominus. Plenus sum, holocaustomata arietum et pinguamina agnorum et sanguinem taurorum et hircorum nolo. Quis enim exquisivit ista de manibus vestris⁴⁾? Item in psalmo XLIX: Non edam carnes taurorum aut sanguinem hircorum bibam. Sacrifica Deo sacrificium laudis et redde Altissimo vota tua. Invoca me in die pressurae, et eruam te, et clarificabis me⁵⁾. Item in psalmo eodem: Sacrificium laudis clarificabit me, illic via est, in qua ostendam illi salutare Dei⁶⁾. Item in psalmo quarto: Sacrificate sacrificium iustitiae et sperate in Dominum⁷⁾. Item apud Malachiam: Non est mihi voluntas circa vos, dicit Dominus, et sacrificium acceptum non habeo ex manibus vestris. Quoniam a solis ortu et usque in occasum clarificatum est nomen meum apud gentes, et in omni loco odores incensi offeruntur nomini meo et sacrificium mundum, quoniam magnum est nomen meum apud gentes, dicit Dominus⁸⁾.

XVII. QUOD SACERDOTIUM VETUS CESSARET, ET NOVUS SACERDOS VENIRET, QUI IN AETERNUM FUTURUS ESSET. In psalmo CIX: Ante luciferum genui te. Iuravit Dominus, et non poenitebit eum, tu es sacerdos in aeternum secundum ordinem Melchisedech⁹⁾. Item in Basilion primo Deus ad Heli sacerdotem: Et suscitabo mihi sacerdotem fidum, qui omnia, quae sunt in corde meo, faciet, et aedificabo ei domum fidelem, et transibit in conspectu christorum meorum omnibus diebus; et erit, qui remanserit in domo tua, veniet adorare in obolo pecuniae et in pane uno¹⁰⁾.

XVIII. QUOD PROPHETA ALIUS SICUT MOYSES PROMISSUS SIT, SCIENTER QUI TESTAMENTUM NOVUM DARET ET QUI MAGIS AUDIRI DEBERET. In Deuteronomio Deus ad Moysen: Et dixit Do-

1) II Sam. 7, 4. 5. 12—14. 16. 2) Matth. 24, 2. 3) Marc. 14, 58. 4) Ies. 1, 11. 12. 5) Ps. 50, 13—15. 6) Ith. 23. 7) Ps. 4, 6. 8) Mal. 1, 10. 11. 9) Ps. 110, 3. 4. 10) I Sam. 2, 35. 36.

minus ad me: Prophetam excitabo eis de fratribus eorum sicut te et dabo verbum meum in ore eius, et loquetur ad eos ea, quae praecepero ei. ~~Et~~ quisquis non audierit, quaecunque locutus fuerit propheta ille in nomine meo, ego vindicabo¹⁾. De quo et Christus in evangelio cata loannem: Scrutamini scripturas, in quibus putatis vos vitam aeternam habere. Haec sunt, quae testimonium perhibent de me; et non vultis venire ad me, ut vitam habeatis. Nolite putare, quia ego vos accuso apud patrem. Est, qui vos accuset, Moyses, in quem vos speratis. Si enim credidissetis Moysi, crederetis et mihi. De me enim ille scripsit. Si autem illius scripturis non creditis, quomodo verbis meis credetis²⁾?

XIX. QUOD DUO POPULI PRAEDICTI SINT, MAIOR ET MINOR, ID EST VETUS IUDAEORUM ET NOVUS, QUI ESSET EX NOBIS FUTURUS. In Genesi: Et dixit Dominus Rebeccae: Duae gentes in utero tuo sunt, et duo populi de ventre tuo dividentur, et populus populum superabit, et maior serviet minori³⁾. Item apud Osee: Vocabo non populum meum populum meum et non dilectam dilectam. Erit enim, quo loco dicetur non populus meus, illo loco vocabuntur filii Dei vivi⁴⁾.

XX. QUOD ECCLESIA, QUAE PRIUS STERILIS FUERAT, PLURES FILIOS HABITURA ESSET EX GENTIBUS, QUAM QUOT SYNAGOGA ANTE HABUISSET. Apud Esaiam: Lucundare, sterilis, quae non paris, erumpe et exclama, quae non parturis, quia multi filii desertae magis, quam eius, quae habet virum. Dixit enim Dominus: Dilata locum tabernaculi tui et aulaeorum tuorum et fige. Noli parcere, longas fac mensuras tuas et palos tuos confirma. Adhuc in dexteram tuam et in sinistram extende, et semen tuum gentes possidebit et civitates desertas inhabitabit. Noli timere, quia revinces, neque reverearis, quia maledicta es, quoniam confusionem aeternam oblivisceris⁵⁾. Sic et Abrahae cum de ancilla natus esset prior filius, Sarra sterilis diu mansit et sero in senecta de pollicitatione peperit filium Isaac, qui fuit typus Christi. Sic et Iacob accepit uxores duas, maiorem Liam oculis infirmioribus typum synagogae, minorem speciosam Rachel typum ecclesiae, quae et sterilis diu mansit et po-

1) Deut. 18, 17—19. 2) Io. 5, 39. 40. 45—47. 3) Gen. 25, 23. 4) Hos. 2, 25. 1. 5) Ies. 54, 1—4.

stea peperit Ioseph, qui et ipse fuit typus Christi. Et in Basilion primo legitur Helcana habuisse uxores duas, Fenenuam cum filiis et Annam sterilem, ex qua nascitur Samuel non secundum ordinem generandi, sed secundum Dei miserationem et promissionem, cum illa orasset in templo; et natus Samuel typus fuit Christi. Item in Basilion primo: Sterilis septem peperit, et quae plurimos habebat, infirmata est¹⁾. Filii autem septem sunt ecclesiae septem. Unde et Paulus septem ecclesiis scripsit, et Apocalypsis ecclesias septem ponit, ut servetur septenarius numerus, ut dies septem, quibus Deus mundum fecit, ut angeli septem, qui assistunt et conversantur ante faciem Dei, sicut Raphael angelus in Tobia dicit, et lucerna septiformis in tabernaculo martyrii et oculi Domini septem, qui mundum speculantur, et lapis cum oculis septem, ut Zacharias dicit, et spiritus septem et candelabra in Apocalypsi septem et columnae septem, super quas aedificavit domum sapientia apud Salomonem.

XXI. QUOD GENTES MAGIS IN CHRISTUM CREDITURAE ESSENT. In Genesi: Et dixit Dominus Deus ad Abraham: Exi de terra tua et de cognatione tua et de domo patris tui et vade in illam terram, quam tibi ostendero; et faciam te in gentem magnam et benedicam te et magnificabo nomen tuum, et eris benedictus; et benedicam, qui te benedixerit, et maledicam, qui te maledixerit, et benedicentur in te omnes tribus terrae²⁾. De hoc ipso in Genesi: Et benedixit Isaac Iacob. Ecce odor filii mei sicut odor agri pleni, quem benedixit Dominus. Et det tibi Deus de rore coeli et a fertilitate terrae multitudinem frumenti et vini et olei; et servient tibi gentes, et adorabunt te principes, et eris dominus fratris tui, et adorabunt te filii patris tui; et qui te maledixerit, erit maledictus, et qui te benedixerit, benedictus³⁾. De hoc ipso in Genesi: Ubi autem vidit Ioseph, quoniam superposuit pater suus manum dexteram super caput Effraim, grave illi visum est; et apprehendit, Ioseph manum patris sui, auferre eam a capite Effraim ad caput Manasse. Dixit autem Ioseph ad patrem suum: Non sic, pater; hic est primitivus meus, superpone dexteram tuam super caput eius. Ille autem noluit et dixit: Scio,

1) 1 Sam. 2, 5. 2) Gen. 12, 1—3. 3) Ib. 27, 27—29.

fili, scio; et hic erit in populum, et hic exaltabitur, sed frater eius iunior maior illo erit, et semen eius erit in multitudinem gentium¹⁾. Item in Genesi: Iuda, te laudabunt fratres tui, manus super dorsum inimicorum tuorum. Adorabunt te filii patris tui, catulus leonis Iuda. De frutice, fili mi, adscendisti, recubans obdormisti velut leo et velut catulus leonis. Quis excitabit illum? Non deficiet princeps de Iuda et dux de femoribus eius, quoadusque veniant deposita illi, et ipse est spes gentium. Deligans ad vitem pullum suum et ad cilicium pullum asinae suae. Lavabit in vino stolam suam et in sanguine uvae amictum suum. Formidolosi oculi eius a vino, et candidi dentes eius magis, quam lac²⁾. Inde in Numeris de populo nostro scriptum est: Ecce populus quasi populus leoninus exsurget³⁾. In Deuteronomio: Eritis gentes in caput, incredulus autem populus in caudam⁴⁾. Item apud Hieremiam: Audite vocem tubae! Et dixerunt: Non audiemus. Propter hoc audient gentes et qui pascent pecora in eis⁵⁾. In psalmo xvii: Constitues me in caput gentium. Populus, quem non cognovi, servivit mihi, in auditu auris obedivit mihi⁶⁾. De hoc ipso apud Hieremiam Dominus dicit: Priusquam te formarem in utero, novi te, et priusquam exires de vulva, sanctificavi te et prophetam in gentibus posui te⁷⁾. Item apud Esaiam: Ecce testem illum nationibus manifestavi, principem et imperantem gentibus. Item apud eundem: Gentes, quae non noverunt te, invocabunt te, et populi, qui ignorabant te, ad te confugient⁸⁾. Item apud eundem: Et erit in illa die radix Iesse, qui surget imperare omnibus gentibus; in illum gentes sperabunt, et erit requies eius honor⁹⁾. Item apud eundem: Terra Zabulon et terra Neptalim via maris, et caeteri, qui maritima inhabitatis, et trans Iordanem gentium¹⁰⁾ populus ambulans in tenebris, videte lumen magnum; qui habitatis in regione umbrae mortis, lumen lucebit super vos¹¹⁾. Item apud eundem: Sic dicit Dominus Deus Christo meo Domino; cuius teneo dexteram, ut exaudiant eum gentes; et fortitudinem regum dirumpam, aperiā ante ipsum portas, et civitates non clauden-

1) Gen. 48, 17—19. 2) Ib. 49, 8—12. 3) Num. 23, 24. 4) Dent. 28, 44. 5) Ier. 6, 17, 48. 6) Ps. 18, 44, 45. 7) Ier. 1, 5. 8) Ies. 55, 4, 5. 9) Ib. 11, 10. 10) In aliquot cdd. et in ed. Ox.: Galilaea gentium. 11) Ies. 6, 23; 9, 1.

tor¹⁾. Item apud eundem: Venio colligere omnes gentes et linguas, et venient et videbunt claritatem meam, et dimittam super eos signum et mittam ex eis conservatos in gentes, quae longe sunt, quae non audierunt nomen meum neque viderunt gloriam meam, et nuntiabunt claritatem meam in gentes²⁾. Item apud eundem: Et in omnibus his non sunt conversi. Igitur extollet signum in gentes, quae sunt longe, et attrahet illos a summo terrae³⁾. Item apud eundem: Quibus non est nuntiatum de eo, videbunt, et qui non audierunt, intelligent⁴⁾. Item apud eundem: Manifestus factus sum eis, qui me non quaerunt, inventos sum ab eis, qui me non interrogabant. Dixi: Ecce sum, genti, quae non invocavit nomen meum⁵⁾. De hoc ipso in Actibus apostolorum Paulus: Vobis primum oportuerat indicari verbum Dei. Sed quia expulistis illud, nec vos dignos vitae aeternae iudicastis, ecce convertimus nos ad gentes. Sic enim dixit per scripturas Dominus: Ecce lucem posui te inter gentes, ita ut sis in salvationem usque ad fines terrae⁶⁾.

XXII. QUOD PANEM ET CALICEM CHRISTI ET OMNEM GRATIAM EIUS AMISSURI ESSENT IUDAEI, NOS VERO ACCEPTURI, ET QUOD CHRISTIANORUM NOVUM NOMEN BENEDICERETUR IN TERRIS. Apud Esaiam sic dicit Dominus: Ecce qui serviunt mihi, manducabunt, vos autem esurietis. Ecce qui mihi serviunt, bibent, vos autem sitietis⁷⁾. Ecce qui mihi serviunt, iucundabuntur, vos autem confundemini; vos interficiet Dominus. Eis autem, qui serviunt mihi, nomen nominabitur novum, quod benedicetur in terra⁸⁾. Item illic: Igitur extollet signum in gentes, quae sunt longe, et attrahet illos a summo terrae. Et ecce cito leviter venient, non esurient neque sitient⁹⁾. Item illic: Ecce itaque dominator Dominus sabaoth auferet a Iuda et ab Hierusalem valentem et validum, valentiam panis et valentiam aquae¹⁰⁾. Item in psalmo xxxiii: Gustate et videte, quoniam dulcis est Dominus. Felix est vir, qui sperat in eum. Timete Dominum Deum, omnes sancti eius, quoniam non est inopia eis, qui eum metuunt. Divites eguerunt et esurierunt; qui autem

1) Ies. 45, 1. 2) Ib. 66, 18. 19. 3) Ib. 5, 25. 26. 4) Ib. 52, 15. 5) Ib. 65, 1. 6) Act. 13, 46. 47. 7) Verba ecce qui mihi — sitietis in aliquot edd. et edd. desunt. 8) Ies. 65, 13. 15. 16. 9) Ib. 5, 26. 27. 10) Ib. 3, 1.

inquirunt Dominum, non indigebunt omni bono¹⁾. Item in evangelio cata Ioannem Dominus dicit: Ego sum panis vitae. Qui venit ad me, non esuriet, et qui in me crediderit, non sitiet unquam²⁾. Item illic ipse: Si quis sitit, veniat et bibat. Qui credit in me, sicut dicit scriptura, flumina de ventre eius fluent aquae vivae³⁾. Item illic ipse: Nisi ederitis carnem filii hominis et biberitis eius sanguinem, non habebitis vitam in vobis⁴⁾.

XXIII. QUOD AD REGNUM COELORUM MAGIS GENTES QUAM IUDAEI PERVENIANT. In evangelio Dominus dicit: Multi venient ab oriente et occidente et recumbent cum Abraham et Isaac et Iacob in regno coelorum, filii autem regni exhibunt in tenebras exteriores; illic erit ploratio et stridor dentium⁵⁾.

XXIV. QUOD SOLO HOC IUDAEI ACCIPERE VENIAM POSSINT DELICTORUM SUORUM, SI SANGUINEM CHRISTI OCCISI BAPTISMO EIUS ABLUERINT ET IN ECCLESIAM EIUS TRANSEUNTES PRAECEPTIS EIUS OBTEMPERAVERINT. Apud Esaiam Dominus dicit: Iam non laxabo peccata vestra. Cum extenderitis manus, avertam faciem meam a vobis; et si multiplicaveritis preces, non exaudiam vos. Manus enim vestrae sanguine plae sunt. Lavamini, mundi estote, auferite nequitias ab animis vestris a conspectu oculorum meorum, cessate a nequitiiis vestris. Discite bonum facere, exquirite iudicium, conservate eum, qui iniuriam patitur, iudicate pupillo et iustificate viduam. Et venite, disputemus, dicit Dominus; et si fuerint peccata vestra ut phoeniceum, ut nivem exalbabo; et si fuerint quasi coccinum, ut lanam inalbabo. Et si volueritis et audieritis me, bona terrae edetis. Si autem nolueritis et non audieritis me, gladius vos consumet. Os enim Domini locutum est ista⁶⁾.

LIBER SECUNDUS.

CAPITULA.

I. Christum primogenitum esse, et ipsum esse sapientiam Dei, per quem omnia facta sunt.

1) Ps. 34. 9—11. 2) Io. 6, 35. 3) Ib. 7, 37. 38. 4) Ib. 6, 53. 5) Matth. 8, 11. 12. 6) Is. 1, 14—20.

II. Quod sapientia Dei Christus est, et de sacramento incarnationis eius et passionis et calicis et altaris et apostolorum, qui missi praedicaverunt.

III. Quod Christus idem sit et sermo Dei.

IV. Quod Christus idem sit manus et brachium Dei.

V. Quod idem angelus et Deus.

VI. Quod Deus Christus.

VII. Quod Christus Deus venturus esset illuminator et salvator generis humani.

VIII. Quod cum a principio filius Dei fuisset, generari denuo haberet secundum carnem.

IX. Quod hoc futurum esset signum nativitalis eius, ut de virgine nasceretur homo et Deus, hominis et Dei filius.

X. Quod homo et Deus Christus ex utroque genere concretus, ut mediator esse inter nos et patrem posset.

XI. Quod de semine David secundum carnem nasci haberet.

XII. Quod in Bethleem nasceretur.

XIII. Quod humilis in primo adventu suo veniret.

XIV. Quod ipse sit iustus, quem Iudaei occisuri essent.

XV. Quod ipse dictus sit ovis et agnus, qui occidi haberet, et de sacramento passionis.

XVI. Quod idem et lapis dictus sit.

XVII. Quod deinde idem lapis mons fieret et impleret totam terram.

XVIII. Quod in novissimis temporibus idem mons manifestaretur, super quem gentes venirent et in quem iusti adscenderent.

XIX. Quod ipse sit sponsus ecclesiam habens sponsam, de qua filii spiritaliter nascerentur.

XX. Quod cruci illum fixuri essent Iudaei.

XXI. Quod in passione crucis et signo virtus omnis sit et potestas.

XXII. Quod in hoc signo crucis salus sit omnibus, qui in frontibus notentur.

XXIII. Quod medio die in passione eius tenebrae futurae essent.

XXIV. Quod a morte non vinceretur nec apud inferos remansurus esset.

XXV. Quod ab inferis tertio die resurgeret.

XXVI. Quod cum resurrexisset, acciperet a patre omnem potestatem, et potestas eius aeterna sit.

XXVII. Quod perveniri non possit ad Deum patrem nisi per filium eius Iesum Christum.

XXVIII. Quod ipse iudex venturus sit.

XXIX. Quod ipse sit rex in aeternum regnaturus.

XXX. Quod ipse sit et iudex et rex.

I. CHRISTUM PRIMOGENITUM ESSE SAPIENTIAM DEI, PER QUEM OMNIA FACTA SUNT. Apud Salomonem in Proverbiis: Dominus condidit me initium viarum suarum in opera sua; ante saeculum fundavit me; in principio, antequam terram faceret et antequam abyssos constitueret, priusquam procederent fontes aquarum, antequam montes collocarentur, ante omnes colles genuit me Dominus. Fecit regiones et inhabitabilia et fines inhabitabiles sub coelo. Cum pararet coelum, aderam illi, et cum secerneret suam sedem. Cum super ventos validas faceret desuper nubes et cum confirmatos ponebat fontes sub coelo, quando fortia faciebat fundamenta terrae, eram penes illum disponens. Ego eram, cui adgaudebat. Quotidie autem iucundabar ante faciem eius in omni tempore, cum laetaretur orbe perfecto¹⁾. Item apud eundem in Ecclesiastico: Ego ex ore Altissimi prodivi primogenita ante omnem creaturam. Ego in coelis feci, ut oriretur lumen indeficiens, et nebula texi omnem terram. Ego in altis habitavi, et thronus meus in columna nubis. Gyrum coeli circuivi et in profundum abyssi penetravi et in fluctibus maris ambulavi et in omni terra steti et in omni populo et in omni gente primatum habui et omnium excellentium et humilium corda propria virtute calcavi. In me omnis spes vitae et virtutis. Transite ad me, omnes, qui concupiscitis me²⁾. Item in psalmo LXXXVIII: Et ego primogenitum ponam eum, altissimum apud reges terrae. In aeternum servabo illi misericordiam meam, et testamentum meum fidele illi, et ponam in saeculum saeculi semen eius. Si dereliquerint filii eius legem meam et in iudiciis meis non ambulaverint, si iustificationes meas profanaverint et praecepta mea non observaverint, visitabo in virga facinora eorum et in flagellis delicta eorum. Misericordiam autem meam non dispergam ab eis³⁾. Item in

1) Prov. 8, 22—31. 2) Sir. 24, 3—6. 19 (Vulg. 5—11, 25, 26). 3) Ps. 89, 28—34.

evangelio cata Ioannem Dominus dicit: Haec autem est vita aeterna, ut cognoscant te solum et verum Deum et quem misisti Iesum Christum. Ego te clarificavi in terra, opus perfeci, quod dedisti mihi, ut faciam. Et nunc tu clarifica me apud te ipsum claritate, quam habui apud te, priusquam mundus fieret¹⁾. Item Paulus ad Colossenses: Qui est imago Dei invisibilis et primogenitus totius creaturae. Item illic: Primogenitus a mortuis, ut fieret in omnibus ipse primatum tenens²⁾. Item in Apocalypsi: Ego sum α et ω , initium et finis. Ego sitienti dabo de fonte aquae vitae gratis³⁾. Quod idem sit et sapientia et virtus Dei. Paulus ad Corinthios prima: Quoniam Iudaei signa desiderant, et Graeci prudentiam quaerunt, nos autem praedicamus Christum crucifixum, Iudaeis quidem scandalum, gentibus autem stultitiam, ipsis autem vocatis, Iudaeis et Graecis, Christum Dei virtutem et Dei sapientiam⁴⁾.

II. QUOD SAPIENTIA DEI CHRISTUS, ET DE SACRAMENTO INCARNATIONIS EIUS ET PASSIONIS ET CALICIS ET ALTARIS ET APOSTOLORUM, QUI MISSI PRAEDICAVERUNT. Apud Salomonem in Proverbiis: Sapientia aedificavit sibi domum et subdidit columnas septem. Mactavit suas hostias, miscuit in cratera vinum suum et paravit suam mensam et misit servos suos convocans cum excelsa praedicatione ad craterem, dicens: Qui est insipiens, declinet ad me. Et egentibus sensu dixit: Venite, edite de meis panibus et bibite vinum, quod misui vobis. Derelinquite stultitiam et quaerite prudentiam et corrigite scientiam in intellectu⁵⁾.

III. QUOD CHRISTUS IDEM SIT SERMO DEI. In psalmo XLIV: Eructavit cor meum sermonem bonum, dico ego opera mea regi⁶⁾. Item in psalmo XXXII: Sermone Dei coeli solidati sunt, et spiritu oris eius omnis virtus eorum⁷⁾. Item apud Esaiam: Verbum consummans et brevians in iustitia; quoniam sermonem brevium faciet Deus in toto orbe terrae⁸⁾. Item in psalmo CVI: Misit sermonem suum et curavit illos⁹⁾. Item in evangelio cata Ioannem: In principio erat sermo, et sermo erat apud Deum, et Deus erat sermo. Hic erat in principio apud Deum. Omnia per ipsum facta sunt, et sine ipso factum est nihil, quod factum

1) Io. 17, 3—5. 2) Col. 1, 15. 18. 3) Apoc. 21, 6. 4) I Cor. 1, 22—24. 5) Prov. 9, 1—5. 6) Ps. 45, 2. 7) Ps. 33, 6. 8) Is. 10, 23. 9) Ps. 107, 20.

est. In illo vita erat, et vita erat lux hominum; et lux lu-
cet in tenebris, et tenebrae illam non comprehenderunt¹⁾.
Item in Apocalypsi: Et vidi coelum apertum, et ecce equus
albus, et qui sedebat super eum, vocabatur fidelis et verus,
aequum iustumque iudicans, et proeliabatur, eratque co-
opertus veste conspersa sanguine; et dicitur nomen eius
sermo Dei²⁾.

IV. QUOD CHRISTUS IDEM MANUS ET BRACHIUM DEI SIT. Apud
Esaïam: Numquid non valet manus Dei, ut salvos faciat,
aut gravavit aurem, ut non exaudiat? Sed peccata vestra
inter vos et Deum separant, et propter peccata vestra aver-
tit faciem suam a vobis, ne misereatur. Manus enim vestrae
inquinatae sunt sanguine, et digiti vestri in peccatis. Labia
autem vestra locuta sunt facinus, et lingua vestra iniustiti-
am meditatur. Nemo loquitur vera, neque est iudicium ve-
rum. Fidunt in vanis et loquuntur inania, qui parturiunt
dolorem et pariunt facinus³⁾. Item illic: Domine, quis cre-
didit auditui nostro, et brachium Dei cui revelatum est⁴⁾?
Item apud eundem: Sic dicit Dominus: Coelum mihi thro-
nus, et terra suppedaneum pedum meorum. Quam mihi se-
dem aedificabitis, aut quis locus ad requiem mihi? Omnia
enim ista fecit manus mea⁵⁾. Item apud eundem: Domine
Deus, altum est brachium tuum, et non sciebant; cum cog-
noverint autem, confundentur⁶⁾. Item apud eundem: Re-
velavit Dominus brachium suum illum sanctum in conspectu
omnium gentium. Videbunt omnes gentes ipsa suprema
terrae salutem a Deo⁷⁾. Item illic: Ecce feci te sicut ro-
tas vehiculi triturantis novas in se retornatas⁸⁾; et trita-
rabis montes et extenuabis colles et sicut lanuginem pones
et ventilabis, et ventus occupabit illos, et procella disper-
get. Tu autem iucundaberis in sanctis Israel, et exulta-
bunt inopes et egeni. Quaerent enim aquam, et non erit.
Lingua enim eorum a siti siccabit. Ego Dominus Deus,
ego exaudiam Deus Israel et non derelinquam eos, sed ape-
riam inter montes flumina et in mediis campis fontes. Fa-
ciam deserta in nemora aquosa, et sitientem terram in
aquaeductus. Ponam in inaquosam terram cedrum et buxum
et myrtum et cypressum et ulmum et populum, ut videant

1) Io. 1, 1—5. 2) Ap. 19, 11. 12. 3) Is. 59, 1—4. 4) Ib. 53, 1. 5) Ib.
66, 1. 2. 6) Ib. 26, 11. 7) Ib. 52, 10. 8) Haec lectio vulgaris. Ox. e. conl.
Pamelii: in serras formatas.

et cognoscant et sciant et credant simul, quia manus Domini fecit ista et sanctus Israel ostendit ¹⁾).

V. QUOD IDEM ANGELUS ET DEUS CHRISTUS. In Genesi ad Abraham: Et vocavit eum angelus Domini de coelo et dixit illi: Abraham, Abraham. Ille autem dixit: Ecce ego. Et dixit: Noli imponere manum tuam super puerum, neque feceris illi quidquam. Nunc enim cognovi, quoniam times Deum tuum et non pepercisti filio tuo dilectissimo propter me ²⁾). Item illic ad Iacob: Et dixit mihi angelus Domini in somnis: Ego sum Deus, quem vidisti in loco Dei, ubi unxisti mihi titulum lapideum et vovisti mihi votum ³⁾). Item in Exodo: Deus autem praeibat eos, die quidem per columnam nubis, ostendere illis iter, noctu autem in columna ignis ⁴⁾). Et postea illic: Promovit autem angelus Dei, qui praecedebat exercitum filiorum Israel ⁵⁾). Item illic: Ecce ego praemitto angelum meum ante faciem tuam ad custodiendum te in itinere, ut te inducat in terram, quam tibi praeparavi. Observa eum et obaudi eum, et ne fueris inobaudiens ei, et non decrit tibi. Nomen enim meum in illo est ⁶⁾). Unde ipse in evangelio dicit: Ego veni in nomine patris mei, et non recepistis me. Cum alius venerit in nomine suo, illum accipietis ⁷⁾). Et iterum in psalmo cxvii: Benedictus est, qui venit in nomine Domini ⁸⁾). Item in Malachia: Testamentum meum fuit cum Levi vitae et pacis, et dedi illi timorem, ut timeret me, a facie nominis mei proficisci illum. Lex veritatis fuit in ore eius, et iniustitia non est inventa in labiis eius. In pace linguae corrigens ambulavit nobiscum et multos avertit ab iniustitia. Quoniam labia sacerdotis servabunt scientiam, et legem exquirent ab ore eius, quoniam angelus omnipotentis est ⁹⁾).

VI. QUOD DEUS CHRISTUS. In Genesi: Dixit autem Deus ad Iacob: Exsurge et adscende in locum Bethel et habita illic et fac illic altare illi Deo, qui tibi apparuit, cum fugeres a facie Esau fratris tui ¹⁰⁾). Item apud Esaiam: Sic dicit Dominus Deus sabaoth: Fatigata est Aegyptus, et negotiatio Aethiopum et Sabaim viri alti ad te transgredientur et tui erunt servi et post te ambulabunt vineti compedibus et adorabunt te et in te precabuntur; quoniam in te

1) Ies. 41, 15–20. 2) Gen. 22, 11. 12. 3) Ib. 31, 13. 4) Ex. 13, 21. 5) Ib. 14, 19. 6) Ib. 23, 20. 21. 7) Io. 5, 43. 8) Ps. 118, 26. 9) Mal. 2, 5–7. 10) Gen. 35, 1.

Deus est, et non est Deus alius praeter te. Tu enim es Deus, et non sciebamus, Deus Israel salvator. Confundentur et reverebuntur omnes, qui adversantur tibi, et cadent in confusionem¹⁾. Item apud eundem: Vox clamantis in deserto: Parate viam Domini, rectas facite semitas Dei nostri. Omnis rivus implebitur, et omnis mons et collis humiliabitur, et erunt omnia tortuosa in directum et aspera in campum, et videbitur claritas Domini, et videbit omnis caro salutare Dei, quoniam Dominus locutus est²⁾. Item apud Hieremiam: Ille Deus noster, et non deputabitur alius absque illo, qui invenit omnem viam prudentiae et dedit eam Iacob puero suo et Israel dilecto sibi. Post haec in terris visus est et cum hominibus conversatus est³⁾. Item apud Zachariam Deus dicit: Et transibunt per mare angustum, et percutient in mari fluctus, et arefacient omnes altitudines fluminum, et confundetur omnis iniuria Assyriorum, et sceptrum Aegypti auferetur, et confortabo eos in Domino Deo ipsorum, et in nomine eius gloriabuntur, dicit Dominus⁴⁾. Item apud Osee dicit Dominus: Non faciam iuxta iram indignationis meae, non sinam deleri Ephraim: quoniam Deus ego sum, et non homo in te sanctus, et non introibo in civitatem, post Deum ibo⁵⁾. Item in psalmo xlv: Thronus tuus, Deus, in saecula saeculorum, virga aequitatis virga regni tui. Dilexisti iustitiam et odisti iniquitatem; propterea unxit te Deus Deus tuus oleo exultationis super participes tuos⁶⁾. Item in psalmo xlv: Vacate et cognoscite, quoniam ego sum Deus. Exaltabor in gentibus et exaltabor in terra⁷⁾. Item in psalmo lxxxi: Non cognoverunt neque intellexerunt, in umbra deambulabunt⁸⁾. Item in psalmo lxxvii: Cantate Deo, psallite nomini eius, viam facite ei, qui adscendit in occasum, Deus nomen illi⁹⁾. Item in evangelio eata Iohannem: In principio erat sermo et sermo erat apud Deum, et Deus erat sermo¹⁰⁾. Item in eodem Dominus ad Thomam: Inice huc digitum tuum et vide manus meas et noli esse incredulus, sed fidelis. Respondit Thomas et dixit illi: Dominus meus et Deus meus. Dicit illi Iesus: Quia vidisti me, credidisti. Felices, qui non viderunt et crediderunt¹¹⁾. Item Paulus ad Roma-

1) Ies. 45, 14 – 16. 2) Ib. 40, 3 – 5. 3) Baruch. 3, 35 – 37. 4) Zach. 10, 11. 12. 5) Hos. 11, 9. 10. 6) Ps. 45, 7. 8. 7) Ps. 46, 11. 8) Ps. 82, 5. 9) Ps. 68, 5. 10) Io. 1, 1. 11) Ib. 20, 27 – 29.

nos: Optabam ego ipse anathema esse a Christo pro fratribus cognatisque meis secundum carnem, qui sunt Israelitae, quorum adoptio et claritas et testamentum et legis constitutio et famulatus et promissiones, quorum patres, ex quibus Christus secundum carnem, qui est super omnia Deus benedictus in saecula¹⁾. Item in Apocalypsi: Ego sum α et ω , initium et finis. Ego sitiienti dabo de fonte aquae vitae gratis. Qui vicerit, possidebit ea et eorum haereditatem; et ero eius Deus, et ille erit mihi filius²⁾. Item in psalmo LXXXI: Deus stetit in synagoga decorum, in medio autem deos discernens. Et iterum illic: Ego dixi: dii estis et filii Altissimi omnes, vos autem sicut homines moriemini³⁾. Quodsi iusti qui fuerint et praeceptis divinis obtemperaverint, dii dici possunt, quanto magis Christus Deus Dei filius. Sic ipse in evangelio cata Ioannem dicit: Nonne scriptum est in lege, quoniam ego dixi: dii estis? Si illos dixit deos, ad quos sermo Dei factus est, et non potest solvi scriptura, quem pater sanctificavit et misit in saeculum, vos dicitis, quoniam blasphemias, quia dixi: filius Dei sum. Quodsi non facio facta patris, nolite mihi credere; quodsi facio, et mihi non vultis credere, factis credite et cognoscite, quoniam in me est pater, et ego in illo⁴⁾. Item in evangelio cata Matthaeum: Et vocabitis nomen eius Emmanuel, quod est interpretatum nobiscum Deus⁵⁾.

VII. QUOD CHRISTUS DEUS VENTURUS ESSET ILLUMINATOR ET SALVATOR GENERIS HUMANI. Apud Esaïam: Confortamini, manus resolutae, et genua debilia, exhortamini. Qui estis pusillanimes, nolite metuere. Deus noster iudicium retribuet, ipse veniet et salvos faciet nos. Tunc aperientur oculi coecorum, et aures surdorum audient. Tunc saliet claudus sicut cervus, et plana erit lingua mutorum: quia rupta est in deserto aqua et rivus in terra sitiienti⁶⁾. Item illic: Non senior neque angelus, sed ipse Dominus liberabit illos, quia diliget eos et parcat eis, et ipse redimet eos⁷⁾. Item illic: Ego Dominus Deus vocavi te in iustitia, ut teneam manum tuam, et confortabo te; et dedi te in testamentum generis mei, in lumen gentium, aperire oculos coecorum, producere

1) Rom. 9, 3—5. 2) Apoc. 21, 6. 7. 3) Ps. 82, 1. 6. 7. 4) Io. 10, 34—38. 5) Matth. 1, 23. 6) Isa. 35, 3—6. 7) Ib. 63, 9.

a vinculis vinctos et de domo carceris sedentes in tenebris. Ego Dominus Deus, hoc mihi nomen est. Claritatem meam alii non dabo neque virtutes meas sculptilibus¹⁾. Item in psalmo xxiv: Vias tuas, Domine, ostende mihi et semitas tuas edoce me et deduc me ad veritatem tuam et doce me, quoniam tu es Deus salvator meus²⁾. Unde in evangelio cata Ioannem Dominus dicit: Ego sum lumen mundi. Qui me secutus fuerit, non ambulabit in tenebris, sed habebit lumen vitae³⁾. Item cata Matthaeum Gabriel angelus ad Ioseph: Ioseph fili David, ne metueris assumere Mariam uxorem tuam. Quod enim ex illa natum fuerit, de Spiritu sancto est. Pariet autem filium, et vocabis nomen eius Iesum. Hic enim salvum faciet populum suum a peccatis eorum⁴⁾. Item cata Lucam: Et Zacharias impletus est Spiritu sancto et prophetavit dicens: Benedictus Dominus Deus Israel, qui prospexit redemptionem populo suo et excitavit nobis cornu salutis in domo David pueri sui⁵⁾. Item illic angelus ad pastores: Ne timueritis. Ecce enim adnuntio vobis, quoniam natus est vobis hodie salvator, qui est Christus Iesus, in civitate David⁶⁾.

VIII. QUOD CUM A PRINCIPIO FILIUS DEI FUISSET, GENERARI DENUO HABERET SECUNDUM CARNEM. In psalmo secundo: Dominus dixit ad me: filius meus es tu, ego hodie genui te. Postula a me, et dabo tibi gentes haereditatem tuam et possessionem tuam terminos terrae⁷⁾. Item in evangelio cata Lucam; Et factum est, ut audivit salutationem Mariae Elisabeth, exsultavit infans in utero eius; et impleta est Spiritu sancto et exclamavit voce magna et dixit: Benedicta tu inter mulieres, et benedictus fructus ventris tui. Et unde hoc mihi contingit, ut veniat mater Domini mei ad me⁸⁾? Item Paulus ad Galatas: At ubi advenit impletio temporis, misit Deus filium suum natum de muliere⁹⁾. Item in epistola Ioannis: Omnis spiritus, qui confitetur Iesum Christum in carne venisse, de Deo est. Qui autem negat in carne venisse, de Deo non est, sed est de antichristi spiritu¹⁰⁾.

IX. QUOD HOC FUTURUM ESSET SIGNUM NATIVITATIS EIUS, UT DE VIRGINE NASCERETUR HOMO ET DEUS, HOMINIS ET DEI FILIUS. Apud Esaiam: Et adiecit Dominus loqui ad Achaz dicens:

1) Ies. 42, 6—8. 2) Ps. 25. 4. 5. 3) Io. 8, 12. 4) Matth. 1, 20. 21. 5) Luc. 1, 67—69. 6) Ib. 2, 10. 11. 7) Ps. 2, 7. 8. 8) Luc. 1, 41—43. 9) Gal. 4, 4. 10) I Io. 4, 2. 3.

Pete tibi signum a Domino Deo tuo in altitudinem sursum et in altitudinem deorsum. Et dixit Aehaz: Non petam et non tentabo Dominum Deum meum. Et dixit: Audite itaque, domus David. Non pusillum vobis certamen cum hominibus, quoniam Deus praestat agonem. Propter hoc dabit Deus ipse vobis signum. Ecce virgo in uterum accipiet et pariet filium, et vocabitis nomen eius Emmanuel. Butyrum et mel manducabit, priusquam cognoscat, ut praeferat mala, commutabit bonum¹). Hoc semen praedixerat Deus de muliere procedere, quod calcaret caput diaboli. In Genesi: Tunc dixit Deus ad serpentem: Quia tu hoc fecisti, maledictus tu ab omni genere bestiarum terrae. Pectore tuo et ventre repes, et erit tibi terra eibus in omnibus diebus vitae tuae. Et ponam inimicitiam inter te et mulierem et inter semen eius. Ipse tuum observabit caput, et tu observabis calcaneum eius²).

X. QUOD ET HOMO ET DEUS CHRISTUS EX UTROQUE GENERE CONCRETUS, UT MEDIATOR ESSE INTER NOS ET PATREM POSSET. Apud Hieremiam: Et homo est, et quis cognoscat eum³)? Item in Numeris: Orietur stella ex Iacob, et exsurget homo ex Israel. Item illic: Procedet homo de semine eius et dominabitur multarum gentium, et exaltabitur tanquam Gog regnum ipsius, et augebitur regnum eius, et Deus eduxit eum ex Aegypto; quasi claritas unicornis ei, et edet gentes inimicorum suorum et crassitudines illorum emedulabit et balistis suis configet inimicum. Recubans requievit quasi leo et quasi catulus leonis. Quis suscitabit eum? Qui benedicunt te, benedicti sunt, et qui maledicunt te, maledicti sunt⁴). Item apud Esaiam: Spiritus Domini super me. Propter quod unxit me bene nuntiare pauperibus, misit me curare contribulatos corde, praedicare captivis remissionem et coecis visum, vocare annum Domini acceptabilem et diem retributionis⁵). Unde in evangelio cata Lucam Gabriel ad Mariam: Et respondens angelus dixit ad illam: Spiritus sanctus superveniet in te, et virtus Altissimi obumbrabit te. Quapropter quod nascetur ex te sanctum, vocabitur filius Dei⁶). Item in epistola Pauli ad Corin-

1) Ies. 7, 10—15. Finis huius loci vulgo legitur: priusquam sciat reprobare malum et eligere bonum. Sed rationes, quibus lectio, quam ex Ox. recepimus, commendatur, sat graves videntur. 2) Gen. 3, 14. 3) Ier. 17, 9. 4) Num. 24, 17. 7—9. 5) Ies. 61, 1. 2. 6) Luc. 1, 35.

thios priore: Primus homo de terrae limo, secundus homo de coelo. Qualis ille de limo, tales et qui de limo; et qualis coelestis, tales et coelestes. Quomodo portavimus imaginem eius, qui de limo est, portemus et imaginem eius, qui de coelo est¹⁾.

XI. QUOD DE SEMINE DAVID SECUNDUM CARNEM NASCI HABERET. In Basilion secundo: Et fuit verbum Domini ad Nathan dicens: Vade et dic servo meo David: Haec dicit Dominus: Non tu aedificabis mihi domum ad inhabitandum; sed erit, cum impleti fuerint dies tui, et dormieris cum patribus tuis, suscitabo semen tuum post te, qui erit de utero tuo, et parabo regnum eius. Hic aedificabit mihi domum in nomine meo, et erigam thronum eius usque in saeculum, et ego ero ei in patrem, et ipse erit mihi in filium; et fidem consequetur domus eius, et regnum eius usque in saeculum in conspectu meo²⁾. Item apud Esaiam: Et exhibit virga de radice lesse, et flos de radice eius adscendet; et requiescet super eum spiritus Domini, spiritus sapientiae et intellectus, spiritus consilii et fortitudinis, spiritus scientiae et pietatis, et implebit eum spiritus timoris Domini³⁾. Item in psalmo cxxxi: Iuravit Deus ipsi David veritatem et non reprobavit eam: De fructu ventris tui ponam super thronum meum⁴⁾. Item in evangelio cata Lucam: Et dixit angelus ad illam: Ne timeas, Maria. Invenisti enim gratiam ante Deum. Ecce concipies in utero et paries filium et vocabis nomen eius Iesum. Hic erit magnus et filius Altissimi vocabitur, et dabit illi Dominus Deus thronum David patris sui, et regnabit super domum Iacob in saecula, et regni eius non erit finis⁵⁾. Item in Apocalypsi: Et vidi librum in dextera Dei sedentis super thronum scriptum intus et retro, signatum signis septem; et vidi angelum fortem praedicantem voce magna: Quis dignus est accipere librum et aperire signa eius? Nec quisquam poterat neque in coelo neque super terram neque sub terra aperire librum, sed neque perspicere eum. Et ego flebam multum, quod nemo dignus repertus esset, qui aperiret librum aut videret illum. Et unus ex senioribus dixit mihi: Ne fleveris, ecce vicit leo de tribu Iuda, radix David, aperire librum et solvere septem signa eius⁶⁾.

1) I Cor. 15, 47—49. 2) II Sam. 7, 4. 5. 12—14. 16. 3) Ies. 11, 1—3.
4) Ps. 132, 11. 5) Luc. 1, 30—33. 6) Apoc. 5, 1—5.

XII. QUOD IN BETHLEEM NASCERETUR. Apud Michcam: Et tu Bethleem domus Elfrata non exigua es, ut constituaris in millibus Iuda. Ex te mihi procedet, ut sit princeps apud Israel, et processiones eius a principio, a diebus saeculi¹⁾. Item in evangelio: Et cum Iesus natus esset in Bethleem Iudae in diebus Herodis regis, ecce magi ab oriente venerunt Hierosolymam dicentes: Ubi est, qui natus est rex Iudaeorum? Vidimus enim stellam eius in oriente et venimus cum muneribus adorare illum²⁾.

XIII. QUOD HUMILIS IN PRIMO ADVENTU SUO VENIRET. Apud Esaiam: Domine, quis credidit auditui nostro, et brachium Domini cui revelatum est? Annuntiavimus coram ipso sicut pueri, sicut radix in terra sitiendi. Non est figura eius neque claritas; et vidimus illum, et non habuit figuram neque speciem, sed figura eius sine honore et deficiens praeter caeteros homines. Homo in plaga positus et sciens ferro imbecillitatem; quia aversa est facies eius, inhonoratus est et non est computatus. Hic peccata nostra portat et pro nobis dolet, et nos putavimus, illum esse in dolore et in plaga et in vexatione; ipse autem vulneratus est propter facinora nostra et infirmatus est propter peccata nostra. Doctrina pacis nostrae super illum, et livore eius sanati sumus. Omnes sicut oves erravimus, homo a via sua erravit. Et Deus tradidit illum pro peccatis nostris, et ipse propterea, quod vexatus est, non aperuit os suum³⁾. Item apud eundem: Non sum contumax neque contradico; dorsum meum posui ad flagella et maxillas meas ad palmas, faciem autem meam non averti a foeditate sputorum, et fuit Deus auxiliator meus⁴⁾. Item apud eundem: Non clamabit, neque audiet quis in plateis vocem eius. Arundinem quassatam non confringet et linum fumigans non exstinguet, sed in veritate proferet iudicium. Fulgebit et non quassabitur, quoadusque ponat in terra iudicium, et in nomine eius gentes credent⁵⁾. Item in psalmo xxi: Ego autem sum vermis et non homo, maledictum hominis et abiectio populi. Omnes, qui me videbant, despiciebant me et locuti sunt in labiis et moverunt caput: speravit in Domino, eripiat eum; salvum faciat eum, quoniam vult eum. Item il-

1) Mich. 5, 1. 2) Matth. 2, 1. 2. 3) Ies. 53, 1—7. 4) Ib. 50, 5—7.
5) Ib. 42, 2—4.

lie: Aruit velut testa virtus mea, et lingua mea adglutinata est faucibus meis¹⁾. Item apud Zachariam: Et ostendit mihi Dominus Iesum sacerdotem illum magnum stantem ante faciem angeli Domini, et diabolus stabat ad dexteram eius adversari ei. Et Iesus erat indutus vestimenta sordida, et stabat ante faciem ipsius angeli, et respondit et ait ad eos, qui stabant ante faciem eius, dicens: Auferte vestimenta sordida ab eo. Et dixit ad eum: Ecce abstuli iniquitates tuas. Et induite eum poderem et imponite cidarim mundam super caput eius²⁾. Item Paulus ad Philippenses: Qui in figura Dei constitutus non rapinam arbitratus est, esse se aequalem Deo, sed semet ipsum exinanivit formam servi accipiens, in similitudinem hominum factus, et habitu inventus ut homo humiliavit se, factus obediens usque ad mortem, mortem autem crucis. Propter quod et Deus exaltavit illum et donavit illi nomen, quod est super omne nomen, ut in nomine Iesu omne genu flectatur coelestium, terrestrium et infernorum, et omnis lingua confiteatur, quia Dominus Iesus Christus in gloria est Dei patris³⁾.

XIV. QUOD IPSE SIT IUSTUS, QUEM IUDAEI OCCISURI ESSENT.
In Sapia Salomonis: Circumveniamus iustum, quoniam insuavis est nobis et contrarius est operibus nostris et exprobrat nobis peccata legis. Promittit scientiam Dei se habere et filium Dei se nominat. Factus est nobis in translatione cogitationum nostrarum, gravis est nobis etiam ad videndum; quoniam dissimilis est aliis vita illius, et mutatae sunt viae illius. Tanquam nugaces aestimati sumus ab illo, et continet se a viis nostris quasi ab immunditiis et praefert novissima iustorum et gloriatur, patrem se habere Deum. Videamus ergo, si sermones illius veri sunt, et tentemus, quae ventura sunt illi, Contumelia et tormento interrogemus eum, ut sciamus reverentiam illius et probemus patientiam illius. Morte turpissima condemnemus eum. Haec cogitaverunt et errayerunt. Excoecavit enim illos malitia ipsorum, et nescierunt sacramenta Dei⁴⁾. Item apud Esaiam: Videte, quomodo iustus perit, et nemo intelligit, et viri iusti tolluntur, et nemo recognoscit. A facie enim iniustitiae sublatus est iustus, et erit in pace sepultura eius⁵⁾.

1) Ps. 22, 7—9. 16. 2) Zach. 3, 1, 3—5. 3) Phil. 2, 6—11. 4) Sap. 2, 12—17. 19—22. 5) Ies. 57, 1, 2.

De hoc ipso in Exodo ante praedictum: Innocentem et iustum non occides¹⁾. Item in evangelio: Iudas poenitentia ductus sacerdotibus et senioribus dixit: Peccavi tradens sanguinem iustum²⁾.

XV. QUOD IPSE DICTUS SIT OVIS ET AGNUS, QUI OCCIDI HABERET, ET DE SACRAMENTO PASSIONIS. Apud Esaïam: Sicut ovis ad victimam ductus est, et sicut agnus coram tondente se sine voce, sic non aperuit os suum. In humilitate iudicium eius sublatum est; nativitatem eius quis enarrabit? Quoniam auferetur a terra vita eius, a facinoribus populi mei adductus est ad mortem, et dabo malos pro sepultura eius et ipsos divites pro morte eius, quia facinus non fecit neque insidias ore suo. Propterea ipse consequetur multos et fortium dividet spolia, propterea quod tradita est ad mortem anima eius, et inter facinorosos deputatus est. Et ipse peccata multorum pertulit et propter facinora illorum traditus est³⁾. Item apud Hieremiam: Domine, significa mihi, et cognoscam, tunc vidi meditationes eorum. Ego sicut agnus sine malitia perductus sum ad victimam; in me cogitaverunt cogitatum dicentes: Venite, mittamus lignum in panem eius et eradamus a terra vitam eius, et nomen eius non erit in memoria amplius⁴⁾. Item in Exodo Deus ad Moysen: Accipiant sibi singuli ovem per domos tribuum, ovem sine vitio, perfectum, masculum, anniculum erit vobis. Ab agnis et ab laedis accipietis, et occident illum omne vulgus synagogae filiorum Israel ad vesperam et accipient de sanguine eius et ponent super duos postes et super limen in domibus, in quibus eum edent in ipsis; et edent carnes ipsa nocte assatas igni et azyma cum picridibus edent. Non edetis de eis crudam neque coctam in aqua, nisi assatam igni, caput cum pedibus et interaneis; nihil derelinquetis ex eis in mane et os non confringetis ex eo. Quae autem relictæ fuerint de eo usque in mane, igni erementur. Sic autem comedetis eum. Lumbi vestri praeincti, et caligae vestrae in pedibus vestris, et bacula vestra in manibus vestris; et edetis eum festinanter. Pascha est enim Domini⁵⁾. Item in Apocalypsi: Et vidi in medio throni et quatuor animalium et in medio seniorum agnum

1) Ex. 23, 7. 2) Matth. 27, 3. 4. 3) Ies. 53, 1—9. 12. 4) Ier. 11, 18. 19. 5) Ex. 12, 3. 5—11.

stantem quasi occisum, habentem cornua septem et oculos septem, qui sunt septem spiritus Dei missi per orbem terrae. Et venit et accepit librum de dextera Dei sedentis in throno. Et cum accepisset librum, quatuor animalia et viginti quatuor seniores prostraverunt se ante agnum habentes singuli citharas et pateras aureas plenas odoramentis supplicationum, quae sunt orationes sanctorum, et cantaverunt canticum novum dicentes: Dignus es, Domine, accipere librum et aperire signa eius, quoniam occisus es et redemisti nos sanguine tuo ex omni tribu et lingua et populo et natione, et fecisti nos regnum Deo nostro, sacerdotesque fecisti, et regnabunt super terram¹⁾. Item in evangelio: Altera die vidit Iohannes Iesum venientem ad se et ait: Ecce agnus Dei, et ecce qui aufert peccata mundi²⁾.

XVI. QUOD IDEM ET LAPIS DICTUS SIT. Apud Esaïam sic dicit Dominus: Ecce ego immitto in fundamenta Sion lapidem pretiosum, electum, summum, angularem, honoratum; et qui crediderit in eum, non confundetur³⁾. Item in psalmo cxvii: Lapis, quem reprobaverunt aedificantes, hic factus est in caput anguli. A Domino factus est iste et est admirabilis in oculis nostris. Iste dies, quem fecit Dominus; exsulemus et iucundemur in eo. O Domine, salva igitur, o Domine, dirige igitur. Benedictus est, qui venit in nomine Domini⁴⁾. Item apud Zachariam: Ecce ego adduco puerum meum. Oriens nomen est ei: quoniam lapis, quem dedi ante faciem Iesu, super lapidem ipsum unum septem oculi sunt⁵⁾. Item in Deuteronomio: Et scribes super lapidem omnem legem hanc manifeste nimis⁶⁾. Item apud Iesum Nave: Et accepit lapidem magnum et statuit eum illic contra Dominum et ait Iesus ad populum: Ecce lapis iste erit in testimonium, quia iste audivit omnia, quae dicta sunt a Domino, quanta locutus est ad vos hodie; et erit ipse vobis in testimonium in novissimo dierum, quando recesseritis a Deo vestro⁷⁾. Item in Actibus apostolorum Petrus: Principes populi et seniores Israel, audite. Ecce nos hodie interrogamur a vobis super benefacto hominis infirmi, in quo iste salvatus est. Sit vobis omnibus notum

1) Apoc. 5, 6—10. 2) Io. 1, 29. 3) Ies. 28, 16. 4) Ps. 118, 22—26.
5) Zach. 3, 8. 9. 6) Deut. 27, 8. 7) Ios. 24, 26. 27.

et omni populo Israel, quia in nomine Iesu Christi Nazareni, quem vos crucifixistis, quem Deus suscitavit a mortuis, in illo iste in conspectu vestro sanus adstat, in alio autem nullo. Hic est lapis, qui contemptus est a vobis aedificantibus, qui factus est in caput anguli. Non est enim nomen aliud sub coelo datum hominibus, in quo oportet salvari nos¹⁾. Hic est lapis in Genesi, quem ponit Iacob ad caput suum, quia caput viri Christus, et dormiens videt scalam ad coelum pertingentem, in qua constitutus erat Dominus, et angeli adscendebant et descendebant; quem lapidem consecravit et unxit sacramento unctionis Christum significans. Hic est lapis in Exodo, super quem sedit Moyses in cacumine collis, quando Iesus Nave contra Amalech dimicavit, et sacramento lapidis et stabilitate sessionis Amalech superatus est ab Iesu, id est diabolus a Christo victus est. Hic est lapis magnus in Basilion primo, super quem posita est arca testamenti, quando eam ab allophylis remissam et redditam in plaustro boves reportaverunt. Item hic est lapis in Basilion, quo David frontem Goliae percussit et occidit, significans, diabolum et servos eius inde prosterni victos²⁾ scilicet ea capitis parte, quam signatam non habent; quo signo nos et tuti semper sumus et vivimus. Hic est lapis, quem cum alienigenas Israel vicisset, statuit Samuel et appellavit nomen eius Abennezer id est lapis auxiliator.

XVII. QUOD DEINDE IDEM LAPIS MONS FIERET ET IMPLERET TOTAM TERRAM. Apud Danielelem: Et ecce imago nimis magna, et contemplatio eius imaginis metuenda et elata stabat contra te; cuius caput fuit ex auro bono, pectus et brachia eius argentea, venter et femora aerea, pedes autem ex parte quidem ferrei, ex parte autem fictiles, quoadusque abscissus est lapis de monte sine manibus concidentium et percussit imaginem super pedes ferreos et fictiles et comminuit eos minutatim, et factum est, simul ferreum et testa et aeramentum et argentum et aurum, et facta sunt minuta quasi palca aut pulvis in arca aestate, et ventilavit illa ventus, ita ut nihil remanserit ex illis, et lapis, qui percussit imaginem, factus est mons magnus et implevit totam terram³⁾.

1) Act. 4, 8—12. 2) Vulgo: victa. Ox.: victos sc. eam cap. partem. 3) Dan. 2, 31—35.

XVIII. QUOD IN NOVISSIMIS TEMPORIBUS IDEM MONS MANIFESTARETUR, SUPER QUEM GENTES VENIRENT ET IN QUEM IUSTI QUIQUE ADSCENDERENT. Apud Esaiam: Erit in novissimis temporibus manifestus mons Domini et domus Dei super vertices montium et exaltabitur super colles, et venient super illum omnes gentes, et ambulabunt multi et dicent: Venite, adscendamus in montem Domini et in domum Dei Iacob, et nuntiabit nobis viam eius, et ambulabimus in illa. De Sion enim procedet lex et verbum Domini ab Hierusalem; et iudicabit inter gentes et redarguet populum multum, et concident gladios suos in aratra et lanceas suas in falces et iam non discent pugnare¹⁾. Item in psalmo xxiii: Quis adscendet in montem Domini, aut quis stabit in loco sancto eius? Innocens manibus et mundo corde, qui non accepit in vano animam suam et non iuravit subdole proximo sibi. Iste accipiet benedictionem a Domino et misericordiam a Deo salutari suo. Ista nativitas eorum, qui eum quaerunt, qui quaerunt faciem Dei Iacob²⁾.

XIX. QUOD IPSE SIT SPONSUS ECCLESIAM HABENS SPONSAM, DE QUA FILII SPIRITALES NASCERENTUR. Apud Iohel: Canite tuba in Sion, sanctificate ieiunium et indicite curationem, aggregate populum, sanctificate ecclesiam, excipite maiores natu, colligite parvulos lactentes, procedat sponsus de cubili suo et sponsa de thalamo suo³⁾. Item apud Hieremiam: Et auferam de civitatibus Iuda et de quadrivisiis Hierusalem vocem laetantium et vocem gaudentium, vocem sponsi et vocem sponsae⁴⁾. Item in psalmo xviii: Et ipse velut sponsus egrediens de thalamo suo; exsultavit ut gigas viam currere. A summo coeli egressio eius, et decursio eius usque ad summum eius, et non est, qui lateat a calore eius⁵⁾. Item in Apocalypsi: Veni, ostendam tibi novam nuptam uxorem agni. Et duxit me in spiritu in montem magnum et ostendit mihi civitatem sanctam Hierusalem descendentem de coelo, a Deo habentem claritatem Dei⁶⁾. Item in evangelio cata Ioannem: Vos mihi testes estis, quoniam dixi eis, qui missi sunt ab Hierosolymis ad me, quia non sum Christus, sed quoniam missus sum ante illum. Qui enim habet sponsam, sponsus est. Amicus autem sponsi

1) Ies. 2, 2. 3. 2) Ps. 24, 3—6. 3) Ioel. 2, 15. 16. 4) Ier. 16, 9. 5) Ps. 19, 6. 7. 6) Apoc. 21, 9—11.

est, qui stat et audit eum et gaudio gaudet propter vocem sponsi¹⁾. Huius rei mysterium ostensum est apud Iesum Nave, quando iussus est excalciare se, quod scilicet sponsus non ipse esset — erat enim in lege, ut quisquis nuptias recusaret, calciamentum deponeret, calciaretur vero ille, qui sponsus futurus esset —: Et factum est, cum esset Iesus in Ierico, circumspexit oculis et vidit hominem stantem ante faciem suam et frameam tenentem in manu eius et dixit: Noster es an adversariorum? Ille autem dixit: Ego sum dux virtutis Domini, nunc adveni. Et Iesus cecidit in faciem ad terram et ait illi: Domine, quid imperas famulo tuo? Et ait dux virtutis Domini: Solve calciamentum de pedibus tuis. Locus enim, in quo stas, terra sancta est²⁾. Item in Exodo Moyses iubetur calciamentum deponere, quod nec ipse sponsus esset: Et apparuit ei angelus Domini in flamma ignis de rubo; et vidit, quoniam rubus arderet igni, rubus autem non cremabatur. Et dixit Moyses: Transiens videbo hoc grande visum, cur utique non crematur rubus. Ut vidit autem, quoniam accedit videre, vocavit eum Dominus Deus de rubo dicens: Moyses, Moyses. Qui dixit: Quid est? Et dixit: Ne accesseris huc nisi solveris calciamentum de pedibus tuis. Locus enim, in quo stas, terra sancta est. Et dixit ei: Ego sum Deus patris tui, Deus Abraham et Deus Isaac, Deus Iacob³⁾. Hoc autem manifestatum est in evangelio cata Ioannem: Et respondit illis Ioannes: Ego quidem baptizo in aqua; in medio autem vestrum stat, quem vos nescitis; ipse est enim, de quo dixi: Post me veniens homo ante me factus est, cuius non sum dignus corrigiam calciamenti solve⁴⁾. Item cata Lucam: Sint lumbi vestri praeincti, et lucernae ardentes, et vos similes hominibus expectantibus dominum suum, quando veniat a nuptiis, ut cum venerit et pulsaverit, aperiant ei. Beati servi illi, quos adveniens dominus invenerit vigilantes⁵⁾. Item in Apocalypsi: Regnavit Dominus Deus omnipotens, gaudeamus et exsulemus et demus ei gloriae claritatem, quoniam venerunt nuptiae agni, et uxor eius se praeparavit⁶⁾.

XX. QUOD CRUCI ILLUM FIXURI ESSENT IUDAEI. Apud

1) Io. 3, 28. 29. 2) Ios. 5, 13—15. 3) Ex. 3, 2—6. 4) Io. 1, 26. 27. 5) Luc. 12, 35—37. 6) Apoc. 19, 6. 7.

Esaiam: Expandi manus meas tota die ad plebem contumacem et contradicentem mihi, qui ambulant vias non bonas, sed post peccata sua¹⁾. **Item apud Hieremiam:** Venite, mittamus lignum in panem eius et oradamus a terra vitam eius²⁾. **Item in Deuteronomio:** Et erit pendens vita tua ante oculos tuos, et timebis die et nocte et non credes vitae tuae³⁾. **Item in psalmo xxi:** Effoderunt manus meas et pedes meos, dinumeraverunt omnia ossa mea. Ipsi autem contemplati sunt et viderunt me et diviserunt vestimenta mea sibi et super vestem meam sortem miserunt. Tu autem, Domine, ne elongaveris auxilium tuum a me, in auxilium meum attende. Libera a gladio animam meam et de manu canis unicam meam. Salva me ex ore leonis et a cornibus unicornium humilitatem meam. Enarrabo nomen tuum fratribus meis, in medio ecclesiae laudabo te⁴⁾. **Item in psalmo cxviii:** Confige clavis de metu tuo carnes meas⁵⁾. **Item in psalmo cxl:** Allevatio manuum mearum sacrificium vespertinum⁶⁾. De quo sacrificio Sophonias dixit: Metuite a facie Domini Dei, quoniam prope est dies eius: quia apparavit Dominus sacrificium suum, sanctificavit electos suos⁷⁾. **Item apud Zachariam:** Et intuebuntur in me, in quem transfixerunt⁸⁾. **Item in psalmo lxxxvii:** Exclamavi ad te, Domine, tota die, extendi ad te manus meas⁹⁾. **Item in Numeris:** Non quasi homo Deus suspenditur neque quasi filius hominis minas patitur¹⁰⁾. Unde in evangelio Dominus dicit: Sicut Moyses exaltavit serpentem in eremo, ita exaltari oportet Filium hominis, ut omnis, qui crediderit in Filium, habeat vitam aeternam¹¹⁾.

XXI. QUOD IN PASSIONE CRUCIS ET SIGNO VIRTUS OMNIS SIT ET POTESTAS. **Apud Abacuc:** Texit coelos virtus eius, et laudis eius plena est terra; et splendor eius ut lux erit, cornua in manibus eius erunt. Et illic constabilita est virtus gloriae eius, et constituit dilectionem validam. Ante faciem suam ibit verbum et procedet in campos secundum gressus suos¹²⁾. **Item apud Esaiam:** Ecce natus est nobis puer, et datus est nobis filius, cuius imperium super humeros eius; et vocatum est nomen eius magnae cogitationis nuntius¹³⁾. Hoc signo crucis et Amalech victus est ab

1) Ies. 65, 2. 2) Ier. 11, 19. 3) Deut. 28, 66. 4) Ps. 22, 17—23. 5) Ps. 119, 120. 6) Ps. 141, 2. 7) Zeph. 1, 7. 8) Zach. 12, 10. 9) Ps. 88, 10. 10) Num. 23, 19. 11) Io. 3, 14, 15. 12) Hab. 3, 3—5. 13) Ies. 9, 5.

Iesu per Moysen. In Exodo dixit Moyses ad Iesum: Elige tibi viros et exi et constitue cum Amalech in crastinum. Ecce ego stabo in cacumine collis, et virga Dei in manu mea. Et factum est, cum levabat manus Moyses, praevalabat Israel. Ubi autem submiserat manus Moyses, invalescebat Amalech. Sed manus Moysi erant graves, et accepto lapide supposuerunt sub eo, et sedebat super eum, et Aaron et Ur sustentabant manus eius hinc et inde, et factae sunt manus Moysi stabiles usque in occasum solis, et fugavit Iesus Amalech et omnem populum eius. Et dixit Dominus ad Moysen: Scribe hoc, ut sit memoria in libro, et da in aures Iesu, quoniam deletionē deleam memoriam Amalech de sub coelo¹⁾.

XXII. QUOD IN HOC SIGNO CRUCIS SALUS SIT OMNIBUS, QUI IN FRONTIBUS NOTENTUR. Apud Ezechielem dicit Dominus: Transi mediam Hierusalem, et notabis signum super frontes virorum, qui ingemunt et moerent ob iniquitates, quae fiunt in medio ipsorum. Item illic: Vadite et caedite et nolite parcere oculis vestris. Nolite misereri senioris et iuvenis et virginis et parvulos et mulieres interficite, ut perdeantur. Omnem autem, super quem signum scriptum est, ne tetigeritis, et ab ipsis sanctis meis incipite²⁾. Item in Exodo Deus ad Moysen: Et erit sanguis in signo vobis super domos, in quibus ibi eritis; et videbo sanguinem et protegam vos, et non erit in vobis plaga diminutionis, cum perentiam terram Aegypti³⁾. Item in Apocalypsi: Et vidi agnum stantem in monte Sion, et cum eo centum quadraginta quatuor millia, et habebant nomen eius et nomen patris eius scriptum in frontibus suis⁴⁾. Item illic: Ego sum α et ω , primus et novissimus, initium et finis. Felices eos, qui faciunt praecepta eius, ut sit potestas eorum super lignum vitae⁵⁾.

XXIII. QUOD MEDIO DIE IN PASSIONE EIUS TENEBRAE FUTURAE ESSENT. Apud Amos: Et erit in illo die, dicit Dominus, occidet sol meridie, et obtenebrabitur dies lucis; et convertam dies festos vestros in luctum et omnia cantica vestra in lamentationem⁶⁾. Item apud Hieremiam: Exterrita est, quae parit, et taeduit anima eius. Subiit sol ei,

1) Ex. 17, 9—14. 2) Ez. 9, 4—6. 3) Ex. 12, 13. 4) Apoc. 14, 1. 5) Ib. 22, 13. 14. 6) Am. 8, 9. 10.

cum adhuc medius dies esset, confusa est et maledicta. Reliquos eorum in gladio dabo in conspectu inimicorum eorum¹⁾. Item in evangelio: A sexta autem hora tenebrae factae sunt super totam terram usque ad horam nonam²⁾.

XXIV. QUOD A MORTE NON VINCERETUR NEC APUD INFEROS REMANSURUS ESSET. In psalmo xxix: Domine, reduxisti ab inferno animam meam³⁾. Item in psalmo xv: Non derelinques animam meam apud inferos neque dabis sanctum tuum videre corruptionem⁴⁾. Item in psalmo iii: Ego dormivi et somnum cepi et resurrexi, quoniam Dominus auxiliatus est mihi⁵⁾. Item cata Ioannem: Nemo auferit animam meam a me, sed ego a me pono eam; potestatem habeo ponendi eam et potestatem habeo iterum sumendi eam. Ille enim mandatum accepi a patre meo⁶⁾.

XXV. QUOD AB INFERIS TERTIO DIE RESURGERET. Apud Osee: Vivificabit nos post biduum, die tertio resurgemus⁷⁾. Item in Exodo: Et dixit Dominus ad Moysen: Descende et testificare populo et sanctifica illos hodie et eras, et lavent vestem suam et sint parati in perendinum diem. Die enim tertio descendet Dominus in montem Sina⁸⁾. Item in evangelio: Progenies nequam et adultera signum quaerit, et signum non dabitur illi nisi signum Ionae prophetae. Quomodo enim fuit Ionas in ventre ceti tribus diebus et tribus noctibus, ita erit filius hominis in corde terrae tribus diebus et tribus noctibus⁹⁾.

XXVI. QUOD CUM RESURREXISSET, ACCIPERET A PATRE OMNEM POTESTATEM, ET POTESTAS EIUS AETERNA SIT. Apud Danielelem: Videbam in visu nocte; et ecce in nubibus coeli quasi filius hominis veniens venit usque ad Veterem dierum et stetit in conspectu eius, et qui assistebant ei, obtulerunt eum; et data est ei potestas regia, et omnes reges terrae per genus, et omnis claritas serviens ei; et potestas eius aeterna, quae non auferetur, et regnum eius non corrumpetur¹⁰⁾. Item apud Esaïam: Nunc exurgam, dicit Dominus, nunc clarificabor, nunc exaltabor: nunc videbitis, nunc intelligetis, nunc confundemini. Vana erit fortitudo spiritus vestri, ignis vos consumet¹¹⁾. Item in psalmo cix: Dixit Dominus Domino meo: sede ad dexteram meam, quo-

1) Ier. 15, 9. 2) Matth. 27, 45. 3) Ps. 30, 3. 4) Ps. 16, 10. 5) Ps. 3, 6. 6) Io. 10, 18. 7) Hos. 6, 2. 8) Ex. 19, 10. 11. 9) Matth. 16, 4. 10) Dan. 7, 13. 14. 11) Ies. 33, 10. 11.

adusque ponam inimicos tuos suppedaneum pedum tuorum. Virgam virtutis tuae mittet Deus a Sion, et dominaberis in medio inimicorum tuorum¹⁾. Item in Apocalypsi: Et conversus respexi, ut viderem vocem, quae mecum loquebatur. Et vidi septem candelabra aurea et in medio candelabrorum similem Filio hominis vestitum podere, et erat praecinctus supra mamillas zonam auream. Caput autem eius et capilli erant albi velut lana aut nix, et oculi eius ut flamma ignis, et pedes eius similes aurichalco sicut de fornace ignis, et vox eius ut sonus aquarum multarum; et habebat in dextera sua septem stellas, et ex ore eius gladius utraque parte acutus exhibat, et facies eius splendebat ut sol in virtute sua. Et cum vidissem eum, cecidi ad pedes eius tanquam mortuus, et imposuit super me dexteram suam dicens: Noli timere, ego sum primus et novissimus et vivus, qui fueram mortuus; et ecce sum vivens in saecula saeculorum et habeo claves mortis et inferorum²⁾. Item in evangelio Dominus post resurrectionem discipulis dicit: Data est mihi omnis potestas in coelo et in terra. Ite ergo et docete omnes gentes tingentes eos in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti, docentes eos observare omnia, quaecunque praecepi vobis³⁾.

XXVII. QUOD PERVENIRI NON POSSIT AD DEUM PATREM NISI PER FILIUM EIUS IESUM CHRISTUM. In evangelio: Ego sum via et veritas et vita. Nemo venit ad patrem nisi per me⁴⁾. Item illic: Ego sum ostium. Per me si quis introierit, salvabitur⁵⁾. Item illic: Multi prophetae et iusti cupierunt videre, quae videtis, et non viderunt, et audire, quae auditis, et non audierunt⁶⁾. Item illic: Qui credit in filium, habet vitam aeternam. Qui dicto non audiens est in filium, non habet vitam, sed ira Dei manebit super eum⁷⁾. Item Paulus apud Ephesios: Et cum venisset, annuntiavit vobis pacem his, qui longe, et pacem iis, qui prope, quia per ipsum habemus accessum ambo in uno spiritu ad patrem⁸⁾. Item ad Romanos: Omnes enim peccaverunt et egent claritate Dei, iustificantur autem dono ipsius et gratia per redemptionem, quae est in Christo Iesu⁹⁾. Item in epistola Petri apostoli: Christus semel pro peccatis nostris mortuus

1) Ps. 110, 1. 2. 2) Apoc. 1, 12—18. 3) Matth. 28, 18. 19. 4) Io. 14, 6. 5) Ib. 10, 9. 6) Matth. 13, 17. 7) Io. 3, 36. 8) Eph. 2, 17. 18. 9) Rom. 3, 23. 24.

est, iustus pro iniustis, ut nos offerret Deo¹⁾. Item illic: In hoc enim et mortuis praedicatum est, ut suscitentur²⁾. Item in epistola Ioannis: Qui negat filium, neque patrem habet. Qui confitetur filium, et filium et patrem habet³⁾.

XXVIII. QUOD IPSE IUDEX VENTURUS SIT. Apud Malaciam: Ecce dies Domini venit ardens velut clibanus; eruntque omnes alienigenae et omnes iniqui stipula, et succendet illos adveniens dies, dicit Dominus⁴⁾. Item in psalmo XLIX: Deus deorum Dominus locutus est et vocavit terram a solis ortu usque ad occasum; ex Sion species decoris eius. Deus manifeste veniet, Deus noster, et non silebit. Ignis ante eum ardebit, et in circuitu eius procella nimia. Vocavit coelum sursum et terram, ut separet populum suum. Colligite illi iustos eius, eos, qui disponunt testamentum eius in sacrificiis; et annuntiabunt coeli iustitiam eius, quoniam Deus iudex est⁵⁾. Item apud Esaiam: Dominus Deus virtutum prodibit et comminuet bellum. Excitabit certamen et clamabit super inimicos suos cum fortitudine: Tacui; numquid semper tacebo⁶⁾? Item in psalmo LXVII: Exsurgat Deus, et dissipentur inimici eius, et fugiant a facie eius, qui oderunt eum. Sicut deficit fumus, deficiant; sicut tabescit cera a facie ignis, sic pereant peccatores a facie Dei, et iusti iucundentur et exsultent in conspectu Dei et laetentur in iucunditate. Cantate Deo, psallite nomini eius, iter facite ei, qui adscendit in occasum, Deus nomen illi. Turbabuntur a facie eius patris orphanorum et iudicis viduarum. Deus in loco sancto suo, Deus, qui inhabitare facit unanimes in domo, producens vinctos in virtute, similiter eos, qui in iram provocant, qui inhabitant in monumentis. Deus, dum prodires in conspectu populi tui, in transeundo in eremum⁷⁾. Item in psalmo LXXXI: Exsurge, Deus, iudica terram, quoniam tu exterminabis in omnibus gentibus⁸⁾. Item in evangelio cata Matthaeum: Quid nobis et tibi, fili David? Quid huc venisti ante tempus punire nos⁹⁾? Item cata Ioannem: Nihil pater iudicat, sed iudicium omne filio dedit, ut omnes honorificent filium, sicut honorificant patrem. Qui non honorificat filium, non honorificat patrem, qui eum misit¹⁰⁾. Item

1) I Petr. 3, 18. 2) Ib. 4, 6. 3) I Io. 2, 23. 4) Mal. 3, 19 (4, 1. LXX). 5) Ps. 50, 1—6. 6) Ies. 42, 13. 14. 7) Ps. 68, 2—8. 8) Ps. 82, 8. 9) Matth. 8, 29. 10) Io. 5, 22, 23.

in epistola Pauli ad Corinthios secunda: Omnes nos manifestari oportet ante tribunal Christi, ut reportet unusquisque sui corporis propria secundum quae egit, sive bona sive mala¹⁾.

XXIX. QUOD IPSE SIT REX IN AETERNUM REGNATURUS. Apud Zachariam: Dicite filiae Sion: Ecce rex tuus venit tibi iustus et salvans, mitis, sedens super asinum indomitum²⁾. Item apud Esaiam: Quis nuntiabit vobis locum illum aeternum? Ambulans in iustitia et manus abstinens a muneribus, gravans aures, ut non audiat iudicium sanguinis, et comprimens oculos suos, ne videat iniustitiam, hic inhabitabit in alta spelunca petrae fortis. Papis illi dabitur, et aqua eius fidelis. Regem cum claritate videbitis³⁾. Item apud Malachiam: Rex magnus sum ego, dicit Dominus, et nomen meum illustre est apud gentes⁴⁾. Item in psalmo secundo: Ego autem constitutus sum rex ab eo super Sion montem sanctum eius adnuntians imperium ipsius⁵⁾. Item in psalmo xx: Commemorabuntur et convertentur ad Dominum omnes termini terrae, et adorabunt in conspectu tuo omnes patriae gentium; quoniam Domini est regnum, et ipse dominabitur omnium gentium⁶⁾. Item in psalmo xxiii: Auferte portas, principes, vestras, et extollimini, portae aeternales, et introibit rex claritatis. Quis est iste rex claritatis? Dominus fortis et potens, Dominus fortis in proelio. Auferte portas, principes, vestras, et extollimini, portae aeternales, et introibit rex claritatis. Quis est iste rex claritatis? Dominus virtutum ipse est rex claritatis⁷⁾. Item in psalmo xliiv: Eructavit cor meum sermonem bonum, dico ego opera mea regi. Lingua mea calamus scriptoris acute scribentis. Decorus specie super filios hominum; effusa est gratia in labiis tuis, propterea benedixit te Deus in saecula. Accingere ense tuo ad femur, potentissime. Decorum et speciei tuae et intende et dirige et regna propter veritatem et mansuetudinem et iustitiam⁸⁾. Item in psalmo v: Rex meus et Deus meus, quoniam ad te orabo, Domine, mane exaudies vocem meam; mane assistam tibi et contemplabor te⁹⁾. Item in psalmo xcvi: Dominus regnavit, exsultet terra, iucundentur insulae multae¹⁰⁾. Item

1) II Cor. 5, 10. 2) Zach. 9, 9. 3) Ies. 33, 14—17. 4) Mal. 4, 14. 5) Ps. 2, 6. 7. 6) Ps. 22, 28. 29. 7) Ps. 24, 7—10. 8) Ps. 45, 2—5. 9) Ps. 5, 3. 4. 10) Ps. 97, 1.

in psalmo XLIV: Adstitit regina ad dexteram tuam in veste inaurata, amicta est varietate. Audi, filia, et vide et inclina aurem tuam et obliviscere populi tui et domus patris tui, quoniam desideravit rex speciem tuam, quia ipse est Dominus Deus tuus¹⁾. Item in psalmo LXXIII: Deus autem rex noster ante saeculum, operatus est salutem in medio terrae²⁾. Item in evangelio cata Matthaeum: Et cum Iesus natus esset in Bethleem Iudae in diebus Herodis regis, ecce magi ab oriente venerunt Hierosolimam dicentes: Ubi est, qui natus est rex Iudaeorum? Vidimus enim stellam eius in oriente et venimus adorare eum³⁾. Item cata Ioannem dixit Iesus: Regnum meum non est de isto saeculo. Si de isto saeculo esset regnum meum, ministri mei turbarentur, ne traderer Iudaeis. Nunc autem regnum meum non est hinc. Dixit Pilatus: Ergo rex es tu? Respondit Iesus: Tu dicis, quoniam rex sum; ego in hoc natus sum et in hoc veni in saeculum, ut testimonium perhibeam veritati. Omnis, qui est de veritate, audit vocem meam⁴⁾.

XXX. QUOD IPSE SIT IUDEX ET REX. In psalmo LXXIV: Deus, iudicium tuum regi da et iustitiam tuam filio regis, iudicare populum tuum in iustitia⁵⁾. Item in Apocalypsi: Et vidi coelum apertum, et ecce equus albus, et qui sedebat super eum, vocabatur fidelis et verus, aequum iustumque iudicat et proeliatur. Oculi autem eius erant tanquam flamma ignis, et super caput eius diademata multa, et portabat nomen scriptum nemini alii nisi sibi notum. Et erat coopertus vestem adpersam sanguine, et dicitur nomen eius Verbum Dei; et exercitus, qui sunt in coelo, sequebantur eum in equis albis induti byssinum album mundum; et de ore eius exhibat gladius utrinque acutus, ut ex eo percuteret nationes, quas ipse pasciturus est in virga ferrea, et ipse calcabit torcular vini irae Dei omnipotentis. Habet etiam in veste et in femore suo nomen scriptum: Rex regum et dominus dominantium⁶⁾. Item in evangelio: Cum venerit filius hominis in claritate sua, et omnes angeli cum eo, tunc sedebit in throno claritatis suae, et colligentur ante eum omnes gentes, et segregabit illos ab invicem, quemadmodum pastor segregat oves ab haedis, et statuet

1) Ps. 45, 10—12. 2) Ps. 74, 12. 3) Matth. 2, 1. 2. 4) Io. 18, 36. 37.
5) Ps. 72, 1. 2. 6) Apoc. 19, 11—16.

oves ad dexteram suam, haedos autem ad sinistram. Tunc dicet rex eis, qui ad dexteram eius erunt: Venite, benedicti Patris mei, percipite regnum, quod vobis paratum est ab origine mundi. Esurivi enim, et dedistis mihi manducare; sitivi, et potastis me; hospes fui, et adduxistis me, nudus, et texistis me, infirmus, et visitastis me, in carcere fui, et venistis ad me. Tunc respondebunt ei iusti dicentes: Domine, quando te vidimus esurientem et pavimus, sitientem et potavimus? Quando autem te vidimus hospitem et adduximus, nudum et vestivimus? Quando autem te vidimus infirmum et in carcere et venimus ad te? Et respondens rex dicet eis: Amen dico vobis, quamdiu fecistis uni horum ex fratribus meis minimis, mihi fecistis. Tunc dicet illis, qui ad sinistram eius erunt: Discedite a me, maledicti, in ignem aeternum, quem paravit Pater meus diabolo et angelis eius. Esurivi enim, et non dedistis mihi manducare; sitivi, et non potastis me; hospes fui, et non adduxistis me, nudus, et non vestistis me, infirmus et in carcere, et non visitastis me. Tunc respondebunt et ipsi dicentes: Domine, quando te vidimus esurientem aut sitientem aut hospitem aut nudum aut infirmum aut in carcere et non ministravimus tibi? Et respondebit illis: Amen dico vobis, quamdiu non fecistis uni ex minimis his, neque mihi fecistis. Et abibunt isti in ambustionem aeternam, iusti autem in vitam aeternam¹⁾.

LIBER TERTIUS.

Oyprianus Quirino filio
S.

Pro fide ac devotione tua, quam Domino Deo exhibes, fili carissime, petisti, ut ad instruendum te exciperem de scripturis sanctis quaedam capitula ad religiosam sectae nostrae disciplinam pertinentia, lectionis divinae succinctam diligentiam quaerens, ut animus Deo deditus non longis aut multis librorum voluminibus fatigetur, sed cruditus breviario praeceptorum coelestium habeat ad fovendam me-

1) Matth. 25, 31 — 46.

moriam suam salubre et grande compendium. Et quia tibi plenum dilectionis obsequium debeo, feci, quod petisti, ut laborarem semel, ne tu semper laborares. Quantum potuit itaque mediocritas nostra complecti, collecta sunt a me quaedam praecepta dominica et magisteria divina, quae esse facilia et utilia legentibus possint, dum in breviarium pauca digesta et velociter perleguntur et frequenter iterantur. Opto te, fili carissime, semper bene valere,

CAPITULA.

I. De bono operis et misericordiae.

II. In opere et eleemosynis, etiamsi per mediocritatem minus fiat, ipsam voluntatem satis esse.

III. Agapem et dilectionem fraternam religiose et firmiter exercendam.

IV. In nullo gloriandum, quando nostrum nihil sit.

V. Humilitatem et quietem in omnibus tenendam.

VI. Bonos quosque et iustos plus laborare, sed tolerare debere, quia probantur.

VII. Non contristandum Spiritum sanctum, quem accepimus,

VIII. Iracundiam vincendam esse, ne cogat delinquere.

IX. Invicem se fratres sustinere debere.

X. In Deum solum fidendum et in ipso gloriandum,

XI. Eum, qui fidem consecutus est, exposito priore homine coelestia tantum et spiritalia cogitare debere nec attendere ad saeculum, cui iam repuntiavit.

XII. Non iurandum.

XIII. Non maledicendum.

XIV. Nunquam mussitandum, sed circa omnia, quae accidunt, benedicendum Deum.

XV. Ad hoc tentari homines a Deo, ut probentur.

XVI. De bono martyrii.

XVII. Minora esse, quae in saeculo patimur, quam sit praemium, quod promissum est.

XVIII. Dilectioni Dei ac Christi nihil praeponendum.

XIX. Voluntati non nostrae, sed Dei obtemperandum.

XX. Fundamentum et firmamentum spei et fidei esse timorem.

XXI. Non temere de altero iudicandum.

XXII. Accepta iniuria remittendum et ignoscendum.

XXIII. Vicem malis non reddendam.

XXIV. Non posse ad patrem perveniri nisi per Christum.

XXV. Ad regnum Dei, nisi baptizatus et renatus quis fuerit, pervenire non posse.

XXVI. Parum esse baptizari et eucharistiam accipere, nisi quis factis et opere proficiat.

XXVII. Baptizatum quoque gratiam perdere, quam consecutus sit, nisi innocentiam servet.

XXVIII. Non posse in ecclesia remitti ei, qui in Deum deliquerit.

XXIX. De odio nominis ante praedictum.

XXX. Quod quis Deo voverit, cito reddendum.

XXXI. Eum, qui non crediderit, iam iudicatum esse.

XXXII. De bono virginitatis et continentiae.

XXXIII. Nihil patrem iudicare, sed filium; et patrem ab eo non honorificari, a quo non honorificetur filius.

XXXIV. Fidelem gentiliter vivere non oportere.

XXXV. Deum ad hoc patientem esse, ut nos poeniteat peccati nostri, et reformemur.

XXXVI. Mulierem ornari saeculariter non debere.

XXXVII. Fidelem non oportere ob alia delicta nisi ob nomen solum puniri.

XXXVIII. Servum Dei innocentem esse debere, ne incidat in poenam saecularem.

XXXIX. Datum nobis esse exemplum vivendi in Christo.

XL. Non iactanter nec tumultuose operandum.

XLI. Inapte et scurriliter non loquendum.

XLII. Fidem in totum prodesse, et tantum nos posse, quantum credimus.

XLIII. Posse eum statim consequi, qui verè crediderit.

XLIV. Fideles inter se disceptantes non debere gentilem iudicem experiri.

XLV. Spem futurorum esse, et ideo fidem circa ea, quae promissa sunt, patientem esse debere.

XLVI. Mulierem in ecclesia tacere debere.

XLVII. Delicto et merito nostro fieri, ut laboremus nec Dei opem in omnibus sentiamus.

XLVIII. Non foenerandum.

XLIX. Inimicos quoque diligendos.

L. Sacramentum fidei non esse profanandum.

LI. Quod nemo in opere suo extolli debeat.

LII. Credendi vel non credendi libertatem in arbitrio positam.

LIII. Dei arcana perspicere non posse, et idcirco fidem nostram simplicem esse debere.

LIV. Nominem sine sorde et sine peccato esse.

LV. Non hominibus, sed Deo placendum.

LVI. Deum nihil latere ex his, quae geruntur.

LVII. Fidelem emendari et reservari.

LVIII. Neminem contristari morte debere, cum sit in vivendo labor et periculum, in moriendo pax et resurgendi securitas.

LIX. De idolis, quae gentiles deos putant.

LX. Ciborum nimiam concupiscentiam non appetendam.

LXI. Possidendi concupiscentiam et pecuniam non appetendam.

LXII. Matrimonium cum gentilibus non iungendum.

LXIII. Grave delictum esse fornicationis.

LXIV. Quae sint carnalia, quae mortem pariant, et quae spiritalia, quae ad vitam ducant.

LXV. Omnia delicta in baptismo deponi.

LXVI. Disciplinam Dei in ecclesiasticis praeceptis observandam.

LXVII. Praedictum, quod disciplinam sanam adspernaturi essent.

LXVIII. Recedendum ab eo, qui inordinate et contra disciplinam vivat.

LXIX. Non in sapientia mundi nec in eloquentia esse regnum Dei, sed in fide crucis et virtute conversationis.

LXX. Parentibus obsequendum.

LXXI. Patres quoque asperos circa filios esse non oportet.

LXXII. Servos, cum crediderint, plus dominis carnalibus servire debere.

LXXIII. Item dominos mitiores esse debere.

LXXIV. Viduas probatas quasque honorandas.

LXXV. Suorum et maxime fidelium curam plus unumquemque habere debere.

LXXVI. Maiorem natu non temere accusandum.

LXXVII. Peccantem publice obiurgandum.

LXXVIII. Cum haereticis non loquendum.

LXXIX. Innocentiam fidenter petere et impetrare.

LXXX. Nihil licere diabolo in hominem, nisi Deus permiserit.

LXXXI. Mercedem mercenario cito reddendam.

LXXXII. Non augurandum.

LXXXIII. Cirrum in capite non habendum.

LXXXIV. Non vellendum.

LXXXV. Surgendum, cum episcopus aut presbyter veniat.

LXXXVI. Schisma non faciendum, etiamsi in una fide et in eadem traditione permaneat, qui recedit.

LXXXVII. Fideles simplices cum prudentia esse debere.

LXXXVIII. Fratrem non circumveniendum.

LXXXIX. Subito venire finem mundi.

XC. Uxorem a viro non recedere aut, si recesserit, in-nuptam manere.

XCI. Tantum unumquemque tentari, quantum potest sustinere.

XCII. Non quidquid licet, esse faciendum.

XCIII. Praedictum, quod haereses futurae essent.

XCIV. Cum timore et honore eucharistiam accipiendam.

XCV. Bonis convivendum, malos autem vitandos.

XCVI. Factis, non verbis operandum.

XCVII. Ad fidem et ad consecutionem properandum esse.

XCVIII. Catechumenum peccare iam non debere

XCIX. Iudicium secundum tempora futurum aequitatis ante legem vel legis post Moysen.

C. Gratiam Dei gratuitam esse debere.

CI. Spiritum sanctum in igne frequenter apparuisse.

CII. Correptionem bonos quosque libenter audire debere.

CIII. A multiloquentia temperandum.

CIV. Non mentiendum.

CV. Frequenter emendandos, qui delinquant in domestico ministerio.

CVI. Iniuria accepta patientiam tenendam et ultionem Deo relinquendam.

CVII. Non detrahendum.

CVIII. Non esse proximo insidiandum.

CIX. Infirmos visitandos.

CX. Susurrones maledictos esse.

CXI. Sacrificia malorum acceptabilia non esse.

CXII. Gravius iudicari de his, qui in saeculo plus habuerint potestatis.

CXIII. Viduas et pupillos protegi oportere.

CXIV. Dum in carne est quis, exomologesi facere debere.

CXV. Adulationem perniciosam esse.

CXVI. Plus ab eo diligere Deum, cui in baptismo plura peccata dimittuntur.

CXVII. Fortem congressionem esse adversus diabolum, et ideo fortiter nos stare debere, ut possimus vincere.

CXVIII. De antichristo, quod in homine veniat.

CXIX. Grave fuisse iugum legis, quod a nobis abiectum est, et leve esse iugum Domini, quod a nobis susceptum est.

CXX. Orationibus insistendum.

I. DE BONO OPERIS ET MISERICORDIAE. Apud Esaiam: Exclama, inquit, in fortitudine et noli parcere, sicut tuba exalta vocem tuam, adnuntia plebi meae peccata ipsorum et domui Iacob facinora eorum. Me de die in diem quaerunt et cognoscere vias meas concupiscunt, quasi plebs, quae iustitiam fecerit et iudicium Dei non deseruerit. Postulant me nunc iudicium iustum et appropinquare Deo concupiscunt dicentes: Quid quia ieiunavimus, et non vidisti, humiliavimus animas nostras, et non cognovisti? In diebus enim ieiunii inveniuntur voluntates vestrae. Aut enim subiectos vobis subpungitis, aut ad iudicia et lites ieiunatis, aut proximos caeditis pugnis. Ut quid mihi ieiunatis, ut hodie audiatur vox vestra in clamore? Non hoc ieiunium ego elegi, nisi humiliet homo animam suam. Et si contorseris quasi circulum collum tuum et saccum et cinerem substraveris, nec sic vocabitur ieiunium acceptum. Non tale ieiunium elegi, dicit Dominus; sed solve omnem nodum iniustitiae, resolve suffocationes impotentium commerciorum, dimitte quassatos in requiem et omnem consignationem iniustam dissipa. Frange esurienti panem tuum et egenos sine tecto induc in domum tuam. Si videris nudum, vesti et domesticos seminis tui non despicias. Tunc erumpet temporaneum lumen tuum, et vestimenta tua cito orientur. Et praebit ante te iustitia, et claritas Dei circumdabit te. Tunc ex-

clamabis, et Deus exaudiet te. Dom adhuc loqueris, dicet: Ecce adsum¹⁾. De hoc ipso apud Iob: Conservavi egenum de manu potentis et pupillo, cui non erat adiutor, auxiliatus sum. Os viduae benedixit me, cum essem oculus caecorum, pes quoque claudorum ego essem et invalidorum pater²⁾. De hoc ipso apud Tobiam: Et dixi Tobiae filio meo: Vade et adduc, quemcunque pauperem inveneris ex fratribus nostris, qui tamen in mente habeat Deum ex toto corde suo. Hunc adduc, et manducabit pariter meum prandium hoc: Ecce sustineo te, fili, donec venias³⁾. Item illic: Omnibus diebus vitae tuae, fili, Deum in mente habe et noli praeterire praecepta eius. Iustitiam fac omnibus diebus vitae tuae et noli ambulare viam iniquitatis; quoniam agente te ex veritate erit respectus operum tuorum. Ex substantia tua fac eleemosynam et noli avertere faciem ab ullo paupere. Ita fiet, ut nec a te avertatur facies Dei. Quomodo habueris, fili, sic fac. Si tibi fuerit copiosa substantia, plus ex illa fac eleemosynam; si exiguum habueris, ex hoc ipso exiguo communica. Et ne timueris, cum facis eleemosynam; praemium bonum reponis tibi in diem necessitatis; quoniam eleemosyna a morte liberat et non patitur ire in tenebras. Munus bonum est eleemosyna omnibus, qui faciunt eam coram summo Deo⁴⁾. De hoc ipso apud Salomonem in Proverbiis: Qui pauperum miseretur, Deo focnerat⁵⁾. Item illic: Qui dat pauperibus, nunquam indigebit; qui autem avertit oculum suum, in multa penuria erit⁶⁾. Item illic: Eleemosynis et fide peccata purgantur⁷⁾. Item illic: Si esurierit inimicus tuus, ciba eum; et si sitierit, potabis eum. Hoc enim faciens carbones vivos superfundes in caput eius⁸⁾. Item illic: Sicut aqua exstinguit ignem, sic eleemosyna exstinguit peccatum⁹⁾. Apud eundem in Proverbiis: Ne dixeris: abi et revertere, cras ego dabo, cum possis continuo bene facere. Non enim scis, quid contingat sequenti die¹⁰⁾. Item illic: Qui obturat aures suas, ne audiat imbecillum, et ipse invocabit Deum, et non erit, qui exaudiat eum¹¹⁾. Item illic: Qui conversatur sine vituperatione in iustitia, beatos filios relinquit¹²⁾. Apud eundem in Ecclesiastico: Fili, si habes, bene fac tecum et

1) Ies. 58, 1—9. 2) Iob. 29, 12. 13. 15. 16. 3) Tob. 2, 2 (V. lat.). 4) Ib. 4, 5—11. 5) Prov. 19, 17. 6) Ib. 28, 27. 7) Ib. 16, 6. 8) Ib. 25, 21. 22. 9) Sir. 3, 30. 10) Prov. 3, 28. 11) Ib. 21, 13. 12) Ib. 20, 7.

Deo dignas oblationes offer, memorare, quoniam mors non tardat¹⁾. Item illic: Conclude eleemosynam in corde pauperis, et haec pro te orabit ab omni malo²⁾. De hoc ipso in psalmo xxxvi, misericordiam et posteris prodesse: Iunior fui, etenim senui et non vidi iustum derelictum nec semen eius quaerens panem. Tota die miseretur et foenerat, et semen eius in benedictione est³⁾. De hoc ipso in psalmo xl: Beatus, qui intelligit super egenum et pauperem, in die malo liberabit illum Deus⁴⁾. Item in psalmo cxi: Distribuit, dedit pauperibus, iustitia eius manebit in saeculum saeculi⁵⁾. De hoc ipso apud Osee: Misericordiam volo magis, quam sacrificium, et agnitionem Dei plus, quam holocaustomata⁶⁾. De hoc ipso in evangelio cata Matthaeum: Beati, qui esuriunt et sitiunt iustitiam, quia ipsi saturabuntur. Item illic: Beati misericordes, quoniam ipsi misericordiam consequentur⁷⁾. Item illic: Thesaurizate vobis thesauros in coelo, ubi neque tinea neque comestura exterminat, et ubi fures non effodiunt et furantur. Ubi enim fuerit thesaurus tuus, illic erit et cor tuum⁸⁾. Item illic: Simile est regnum coelorum homini negotianti quaerenti bonas margaritas; ubi autem invenit pretiosam margaritam, abiit et vendidit omnia, quae habuit, et emit illam⁹⁾. Etiam modicum opus prodesse. Item illic: Et qui potaverit unum ex minimis istis calicem aquae frigidae in nomine discipuli, amen dico vobis, non peribit merces eius¹⁰⁾. Nemini negandam eleemosynam. Item illic: Omni poscenti te da et ab eo, qui voluerit mutuari, ne aversatus fueris¹¹⁾. Item illic: Si vis ad vitam venire, serva mandata. Dicit ille: quae? Dicit illi Iesus: Non occides, non moechaberis, non falsum testimonium dices, honora patrem et matrem et diliges proximum tibi tanquam te. Dicit illi invenis: Omnia ista observavi. Quid adhuc mihi deest? Dicit illi Iesus: Si vis perfectus esse, vade et vende omnia tua et da pauperibus, et habebis thesaurum in coelo, et veni sequere me¹²⁾. Item illic: Cum venerit filius hominis in maiestate sua et omnes angeli cum eo, tunc sedebit in throno claritatis suae, et colligentur ante eum omnes gentes. Et segregabit illos ab invicem, quemadmodum pa-

1) Sir. 14, 11. 12. 2) Ib. 27, 12. 3) Ps. 37, 25. 26. 4) Ps. 41, 2. 5) Ps. 112, 9. 6) Hos. 6, 6. 7) Matth. 5, 6. 7. 8) Ib. 6, 20. 21. 9) Ib. 13, 45. 46. 10) Ib. 10, 42. 11) Ib. 5, 42. 12) Ib. 19, 17—21.

stor segregat oves ab haedis. Et statuet oves ad dexteram, haedos autem ad sinistram. Tunc dicet rex eis, qui ad dexteram suam sunt: Venite, benedicti patris mei, percipite regnum, quod vobis paratum est ab origine mundi. Esurivi enim, et dedistis mihi manducare; sitivi, et potastis me; hospes fui, et adduxistis me, nudus, et texistis me; infirmus sum, et visitastis; in carcere fui, et venistis ad me. Tunc respondebunt ei iusti dicentes: Domine, quando te vidimus hospitem et adduximus, nudum et vestivimus? Quando autem te vidimus infirmum et in carcere et venimus ad te? Et respondens rex dicet eis: Amen dico vobis, quamdiu fecistis uni horum ex fratribus meis minimis, et mihi fecistis. Tunc dicet illis, qui a sinistris eius sunt: Discedite a me, maledicti, in ignem aeternum, quem praeparavit Pater meus diabolo et angelis eius. Esurivi enim, et non dedistis mihi manducare; sitivi, et non potastis me; hospes fui, et non adduxistis me; nudus fui, et non vestistis me, infirmus et in carcere, et non visitastis me. Tunc respondebunt et ipsi dicentes: Domine, quando te vidimus esurientem aut sitientem aut hospitem aut nudum aut infirmum aut in carcere et non ministravimus tibi? Et respondebit illis: Amen dico vobis, quamdiu non fecistis uni ex minimis his, neque mihi fecistis. Et abibunt isti in ambustionem aeternam, iusti autem in vitam aeternam¹⁾. De hoc ipso in evangelio cata Lucam: Res vestras vendite et date eleemosynam²⁾. Item illic: Qui fecit, quod est intus, fecit et quod foris est. Veruntamen date eleemosynam, et ecce vobis omnia sunt munda³⁾. Item illic: Ecce dimidium ex substantia mea do egenis et, si cui quid fraudavi, quadruplum reddo. Dixit autem Iesus: quia salus hodie domui huic facta est, quoniam et ipse filius est Abrahae⁴⁾. De hoc ipso ad Corinthios secunda: Vestra abundantia illorum inopiam suppleat, ut et illorum abundantia vestrae inopiae sit supplementum, ut sit aequalitas, sicut scriptum est: Qui multum habuit, non abundavit, et qui modicum, non indiguit⁵⁾. Item illic: Qui parce seminat, parce et metet; et qui seminat in benedictione, de benedictione et metet. Unusquisque autem sicut corde proposuit, non quasi ex tri-

1) Matth. 25, 31—46. 2) Luc. 12, 33. 3) Ib. 11, 40. 41. 4) Ib. 19, 8. 9.
5) II Cor. 8, 14. 15.

stitia vel ex necessitate. Hilarem enim datorem diligit Deus. Item illic: Sicut scriptum est: Distribuit, dedit pauperibus, iustitia eius manet in aeternum. Item illic: Qui autem administrat semen seminanti, et panem ad edendum praestabit et multiplicabit semen vestrum et augebit incrementa frugum iustitiae vestrae, ut in omnibus locupletemini. Item illic: Administratio huius officii non tantum supplevit ea, quae sanctis desunt, sed abundavit per multam gratiarum actionem in Deum¹⁾. De hoc ipso in epistola Ioannis: Qui habuerit substantiam mundi et viderit fratrem suum desiderantem et clausit viscera sua ab eo, quomodo caritas Dei manet in illo²⁾? De hoc ipso in evangelio cata Lucam: Cum facis prandium aut coenam, noli vocare amicos tuos neque fratres neque vicinos neque divites, ne forte et illi reinvitent te, et fiat tibi retributio. Sed cum facis epulum, voca pauperes, debiles, caecos et claudos, et beatus eris, quoniam non habent retribuere tibi; retribuetur autem tibi in resurrectione iustorum³⁾.

II. IN OPERE ET ELEEMOSYNIS, ETIAMSI PER MEDIOCRITATEM MINUS FIAT, IPSAM VOLUNTATEM SATIS ESSE. In epistola Pauli ad Corinthios secunda: Si voluntas prompta est, secundum quodcumque habuerit, acceptabile est, non secundum quod non habuerit; neque sit aliis refrigerium, vobis autem pressura⁴⁾.

III. AGAPEN ET DILECTIONEM FRATERNAM RELIGIOSE ET FIRMITER EXERCENDAM. Apud Malachiam: Nonne Deus unus condidit nos? Nonne pater unus est omnium nostrum? Quid utique dereliquistis unusquisque fratrem suum⁵⁾? De hoc ipso cata Ioannem: Pacem vobis remitto, pacem meam do vobis⁶⁾. Item illic: Hoc est mandatum meum, ut diligatis invicem, quemadmodum dilexi vos. Maiorem hac caritatem nemo habet, quam ut animam suam quis ponat pro amicis suis⁷⁾. Item illic: Beati pacifici, quoniam ipsi filii Dei vocabuntur⁸⁾. Item illic: Amen dico vobis, quoniam si duobus ex vobis convenerit in terra, de omni re, quamcumque petieritis, continget vobis a patre meo, qui in coelis est. Ubicunque enim fuerint duo aut tres collecti in nomine meo, ego cum eis sum⁹⁾. De hoc ipso ad Corinthios pri-

1) II Cor 9, 6. 7. 9—12. 2) I Io. 3, 17. 3) Lnc. 14, 12—14. 4) II. Cor. 8, 12. 13. 5) Mal. 2, 10. 6) Io. 14, 27. 7) Ib. 15, 12. 8) Matth. 5, 9. 9) Ib. 18, 19.

ma: Et ego quidem, fratres, non potui vobis loqui quasi spiritalibus, sed quasi carnalibus; quasi infantibus in Christo lac vobis potum dedi, non escam. Dum enim adhuc pusilli eratis, non poteratis, sed neque nunc potestis, adhuc enim estis carnales. Ubi enim in vobis aemulatio et contentio et dissensiones, nonne carnales estis et secundum hominem ambulatis¹⁾? Item illic: Et si habuero omnem fidem, ita ut montes transferam, caritatem autem non habeam, nihil sum. Et si in cibos distribuero omnia mea et si tradidero corpus meum, ut ardeam, caritatem autem non habeam, nihil proficio. Caritas magnanima est, caritas benigna est, caritas non aemulatur, caritas non agit perperam, non inflatur, non irritatur, non cogitat malum, non gaudet super iniustitiam, conlactatur autem in veritate. Omnia diligit, omnia credit, omnia sperat, omnia sustinet. Caritas nunquam excidet²⁾. De hoc ipso ad Galatas: Diliges proximum tibi tanquam te. Si autem mordetis et incusatis invicem, videte, ne consumamini ab invicem³⁾. De hoc ipso in epistola Ioannis: In hoc apparent filii Dei et filii diaboli. Omnis, qui non est iustus, non est de Deo, et qui non diligit fratrem suum. Qui enim fratrem suum odit, homicida est; et scitis, quia omnis homicida non habet in se vitam aeternam in se manentem⁴⁾. Item illic: Si quis dixerit, quoniam diligit Deum, et fratrem suum odit, mendax est. Qui enim non diligit fratrem suum, quem videt, Deum, quem non videt, quomodo potest diligere⁵⁾? De hoc ipso in Actibus apostolorum: Turba autem eorum, qui crediderant, anima ac mente una agebant, nec fuit inter illos discrimen ullum, nec quidquam suum iudicabant ex bonis, quae eis erant, sed fuerunt illis omnia communia⁶⁾. De hoc ipso in evangelio cata Matthaeum: Si obtuleris munus tuum ad altare et illic recordatus fueris, quia frater tuus habet aliquid adversum te, relinque illic munus tuum ante altare et vade prius reconciliari fratri tuo et tunc veni et offer munus tuum ad altare⁷⁾. Item in epistola Ioannis: Deus caritas est, et qui manet in caritate, in Deo manet, et Deus in eo⁸⁾. Item illic: Qui dicit, se in luce esse, et fratrem suum odit, mendax est et in tenebris ambulat usque adhuc⁹⁾.

1) I Cor. 3, 1—3. 2) Ib. 13, 2—8. 3) Gal. 5, 14. 15. 4) I Io. 3, 10. 15.
5) Ib. 4, 20. 6) Act. 4, 32. 7) Matth. 5, 23. 24. 8) I Io. 4, 16. 9) Ib. 2, 9.

IV. IN NULLO GLORIANDUM, QUANDO NOSTRUM NIHIL SIT. In evangelio cata Ioannem: Nemo potest quidquam accipere, nisi datum fuerit illi de coelo¹⁾. Item in epistola Pauli ad Corinthios prima: Quid enim habes, quod non acceperis? Si autem accepisti, quid gloriaris, quasi non acceperis²⁾? Item in Basilion primo: Nolite gloriari neque loquamini elata, et non procedat magniloquentia ex ore vestro, quia Deus scientiarum dominus. Item illic: Invalidus factus est arcus potentium, et infirmi accincti sunt virtute³⁾. De hoc ipso in Machabaeis: Iustum est, subditum Deo esse, et mortalem non paria Deo sentire⁴⁾. Item illic: Et verba viri peccatoris ne timueritis, quia gloria eius in stercora erit et in vermes. Hodie extolletur et cras non invenietur: quoniam conversus est in terram suam, et cogitatio eius periit⁵⁾.

V. HUMILITATEM ET QUIETEM IN OMNIBUS TENENDAM. Apud Esaiam sic dicit Dominus Deus: Coelum mihi thronus, et terra scabellum pedum meorum. Quam mihi sedem aedificabitis, aut quis locus ad requiem mihi? Omnia enim ista fecit manus mea, et sunt mea omnia ista. Et super quem adspiciam alium nisi super humilem et quietum et trementem sermones meos⁶⁾? De hoc ipso in evangelio cata Matthaeum: Beati mites, quoniam ipsi haereditabunt terram⁷⁾. De hoc ipso cata Lucam: Qui minimus erit in omnibus vobis, hic erit magnus⁸⁾. Item illic: Qui se extollit, humiliabitur, et qui se humiliaverit, exaltabitur⁹⁾. De hoc ipso ad Romanos: Noli altum sapere, sed time. Si enim Deus naturalibus ramis non pepercit, ne forte nec tibi parcat¹⁰⁾. De hoc ipso in psalmo xxxiii: Et humiles spiritu salvabit¹¹⁾. Item ad Romanos: Reddite omnibus, quae debentur, cui tributum, tributum, cui vectigal, vectigal, cui timorem, timorem, cui honorem, honorem. Nemini quidquam debeatis, nisi ut invicem diligatis¹²⁾. Item in evangelio cata Matthaeum: Diligunt primum recumbendi locum in coenis et primam sessionem in synagogis et salutationes in foro et vocari ab hominibus Rabbi. Vos autem ne vocaveritis Rabbi; unus est enim vobis magister¹³⁾. Item in evangelio cata Ioannem: Non est servus maior domino suo, ne-

1) Io. 3, 27. 2) I Cor. 4, 7. 3) I Sam. 2, 3. 4) II Macc. 9, 12. 5) I Macc. 2, 62. 63. 6) Ies. 66, 1. 2. 7) Matth. 5, 5. 8) Luc. 9, 48. 9) Ib. 14, 11. 10) Rom. 11, 20. 21. 11) Ps. 34, 19. 12) Rom. 13, 7. 8. 13) Matth. 23, 6—8.

que apostolus maior eo, qui se misit. Haec scientes beati eritis, si ea feceritis¹⁾. Item in psalmo LXXXI: Humilem et pauperem iustificate²⁾.

VI. BONOS QUOSQUE ET IUSTOS PLUS LABORARE, SED TOLERARE DEBERE, QUIA PROBANTUR. Apud Salomonem: Vasa figuli probat fornax, et homines iustos tentatio tribulationis³⁾. Item in psalmo L: Sacrificium Deo spiritus contritus, cor contritum et humiliatum Deus non despiciet⁴⁾. Item in psalmo XXXIII: Proximus est Dominus contritis corde et humiles spiritu salvabit. Item illic: Multae pressurae iustorum, sed ex omnibus illis liberabit eos Dominus⁵⁾. De hoc ipso apud Iob: Nudus exivi de utero matris meae, nudus etiam ibo sub terram. Dominus dedit, Dominus abstulit; sicut Domino placuit, ita factum est. Sit nomen Domini benedictum. In his omnibus, quae contigerunt ei, nihil peccavit Iob labiis suis in conspectu Domini⁶⁾. De hoc ipso in evangelio cata Matthaeum: Beati plangentes, quoniam ipsi consolabuntur⁷⁾. Item cata Ioannem: Haec locutus sum vobis, ut in me pacem habeatis, in saeculo autem pressuram habebitis; sed fidite, quoniam ego vici mundum⁸⁾. De hoc ipso ad Corinthios secunda: Datus est mihi stimulus carnis meae angelus satanae, qui me colaphizet, ut non extollar. Propter quod ter Dominum rogavi, ut discederet a me, et dixit mihi: Sufficit tibi gratia mea. Nam virtus in infirmitate perficitur⁹⁾. De hoc ipso ad Romanos: Gloriamur in spe claritatis Dei: non solum autem, sed et gloriamur in pressuris scientes, quoniam pressura tolerantiam operatur, tolerantia autem probationem, probatio autem spem. Spes autem non confundit, quia dilectio Dei infusa est in cordibus nostris per Spiritum sanctum, qui datus est nobis¹⁰⁾. De hoc ipso cata Matthaeum: Quam lata et spatiosa via est, quae ducit ad interitum, et multi sunt, qui intrant per eam. Quam arcta et angusta via est, quae ducit ad vitam, et pauci sunt, qui eam inveniunt¹¹⁾. De hoc ipso in Tobia: Ubi sunt iustitiae tuae? Ecce quae pateris¹²⁾! Item in Sapientia Salomonis: In locis impiorum gement iusti; in illorum autem perditionem abundabunt iusti¹³⁾.

1) Io. 13, 16. 17. 2) Ps. 82, 3. 3) Sir. 27, 5. 4) Ps. 51, 19. 5) Ps. 34, 19. 20. 6) Iob. 1, 21. 22. 7) Matth. 5, 4. 8) Io. 16, 33. 9) II Cor. 12, 7-9. 10) Rom. 5, 2-5. 11) Matth. 7, 13. 14. 12) Tob. 2, 14 (22. 23. V. lat.). 13) Prov. 28, 23.

VII. NON CONTRISTANDUM SPIRITEM SANCTUM, QUEM ACCEPIMUS. Paulus apostolus ad Ephesios: Nolite contristare Spiritum sanctum Dei, in quo signati estis in die redemptionis. Omnis amaritudo et ira et indignatio et clamor et blasphemia auferantur a vobis¹⁾.

VIII. IRACUNDIAM VINCENDAM ESSE, NE COGAT DELINQUERE. Apud Salomonem in Proverbiis: Melior est vir patiens fortis. Qui enim iracundiam continet, melior est, quam qui urbem capit²⁾. Item illic: Imprudens eadem die enuntiat iram suam, abscondit autem inhonorationem suam astutus³⁾. De hoc ipso ad Ephesios: Irascimini et nolite peccare. Sol non occidat super iracundiam vestram⁴⁾. Item in evangelio cata Matthaeum: Audistis, quia dictum est antiquis: non occides; qui autem occiderit, reus erit iudicio. Ego autem dico vobis, quia omnis, qui irascitur fratri suo sine causa, reus erit iudicio⁵⁾.

IX. INVICEM SE FRATRES SUSTINERE DEBERE. Ad Galatas: In contemplatione habentes unusquisque, ne et vos tentemini. Alterutrum onera sustinete, et sic adimplebitis legem Christi⁶⁾.

X. IN DEUM SOLUM FIDENDUM ET IN IPSO GLORIANDUM ESSE. Apud Hieremiam: Non gloriatur sapiens in sapientia sua, neque gloriatur fortis in fortitudine sua, neque gloriatur dives in divitiis suis, sed in hoc gloriatur, qui gloriatur, intelligere et nosse, quoniam ego sum Dominus, qui facio misericordiam et iudicium et iustitiam super terram, quoniam in his est voluntas mea, dicit Dominus⁷⁾. De hoc ipso in psalmo LIV: In Domino speravi; non timebo, quid faciat mihi homo⁸⁾. Item illic: Non nisi soli Deo subiecta est anima mea⁹⁾. Item in psalmo CXVII: Non metuum, quid faciat mihi homo; Dominus mihi auxiliator est. Item illic: Bonum est confidere in Domino, quam fidere in homine. Bonum est sperare in Domino, quam sperare in principibus¹⁰⁾. De hoc ipso apud Danielelem: Responderunt autem Sidrac, Misac et Abdenago et dixerunt regi Nabuchodonosor: Rex, non opus est nobis de hoc verbo respondere tibi. Est enim Deus, cui nos servimus, potens eripere nos de camino ignis ardentis, et de manibus tuis,

1) Eph. 4, 30. 31. 2) Prov. 16, 32. 3) Ib. 12, 16. 4) Eph. 4, 26. 5) Matth. 5, 21, 22. 6) Gal. 6, 1. 2. 7) Ier. 9, 22. 23. 8) Ps. 56, 12. 9) Ps. 62, 2. 10) Ps. 118, 6-9.

rex, liberabit nos. Et si non, notum sit tibi, quia diis tuis non servimus et imaginem auream, quam statuisti, non adoramus¹⁾. Item apud Hieremiam: Maledictus homo, qui spem habet in homine; et benedictus homo, qui fidit in Domino, et erit in Deo spes eius²⁾. De hoc ipso in Deuteronomio: Dominum Deum tuum adorabis et illi soli servies³⁾. De hoc ipso ad Romanos: Et coluerunt et servierunt creaturae relicto creatore. Propter quod et tradidit illos Deus in passionem ignominiae⁴⁾. De hoc ipso apud Ioannem: Maior est, qui in vobis est, quam qui in hoc mundo⁵⁾,

XI. EUM, QUI FIDEM CONSEQUITUR, EXPOSITO PRIORE HOMINE COELESTIA TANTUM ET SPIRITALIA COGITARE DEBERE NEC ATTENDERE AD SAECULUM, CUI IAM RENUNTIAVIT. Apud Esaiam: Quaerite Dominum et, cum inveneritis, invocate eum. Cum autem appropinquaverit vobis, relinquat impius vias suas et vir facinorosus cogitationes suas et convertatur ad Dominum et misericordiam consequetur, quia in multum remittet peccata vestra⁶⁾. De hoc ipso apud Salomonem: Vidi universa opera, quae facta sunt sub sole, et ecce omnia vanitas⁷⁾. De hoc ipso in Exodo: Sic autem comedetis eum. Lumbi vestri praecincti, et calciamenta vestra in pedibus vestris, et bacula vestra in manibus vestris, et odetis eum festinanter. Pascha est enim Domini⁸⁾. De hoc ipso in evangelio cata Matthaeum: Nolite cogitare dicentes: Quid edemus aut quid bibemus aut quid vestiemur? Haec enim nationes inquirunt. Scit autem pater vester, quia horum omnium indigetis. Quaerite primum regnum Dei et iustitiam eius, et omnia ista apponentur vobis. Item illic: Nolite cogitare in crastinum. Crastinus enim dies ipse cogitabit sibi. Sufficit diei malitia sua⁹⁾. Item illic: Nemo retro attendens et superponens manum suam super aratrum aptus est regno Dei¹⁰⁾. Item illic: Adspicite volatilia coeli, quoniam non seminant neque metunt neque colligunt in horrea, et pater vester coelestis pascit illa. Nonne vos pluris estis illis¹¹⁾? De hoc ipso cata Lucam: Sint lumbi vestri accincti, et lucernae ardentes, et vos similes hominibus exspectantibus dominum suum, quando ve-

1) Dan. 3, 16—18. 2) Ier. 17, 5. 7. 3) Deut. 6, 13. 4) Rom. 1, 25. 26.
5) I Io. 4, 4. 6) Ies. 55, 6. 7. 7) Eccl. 1, 14. 8) Ex. 12, 11. 9) Matth. 6,
31—34. 10) Luc. 9, 62. 11) Matth. 6, 26.

niat a nuptiis, ut cum venerit et pulsaverit, aperiant illi. Beati servi illi, quos adveniens dominus invenerit vigilantes ¹⁾. De hoc ipso apud Matthaeum: Vulpes foveas habent, et volucres coeli diversoria, filius autem hominis non habet, ubi caput suum inclinet ²⁾. Item illic: Qui non renuntiat omnibus, quae sunt eius, non potest meus discipulus esse ³⁾. De hoc ipso ad Corinthios prima: Non estis vestri. Emti enim estis pretio magno, Clarificate et portate Deum in corpore vestro ⁴⁾. Item illic: Tempus collectum. Superest ergo, ut et qui habent uxores, quasi non habentes sint, et qui plangunt, quasi non plangentes, et qui gaudent, quasi non gaudentes, et qui emunt, quasi non ementes, et qui possident, quasi non possidentes, et qui hoc mundo utuntur, quasi non utantur. Praeterit enim figura huius mundi ⁵⁾. Item illic: Primus homo de terrae limo, secundus homo de coelo. Qualis ille e limo, tales et qui de limo, et qualis coelestis, tales et coelestes. Quomodo portavimus imaginem eius, qui de limo est, portemus et imaginem eius, qui de coelo est ⁶⁾. De hoc ipso ad Philippenses: Omnes sua quaerunt et non, quae sunt Christi ⁷⁾; quorum finis est interitus, quorum Deus venter est, et gloria in confusionem eorum, qui terrena sapiunt. Nostra autem conversatio in coelis est; unde et salvatorem exspectamus Dominum nostrum Iesum Christum, qui transformabit corpus humilitatis nostrae conformatum corpori claritatis suae ⁸⁾. De hoc ipso ad Galatas: Mihi autem absit gloriari nisi in cruce Domini nostri Iesu Christi, per quem mihi mundus crucifixus est, et ego mundo ⁹⁾. De hoc ipso ad Timotheum: Nemo militans Deo obligat se molestiis saecularibus, ut possit placere ei, cui se probavit. Sed et si certaverit quis, non coronabitur, nisi legitime pugnaverit ¹⁰⁾. De hoc ipso ad Colossenses: Si mortui estis cum Christo ab elementis mundi, quid tanquam viventes in mundo vana sectamini ¹¹⁾? Item de hoc ipso: Si consurrexistis cum Christo, quae sursum sunt, quaerite, ubi Christus est in dextera Dei sedens; quae sursum sunt, sapite, non quae terrena sunt. Mortui enim estis, et vita vestra abscondita est cum Christo in Deo. Cum autem Chri-

1) Luc. 12, 35 — 37. 2) Matth. 8, 20. 3) Luc. 14, 33. 4) I Cor. 6, 19. 20. 5) Ib. 7, 29 — 31. 6) Ib. 15, 47 — 49. 7) Phil. 2, 21. 8) Ib. 3, 19 — 21. 9) Gal. 6, 14. 10) II Tim. 2, 4. 5. 11) Col. 2, 20.

stus apparuerit vita vestra, tunc et vos cum eo apparebitis in gloria¹⁾. De hoc ipso ad Ephesios: Exponite prioris conversationis veterem hominem, qui corrumpitur secundum concupiscentias deceptionis. Innovamini autem spiritu sensus vestri et induite novum hominem, eum, qui secundum Deum constitutus est in iustitia et sanctitate et veritate²⁾. De hoc ipso in epistola Petri: Quasi hospites et peregrini abstinete vos a carnalibus desideriis, quae militant adversus animam, conversationem autem habentes inter gentes bonam, ut dum detrectant de vobis quasi de malignis, bona opera vestra adspicientes magnificent Deum³⁾. De hoc ipso in epistola Ioannis: Qui dicit se in Christo manere, debet, quomodo ille ambulavit, et ipse ambulare. Item illic: Nolite diligere mundum neque ea, quae in mundo sunt. Si quis dilexerit mundum, non est caritas Patris in illo; quoniam omne, quod in mundo est, concupiscentia carnis est et concupiscentia oculorum et ambitio saeculi, quae non est a Patre, sed ex concupiscentia saeculi; et mundus transibit et concupiscentia eius. Qui autem fecerit voluntatem Dei, manet in aeternum, quomodo Deus manet in aeternum⁴⁾. Item in epistola Pauli ad Corinthios prima: Expurgate vetus fermentum, ut sitis nova conspersio, sicut estis azymi. Nam et pascha nostrum immolatus est Christus. Itaque festa celebremus non in fermento veteri neque in fermento malitiae et nequitiae, sed in azymis sinceritatis et veritatis⁵⁾.

XII. NON IURANDUM. Apud Salomonem: Vir multum iurans replebitur iniquitate, et non discedet a domo eius plaga; et si vane iuraverit, non iustificabitur⁶⁾. De hoc ipso cata Matthaeum: Dico vobis non iurare in totum. Sit autem sermo vester: Est, est; non, non⁷⁾. De hoc ipso in Exodo: Non accipies nomen Domini Dei tui in vanum⁸⁾.

XIII. NON MALEDICENDUM. In Exodo: Non maledices neque principi populi tui detraxeris⁹⁾. Item in psalmo xxxiii: Quis est homo, qui vult vitam et amat videre dies bonos? Contine linguam tuam a malo, et labia tua ne lo-

1) Col. 3, 1—4. 2) Eph. 4, 22—24. 3) I Petr. 2, 11. 12. 4) I Io. 2, 6. 15—17. 5) I Cor. 5, 7. 8. 6) Sir. 23, 11. Ox. addit: et si frustra iuraverit, dupliciter punietur. 7) Matth. 5, 34. 37. Baluz. e 2 cdd. integrum locum (v. 33—37) attulit. 8) Ex. 20, 7. 9) Ib. 22, 27.

quantur dolum¹⁾. De hoc ipso in Levitico: Et locutus est Dominus ad Moysen dicens: Produc eum, qui maledixerit, foras extra castra, et imponent omnes, qui audierunt, manus suas super caput eius, et lapidabit eum omnis synagoga filiorum Israel²⁾. De hoc ipso in epistola Pauli ad Ephesios: Omnis sermo malus de ore vestro non procedat, sed bonus ad aedificationem fidei, ut det gratiam audientibus³⁾. De hoc ipso ad Romanos: Benedicentes et non maledicentes⁴⁾. De hoc ipso in evangelio cata Matthaeum: Qui dixerit fratri suo: fatue, reus erit in gehennam ignis⁵⁾. De hoc ipso cata eundem Matthaeum: Dico autem vobis, quia omne verbum otiosum, quod locuti fuerint homines, reddent pro eo rationem in die iudicii. De sermonibus enim tuis iustificaberis et de sermonibus tuis condemnaberis⁶⁾.

XIV. NUNQUAM MUSSITANDUM, SED CIRCA OMNIA, QUAE ACCIDUNT, BENEDICENDUM DEUM. Apud Iob: Dic verbum aliquod in Dominum et morere. At ille intuitus eam dixit: Tanquam una ex ineptis mulieribus locuta es. Si bona accepimus de manu Domini, mala cur non tolerabimus? In his omnibus, quae acciderunt ei, nihil peccavit Iob labiis suis in conspectu Domini⁷⁾. Item illic: Animadvertisti ad puerum meum Iob? Non enim est similis illi quisquam in terris, homo sine querela, verus Dei cultor, abstinens se ab omni malo⁸⁾. De hoc ipso in psalmo xxxiii: Benedicam Dominum in omni tempore, semper laus eius in ore meo⁹⁾. De hoc ipso in Numeris: Desinat murmuratio eorum a me, et non morientur¹⁰⁾. De hoc ipso in Actibus apostolorum: Circa mediam autem noctem Paulus et Silas orantes gratias agebant Deo. Audiebant autem eos vin-
cti¹¹⁾. Item in epistola Pauli ad Philippenses: Omnia autem pro dilectione facientes sine murmurationibus et reputationibus, ut sitis sine querela et immaculati filii Dei¹²⁾.

XV. AD HOC TENTARI HOMINES A DEO, UT PROBENTUR. In Genesi: Et tentavit Deus Abraham et dixit ad illum: Accipe filium tuum unicum, quem diligis, Isaac et vade in terram altam imponens illum ibi in holocaustum hostiam in unum ex montibus, de quo tibi dixero¹³⁾. De hoc ipso in

1) Ps. 34, 13, 14. 2) Levit. 24, 13, 14. 3) Eph. 4, 29. 4) Rom. 12, 14.
5) Matth. 5, 22. 6) Ib. 12, 36, 37. 7) Iob. 2, 9, 10. 8) Ib. 1, 8. 9) Ps. 34,
2. 10) Num. 17, 25. 11) Act. 16, 25. 12) Phil. 2, 14, 15. 13) Gen. 22, 1, 2.

Deuteronomio: Tentat Dominus Deus vester vos, ut sciat, si diligitis Dominum Deum vestrum ex toto corde vestro et ex tota anima vestra¹⁾. De hoc ipso in Sapiencia Salomonis: Etsi coram hominibus tormenta passi sunt, spes eorum immortalitate plena est; et in paucis vexati in multis bene disponentur, quoniam Deus tentavit illos et invenit illos dignos se. Tanquam aurum in fornace probavit illos et quasi holocausta hostiae accepit illos. Et in tempore erit respectus illorum, iudicabunt nationes et dominabuntur populis, et regnabit dominus eorum in perpetuum²⁾. De hoc ipso in Machabaeis: Abraham nonne in tentatione inventus est fidelis, et deputatum est ei ad iustitiam³⁾?

XVI. DE BONO MARTYRII. In Proverbiis Salomonis: Liberat de malis animam martyr fidelis⁴⁾. Item illic: Tunc stabunt iusti in magna constantia adversus eos, qui se angustiaverunt et qui abstulerunt labores eorum. Videntes turbabuntur timore horribili et mirabuntur in subitatione insperatae salutis dicentes inter se, poenitentiam habentes et per angustiam spiritus gementes: Hi sunt, quos aliquando habuimus in derisum et in similitudinem impropertii. Nos insensati vitam illorum aestimabamus insapiam et finem illorum sine honore. Quomodo computati sunt inter filios Dei, et inter sanctos sors illorum est? Ergo erravimus a via veritatis, et iustitiae lumen non luxit nobis, et sol non est ortus nobis. Lassati sumus in iniquitatis via et perditionis et ambulavimus solitudines difficiles, viam autem Domini ignoravimus. Quid nobis profuit superbia, aut quid divitiarum iactatio contulit nobis? Transierunt omnia illa tanquam umbra⁵⁾. De hoc ipso in psalmo cxv: Pretiosa in conspectu Domini mors sanctorum eius⁶⁾. Item in psalmo cxxv: Qui seminant in lacrymis, in exultatione metent. Ambulantes ambulabant et plorabant mittentes semina sua, venientes autem venient in exultatione tollentes gremia sua⁷⁾. De hoc ipso in evangelio cata Ioannem: Qui amat animam suam, perdet illam, et qui odit animam suam in isto saeculo, in vitam aeternam inveniet illam⁸⁾. Item illic: Cum autem tradiderint vos, nolite cogitare, quid loquamini. Non enim vos estis, qui loquimini, sed Spiritus

1) Deut. 10, 4. 2) Sap. 3, 4—8. 3) I Macc. 2, 52. 4) Prov. 14, 25
5) Sap. 5, 4—9. 6) Ps. 116, 15. 7) Ps. 126, 5. 6. 8) Io. 12, 25.

Patris vestri, qui loquitur in vobis¹⁾. Item illic: Veniet hora, ut omnis, qui interficit vos, arbitretur officium se Deo facere. Sed et hoc facient, quoniam non cognoverunt Patrem neque me²⁾. De hoc ipso cata Matthaeum: Beati, qui persecutionem passi fuerint propter iustitiam, quoniam ipsorum est regnum coelorum³⁾. Item illic: Ne timueritis eos, qui occidunt corpus, animam autem non possunt occidere. Magis autem metuite eum, qui potest animam et corpus occidere in gehennam. Item illic: Quicumque me confessus fuerit coram hominibus, et ego confitebor illum coram patre meo, qui in coelis est. Qui autem me negaverit coram hominibus, et ego negabo eum coram patre meo, qui in coelis est. Qui autem sustinuerit usque in finem, hic salvus erit⁴⁾. De hoc ipso cata Lucam: Beati eritis, cum vos oderint homines et separaverint vos et expulerint et maledixerint nomini vestro quasi nequam propter filium hominis. Gaudete in illa die et exultate. Ecce enim merces vestra multa est in coelis⁵⁾. Item illic: Amen dico vobis, nemo est, qui relinquat domum aut parentes aut fratres aut uxorem aut filios propter regnum Dei et non recipiat septies tantum in isto tempore, in saeculo autem futuro vitam aeternam⁶⁾. De hoc ipso in Apocalypsi: Et cum aperuisset quintum signum, vidi sub ara Dei animas occisorum propter verbum Dei et martyrium suum, et clamaverunt magna voce dicentes: Quousque, Domine sanctus et verus, non iudicas et vindicas sanguinem nostrum de his, qui in terris inhabitant? Et datae sunt eis singulis stolae albae, et dictum est eis, ut requiescerent brevi adhuc tempore, donec impleatur numerus conservorum et fratrum eorum, quique postea occidentur exemplo ipsorum⁷⁾. Item illic: Post haec vidi turbam multam, quam dinumerare ex his nemo poterat, ex omni gente et ex omni tribu et ex omni populo et lingua stantes in conspectu throni et in conspectu Agni et erant amicti stolas albas, et palmae fuerunt in manibus eorum, et magno clamore dicebant: Salus Deo nostro sedenti super thronum et Agno. Et respondit unus ex senioribus dicens mihi: Qui amicti sunt stolis albis, qui sunt et unde venerunt? Et dixi ei: Domine mi, tu

1) Matth. 10, 19. 20. 2) Io. 16, 2. 3. 3) Matth. 5, 10. 4) Ib. 10, 28. 32. 33. 22. 5) Luc. 6, 22. 23. 6) Ib. 18, 29. 30. 7) Apoc. 6, 7—11.

scis. Et ait mihi: Hi sunt, qui venerunt ex magna tribulatione et laverunt stolas suas et candidas eas fecerunt in sanguine Agni. Ideo sunt in conspectu throni Dei et serviunt ei diebus et noctibus in templo eius, et is, qui sedet in throno, inhabitabit super eos. Neque esurient neque sitient unquam, sed neque sol super eos cadet, neque ullum aestum patientur: quoniam Agnus, qui in medio throni est, teget eos et deducet eos ad fontes vitae aquarum, et absterget Deus omnem lacrymam ex oculis eorum¹⁾. Item illic: Qui vincet, dabo illi edere de ligno vitae, quod est in paradiso Dei mei. Item illic: Esto fidelis usque ad mortem, et dabo tibi coronam vitae²⁾. Beati erunt, qui vigi- labunt et servabunt vestimenta sua, ne nudi ambulent et videant turpitudinem suam³⁾. De hoc ipso Paulus ad Timotheum in secunda: Ego iam delibor, et tempus instat meae assumptionis. Bonum agonem certavi, cursum perfeci, fidem servavi. Iam superest mihi corona iustitiae, quam mihi reddet Dominus in illo die iustus iudex, non solum autem mihi, sed et omnibus, qui dilexerint adventum eius⁴⁾. De hoc ipso ad Romanos: Sumus filii Dei. Si autem filii, et haeredes Dei, cohaeredes autem Christi; siquidem compatiamur, ut et commagnificemur⁵⁾. De hoc ipso in psalmo cxviii: Beati, qui immaculati sunt in via et qui ambulant in lege Domini. Beati, qui perscrutantur martyria eius⁶⁾.

XVII. MINORA ESSE, QUAE IN SAECULO PATIMUR, QUAM SIT PRAEMIUM, QUOD PROMISSUM EST. In epistola Pauli ad Romanos: Non sunt condignae passionis huius temporis ad superventuram claritatem, quae revelabitur in nobis⁷⁾. De hoc ipso in Machabaeis: Domine, qui sanctam habes scientiam, manifestum est, quia cum possem a morte liberari, durissimos dolores corporis tolero flagellis vapulans, animo autem propter tui ipsius metum libenter haec patior⁸⁾. Item illic: Tu quidem, impotens, ex hac praesenti vita nos perdis. Sed mundi rex defunctos nos pro suis legibus in aeternam vitae resurrectionem suscitabit. Item illic: Potius est, ab hominibus morti datos expectare spem a Deo iterum ab ipso suscitandos. Tibi enim resurrectio in vitam non erit.

1) Apoc. 7, 9. 10. 13—17. 2) Ib. 2, 7. 10. 3) Ib. 16, 15. 4) II Tim. 4, 6—8. 5) Rom. 8, 16. 17. 6) Ps. 119, 1. 2. 7) Rom. 8, 18. 8) II Macc. 6, 39

Item illic: Potestatem inter homines habens, cum sis corruptibilis, facis, quod vis. Noli autem putare, genus nostrum a Deo esse derelictum. Sustine et vide, magna potestas eius qualiter te et semen tuum torquet. Item illic: Noli frustra errare. Nos enim propter nosmet ipsos haec patimur peccantes in Deum nostrum. Tu autem ne te existimes impunitum futurum aggressus pugnare cum Deo¹⁾.

XVIII. DILECTIONI DEI ET CHRISTI NIHIL PRAEPPONENDUM. In Deuteronomio: Diliges Dominum Deum tuum de toto corde tuo et de tota anima tua et de tota virtute tua²⁾. Item in evangelio cata Matthaeum: Qui amat patrem aut matrem super me, non est me dignus, et qui amat filium aut filiam super me, non est me dignus; et qui non accipit crucem suam et sequitur me, non est meus discipulus³⁾. Item in epistola Pauli ad Romanos: Quis nos separabit a caritate Christi, pressura an angustia an persecutio an fames an nuditas an periculum an gladius? Sicut scriptum est: Quoniam causa tui occidimur tota die, deputati sumus ut oves victimae. Sed in his omnibus supervincimus pro eo, qui dilexit nos⁴⁾.

XIX. VOLUNTATI NON NOSTRAE, SED DEI OBTEMPERANDUM. In evangelio cata Iohannem: Non descendi de coelo, ut faciam voluntatem meam, sed voluntatem eius, qui me misit⁵⁾. De hoc ipso cata Matthaeum: Pater, si fieri potest, transeat a me calix iste; veruntamen non quod ego volo, sed quod tu⁶⁾. Item in prece quotidiana: Fiat voluntas tua sicut in coelo et in terra⁷⁾. Item cata Matthaeum: Non omnis, qui mihi dicit: Domine, Domine, introibit in regnum coelorum, sed is, qui facit voluntatem patris mei, qui in coelis est, ipse introibit in regnum coelorum⁸⁾. Item cata Lucam: Ille autem servus, qui cognoscit voluntatem domini sui et non paruerit voluntati eius, vapulabit multis⁹⁾. In epistola Ioannis: Qui autem fecerit voluntatem Dei, manet in aeternum, quomodo et ipse manet in aeternum¹⁰⁾.

XX. FUNDAMENTUM ET FIRMAMENTUM SPEI ET FIDEI ESSE TIMOREM. In psalmo cx: Initium sapientiae timor Domini¹¹⁾. De hoc ipso in Sapientia Salomonis: Initium sa-

1) II Macc. 7, 9. 14. 16 — 19. 2) Dent. 6, 5. 3) Matth. 10, 37. 38. 4) Rom. 8, 35 — 37. 5) Io. 6, 38. 6) Matth. 26, 39. 7) Ib. 6, 10. 8) Ib. 7, 21. 9) Luc. 12, 47. 10) I Io. 2, 17 (V. lat.). 11) Ps. 111, 10.

pietiae metuere Deum¹⁾. Item in Proverbiis eiusdem: Beatus homo est, qui veretur omnia per metum²⁾. De hoc ipso apud Esaiam: Et super quem alium respiciam, nisi super humilem et quietum et trementem sermones meos³⁾? De hoc ipso in Genesi: Et vocavit eum angelus Domini de coelo et dixit illi: Abraham, Abraham. Ille autem dixit: Ecce ego. Et dixit: Noli imponere manum tuam super puerum neque feceris illi quidquam. Nunc enim cognovi, quoniam times Deum tuum et non pepercisti filio tuo dilectissimo propter me⁴⁾. Item in psalmo secundo: Servite Domino in timore et exultate ei in tremore⁵⁾. Item in psalmo xxxiii: Timete Dominum, omnes sancti eius, quoniam non est inopia eis, qui eum metuunt⁶⁾. Item in psalmo xviii: Timor Domini castus perseverans in saecula saeculorum⁷⁾.

XXI. NON TEMERE DE ALTERO IUDICANDUM. In evangelio cata Lucam: Nolite iudicare, ne iudicemini; nolite condemnare, ne condemnemini⁸⁾. De hoc ipso ad Romanos: Tu qui es, qui iudicas alienum servum? Domino suo stat aut cadit. Stabit autem; potens est enim Deus statuere eum⁹⁾. Et iterum: Quare sine excusatione es, o homo omnis, qui iudicas. In quo enim iudicas alium, te ipsum condemnas; eadem enim agis, quae iudicas. Speras autem tu, qui iudicas eos, qui mala agunt, et eadem facis, quia ipse effugies iudicium Dei¹⁰⁾? Item in epistola Pauli ad Corinthios prima: Et qui se putat stare, videat, ne cadat¹¹⁾. Et iterum: Si quis se putat scire aliquid, nondum scit, quemadmodum oporteat eum scire¹²⁾.

XXII. ACCEPTA INIURIA REMITTENDUM ET IGNOSCENDUM. In evangelio in prece quotidiana: Remitte nobis debita nostra, sicut et nos remittimus debitoribus nostris¹³⁾. Item cata Marcum: Et cum steteritis ad orationem, remittite, si quid habetis adversus aliquem, ut et Pater vester, qui in coelis est, remittat vestra peccata vobis. Si autem vos non di-

1) Sir. 1, 16. 2) Prov. 1, 14. 3) Is. 66, 2. 4) Gen. 22, 11. 12. 5) Ps. 2, 11. In ed. Baluzii sequuntur loci: Deut. 4, 10 (convoca—terram); Jer. 31, 31—34. 37 et 32, 37—41; Apoc. 11, 16—18; Ib. 14, 6. 7; Ib. 15, 2—4; Susann. 1—3; Prec. Asari. 13 (et sumus hum.)—19 (libera nos); Dan. 6, 24—28; Mich. 6, 6—9 (salvabit) et 7, 14—18; Nah. 1, 5—7; Hagg. 1, 12; Mal. 2, 5. Sed nos non putavimus, ad 2 codicum fidem haec omnia esse recipienda. 6) Ps. 34, 10. 7) Ps. 19, 10. 8) Luc. 6, 37. 9) Rom. 11, 4. 10) Ib. 2, 1. 3. 11) I Cor. 10, 12. 12) Ib. 8, 2. 13) Matth. 6, 12.

miseritis, neque Pater vester, qui in coelis est, dimittet vobis peccata vestra¹⁾. Item illic: In qua mensura mensi fueritis, in ea remetietur vobis²⁾.

XXIII. VICEM MALIS NON REDDENDAM. In epistola Pauli ad Romanos: Nemini malum pro malo reddentes. Item illic: Non vinci a malo, sed vince in bono malum³⁾. De hoc ipso in Apocalypsi: Et dixit mihi: ne signaveris verba prophetiae libri huius, quia iam tempus in proximo est. Et hi, qui perseverant nocere, noceant, et qui in sordibus est, sordescat adhuc, iustus autem adhuc iustiora faciat, similiter et sanctus sanctiora. Ecce venio cito, et merces mea mecum est reddere unicuique secundum facta sua⁴⁾.

XXIV. NON POSSE AD PATREM PERVENIRI NISI PER FILIUM EIUS IESUM CHRISTUM. In evangelio cata Ioannem: Ego sum via, veritas et vita. Nemo venit ad Patrem nisi per me⁵⁾. Item illic: Ego sum ostium. Per me si quis introierit, salvabitur⁶⁾.

XXV. AD REGNUM DEI, NISI BAPTIZATUS ET RENATUS QUIS FUERIT, PERVENIRE NON POSSE. In evangelio cata Ioannem: Nisi quis renatus fuerit ex aqua et spiritu, non potest introire in regnum Dei. Quod enim natum est de carne, caro est, et quod natum est de spiritu, spiritus est⁷⁾. Item illic: Nisi ederitis carnem filii hominis et biberitis sanguinem eius, non habebitis vitam in vobis⁸⁾.

XXVI. PARUM ESSE BAPTIZARI ET EUCHARISTIAM ACCIPERE, NISI QUIS FACTIS ET OPERE PROFICIAT. In epistola Pauli ad Corinthios prima: Nescitis, quia qui in stadio currunt, omnes quidem currunt, unus tamen accipit palmam? Sic currite, ut occupetis. Et illi quidem, ut corruptibilem coronam accipiant, nos vero incorruptam⁹⁾. In evangelio cata Matthaeum: Omnis arbor non faciens fructum bonum excidetur et in ignem mittetur¹⁰⁾. Item illic: Multi mihi dicent in illa die: Domine, Domine, nonne in nomine tuo prophetavimus et in nomine tuo daemonia exclusimus et in tuo nomine virtutes magnas fecimus? Et tunc dicam illis: Nunquam vos novi, recedite a me, qui operamini iniquitatem¹¹⁾. Item illic: Luceat lumen vestrum coram hominibus, ut videant bona opera vestra et clarificent patrem

1) Marc. 11, 25. 26. 2) Ib. 4, 24. 3) Rom. 12, 17. 21. 4) Apoc. 22, 10—12. 5) Io. 14, 6. 6) Ib. 10, 9. 7) Ib. 3, 5. 6. 8) Ib. 6, 53. 9) I Cor. 9, 24, 25. 10) Matth. 3, 10. 11) Ib. 7, 22. 23.

vestrum, qui in coelis est¹⁾. Item Paulus ad Philippenses: Lucete sicut luminaria in mundo²⁾.

XXVII. BAPTIZATUM QUOQUE GRATIAM PERDERE, QUAM CONSECRATUS SIT, NISI INNOCENTIAM SERVET. In evangelio cata Ioannem: Ecce sanus factus es; iam noli peccare, ne quid tibi deterius fiat³⁾. Item in epistola Pauli ad Corinthios prima: Nescitis, quia templum Dei estis, et spiritus Dei habitat in vobis? Si quis templum Dei violaverit, disperdet illum Deus⁴⁾. De hoc ipso in Paralipomenon: Deus vobiscum est, dum estis vos cum ipso. Si dereliqueritis eum, derelinquet vos⁵⁾.

XXVIII. NON POSSE IN ECCLESIA REMITTI EI, QUI IN DEUM DELIQUERIT. In evangelio cata Matthaeum: Qui dixerit verbum adversus filium hominis, remittetur illi. Qui autem dixerit adversus Spiritum sanctum, non remittetur illi neque in isto saeculo neque in futuro⁶⁾. Item cata Marcum: Omnia peccata remittentur filiis hominum et blasphemiae. Qui autem blasphemaverit in Spiritum sanctum, non remittetur illi, sed reus erit aeterni peccati⁷⁾. De hoc ipso in Basilion primo: Si delinquendo peccet vir adversus virum, orabunt pro eo Dominum. Si autem in Deum peccet homo, quis orabit pro eo⁸⁾?

XXIX. DE ODIS NOMINIS ANTE PRAEDICTUM. In evangelio cata Lucam: Et eritis odibiles omnibus hominibus propter nomen meum⁹⁾. Item cata Ioannem: Si saeculum vos odit, scitote, quoniam me primo odit. Si de saeculo essetis, saeculum, quod suum esset, amaret; sed quia de saeculo non estis, et ego elegi vos de saeculo, propterea odit vos saeculum. Mementote sermonis, quem dixi vobis: Non est maior servus domino suo. Si me persecuti sunt, et vos persequentur¹⁰⁾.

1) Matth. 5, 16. 2) Phil. 2, 15. 3) Io. 5, 14. 4) I Cor. 3, 16. 17. 5) II Chr. 15, 2. 6) Matth. 12, 32. 7) Marc. 3, 28. 29. 8) I Sam. 2, 25. 9) Luc. 21, 17. 10) Io. 15, 18—20. Bal. ex iisdem cdd., unde supra (p. 72 n. 7. et p. 78 n. 5), quaedam addidit, quae hic afferenda videntur, quoniam neque in scripturae s. archetypo neque in translatione Graeca vel Latina inveniuntur: Item in Baruch: Veniet enim tempus, et quaeritis me et vos et qui post vos fuerint, audire verbum sapientiae et intellectus, et non inveniatis. Nationes autem cupient videre sapientem, et non continget eis; non quia deerit aut deficiet sapientia huius saeculi terrae, sed neque deerit sermo legis saeculo. Erit enim sapientia in paucis vigilantibus et taciturnis et quietis sibi confabulantes, quoniam quidam eos horrebunt et timebunt ut malos. Alii autem nec credunt verbo legis Altissimi. Alii autem ore stapes non credent, et erodent et contradicentes erunt contrarii et impediētes spiritum veritatis. Alii autem erunt sapientes ad spiritum erroris et

XXX. Quid quis deo vovebit, cito reddendum. Apud Salomonem: Prout voveris votum Deo, ne moram feceris reddere illud¹⁾. Item in Deuteronomio: Si autem voveris votum Domino Deo tuo, non tardabis reddere illud; quia inquirens quaeret illud Dominus Deus tuus a te, et erit in peccatum. Ea, quae egredientur per labia tua, observabis et facies donum, quod locutus es ore tuo²⁾. De hoc ipso in psalmo XLIX: Sacrifica Deo sacrificium laudis et redde Altissimo vota tua. Invoca me in die pressurae, et eximam te, et clarificabis me³⁾. De hoc ipso in Actibus apostolorum: Cur implevit Satanias cor tuum, mentiri te Spiritui sancto, cum esset fundus in tua potestate? Non hominibus mentitus es, sed Deo⁴⁾. Item apud Hieremiam: Maledictus, qui facit opera Dei negligenter⁵⁾.

XXXI. Eum, qui non crediderit, iam iudicatum esse. In evangelio cata Ioannem: Qui non crediderit, iam iudicatus est, quia non credidit in nomine unici Filii Dei. Hoc autem est iudicium, quoniam lux venit in saeculum, et magis dilexerunt homines tenebras, quam lucem⁶⁾. De hoc ipso in psalmo I: Propterea non resurgent impii in iudicio neque peccatores in consilio iustorum⁷⁾.

XXXII. DE BONO VIRGINITATIS ET CONTINENTIAE. In Genesi: Multiplicans multiplicabo tristitias tuas et gemitus tuos; et in tristitia paries filios, et erit conversio tua ad virum tuum, et ipse tui dominabitur⁸⁾. De hoc ipso in evangelio cata Matthaeum: Non omnes capiunt verbum, sed illi, quibus datum est. Sunt enim spadones, qui ex utero matris nati sunt, et sunt spadones, qui coacti sunt ab hominibus, et sunt spadones, qui se ipsos castraverunt propter regnum coelorum. Qui potest capere, capiat⁹⁾. Item cata Lucam: Filii saeculi huius generant et generantur. Qui autem habuerunt dignationem saeculi illius et resurrectionis a mortuis, non nubunt neque nubuntur; neque enim incipient mori; aequales enim sunt angelis Dei, cum sint filii resurrectionis. Resurgere autem mortuos Moyses significat, cum dicit in rubo: Dominus Deus Abraham et Deus Isaac et Deus Iacob. Non est Deus mortuorum, sed

pronuntiantes sicut Altissimi et fortis edicta. Alii autem personales fidei. Alii capaces et fortes in fide Altissimi et odibiles alienis.

1) Eccl. 5, 3. 2) Dent. 23, 22. 24. 3) Ps. 50, 14. 15. 4) Act. 5, 3. 4. 5) Ier. 48, 10. 6) Io. 3, 18. 19. 7) Ps. 1, 5. 8) Gen. 3, 16. 9) Matth. 23, 11. 12.

Cyprian. II.

vivorum. Omnes enim illi vivunt¹⁾. Item in epistola Pauli ad Corinthios prima: Bonum est homini mulierem non contingere. Propter fornicationem autem unusquisque uxorem suam habeat, et unaquaeque virum suum habeat. Uxori vir debitum reddat, similiter et uxor viro. Uxor corporis sui potestatem non habet, sed vir. Similiter et vir corporis sui potestatem non habet, sed uxor. Nolite fraudare invicem nisi ex conventionem ad tempus, ut vacetis orationi; et iterum revertimini ad id ipsum, ne tentet vos Satanas propter incontinentiam vestram. Hoc dico secundum veniam, non secundum imperium. Volo autem omnes homines esse sicut et me. Sed unusquisque proprium habet donum a Deo, alius sic, alius autem sic. Item illic: Coelebs cogitat ea, quae sunt Domini, quomodo placeat Deo. Qui autem matrimonium contraxit, cogitat ea, quae sunt mundi huius, quomodo placeat uxori. Sic et mulier et virgo in-nupta cogitat ea, quae sunt Domini, ut sit sancta et corpore et spiritu. Quae autem nupsit, cogitat de iis, quae sunt mundi huius, quomodo placeat viro²⁾. Item in Exodo, cum praecepisset Dominus Moysi, ut sanctificaret populum in diem tertium, sanctificavit ille et adiecit: Estote parati: tribus diebus non accedetis ad mulieres³⁾. Item in Basilion primo: Et respondit sacerdos ad David et dixit: Non sunt panes profani in manu mea, nisi panis sanctus unus. Si observati sunt pueri a muliere, manducabunt⁴⁾. Item in Apocalypsi: Hi sunt, qui cum mulieribus se non coinquinaverunt; virgines enim permanserunt; hi sunt, qui sequuntur Agnum, quocunque ierit⁵⁾.

XXXIII. NIHIL PATREM IUDICARE, SED FILIUM, ET PATREM AB EO NON HONORIFICARI, A QUO NON HONORIFICATUR FILIUS. In evangelio cata Ioannem: Nihil pater iudicat, sed iudicium omne filio dedit, ut omnes honorificent filium, sicut honorificant patrem. Qui non honorificat filium, non honorificat patrem, qui eum misit⁶⁾. Item in psalmo LXXI: Deus iudicium tuum regi da et iustitiam tuam filio regis, iudicare populum tuum in iustitia⁷⁾. Item in Genesi: Et pluit Dominus super Sodomam et Gomorram sulphur et ignem de coelo a Domino⁸⁾.

1) Luc. 20, 34—38. 2) I Cor. 7, 1—7. 32—34. 3) Ex. 19, 15. 4) I Sam. 21, 5. 5) Apoc. 14, 4. 6) Io. 5, 22. 23. 7) Ps. 72, 1. 2. 8) Gen. 19, 24.

XXXIV. FIDELIEM GENTILEM VIVERE NON OPORTERE.
 Apud Hieremiam: Haec dicit Dominus: Secundum viam gentilium ne ambulaveritis¹⁾. De hoc ipso, quod segregare se quis debeat a gentilibus, ne sit socius culpae et fiat particeps plagae eorum, in Apocalypsi: Et audiui aliam vocem de coelo dicentem: Exi de ea, populus meus; ne particeps sis delictorum eius et ne perstringaris plagis eius; quoniam delicta eius usque ad coelum pervenerunt, et meminit Dominus Deus iniquitatum eius. Ideo reddidit ei dupla, et in quo poculo miscuit, duplum remixtum est ei; et in quantum se clarificavit et deliciarum habuit, in tantum datus est ei et cruciatus et luctus. Quoniam in corde suo dicit: regina sum et vidua esse non possum nec luctum visura sum, propterea una hora plagae eius advenient, mors, luctus et fames, et igni cremabitur, quoniam fortis est Dominus Deus, qui eam iudicabit. Et flebunt et plangent se in ea reges terrae, qui cum ea fornicati sunt et in delictis conversati sunt²⁾. Item apud Esaiam: Exite de medio eorum, qui fertis vasa Domini³⁾.

XXXV. DEUM AD HOC PATIENTEM ESSE, UT NOS POENITEAT PECCATI NOSTRI, ET REFORMEMUR. Apud Salomonem in Ecclesiastico: Ne dixeris: peccavi, et quid accidit mihi triste? Est enim Altissimus patiens redditor⁴⁾. Item Paulus ad Romanos: An numquid opulentiam bonitatis eius et sustentiam et patientiam contemnis ignorans, quia bonitas Dei in poenitentiam te adducit? Tu autem secundum duritiam tuam et cor impenitens thesaurizas tibi iram in die irae et revelationis iusti iudicii Dei, qui reddet unicuique secundum opera sua⁵⁾.

XXXVI. MULIEREM ORNARI SAECULARITER NON DEBERE.
 In Apocalypsi: Et venit unus ex septem angelis habentibus phialas et aggressus est me dicens: Veni, ostendam tibi damnationem meretricis magnae sedentis super aquas multas, cum qua fornicati sunt reges terrae. Et vidi mulierem sedentem super bestiam. Et mulier illa amicta erat pallium purpureum et coccineum et adornata erat auro et lapidibus pretiosis et margaritis tenens poculum aureum in manu sua plenum execrationum et immunditiae et fornicationis to-

1) Jer. 10, 2. 2) Apoc. 18, 4—9. 3) Is. 52, 11. 4) Sir. 5, 4. 5) Rom. 2, 4—6.

tius terrae¹⁾. Item ad Timotheum: Sint mulieres vestrae cum verecundia et pudicitia, componentes se, non in tortis crinibus, neque auro, neque margaritis, aut veste pretiosa, sed ut decet mulieres promittentes castitatem per bonam conversationem²⁾. De hoc ipso in epistola Petri ad Ponticos: Sit in muliere non exterior ornamenti aut auri aut vestis cultus, sed cultus cordis³⁾. Item in Genesi: Thamar cooperuit se pallio et adornavit, et cum adspexisset eam Iudas, visum est ei meretricem, esse⁴⁾.

XXXVII. FIDELIEM NON OPORTERE OB ALIA DELICTA NISI OB NOMEN SOLUM PUNIRI. In epistola Petri ad Ponticos: Nec quisquam vestrum tanquam fur aut homicida patiatur aut tanquam maleficus aut curas alienas agens, sed tanquam christianus⁵⁾.

XXXVIII. SERVUM DEI INNOCENTEM ESSE DEBERE, NE INCIDAT IN POENAM SAECULAREM. In epistola Pauli ad Romanos: Vis non timere potestatem? Bonum fac, et habebis laudem ex illa⁶⁾.

XXXIX. DATUM NOBIS ESSE EXEMPLUM VIVENDI IN CHRISTO. In epistola Petri ad Ponticos: Christus enim passus est pro nobis relinquens vobis exemplum, ut sequamini vestigia eius, qui peccatum non fecit, nec dolus inventus est in ore eius; qui cum malediceretur, non remaledixit, cum pateretur, non minabatur, tradebat autem se iudicanti iniuste⁷⁾. Item Paulus ad Philippenses: Qui in figura Dei constitutus non rapinam arbitratus est, esse se aequalem Deo, sed se exinanivit formam servi accipiens, in similitudinem hominis factus et habitu inventus ut homo. Humiliavit se factus obediens usque ad mortem, mortem autem crucis. Propter quod et Deus exaltavit illum et donavit illi nomen, ut sit super omne nomen, ut in nomine Iesu omne genu curvetur coelestium, terrestrium et infernorum, et omnis lingua confiteatur, quia Dominus Iesus Christus in gloria est Dei patris⁸⁾. De hoc ipso in evangelio cata Ioannem: Si ego lavi pedes vestros magister et dominus, et vos debetis aliorum pedes lavare. Exemplum enim dedi vobis, ut sicut ego feci, et vos aliis faciatis⁹⁾.

XL. NON IACTANTER NEC TUMULTUOSE OPERANDUM. In

1) Apoc. 17, 1—4. 2) I Tim. 2, 9. 10. 3) I Petr. 3, 3. 4. 4) Gen. 38, 14. 15. 5) I Petr. 4, 15. 16. 6) Rom. 13, 3. 7) I Petr. 2, 21. 22. 8) Phil. 2, 6—11. 9) Io. 13, 14. 15.

evangelio cata Matthaeum: Nesciat sinistra tua, quid faciat dextera tua, ut sit eleemosyna tua in abscondito, et Pater tuus, qui videt in abscondito, reddet tibi. Item illic: Cum facis eleemosynam, noli buccinare ante te, quomodo hypocritae faciunt in vicis et synagogis, ut clarificentur ab hominibus. Amen dico vobis, compleverunt mercedem suam¹⁾.

XLl. INEPTE ET SCURRILITER NON LOQUENDUM. In epistola Pauli ad Ephesios: Stultiloquium et scurrilitas, quae ad rem non pertinent, nec nominentur quidem in vobis²⁾.

XLII. FIDEM IN TOTUM PRODESSE, ET TANTUM NOS POSSE, QUANTUM CREDIMUS. In Genesi: Et credidit Abraham Deo, et deputatum est ei ad iustitiam³⁾. Item apud Esaiam: Et si non credideritis, neque intelligetis⁴⁾. Item in evangelio cata Matthaeum: Modicae fidei, quare dubitasti⁵⁾? Item illic: Si habueritis fidem quasi granum sinapis, dicetis monti huic, transi hinc illo, et transibit, et nihil impossibile erit vobis⁶⁾. Item cata Marcum: Omnia, quaecunque oratis et petitis, credite, quia accipietis, et erunt volis⁷⁾. Item illic: Omniaabilia credenti⁸⁾. Apud Abacuc: Iustus autem ex fide mea vivit⁹⁾. Item in Daniele Ananias, Azarias, Misahel credentes Deo liberati sunt de flamma ignis.

XLIII. POSSE EUM STATIM CONSEQUI, QUI VERE CREDIDERIT. In Actibus apostolorum: Ecce aqua; quid est, quod me impedit baptizari? Tunc dixit Philippus: Si credis ex toto corde tuo, licet¹⁰⁾.

XLIV. FIDELIS INTER SE DISCEPTANTES NON DEBERE GENTILEM IUDICEM EXPERIRI. In epistola Pauli ad Corinthios prima: Audet quisquam vestrum adversus alterum negotium habens disceptare apud iniustos et non apud sanctos? An nescitis, quia sancti hunc mundum iudicabunt? Et iterum: Iam quidem in totum delictum in vobis est, quia iudicia habetis cum invicem. Quare non magis iniuriam patimini aut quare non magis fraudamini? Sed vos iniuriam facitis et fraudatis, et hoc fratribus. An nescitis, quoniam iniusti regnum Dei non consequentur¹¹⁾?

XLV. SPEM FUTURORUM ESSE, ET IDEO FIDEM NOSTRAM CIRCA EA, QUAE PROMISSA SUNT, PATIENTEM ESSE DEBERE. In epistola Pauli ad Romanos: Spe salvati sumus. Spes au-

1) Matth. 6, 3. 4. 2. 2) Eph. 5, 3. 4. 3) Gen. 15. 6. 4) Ies. 7. 9. 5) Matth. 14, 31. 6) Ib. 17, 20. 7) Marc. 11, 24. 8) Ib. 9, 23. 9) Hab 2, 4. 10) Act. 8, 36. 37. 11) 1 Cor. 6, 1. 2. 7-8.

tem, quae videtur, non est spes. Quod enim videt quis, quid sperat? Si autem, quod non videmus, speramus, per patientiam speramus¹⁾.

XLVI. MULIEREM IN ECCLESIA TACERE DEBBRE. In episto a Pauli ad Corinthios prima: Mulieres in ecclesia taceant. Si quae autem quid discere²⁾ volunt, domi viros suos interrogent³⁾. Item ad Timotheum: Mulier cum silentio discat in omni subiectione. Docere autem mulierem non permitto, neque praepositam esse viro, sed esse in silentio. Adam enim primus formatus est, deinde Eva; et Adam seductus non est, mulier autem seducta est⁴⁾.

XLVII. DELICTO ET MERITO NOSTRO FIERI, UT LABOREMUS NEC DEI OPEREM IN OMNIBUS SENTIAMUS. Apud Osee: Audite sermonem Domini, filii Israel; quia iudicium est Domino adversus incolae terrae, quod neque misericordia neque veritas neque agnitio Dei sit super terram; sed execratio et mendacium et caedes et furtum et adulterium diffusum est super terram; sanguinem sanguini supermiscent. Idcirco terra lugebit cum universis incolis suis, cum bestiis agri, cum serpentibus terrae, cum volucris coeli, et deficient pisces maris, ut nemo iudicet, nemo revineat⁵⁾. De hoc ipso apud Esaiam: Numquid non valet manus Domini, ut salvos faciat, aut gravavit aurem, ut non exaudiat? Sed peccata vestra inter vos et Deum separant, et propter delicta vestra avertit faciem a vobis, ne misereatur. Manus enim vestrae inquinatae sunt sanguine et digiti vestri in peccatis; labia autem vestra locuta sunt facinus, et lingua vestra iniustitiam meditatur. Nemo loquitur vera, neque est iudicium verum. Fidunt in vanis et loquuntur inania, qui parturiunt dolorem et pariunt facinus⁶⁾. Item apud Sophoniam: Defectione deficiat a facie terrae, dicit Dominus. Deficiat homo et pecudes, deficient volucres coeli et pisces maris, et auferam iniquos a facie terrae⁷⁾.

XLVIII. NON FOENERANDUM. In psalmo xlii: Qui pecuniam suam non dedit in fœnore et munera super innocentes non accepit. Qui ista fecerit, non commovebitur in aeternum⁸⁾. Item apud Ezechielem: Homo autem, qui erit iustus, hominem non opprimet et pignus debitoris reddet

1) Rom. 8, 24. 25. 2) Bal.: dicere. 3) I Cor. 14, 34. 35. 4) I Tim. 2, 11—14. 5) Hos. 4, 1—4. 6) Is. 59, 1—4. 7) Zeph. 1, 2. 3. 8) Ps. 15, 5.

et rapinam non faciet et panem suum esurienti dabit et nudum operiet et pecuniam suam in usuram non dabit¹⁾. Item in Deuteronomio: Non foenerabis fratri tuo usura pecuniae et usura ciborum²⁾.

XLIX. INIMICOS QUOQUE DILIGENDOS. In evangelio cata Lucam: Si diligitis, qui vos diligunt, quae est vobis gratia? Et peccatores enim diligunt eos, qui se diligunt³⁾. Item cata Matthaeum: Diligite inimicos vestros et orate pro his, qui vos persequuntur, ut sitis filii Patris vestri, qui in coelis est, qui solem suum oriri facit super bonos et malos et pluit super iustos et iniustos⁴⁾.

L. SACRAMENTUM FIDEI NON ESSE PROFANANDUM. Apud Salomonem in Proverbiis: In aures imprudentis noli quidquam dicere, ne quando audierit, irrideat sensatos sermones tuos⁵⁾. Item in evangelio cata Matthaeum: Ne dederitis sanctum canibus neque miseritis margaritas vestras ante porcos, ne forte inculcent ea pedibus suis et conversi elidant vos⁶⁾.

LI. QUOD NEMO IN OPERE SUO EXTOLLI DEBEAT. Apud Salomonem in Ecclesiastico: Noli te extollere in faciendo opere tuo⁷⁾. Item in evangelio cata Lucam: Quis vestrum habens servum arantem aut pastorem, et venienti de agro dicit: continuo transi, recumbe? Sed dicit illi: para aliquid, quod coenam, et accingere et ministra mihi, donec manducem et bibam, et postea tu manducabis et bibes. Numquid habet gratiam servo illi, quia fecit, quae ei imperata sunt? Sic itaque et vos, cum perfeceritis, quae vobis imperata sunt, dicite: Servi supervacui sumus, quod habuimus facere, fecimus⁸⁾.

LII. CREDENDI VEL NON CREDENDI LIBERTATEM IN ARBITRIO POSITAM. In Deuteronomio: Ecce dedi ante faciem tuam vitam et mortem, bonum et malum. Elige vitam tibi, ut vivas⁹⁾. Item apud Esaïam: Et si volueritis et audieritis me, bona terrae edetis. Si autem nolueritis et non audieritis me, gladius vos consumet. Os enim Domini locutum est ista¹⁰⁾. Item in evangelio cata Lucam: Regnum Dei intra vos est¹¹⁾.

LIII. DEI ARCANA PERSPICICI NON POSSE, ET IDEO FIDEM

1) Ez. 18, (5.) 7. 8. 2) Deut. 23, 20. 3) Luc. 6, 32. 4) Matth. 5, 44. 45. 5) Prov. 23, 9. 6) Matth. 7, 6. 7) Sir. 10, 28. 8) Luc. 17, 7—10. 9) Deut. 30, 19. 10) Is. 1, 19. 20. 11) Luc. 17, 21.

NOSTRAM SIMPLICEM ESSE DEBERE. In epistola Pauli ad Corinthios prima: Videmus nunc per speculum in aenigmate, tunc autem facie ad faciem. Nunc scio ex parte, tunc autem cognoscam, sicut et ego cognitus sum¹⁾. Item apud Salomonem in Sapientia: Et in simplicitate cordis quacrite illum²⁾. Item apud eundem: Qui ambulat simpliciter, ambulat fidenter³⁾. Item apud eundem: Altiora te ne quaesieris et fortiora te ne scrutatus fueris⁴⁾. Item in Salomone: Noli esse multum iustus et noli argumentari plus, quam oportet⁵⁾. Item apud Esaïam: Vae qui arguti sunt in semet ipsis⁶⁾. Item in Machabaeis: Daniel in sua simplicitate liberatus est de ore leonum⁷⁾. Item in epistola Pauli ad Romanos: O altitudo divitiarum sapientiae et scientiae Dei! Quam incomprehensibilia sunt iudicia eius et quam investigabiles viae eius! Quis enim cognovit sensum Domini, aut quis consiliarius eius fuit, vel quis prior dedit ei, et retribuetur illi? Quoniam ex ipso et per ipsum et in ipso sunt omnia; ipsi claritas in saecula saeculorum⁸⁾. Item ad Timotheum: Stultas autem et ineruditus quaestiones evita sciens, quia lites generant. Servum autem Dei non oportet litigare, sed mitem esse ad omnes⁹⁾.

LIV. NEMINEM SINE SORDE ET SINE PECCATO ESSE. Apud Iob: Quis enim mundus a sordibus? Nec unus, etiam si unius diei sit vita eius in terra¹⁰⁾. Item in psalmo L: Ecce in iniquitatibus conceptus sum, et in delictis concepit me mater mea¹¹⁾. Item in epistola Ioannis: Si dixerimus, quia peccatum non habemus, nos ipsos decipimus, et veritas in nobis non est¹²⁾.

LV. NON HOMINIBUS, SED DEO PLACENDUM. In psalmo LX: Qui hominibus placent, confusi sunt, quia Deus nihil fecit illos¹³⁾. Item in epistola Pauli ad Galatas: Si hominibus placere vellem, Christi servus non essem¹⁴⁾.

LVI. DEUM NIHIL LATERE EX HIS, QUAE GERUNTUR. In Sapientia Salomonis: In omni loco speculantur oculi Dei bonos et malos¹⁵⁾. Item apud Hieremiam: Ego Deus approximans et non Deus de longinquo. Si absconditus fuerit homo in abscondito, ergo ego non videbo eum? Nonne

1) I Cor. 13, 12. 2) Sap. 1, 1. 3) Prov. 10, 9. 4) Sir. 3, 21. 5) Eccl. 7, 17. 6) Is. 3, 9. 7) I Macc. 2, 60. 8) Rom. 11, 33—36. 9) II Tim. 2, 23. 24. 10) Iob. 14, 4, 5. 11) Ps. 51, 7. 12) I Io. 1, 8. 13) Ps. 53, 6, (V. lat.) 14) Gal. 1, 10. 15) Prov. 15, 3.

coelum et terram ego impleo, dicit Dominus¹⁾? Item in Basilion primo: Homo videt in facie, Deus autem in corde²⁾. Item in Apocalypsi: Et scient omnes ecclesiae, quia ego sum scrutator renis et cordis, et dabo unicuique vestrum secundum opera sua³⁾. Item in psalmo xviii: Delicta quis intelligit? Ab occultis meis munda me, Domine⁴⁾. Item in epistola Pauli ad Corinthios secunda: Omnes nos manifestari oportet ante tribunal Christi, ut reportet unusquisque sui corporis propria secundum quae egit, sive bona, sive mala⁵⁾.

LVII. FIDELIEM EMENDARI ET RESERVARI. In psalmo cxvi: Emendans emendavit me Dominus et morti non tradidit me⁶⁾. Item in psalmo lxxxviii: Visitabo in virga facinora eorum et in flagellis delicta eorum. Misericordiam autem meam non dispergam ab eis⁷⁾. Item apud Malachiam: Et sedebit conflans et expurgans sicut aurum et argentum et emundabit filios Levi⁸⁾. Item in evangelio: Non exhibis inde, donec exsolvas novissimum quadrantem⁹⁾.

LVIII. NEMINEM CONTRISTARI MORTE DEBERE, CUM SIT IN VIVENDO LABOR ET PERICULUM, IN MORIENDO PAX ET RESURGENDI SECURITAS. In Genesi: Tunc dixit Dominus ad Adam: Quia exaudisti vocem uxoris tuae et manducasti ex illa arbore, de qua sola praeceperam tibi ne manducares, maledicta terra erit in omnibus operibus tuis, In tristitia et gemitu edes ex ea omnibus diebus vitae tuae. Spinas et tribulos eiiciet tibi, et edes pabulum agri in sudore vultus tui. Edes panem tuum, donec revertaris in terram, de qua et sumtus es; quia terra es, et in terram ibis¹⁰⁾. Item illic: Et complacuit Enoch Deo; et non est inventus postmodum, quia Deus illum transtulit¹¹⁾. Et apud Esaiam: Omnis caro foenum, et omnis claritas eius ut flos foeni. Aruit foenum, et flos decidit. Sermo autem Domini manet in aeternum¹²⁾. Apud Ezechielem: Ipsi dicunt: arida facta sunt ossa nostra, periit spes nostra, exspiravimus, propterea prophetiza et dic; Haec dicit Dominus: Ecce ego aperio monumenta vestra et educam vos de monumentis vestris et inducam vos in terram Israel. Et dabo Spiritum meum in vos, et vivetis. Et ponam vos in ter-

1) Ier. 23, 23, 24. 2) I Sam. 16, 7. 3) Apoc. 2, 23. 4) Ps. 19, 13. 5) II Cor. 5, 10. 6) Ps. 118, 18. 7) Ps. 89, 33, 34. 8) Mal. 3, 3. 9) Matth. 5, 26. 10) Gen. 3, 17 — 19. 11) Ib. 5, 24. 12) Ies. 40, 6. 8.

ram vestram, et cognoscetis, quoniam ego Dominus locutus sum et faciam, dicit Dominus¹⁾. Item in Sapientia Salomonis: Raptus est, ne malitia mutaret intellectum illius. Placita enim erat Deo anima illius²⁾. Item in psalmo LXXXIII: Quam dilectissimae habitationes tuae, Deus virtutum. Desiderat et properat anima mea ad atria Dei³⁾. Et in epistola Pauli ad Thessalonicenses: Nolumus autem vos ignorare, fratres, de dormientibus, ne contristemini sicut et caeteri, qui spem non habent. Si enim credimus, quia Iesus mortuus est et resurrexit, sic et Deus eos, qui dormierunt in Iesu, adducet cum eo⁴⁾. Item ad Corinthios prima: Stulte, tu quod seminas, non vivificatur, nisi prius mortuum fuerit. Et iterum: Stella a stella differt in claritate, sic et resurrectio. Seminatur corpus in corruptione, resurgit sine corruptela; seminatur in ignominia, resurgit in gloria; seminatur in infirmitate, resurgit in virtute; seminatur corpus animale, resurgit spiritale. Et iterum: Oportet enim corruptivum istud inducere incorruptionem et mortale hoc inducere immortalitatem, Cum autem corruptivum hoc induerit immortalitatem et mortale hoc induerit incorruptionem, tunc fiet verbum, quod scriptum est: Absorpta est mors in contentionem. Ubi est, mors, aculeus tuus? Ubi est, mors, contentio tua⁵⁾? Item in evangelio cata Ioannem: Pater, quos dedisti mihi, volo ut, ubi ego fuero, et ipsi sint mecum et videant claritatem meam, quam mihi dedisti ante constitutionem mundi⁶⁾. Item cata Lucam: Nunc dimittis servum tuum, Domine, secundum verbum tuum in pace, quia viderunt oculi mei salutare tuum⁷⁾. Item cata Ioannem: Si me dilexissetis, gauderetis, quoniam vado ad patrem, quia pater maior me est⁸⁾.

LIX. DE IDOLIS, QUAE GENTILES DEOS PUTANT. In Sapientia Salomonis: Omnia idola nationum aestimaverunt deos, quibus neque oculorum usus est ad videndum, neque nares ad percipiendum spiritum, neque aures ad audiendum, neque digiti in manibus ad contrectandum, sed et pedes eorum pigri ad ambulandum. Homo enim fecit illos, et qui spiritum mutuatus est, is finxit illos. Nemo autem

1) Ez. 37, 11—14. 2) Sap. 4, 11. 14. 3) Ps. 84, 2. 3. 4) I Thess. 4, 13. 14. 5) I Cor. 15, 36. 41—44. 53—55. 6) Io. 17, 24. 7) Luc. 2, 29. 30. 8) Io. 14, 28.

sibi similem homo poterit deum fingere. Cum sit enim mortalis, mortuum fingit manibus iniquis. Melior est autem ipse iis, quos colit; quoniam ipse quidem vixit, illi nunquam¹⁾. De hoc ipso: Neque opera attendentes cognoverunt, quis esset artifex, sed aut ignem aut spiritum aut citatum aerem aut gyrum stellarum aut nimiam aquam aut solem et lunam rectores orbis terrae deos putaverunt; quorum si propter speciem hoc aestimaverunt, sciant, quanto his Dominus sit speciosior: aut si virtutes et opera eorum mirati sunt, intelligant ab ipsis, quoniam qui haec constituit fortia, fortior est illis²⁾. Item in psalmo cxxxiv: Idola gentium argentum et aurum, opus manuum hominum. Os habent et non loquuntur, oculos habent et non vident, aures habent et non audiunt, neque enim est spiritus in ore eorum. Similes fiant illis, qui faciunt ea, et omnes, qui confidunt in illis³⁾. Item in psalmo xcv: Omnes dii gentium daemonia; Dominus autem coelos fecit⁴⁾. Item in Exodo: Non facietis vobis deos argenteos neque aureos, Et iterum: Non facies tibi idolum nec cuiusquam similitudinem⁵⁾.

LX. CIBORUM NIMIAM CONCUPISCENTIAM NON APPETENDAM. Apud Esaiam: Edamus et bibamus, cras enim moriemur. Non remittetur vobis peccatum istud, quoadusque moriamini⁶⁾. Item in Exodo: Et consedit populus manducare et bibere, et surrexerunt ludere⁷⁾. Paulus ad Corinthios prima: Cibus nos non commendat Deo; neque si manducaverimus, abundabimus, neque si non manducaverimus, egebimus⁸⁾. Et iterum: Cum convenitis ad manducandum, invicem exspectate. Si quis esurit, domi manducet, ut non ad iudicium conveniatis⁹⁾. Item ad Romanos: Non est regnum Dei esca et potus, sed iustitia et pax et gaudium in Spiritu sancto¹⁰⁾. In evangelio cata Ioannem: Ego cibum habeo, quem vos non nostis. Meus cibus est, ut faciam voluntatem eius, qui me misit, et perficiam opus eius¹¹⁾.

LXI. POSSIDENDI CONCUPISCENTIAM ET PECUNIAM NON AP-

1) Sap. 15, 15—17. 2) Ib. 13, 1—4. 3) Ps. 134, 15—18. 4) Ps. 96, 5. 5) Ex. 20, 23. 6) Baluz. hand dubie e suis 2 cdd. addidit locos Ier. 10, 2—5. 9. 11. 2, 12. 13. 19. 20, 27; Ier. 46, 1. 2, 5—7; Ier. 51, 15—18; Apoc. 9, 13—21; 14, 9—11. 6) Ier. 22, 13. 14. 7) Ex. 32, 6. 8) 1 Cor. 8, 8. 9) Ib. 11, 33. 34. 10) Rom. 14, 17. 11) Io. 4, 32, 34.

PETENDAM. Apud Salomonem in Ecclesiastico: Qui diligit argentum, non satiabitur argento¹⁾. Item in Proverbiis: Captans annonam maledictus in plebe est. Benedictio autem in eius capite est, qui communicat²⁾. Item apud Esaiam: Vae qui coniungunt domum ad domum et agrum ad agrum continuant, ut auferant proximo suo aliquid. Numquid habitabitis soli super terram³⁾? Item apud Sophoniam: Aedificabunt domos et non inhabitabunt, et instituent vineas et non bibent vinum earum, quia prope est dies Domini⁴⁾. Item in evangelio cata Lucam: Quid enim predest homini lucrifacere totum mundum, se ipsum autem perdere⁵⁾? Et iterum: Dixit autem illi Dominus: Stulte, hac nocte expostulatur anima tua. Quae ergo parasti, cuius erunt⁶⁾? Et iterum; Commemorare, quoniam percepisti bona in vita tua, et Lazarus similiter mala. Nunc vero hic rogatur, tu autem doles⁷⁾. Et in Actibus apostolorum: Dixit autem Petrus ad eum: Argentum quidem et aurum non est mihi; quod autem habeo, hoc tibi do. In nomine Iesu Christi Nazareni surge et ambula. Et apprehensa manu eius dextera excitavit eum⁸⁾. Item ad Timotheum prima; Nihil intulimus in hunc mundum, verum nec auferre quid possumus. Habentes itaque exhibitionem et tegumentum his contenti simus. Qui autem volunt divites fieri, incidunt in tentationem et museipulam et desideria multa et nocentia, quae mergunt hominem in perditionem et in interitum. Radix enim omnium malorum est cupiditas, quam quidam appetentes naufragaverunt a fide et inseruerunt se doloribus multis⁹⁾.

LXII. MATRIMONIUM CUM GENTILIBUS NON IUNGENDUM. Apud Tobiam: Uxorem accipe ex semine parentum tuorum et noli sumere alienam mulierem, quae non est ex tribu parentum tuorum¹⁰⁾. Item in Genesi mittit puerum suum Abraham, ut de semine suo accipiat Rebeccam filio eius Isaac. Item in Esdra satis non fuit Deo, cum vastarentur Iudaei, nisi alienigenas uxores cum filiis quoque, quos ex illis procreaverant, reliquissent. Item in epistola Pauli ad Corinthios prima: Mulier vineta est, quamdiu vivit vir eius. Si autem dormierit, liberata est, ut cui vult, nubat, tantum

1) Eccl. 5, 9. 2) Prov. 11, 26. 3) Ies. 5, 8. 4) Zeph. 1, 13. 14. 5) Luc. 9, 25. 6) Ib. 12, 20. 7) Ib. 16, 25. 8) Act. 3, 6. 9) 1 Tim. 6, 7—10. 10) Tob. 4, 12.

in Domino. Felicius autem erit, si sic permanserit¹⁾. Et iterum: Nescitis, quoniam corpora vestra membra Christi sunt? Auferens membra Christi faciam membra fornicariae? Absit. Aut nescitis, quia qui conglutinator fornicariae, unum corpus sunt? Erunt enim duo in una carne. Qui autem se coniunxerit Domino, unus spiritus est²⁾. Item ad Corinthios secunda: Nolite coniungi cum infidelibus. Quae autem participatio est iustitiae et iniquitati? Aut quae est communicatio luci ad tenebras³⁾? Item de Salomone in Basilione tertio: Et averterunt uxores alienigenae cor eius post deos suos⁴⁾.

LXIII. GRAVE DELICTUM ESSÉ FORNICATIONIS. In epistola Pauli ad Corinthios prima: Omne delictum, quodcumque fecerit homo, extra corpus est. Qui autem fornicatur, in corpus suum peccat. Non estis vestri; emti enim estis pretio magno. Clarificate et portate Dominum in corpore vestro⁵⁾.

LXIV. QUAE SUNT CARNALIA, QUAE MORTEM PARIANT, ET QUAE SPIRITALIA, QUAE AD VITAM DUCANT. Paulus ad Galatas: Caro concupiscit adversus spiritum et spiritus adversus carnem. Haec enim invicem adversantur sibi, ut non, quae vultis, ipsa faciatis. Manifesta sunt autem facta carnis; quae sunt adulteria, fornicationes, immunditiae, spurcitiae, idololatriae, veneficia, homicidia, inimicitiae, contentiones, aemulationes, animositates, provocationes, simultates, dissensiones, haereses, invidiae, ebrietates, comessiones et his similia. Quae praedico: quia qui talia agunt, regnum Dei non possidebunt. Fructus autem spiritus est caritas, gaudium, pax, magnanimitas, bonitas, fides, mansuetudo, continentia, castitas. Qui enim sunt Christi, carnem suam crucifixerunt cum vitiis et concupiscentiis⁶⁾.

LXV. OMNIA DELICTA IN BAPTISMO DEPONI. In epistola Pauli ad Corinthios prima: Neque fornicarii neque idolis servientes neque adulteri neque molles neque masculorum appetitores neque fures neque fraudatores neque ebriosi neque maledici neque raptores regnum Dei consequentur. Et haec quidem fuistis; sed abluti estis, sed sanctificati

1) I Cor. 7, 39. 40. 2) Ib. 6, 15—17. 3) II Cor. 6, 14. 4) I Reg. 14, 4.
5) I Cor. 6, 18—20. 6) Gal. 5, 17. 19—24.

estis in nomine Domini Iesu nostri Christi et in spiritu Dei nostri ¹⁾).

LXVI. DISCIPLINAM DEI IN ECCLESIASTICIS PRAECEPTIS OBSERVANDAM. Apud Hieremiam: Et dabo vobis pastores secundum cor meum, et pascent oves pascentes cum disciplina ²⁾). Item apud Salomonem in Proverbiis: Fili, ne neglexeris disciplinam Dei neque defeceris ab eo correptus. Quem enim Deus diligit, corripit ³⁾). Item in psalmo n: Continete disciplinam, ne forte irascatur Dominus, et pereatis a via recta; cum exarserit cito ira eius super vos, beati omnes, qui confidunt in eo ⁴⁾). Item in psalmo xlix: Peccatori autem dicit Deus: Ad quid exponis iustificationes meas et assumis testamentum meum per os tuum? Tu autem odisti disciplinam et abiecisti sermones meos retro ⁵⁾). Item in Sapientia Salomonis: Disciplinam qui abicit, infelix est ⁶⁾).

LXVII. PRAEDICTUM, QUOD DISCIPLINAM SANAM ADSPERNATURI ESSENT. Paulus ad Timotheum secunda: Erit tempus, quando sanam doctrinam non sustinebunt, sed secundum sua desideria coacervabunt sibi magistros prurientes in audiendo, scalpentes aures. Et a veritate quidem auditum avertent, ad fabulas autem convertentur ⁷⁾).

LXVIII. RECEDENDUM AB EO, QUI INORDINATE ET CONTRA DISCIPLINAM VIVIT. Paulus ad Thessalonicenses: Praecipimus autem vobis in nomine Iesu Christi, ut discedatis ab omnibus fratribus ambulantes inordinate et non secundum traditionem, quam acceperunt a nobis ⁸⁾). Item in psalmo xlix: Si videbas furem, simul currebas cum eo et cum adulteris portionem tuam ponebas ⁹⁾).

LXIX. NON IN SAPIENTIA MUNDI NEC IN ELOQUENTIA ESSE REGNUM DEI, SED IN FIDE CRUCIS ET IN VIRTUTE CONVERSATIONIS. In epistola Pauli ad Corinthios prima: Misit me Christus annuntiare, non in sermonis sapientia, ne inanis fiat crux Christi. Verbum enim crucis stultitia est iis, qui per eunt, iis autem, qui salvantur, virtus Dei est. Scriptum est enim: Perdam sapientiam sapientium et prudentiam prudentium reprobabo. Ubi sapiens, ubi scribe, ubi conquisitor huius saeculi? Nonne infatuavit Deus sapientiam

1) I Cor. 6, 9—11. 2) Ier. 3, 15. 3) Prov. 3, 11. 12. 4) Ps. 2, 12. 5) Ps. 50, 16. 17. 6) Sap. 3, 11. 7) II Tim. 4, 3. 4. 8) II Thesa. 3, 6. 9) Ps. 50, 18.

huius mundi? Quoniam quidem in sapientia Dei non cognovit mundus per sapientiam Deum, complacuit Deo per stultitiam praedicationis salvare credentes. Quoniam Iudaei signa desiderant, et Graeci prudentiam quaerunt. Nos autem praedicamus Christum crucifixum, Iudaeis quidem scandalum, gentibus autem stultitiam, ipsis autem vocatis Iudaeis et Graecis Christum Dei virtutem et Dei sapientiam¹⁾. Et iterum: Nemo se decipiat. Si quis putat, sapientem se esse in vobis, mundo huic stultus fiat, ut sit sapiens. Sapientia enim huius mundi stultitia est apud Deum. Scriptum est enim: Reprehendes sapientes in astutia ipsorum. Et iterum: Dominus cognovit cogitationes sapientium, quia sunt stultae²⁾.

LXX. PARENTIBUS OBSEQUENDUM. In epistola Pauli ad Ephesios: Filii, obsequentes estote parentibus vestris. Hoc enim est iustum. Honora patrem tuum et matrem tuam, quod est mandatum primum in promissione, ut bene sit tibi, et sis longaevus super terram.

LXXI. PATRES QUOQUE ASPEROS ESSE CIRCA FILIOS NON OPORTERE. Item illic: Et vos, patres, nolite in iracundiam mittere filios vestros, sed nutrite eos in disciplina et correptione Domini.

LXXII. SERVOS, CUM CREDIDERINT, PLUS DOMINIS CARNALIBUS SERVIRE DEBERE. In epistola Pauli ad Ephesios: Servi, obedite dominis carnalibus cum metu et tremore et in simplicitate cordis vestri sicut Christo, non ad oculum servientes, quasi hominibus placentes, sed quasi servi Dei.

LXXIII. ITEM DOMINOS MITIORES ESSE DEBERE. Item illic: Et vos, domini, eadem facite ad eos laxantes iracundiam, scientes, quia et vester et ipsorum dominus est in coelis, et exceptio personarum non est in illo³⁾.

LXXIV. VIDUAS PROBATUS QUASQUE HONORANDAS. In epistola Pauli ad Timotheum prima: Viduas honora, quae vere sunt viduae. Quae autem delicata est vidua, vivens mortua est. Et iterum: Iuniores autem viduas praeteri. Cum enim delicatae fuerint in Christo, nubere volunt habentes iudicium, quoniam primam fidem reprobaverunt.

LXXV. SUORUM ET MAXIME FIDELIUM CURAM PLUS UNUMQUEMQUE HABERE DEBERE. Apostolus ad Timotheum prima:

1) I Cor. 1, 17—24. 2) Ib. 3, 18—20. 3) Eph. 6, 1—7. 9.

Si quis autem suorum et maxime domesticorum non agit curam, fidem denegat et est deterior infideli¹⁾. De hoc ipso apud Esaiam: Si videris nudum, vesti et domesticos seminis tui non despicias²⁾. De quibus domesticis in evangelio dictum est: Si patremfamilias dixerunt Beelzebub, quanto magis domesticos eius³⁾.

LXXVI. MAIOREM NATU NON TEMERE ACCUSANDUM. Ad Timotheum prima: Adversus maiorem natu accusationem ne receperis.

LXXVII. PECCANTEM PUBLICÉ OBIURGANDUM. In epistola Pauli ad Timotheum prima: Peccantes coram omnibus corripe, ut et caeteri metum habeant⁴⁾.

LXXVIII. CUM HAERETICIS NON LOQUENDUM. Ad Titum: Haereticum hominem post unam correptionem devota sciens, quoniam perversus est huiusmodi et peccat et est a semet ipso damnatus⁵⁾. De hoc ipso in epistola Ioannis: Ex nobis exierunt, sed non fuerunt ex nobis. Si enim fuissent ex nobis, mansissent utique nobiscum⁶⁾. Item ad Timotheum secunda: Sermo eorum ut cancer serpit⁷⁾.

LXXIX. INNOCENTIAM FIDENTER PETERE ET IMPETRARE. In epistola Ioannis: Si cor nostrum nos non reprehendat, fiduciam habemus ad Deum et, quodcunque petierimus, accipiemus ab eo⁸⁾. Item in evangelio cata Matthaeum: Beati mundo corde, quoniam ipsi Deum videbunt⁹⁾. Item in psalmo xxiii: Quis adscendet in montem Domini, aut quis stabit in loco sancto eius? Innocens manibus et mundo corde¹⁰⁾.

LXXX. NIHIL LICERE DIABOLO IN HOMINEM, NISI DEUS PERMISERIT. In evangelio cata Ioannem dixit Iesus: Nullam haberes potestatem adversus me, nisi data tibi esset desuper¹¹⁾. Item in Basilion tertio: Et excitavit Dominus satanam ipsi Salomoni¹²⁾. Item in Iob prius Deus permisit, et tunc diabolo licuit, et in evangelio Dominus ante permisit dicendo Iudae: Quod facis, fac celerius¹³⁾. Item apud Salomonem in Proverbiis: Cor regis in manu Dei¹⁴⁾.

LXXXI. MERCEDEM MERCENARIO CITO REDDENDAM. In

1) I Tim. 5, 3. 6. 11. 12. 8. 2) Ies. 58, 7. 3) Matth. 10, 25. 4) I Tim. 5, 19. 20. 5) Tit. 3, 10. 11. 6) I Io. 2, 19. 7) II Tim. 2, 17. 8) I Io. 3, 21. 9) Matth. 5, 8. 10) Ps. 24, 3. 4. 11) Io. 19, 11. 12) I Reg. 11, 23. 13) Io. 13, 27. 14) Prov. 21, 1.

Levitico: Non dormiet merces mercenarii tui apud te usque in mane.

LXXXII. NON AUGURANDUM. In Deuteronomio: Non ominemini neque auguremini.

LXXXIII. CIRNUM IN CAPITIBUS NON HABENDUM. In Levitico: Non facietis cirnum ex coma capitis vestri.

LXXXIV. NON VELLENDUM: Non corrumpetis effigiem barbae vestrae.

LXXXV. SURGENDUM, CUM EPISCOPUS ET PRESBYTER VENIAT. In Levitico: A facie senioris exsurges et honorabis personam presbyteri¹⁾.

LXXXVI. SCHISMA NON FACIENDUM, ETIAMSII IN UNA FIDE ET IN EADEM TRADITIONE PERMANEAT, QUI RECEDIT. In Ecclesiastico apud Salomonem: Scindens ligna periclitabitur in eis, si exciderit ferrum²⁾. Item in Exodo: In domo una comedetur, non eiicietis de domo carnem foras³⁾. Item in psalmo cxxxii: Ecce quam bonum et quam iucundum habitare fratres in unum⁴⁾. Item in evangelio cata Matthaeum: Qui non est mecum, adversus me est, et qui mecum non colligit, spargit⁵⁾. Item in epistola Pauli ad Corinthios prima: Obsecro autem vos, fratres, per nomen Domini nostri Iesu Christi, ut id ipsum dicatis omnes, et non sint in vobis schismata, sitis autem compositi in eodem sensu et in eadem sententia⁶⁾. Item in psalmo lxxvii: Deus, qui inhabitare facit unanimes in domo⁷⁾.

LXXXVII. FIDELIS SIMPLICES CUM PRUDENTIA ESSE DEBERE. In evangelio cata Matthaeum: Estote prudentes sicut serpentes et simplices sicut columbae⁸⁾. Et iterum: Vos estis sal terrae. Si autem sal infatuatum fuerit, in quo salietur? Ad nihil valet, nisi ut proiciatur foras et conculcetur ab hominibus⁹⁾.

LXXXVIII. FRATREM NON CIRCUMVENIENDUM. In epistola Pauli ad Thessalonicenses prima: Non circumvenire in negotio fratrem suum; quia ultor est Deus de his omnibus¹⁰⁾.

LXXXIX. SUBITO VENIRE FINEM MUNDI. Inquit apostolus: Dies Domini sicut fur in nocte ita veniet. Cum dixerint: pax et firmitas, tunc illis repentinus adveniet inter-

1) Lev. 19, 13. (Deut. 18, 10?) 26. 27. 32. 2) Eccl. 10, 9. 3) Ex. 12, 46. 4) Ps. 133, 1. 5) Matth. 12, 30. 6) I Cor. 1, 10. 7) Ps. 68, 7. 8) Matth. 10, 16. 9) Ib. 5, 13. 10) I Thess. 4, 6.

itus¹⁾. Item in Actibus apostolorum: Nemo potest cognoscere tempus aut tempora, quae pater posuit in sua potestate²⁾.

XC. UXOREM A VIRO NON RECEDERE AUT, SI RECESSERIT, INNUPTAM MANERE. In epistola Pauli ad Corinthios prima: Iis autem, quae nupserunt, praecipio, non ego, sed Dominus, uxorem a viro non separari, si autem recesserit, manere innuptam aut reconciliari viro, et virum uxorem non dimittere³⁾.

XCI. TANTUM UNUMQUEMQUE TENTARI, QUANTUM POTEST SUSTINERE. In epistola Pauli ad Corinthios prima: Tentatio vos non occupabit nisi humana. Fidelis autem Deus, qui non patietur vos tentari super quod potestis, sed faciet cum tentatione etiam evadendi facultatem, ut possitis tolerare.

XCII. NON QUIDQUID LICET, ESSE FACIENDUM. Paulus in epistola ad Corinthios prima: Omnia licent, sed non omnia expediunt. Omnia licent, sed non omnia aedificant⁴⁾.

XCIII. PRAEDICTUM, QUOD HAERESSES FUTURAE ESSENT. In epistola Pauli ad Corinthios prima: Oportet et haereses esse, ut probati manifesti sint in vobis⁵⁾.

XCIV. CUM TIMORE ET HONORE EUCHARISTIAM ACCIPIENDAM. In Levitico: Anima autem quaecunque manducaverit ex carne sacrificii salutaris, quod est Domini, et immunditia ipsius super ipsum est, peribit anima illa de populo suo⁶⁾. Item ad Corinthios prima: Quicumque ederit panem aut biberit calicem Domini indigne, reus erit corporis et sanguinis Domini⁷⁾.

XCV. BONIS CONVIVENDUM, MALOS AUTEM VITANDOS. Apud Salomonem in Proverbiis: Ne adduxeris impium in habitaculum iustorum⁸⁾. Item apud eundem in Ecclesiastico: Viri iusti sint tibi convivae⁹⁾. Et iterum: Amicus fidelis medicamentum vitae et immortalitatis¹⁰⁾. Item illic: Longe abesto ab homine potestatem habente occidendi et non suspicaberis timorem¹¹⁾. Item illic: Beatus, qui invenit amicum verum et qui enarrat iustitiam auri audienti¹²⁾. Item illic: Sepi aures tuas spinis, et noli audire linguam nequam¹³⁾. Item in psalmo xvii: Cum iusto in-

1) I Thess. 5, 2, 3. 2) Act. 1, 7. 3) I Cor. 7, 10, 11. 4) Ib. 10, 13, 23. 5) Ib. 11, 19. 6) Lev. 7, 20. 7) I Cor. 11, 27. 8) Prov. 24, 15. 9) Sir. 9, 16. 10) Ib. 6, 16. 11) Ib. 9, 13. 12) Ib. 25, 9 (12. V. lat.). 13) Ib. 28, 24 (28. V. lat.).

stificaberis et cum viro innocente innocens eris et cum perverso perversus eris¹⁾. Item in epistola Pauli ad Corinthios prima: Corrumunt ingenia bona confabulationes pessimae²⁾.

XCVI. FACTIS, NON VERBIS OPERANDUM. Apud Salomonem in Ecclesiastico: Noli citatus esse in lingua tua et inutilis et remissus in operibus tuis³⁾. Et Paulus ad Corinthios prima: Non in sermone est regnum Dei, sed in virtute⁴⁾. Item ad Romanos: Non auditores legis iusti sunt apud Deum, sed factores legis iustificabuntur⁵⁾. Item in evangelio cata Matthaeum: Qui fecerit et sic docuerit, maximus vocabitur in regno coelorum⁶⁾. Item illic: Omnis, qui audit verba mea et facit ea, similabo eum viro sapienti, qui aedificavit domum suam super petram. Descendit pluvia, venerunt flumina, flaverunt venti et impegerunt in domum illam, et non cecidit. Fundata enim fuit super petram. Et omnis, qui audit verba mea et non facit ea, similabo eum viro stulto, qui aedificavit domum suam super arenam. Descendit pluvia, venerunt flumina, flaverunt venti et impegerunt in domum illam, et cecidit, et facta est ruina eius magna⁷⁾.

XCVII. ET AD FIDEM ET AD CONSECUTIONEM PROPERANDUM. Apud Salomonem in Ecclesiastico: Ne tardes converti ad Deum, et ne differas de die in diem. Subito enim venit ira illius⁸⁾.

XCVIII. CATECHUMENUM PECCARE IAM NON DEBERE. In epistola Pauli ad Romanos: Faciamus mala, dum veniunt bona. Quorum condemnatio iusta est⁹⁾.

XCIX. IUDICIUM SECUNDUM TEMPORA FUTURUM VEL AEQUITATIS ANTE LEGEM VEL LEGIS POST MOYSEN. Paulus ad Romanos: Quotquot sine lege peccaverunt, sine lege peribunt. Et quotquot in lege peccaverunt, per legem et iudicabuntur¹⁰⁾.

C. GRATIAM DEI GRATUITAM ESSE DEBERE. In Actibus apostolorum: Pecunia tua tecum sit in perditione, quia existimasti gratiam Dei per pecuniam possideri¹¹⁾. Item in evangelio: Gratis accepistis, gratis date¹²⁾. Item illic: Domum patris mei domum fecistis negotiationis, et domum

1) Ps. 18, 26. 27. 2) I Cor. 13, 33. 3) Sir. 4, 29. 4) I Cor. 4, 20. 5) Rom. 2, 13. 6) Matth. 5, 19. 7) Ib. 7, 24—27. 8) Sir. 5, 7. 9) Rom. 3, 8. 10) Ib. 2, 12. 11) Act. 8, 20. 12) Matth. 10, 8.

orationis vos fecistis speluncam latronum¹⁾. Item apud Esaiam: Qui sititis, vadite ad aquam, et quotquot non habetis pecuniam, euntes emite et bibite sine pecunia²⁾. Item in Apocalypsi: Ego α et ω , initium et finis. Ego sitiienti dabo de fonte aquae vitae gratis. Qui vicerit, possidebit ea et eorum haereditatem, et ero eius Deus, et ille erit mihi filius³⁾.

CI. SPIRITUM SANCTUM IN IGNE FREQUENTER APPARUISSE. In Exodo: Et mons Sina fumabat totus, quoniam descenderat Deus in eum in igne⁴⁾. Item in Actibus apostolorum: Et factus est subito de coelo sonus, quasi ferretur flatus vehemens, et implevit totum illum locum, in quo erant sedentes. Et visae sunt illis linguae divisae quasi ignis, qui et insedit in unumquemque illorum; et impleti sunt omnes Spiritu sancto⁵⁾. Item in sacrificiis, quaecunque accepta habebat Deus, descendebat ignis de coelo, qui sacrificata consumeret. In Exodo: In flamma ignis apparuit angelus Domini de rubo⁶⁾.

CII. CORREPTIONEM BONOS QUOSQUE LIBENTER AUDIRE DEBERE. Apud Salomonem in Proverbiis: Qui corripit impium, odietur ab eo. Corripe sapientem, et diliget te⁷⁾.

CIII. A MULTILOQUENTIA TEMPERANDUM. Apud Salomonem: Ex multiloquentia non effugies peccatum, parcens autem labiis sensatus eris⁸⁾.

CIV. NON MENTIENDUM: Abominatio est Domino labia mendacia⁹⁾.

CV. FREQUENTER EMENDANDOS, QUI DELINQUUNT IN DOMESTICO MINISTERIO. In Salomone: Qui parcit baculo, odit filium¹⁰⁾. Et iterum: Ne destiteris parvulum emendando¹¹⁾.

CVI. INIURIA ACCEPTA PATIENTIAM TENENDAM, ET ULTIONEM DEO RELINQUENDAM. Ne dixeris: ulciscar me de inimico meo; sed sustine Dominum, ut tibi auxilio sit¹²⁾. Item alibi: Mihi vindictam, ego retribuam, dicit Dominus¹³⁾. Item apud Sophoniam: Exspecta me, dicit Dominus, in die resurrectionis meae in testimonium: quoniam iudicium meum ad congregationes gentium, ut excipiam reges et effundam super eos iram meam¹⁴⁾.

1) Io. 2, 16. Matth. 21, 13. 2) Ier. 55, 1. 3) Apoc. 21, 6. 7. 4) Ex. 19, 18. 5) Act. 2, 2—4. 6) Ex. 3, 2. 7) Prov. 9, 8. 8) Ib. 10, 19. 9) Ib. 12, 22. 10) Ib. 13, 24. 11) Ib. 23, 13. 12) Ib. 17, 13. 13) Rom. 12, 19. 14) Zeph. 3, 8.

CVII. NON DETRAHENDUM. Apud Salomonem in Proverbiis: Noli diligere detrahere, ne extollaris¹). Item in psalmo XLIX: Sedens adversus fratrem tuum detrahebas, et adversus filium matris tuae ponebas scandalum²). Item in epistola Pauli ad Colossenses: De nullo male loqui nec litigiosos esse³).

CVIII. NON ESSE PROXIMO INSIDIANDUM. Apud Salomonem in Proverbiis: Qui fodit foveam proximo suo, ipse incidet in eam⁴).

CIX. INFIRMOS VISITANDOS. Apud Salomonem in Ecclesiastico: Ne pigriteris visitare infirmum. Ex his enim in dilectione firmaberis⁵). Item in evangelio: Infirmus fui, et visitastis me; in carcere fui, et venistis ad me⁶).

CX. SUSURRONES MALEDICTOS ESSE. In Ecclesiastico apud Salomonem: Susurro et bilinguis maledictus, multos enim turbabit pacem habentes⁷).

CXI. SACRIFICIA MALORUM ACCEPTABILIA NON ESSE. Apud eundem: Dona iniquorum non probat Altissimus⁸).

CXII. GRAVIUS IUDICARI DE HIS, QUI IN SAECULO PLUS HABUERUNT POTESTATIS. Apud Salomonem: Iudicium durissimum in his, qui praesunt, fiet. Exiguo enim conceditur misericordia, potentes autem potenter tormenta patientur⁹). Item in psalmo secundo: Et nunc, reges, intelligite, emendamini, qui iudicatis terram¹⁰)!

CXIII. VIDUAM ET PUPILLOS PROTEGI OPORTERE. Apud Salomonem: Esto pupillis misericors ut pater et pro viro matri illorum; et eris velut filius Altissimi, si obedieris¹¹). Item in Exodo: Omnem viduam et orphanum non vexabitis. Si autem vexaveritis eos, et vociferantes exclamaverint ad me, exaudiam exclamationes eorum et irascar animo in vobis et perimam vos gladia; et erunt coniuges vestrae viduae, et filii vestri orphani¹²). Item apud Esaiam: Iudicate pupillo et iustificate viduam; et venite, disputemus, dicit Dominus¹³). Item apud Iob: Conservavi egenum de manu potentis et pupillo, cui non erat adiutor, auxiliatus sum; os viduae benedixit me¹⁴). Item in psalmo LXXVII: Patris orphanorum et iudicis viduarum¹⁵).

1) Prov. 20, 13 (LXX). 2) Ps. 50, 20. 3) Tit. 3, 2. 4) Prov. 26, 27. 5) Sir. 7, 35. 6) Matth. 25, 36. 7) Sir. 28, 13. 8) Ib. 31, 19 (23). 9) Sap. 6, 6. 7. 10) Ps. 2, 10. 11) Sir. 4, 10. 12) Ex. 22, 21—23. 13) Ies. 1, 17. 18. 14) Iob. 29, 12. 13. 15) Ps. 68, 6.

CXIV. DUM IN CARNE EST QUIS, EXOMOLOGESIN FACERE DEBERE. In psalmo quinto: Apud inferos autem quis confitebitur tibi¹⁾. Item in psalmo xxix: Numquid exomologesin faciet tibi pulvis²⁾? Item alibi exomologesin faciendam: Malo poenitentiam peccatoris quam mortem³⁾. Item apud Hieremiam: Haec dicit Dominus: Numquid qui cadit, non surget, aut qui avertitur, non convertetur⁴⁾.

CXV. ADULATIONEM PERNICIOSAM ESSE. Apud Esaiam: Qui vos felices dicunt, in errorem vos mittunt et semitas pedum vestrorum turbant⁵⁾.

CXVI. PLUS AB EO DILIGI DEUM, CUI IN BAPTISMO PLURA PECCATA DIMITTUNTUR. In evangelio cata Lucam: Cui plus dimittitur, plus diligit, et cui minus dimittitur, modicum diligit⁶⁾.

CXVII. FORTEM CONGRESSIONEM ESSE ADVERSUS DIABOLUM, ET IDEO FORTITER NOS STARE DEBERE, UT POSSIMUS VINCERE. In epistola Pauli ad Ephesios: Non est nobis colluctatio adversus carnem et sanguinem, sed adversus potestates et principes huius mundi et harum tenebrarum, adversus spiritalia nequitiæ in coelestibus. Propter hoc induite arma Dei, ut possitis resistere in die nequissimo, ut cum omnia perfeceritis, stetis accincti lumbos vestros in veritate evangelii, induentes lorica iustitiæ et calciati pedes in praeparatione evangelii pacis, in omnibus assumentes scutum fidei, in quo possitis omnia ignea iacula nequissimi extinguere et galeam salutis assumere et gladium spiritus, qui est verbum Dei⁷⁾.

CXVIII. ITEM DE ANTICHRISTO, QUOD IN HOMINEM VENIAT. Apud Esaiam: Hic homo, qui concitat terram, commovet reges, qui ponit orbem terræ totum desertum⁸⁾.

CXIX. GRAVE FUISSE IUGUM LEGIS, QUOD A NOBIS ABIECTUM EST, ET LEVE ESSE IUGUM DOMINI, QUOD A NOBIS SUSCEPTUM EST. In psalmo secundo: Ad quid tumultuatae sunt gentes, et populi meditati sunt inania? Adstiterunt reges terræ, et principes congregati sunt in unum adversus Dominum et adversus Christum eius. Dirumpamus vincula eorum et proiciamus a nobis iugum eorum⁹⁾. Item in evangelio cata Matthæum: Venite ad me, omnes,

1) Ps. 6, 6. 2) Ps. 30, 10. 3) Ezech. 33, 11. 4) Ier. 8, 4. 5) Is. 3, 12.
6) Luc. 7, 47. 7) Eph. 6, 12—17. 8) Is. 14, 16. 17. 9) Ps. 2, 1—3.

qui laboratis et onerati estis, et ego vos requiescere faciam. Tollite iugum meum super vos et discite a me, quia mitis sum et humilis corde, et invenietis requiem animabus vestris. Iugum enim meum bonum est, et onus meum leve est¹⁾. Item in Actibus apostolorum: Visum est sancto Spiritui et nobis, nullam vobis imponere sarcinam, quam ista, quae ex necessitate sunt, abstinere vos ab idololatriis et sanguinis effusione et fornicatione. Et quaecunque vobis fieri non vultis, aliis ne feceritis²⁾.

CXX. ORATIONIBUS INSISTENDUM. In epistola Pauli ad Colossenses: Instate orationi vigilantes in ea³⁾. Item in psalmo primo: Sed in lege Domini voluntas eius, et in lege eius meditabitur die ac nocte⁴⁾.

IV.

DE HABITU VIRGINUM.

I. **D**isciplina custos spei, retinaculum fidei, dux itineris salutaris, fomes ac nutrimentum bonae indolis, magistra virtutis, facit in Christo manere semper ac iugiter Deo vivere et ad promissa coelestia et ad divina praemia pervenire. Hanc et sectari salubre est, et aversari ac negligere letale. In psalmis loquitur Spiritus sanctus: Continete disciplinam, ne forte irascatur Dominus, et pereatis a via recta, cum exarserit cito ira eius super vos⁵⁾. Et iterum: Peccatori autem dixit Deus: Ad quid exponis iustificationes meas et assumis testamentum meum per os tuum? Tu autem odisti disciplinam et abiecasti sermones meos retrò⁶⁾. Et denuo legimus: Disciplinam qui abiicit, infelix est⁷⁾. Et de Salomone mandata sapientiae monentis accepimus: Fili, ne neglexeris disciplinam Domini nec defeceris ab eo correptus. Quem enim diligit Deus, corripit⁸⁾. Si autem Deus, quem diligit, corripit et ad hoc corripit, ut emen-

1) Matth. 11, 28—30. 2) Act. 15, 28. 29. 3) Col. 4, 2. 4) Ps. 1, 2. Ox. e 4 cdd. addidit Sir. 18, 22: ne impediaris orare semper et non cesses usque ad mortem iustificari; quoniam merces Domini manet in aeternum. 5) Ps. 2, 12. 6) Ps. 50, 16. 17. 7) Sap. 3, 11. 8) Prov. 3, 11. 12.

det, fratres quoque et maxime sacerdotes non oderunt, sed diligunt eos, quos corripunt, ut emendent, quando et Deus per Hieremiam ante praedixerit et tempora nostra significaverit dicens: Et dabo vobis pastores secundum cor meum, et pascent vos pascentes cum disciplina¹⁾.

II. (2) Quodsi in scripturis sanctis frequenter et ubique disciplina praecipitur, et fundamentum omne religionis ac fidei de observatione ac timore proficiscitur, quid cupidius appetere, quid magis velle ac tenere nos convenit, quam ut radicibus fortius fixis et domiciliis nostris super petram robusta mole solidatis inconcussi ad procellas et turbines saeculi stemus, ut ad Dei munera per divina praecepta veniamus, considerantes pariter ac scientes, quod templa Dei sint membra nostra ab omni faece contagionis antiquae lavacri vitalis sanctificatione purgata, nec violari ea aut pollui fas sit, quando qui violat, et ipse violetur? Eorum nos templorum cultores et antistites sumus; serviamus illi, cuius esse iam coepimus. Paulus in epistolis suis dicit, quibus nos ad curricula vivendi per divina magisteria formavit: Non estis vestri; emti enim estis pretio magno. Clarificate et portate Deum in corpore vestro²⁾. Clarificemus³⁾ et portemus Deum puro et mundo corpore et observatione meliore et, qui per sanguinem Christi redempti sumus, per omnia servitutis obsequia redemptoris imperio pareamus demusque operam, ne quid immundum et profanum templo Dei inferatur, ne offensus sedem, quam inhabitat, derelinquat. Sospitantis Domini verba sunt et docentis, curantis pariter et monentis: Ecce, inquit, sanus factus es; iam noli peccare, ne quid tibi deterius fiat⁴⁾. Dat vivendi timorem⁵⁾, dat innocentiae legem, postquam contulit sanitatem, nec habens liberis et solutis vagari postmodum patitur, sed ipsis potius, quibus sanatus fuerat, mancipato gravius comminatur, quod sit scilicet minor culpa deliquisse ante, cum necdum nosset disciplinam Dei, nulla sit venia ultra delinquere, postquam Deum nosse coepisti. Et quidem hoc tam viri quam mulieres, tam pueri quam puellae, sexus omnis atque omnis aetas observet et curet

1) Ier. 3, 15. 2) I Cor. 6, 19. 20. 3) Ita Bal. ad multos edd. Caeteri praeter Morell. omnes: glorificate et glorificemus. 4) Io. 5, 14. 5) Ita cum Ox. et Gronov. obs. p. 34 e multis edd. scribendum videtur. Antea: morem. Bal. ex uno cd.: tenorem.

pro religione et fide, quam Deo debet, ne quod sanctum et purum de Domini dignatione percipitur, minus sollicito timore teneatur ¹⁾).

III. (3) Nunc nobis ad virgines sermo est, quarum quo sublimior gloria est, maior et cura est. Flos est ille ecclesiastici germinis ²⁾, decus atque ornamentum gratiae spiritalis, laeta indoles, laudis et honoris opus integrum atque incorruptum, Dei imago respondens ad sanctimoniam Domini, illustrior portio gregis Christi. Gaudet per illas atque in illis largiter floret ecclesiae matris gloriosa foecunditas; quantoque plus copiosa virginitas numero suo addit, tanto plus gaudium matris augescit. Ad has loquimur, has adhortamur affectione potius quam potestate, non quod extremi et minimi et humilitatis nostrae admodum conscii aliquid ad censuram licentiae vindicemus, sed quod ad sollicitudinem magis cauti plus de diaboli infestatione timeamus.

IV. Neque enim inanis haec cautio est et vana formido, quae ad salutis viam consulit, quae dominica et vitalia praecepta custodit, ut quae se Christo dicaverint et a carnali concupiscentia recedentes tam carne quam mente se Deo voverint, consumment opus suum magno praemio destinatum nec ornari iam aut placere cuiquam nisi domino suo studeant, a quo et mercedem virginitatis expectant dicente ipso: Non omnes capiunt verbum, sed illi, quibus datum est. Sunt enim spadones, qui ex utero matris sic nati sunt, et sunt spadones, qui coacti sunt ab hominibus, et sunt spadones, qui se ipsos castraverunt propter regnum coelorum ³⁾. Denuo quoque per hanc angeli vocem continentiae munus ostenditur, virginitas praedicatur: Hi sunt, qui cum mulieribus se non coinquinaverunt; virgines enim permanserunt. Hi sunt, qui sequuntur agnum, quocumque ierit ⁴⁾. Neque enim tantum masculis continentiae gratiam Dominus repromittit et feminas praeterit; sed quoniam femina viri portio est et ex eo sumta atque formata est, in scripturis fere omnibus ad protoplastum Deus loquitur, quia

1) Quae in Ox. sequuntur: quia scriptum est: qui perseveraverit usque in finem, hic salvus erit; a Pamelio ex uno ed. adiecta sunt. 2) Ox. e 3 cdd.: haec sunt eccl. g. flores, 3) Matth. 19, 11. 12. 4) Apoc. 14, 4.

sunt duo in carne una, et in masculo simul significatur et femina,

V. (4) Quodsi Christum continentia sequitur, et regno Dei virginitas destinatur, quid est illis cum terreno cultu et cum ornamentis, quibus dum hominibus placere gestiunt, Deum offendunt non cogitantes, esse praedictum: Qui hominibus placent, confusi sunt, quoniam Deus nihil fecit illos¹⁾; et Paulum quoque gloriose et sublimiter praedicasse: Si hominibus placere vellem, Christi servus non essem²⁾? Continentia vero et pudicitia non in sola carnis integritate consistit, sed etiam in cultus et ornatus honore pariter ac pudore, ut secundum apostolum, quae innupta est, sancta sit et corpore et spiritu. Instruit nos Paulus et docet dicens: Coelebs cogitat ea, quae sunt Domini, quomodo placeat Deo. Qui autem matrimonium contraxit, cogitat ea, quae sunt mundi huius, quomodo placeat uxori. Sic et virgo et mulier innupta cogitat ea, quae sunt Domini, ut sit sancta et corpore et spiritu³⁾. Virgo non esse tantum, sed et intelligi debet et credi; nemo, cum virginem viderit, dubitet, an virgo sit. Parem se integritas in omnibus praestet, nec bonum mentis corporis cultus infamet. Quid ornata, quid compta procedit, quasi maritum aut habeat aut quaerat? Timeat potius placere, si virgo est, nec periculum sui appetat, quae ad meliora et divina se servat. Quae virum non habent, cui placere se simulent, integrae et purae non tantum corpore, sed etiam spiritu perseverent. (5) Neque enim fas est, virginem ad speciem formae suae comi aut de carne et de eius pulchritudine gloriari, cum nulla sit illi magis quam adversus carnem colluctatio et vincendi corporis ac domandi obstinata certatio.

VI. Paulus forti ac sublimi voce proclamat: Mihi autem absit gloriari nisi in cruce Domini nostri Iesu Christi, per quem mihi mundus crucifixus est, et ego mundo⁴⁾; et virgo in ecclesia de specie carnis ac de corporis pulchritudine gloriatur! Addit Paulus et dicit: Qui enim sunt Christi, carnem suam crucifixerunt cum vitiis et concupiscentiis⁵⁾; et quae se concupiscentiis carnis et vitiis renun-

1) Ps. 53, 6 (V. lat.). 2) Gal. 1, 10. 3) I Cor. 7, 32–34. In aqq. cum Bal. restitimus priscam lectionem. Erasm. Pam. cact.: ut nemo. 4) Gal. 6, 14. 5) Ib. 5, 24.

tiasse profitetur, in iisdem, quibus renuntiaverat, invenitur! Deprehenderis, virgo, detegeris; aliud esse te iactas et aliud affectas ¹⁾. Maculis te concupiscentiae carnalis adspersis, cum integritatis candidata sis et pudoris. Clama, inquit Esaiae Dominus, omnis caro focum, et omnis claritas eius ut flos foeni. Aruit foenum, et flos decidit. Sermo autem Domini manet in aeternum ²⁾. Neminem christianum decet et maxime virginem non decet, claritatem ullam computare carnis et honorem, sed solum appetere sermonem Dei, bona in aeternum mansura complecti. Aut si in carne sit gloriandum, tunc plane, quando in nominis confessione cruciatur, quando fortior femina viris torquentibus invenitur, quando ignes aut cruces aut ferrum aut bestias patitur, ut coronetur. Illa sunt carnis pretiosa monilia, illa corporis ornamenta meliora.

VII. (6) Sed sunt aliquae divites et facultatum ubertate locupletes, quae opes suas praeferant et se bonis suis uti debere contendunt. Sciant primo, illam divitem esse, quae in Deo dives est, illam esse locupletem, quae locuples in Christo est, bona illa esse, quae sunt spiritalia, divina, coelestia, quae nos ad Deum ducant, quae nobiscum apud Deum perpetua possessione permaneant. Caeterum quaecunque terrena sunt in saeculo accepta et hic cum saeculo remansura, tam contemni debent, quam mundus ipse contemnitur, cuius pompis et deliciis iam tunc renuntiavimus, cum meliore transgressu ad Deum venimus. Ioannes nos excitat et hortatur spiritali et coelesti voce contestans: Nolite, ait, diligere mundum neque ea, quae in mundo sunt. Si quis dilexerit mundum, non est caritas Patris in illo: quoniam omne, quod in mundo est, concupiscentia carnis est et concupiscentia oculorum et ambitio saeculi, quae non est a Patre, sed ex concupiscentia saeculi. Et mundus transibit et concupiscentia eius; qui autem lecerit voluntatem Dei, manet in aeternum, quomodo et Deus manet in aeternum ³⁾. Aeterna igitur et divina sectanda sunt, et omnia de Dei voluntate facienda sunt, ut Domini nostri vestigia et magisteria divina sectemur, qui monuit et dixit; Non descendi de coelo, ut faciam voluntatem meam, sed

¹⁾ Ita edd. vet. Bal. et Gron. p. 35. Pam. caet.: et affect. ²⁾ Ies. 40 6—8. ³⁾ I Io. 2, 15—17.

voluntatem eius, qui me misit¹⁾). Quodsi non est maior domino suo servus, et liberatori debet obsequium liberatus, qui esse cupimus christiani, debemus, quod Christus dixit et fecit, imitari. Scriptum est et legitur et auditur et in exemplum nostri ecclesiae ore celebratur: Qui dicit se in Christo manere, debet, quomodo ille ambulavit, et ipse ambulare²⁾). Ambulandum est igitur vestigiis paribus, aemula ingressione nitendum est. Tunc respondet ad fidem nominis sectatio veritatis, et credenti praemium datur, si quod creditur, et geratur.

VIII. (7) Locupletem te dicis et divitem. Sed divitiis tuis Paulus occurrit et ad cultum atque ornatum tuum iusto fine moderandum sua voce praescribit. Sint, inquit, mulieres cum verecundia et pudicitia componentes se, non in tortis crinibus neque auro neque margaritis aut veste pretiosa, sed ut deceat mulieres promittentes castitatem per bonam conversationem³⁾). Item Petrus ad haec eadem praecepta consentit et dicit: Sit in muliere non exterior ornamenti aut auri aut vestis cultus, sed cultus cordis⁴⁾). Quodsi illi mulieres quoque admonent coercendas et ad ecclesiasticam disciplinam religiosa observatione moderandas, quae excusare cultus suos soleant per maritum, quanto magis observare virginem fas est, cui nulla ornatus sui competat venia, nec derivari in alterum possit mendacium culpa, sed sola ipsa remaneat in crimine!

IX. Locupletem te dicis et divitem. Sed non omne, quod potest, debet et fieri nec desideria prolixa et de saeculi ambitione nascentia ultra honorem ac pudorem virginitatis extendi, cum scriptum sit: Omnia licent, sed non omnia expediunt. Omnia licent, sed non omnia aedificant⁵⁾). Caeterum si tu te sumtuosius comas et per publicum notabiliter incedas, oculos in te iuventutis illicias, suspiria adolescentium post te trahas, concupiscendi libidinem nutrias, suspirandi fomenta succendas, ut etsi ipsa non pereas, alios tamen perdas et velut gladium te et venenum videntibus praebeas, excusari non potes, quasi mente casta sis et pudica. Redarguit te cultus improbus et impudicus ornatus,

1) Io. 6, 38. 2) I Io. 2, 6. 3) I Tim. 2, 9. 10. 4) I Petr. 3, 3. 4. 5) I Cor. 10, 23.

nec computari iam potes inter puellas et virgines Christi, quae sic vivis, ut possis adamari.

X. (8) Locupletem te dicis et divitem. Sed iactare divitias suas virginem non decet, cum dicat scriptura divina: Quid nobis profuit superbia, aut quid divitiarum iactatio contulit nobis? Transierunt omnia illa tanquam umbra¹⁾; et apostolus rursum moneat et dicat: Et qui emunt, sic sint quasi non ementes, et qui possident, quasi non possidentes, et qui hoc mundo utuntur, quasi non utantur. Praeterit enim figura huius mundi²⁾. Petrus etiam, cui oves suas Dominus pascendas tuendasque commendat, super quem posuit et fundavit ecclesiam, aurum quidem sibi esse et argentum negat, sed esse se dicit Christi gratia divitem, esse fide eius et virtute locupletem, quibus multa magnalia cum miraculo faceret, quibus ad gratiam gloriae bonis spiritualibus abundaret. Has opes, has divitias possidere non potest, quae se divitem saeculo mavult esse quam Christo.

XI. Locupletem te dicis et divitem et utendum putas iis, quae possidere te Deus voluit. Utere, sed ad res salutare; utere, sed ad bonas artes; utere, sed ad illa, quae Deus praecepit, quae Dominus ostendit. Divitem te sentiant pauperes, locupletem te sentiant indigentes. Patrimonio tuo Deum³⁾ foenera, Christum ciba. Ut virginitatis perferre gloriam liceat, ut ad Domini praemia venire contingat, multorum precibus exora. Commenda illic thesauros tuos, ubi fur nullus effodiat, quo nullus insidians grassator irrumpat. Possessiones tibi, sed coelestes magis compara, ubi fructus tuos iuges ac perennes et ab omni contactu iniuriae saecularis immunes nec rubigo atterat nec grando caedat nec sol urat nec pluvia corrumpat. (9) Nam delinquis et hoc ipso in Deum, si ad hoc tibi ab illo divitias datas credis, ut illis non salubriter perfruaris. Nam et vocem Deus homini dedit, et tamen non sunt idcirco amatoria cantanda nec turpia, et ferrum esse ad culturam terrae Deus voluit, nec homicidia sunt idcirco facienda. Aut quia thura et merum et ignem Deus instituit, sacrifican-

1) Sap. 5, 8. 9. 2) I Cor. 7, 30. 31. Priora huius l. verba Bal. e 2 cdd. ita constituit, ut leguntur, cll. Test. III, 11. Antea: qui emunt, sic s. qu. non possidentes etc. 3) Ita Ox. e multis cod., Gron. p. 10 et Bal. in adv. ad h. l., quamvis in textu, ut plures reliquorum, scripserit: patrimonium (a) tuum (a) Deo.

dum est inde idolis, vel quia abundant pecudum greges in agris tuis, victimas et hostias diis immolare debebis? Alioqui tentatio est patrimonium grande, nisi ad usus bonos census operetur, ut patrimonio suo unusquisque locupletior magis redimere debeat quam augere delicta.

XII. Ornamentorum ac vestium insignia et lenocinia formarum non nisi prostitutis et impudicis feminis congruunt, et nullarum fere pretiosior cultus est, quam quarum pudor vilis est. Sic in scripturis sanctis, quibus nos instrui Dominus voluit et moneri, describitur civitas meretrix compta pulchrius et ornata et cum ornamentis suis ac propter ipsa potius ornamenta peritura. Et venit, inquit, unus ex septem angelis habentibus phialas septem et aggressus est me dicens: Veni, ostendam tibi damnationem meretricis magnae sedentis super aquas multas, cum qua fornicati sunt reges terrae. Et duxit me in spiritu, et vidi mulierem sedentem super bestiam. Et mulier illa amicta erat pallio purpureo et coccineo et adornata erat auro et lapidibus pretiosis et margaritis tenens poculum aureum in manu sua plenum execrationum et immunditiae et fornicationis totius terrae¹). (10) Fugiant castae virgines et pudicae incestarum cultus, habitus impudicarum, lupanarium insignia, ornamenta meretricum.

XIII. Clamat etiam Spiritu sancto plenus Esaias et filias Sion auro et argento ac veste corruptas increpat et obiurgat perniciosis opibus affluentes et a Deo per saeculi delicias recedentes. Exaltatae sunt, ait, filiae Sion et ambulaverunt alto collo et nutu oculorum et incessu pedum trahentes tunicas et pedibus simul ludentes. Et humiliabit Deus principales filias Sion, et revelabit Dominus habitum earum; et auferet Dominus gloriam vestis illarum et ornamenta earum et crines et cincinnos et lunulas et discriminalia et armillas et botronatum et dextralia et annulos et inaures et serica contexta cum auro et hyacintho. Et erit pro odore suavitatis pulvis, et pro cingulo reste cingeris, et pro ornamento capitis aureo calvitium habebis²). Hoc Deus culpat, hoc denotat, hinc corruptas esse virgines, hinc a cultu vero atque divino descivisse pronuntiat. Exaltatae ceciderunt, comtae turpitudinem foeditatemque me-

1) Apoc. 17, 1—4. 2) Ies. 3, 16—24.

ruerunt. Sericum et purpuram indutae Christum induere non possunt, auro et margaritis et monilibus adornatae ornamenta cordis ac pectoris perdiderunt. Quis non id exsecretur et fugiat, quod alii fuerit exitio? Quis id appetat et assumat, quod ad necem alterius pro gladio fuerit et telo? Si hausto poculo moreretur ille, qui biberat, venenum scires esse, quod ille potavit; si accepto cibo, qui acceperat, interiret, scires esse letale, quod acceptum potuit occidere, nec ederes inde nec biberes, unde interiisse alios ante conspiceres. Nunc quanta ignorantia veri est, animi quanta dementia, id velle, quod et nocuerit semper et noceat, et putare, quod inde ipsa non pereas, unde alios periisse cognoscas!

XIV. (11) Neque enim Deus coccineas aut purpureas oves fecit, aut herbarum succis et conchyliis tingere et colorare lanas docuit, nec distinctis auro lapillis¹⁾ et margaritis contexta serie et numerosa compage digestis monilia instituit, quibus cervicem, quam fecit, absconderes, ut operiatur illud, quod Deus in homine formavit, et conspiciatur id desuper, quod diabolus adinvenit. An vulnera inferri auribus Deus voluit, quibus innocens adhuc infantia et mali saecularis ignara crucietur, ut postea de aurium cicatricibus et cavernis pretiosa grana dependeant, gravia etsi non suo pondere, mercium tamen quantitate? Quae omnia peccatores et apostatae angeli suis artibus prodiderunt, quando ad terrena contagia devoluti a coelesti vigore recesserunt. Illi et oculos circumducto nigrore fucare et genas mendacio ruboris inficere et mutare adulterinis coloribus crinem et expugnare omnem oris et capitis veritatem corruptelae suae impugnatione docuerunt.

XV. (12) Et quidem isto in loco pro timore, quem nobis fides suggerit, pro dilectione, quam fraternitas exigit, non virgines tantum aut viduas, sed et nuptas puto et omnes omnino feminas admonendas, quod opus Dei et factura eius et plastica adulterari nullo modo debeat adhibito flavo colore vel nigro pulvere vel rubore aut quolibet denique liniamenta nativa corrumpente medicamine. Dicit Deus: Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram²⁾;

1) Baluz. emendavit: capillis, parum caute ac sensu prorsus invito
2) Gen. 1, 26.

et audet quisquam mutare et convertere, quod Deus fecit! Manus Deo inferunt, quando id, quod ille formavit, reformare et transfigurare contendunt, nescientes, quia opus Dei est omne, quod nascitur, diaboli, quodcunque mutatur. Si quis pingendi artifex vultum alicuius et speciem et corporis qualitatem aemulo colore signasset, et signato iam consummatoque simulacro manus alius inferret, ut iam formata, iam picta quasi peritior reformaret, gravis prioris artificis iniuria et iusta indignatio videretur. Tu te existimas impune laturam tam improbae temeritatis audaciam, Dei artificis offensam? Ut enim impudica circa homines et incesta fucis lenocinantibus non sis, corruptis violatisque, quae Dei sunt, peior adultera detineris. Quod ornari te putas, quod putas comi, impugnatio est ista divini operis, praevaricatio est veritatis.

XVI. Monentis apostoli vox est: Expurgate vetus fermentum, ut sitis nova conspersio, sicut estis azymi; nam et pascha nostrum immolatus est Christus. Itaque festa celebremus non in fermento vetere neque in fermento malitiae et nequitiae, sed in azymis sinceritatis et veritatis¹⁾. (13) Num sinceritas perseverat et veritas, quando quae sincera sunt, polluuntur colorum adulteriis, et adulterinis medicaminum fucis in mendacium vera mutantur? Dominus tuus dicit: Non potes facere capillum unum album aut nigrum²⁾; et tu ad vincendam Domini tui vocem vis te esse potiolem, audaci conatu et sacrilego contemptu crines tuos inficis, malo praesagio futurorum capillos iam tibi flammeos auspicas et peccas pro nefas! capite id est corporis parte meliore! Et cum scriptum sit de Domino: Caput autem eius et capilli erant albi velut lana aut nix³⁾; tu exsecraris canitiem, detestaris alborem, qui sit ad Domini caput similis!

XVII. Non metuis, oro, quae talis es, ne cum resurrectionis dies venerit, artifex tuus te non recognoscat, ad sua praemia et promissa venientem removeat et excludat, increpans vigore censoris et iudicis dicat: Opus hoc meum non est, nec imago nostra est. Cutem falso medicamine polluisti, crinem adultero colore mutasti, expugnata est mendacio facies, figura corrupta est, vultus alienus est.

1) I Cor. 5, 7. 2) Matth. 5, 36. 3) Apoc. 1, 14

Deum videre non poteris, quando oculi tui non sunt, quos Deus fecit; sed quos diabolus infecit. Illam tu sectata es, rutilos atque depictos oculos serpentis imitata es, de inimico tuo comita, cum illo pariter et arsura. Haec, oro, cogitanda non sunt Dei servis, non die semper ac nocte metuenda? Viderint, quid sibi nuptae per placendi studium de coniugum solatio blandiantur; quos dum in excusationem suam proferunt, ad societatem criminosaе consensionis adsciscunt. Virgines certe, quibus hic sermo nunc consulit, quae se eiusmodi artibus comserint, inter virgines non putem debere numerari, sed tanquam contactas oves et morbidas pecudes a sancto et puro grege virginitatis arceri, ne contagio suo caeteras polluant, dum simul degunt, ne perdant alias, quaecunque perierunt.

XVIII. Et quoniam continentiae bonum quaerimus, perniciosa quaeque et infesta vitemus. (14) Nec illa praeterea, quae dum negligentia in usum veniunt, contra pudicos et sobrios mores licentiam sibi de usurpatione fecerunt. Quasdam non pudet nubentibus interesse et in illa lascivientium libertate sermonum colloquia incesta miscere, audire, quod non decet, quod non licet dicere, obversari¹⁾ et esse praesentes inter verba turpia et temulenta convivia, quibus libidinum fomes accenditur, sponsa ad patientiam stupri, ad audaciam sponsus animatur. Quis illi in nuptiis locus est, cui animus ad nuptias non est, aut voluptaria illis et laeta esse quae possunt, ubi et studia et vota diversa sunt? Quid illic discitur, quid videtur? Quantum a proposito suo virgo deficit, quando pudica quae venerat, impudica discedit! Corpore licet virgo ac mente permaneat, oculis, auribus, lingua minuit illa, quae habebat.

XIX. Quid vero, quae promiscuas balneas adeunt, quae oculis ad libidinem curiosis pudori ac pudicitiae corpora dicata prostituunt? Quae cum viros atque a viris nudae vident turpiter ac videntur, nonne ipsae illecebram vitiis praestant, nonne ad corruptelam et iniuriam suam desideria praesentium sollicitant et invitant? (15) Viderit, inquis, qua illuc mente quis veniat, mihi tantum reficiendi corpusculi cura est et lavandi. Non te purgat ista defensio nec

1) Haec coniectura Grónovii (obs. lbr. III, c. 24. p. 664) commendari videtur lectione conversari, quam Pam. e quibusdam cdd. affert. Vulgo: observare (i).

lasciviae et petulantiae crimen excusat. Sordidat lavatio ista, non abluit nec emundat membra, sed maculat. Impudice tu neminem conspicias, sed ipsa conspiceris impudice; oculos tuos turpi oblectatione non polluis, sed dum oblectas alios, ipsa pollueris. Spectaculum de lavacro facis; theatrum sunt foediora, quo convenis. Verecundia illic omnis exiit, simul cum amictu vestis honor corporis ac pudor ponitur, denotanda et contrectanda virginitas revelatur. Iam nunc considera, an cum vestita es, verecunda sis inter viros talis, cui ad inverecundiam proficit audacia nuditatis.

XX. Sic ergo frequenter ecclesia virgines suas plangit, sic ad infames earum ac detestabiles fabulas ingemiscit, sic flos virginum exstinguitur, honor continentiae ac pudor caeditur, gloria omnis ac dignitas profanatur. Sic se expugnator inimicus per artes suas inserit: sic insidiis per occulta fallentibus diabolus obrepit. Sic dum ornari cultius, dum liberius evagari virgines volunt, esse virgines desinunt, furtivo dedecore corruptae, viduae antequam nuptae, non mariti, sed Christi adulterae, quam fuerant praemiis ingentibus virgines destinatae, tam magna supplicia pro amissa virginitate sensurae.

XXI. (16) Audite itaque me, virgines, ut parentem; audite quaeso vos timentem pariter ac monentem; audite utilitatibus et commodis vestris fideliter consulentem. Estote tales, quales vos Deus artifex fecit; estote tales, quales vos manus patris instituit. Maneat in vobis facies incorrupta, cervix pura, forma sincera; non inferantur auribus vulnera, nec brachia includat aut colla de armillis et monilibus catena pretiosa; sint a compedibus aureis pedes liberi, crines nullo colore fucati, oculi conspiciendo Deo digni. Celebrentur lavacra cum feminis, quarum in vos¹⁾ pudica lavatio est. Nuptiarum festa improba et convivia lasciva vitentur, quorum periculosa contagio est. Vince vestem, quae virgo es, vince aurum, quae carnem vincis et saeculum. Non est eiusdem, non posse a maioribus vinci et imparem minoribus inveniri. Arcta et angusta est via, quae ducit ad vitam, durus et arduus est limes, qui tendit

1) Sic edd. vet. Bal. e conl. Pamelii: inter vos; Ox. utrumque omisit. Forsitan scribendum: quas inter vobis.

ad gloriam. Per hunc viae limitem martyres pergunt, eunt virgines, iusti quique gradiuntur. Lata et spatiosa itinera vitæ. Letales illic illecebrae et mortiferae voluptates; illic diabolus blanditur, ut fallat, arridet, ut noceat, illicit, ut occidat. Primus cum centeno¹⁾ martyrum fructus est, secundus sexagenarius vester est. Ut apud martyres non est carnis et saeculi cogitatio nec parva et levis et delicata congressio, sic et in vobis, quarum ad gratiam merces fecunda est, sit et virtus ad tolerantiam proxima. Non est ad magna facilis adscensus. Quem sudorem perpetimur, quem laborem, cum conamur adscendere colles et vertices montium? Quid ut adscendamus ad coelum? Si praemium pollicitationis attendas, minus est, quod laboras. Immortalitas perseveranti datur, perpetua vita promittitur, regnum Dominus pollicetur.

XXII. (17) Servate, virgines, servate, quod esse coepistis, servate, quod eritis. Magna vos merces manet, praemium grande virtutis, munus maximum castitatis. Vultis scire, quo malo careat et quid boni teneat continentiae virtus? Multiplicabo, inquit mulieri Deus, tristitias tuas et gemitus tuos, et in tristitia paries filios, et conversio tua ad virum tuum, et ipse tui dominabitur²⁾. Vos ab hac sententia liberae estis, vos mulierum tristitias et gemitus non timetis, nullus vobis de partu circa filios metus est; nec maritus est dominus, sed dominus vester et caput Christus est ad instar et vicem masculi; sors vobis et conditio communis est. Domini vox est illa dicentis: Filii saeculi huius generant et generantur. Qui autem habuerint dignationem saeculi illius et resurrectionis a mortuis, non nubunt neque matrimonium faciunt; neque enim incipient mori. Aequales enim sunt angelis Dei, cum sint filii resurrectionis³⁾. Quod futuri sumus, iam vos esse coepistis. Vos resurrectionis gloriam in isto saeculo iam tenetis, per saeculum sine saeculi contagione transitis; cum castae perseveratis et virgines, angelis Dei estis aequales. Tantum maneat et duret solida et illaesa virginitas et, ut coepit fortiter, iugiter perseveret nec monilium aut vestium quaerat ornamenta, sed morum. Deum spectet et coelum ne-

1) Restitui cum Bal. antiquam et bonam lectionem, quam etiam Gron. probat obs. monob. p. 35. Pamel. caet.: primus enim centenarius.
2) Gen. 3, 16. 3) Luc. 20, 34—36.

que oculos ad sublime porrectos ad carnis et mundi concupiscentiam deprimat aut ad terrena deponat.

XXIII. Prima sententia crescere et generare praecepit, secunda continentiam suasit. Cum adhuc rudis mundus et inanis esset, copiam foecunditate generantes propagamur et crescimus ad humani generis augmentum. Cum iam refertus est orbis et mundus impletus, qui capere continentiam possunt, spadonum more viventes castrantur ad regnum. (18) Nec hoc iubet Dominus, sed hortatur, nec iugum necessitatis imponit, quando maneat voluntatis arbitrium liberum. Sed cum habitationes multas apud patrem suum dicat, melioris habitaculi hospitia demonstrat. Habitacula ista meliora vos petitis, carnis desideria castrantes maioris gratiae praemium in coelestibus obtinetis. Omnes quidem, qui ad divinum munus et patrimonium¹⁾ baptismi sanctificatione perveniunt, hominem illie veterem gratia lavacri salutaris exponunt et innovati Spiritu sancto a sordibus contagionis antiquae iterata nativitate purgantur. Sed nativitatis iteratae vobis maior sanctitas et veritas competit, quibus desideria iam carnis et corporis nulla sunt. Sola in vobis, quae sunt virtutis et spiritus, ad gloriam remanserunt. Apostoli vox est, quem Dominus vas electionis suae dixit, quem ad promenda mandata coelestia Deus misit. Primus homo, inquit, de terrae limo, secundus homo de coelo. Qualis ille de limo, tales et qui de limo, et qualis coelestis, tales et coelestes. Quomodo portavimus imaginem eius, qui de limo est, portemus et imaginem eius, qui de coelo est²⁾. Hanc imaginem virginitas portat, portat integritas, sanctitas portat et veritas. Portant disciplinae Dei memores, iustitiam cum religione retinentes, stabiles in fide, humiles in timore, ad omnem tolerantiam fortes, ad sustinendam iniuriam mites, ad faciendam misericordiam faciles, fraterna pace unanimes atque concordēs.

XXIV. Quae vos singula, o bonae virgines, observare, diligere, implere debetis, quae Deo et Christo vacantes ad Dominum, cui vos dicastis, et maiore et meliore parte praeceditis. Profectae annis, iunioribus facite magisterium;

1) Bal. ex uno ed. scripsit: divinum lavacrum, quod optimum esset. Sed Cypr. loquitur de fide Chr. Restituimus igitur vulgarem et quidem ad vet. edd. Nam Pam. caet. pro patrimon. habent patrum. 2) 1 Cor. 15, 47—49.

minores natu, praebete¹⁾ comparibus incitamentum. Hortamentis vos mutuis excitate, aemulis de virtute documentis ad gloriam provocate. Durate fortiter, spiritaliter pergite, pervenite feliciter. Tantum mementote tunc nostri, cum incipiet in vobis virginitas honorari.

V,

DE UNITATE ECCLESIAE.

(Cypr. de un. eccl. cum mss. coll. et annott. ill. studio Ierem. Stephani. Londini. 1632. 8. — Divorum Caec. Cypriani et Aur. Augustini de un. eccl. libelli, quibus accessit Ge. Calixti in eorundem lectionem introductionis fragmentum. Fr. Ulr. Calixtus recens. et ed. Helmestadii. 1657. 8.)

I. Cum moneat Dominus et dicat: Vos estis sal terrae²⁾; cumque esse nos iubeat ad innocentiam simplices et tamen cum simplicitate prudentes, quid aliud, fratres dilectissimi, quam providere nos convenit et sollicito corde vigilantes subdoli hostis insidias intelligere pariter et cavere, ne qui Christum sapientiam Dei patris induimus, minus sapere in tuenda salute videamur? Neque enim persecutio sola metuenda est et ea, quae subruendis ac deiiciendis Dei servis aperta impugnatione grassantur³⁾. Facilius cautio est, ubi manifesta formido est, et ad certamen animus ante praestruitur, quando se adversarius confitetur. Plus metuendus est et cavendus inimicus, cum latenter obrepit, cum per pacis imaginem fallens occultis accessibus serpit, unde et nomen serpentis accepit. Ea est eius semper astutia, ea est circumveniendi hominis coeca et latebrosa fallacia. Sic ab initio statim mundi fefellit et verbis mendacibus blandiens rudes animas incauta credulitate decipit; sic dominum ipsum tentare conatus, quasi obreperet rursus et falleret, latenter accessit; intellectus tamen

1) Pam. caet. interficiunt: maioribus ministerium. Sed adversantur permulti cdd. 2) Matth. 5, 13. 3) Ox. e 10 cdd.: met. est ea, quae — grassatur. Sed vulgaris lectio, quam recepimus, minus corruptionem sapere videtur.

est et retusus et ideo prostratus, quia agnitus atque detectus.

II. Unde nobis exemplum datum est veteris hominis vitam fugere, vestigiis Christi vincentis¹⁾ insistere, ne denuo incauti in mortis laqueum revolvamur, sed ad periculum providi accepta immortalitate potiamur. Immortalitate autem potiri quomodo possumus, nisi ea, quibus mors expugnatur et vincitur, Christi mandata servemus, ipso monente et dicente: Si vis ad vitam venire, serva mandata²⁾; et iterum; Si feceritis, quae mando vobis, iam non dico vos servos, sed amicos³⁾? Hos denique fortes dicit et stabiles, hos super petram robusta mole fundatos, hos contra omnes tempestates et turbines saeculi immobili et inconcussa firmitate solidatos. Qui audit, inquit, verba mea et facit ea, simlabo eum viro sapienti, qui aedificavit domum suam supra petram. Descendit pluvia, venerunt flumina, flaverunt venti et impegerunt in domum illam, et non cecidit. Fundata enim fuit super petram⁴⁾. Verbis igitur eius insistere, quaecunque et docuit et fecit, dispoere et facere debemus. Caeterum credere se in Christum quomodo dicit, qui non facit, quod Christus facere praecepit? Aut unde perveniet ad praemium fidei, qui fidem non vult servare mandati? Nulset necesse est et vagetur et spiritu erroris abreptus velut pulvis, quem ventus excutit, veptiletur, nec ambulando proficiet ad salutem, qui salutaris viae non tenet veritatem.

III. (2) Cavenda sunt autem, fratres dilectissimi, non solum, quae sunt aperta atque manifesta, sed et astutae fraudis subtilitate fallentia. Quid vero astutius quidve subtilius, quam ut Christi adventu detectus ac prostratus inimicus, — postquam lux gentibus venit et sospitandis hominibus salutare lumen effulsit, ut surdi auditum gratiae spiritalis admitterent, aperirent ad Deum oculos suos coeci, infirmi aeterna sanitate revalerent, claudi ad ecclesiam current, muti claris vocibus et precibus orarent, — videns ille idola derelicta et per nimium credentium populum sedes suas ac templa deserta excogitaverit novam fraudem, ut sub ipso christiani nominis titulo fallat incautos?

1) Gal. nescio cur: viventis. 2) Matth. 19, 17. 3) 1p. 15, 14. 15. 4) Matth. 7, 24. 25.

Haerese*s* invenit et schismata, quibus subverteret fidem, veritatem corrumperet, scinderet unitatem. Quos detinere non potest in viae veteris coecitate, circumscribit et decipit novi itineris errore. Rapi*t* de ipsa ecclesia homines et, dum sibi appropinquasse iam lumini atque evasisse saeculi noctem videntur, alias nescientibus tenebras rursus infundit, ut cum evangelio Christi et cum observatione eius et lege non stantes christianos se vocent et ambulantes in tenebris habere se lumen existiment, blandiente adversario atque fallente, qui secundum apostoli vocem transfigurat se velut angelum lucis et ministros suos subornat velut ministros iustitiae asserentes noctem pro die, interitum pro salute, desperationem sub obtentu spei, perfidiam sub praetextu fidei, antichristum sub vocabulo Christi, ut dum verisimilia mentiuntur, veritatem subtilitate frustrentur. (3) Hoc eo fit, fratres dilectissimi, dum ad veritatis originem non reditur, nec caput quaeritur, nec magistri coelestis doctrina servatur.

IV. Quae si quis consideret et examinet, tractatu longo atque argumentis opus non est. Probatio est ad fidem facilis compendio veritatis. Loquitur Dominus ad Petrum. Ego tibi dico, inquit, quia tu es Petrus, et super hanc petram aedificabo ecclesiam meam, et portae inferorum non vincent eam. Et tibi dabo claves regni coelorum; et quae ligaveris super terram, erunt ligata et in coelis, et quaecunque solveris super terram, erunt soluta et in coelis¹⁾. Et iterum eidem post resurrectionem suam dicit; Pasce oves meas²⁾, [Super illum unum aedificat ecclesiam suam et illi pascendas mandat oves suas.] Et quamvis apostolis omnibus post resurrectionem suam parem potestatem tribuat et dicat: Sicut misit me Pater, et ego mitto vos. Accipite Spiritum sanctum; si cuius remiseritis peccata, remittentur illi, si cuius tenueritis, tenebuntur³⁾; tamen ut unitatem manifestaret, unitatis eiusdem originem ab uno incipientem sua auctoritate disposuit. Hoc erant utique et caeteri apostoli, quod fuit Petrus, pari consortio praediti et honoris et potestatis, sed exordium ab unitate proficiscitur, [et primatus Petro datur, ut una Christi ecclesia et cathedra una monstretur. Et pastores sunt omnes, et grex

1) Matth. 16, 18. 19. 2) Io. 21, 15. 3) Ib. 20, 21—23.

unus ostenditur, qui ab apostolis omnibus unanimi consensione pascatur,] ut ecclesia Christi una monstretur. Quam unam ecclesiam etiam in Cantico canticorum Spiritus sanctus ex persona Domini designat et dicit: Una est columba mea, perfecta mea, una est matri suae, electa genitrici suae¹⁾. (4) Hanc ecclesiae unitatem qui non tenet, tenere se fidem credit? Qui ecclesiae renititur et resistit, [qui cathedram Petri, super quem fundata est ecclesia, deserit,²⁾] in ecclesia se esse confidit, quando et beatus apostolus Paulus hoc idem doceat et sacramentum unitatis ostendat dicens: Unum corpus et unus spiritus, una spes vocationis vestrae, unus Dominus, una fides, unum baptisma, unus Deus³⁾?

V. Quam unitatem firmiter tenere et vindicare debemus, maxime episcopi, qui in ecclesia praesidemus, ut episcopatum quoque ipsum unum atque indivisum probemus. Nemo fraternitatem mendacio fallat, nemo fidei veritatem perfida praevaricatione corrumpat. Episcopatus unus est, cuius a singulis in solidum pars tenetur. Ecclesia quoque una est, quae in multitudinem latius incremento foecunditatis extenditur, quomodo solis multi radii, sed lumen unum, et rami arboris multi, sed robur unum tenaci radice fundatum, et cum de fonte uno rivi plurimi defluunt, numerositas licet diffusa videatur exundantis copiae largitate, unitas tamen servatur in origine. Avelle radium solis a corpore, divisionem lucis unitas non capit; ab arbore frange ramum, fractus germinare non poterit; a fonte praecide rivum, praecisus arescit. Sic et ecclesia Domini luce perfusa per orbem totum radios suos porrigit; unum tamen lumen est, quod ubique diffunditur, nec unitas corporis separatur. Ramos suos in universam terram copia ubertatis extendit, profluentes largiter rivos latius expandit, unum ta-

1) Cant. 6, 9. 2) Verba hic et supra uncis inclusa haud dubie pro spurjis habenda sunt. Desiderantur enim in edd., quae Manutianam antecesserunt, in permultis edd. atque in pluribus medii aevi monumentis, quae scriptorum antiquorum locos e libris mss. afferunt. Quapropter editor Ox. praeter prima: super unum aedific. eccl. suam omnia eiecit, neque legentur in Baluzii editione, nisi Prudentius Maranus nescio qua anxietate correptus vulgarem lectionem restituisset, Baluzii adeo adnotatione quantum commode fieri potuit mutata. An forte permovit eum anonymi cuiusdam auctoritas, qui antequam illa editio absolveretur, suspecta verba fortiter defenderat? Cfr. lettre d'un sçavant d'A. pour réclamer un passage important de St. Cyprien. Mémoires de Trevoux. 1726. p. 1877. sqq. 3) Eph. 4, 4-6.

men caput est et origo una et una mater foecunditatis successibus copiosa; (5) illius foetu nascimur, illius lacte nutrimur, spiritu eius animamur.

VI. Adulterari non potest sponsa Christi, incorrupta est et pudica. Unam domum novit, unius cubiculi sanctitatem casto pudore custodit. Haec nos Deo servat, haec filios regno, quos generavit, assignat. Quisquis ab ecclesia segregatus adulterae iungitur, a promissis ecclesiae separatur, nec perveniet ad Christi praemia, qui relinquit ecclesiam Christi. Alienus est, profanus est, hostis est. Habere iam non potest Deum patrem, qui ecclesiam non habet matrem. Si potuit evadere quisquam, qui extra arcam Noe fuit, et qui extra ecclesiam foris fuerit, evadit. Monet Dominus et dicit: Qui non est mecum, adversus me est, et qui non mecum colligit, spargit¹⁾. Qui pacem Christi et concordiam rumpit, adversus Christum facit; qui alibi praeter ecclesiam colligit, Christi ecclesiam spargit. Dicit Dominus: Ego et pater unum sumus²⁾; et iterum de Patre et Filio et Spiritu sancto scriptum est: Et hi tres unum sunt³⁾; et quisquam credit, hanc unitatem de divina firmitate venientem, sacramentis coelestibus cohaerentem scindi in ecclesia posse et voluntatum collidentium divortio separari? Hanc unitatem qui non tenet, Dei legem non tenet, non tenet Patris et Filii fidem, vitam non tenet et salutem.

VII. (6) Hoc unitatis sacramentum, hoc vinculum concordiae inseparabiliter cohaerentis ostenditur, quando in evangelio tunica Domini Iesu Christi non dividitur omnino nec sciaditur, sed sortientibus de veste Christi, quis Christum potius⁴⁾ indueret, integra vestis accipitur et incorrupta atque indivisa tunica possidetur. Loquitur ac dicit scriptura divina: De tunica autem, quia de superiore parte non consutilis, sed per totum textilis fuerat, dixerunt ad invicem: Non scindamus illam, sed sortiamur de ea, cuius sit⁵⁾. Unitatem illa portabat de superiore parte venientem id est de coelo et a patre venientem, quae ab accipiente ac possidente scindi omnino non poterat, sed totam simul et solidam firmitatem inseparabiliter obtinebat. Pos-

1) Matth. 12, 30. 2) Io. 10, 30. 3) I Io. 5, 7. 4) Ita vet. edd. et multi edd. Bal. potius omisit; id vero retinendum, quoniam ita optime significatur, in quo omnis huius argumenti vis posita sit. Pam, caet.: ipsam potius. 5) Io. 19, 23. 24.

sidere non potest indumentum Christi, qui scindit et dividit ecclesiam Christi. Contra denique, cum Salomone moriente regnum eius et populus scinderetur, Achias propheta Ieroboam regi obviatus in campo in duodecim scissuras vestimentum suum discidit dicens: Sume tibi decem scissuras, quia haec dicit Dominus: Ecce sciando regnum de manu Salomonis et dabo tibi decem sceptrum, et duo sceptrum erunt ei propter servum meum David et propter Hierusalem civitatem, quam elegi, ut ponam nomen meum illi¹⁾. Cum duodecim tribus Israel scinderentur, vestimentum suum propheta Achias discidit. At vero quia Christi populus non potest scindi, tunica eius per totum textilis et cohaerens divisa a possidentibus non est, individua, copulata, connexa ostendit populi nostri, qui Christum induimus, concordiam cohaerentem. Sacramento vestis et signo declaravit ecclesiae unitatem.

VIII. (7) Quis ergo sic est sceleratus et perfidus, quis sic discordiae furore vesanus, ut aut credat scindi posse aut audeat scindere unitatem Dei, vestem Domini, ecclesiam Christi? Monet ipse in evangelio suo et docet dicens: Et erit unus grex et unus pastor²⁾; et esse posse uno in loco aliquis existimat aut multos pastores aut plures greges? Apostolus item Paulus hanc eandem nobis insinuans unitatem obsecrat et hortatur dicens; Obsecro, inquit, vos, fratres, per nomen Domini nostri Iesu Christi, ut id ipsum dicatis omnes, et non sint in vobis schismata; sitis autem compositi in eodem sensu et in eadem sententia³⁾. Et iterum dicit; Sistentes invicem in dilectione, satis agentes servare unitatem spiritus in coniunctione pacis⁴⁾. Stare tu et vivere putas posse de ecclesia recedentem, sedes sibi alias et diversa domicilia condentem, cum dictum sit ad Rahab, in qua praeformabatur ecclesia: Patrem tuum et matrem tuam et fratres tuos et totam domum patris tui colliges ad te ipsam in domum tuam, et erit, omnis, qui exierit ostium domus tuae foras, reus sibi erit⁵⁾; item sacramentum Paschae nihil aliud in Exodi lege contineat, quam ut agnus, qui in figura Christi occiditur, in domo una edatur? Loquitur Deus dicens: In domo una comedere-

1) I Reg. 11, 31. 32. 36. 2) Io. 10, 16. 3) I Cor. 1, 10. 4) Eph. 4, 2. 3. 5) Ios. 2, 18. 19.

tur, non eiicietis de domo carnem foras¹⁾. Caro Christi et sanctum Domini eiici foras non potest, nec alia ulla credentibus praeter unam ecclesiam domus est. Hanc domum, hoc unanimitatis hospitium designat et denuntiat Spiritus sanctus in psalmis dicens: Deus, qui inhabitare facit unanimes in domo²⁾. (8) In domo Dei, in ecclesia Christi unanimes habitant, concordēs et simplices perseverant.

IX. Ideirco et in columba venit Spiritus sanctus; simplex animal et laetum, non felle amarum, non morsibus saevum, non unguium laceratione violentum, hospitia humana diligere, unius domus consortium nosse, cum generant, simul filios edere³⁾, cum commeant, volatibus invicem cohaerere, communi conversatione vitam suam degero, oris osculo concordiam pacis agnoscere, legem circa omnia unanimitatis implere. Haec est in ecclesia noscenda simplicitas, haec caritas obtinenda, ut columbas dilectio fraternitatis imitetur, ut mansuetudo et lenitas agnis et ovibus aequetur. Quid facit in pectore christiano luporum feritas et canum rabies et venenum letale serpentum et cruenta saevitia bestiarum? Gratulandum est, cum tales de ecclesia separantur, ne columbas, ne oves Christi saeva sua et venenata contagione praedentur. Cohæerere et coniungi non potest amaritudo cum dulcedine, caligo cum lumine, pluvia cum serenitate, pugna cum pace, cum foecunditate sterilitas, cum fontibus siccitas, cum tranquillitate tempestas. Nemo existimet, bonos de ecclesia posse discedere. Triticum non rapit ventus, nec arborem solida radice fundatam procella subvertit. Inanes paleae tempestate iactantur, invalidae arbores turbinis incursione evertuntur. Hos exsecratur et percutit Ioannes apostolus dicens: Ex nobis exierunt, sed non fuerunt ex nobis. Si enim fuissent ex nobis, mansissent utique nobiscum⁴⁾.

X. (9) Hinc haereses et factae sunt frequenter et fiunt, dum perversa mens non habet pacem, dum perfidia discordans non tenet unitatem. Fieri vero haec Dominus permittit et patitur manente propriae libertatis arbitrio, ut dum corda nostra et mentes nostras veritatis discrimen examinat, probatorum fides integra manifesta luce clare-

1) Ex. 12, 46. 2) Ps. 68, 7. 3) i. e. excludendo in lucem producere. 4) I Io. 2, 19.

scat. Per apostolum praemonet Spiritus sanctus et dicit: Oportet haereses esse, ut probati manifesti sint in vobis¹). Sic probantur fideles, sic perfidi deteguntur, sic et ante iudicii diem hic quoque iam iustorum atque iniustorum animae dividuntur, et a frumento paleae separantur. Hi sunt, qui se ultro apud temerarios convenas sine divina dispositione praeficiunt, qui se praepositos sine ulla ordinationis lege constituunt, qui nemine episcopatum dante episcopi sibi nomen assumunt, quos designat in psalmis Spiritus sanctus sedentes in pestilentiae cathedra, pestes et lues fidei, serpentis ore fallentes et corrumpendae veritatis artifices venena letalia linguis pestiferis evomentes, quorum sermo ut cancer serpit, quorum tractatus pectoribus et cordibus singulorum mortale virus infundit.

XI. Contra eiusmodi clamat Dominus, ab his refrenat et revocat errantem plebem suam dicens: Nolite audire sermones pseudoprophetarum, quoniam visiones cordis eorum frustrantur eos. Loquuntur, sed non ab ore Domini. Dicunt eis, qui abiiciunt verbum Dei: Pax erit vobis et omnibus ambulanti in voluntatibus suis. Omais, qui ambulat in errore cordis sui, non venient super eum mala. Non locutus sum ad eos, et ipsi prophetaverunt. Si stetissent in substantia mea et audissent verba mea et si docuissem populum meum, convertissem eos a malis cogitationibus eorum²). Hos eosdem denuo Dominus designat et denotat dicens: Me dereliquerunt fontem aquae vivae et effoderunt sibi lacus detritos, qui non possunt aquam portare³). Quando aliud baptismum praeter unum esse non possit, baptizare se posse opinantur; vitae fonte deserto vitalis et salutaris aquae gratiam pollicentur. Non abluuntur illic homines, sed potius sordidantur, nec purgantur delicta, sed imo cumulantur. Non Deo nativitas illa, sed diabolo filios generat. Per mendacium nati veritatis promissa non capiunt; de perfidia procreati fidei gratiam perdunt. Ad pacis praemium venire non possunt, qui pacem Domini discordiae furore ruperunt.

XII. (10) Nec se quidam vana interpretatione decipiant, quod dixerit Dominus: Ubicumque fuerint duo aut tres collecti in nomine meo, ego cum eis sum. Corruptores

1) I Cor. 11, 19. 2) Jer. 23, 16. 17. 21. 22. 3) Ib. 2, 13.

evangelii atque interpretes falsi extrema ponunt et superiora praetereunt partis memores et partem subdole comprimantes; ut ipsi ab ecclesia scissi sunt, ita capituli unius sententiam scindunt. Dominus enim cum discipulis suis unanimitatem suaderet et pacem: Dico, inquit, vobis, quoniam si duobus ex vobis convenerit in terra, de omni re, quaecumque petieritis, continget vobis a Patre meo, qui in coelis est. Ubicunque enim fuerint duo aut tres collecti in nomine meo, ego cum eis sum¹⁾; ostendens non multitudini, sed unanimitati deprecantium plurimum tribui. Si duobus, inquit, ex vobis convenerit in terra; unanimitatem prius posuit, concordiam pacis ante praemisit, ut conveniat nobis fideliter et firmiter, docuit. Quomodo autem potest ei cum aliquo convenire, cui cum corpore ipsius ecclesiae et cum universa fraternitate non convenit? Quomodo possunt duo aut tres in nomine Christi colligi, quos constat a Christo et ab eius evangelio separari? Non enim nos ab illis, sed illi a nobis recesserunt et, cum haereses et schismata postmodum nata sint, dum conventicula sibi diversa constituunt, veritatis caput atque originem reliquerunt. Dominus autem de ecclesia sua loquitur et ad hos, qui sunt in ecclesia, loquitur, ut si ipsi concordantes fuerint, si secundum quod mandavit et monuit, duo aut tres licet, collecti unanimiter oraverint, duo aut tres licet sint, impetrare possint de Dei maiestate, quod postulant. (11) Ubicunque fuerint duo aut tres collecti in nomine meo, ego, inquit, cum eis sum, cum simplicibus scilicet atque pacatis, cum Deum timentibus et Dei praecepta servantibus. Cum his duobus vel tribus licet esse se dixit, quomodo et cum tribus pueris in camino ignis fuit et, quia in Deum simplices atque inter se unanimes permanebant, flammis ambientibus medios spiritu roris animavit, quomodo apostolis duobus in custodia clausis, quia simplices, quia unanimes erant, ipse adfuit, ipse resolutis carceris claustris, ut verbum, quod fideliter praedicabant, multitudini traderent, ad forum rursus imposuit. Quando ergo in praeceptis suis ponit et dicit: Ubi fuerint duo aut tres collecti in nomine meo, ego cum eis sum, non homines ab ecclesia dividit, qui instituit et fecit ecclesiam, sed exprobrans discordiam perfidis et

1) Matth. 18, 19. 20.

fidelibus pacem sua voce commendans ostendit, magis esse se cum duobus aut tribus unanimiter orantibus, quam cum dissidentibus plurimis, plusque impetrari posse paucorum concordii prece, quam discordiosa oratione multorum.

XIII. Ideo et cum orandi legem daret, addidit dicens: Et cum steteritis ad orationem, remittite, si quid habetis adversus aliquem, ut et Pater vester, qui in coelis est, remittat vobis peccata¹⁾. Et ad sacrificium cum dissensione venientem revocat ab altari et iubet prius concordare cum fratre, tunc cum pace redeuntem Deo munus offerre, quia nec ad Caim munera respexit Deus; neque enim pacatum habere Deum poterat, qui cum fratre pacem per zeli discordiam non habebat. Quam sibi igitur pacem promittunt inimici fratrum, quae sacrificia celebrare se credunt aemuli sacerdotum? An secum esse Christum, cum collecti fuerint, opinantur, qui extra Christi ecclesiam colliguntur?

XIV. (12) Tales etiamsi occisi in confessione nominis fuerint, macula ista nec sanguine abluitur; inextinguibilis et gravis culpa discordiae nec passione purgatur. Esse martyr non potest, qui in ecclesia non est; ad regnum pervenire non poterit, qui eam, quae regnatura est, derelinquit. Pacem nobis Christus dedit, concordēs atque unanimes esse praecepit, dilectionis et caritatis foedera incorrupta atque inviolata servari mandavit; exhibere se non potest martyrem, qui fraternam non tenuit caritatem. Docet hoc et contestatur Paulus apostolus dicens: Et si habuero fidem, ita ut montes transferam, caritatem autem non habeam, nihil sum. Et si in cibos pauperum distribuero omnia mea et si tradidero corpus meum, ut ardeam, caritatem autem non habeam, nihil proficio. Caritas magnanima est, caritas benigna est, caritas non aemulatur, non agit perperam, non inflatur, non irritatur, non cogitat malum, omnia diligit, omnia credit, omnia sperat, omnia sustinet. Caritas nunquam excidit²⁾. Nunquam, inquit, excidit caritas. Haec enim semper in regno erit, haec in aeternum fraternitatis sibi cohaerentis unitate durabit. Ad regnum coelorum non potest pervenire discordia; ad praemia Christi, qui dixit: Hoc est mandatum meum, ut diligatis invicem; quemadmo-

1) Marc. 11, 25. 2) I Cor. 13, 2—5. 7. 8.

dum dilexi vos¹⁾), pertinere non poterit, qui dilectionem Christi perfida dissensione violavit. Qui caritatem non habet, Deum non habet. Ioannis beati apostoli vox est: Deus, inquit, dilectio est, et qui manet in dilectione, in Deo manet, et Deus in illo manet²⁾). Cum Deo manere non possunt, qui esse in ecclesia Dei unanimēs noluerunt. Ardeant licet flammis et ignibus traditi vel obiecti bestiis animas suas ponant, non erit illa fidei corona, sed poena perfidiae, nec religiosae virtutis exitus gloriosus, sed desperationis interitus. Occidi talis potest, coronari non potest. (13) Sic se christianum esse profitetur, quomodo et Christum diabolus saepe mentitur, ipso Domino praemonente et dicente: Multi venient in nomine meo dicentes: Ego sum Christus, et multos fallent³⁾). Sicut ille Christus non est, quamvis fallat in nomine, ita nec christianus videri potest, qui non permanet in evangelii eius et fidei veritate.

XV. Nam et prophetare et daemonia excludere et virtutes magnas in terris facere sublimis utique et admirabilis res est, non tamen regnum coeleste consequitur, quisquis in his omnibus invenitur, nisi recti et iusti itineris observatione gradiatur. Denuntiat Dominus et dicit: Multi mihi dicent in illo die: Domine, Domine, nonne in tuo nomine prophetavimus et in tuo nomine daemonia exclusimus et in nomine tuo virtutes magnas fecimus? Et tunc dicam illis: Nunquam vos cognovi, recedite a me, qui operamini iniquitatem⁴⁾). Iustitia opus est, ut promereri quis possit Deum iudicem; praeceptis eius et monitis obtemperandum est, ut accipiant merita nostra mercedem. Dominus in evangelio suo, cum spei et fidei nostrae viam compendio breviantē dirigeret: Dominus Deus tuus, inquit, Deus unus est; et: Diliges Dominum Deum tuum de toto corde tuo et de tota anima tua et de tota virtute tua: Hoc est primum mandatum; et secundum simile huic: Diliges proximam tuam tanquam te. In his duobus praeceptis tota lex pendet et prophetae⁵⁾). Unitatem simul et dilectionem magisterio suo docuit, prophetas omnes et legem praeceptis duobus inclusit. Quam vero unitatem servat, quam dilectionem cu-

1) Io. 15, 12. In sqq. secuti sumus Bal., qui se eorum librorum lectionem retinuisse dixit, qui numero plures essent. Alii verbo poterit subiiciunt ad Christum vel ad praemia Christi. 2) I Io. 4, 16. 3) Marc. 13, 6. 4) Matth. 7, 22. 23. 5) Marc. 12, 29—31.

stodit aut cogitat, qui discordiae furore vesans ecclesiam scindit, fidem destruit, pacem turbat, caritatem dissipat, sacramentum profanat?

XVI. (14) Malum hoc, fidelissimi fratres, iam pridem coeperat; sed nunc crevit eiusdem mali infesta clades, et exsurgere ac pullulare plus coepit haereticae perversitatis et schismatum venenata pernicies, quia et sic in occasu mundi fieri oportebat, praenuntiante per apostolum nobis et praemonente Spiritu sancto: In novissimis, inquit, diebus aderunt tempora molesta, et erunt homines sibi placentes, superbi, tumidi, cupidi, blasphemi, parentibus inobedientes, ingrati, impii, sine affectu, sine foedere, delatores, incontinentes, immites, bonum non amantes, proditores, procaces, stupore inflati, voluptates magis quam Deum diligentes, habentes deformationem religionis, virtutem autem eius abnegantes. Ex iis sunt, qui repunt in domos et praedantur mulierculas oneratas peccatis, quae ducuntur variis desideriis, semper discentes et nunquam ad scientiam veritatis pervenientes. Et quomodo Iamnes et Mambres restiterunt Moysi, sic et hi resistunt veritati¹⁾, sed non proficient plurimum. Imperitia enim eorum manifesta erit omnibus, sicut et illorum fuit²⁾. Adimplentur, quaecunque praedicta sunt, et appropinquante iam saeculi fine hominum pariter ac temporum probatione venerunt. Magis ac magis adversario saeviente error fallit, extollit stupor, livor incendit, cupiditas excoecat, depravat impietas, superbia inflat, discordia exasperat, ira praecipitat.

XVII. (15) Non tamen nos moveat aut turbet multorum nimia et abrupta perfidia, sed potius fidem nostram praenuntiante rei veritate corroboret. Ut quidam tales esse coeperunt, quia haec ante praedicta sunt, ita caeteri fratres ab eiusmodi caveant, quia et haec ante praedicta sunt instruite Domino et dicente: Vos autem cavete, ecce praedixi vobis omnia³⁾. Vitae quaeso vos, fratres, eiusmodi homines et a latere atque auribus vestris perniciose colloquia velut contagium mortis arcete, sicut scriptum est: Sepi aures tuas spinis, et noli audire linguam nequam⁴⁾. Et iterum: Corrumpunt ingenia bona confabu-

1) In cdd. et edd. haud paucis adicitur: homines corrupti sensu, reprobi circa fidem. 2) II Tim: 3, 1—9. 3) Marc: 13, 23. 4) Sir: 23, 21.

lationes pessimae¹⁾. Docet Dominus et admonet a talibus recedendum. Coeci sunt, inquit, duces coecorum. Coecus autem coecum ducens simul in foveam cadunt²⁾. Aversandus est talis atque fugiendus, quisquis fuerit ab ecclesia separatus. Perversus est huiusmodi et peccat et est a semet ipso damnatus. An esse sibi cum Christo videtur, qui adversus sacerdotes Christi facit, qui se a cleri eius et plebis societate secernit? Arma ille contra ecclesiam portat, contra Dei dispositionem repugnat. Hostis altaris, adversus sacrificium Christi rebellis, pro fide perfidus, pro religione sacrilegus, inobsequens servus, filius impius, frater inimicus contemptis episcopis et Dei sacerdotibus derelictis constituere audet aliud altare, precem alteram illicitis vocibus facere, dominicae hostiae veritatem per falsa sacrificia profanare nec³⁾ scire, quoniam qui contra ordinationem Dei nititur, ob temeritatis audaciam divina animadversione punitur.

XVIII. (16) Sic Chore et Dathan et Abiron, qui sibi contra Moysen et Aaron sacerdotem sacrificandi licentiam vindicare conati sunt, poenas pro suis statim conatibus penderunt. Terra compagibus ruptis in profundum sinum patuit, stantes atque viventes recedentis soli hiatus absorbit. Nec tantum eos, qui auctores fuerant, Dei indignantis ira percussit, sed et caeteros ducentos quinquaginta participes eiusdem furoris et comites, qui coagulati cum iisdem simul ad audaciam fuerant, exiens a Domino ignis properata ultione consumsit, admonens scilicet et ostendens, contra Deum fieri, quidquid improbi fuerint ad destruendam ordinationem Dei humana voluntate conati. Sic et Ozias rex, cum turibulum ferens et contra legem Dei sacrificium sibi violenter assumens resistente sibi Azaria sacerdote obtemperare nollet et cedere, divina indignatione confusus et leprae varietate in fronte maculatus est, ea parte corporis notatus offenso Domino, ubi signantur, qui Dominum promerentur. Et filii Aaron, qui imposuerunt altari ignem alienum, quem non praeceperat Dominus, in conspectu statim Domini vindicantis extincti sunt.

XIX. (17) Quos imitantur scilicet atque sectantur, qui

1) I Cor. 15, 33. 2) Matth. 15, 14. 3) Dignatur, quod Pam. caet. hic interponunt, Manutii coniecturae debetur.

Dei traditione contempta alienas doctrinas appetunt et magisteria humanae institutionis inducunt; quos increpat Dominus et obiurgat in evangelio suo dicens: Reiicitis mandatum Dei, ut traditionem vestram statuatis¹⁾. Peius hoc crimen est, quam quod admisisse lapsi videntur, qui tamen in poenitentia criminis constituti Deum plenae satisfactionibus deprecantur. Hic ecclesia quaeritur et rogatur, illic ecclesiae repugnatur; hic potest necessitas fuisse, illic voluntas tenetur in scelere; hic qui lapsus est, sibi tantum nocuit, illic qui haeresim vel schisma facere conatus est, multos secum trahendo decepit; hic animae unius est damnum, illic periculum plurimorum. Certe peccasse se hic et intelligit et lamentatur et plangit; ille tumens in pectore suo et in ipsis sibi delictis placens a matre filios segregat, oves a pastore sollicitat, Dei sacramenta disturbat. Et cum lapsus semel peccaverit, ille quotidie peccat. Postremo lapsus martyrium postmodum consecutus potest regni promissa percipere; ille si extra ecclesiam fuerit occisus, ad ecclesiae non potest praemia pervenire.

XX. (18) Nec quisquam miretur, dilectissimi fratres, etiam de confessoribus quosdam ad ista procedere, inde quoque aliquos tam nefanda, tam gravia peccare. Neque enim confessio immunem facit ab insidiis diaboli aut contra tentationes et pericula et incursus atque impetus saeculares adhuc in saeculo positum perpetua securitate defendit; caeterum nunquam in confessoribus fraudes et stupra et adulteria postmodum videremus, quae nunc in quibusdam videntes ingemiscimus et dolemus. Quisquis ille confessor est, Salomone maior aut melior aut Deo carior non est: qui tamen, quamdiu in viis Domini ambulavit, tamdiu gratiam, quam de Domino fuerat consecutus, obtinuit, postquam dereliquit Domini viam, perdidit et gratiam Domini²⁾. Et ideo scriptum est: Tene, quod habes, ne alius accipiat coronam tuam³⁾. Quod utique Dominus non minaretur, auferri posse coronam iustitiae, nisi quia recedente iustitia recedat necesse est et corona.

XXI. Confessio exordium gloriae est, non meritum iam

1) Marc. 7, 9. 2) Manut. sqq. ita refert: sicut scr. est: Et excitavit Dominus Satanam ipsi Salomoni. Et ideo in Apoc. Dominus ad Ioannem graviter comminatur, quorum partem Pam. cael. retinuerunt. Sequimur vet. edd. et Bal. 3) Apoc. 3, 11.

coronae, nec perficit laudem, sed initiat dignitatem, cumque scriptum sit: Qui perseveraverit usque in finem, hic salvus erit¹⁾; quidquid ante finem fuerit, gradus est, quo ad fastigium salutis adscenditur, non terminus, quo iam culminis summa teneatur. (19) Confessor est; sed post confessionem periculum maius est, quia plus adversarius provocatus est. Confessor est; hoc magis stare debet cum Domini evangelio per evangelium gloriam consecutus a Domino. Ait enim Dominus: Cui multum datur, multum quaeritur ab eo; et cui plus dignitatis adscribitur, plus de illo exigitur servitutis²⁾. Nemo per confessoris exemplum pereat, nemo iniustitiam, nemo insolentiam, nemo perfidiam de confessoris moribus discat. Confessor est; sit humilis et quietus, sit in actu suo cum disciplina modestus, ut qui Christi confessor dicitur, Christum, quem confitetur, imitetur. Nam cum dicat ille: Qui se extollit, humiliabitur, et qui humiliat se, exaltabitur³⁾, et ipse a patre exaltatus sit, quia se in terris sermo et virtus et sapientia Dei patris humiliavit, quomodo potest extollentiam diligere, qui et nobis humilitatem sua lege mandavit et ipse a patre amplissimum nomen praemio humilitatis accepit? Confessor est Christi, sed si non postea blasphemetur per ipsum maiestas et dignitas Christi. Lingua Christum confessa non sit maledica, non sit turbulenta, non conviciis et litibus perstrepsens audiat, non contra fratres et Dei sacerdotes post verba laudis serpentis venena iaculetur. Caeterum si culpabilis et detestabilis postmodum fuerit, si confessionem suam mala conversatione prodegerit, si vitam suam turpi foeditate maculaverit, si ecclesiam denique, ubi confessor factus est, derelinquens et unitatis concordiam scindens fidem primam perfidia posteriore mutaverit, blandiri sibi per confessionem non potest, quasi sit electus ad gloriae praemium, quando ex hoc ipso magis creverint merita poenarum.

XXII. (20) Nam et Iudam inter apostolos Dominus elegit, et tamen Dominum Iudas postmodum prodidit. Non tamen idcirco apostolorum fides et firmitas cecidit, quia proditor Iudas ab eorum societate defecit. Sic et hic non statim confessorum sanctitas et dignitas comminuta est,

1) Matth. 10, 22. 2) Luc. 12, 48. 3) Ib. 18, 14.

quia quorundam fides fracta est. Beatus Paulus apostolus in epistola sua loquitur: Quid enim, si exciderunt a fide quidam illorum, numquid infidelitas illorum fidem Dei evacuavit? Absit; est enim Deus verax, omnis autem homo mendax¹⁾. Stat confessorum pars maior et melior in fidei suae robore et in legis ac disciplinae dominicae veritate; nec ab ecclesiae pace discedunt, qui se in ecclesia gratiam consecutos de Dei dignatione meminerunt, atque hoc ipso ampliorem consequuntur fidei suae laudem, quod ab eorum perfidia segregati, qui iuncti confessionis consortio fuerunt, a contagio criminis recesserunt. Vero illuminati evangelii lumine, pura et candida Domini luce radiati tam sunt in conservanda Christi pace laudabiles, quam fuerunt in diaboli congressione victores.

XXIII. (21) Opto equidem, dilectissimi fratres, et consulo pariter et suadeo, ut si fieri potest nemo de fratribus pereat, et consentientis populi corpus unum gremio suo gaudens mater includat. Si tamen quosdam schismatum duces et dissensionis auctores in coeca et obstinata dementia permanentes non potuerit ad salutis viam consilium salubre revocare, caeteri tamen vel simplicitate capti vel errore inducti vel aliqua fallentis astutiae calliditate decepti a fallaciae vos laqueis solvite, vagantes gressus ab erroribus liberate, iter rectum viae coelestis agnoscite. Contestantis apostoli vox est: Praecipimus vobis, inquit, in nomine Domini nostri Iesu Christi, ut recedatis ab omnibus fratribus ambulantes inordinate et non secundum traditionem, quam acceperunt a nobis²⁾. Et iterum dicit: Nemo vos decipiat inanibus verbis; propterea enim venit ira Dei super filios contumaciae. Nolite ergo esse participes eorum³⁾. Recedendum est a delinquentibus vel imo fugiendum, ne dum quis male ambulans iungitur et per itinera erroris et criminis graditur, a via veri itineris exerrans pari crimine et ipse teneatur. Deus unus est, et Christus unus, et una ecclesia eius, et fides una, et plebs⁴⁾ in solidam corporis unitatem concordiae glutino copulata. Scindi unitas non potest, nec corpus unum discidio compaginis separari, divulsis laceratione visceribus in frusta discerpi.

1) Rom. 3, 3. 4. 2) II Thess. 3, 6. 3) Eph. 5, 6. 7. 4) Bal. nulla edd. auctoritate allata: plebs una, quod Fellus in 3 mss. vidit. Quo melior tamen sensus, eo suspectior fides.

Quidquid a matrice discesserit, seorsum vivere et spirare non poterit, substantiam salutis amittit.

XXIV. (22) Monet nos Spiritus sanctus et dicit: Quis est homo, qui vult vitam et amat videre dies optimos? Contine linguam tuam a malo, et labia tua ne loquantur insidiose. Declina a malo et fac bonum, quaere pacem et sequere eam¹⁾. Pacem quaerere debet et sequi filius pacis, a dissensionis malo continere linguam suam debet, qui novit et diligit vinculum caritatis. Inter sua divina mandata et magisteria salutaria passioni iam proximus Dominus addidit dicens: Pacem dimitto vobis, pacem meam do vobis²⁾. Hanc nobis haereditatem dedit, dona omnia suae pollicitationis et praemia in pacis conservatione promisit. Si cohaeredes Christi sumus, in Christi pace maneamus; si filii Dei sumus, pacifici esse debemus. Beati, inquit, pacifici, quoniam ipsi filii Dei vocabuntur³⁾. Pacificos esse oportet Dei filios, corde mites, sermone simplices, affectione concordēs, fideliter sibi unanimatis nexibus cohaerentes.

XXV. Haec unanimitas sub apostolis olim fuit; sic novus credentium populus Domini mandata custodiens caritatem suam tenuit. Probat scriptura divina, quae dicit: Turba autem eorum, qui crediderant, anima et mente una agebant⁴⁾. Et iterum: Et erant perseverantes omnes unanimes in oratione cum mulieribus et Maria, quae fuerat mater Iesu, et fratribus eius⁵⁾. Et ideo efficacibus precibus orabant, ideo impetrare cum fiducia poterant, quodcumque de Domini misericordia postulabant.

XXVI. (23) In nobis vero sic unanimitas diminuta est, ut et largitas operationis infracta est. Domos tunc et fundos venundabant et thesauros sibi in coelo reponentes distribuenda in usus indigentium pretia apostolis offerebant. At nunc de patrimonio nec decimas damus et, cum vendere iubeat Dominus, emimus potius et augemus. Sic in nobis emarcuit vigor fidei, sic credentium robur elanguit. Et idcirco Dominus tempora nostra respiciens in evangelio suo dicit: Filius hominis cum venerit, putas inveniet fidem in terra⁶⁾? Videmus fieri, quod ille praedixit. In Dei timore,

1) Ps. 34, 13—15. 2) Io. 14, 27. 3) Matth. 5, 9. 4) Act. 4, 32. 5) Ib. 1, 14. In sqq. Bal. ratione non allata scripsit: Et ideo quia. 6) Luc. 18, 8.

in lege iustitiae, in dilectione, in opere fides nulla est. Nemo futurorum metum cogitat, diem Domini et iram Dei et incredulis ventura supplicia et statuta perfidis aeterna tormenta nemo considerat. Quod metueret conscientia nostra, si crederet, quia non credit omnino, nec metuit. Si autem crederet, et caveret; si caveret, evaderet.

XXVII. (24) Excitemus nos quantum possumus, dilectissimi fratres, et somno inertiae veteris abrupto ad observanda et gerenda Domini praecepta vigilemus. Simus tales, quales esse nos ipse praecepit dicens: Sint lumbi vestri accincti et lucernae ardentes¹⁾, et vos similes hominibus expectantibus dominum suum, quando veniat a nuptiis, ut cum venerit et pulsaverit, aperiant ei. Beati servi, quos adveniens Dominus invenerit vigilantes²⁾. Accinctos nos esse oportet, ne cum expeditionis dies venerit, impeditos nos et implicitos apprehendat. Luceat in bonis operibus nostrum lumen et fulgeat, ut ipsum nos ad lucem claritatis aeternae de hac saeculi nocte perducatur. Expectemus solliciti semper et cauti adventum Domini repentinum, ut quando ille pulsaverit, evigilet fides nostra vigilantiae praemium de Domino receptura. Si haec mandata serventur, si haec monita et praecepta teneantur, opprimi dormientes diabolo fallente non possumus, servi vigilantes Christo dominante regnabimus.

VI.

DE LAP SIS.

1. Pax ecce, dilectissimi fratres, ecclesiae reddita est, et quod difficile nuper incredulis ac perfidis impossibile videbatur, ope atque ultione divina securitas nostra reparata est. In laetitiam mentes redeunt, et tempestate pres-

1) Verba a Bal. addita: in manibus vestris cum caet. edd. repudiavimus, quia in perpaucis edd. leguntur. Absunt etiam in aliis Cypr. locis.
2) Luc. 12, 35—37.

surae ac nube ¹⁾ discussa tranquillitas ac serenitas refulserunt. Dandae laudes Deo, et beneficia eius ac munera cum gratiarum actione celebranda, quamvis agere gratias nostra vox nec in persecutione cessaverit. Neque enim tantum inimico licere potest, ut non, qui Dominum toto corde et anima et virtute diligimus, benedictiones eius et laudes semper et ubique cum gloria praedicemus. Exoptatus votis omnium dies venit, et post longae noctis horribilem tetramque caliginem Domini luce radiatus mundus eluxit.

II. Confessores praeconio boni nominis claros et virtutis ac fidei laudibus gloriosos laetis conspectibus intuemur, sanctis osculis adhaerentes desideratos diu inexplebili cupiditate complectimur. Adest militum Christi cohors candida, qui persecutionis urgentis ferociam turbulentam stabili congressione fregerunt parati ad patientiam carceris, armati ad tolerantiam mortis. Repugnastis fortiter saeculo, spectaculum gloriosum prae buistis Deo, secuturis fratribus fuistis exemplo. Religiosa vox Christum locuta est, in quem se semel credidisse confessa est; illustres manus, quae non nisi divinis operibus assueverant, sacrificiis sacrilegis resisterunt; sanctificata ora coelestibus cibis post corpus et sanguinem Domini profana contagia et idolorum reliquias respuerunt; ab impio sceleratoque velamine, quo illic velabantur sacrificantium capita captiva, caput vestrum liberum mansit; frons cum signo Dei pura diaboli coronam ferre non potuit, coronae se Domini reservavit. (2) Quam vos laete sinu suo excipit mater ecclesia de proelio revertentes! Quam beata, quam gaudens portas suas aperit, ut adunatis agminibus intretis de hoste prostrato trophaea referentes! Cum triumphantibus viris et feminae veniunt, quae cum saeculo dimicantes sexum quoque vicerunt. Veniunt et geminata militiae suae gloria virgines et pueri annos suos ²⁾ virtutibus transeuntes. Nec non et caetera stantium multitudo vestram gloriam sequitur, proximis et paene coniunctis laudis insignibus vestigia vestra comitatur. Eadem et in illis sinceritas cordis, eadem fidei tenacis integritas. Inconcussis praeceptorum coelestium radicibus nixos et evangelicis traditionibus roboratos non prae-

1) Dedimus hunc locum ad vet. edd. et Bal. Pam. caet. ex aliquot edd. adiiciunt: ac caligine. 2) Per Gravii edit. hic in textum Pam. caet. irrepsit: continentiae, invitis edd. longe plurimis.

scripta exsilia, non destinata tormenta, non rei familiaris damna, non corporis supplicia terruerunt. Explorandae fidei praefiniebantur dies. Sed qui saeculo renuntiasset se meminit, nullum saeculi diem novit, nec tempora terrena iam computat, qui aeternitatem de Deo sperat.

III. Nemo, fratres dilectissimi, nemo hanc gloriam mutilet, nemo incorruptam stantium firmitatem maligna obtreptione debilitet. Cum dies negantibus praestitutus excessit, quisquis professus intra diem non est, Christianum se esse confessus est. Primus est victoriae titulus, gentiliū manibus apprehensum Dominum confiteri. Secundus ad gloriam gradus est, cauta secessione subtractum Domino reservari. Illa publica, haec privata confessio est; ille iudicem saeculi vincit, hic contentus Deo suo iudice conscientiam puram cordis integritate custodit; illic fortitudo promptior, hic sollicitudo securior. Ille appropinquante hora sua iam maturus inventus est, hic fortasse dilatus est, qui patrimonio derelicto idcirco secessit, quia non erat negaturus, confiteretur utique, si fuisset et ipse detentus.

IV. (3) Has martyrum coelestes coronas, has confessorum glorias spiritales, has stantium fratrum maximas eximiasque virtutes moestitia una contristat, quod avulsam nostrorum viscerum partem violentus inimicus populationis suae strage deiecit. Quid hoc loco faciam, dilectissimi fratres? Fluctuans vario mentis aestu quid aut quomodo dicam? Lacrymis magis quam verbis opus est ad exprimendum dolorem, quo corporis nostri plaga deflenda est, quo populi aliquando numerosi multiplex lamentanda iactura est. Quis enim sic durus ac ferreus, quis sic fraternae caritatis oblitus, qui inter suorum multiformes ruinas et lugubres ac multo squalore deformes reliquias constitutus siccos oculos tenere praevaleat nec erumpente statim fletu prius gemitus suos lacrymis quam voce depromat? Doleo, fratres, doleo vobiscum, nec mihi ad leniendos dolores meos integritas propria et sanitas privata blanditur, quando plus pastor in gregis sui vulnere vulneretur. Cum singulis pectus meum copulo, moeroris et funeris pondera luctuosa participo. Cum plangentibus plango, cum deflentibus defleo, cum iacentibus iacere me credo. Iaculis illis grassantis inimici mea simul membra percussa sunt, saevientes gladii per mea viscera transierunt. Immunis et liber a per-

secutionis incursu fuisse non potest animus, in prostratis fratribus et me prostravit affectus.

V. (4) Habenda tamen est, fratres dilectissimi, ratio veritatis, nec sic mentem debet et sensum persecutionis infestae tenebrosa caligo coecasse, ut nihil remanserit lucis et luminis, unde divina praecepta perspici possint. Si cladis causa cognoscitur, et medela vulneris invenitur. Dominus probari familiam suam voluit, et quia traditam nobis divinitus disciplinam pax longa corruerat, iacentem fidem et paene dixerim dormientem censura coelestis erexit, eumque nos peccatis nostris amplius¹⁾ mereremur, clementissimus Dominus sic cuncta moderatus est, ut hoc omne, quod gestum est, exploratio potius quam persecutio videretur.

VI. Studebant augendo patrimonio singuli et obliti, quid credentes aut sub apostolis ante fecissent aut semper facere deberent, insatiabili cupiditatis ardore ampliandis facultatibus incubabant. Non in sacerdotibus religio devota, non in ministeriis²⁾ fides integra, non in operibus misericordia, non in moribus disciplina. Corrupta barba in viris, in feminis forma fucata, adulterati post Dei manus oculi, capilli mendacio colorati. Ad decipienda corda simplicium callidae fraudes, circumveniendis fratribus subdolae voluntates. Iungere cum infidelibus vinculum matrimonii, prostituere gentilibus membra Christi. Non iurare tantum temere, sed adhuc etiam peierare, praepositos superbo tumore contemnere, venenato sibi ore maledicere, odiis pertinacibus invicem dissidere. Episcopi plurimi, quos et hortamento esse oportet caeteris et exemplo, divina procuratione contempta procuratores rerum saecularium fieri, derelicta cathedra, plebe deserta per alienas provincias oberantes negotiationis quaestuosae nundinas aucupari, esurientibus in ecclesia fratribus³⁾ habere argentum largiter velle, fundos insidiosis fraudibus rapere, usuris multiplicantibus fenus augere. Quid non perpeti tales pro peccatis eiusmodi mereremur, cum iam pridem praemonuerit ac

1) Secundum *Erasm.* multi adiciunt: pati. Atvero hoc neque in ant. edd. neque in permultis cdd. legitur. 2) Cum *Pam.* recentiores omnes: ministris. Sed nostram lectionem et aliquot cdd. apud Ox. atque Bal. referunt et antiquae edd. commendant. Adstipulatur *Gronov. monob. p. 117.* 3) *Pam.* ex uno cd. adiecit: non subvenire. Obsunt ant. edd. et edd. plurimi. Cfr. *Gron. obs. monob. p. 37.*

dixerit censura divina: Si dereliquerint legem meam et in iudiciis meis non ambulaverint, si iustificationes meas profanaverint et praecepta mea non observaverint, visitabo in virga facinora eorum et in flagellis delicta eorum¹⁾).

VII. Praenuntiata sunt ista nobis et ante praedicta. Sed nos datae legis et observationis immemores id egimus per nostra peccata, ut dum Domini mandata contemnimus, ad correctionem delicti et probationem fidei remediis superioribus veniremus, nec saltem sero conversi ad Domini timorem sumus, ut hanc correptionem nostram probationemque divinam patienter et fortitor subiremus. (5) Ad prima statim verba minantis inimici maximus fratrum numerus fidem suam prodidit nec prostratus est persecutionis impetu, sed voluntario lapsu se ipse prostravit. Quid oro inauditum, quid novum venerat, ut velut incognitis atque inopinatis rebus exortis Christi sacramentum temeritate praecipiti solveretur? Nonne haec et prophetae ante et apostoli postmodum nuntiaverunt? Nonne iustorum pressuras et gentilium semper iniurias pleni sancto Spiritu praedicaverunt? Nonne fidem nostram semper armans et Dei servos coelesti voce corroborans dicit scriptura divina: Dominum Deum tuum adorabis et illi soli servies²⁾? Nonne iram divinae indignationis ostendens et poenae metum praemonens denuo dicit: Adoraverunt eos, quos fecerunt digiti eorum, et curvatus est homo, et humiliatus est vir; et non laxabo illis³⁾? Et iterum Deus loquitur dicens: Sacrificans diis eradicabitur nisi Domino soli⁴⁾. In evangelio quoque postmodum Dominus in verbis doctor et consummator⁵⁾ in factis docens, quid fieret, et faciens, quodcumque docuisset, quidquid nunc geritur et geretur, nonne ante praemonuit? Nonne et negantibus aeterna supplicia et salutaria confitentibus praemia ante constituit?

VIII. (6) Exciderunt quibusdam proh nefas! omnia et de memoria recesserunt. Non expectaverunt saltem, ut adscenderent apprehensi, ut interrogati negarent. Ante aciem multi victi, sine congressione prostrati nec hoc sibi reliquerunt, ut sacrificare idolis viderentur invitati. Ultro ad forum currere, ad mortem sponte properare, quasi hoc

1) Ps. 89, 31 — 33. 2) Deut. 6, 13. 3) Ies. 2, 8. 9. 4) Ex. 22, 19. 5) Cfr. Io. 19, 30.

olim cuperent, quasi amplecterentur occasionem datam, quam semper optassent. Quot illic a magistratibus vespera urgente dilati sunt, quot, ne eorum differretur interitus, etiam rogaverunt! Quam vim potest talis obtendere, qua crimen suum purget, cum vim magis ipse fecerit, ut periret? Nonne quando ad Capitolium sponte ventum est, quando ultro ad obsequium diri facinoris accessum est, labavit gressus, caligavit adspectus, tremuerunt viscera, brachia conciderunt? Nonne sensus obstupuit, lingua haesit, sermo defecit? Stare illic potuit Dei servus et loqui et renuntiare Christo, qui iam diabolo renuntiaverat et saeculo? Nonne ara illa, quo moriturus accessit, rogos illi fuit? Nonne diaboli altare, quod foetore tetro fumare ac redolere conspexerat, velut funus et bustum vitae suae horrere ac fugere debebat? Quid hostiam tecum, miser, quid victimam immolaturus imponis? Ipse ad aram hostia, victima ipse venisti; immolasti illic salutem tuam, spem tuam, fidem tuam funestis illis ignibus concremasti.

IX. (7) Ac multis proprius interitus satis non fuit; hortamentis mutuis in exitium populus impulsus est, mors invicem letali poculo propinata est. Ac ne quid deesset ad criminis cumulum, infantes quoque parentum manibus vel impositi vel attracti amiserunt parvuli, quod in primo statim nativitatis exordio fuerant consecuti. Nonne illi, cum iudicii dies venerit, dicent: „Nos nihil¹⁾ fecimus nec derelicto cibo et poculo Domini ad profana contagia sponte properavimus; perdidit nos aliena perfidia, parentes sensitus parricidas; illi nobis ecclesiam matrem, illi patrem Deum negaverunt, ut dum parvi et improvidi et tanti facinoris ignari per alios ad consortium criminum iungimur, aliena fraude caperemur?“

X. (8) Nec est proh dolor! iusta aliqua et gravis causa, quae tantum facinus excuset. Relinquenda erat patria et patrimonii facienda iactura. Cui enim nascenti atque morienti non relinquenda quandoque patria et patrimonii sui facienda iactura est? Christus non relinquatur, salutis ac sedis aeternae iactura timeatur. Clamat ecce per prophetam Spiritus sanctus: Discedite, discedite, exite inde et immundum nolite tangere; exite de medio eius, separamini,

1) Nescio, cur Bal. hic interponat mali.

qui fertis vasa Domini¹⁾; et qui vasa sunt Domini ac templum Dei, ne immundum tangere et feralibus cibis pollui violarique cogantur, non exeunt de medio nec recedunt! Alibi quoque vox auditur e coelo praemonens, quid Dei servos facere conveniat, dicens: Exi de ea, populus meus, ne particeps sis delictorum eius et ne perstringaris plagis eius²⁾. Qui exit et cedit, delicti particeps non fit; plagis vero et ipse perstringitur, qui socius criminis invenitur. Et ideo Dominus in persecutione secedere et fugere mandavit. atque, ut id fieret, et docuit et fecit. Nam cum corona de Dei dignatione descendat nec possit accipi, nisi fuerit hora sumendi, quisquis in Christo manens interim cedit, non fidem denegat, sed tempus expectat; qui autem, cum non secederet, cecidit, negaturus remansit.

XI. (9) Dissimulanda, fratres, veritas non est, nec vulneris nostri materia et causa reticenda. Decepit multos patrimonii sui amor coecus, nec ad recedendum parati aut expediti esse potuerunt, quos facultates suae velut compedes ligaverunt. Illa fuerunt remanentibus vincula, illae catenae, quibus et virtus retardata est et fides pressa et mens vineta et anima praeclusa, ut serpenti terram secundum Dei sententiam devoranti praeda et cibus fierent, qui terrestribus³⁾ inhaererent. Et idcirco Dominus bonorum magister et praemonens in futurum: Si vis, inquit, perfectus esse, vade, vende omnia tua et da pauperibus, et habebis thesaurum in coelis; et veni, sequere me⁴⁾. Si hoc divites facerent, per divitias suas non perirent, thesaurum in coelo reponentes hostem nunc et expugnatorem domesticum non haberent. Esset in coelo cor et animus et sensus, si thesaurus esset in coelo, nec vinci a saeculo posset, qui unde vinceretur⁵⁾, in saeculo non haberet. Sequeretur Dominum solutus et liber, ut apostoli et sub apostolis multi et nonnulli saepe fecerunt, qui et rebus suis et parentibus derelictis individuus Christo nexibus adhaeserunt.

XII. Sequi autem Christum quomodo possunt, qui patrimonii vinculo detinentur? Aut quomodo coelum petunt et ad sublimia et alta conscendunt, qui terrenis cupiditati-

1) Ies. 52, 11. 2) Apoc. 18, 4. 3) Pam. caet. invitis edd. permultis: terr. cupiditatibus, quod adiectum videtur a quodam e cap. 12 in. lure non meliori mox post praemonens iidem: et consulens. 4) Matth. 19, 21. 5) Gron. obs. mon. p. 40. emendat: vinciretur.

bus degravantur? Possidere se credant, qui potius possidentur census sui servi nec ad pecuniam suam domini, sed magis pecuniae mancipati. (10) Hoc tempus, hos homines apostolus denotat dicens: Qui autem volunt divites fieri, incidunt in tentationem et muscipulam et desideria multa inutilia et nocentia, quae mergunt hominem in perditionem et in interitum. Radix enim omnium malorum est cupiditas, quam quidam appetentes erraverunt a fide et inseruerunt se doloribus multis¹⁾. Dominus autem quibus nos praemiis ad contemptum rei familiaris invitat? Parva haec et exigua huius temporis damna quibus mercedibus pensat? Nemo est, inquit, qui relinquat domum aut agrum aut parentes aut fratres aut uxorem aut filios propter regnum Dei, et non recipiat septies tantum in isto tempore, in saeculo autem venturo vitam aeternam²⁾. Quibus cognitis et de Domini pollicentis veritate compertis non tantum timenda non est eiusmodi sed et optanda iactura, ipso denuo Domino praedicante et monente: Beati eritis, cum persecuti vos fuerint et separaverint vos et expulerint et maledixerint nomini vestro ut nequam propter filium hominis. Gaudete in illa die et exsultate; ecce enim merces vestra multa est in coelis³⁾!

XIII. Sed tormenta postmodum venerant⁴⁾, et cruciatus graves reluctantibus imminebant. (11) Queri de tormentis potest, qui per tormenta superatus est; potest excusationem doloris obtendere, qui victus est in dolore. Potest rogare talis et dicere: „Certare quidem fortiter volui et sacramenti mei memor devotionis ac fidei arma suscepi, sed me in congressione pugnantem cruciamenta varia et supplicia longa vicerunt. Stetit mens stabilis et fides fortis, et cum torquentibus poenis immobilis diu anima luctata est. Sed cum durissimi iudicis recrudescente saevitia iam fatigatum⁵⁾ nunc flagella scinderent, nunc contunderent fustes, nunc equuleus extenderet, nunc ungula effoderet, nunc flamma torreret, caro me in colluctatione deseruit, infirmitas viscerum cessit, nec animus, sed corpus in

1) I Tim. 6, 9. 10. Pro erraverunt, quod plures edd., ant. edd. et Bal. habent, Pam. caet. cum Manut. scribunt: naufragaverunt. 2) Marc. 10, 29. 30. Pro septies Man. et Ox.: centies. 3) Luc. 6, 22. 23. 4) Erasm.: ventura erant, quod praeter Bal. omnes imitati. 5) Mor. Pam. caet. addunt.: iam lassum corpus.

dolore defecit.“ Potest cito proficere ad veniam causa talis; potest eiusmodi excusatio esse miserabilis. Sic hic Casto et Aemilio aliquando Dominus ignovit, sic in prima congressione devictos victores in secundo proelio reddidit, ut fortiores ignibus fierent, qui ignibus ante cessissent, et unde superati essent, inde superarent. Deprecabantur illi non lacrymarum miseratione, sed vulnerum, nec sola lamentabili voce, sed laceratione corporis et dolore; manabat pro fletibus sanguis, et pro lacrymis cruor semiustulatis visceribus defluebat.

XIV. (12) Nunc vero quae vulnera ostendere vieti possunt, quas plagas hiantium viscerum, quae tormenta membrorum, ubi non fides congressa cecidit, sed congressionem perfidia praevenit? Nec excusat oppressum necessitas criminis, ubi crimen est voluntatis. Nec hoc ideo dico, ut fratrum causas onerem, sed ut magis fratres ad precem satisfactionis instigem. Nam cum scriptum sit: Qui vos felices dicunt, in errorem vos mittunt et semitas pedum vestrorum turbant¹⁾; qui peccantem blandimentis adulantibus palpat, peccandi fomitem subministrat, nec comprimit delicta ille, sed nutrit. At qui consiliis fortioribus redarguit simul atque instruit fratrem, promovet ad salutem. Quos diligo, inquit Dominus, redarguo et castigo²⁾. Sic oportet et Dei sacerdotem non obsequiis decipientibus fallere, sed remediis salutaribus providere. Imperitus est medicus, qui tumentes vulnerum sinus manu parcente contrectat et in altis recessibus viscerum virus inclusum, dum servat, exaggerat. Aperiendum vulnus est et secandum et putraminibus amputatis medela fortiore curandum. Vociferetur et clamet licet et conqueratur aeger impatiens per dolorem, gratias aget postmodum, cum senserit sanitatem.

XV. (13) Emersit enim, fratres dilectissimi, novum genus cladis, et quasi parum persecutionis procella saevierit, accessit ad cumulum sub misericordiae titulo malum fallens et blanda pernicies. Contra evangelii vigorem, contra Domini ac Dei legem temeritate quorundam laxatur incautis communicatio, irrita et falsa pax, periculosa dantibus et nihil accipientibus profutura. Non quaerunt sanitatis patientiam nec veram de satisfactione medicinam; poenitentia

1) Ios. 3, 12. 2) Apoc. 3, 19.

de pectoribus excussa est, gravissimi extremique delicti memoria sublata est. Operiuntur morientium vulnera, et plaga letalis altis et profundis visceribus infixæ dissimulato dolore contegitur. A diaboli aris revertentes ad sanctum Domini sordidis et infectis nidore manibus accedunt; mortiferos idolorum cibos adhuc paene ructantes exhalantibus etiam nunc seclus suum faucibus et contagia funesta redolentibus Domini corpus invadunt, quando occurrat scriptura divina et clamet et dicat: Omnis mundus manducabit carnem, et anima quaecunque manducaverit ex carne sacrificii salutaris, quod est Domini, et immunditia ipsius super ipsum est, peribit anima illa de populo suo¹⁾; Apostolus item testetur et dicat: Non potestis calicem Domini bibere et calicem daemoniorum; non potestis mensae Domini communicare et mensae daemoniorum²⁾. Idem contumacibus et pervicacibus comminatur et denuntiat dicens: Quicumque ederit panem aut biberit calicem Domini indigne, reus erit corporis et sanguinis Domini³⁾.

XVI. (14) Spretis his omnibus atque contemptis ante expiata delicta, ante exomologesin factam criminis, ante purgatam conscientiam sacrificio et manu sacerdotis, ante offensam placatam indignantis Domini et minantis vis inferitur corpori eius et sanguini, et plus modo in Dominum manibus atque ore delinquant, quam cum Dominum negaverunt⁴⁾. Pacem putant esse, quam quidam verbis fallacibus venditant. Non est pax illa, sed bellum, nec ecclesiae iungitur, qui ab evangelio separatur. Quid iniuriam beneficium vocant? Quid impietatem vocabulo pietatis appellant? Quid eis, qui flere iugiter et rogare Dominum suum debent, intercepta poenitentiae lamentatione communicare se simulant? Hoc sunt eiusmodi lapsis, quod grando frugibus, quod turbidum sidus arboribus, quod armentis pestilens vastitas, quod navigiis saeva tempestas. Solatium aeternae spei adimunt, arborem a radice subvertunt, sermone morbido ad letale contagium serpunt, navem scopulis, ne in portum perveniat, illidunt. Non concedit pacem fa-

1) Levit. 7, 20. 2) I Cor. 10, 21. 3) Ib. 11, 27. 4) Constituimus hunc locum ita, ut et Bal. teste in antiquis exemplaribus (mss.) ac Morellii Gravii — que edd. legitur et Rigalt. in notis probat. Caeterum praeter Bal. omnes, quos videre contigit, verba: ante offens. — negaverunt inter contemptis et ante expiata interponunt. Ox. varietatem lect. ad h. l. plane nullam attulit.

cilitas ista, sed tollit, nec communicationem tribuit, sed impedit ad salutem. Persecutio est haec alia et alia tentatio, per quam subtilis inimicus impugnandis adhuc lapsis occulta populatione grassatur, ut lamentatio conquiescat, ut dolor sileat, ut delicti memoria evanescat, ut comprimatur pectorum gemitus, statuatur fletus oculorum, nec Dominum graviter offensum longa et plena poenitentia deprecetur, cum scriptum sit: Memento, unde cecideris, et age poenitentiam¹⁾.

XVII. Nemo se fallat, nemo se decipiat. Solus Dominus misereri potest, veniam peccatis, quae in ipsum commissa sunt, solus potest ille largiri, qui peccata nostra portavit, qui pro nobis doluit, quem Deus tradidit pro peccatis nostris. Homo Deo esse non potest maior, nec remittere aut donare indulgentia sua servus potest, quod in Dominum delicto graviore commissum est, ne adhuc lapso et hoc accedat ad crimen, si nesciat esse praedictum: Maledictus homo, qui spem habet in homine²⁾. Dominus orandus est, Dominus nostra satisfactione placandus est, qui negantem negare se dixit, qui omne iudicium de patre solus accepit. (15) Credimus quidem posse apud iudicem plurimum martyrum merita et opera iustorum; sed cum iudicii dies venerit, cum post occasum saeculi huius et mundi ante tribunal Christi populus eius adstiterit.

XVIII. Caeterum si quis praepropera festinatione temerarius remissionem peccatorum dare se cunctis³⁾ putat posse aut audet Domini praecepta rescindere, non tantum nihil prodest, sed et obest lapsis. Provocasse est iram, non servasse sententiam nec misericordiam prius Dei deprecandam putare, sed contempto Domino de sua facultate⁴⁾ praesumere. Sub ara Dei animae occisorum martyrum clamant magna voce dicentes: Quousque, Domine, sanctus et verus non iudicas et vindicas sanguinem nostrum de his, qui in terris inhabitant⁵⁾? et requiescere ac patientiam tenere adhuc iubentur. Et quemquam posse aliquis existimat remittendis passim donandisque peccatis bonum⁶⁾ fieri contra iudicem velle, aut prius, quam vindicetur ipse, alios posse defendere? Mandant martyres aliquid

1) Apoc. 2, 5. 2) Ier. 17, 5. 3) Ox.: cuicumque. 4) Vet. edd. et Ox.: facilitate. 5) Apoc. 6, 10. 6) Pam. caet.: dignum.

feri; sed si iusta, si licita, si non contra ipsam Dominum a Dei sacerdote facienda, si obtemperantis¹⁾ facilis et pro-na consensio, si petentis fuerit religiosa moderatio. Mandant aliquid martyres fieri; sed si scripta non sint in Domini lege, quae mandant, ante est, ut sciamus, illos de Deo impetrasse, quod postulant, tunc facere, quod mandant. (16) Neque enim statim videri potest de divina maiestate concessum, quod fuerit humana pollicitatione promissum.

XIX. Nam et Moyses pro peccatis populi petiit, nec tamen peccantibus veniam cum petisset, accepit. Precor, ait, Domine, deliquit populus hic delictum grande, et fecerunt sibi deos aureos; et nunc si dimittis eis, delictum dimitte; sin autem, dele me de libro, quem scripsisti. Et dixit Dominus ad Moysen: Si quis deliquerit ante me, deleam eum de libro meo²⁾. Ille amicus Dei, ille facie ad faciem locutus saepe cum Domino, quod petiit, impetrare non potuit nec Dei indignantis offensam sua deprecatione placavit. Hieremiam Deus laudat et praedicat dicens: Priusquam te formarem in utero, novi te, et priusquam exires de vulva, sanctificavi te et prophetam in gentibus posui te³⁾; et eidem pro peccatis populi deprecanti frequentius et oranti: Noli, ait, orare pro populo hoc et noli postulare pro eis in prece et oratione, quia non exaudiam in tempore, in quo invocabunt me, in tempore afflictionis suae⁴⁾. Quid vero iustius Noe, qui cum repleta esset terra peccatis, solus inventus est iustus in terris? Quid gloriosius Daniele? Quid illo ad facienda martyria in fidei firmitate robustius, in Dei dignatione felicius, qui toties et, cum confliceret, vicit et, cum vinceret, supervixit? Quid Iob in operibus promptius, in tentationibus fortius, in dolore patientius, in timore submissius, in fide verius? Nec his tamen, si rogarent, concessurum se Deus dixit. Cum propheta Ezechiel pro delicto populi deprecaretur: Terra, inquit, quaecunque peccaverit mihi, ut delinquat delictum, extendam manum meam super eam et obteram stabilimentum panis et immittam in eam famem et auferam ab ea hominem et pecora. Et si fuerint tres viri hi in medio eius

1) Pam. caet.: facienda sunt obt. 2) Ex. 32, 31—33. 3) Ier. 1, 5.
4) Ib. 11, 14.

Noe et Daniel et Iob, non liberabunt filios neque filias, ipsi soli salvi erunt¹⁾. Adeo non omne, quod petitur, in praeiudicio petentis, sed in dantis arbitrio est; (17) nec quidquam sibi usurpat et vindicat humana sententia, nisi annuat et censura divina.

XX. In evangelio Dominus loquitur dicens: Qui confessus me fuerit coram hominibus, et ego confitebor eum coram patre meo, qui in coelis est. Qui autem me negaverit, et ego negabo eum²⁾. Si negantem non negat, nec confitentem confitetur. Non potest evangelium in parte consistere et in parte nutare. Aut utrumque oportet valeat, aut utrumque vim veritatis amittat. Si negantes rei criminis non erunt, nec confitentes praemium virtutis accipient. Porro si fides, quae vicerit, coronatur, necesse est, ut victa perfidia puniatur. Ita martyres aut nihil possunt, si evangelium solvi potest, aut si evangelium non potest solvi, contra evangelium facere non possunt, qui de evangelio martyres fiunt. Nemo, fratres dilectissimi, nemo infamet martyrum dignitatem, nemo eorum glorias destruat et coronas. Manet incorruptae fidei robur incolume, nec dicere aliquid aut facere contra Christum potest, cuius et spes et fides et virtus et gloria omnis in Christo est; ut ab episcopis contra mandatum Dei fiat, auctores esse non possunt, qui ipsi Dei mandata fecerunt. An quisquam maior Deo aut divina bonitate clementior, qui aut infectum velit, quod passus est Deus fieri, aut quasi illi minus potestatis ad protegendam ecclesiam suam fuerit, auxilio nos suo putet posse servari?

XXI. Nisi si haec ignaro Deo gesta sunt, aut non permittente illo omnia ista venerunt, cum doceat indociles et admoneat immemores scriptura divina, quae loquitur dicens: Quis dedit in direptionem Iacob et Israel iis, qui praedabantur illum? Nonne Deus, cui peccaverunt et noluerunt in viis eius ambulare neque audire legem eius? Et superduxit super eos iram animationis suae³⁾. Et alibi testatur ac dicit: Numquid non valet manus Dei, ut salvos faciat, aut gravavit aurem, ut non exaudiat? Sed peccata vestra inter vos et Deum separant, et propter delicta vestra avertit faciem a vobis, ne misereatur⁴⁾. (18) Delicta

1) Ez. 14, 13. 14. 2) Luc. 12, 8. 9. 3) Ies. 42, 24. 25. 4) Ib. 59, 1. 2.

potius nostra reputemus, actus nostros et animi secreta revolventes conscientiae merita ponderemus. Redeat in cor nostrum, non ambulasse nos in viis Domini et abiēcisse legem Dei, praecepta eius et monita salutaria nunquam servare voluisse.

XXII. Quid de eo boni sentias, quem timorem fuisse apud eum, quam fidem credas, quem corrigere nec metus potuit, quem persecutio ipsa non reformavit? Alta et erecta cervix nec, quia cecidit, inflexa est; tumens animus et superbus nec, quia victus est, fractus est. Iacens stantibus et integris vulneratus minatur, et quod non statim Domini corpus inquinatis manibus accipiat aut ore polluto Domini sanguinem bibat, sacerdotibus sacrilegus irascitur. Atque o tuam nimiam, furiose, dementiam! irasceris ei, qui ab te avertere iram Dei nititur, ei minaris, qui pro te Domini misericordiam deprecatur, qui vulnus tuum sentit, quod ipse non sentis, qui pro te lacrymas fundit, quas forsitan ipse non fundis. Oneras adhuc crimen et cumulas et, cum sis ipse implacabilis¹⁾ ad antistites et sacerdotes Dei, putas circa te Dominum posse placari?

XXIII. Accipe potius et admitte, quae loquimur. Quid surdae aures salutaria praecepta non audiunt, quae moneamus? Quid coeci oculi poenitentiae iter non vident, quod ostendimus? (19) Quid perculsa et alienata mens remedia vitalia non percipit, quae de scripturis coelestibus et discimus et docemus? Aut si incredulis quibusdam minor fides est futurorum, vel praesentibus terreantur. Ecce eorum, qui negaverunt, quae supplicia conspiciamus, quos eorum tristes exitus flemus! Nec hic esse sine poena possunt, quamvis necdum dies venerit poenae. Plectuntur interim quidam, quo caeteri corrigantur. Exemplum sunt omnium tormenta paucorum.

XXIV. Unus ex his, qui sponte Capitolium negaturus adscendit, postquam Christum negavit, obmutuit. Poena inde coepit, unde coepit et crimen, ut nec rogare iam posset, qui verba ad precum²⁾ misericordiam non haberet. Alia in balneis constituta — hoc enim crimini eius et malis deerat, ut et ad balneas statim pergeret, quae lavacri

¹⁾ In sola ed. Ox. adicitur: irasceris. Verba autem: et sacerdotes in vet. edd. non exstant. ²⁾ Ita edd., ut videtur, paene omnes. In plurimas vero edd. irrepit Erasmi emendatio: precandam.

vitalis gratiam perdidisset — illic ab immundo spiritu immunda correpta¹⁾ laniavit dentibus linguam, qua fuerat vel pasta impie vel locuta. Postquam sceleratus cibus sumtus est, in perniciem suam rabies oris armata est. Ipsa sui carnifex exstitit nec diu superesse postmodum potuit, doloribus ventris et viscerum cruciata defecit.

XXV. (20) Praesente ac teste me ipso accipite quid evenerit. Parentes forte fugientes dum trepidi minus²⁾ consulunt, sub nutricis alimento parvulam filiam reliquerunt. Relictam nutrix detulit ad magistratus. Illi ei apud idolum, quo populus confluebat, quod carnem necdum posset edere per aetatem, panem mero mixtum, quod tamen et ipsum de immolatione percuntium supererat, tradiderunt. Recepit filiam postmodum mater. Sed facinus puella commissum tam loqui et indicare non potuit, quam nec intelligere prius potuit nec arcere. Ignorantia igitur obreptum est, ut sacrificantibus nobis eam secum mater inferret. Sed enim puella mixta cum sanctis precis nostrae et orationis impatiens nunc ploratu concuti, nunc mentis aestu fluctuabunda iactari, velut³⁾ tortore cogente quibus poterat indiciis conscientiam facti in simplicibus adhuc annis rudis anima fatebatur. Ubi vero solemnibus adimpletis calicem diaconus offerre praesentibus coepit, et accipientibus caeteris locus eius advenit, faciem suam parvula instinctu divinae maiestatis avertere, os labiis obturantibus premere, calicem recusare. Perstitit tamen diaconus et reluctanti licet de sacramento calicis infudit. Tunc sequitur singultus et vomitus. In corpore atque ore violato eucharistia permanere non potuit, sanctificatus in Domini sanguine potus de pollutis visceribus erupit. Tanta est potestas Domini, tanta maiestas. Secreta tenebrarum sub eius luce detecta sunt, sacerdotem Dei nec occulta crimina fefellerunt.

XXVI. Hoc circa infantem, quae ad loquendum alienum circa se crimen necdum habuit aetatem. (21) At vero ea, quae aetate proventa et in annis adultioribus con-

1) Iterum Erasmi additamentum: cecidit multis quidem edd. & edd. vero perpauca probatum cum Bal. delevis. 2) Aliquot edd. adiciunt sibi, quod Pam. et Rig., unus suis, quod Ox. placuit. 3) In omnibus edd. recentioribus: aestu coepit fluct. iact. et velut. Ita primus Pam. Lectionem a nobis probatam, quam et edd. auctoritate confirmari monuit Gron. monob. p. 39, Erasmus habet. Ante eum pro velut scribebatur: vult.

stituta sacrificantibus¹⁾ latenter obrepsit, non cibum, sed gladium sibi sumens et velut quaedam venena letalia intra fances et pectus²⁾ admittens angi et anima exaestuante concludi postmodum coepit et pressuram non iam persecutionis, sed delicti sui passa palpitans et tremens concidit. Impunitum diu non fuit nec occultum dissimulatae conscientiae crimen. Quae fefellerat hominem, Deum sensit ultorem. Et cum quaedam arcam suam, in qua Domini sanctum fuit, manibus indignis tentasset aperire, igne inde surgente deterrita est, ne auderet attingere. Et quum alius³⁾ et ipse maculatus sacrificio a sacerdote celebrato partem cum caeteris ausus est latenter accipere, sanctum Domini edere et contrectare non potuit, cinerem ferre se apertis manibus invenit⁴⁾. Documento unius ostensum est, Dominum recedere, cum negatur, nec immerentibus ad salutem prodesse, quod sumitur, quando gratia salutaris in cinerem sanctitate fugiente mutatur. Quam multi quotidie poenitentiam non agentes nec delicti sui conscientiam confitentes immundis spiritibus adimplentur, quam multi usque ad insaniam mentis excordes dementiae furore quatiuntur! Nec necesse est ire per exitus singulorum, cum per orbis multiformes ruinas tam delictorum poena sit varia, quam delinquentium multitudo numerosa. Unusquisque consideret non quid alius passus sit, sed quid pati et ipse mereatur, nec evasisse se credat, si cum interim poena distulerit, cum timere plus debeat, quam sibi Dei iudicis ira servavit.

XXVII. (22) Nec sibi, quo minus agant poenitentiam, blandiantur, qui etsi nefaudis sacrificiis manus non contaminaverunt, libellis tamen conscientiam polluerunt. Et illa professio denegantis, contestatio est christiani, quod fuerat, abnuentis. Fecisse se dixit, quidquid alius faciendo commisit, cumque scriptum sit: Non potestis duobus dominis servire⁵⁾, servivit saeculari domino, qui obtemperavit eius edicto, magis obaudivit humano imperio quam Deo. Viderit, an minore vel dedecore vel crimine apud homines

1) Vulgo additur: nobis. Delevi cum multis edd. et vet. edd. 2) Pam. ex uno cd. adiecit: sanguinem, quod plane repudiandum demonstravit Gron. l. modo laud., repudiavit iam Ox. 3) Ita ausus sum hunc locum constituere suffragante primo apud Ox. Bodleiano cd. Vet. edd.: et quis al. Erasm.: et quidam. Pam. caet.: et alius, qui. Bal.: et quidem alius, quia. 4) cfr. Pars I. p. 131. n. 2. 5) Matth. 6, 24.

publicaverit, quod admisit; Deum tamen iudicem fugere et vitare non poterit, cum dicat Spiritus sanctus in psalmis: Quod est imperfectum meum, viderunt oculi tui, et in libro tuo omnes scribentur¹⁾; et iterum: Homo videt in facie, Deus autem in corde²⁾; ipse quoque Dominus praemoneat et praestruat dicens: Et scient omnes ecclesiae, quia ego sum scrutator renis et cordis³⁾. Perspicit ille abdita et secreta atque occulta considerat, nec Dei oculos potest aliquis evadere dicentis: Ego Deus approximans et non Deus de longinquo. Si absconditus fuerit homo in absconditis, ego ergo non videbo eum? Nonne coelum et terram ego impleo⁴⁾? Videt ille corda et pectora singulorum et indicaturus est non tantum de factis, sed et de verbis et de cogitationibus nostris, omnium mentes voluntatesque conceptas in ipsis adhuc clausi pectoris latebris intuetur.

XXVIII. (23) Denique quanto et fide maiores et timore meliores sunt, qui quamvis nullo sacrificii aut libelli facinore constricti, quoniam tamen de hoc vel cogitaverunt, hoc ipsum apud sacerdotes Dei dolenter et simpliciter confitentes exomologesin conscientiae faciunt, animi sui pondus exponunt, salutarem medelam parvis licet et modicis vulneribus exquirunt, scientes scriptum esse: Deus non deridetur⁵⁾! Derideri et circumveniri Deus non potest nec astutia aliqua fallente deludi. Plus imo delinquit, qui secundum hominem Deum cogitans evadere se poenam criminis credit, si non palam crimen admisit. Christus in praeceptis suis dicit: Qui confusus me fuerit, confundet eum filius hominis⁶⁾; et Christianum se putat, qui Christianus esse aut confunditur aut veretur? Quomodo potest esse cum Christo, qui ad Christum pertinere aut erubescit aut metuit? Minus plane peccaverit non videndo idola nec sub oculis circumstantis atque insultantis populi sanctitatem fidei profanando, non polluendo manus suas funestis sacrificiis nec sceleratis cibis ora maculando. Hoc eo proficit, ut sit minor culpa, non ut innocens conscientia. Facilius potest ad veniam criminis pervenire, non est tamen immunis a crimine; nec cesset in agenda poenitentia atque in Domini misericordia depre-

1) Ps. 129, 16. 2) I Sam. 16, 7. 3) Apoc. 2, 23. 4) Jer. 23, 23. 24. 5) Gal. 6, 7. 6) Marc. 8, 38.

canda, ne quod minus esse in qualitate delicti videtur, in neglecta satisfactione cumuletur.

XXIX. (24) Confiteantur singuli quaeso vos, fratres dilectissimi, delictum suum, dum adhuc, qui deliquit, in saeculo est, dum admitti confessio eius potest, dum satisfactio et remissio facta per sacerdotes apud Dominum grata est. Convertamur ad Dominum mente tota et poenitentiam criminis veris doloribus exprimentes Dei misericordiam deprecemur. Illi se anima prosternat, illi moestitia satisfaciat, illi spes omnis incumbat. Rogare qualiter debeamus, dicit ipse. Revertimini, inquit, ad me ex toto corde vestro simulque et ieiunio et fletu et planctu; et sciindite corda vestra, et non vestimenta vestra¹⁾. Ad Dominum toto corde redeamus; iram et offensam eius ieiuniis, fletibus, planctibus, sicut admonet ipse, placemus.

XXX. Lamentari eum putamus ex toto corde, ieiuniis, fletibus, planctibus Dominum deprecari, qui ex primo criminis die lavacra quotidie cum feminis celebrat, qui epulis affluentibus pastus et sagina largiore distentus cruditates suas postridie ructat nec cibos et potus suos cum pauperum necessitate communicat? Qui hilaris ac lactus incedit, quomodo mortem suam deslet? Cumque scriptum sit: Non corrumpetis effigiem barbae vestrae²⁾, barbam vellit et faciem suam comit? Et placere nunc cuiquam studet, qui Deo displicet? (25) An illa ingemiscit et plangit, cui vacat cultum pretiosae vestis induere nec indumentum Christi, quod perdidit, cogitare, accipere pretiosa ornamenta et monilia laborata³⁾ nec divini et coelestis ornatus damna deslere? Tu licet indumenta peregrina et vestes sericas induas, nuda es; auro te licet et margaritis gemmisque condecres, sine Christi decore deformis es. Et quae capillos tuos inficis, vel nunc in doloribus desine, et quae nigri pulveris ductu oculorum liniamenta depingis, vel nunc lacrymis oculos tuos ablue. Si quem de tuis carum mortalitatis exitu perdidisses, ingemisceres dolenter et fletes, facie inculta, veste mutata, neglecto capillo, vultu nubilo, ore deiecto indicia moeroris ostenderes. Animam tuam, misera, perdidisti, spiritaliter mortua supervivere hic tibi

1) Iocel. 2, 12. 13. 2) Levit. 19, 27. 3) Vulgo: elaborata. Sed nostram lect. Gron. in libro suo ms. invenit et probavit, Cyprianum simplicia saepius exquisitiora putasse; monob. p. 82sq.:

et ipsa ambulans funus tuum portare coepisti; et non acriter plangis, non iugiter ingemiscis, non te vel pudore criminis vel continuatione lamentationis abscondis? Ecce peiora adhuc peccandi vulnera, ecce maiora delicta, peccasse nec satisfacere, deliquisse nec delicta deslere.

XXXI. (26) Ananias, Azarias, Misabel illustres ac nobiles pueri, quominus exomologesin Deo facerent, nec inter flammam et camini exaestuantis incendia quieverunt. Bene sibi licet conscii et Dominum fidei ac timoris obsequio saepe promeriti humilitatem tamen tenere et Domino satisfacere nec inter ipsa gloriosa virtutum suarum martyria destiterunt. Loquitur scriptura divina: Stans, inquit, Azarias precatus est et aperuit os suum et exomologesin faciebat Deo simul cum sodalibus suis in medio ignis¹). Daniel quoque post fidei atque innocentiae suae multiplicem gratiam, post dignationem Domini circa virtutes ac laudes suas saepe repetitam ieiuniis adhuc promereri Deum nititur, in sacco et in cinere volutatur exomologesin faciens dolenter et dicens: Dominus Deus magnus et fortis et metuendus, qui servas testamentum tuum et miserationes eis, qui te diligunt et conservant imperia tua, peccavimus, facinus admisimus, impii fuimus, transgressi sumus ac deseruimus praecepta tua et iudicia tua, non audivimus verba puerorum tuorum prophetarum, quae locuti sunt in nomine tuo super reges nostros et omnes gentes et super omnem terram. Tibi, Domine²), iustitia, nobis autem confusio³).

XXXII. Haec mites, haec simplices, haec innocentes in promerenda Dei maiestate fecerunt; et nunc satisfacere et Dominum rogare detrectant, qui Dominum negaverunt! (27) Quaeso vos, fratres, acquiescite salubribus remediis, consiliis obedite melioribus, cum lacrymis nostris vestras lacrymas iungite, cum nostro gemitu vestros gemitus copulate! Rogamus vos, ut pro vobis Deum rogare possimus; preces ipsas ad vos prius vertimus, quibus Deum pro vobis, ut misereatur, oramus. Agite poenitentiam plenam, dolentis ac lamentantis animi probate moestitiam!

XXXIII. Nec vos quorundam moveat aut error impro-

1) Prec. Az. v. 1. (Dan. 3, 25. V. lat.). 2) Edd. ab Erasmo ad Ox. usque addunt: gloria, tibi. 3) Dan. 9, 4—7.

vidus aut stupor vanus, qui cum teneantur in tam gravi¹⁾ crimine, percussi sunt animi coecitate, ut nec intelligant delicta nec plangent. Indignantis Dei maior haec plaga est, sicut scriptum est: Et dedit illis Deus spiritum transpunctionis²⁾; et iterum: Dilectum veritatis non receperant, ut salvi fierent. Ac propterea mittet illis Deus operationem erroris, ut credant mendacio, ut indicentur omnes, qui non crediderunt veritati, sed sibi placent in iniustitia³⁾. Iniuste sibi placentes et transpunctae mentis alienatione dementes Domini praecepta contemnunt, medelam vulneris negligunt, agere poenitentiam nolunt. Ante admissum facinus improvidi, post facinus obstinati, nec prius stabiles nec postmodum supplices, quando debuerant stare, iacuerunt, quando iacere et prosternere se Deo debent, stare se opinantur. Pacem sibi ultro nemine dante sumserunt; falsa pollicitatione seducti et apostatis ac perfidis iuncti errorem pro veritate suscipiunt; communicationem non communicantium ratam ducunt; hominibus contra Deum credunt, qui contra homines Deo non crediderunt.

XXXIV. Eiusmodi homines quantum potestis effugite, perniciosus contactibus adhaerentes salubri cautione vitate. Sermo eorum sicut cancer serpit, colloquium velut contagium transilit, noxia et venenata persuasio persecutione ipsa peius interficit. Illic⁴⁾ superest poenitentia, quae satisfaciat. Qui autem poenitentiam criminis tollunt, satisfactionis viam claudunt. Ita fit, ut dum temeritate quorundam vel promittitur salus falsa vel creditur, spes verae salutis adimatur.

XXXV. (28) Vos vero, fratres dilectissimi, quorum timor in Deum pronus est, et in ruina licet animus constitutus mali sui memor est, poenitentes ac dolentes peccata vestra perspicite, gravissimum conscientiae crimen agnoscite, ad intelligentiam delicti vestri oculos cordis aperite, nec desperantes misericordiam Domini nec tamen iam veniam vindicantes. Deus quantum patris pietate indulgens semper et bonus est, tantum iudicis maiestate metuendus est. Quam magna deliquimus, tam granditer defleamus. Alto vulnere diligens et longa medicina non desit; poeni-

1) Ita Bal. ad plus 20 edd. Antea: grandi. 2) Ies. 29, 10. 3) II Thess. 2, 10. 11. 4) Pam. caet.: illic nola.

tentia crimine minor non sit. Putasne tu Dominum cito posse placari, quem verbis perfidis abnuisti, cui patrimonium praepondere maluisti, cuius templum sacrilega contagione violasti? Putas facile cum misereri tui, quem tuum non esse dixisti? Orare oportet impensius et rogare, diem lucu transigere, vigiliis noctes ac fletibus ducere, tempus omne lacrymosis lamentationibus occupare, stratos solo adhaerere cineri, in ¹⁾ cilicio et sordibus volutari, post indumentum Christi perditum nullum iam velle vestitum, post diaboli cibum malle ieiunium, iustis operibus incumbere, quibus peccata purgantur, eleemosynis frequenter insistere, quibus a morte animae liberantur. Quod adversarius auferbat, Christus accipiat, nec teneri iam nec amari patrimonium debet, quo quis et deceptus et victus est. Pro hoste vitanda res, pro latrone fugiunda, pro gladio metuenda possidentibus et veneno ²⁾. Ad hoc tantum profuerit, quod remansit, ut inde crimen et culpa redimatur. Incunctanter et largiter fiat operatio, census omnis in medelam vulneris erogetur, opibus et facultatibus nostris qui de nobis indicaturus est Domino ³⁾ foeneretur. Sic sub apostolis fides vigit, sic primus credentium populus Christi mandata servavit; prompti erant, largi erant, distribuendum per apostolos totum dabant et non talia delicta redimebant.

XXXVI. (29) Si precem toto corde quis faciat, si veris poenitentiae lamentationibus et lacrymis ingemiscat, si ad veniam delicti sui Dominum iustis et continuis operibus inflectat, misereri talium potest, qui et misericordiam suam protulit dicens: Cum conversus ingemueris, tunc salvaberis et scies, ubi fueris ⁴⁾; et iterum: Nolo mortem morientis, dicit Dominus, quantum ut revertatur et vivat ⁵⁾. Et Iohel propheta pietatem Domini Domino ipso monente declarat: Revertimini, inquit, ad Dominum Deum vestrum, quoniam misericors et pius est et patiens et multae miserationis et qui sententiam flectat adversus malitias irrogatas ⁶⁾. Potest ille indulgentiam dare, sententiam suam potest ille deflectere. Poenitenti, operanti, roganti potest clementer

1) Bal. ratione non prodita scripsit: adhaerere, in cinere et cil., id quod non nisi in 2 edd. apud Pam. et Ox. inveni. Restituenda igitur videbatur vulgaris eaque prisca lectio. 2) Pam. et Rig.: vendenda 3) Ita vet. edd. et Bal. e edd. auctoritate. Adspirat Cypriani usus. Pam. caet.: Dominus. 4) Ies. 30, 15 (LXX). 5) Ez. 33, 11. 6) Ioe. 2, 13.

ignoscere, potest in acceptum referre, quidquid pro talibus et petierint martyres et fecerint sacerdotes. Vel si quis plus eum suis satisfactionibus moverit, si eius iram, si indignantis offensam iusta deprecatione placaverit, dat ille et arma rursum, quibus victus armetur, reparat et corroborat vires, quibus fides instaurata vegetetur. Repetet certamen suum miles, iterabit aciem, provocabit hostem, et quidem factus ad proelium fortior per dolorem. Qui sic Deo satisfecerit, qui poenitentia facti sui, qui pudore delicti plus et virtutis et fidei de ipso lapsus sui dolore conceperit, exauditus et adiutus a Domino, quam contristaverat nuper, laetam faciet ecclesiam nec iam solam Dei veniam merebitur, sed coronam.

VII.

DE ORATIONE DOMINICA.

(Cecil. Cypr. sermo de oratione dominica. Brixiae s. a. [c. 1490]. 4. — Cypr. de orat. dominicali. s. l. [Basil. Frob.]. 1528. 12.)

I. Evangelica praecepta, fratres dilectissimi, nihil aliud sunt quam magisteria divina, fundamenta aedificandae spei, firmamenta corroborandae fidei, nutrimenta fovendi cordis, gubernacula dirigendi itineris, praesidia obtinendae salutis, quae dum dociles credentium mentes in terris instruunt, ad coelestia regna perducunt. Multa et per prophetas servos suos dici Deus voluit et audiri; sed quanto maiora, quae Filius loquitur, quae Dei sermo, qui in prophetis fuit, propria voce testatur non iam mandans, ut pareretur venienti via, sed ipse veniens et viam nobis aperiens et ostendens, ut qui in tenebris mortis errantes improvidi et coeci prius fuimus, luce gratiae luminati iter vitae duce et rectore Domino teneremus.

II. Qui inter caetera salutaria sua monita et praecepta divina, quibus populo suo consuluit ad salutem, etiam orandi ipse formam dedit, ipse, quid precaremur, monuit et in-

struxit. Qui fecit vivere, docuit et orare, benignitate ea scilicet, qua et caetera dare et conferre dignatus est, ut dum prece et oratione, quam Filius docuit, apud Patrem loquimur, facilius audiamur. Iam praedixerat horam venire, quando veri adoratores adorarent Patrem in spiritu et veritate, et implevit, quod ante promisit; ut qui spiritum et veritatem de eius sanctificatione¹⁾ percepimus, de traditione quoque eius vere et spiritualiter adoremus. Quae enim potest esse magis spiritualis oratio, quam quae a Christo nobis data est, a quo nobis et Spiritus sanctus missus est; quae vera magis apud Patrem precatio, quam quae a Filio, qui est veritas, de eius ore prolata est; ut aliter orare, quam docuit, non ignorantia sola sit, sed et culpa, quando ipse posuerit et dixerit: Reiciitis mandatum Dei, ut traditionem vestram statuatis²⁾?

III. (2) Oremus itaque, fratres dilectissimi, sicut magister Deus docuit. Amica et familiaris oratio est, Deum de suo rogare, ad aures eius adscendere Christi oratione. Agnoscat pater filii sui verba, cum precem facimus; qui habitat intus in pectore, ipse sit et in voce, et cum ipsum habeamus apud Patrem advocatum pro peccatis nostris, quando peccatores pro delictis nostris petimus, advocati nostri verba promamus. Nam cum dicat, quia quodcumque petierimus a Patre in nomine eius, dabit nobis, quanto efficacius impetramus, quod petimus in Christi nomine, si petamus ipsius oratione?

IV. Sit autem orantibus sermo et precatio cum disciplina, quietem continens et pudorem. Cogitemus nos sub conspectu Dei stare. Placendum est divinis oculis et habitu corporis et modo vocis. Nam ut impudentis est, clamoribus strepere, ita contra congruit verecundo, modestis precibus orare. Denique magisterio suo Dominus secreto orare nos praecepit, in abditis et semotis locis, in cubiculis ipsis, quod magis convenit fidei; ut sciamus, Deum ubique esse praesentem, audire omnes et videre et maiestatis suae plenitudine in abdita quoque et occulta penetrare, sicut scriptum est: Ego Deus approximans et non Deus de longinquo. Si absconditus fuerit homo in absconditis, ego ergo non videbo eum? Nonne coelum et terram ego im-

1) Ox. sola: satisfactione. 2) Marc. 7, 8.

pleo ¹⁾? Et iterum: In omni loco oculi Dei speculantur bonos et malos ²⁾. (3) Et quando in unum cum fratribus convenimus et sacrificia divina cum Dei sacerdote celebramus, verecundiae et disciplinae memores esse debemus, non passim ventilare preces nostras inconditis vocibus nec petitionem commendandam modeste Deo tumultuosa loquacitate iactare, quia Deus non vocis, sed cordis auditor est, nec admonendus est clamoribus, qui cogitationes hominum videt, probante Domino et dicente: Quid cogitatis nequam in cordibus vestris ³⁾? Et alio loco: Et scient omnes ecclesiae, quia ego sum scrutator renis et cordis ⁴⁾.

V. Quod Anna in primo Regnorum libro ecclesiae typum portans custodit et servat, quae Dominum non clamorosa petitione, sed tacite et modeste intra ipsas pectoris latebras precabatur. Loquebatur prece occulta, sed manifesta fide, loquebatur non voce, sed corde, quia sic Deum sciebat audire, et impetravit efficaciter, quod petiit, quia fideliter postulavit. Declarat scriptura divina, quae dicit: Loquebatur in corde suo, et labia eius movebantur, et vox eius non audiebatur, et exaudivit eam Deus ⁵⁾. Item legimus in psalmis: Dicite in cordibus et in stratis vestris et transpungimini ⁶⁾. Per Hieremiam quoque haec eadem Spiritus sanctus suggerit et docet dicens: In sensu autem tibi debet adorari Deus ⁷⁾.

VI. (4) Adorans autem, fratres dilectissimi, nec illud ignoret, quemadmodum in templo cum pharisaeo publicanus oraverit. Non allevatis in coelum impudenter oculis nec manibus insolenter erectis, sed pectus suum pulsans et peccata intus inclusa contestans divinae misericordiae implorabat auxilium. Et cum sibi pharisaeus placeret, sanctificari hic magis meruit, qui sic rogavit, qui spem salutis non in fiducia ⁸⁾ innocentiae suae posuit, cum innocens nemo sit, sed peccata confessus humiliter oravit, et exaudivit orantem, qui humilibus ⁹⁾ ignoscit. Quae Dominus in evangelio suo ponit et dicit: Homines duo adscenderunt in templum orare, unus pharisaeus et unus publicanus.

1) Ier. 23, 23. 24. 2) Prov. 15, 3. 3) Matth. 9, 4. 4) Apoc. 2, 23. 5) 1 Sam. 1, 13 (LXX ex ed. Aldi). 6) Ps. 4, 5. 7) Epist. Ier. (V. lat. Baruch. 6.) 5. 8) Gron. monob. p. 151 adnotat, in suo ed. legi: non fiduciam, quam lectionem quamvis genuinam esse contendat, editorum tamen nullus in suis libris reperisse videtur. 9) Pam. caet.: qui semper hum.

Pharisaeus cum stetisset, talia apud se precabatur: Deus, gratias tibi ago, quia non sum sicut caeteri homines iniusti, raptores, adulteri, quomodo et publicanus iste. Ieiuno bis in sabbato, decimas do omnium, quaecunque possideo. Publicanus autem de longinquo stabat et neque oculos volebat ad coelum levare, sed percutiebat pectus suum dicens: Deus, propitius esto mihi peccatori. Dico vobis, descendit hic iustificatus in domum suam magis, quam ille pharisaeus. Quia omnis, qui se extollit, humiliabitur, et qui se humiliat, exaltabitur¹).

VII. Quae nos, fratres dilectissimi, de divina lectione discentes postquam cognovimus, qualiter ad orationem accedere debeamus, cognoscamus docente Domino et quid oremus. Sic, inquit, orate: Pater noster, qui es in coelis, sanctificetur nomen tuum, adveniat regnum tuum, fiat voluntas tua sicut in coelo et in terra, panem nostrum quotidianum da nobis hodie, et remitte nobis debita nostra, sicut et nos remittimus debitoribus nostris, et ne nos patiaris induci in tentationem, sed libera nos a malo. Amen²).

VIII. (5) Ante omnia pacis doctor atque unitatis magister singillatim noluit et privatim precem fieri, ut quis cum precatur, pro³) se tantum precetur. Non enim dicimus: Pater meus, qui es in coelis, nec: Panem meum da mihi hodie, nec dimitti sibi tantum unusquisque debitum postulat aut, ut in tentationem non inducatur atque a malo liberetur, pro se solo rogat. Publica est nobis et communis oratio, et quando oramus, non pro uno, sed pro toto populo oramus, quia totus populus unum sumus. Deus pacis et concordiae magister, qui docuit unitatem, sic orare unum pro omnibus voluit, quomodo in uno omnes ipse portavit. Hanc orationis legem servaverunt tres pueri in camino ignis inclusi, consonantes in prece et spiritus consensione concordes; quod declarat scripturae divinae fides et, dum docet, quomodo oraverint tales, dat exemplum, quod imitari in precibus debeamus, ut tales esse possimus. Tunc illi tres, inquit, quasi ex uno ore hymnum canebant et benedicebant Dominum⁴). Loquebantur quasi ex uno ore, et

1) Luc. 18, 10—14. 2) Matth. 6, 9—13. 3) Bal. voluit: non pro. Prec. Az. et hymn. trium puer. 27 (Dan. 3, 51. V. lat.).

nondum illos Christus docuerat orare. Et idcirco orantibus fuit impetrabilis et efficax sermo, quia promerebatur Dominum pacifica et simplex et spiritalis oratio. Sic et apostolos cum discipulis post adscensum Domini invenimus orasse. Erant, inquit, perseverantes omnes unanimes in oratione cum mulieribus et Maria, quae fuerat mater Iesu, et fratribus eius¹⁾. Perseverabant in oratione unanimes orationis suae et instantia simul et concordia²⁾ declarantes, quia Deus, qui inhabitare facit unanimes in domo, non admittit in divinam et aeternam domum nisi eos, apud quos est unanimes oratio.

IX. Qualia autem sunt, fratres dilectissimi, orationis dominicae sacramenta³⁾, quam multa, quam magna, breviter in sermone collecta, sed in virtute spiritaliter copiosa, ut nihil omnino praetermissum sit, quod non in precibus atque orationibus nostris coelestis doctrinae compendio comprehendatur! (6) Sic, ait, orate: Pater noster, qui es in coelis. Homo novus, renatus et Deo suo per gratiam eius restitutus Pater primo in loco dicit, quia filius esse iam coepit. In sua, inquit, propria venit, et sui eum non receperunt. Quotquot autem eum receperunt, dedit illis potestatem, ut filii Dei fierent, his, qui credunt in nomine eius⁴⁾. Qui ergo credidit in nomine eius et factus est Dei filius, hinc debet incipere, ut et gratias agat et profiteatur se Dei filium, dum nominat patrem sibi esse in coelis Deum, contestetur quoque inter prima statim nativitatis suae verba, renuntiasset se terreno et carnali patri et patrem solum nosse se et habere coepisse, qui sit in coelis, sicut scriptum est: Qui dicunt patri et matri: non novi te, et filios suos non agnoverunt, hi custodierunt praecepta tua et testamentum tuum servaverunt⁵⁾. Item Dominus in evangelio suo praecepit, ne vocemus nobis patrem in terra, quod sit scilicet nobis unus pater, qui est in coelis⁶⁾. Et discipulo, qui mentionem defuncti patris fecerat, respondit: Sine mortui mortuos suos sepeliant⁷⁾. Dixerat

1) Act. 1, 14. 2) Vulgo: et instantiam simul et concordia. Nostram vero lectionem, quae per se probabilior videtur, in 3 cdd. legi monetur (a I. Walkero in Dorvillii et Burmanni) miscellan. observatt. Vol. III. Tom. I. p. 53. 3) Sacri significatus, mysteria. 4) Io. 1, 11. 12. 5) Deut. 33, 9. 6) Matth. 23, 9. 7) Ib. 8, 22.

enim patrem suum mortuum, cum sit credentium pater vivus.

X. (7) Nec hoc solum, fratres dilectissimi, animadvertere et intelligere debemus, quod appellemus patrem, qui sit in coelis, sed coniungimus et dicimus: Pater noster, id est eorum, qui credunt, eorum, qui per eum sanctificati et gratiae spiritalis nativitate reparati filii Dei esse coeperunt. Quae vox etiam Iudaeos perstringit et percutit, qui Christum sibi per prophetas annuntiatum et ad se prius missum non tantum infideliter spreverunt, sed et crudeliter necaverunt; qui iam non possunt patrem Deum vocare, cum Dominus eos confundat et redarguat dicens: Vos de diabolo patre nati estis et concupiscentias patris vestri facere vultis. Ille enim homicida fuit ab initio et in veritate non stetit, quia veritas non est in illo¹⁾. Et per Esaiam prophetam Deus clamat indignans: Filios generavi et exaltavi, ipsi autem me spreverunt. Agnovit bos possessorem suum, et asinus praesepe domini sui; Israel autem me non cognovit, et populus meus me non intellexit. Vae gens peccatrix, populus plenus peccatis, semen nequam, filii scelesti²⁾. Dereliquistis Dominum et in indignationem misistis illum sanctum Israel³⁾. (8) In quorum exprobrationem christiani, quando oramus, Pater noster dicimus, quia noster esse coepit et Iudaeorum, qui eum reliquerunt, esse desiit. Nec peccator populus potest esse filius, sed quibus remissa peccatorum datur, eis filiorum nomen adscribitur, et eis aeternitas repromittitur, Domino ipso dicente: Omnis, qui facit peccatum, servus est peccati. Servus autem non manet in domo in aeternum, filius autem manet in aeternum⁴⁾.

XI. Quanta autem Domini indulgentia, quanta circa nos dignationis eius et bonitatis ubertas, qui sic nos voluerit orationem celebrare in conspectu Dei, ut Deum patrem vocemus et, ut est Christus Dei filius, sic et nos Dei filios nuncupemus, quod nomen nemo nostrum in oratione audeat attingere, nisi ipse nobis sic permisisset orare! Meminisse itaque, fratres dilectissimi, et scire debemus, quia

1) Io. 8, 44. 2) Ita vulgo. Gron. observ. III, 24. p. 662 monet in suis edd. legi: semen pessimum, filii sine lege. Prius referunt 3 Bal. totidemque Ox. edd., posterius unus Ox. 3) Ies. 1, 2—4. 4) Io. 8, 34. 35.

quando patrem Deum dicimus, quasi filii Dei agere debemus, ut quomodo nos nobis placemus de Deo patre, sic sibi placeat et ille de nobis. Conversemur quasi Dei templa, ut Deum in nobis constet habitare. Nec sit degener actus noster a spiritu, ut qui coelestes et spirituales esse coepimus, non nisi spiritalia et coelestia cogitemus et agamus, quia et ipse Dominus Deus dixit: Eos, qui clarificant me, clarificabo; et qui me spernit, spernetur¹); beatus quoque apostolus in epistola sua posuit: Non estis vestri, emti enim estis pretio magno. Clarificate et portate Deum in corpore vestro²).

XII. (9) Post hoc dicimus: Sanctificetur nomen tuum; non quod optemus Deo, ut sanctificetur orationibus nostris, sed quod petamus ab eo, ut nomen eius sanctificetur in nobis. Caeterum a quo Deus sanctificatur, qui ipse sanctificat? Sed quia ipse dixit: Sancti estote, quoniam et ego sanctus sum³), id petimus et rogamus, ut qui in baptismo sanctificati sumus, in eo, quod esse coepimus, perseveremus. Et hoc quotidie deprecamur. Opus est enim nobis quotidiana sanctificatione, ut qui quotidie delinquimus, delicta nostra sanctificatione assidua repurgemus. Quae autem sit sanctificatio, quae nobis de Dei dignatione confertur, apostolus praedicat dicens: Neque fornicarii neque idolis servientes neque adulteri neque molles neque masculorum appetitores neque fures neque fraudulenti neque ebriosi neque maledici neque raptores regnum Dei consequentur. Et haec quidem fuistis, sed abluti estis, sed iustificati estis, sed sanctificati estis in nomine Domini nostri Iesu Christi et in spiritu Dei nostri⁴). Sanctificatos nos dicit in nomine Domini Iesu Christi et in spiritu Dei nostri. Haec sanctificatio ut in nobis permaneat, oramus et, quia Dominus et iudex noster sanato a se et vivificato comminatur iam non delinquere, ne quid ei deterius fiat, hanc continuis orationibus precem facimus, hoc diebus ac noctibus postulamus, ut sanctificatio et vivificatio, quae de Dei gratia sumitur, ipsius protectione servetur.

XIII. (10) Sequitur in oratione: Adveniat regnum tuum. Regnum etiam Dei repraesentari nobis petimus, sicuti et nomen eius ut in nobis sanctificetur, postulamus. Nam

1) I Sam. 2. 30. 2) I Cor. 6, 19. 20. 3) Levit. 11, 44. 4) I Cor. 6, 9—11. Cyprian. II.

Deus quando non regnat, aut apud eum quando incipit, quod et semper fuit et esse non desinit? Nostrum regnum petimus advenire a Deo nobis repromissum, Christi sanguine et passione quaesitum, ut qui in saeculo ante servivimus, postmodum Christo dominante regnemus, sicut ipse pollicetur et dicit: Venite, benedicti patris mei, percipite regnum, quod vobis paratum est ab origine mundi¹⁾. Potest vero, fratres dilectissimi, et ipse Christus esse regnum Dei, quem venire quotidie cupimus, cuius adventus ut cito nobis repraesentetur, optamus. Nam cum resurrectio ipse sit²⁾, quia in ipso resurgimus, sic et regnum Dei potest ipse intelligi, quia in illo regnaturi sumus. Bene autem regnum Dei petimus, id est regnum coeleste, quia est et terrestre regnum. Sed qui renuntiavit iam saeculo, maior est et honoribus eius et regno. Et ideo qui se Deo et Christo dedicat, non terrena, sed coelestia regna desiderat. Continua autem oratione et prece opus est, ne excidamus a regno coelesti, sicut Iudaei, quibus hoc prius promissum fuerat, exciderunt, Domino manifestante et probante: Multi, inquit, venient ab oriente et occidente et recumbent cum Abraham et Isaac et Iacob in regno coelorum. Filii autem regni expellentur in tenebras exteriores; illic erit ploratio et stridor dentium³⁾. Ostendit, quia ante filii regni Iudaei erant, quando et filii Dei esse perseverabant, postquam cessavit circa illos nomen paternum, cessavit et regnum. Et ideo christiani, qui in oratione appellare patrem Deum coepimus, nos⁴⁾ et ut regnum Dei nobis veniat, oramus.

XIV. (11) Addimus quoque et dicimus: Fiat voluntas tua sicut in coelo et in terra, non ut Deus faciat, quod vult, sed ut nos facere possimus, quod Deus vult. Nam Deo quis obsistit, quominus quod velit, faciat? Sed quia nobis a diabolo obsistitur, quominus per omnia noster animus atque actus Deo obsequatur, oramus et petimus, ut fiat in nobis voluntas Dei, quae ut fiat in nobis, opus est Dei voluntate id est ope eius et protectione; quia nemo suis viribus fortis est, sed Dei indulgentia et misericordia

1) Matth. 25, 34. 2) Vulgo: ipse nostra sit. Sed vox nostra in 8 Angl. et omnibus Bal. edd. deest. 3) Matth. 8, 11. 12. 4) Misc. observv. p. 53 notatur, hoc vocabulum in perantiquo ed. praetermissum ideoque delendum esse

tutus est. Denique et Dominus infirmitatem hominis, quem portabat, ostendens ait: Pater, si fieri potest, transeat a me calix iste, et exemplum discipulis suis tribuens, ut non voluntatem suam, sed Dei faciant, addidit dicens: Verumtamen non quod ego volo, sed quod tu¹⁾. Et alio loco dicit: Non descendi de coelo, ut faciam voluntatem meam, sed voluntatem eius, qui misit me²⁾. Quodsi filius obaudivit, ut faceret patris voluntatem, quanto magis servus obaudire debet, ut faciat domini voluntatem, sicut in epistola sua Ioannes quoque ad faciendam Dei voluntatem hortatur et instruit dicens: Nolite diligere mundum neque ea, quae in mundo sunt. Si quis dilexerit mundum, non est caritas patris in illo, quia omne, quod in mundo est, concupiscentia carnis est et concupiscentia oculorum et ambitio saeculi, quae non est a patre, sed ex concupiscentia mundi. Et mundus transibit et concupiscentia eius; qui autem fecerit voluntatem Dei, manet in aeternum, quomodo et Deus manet in aeternum³⁾. Qui in aeternum manere volumus, Dei, qui aeternus est, voluntatem facere debemus.

XV. Voluntas autem Dei est, quam Christus et fecit et docuit. Humilitas in conversatione, stabilitas in fide, verecundia in verbis, in factis iustitia, in operibus misericordia, in moribus disciplina, iniuriam facere non nosse et factam posse tolerare, cum fratribus pacem tenere, Deum toto corde diligere, amare in illo, quod pater est, timere, quod Deus est, Christo nihil omnino praeponere, quia nec nobis quidquam ille praeposuit, caritati eius inseparabiliter adhaerere, cruci eius fortiter ac fidenter assistere, quando de eius nomine et honore certamen est, exhibere in sermone constantiam, qua confitemur, in quaestione fiduciam, qua congregamur, in morte patientiam, qua coronamur; hoc est cohaeredem Christi esse velle, hoc est praeceptum Dei facere, hoc est voluntatem patris adimplere.

XVI. (12) Fieri autem petimus voluntatem Dei in coelo et in terra; quod utrumque ad consummationem nostrae incolumitatis pertinet et salutis. Nam cum corpus e terra et spiritum possideamus e coelo, ipsi terra et coelum sumus et, in utroque id est et corpore et spiritu ut Dei vo-

1) Matth. 26, 39. 2) Io. 6, 38. 3) I Io. 2, 15—17.

luntas fiat, oramus. Est enim inter carnem et spiritum col-
luctatio et discordantibus adversus se invicem quotidiana
congressio, ut non, quae volumus, ipsa faciamus, dum spi-
ritus coelestia et divina quaerit, caro terrena et saecularia
concupiscit. Et ideo petimus¹⁾, inter duo ista ope et au-
xilium Dei concordiam fieri, ut dum et in spiritu et in carne
voluntas Dei geritur, quae per eum renata est, anima ser-
vetur. Quod aperte atque manifeste apostolus Paulus sua
voce declarat: Caro, inquit, concupiscit adversus spiritum
et spiritus adversus carnem. Haec enim invicem adversan-
tur sibi, ut non, quae vultis, ipsa faciatis. Manifesta au-
tem sunt opera carnis, quae sunt adulteria, fornicationes,
immunditiae, spurcitiae, idololatria, veneficia, homicidia,
inimicitiae, contentiones, aemulationes, animositates, pro-
vocationes, simultates, dissensiones, haereses, invidiae,
ebrietates, comessiones et his similia, quae praedico vo-
bis, sicut praedixi, quoniam qui talia agunt, regnum Dei
non possidebunt. Fructus autem spiritus est caritas, gau-
dium, pax, magnanimitas, bonitas, fides, mansuetudo, con-
tinentia, castitas²⁾. Et idcirco quotidianis imo continuis
orationibus hoc precamur, et in coelo et in terra volun-
tatem circa nos Dei fieri; quia haec est voluntas Dei,
ut terrena coelestibus cedant, spiritalia et divina praeva-
leant.

XVII. Potest et sic intelligi, fratres dilectissimi, ut
quoniam mandat et monet Dominus, etiam inimicos dili-
gere et pro iis quoque, qui nos persequuntur, orare, peti-
mus et pro illis, qui adhuc terra sunt et necdum coelestes
esse coeperunt, ut et circa illos voluntas Dei fiat, quam
Christus hominem conservando et redintegrando perfecit.
Nam cum discipuli ab eo non iam terra appellentur, sed
sal terrae, et apostolus primum hominem vocet de terrae
limo, secundum vero de coelo, merito et nos, qui esse de-
bemus patri Deo similes, qui solem suum oriri facit super
bonos et malos et pluit super iustos et iniustos, sic Chri-
sto monente oramus et petimus, ut precem pro omnium sa-
lute faciamus; ut quomodo in coelo id est in nobis per
fidem nostram voluntas Dei facta est, ut essemus e coelo,

1) Vulgo additur: impense. Sed Baluz. quum in 21 cdd. id non legi
testetur, suspectae certe fidei esse putamus. 2) Gal. 5, 17 — 22.

ita et in terra hoc est in illis credentibus¹⁾ fiat voluntas Dei, ut qui adhuc sunt prima nativitate terreni, incipiant esse coelestes ex aqua et spiritu nati.

XVIII. (13) Procedente oratione postulamus et dicimus: Panem nostrum quotidianum da nobis hodie. Quod potest et spiritaliter et simpliciter intelligi, quia et uterque intellectus utilitate divina proficit ad salutem. Nam panis vitae Christus est, et panis hic omnium non est, sed noster est. Et quomodo dicimus: Pater noster, quia intelligentium et credentium pater est, sic et panem nostrum vocamus, quia Christus eorum, qui corpus eius contingunt²⁾, panis est. Hunc autem panem dari nobis quotidie postulamus, ne qui in Christo sumus et eucharistiam quotidie ad cibum salutis accipimus, intercedente aliquo graviore delicto, dum abstenti et non communicantes a coelesti pane prohibemur, a Christi corpore separemur, ipso praedicante et monente: Ego sum panis vitae, qui de coelo descendi. Si quis ederit de meo pane, vivet in aeternum. Panem³⁾ autem, quem ego dederò, caro mea est pro saeculi vita. Quando ergo dicit in aeternum vivere, si quis ederit de eius pane, ut manifestum est eos vivere, qui corpus eius attingunt et eucharistiam iure communicationis accipiunt, ita contra timendum est et orandum, ne dum quis abstentus separatur a Christi corpore, procul remaneat a salute, comminante ipso et dicente: Nisi ederitis carnem filii hominis et biberitis sanguinem eius, non habebitis vitam in vobis⁴⁾. Et ideo panem nostrum id est Christum dari nobis quotidie petimus, ut qui in Christo manemus et vivimus, a sanctificatione eius et corpore non recedamus.

XIX. (14) Potest vero et sic intelligi, ut qui saeculo renuntiavimus et divitias eius et pompas fide gratiae spiritalis abiicimus, cibum nobis tantum petamus et victum,

1) Vulgo: in illis non cred., sed refragantibus edd. prope omnibus et vet. edd. Neque oportet illud legisse Augustin. de praed. sanct. c. 8 (15). Nostrae lect. sensus expeditus; terreni enim, sicubi in eis voluntas Dei sit, coelestes i. e. credentes evadunt. 2) Non potui, quin hic Bal. sequeretur. Reliqui ad unum omnes: quia Chr. noster, qui corpus eius contingimus. Walkerus misc. obs. p. 53 hunc locum per mss. sic restitui monet: quomodo dicimus patrem nostrum, quia — vocamus Christum, quia is eorum, qui corpus eius contingimus. Praetulissem lectionem ante Bal. vulgarem mutato solum: Christus nostrum, nisi solemnis veteribus fuisset allocutio: pater noster. 3) Ita edd. vet. probante Gron. obs. monob. p. 151. Recentiores omnes: panis. 4) Io. 6, 51. 53.

quando instruat Dominus et dicat: Qui non renuntiat omnibus, quae sunt eius, non potest meus discipulus esse¹⁾. Qui autem Christi coepit esse discipulus secundum magistri sui vocem renuntians omnibus, diurnum debet cibum petere nec in longum desideria petitionis extendere, ipso iterum Domino praescribente et dicente: Nolite in crastinum cogitare; crastinus enim ipse cogitabit sibi. Sufficit diei malitia sua²⁾. Merito ergo Christi discipulus victum sibi in diem postulat, qui de crastino cogitare prohibetur, quia et contrarium sibi fit et repugnans, ut quaeramus in saeculo diu vivere, qui petimus regnum Dei velociter advenire. Sic et beatus apostolus monet formans et corroborans spei nostrae ac fidei firmitatem. Nihil, inquit, intulimus in hunc mundum, verum nec auferre possumus. Habentes itaque exhibitionem et tegumentum his contenti simus. Qui autem volunt divites fieri, incidunt in tentationem et muscipulam et desideria multa et nocentia, quae mergunt hominem in perditionem et in interitum. Radix enim omnium malorum est cupiditas, quam quidam appetentes naufragaverunt a fide et inseruerunt se doloribus multis³⁾.

XX. Docet non tantum contemnendas, sed et periculosas esse divitias, illic esse radicem malorum blandientium, coecitatem mentis humanae occulta deceptione fallentium. Unde et divitem stultum saeculares copias cogitantem et se exuberantium fructuum largitate iactantem redarguit Deus dicens: Stulte, hac nocte expostulatur anima tua. Quae ergo parasti, cuius erunt⁴⁾? Laetabatur stultus in fructibus ipsa nocte moriturus, et cui vita iam deerat, victus abundantiam cogitabat. (15) Contra autem Dominus perfectum et consummatum docet fieri, qui omnibus suis venditis atque in usum pauperum distributis thesaurum sibi condant in coelo. Eum dicit posse se sequi et gloriam dominicae passionis imitari, qui expeditus et succinctus nullis laqueis rei familiaris involvitur, sed solutus ac liber facultates suas ad Deum ante praemissas ipse quoque committatur. Ad quod ut possit unusquisque parare se, sic discat orare et de orationis lege, qualis esse debeat, noscere.

1) Luc. 14, 33. 2) Matth. 6, 34. 3) I Tim. 6, 7—10. 4) Luc. 12, 20.

XXI. Neque enim deesse quotidianus cibus potest iusto, cum scriptum sit: Non occidet Dominus fame animam instam¹⁾; et iterum: Iunior fui et senui et non vidi iustum derelictum neque semen eius quaerens panem²⁾; item Dominus promittat et dicat: Nolite cogitare dicentes: Quid edemus aut quid bibemus aut quid vestiemur? Haec enim nationes quaerunt. Scit autem pater vester, quia horum omnium indigetis. Quaerite primum regnum Dei et iustitiam eius, et haec omnia apponentur vobis³⁾. Quaerentibus regnum et iustitiam Dei omnia promittit apponi. Nam cum Dei sint omnia, habenti Deum nihil deerit, si Deo ipse non desit. Sic Danieli in leonum lacu iussu regis incluso prandium divinitus procuratur, et inter feras esurientes et parcentes homo Dei pascitur. Sic alitur Helias in fuga et in solitudine corvis ministrantibus et volucris cibum sibi apportantibus in persecutione nutritur. Atque o humanae malitiae detestanda crudelitas, ferae parcent, aves pascunt, et homines insidiantur et saeviunt!

XXII. (16) Post haec et pro peccatis nostris deprecamur dicentes: Et remitte nobis debita nostra, sicut et nos remittimus debitoribus nostris. Post subsidium cibi petitur et venia delicti, ut qui a Deo pascitur, in Deo vivat, nec tantum praesenti et temporali vitae, sed et aeternae consulatur, ad quam veniri potest, si peccata donentur, quae debita Dominus appellat, sicut in evangelio suo dicit: Dimisi tibi omne debitum, quia me rogasti⁴⁾. Quam necessario autem, quam providenter et salutariter admonemur, quod peccatores sumus, qui pro peccatis rogare compellimur, ut dum indulgentia de Deo petitur, conscientiae suae animus recordetur! Ne quis sibi quasi innocens placeat⁵⁾ et se extollendo plus pereat, instruitur et docetur, peccare se quotidie, dum quotidie pro peccatis iubetur orare. Sic denique et Ioannes in epistola sua monet dicens: Si dixerimus, quia peccatum non habemus, nos ipsos decipimus, et veritas in nobis non est. Si autem confessi fuerimus peccata nostra, fidelis et iustus est Dominus, qui nobis peccata dimittat⁶⁾. In epistola sua utrumque complexus est,

1) Prov. 10, 3. 2) Ps. 37, 25. 3) Matth. 6, 31 — 33. 4) Ib. 18, 32. 5) Pam. caet. adiciunt: cum innocens nemo sit. Sed repugnant ead. longe plerique et vet. edd. Additamentum esse videtur e comparatione superioris loci (V1) natum. 6) I Io. 1, 8. 9.

quod et rogare pro peccatis debeamus et impetremus indulgentiam, cum rogamus. Ideo et fidelem dixit Dominum ad dimittenda peccata fidem pollicitationis suae reservantem, quia qui orare nos pro debitis et peccatis docuit, paternam misericordiam promisit et veniam secuturam.

XXIII. (17) Adiunxit plane et addidit legem certa nos conditione et sponsione constringens, ut sic nobis dimitti debita postulemus, secundum quod et ipsi debitoribus nostris dimittimus, scientes impetrari non posse, quod pro peccatis petimus, nisi et ipsi circa debitores¹⁾ nostros paria fecerimus. Idcirco et alio in loco dicit: In qua mensura mensi fueritis, in ea remetietur vobis²⁾. Et qui servus post dimissum sibi a domino omne debitum conservo suo noluit ipse dimittere, in carcerem religatur. Quia indulgere conservo suo noluit, quod sibi a Domino indultum fuerat, amisit. Quae adhuc fortius Christus in praeceptis suis maiore censurae suae vigore proponit. Cum steteritis, inquit, ad orationem, remittite, si quid habetis adversus aliquem, ut et pater vester, qui in coelis est, remittat peccata vestra vobis. Si autem vos non remiseritis, neque pater vester, qui in coelis est, remittet vobis peccata vestra³⁾. Excusatio tibi nulla in die iudicii superest, cum secundum tuam sententiam iudiceris et, quod feceris, hoc et ipse patiaris. Pacificos enim et concordantes atque unanimes esse in domo sua Deus praecipit et, quales nos fecit secunda nativitate, tales vult renatos perseverare, ut qui filii Dei esse coepimus, in Dei pace maneamus, et quibus spiritus unus est, unus sit et animus et sensus. (18) Sic nec sacrificium Deus recipit dissidentis et ab altari revertentem prius fratri reconciliari iubet, ut pacificis precibus et Deus possit esse pacatus. Sacrificium Deo maius est pax nostra et fraterna concordia et de unitate Patris et Filii et Spiritus sancti plebs adunata.

XXIV. Neque enim in sacrificiis, quae Abel et Cain primi obtulerunt, munera eorum Deus, sed corda intuebatur, ut ille placeret in munere, qui placebat in corde. Abel pacificus et iustus, dum Deo sacrificat innocenter, docuit et caeteros, quando ad altare munus offerunt, sic ve-

1) Nescio an praeferendum sit peccatores, quod in 11 cdd. exstat.
2) Matth. 7, 2. 3) Marc. 11, 25. 26.

nire cum Dei timore, cum simplici corde, cum lege iustitiae, cum concordiae pace. Merito ille, dum in sacrificio Dei talis est, ipse postmodum sacrificium Deo factus est, ut martyrium primus ostendens initiaret sanguinis sui gloria dominicam passionem, qui et iustitiam Domini habuerat et pacem. Tales denique a Domino coronantur, tales in die iudicii cum Domino vindicabuntur¹⁾. Caeterum discordans et dissidens et pacem cum fratribus non habens, secundum quod beatus apostolus et scriptura sancta testatur, nec si pro nomine Christi occisus fuerit, crimen dissensionis fraternae poterit evadere, quia sicut scriptum est. Qui fratrem suum odit, homicida est²⁾, nec ad regnum coelorum pervenit aut cum Deo vivit homicida. Non potest esse cum Christo, qui imitator Iudae maluit esse quam Christi. Quale delictum est, quod nec baptismo sanguinis potest abluī! Quale crimen est, quod martyrio non potest expiari!

XXV. (19) Illud quoque necessarie admonet Dominus, ut in oratione dicamus: Et ne nos patiaris induci in tentationem. Qua in parte ostenditur, nihil contra nos adversarium posse, nisi Deus ante permiserit, ut omnis timor noster et devotio atque observatio ad Deum convertatur, quando in tentationibus nostris nihil malo liceat, nisi potestas inde tribuatur. Probat scriptura divina, quae dicit: Venit Nabuchodonosor rex Babyloniae in Hierusalem et expugnabat eam, et dedit eam Dominus in manu eius³⁾. Datur autem potestas adversus nos malo secundum nostra peccata, sicut scriptum est: Quis dedit in direptionem Iacob et Israel eis, qui praedantur illum? Nonne Deus, cui peccaverunt et nolebant in viis eius ambulare neque audire legem eius, et superduxit super eos iram animationis suae⁴⁾? Et iterum Salomone peccante et a praeceptis atque a viis Domini recedente positum est: Et excitavit Dominus Satanā ipsi Salomoni⁵⁾.

1) Restitui lectionem, quae excepto Morellio omnibus ante Bal. communis fuit. Hic e 7 cdd. posuit: iudicabunt, quod sane melius, quia istius aevi opinionibus respondet. Cfr. Ep. VI (Bal. LXXXI). II. Neque vero meliora semper genuina. Imo probabilius, emendatorem quendam vulgari lectioni Morellianam, quam huic illam substituissē. Sed ad liquidum non facile rem perducatur, nisi qui quales sint cdd., in quibus alterutrum legitur, accurate novērit. 2) I Io. 3, 15. 3) Haec ab editorr. referri solent ad II Reg. 24, 11. Sed magis respondet Dan. 1, 1. 2. 4) Ies. 42, 25. 26. 5) I Reg. 11, 23.

XXVI. Potestas vero dupliciter adversus nos datur, vel ad poenam, cum delinquimus, vel ad gloriam, cum probamur; sicuti de Iob factum videmus manifestante Deo et dicente: Ecce omnia, quaecunque habet, in manus tuas do; sed ipsum cave ne tangas¹⁾. Et Dominus in evangelio suo loquitur tempore passionis: Nullam haberes adversum me potestatem, nisi datum esset tibi desuper²⁾. Quando autem rogamus, ne in tentationem veniamus, admone-mur infirmitatis et imbecillitatis nostrae, dum sic rogamus, ne quis se insolenter extollat, ne quis sibi superbe atque arroganter aliquid assumat, ne quis sibi aut confessionis aut passionis gloriam suam ducat, cum Dominus ipse humilitatem docens dixerit: Vigilate et orate, ne veniatis in tentationem; spiritus quidem promptus est, caro autem infirma³⁾; ut dum praecedit humilis et summissa confessio, et datur totum Deo, quidquid suppliciter cum timore et honore Dei petitur, ipsius pietate praestetur.

XXVII. Post ista omnia in consummatione orationis venit clausula universas petitiones et preces nostras collecta brevitate concludens. In novissimo enim ponimus: Sed libera nos a malo, comprehendentes adversa cuncta, quae contra nos in hoc mundo molitur inimicus; a quibus potest esse fida et firma tutela, si nos Deus liberet, si⁴⁾ deprecantibus atque implorantibus opem suam praestet. Quando autem dicimus: libera nos a malo, nihil remanet, quod ultra adhuc debeat postulari, quando semel protectionem Dei adversus malum petamus; qua impetrata contra omnia, quae diabolus et mundus operantur, securi stamus et tuti. Quis enim ei de saeculo metus est, cui in saeculo Deus tutor est?

XXVIII. (20) Quid mirum, fratres dilectissimi, si oratio talis est, quam Deus docuit, qui magisterio suo omnem precem nostram salutari sermone breviavit? Hoc iam per Esaiam prophetam fuerat ante praedictum, cum plenus Spiritu sancto de Dei maiestate ac pietate loqueretur. Verbum consummans, inquit, et brevians in iustitia, quoniam sermonem brevium faciet Deus in toto orbe terrae⁵⁾. Nam cum Dei sermo Dominus noster Iesus Christus omni-

1) Iob. 1, 12. 2) Io. 19, 11. 3) Matth. 26, 41. 4) Ox. correxit: nisi, et antea: a quibus non potest. 5) Ies. 40, 22. 23.

bus venerit et colligens doctos pariter et indoctos omni sexui atque aetati praecepta salutis ediderit, praeceptorum suorum fecit grande compendium, ut in disciplina coelesti discentium memoria non laboraret, sed quod esset simplici fidei necessarium, velociter disceret. Sic cum doceret, quid sit vita aeterna, sacramentum vitae magna et divina brevitate complexus est dicens: Haec est autem vita aeterna, ut cognoscant te solum et verum Deum et quem misisti, Iesum Christum¹⁾. Item cum de lege et prophetis praecepta prima et maiora decerperet: Audi, inquit, Israel. Dominus Deus tuus Deus unus est. Et diliges Dominum Deum tuum de toto corde tuo et de tota anima tua et de tota virtute tua. Hoc est primum mandatum. Et secundum simile est huic: Diliges proximum tibi tanquam te ipsum²⁾. In his duobus praeceptis tota lex pendet et prophetae³⁾. Et iterum: Quaecunque volueritis ut faciant vobis homines bona, ita et vos facite illis. Haec est enim lex et prophetae⁴⁾.

XXIX. (21) Nec verbis tantum, sed et factis Dominus orare nos docuit ipse orans frequenter et deprecans et, quid facere nos oporteret, exempli sui contestatione demonstrans, sicut scriptum est: Ipse autem fuit secedens in solitudinem et adorans⁵⁾; et iterum: Exivit in montem orare et fuit pernoctans in oratione Dei⁶⁾. Quodsi ille orabat, qui sine peccato erat, quanto magis peccatores oportet orare, et si ille per totam noctem iugiter vigilans continuis precibus orabat, quanto nos magis in frequentanda oratione debemus nocte vigilare!

XXX. Orabat autem Dominus et rogabat non pro se — quid enim pro se innocens precaretur? — sed pro delictis nostris, sicut et ipse declarat, cum dicit ad Petrum: Ecce satanas postulavit, ut vos vexaret quomodo triticum. Ego autem rogavi pro te, ne deficiat fides tua⁷⁾. Et postmodum pro omnibus Patrem deprecatur dicens: Non pro his autem rogo solis, sed et pro illis, qui credituri sunt per verbum ipsorum in me, ut omnes unum sint, sicut tu, Pater, in me et ego in te, ut et ipsi in nobis unum sint⁸⁾. Magna Domini propter salutem nostram benignitas pariter

1) Io. 17, 3. 2) Marc. 12, 29 — 31. 3) Matth. 22, 40. 4) Ib. 7, 12. 5) Luc. 5, 16. 6) Ib. 6, 12. 7) Ib. 22, 31. 82. 8) Io. 17, 20. 21.

et pietas, ut non contentus, quod nos sanguine suo redimeret, adhuc pro nobis amplius et rogaret. Rogantis autem desiderium videte quod fuerit, ut quomodo unum sunt Pater et Filius, sic et nos in ipsa unitate maneamus; ut hinc quoque possit intelligi, quantum delinquat, qui unitatem scindit et pacem, cum pro hoc et rogaverit Dominus volens scilicet, sic plebem suam salvam fieri et in pace vivere¹⁾, cum sciret ad regnum Dei discordiam non venire.

XXXI. (22) Quando autem stamus ad orationem, fratres dilectissimi, vigilare et incumbere ad preces toto corde debemus. Cogitatio omnis carnalis et saecularis abscedat, nec quidquam tunc animus quam id solum cogitet, quod precatur. Ideo et sacerdos ante orationem praefatione praemissa parat fratrum mentes dicendo: Sursum corda, ut dum respondet plebs: Habemus ad Dominum, admonetur, nihil aliud se quam Dominum cogitare debere. Claudatur contra adversarium pectus et soli Deo pateat nec ad se hostem Dei tempore orationis adire patiatur. Obrepat enim frequenter et penetrat et subtiliter fallens preces nostras a Deo avocat, ut aliud habeamus in corde, aliud in voce, quando intentione sincera Dominum debeat non vocis sonus, sed animus et sensus orare. Quae autem segnitia est, alienari et rapi ineptis cogitationibus et profanis, cum Dominum deprecaris, quasi sit aliud, quod magis debeas cogitare, quam quod cum Deo loqueris. Quomodo te audiri a Deo postulas, cum te ipse non audias? Vis esse Deum memorem tui, cum rogas, quando tu ipse memor tui non sis? Hoc est ab hoste in totum non cavere, hoc est, quando oras Deum, maiestatem Dei negligentia orationis offendere, hoc est vigilare oculis et corde dormire, cum debeat christianus, et cum dormit oculis, corde vigilare, sicut scriptum est ex persona ecclesiae loquentis in Cantico canticorum: Ego dormio, et cor meum vigilat²⁾. Quapropter sollicite et caute apostolus admonet dicens: Instate orationi vigilantes in ea³⁾, docens scilicet et ostendens, eos impetrare, quod postulant, de Deo posse, quos Deus videat in oratione vigilare.

XXXII. (23) Orantes autem non infructuosis nec nu-

1) Sic vulgo. In vett. edd.: plebem suam unire, quod probavit Walkerus miscell. obs. p. 54. 2) Cant. 5, 2. 3) Col. 4, 2.

dis precibus ad Deum veniant. Inefficax petitio est, cum precatur Deum sterilis oratio. Nam cum omnis arbor non faciens fructum excidatur et in ignem mittatur, utique et sermo non habens fructum promereri Deum non potest, quia nulla est operatione foecundus. Et ideo scriptura divina instruit dicens: Bona est oratio cum ieiunio et eleemosyna¹⁾. Nam qui in die iudicii praemium pro operibus et eleemosynis redditurus est, hodie quoque ad orationem cum operatione venienti benignus auditor est. Sic denique Cornelius centurio, cum oraret, meruit audiri. Fuit enim faciens multas eleemosynas in plebem et semper orans Deum. Huic circa horam nonam oranti adstitit angelus testimonium reddens sui operis et dicens: Corneli, orationes tuae et eleemosynae tuae adscenderunt ad memoriam eorum Deo²⁾.

XXXIII. Cito orationes ad Deum adscendunt, quas ad Deum merita nostri operis imponunt. Sic et Raphael angelus Tobiae oranti semper et semper operanti testis fuit dicens: Opera Dei revelare et confiteri honorificum est. Nam quando orabas tu et Sarra, ego obtuli memoriam orationis vestrae in conspectu claritatis Dei. Et cum sepelires tu mortuos simpliciter, et quia non es cunctatus exurgere et derelinquere prandium tuum, sed abisti et condidisti mortuum, missus sum tentare te; et iterum me misit Deus curare te et Sarram nurum tuam. Ego enim sum Raphael, unus ex septem angelis iustis, qui assistimus et conversamur ante claritatem Dei³⁾. (24) Per Esaiam quoque Dominus admonet et docet similia contestans. Solve, inquit, omnem nodum iniustitiae, resolve suffocationes impotentium commerciorum; dimitte quassatos in requiem et omnem consignationem iniustam dissipa; frange esurienti panem tuum et egenos sine tecto induc in domum tuam; si videris nudum, vesti et domesticos seminis tui non despicies. Tunc erumpet temporaneum lumen tuum, et vestimenta tua cito orientur, et praeibit ante te iustitia, et claritas Dei circumdabit te. Tunc exclamabis, et Deus exaudiet te et, dum adhuc loqueris, dicet: Ecce adsum⁴⁾. Adesse se repromittit et audire ac protegere se eos dicit, qui iniustitiae nodos de corde solventes et eleemosynas

1) Tob. 12, 8. 2) Act. 10, 2. 3. 4. 3) Tob. 12, 11—15. 4) Ies. 58, 6—9.

circa domesticos Dei secundum eius praecepta facientes, dum audiunt, quod Deus praecipit fieri, ipsi quoque a Deo merentur audiri. Beatus apostolus Paulus in necessitate pressurae adiutus a fratribus opera bona, quae fiunt, sacrificia Dei dixit esse. Saturatus sum, inquit, recipiens ab Epaphrodito ea, quae a vobis missa sunt, odorem suavitatis, sacrificium acceptum et placitum Deo¹⁾. Nam quando quis miseretur pauperis, Deum foenerat, et qui dat minimis, Deo donat, spiritaliter Deo suavitatis odorem sacrificat.

XXXIV. (25) In orationibus vero celebrandis invenimus observasse cum Daniele tres pueros in fide fortes et in captivitate victores horam tertiam, sextam, nonam, sacramento scilicet trinitatis, quae in novissimis temporibus manifestari habebat. Nam et prima hora in tertiam veniens consummatum numerum trinitatis ostendit, itemque ad sextam quarta procedens declarat alteram trinitatem, et quando a septima nona completur, per ternas horas trinitas perfecta numeratur. Quae horarum spatia iampridem spiritaliter determinantes adoratores Dei statutis et legitimis ad precem temporibus serviebant²⁾. Et manifestata postmodum res est, sacramenta olim fuisse, quod ante sic iusti precabantur. Nam super discipulos hora tertia descendit Spiritus sanctus, qui gratiam dominicae repromissionis implevit. Item Petrus hora sexta in tectum superius adscendens signo pariter et voce Dei monentis instructus est, ut omnes ad gratiam salutis admitteret, cum de emundandis gentilibus ante dubitaret. Et Dominus hora sexta crucifixus ad nonam peccata nostra sanguine suo abluit et, ut redimere et vivificare nos posset, tunc victoriam suam passione perfecit.

XXXV. (26) Sed nobis, fratres dilectissimi, praeter horas antiquitus observatas orandi nunc et spatia et sacramenta creverunt. Nam et mane orandum est, ut resurrectio Domini matutina oratione celebretur. Quod olim Spiritus sanctus designabat in psalmis dicens: Rex meus et Deus meus, quoniam ad te orabo, Domine; mane exaudies vocem meam, mane assistam tibi et contemplantor te³⁾. Et iterum per prophetam loquitur Dominus: Diluculo vigila-

1) Phil. 4, 18 2) Bal. servabant 3) Ps. 5, 3. 4.

bunt ad me dicentes: Eamus et revertamur ad Dominum Deum nostrum¹⁾. Recedente item sole ac die cessante necessario rursus orandum est. Nam quia Christus sol verus et dies est verus, sole ac die saeculi recedente, quando oramus et petimus, ut super nos lux denuo veniat, Christi precamur adventum lucis aeternae gratiam praebiturum. Christum autem diem dictum declarat in psalmis Spiritus sanctus. Lapis, inquit, quem reprobaverunt aedificantes, hic factus est in caput anguli. A Domino factus est iste et est admirabilis in oculis nostris. Iste est dies, quem fecit Dominus; ambulemus et iucundemur in eo²⁾. Item quod sol appellatus sit, Malachias propheta testatur dicens: Vobis autem, qui timetis nomen Domini, orietur sol iustitiae, et in alis eius curatio est³⁾. (27) Quodsi in scripturis sanctis sol verus et dies verus est Christus, hora nulla a christianis excipitur, quominus frequenter ac semper Deus debeat adorari, ut qui in Christo hoc est in sole et in die vero sumus, insistamus per totum diem precibus et oremus; et quando mundi lege decurrens vicibus alternis nox revoluta succedit, nullum de nocturnis tenebris esse orantibus damnum potest, quia filiis lucis et in noctibus dies est. Quando enim sine lumine est, cui lumen in corde est? Aut quando sol ei et dies non est, cui sol et dies Christus est?

XXXVI. Qui autem in Christo hoc est in lumine semper sumus, nec noctibus ab oratione cessemus. Sic Anna vidua sine intermissione rogans semper et vigilans perseverabat in promerendo Deo, sicut in evangelio scriptum est. Non recedebat, inquit, de templo ieiuniis et orationibus serviens nocte ac die⁴⁾. Viderint vel gentiles, qui necdum illuminati sunt, vel Iudaei, qui deserto⁵⁾ lumine in tenebris remanserunt. Nos, fratres dilectissimi, qui in Domini luce semper sumus, qui meminimus et tenemus, quid esse accepta gratia coeperimus, computemus noctem pro die. Ambulare nos credamus semper in lumine, non impediamur a tenebris, quas evasimus. Nulla sint horis nocturnis precum damna, nulla orationum pigra et ignava dispendia. Per Dei indulgentiam recreati spiritaliter et re-

1) Hos. 5, 15; 6, 1. 2) Ps. 118, 22—24. 3) Mal. 3, 20 (4, 2. LXX). 4) Luc. 2, 37. 5) Ita edd. vet. et Bal. secundum permultos edd. Pam. caet. deserti. Cdd. aliquot: deserti (vel derelicti) a lum.

nati imitemur, quod futuri sumus. Habaturi in regno sine interventu noctis solum diem sic nocte quasi in lumine vigilemus. Oraturi semper et acturi gratias Deo hic quoque orare et gratias agere non desinamus.

VIII.

DE MORTALITATE.

(Routhii scriptorum ecclesiasticorum opuscula praecipua quaedam. I. p. 265—282. 326—332.)

I. **E**t si apud plurimos vestrum, fratres dilectissimi, mens solida est et fides firma et anima devota, quae ad praesentis mortalitatis copiam non movetur, sed tanquam petra fortis et stabilis turbidos impetus mundi et violentos saeculi fluctus frangit potius ipsa nec frangitur, et temptationibus non vincitur, sed probatur, tamen quia animadverto, in plebe quosdam vel imbecillitate animi vel fidei parvitate vel dulcedine saecularis vitae vel sexus mollitie vel, quod maius est, veritatis errore minus stare fortiter nec pectoris sui divinum atque invictum robur exserere, dissimulanda res non fuit nec tacenda, quominus, quantum nostra mediocritas sufficit, vigore pleno et sermone de dominica lectione concepto delicatae mentis ignavia comprimatur, et qui homo Dei et Christi esse iam coepit, Deo et Christo dignus habeatur.

II. Agnoscere enim se debet, fratres dilectissimi, qui Deo militat, qui positus in coelestibus castris divina iam sperat¹⁾, ut ad procellas et turbines mundi trepidatio nulla sit in nobis, nulla turbatio, quando haec ventura praedixerit Dominus. Providae vocis hortatu instruens et docens et praeparans atque corroborans ecclesiae suae populum ad omnem tolerantiam futurorum bella et fames et terrae motus et pestilentias per loca singula exsurgere praenun-

¹⁾ Retinui vulgarem lect. multis edd. probatam. Ox.: spirat. Sic 9 edd.

tiavit et cecinit et, ne inopinatus nos et novus rerum infestantium metus quateret, magis ac magis in novissimis temporibus adversa crebrescere ante praemonuit. Fiunt ecce, quae dicta sunt, et quando fiunt, quae ante praedicta sunt, sequuntur et quaecunque promissa sunt, Domino ipso pollicente et dicente: Cum autem videritis haec omnia fieri, scitote, quoniam in proximo est regnum Dei¹⁾. (2) Regnum Dei, fratres dilectissimi, esse coepit in proximo; praemium vitae et gaudium salutis aeternae et perpetua laetitia²⁾, et possessio paradisi nuper amissa mundo transeunte iam veniunt; iam terrenis coelestia, et magna parvis, et caducis aeterna succedunt. Quis hic anxietatis et sollicitudinis locus est? Quis inter haec trepidus et moestus est, nisi cui spes et fides deest? Eius est enim mortem timere, qui ad Christum nolit ire. Eius est ad Christum nolle ire, qui se non credat cum Christo incipere regnare³⁾.

III. Scriptum est enim, iustum fide vivere. Si iustus es et fide vivis, si vere in Christum credis, cur non cum Christo futurus et de Domini pollicitatione securus, quod ad Christum voceris, amplecteris et, quod diabolo careas, gratularis? Simeon denique ille iustus, qui vere iustus fuit, qui fide plena Dei praecepta servavit, cum ei divinitus responsum fuisset, quod non ante moreretur, quam Christum vidisset, et Christus infans in templum cum matre venisset, agnovit in spiritu, natum esse iam Christum, de quo sibi fuerat ante praedictum; quo viso scivit se cito esse moriturum. Laetus itaque de morte iam proxima et de vicina accersitione securus accepit in manus puerum et benedicens Dominum exclamavit et dixit: Nunc dimittis servum tuum, Domine, secundum verbum tuum in pace, quoniam viderunt oculi mei salutare tuum⁴⁾; probans scilicet atque contestans, tunc esse servis Dei pacem, tunc liberam, tunc tranquillam quietem, quando de istis mundi turbinibus extracti sedis et securitatis aeternae portum petimus, quando expuncta hac morte ad immortalitatem venimus. (3) Illa est enim nostra⁵⁾ pax, illa fida tranquillitas, illa stabilis et firma et perpetua securitas.

1) Luc. 21, 31. 2) Ita edd. prope omnes et Augustin. contra duas epist. Pelag. IV. 8. Baluz. ratione non allata: securitas. 3) Gron. obs. monob. p. 150. secundum suos edd. legendum esse monet: in perpetuo regnare, quod Bal. etiam in uno invenit. 4) Luc. 2, 29. 30. 5) Bal. ratione non prodita: vera.

IV. Caeterum quid aliud in mundo, quam pugna adversus diabolum quotidie geritur, quam adversus iacula eius et tela conflictationibus assiduis dimicatur? Cum avaritia nobis, cum impudicitia, cum ira, cum ambitione congressio est, cum carnalibus vitiis, cum illecebris saecularibus assidua et molesta luctatio est. Obsessa mens hominis et undique diaboli infestatione vallata vix occurrit singulis, vix resistit. Si avaritia prostrata est, exsurgit libido. Si libido compressa est, succedit ambitio. Si ambitio contempta est, ira exasperat, inflat superbia, vinolentia invitat, invidia concordiam rumpit, amicitiam zelus abscindit. Cogaris maledicere, quod divina lex prohibet, compelleris iurare, quod non licet.

V. Tot persecutiones animus quotidie patitur, tot periculis pectus urgetur; et delectat hic inter diaboli gladios diu stare, cum magis concupiscendum sit et optandum, ad Christum subveniente velocius morte propere, ipso instruente nos et dicente: Amen amen dico vobis, quoniam vos plorabitis et plangetis, saeculum autem gaudebit; vos tristes eritis, sed tristitia vestra in laetitiam veniet¹⁾! Quis non tristitia carere optet, quis non ad laetitiam venire festinet? Quando autem in laetitiam veniat nostra tristitia, Dominus denno ipse declarat dicens: Iterum videbo vos, et gaudebit cor vestrum, et gaudium vestrum nemo auferet a vobis²⁾. Cum ergo Christum videre gaudere sit, nec possit esse gaudium nostrum, nisi cum viderimus Christum, quae coecitas animi quaeve dementia est, amare pressuras et poenas et lacrymas mundi et non festinare potius ad gaudium, quod nunquam possit auferri!

VI. (4) Hoc autem fit, fratres dilectissimi, quia fides deest, quia nemo credit vera esse, quae promittit Deus, qui verax est, cuius sermo credentibus aeternus et firmus est. Si tibi vir gravis et laudabilis aliquid polliceretur, haberes utique pollicenti fidem nec te falli aut decipi ab eo crederes, quem stare in sermonibus atque in actibus suis scires. Nunc Deus tecum loquitur, et tu mente incredula perfidus fluctuas? Deus tibi de hoc mundo recedenti immortalitatem atque aeternitatem pollicetur, et tu dubitas? Hoc est Deum omnino non nosse, hoc est Christum credentium

1) Io. 16, 20 2) Ib. 22.

magistrum¹⁾ peccato incredulitatis offendere, hoc est in ecclesia constitutum fidem in domo fidei non habere.

VII. Quantum prosit exire de saeculo, Christus ipse salutis atque utilitatis nostrae magister ostendit, qui, cum discipuli eius contristarentur, quod se iam diceret recessurum, locutus est ad eos dicens: Si me dilexissetis, gauderetis utique, quoniam vado ad patrem²⁾; docens scilicet et ostendens, cum cari, quos diligimus, de saeculo exeunt, gaudendum potius quam dolendum. Cuius rei memor beatus apostolus Paulus in epistola sua ponit et dicit: Mihi vivere Christus est et mori lucrum³⁾; lucrum maximum computans, iam saeculi laqueis non teneri, iam nullis peccatis et vitiis carnis obnoxium fieri, exemptum pressuris argentibus et venenatis diaboli faucibus liberatum ad laetitiam salutis aeternae Christo vocante proficisci.

VIII. (5) At enim quosdam movet, quod aequaliter cum gentilibus nostros morbi istius validudo corripiat; quasi ad hoc crediderit christianus, ut immunis a contactu malorum mundo et saeculo feliciter perfruatur et non omnia hic adversa perpessus ad futuram laetitiam reservetur. Movet quosdam, quod sit nobis cum caeteris mortalitas ista communis. Quid enim nobis in hoc mundo non commune cum caeteris, quamdiu adhuc secundum legem primae nativitatis manet caro ista communis? Quoadusque istic in mundo sumus, cum genere humano carnis aequalitate coniungimur, spiritu separamur. Itaque donec corruptivum istud induat incorruptionem, et mortale hoc accipiat immortalitatem, et spiritus⁴⁾ nos perducatur ad Deum patrem, quaecunque sunt carnis incommoda, sunt nobis cum humano genere communia. Sic cum foetu sterili terra ieiuna est, neminem fames separat; sic cum irruptione hostili civitas aliqua possessa est, omnes simul captivitas vastat, et quando imbrem nubila serena suspendunt, omnibus siccitas una est, et cum navem scopulosa saxa constringunt, navigantibus naufragium sine exceptione commune est, et oculorum dolor et impetus febrium et omnium validudo membrorum cum caeteris communis est nobis, quamdiu portatur in saeculo caro ista communis.

1) Vulgo: dominum et mag. Delevimus cum Routhio priora, quae in multis edd. et vet. edd. non leguntur. 2) Io. 14, 28. 3) Phil. 1, 21. 4) Restitui cum Routhio vulgarem lectionem, quam Bal. & paucorum edd. auctoritate permutaverat cum: Christus.

IX. (6) Quinimo si, qua conditione, qua lege crediderit, christianus noscat et teneat, sciet plus sibi quam caeteris in saeculo laborandum, cui magis sit cum diaboli impugnatione luctandum. Docet et praemonet scriptura divina dicens: Fili, accedens ad servitutem Dei sta in iustitia et timore et praepara animam tuam ad tentationem; et iterum: In dolore sustine et in humilitate tua patientiam habe, quoniam in igne probatur aurum et argentum, homines vero receptibiles in camino humiliationis¹).

X. Sic Iob post rerum damna, post pignorum funera vulneribus quoque et vermibus graviter afflictus non victus est, sed probatus, qui in ipsis conflictationibus et doloribus suis patientiam religiosae mentis ostendens ait: Nudus exivi de utero matris, nudus etiam ibo sub terram. Dominus dedit, Dominus abstulit; sicut Domino visum est, ita factum est. Sit nomen Domini benedictum²). Et cum eum uxor quoque compelleret, ut vi doloris impatiens aliquid adversus Deum querula et invidiosa voce loqueretur, respondit et dixit: Tanquam una ex ineptis mulieribus locuta es. Si bona excepimus de manu Domini, mala cur non tolerabimus? In his omnibus, quae contigerunt ei, nihil peccavit Iob labiis suis in conspectu Domini³). Itaque illi Dominus Deus perhibet testimonium dicens: Animadvertisti puerum meum Iob? Non enim est similis illi quisquam in terris, homo sine querela, verus, Dei cultor⁴). (7) Et Tobias post opera magnifica, post misericordiae suae multa et gloriosa praeconia cecitatem luminum passus timens et benedicens in adversis Deum per ipsam corporis sui cladem crevit ad laudem, quem et ipsum uxor sua depravare tentavit dicens: Ubi sunt iustitiae tuae? Ecce quae pateris⁵). At ille circa timorem Dei stabilis et firmus et ad omnem tolerantiam passionis fide religionis armatus tentationi uxoris invalidae in dolore non cessit, sed magis Deum patientia maiore promeruit, quem postmodum Raphael angelus collaudat et dicit: Opera Dei revelare et confiteri honorificum est. Nam quando orabas tu et Sarra nurus tua, ego obtuli memoriam orationis vestrae in conspectu claritatis Dei. Et cum sepelires tu mortuos simpliciter, et quia non es cunctatus ex-

1) Sir. 2, 1. 4. 5. 2) Iob. 1, 21 (LXX). 3) Ib. 2, 10 (LXX). 4) Ib. 1, 8. 5) Tob. 2, 14 (22. 23. V. lat.).

surgero et derelinquere prandium tuum et abisti et condidisti mortuum, missus sum tentare te. Et iterum me misit Deus curare te et Sarram nurum tuam. Ego enim sum Raphael, unus ex septem angelis sanctis, qui assistimus et conversamur ante claritatem Dei¹⁾.

XI. (8) Hanc tolerantiam iusti semper habuerunt, hanc apostoli disciplinam de Domini lege tenuerunt, non mussitare in adversis, sed quaecunque in saeculo accidunt, fortiter et patienter accipere, cum Iudaeorum populus hinc semper offenderit, quod adversus Deum frequentius murmuraret, sicut testatur in Numeris Dominus Deus dicens: Desinat murmuratio eorum a me, et non morientur²⁾. Murmurandum non est in adversis, fratres dilectissimi, sed patienter et fortiter, quidquid acciderit, sustinendum, cum scriptum sit: Sacrificium Deo spiritus contribulatus; cor contritum et humiliatum Deus non despicit³⁾; in Deuteronomio quoque moneat per Moysen Spiritus sanctus et dicat: Dominus Deus tuus vexabit te et famem iniiciet tibi, et cognoscetur in corde tuo, si bene custodieris praecepta eius sive non⁴⁾; et iterum: Tentat vos Dominus Deus vester, ut sciat, si diligitis Dominum Deum vestrum ex toto corde vestro et ex tota anima vestra⁵⁾.

XII. Sic Abraham Deo placuit, qui ut placeret Deo, nec amittere filium timuit nec gerere parricidium recusavit. Qui filium non potes lege et sorte mortalitatis amittere, quid faceres, si filium iubereris occidere? (9) Ad omnia te paratum facere timor Dei et fides debet. Sit licet rei familiaris amissio, sit de infestantibus morbis assidua membrorum et cruenta vexatio, sit de uxore, de liberis, de excedentibus caris funebris et tristis avulsio; non sint tibi scandala ista, sed proelia, nec debilitent aut frangant christiani fidem, sed potius ostendant in colluctatione virtutem, cum contemnenda sit omnis iniuria malorum praesentiam fiducia futurorum bonorum. Nisi praecesserit pugna, non potest esse victoria; cum fuerit in pugnae congressione victoria, tunc datur vincentibus et corona. Nam⁶⁾ gubernator in tempestate dignoscitur, in acie miles probatur. Delicata iactatio est, cum periculum non est. Conflictatio

1) Tob. 12, 11—15 (V. lat.). 2) Num. 17, 25. 3) Ps. 51, 19. 4) Deut. 8, 2. 5) Ib. 13, 4. 6) Haec prisca et sat probata lectio. Bal. e 2 cdd.: navis. Caeteri neutrum habent.

in adversis probatio est veritatis¹⁾. Arbor, quae alta radice fundata est, ventis incumben- tibus non movetur, et na- vis, quae forti compage solidata²⁾ est, pulsatur fluctibus nec foratur, et quando area fruges terit, ventos grana for- tia et robusta contemnunt, inanes paleae flatu portante ra- piuntur.

XIII. Sic et apostolus Paulus post naufragia, post fla- gella, post carnis et corporis multa et gravia tormenta non vexari, sed emendari se dicit adversis, ut dum gravius af- fligitur, verius probaretur. Datus est mihi, inquit, stimu- lus carnis meae, angelus satanae, qui me colaphizet, ut non extollar. Propter quod ter Dominum rogavi, ut discederet a me, et dixit mihi: Sufficit tibi gratia mea. Nam virtus in infirmitate perficitur³⁾. Quando ergo infirmitas et im- becillitas et vastitas aliqua grassatur, tunc virtus nostra perficitur, tunc fides, si tentata perstiterit, coronatur, sicut scriptum est: Vasa figuli probat fornax, et homines iustos tentatio tribulationis⁴⁾. (10) Hoc denique inter nos et cae- teros interest, qui Deum nesciunt, quod illi in adversis que- runtur et murmurant, nos adversa non avocant a virtutis et fidei veritate, sed corroborant in dolore.

XIV. Hoc, quod nunc corporis vires solutus in fluxum venter eviscerat, quod in faucium vulnera conceptus me- dullitus ignis exaestuat, quod assiduo vomitu intestina qua- tiuntur, quod oculi vi sanguinis inardescunt, quod quorun- dam vel pedes vel aliquae membrorum partes contagio mor- bidae putredinis amputantur, quod per iacturas et damna corporum prorumpente languere vel debilitatur incessus, vel auditus obstruitur, vel coecatur adspectus, ad do- cumentum proficit fidei. Contra tot impetus vastitatis et mortis inconcussi animi virtutibus congregari, quanta pecto- ris magnitudo est, quanta sublimitas, inter ruinas generis humani stare rectum nec cum eis, quibus spes in Deum nulla est, iacere prostratum, gratulari magis⁵⁾ et temporis munus amplecti, quod dum nostram fidem fortiter prominus et labore tolerato ad Christum per angustam Christi viam pergimus, praemium vitae⁶⁾ eius et fidei ipso iudicante ca-

1) Grav. et Routh.: virtutis. 2) Restituimus cum Routhio prae- cationem. Vulgo: solida. 3) II Cor. 12, 7—9. 4) Sir. 27, 5. 5) Vulgo post prostratum maiori interpunctione posita: Gratul. magis oportet, per paucis tamen libris iubentibus. Alii add. item pauci: gr. magis est. In plurimis neutra vox legitur. 6) Routh. et 4 add.: viae.

piamus. Mori plane timeat, sed qui ex aqua et spiritu non renatus gehennae ignibus mancipatur. Mori timeat, qui non Christi cruce et passione censetur. Mori timeat, qui ad secundam mortem de hac morte transibit. Mori timeat, quem de saeculo recedentem perennibus poenis aeterna flamma torquebit. Mori timeat, cui hoc mora longiore confertur, ut cruciatus eius et gemitus interim differatur.

XV. (11) Multi ex nostris in hac mortalitate moriuntur, hoc est, multi ex nostris de saeculo liberantur. Mortalitas ista ut Iudaeis et gentilibus et Christi hostibus pestis est, ita Dei servis salutaris excessus est. Hoc, quod sine ullo discrimine generis humani cum iniustis moriuntur et iusti, non est, quod putetis bonis et malis interitum esse commune. Ad refrigerium iusti vocantur, ad supplicium rapiuntur iniusti; datur velocius tutela fidentibus, perfidis poena. Improvidi et ingrati sumus, fratres dilectissimi, ad divina beneficia nec, quid nobis conferatur, agnoscimus. Excedunt ecce in pace tutae cum gloria sua virgines venientis antichristi minas et corruptelas et lupanaria non timentes. Pueri periculum lubricae aetatis evadunt, ad continentiae atque innocentiae praemium feliciter perveniunt. Tormenta iam non timet delicata matrona metum persecutionis et manus cruciatusque carnificis moriendi celeritate lucrata. Pavore mortalitatis et temporis accenduntur tepidi, constringuntur remissi, excitantur ignavi, desertores compelluntur, ut redeant, gentiles coguntur, ut credant, vetus fidelium populus ad quietem vocatur, ad aciem recens et copiosus exercitus robore fortiore colligitur pugnaturus sine metu mortis, cum proelium venerit, qui ad militiam tempore mortalitatis accedit.

XVI. Quid deinde illud, fratres dilectissimi, quale est, quam pertinens, quam necessarium, quod pestis ista et lues, quae horribilis et feralis videtur, explorat iustitiam singulorum et mentes humani generis examinat, an infirmis serviant sani, an propinqui cognatos pie diligant, an misereantur servorum languentium domini, an deprecantes aegros non deserant medici, an feroces violentiam suam comprimant, an rapaces avaritiae furentis insatiabilem semper ardorem vel metu mortis extinguant, an cervicem flectant superbi, an audaciam leniant improbi, an pereuntibus caris

vel sic aliquid divites¹⁾ largiantur et donent sine haerede morituri! Ut nihil aliud mortalitas ista contulerit, hoc christianis et Dei servis plurimum praestitit, quod martyrium coepimus libenter appetere, dum mortem discimus non timere. Exercitia sunt nobis ista, non funera, dant animo fortitudinis gloriam, contemptu mortis praeparant ad coronam.

XVII. (12) Sed fortasse aliquis opponat et dicat: „Hoc me ergo in praesenti mortalitate contristat, quod qui paratus ad confessionem fuero et ad tolerantiam passionis toto me corde et plena virtute devoveram, martyrio meo privor, dum morte praevenior.“ Primo in loco non est in tua potestate, sed in Dei dignatione martyrium, nec potes te dicere perdidisse, quod nescis an merearis accipere. Tunc deinde Deus scrutator renis et cordis et occultorum contemplator et cognitor videt te et laudat et comprobatur, et qui perspicit apud te paratam fuisse virtutem, reddet pro virtute mercedem. Numquid Cain, cum Deo munus offerret, iam peremerat fratrem? Et tamen parricidium mente conceptum Deus providus ante damnavit. Ut illic cogitatio mala et pernicioosa conceptio Deo providente perspecta²⁾ est, ita et in Dei servis, apud quos confessio cogitatur et martyrium mente concipitur, animus ad bonum deditus Deo iudice coronatur. Aliud est martyrio animum deesse, aliud animo defuisse martyrium. Qualem te invenit Dominus, cum vocat, talem pariter et iudicat, quando ipse testetur et dicat: Et scient omnes ecclesiae, quia ego sum scrutator renis et cordis³⁾. Nec enim Deus sanguinem nostrum quaerit, sed fidem. Nam nec Abraham nec Isaac nec Iacob occisi sunt, et tamen fidei ac iustitiae meritis honorati inter patriarchas primi esse meruerunt; ad quorum convivium congregatur, quisquis fidelis et iustus et laudabilis invenitur.

XVIII. Meminisse debemus, voluntatem nos non nostram, sed Dei facere debere, secundum quod nos Dominus quotidie iussit orare. Quam praeposterum est quam-

1) Baluz. ad 4 cdd. fidem: div. indigentibus. 2) Ita quidem non nisi unus cd. apud Ox.; caeteri et edd. omnes prospecta. Sed sensus prius requirit, syllabarumque pro et per compendia facillime potuerunt commutari. 3) Apoc. 2, 23. Quae sequuntur, Baluz. secundum aliquot edd. ita habet: Nec — nostrum desiderat, sed fidem quaerit. Caet. recentiores: Nec — nostrum, sed fidem quaerit. Cum Routhio antiquissimam lect. restitimus integram, nam locus glossematis desiderat prodit locum explicati voc. quaerit.

que perversum, ut cum Dei voluntatem fieri postulemus, quando evocat nos et accersit de hoc mundo Deus, non statim voluntatis eius imperio pareamus! (13) Obnitimur et reluctamur et pervicacium more servorum ad conspectum Domini cum tristitia et moerore perducimur, exeuntes istinc necessitatis vinculo, non obsequio voluntatis, et volumus ab eo praemiis coelestibus honorari, ad quem venimus inviti. Quid ergo oramus et petimus, ut adveniat regnum coelorum, si captivitas terrena delectat? Quid precibus frequenter iteratis rogamus et poscimus, ut acceleret dies regni, si maiora desideria et vota potiora sunt servire istic diabolo, quam regnare cum Christo?

XIX. Denique ut manifestius divinae providentiae indicia clarescerent, quod Dominus praescius futurorum suis consulat ad veram salutem, cum quidam de collegis et consacerdotibus nostris infirmitate defessus et de appropinquante iam morte sollicitus commeatum sibi precaretur, adstitit deprecanti et iam paene morienti iuvenis honore et maiestate venerabilis, statu celsus et clarus adspectu et quem assistentem sibi vix posset humanus adspectus oculis carnalibus intueri, nisi quod talem videre iam poterat de saeculo recessurus. Atque ille non sine quadam animi et vocis indignatione infremuit et dixit: „Pati timetis, exire non vultis, quid faciam vobis?“ Increpantis vox est et morientis, qui de persecutione sollicitis, de accersitione securis non consentit ad praesens desiderium, sed consulit in futurum. Audivit frater noster et collega moriturus, quod caeteris diceret. Nam qui moriturus audivit, ad hoc audivit, ut diceret; audivit non sibi ille, sed nobis. Nam quid sibi disceret iam recessurus? Didicit imo¹⁾ remanentibus, ut dum sacerdotem, qui commeatum petebat, increpitum esse comperimus, quid cunctis expediat, agnosceremus.

XX. (14) Nobis quoque ipsis minimis et extremis quoties revelatum est, quam frequenter atque manifeste de Dei dignatione praeceptum est, ut contestarer assidue et publice praedicarem, fratres nostros non esse lugendos accersitione dominica de saeculo liberatos, cum sciamus non eos amitti, sed praemitti, recedentes praecedere, ut proficiscentes, ut navigantes solent, desiderari eos debere, non plangi, nec

1) Sic 12 edd. apud Ox. et Routh. Vulgo: imo nobis.

accipiendas esse hic atras vestes, quando illi ibi indumenta alba iam sumserint¹⁾, occasionem dandam non esse gentilibus, ut nos merito ac iure reprehendant, quod quos vivere apud Deum dicimus, ut extinctos et perditos lugeamus et fidem, quam sermone et voce depromimus, cordis et pectoris testimonio non probemus. Spei nostrae ac fidei praevaricatores sumus; simulata, ficta, fucata videntur esse, quae dicimus. Nihil prodest verbis praeferre virtutem et factis destruere veritatem.

XXI. Improbatur²⁾ denique apostolus Paulus et obiurgat et culpat, si qui contristentur in excessu suorum. Nolumus, inquit, ignorare vos, fratres, de dormientibus, ut non contristemini sicut et caeteri, qui spem non habent. Si enim credimus, quia Iesus mortuus est et resurrexit, sic et Deus eos, qui dormierunt in Iesu, adducet cum illo³⁾. Eos contristari dicit in excessu suorum, qui spem non habent. (15) Qui autem spe vivimus et in Deum credimus et Christum passum esse pro nobis et resurrexisse confidimus, in Christo manentes et per ipsum atque in ipso resurgentes, quid aut ipsi recedere istinc de saeculo nolumus, aut nostros recedentes quasi perditos plangimus ac dolemus, ipso Christo Domino et Deo nostro monente ac dicente: Ego sum resurrectio et vita. Qui credit in me, licet moriatur, vivet, et omnis, qui vivit et credit in me, non morietur in aeternum⁴⁾? Si in Christum credimus, fidem verbis et promissis eius habeamus et non morituri in aeternum⁵⁾ ad Christum, cum quo et victuri et regnaturi semper sumus, laeta securitate veniamus.

XXII. Quod interim morimur, ad immortalitatem morte transgredimur, nec potest vita aeterna succedere, nisi hinc contigerit exire. Non est exitus iste, sed transitus et temporali itinere decurso ad aeterna transgressus. Quis non ad meliora⁶⁾ festinet? Quis non mutari et reformari ad Christi speciem et ad coelestis gloriae dignitatem venire citius exoptet, Paulo apostolo praedicante et dicente: Nostra autem conversatio, inquit, in coelis est, unde et Dominum expectamus Iesum Christum, qui transformabit corpus

1) Cfr. Apoc. 3, 5. 2) Bal. ratione non prodita; inculpatur. 3) I Thess. 4, 13. 14. 4) Io. 11, 25. 26. 5) Baluz. ad 6 edd.: si fidem — habeamus, et non morimur in aet. Restituimus lectionem omnibus edd. communem. nisi quod ant. habent: morimur. 6) Baluz. ratione non allata: ad mel. venire. Et continuo: transformari pro reform.

humilitatis nostrae conformatum corpori claritatis suae¹⁾? Tales nos futuros et Christus Dominus pollicetur, quando ut cum illo simus et cum illo in aeternis sedibus vivamus atque in regnis coelestibus gaudeamus, patrem pro nobis precatur dicens: Pater, quos mihi dedisti, volo, ut ubi ego fuero, et ipsi sint mecum et videant claritatem, quam mihi dedisti, priusquam mundus fieret²⁾. (16) Venturus ad Christi sedem, ad regnorum coelestium claritatem lugere non debet nec plangere, sed potius secundum pollicitationem Domini, secundum fidem veri in profectione hac sua et translatione gaudere.

XXIII. Sic denique invenimus et Enoch translatum esse, qui Deo placuit, sicut in Genesi testatur et loquitur scriptura divina: Et placuit Enoch Deo et non est inventus postmodum, quia Deus illum transtulit³⁾. Hoc fuit placuisse in conspectu Dei, de hoc contagio saeculi meruisse transferri. Sed et per Salomonem docet Spiritus sanctus, eos, qui Deo placeant, maturius istinc eximi et citius liberari, ne dum in isto mundo diutius immorantur, mundi contactibus polluantur. Raptus est, inquit, ne malitia mutaret intellectum illius. Placita enim erat Deo anima eius. Propter hoc properavit educere eum de media iniquitate⁴⁾. Sic et in psalmis ad Dominum properat spiritali fide Deo suo anima devota dicens: Quam dilectissimae habitationes tuae, Deus virtutum. Desiderat et properat anima mea ad atria Dei⁵⁾.

XXIV. Eius est in mundo diu velle remanere, quem mundus oblectat, quem saeculum blandiens atque decipiens illecebris terrenae voluptatis invitat. (17) Porro cum mundus oderit christianum, quid amas eum, qui te odit, et non magis sequeris Christum, qui te et redemit et diligit? Ioannes in epistola sua clamat et loquitur et, ne carnalia desideria sectantes mundum diligamus, hortatur. Nolite, inquit, diligere mundum neque ea, quae in mundo sunt. Si quis dilexerit mundum, non est caritas patris in illo: quia omne, quod in mundo est, concupiscentia carnis est et concupiscentia oculorum et ambitio saeculi, quae non est a patre, sed ex concupiscentia mundi. Et mundus transibit et concupiscentia eius; qui autem fecerit voluntatem Dei,

1) Phil. 3, 20. 21. 2) Io. 17, 24. 3) Gen. 5, 24. 4) Sap. 4, 11, 14. 5) Ps. 34, 2. 3.

manet in aeternum, quomodo et Deus manet in aeternum¹). Potius, fratres dilectissimi, mente integra, fide firma, virtute robusta parati ad omnem voluntatem Dei simus, pavoro mortis exulso immortalitatem, quae sequitur, cogitemus. Hoc nos ostendamus esse, quod credimus, ut neque carorum lugeamus excessum et, cum accersitionis propriae dies venerit, incunctanter et libenter ad Dominum ipso vocante veniamus.

XXV. Quod cum semper faciendum fuerit Dei servis, nunc fieri multo magis debet, corruente iam mundo et malorum infestantium turbinibus obsesso; ut qui cernimus coepisse iam gravia et scimus imminere graviora, lucrum maximum computemus, si istinc velocius recedamus. Si in habitaculo tuo parietes vetustate nutarent, tecta desuper tremarent, domus iam fatigata, iam lassa aedificiis senectute labentibus ruinam proximam minaretur, nonne omni celeritate migrares? Si navigante te turbida et procellosa tempestas fluctibus violentius excitatis praenuntiaret futura naufragia, nonne portum velociter peteres? Mundus ecce nutat et labitur et ruinam sui non iam senectute rerum, sed fine testatur; et tu non Deo gratias agis, non tibi gratularis, quod exitu maturiore subtractus ruinis et naufragiis et plagis imminuentibus exuaris?

XXVI. (18) Considerandum est, fratres dilectissimi, et identidem cogitandum, renuntiassse nos mundo et tanquam hospites et peregrinos istie interim degere. Amplectamur diem, qui assignat singulos domicilio suo, qui nos istinc ereptos et laqueis saecularibus exsolutos paradiso restituit et regno²). Quis non peregre constitutus properaret in patriam regredi? Quis non ad suos navigare festinans ventum prosperum cupidius optaret, ut velociter caros liceret amplecti? Patriam nostram paradisum computamus, parentes patriarchas habere iam coepimus; quid non properamus et currimus, ut patriam nostram videre, ut parentes salutare possimus? Magnus illic nos carorum numerus exspectat, parentum, fratrum, filiorum frequens nos et copiosa turba desiderat iam de sua incolumitate secura et adhuc de vestra salute sollicita. Ad horum conspectum et complexum venire, quanta et illis et nobis in commune laetitia

1) I Io. 2, 15—17 (V. lat.). 2) Ante Bal.: regno coelesti.

est! Qualis illic coelestium regnorum voluptas sine timore moriendi, et cum aeternitate vivendi quam summa et perpetua felicitas! Illic apostolorum gloriosus chorus, illic prophetarum exsultantium numerus, illic martyrum innumerabilis populus ob certaminis et passionis victoriam coronatus, triumphantes illic virgines, quae concupiscentiam carnis et corporis continentiae robore subegerunt, remunerati misericordes, qui alimentis et largitionibus pauperum iustitiae opera fecerunt, qui dominica praecepta servantes ad coelestes thesauros terrena patrimonia transtulerunt. Ad hos, fratres dilectissimi, avida cupiditate properemus, ut cum his cito esse, ut cito ad Christum venire contingat, optemus. Hanc cogitationem nostram Deus videat, hoc propositum mentis et fidei Dominus Christus adspiciat daturus eis gloriae suae ampliora praemia, quorum circa se fuerint desideria maiora.

IX.

AD FORTUNATUM

DE EXHORTATIONE MARTYRII.

Praefatio.

I. Desiderasti, Fortunate carissime, ut quoniam persecutionum et pressurarum pondus incumbit, et in fine atque in consummatione mundi antichristi tempus infestum appropinquare iam coepit, ad praeparandas et corroborandas fratrum mentes de divinis scripturis hortamenta componerem, quibus milites Christi ad coeleste et spiritale certamen animarem. Obtemperandum fuit desiderio tuo tam necessario, ut quantum sufficit mediocritas nostra auxilio divinae inspirationis instructa, quasi arma ac munimenta quaedam pugnaturis fratribus de praeceptis dominicis promerentur. Parum est enim, quod Dei plebem classico nostrae vocis erigimus, nisi credentium fidem et dicatam Deo devotamque virtutem divina lectione firmemus.

II. Quid autem potius aut maius curae nostrae ac sollicitudini congruit, quam ut commissum nobis divinitus populum et exercitum in castris coelestibus constitutum adversus diaboli tela et iacula exhortationibus assiduis praeparemus? Neque enim idoneus potest esse miles ad bellum, qui non exercitatus prius in campo fuerit, aut qui agonisticam coronam quaerit adipisci, in stadio coronabitur, nisi usum et peritiam virium ante meditetur. Adversarius vetus est et hostis antiquus, cum quo proelium gerimus. Sex millia annorum iam paene complentur, ex quo hominem diabolus impugnat. Omnia genera tentandi et artes atque insidias deliciendi usu ipso vetustatis edidicit. Si imparatum invenerit militem Christi, si rudem, si non sollicitum ac toto corde vigilantem, circumvenit nescium, fallit incautum, decipit imperitum. Si vero quis dominica praecepta custodiens et fortiter Christo ¹⁾ adhaerens contra eum steterit, vincatur necesse est, quia Christus, quem confitetur, invictus est.

III. (2) Ac ne in longum sermonem meum extenderem, frater carissime, et audientem vel legentem styli latioris copia fatigarem, compendium feci; ut propositis titulis, quos quis et nosse debeat et tenere, capitula dominica subnecterem et id, quod proposueram, divinae lectionis auctoritate solidarem, ut non tam tractatum meum videar tibi misisse, quam materiam tractantibus praeuisse. Quae res in usum singulis proficit utilitate maiore. Nam si confectam et paratam iam vestem darem, vestis esset mea, qua alius uteretur, et forsitan non pro habitudine staturae et corporis res alteri facta minus congruens haberetur. Nunc vero de agno, per quem redempti ac vivificati sumus, lanam ipsam et purpuram misi, quam cum acceperis, tunicam tibi pro voluntate conficies et plus ut in domestica tua atque in propria veste laetaberis et caeteris quoque, ut conficere et ipsi pro arbitrio suo possint, quod misimus, exhibebis, ut vetere illa nuditate contexta perferant omnes indumenta Christi coelestis gratiae sanctificatione vestiti.

IV. (3) Nec non et illud consilium, frater carissime, utile et salubre prospexi, in exhortatione tam necessaria, quae martyres faciat, amputandas esse verborum nostrorum

1) Ita edd. plurimi, edd. vet. et Bal. Pamel. caet.: Christi vestigiis.

moras et tarditates atque ambages sermonis humani subtrahendas, ponenda sola illa, quae Deus loquitur, quibus servos suos ad martyrium Christus hortatur. Praecepta ipsa divina velut arma pugnantibus suggerenda sunt. Illa sint militaris tubae hortamenta, illa pugnantibus classica. Inde aures erigantur, inde instruantur mentes, inde et animi et corporis vires ad omnem passionis tolerantiam roborentur. Nos tantum, qui Domino permittente primum baptismum credentibus dedimus, ad aliud quoque singulos praeparamus insinuantes et docentes, hoc esse baptismum in gratia maius, in potestate sublimius, in honore pretiosius, baptismum, in quo angeli baptizant, baptismum, in quo Deus et Christus eius exsultant, baptismum, post quod nemo iam peccat, baptismum, quod fidei nostrae incrementa consummat, baptismum, quod nos de mundo recedentes statim Deo copulat. In aquae baptismo accipitur peccatorum remissa, in sanguinis¹⁾ corona virtutum. Amplectenda res est et optanda et omnibus postulationum nostrarum precibus expetenda, ut qui servi Dei sumus, simus et amici.

V. In exhortandis itaque ac praeparandis fratribus nostris et virtutis ac fidei firmitate ad praeconium dominicae confessionis atque ad proelium persecutionis et passionis armandis primo in loco dicendum est, (I) idola deos non esse, quae homo sibi facit — neque enim quae fiunt, factore suo et fabricatore maiora sunt, aut protegere et servare quemquam possunt, quae ipsa de templis suis pereunt, nisi ab homine servantur, — sed nec elementa colenda esse²⁾, quae homini secundum dispositionem et praeceptum Dei serviunt. (II) Destructis idolis et elementorum ratione monstrata ostendendum, Deum solum colendam esse. (III) Tunc addendum, quae comminatio Dei sit adversus eos, qui idolis sacrificant. (IV) Praeterea docendum, non facile ignoscere Deum idololatriis, (V) et quod sic idololatriae indignetur Deus, ut praeceperit etiam eos interfici, qui sacrificare et servire idolis suaserint. (VI) Subiungendum post haec, quod redempti ac vivificati Christi sanguine nihil Christo praeponere debeamus, quia nec ille quidquam nobis praeposuerit et ille propter nos mala bonis praetulerit, paupertatem divitiis, servitutem dominationi, mortem

1) Bal. ratione non prolata: sanguinis baptismo. 2) In Ox. additur: vice deorum.

immortalitati, nos contra in passionibus nostris paupertati saeculari paradisi divitias et delicias praeferamus, dominatum et regnum aeternum temporariae servituti, immortalitatem morti, Deum et Christum diabolo et antichristo. (VII) Insinuandum quoque, ne erepti de faucibus diaboli et de laqueis saeculi liberati, si in angustiis et pressuris esse coeperint, regredi denuo ad saeculum velint et perdant, quod evaserint; (VIII) insistendum potius esse et perseverandum in fide et virtute et coelestis ac spiritualis gratiae consummatione, ut ad palmam et coronam possit perveniri, (IX) ad hoc enim pressuras et persecutiones fieri, ut probemur; (X) nec timendas esse iniurias et poenas persecutionum, quia maior est Dominus ad protegendum, quam diabolus ad impugnandum. (XI) Ac ne expavescat quis et conturbetur ad pressuras et persecutiones, quas patimur in isto mundo, probandum, ante praedictum esse, quod nos mundus odio habiturus esset et quod persecutiones adversum nos excitaret, ut ex hoc ipso, quod haec fiant, manifesta sit fides divinae pollicitationis in mercedibus et praemiis postmodum secuturis, nec novum quid accidat christianis, quando ab initio mundi boni laboraverint et oppressi atque occisi sint ab iniustis. (XII) In novissima parte ponendum est, quae spes et quae merces maneat iustos et martyres post conflictationes huius temporis et passiones, (XIII¹) et quod plus accepturi simus in passionis remuneratione, quam quod hic sustinemus in ipsa passione.

1. QUOD IDOLA DII NON SINT, ET QUOD NEC ELEMENTA VICE DEORUM COLENDASINT, ostenditur in psalmo cxiii: Idola gentium argentum et aurum, opera manuum hominum. Os habent et non loquuntur, oculos habent et non vident, aures habent et non audiunt; neque enim est spiritus in ore ipsorum. Similes illis fiant, qui faciunt ea²). Item in Sapientia Salomonis: Omnia idola nationum aestimaverunt deos, quibus neque oculorum usus est ad videndum, neque nares ad percipiendum spiritum, neque aures ad audiendum, neque digiti in manibus ad tractandum, sed et pedes eorum pigri ad ambulandum. Homo enim fecit illos, et qui spiri-

1) Haec licet in expositione separatim locum teneant, vulgo cum cap. XII. coniunguntur, 2) Ps. 115, 4—6. 8.

tum mutuatus est, finxit illos. Nemo autem sibi similem homo poterit deum fingere, cum sit enim mortalis, mortuum finxit manibus iniquis. Melior est autem ipse iis, quos colit, quoniam ipse quidem vixit, illi autem nunquam¹⁾. Item in Exodo: Non facies tibi idolum nec cuiusquam similitudinem²⁾. Item apud Salomonem de elementis: Neque opera attendentes agnoverunt, quis esset artifex, sed aut ignem aut spiritum aut citatum aerem aut gyrum stellarum aut nimiam aquam aut solem aut lunam³⁾ deos putaverunt. Quorum si propter speciem hoc aestimaverunt, sciant, quanto iis Dominus sit speciosior, aut si virtutes et opera eorum mirati sunt, intelligant ab ipsis, quoniam qui haec constituit fortia, fortior est illis⁴⁾.

II. QUOD DEUS SOLES COLENDUS SIT, SICUT SCRIPTUM EST: Dominum Deum tuum adorabis et illi soli servies⁵⁾. Item in Exodo: Non erunt tibi dii alii absque me⁶⁾. Item illic: Videte, videte, quia ego sum, et non est Deus praeter me. Ego interimam et vivere faciam, percutiam et ego sanabo, et non est, qui eripiat de manibus meis⁷⁾. Item in Apocalypsi: Et vidi alium angelum volentem in medio coelo, habentem evangelium aeternum, ut annuntiaret super terram et super omnes nationes et tribus et linguas et populos, dicentem voce magna: Metuite potius Deum et date illi claritatem, quoniam venit hora iudicii eius, et adorete eum, qui fecit coelum et terram et mare et omnia, quae in eis sunt⁸⁾. Sic et Dominus in evangelio commemorationem facit primi et secundi praecepti dicens: Audi, Israel, Dominus Deus tuus Deus unus est. Et diliges Dominum tuum de toto corde tuo et de tota anima tua et de tota virtute tua. Hoc primum, et secundum simile huic: Diliges proximum tuum tanquam te. In his duobus praeceptis tota lex pendet et prophetae⁹⁾. Et iterum: Haec est autem vita aeterna, ut cognoscant te solum et verum Deum et quem misisti, Iesum Christum¹⁰⁾.

III. QUAE COMMUNIO DEI SIT ADVERSUS EOS, QUI IDOLIS SACRIFICANT. In Exodo: Sacrificans diis eradicabitur, nisi Domino soli¹¹⁾. Item in Deuteronomio: Sacrificaverunt

1) Sap. 15, 15—17. 2) Ex. 20, 4. 3) Pam. caet. adiciunt ut supra Test. III. 59: rectores orbis terrarum. 4) Sap. 13, 1—4. 5) Dent. 6, 13. 6) Ex. 20, 3. 7) Deut. 32, 39. 8) Apoc. 14, 6. 7. 9) Marc. 12, 29—31. Matth. 22, 39. 40. 10) Io. 17, 3. 11) Ex. 22, 19.

daemoniis et non Deo¹⁾. Item apud Esaiam: Adoraverunt eos, quos fecerunt digiti eorum, et curvatus est homo, et humiliatus est vir, et non laxabo illis²⁾. Et iterum: Illis fudistis libamina et illis imposuistis sacrificia. Super haec ergo non indignabor³⁾? dicit Dominus. Item apud Hieremiam: Nolite ambulare post deos alienos, ut serviatis eis, et ne adoraveritis eos et ne incitetis me in operibus manuum vestrarum ad disperdendos vos⁴⁾. Item in Apocalypsi: Si quis adorat bestiam et imaginem eius et accipit notam in fronte sua aut in manu, bibet et ipse de vino irae Dei mixto in poculo irae eius et punietur igne et sulphure sub oculis sanctorum angelorum et sub oculis agni. Et fumus de tormentis eorum in saecula saeculorum adscendet, nec habebunt requiem die ac nocte, quicumque adorant bestiam et imaginem eius⁵⁾.

IV. NON FACILE IGNOSCERE DEUM IDOLOLATRIS. Moyses in Exodo pro populo rogat nec impetrat: Precor, ait, Domine; deliquit populus hic delictum grande, fecerunt sibi deos aureos. Et nunc si dimittis illis delictum, dimitte; sin autem, dele me de libro, quem scripsisti. Et dixit Dominus ad Moysen: Si quis deliquit ante me, deleam eum de libro meo⁶⁾. Item cum Hieremias pro populo deprecatur, Dominus ad eum loquitur dicens: Et tu noli orare pro populo hoc et noli postulare pro ipsis in prece et oratione, quia non exaudiam in tempore, quo invocabunt me, in tempore afflictionis suae⁷⁾. Ezechiel quoque hanc eandem denuntiat indignationem Dei his, qui in Deum delinquant: Et fuit, inquit, verbum Domini ad me dicens: Fili hominis, terra quaecunque peccaverit mihi, ut delinquat delictum, extendam manum meam super eam et obteram stabilimentum panis et immittam in eam famem et auferam de ea hominem et pecora. Et si fuerint tres viri hi in medio eius, Noë, Daniel et Iob, non liberabunt filios neque filias, ipsi soli salvi erunt⁸⁾. Item in libro Regnorum primo: Si delinquendo peccet vir adversus virum; orabunt pro eo Dominum. Si autem in Deum peccet homo, quis orabit pro eo⁹⁾?

V. QUOD SIC IDOLOLATRIAE INDIGNETUR DEUS, UT PRAECE-

1) Deut. 32, 17. 2) Ier. 2, 8. 3) Ib. 57, 6. 4) Ier. 25, 6. 5) Apoc. 14, 9—11. 6) Ex. 32, 31—33. 7) Ier. 11, 14. 8) Ez. 14, 12—14. 16. 9) I Sam. 2, 25.

PERIT ETIAM EOS INTERFICI, QUI SACRIFICARE ET SERVIRE IDOLIS SUASERINT. In Deuteronomio: Quodsi rogaverit te frater tuus aut filius tuus aut filia tua aut uxor tua, quae est in sinu tuo, aut amicus tuus, qui aequalis est animae tuae, latenter dicens: „Eamus et serviamus diis alienis, diis gentium,“ non consenties ei et non exaudies eum, et non parces oculus tuus super eum, et non celabis eum, annuntians annuntiabis de illo. Manus tua erit super eum, in primis interficere eum, et manus omnis populi postremo; et lapidabunt eum, et morietur, quoniam quaesivit avertere te a Domino Deo tuo. Et iterum loquitur Dominus et dicit nec civitati parcendum, etiamsi universa consenserit ad idololatriam: Aut si audieris in una ex civitatibus, quas Dominus Deus tuus dabit tibi inhabitare te illic, dicentes: „Eamus et serviamus diis aliis, quos non nosti¹⁾,“ interficiens necabis omnes, qui sunt in civitate, caede gladii et incendes civitatem igni, et erit sine habitaculo in aeternum. Non reaedificabitur etiam nunc, ut avertatur Dominus ab indignatione irae suae. Et dabit tibi misericordiam et miserebitur tui et multiplicabit te, si exaudieris vocem Domini Dei tui et observaveris praecepta eius²⁾. Cuius praecepti et vigoris memor Mathathias interfecit eum, qui ad aram sacrificaturus accesserat. Quodsi ante adventum Christi circa Deum colendum et idola spernenda haec praecepta servata sunt, quanto magis post adventum Christi circa Deum colendum servanda sunt, quando ille veniens non verbis tantum nos hortatus sit, sed et factis, post omnes iniurias et contumelias passus quoque et crucifixus, ut nos pati et mori exemplo suo doceret, ut nulla sit homini excusatio pro se non patienti³⁾, cum passus sit ille pro nobis, et cum ille passus sit pro alienis peccatis, multo magis pro peccatis suis pati unumquemque debere! Et ideo in evangelio comminatur et dicit: Quicumque confessus fuerit me coram hominibus, et ego confitebor eum coram patre meo, qui in coelis est. Qui autem negaverit me coram hominibus, et ego negabo eum coram patre meo, qui in coelis est⁴⁾. Item apostolus Paulus: Si enim commorimur, inquit, et convivemus; si toleramus, et conregnabi-

1) Ox. addit: quaeres sollicite et si inveneris certum es. no, quod dicitur. 2) Deut. 12, 7—11. 13. 14. 16—19. 3) Bal.: pati 4) Matth. 10, 32. 33.

mus; si negaverimus, et ipse negabit nos¹⁾. Item Ioannes: Qui negat filium, neque patrem habet; qui confitetur filium, et filium et patrem habet²⁾. Unde nos ad contemptum mortis hortatur Dominus et corroborat dicens: Nolite timere eos, qui occidunt corpus, animam autem non possunt occidere. Magis autem metuite eum, qui potest animam et corpus occidere in gehennam³⁾; et iterum: Qui amat animam suam, perdet eam, et qui odit animam suam in isto saeculo, in vitam aeternam conservabit illam⁴⁾.

VI. QUOD REDENTI ET VIVIFICATI CHRISTI SANGUINE NIHIL CHRISTO PRAEPOSERE DEBEAMUS. In evangelio Dominus loquitur et dicit: Qui diligit patrem aut matrem super me, non est me dignus, et qui diligit filium aut filiam super me, non est me dignus⁵⁾. Sic et in Deuteronomio scriptum est: Qui dicunt patri et matri: non novi te, et filios suos non agnoverunt, hi custodierunt praecepta tua et testamentum tuum servaverunt⁶⁾. Item apostolus Paulus: Quis nos, inquit, separabit a caritate Christi, pressura an angustia an persecutio an fames an nuditas an periculum an gladius? Sicut scriptum est: Quia propter te occidimur tota die, aestimati sumus ut oves victimae. Sed in his omnibus superamus propter eum, qui dilexit nos⁷⁾. Et iterum: Non estis vestri; emti enim estis pretio magno. Clarificate et portate Deum in corpore vestro⁸⁾. Et iterum: Pro omnibus mortuus est Christus, ut et qui vivunt, iam non sibi vivant, sed ei, qui pro ipsis mortuus est et resurrexit⁹⁾.

VII. EREPTOS DE FAUCIBUS DIABOLI ET DE LAQUEIS SAECULI LIBERATOS NON DEBERE DENUO AD SAECULUM REVERTI, NE PERDANT, QUOD EVASERINT. In Exodo Iudaicus populus ad umbram nostri et imaginem praefiguratus, cum Deo tutore et vindice evasisset Pharaonis atque Aegypti id est diaboli et saeculi durissimam servitutem, circa Deum perfidus et ingratus adversus Moysen mussitat, respiciens solitudinis ac laboris incommoda et non intelligens libertatis ac salutis beneficia divina reverti quaerit ad Aegypti hoc est ad saeculi servitutem, unde fuerat exutus, cum magis fidere deberet in Deum et credere, quoniam qui a diabolo et sac-

1) H Tim. 2, 11. 12. 2) I Io. 2, 23. 3) Matth 10, 28. 4) Io. 12, 25. 5) Matth. 10, 37. 6) Deut. 32, 9. 7) Rom. 8, 35—37. 8) I Cor. 6, 19. 20. 9) II Cor. 5, 13.

culó liberat populum suum, protegit liberatum. Quid hoc nobis, inquiunt, fecisti in eiiciendo nos de Aegypto? Melius est nobis servire Aegyptiis, quam mori in solitudine hac. Et dixit Moyses ad populum: Fidite et state et cernite salutem, quae a Domino est, quam vobis faciet hodie. Dominus ipse pugnabit pro vobis, et vos tacebitis¹⁾. Quod nos admonens in evangelio suo Dominus et docens, ne ad diabolum rursus et ad saeculum, quibus renuntiavimus et unde evasimus, revertamur, dicit: Nemo retro attendens et superponens manum suam super aratrum aptus est regno Dei²⁾; et iterum: Et qui in agro est, non convertatur retro. Memores estote uxoris Loth³⁾. Ac ne quis aliqua vel cupiditate rerum vel suorum dulcedine retardetur, quominus Christum sequatur, addit et dicit: Qui non renuntiat omnibus, quae sunt eius, non potest meus esse discipulus⁴⁾.

VIII. INSISTENDUM ESSE ET PERSEVERANDUM IN FIDE ET VIRTUTE ET COELESTIS AC SPIRITUALIS GRATIAE CONSUMMATIONE, UT AD PALMAM ET CORONAM POSSIT PERVENIRI. In Paralipomenon: Dominus vobiscum est, quamdiu et vos estis cum ipso. Si autem dereliqueritis eum, derelinquet vos⁵⁾. Item apud Ezechielem: Iustitia iusti non liberabit eum in quacunque die exerraverit⁶⁾. Item in evangelio Dominus loquitur et dicit: Qui perseveraverit usque in finem, hic salvus erit⁷⁾; et iterum: Si permanseritis in verbo meo, vere discipuli mei eritis et cognoscetis veritatem, et veritas liberabit vos⁸⁾. Praemonens quoque, nos paratos semper esse debere et expeditos in procinctu firmiter stare, addit et dicit: Sint lumbi vestri praecincti et lucernae ardentes, et vos similes hominibus exspectantibus dominum, quando revertatur a nuptiis, ut cum venerit et pulsaverit, aperiant ei. Felices⁹⁾ servi illi, quos adveniens dominus invenerit vigilantes¹⁰⁾. Item beatus apostolus Paulus, ut fides nostra proficiat et crescat et ad summa perveniat, hortatur dicens: Nescitis, quoniam qui in stadio currunt, omnes quidem currunt, unus tamen accipit palmam? Sic currite, ut occupetis¹¹⁾. Et illi quidem, ut corruptibi-

1) Ex. 14, 11. 13. 14. 2) Luc. 9, 62. 3) Ib. 17, 31. 32. 4) Ib. 14, 33. 5) II Chron. 15, 2. 6) Ez. 33, 12. 7) Matth. 10, 22. 8) Io. 8, 31. 32. 9) Ita Bal. ad fidem ant. edd. et edd. plurimorum. Pam. caet.: beati, ut de un. eccl. XXVII. 10) Luc. 12, 35—37. 11) Ita Bal. ad plurimos edd. et ant. edd.

lem coronam accipiant, vos autem incorruptam¹⁾. Et iterum: Nemo militans Deo obligat se molestiis saecularibus, ut possit placere, cui se probavit. Sed et si certaverit quis, non coronabitur, nisi legitime pugnaverit²⁾. Et iterum: Oro autem vos, fratres, per misericordiam Dei, ut constituatis corpora vestra hostiam viventem, sanctam, placentem Deo; nec configuremini saeculo huic, sed transformamini in renovatione spiritus ad probandum, quae sit voluntas Dei bona et placens et perfecta³⁾. Et iterum: Sumus filii Dei. Si autem filii, et haeredes, haeredes quidem Dei⁴⁾, cohaeredes autem Christi, siquidem compatiamur, ut et commagnificemur⁵⁾. Et in Apocalypsi eadem loquitur divinae praedicationis hortatio dicens: Tene, quod habes, ne alius accipiat coronam tuam⁶⁾. Quod exemplum perseverandi et permanendi designatur in Exodo, ubi Moyses ad superandum Amalech, qui figuram portabat diaboli, in signo et sacramento crucis adlevabat supinas manus nec vincere adversarium potuit, nisi postquam stabilis in signo adlevatis iugiter manibus perseveravit. Et factum est, inquit, cum levabat Moyses manus, praevalebat Israel, ubi autem submiserat manus, invalescebat Amalech. Et accepto lapide supposuerunt sub eo, et sedebat super eum. Et Aaron et Ur sustentabant manus eius hinc et inde; et factae sunt manus Moysi stabiles usque in occasum solis. Et fugavit Iesus Amalech et omnem populum eius. Et dixit Dominus ad Moysen: Scribe hoc, ut sit memoria in libro, et da in aures Iesu, quoniam deletionem deleam memoriam Amalech de sub coelo⁷⁾.

IX. AD HOC PRESSURAS ET PERSECUTIONES FIERI, UT PRODEMUR. In Deuteronomio: Tentat vos Dominus Deus vester, ut sciat, si diligitis Dominum Deum vestrum ex toto corde vestro et ex tota anima vestra et ex tota virtute vestra⁸⁾. Et iterum apud Salomonem: Vasa figuli proba fornax, et homines iustos tentatio tribulationis⁹⁾. Paulus quoque paria testatur ac loquitur dicens: Gloriamur in spe claritatis Dei. Non solum autem, sed et gloriamur in pres-

Manut. Pam. caet. addunt: omnis enim, qui agonizat, in omni-
bus continens est.

1) I Cor. 9, 24. 25. 2) II Tim. 2, 4. 5. 3) Rom. 12, 1. 2. 4) Gal.: filii, et haeredes Dei. 5) Rom. 8, 16. 17. 6) Apoc. 3, 11. 7) Ex. 17, 11—14. 8) Deut. 10, 4. 9) Sir. 27, 5.

suris scientes, quoniam pressura tolerantiam operatur, tolerantia autem probationem, probatio autem spem, spes autem non confundit, quia dilectio Dei infusa est in cordibus nostris per Spiritum sanctum, qui datus est nobis¹⁾. Et Petrus in epistola sua ponit et dicit: Carissimi, nolite mirari ardorem accidentem vobis, qui ad tentationem vestram fit, nec excidatis, tanquam novum aliquid vobis contingat. Sed quotiescunque communicatis Christi passionibus, per omnia gaudete, ut et in revelatione facta claritatis eius gaudentes exsultetis. Si impropere vobis in nomine Christi, beati estis, quia maiestatis et virtutis Domini nomen in vobis requiescit, quod quidem secundum illos blasphematur, secundum nos autem honoratur²⁾.

X. TIMENDAS NON ESSE INIURIAS ET POENAS PERSECUTIONUM, QUIA MAIOR EST DOMINUS AD PROTEGENDUM, QUAM DIABOLUS AD IMPUGNANDUM. Ioannes in epistola sua probat dicens: Maior est, qui in vobis est, quam qui in isto mundo³⁾. Item in psalmo cxvii: Non metuum, quid mihi faciat homo; Dominus mihi auxiliator est⁴⁾. Et iterum: Isti in curribus et isti in equis, nos autem in nomine Domini Dei nostri magnificabimus. Illis copulati sunt pedes⁵⁾ et ceciderunt, nos autem surreximus et erecti sumus⁶⁾. Et adhuc fortius docens et ostendens Spiritus sanctus, castra diaboli non timenda, et si bellum nobis hostis indixerit, in ipso magis bello spem nostram consistere, et congressione illa iustos ad divinae sedis et salutis aeternae praemium pervenire, in psalmo xxvi ponit et dicit: Si directa fuerint in me castra, non timebit cor meum; si exsurrexerit super me bellum, in illud ego sperabo. Unam petii a Domino, hanc requiram, ut inhabitem in domo Domini per omnes dies vitae meae⁷⁾. Item in Exodo declarat scriptura divina, pressuris multiplicari nos potius et augeri, dicens: Quantoque eos deprimebant, tanto plures fiebant et invalescebant magis⁸⁾. Et in Apocalypsi protectio divina promittitur passionibus nostris. Nihil, inquit, eorum timeas, quae passurus es⁹⁾. Nec alius securitatem nobis et protectionem pollicetur, quam qui et per Esaiam prophetam loquitur dicens: Noli timere, quia te redemi et vocavi te

1) Rom. 5, 2—5. 2) I Petr. 4, 12—14. 3) I Io. 4, 4. 4) Ps. 118, 6. 7. 5) Ita Ox. magno edd. consensu. Vulgo: ipsi obligati sunt. 6) Ps. 20, 8. 7) Ib. 26, 3. 4. 8) Ex. 1, 12. 9) Apoc. 2, 10.

nomine tuo; meus es tu. Et si transieris per aquam, tecum sum, et flumina te non inundabunt. Et si transieris per ignem, non combureris, et flamma¹⁾ te non comburet, quoniam ego Dominus Deus tuus sanctus Israel, qui te salvum facio²⁾. Qui et in evangelio promittit, auxilium divinum Dei servis in persecutionibus non defuturum, dicens: Cum autem vos tradiderint, nolite cogitare, quomodo aut quid loquamini. Dabitur enim vobis in illa hora, quid loquamini. Non enim vos estis, qui loquimini; sed spiritus patris vestri, qui loquitur in vobis³⁾. Et iterum: Ponite in cordibus vestris, non praemeditari excusare. Ego enim dabo vobis os et sapientiam, cui non poterunt resistere adversarii vestri⁴⁾. Sicut in Exodo ad Moysen cunctantem et ad populum ire trepidantem Deus loquitur dicens: Quis dedit os homini, et quis fecit mogilalum, et quis surdum, et quis videntem et coecum? Nonne ego Dominus Deus? Et nunc perge, et ego aperiam os tuum et instruam te, quid loquaris⁵⁾. Nec difficile est Deo, aperire os hominis devoti sibi et confessori suo inspirare constantiam et fiduciam loquendi, qui in Numeris adversus Balaam prophetam etiam asinam fecerit loqui. Quare in persecutionibus nemo cogitet, quod periculum diabolus importet, sed imo consideret, quod auxilium Deus praestet, nec mentem labefactet humana infestatio, sed corroboret fidem divina protectio, quando unusquisque secundum dominica promissa et fidei suae merita tantum accipiat de Dei ope, quantum se credat accipere, nec sit, quod Omnipotens praestare non possit, nisi si accipientis fides caduca defecerit.

XI. ANTE PRAEDICTUM ESSE, QUOD NOS MUNDUS ODIO HABITURUS ESSET, ET QUOD PERSECUTIONES ADVERSUS NOS EXCITARET, ET QUOD NIHIL NOVUM CHRISTIANIS ACCIDAT, QUANDO AB INITIO MUNDI BONI LABORAVERINT, ET OPPRESSI ATQUE OCCISI SINT IUSTI AB INIUSTIS. Dominus in evangelio praemonet et praenuntiat dicens: Si mundus vos odit, scitote, quoniam me primo odiit. Si de mundo essetis, mundus, quod suum esset, amaret; sed quia de mundo non estis, et ego elegi vos de mundo, propterea odit vos mundus. Mementote sermonis, quem dixi vobis: „Non est servus maior domino

1) Ita Ox. Vulgo: per ignem, flamma. 2) Ies. 43, 1—3. 3) Matth. 10, 19. 4) Luc. 21, 14. 15. 5) Ex. 4, 11. 12.

suo.“ Si me persecuti sunt, et vos persequentur¹⁾. Et iterum: Veniet hora, ut omnis, qui vos occiderit, putet se officium Deo facere; sed hoc facient, quoniam non cognoverunt patrem neque me. Haec autem locutus sum vobis, ut cum venerit hora, eorum memores sitis, quia ego dixi vobis. Et iterum: Amen amen dico vobis, quoniam vos plorabitis et plangetis, saeculum autem gaudebit; vos tristes eritis, sed tristitia vestra in laetitiam veniet. Et iterum: Haec locutus sum vobis, ut in me pacem habeatis, in saeculo autem pressuram; sed fide, quoniam ego vici saeculum²⁾. Et cum a discipulis suis interrogaretur de signo adventus sui et consummationis mundi, respondit et dixit: Cavete, ne quis vos fallat. Multi enim venient in nomine meo dicentes: Ego sum Christus; et multos fallent. Incipietis autem audire bella et auditus bellorum. Videte, nolite tumultuari; oportet enim haec fieri; sed nondum est finis. Exsurget enim gens super gentem et regnum super regnum, et erunt fames et terrae motus et pestilentiae per singula loca. Omnia autem ista initia parturitionum sunt. Tunc tradent vos in pressuram et interficient vos, et eritis odibiles omnibus gentibus propter nomen meum. Et tunc scandalizabuntur multi et invicem tradent et odient invicem. Et multi pseudoprophetae exsurgent et seducent multos, et eo, quod facinus abundet, refrigescet caritas multorum. Qui autem toleraverit usque in finem, hic salvus erit. Et praedicabitur evangelium istud regni per totum orbem terrae in testimonium omnibus gentibus, et tunc veniet finis. Cum ergo videritis abominationem vastationis, quae dicta est per Daniele prophetam, stantem in loco sancto (qui legit, intelligat!), tunc qui in Iudaea sunt, fugiant in montes, et qui in tecto est, non descendat tollere quidquam de domo, et qui in agro est, non convertatur retro auferre vestimentum suum. Vae autem praegnantibus et nutrientibus in illis diebus. Orate autem, ne fiat fuga vestra hieme neque sabbato. Erit enim tunc pressura magna, qualis non est facta ab initio mundi usque nunc, sed neque fiet; et nisi breviati essent dies illi, non esset salva omnis caro: propter electos autem breviabuntur illi dies. Tunc si quis dixerit vobis: Ecce hic est Christus,

1) Io. 15, 18—20. 2) Ib. 16, 2—4. 20. 23.

aut: Ecce illic, nolite credere. Surgent enim pseudochristi et pseudoprophetae et dabunt signa magna et prodigia ad errorem faciendum, si fieri potest, etiam electis. Vos autem cavete. Ecce praedixi vobis omnia. Si ergo dixerint vobis: Ecce in solitudine est, nolite exire: Ecce in cubiculis, nolite credere. Sicut enim coruscatio exit ab oriente et apparet usque ad occidentem, ita erit et adventus filii hominis. Ubi fuerit cadaver, illuc colligentur aquilae. Continuo autem post pressuram dierum illorum sol tenebrescet¹⁾, et luna non dabit lumen suum, et stellae cadent de coelo, et virtutes coelorum movebuntur. Et tunc apparebit signum filii hominis in coelo, et lamentabuntur omnes tribus terrae et videbunt filium hominis venientem in nubibus coeli cum virtute magna et claritate. Et mittet angelos suos cum tuba magna. Et colligent electos eius a quatuor ventis, a summis coelorum usque ad summitates eorum²⁾.

Nec nova aut repentina haec sunt, quae nunc accidunt christianis, cum boni semper et iusti et Deo innocentiae lege ac verae religionis timore devoti per pressuras et iniurias et graves ac multiformes infestationum poenas angustii itineris difficultate gradientur. Sic in origine statim mundi Abel iustus a fratre primus occiditur, et Iacob fugatur, et Ioseph venundatur, et David misericordem Saul rex persequitur, et Heliam maiestatem Dei constanter ac fortiter asserentem rex Achab opprimere conatur. Zacharias sacerdos interficitur in medio templi et altaris, ut illic hostia ipse fiat, ubi Deo hostias immolabat. Tot denique martyria iustorum saepe celebrata, tot edita in posterum fidei et virtutis exempla. Tres pueri, Ananias, Azarias, Misahel, aetate compares, dilectione concordēs, fide stabiles, virtute constantes, flammis ac poenis urgentibus fortiores soli se Deo servire, solum nosse, solum colere proclamant dicentes: Nabuchodonosor rex, non opus est nobis de hoc verbo respondere tibi. Est enim Deus, cui nos servimus, potens nos eripere de camino ignis ardentis; et de manibus tuis, rex, liberabit nos. Et si non, notum sit tibi, quia diis tuis non servimus et imaginem auream, quam statuisti, non adoramus³⁾. Et Daniel Deo devotus et san-

1) Ox.: tenebricabit. 2) Matth. 24, 4—31. 3) Dan. 3, 16—18.

cto Spiritu plenus exclamat et dicit: Nihil colo ego nisi Dominum Deum meum, qui condidit coelum et terram¹). Tobias quoque sub regali licet ac tyrannica servitute, sensu tamen ac spiritu liber confessionem suam Deo servat et virtutem maiestatemque divinam sublimiter praedicat dicens: Ego in terra captivitatis meae confiteor illi et ostendo virtutem eius in natione peccatrice²).

Quid vero in Machabaeis septem fratres et natalium pariter et virtutum sorte consimiles septenarium numerum sacramento perfectae consummationis implentes? Sic septem fratres in martyrio cohaerentes, ut primi in dispositione divina septem dies annorum septem millia continentes, ut septem spiritus et angeli septem, qui assistunt et conversantur ante faciem Dei, et lucerna septiformis in tabernaculo martyrii, et in Apocalypsi septem candelabra aurea, et apud Salomonem columnae septem, super quas aedificavit domum sapientia, ita et istic septenarius fratrum numerus ecclesias septem numeri sui quantitate complexus, secundum quod in primo Regnorum libro legimus, sterilem septem peperisse. Et apud Esaiam septem mulieres unum hominem apprehendunt, cuius invocari super se nomen exposcunt. Et apostolus Paulus, qui huius numeri legitimi et certi meminit, ad septem ecclesias scribit. Et in Apocalypsi Dominus mandata sua divina et praecepta coelestia ad septem ecclesias et earum angelos dirigit. Qui nunc istic numerus in septem fratribus invenitur, ut consummatio legitima compleatur. Cum septem liberis plane copulatur et mater origo et radix, quae ecclesias septem postmodum peperit, ipsa prima et una super petram³) Domini voce fundata. Nec vacat, quod in passionibus sola cum liberis mater est. Martyres enim, qui se Dei filios in passione testantur, iam non nisi Deo patre censeantur, sicut in evangelio Dominus docet dicens: Ne vocaveritis vobis patrem super terram. Unus est enim Pater vester, qui in coelis est⁴).

Quae vero ediderunt confessionum praeconia, quam praeclara, quam magna documenta fidei praebuerunt! Rex Antiochus infestus, imo in Antiocho antichristus expressus

1) Hist. Bel. 5 (Dan. 14, 4. V. lat.). 2) Tob. 13, 6. 3) Sic edd. sat multi, ant. edd. et Ox. Manut. caet., etiam Bal. ex aliorum libr. fide: Petrum. 4) Matth. 23, 9.

ora martyrum gloriosa et spiritu confessionis invicta contagio suillae carnis maculare quaerebat et, cum flagellis graviter verberasset ac nihil promovere potuisset, sartagine iussit igniri; quibus ignitis et accensis eum, qui primus locutus fuerat et magis regem virtutis et fidei constantia provocaverat, admoveri praecepit et frigi producta et exsecta prius lingua, quae confessa Deum fuerat; quod martyri gloriosius contigit. Lingua enim, quae confessa nomen Dei fuerat, prior ad Deum debuit ipsa proficisci. Post in secundo excogitatis acrioribus poenis, antequam caetera membra torqueret, cutem capitis cum capillis detraxit, odio scilicet certo. Nam cum caput viri Christus sit et caput Christi Deus, qui caput laniabat in martyre, Deum et Christum persequabatur in capite. At ille in martyrio suo fidens et resurrectionis sibi praemium de Dei remuneratione promittens exclamavit et dixit: Tu quidem, impotens, ex hac praesenti vita nos perdis; sed mundi rex defunctos nos pro suis legibus in aeternam vitae resurrectionem suscitabit¹⁾. Tertius linguam postulatus cito protulit. Nam poenam linguae exsecandae iam didicerat a fratre contemnere. Manus quoque amputandas constanter extendit multum beatus genere isto supplicii, cui contigit extensis ad poenam manibus passionis dominicae instar imitari. Nec non et quartus pari virtute tormenta contemnens et ad retundendum regem coelesti voce respondens exclamavit et dixit: Potius est, ab hominibus morti datos expectare spem a Deo iterum ab eo suscitandos. Tibi enim resurrectio ad vitam non erit²⁾. Quintus praeter quod carnificinam regis et duros variosque cruciatus fidei vigore calcabat, ad praescientiam quoque et notitiam futurorum spiritu divinitatis animatus prophetavit regi indignationem Dei et ultionem velociter secuturam. Potestatem, inquit, inter homines habens, cum sis corruptibilis, facis, quod vis. Noli autem putare, genus nostrum a Deo derelictum esse. Sustine et vide magnam potestatem eius, qualiter te et semen tuum torquebit³⁾. Quale illud levamentum fuit martyri, quam magnum, quam grande solatium, in cruciatibus suis non tormenta propria cogitare, sed torto-

1) II Macc. 7, 9. 2) Ib. 14. Post suscitandos praeter Ox. omnes addiunt: in vitam aeternam. 3) Ib. 16. 17. In sqq. verba quam magnum omissa sunt in edd. Rig. et Ox.

ris sui supplicia praedicare! In sexto vero non virtus sola, sed et humilitas praedicanda est, nihil sibi martyrem vindicasse nec confessionis suae honorem superbis vocibus ventilasso, peccatis potius suis adscripsisse, quod persecutionem a rege pateretur, Deo vero dedisse, quod postmodum vindicaretur. Docuit esse martyres verecundos, de ultione fidere et nihil in passione iactare. Noli, inquit, frustra errare. Nos enim propter nosmet ipsos haec patimur peccantes in Deum nostrum. Tu autem ne te existimes impunitum futurum aggressus pugnare cum Deo¹⁾. Admirabilis quoque mater, quae nec sexus infirmitate fracta nec multiplici orbitate commota morientes liberos spectavit libenter nec poenas illas pignorum, sed glorias computavit, tam grande martyrium Deo praebens virtute oculorum suorum, quam praebuerant filii eius tormentis et passione membrorum. Cum sex punitis et occisis superesset unus ex fratribus, cui rex divitias et potentatus et multa pollicebatur, ut crudelitas eius ac feritas vel unius subacti solatio foveretur, et peteret, ut ad filium deliciendum secum deprecaretur et mater, deprecata est illa, sed ut decebat martyrum matrem, ut decebat legis et Dei memorem, ut decebat filios suos non delicate, sed fortiter diligentem. Deprecata est enim, sed ut Deum confiteretur. Deprecata est, ne a fratribus suis frater in consortio laudis et gloriae separaretur, tunc se septem filiorum computans matrem, si sibi contingeret, filios septem Deo potius peperisse, non saeculo. Armans itaque eum et corroborans et feliciore tunc partu filium generans: Fili, inquit, miserere mei, quae te in utero mensibus decem²⁾ portavi et lac triennio dedi et alui et in aetatem istam perduxi. Oro, fili, adspicias in coelum et terram et omnibus, quae in eis sunt, adspectis intelligas, quia ex nihilo fecit illa Deus et hominum genus. Itaque, fili³⁾, ne timeas carnificem istum, sed dignus fratribus effectus excipias mortem, ut in illa miseratione cum fratribus tuis te recipiam⁴⁾. Magna laus matris in exhortatione virtutis, sed maior in Dei timore et in fidei veritate, quod nihil sibi aut filio de sex martyrum honore promisit nec fratrum precem profuturam

1) II Macc. 7, 18. 19. 2) Ita Bal. ad permultos edd. Vulgo: novem. 3) Ox. ad 11 edd.: Ita fiet. 4) II Macc. 7, 28. 29.

credidit ad negantis salutem, persuasit potius participem passionis fieri, ut in iudicii die posset cum fratribus inveniri. Post haec liberis suis commoritur et mater; neque enim aliud iam decebat, quam ut quae martyres pepererat et fecerat, in consortio illis gloriae iungeretur et, quos ad Deum praemisera, ipsa quoque sequeretur.

Ac ne quis vel libelli vel alicuius rei oblata sibi occasione, qua fallat, amplectatur decipientium malum munus, nec Eleazarus tacendus est, qui cum sibi a ministris regis offerretur facultas, ut accepta carne, qua liceret sibi vesci, ad circumveniendum regem simularet se illa edere, quae de sacrificiis atque illicitis cibis ingerebantur, consentire ad hanc fallaciam noluit dicens, nec aetati suae nec nobilitati convenire id fingere, quo caeteri scandalizarentur et in errorem inducerentur existimantes, Eleazarum nonaginta annos natum ad alienigenarum morem relictum et proditum Dei lege transisse, nec tanti esse lucrari brevia vitae momenta, ut offenso Deo incurreret aeterna supplicia. Atque ille excruciatas diu et in extremo iam constitutus, cum inter verbera et tormenta moreretur, ingemiscens ait: Domine, qui sanctam habes scientiam, manifestum est, quia cum possim a morte liberari, durissimos dolores corporis tolero flagellis vapulans, animo autem propter tui ipsius metum libenter haec patior¹). Sincera prorsus fides et virtus integra ac satis pura, non regem Antiochum cogitasse, sed Deum iudicem, et scisse proficere sibi ad salutem non posse, si hominem derideret ac falleret, quando Deus, qui conscientiae nostrae iudex est et solus timendus est, nec derideri possit omnino nec falli.

Si igitur et nos dicati Deo ac devoti vivimus, si supra iustorum antiqua et sancta vestigia iter facimus, per eadem documenta poenarum, per eadem passionum martyria pergamus, hoc ampliorem gloriam computantes temporis nostri, quod cum vetera exempla numerentur, exuberante postmodum copia virtutis ac fidei numerari non possunt martyres christiani testante Apocalypsi et dicente: Post haec vidi turbam magnam, quam dinumerare nemo poterat, ex omni gente et ex omni tribu et populo et lingua stantes in conspectu throni et agni; et erant amicti stolas al-

1) II Macc. 6, 30.

bas, et palmae fuerunt in manibus eorum, et magno clamore dicebant: Salus Deo nostro sedenti super thronum et agno. Et respondit unus ex senioribus dicens mihi: Hi, qui amicti sunt stolas albas, qui sunt et unde venerunt? Et dixi ei: Domine mi, tu scis. Et ait mihi: Hi sunt, qui venerunt ex magna tribulatione et laverunt stolas suas et candidas eas fecerunt in sanguine agni. Propter hoc sunt in conspectu throni Dei et serviunt ei die ac nocte in templo eius¹). Quodsi tantus ostenditur et probatur christianorum martyrum populus, nemo difficile vel arduum putet esse martyrem fieri, quando videat martyrum populum non posse numerari.

XII. QUAE SPES ET MERCES MANEAT IUSTOS ET MARTYRES POST CONFLICTATIONES HUIUS TEMPORIS ET PASSIONES, per Salomonem Spiritus sanctus ostendit et praecinit²) dicens: Etsi coram hominibus tormenta passi sunt, spes eorum immortalitate plena est, et in paucis vexati in multis bene disponentur, quoniam Deus tentavit illos et invenit illos dignos se. Tanquam aurum in fornace probavit illos et quasi holocausta hostiae accepit illos, et in tempore erit respectus illorum³). Iudicabunt nationes et dominabuntur populis, et regnabit dominus eorum in perpetuum⁴). Item apud eundem vindicta nostra describitur, et persecutorum nos atque infestantium poenitentia praedicatur. Tunc stabunt, inquit, iusti in magna constantia adversus eos, qui se angustiaverunt, et qui abstulerunt labores eorum, videntes turbabuntur timore horribili et mirabuntur in subitatione insperatae salutis dicentes inter se, poenitentiam habentes et prae angustia spiritus gementes: „Hi sunt, quos aliquando habuimus in derisum et in similitudinem improperii. Nos insensati vitam illorum aestimabamus insaniam et finem illorum sine honore. Quomodo ergo computati sunt inter filios Dei, et inter sanctos sors illorum est? Ergo erravimus a via veritatis, et iustitiae lumen non luxit nobis, et sol non est ortus nobis. Lassati sumus in iniquitatis via et perditionis et ambulavimus solitudines difficiles, viam autem Domini ignoravimus. Quid nobis profuit superbia, aut quid divitiarum iactatio contulit nobis? Transierunt omnia illa tanquam umbrā⁵).“ Item in psalmo cxv pre-

1) Apoc. 7, 9. 10. 13—15. 2) Pam. caet.: praecavit. 3) Bal. e 4 edd. adiecit: Fulgeant et tanquam scintillae in arundinetis discurrent. Sic epist. 6 (Bal. 81) II. 4) Sap. 3, 4—8. 5) Ib. 5, 1—9.

tium et merces passionis ostenditur. Pretiosa est, inquit, in conspectu Domini mors sanctorum eius¹⁾. Item in psalmo cxxv tristitia conflictationis et laetitia retributionis exprimitur. Qui seminant, inquit, in lacrymis, in gaudio metent. Ambulantes ambulabant et flebant mittentes semina sua; venientes autem venient in exultatione portantes gremia sua²⁾. Et iterum in psalmo cxviii: Beati, qui immaculati sunt in via, qui ambulant in lege Domini. Beati, qui perscrutantur martyria eius, in toto corde exquirunt eum³⁾. Item Dominus in evangelio, ultor ipse persecutionis nostrae et remunerator passionis: Beati, inquit, qui persecutionem passi fuerint propter iustitiam, quia ipsorum est regnum coelorum⁴⁾. Et iterum: Beati eritis, cum odio vos habuerint homines et separaverint vos et expulerint et maledixerint nomini vestro quasi nequam propter filium hominis. Gaudete in illa die, et exultate. Ecce enim merces vestra multa est in coelis⁵⁾. Et iterum: Qui perdidit animam suam propter me, hic salvabit illam⁶⁾. Nec solos animadversos et interfectos divinae pollicitationis manent praemia, sed etiam si ipsa passio fidelibus desit, fides tamen integra atque invicta perstiterit, et contemptis ac relictis suis omnibus Christum se sequi christianus ostenderit, ipse quoque a Christo inter martyres honoratur, pollicente ipso et dicente: Nemo est, qui relinquat domum aut agrum aut parentes aut fratres aut uxorem aut filios propter regnum Dei et non recipiat septies tantum in isto tempore, in saeculo autem venturo vitam aeternam⁷⁾. Item in Apocalypsi hoc idem loquitur: Et vidi, inquit, animas occisorum propter nomen Iesu et sermonem Dei. Et cum primo in loco posuisset occisos, addidit dicens: Et quicumque imaginem bestiae non adoraverunt nec acceperunt inscriptionem in fronte aut in manu sua; quos universos a se in eodem loco simul visos coniungit et dicit: et vixerunt et regnaverunt cum Christo⁸⁾. Vivere omnes dicit et regnare cum Christo, non tantum qui occisi fuerint, sed et quique in fidei suae firmitate et Dei timore perstantes imaginem bestiae non adoraverint neque ad funesta eius et sacrilega edicta consenserint.

XIII. PLUS NOS ACCIPERE IN PASSIONIS MERCEDE, QUAM

1) Ps. 116, 15. 2) Ib. 126, 5. 6. 3) Ib. 119, 1. 2. 4) Matth. 5, 10. 5) Luc. 6, 22. 23. 6) Ib. 9, 21. 7) Ib. 18, 29. 30. 8) Apoc. 20, 4.

QUOD HIC SUSTINEMUS IN IPSA PASSIONE, probat beatus apostolus Paulus, qui dignatione divina usque in tertium coelum atque in paradisum raptus audisse se inenarrabilia¹⁾ testatur, qui oculata fide Iesum Christum vidisse se gloriatur, qui id, quod et didicit et vidit, maiori conscientiae veritate profitetur. Non sunt, inquit, condignae passionis huius temporis ad superventuram claritatem, quae revelabitur in nobis²⁾. Quis ergo non omnibus viribus elaboret, ad tantam claritatem pervenire, ut amicus Dei fiat, ut cum Christo statim gaudeat, ut post tormenta et supplicia terrena praemia divina percipiat? Si militibus saecularibus gloriosum est, ut hoste devicto redeant in patriam triumphantes, quanto potior et maior est gloria, victo diabolo ad paradisum triumphantem redire et, unde Adam peccator eiectus est, illuc prostrato eo, qui ante deiecerat, trophaea victricia reportare, offerre Deo acceptissimum munus incorruptam fidem et virtutem mentis incolumem, laude³⁾ devotionis illustrem comitari eum, cum venire coeperit viadictam de inimicis recepturus, lateri eius assistere, cum sederit iudicaturus, cohaeredem Christi fieri, angelis adaequari, cum patriarchis, cum apostolis, cum prophetis coelestis regni possessione laetari! Has cogitationes quae persecutio potest vincere, quae possunt tormenta superare? Durat fortis et stabilis religiosus meditationibus fundata mens, et adversus omnes diaboli terrores et minas mundi animus immobilis perstat, quem futurorum fides certa et solida corroborat. Clauduntur⁴⁾ in persecutionibus terrae, sed patet coelum; minatur antichristus, sed Christus tuetur; mors inferitur, sed immortalitas sequitur; occiso mundus eripitur, sed restituto paradisu exhibetur; vita temporalis exstinguitur, sed aeterna reparatur. Quanta est dignitas et quanta securitas, exire hinc laetum, exire inter pressuras et angustias gloriosum, claudere in momento oculos, quibus homines videbantur et mundus, et aperire eosdem statim, ut Deus videatur et Christus! Tam feliciter migrandi quanta velocitas! Terris repente subtraheris, ut in regnis coelestibus reponaris. Haec oportet mente et cogitatione complecti, haec die ac nocte meditari. Si talem persecutionis

1) Pam. caet.: inen. verba. 2) Rom. 8, 18. 3) Omnes edd. et edd.: laudem, posito commate post illustrem. 4) Sequimur lectionem Ox. 12 edd. auctoritate probatam. Caet.: clauduntur oculi.

dies invenerit Dei militem, vinci non poterit virtus ad proelium prompta. Vel si accersitio ante praevenierit, sine praemio non erit fides, quae erat ad martyrium praeparata; sine damno temporis merces iudice Deo redditur. In persecutione militia, in pace conscientia coronatur.

X.

AD DEMETRIANUM.

I. Oblatrantem te et adversus Deum, qui unus et verus est, ore sacrilego et verbis impiis obstrepentem frequenter, Demetriane, contemseram verecundius ac melius existimans, errantis imperitiam silentio spernere, quam loquendo dementis insaniam provocare. Nec hoc sine magisterii divini¹⁾ auctoritate faciebam, cum scriptum sit: In aures imprudentis noli quidquam dicere, ne quando audierit, irrideat sensatos sermones tuos²⁾; et iterum: Noli respondere imprudenti ad imprudentiam eius, ne similis fias illi³⁾; et sanctum quoque iubeamur intra conscientiam nostram tenere nec inculcandum porcis et canibus exponere, loquente Domino et dicente: Ne dederitis sanctum canibus neque miseritis margaritas vestras ante porcos, ne inculcent eas pedibus et conversi elidant vos⁴⁾. Nam cum ad me saepe studio magis contradicendi, quam voto discendi venires et clamoris vocibus personans malles tua impudenter ingerere, quam nostra patienter audire, ineptum videbatur congrredi tecum, quando facilius esset et levius, turbulenti maris concitos fluctus clamoribus retundere, quam tuam rabiem tractatibus coercere. Certe et labor irritus et nullus effectus, offerre lumen coeco, sermonem surdo, sapientiam bruto, cum nec sentire brutus possit, nec coecus lumen admittere, nec surdus audire.

II. Haec considerans saepe conticui et impatientem patientia vici, cum nec docere indocilem possem nec impium

1) Pam. cuet. adiiciunt: et nominis. 2) Prov. 23, 9. 3) Ib. 26, 4
4) Matth. 7, 6.

religione comprimere nec furem lenitate cohibere. Sed enim cum dicas, plurimos conqueri, quod bella crebrius surgant, quod lues, quod fames saeviant, quodque imbres et pluvias serena longa suspendant, nobis imputari, tacere ultra non oportet, ne iam non verecundiae, sed diffidentiae esse incipiat, quod tacemus, et dum criminationes falsas contemnimus refutare, videamur crimen agnoscere. Respondeo igitur et tibi, Demetriane, pariter et caeteris, quos tu forsitan concitasti et adversum nos odia tuis maledicis vocibus seminando comites tibi plures radicis atque originis tuae pullulatione fecisti; quos tamen sermonis nostri admittere credo rationem. Nam qui ad malum motus est mendacio fallente, multo magis ad bonum movebitur veritate cogente.

III. (2) Dixisti per nos fieri et quod nobis debeant imputari omnia ista, quibus nunc mundus quatitur et urgetur, quod dii vestri a nobis non colantur. Qua in parte, quia ignarus divinae cognitionis et veritatis alienus es, illud primo in loco scire debes, senuisse iam mundum, non illis viribus stare, quibus prius steterat, nec vigore et robore eo valere, quo antea praevalebat. Hoc etiam nobis tacentibus et nulla de scripturis sanctis praedicationibusque divinis documenta promentibus mundus ipse iam loquitur et occasum sui rerum labentium probatione testatur. Non hyeme nutriendis seminibus tanta imbrum copia est, non frugibus aestate torrendis solis tanta flagrantia est, nec sic vernante temperie sata¹⁾ laeta sunt, nec adeo arboreis foetibus autumnus foecunda sunt. Minus de effossis et fatigatis montibus eruuntur marmorum crustae, minus argenti et auri opes suggerunt exhausta iam metalla, et pauperes venae breviantur in dies singulos et decrescunt, deficit in arvis agricola, in mari nauta, miles in castris, innocentia in foro, iustitia in iudicio, in amicitiiis concordia, in artibus peritia, in moribus disciplina. Putasne tu tantam posse substantiam rei senescentis existere, quantum prius potuit novella adhuc et vegeta iuventa pollere? Minuatur necesse est, quidquid fine iam proximo in occidua et extrema devertit. Sic sol in occasu suo radios minus claro et igneo splendore iaculatur, sic declinante iam cursu exoletis cornibus luna

1) Ita Bal. e 4 cdd. Antea legebatur: verna de temperie sata (Pam. Rig. addunt, Ox. substituit sua, probante posterius Gron. obs. II. IV. p. 668.)

tenuatur, et arbor, quae fuerat ante viridis et fertilis, arescentibus ramis fit postmodum sterili senectute deformis, et fons, qui exundantibus prius venis largiter profluebat, senectute deficiens vix modico sudore distillat. Haec sententia mundo data est, haec Dei lex est, ut omnia orta occidant et aucta senescant, et infirmantur fortia, et magna minuantur, et cum infirmata et diminuta fuerint, finiantur.

IV. (3) Christianis imputas, quod minuantur singula mundo senescente. Quid si et senes imputent christianis, quod minus valeant in senectute, quod non porinde ut prius vigeant auditu aurium, cursu pedum, oculorum acie, virium robore, succo viscerum, mole membrorum, et cum olim ultra octingentos et nongentos annos vita hominum longaeva procederet, vix nunc possit ad centenarium numerum pervenire? Canos videmus in pueris, capilli deficiunt, antequam crescant, nec aetas in senectute desinit, sed incipit a senectute. Sic in ortu adhuc suo ad finem nativitas properat, sic quodcumque nunc nascitur, mundi ipsius senectute degenerat, ut nemo mirari debeat, singula in mundo coepisse deficere, quando totus ipse iam mundus in defectione sit et in fine.

V. Quod autem crebrius bella continuant, quod sterilitas et fames sollicitudinem cumulant, quod saevientibus morbis valetudo frangitur, quod humanum genus lais populatione vastatur, et hoc scias esse praedictum, in novissimis temporibus multiplicari mala, et adversa variari, et appropinquante iam iudicii die magis ac magis in plagas generis humani censuram Dei indignantis accendi. (4) Non enim, sicut tua falsa querimonia et imperitia veritatis ignara iactat et clamat, ista accidunt, quod dii vestri a nobis non colantur, sed quod a vobis non colatur Deus. Nam cum ipse sit mundi dominus et rector, et cuncta arbitrio eius et nutu gerantur, nec quidquam fieri possit, nisi quod aut fecerit aut fieri ipse permiserit, utique quando ea fiunt, quae iram Dei indignantis ostendunt, non propter nos fiunt, a quibus Deus colitur, sed delictis et meritis vestris irrogantur, a quibus Deus omnino nec quaeritur nec timetur, nec relictis vanis superstitionibus religio vera cognoscitur, ut qui Deus unus est omnibus, unus colatur ab omnibus et rogetur.

VI. Ipsum denique audi loquentem, ipsum voce divina

instruentem nos pariter ac monentem. Dominum Deum tuum adorabis, inquit, et illi soli servies¹⁾. Et iterum: Non erunt tibi dii alii absque me²⁾. Et iterum: Nolite ambulare post deos alienos, ut serviatis eis, et ne adoraveritis eos; et ne incitetis me in operibus manuum vestrarum ad disperdendos vos³⁾. Propheta item Spiritu sancto plenus contestatur et denuntiat iram Dei dicens: Haec dicit dominus omnipotens: Eo quod domus mea deserta est, vos autem sectamini unusquisque in domum suam, propterea abstinebit coelum a rore, et terra subtrahet procreationes suas, et inducam gladium super terram et super frumentum et super vinum et super oleum et super homines et super pecora et super omnes labores manuum eorum⁴⁾. Item propheta alius repetit et dicit: Et pluam super unam civitatem et super aliam non pluam. Pars una compluetur et pars, super quam non pluerò, arefiet. Et congregabuntur duae et tres civitates in unam civitatem potandae aquae causa nec satiabuntur; et non convertimini ad me, dicit Dominus⁵⁾.

VII. (5) Indignatur ecce Dominus et irascitur et, quod ad eum non convertamini, comminatur. Et tu miraris aut quereris in hac obstinatione et contemptu vestro, si rara desuper pluvia descendat, si terra situ pulveris squaleat, si vix ieiunas et pallidas herbas sterilis gleba producat, si vineam debilitet grando caedens, si oleam detruncet turbo subvertens, si fontem siccitas statuatur, aerem pestilens aura corrumpat, hominem morbida valetudo consumat, cum omnia ista peccatis provocantibus veniant, et plus exacerbetur Deus, quando nihil talia et tanta proficiant! Fieri enim ista vel ad disciplinam contumacium vel ad poenam malorum, declarat in scripturis sanctis idem Deus dicens: Sine causa percussi filios vestros, disciplinam non exceperunt⁶⁾. Et propheta devotus ac dicatus Deo ad haec eadem respondet et dicit: Verberasti eos, nec doluerunt; flagellasti eos, nec voluerunt accipere disciplinam⁷⁾. Ecce irrogantur divinitus plagae, et nullus Dei metus est. Ecce verbera desuper et flagella non desunt, et trepidatio nulla, nulla formido est. Quid si non intercederet rebus humanis vel ista cen-

1) Deut. 6, 13. 2) Exod. 20, 3. 3) Ier. 25, 6. 4) Hagg. 1, 9—11. 5) Amos. 4, 7. 8. 6) Ier. 2, 30. 7) Ib. 5, 3.

cura? Quanto adhuc maior in hominibus esset audacia facinorum impunitate secunda?

VIII. (6) Quereris, quod minus nunc tibi uberes fontes et aurae salubres et frequens pluvia et fertilis terra obsequium praebeant, quod non ita utilitatibus tuis et voluptatibus elementa deserviant. Tu enim Deo servis, per quem tibi cuncta deserviunt; famularis¹⁾ illi, cuius nutu tibi universa famulantur? Ipse de servo tuo exigis servitutem et homo hominem parere tibi et obedire compellis, et cum sit vobis eadem sors nascendi, conditio una moriendi, corporum materia consimilis, animarum ratio communis, aequali iure et pari lege vel veniatur in istum mundum vel de mundo postmodum recedatur, tamen nisi tibi pro arbitrio tuo serviatur, nisi ad voluntatis obsequium pareatur, imperiosus et nimis servitutis exactor flagellas, verberas, fame, siti, nuditate, ferro etiam frequenter et carcere affligis et crucias. Et non agnoscis miser Dominum Deum tuum, cum sic exerceas ipse²⁾ dominatum?

IX. (7) Merito ergo incursantibus plagis non desunt Dei flagella nec verbera. Quae cum nihil istis promoveant nec ad Deum singulos tanto cladum terrore convertant, manet postmodum carcer aeternus et iugis flamma et poena perpetua, nec audietur illic rogantium gemitus, quia nec hic Dei indignantis terror auditus est, qui per prophetam clamat et dicit: Audite sermonem Domini, filii Israel, quia iudicium est Domini adversus incolas terrae, eo quod neque misericordia neque veritas neque agnitio Dei sit super terram, sed execratio et mendacium et caedes et furtum et adulterium diffusum est super terram, sanguinem sanguini supermiscet. Idcirco terra lugebit cum universis incolis suis, cum bestiis agri, cum serpentibus terrae, cum volucribus coeli, et deficient pisces maris, ut nemo indicet, nemo revincat³⁾. Indignari se Deus dicit et irasci, quod agnitio Dei non sit in terris, et Deus non agnoscitur nec timetur. Delicta mendaciorum, libidinum, fraudum, crudelitatis, impietatis, furoris Deus increpat et incusat, et ad innocentiam nemo convertitur. Fiunt ecce, quae verbis Dei ante praedicta sunt, nec quisquam fide praesentium, ut in

1) Cdd. aliquot et vet. edd.: Deo non servis — tu non famularis.
2) Manut. Pam. caet. adiiciunt: in homine. 3) Hos. 4, 1—4.

futurum consulat, admonetur. Inter ipsa adversa, quibus vix coartata et conclusa anima respirat, vacat malos esse et in periculis tantis non de se magis, sed de altero iudicare. Indignamini indignari Deum, quasi aliquid boni male vivendo mereamini, quasi non omnia ista, quae accidunt, minora adhuc sint et leviora peccatis vestris.

X. (8) Qui alios iudicas, aliquando et tu esto tui iudex, conscientiae tuae latebras intueri, imo — quia nullus iam delinquendi vel pudor¹⁾ est, et sic peccatur quasi magis per ipsa peccata placeatur, — qui perspicuus et nudus videris a cunctis, et ipse te respice. Aut enim superbia inflatus es aut avaritia rapax aut iracundia saevus aut alea prodigus aut vinolentia temulentus aut livore invidus aut libidine incestus aut crudelitate violentus; et miraris in poenas generis humani iram Dei crescere, cum crescat quotidie, quod puniatur? Hostem quereris exsurgere, quasi etsi hostis desit, esse pax inter ipsas togas possit. Hostem quereris exsurgere, quasi non, etsi externa de barbaris arma et pericula comprimantur, ferocius intus et gravius de calumniis et iniuriis potentium civium domesticae impugnationis tela grassentur. De sterilitate et fame quereris, quasi famem maiorem siccitas quam rapacitas faciat, quasi non de captatis annonarum incrementis et pretiorum cumulis flagrantior inopiae ardor excrescat. Quereris claudi imbribus coelum, cum sic horrea claudantur in terris. Quereris nunc minus nasci, quasi quae nata sunt, indigentibus praebeantur. Pestem et luem criminaris, cum peste ipsa et lue vel detecta sint vel aucta crimina singulorum, dum nec infirmis exhibetur misericordia, et defunctis avaritia inhiat ac rapina. Idem ad pietatis obsequium timidi, ad impia lucra temerarii, fugientes morientium funera, et appetentes spolia mortuorum, ut appareat, in aegritudine sua miseros ad hoc forsitan derelictos esse, ne possint, dum curantur, evadere; nam perire aegrum voluit, qui censum pereuntis invadit.

XI. (9) Tantus cladium terror dare non potest innocentiae disciplinam, et inter populum frequenti strage morientem nemo considerat, se esse mortalem. Passim discurre-

1) Ox. et Bal. ad aliquot edd.: delinqu. metus vel pudor. Restituimus lectionem prius vulgarem. Ita enim Cypr. sexcenties loquitur.

tur, rapitur, occupatur, praedandi dissimulatio nulla, nulla cunctatio¹⁾, quasi liceat, quasi oporteat, quasi ille, qui non rapit, damnum et dispendium proprium sentiat, sic unusquisque rapere festinat. In latronibus est utcumque aliqua scelerum verecundia, avias fauces et desertas solitudines oiligunt, et sic illic delinquitur, ut tamen delinquentium facinus tenebris et nocte veletur. Avaritia palam saevit et ipsa audacia sua tuta in fori luce abruptae cupiditatis arma prostituit. Inde falsarii, inde venefici, inde in media civitate sicarii tam ad peccandum praecipites quam impune peccantes. A nocente crimen admittitur, nec innocens, qui vindicet, invenitur. De accusatore vel iudice metus nullus; impunitatem consequuntur mali, dum modesti tacent, timent conscii, veneunt iudicaturi. Et idcirco per prophetam divino spiritu et instinctu rei veritas promitur, certa et manifesta ratione monstratur, Deum posse adversa prohibere, sed ne ille subveniat, merita peccantium facere. Numquid, ait, non valet manus Domini, ut salvos vos faciat, aut gravavit aurem, ut non exaudiat? Sed peccata vestra inter vos et Deum separant, et propter delicta vestra avertit faciem suam a nobis, ne misereatur²⁾. Peccata itaque et delicta reputentur, conscientiae vulnera cogitentur, et desinet unusquisque de Deo vel de nobis conqueri, si quod patitur, intelligat se mereri.

XII. (10) Ecce id ipsum quale est, unde nobis cum³⁾ maxime sermo est, quod nos infestatis innoxios, quod in contumeliam Dei impugnatis atque opprimitis Dei servos? Parum est, quod furentium varietate vitiorum, quod iniquitate feralium criminum, quod cruentarum compendio rapinarum vita vestra maculatur, quod superstitionibus falsis religio vera subvertitur, quod Deus omnino nec quaeritur nec timetur; adhuc insuper Dei servos et maiestati ac nomini eius dicatos iniustis persecutionibus fatigatis⁴⁾. Satis non est, quod ipse tu Deum non colis; adhuc insuper eos, qui colunt, sacrilega infestatione persequeris. Deum nec

1) Ita Erasm. et Bal. Edd. antiquissimae: Praed. simulatio. Pam. Rig.: Praed. dissimulatio, nulla cunctatio, nulla formido est. Ox.: dissim. nulla, nulla cunct. etc. 2) Ies. 59, 1. 2. 3) Recentiores omnes: nobis vobiscum. Antiqu. et cdd. sat multi: nobiscum. Placuit igitur distinctio commendata a Gron. monob. p. 148. 4) Ita Bal. Edd. ant.: flagellatis. Pam. caet.: agitatis. Gron. l. l. et cdd. aliquot: flagitatis.

colis nec coli omnino permittis, et cum caeteri, qui non tantum ista inepta idola et manu hominis facta simulacra, sed et portenta quaedam et monstra venerantur, tibi placeant, solus tibi displicet Dei cultor. Fumant ubique in templis vestris hostiarum busta et rogi pecorum, et Dei altaria vel nulla sunt vel occulta. Crocodili et cynocephali et lapides et serpentes a vobis coluntur, et Deus solus in terris aut non colitur, aut non est impune, quod colitur. Innoxios, iustos, Deo caros domo privas, patrimonio spolias, catenis premis, carcere includis, gladio, bestiis, ignibus punis. Nec saltem contentus es dolorum nostrorum compendio et simplici ac veloci brevitae poenarum. Admoves laniandis corporibus longa tormenta, multiplicas lacerandis visceribus numerosa supplicia, nec feritas atque immanitas tua usitatis potest contenta esse tormentis; excogitat novas poenas ingeniosa crudelitas.

XIII. (11) Quae haec est insatiabilis carnificinae rabies, quae inexplebilis libido saevitiae? Quin potius elige tibi alterum de duobus. Christianum esse aut est crimen aut non est. Si crimen est, quid non interficis confitentem? Si crimen non est, quid persequeris innocentem? Torqueri enim debui, si negarem. Si poenam tuam metuens id, quod prius fueram et quod deos tuos non colueram, mendacio fallente celarem, tunc torquendus fuisset, tunc ad confessionem criminis vi doloris adigendus, sicut in caeteris quaestionibus torquentur rei, qui se negant crimine, quo accusantur, teneri, ut facinoris veritas, quae indice voce non promitur, dolore corporis exprimatur. Nunc vero cum sponte confitear et clamem et crebris ac repetitis identidem vocibus christianum me esse contester, quid tormenta admoves confitenti et deos tuos non in abditis et secretis locis, sed palam, sed publice, sed in foro ipso magistratibus et praesidibus audientibus destruenti; ut etsi parum fuerat, quod in me prius criminabaris, creverit, quod et odisse et punire plus debeas, quod dum me christianum celebri loco et populo circumstante pronuntio, et vos et deos vestros clara et publica praedicatione confundo?

XIV. Quid te ad infirmitatem corporis vertis, quid cum terrenae carnis imbecillitate contendis? Cum animi vigore congregere, virtutem mentis infringe, fidem destrue, disceptatione, si potes, vince, vince ratione. (12) Vel si quid diis

tuis numinis et potestatis est, ipsi in ultionem suam surgant, ipsi se sua maiestate defendant. At ¹⁾ quid praestare se colentibus possint, qui se de non colentibus vindicare non possunt? Nam si eo, qui vindicatur, pluris est ille, qui vindicat, tu diis tuis maior es. Si autem iis, quos colis, maior es, non tu illos colere, sed ab ipsis potius coli debes et timeri ut dominus. Sic illos laesos ultio vestra defendit, quomodo et clausos, ne pereant, tutela vestra custodit. Pudeat te eos colere, quos ipse defendis, pudeat tutelam de iis sperare, quos tu ipse tueris.

XV. O si audire eos velles et videre, quando a nobis adiurantur et torquentur spiritalibus flagris et verborum tormentis de obsessis corporibus eiiciuntur, quando eiulantes et gementes voce humana et potestate divina flagella et verbera sentientes venturum iudicium confitentur! Veni et cognosce vera esse, quae dicimus, et quia sic deos colere te dicis, vel ipsis, quos colis, crede. Aut si volueris et tibi credere, de te ipso loquetur audiente te, qui nunc tuum pectus obsedit, qui nunc mentem tuam ignorantiae nocte coecavit. Videbis nos rogari ab eis, quos tu rogas, timeri ab eis, quos tu times, quos tu adoras. Videbis sub manu nostra stare vinctos et tremere captivos, quos tu suspicis et veneraris ut dominos. Certe vel sic confundi in istis erroribus tuis poteris, quando conspexeris et audieris, deos tuos, quid sint, interrogatione nostra statim prodere et praesentibus licet vobis praestigias illas et fallacias suas non posse celare.

XVI. (13) Quae ergo mentis ignavia est, imo quae desipientium coeca et stulta dementia, ad lucem de tenebris nolle venire, et mortis aeternae laqueis vinctos spem nolle immortalitatis excipere, non metuere Deum comminantem et dicentem: Sacrificans diis eradicabitur nisi Domino soli ²⁾; et iterum: Adoraverunt eos, quos fecerunt digiti eorum, et incurvatus est homo, et humiliatus est vir, et non laxabo illis ³⁾? Quid te ad falsos deos humilias et inclinas? Quid ante inepta simulacra et figmenta terrena captivum corpus incurvas? Rectum te Deus fecit, et cum caetera animalia prona et ad terram situ vergente depressa sint, tibi subli-

1) Vulgo: Ant. Sed recipienda videbatur coniectura Ant. de Rooy spicilegia crit. p. 32. 2) Exod. 22, 19. 3) Ies. 2, 8. 9.

mis status et ad coelum atque ad Deum sursum vultus erectus est. Illuc intueri, illuc oculos tuos erige, in superis Deum quaere. Ut carere inferis possis, ad alta et coelestia suspensum pectus attolle. Quid te in lapsum mortis cum serpente, quem colis, sternis? Quid in ruinam diaboli per ipsum et cum ipso cadis? Sublimitatem conserva, qua natus es. Persevera talis, qualis a Deo factus es. Cum statu oris et corporis animum tuum statue. Ut cognoscere Deum possis, te ante cognosce. Relinque idola, quae humanis error invenit. Ad Deum convertere, quem si imploraveris, subvenit. Christo crede, quem vivificandis ac reparandis nobis pater¹⁾ misit. (14) Laedere servos Dei et Christi persecutionibus tuis desine, quos laesos ultio divina defendit.

XVII. Inde est, quod nemo nostrum, quando apprehenditur, reluctatur nec se adversus iniustam violentiam vestram, quamvis nimis et copiosus noster sit populus, ulciscitur. Patientes facit de secutura ultione securitas. Innocentes nocentibus cedunt, insontes poenis et cruciatibus acquiescunt certi et fidentes, quod inultum non remaneat, quodcumque perpetimur, quantoque maior fuerit persecutionis iniuria, tanto et iustior fiat et gravior pro persecutione vindicta. Nec unquam impiorum scelere in nostrum nomen exsurgitur, ut non statim divinitus vindicta comiteatur. Ut memorias taceamus antiquas et ultiones pro cultoribus Dei saepe repetitas nullo vocis praeconio revolvamus, documentum recentis rei satis est, quod sic celeriter quodque in tanta celeritate sic granditer nuper secuta defensio est ruinis rerum²⁾, iacturis opum, dispendio militum, diminutione castrorum. Nec hoc casu accidisse aliquis existimet, aut fuisse fortuitum putet, cum iam pridem scriptura divina posuerit et dixerit: Mihi vindictam, ego retribuam, dicit Dominus³⁾ et iterum Spiritus sanctus praemoneat et dicat: Ne dixeris; ulciscar me de inimico meo; sed expecta Dominum, ut tibi auxilio sit⁴⁾. Unde clarum est atque manifestum, quia non per nos, sed pro nobis accidunt cuncta ista, quae de Dei indignatione descendunt.

XVIII. (15) Nec ideo quis putet christianos iis, quae accidunt, non vindicari, quod et ipsi videantur accidentium

1) Pam. caet. intericiunt: filium. 2) Sic Bal. Caet. e paucorum cdd. auctoritate: regum. 3) Rom. 12, 19. 4) Prov. 20, 22.

incursione perstringi. Poenam de adversis mundi ille sentit, cui et laetitia et gloria omnis in mundo est. Ille moeret et deflet, si sibi male sit in saeculo, cui bene non potest esse post saeculum, cuius vivendi fructus omnis hic capitur, cuius hic solatium omne finitur, cuius caduca et brevis vita hic aliquam dulcedinem computat et voluptatem, quando istinc excesserit, poena iam sola superest ad dolorem. Caeterum nullus iis dolor est de incurusione malorum praesentium, quibus fiducia est futurorum bonorum. Denique nec consternimur adversis nec frangimur nec dolemus neque in ulla aut rerum clade aut corporum valetudine mussitamus. Spiritu magis quam carne viventes firmitate animi infirmitatem corporis vincimus. Per ipsa, quae nos cruciant et fatigant, probari et corroborari nos scimus et fidimus.

XIX. (16) Putatis nos adversa vobiscum aequaliter perpeti, cum eadem adversa videatis a nobis et vobis non aequaliter sustineri? Apud vos impatientia clamosa semper et querula est, apud nos fortis et religiosa patientia quiescit semper et semper in Deum grata est, nec quidquam istic laetum aut prosperum sibi vindicat, sed mitis et lenis et contra omnes fluctuantis mundi turbines stabilis divinae sollicitationis tempus exspectat. Quamdiu enim corpus hoc permanet commune cum caeteris, sit necesse est et corporalis conditio communis, nec separari generi humano ab invicem datur, nisi si istinc de saeculo recedatur. Intra unam domum boni et mali interim continemur. Quidquid intra domum evenerit, pari sorte perpetimur, donec aevi temporalis fine completo ad aeternae vel mortis vel immortalitatis hospitia dividamur. Non ergo idcirco compares vobis et aequales sumus, quia in isto adhuc mundo et carne hac constituti mundi et carnis incommoda vobiscum pariter incurrimus. Nam cum in sensu doloris sit omne, quod punit, manifestum est, eum non esse participem poenae tuae, quem tecum videas aequaliter non dolere¹).

XX. (17) Viget apud nos spei robur et firmitas fidei, inter ipsas saeculi labentis ruinas erecta mens est et im-

1) Sequimur ant. edd. et Bal. Solus Pam.: quem tecum non videas non dolere. Rig. Ox.: quem tecum videas non dolere. Caeterum A. de Rooy p. 88. verba: in sensu dol. sit emendari iubet: in s. d. situm sit.

mobilis virtus et nunquam non laeta patientia et de Deo suo semper anima secura, sicut per prophetam Spiritus sanctus loquitur et hortatur spei ac fidei nostrae firmitatem coelesti voce corroborans. Ficus, inquit, non afferet fructum, et non erunt nascentia in vineis. Mentietur opus olivae, et campi non praestabunt cibum. Deficient a pabulo oves, et non erunt in praeseptibus boves. Ego autem in Domino exultabo et gaudebo in Deo salutari meo¹⁾. Dei hominem et cultorem Dei subnixum spei veritate et fidei stabilitate fundatum negat mundi huius et saeculi infestationibus commoveri. Vineam licet fallat et olea decipiat et herbis siccitate morientibus aestuans campus arescat, quid hoc ad christianos, quid ad Dei servos, quos paradysus invitat, quos gratia omnis et copia regni coelestis exspectat? Exsultant semper in Domino et laetantur et gaudent in Deo suo et mala atque adversa mundi fortiter tolerant, dum dona et prospera futura prospectant. Nam qui exposita nativitate terrena spiritu recreati et renati sumus nec iam mundo, sed Deo vivimus, non nisi cum ad Deum venerimus, Dei munera et promissa capiemus. Et tamen pro arcendis hostibus et imbribus impetrandis et vel auferendis vel temperandis adversis rogamus semper et preces fundimus, et pro pace ac salute vestra propitiantes ac placentes Deum diebus ac noctibus iugiter atque instanter oramus.

XXI. (18) Nemo itaque sibi blandiatur, quod nobis et profanis Dei cultoribus et Deo adversantibus²⁾ sit interim per aequalitatem carnis et corporis laborum saecularium conditio communis, ut ex hoc opinetur, non omnia ista, quae accidunt, vobis irrogari, cum Dei ipsius praedicatione et prophetica contestatione ante praedictum sit, venturam super iniustos iram Dei, et persecutiones, quae nos humanitus laederent, non defuturas, sed et ultiones, quae laesos divinitus defenderent, secuturas.

XXII. Et quanta sunt, quae istis pro nobis interim fiunt! In exemplum aliquid datur, ut Dei vindicis ira noscatur. Caeterum retro est iudicii dies, quem scriptura sancta denuntiat dicens: Ululate. Proximus est enim dies Domini, et obtritio a Deo aderit. Ecce enim dies Domini ve-

1) Hab. 3, 17. 18. 2) Ox. ratione non allata: nobis Dei cultoribus et profanis Deo advers.

nit insanabilis indignationis et irae, ponere orbem terrae desertum et peccatores perdere ex eo¹⁾. Et iterum: Ecce dies Domini venit ardens velut clibanus, eruntque omnes alienigenae et omnes iniqui stipula, et succendet illos adveniens dies, dicit Dominus²⁾. Succendi et cremari alienigenas praecinit Dominus id est alienos a divino genere et profanos, spiritualiter non renatos nec Dei filios factos. (19) Evadere enim eos solos posse, qui renati et signo Christi signati fuerint, alio in loco Deus loquitur, quando ad vastationem mundi et interitum generis humani angelos suos mittens gravius in ultimo comminatur dicens: Vadite et caedite et nolite parcere oculis vestris. Nolite misereri senioris aut iuvenis, et virgines et parvulos et mulieres interficite, ut perdelegantur. Omnem autem, super quem signum scriptum est, ne tetigeritis³⁾. Quod autem sit hoc signum et qua in parte corporis positum, manifestat alio in loco Deus dicens: Transi per mediam Hierusalem, et notabis signum super frontes virorum, qui ingemunt et moerent ob iniquitates, quae fiunt in medio ipsorum⁴⁾. Et quod ad passionem et sanguinem Christi pertineat hoc signum, et ille salvus atque incolumis reservetur, quisquis in hoc signo invenitur, item Dei testimonio comprobatur dicentis: Et erit sanguis in signo vobis super domos, in quibus vos eritis, et videbo sanguinem et protegam vos, et non erit in vobis plaga diminutionis, cum percutiam terram Aegypti⁵⁾. Quod ante occiso agno praecedit in imagine, impletur in Christo secuta postmodum veritate. Ut illic percussa Aegypto Iudaicus populus evadere non nisi sanguine et signo agni potuit, ita et cum vastari coeperit mundus et percuti, quisquis in sanguine et signo Christi inventus fuerit, solus evadet.

XXIII. (20) Respiciite⁶⁾ itaque, dum tempus est, ad veram et aeternam salutem et, quia iam mundi finis in proximo est, ad Deum mentes vestras Dei timore convertite. Nec vos delectet in saeculo inter iustos et mites impotens ista et vana dominatio, quando et in agro inter cultas et fertiles segetes lolium et avena dominetur, nec dicatis mala accidere, quia dii vestri a nobis non colantur, sed

1) Jer. 13, 6. 9. 2) Mal. 3, 19. 3) Ezech. 9, 5. 6. 4) Ib. 4. 5) Exod. 12, 13. 6) Oλ. ratione non allata: respiciate.

sciatis hanc irae Dei esse censuram, ut qui beneficiis non intelligitur, vel plagis intelligatur. Deum vel sero quaerite, quia iam pridem per prophetam Deus praemonens hortatur et dicit: Quaerite Deum, et vivet anima vestra¹). Deum vel sero cognoscite, quia Christus adveniens hoc admonet et docet dicens: Haec est autem vita aeterna, ut cognoscant te solum verum Deum et quem misisti Iesum Christum²). Credite illi, qui omnino non fallit. Credite illi, qui haec omnia futura praedixit. Credite illi, qui credentibus praemium vitae aeternae dabit. Credite illi, qui incredulis aeterna supplicia gehennae ardoribus irrogabit.

XXIV. (21) Quae tunc erit fidei gloria, quae poena perfidiae, cum iudicii dies venerit, quae laetitia credentium, quae moestitia perfidorum, noluisse istis prius credere et, ut credant, iam redire non posse! Cremabit addictos ardens semper gehenna et vivacibus flammis vorax poena, nec erit, unde habere tormenta vel requiem possint aliquando vel finem. Servabuntur cum corporibus suis animae infinitis cruciatibus ad dolorem. Spectabitur illic a nobis semper, qui hic nos spectavit ad tempus, et in persecutionibus factis oculorum crudelium brevis fructus perpetua visione pensabitur secundum scripturae sanctae fidem dicentis: Vermis eorum non morietur, et ignis eorum non exstinguetur, et erunt ad visionem universae carni³); et iterum: Tunc stabunt iusti in magna constantia adversus eos, qui se angustiaverunt et qui abstulerunt labores eorum. Videntes turbabuntur timore horribili et mirabuntur in subitatione insperatae salutis dicentes inter se, poenitentiam habentes et prae angustia spiritus gementes: „Hi sunt, quos habuimus aliquando in derisum et in similitudinem improperii. Nos insensati vitam illorum aestimabamus insaniam et finem illorum sine honore. Quomodo computati sunt inter filios Dei, et inter sanctos sors eorum est? Ergo erravimus a via veritatis, et iustitiae lumen non luxit nobis, et sol non ortus est nobis. Lassati sumus in iniquitatis via et perditionis, ambulavimus solitudines difficiles, viam autem Domini ignoravimus. Quid nobis profuit superbia, aut quid divitiarum iactatio contulit nobis? Transierunt omnia illa tanquam umbra⁴).“ Erit tunc sine fructu poenitentiae do-

1) Amos. 5, 6. 2) Io. 17, 3. 3) Ies. 66, 24. 4) Sap. 5, 1—9.

lor poenae, inanis ploratio et inefficax deprecatio. In aeternam poenam sero credent, qui in vitam aeternam credere noluerunt.

XXV. (22) Securitati igitur et vitae, dum licet, provide. Offerimus vobis animi et consilii nostri salutare munus. Et quia odisse non licet nobis, et sic Deo plus placemus, dum nullam pro iniuria vicem reddimus, hortamur, dum facultas adest, dum adhuc aliquid de saeculo superest, Deo satisfacere et ad verae religionis candidam lucem de profundo tenebrosae superstitionis¹⁾ emergere. Non invidemus commodis vestris nec beneficia divina celamus. Odiis vestris benevolentiam reddimus, et pro tormentis ac suppliciis, quae nobis inferuntur, salutis itinera monstramus. Credite et vivite et qui nos ad tempus persequimini, in aeternum gaudete nobiscum. Quando istinc excessum fuerit, nullus iam poenitentiae locus est, nullus satisfactionis effectus. Hic vita aut amittitur aut tenetur. Hic saluti aeternae cultu Dei et fructu fidei providetur. Nec quisquam aut peccatis retardetur aut annis, quominus veniat ad consequendam salutem. In isto adhuc mundo manenti poenitentia nulla sera est. Patet ad indulgentiam Dei aditus, et quaerentibus atque intelligentibus veritatem facilis accessus est. Tu sub ipso licet exitu et vitae temporalis occasu pro delictis roges et Deum, qui unus et verus est, confessione et fide agnitionis eius implores, venia confitenti datur, et credenti indulgentia salutaris de divina pietate conceditur, et ad immortalitatem sub ipsa morte transitur.

XXVI. Hanc gratiam Christus impertit, hoc munus misericordiae suae tribuit subigendo mortem trophaeo crucis, redimendo credentem pretio sanguinis sui, reconciliando hominem Deo patri, vivificando mortalem regeneratione coelesti. Hunc, si fieri potest, sequamur omnes, huius sacramento et signo censeamur. Hic nobis viam vitae aperit, hic ad paradisum reduces facit, hic ad coelorum regna perducit. Cum ipso semper vivemus facti per ipsum filii Dei. Cum ipso semper exultabimus ipsius cruore reparati. Erimus christiani cum Christo simul gloriosi, de Deo patre beati, de perpetua voluptate lactantes sem-

¹⁾ Sic ant. edd. et Bal. Pam. caet.: de profunda et tenebrosa nocte superstitionis.

per in conspectu Dei et agentes Deo gratias semper. Neque enim poterit nisi laetus esse semper et gratus, qui cum morti fuisset obnoxius, factus est immortalitate securus.

XI.

DE OPERE ET ELEEMOSYNIS.

(Routhii scriptorum ecclesiasticorum opuscula praecipua quaedam. l. p. 283—303. 333—339.)

I. **M**ulta et magna sunt, fratres carissimi, beneficia divina, quibus in salutem nostram Dei patris et Christi larga et copiosa clementia et operata sit et semper operetur, quod conservandis ac vivificandis nobis Pater Filium misit, ut reparare nos posset, quodque Filius missus esse et hominis filius voluit¹⁾, ut nos Dei filios faceret, humiliavit se, ut populum, qui prius iacebat, erigeret, vulneratus est, ut vulnera nostra curaret, servivit, ut ad libertatem servientes extraheret, mori sustinuit, ut immortalitatem mortalibus exhiberet. Multa haec sunt et magna divinae misericordiae munera. Sed adhuc qualis providentia illa et quanta clementia est, quod nobis salutari ratione prospicitur, ut homini, qui redemptus est, reservando plenius consulatur! Nam cum Dominus adveniens sanasset illa, quae Adam portaverat, vulnera et venena serpentis antiqua curasset, legem dedit sanæ et praecepit, ne ultra iam peccaret, ne quid peccanti gravius eveniret. Coartati eramus et in angustum innocentiae praescriptione conclusi. Nec haberet, quid fragilitatis humanae infirmitas atque imbecillitas faceret, nisi iterum pietas divina subveniens iustitiae et misericordiae operibus ostensis viam quandam tuendae salutis aperiret, ut sordes, postmodum quascunque contrahimus, eleemosynis abluamus.

¹⁾ Restituimus lectionem antiquam. Ox. e 8 cdd.: missus esset et hom. filius dici vol. Bal. et Routh auctoritate non allata missus esse et h. f. fieri vol.

II. Loquitur in scripturis divinis Spiritus sanctus et dicit: Eleemosynis et fide delicta purgantur¹⁾. Non utique illa delicta, quae fuerant ante contracta; nam illa Christi sanguine et sanctificatione purgantur. Item denuo dicit: Sicut aqua exstinguit ignem, sic eleemosyna exstinguit peccatum²⁾. Hic quoque ostenditur et probatur, quia sicut lavacro aquae salutaris gehennae ignis exstinguitur, ita eleemosynis atque operationibus iustis delictorum flamma sopitur. (2) Et quia semel in baptismo remissa peccatorum datur, assidua et iugis operatio baptismi instar imitata Dei rursus indulgentiam largitur. Hoc et in evangelio Dominus docet. Nam cum denotarentur discipuli eius, quod ederent nec prius manus abluissent, respondit et dixit: Qui fecit, quod intus est, fecit et quod foris est. Verum date eleemosynam, et ecce vobis munda omnia³⁾; docens scilicet et ostendens, non manus lavandas esse, sed pectus, et sordes intrinsecus potius quam extrinsecus detrahendas, verum qui purgaverit, quod est intus, eum quoque id, quod foris est, repurgasse et emundata mente cute quoque et corpore mundum esse coepisse. Porro autem monens et ostendens, unde mundi et purgati esse possimus, addidit eleemosynas esse faciendas. Misericors docet et monet, misericordiam fieri, et quia servare quaerit, quos magno pretio redemit, post baptismi gratiam sordidatos docet denuo posse purgari.

III. Agnoscamus itaque, fratres carissimi, divinae indulgentiae munus salubre et emundandis purgandisque peccatis nostris, qui sine aliquo conscientiae vulnere esse non possumus, medelis spiritalibus vulnera nostra curemus. (3) Nec quisquam sic sibi de puro atque immaculato pectore⁴⁾ blandiatur, ut innocentia sua fretus medicinam non putet adhibendam esse vulneribus, cum scriptum sit: Quis gloriabitur castum se habere cor, aut quis gloriabitur mundum se esse a peccatis⁵⁾? et iterum in epistola sua Ioannes ponat et dicat: Si dixerimus, quia peccatum non habemus, nos ipsos decipimus, et veritas in nobis non est⁶⁾. Si autem nemo esse sine peccato potest, et quisquis inculpatum se esse dixerit, aut superbus aut stultus est, quam neces-

1) Prov. 16, 6 (15, 27. LXX). 2) Sir. 3, 30. 3) Luc. 11, 40. 41. 4) Sic Bal. ad sat multos cdd. Antea: corde. 5) Prov. 20, 9. 6) I Io. 1, 8. Antea Bal. vulgo adiciebatur comma 9: Si autem confessi fuerimus peccata nostra, fidelis et iustus est Dominus, qui nobis peccata dimittat.

saria, quam benigna est divina clementia, quae cum sciat non deesse sanatis quaedam postmodum vulnera, dedit curandis denuo sanandisque vulneribus remedia salutaria!

IV. (4) Nunquam denique, fratres dilectissimi, admonitio divina cessavit, nunquam tacuit, quominus in scripturis sanctis tam veteribus quam novis semper et ubique ad misericordiae opera Dei populus provocaretur, et canente atque exhortante Spiritu sancto quisquis ad spem regni coelestis instruitur, facere eleemosynas iubetur. Mandat et praecipit Esariae Deus: Exclama, inquit, in fortitudine et noli parcere. Sicut tuba exalta vocem tuam et annuntia plebi meae peccata ipsorum et domui Iacob facinora eorum. Et cum peccata eis sua exprobrari praecepisset cumque eorum facinora pleno indignationis impetu protulisset dixissetque eos, nec si orationibus et precibus et ieiuniis uterentur, satisfacere pro delictis posse, nec si in cilicio et cinere volverentur, iram Dei posse lenire, in novissima tamen parte demonstrans, solis eleemosynis Deum posse placari, addidit dicens: Frange esurienti panem tuum et egenos sine tecto induc in domum tuam. Si videris nudum, vesti eum et domesticos seminis tui non despicias. Tunc erumpet temporaneum lumen tuum, et vestimenta tua cito orientur, et praeibit ante te iustitia, et claritas Dei circumdabit te. Tunc exclamabis, et Deus exaudiet te. Dum adhuc loqueris, dicet: Ecce adsum¹⁾.

V. (5) Remedia propitiando Deo ipsius Dei verbis data sunt, quid deberent facere peccantes, magisteria divina docuerunt, operationibus iustis Deo satisfieri, misericordiae meritis peccata purgari. Et apud Salomonem legimus: Conclude eleemosynam in corde pauperis, et haec pro te exorabit ab omni malo²⁾. Et iterum: Qui obturat aures, ne audiat imbecillum, et ipse invocabit Deum, et non erit, qui exaudiat eum³⁾. Neque enim promereri misericordiam Domini poterit, qui misericors ipse non fuerit, aut impetrabit de divina pietate aliquid in precibus, qui ad precem pauperis non fuerit humanus. Quod item in psalmis Spiritus sanctus declarat et probat dicens: Beatus, qui intelligit super egenum et pauperem, in die mala liberabit eum Dominus⁴⁾. Quorum praeceptorum memor Daniel, cum rex

1) Ier. 58, 1. 7—9. 2) Sir. 29, 12. 3) Prov. 21, 13. 4) Ps. 41, 2.

Nabuchodonosor adverso somnio territus aestuaret, pro avertendis malis ad divinam opem impetrandam remedium dedit dicens: Propterea, rex, consilium meum placeat tibi, et peccata tua eleemosynis redime et iniustitias tuas miserationibus pauperum, et erit Deus parcus¹⁾ peccatis tuis²⁾. Cui rex non obtemperans adversa, quae viderat, et infesta perpressus est: quae evadere et vitare potuisset, si peccata sua eleemosynis redemisset. (6) Raphael quoque angelus paria testatur et, ut eleemosyna libenter ac largiter fiat, hortatur dicens: Bona est oratio cum ieiunio et eleemosyna, quia eleemosyna a morte liberat et ipsa purgat peccata³⁾. Ostendit orationes nostras ac ieiunia minus posse, nisi eleemosynis adiuventur, deprecationes solas parum ad impetrandum valere, nisi factorum et operum accessione satientur⁴⁾. Revelat angelus et manifestat et firmat, eleemosynis petitiones nostras efficaces fieri, eleemosynis vitam de periculis redimi, eleemosynis animas a morte liberari.

VI. (7) Nec sic, fratres carissimi, ista proferimus, ut non, quod Raphael angelus dixit, veritatis testimonio comprobemus. In Actibus apostolorum facti fides posita est, et quod eleemosynis non tantum a secunda, sed a prima morte animae liberentur, gestae et impletae rei probatione compertum est. Tabitha operationibus iustis et eleemosynis praestandis plurimum dedita cum infirmata esset et mortua, ad cadaver exanime Petrus accitus est. Qui cum impigre pro apostolica humanitate venisset, circumsteterunt eum viduae flentes et rogantes, pallia et tunicas et omnia illa, quae prius sumserant, indumenta monstrantes nec pro defuncta suis vocibus, sed ipsius operibus deprecantes. Sensit Petrus impetrari posse, quod sic petebatur, nec defuturum Christi auxilium viduis deprecantibus, quando esset in viduis ipse vestitus. Cum itaque genibus nixus orasset et viduarum ac pauperum idoneus advocatus legatas sibi preces ad Dominum pertulisset, conversus ad corpus, quod in tabula iam lotum iacebat, Tabitha, inquit, exsurge in nomine Iesu Christi⁵⁾. Nec defuit Petro, quominus statim ferret auxilium, qui in evangelio dari dixerat, quidquid

1) Sic ant. edd. et Bal. Pam. caet.: *patiens*. 2) Dan. 4, 24. 3) Tob. 12, 8. 9. 4) Sic ant. edd. et Bal. Pam. caet.: *farciantur*. Cdd. aliquot: *sociantur*. 5) Act. 9, 40.

fuisset eius nomine postulatum. Mors itaque suspenditur, et spiritus redditur, et mirantibus ac stupentibus cunctis ad hanc mundi denuo lucem redivivum corpus animatur. Tantum potuerunt misericordiae merita, tantum opera iusta valuerunt! Quae laborantibus viduis largita fuerat subsidia vivendi, meruit ad vitam viduarum petitione revocari.

VII. (8) Itaque in evangelio Dominus doctor vitae nostrae et magister salutis aeternae vivificans credentium populum et vivificatis consulens in aeternum inter sua mandata divina et praecepta coelestia nihil crebrius mandat et praecipit, quam ut insistamus eleemosynis dandis nec terrenis possessionibus incubemus, sed coelestes thesauros potius recondamus. Vendite, inquit, res vestras et date eleemosynam¹⁾. Et iterum: Nolite vobis condere thesauros super terram, ubi tinea et comestura exterminat, et ubi fures effodiunt et furantur. Thesaurizate autem vobis thesauros in coelo, ubi neque tinea neque comestura exterminat, et ubi fures non effodiunt nec furantur. Ubi enim fuerit thesaurus tuus, ibi erit et cor tuum²⁾. Et cum observata lege perfectum et consummatum vellet ostendere: Si vis, inquit, perfectus esse, vade et vende omnia tua et da egenis, et habebis thesaurum in coelo, et veni, sequere me³⁾. Item alio loco negotiatorem coelestis gratiae et comparatorem salutis aeternae distractis omnibus rebus suis pretiosam margaritam hoc est vitam aeternam Christi cruore pretiosam de quantitate patrimonii sui dicit debere mercari. Simile est, inquit, regnum coelorum homini negotiatori quaerenti bonas margaritas. Ubi autem invenit pretiosam margaritam, abiit et vendidit omnia, quae habuit, et emit illam⁴⁾.

VIII. Eos denique et Abrahae filios dicit, quos in iuvandis alendisque pauperibus operarios cernit. Nam cum Zachaeus dixisset: Ecce dimidium ex substantia mea do egenis et, si cui quid fraudavi, quadruplum reddo; respondit Iesus et dixit: Quia salus hodie huic domui facta est, quoniam et hic filius est Abrahae⁵⁾. Nam si Abraham credidit Deo, et deputatum est ei ad iustitiam, utique qui secundum praeceptum Dei eleemosynas facit, Deo credit;

1) Luc. 12, 33. 2) Matth. 6, 19–21. 3) Ib. 19, 21. 4) Ib. 13, 45. 46.
5) Luc. 19, 8. 9.

et qui habet fidei veritatem, servat Dei timorem; qui autem Dei timorem servat, in miserationibus pauperum Deum cogitat. Operatur enim ideo, quia credit, quia scit vera esse, quae praedicta sunt verbis Dei, nec scripturam sanctam posse mentiri, arbores infructuosas id est steriles homines excidi et in ignem mitti, misericordes autem ad regnum vocari. Qui et alio in loco operarios et fructuosos fideles appellat, infructuosis vero et sterilibus fidem derogat dicens: Si in iniusto mammona fideles non fuistis, quod est verum, quis credet vobis? Et si in alieno fideles non fuistis, quod est vestrum, quis dabit vobis¹⁾?

IX. (9) Si vereris et metuis, ne si operari plurimum coeperis, patrimonio tuo larga operatione finito ad penuriam forte redigaris, esto in hac parte intrepidus, esto securus. Finiri non potest, unde in usus Christi impenditur, unde opus coeleste celebratur. Nec hoc tibi de meo spondeo, sed de sanctarum scripturarum fide et divinae pollicitationis auctoritate promitto. Loquitur per Salomonem Spiritus sanctus et dicit: Qui dat pauperibus, nunquam egebit; qui autem avertit oculum suum, in magna penuria erit²⁾; ostendens misericordes atque operantes egere non posse, magis parcos et steriles ad inopiam postmodum devenire. Item beatus apostolus Paulus dominicae inspirationis gratia plenus: Qui administrat, inquit, semen seminanti, et panem ad edendum praestabit et multiplicabit seminationem vestram et augebit incrementa frugum iustitiae vestrae, ut in omnibus locupletemini. Et iterum: Administratio huius officii non tantum supplebit ea, quae sanctis desunt, sed et abundabit per multam gratiarum actionem in Deum³⁾; quoniam dum gratiarum actio ad Deum pro eleemosynis atque operationibus nostris pauperum oratione dirigitur, census operantis Dei retributione cumulat. (10) Et Dominus in evangelio iam tunc eiusmodi hominum corda considerans et perfidis atque incredulis praescia voce denuntians contestatur et dicit: Nolite cogitare dicentes: Quid edemus aut quid bibemus aut quid vestiemur? Haec enim nationes quaerunt. Scit autem pater vester, quia omnium horum indigetis. Quaerite primum regnum Dei et iustitiam eius, et omnia ista apponentur vobis⁴⁾. Eis omnia apponi dicit et

1) Luc. 16, 11. 12. 2) Prov. 28, 27. 3) II Cor. 9, 10—12. 4) Matth. 6, 31—33.

tradi, qui regnum et iustitiam Dei quaerunt. Eos enim Dominus, cum iudicii dies venerit, ad percipiendum regnum dicit admitti, qui fuerint in ecclesia eius operati.

X. Metuis, ne patrimonium tuum forte deficiat, si operari ex eo largiter coeperis, et nescis miser, quia dum times, ne res familiaris deficiat, vita ipsa et salus deficit, et dum, ne quid de rebus tuis minuatur, attendis, non respicis, quod ipse minuaris, amator magis mammonae quam animae tuae, ut dum times, nè pro te patrimonium tuum perdas, ipse pro patrimonio tuo pereas. Et ideo bene apostolus clamat et dicit: Nihil intulimus in hunc mundum, verum nec auferre quid possumus. Habentes itaque exhibitionem et tegumentum his contenti simus. Qui autem volunt divites fieri, incidunt in tentationem et in muscipulam et desideria multa et nocentia, quae mergunt hominem in perditionem et in interitum. Radix enim omnium malorum est cupiditas, quam quidam appetentes naufragaverunt a fide et inseruerunt se doloribus multis¹⁾.

XI. (11) Metuis, ne patrimonium tuum forte deficiat, si operari ex eo largiter coeperis? Quando enim factum est, ut iusto possent deesse subsidia²⁾, cum scriptum sit: Non occidet fame Dominus animam iustam³⁾? Helias in solitudine corvis ministrantibus pascitur, et Danieli in lacu ad leonum praedam iussu regis incluso prandium divinitus apparatur; et tu metuis, ne operanti tibi et Dominum promerenti desit alimentum, quando ipse in evangelio ad exprobrationem eorum, quibus mens dubia est et fides parva, contestetur et dicat: Adspicite volatilia coeli, quoniam non seminant neque metunt neque colligunt in horrea, et pater vester coelestis alit illa. Nonne vos pluris illis estis⁴⁾? Volucres Deus pascit, et passeribus alimenta diurna praestantur, et quibus nullus divinae rei sensus est, eis nec potus nec cibus deest. Tu christiano, tu Dei servo, tu operibus bonis dedito, tu domino suo caro aliquid existimas defuturum?

XII. Nisi si putas, quia qui Christum pascit, a Christo ipse non pascitur, aut eis terrena deerunt, quibus coelestia et divina tribuuntur. (12) Unde haec incredula cogitatio,

1) I Tim. 6, 7—10. 2) Sic antiqu. edd. et Routh. Caeteri post Manutium: subsidia vitae. 3) Prov. 10, 3. 4) Matth. 6, 26.

unde impia et sacrilega ista meditatio? Quid facit in domo fidei perfidum pectus? Quid qui Christo omnino non credit, appellatur et dicitur christianus? Pharisei tibi magis congruit nomen. Nam cum Dominus in evangelio de eleemosynis disputaret et, ut nobis amicos de terrestribus lucris provida operatione faceremus, qui nos postmodum in tabernacula aeterna susciperent, fideliter ac salubriter prae-
moneret, addidit post haec scriptura dicens: Audiebant autem haec omnia Pharisei, qui erant cupidissimi, et irridebant eum¹⁾. Quales nunc quosdam in ecclesia videmus, quorum praeclusae aures et corda coecata nullum de spiritalibus ac salutaribus monitis lumen admittunt, de quibus mirari non oportet, quod contemnant in tractatibus servum, quando a talibus ipsum Dominum videamus esse contemptum.

XIII. (13) Quid tibi in istis ineptis et stultis cogitationibus plaudis, quasi metu et sollicitudine futurorum ab operibus retarderis? Quid umbras et praestigias quasdam vanae excusationis obtendis? Confitere imo, quae vera sunt, et quia scientes non potes fallere, secreta et abdita mentis exprome. Obsederunt animum tuum sterilitatis tenebrae, et recedente inde lumine veritatis carnale pectus alta et profunda avaritiae caligo coecavit. Pecuniae tuae captivus et servus es, catenis cupiditatis et vinculis alligatus es et quem iam solverat Christus, denuo vinctus es. Servas pecuniam, quae te servata non servat. Patrimonium cumulas, quod te pondere suo onerat²⁾, nec meministi, quid Deus responderit diviti exuberantium fructuum copiam stulta exultatione iactanti. Stulte, inquit, hac nocte expostulatur anima tua a te. Quae ergo parasti, cuius erunt³⁾? Quid divitiis tuis solus incubas, quid in poenam tuam patrimonii tui pondus exaggeras, ut quo locupletior saeculo fueris, pauperior Deo fias? Reditus tuos divide cum Domino Deo tuo, fructus tuos partire cum Christo, fac tibi possessionum terrestrium Christum participem, ut et ille te sibi faciat regnorum coelestium cohaeredem.

XIV. Erras et falleris, quisquis te in saeculo divitem credis. Audi in Apocalypsi Domini tui vocem eiusmodi homines iustis obiurgationibus increpantem. Dicis, inquit,

1) Luc. 16, 14. 2) Manut Pam caet.: gravius onerat. 3) Luc. 12, 20

dives sum et dilatus sum et nullius rei egeo; et nescis, quoniam tu es miser et miserabilis et pauper et coecus et nudus. Suadeo tibi emere a me aurum ignitum de igni, ut sis dives, et vestem albam, ut vestiarius, et non appareat in te foeditas nuditatis tuae, et collyrio inunge oculos tuos, ut videas¹⁾. (14) Qui ergo locuples et dives es, eme tibi a Christo aurum ignitum, ut sordibus tuis tanquam igne decoctis esse aurum mundum possis, si eleemosynis et iusta operatione purgeris. Eme tibi albam vestem, ut qui secundum Adam nudus fueras et horrebas ante deformis, indumento Christi candido vestiarius. Et quae matrona locuples²⁾ et dives es, inunge oculos tuos non stibio diaboli, sed collyrio Christi, ut pervenire ad videndum Deum possis, dum Deum et operibus et moribus promereris.

XV. Caeterum quae talis es, nec operari in ecclesia potes. Egentem enim et pauperem non vident oculi tui superfusi nigroris tenebris et nocte contecti. Locuples et dives es, et dominicum celebrare te credis, quae corban omnino non respicis, quae in dominicum sine sacrificio venis, quae partem de sacrificio, quod pauper obtulit, sumis? Intuere in evangelio viduam praeceptorum coelestium memorem, inter ipsas pressuras et angustias egestatis operantem, in gazophylacium duo, quae sola sibi fuerant, minuta mittentem, quam cum animadverteret Dominus et videret, non de patrimonio, sed de animo opus eius examinaus et considerans, non quantum, sed ex quanto dedisset, respondit et dixit: Amen dico vobis, quoniam vidua ista plus omnibus misit in dona Dei. Omnes enim isti ex eo, quod abundavit illis, miserunt in dona Dei. Haec autem de inopia sua omnem quemcumque habuit victum, misit³⁾. Multum beata mulier et gloriosa, quae etiam ante diem iudicii meruit iudicis voce laudari! Pudeat divites sterilitatis atque infidelitatis suae. Vidua et inops vidua in opere invenitur⁴⁾, cumque universa, quae dantur, pupillis et viduis conferantur, dat illa, quam oportebat accipere, ut sciamus, quae poena sterilem divitem maneat, quando hoc ipso do-

1) Apoc. 3, 17. 18. 2) Ita vett. edd. et Routh, Manutius caeterique recentiores: matrona in ecclesia Christi locuples. Sed obsunt cdd. plures. 3) Luc. 21, 3. 4. 4) Loens impeditus, in quo antiquissimarum edd. lectio revocanda videbatur cdd. ab Ox. editore laudatorum auctoritate satis comprobata. Manut. Pam. caet.: in opere larga inv. Bal. ad 2 odd: Vidua, et vid. inops, rebus dives in op. inv. Routh: Vidua et inops in op. inv.

cumento operari etiam pauperes debeant. Atque ut intelligamus, haec opera Deo dari et eum, quisquis haec faciat, Dominum promereri, Christus illud Dei dona appellat et in dona Dei viduam duos quadrantes misisse significat, ut magis ac magis possit esse manifestum, quia qui miseretur pauperis, Deum foenerat.

XVI. (15) Sed nec illa res, fratres carissimi, a bonis operibus et iustis refraenet et revocet christianum, quod excusari se posse aliquis existimet beneficio filiorum, quando in impensis spiritalibus Christum cogitare, qui accipere se professus est, debeamus nec conservos liberis nostris, sed Dominum praeferamus, ipso instructe et monente: Qui diligit, inquit, patrem aut matrem super me, non est me dignus, et qui diligit filium aut filiam super me, non est me dignus¹⁾. Item in Deuteronomio ad corroborationem fidei et dilectionem Dei paria conscripta sunt. Qui dicunt, inquit, patri aut matri: Non novi te, et filios suos non agnoverunt, hi custodierunt praecepta tua et testamentum tuum servaverunt²⁾. Nam si Deum toto corde diligimus, nec parentes nec filios Deo praeferre debemus. Quod et Ioannes in epistola sua ponit, caritatem Dei apud eos non esse, quos videamus operari in pauperes nolle. Qui habuerit, inquit, substantiam mundi et viderit fratrem suum desiderantem et clauserit viscera sua, quomodo caritas Dei manet in illo³⁾? Si enim Deus eleemosynis pauperum foeneratur, et cum datur minimis, Christo datur, non est, quod quis terrena coelestibus praeferat nec divinis humana praeponat.

XVII. (16) Sic vidua illa in tertio Regnorum libro cum in siccitate et fame consumptis omnibus de modico farre et oleo, quod superfuerat, fecisset subcinericium panem, quo absumto moritura cum liberis esset, supervenit Helias et petiit sibi prius ad edendum dari, tunc quod superfuisset, inde illam cum filiis suis vesci. Nec obtemperare illa dubitavit, aut Heliae filios mater in fame et egestate praeponuit. Fit imo in conspectu Dei, quod Deo placeat, promte ac libenter, quod petebatur, offertur, nec de abundantia portio, sed de modico totum datur, et esurientibus liberis alter prius pascitur, neque in penuria et fame eibus ante quam misericordia cogitatur, ut dum in opere salutari car-

1) Matth. 10, 37. 2) Deut. 33, 9. 3) I Io. 3, 17.

naliter vita contemnitur, spiritaliter anima servetur. Helias itaque typum Christi gerens et, quod ille pro misericordia vicem singulis reddat, ostendens respondit et dixit: Haec dicit Dominus: Fidelia farris non deficiet, et capsaces olei non minuetur usque in diem, quo dabit Dominus imbrem super terram¹⁾. Secundum divinae pollicitationis fidem multiplicata sunt viduae et cumulata, quae praestitit, et operibus iustis ac misericordiae meritis augmenta et incrementa sumentibus farris et olei vasa completa sunt. Nec filiis abstulit mater, quod Heliae dedit, sed magis contulit filiis, quod benigne et pie fecit. Et illa nondum Christum sciebat, nondum praecepta eius audierat, non cruce et passione eius redempta cibum et potum pro sanguine rependebat; ut ex hoc appareat, quantum in ecclesia peccet, qui se et filios Christo anteponens divitias suas servat nec patrimonium copiosum cum indigentium paupertate communicat.

XVIII. (17) Sed enim multi sunt in domo liberi, et retardat te numerositas filiorum, quominus largiter bonis operibus insistas. Atqui hoc ipso operari amplius debes, quo multorum pignorum pater es. Plures sunt, pro quibus Dominum deprecaberis, multorum delicta redimenda sunt, multorum purgandae conscientiae, multorum animae liberandae. Ut in hac vita saeculari alendis sustinendisque pignoribus quo maior est numerus, hoc maior et sumtus est, ita et in vita spiritali atque coelesti, quo amplior fuerit pignorum copia, esse et operum debet maior impensa. Sic et Iob sacrificia numerosa pro liberis offerebat, quantusque erat in domo pignorum numerus, tantus dabatur Deo et numerus hostiarum. Et quoniam quotidie deesse non potest, quod peccetur in conspectu Dei, sacrificia quotidiana non deerant, quibus possent peccata tergeri²⁾. Probat scriptura divina dicens: Iob homo verus et iustus habuit filios septem et filias tres, et emundabat illos offerens pro eis hostias Deo secundum numerum illorum et pro peccatis eorum vitulum unum³⁾. (18) Si ergo vere filios tuos diligis, si eis exhibes plenam et paternam dulcedinem caritatis, operari magis debes, ut filios tuos Deo iusta operatione commendes.

1) I Reg. 17, 14. 2) Sic ant. edd. et Bal. e multis cdd. Pam. caet.: tergi.
3) Iob. 1, 2. 3. 5 (LXX).

XIX. Nec eum liberis tuis cogites patrem, qui et temporarius et infirmus est, sed illum pares, qui aeternus et firmus filiorum spiritalium pater est. Illi assigna facultates tuas, quas haeredibus servas. Ille sit liberis tuis tutor, ille curator, ille contra omnes iniurias saeculares divina maiestate protector. Patrimonium Deo creditum nec res publica eripit, nec fiscus invadit, nec calumnia aliqua forensis evertit. In tuto haereditas ponitur, quae Deo custode servatur. Hoc est caris pignoribus in posterum providere, hoc est futuris haeredibus paterna pietate consulere secundum fidem scripturae sanctae dicentis: Iunior fui et senui et non vidi iustum derelictum neque semen eius egens pane. Tota die miseretur et foenerat, et semen eius in benedictione est¹). Et iterum: Qui conversatur sine vituperatione in iustitia, beatos post se filios relinquet²). Praevaricator itaque et proditor pater es, nisi filiis tuis fideliter consulas, nisi conservandis eis religiosa et vera pietate prospicias. Qui studes terreno magis quam coelesti patrimonio filios tuos diabolo magis commendare quam Christo, bis delinquis et geminum ac duplex crimen admittis, et quod non praeparas filiis tuis Dei patris auxilium, et quod doces filios patrimonium plus amare quam Christum.

XX. (18) Esto potius liberis tuis pater talis, qualis Tobias exstitit. Da utilia et salutaria praecepta pignoribus, qualia ille filio dedit, manda filiis tuis, quod et ille filio mandavit dicens: Et nunc, fili, mando tibi, servi Deo in veritate et fac coram illo, quod illi placet, et filiis tuis manda, ut faciant iustitiam et eleemosynas et sint memores Dei et benedicant nomen eius omni tempore³). Et iterum: Omnibus diebus vitae tuae, fili dilectissime, Deum in mente habe et noli praeterire praecepta eius. Iustitiam fac omnibus diebus vitae tuae et noli ambulare viam iniquitatis, quoniam agente te ex veritate erit respectus operum tuorum. Ex substantia tua fac eleemosynam et noli avertere faciem tuam ab ullo paupere. Ita fiet, ut nec a te avertatur facies Dei. Prout habueris, fili, sic fac. Si tibi fuerit copiosa substantia, plus ex illa fac eleemosy-

1) Ps. 37, 25. 26. Scripsi cum Bal. et aliis: foenerat. Ant. edd. et Ox., ut in vulgata vers. legitur: commodat. 2) Prov. 20, 7. 3) Tob. 14, 10. 11.

nam. Si exiguum habueris, ex hoc ipso exiguo communica. Et ne timueris, cum facis eleemosynam. Praemium enim bonum reponis tibi in diem necessitatis, quia eleemosyna a morte liberat et non patitur ire in gehennam. Munus bonum est eleemosyna omnibus, qui faciunt eam coram summo Deo¹).

XXI. (19) Quale munus est, fratres carissimi, cuius editio Deo spectante celebratur! Si in gentilium munere grande et gloriosum videtur, proconsules vel imperatores habere praesentes, et apparatus ac sumtus apud munerarios maior est, ut possint placere maioribus, quanto illustrior muneris et maior est gloria Deum et Christum spectatores habere! Quanto istic et apparatus uberior et sumtus largior exhibendus est, ubi ad spectaculum conveniunt coelorum virtutes, conveniunt angeli omnes, ubi munerario non quadriga vel consulatus petitur, sed vita aeterna praestatur, nec captatur inanis et temporarius favor vulgi, sed perpetuum praemium regni coelestis accipitur

XXII. Atque ut pigros et steriles et cupiditate nummaria nihil circa fructum salutis operantes magis pudeat, ut plus conscientiam sordidam dedecoris ac turpitudinis suae rubor caedat, ponat unusquisque ante oculos suos, diabolum cum servis suis id est cum populo perditionis ac mortis in medium prosilire, plebem Christi praesente et iudicante ipso comparationis examine provocare dicentem: „Ego pro istis, quos mecum vides, nec alapas accepi nec flagella sustinui nec crucem pertuli nec sanguinem fudi nec familiam meam pretio passionis et cruoris redemi, sed nec regnum illis coeleste promitto nec ad paradisum restituta immortalitate denuo revoco; et munera mihi quam pretiosa, quam grandia, quam nimio et longo labore quaesita sumtuosissimis apparatibus comparant rebus suis vel obligatis in muneris comparatione vel venditis, ac nisi editio honesta successerit, conviciis ac sibilis eiciuntur et furore populari nonnunquam paene lapidantur! (20) Tuos tales munerarios, Christe, demonstra²), illos divites, illos copiosis opibus affluentes, an in ecclesia praesidente et spectante te eiusmodi munus edant oppignoratis vel distra-

1) Tob. 4, 5—11. 2) Mannt. Pam. caet. adiciunt: praeceptis tuis monitos et pro terrenis coelestia recepturos. Verum haec in edd. permultis desunt.

etis rebus suis, imo ad coelestes thesauros mutata in melius possessione translatis! In istis muneribus meis caducis atque terrenis nemo pascitur, nemo vestitur, nemo cibi alicuius aut potus solatio sustinetur. Cuncta inter furorem edentis et spectantis errorem prodiga et stulta voluptatum frustrantium vanitate depereunt. Illic in pauperibus tuis tu vestiris et pascaris, tu aeternam vitam operantibus polliceris; et vix tui meis pereuntibus adaequantur, qui a te divinis mercedibus et praemiis coelestibus honorantur.“

XXIII. Quid ad haec respondemus, fratres carissimi? Sacrilega sterilitate et quadam tenebrarum nocte coopertas divitum mentes qua ratione defendimus, qua excusatione purgamus, qui diaboli servis minores sumus, ut Christo pro pretio passionis et sanguinis vicem nec in modicis rependamus? Praecepta ille nobis dedit, quid facere servos suos oporteret, instruxit, operantibus praemium pollicitus et supplicium sterilibus comminatus sententiam suam protulit, quid iudicaturus sit, ante praedixit. (21) Quae potest excusatio esse cessanti, quae defensio sterili? Nisi quod non faciente servo, quod praecipitur, Dominus faciet, quod minatur, qui et dicit: Cum venerit filius hominis in claritate sua et omnes angeli cum eo, tunc sedebit in throno claritatis suae, et colligentur ante eum omnes gentes, et segregabit eos ab invicem, quemadmodum pastor segregat oves ab haedis, et statuet oves ad dexteram suam, haedos autem ad sinistram. Tunc dicet rex iis, qui ad dexteram suam erunt: Venite benedicti patris mei, percipite regnum, quod vobis paratum est ab origine mundi. Esurivi enim, et dedistis mihi manducare, sitivi, et potastis me, hospes fui, et adduxistis me, nudus, et vestistis me, infirmatus sum, et visitastis me, in carcere fui, et venistis ad me. Tunc respondebunt ei iusti dicentes: Domine, quando te vidimus esurientem et pavimus, sitientem et potavimus? Quando te vidimus hospitem et adduximus, nudum et vestivimus? Quando autem te vidimus infirmari et in carcere et venimus ad te? Tunc respondens rex dicet eis: Amen dico vobis, quamdiu fecistis uni horum ex fratribus meis minimis, mihi fecistis. Tunc dicet et illis, qui ad sinistram eius erunt: Discedite a me, maledicti, in ignem aeternum, quem paravit Pater meus diabolo et angelis eius. Esurivi enim, et non dedistis mihi manducare, sitivi, et non pota-

stis me, hospes fui, et non adduxistis me, nudus, et non vestistis me, infirmus et in carcere, et non visitastis me. Tunc respondebunt et ipsi dicentes: Domine, quando te vidimus esurientem aut sitientem aut hospitem aut nudum aut infirmum aut in carcere et non ministravimus tibi? Et respondebit illis: Amen dico vobis, quamdiu non fecistis uni ex minimis his, neque mihi fecistis. Et abibunt isti in ambustionem aeternam, iusti autem in vitam aeternam¹).

(22) Quid potuit nobis maius Christus edicere? Quomodo magis potuit iustitiae ac misericordiae nostrae opera provocare, quam quod praestari dixit sibi, quidquid egenti praestatur et pauperi, et se dixit offendi, nisi egenti praestetur et pauperi, ut qui respectu fratris in ecclesia non movetur, vel Christi contemplatione moveatur, et qui non cogitat in labore atque in egestate conservum, vel Dominum cogitet in ipso illo, quem despicit, constitutum?

XXIV. Et idcirco, fratres carissimi, quibus metus in Deum pronus est, et spreto calcatoque iam mundo ad superna et divina animus erectus est, fide plena, mente devota, operatione continua promerendo Domino obsequium praebeamus. Demus Christo vestimenta terrena indumenta coelestia recepturi. Demus cibum et potum saecularem cum Abraham et Isaac et Iacob ad convivium coeleste venturi. Ne parum metamus, plurimum seminemus. Securitati ac saluti aeternae, dum tempus est, consulamus, Paulo apostolo admonente et dicente: Ergo dum tempus habemus, operemur, quod bonum est, ad omnes, maxime autem ad domesticos fidei. Bonum autem facientes non deficiamus, tempore enim suo metemus²).

XXV. (23) Cogitemus, fratres dilectissimi, quid sub apostolis fecerit credentium populus, quando inter ipsa primordia maioribus virtutibus mens vigeat, quando credentium fides novo adhuc fidei calore fervebat. Domicilia tunc et praedia venundabant et dispensandam pauperibus quantitatem libenter ac largiter apostolis offerebant, terrenum patrimonium vendito atque distracto fundos illuc transferentes, ubi fructus caperent possessionis aeternae, illic comparantes domos, ubi inciperent semper habitare. Talis tunc fuit in operationibus cumulus, qualis in dilectione consen-

1) Matth. 25, 31—46. 2) Gal. 6, 10. 9.

sus, sicut legimus in Actis apostolorum: Turba autem eorum, qui crediderant, anima ac mente una agebant, nec fuit inter illos discrimen ullum, nec quidquam suum iudicabant ex bonis, quae eis erant, sed fuerunt illis omnia communia¹⁾. Hoc est nativitate spiritali vere Dei filios fieri, hoc est lege coelesti aequitatem Dei patris imitari. Quodcunque enim Dei est, in nostra usurpatione commune est, nec quisquam a beneficiis eius et muneribus arcetur, quominus omne humanum genus bonitate ac largitate divina aequaliter perfruatur. Sic aequaliter dies illuminat, sol radiat, imber rigat, ventus adspirat, et dormientibus somnus unus est, et stellarum splendor ac lunae communis est. Quo aequitatis²⁾ exemplo qui possessor in terris redivit ac fructus suos cum fraternitate partitur, dum largitionibus gratuitis communis ac iustus est, Dei patris imitator est.

XXVI. (24) Quae illa erit, fratres carissimi, operantium gloria, quam grandis et summa laetitia, cum populum suum Dominus coeperit recensere et meritis atque operibus nostris praemia promissa contribuens pro terrenis coelestia, pro temporalibus sempiterna, pro modicis magna praestare, offerre nos Patri, cui nos sua sanctificatione restituit, aeternitatem nobis immortalitatemque largiri, ad quam nos sanguinis sui vivificatione reparavit, reduces ad paradysum denuo facere, regna coelorum fide et veritate suae pollicitationis aperire! Haec haereant firmiter sensibus nostris, haec intelligantur plena fide, haec corde toto diligantur, haec indesinentium operum magnanimitate redimantur. Praeclara et divina res, fratres carissimi, salutaris operatio, solatium grande credentium, securitatis nostrae salubre praesidium, munimentum spei, tutela fidei, medela peccati, res posita in potestate facientis, res et grandis et facilis, sine periculo persecutionis corona pacis, verum Dei munus et maximum, infirmis necessarium, fortibus gloriosum, quo christianus adiutus perfert gratiam spiritalem, promeretur Christum iudicem, Deum computat debitorem. Ad hanc operum salutarium palmam libenter ac promte certemus, omnes in agone iustitiae Deo et Christo spectante curramus et, qui saeculo et mundo maiores esse

1) Act. 4, 32. 2) Sic edd. ant. et edd. longe plurimi. Vulgo aequalitatis.

iam coepimus, cursum nostrum nulla saeculi et mundi cupiditate tardemus. Si expeditos, si celeres, si in hoc operis agone currentes dies nos vel reditionis¹⁾ vel persecutionis invenerit, nusquam Dominus meritis nostris ad praemium deerit, in pace vincentibus coronam candidam pro operibus dabit, in persecutione purpuream pro passione geminabit.

XII.

DE BONO PATIENTIAE.

(Cypr. de bono patientiae cum notis Ierem. Stephani. Oxonii. 1638. 8.)

I. De patientia locuturus, fratres dilectissimi, et utilitates eius et commoda praedicaturus unde potius incipiam, quam quod nunc quoque ad audientiam vestram patientiam video esse necessariam, ut nec hoc ipsum, quod auditis et discitis, sine patientia facere possitis? Tunc enim demum sermo et ratio salutaris efficaciter discitur, si patienter, quod dicitur, audiatur. Nec invenio, fratres dilectissimi, inter caeteras coelestis disciplinae vias, quibus ad consequenda divinitus praemia spei ac fidei nostrae seeta dirigitur, quid magis sit vel utilius ad vitam vel maius ad gloriam, quam ut qui praeceptis dominicis obsequio timoris ac devotionis innitimur, patientiam maxime tota observatione tueamur.

II. Hanc se sectari philosophi quoque profitentur, sed tam illic patientia falsa est, quam et falsa sapientia est. Unde enim vel sapiens esse vel patiens possit, qui nec sapientiam nec patientiam Dei novit, quando ipse de his, qui sibi sapere in mundo videntur, moneat et dicat: Perdam sapientiam sapientium et prudentiam prudentium reprobo²⁾; item beatus apostolus Paulus plenus Spiritu sancto et vocandis formandisque gentibus missus contestetur et instruat dicens: Videte, ne quis vos depraedetur per philo-

1) Restituimus cum Routhio lectionem edd. antiquiorum libris mss. laud paucis probatam. Recentiores: redditionis. 2) Ies. 29, 14.

sophiam et inanem fallaciam, secundum traditionem hominum, secundum elementa mundi et non secundum Christum, quia in ipso habitat omnis plenitudo divinitatis¹⁾? Et alio loco: Nemo se, inquit, decipiat. Si quis se putat sapientem esse in vobis, mundo huic stultus fiat, ut fiat sapiens. Sapientia enim mundi huius stultitia est apud Deum. Scriptum est enim: Reprehendam sapientes in astutia ipsorum. Et iterum: Cognovit Dominus cogitationes sapientium, quia sunt stultae²⁾. Quare si sapientia illic vera non est, esse non potest et vera patientia. Nam si patiens³⁾ ille est, qui est humilis et mitis, philosophos autem nec humiles videmus esse nec mites, sed sibi multum placentes et hoc ipso, quod sibi placeant, Deo displicentes, apparet illic veram non esse patientiam, ubi sit insolens affectatae libertatis audacia et exerti ac seminudi pectoris inverecunda iactantia.

III. (2) Nos autem, fratres dilectissimi, qui philosophi non verbis, sed factis sumus, nec vestitu sapientiam, sed veritate praeferrimus, qui virtutum conscientiam magis quam iactantiam novimus, qui non loquimur magna, sed vivimus, quasi servi et cultores Dei patientiam, quam magisteriis coelestibus discimus, obsequiis spiritualibus praebemus. Est enim nobis cum Deo virtus ista communis. Inde patientia incipit, inde claritas eius et dignitas caput sumit. Origo et magnitudo patientiae Deo auctore procedit. Diligenda res homini, quae Deo cara est; bonum, quod amat maiestas divina, commendat. Si dominus nobis et pater Deus est, sectemur patientiam domini pariter et patris, quia et servos oportet esse obsequentes et filios non decet esse degeneres.

IV. Qualis vero in Deo et quanta patientia, quod in contumeliam suae maiestatis et honoris instituta ab hominibus profana templa et terrena figmenta et sacra sacrilega patientissime sustinens super bonos et malos aequaliter facit diem nasci et lumen solis oboriri, et cum imbribus terras rigat, nemo a beneficiis eius excluditur, quominus iustis similiter et iniustis indiscretas pluvias largiatur! Videmus inseparabili aequalitate patientiae nocentibus et innoxiiis, religiosis et impiis, gratias agentibus et ingratis Dei

1) Col. 2, 8, 9. 2) I Cor. 3, 18—20. 3) Sic scribendum putavimus cum edd. ant. et. Ox. Adspirant edd. multi. Pam. Rig. Bal.: sapiens.

nutu tempora obsequi, elementa famulari, spirare ventos, fontes fluere, grandescere copias messium, fructus mature-
scere¹⁾ vinearum, exuberare pomis arbusta, nemora fron-
descere, prata florere. Et cum crebris imo continuis exa-
cerbetur offensis Deus, indignationem suam temperat, et
praestitutum semel retributionis diem patienter expectat.
Cumque habeat in potestate vindictam, mavult diu tenere
patientiam sustinens scilicet clementer et differens, ut si
fieri potest, multum malitia protracta aliquando mutetur,
et homo in errorum et scelerum contagione volutatus vel
sero ad Deum convertatur, ipso monente et dicente: Nolo
mortem morientis, quantum ut revertatur et vivat²⁾. Et
iterum: Revertimini ad me, dicit Dominus³⁾. Et iterum:
Revertimini ad Dominum Deum vestrum, quoniam miseri-
cors et pius est et patiens et multae miserationis et qui
sententiam flectat adversus malitias irrogatas⁴⁾. Quod item
beatus apostolus Paulus commemorans et peccatorem ad
poenitentiam revocans proponit et dicit: An numquid opu-
lentiam bonitatis eius et sustinentiam et patientiam⁵⁾ con-
temnis ignorans, quoniam patientia et bonitas Dei ad poe-
nitentiam te adducit? Tu autem secundum duritiam tuam et
cor impenitens thesaurizas tibi iram in die irae et reve-
lationis iusti iudicii Dei, qui reddet unicuique secundum
opera sua⁶⁾. Iustum iudicium Dei dixit esse, quia serum
est, quia diu multumque differtur, ut homini ad vitam longa
Dei patientia consulatur. Tunc repraesentatur poena impio
et peccatori, quando iam non potest poenitentia prodesse
peccati.

V. (3) Atque ut plenius intelligere possimus, fratres
dilectissimi, quia patientia Dei res est, et quisquis lenis et
patiens et mitis est, Dei patris imitator est, cum in evan-
gelio suo Dominus praecepta in salutem daret et divina
monita depromens ad perfectum discipulos erudiret, posuit
et dixit: Audistis, quia dictum est: Diliges proximum tuum
et odio habebis inimicum tuum. Ego autem dico vobis:
Diligite inimicos vestros et orate pro eis, qui vos perse-
quuntur, ut sitis filii patris vestri, qui in coelis est, qui so-

1) Sequimur ant. edd. et Bal. Caeteri Erasmo aspice: mitescere.
2) Ezech. 32, 18 (V. lat.). 3) Mal. 3, 7. Hunc locum, quem edd. a Mannt. ad
Ox. usque omittunt, restituimus cum ant. edd. et Bal. In sqq. eadem illae:
et iterum propheta. 4) Joel. 2, 13. 5) Sic Bal. recte. Antea: susti-
nentiae et patientiae. 6) Rom. 2, 4-6.

lem suum oriri facit super bonos et malos et pluit super iustos et iniustos. Si enim dilexeritis eos, qui vos diligunt, quam mercedem habebitis? Nonne sic et publicani faciunt? Et si salutaveritis fratres vestros tantum, quid amplius facitis? Nonne et ethnici id ipsum faciunt? Estote itaque vos perfecti, sicut pater vester coelestis perfectus est¹). Sic perfectos dixit fieri Dei filios, sic consummari ostendit et docuit coelesti natiuitate reparatos, si patientia Dei patris maneat in nobis, si similitudo divina, quam peccato Adam perdiderat, manifestetur et luceat in actibus nostris. Quae gloria est similem Deo fieri, qualis et quanta felicitas habere in virtutibus, quod divinis laudibus possit aequari!

VI. Nec hoc, fratres dilectissimi, Iesus Christus Deus et Dominus noster tantum verbis docuit, sed implevit et factis. Et quia ad hoc descendisse se dixerat, ut voluntatem Patris faceret, inter caetera admirabilia virtutum suarum, quibus indicia divinae maiestatis expressit, paternam quoque patientiam tolerantiae tenore servavit. Omnes denique actus eius ab ipso statim adventu patientia comite signantur, quod primum de illa sublimitate coelesti ad terrena descendens non adspernatur Dei Filius carnem hominis induere et, cum peccator ipse non esset, aliena peccata portare. Immortalitate interim posita fieri se et mortalem patitur, ut innocens pro nocentium salute perimatur. Dominus baptizatur a servo et remissam peccatorum daturus ipse non dedignatur lavacro regenerationis corpus abluere. Diebus quadraginta ieiunat, per quem caeteri saginantur, esurit et famem sentit, ut qui in fame sermonis et gratiae fuerant, coelesti pane saturentur. Cum diabolo tentante congredditur et inimicum tantum vicisse contentus nihil ultra verba conatur. Discipulis non ut servis dominica potestate praefuit, sed benignus et mitis fraterna eos caritate dilexit. Dignatus est etiam pedes apostolorum lavare, ut dum circa servos talis est dominus, exemplo suo doceret, qualis circa compares et aequales debeat esse servus. (4) Nec mirandum, quod circa obedientes²) talis extiterit, qui Iudam potuit usque ad extremum longa patientia sustinere, cibum cum inimico capere, hostem domesticum scire nec palam ostendere, traditoris osculum non re-

1) Matth. 5, 43—48. 2) Ita edd. longe plurimae. Bal. ratione non allata: compares obaudientes.

cusare. In Iudaeis vero tolerandis aequanimitas quanta et quanta patientia, incredulos ad fidem suadendo flectere, obsequio ingratos fovere, contradicentibus respondere lenitor, superbos sustinere clementer, humiliter persequentibus cedere, prophetarum interfectores et adversum Deum semper rebelles usque ad crucis et passionis horam velle colligere!

VII. Sub ipsa autem passione et cruce, priusquam ad crudelitatem necis et effusionem sanguinis veniretur, quae conviciorum probra patienter audita, quae contumeliarum tolerata ludibria, ut insultantium sputamina¹⁾ exciperet, qui sputo suo coeci oculos paulo ante formasset, et in cuius nomine a servis nunc eius diabolus cum angelis suis flagellatur, flagella ipse pateretur, coronaretur spinis, qui martyres floribus coronat aeternis, palmis in faciem verberaretur, qui palmas veras vincentibus tribuit, spoliaretur veste terrena, qui indumento immortalitatis caeteros vestit, cibaretur felle, qui cibum coelestem dedit, aceto potaretur, qui salutare poculum propinavit! Ille innocens, ille iustus, imo innocentia ipsa et ipsa iustitia inter facinorosos deputatur, et testimoniis falsis veritas premitur, iudicatur iudicaturus, et Dei sermo ad victimam tacens ducitur. Et cum ad crucem Domini confundantur sidera, elementa torbentur, contremiscat terra, nox diem claudat, sol, ne Iudaeorum facinus adspicere cogatur, et radios et oculos suos subtrahat, ille non loquitur nec movetur nec maiestatem suam sub ipsa saltem passione profitetur; usque ad finem perseveranter ac iugiter tolerantur omnia, ut consummetur in Christo plena et perfecta patientia.

VIII. Et post ista omnia adhuc interfectores suos, si conversi ad eum venerint, suscipit et patientia salutari ad conservandum benignus²⁾ ecclesiam suam nemini claudit. Illos adversarios, illos blasphemos, illos nominis sui semper inimicos, si poenitentiam delicti agant, si admissum facinus agnoscant, non solum ad indulgentiam criminis, sed ad praemium regni coelestis admittit. Quid potest patientius, quid benignius dici? Vivificatur Christi sanguine etiam, qui fudit sanguinem Christi. Talis est Christi ac tanta patientia; quae nisi talis ac tanta exsisteret, Paulum quoque apostolum ecclesia non haberet.

¹⁾ Erasm. caet. adiciunt: patienter. Bal. delevit. ²⁾ Sic ant. edd. et Ox. ad multos edd. Caet.: benignus et patiens.

IX. (5) Quodsi et nos, fratres dilectissimi, in Christo sumus, si ipsum induimus, si ipse est salutis nostrae via, qui Christum vestigiis salutaribus sequimur, per Christi exempla gradiamur, sicut Ioannes apostolus instruit dicens: Qui dicit se in Christo manere, debet, quomodo ille ambulavit, et ipse ambulare¹⁾. Item Petrus, super quem ecclesia Domini dignatione fundata est, in epistola sua ponit et dicit: Christus passus est pro nobis relinquens vobis exemplum, ut sequamini vestigia eius, qui peccatum non fecit, nec dolus inventus est in ore eius, qui cum malediceretur, non remaledicebat, cum pateretur, non comminabatur, tradebat autem se iudicanti se iniuste²⁾.

X. Invenimus denique et patriarchas et prophetas et iustos omnes, qui figuram Christi imagine praeunte portabant, nihil magis custodisse in laude virtutum suarum, quam quod patientiam forti et stabili aequanimitate tenuerunt. Sic Abel originem martyrii et passionem iusti hominis initians primus et dedicans adversus fratrem parricidam³⁾ non resistit nec reluctatur, sed humilis et mitis patienter occiditur. Sic Abraham Deo credens et radicem ac fundamentum fidei primus instituens tentatus in filio non dubitat neque cunctatur, sed praeceptis Dei tota patientia devotionis obsequitur. Et Isaac ad hostiae dominicae similitudinem praefiguratus, quando a patre immolandus offertur, patiens invenitur. Et Iacob fugatus a fratre de terra sua patienter excedit et maiore patientia postmodum supplex adhuc magis impium et persecutorem muneribus pacificis ad concordiam redigit. Ioseph venundatus a fratribus et relegatus non tantum patienter ignoscit, sed et gratuita frumenta venientibus largiter et clementer impertit. Moyses ab ingrato et perfido populo contemnitur frequenter et paene lapidatur, et tamen lenis et patiens pro eisdem Dominum deprecatur. In David vero, ex quo secundum carnem Christi nativitas oritur, quam magna et mira et christiana patientia, habuisse in manu saepe, ut Saul regem persequentem se et interficere concupiscentem posset occidere, et tamen subditum sibi et traditum maluisse servare nec rependisse inimico vicem, sed occisum adhuc insuper et vindi-

¹⁾ I Io. 2, 6. ²⁾ I Petr. 2, 21—23. ³⁾ Sic Pam. caet. cum edd. quibusdam Ant. edd. et Bal.: fratricidam.

casae. Tot denique prophetae interfecti, tot martyres gloriosis mortibus honorati, qui omnes ad coelestes coronas patientiae laude venerunt. Neque enim potest accipi dolorum et passionum corona, nisi praecedat in dolore et passione patientia.

XI. (6) Quam sit autem patientia utilis et necessaria, fratres dilectissimi, ut manifestius possit et plenius nosci, Dei sententia cogitetur, quam in origine statim mundi et generis humani Adam praecepti immemor et datae legis transgressor accepit. Tunc sciemus, quam patientes esse in isto saeculo debeamus, qui sic nascimur, ut pressuris istis et conflictationibus laboremus. Quia audisti, inquit, vocem mulieris tuae, et manducasti ex illa arbore, de qua sola praeceperam tibi ne manducares, maledicta terra erit in omnibus operibus tuis, in tristitia et gemitu edes ex ea omnibus diebus vitae tuae. Spinas et tribulos eiiciet tibi, et edes pabulum agri. In sudore vultus tui edes panem tuum, donec revertaris in terram, de qua sumtus es; quia terra es et in terram ibis¹). Huius sententiae vinculo colligati omnes et constricti sumus, donec expuncta morte de isto saeculo recedamus. In tristitia et gemitu simus necesse est omnibus diebus vitae nostrae, edamus panem necesse est cum sudore et labore.

XII. Unde unusquisque nostrum, cum nascitur et hospitio mundi huius excipitur, initium sumit a lacrymis et quamvis adhuc omnium nescius et ignarus nihil aliud novit in illa ipsa prima nativitate, quam flere. Providentia naturali lamentatur vitae mortalis anxietates et labores, et procellas mundi, quas ingreditur, in exordio statim suo ploratu et gemitu rudis anima testatur. Sudatur enim, quamdiu istis vivitur, et laboratur. Nec sudantibus et laborantibus possunt alia magis quam patientiae subvenire solatia: quae cum apta sint et necessaria in isto mundo universis, tum magis nobis, qui diabolo impugnante plus quatimur, qui in acie quotidie stantes inveterati et exercitati hostis collocationibus fatigamur, quibus praeter varias et assiduas tentationum pugnas in persecutionum quoque certamine patrimonia relinquenda sunt, subeundus carcer, portandae catenae, animae impendendae, gladius, bestiae, ignes, cruces,

1) Gen. 3, 17—19.

omnia denique tormentorum ac poenarum genera fide et virtute patientiae perferenda, Domino ipso instructe et dicente: Haec locutus sum vobis, ut in me pacem habeatis. In mundo autem pressuram habebitis; sed fidite, quoniam ego vici mundum¹⁾. (7) Si autem qui diabolo et mundo renuntiavimus, pressuras et infestationes diaboli et mundi crebrius ac violentius patimur, quanto magis patientiam tenere debemus, qua adintrice et eomite omnia infesta toleremus!

XIII. Domini et magistri nostri salutare praeceptum est: Qui toleraverit, inquit, usque ad finem, hic salvus erit²⁾. Et iterum: Si permanseritis, inquit, in verbo meo, vere discipuli mei eritis; et cognoscetis veritatem, et veritas liberabit vos³⁾. Tolerandum et perseverandum est, fratres dilectissimi, ut ad spem veritatis et libertatis admissi ad veritatem et libertatem ipsam pervenire possimus, quia hoc ipsum, quod christiani sumus, fidei et spei res est. Ut autem spes et fides ad fructum sui possint pervenire, patientia opus est. Non enim praesentem gloriam sequimur, sed futuram, secundum quod et Paulus apostolus monet dicens: Spe salvati sumus. Spes autem, quae videtur, non est spes. Quod enim videt quis, quid sperat? Si autem, quod non videmus, speramus, per patientiam expectamus⁴⁾. Propterea expectatio et patientia necessaria est, ut id, quod esse coepimus, impleamus et, quod credimus et speramus, Deo repraesentante⁵⁾ capiamus. Denique alio in loco idem apostolus iustos et operantes et divini fœnoris incremento coclestes thesauros sibi recondentes, ut patientes quoque sint, instruit et docet dicens: Ergo dum tempus habemus, operemur, quod bonum est, ad omnes, maxime vero ad domesticos fidei. Bonum autem facientes non deficiamus. Tempore enim suo metemur⁶⁾. Admonet, ne quis impatiens in operatione deficiat, ne quis tentationibus aut avocatus aut victus in medio laudis et gloriae itinere desistat, et pereant praeterita, dum quae coeperant, desinunt esse perfecta, sicut scriptum est: Iustitia iusti non liberabit eum, in quacunque die exerraverit⁷⁾; et iterum: Tene, quod habes, ne alius accipiat co-

1) Io. 16, 33. 2) Matth. 10, 22. 3) Io. 8, 31. 32. 4) Rom. 8, 24. 25. 5) Sic Bal. secundum permultos cdd. Vulgo: praestante. 6) Gal. 6, 10. 9. 7) Ezech. 33, 12.

ronam tuam¹⁾. Quae vox adhortatur patienter et fortiter perseverare, ut qui ad coronam laude iam proxima nititur, durante patientia coronetur.

XIV. (8) Patientia autem, fratres dilectissimi, non tantum bona custodit, sed et repellit adversa. Spiritui sancto favens et coelestibus ac divinis cohaerens contra facta carnis et corporis, quibus anima expugnatur et capitur, virtutum suarum propugnaculo reluctatur. Inspiciamus denique pauca de multis, ut de paucis intelligantur et caetera. Adulterium, fraus, homicidium mortale crimen est. Sit fortis et stabilis in corde patientia, et nec adulterio sanctificatum corpus et Dei templum polluitur, nec iustitiae dicata innocentia contagione fraudis inficitur, nec post gestatam²⁾ eucharistiam manus gladio et cruore maculatur

XV. Caritas fraternitatis vinculum est, fundamentum pacis, tenacitas ac firmitas unitatis, quae et spe et fide maior est, quae et opera et martyria praecedat, quae nobiscum semper aeterna apud Deum in regnis coelestibus permanebit. Tolle illi patientiam et desolata non durat. Tolle sustinendi tolerandique substantiam, et nullis radicibus ac viribus perseverat. Apostolus denique cum de caritate loqueretur, tolerantiam illi et patientiam iunxit. Caritas, inquit, magnanima est, caritas benigna est, caritas non aemulatur, non inflatur, non irritatur, non cogitat malum, omnia diligit, omnia credit, omnia sperat, omnia sustinet³⁾. Ostendit inde illam perseverare tenaciter posse, quod noverit omnia sustinere. Et alio in loco: Sustinentes, inquit, invicem in dilectione, satis agentes servare unitatem spiritus in coniunctione pacis⁴⁾. Probavit nec unitatem servari posse nec pacem, nisi se invicem fratres mutua tolerantia foveant et concordiae vinculum patientia intercedente custodiant.

XVI. (9) Quid deinde, ut non iures neque maledicas, ut tua ablata non repetas, ut accepta alapa et alteram maxillam verberanti praebeas, ut fratri in te peccanti non tantum septuagies septies⁵⁾, sed et omnia omnino peccata dimittas, ut diligas inimicos tuos, ut pro adversariis et persecutoribus precem facias? Poterisne ista perficere, nisi pa-

1) Apoc. 3, 11. 2) Ita recentiores omnes haud dubie recte, licet e paucis mss. Edd. ant. et cdd. longe plurimi: gustatam. 3) I Cor. 13, 4. 5. 7. 4) Eph. 4, 2. 3. 5) Sic Manut. Pam. caet. Edd. ant. et Bal. 2 e cdd.: non tantum septies, sed septuagies septies.

tientiae et tolerantiae teneas firmitatem¹⁾? Quod factum videmus in Stephano, qui cum a Iudaeis vi et lapidibus necaretur, non sibi vindictam, sed interfectoribus veniam postulabat dicens: Domine, ne statuas illis hoc peccatum²⁾. Sic esse oportuit primum martyrem Christi, qui martyres secuturos gloriosa morte praecurrens non tantum dominicae passionis praedicator esset, sed et patientissimae lenitatis imitator. Quid dicam de ira, de discordia, de simultate, quae in christiano esse non debent? Sit patientia in pectore, et haec illic locum habere non possunt aut, si adire tentaverint, cito exclusae discedunt, ut domicilium pacificum perseveret in corde, ubi Deum pacis delectet habitare. Admonet denique apostolus et docet dicens: Nolite contristare Spiritum sanctum Dei, in quo signati estis in diem redemptionis. Omnis amaritudo et ira et indignatio et clamor et blasphemia auferatur a vobis³⁾. Si enim christianus a furore et contentione carnali tanquam de maris turbini-bus excessit et tranquillus ac lenis in portu Christi esse iam coepit, nec iram nec discordiam debet intra pectus admittere, cui nec malum pro malo reddere liceat nec odisse.

XVII. Nec non ad varia quoque carnis incommoda et crebros corporis durosque cruciatus, quibus humanum genus quotidie fatigatur et quatitur, patientia necessaria est. Nam cum in illa prima transgressione praecepti firmitas corporis cum immortalitate discesserit, et cum morte infirmitas venerit, nec possit firmitas recipi, nisi cum recepta et immortalitas fuerit, oportet in hac fragilitate atque infirmitate corporea luctari semper et congressi, quae luctatio et congressio non nisi patientiae viribus potest sustineri. Examinandis autem nobis atque explorandis diversi importantur dolores et multiplex tentationum qualitas irrogatur de iacturis facultatum, de ardoribus febrium, de cruciatibus vulnerum, de amissione carorum. (10) Nec aliud magis inter iniustos discernit et iustos, quam quod in adversis per impatientiam queritur et blasphematur iniustus, patientia iustus probatur, sicut scriptum est: In dolore sustine et in humilitate tua patientiam habe, quoniam in igne probatur aurum et argentum⁴⁾.

1) Ita ant. edd. et Bal. Pam. cact.: tolerantiae firmitate. 2) Act. 60. 3) Eph. 4, 30. 31. 4) Sir. 2, 4. 5 (V. lat.).

XVIII. Sic Iob examinatus est et probatus et ad summum fastigium laudis patientiae virtute provectus. Quanta adversus eum diaboli iacula emissa, quanta admota tormenta! Iactura rei familiaris infligitur, numerosas sobolis orbitas irrogatur; dives in censu dominus et in liberis pater ditior nec dominus repente nec pater est. Accedit vulnorum vastitas, et tabescentes ac fluentes artus edax quoque vermium poena consumit. Ac ne quid omnino remaneret, quod non Iob in suis tentationibus experiretur, armat diabolus et uxorem illo antiquo nequitiae suae usus ingenio, quasi omnes per mulierem decipere posset et fallere, quod fecit in mundi origine. Nec tamen Iob gravibus ac densis conflictationibus frangitur, quominus inter illas angustias et pressuras suas Dei benedictio victricae patientia praedicetur. Tobias quoque post iustitiae et misericordiae suae opera magnifica luminum amissione tentatus, in quantum patienter coecitatem pertulit, in tantum granditer Deum patientiae laude promeruit.

XIX. (11) Atque ut magis, fratres dilectissimi, patientiae bonum luceat, quid mali e contrario impatientia importet, consideremus. Nam ut patientia bonum Christi est, sic e contra impatientia diaboli malum; et sicut in quo habitat et manet Christus, patiens invenitur, ita impatiens semper existit, cuius mentem diaboli nequitia possidet. Exordia denique ipsa videamus. Diabolus hominem ad imaginem Dei factum impatienter tulit. Inde et periit primus et perdidit. Adam contra coeleste praeceptum cibi letalis impatiens in mortem cecidit nec acceptam divinitus gratiam patientia custode servavit; et ut fratrem Cain perimeret, sacrificii eius et muneris impatiens fuit; et quod Esau de maioribus ad minora descendit, primatus suos per impatientiam lentis amisit. Quid Iudaicus populus circa beneficia divina perfidus et ingratus? Nonne quod a Deo primum recessit, impatientiae crimen fuit? Dum Moysi cum Deo conloquentis moras non potest ferre, profanos deos ausus est postulare¹⁾, ut itineris sui duces nuncuparet caput bubulum et terrestre figmentum. Nec unquam ab eadem impatientia destitit, quominus semper docilitatis et divinae admonitionis impatiens prophetas suos et iustos quosque per-

1) Rig. Ox.: ausus postulare.

imendo ad crucem quoque et ad sanguinem Domini prosiliret. Impatientia etiam in ecclesia haereticos facit et ad ludaeorum similitudinem contra Christi pacem et caritatem rebelles ad hostilia et furiosa odia compellit. Et ne longum sit singula recensere, omnia omnino, quae patientia operibus suis aedificat ad gloriam, impatientia destruit ad ruinam.

XX. (12) Quare, fratres dilectissimi, et bonis patientiae et impatientiae malis diligenter expensis patientiam, per quam in Christo manemus, ut venire cum Christo ad Deum possimus, plena observatione teneamus; quae copiosa et multiplex non angusto fine concluditur nec brevibus terminis coercetur. Late patet patientiae virtus, et ubertas eius et largitas de unius quidem nominis fonte proficiscitur, sed exundantibus venis per multa gloriarum itinera diffunditur; nec proficere aliquid in actibus nostris potest ad consummandam laudem, nisi inde consummationis accipiat firmitatem. Patientia est, quae nos Deo et commendat et servat. Ipsa est, quae iram temperat, quae linguam frenat, mentem gubernat, pacem custodit, disciplinam regit, libidinis impetum frangit, tumoris violentiam comprimit, incendium simultatis exstinguit, coercet potentiam divitum, inopiam pauperum refovet, tuetur in virginibus beatam integritatem, in viduis laboriosam castitatem, in coniunctis et maritatis individuum caritatem. Facit humiles in prosperis, in adversis fortes, contra iniurias et contumelias mites. Docet delinquentibus cito ignoscere, si ipse delinquas, diu et multum rogare. Tentationes expugnat, persecutiones tolerat, passiones et martyria consummat. Ipsa est, quae fidei nostrae fundamenta firmiter munit. Ipsa est, quae incrementa spei sublimiter provehit. Ipsa actum dirigit, ut tenere possimus viam Christi, dum per eius tolerantiam gradimur. Ipsa efficit, ut perseveremus filii Dei, dum patientiam patris imitamur.

XXI. (13) Sed quoniam plurimos scio, fratres dilectissimi, vel pondere iniuriarum angentium vel dolore de iis, qui adversum se grassantur et saeviunt, vindicari velociter cupere, nec illud in extrema parte reticendum est, ut¹⁾ in

1) Sequimur lectionem ant. edd. et Bal. permultorum edd. auctoritate confirmatam. Morell. Pam. caet: cupere, nec in illum extremi iudicii diem malorum retributionem differre; nobiscum, hortamur, interim amplectimini patientiae bonum, ut.

istis fluctuantis mundi turbinibus et Iudaeorum sive gentilium et haereticorum quoque persecutionibus constituti patienter expectemus ultionis diem nec ad vindictam doloris nostri querula¹⁾ festinatione properemus, cum scriptum sit: *Exspecta me, dicit Dominus, in die resurrectionis meae in testimonium, quoniam iudicium meum ad congregationes gentium, ut excipiam reges et effundam super eos iram meam*²⁾. Expectare nos iubet Dominus et futurae ultionis diem forti patientia sustinere, qui et in Apocalypsi loquitur dicens: *Ne signaveris verba prophetiae libri huius, quia iam tempus in proximo est, ut et ii, qui perseverant nocere, noceant, et qui in sordibus est, sordescat adhuc, iustus autem adhuc iustiora faciat, similiter et qui sanctus est, sanctiora. Ecce venio cito, et merces mea mecum est, reddere unicuique secundum facta sua*³⁾. Unde etiam clamantes martyres et ad vindictam suam dolore erumpente properantes expectare adhuc iubentur et temporibus consummandis implendisque martyribus praebere patientiam. Et cum aperuisset, inquit, quintum sigillum, vidi sub ara Dei animas occisorum propter verbum Dei et martyrium suum, et clamaverunt voce magna dicentes: *Quousque, Domine sanctus et verus, non iudicas et vindicas sanguinem nostrum de iis, qui in terris inhabitant? Et datae sunt eis singulae stolae albae, et dictum est eis, ut requiescerent brevi adhuc tempore, donec impleatur numerus conservorum et fratrum eorum, qui postea occidentur exemplo ipsorum*⁴⁾.

XXII. (14) Quando autem veniat sanguinis iusti divina vindicta, declarat per Malachiam prophetam Spiritus sanctus dicens: *Ecce dies Domini venit ardens velut clibanus, erantque omnes alienigenae et omnes iniqui stipulae, et succendet illos adveniens dies, dicit Dominus*⁵⁾. Quod item legimus in psalmis, ubi Dei iudicis praedicatur adventus censurae suae maiestate venerandus. Deus manifestus veniet, Deus noster, et non silebit. Ignis ante eum ardebit, et in circuitu eius procella nimia. Advocabit coelum sursum et terram deorsum, ut separet populum suum. Colligite illi iustos eius, eos, qui disponunt testamentum eius

1) Pam. caet. ex uno ed. adiciunt: et invidiosa. 2) Zeph. 3, 8. 3) Apoc. 22, 10—12. 4) Ib. 6, 9—11. 5) Mal. 3, 19.

in sacrificiis. Et annuntiabunt coeli iustitiam eius, quoniam Deus index est¹⁾. Et Esaias eadem praenuntiat dicens: Ecce enim Dominus sicut ignis veniet, et sicut procella currus eius, retribuere in ira vindictam. In igne enim Domini iudicabuntur, et in gladio eius vulnerabuntur²⁾. Et iterum: Dominus Deus virtutum prodibit et comminuet bellum, excitabit certamen et clamabit super inimicos suos cum fortitudine: Tacui, numquid semper tacebo³⁾?

XXIII. Quis autem est hic, qui tacuisse se prius dicit et non semper tacebit? Utique ille, qui sicut ovis ad victimam ductus est et sicut agnus coram tondente se sine voce non aperuit os suum. Utique ille, qui non clamavit, neque in plateis vox eius audita est. Utique ille, qui non fuit contumax neque contradixit, cum dorsum suum poneret ad flagella et maxillas ad palmas, faciem autem suam non avertit a foeditate sputorum. Utique ille, qui cum accusaretur a sacerdotibus et senioribus, nihil respondit et admirante Pilato patientissimum silentium tenuit. Hic est, qui cum in passione tacuerit, in ultione postmodum non tacebit. Hic est Deus noster id est non omnium, sed fidelium et credentium Deus, qui cum in secundo adventu manifestus venerit, non silebit. Nam cum in humilitate prius fuerit occultus, veniet in potestate manifestus.

XXIV. (15) Hunc expectemus, fratres dilectissimi, iudicem et vindicem nostrum ecclesiae suae populum et ab initio mundi iustorum omnium numerum secum pariter vindicaturum. Qui ad vindictam suam nimium festinat et properat, consideret, quia necdum vindicatus est ipse, qui vindicat. Pater Deus praecepit Filium suum adorari, et apostolus Paulus divini praecepti memor ponit et dicit: Deus exaltavit illum et donavit illi nomen, quod est super omne nomen, ut in nomine Iesu omne genu flectatur coelestium, terrestrium et infernorum⁴⁾. Et in Apocalypsi angelus Iohanni volenti adorare se resistit et dicit: Vide, ne feceris, quia conservus tuus sum et fratrum tuorum. Iesum Dominum adora⁵⁾. Qualis Dominus Iesus et quanta patientia eius, ut qui in coelis adoratur, necdum vindicetur in terris! Huius patientiam, fratres dilectissimi, in persecutioni-

1) Ps. 50, 3—6. 2) Ies. 66, 15, 16. 3) Ib. 42, 13, 14. 4) Phil. 2, 9, 10.
5) Apoc. 22, 9.

bus et passionibus nostris cogitemus. Huius adventui plenum expectationis obsequium praebeamus nec defendi ante Dominum servi irreligiosa et invereconda festinatione properemus. Insistamus potius et elaboremus et toto corde vigilantes atque ad omnem tolerantiam stabiles dominica praecepta servemus, ut cum ille irae et vindictae dies venerit, non cum impiis et peccatoribus puniamur, sed cum iustis et Deum timentibus honoremur.

XIII.

DE ZELO ET LIVORE.

(Routhii scriptorum ecclesiasticorum opuscula praecipua quaedam. I. p. 304—316. 340—343.)

I. **Zelare**, quod bonum videas, et invidere melioribus, leve apud quosdam et modicum crimen videtur, fratres dilectissimi, dumque existimatur leve esse et modicum, non timetur, dum non timetur, contemnitur, dum contemnitur, non facile vitatur, et fit coeca et occulta perniciēs, quae dum minus perspicitur, ut caveri a providentibus possit, improvidas mentes latenter affligit. Porro autem Dominus prudentes esse nos iussit et cauta sollicitudine vigilare praecepit, ne adversarius vigilans semper et semper insidians, ubi in pectus obrepserit, de scintillis conflēt incendia, de parvis maxima exaggeret et, dum remissis et incautis leniore aura et flatu molliore blanditur, procellis ac turbinibus excitatis ruinas fidei et salutis ac vitae naufragia moliatur. Excubandum est itaque, fratres dilectissimi, atque omnibus viribus elaborandum, ut inimico saevienti et iacula sua in omnes corporis partes, quibus percuti et vulnerari possumus, dirigenti sollicita et plena vigilantia repugnemus, secundum quod Petrus apostolus in epistola sua praemonet et docet dicens: Sobrii estote et vigilate, quia adversarius vester diabolus tanquam leo rugiens circuit aliquem devorare quaerens ¹⁾).

¹⁾ I Petr. 5, 8.

II. (2) Circuit ille nos singulos et tanquam hostis clausos obsidens muros explorat et tentat, an sit pars aliqua membrorum ¹⁾ minus stabilis et minus fida, cuius aditu ad interiora penetretur. Offert oculis formas illices et faciles voluptates, ut visu destruat castitatem. Aures per canora musica tentat, ut soni dulcioris auditu solvat et molliat christianum vigorem. Linguam convicio provocat, manum iniuriis lacescentibus ad petulantiam caedis instigat. Ut fraudatorem faciat, lucra opponit iniusta; ut animam pecunia capiat, ingerit perniciose compendia; honores terrenos promittit, ut coelestes adimat; ostentat falsa, ut vera subripiat; et cum latenter non potest fallere, exerce atque aperte minatur, terrorem turbidae persecutionis intentans, ad debellandos Dei servos inquietus semper et semper infestus, in pace subdolus, in persecutione violentus.

III. Quamobrem, fratres dilectissimi, contra omnes diaboli vel fallaces insidias vel apertas minas stare debet instructus animus et armatus, tam paratus semper ad repugnandum, quam est ad impugnandum semper paratus inimicus. (3) Et quoniam frequentiora sunt tela eius, quae latenter obrepunt, magisque occulta et clandestina iaculatio quo minus perspicitur, hoc et gravius et crebrius in vulnera nostra grassatur, ad haec quoque intelligenda et depellenda vigilemus. Ex quibus est zeli et livoris malum. Quod si quis penitus inspiciat, inveniet nihil magis christiano cavendum, nihil cautius providendum, quam ne quis invidia et livore capiatur, ne quis fallentis inimici coecis laqueis implicatus, dum zelo frater in fratris odia convertitur, gladio suo nescius ipse perimatur. Quod ut colligere plenius et manifestius perspicere possimus, ad caput eius atque originem recurramus. Videamus, unde zelus et quando et quomodo coeperit. Facilius enim a nobis malum tam perniciosum vitabitur, si eiusdem mali et origo et magnitudo noscatur.

IV. Hinc diabolus inter initia statim mundi et perit primus et perdidit. Ille ²⁾ angelica maiestate subnixus, ille Deo acceptus et carus, postquam hominem ad imaginem Dei factum conspexit, in zelum malivolo livore prorupit, non prius alterum deficiens instinctu zeli, quam ipse zelo

¹⁾ Admodum dubito, an recte e 2 edd. Baluz. scripserit: murorum. Routh. tamen eum imitatus est. ²⁾ Pam. caet. adiciunt: dudum.

ante deiectus, captivus ante quam capiens, perditus ante quam perdens, dum stimulante livore homini gratiam datae immortalitatis eripit, ipse quoque id, quod prius fuerat, amisit. (4) Quale malum est, fratres dilectissimi, quo angelus cecidit, quo circumveniri et subverti alta illa et praeclara sublimitas potuit, quo deceptus est ipse, qui decepit! Exinde invidia grassatur in terris, dum livore periturus magistro perditionis obsequitur, dum diabolum, qui zelat, imitatur, sicut scriptum est: Invidia autem diaboli mors introivit in orbem terrarum¹). Imitantur ergo illum, qui sunt ex parte eius.

V. Hinc denique novae fraternitatis prima odia, hinc parricidia nefanda coeperunt, dum Abel iustum Cain zelat iniustus, dum bonum malus invidia et livore persequitur. Tantum valuit ad consummationem facinoris aemulationis furor, ut nec caritas fratris nec sceleris immanitas nec timor Dei nec poena delicti cogitaretur. Iniuste oppressus est, qui iustitiam primus ostenderat, odia perpessus est, qui odisse non noverat, occisus est impie, qui moriens non repugnabat. Et quod Esau fratri suo Iacob inimicus existit, zelus fuit. Nam quia ille benedictionem patris acceperat, hic in odium persecutionis facibus livoris exarsit. Et quod Ioseph fratres sui vendiderunt, causa vendendi de aemulatione descendit. Postquam id, quod sibi in visionibus prosperum fuerat ostensum, simpliciter ut fratribus frater exposuit, in invidiam malivolus animus erupit. Saul quoque rex ut David odisset, ut persecutionibus saepe repetitis innocentem, misericordem, mitem, lenitate patientem necare cuperet, quid aliud quam zeli stimulus provocavit? Quia Goliath interfecto et ope ac dignatione divina tanto hoste deleto populus admirans in laudes David praedicationis suffragio prosiliit, Saul simultatis atque insectationis furias de livore concepit. Et ne longum faciam singulos recensendo, pereuntis simul²) populi attendamus interitum. Iudaei nonne inde perierunt, dum Christo malunt invidere quam credere? Obtrectantes magnalibus, quae ille faciebat, zelo excoecante decepti sunt nec ad divina noscenda cordis oculos aperire potuerunt.

1) Sap. 2, 24. 2) Restituimus cum Routhio lectionem antiquissimam. Recentiores edd.: semel. In edd. utrumque invenitur.
Cyprian. II.

VI. (5) Quae nos considerantes, fratres dilectissimi, contra tantam mali perniciem vigilanter et fortiter dicata Deo pectora muniamus. Aliorum mors proficiat ad nostram salutem, imprudentium poena providentibus conferat sanitatem. Non est autem, quod aliquis existimet, malum istud una specie contineri aut brevibus terminis et angusto fine concludi. Late patet zeli multiplex et foecunda pernicies. Radix est malorum omnium, fons cladum, seminarium delictorum, materia culparum. Inde odium surgit, animositas inde procedit. Avaritiam zelus inflamat, dum quis suo non potest esse contentus videns alterum ditio-rem. Ambitionem zelus excitat, dum cernit quis alium in honoribus altio-rem¹⁾. Zelo excoecante sensus nostros atque in ditionem suam mentis arcana redigente Dei timor spernitur, magisterium Christi negligitur, iudicii dies non providetur, inflat superbia, exacerbat saevitia, perfidia praevaricatur, impatientia concutit, furit discordia, ira fervescit, nec se iam potest cohibere vel regere, qui factus est potestatis alienae. Hinc dominicae pacis vinculum rumpitur, hinc caritas fraterna violatur, hinc adulteratur veritas, unitas scinditur, ad haereses atque ad schismata prosilitur, dum obtreectatur sacerdotibus, dum episcopis invidetur, dum quis aut queritur non se potius ordinatum aut dedignatur alterum ferre praepositum. Hinc recalcitrat, hinc rebellat de zelo superbus, de aemulatione perversus, animositate et livore non hominis, sed honoris inimicus.

VII. (6) Qualis vero est animae linea, quae cogitationum tabes, pectoris quanta rubigo, zelare in altero vel virtutem eius vel felicitatem id est odisse in eo vel merita propria vel beneficia divina, in malum proprium bona aliena convertere, illustrium prosperitate torqueri, aliorum gloriam facere suam poenam et velut quosdam pectori suo admo-vere carnifices, cogitationibus et sensibus suis adhibere tortores, qui se intestinis cruciatibus lacerent, qui cordis secreta malivolentiae ungulis pulsant! Non cibus talibus laetus, non potus potest esse iucundus. Suspiratur semper et ingemiscitur et doletur, dumque ab invidis nunquam livor exponitur, diebus ac noctibus pectus obsessum sine intermissione laniatur. Mala caetera habent terminum, et

1) Manut Pam caet. auctiorem

quodcumque delinquitur, delicti consummatione finitur. In adultero cessat facinus perpetrato stupro, in latrone con- quiescit scelus homicidio admissio, et praedoni rapacitatem statuit praeda possessa, et falsario modum ponit impleta fal- lacia. Zelus terminum non habet, permanens iugiter ma- lum et sine fine peccatum, quantoque ille, cui invidetur, successu meliore profecerit, tanto invidus in maius incen- dium livoris ignibus inardescit.

VIII. Hinc vultus minax, torvus aspectus, pallor in fa- cie, in labiis tremor, stridor in dentibus, verba rabida, effrenata convicia, manus ad caedis violentiam prompta, etiamsi a gladio interim vacua, odio tamen furiae men- tis armata. (7) Et idcirco Spiritus sanctus dicit in psal- mis: Noli zelare bene ambulantes in via sua. Et iterum: Observabit peccator iustum et stridebit ad eum dentibus suis. Deus autem irridebit eum, quoniam providet, quia veniet dies eius ¹). Hos beatus apostolus Paulus designat et denotat dicens: Venenum aspidum sub labiis eorum, et os eorum maledictione et amaritudine plenum est. Veloces ad effundendum sanguinem pedes eorum, contritio et cala- mitas in viis eorum, qui viam pacis non agnoverunt, nec est timor Dei ante oculos eorum ²).

IX. Multo malum levius et periculum minus est, cum membra gladio vulnerantur. Facilis cura est, ubi plaga per- spicua est, et cito ad sanitatem medela subveniente perdu- citur ³), quod videtur. Zeli vulnera abstrusa sunt et oc- culta, nec remedium curae medentis admittunt, quae se intra conscientiae latebras coeco dolore clauserunt. Qui- cumque es invidus et malignus, videris, quam sis eis, quos odisti, insidiosus, perniciosus, infestus. Nullius magis quam, tuae salutis inimicus es. Quisquis ille est, quem zelo per- sequeris, subterfugere et vitare te poterit. Tu te non potes fugere, ubicunque fueris, adversarius tuus tecum est, hostis semper in pectore tuo est, pernicies intus inclusa est, ine- luctabili catenarum nexu ligatus et vinctus es, zelo domi- nante captivus es, nec solatia tibi ulla subveniunt. Perse- verans malum est hominem persequi ad Dei gratiam perti- nentem, calamitas sine remedio est odisse felicem.

X. (8) Et idcirco, fratres dilectissimi, huic periculo

¹) Ps. 37, 7. 12. 13. ²) Rom. 3, 13—18. ³) Ita ant. edd. Bal. Rauth. et permulti edd. Erasmi. caet. adiciunt: vulnus.

consulens Dominus, ne quis zelo fratris in laqueum mortis incurreret, cum eum discipuli interrogarent, quis inter illos maior esset: Qui fuerit, inquit, minimus in omnibus vobis, hic erit magnus¹⁾. Amputavit omnem aemulationem responso suo, omnem causam et materiam mordacis invidiae eruit et abscidit. Discipulo Christi zelare non licet, non licet invidere. Exaltationis apud nos non potest esse contentio. De humilitate ad summa crescimus, didicimus, unde placeamus. Denique et apostolus Paulus instruens et monens, ut qui illuminati Christi lumine tenebras nocturnae conversationis evasimus, in factis atque in operibus luminis ambulemus, scribit et dicit: Nox transivit, dies autem appropinquavit. Abiiciamus ergo opera tenebrarum et induamus arma lucis. Tanquam in die decenter ambulemus, non in comensationibus et ebrietatibus, non in concupiscentiis et impudiciis, non in certaminibus et zelo²⁾. Si recesserunt de pectore tuo tenebrae, si nox inde discussa est, si caligo deteresa est, si illuminavit sensus tuos splendor diei, si homo lucis esse coepisti, quae sunt Christi, gere, quia lux et dies Christus est.

XI. Quid in zeli tenebras ruis, quid te nubilo livoris involvis, quid invidiae coecitate omne pacis et caritatis lumen exstinguis, quid ad diabolum, cui renuntiaveras, redis, quid Cain similis existis? (9) Homicidii namque facinore constringi eum, quisquis³⁾ zelaverit et odio habuerit fratrem suum, declarat Ioannes apostolus in epistola sua dicens: Qui fratrem suum odit, homicida est; et scitis, quia omnis homicida non habet in se vitam manentem⁴⁾. Et iterum: Qui dicit se in luce esse et fratrem suum odit, in tenebris est usque adhuc et in tenebris ambulat et non scit, quo eat, quoniam tenebrae excoecaverunt oculos eius⁵⁾. Qui odit, inquit, fratrem suum, in tenebris ambulat et non scit, quo eat. It enim nescius in gehennam, ignarus et coecus praecipitatur in poenam, recedens scilicet a Christi lumine monentis et dicentis: Ego sum lumen mundi. Qui me secutus fuerit, non ambulabit in tenebris, sed habebit lumen vitae⁶⁾. Sequitur autem Christum, qui praeceptis eius insistit, qui per magisterii eius viam graditur, qui ve-

1) Luc. 9, 48. 2) Rom. 13, 12. 13. 3) Bal. nescio cur: qui. 4) I Io. 3, 15. 5) Ib. 2, 9. 11. 6) Io. 8, 12.

stigia eius atque itinera sectatur, qui id, quod Christus et docuit et fecit, imitatur, secundum quod Petrus quoque hortatur et monet dicens: Christus passus est pro nobis relinquens vobis exemplum, ut sequamini vestigia eius¹⁾.

XII. (10.) Meminisse debemus, quo vocabulo plebem quam Christus appellet, quo titulo gregem suum nuncupet. Oves nominat, ut innocentia christiana ovibus aequetur. Agnos vocat, ut agnorum naturam simplicem simplicitas mentis imitetur. Quid sub vestitu ovium lupus latitat, quid gregem Christi, qui christianum se mentitur, infamat? Christi nomen induere et non per Christi viam pergere quid aliud quam praevaricatio est divini nominis, quam desertio itineris salutaris, quando ipse doceat et dicat, eum ad vitam venire, qui mandata servaverit, et eum esse sapientem, qui verba eius audierit et fecerit, doctorem quoque eum maximum in regno coelorum vocari, qui fecerit et sic docuerit, tunc praedicanti profuturum, quod bene atque utiliter praedicatum fuerit, si id, quod ore promitur, factis sequentibus impleatur? Quid vero insinuavit crebrius discipulis suis Dominus, quid inter salutaria monita et praecepta coelestia custodiendum magis servandumque mandavit, quam ut eadem dilectione, qua discipulos ipse dilexit, nos quoque invicem diligamus? Quomodo autem vel pacem Domini vel caritatem tenet, qui intercedente zelo nec pacificus potest esse neo carus?

XIII. (11) Ideo et apostolus Paulus cum pacis et caritatis merita depromeret cumque asseveraret firmiter et doceret, nec fidem sibi neo eleemosynas nec passionem quoque ipsam confessoris et martyris²⁾ profuturam, nisi caritatis foedera integra atque inviolata servasset, adiecit et dixit: Caritas magnanima est, caritas benigna est, caritas non zelat³⁾; docens scilicet et ostendens, eum posse caritatem tenere, quisquis magnanimus fuerit et benignus et zeli ac livoris alienus⁴⁾. Item alio loco cum moneret, ut homo iam sancto Spiritu plenus et nativitate coelesti Dei filius factus non nisi spiritalia et divina sectetur, ponit et dicit: Et ego quidem, fratres, non potui vobis loqui quasi spiritalibus, sed quasi carnalibus, quasi infantibus in Christo.

1) I Petr. 2. 21. 2) Ita Bal. e edd. sat multis. Accedit Routh. Antea: legabatur: confessionis et martyrii. 3) I Cor. 13. 4. 4) In edd. Ma: nilianam antecedentibus: a zelo ac livore alienus est.

Lacte vos potavi, non cibo¹⁾. Nondum enim poteratis, sed neque nunc potestis. Adhuc enim estis carnales. Ubi enim in vobis zelus et contentio et dissensiones sunt, nonne carnales estis et secundum hominem ambulatis²⁾?

XIV. (12) Obterenda sunt, fratres dilectissimi, vitia et peccata carnalia, et terreni corporis infesta labes spiritali vigore calcanda, ne dum iterum ad veteris hominis conversationem revolvimur, letalibus laqueis implicemur, apostolo hoc idem providenter et salubriter praemonente. Itaque, inquit, fratres, non secundum carnem vivamus. Si enim secundum carnem vixeritis, incipietis mori. Si autem spiritu opera carnis mortificaveritis, vivetis. Quotquot enim spiritu Dei aguntur, hi filii Dei sunt³⁾. Si filii Dei sumus, si templa eius esse iam coepimus, si accepto Spiritu sancto sancte et spiritaliter vivimus, si de terris oculos ad coelum sustulimus, si ad superna et divina plenam Deo et Christo pectus ereximus, non nisi quae sunt Deo et Christo digna, faciamus, sicut et apostolus excitat et hortatur: Si consurrexistis, inquit, cum Christo, quae sursum sunt, quaerite, ubi Christus est in dextera Dei sedens; quae sursum sunt, sapite, non quae super terram. Mortui enim estis, et vita vestra abscondita est cum Christo in Deo. Cum autem Christus apparuerit vita vestra, tunc et vos apparebitis cum ipso in gloria⁴⁾. Qui ergo in baptismo secundum hominis antiqui peccata carnalia et mortui et sepulti sumus, qui regeneratione coelesti Christo consurreximus, quae sunt Christi, et cogitemus pariter et geramus, sicut idem apostolus docet rursus et monet dicens: Primus homo de terrae limo, secundus homo de coelo. Qualis ille de limo, tales et qui de limo, et qualis coelestis, tales et coelestes. Quomodo portavimus imaginem eius, qui de limo est, portemus et imaginem eius, qui de coelo est⁵⁾. Imaginem autem coelestem portare non possumus, nisi in eo, quod esse iam coepimus, Christi similitudinem praebeamus.

XV. Hoc est enim mutasse, quod fueras, et coepisse esse, quod non eras, ut in te divina nativitas luceat,

1) Ita Bal. e permultis cdd. Accedit Routh. Antea: Lacte vobis potum dedi, non cibum. In antecedd. vero verba: quasi carnalibus per errorem quendam e textu Bal. excidisse videntur. 2) I Cor. 2, 1—3. 3) Rom. 8, 12—14. 4) Col. 3, 1—4. 5) I Cor. 15, 47—49.

ut ad patrem Deum deifica disciplina respondeat, ut honore et laude vivendi Deus in homine clarescat, ipso exhortante et monente et eis, qui se clarificant, vicem mutuam pollicente. Eos, inquit, qui clarificant me, clarificabo, et qui spernit me, spernetur¹). (13) Ad quam clarificationem formans nos ac praeparans Dominus et filius Dei similitudinem Dei patris insinuans in evangelio suo dicit: Audistis, quia dictum est: Diliges proximum tibi et odia habebis inimicum tibi. Ego autem dico vobis: Diligite inimicos vestros et orate pro his, qui vos persequuntur, ut sitis filii patris vestri, qui in coelis est, qui solem suum oriri facit super bonos et malos et pluit super iustos et iniustos²). Si hominibus laetum est et gloriosum filios habere consimiles, et tunc magis generasse delectat, si ad patrem lineamentis paribus soboles subsiciva respondeat, quanto maior in Deo patre laetitia est, cum quis sic spiritualiter nascitur, ut in actibus eius et laudibus divina generositas praedicetur! Quae iustitiae palma est, quae corona, esse talem³), de quo Deus non dicat: Filios generavi et exaltavi, ipsi autem spreverunt me⁴); collaudet te potius. Christus et invitet ad praemium dicens: Venite, benedicti Patris mei, percipite regnum, quod vobis paratum est ab origine mundi⁵)!

XVI. (14) His meditationibus corroborandus est animus, fratres dilectissimi, eiusmodi exercitationibus contra omnia diaboli iacula firmandus. Sit in manibus divina lectio⁶), in sensibus dominica cogitatio, oratio iugis omnino non cesset, salutaris operatio perseveret. Spiritualibus semper actibus occupemur, ut quotiescunque inimicus accesserit, quoties adire tentaverit, et clausum adversum se pectus inveniat et armatum. Non enim christiani hominis corona una est, quae tempore persecutionis accipitur. Habet et pax coronas suas, quibus de varia et multiplici congressione victores prostrato et subacto adversario coronamur. Libidinem subegisse continentiae palma est. Contra iram, contra iniuriam repugnasse corona patientiae est. De avaritia triumphus est pecuniam spernere. Laus est fidei fidu-

1) I Sam. 2, 20. 2) Matth. 5, 43—45. 3) Ita edd. quidam licet pauci apud Ox. et Routh. Bal.: esse se talem. Antea: esse te t. 4) Ies. 1, 2. 5) Matth. 25, 34. 6) Revocavimus cum Bal. et Routhio lectionem edd. ant. Pam. caet. e 4 edd.: Sit ante oculos divina lectio, in manibus bona operatio.

cia futurorum mundi adversa tolerare. Et qui superbus in prosperis non est, gloriam de humilitate consequitur. Et qui ad pauperum fovendorum misericordiam pronus est, retributionem thesauri coelestis adipiscitur. Et qui zelare non novit quique unanimis et mitis fratres suos diligit, dilectionis et pacis praemio honoratur. In hoc virtutum stadio quotidie currimus, ad has iustitiae palmas et coronas sine intermissione temporis pervenimus.

XVII. (15) Ad quas ut pervenire tu etiam possis, qui fueras zelo et livore possessus, omnem illam malitiam, qua prius tenebaris, abiice, ad viam vitae aeternae vestigiis salutaribus reformare. Evelle de pectore tuo spinas et tribulos, ut te dominicum semen fertili fruge locupletet, ut divina et spiritalis seges in copiam foecundae messis exuberet. Venena fellis evome, discordiarum virus exclude, purgetur mens, quam serpentinus livor infecerat, amaritudo omnis, quae intus insederat, Christi dulcedine leniatur. Si de sacramento crucis et cibum sumis et potum, lignum, quod apud Merrham¹⁾ profecit in imagine ad saporis dulcedinem, tibi in veritate proficiat ad mulcendi pectoris lenitatem, nec ad medelam prosperandae valetudinis laborabis. Unde vulneratus fueras, inde curare. Ama eos, quos ante oderas, dilige illos, quibus iniustis obtrectionibus invadebas. Bonos imitare, si sectari potes. Si sectari²⁾ non potes, collaetare certe et congratulare melioribus. Fac te illis adunata dilectione participem, fac te consortio caritatis et fraternitatis vinculo cohaeredem³⁾. Dimittentur tibi debita, quando et ipse dimiseris, accipientur sacrificia tua, cum pacificus ad Deum veneris. (16) Sensus atque actus tui divinitus dirigentur, quando ea, quae divina et iusta sunt, cogitaveris, sicut scriptum est: Cor viri cogitet iusta, ut a Domino dirigantur gressus eius⁴⁾.

XVIII. Habes autem multa, quae cogites. Paradisum cogita, quo Cain non redit⁵⁾, qui zelo fratrem peremit. Cogita coeleste regnum, ad quod non nisi concordēs atque unanimes Dominus admittit. Cogita, quod filii Dei hi soli possint vocari, qui sint pacifici, qui nativitate coelesti⁶⁾

1) Sic Bal. et 4 cdd. Accessit Routh. Ant. edd.: mirrham. Pam. caet.: Mara. 2) Ita ant. edd. et Routh. Caet.: Si autem eos sectari. 3) Haec lectio cdd. longe plurimorum. Ant. edd. Bal. et Routh.: cohaerentem. 4) Prov. 16, 9 (15, 29. f. XX). 5) Solus Bal. et 3 cdd.: ingreditur. 6) Hanc vocem Routh. delevit ex auctor. 14 cdd.

et lege divina ad similitudinem Dei patris et Christi respondeant adunati. Cogita sub oculis Dei nos stare, spectante ac iudicante ipso conversationis ac vitae nostrae curricula decurrere, pervenire nos tunc demum posse, ut cum videre contingat, si ipsum nunc videntem delectemus actibus nostris, si nos dignos gratia eius et indulgentia praebeamus, si placituri semper in regno in hoc mundo ante placeamus

XIV.

SENTENTIAE

EPISCOPORUM LXXXVII

DE HAERETICIS BAPTIZANDIS

S I V E

CONCILIUM CARTHAGINENSE.

(Routhii reliqu. sacrae. III. p. 91—107. 148—174.)

Cum in unum Carthagini convenissent Kalendis Septembris episcopi plurimi ex provincia Africa, Numidia, Mauritania, cum presbyteris et diaconibus, praesente etiam plebis maxima parte, et lectae essent literae Iubaiani ad Cyprianum factae, item Cypriani ad Iubaianum rescriptae de haereticis baptizandis quidque postmodum Cypriano Iubaianus idem rescripserit, Cyprianus dixit: Audistis, collegae dilectissimi, quid mihi Iubaianus coepiscopus noster scripserit consulens mediocritatem nostram de illicito et profano haereticorum baptismo, et quid ego ei rescripserim, censens scilicet, quod semel atque iterum et saepe censuimus, haereticos ad ecclesiam venientes ecclesiae baptismo baptizari et sanctificari oportere. Item lectae sunt vobis et aliae Iubaiani literae, quibus pro sua sincera et

religiosa devotione ad epistolam nostram rescribens non tantum consensit, sed etiam instructum se esse¹⁾ gratias egit. Superest, ut de hac ipsa re singuli, quid sentiamus, proferamus neminem iudicantes aut a iure communicationis aliquem, si diversum senserit, amoventes. Neque enim quisquam nostrum episcopum se esse episcoporum constituit aut tyrannico terrore ad obsequendi necessitatem collegas suos adigit, quando habeat omnis episcopus pro libertate libertatis et potestatis suae arbitrium proprium tamque iudicari ab alio non possit, quam nec ipse potest alterum iudicare²⁾. Sed exspectemus universi iudicium Domini nostri Iesu Christi, qui unus et solus habet potestatem et praeponendi nos in ecclesiae suae gubernatione et de actu nostro iudicandi.

I. Caecilius a Bilta dixit: Ego unum baptisma in ecclesia sola scio et extra ecclesiam nullum. Hic erit unum, ubi spes vera est et fides certa, sic enim scriptum est: *Una fides, una spes, unum baptisma*³⁾; non apud haereticos, ubi spes nulla est et fides falsa, ubi omnia per mendacium aguntur, ubi exorcizat daemoniacus, sacramentum interrogat⁴⁾, cuius os et verba cancer emittunt, fidem dat infidelis, veniam delictorum tribuit sceleratus, et in nomine Christi tingit antichristus, benedicit a Deo maledictus, vitam pollicetur mortuus, pacem dat impacificus, Deum invocat blasphemus, sacerdotium administrat profanus, ponit altare sacrilegus. Ad haec omnia accedit et illud malum, ut antistites diaboli audeant eucharistiam facere. Aut qui illis assistunt, dicant haec omnia falsa esse de haereticis. Ecce ad qualia cogitur ecclesia consentire! Et sine baptismo ac venia delictorum communicare compellitur. Quam rem, fratres, fugere ac vitare debemus et a tanto scelere nos separare et unum baptisma tenere, quod soli ecclesiae a Domino concessum est.

II. Primus a Mísirpa dixit: Censeo omnem hominem ab haeresi venientem baptizandum. Frustra enim illic putat se esse baptizatum, cum non sit baptisma nisi in ecclesia unum et verum, quia et Deus unus et fides una et ecclesia una est, in qua stat unum baptisma et sanctitas et

1) Bal. ratione non significata adiecit: confessus. Accessit Routh.
2) Rig. Ox.: potest iudicare. 3) Eph. 4, 5. 4) Solus Bal. addit: sacrilegus. Idem pro aguntur scripsit: geruntur.

caetera. Nam quae foris exercentur, nullum habent salutis effectum.

III. Polycarpus ab Adrumeto dixit: Qui haereticorum baptismum probant, nostrum evacuant¹⁾.

IV. Novatus a Thamugade dixit: Licet sciamus omnes scripturas sibi testimonium²⁾ reddere de salutari baptismo, debemus tamen fidem nostram exprimere, haereticos et schismaticos ad ecclesiam venientes, qui pseudobaptizati videntur, debere eos in fonte perenni baptizari, et ideo secundum testimonium scripturarum et secundum decretum collegarum nostrorum sanctissimae memoriae virorum omnes schismaticos et haereticos, qui ad ecclesiam conversi sunt, baptizari, sed et eos, qui ordinati videbantur, inter laicos recipi.

V. Nemesianus a Thubunis dixit: Baptisma, quod dant haeretici et schismatici, non esse verum, ubique in scripturis sanctis declaratum est, quoniam ipsi praepositi eorum falsi Christi³⁾ sunt et falsi prophetae, dicente Domino per Salomonem: Qui fidens est in falsis, hic pascit ventos, idem autem ipse sequitur aves volantes. Deserit enim vias vineae suae, a semitis vero agelli sui erravit. Ingreditur autem per avia loca atque arida et terram destinatam in sitim, contrahit autem manibus infructuosa. Et iterum; Ab aqua aliena abstinere te, et de fonte extraneo⁴⁾ ne biberis, ut longum vivas tempus, adiiciantur etiam tibi anni vitae⁵⁾. Et in evangelio divina sua voce Dominus noster Iesus Christus locutus est dicens: Nisi quis renatus fuerit ex aqua et spiritu, non potest introire in regnum Dei⁶⁾. Hic est Spiritus, qui ab initio ferebatur super aquas. Neque enim Spiritus sine aqua operari potest neque aqua sine Spiritu. Male ergo sibi quidam interpretantur, ut dicant, quod per manus impositionem Spiritum sanctum accipiant et sic recipiantur, cum manifestum sit, utroque sacramento debere eos renasci in ecclesia catholica. Tunc quippe poterunt filii Dei esse, dicente apostolo: Curantes servare unitatem spiritus in coniunctione pacis, unum corpus et unus spiritus, sicut vocati estis in una spe vocationis ve-

1) Erasmus, qui primus haec acta edidit: haereticis communicant. Accedunt Harduin. et Mansi. 2) Erasm. Concil. et Routh.: omnem scripturam test. 3) Sic vulgo. Bal. e edd.: christiani. 4) Sic Bal. e per multis edd. Vulgo: alieno. 5) Prov. 9, 12. 18 (LXX). 6) Io. 3, 5.

strae, unus Dominus, una fides, unum baptisma, unus Deus¹⁾. Haec omnia ecclesia catholica loquitur. Et iterum in evangelio dicit Dominus: Quod natum est de carne, caro est, et quod natum est de spiritu, spiritus est, quia Deus spiritus est, et de Deo natus est²⁾. Ergo omnes haeretici et schismatici omnia quaecunque faciunt, carnalia sunt, dicente apostolo: Manifesta enim sunt opera carnis, quae sunt fornicationes, immunditiae, incestum, idololatriae³⁾, veneficia, inimicitiae, certamina, zelus, ira, divisiones, haereses et his similia; de quibus praedixi vobis, sicut praedico, quoniam quicumque haec faciunt, regnum Dei non hereditabunt⁴⁾. Condemnat itaque apostolus cum omnibus malis et eos, qui divisionem faciunt, hoc est schismaticos et haereticos. Nisi ergo acceperint baptisma salutare in ecclesia catholica, quae una est, salvi esse non possunt, sed cum carnalibus in iudicio Domini Christi damnabuntur.

VI. Iannarius a Lambese dixit: Secundum scripturarum sanctarum auctoritatem decerno haereticos omnes baptizandos et sic in ecclesiam sanctam admittendos.

VII. Lucius a Castra Galbae dixit: Cum Dominus in evangelio suo dixerit: Vos estis sal terrae. Si autem sal infatuatum fuerit, in quo salietur? Ex eo ad nihilum valebit, nisi ut proiciatur foras et conculcetur ab hominibus⁵⁾; et iterum post resurrectionem suam mittens apostolos suos mandaverit dicens: Data est mihi omnis potestas in coelo et in terra. Ite et docete omnes gentes baptizantes eos in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti⁶⁾; cum ergo manifestum sit, haereticos id est hostes Christi non integram sacramenti confessionem habere, item schismaticos non posse condire sapientia spiritali, cum ipsi ab ecclesia, quae una est, recedendo infatuati contrarii facti sint; fiat, sicut scriptum est: Domus contrariorum legis debet emundationem⁷⁾; et consequens est, eos, qui a contrariis baptizati inquinati sunt, primo purgari et tunc demum baptizari.

VIII. Crescens a Cirta dixit: In tanto coetu sanctissimorum consacerdotum lectis literis Cypriani dilectissimi nostri ad Iubaianum itemque ad Stephanum, quae tantum in

1) Eph. 4, 3—5. 2) Io. 3, 6 (V. ant.). 3) Solus Bal.: idol. servitus.
4) Gal. 5, 19—21. 5) Matth. 5, 13. 6) Ib. 28, 18. 19. 7) Prov. 14, 9 (LXX).

se sanctorum testimoniorum descendendum ex scripturis deificis continent, ut merito omnes per Dei gratiam adunati consentire debeamus, censeo omnes haereticos et schismaticos, qui ad catholicam ecclesiam voluerint venire, non ante ingredi, nisi exorcizati et baptizati prius fuerint, exceptis his sane, qui in ecclesia catholica fuerint ante baptizati, ita tamen, ut per manus impositionem in poenitentiam ecclesiae reconcilientur.

IX. Nicomedes a Segermis dixit: Mea sententia haec est, ut haeretici ad ecclesiam venientes baptizentur, eo quod nullam foris apud peccatores remissionem peccatorum consequantur.

X. Munnulus a Girba dixit: Ecclesiae catholicae matris nostrae veritas semper apud nos, fratres, et mansit et manet, et vel maxime in baptismatis trinitate, Domino nostro dicente: Ite et baptizate gentes in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti¹⁾. Cum ergo manifeste sciamus, haereticos non habere nec Patrem nec Filium nec Spiritum sanctum, debent venientes ad ecclesiam matrem nostram vere renasci et baptizari, ut cancer, quod habebant, et damnationis ira et erroris obfectura²⁾ per sanctum et coeleste lavacrum sanctificetur.

XI. Secundinus a Cedias dixit: Cum Dominus noster Christus dicat: Qui non est mecum, adversus me est³⁾, et Ioannes apostolus eos, qui ab ecclesia exeunt, antichristos dicat⁴⁾, indubitanter hostes Christi, quique antichristi nominati sunt, gratiam baptismi salutaris ministrare non possunt. Et ideo censeo eos, qui de insidiis haereticorum confugiunt ad ecclesiam, baptizandos esse a nobis, qui amici appellati sumus Dei de eius dignatione.

XII. Felix a Bagai dixit: Sicut coecus coecum ducens, simul in foveam cadunt, ita haereticus haereticum baptizans simul in mortem cadunt. Et ideo haereticus baptizandus est et vivificandus⁵⁾, ne nos vivi mortuis communicemus.

XIII. Polianus a Mileo dixit: Iustum est haereticum baptizari in ecclesia sancta.

XIV. Theogenes ab Hippone regio dixit: Secundum

1) Matth. 28, 19. 2) Sic Bal. e pluribus cdd. Accessit Ronth. Antea: obfectura vel offensa. 3) Matth. 12, 30. 4) I Io. 2, 18, 19. 5) Ita Irusm. Bal. et Routh. Antea: iustificandus. Ox.: innovandus.

sacramentum Dei gratiae coelestis, quod accepimus, unum baptismum, quod est in ecclesia sancta, credimus.

XV. Dativus a Badis dixit: Nos quantum in nobis est haereticis non communicamus, nisi baptizati in ecclesia fuerint et remissionem peccatorum acceperint.

XVI. Successus ab Abbir Germanicana dixit: Haereticis aut nihil licet aut totum licet. Si possunt baptizare, possunt dare et Spiritum sanctum. Si autem Spiritum sanctum dare non possunt, quia non habent Spiritum sanctum, nec baptizare spiritaliter possunt. Propterea censemus haereticos baptizandos esse.

XVII. Fortunatus a Tuchabori dixit: Iesus Christus Dominus et Deus noster Dei patris et creatoris filius super petram ¹⁾ aedificavit ecclesiam suam, non super haeresim, et potestatem baptizandi episcopis dedit, non haereticis. Quare qui extra ecclesiam sunt et contra Christum stantes oves eius et gregem spargunt, baptizare foris non possunt.

XVIII. Sedatus a Tuburbo dixit: In quantum aqua sacerdotis prece in ecclesia sanctificata abluit delicta, in tantum haeretico sermone velut cancro infecta cumulat peccata. Quare omnibus pacificis quidem viribus nitendum est, ne quis haeretico errore infectus et tinctus singulare et verum ecclesiae baptismum detrectet accipere, quo quisquis non fuerit baptizatus, regno coelorum fiet alienus.

XIX. Privatianus a Sufetula dixit: Qui haereticos potestatem baptizandi habere dicit, dicat prius, quis haeresim condiderit. Si enim haeresis a Deo est, habere et indulgentiam divinam potest. Si vero a Deo non est, quomodo gratiam Dei aut habere aut conferre alicui potest?

XX. Privatus a Sufibus dixit: Qui haereticorum baptismum probat, quid aliud quam haereticis communicat?

XXI. Hortensianus a Laribus dixit: Quot sint baptismi, viderint aut praesumptores aut fautores haereticorum. Nos unum baptismum, quod non nisi in ecclesia novimus, ecclesiae vindicamus. Aut quomodo possunt in nomine Christi aliquem baptizare, quos ipse Christus dicit adversarios suos esse?

XXII. Cassius a Macomadibus dixit: Cum baptismata

¹⁾In edd. haud paucis legitur: super Petrum. Nihilominus nexus vulgarem lectionem servari iubet.

duo esse non possint, qui haereticis baptismum concedit, sibi tollit. Censeo itaque flebiles et tabidos haereticos baptizandos esse, cum ad ecclesiam venire coeperint, et sacra et divina lavatione lotos et lumine vitae illuminatos non hostes, sed pacificos, non alienos, sed fidei Domini domesticos, non adulteros, sed Dei filios, non erroris, sed salutis effectos in ecclesiam recipi, absque his, qui de ecclesia fideles supplantati ad haereseos tenebras transierant, sed eos per manus impositionem restituendos.

XXIII. Alius Ianuarius a Vico Caesaris dixit: Si non obtemperat error veritati, multo magis veritas non consentit errori. Et ideo nos ecclesiae assistimus, in qua praesidemus, ut baptismum eius ipsi soli vindicantes eos, quos ecclesia non baptizavit, baptizemus.

XXIV. Alius Secundinus a Carpis dixit: Haeretici christiani sunt an non? Si christiani sunt, cur in ecclesia Dei non sunt? Si christiani non sunt, quomodo christianos faciunt? Aut quo pertinebit sermo Domini dicentis: Qui non est mecum, adversus me est, et qui non mecum colligit, spargit¹⁾? Unde constat, super filios alienos et soboles antichristi Spiritum sanctum per manus impositionem tantummodo non posse descendere, cum manifestum sit, haereticos baptismum non habere.

XXV. Victorius a Thabraca dixit: Si licet haereticis baptizare et remissam peccatorum dare, quid illos infamamus et haereticos appellamus²⁾?

XXVI. Alius Felix ab Uthina dixit: Nemini dubium est, sanctissimi sacerdotes, non tantum posse humanam praesumptionem, quantum Domini nostri Iesu Christi adorandam et venerabilem maiestatem. Memores ergo periculi hoc quoque non tantum observare, verum etiam ab omnibus nobis confirmare debemus³⁾, ut omnes haeretici, qui ad sinum matris ecclesiae accurrunt, baptizentur, ut mens haeretica, quae diuturna tunc polluta est, sanctificatione lavacri purgata in melius reformetur.

XXVII. Quietus a Buruch dixit: Qui fide vivimus, ob-

1) Matth. 12, 30. 2) Sic Erasmi. Bal. et Routh. Pam. caet.: ut haereticos appellemus. 3) Restitui Erasmi lectionem, quam etiam concilia referunt. Pam. caet. vocem debemus prius post observare posuerunt. Bal. vero, cui Routh. accessit, nulla ead. auctoritate allata scripsit: observ. debemus, verum — confirmari oportet.

sequi iis, quae instruendis nobis ante praedicta sunt, credula observatione debemus. Nam scriptum est apud Salomonem: Qui baptizatur a mortuo et iterum tangit mortuum, quid proficit lavatio eius¹⁾? Quod utique de his, qui ab haereticis tinguntur, et de tingentibus loquitur. Si enim qui apud illos baptizantur, per remissionem peccatorum vitam aeternam consequuntur, cur ad ecclesiam veniunt? Si vero a mortuo salutis nihil accipitur, ac propterea agnito errore pristino ad veritatem cum poenitentia revertuntur, uno vitali baptismate, quod in ecclesia catholica est, sanctificari debebunt.

XXVIII. Castus a Sicca dixit: Qui contempta veritate praesumit consuetudinem sequi, aut circa fratres invidus est et malignus, quibus veritas revelatur, aut circa Deum ingratus est, cuius inspiratione ecclesia eius instruitur.

XXIX. Euchratus a Thenis dixit: Fidem nostram et baptismatis gratiam et legis ecclesiasticae regulam Deus et Dominus noster Iesus Christus suo ore apostolos docens perimplevit dicens: Ite et docete omnes gentes baptizantes eos in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti²⁾. Falsum ergo haereticorum baptismum et iniquum a nobis pellendum est et omni detestatione refutandum, de quorum ore virus, non vita, nec gratia coelestis, sed blasphemiam trinitatis exprimitur. Et ideo venientes ad ecclesiam haereticos integro et catholico baptismate baptizari debere manifestum est, ut a blasphemiam suae praesumptionis³⁾ purificati possint Spiritus sancti gratia reformari.

XXX. Libosus a Vaga dixit: In evangelio Dominus: Ego sum, inquit, veritas⁴⁾. Non dixit: Ego sum consuetudo. Itaque veritate manifesta cedat consuetudo veritati, ut etsi in praeteritum quis in ecclesia haereticos non baptizabat, nunc baptizare incipiat.

XXXI. Lucius a Thebeste dixit: Haereticos blasphemos atque iniquos verbis variis decerpentes sancta et adcredabilia scripturarum verba execrandos censeo et ideo exorcizandos et baptizandos esse.

1) Sir. 31, 30 (34, 25). Verba: et iterum tangit mortuum, quae omittuntur a Pam. Rig. Bal. et Routhio, revocavimus cum Erasmo, Ox. et Concill., quamvis desunt apud Aug. de bapt. contra Don. VI 34 (65). Nam quia inepte allata sunt, demi facilius quam addi potuerunt. 2) Matth. 28, 19. 3) Ita Bal. ad 15 cdd. Accessit Routh. cll. August. I. I. 36. (69). Antea: a blasphemiae suae praesumptione. 4) Io. 14, 6.

XXXII. Eugenius ab Ammedera dixit: Et ego hoc idem censeo, haereticos baptizandos esse.

XXXIII. Item alius Felix a Bamaetra dixit: Et ipse secutus divinarum scripturarum auctoritatem baptizandos haereticos esse censeo, sed et eos, qui apud schismaticos baptizatos se esse contendunt. Si enim secundum cautum Christi privatus fons noster est, intelligant cuncti ecclesiae nostrae adversarii, quia alienus esse non potest¹⁾. Nec duobus populis salutarem aquam tribuere potest ille, qui unius gregis pastor est. Et ideo manifestum est, nec haereticos nec schismaticos aliquid coeleste posse suscipere, qui a peccatoribus hominibus et ab ecclesia extraneis audeant accipere. Quando danti locus non est, utique nec accipienti prodest.

XXXIV. Item alius Ianuarius Muzulensis dixit: Miror, quod cum omnes confiteantur unum esse baptismum, non omnes intelligant eiusdem baptismatis unitatem. Ecclesia enim et haeresis duae et diversae res sunt. Si haeretici habent baptismum, nos non habemus. Si autem nos habemus, haeretici habere non possunt. Dubium autem non est, ecclesiam solam baptismum Christi possidere, quae sola possideat et gratiam Christi et veritatem.

XXXV. Adelphius a Thasvalte dixit: Sine causa quidam falso et invidioso verbo impugnant veritatem, ut rebaptizare nos dicant, quando ecclesia haereticos non rebaptizet, sed baptizet.

XXXVI. Demetrius a Leptiminus dixit: Unum baptismum nos custodimus, quia ecclesiae catholicae soli rem suam vindicamus. Qui autem dicunt, quia haeretici vere et legitime baptizant, ipsi sunt, qui non unum, sed multa baptismata faciunt. Nam cum haereses multae sint, pro earum numero et baptismata computabuntur.

XXXVII. Vincentius a Thibari dixit: Haereticos scimus esse peiores quam ethnicos. Si ergo conversi ad Dominum venire voluerint, habemus utique regulam veritatis, quam Dominus praecepto divino mandavit apostolis dicens: Ite, in nomine meo manum imponite, demonia expellite²⁾.

1) Ita Pam. Rig. Bal. et Routh., praeter quod duo priores scripserunt: alienis. Erasm. et Concill.: qui (Ox.: quia) alieni sunt, nobiscum esse non possunt (Ox.: potest). Caeterum cfr. Cantab. 4, 12. 2) Videtur respici locus Marc. 16, 17. 18.

Et alio loco: Ite et docete gentes baptizantes eos in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti ¹⁾. Ergo primo per manus impositionem in exorcismo, secundo per baptismi regenerationem, tunc possunt ad Christi pollicitationem venire. Alias autem fieri censeo non debere.

XXXVIII. Marcus a Mactari dixit: Mirandum non est, si haeretici hostes atque impugnatores veritatis rem sibi vindicant potestatis et dignationis alienae. Sed illud mirandum est, quod quidam nostri praevaricatores veritatis haereticis suffragantur et christianis adversantur. Propterea decernimus haereticos baptizandos esse.

XXXIX. Sattius a Sicilibba dixit: Si haereticis in baptismo sua peccata donantur, sine causa ad ecclesiam veniunt. Nam cum in die iudicii peccata sint, quae puniuntur, nihil est, quod timere possint haeretici de iudicio Christi, si sunt remissionem peccatorum consecuti.

XL. Victor a Gor dixit: Cum peccata non nisi in ecclesiae baptismo remittantur, qui haeticum ad communionem sine baptismo admittit, utrumque contra rationem facit, nec haereticos purgat, et christianos inquinat.

XLI. Aurelius ab Utica dixit: Cum dicat apostolus non communicandum peccatis alienis, quid aliud quam peccatis alienis communicat, qui haereticis sine ecclesiae baptismo communicat? Et ideo censeo baptizandos esse haereticos, ut accipiant remissam peccatorum, et sic illis communicetur.

XLII. Iapibus a Germanieiana dixit: Qui haeticorum baptismum probant, nostrum improbant, ut extra ecclesiam non dicam lotos, sed sordidatos negent in ecclesia baptizari oportere.

XLIII. Lucianus a Rucuma dixit: Scriptum est: Et vidit Deus lucem, quia bona est, et divisit inter lucem et tenebras ²⁾. Si potest luci et tenebris convenire, potest nobis et haereticis aliquid esse commune. Propterea censeo haereticos baptizandos esse.

XLIV. Pelagianus a Lupereiana dixit: Scriptum est: Aut enim Dominus Deus est, aut Baal Deus est ³⁾. Ita et nunc aut ecclesia ecclesia est, aut haeresis ecclesia est.

1) Matth. 28, 19. 2) Gen. 1, 4. 3) I Reg. 18, 21. Vulgo scribitur: Dominus tuus. Sequimur Routhium.

Porro si haeresis ecclesia non est, quomodo esse apud haereticos baptisma ecclesiae potest?

XLV. Iader a Midila dixit: Scimus non esse nisi unum baptisma in ecclesia catholica, et ideo non debemus admittere haereticum, nisi baptizatus apud nos fuerit, ne se putet extra ecclesiam catholicam baptizatum esse.

XLVI. Item alius Felix a Marazana dixit: Una fides, unum baptisma, sed ecclesiae catholicae, cui soli licet baptizare.

XLVII. Paulus a Bobba¹⁾ dixit: Me non movet, si aliquis ecclesiae fidem et veritatem non vindicat, quando apostolus dicat: Quid enim, si exciderunt a fide quidam illorum? Numquid infidelitas eorum fidem Dei evacnavit? Absit. Est enim Deus verax, omnis autem homo mendax²⁾. Si autem Deus verax est, quomodo esse apud haereticos baptismi veritas potest, apud quos Deus non est?

XLVIII. Pomponius a Dionysiana dixit: Manifestum est, haereticos non posse baptizare et remissionem peccatorum dare, qui potestatem non habent, ut aut solvere aut ligare aliquid in terris possint.

XLIX. Venantius a Timisa dixit: Si maritus peregre proficiscens amico suo commendasset uxorem suam custodiendam, commendatam sibi ille quanta posset diligentia conservaret, ne ab aliquo castitas eius et sanctitas adulteraretur. Christus Dominus et Deus noster ad patrem proficiscens sponsam suam nobis commendavit. Utrumne eam incorruptam et inviolatam custodiemus an integritatem eius et castitatem moechis et corruptoribus prodemus? Qui enim baptisma ecclesiae commune cum haereticis facit, sponsam Christi adulteris prodit.

L. Ahymus ab Ausvaga dixit: Nos unum baptisma accepimus, et ipsum tenemus et exercemus³⁾. Qui autem dicit, quia et haereticis licet baptizare, ipse duo baptismata facit.

LI. Saturninus a Victoriana dixit: Si licet haereticis baptizare, excusati sunt et defensi illicita facientes, nec video, quare eos aut Christus adversarios suos aut apostolus antichristos appellaverit.

1) Ita Pam. caet. Erasm. Conc. Bal. Routh.: ab Obba. 2) Rom. 3, 3. 4.
3) Bal. ad edd. aliquot: et ipsum exercemus. Sed vulgarem lectionem cum Routhio restituimus.

LII. Saturninus a Thucca dixit: Gentiles quamvis idola colant, tamen summum Deum patrem creatorem cognoscunt et confitentur. In hunc Marcion blasphematur; et quidam non erubescunt, Marcionis baptismum probare! Quomodo tales sacerdotes sacerdotium Dei aut servant aut vindicant, qui hostes Dei non baptizant et sic illis communicant?

LIII. Marcellus a Zama dixit: Cum peccata non nisi ecclesiae baptismo remittantur, qui haereticum non baptizat, peccatori communicat.

LIV. Irenaeus ab Ulpis dixit: Si ideo ecclesia haereticum non baptizat, quod dicatur iam baptizatus esse, haeresis maior est.

LV. Donatus a Cibaliana dixit: Ego unam ecclesiam et unum baptismum eius novi. Si est, qui dicat esse apud haereticos baptismi gratiam, ante est, ut ostendat et probet esse illic ecclesiam.

LVI. Zosimus a Tharassa dixit: Revelatione facta veritatis cedat error veritati, quia et Petrus, qui prius circumcidebat, cessit Paulo veritatem praedicanti.

LVII. Iulianus a Telepte dixit: Scriptum est: Nemo potest aliquid accipere, nisi datum fuerit illi de coelo¹⁾. Si haeresis de coelo est, potest et baptismum dare.

LVIII. Faustus a Timida regia dixit: Non sibi blandiantur, qui haereticis patrocinantur. Qui pro haereticis ecclesiastico baptismati intercedit, illos christianos et nos haereticos facit.

LIX. Geminus a Furnis dixit: Quidam de collegis haereticos praeponere sibi possunt, nobis non possunt. Et ideo quod semel decrevimus, tenemus, ut ab haereticis venientes baptizemus.

LX. Rogatianus a Nova dixit: Ecclesiam Christus instituit, haeresim diabolus. Quomodo potest habere baptismum Christi synagoga Satanae?

LXI. Therapius a Bulla dixit: Qui haereticis ecclesiae baptismum concedit et prodit, quid aliud quam Iudas sponsae Christi exstitit?

LXII. Item alius Lucius a Membresa dixit: Scriptum est: Deus peccatorem non audit²⁾. Haereticus, qui peccator est, quomodo audiri in baptismo potest?

¹⁾ Io. 3, 27. ²⁾ Ib. 2, 31.

LXIII. Item alius Felix a Bussaceus dixit: In haereticis sine ecclesiae baptismo admittendis nemo consuetudinem rationi et veritati praeponat, quia consuetudinem ratio et veritas semper excludit.

LXIV. Alius Saturninus ab Avitinis dixit: Si potest antichristus dare alicui gratiam Christi, possunt et haeretici baptizare, qui appellati sunt antichristi.

LXV. Quintus ab Aggya dixit: Ille potest dare aliquid, qui aliquid habuerit. Haeretici autem quid possunt dare, quos constat nihil habere?

LXVI. Alius Iulianus a Marcelliana dixit: Si potest homo duobus dominis servire, Deo et mammonae, potest et baptisma duobus servire, christiano et haeretico.

LXVII. Tenax ab Horreis Caeliae dixit: Baptisma unum est, sed ecclesiae. Ubi ecclesia non est, baptisma illic esse non potest.

LXVIII. Alius Victor ab Assuris dixit: Scriptum est, quia Deus unus est et Christus¹⁾ unus et ecclesia una et baptisma unum. Quomodo ergo illic baptizari aliquis potest, ubi Deus et Christus et ecclesia una non est?

LXIX. Donatulus a Capse dixit: Et ego semper hoc sensi, ut haeretici, qui nihil foris consequi possunt, quando ad ecclesiam convertuntur, baptizentur.

LXX. Verulus a Rusicade dixit: Homo haereticus dare non potest, quod non habet; multo magis schismaticus, qui quod habuit, amisit.

LXXI. Pudentianus a Cuiculi dixit: Novitas episcopatus effecit, fratres dilectissimi, ut sustinerem, quid maiores iudicarent. Nam haereses nihil habere nec posse manifestum est. Atque ita si qui ex eis venerint, baptizari aequissime statutum est.

LXXII. Petrus ab Hippone diarrhyto²⁾ dixit: Cum baptisma unum sit in catholica ecclesia, manifestum est non posse extra ecclesiam baptizari. Et ideo in haeresi tinctos sive in schismate venientes ad ecclesiam censeo baptizari oportere.

LXXIII. Item alius Lucius ab Ausafa dixit: Secundum motum animi mei et Spiritus sancti, cum sit unus Deus pa-

1) Erasmi et Concilii: spiritus, 2) Sic Erasmi. Pam. cast. et Concil. Bal. et Routh.: Diarrhytorum.

ter Domini nostri Iesu Christi et unus Christus et una spes et unus Spiritus et una ecclesia, unum debet esse et baptisma. Et ideo dico, si quid ab haereticis motum aut factum fuerit, rescindi debere, et eos, qui inde veniunt, in ecclesia baptizandos esse.

LXXIV. Item alius Felix a Gurgitibus dixit: Ego censeo, ut secundum sanctarum scripturarum praecepta baptizatus ab haereticis illicito extra ecclesiam, cum ad ecclesiam confugere voluerit, gratiam baptismi, ubi licite datur, consequatur.

LXXV. Pusillus a Lamasba dixit: Ego credo baptisma salutare non esse nisi in ecclesia catholica. Quidquid absque catholica fuerit, simulatio est.

LXXVI. Salvianus a Gazaufala dixit: Haereticos nihil habere constat, et ideo ad nos veniunt, ut possint accipere, quod non habent.

LXXVII. Honoratus a Thucea dixit: Cum Christus veritas sit, magis veritatem quam consuetudinem sequi debemus, ut haereticos, qui ideo ad nos veniunt, quia foris nihil accipere potuerunt, ecclesiae baptismis sanctificemus.

LXXVIII. Victor ab Octavo dixit: Quod et ipsi scitis, non olim sum episcopus constitutus, et ideo expectabam praecessorum consilium. Hoc itaque existimo, ut quicumque ex haeresi venerint, sine dubio baptizentur.

LXXIX. Clarus a Mascula dixit: Manifesta est sententia Domini nostri Iesu Christi apostolos suos mittentis et ipsis solis potestatem a patre sibi datam permittentis, quibus nos successimus eadem potestate ecclesiam Domini gubernantes et credentium fidem baptizantes. Et ideo haeretici, qui nec potestatem foris nec ecclesiam Christi habent, neminem baptizare baptismis eius possunt.

LXXX. Secundianus a Thambois dixit: Non debemus haereticos nostra praesumptione decipere, ut in ecclesia Domini nostri Iesu Christi non baptizati ac per hoc remissionem peccatorum non consecuti, cum iudicii dies venerit, nobis imputent, quod per nos non sint baptizati et indulgentiam divinae gratiae consecuti¹⁾. Propter quod, cum sit una ecclesia et unum baptisma, quando ad nos conver-

¹⁾ Sic omnes edd. ante Baluzium. Hic auctoritate non allata: non sint consecuti.

tuntur, simul cum ecclesia et ecclesiae baptismum consequantur.

LXXXI. Item alius Aurelius a Chullabi dixit: Ioannes apostolus in epistola sua posuit dicens: Si quis ad vos venit et doctrinam Christi non habet, nolite eum admittere in domum vestram et ave illi ne dixeritis. Qui enim dixerit illi ave, communicat factis eius malis¹). Quomodo admitteri tales temere in domum Dei possunt, qui in domum nostram privatam admitteri prohibentur? Aut quomodo cum eis sine ecclesiae baptismo communicare possumus, quibus si ave tantum dixerimus, factis eorum malis communicamus?

LXXXII. Litteus a Gemellis dixit: Coecus si coecum ducat, ambo in foveam cadunt. Cum ergo haereticos constet non posse illuminare quemquam utpote coecos, baptismus eorum non valet.

LXXXIII — LXXXV. Natalis ab Oëa dixit: Tam ego praesens, quam Pompeius Sabratensis, quam etiam Dioga Leptimagnensis, qui mihi mandaverunt corpore quidem absentes, spiritu praesentes, censem, quod et collegae nostri, quod haeretici communicationem habere nobiscum non possunt, nisi ecclesiastico baptismo baptizati fuerint.

LXXXVI. Iunius a Neapoli dixit: Ab eo, quod semel censuimus, non recedo, ut haereticos venientes ad ecclesiam baptizemus.

LXXXVII. Cyprianus a Carthagine dixit: Meam sententiam plenissime exprimit epistola, quae ad Iubaianum collegam nostrum scripta est, haereticos secundum evangelicam et apostolicam contestationem adversarios Christi et antichristos appellatos, quando ad ecclesiam venerint, unico ecclesiae baptismo baptizandos esse, ut possint fieri de adversariis amici et de antichristis christiani.

¹) II Io. 10. 11.

